תנ״ך · אחרונים

אורח לחיים

רבי אברהם חיים מזלוטשוב

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אורח לחיים

רבי אברהם חיים מזלוטשוב

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אורח-לחיים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
פרשת בראשית 21
פרשת נח 38
פרשת לך לך 57
פרשת וירא 72
פרשת חיי שרה 88
פרשת תולדות 101
פרשת ויצא 113
פרשת וישלח 125
פרשת וישב 132
פרשת מקץ 141
פרשת ויגש 148
פרשת ויחי 152
פרשת שמות 166
פרשת וארא 193
פרשת בא 211
פרשת בשלח 233
פרשת יתרו 263
פרשת משפטים 290
פרשת תרומה 307
פרשת תצוה 323
פרשת כי תשא 330
פרשת ויקהל 356
פרשת פקודי 370
פרשת ויקרא 374
פרשת צו 383
פרשת שמיני 391
פרשת תזריע 403
פרשת מצורע 406
פרשת אחרי 415
פרשת קדושים 428
פרשת אמור 437
פרשת בהר 448
פרשת בחוקותי 456
פרשת במדבר 470
פרשת נשא 473
פרשת בהעלותך 480
פרשת שלח 495
פרשת קרח 514
פרשת חקת 527
פרשת בלק 546
פרשת פנחס 557
פרשת מטות 569
פרשת מסעי 581
פרשת דברים 586
פרשת ואתחנן 596
פרשת עקב 610
פרשת ראה 621
פרשת שופטים 633
פרשת כי תצא 639
פרשת תבא 649
פרשת נצבים 657
פרשת וילך 663
פרשת האזינו 664
פרשת ברכה 673

הקדמה

הקדמה והסכמה מהרב המאור הגאון הגדול החריף ובקי שלשלת היוחסין נ"י ע"ה פ"ה מופת הדור המפורסם מוהר"ר אפרים זלמן מרגליות מבראד ש"ב של כבוד הרב המחבר זצללה"ה.

אמר אפרים כל איש מבין יודע:

כי יערב לאוזן שומע כנור נעים חליל ותופת מצוף דבש ונופת ומי האיש אשר הוצק חן בשפתיו. כאשר ישא מדברותיו. ילחכו הקהל סביבותיו. את מתקו ותנובתו:

ישתו בצמא מנחל נובע ממקור חכמתו ואשר ישאף צל ונפשו עיפה ישכון בצל דליות נטע נעמנים אשר יענו על שפה נטיעים מגודלים בעצי עדן. כי שם צפרים יקננו אז ירננו יתנו קול מבין עפאים יפה אף נעים מריח מים יפריחו פרחי שושנים ועצי בושים למרחוק יריחו משמחי לב ומאירות עינים ואדיריהם שלחו צעיריהם למים ויחנו שם על מי מעינות החכמה והחונים עליו. ישאבון לכל גמליו. ממעין הזהב נהרי נחלי דבש ויין הרקח:

ישמע חכם ויוסיף לקח. ומאז גלינו מעל שולחן אבינו מכלי אל כלי הורקנו ועל גחלי ריקה הוצגנו חתום תורה בלימודה מתמעטת על יד יד מעת לעת ומפקידה לפקידה ונהר יוצק יסודה יחרב ויבש:

ומעינה כבוש. לולי ה' שהי' לנו כי חפץ בנו:

ובצפייתו צפו על ראשינו ראשי הדורות:

להבין ולהורות החוקים והתורות ומי שזכה בהלכות. יערוך מערכות יפיק תבונה לאוזן שומעת. וילמד דעת וישלח ספרים כספירים מאירים:

כתובים ומסורים לחוש מבקש אמונה וחפץ בתבונה בדבריו יאיר ויעיר:

לבב רב וצעיר. להאיר ללכת נתיב יושר מסלות לקלוט את הסולת ויש דורשים מקרא לעצמם ולקח מים קדושים ומשם יפרד והי' לארבעה ראשים:

נכנסים לפרד"ס ומטיילים בגנים נלקוט שושנים יש אומנתו קהל קדושים לפרוש להם פשט רמז ודרושים רחש לבו כמרחשת צפה ואמרתו צרופה וטעמי כטעם לשד השמן עם ה' ועם קדושים נאמן ימשוך הלבבות בחבלי מוסר השכל. בדברים עריבים משמחי לב ומנהלים לכל כושל ויש יודע רזי עולם עולה בטמיר ונעלם ובעל כנפיים ארך הנוצה גדול העצה דבר סתר לו דורש עי כל קוצה ולא יראה החוצה. מושך לבות בני אדם. ובמוסרים יחתום טמן וכסה בדבר המוסיף טהרה וזהירות ותחתי' תעמוד הבהירות בהיר הוא בשחקים. רזי תורה ותעלומות מבהיקים. מלאים זיו ונוגה מפיקים אומר

מועט ברוב בינה סגור בפיו שגור כדברי יקה ואגור מחכמת לבו שואב ומדלה עשרה דליים ומכסה טפחיים יכין לדבר ולבטא בשפתים דברי אלהים חיים ימתקו רגבי גחלים להחונים עליו מכירים ברמיזותיו הן הן נוראותיו יטו אוזן לאמרי נועם. לחם סתרים ינעם ואשר תשיג ידו בטהרתו הוא נחלתו ומנת חלקו אשר חלק ה' ליראיו בעת הקדיש מקוראיו נגלות לעמו סוד דתו איש איש לפי השגתו דבר המלך ודתו מגיע וכל מבקש דבר ה' ימנא כפי העמל ויגיע. כאשר חכמים הגידו יגעתי ומצאתי תאמין ואשר נגלה לו הגורל בימין עוטה אורה בסתרי תורה והוא חכם הרזים ואשר בשמאל אחוזים עיניהם נשואות במקרא הלכות ואגדות אלו וא"ו בנועם מנעימים בשיר ותודות נותנים הודאה על חלקם. ונשף חשקם לעמוד על נפשם לבלתי הכשל באבן מעמסה משמרים שלא יחמוצו בשאור שבעיסה שחימוצו קשה עד כי יתן רוח חדשה ויאסוף את רגליו אל הקדושה והדברים עתיקים שפתותיו משיקים והרגיל בספרן של צדיקים יריח שושן סודות וימצא עשר ידות. תעלומות חכמה אשר כנסו ברמיזה שמו בסתר והטעימם גניזה פרשו הענין במכסה עתיק ייערב לנפשו ויומתק כי אחר שסודו הקדמות מאירות עינים שלח ידו ויאכל מעץ החיים. ואיש נבוב ילבב:

אף חובב הנגלות אשר הן הן גופי תורה. ורזים וסודות המה להם נשמת חיים דקו יחדיו כחומר וצורה ולולי כי יעטוף בלבושים מי יוכל לעמוד בסוד קדושים. כאשר הי' עם אבותינו. בעת האיר אל עבר פנינו. חמדה גניזה אלפים. וגילה אזנים. לא עצרו כח לקבל כי כשל כח הסבל מגודל קדושת הדיבור ובכדי לסבר. האוזן לשמוע הדיבור הניתן מאורות נתן סביבו ובקרבו קדוש טמון בחובו ובריאה יברא מלאך ה' עומד מנשיקות פיהם אל פיהם יגיח בסוד שיח מקבלנו אתה באהבה וחבה וענו אחריו נעשה ונשמע פתגם המלך כי רבה כאשר חכמים הגידו במדרש רבה בפסוק וכל העם רואים את הקולות שהיו רואים את הנשמע וכן אמרו כי מכל דבור נברא מלאך והי' מחזר על כ"א מישראל ומחבקו ומנשקו ואומר לי מקבלני אתה ובזה פי' הגאון הקדוש באור החיים פסוק קול דברים אתם שומעים שהם שומעים הקול של המלאך שנברא מן הדברים ותמונה אינכם רואים כי תמונה זו חינה זולתי קול ר"ל שהוא תמונת המלאך שנברא מן הקול ע"ש ודפח"ח.

ואני אמרתי לפרש עפ"ז הפסוקים בפרשת ואתחנן ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת ידו החזקה ואת קולו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו כי מי כל בשר וכו' ויובן עפ"י מ"ש שמכל

דבור נברא מלאך וטעם הענין עפ"י מאמר רז"ל על פסוק נפשי יצאה בדברו שבדבור הראשון יצאה נשמתן וכו' כי ידוע מ"ש ז"ל שענין מיתת נשיקה שהוא אתדבקות רוחא ברוחא לפי שמטבע ענפי הקדושה להתקרב לקדושה שלמענה הימנה ולכן כשהשכינה מתקרבת אל האדם נשמת האדם נמשכת אחרי' בסוד משכני אחריך נרוצה כי חפצה וטבעה להדבק במקור מחצבה ולהיות שבה אל בית אבי' ולפיכך הנביאים אשר הביטו אחרי משה במראות הנבואה היתה אספקלריא שאינה מאירה כי כח בגוף אין לסבול קדושת הדיבור כמות שהוא ולרי הוצרכה מראות הנבו' טרם תגיע לאוזן הנביא להתלבש ולהתעטף באוירים דקים כאשר הרחיב בזה

באוה"ח ולכך בשעת מ"ת לא הי' יכולת בהם לסבול קדושת הדביר בעצמו דניתי קלא וליפול באודניהון כי כשל כח הסבל מחמת עוצם קדושתו ולכן נגלם הדביר ונתלבש בכלים עד שניתק לראי' כי חוש השמע הוא רוחני ביותר מחוש הראות שאין לו מבוא כ"א בדבר שנגלם ואז עין רואה תשורנו וזהו אמרם שמן הדבור נברא מלאך שהוא כלי בית קיבול אור הדבור וז"ש וכל העם רואים את הקולות דשלטה בהו עינא ולולא זאת לא היו סובלים קדושת הדבור כי היתה נשמתם נמשכת להדבק עם קדושת הדבור ע"ד מיתת נשיקה ועד"ז פי' הרב החסיד המקובל האלקי מוה' זלמן לוקאוור ז"ל בן אחותו של אא"ז הגאון בעל ת"ש ז"ל מאמר חז"ל במיתת בני אהרן שהי' שריפת נשמה וגוף קיים והדבר יפלא כי ידוע שמדרגתם הי' גדילה מאוד וחטאם לא הי' חמור כ"כ כמבואר בדברי חכמינו ז"ל ואיך יתכן שיהי' העונש חמור כ"כ שיהי' ח"ו כליון בנשמתם וביאר עפ"י מאמרם ז"ל שמשה ואהרן ומרים ור"ע מתו בנשי' והיא ע"י התגלות הקדושה אחריו ימשוך הנפש הטהורה והוא אכילה דלעילא בסוד אכלו רעים ואכילה שאינה כדרכה כ"א ע"י הדחק קרוי' שריפה כדאמרינן כהן שדעתו יפה שורפה חיי' וכן בפסחים אי דקא משריף שריף לי' ואכיל בטלה דעתו וכו' והנה גם נדב ואביהו היו ראוים למות בנשיקה ממש כ"י חיבור לקדושת השכינה וכמ"ש הכתוב בקרבתם לפני ה' וכו' רק שגרם חטא קל שלהם שלא היתה בשלימות ע"ד הצדיקים הנזכרים שלא הי' בהם שום דופי בעת צאת נפשם ולכן נשי' זו אינה קריי' אכילה רק שריפה וז"ש שריפת נשמה וכו' והענין פלא ושפתים ישק ולזה רמז הכתוב כל ביתה ישראל יבכו את השריפה וכו' שיש להתאונן על שבא הענין דרך שריפה שלא כדרך אכילה שאם היי הצדיקים הללו מתים בנשיקה ממש הי' תיקון גדול עי"ז ומתבסמין כל העולמות כנודע

ובזה יתבאר הכתוב ויאמרו הן הראנו כו' ואת קולו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו הכוונה שאותו הקול עצמו ששמענו כן ראינו אותו ג"כ ואמרו ע"ז מלתא בטעמא למה

נגלם בקול כ"כ עד שהי' ניתק לראיה כי ידבר אלהים את האדם וחי ר"ל כי הקב"ה רצה שידבר עם האדם ואעפי"כ יעמוד חי וזה לא היה בכחינו כי עוצם תשוקת הנפש להתמשך אחרי קדושת הדיבור וטובא מגריר גריר אבתרי' ולכן קול דודי הנה זה בא הדור בלבושו עד שנראה לעין ולזה באו ישראל בטענה ועתה למה נמות וכו' כי ידוע מדת טובו יתברך כי חפץ חסד הוא ורוצה להטיב ומעלה את הצדיקים ממדרגה למדרגה וכמ"ש חז"ל ת"ח אין להם מנוחה לא בעולם הזה ונח בעולם הבא שנאמר ילכו מחיל אל חיל והענין הוא כי כמה מעלות בקודש גבוה מעל גבוה עצמו מספר ואדם כי יקריב עצמו לקדושה מסייעין לו ואומרים לו דע מה למעלה ממך עלה הנה וכן בעונם הבא בכל פעם מדקדקים עליו ביותר וכמ"ש הפרד"ס בסוד כשראה מרע"ה את רבי עקיבא שהיו סורקין וכו' אמר רבש"ע זו תורה וזו שכרה והשיבו שתוק כך עלה במחשבה לפני שהענין כמו בגד שנפל בי כתם כל מה שמלבנין הבגד אף שהכתם קטן מאד הוא ניכר בי יותר ולכן אמר כך עלה במחשבה עצה דייקא ע"ש וכ"כ האר"י ז"ל שראה שדנו אדם אחד כמה שנים אחר פטירתו על חטא קל ולכן כאשר ראו ישראל שהם אין יכולים לקבל הדבור רק דרך מלבוש שם פחדו פחד אולי כי רוצה ה' בעמו ירצה להעלותם להשמיע לאזנם הדיבור בעצמו מדרגת משה ועי"ז תצא נשמתם בנשיקה וחיבור מחמת עוצם השתוקקת רוחם ונשמתם להדבק במקור הנצחיים שהיא הנקרא אכילה וזהו אמרם כי תאכלנו האש הגדולה הזאת ר"ל שהקדישה הגדולה תשחף רוחם אם יוספים אנחנו לשמוע את קול וכו' דהיינו שיעלה אותנו למדרגה זו לשמוע בקולו ממש ולא יוגלם רק ישאר בדקותו וכח מי יכול קרב אתה ושמע שמשרע"ה שהיה חומרי זך ונקי ועל ידי עוצם קדושתו וטהרתו הגשם חלף הלך לו והיה יכול לקבל הדיבור בשמע אוזן ממש ועוד מדה יתירה היה במשה שלא מיבעיא שלא נמשכה נשמתו אחר קדושת הדיבור חלא אדרבא מחמת זכות חומרו וקדושתו העצומה גופו ונשמתו קדושה אחת הוא והתגלות קדושת הדיבור נתדבק ברוחניות קדושת פנימיותו ונתלבש ג"כ בחומרו הזך וז"ש כל הנביאים נתנבאו בכה מוסיף עליהם משה שנתנבא בזה הדבר והענין הוא כי ידוע כי זה הוא מדת דכורא ומשפיע מטובו ומחמת רוב האורה א"א לסט"א להיות לו שם בית אחיזה ולכן היתה שכינה מדברת מתוך גרונו ולכן נקרא משה חיש האלהים ובעת שעשו ישראל את העגל ופגמו בה שהיא שורש נשמת כל ישראל וכלולים בו ירד ממדרגה זו ותשש כחו כנקבה ויובן בזה מ"ש בפ' עקב ויאמר ה' אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך ור"ל שירד ממדרגת זה לפי ששיחת העם וכן היה שמיד חמר כה אמר ה' עברו ושובו וכו' ויובן ג"כ מ"ש מלמד שחשדוהו בא"א וקצרתי ועד"ז פירש מחו' הגאון

החסיד מהר"פ ז"ל בפתיחת ספר הפלאה שבעת שנתרצה לו הקב"ה חמר לו וגם הדבר הזה אשר דברת אעשה ר"ל שישיב נו מדרגת נבואתו שהיה רגיל להתנבא בזה הדבר וכן היה ממחרת יוה"כ ויקהל משה וכו' זה הדבר וכו' ודפח"ח

ובזה יובן ג"כ טעם שמשה פירש מן האשה משא"כ שאר נביאים לפי שעיקר נבואתו היה בזה הדבר והיינו שהדיבור נתלבש בפנימותו ורוחניות זכות גופו וכשבא להשמיע הדיבור לישראל היה משמיע אותו הדיבור בעצמו שנתלבש בתוכו בלי שום עירוב מחשבות בעולם ולכן אמר זה הדבר אשר צוה ה' ולכן הוצרך לפרוש מן האשה כענין מי שרוצה לעשות בית אכסניא ומלך אין ספק שמחויב לפנותו מכל דבר נתעב ונאלח ולכך היה צריך לזכות חומרו בקדושה ובטהרה ביותר וכל מחשבות לבו ריק ופנוי מכל וכל כי אין זה גוף שלו כי בית מלך הוא ומטעם זה באה ג"כ נבואתו מבוארת ומפורשת ביותר לפי שאין כוח אחר מעורב בו ואפס מקום לערוב עירוב מחשבות וענינים מדומים משא"כ בשאר נביאים אף שהיו זכים וטהורים מ"מ אף בעת קבלתם דיבור נבואיי לא יפנה לבם מעוה"ז לגמרי ולכן היתה נבואתם כעין חלום שהחלום חף כשבא ע"ד חנק מנבואה מ"מ הוא מתערבב בכח הדמיוני של האדם לכן נבואת הנביאים אעפ"י שהיא בהקיץ היתה דוגמת חלום ובעת שנכנס בו הדיבור הי' צריך להתלבש ולהתעטף באוירים דקים בענינים שהם כצלמם וכדמותם של המראה שמראים לו כמ"ש וביד הנביאים אדמה והוא המסך המבדיל לבלתי היות שם ערוב עם ענינים ורבות מחשבות שאינם מענין הנבואה ולהבדיל בין קודש לחול ויובן בזה מ"ש הכתוב ותדבר מרים וכו' הלא גם בנו דבר וכו' ה' במראה אליו תתודע בחלום אדבר בו ר"ל אותה המראה שאתה רוצה להתודע אליו היא עצמה תהי' כעין חלים שמתלבש ומתעטף וכעין דוגמא יחידה דמיון החלום ולכן אדבר בו לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא שגופו משכן לשכינה והיכל ה' הוא שהוא נקי מכל סוג וחלאה ולכן פה אל פה אדבר בו וי"ל שהוא ע"ד וימלאו הבית מפה חל פה שר"ל שהי' מלא בכל מקום וגם כאן ר"ל שהדיבור יש לו מקום להתכשט בכל חדרי לבבו בלי שום תערובות דבר אחר החוצץ ולכן הוא רואה במרחה ולא בחידות וכיון שכן יפה עשה לפרוש מן האשה לייחד בית ומשכן לשכינה ויתכן לפרש דה"ק בכל ביתי נחמן הוא פא"פ ר"ל שאין בבית הזה מפה אל פה דבר אחר רק כולו לה' לכן אדבר בו

וגם אני שמעתי בשם המפורשים ענין נחמד לפי שיש שני עניני נבואה יש שהוא מוכן לנבואה מצד עצמו שלפי תוקף קדושתו ופרישתו עד להכניא הוא ממשיך על עצמו רוח קדושה ושפע נשואי ויש שחין נבואתו מצד עצמו רק השעה צריכה לכך שמהצורך

לשלוח נביא אל הדור להודיעם איזה ענין או להעיר אזנם למוסר ולדעת המעשה אשר יעשון ומגלה סודו אל עבדיו הנביאים אף שאין הנבואה חלה עליהם מצד עצמותם מ"מ מאחר שיש בה צורך לעולם הוא בוחר במי שהוא ראוי ביותר וההפרש הוא כי הנביא שנבואתו מצד עצמו טעון פרישה וטהרה ביותר משא"כ אם הוא נביא רק מחמת שליחותו לדור ועוד יש הפרש אחר שאם הנביא מצד עצמו נבואתו מפורשת משא"כ אם אינו רק מצד הדור ועד"מ אם המלך שולח אגרות לבני מדינתו עם שליח אז אם השליח הוא שר מבני ביתו של המלך ואנשי עצתו אז אין הענין נעלם ממנו ומוסר לו האגרת פתוחה אכל אם השליח אינו מבני ביתו ואנשי סודו כ"א חפץ בו המלך שיהי' שליח לעם אזי נותן לידי חגרת חתום וסתום מה שצוה לעם והקוראים המשכינים ומבינים בעם הם מכירים ברמיזותיי איש חיש ממלאכתו אשר המה עושים ולכן משה שהיה רוצה להמשיך עליו שפע הנבואה הוצרך נקדש עצמו כשרפים ופירש מן האשה ואמנם גם אהרן ומרים היו נביאים רק שנבואתם היתה לצורך שעה כדכתיב הנגלה נגלתי במצרים ונא עשו פרישה והם טעו וסברו שגם נבואת משה הוא עד"ז הוא נביא בשביל הדור ולכן אמרו הרק וכו' וע"ז השיבם השי"ת חם יהיה נביאכם כלומר אם היה משה ג"כ נביא בשבילכם לצורך הדור כמותכם אז היה במראה וכו' והיתה נבואתו סתומה נא כן עבדי וכו' במראה ולא בחידות וכו' ולפי שנבואתו מצד תוקף קדושתו יפה עשה שפירש מן האשה והסכימה דעתו לדעת המקום והוא יפה אף נעים

וגם לפי זה מובן היטב מה שנבואת משה היה בזה הדבר לפי שנבואתו היתה מבוארת ואין לנטות ממנה ולכן אמר אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ופי' רש"י לא פחות ולא יותר משא"כ הנביאים נתנבאו בכה לפי שנבואתם סתומה ויש לנטות לכמה ענינים כמו דבר שנחמד ע"ד משל שיש להמשיל בו ענינים רבים וכמו רואה במראה שאם היא אספקלריא המאירה אין נראה בה לכל אדם כ"א המראה האמיתי משא"כ אם אינו מאירה מתהפך לכמה גוונין הכל לפי ראות עיני המסתכל בה אם הוא טהור עינים או אם עיניו כהות או חרוטות כ"א רואה את הנראה לפי ראות עיניו ולכן משה נתנבא ג"כ לפעמים בכה במקום שהיתה נבואתו לצורך הדור וכמ"ש הכתוב ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וכו' וענין עב הענן הוא מסך מבדיל ואספקלריא דלא נהרא ובמקום אחר כתבתי לפרש מ"ש הכתוב וגם בך יאמינו לעולם ופירש רש"י בנביאים העתידים לבא וכתבתי הענין כי נבואת משה היה ע"ד התלבשות הנבואה בו ולכן אמר זה הדבר משא"כ נבואת כה אינה דרך התלבשות רק שהנביא שמע מפי הגבורה שמדבר עמו אבל אינו מדבר בו ובהגלות מלכינו על עמו

ישראל ללמד אותם דרכי ה' אלמלי לח ראו אז רק הדרגת נבואת משה שהוא התנבא בזה הדבר שהוא ע"ד התלבשות ושכונה מדברת מתוך גרונו לא היו מאמינים לעתיד בנביא שמתנבא בסגנון אחר כלל ולכן לפרקים הראה הקב"ה שגם משה מתנבא שלא ע"ד התלבשות רק בלשון כה שהוא שהשכינה מדברת וחזנוי תשמענה את הקול מדבר עמו ואז יאמינו בנביאים שאחריו ג"כ כשיתנבאו בלשון כה וז"ש הפסוק הנה אנכי בא אליך בעב הענן שהוא יראה הנבואה שלא ע"ד רגילותך שתהי' הנבואה מתלבשת בך בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך ר"ל שישמע העם שיש שני מיני מדרגת נבואה כי לפעמים סגנון הנבואה לדבר עמך וגם בך שאתה מוסיף ע"ז שגם אני מדבר בך ומתלבש בך ולכן יאמינו לעולם בנביאים העתידים ועד"ז פרשתי המכילתא הביאה הרמב"ן פרשת יתרו. הנה אנכי בא אליך בעב הענן הריני קורא לך מראש ההר וכו' וקצרתי ובזה פירשתי מ"ש הכתוב בפ' בהעלותך ויאמר משה לחובב וכו' ויאמר משה אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותינו במדבר והיית לנו לעינים והגאון במגלה עמוקות על התורה כתב בכאן נרמז בר"ת ח"נותינו ב"מדבר ו"היית שם חב"ו היוצא מפסוק חיל בלע ויקיאנו וסתם הדברים ונא פירש כוונתן ויובן לענ"ד עפ"י מ"ש כי מיתת נשיקה הוא אתדבקות רוחא ברוחא כי הקדושה טבעה להמשיך את מינה ולכן אם האדם רשע נפשו שוקקה לצאת ממנו אך הוא מקושרת בטבע תולדות האדם שכן חיברה היוצר מתחילה ונמשכת על ידי קדושה הבאה אליו אף אם אינה גדולה כ"כ בכמות וכענין שאמרו בצדיקים נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות וכמ"ש באוה"ח בפסוק אל תיראו כי לחמינו הם סר צילם מעליהם וה' אתנו כי כמו הלחם שניצוץ החיות שבו נמשך לקדושת נשמת האדם כמו כן כחן שע"י שה' חתנו תוסר צילם שהוא צל הקדושה והניצוץ הקדוש המחיה אותם ע"ד נתן בו עיניו ונעשה וכו' ע"ש וכן פירוש האר"י ז"ל רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה יש"י ויובן עפ"י זה מה דאמר מתחילה תביט ושוב שינה הלשון ואמר תראה ע"ד שכתוב רש"י בפ' חוקת והביט חל נחש הנחושת דראי' היינו ראיה בעלמא והבטה היינו בכוונה (ודברי רש"י לקוחים מהירושלמי דר"ה פרק ראוהו ב"ד ומפרשי רש"י לא הראו מקומו ועיין בתוספות ריש ב"מ בהא דהבטה בהפקר ובתשובה א' כתבתי בהא דבנן של קדושים וכו' עיין מ"ח סי' ש"ז) והנה אין ספק שענוש לצדיק ע"י ראות עיניו אין זה בראיה בעלמא רק כשמתכוין לזה להמשיך הקדושה חליו ולכן אמר נתן בו עיניו והענין ידוע כי ראיית העין הוא שיוצאים ממנו נצוצי אור שמתפשטים והולכים עד מקום החפץ ושוב חוזר אליו עם תמונת החפץ ההוא ובסוד אור ישר ואור חוזר ולכן כשנותן בו עיניו בכוונה והוא ממשיך אליו ניצוצי קדושה שלו בדרך אור ישר ונדבק אליו ניצוץ הקדוש

המעורב ברע שברשע שהוא חיותו וחוזר ובא אל הצדיק באור החוזר וממילא שהרשע נעשה גל וכו' ואז אף בריאה בעלמא בלא כונה רואה הגל לפניו ולכן אמר הכתוב רק בעיניך תביט דהיינו ההסתכלות והבטה בכוונה ואז ממילא ושלומת רשעים תראה אף בראי' בעלמא ועד"ז חמר הכתוב ה' ני בעוזרי ואני אראה בשונאי ע"ד שכתבתי בשם חוה"ח סר צילם מעליהם וה' חתנו וכו' ולכן כחן חמר כשהשם לי בעוזרי שהקדושה הגדולה עמי אז חני תראה בשונחי וידוע מ"ש רבינו האר"י ז"ל בטעם כי קדושי עליון הרבה מהם שבחו לעולם ממקום פגום על ידי ביאת איסור כי כל נשמת קדושי ישראל היו תלויים באיפתו של אדם הראשון ובעת שחטאו נפלו ניצוצי קודש לשורש הרע מקור החיצונים והמה יונקים שפע הקדושה והם מוציאין הנשמות הקדושות במקומות פגומים כדי שישארו ת"י אבל עפ"י הרוב הנפש הקדושה מתגברת נשוב לשורשה ועי"ז אדרבה נהרס מדרגת הרע ביותר כי מוציא עמו שאר ניצוצות הנוגעים לשורשה וע"ז נאמר אשר שלט אדם באדם וכו' ולזה היה לידת אברהם מתרח וכו' וכן ענין תמר ורות וכו' ו כן דוד שהיה משורש קליפות מואב הוא הכניעם כדאיתא בסנהדרין ויך את מואב וימדדם וכו' היינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזל נרגא כלומר לפי שהי' משורש הזה היה מתגבר עליהם ומכניעם וכו' ועיין בנזה"ק דף קי"ט מ"ש עפי"ז בפסוק יתן ה' האשה הבאה אל ביתך יכו' ובמדרש רות דברים נפלאים ולכן כאשר נתגייר יתרו שאמרו עליו שלא הניח ע"ז וכו' מאד שמחו נקראת בואו כי אחרי שהיה משוקע כ"כ בעומק ובכח בחירתו עשה חיל לעלות מידי עליתו יעלה עמו כל העשוקים משרשו לבל ידח מהם נדח וידוע מ"ש ז"ל שסיבת הדבר שסובב הוא ית' להניעם ארבעים שנה במדבר עד תום הוציא ניצוצות קדושות אשר שבה ס"מ שר המדבר בעת נפלם בחטא אדה"ר שכדי להוציא בלעו מפיו הוצרכו להיות שם ס"ר נפשות ישראל ומלכם בראשם שע"י הקדושה הגדולה כי רבה נמשכו הניצונות ונתקנו לשוב לשרשם וכאשר האריך הקדוש באוה"ח בפסוק ובהאריך הענן ועוד כמה מקומות

ובזה יומתק מאמר משה לחותנו שאמר לו אל נא תעזוב אותנו כי ע"כ ידעת חנותינו במדבר הכוונה כי הלא ידעת מה אנחנו עושים פה במדבר שמם הזה הוא לפי שאנו צריכין להמשיך הניצוצות ע"ד חב"ו ולכן נרמז פה בר"ת השם הלז המסוגל להוצאות ניצוצות כידוע וכיון שזה כל מגמתינו וחנותינו בכאן ואתה מוכשר לזה ביתר שאת אחרי שאתה משורשם ועלית מטרף והכנעת אותם והרסת מבצריהם והיית לנו לעינים והוא ע"ד שביארנו כי המשכת הקדושה הוא בעינים ע"ד נתן בו עיניו וכן אתה בכחך זה יהיה הנקל לכתונו למהר פעולה זו לקבץ נדחי הקדושה ולכן אין לך לעזוב חותנו בעת הזאת

וז"ש אל נא וכו' עכשיו שהשעה צריכה לכך ועיין רואה בס"ת חנותינ"ו במדב"ר והיי"ת אותיות רות ובר"ת השם חב"ו כי גם ביאת רות לעולם הוא ע"ד זה שיצאה מתוך עומק קליפות מואב וז"ש חז"ל אמר הקב"ה שני פרידות טובות יש לי להוציא וכו' וקצרתי ובזה ביארתי הפסוקים בפרשת חוקת וירב העם עם משה וכו' ולמה העליתנו ממצרים להביא אותנו חל המקום הרע הזה לא מקום זרע ותאנה וכו' וצריך ביחור שהרי היו נידונין על המים ומקום זרע ותאנה וכו' מחי שיאטי' הכא ויובן לע"ד עפ"י מ"ש התוס' בחולין דף פ"ח גבי אין מכסין אלא בדבר שזורעין בו ומצמיח דשמא בזמן שהיו ישראל במדבר היה מצמיח ולכאור' תמיה שהרי מקרח כתוב לא מקום זרע וצ"ל שישראל היו סבורים כן שלח תזרע ולא תצמיח אבל באמת אינו כן שבזמן שהיו שם ישראל הי' עפרה מצמיח אך מ"מ אין זה אלא דברי נביאות ומאיזה צד יש לומר כן אולם יומתק הענין עפ"י מ"ש בשם האריז"ל בפסוק כי לא על הלחם לבדו יחי' האדם כי כל מקום שיש שם השראות קדושה וניצוצי חיות טהורים הניצוץ הוא המחיה אותו הדבר וגדל שם מזון לנפש האדם בסיד קו המדה שמכה בו כו' וע"י אכילות האדם נמשך הניצוץ הקדוש אחר הנשמה שהוא קדושה למעלה הימנה ונמתק על ידה וכמ"ש לעיל מדברי אוה"ח בפסוק כי לחמינו הם ועיין

בא"ח סימן וא"ו במג"א סק"ד בשם ספר הכוונה שרמז בקצרה לדברים אלו וכבר כתבנו שכל עיקר הליכת ישראל במדבר הי' לצורך העלאות נדחי הקדושה ומעתה דבר ה' אמת בפי התוס' שאעפ"י שלא היה מקום זרע וכן אמר הכתוב לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה מאת ה' היתה זאת שיתוקן חיל בלע ע"י קדושת ישראל אבל אם היו זורעין שם בעת ההוא שהיו ישראל שמה הי' מצמיח שאז עדיין לא נתרוקנו ניצוצות הקדושה ושם היה מעלה צמחים להחיות בהם נפש כל חי שהרי תשמישי קדושה גנוזין שם שעל ידם מתעורר חיותם אשר שם בארץ והולידה והצמיחה כנ"ל לח כן אחרי שיצאו כל צבאות הקדושה משם ונשאר מדבר שמם וארץ מאפלי' וידוע מ"ש האר"י ז"ל בפסוק וינצלו חת מצרים שעשאוה כמצולה שאין בה דגים דהיינו שהוציאו משם כל שרשי הקדושה ולא נשאר שם שום ניצוץ כלל משורש הצריך להיות מתוקן על ידי בני ישראל וזהו טעם שנאסר לשוב למצרים לדור שמה ע"ש באריכות וזהו שהיו ישראל מתמיהים ולמה העליתנו ממצרים וכו' כיון שההעלאה הי' לפי שפקעה קדושתייהו ולא השאירו עוללות ניצוצי קדושה ואחרי רואם שבמדבר שמם הזה לא מקום זרע ותאנה וכו' ומים אין לשתות בע"כ שאין שם סרך קדושה שאלמלי היה שם מטבעה להוציא זרע ועץ עושה פרי ומים דברים שיש בהם משום חיי נפש וא"כ ההעלאה ממצרים אל המקום הרע הזה

חתר דשליט ביה ההות דאקרי רע אין בו תועלת כלל (ויתכן שרמזו ג"כ בדבריהם שאמרו לא מקום זרע שידוע שצריך לתקן רפ"ח ניצוצין להעלותם לשרשם וי"א מהם שהם חניות הקליפות בסוד י"א סימני קטורת ועשתי עשר יריעות עזים א"א לבררם לגמרי עד עת קץ ועידנא דמטי רגלין ברגלין כי חיות שלהם היא ג"כ לצורך קיום העולמות ועיקר הברורין שהיו יכולים לברר אז הוא מקום זר"ע וגם תאנה וגפן כו' רומזים למדות העליונות כמבואר בפרד"ס וקצרתי) ולכן צוה הוא יתברך לדבר אל הסלע ונתן מימיו להראותם שאעפ"י שהם מדמים בנפשם שאין כאן לחלוחית קדושה אין הדבר כן אל רשים המה ניצוצי הקדושה הנמצאים שמה והוא כח הרוחני וחיותו וזה האות שיצאו מן הסלע מים רבים להשקות את העדה ובעירם ועד"ז פירשתי בפרשת דברים ה' אלהיכם ההולך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם ובמדבר אשר ראית כו' והענין הוא עפ"י מ"ש מדברי אוה"ח שפירש כי לחמינו הם שר"ל שהם כמו הלחם שניצוץ חיותו נמשך אחר נשמת האדם כי הקדושה טבעה להמשיך כאבן השואבות וז"ש כאן ה' ילחם לכם במה שהוא הולך לפניך כאשר עשה אתכם במצרים ר"ל על ידיכם שבאוות נפשם שאפו הקדושה ובמדבר אשר ראית שעל די טלטולם וראייתם קבצו נפיצות הקדושה ומצרים ומדבר תרווייהו חד ענינא לכנס נפיצות ע"י הקדושה הגדולה כן יעשה ה' לאמוריים שע"י הליכות אלי מלכי בקודש לפני מחנה ישראל יתאספו אליו כל אשר ניצוץ רוח חיים באפיו וכן לעתיד לבא הוא אומר כי הולך לפניכם ה' ומאסיפכם קדוש ישראל כי הליכתו בקודש הוא תוסיף תת כחה

לאסוף נדחי הקדושה וקיבוץ גליותינו יהי רצון שימהר יחיש פדות נפשינו במהרה בימינו אמן

והנה הבאתי מראשית ענין מיתות בני אהרן שהיתה ע"ד מיתת נשיקה וסיבת החטא גרם שלא היתה נשיקה ממש ויובן עפ"י מה שאמרו ז"ל מיתת נשיקה כמשחל ביניתא מחלבא והענין הוא כי הנפש היא קשורה בחומר ואלו שמתו בנשיקה בעת פטירתן הי' החומר שלהם זך ונקי על ידי נשיקה שהוא אתדבקות רוחא ברוחא הנשמה נמשכת בנקל בסוד משכני אחריך נרוצה אבל אם לא נזדכך החומר יתעכב ע"י חיתא דקיטרא ואינו נמשך כשמן אחר הפתילה וגם ידוע שכתוב בזוהר דמאן דלא שבק בר לא עאל בפרגודא כד נפק מהאי עלמא ולא אתדבק בשמת קדישא וכו' אך מאן דאיהו זכאה וכו' עלייהו כתיב כה אמר ה' לסריסים וכו' ולכן לח הי' בבני אהרן מיתת נשיקה ממש שהוא התדבקות רוחא ברוחא וז"ש אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' וימותו וכתוב בזוהר הקדוש תרי מיתות הוו חד בקרבתם לפני ה' וחד דלא הוי לה בנין כו' אבל לא

כשאר בני עלמא דלא מתו אלא מיתת גרמיהון אבל מיתת נפשיהון לא מיתי ע"ש והבן ובזה אמרתי בהספדו של הגאון המחבר ז"ל שפסוק אל תבכו למת ואל תנודו נו בכי בכה להולך כי, לח ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו ואמרינן עלה במס' ב"ב אמר רב יהודא להולך בלא בן זכר ולכאורה נא מתיישבא שפיר סיפא דקרא דאמר טעמא כי לא ישוב וכו' וגם תיבות עוד הוא מיותר וגם מ"ש וראה את ארץ מולדתו הוא אך למותר ויובן עפ"י דברי הזוהר דמתן דלא שבק בר לא עאל בפרגודא ולא אתדבק וכו' ואילנא דאתעקר בעי נטיעה זימנא אחרא וכו' יהנה מי שנפטר מן העולם והוא צדיק אין מקום כ"כ לבכיה כמו שהמשילו ז"ל את הענין למלך ששלח בנו למרחקים ולקץ ימים שלח אחריו להשתעשע עמו כימי קדם אשר עם המלך במלכותי ישב שם כן הדבר במלכו של עולם אשר שלח אחר בנו יחידו אשר אהב ויאספהו אל תוך ביתו ובהיכלו כולו אומר כבוד ולהתענג בתענוגים הנצחיים אין מקום כ"כ לבכיה זו וזה לא נקרא הולך כ"א שב שחוזר לעבודתו זו היא שיבה זו היא ביאה חל המקום אשר היה שם אהלו בתחילה ושם ינוח על כנפי השכינה ועד"ז פירוש באור החיים בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו כי' אך כשמת בלא בנים אין הליכה זו להשתקע אלא לגור שם לפי שעה בלבד לבקר פנקסו ולפשפש במעשיו זה נקרא הולך כי הולך הוא לשעה קנה ועתיד לחזור אל העולם השפל הזה וידוע כי הצדיקים נקל להם לקבל עליהם עול גיהנום או להיות מתנודד בעונם העליון כענין לוי יתיב אבראי בכדי למרק חטא כלל מלהתגלגל ולשוב בדרך הזה עוד כי רע ומר רדתם מאיגרא רמא לבירא עמיקתא עולם התחתון לתקן אשר עיוותו וכן נאמר במראה אשר ראה ש"ב הגאון מוהר"ר יצחק חיות ז"ל בעהמ"ח זרע יצחק והרמב"ן ז"ל בהקדמה לספר תורת האדם חקר בזה כי אחרי שהאדם מעת היותו מעותד לרפוד יצועיו בגיא צלמות למה יתגודדו על מת לנוד ולבכות ומן התימה על יודעי דבר ויהי למה יקראו אכר אל אבל ומספד אל יודעי נהי והתשובה בזה כי תולדית האדם היה לחיית לעולם ומן החטא הקדמוני ירדו לטבח כולם על כן יחרדו כי מטבעם יתפרדו ע"ש ודבריו נעמו ובזה מתפרש מה שאמר הכתוב בכו בכה שתי בכיות הללו למה אלא האחד מצד הטבע והשני להולך דהיינו שהוא הולך בלא בנים ונתן טעם למה נקרא הולך כי לא ישוב שאחרי שמת לא ישוב עוד אל מקומו שואף והנפש רדופה ללכת אל בית אבי' ומקור מחצבה וזה שמת בלא בנים לא ניתן להשבון וברישא דקרא אל תבכו למת כלומר מי שהוא כבר מת וחלל רשע בחייו בזה אין מקום לבכיה כלל כי טיבותא היא לגבי' שמת ומיתתו מכפרת אבל הצדיק שמת בלא בנים יש למרר בבכי פעמים.

אולם בברכות אמרינן נגעים ובנים הם יסורים של אהבה ומוקי לה התם דהיינו בדהווי ליה ומתו והיינו דרבי יוחנן דאמר דין גרמא דעשיראה ביר וכו' ובגמרא ב"ב אמרו כל מי שאין מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה ואמרינן התם ר"י וריב"ל חד אמר בן וחד אמר תלמיד תסתים דר"י אמר תלמיד דאמר ר"י דין גרמא וכו' ולכאורה קשה דבלא דר"י נמי טובא איכא בצדיקים שמתו בלא בנים ותקשי למ"ד בן וגם הקשה הרי"ף שם דהו"ל לאוקמי הא דכל שאינו מניח וכו' דהיינו בדלא הוה ליה כלל ע"ש ויובן לענ"ד עפ"י מה שיש לדייק בלישנא דקאמר כל שאינו מניח דהול"ל כל מי שאין לו בן וכו' ונראה שבאמת יש כמה סיבות למה שבנים מתים שיש שבנים מתים בעון אביהם ויש שהם נתפסים בעון הדור כדאיתא בשבת ויש שנקצב להם שנים מועטות להשלים שנים מספר מגלגול הראשון וכן פי' רש"י ז"ל מ"ש באיוב ושנות מספר יאתיו וחורח לא אשוב אהלך רוחי תובנה ימי נזעכו קברים לי ור"ל שאם לא השלים שנות מספר הוא צריך נבא שנית בזה העולם ולהקבר שנית ועד"ז פרשתי השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר כי שמחת הרשע בעולם הזה לתוגה נהפכה אחרי כי הוא מקבל שכרו בעוה"ז וחדוותי' מסתיי' משא"כ הצדיקים ששמחתם הוא בעבודת השם שהוא שמחת מצוה וכמ"ש האר"י ז"ל בפסוק תחת אשר לא עבדת ה' אלהיך בשמחה ושמחתם שלימה וע"י עבודתם משלימין כל הניצוצות שבצלם שלהם וא"צ להתגלגל שנית ולכן אמר ישישו כי ימצאו קבר מלשון ומצא להם שפירושו די סיפוקם היינו שיהיה די להם בקבר אחד לבד וכן ראיתי בספר אחד כמדומה בשפתי ישנים למהר"י אלגאזי ז"ל שכתב בהא דאמרינן בשבת דף ק"ח בעובדא דשמואל וקרנא וכו' לייט רב ואמר מאן דמצערן לא לוקמי לי' בני וכן הוה שזה תמוה שהבנים מה חטאו ולזה כתב הטעם לפי שיש נשמות שצריכין לבא להשלים שנות מספר מאותן שמתו בנא זמנם מחמת איזה עון או יש נספה וכו' והיינו לטותא דרב שיזמנו לו מן השמים בנים מאותן הנשמות שאינם באים רק לחיות שנים מועטות להשלים חלקם ועכ"פ הוא יצטער באבלם וזהו מדה כנגד מדה נגד הצער שנעשה לו ודפח"ח ואמנם אם חין המיתה בעון האב רק בעון הדור או קצבת השנים אין מקום לומר בזה שהקב"ה מלא עליו עברה דאיהו מחי קעביד משא"כ אם נתפסו בעונו אבות אכלו בוסר וכו' בזה שייך לומר כן ולכן דקדק הש"ס כל מי שאינו מניח בן ליורשו ר"ל שהוא הגורם לזה ע"י עונותיו ולכן הקב"ה מלא עליו עברה וכן גבי תלמיד שייך לומר כן דוקא באופן זה שהוא המונע בר והשתא ניחא הא דלת מייתי מכמה צדיקים שמתו בלא בנים משום שי"ל שנתפסו בעון הדור או טעמא אחרינא משא"כ כאן דמיירי שהוא גרם לזה אבל מדר"י מייתי שפיר מדחזינן שהיה מנחם לאחרים בזה ואמר דין גרמא

כו' וקשה דזה תנחומין של הבל דשאני ר"י דמיתת בניו לא היה רק בעון הדור משא"כ בשאר אינשי יש להם להצטער הרבה שמא בחטאם מתו אלא ע"כ דר"י ס"ל דבבן אף אם בחטאו מת חין עברה אדרבה הוא מכפר בזה וכן מצינו בתנחומא שאמר רבי שמעון ב"י אם מת לאדם בן לא יהא קורא תגר שהוא מרצה אותו להקב"ה רק בתלמיד מיירי הכא ר"י והוא נכון לענ"ד מכלל דברינו למדנו דאף למ"ד בן וכו' לא נכנס בכלל הזה צדיקי עולם שמתו בלא בנים.

ואחרי הודיע כל זאת אמרתי להציע לרבים טיבו של האיש קדוש המחבר ז"ל ושמו נאה לו מו"ה אברהם חיים ז"ל והיה אדם גדול בתורה ובחסידות והיה שוהה בתפלתו כמעט רובו של יום ועסקן גדול בצדקות וג"ח ורבים השיב מעון והי' יודע בתעלומות חכמה וסתרי תורה והרבה קיבל מרבו הגאון החסיד המפורסם מו"ה שמעלקא ז"ל ואחיו מחו' הגאון החסיד המפורסם מו"ה פנחס ז"ל שהוא היה חותנו הראשון וזיווג שני לפי מעשיו הטהורים לקח לו לאשה יראת ה' בת הגאון החסיד המפורסם מו"ה ישכר דוב בערש זללה"ה שהיה אב"ד דק"ק זלאטשוב שמנוחתו כבוד בארץ הקדושה ואחרי נסעו זה פרישתו לקדושה קיימו וקבלו לחתנו הגאון החסיד המחבר ז"ל למלאות מקום חמיו ז"ל ואבי המחבר היה הרב המופלג מו"ה גדלי' ראש ב"ד דק"ק זאלקווא ושמו חרות על לוחות העדות של הגאון המפורסם מהר"י ז"ל וחותם שם הק' גדלי' בהרב מו"ה בנימין וואלף זללה"ה והרב המחבר ז"ל היה עמי בחיבה יתירה נודעת מלבד ידידות שארינו שהי' חוטר ממשפחת אא"ז הרב המפורסם הפרנס מו"ה מרדכי ב"ר ליבש מזאלקווא בן בנו של הגאון בעהמ"ח מהדורא בתרא וחותנו של אא"ז הגאון בעל ת"ש ז"ל ולפי שהרב ז"ל לא זכה להבנות השמיעני כי נפשו חשקה לעשות לו זכרון בספר אשר כתב על סדר התורה וישב כמצרף אחת אל אחת וסידורא נקט ואתי ונטרפה השעה. כי הצדיק נאסף מפני הרעה וגזר חומר בצו וזירוז לחוק הדברים בעט ברזל ועופרת להיות לו למזכרת. ולהקים שמו על נחלתו ואחר פטירתו לחיי עוה"ב נתעורר לב בנו חורגו אשר מנעוריו גדלו כאב ושאב מי שארו באר מים חיים ה"ה הרב המאוה"ג המפורסם מו"ה יוסף עזריאל נ"י האב"ד דק"ק גחליגר לעשות רצון צדיק וגם לרבות חמו הרבנית הצנועה החסידה אלמנת הרב החסיד המחבר ז"ל כשרה בנשים לעשות רצון בעלה נשא לבה אותה בחכמה והשתדלה בכל עוז לעשות נחת רוח לבעלה ז"ל ולהיות שפתותיו דובבות בקבר והרב הנ"ל נשא נפשו לרוץ אורח מקום הדפוס שמה להיות דולה ומשקה מתורת רבו ואביו חורגו ז"ל לעשות לו דרך

ואורח לחיים ונקדש קודש כזה ראה וקדש ובקרובי אקדש ואתנהלה לעטי לכבוד נשמתו הטהורה ז"ל כי אנכי ידעתי אפרים ברחימתין עזיזא דעבידנא ליה נייח נפשי' במילין זעירין אילין וגם הלום ראיתי להעיר לב יקירי הדור אנשי חמת ורודפי צדק המה יקחו את הספר הזה בכסף מלא מיד הרב הנ"ל כי יגיעות הרבה עשה ועלתה בידו בעזהי"ת ובלעדיו חדל להיות אורח לחיים הן צדיק ישולם מנה אחת אפיים נוצר תאנה יאכל פרי' והקרן קיימת לעולם הבא אחרי שנתגלגל זכות על ידו כי לזכר עולם יהיה צדיק כמ"ש חז"ל בירושלמי דשקלים אין עושין נפשות לצדיקים שדבריהם הם זכרונם ואף ידי תיכון לגזור חומר בכל מין חומר על כל המדפיסים הן במדינה זו והן במדינה אחרת שלא להדפיס שנית עד הגבול שגבלו הראשונים היינו משך עשרה שנים מיום כלות הדפסת הספר הנ"ל בלי רשות מהרב המאוה"ג מוהר"ר יוסף עזריאל הנ"ל וזכות המחבר יגן עלינו ועל בניני וימליץ טוב בעדינו ובעד עמינו וערי אלהינו ויהי נועם ה' עלינו ואורח חיים יודיענו בחמלתו עלינו כאשר יחמול איש על בנו הבן יקיר לי אפרים.

פי המדבר לכבוד נשמת המחבר זעירא מן חברייא הקטן אפרים זלמן מרגלית מבראד

הקדמת הכותב מקבץ ומעמר המביא לבית הדפוס זה הספר חורגו של המחבר אשר לכבוד נשמת המחבר משרים דובר להיות שפתותיו של אותו צדיק דובבות בקבר יתברך הבורא ויוצר המאורים. אל דעות נוהג יצורים אשר המשיך יקר החסד והרחמים עלינו וברא כל העולמות מראש עד סוף בשבילנו ובראשית המחשבה הסתכל בנשמתינו. הציב וירה אבן פנתו עבור לשעשע במעשינו אשא לבב היוצר יענה ממרומים ישתבח האלהי ואדוני האדונים בפי כל עליונים ותחתונים על כל החסד אשר עשה עם אבותינו ועמנו הן לכבודו בראני ומן התועים הבדילנו ותורת אמת הנחילנו וחיי עולם נטע בתוכינו. למען נוכל נדבק בו מחשבתינו ולבבינו וכאז כן עתה לא כלו רחמיו מאתנו ולא תמו חסדיו מעלינו וככל דור ודור עומדים ההולכים בתורת השם להאיר עינינו ולעלות עמהם תורתינו ותפלתינו בהיות משכנם בתוכינו ובהגיע תור וזמן התבקשתם בישיבה של מעלה והתנגזות נפשותם בצרור החיים הנה כבר אמרו חז"ל במס' יומא דף ל"ח אמר ר"ח בר אבא אמר רבי יוחנן אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברח צדיק כמותו שנאמר וזרח השמש וכו' עד שלא כבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי. אך להחסרון דביני ביני בטרם הרים אשר נולדים הולכים וגדלים:

ואפשר שעל זה כוונו חז"ל באמרם הצדיק אבד לדורו אבד כי הגם שעד שלא שקעה וכו' זרח השמש עכ"ז מה יעשו דורו של אותו צדיק אשר מפיו היו חיים וקיימים:

ומתקיימים בהבל פיו העולה השמים ועתה נפשיהם יבשה ואפשר שעל זה אמרו בזוהר הקדוש פרשת לך לך דף פ"ב וז"ל ר"י פתח ואמר צדיק כתמר יפרח וכו' מפני מה הקיש צדיק לתמר מה תמר כיון דגזרין ליה לא סליק עד זמן סגיא אוף הכי צדיק כיון דאתאביד מעלמא לא סליק אחר תחותוי עד זמן סגיא עכ"ל כי הגם שנולד צדיק אחר כמותו הלהן תשברנו אנשי דורו עד אשר ייגדלו ויגיעו לימים אשר יוכלו יונקי שדי הצדיק דמעיקרא להיות יונקים מטובו וניאותים לאורו ומה יהיה באותן הימים שבנתיים באותו חלק הזכות וההצלה והגנה שהגיעו להם מן הצדיק שאבד. גם לזה המציא השי"ת תרופה ונתן בלב עבדיו הנאמנים משרתיו עושי רצונו שיחוקו דבריהם הקדושים למען יהיה לבית ישראל למשען ולרוות נפש שוקקה ונפש המתאווים לשתות מי באר מים חיים והיות כי לפעמים גורמות מדת הענוה להצפין בלב אמרי ה'. ברצות ה' דרכי חיש שיתגלו ויפוצו מעיינותיו חוצה וחכמתו תרנה חוצה כי ה' בעמו רוצה הנה הוא ית' עילת כל העילת וסיבת כל הסיבות מסבב סיבובים עד יגיע ויראה להוציא לאור דברי אלהי'

חיים כאשר גזרה חכמתו ית' ויתעלה כה יסובב סיבובים הרבה למען יופיע אור חכמה וחיים להאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים ואף על זה השי"ת פקח עיניו והשביע רצון למען יהיה איש מהיר במלאכתו וירצה לזכות במצות והנה כמו כן אנכי מוכרח לעסוק בדבר מצוה היקרה מאד. יען כי היתה סיבה מאת ה' היתה זאת להתגלגל על ידי זכות להוציא לאור תעלומות וחידושין דאורייתא אשר יצאו בקדושה ובטהרה מפי קדוש ה"ה הוד כבוד אדוני אבי רכב ישראל ופרשיו:

ה"ה אבי חורגי מורי ורבי ה"ה הרב הגאון הגדול בוצינא קדישא חסידא ופרישא אספקלריא המאירה המפורסם מוהר"ר אברהם חיים זצוקללה"ה אשר ידוע ומפורסם גוד צדקתו וחסידתו ופרישותו וכל ימיו היה תורתו אומנתו והפליא עבודתו עבודה שבלב זו תפלה כמעט כל יומא זמני' ובעודו בחיים חיותו היתה נפשו של אותו צדיק זללה"ה חפצה וחשקה להוציא לאור חידושיו אשר חננו אלהים להוליד בחכמתו הן בנגלה והן בנסתר יען כי הרב החסיד המחבר זללה"ה לח הניח בנים והוו ליה בנין ומיתו ובהדי כבשי דרחמנא ל"ל ועיין בזוהר הקדוש פרשת וישב דף קפ"ז ע"ב עלייהו כתיב כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את בריתי ועובדי וההיא אורייתא קא מגינן עלי' להההוא עלמא וע"ש בדף קפ"ח ובגין כך בבוקר זרע וכו' משמע שם דעובדי ואורייתא במקום תולדות ועיקר תולדותיהן וכו' ובפרט מי שזכה וזיכה חת הרבים ורבים השיב מעון וזהו לסריסים שנסתרסה ע"א בימיו כדאמרינין בסנהדרין דף צ"ג וכמסקנת הגמ' בב"ב דף

קט"ז דתרווייהו ר"י דידי' ור"י בן לוי ס"ל אשר אין חליפות למו וכו' כל שאינו מניח תלמוד עיין שם.

והנה אותו צדיק מנעורי גדלני כאב את בנו ממש והשגחתו היתה עלי תמיד לטובה בכל מילי מיטיב הא במילי דשמיא והא במילי דעלמא והיה לי לאב ולרב מובהק והיה תמיד רצונו הקדיש להניקנו מטובו ולהשפיע עלי מחכמתו ואורו ובטרם נגנז אורו הבהיר הזהיר להוציא לאור חיבוריו אמרתי בוודאי עלי מוטל הדבר לעשות רצון הצדיק דבר שנצטער בו אותו צדיק כל ימיו שיבדרין שמעתתא בעלמא וגמרתי בלבי כי הוא גמילות חסד של אמת עם נשמתו הק' כמ"ש רז"ל ביבמות דף צ"ו בהא דאיקפד ר"י על ר' אליעזר שלח אמר לשמעתתא משמי' בבי מדרשו משמע שם אף בתלמידו שמסתמא כל דבריו מפירבו מובהק הוא משום דכל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר ע"ש ובמהרש"א בחידושי אגדות ולמדו שם מפסוק וחכך כיין הטוב דובב שפתי ישנים לכן אזרתי כגיבור חלצי לעשות רצון הצדיק זצללה"ה וכמה יגיעות יגעתי כי דברי קדשו היו מפוזרים ולקטתי באמרים מאמר אחר מאמר לסדר פרשיות. עוד זאת שמתי אל לבי מאמר חז"ל במסכת עירובין דף צ"ד אמר ר"ח אין התורה ניקנת אלא בסימנין שנאמר שימה בפיהם וכו' הציבי ך ציונים עשה ניונים לתורה זאת הרהיבני ולא נתתי שינה לעיני ולעפעפי תנומה ובכל מקום שמוזכר בדברי המחבר מאמרי הש"ס ומאמר הזוהר ית"ז וז"ח ומדרשי חז"ל עשיתי ציונים ומ"מ עד מקום שידי יד הקטנה מגעת בטוב טעם ודעת. ויש כמה דברים שמוזכר בדברי המחבר זצללה"ה כמה וכמה פעמים לח צינתי כ"א פ"ח או שתים יכשוש דבר המובא בדברי חז"ל בכמה מקומות צינתי מקום הכתוב יותר מבורר וחטו כי רוכלא ואף ע"ז פקחתי עיני יען אשר ראיתי שיקר כל ספר הוא הגהתו והוספתי להגיהו ומידי קוראי להגיה היתה עיני ולבי על כל ענין ועל כל מלה ובכל כחי עמלתי להרם כל מכשול וטעות מדרך כל קירא אך בכל זאת עיני בשר לי לא תתפאר לאמר הן זה יצא ראשונה מתחת מכבש הדפוס נקי מכל שגגה כי איפוא אדם יתהלל בזאת ומי יאמר זכיתי וכו' בעסק הדפוס ואין ספר אשר לא ימלא בו חסרון וטעות וגם הלום ראיתי להביא לבית הדפוס ופזרתי סך רב בכדי שיהיה בכל מיני הידור בניר טוב ובשאר מיני הידור ויהיה פרי טוב למאכל ונחמד למראה ובוודאי אנשי ירחי ה' יחזקו לי טוביתא ויאמרו ראה דבר חדש כזה ראה וקדש והנה חיבר א"ח הרב החסיד זללה"ה ארבעה חבורים הח' על התורה הקדושה לכל פסוק דפסקי' משה לגנות המון נסתרות שמבראשי' עד לעיני כל ישראל ועוד שלשה על פרקי אבות ועל סדר הגדה של פסח ועל כמה הלכות ולשונות הרמב"ם ז"ל וכל דבריו הק' ממקום קדוש יצאו

עפ"י הקדמות נכוחות ישרות וחמודות ערבים ומתוקים נוצצים ומבהיקים נחמדים ללב חשוקים משמחים אלהים ואנשים צדיקים מפי הני שלשה מטיבי צעד ה"ה הרב הגאון החסיד המפורסם מוהר"ר שמואל שמעלקא אב"ד דק"ק ניקלשפארג וה"ה הרב הגאון החסיד המפורסם מוהר"ר לוי יצחק זצללה"ה אב"ד דק"ק בארדיטשוב ומלכם בראשם ה"ה כבוד הרב הגאון החסיד המפורסם איש אלהי רשכבה"ה מו"ה דוב בער זצוקללה"ה מ"מ דק"ק מעזריטש והנה כי מאוד רבה הוצאות הדפוס לא הדפסתי כעת רק על התורה ונפשי בשאלתי ובקשתי לפני כל מעיין בספר הזה לבל יהיה מהיר להרהר אחרי הדברים הנחמדים פה כי הדברים יצאו מפי הצדיק זללה"ה בקדושה ובטהרה כאשר עיני ראו ונא זר בטרם שפתותיו נטפו מור כמה וכמה דבק מחשבתו וחושיו במקור החיים והנה שמעתי מהרב החסיד המחבר זללה"ה להקים שם הספר ולקרותו בשם אורח לחיים ונא גילה ני טעם וטעמו כפשוטו נכון כי הוא דרך נכון ואורח לזכות לחיים הנצחיים גם אמרתי בלבי כי זה שמו נחה לו בהיות בינותי בספרים הקדמונים אשר הזכירו את שמם ברמז בפתח דבריהם בהתחלת ספרים נמר כדאית לי' ולמר כדאית לי' למען יעלו זכרונם לטובה תמיד ועל הטוב יזכר שמם וגם הלום אטמון ברמז לפענ"ד כי חושבנא דדין עם התיבות והכולל עולה כחושבן שמו אברהם חיים ואני תפלה לאל חי שיזכני להוציא לאור שאר חיבוריו הטהורים ובזכותו ובזכות שחר הצדיקים נזכה לראות עמוד הכהן לתומים ואורים ואין מן הצורך להזהיר שאל יסיגו גבולי בהדפסת ספר הלז בגבול שגבלו ראשונים הם הגאונים המפורסמים שבאו על הסכמה כי מי זה יחוזה אשר מנא לבו לעבור דברי הגאונים. קדושי עליונים וסימנך פורץ גדר שבע יפול לפ"ק ולהשומעים יונעם ותבוא עליהם ברכת טוב עין הוא יבורך כל המסייע בדבר הספר הלז בכדי שיפוצו מעיינות של אותו צדיק המקום יהיה בעוזרו ויוסף לו שנות חיים ושלום יהיה בהיכלו ושלוה בארמנותיו ויזכה לראות בנחמות ציון וירושלים ויתנשא מענה מעלה כי יפול לא יוטל וסימנך לטובה שבע יפול צדיק וקם לפ"ק וזכות הרב המחבר יעמוד לכל המסייעים להוציא לאור דברי אנה עד יבנה עיר על תילה אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה. מהרה יכונן ה' וישם את ירושלים בארץ תהלה. ומעתה אתן שבח ושיר לאל בורא כל יצור ישתבח שם אלהינו וישכון לעד צורינו סלה ועד בתוכינו פניו יאר אתנו עשה חיים וחסד עם אבותינו ועמנו זכר עשה לנפלאותיו אתנו ריחם כרוב רחמיו וחסדיו עלינו יקר מדותיי הטביע בנו אך טוב עשה לנו למען שמו יושיענו אלה דברי הצעיר יוסף עזריאל בא"א מוהר"ר חיים ארי' ליבוש חונה בק"ק גאליגר.

פרשת בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (א, א), יעיין פירוש רש"י ז"ל בראשית, בשביל התורה שנקרא (משלי ח, כב) ראשית דרכו (בראשית רבה א, י), ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב, ג) ראשית תבואתה (בראשית רבה א, א; ויקרא לו, ד), ולהבין, הלא כתב בספר עץ החיים (שער א פ"א) שבריאת העולמות היתה כדי שתתגלה מלכותו, כי אין מלך בלא עם (עי' פרקי דר"א פ"ג; כד הקמח, ר"ה) , וגם צריך להבין, וכי מדרשי חלוקים הם, שזה אומר שהעולם נברא בשביל התורה, וזה אומר בשביל ישראל:

ונראה דהשלשה טעמים הנ"ל על בריאת עולמות, כדי שתתגלה מלכותו, ובשביל התורה, ובשביל ישראל, כולם עולים בקנה אחד , והעיקר הטעם, כמו שכתב בעץ החיים כדי שתתגלה מלכותו, היא מדת יראה, היא השכינה הנרמזת בה"א אחרונה שבשם הוי"ה ברוך הוא, ואין מלך בלא עם, ועל כן נברא עם בני ישראל, שהם מקבלין עול מלכותו, וזהו בשביל ישראל שנקראו ראשית, שהם מקבלין עליהן עול מלכותו ועבודתו במדת מלכות, לעשותה בחינת פרצוף, כדי כשיהיה זווג עם וא"ו שבשם הויה ברוך הוא, בחינת אהבה (עי' זוה"ק ח"ג סו, ב):

וזהו פירוש (ב, ט) ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, והוה ליה למימר לעבוד ולשמור, אלא לעבוד ה' אחרונה, ולשמור ה' אחרונה, רוצה לומר לעבוד ה' אחרונה לעשותה בחינת פרצוף, כדי שיהא זווג עם וא"ו שבשם, ולשמור ה' אחרונה, שלא יעבור שום עבירה, שלא יעשה חס ושלום פירוד:

אבל האיך יכולין לקבל מדת מלכותו, מדת יראה, רק על ידי עסק התורה, ומקרא מלא כתוב בפרשת שופטים (דברים יז, יח-יט) וכתב לו את משנה התורה הזאת וכו', והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו וכו', הרי על ידי עסק התורה הוא לומד ליראה את ה', ויראה היא מדת מלכות, ועל כן נקרא תורה, שהיא מורה דרך ה' איך לירא ממנו:

וזהו בשביל התורה, שישראל יעסקו בתורה, וילמדו ליראה את ה', ולקבל עליהם עול מלכותו, ושניהם נרמזין במלת בראשית, כמו שפירש"י בראשית, בשביל התורה שנקרא ראשית דרכו, ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו, ברא אלהים השמים והארץ וכל תולדותיהם, ונראה דאף לפי מה שכתוב בעץ החיים כדי שתתגלה מלכותו היא יראתו, נרמזת גם כן במלת בראשית, כי היראה נקרא ראשית, כמו שכתוב (תהלים קיא, א) ראשית חכמה יראת ה', הרי שיראה נקרא ראשית:

וזהו בראשית בשביל ראשית, היינו יראה מדת מלכות שתתגלה מלכותו, ואין מלך בלא עם, ועל כן נבראו ישראל, שהם מקבלין עול מלכותו ויראתו, ועושין אותה בחינת פרצוף, שיהיה זווג עם מדת אהבה הנקרא שמים, ובחינת יראה נקרא ארץ, ויהיה יחוד שמים וארץ, ועל ידי הדעת הוא יחוד ו"ה, והשם של הדעת הוא אהו"ה, והוא נרמז בראשי תיבות א'ת ה'שמים ו'את ה'ארץ, כי הדעת הוא המחבר ומיחד שמים וארץ: וראשי תיבות בראשית, בשביל ראשית, אמר שיהיו ישראל תורה, רוצה לומר בשביל יראה שנקרא ראשית אמר, כי כל העולמות נברא במאמר שיהיו ישראל תורה, כי ששים רבוא נפשות מישראל, שורשם בששים רבוא אותיות שבתורה (חסד לאברהם מעין ב נהר יא) , וישראל ותורה חד הוא (זוה"ק ח"ג עג, א), וזהו שהכל נרמז במלת בראשית כנ"ל: או יאמר בראשית ברא וכו', עיין פירש"י ברא אלהים, שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין, והיינו דכתיב (ב, ד) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (בראשית רבה יב, טו), ולהבין למה הקדים כאן השמים לארץ, ובפסוק ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, הקדים ארץ לשמים, וגם להבין בתחילה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וכו', למה עלה בתחילה לבראותו במדת הדין:

ונראה דהנה שמעתי מפי הרב הקדוש מ"ו דוב בער זללה"ה על פסוק (ב, ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, היכן נברא גן עדן קודם בריאת האדם, הלא כל האדם במעשיו הטובים עושה לעצמו גן עדן, וקודם בריאת האדם היכן נברא גן עדן, ואמר שאצל הקב"ה העבר ועתיד הם שוים, והוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות, ותענוג שיש לו מן הצדיקים כשעובדין אותו, זה התענוג בעצמו היה לו קודם בריאת הצדיקים, וזה התענוג בא לפניו וברא בו גן עדן, וזהו פירוש הפסוק ויטע ה' אלהים גן, השם יתברך נטע גן בעדן, הוא תענוג, מקדם, רוצה לומר בתענוג שהיה לו מקדם שברא את הצדיקים, באותו תענוג עצמה ברא את הגן, עכ"ד :

וזהו פירוש, בראשית, בשביל ישראל שנקראו ראשית, דהנה השם יתברך ברא כל העולמות כדי שתתגלה מלכותו, היא מדת יראה, כמו שכתבו בספרים (עץ חיים שער א פ"א) וזהו בשביל ישראל, שהם מקבלים עליהם עול מלכותו ויראתו, והסתכל בזה בתענוג הצדיקים שעובדין אותו ומקבלין עליהם עול מלכותו ויראתו, ובשביל זה התענוג ברא כל העולמות :

והנה כתבתי (פר' ויצא ד"ה וישכב) בשם הרב הקדוש המגיד מו' דוב בער זללה"ה על פסוק (דברים י, יב) ועתה ישראל וכו', כי אם ליראה, שהאדם אין צריך לראות רק

שיהיה לו יראה בשלימות, ומדת אהבה בא לו ממילא, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, ב) עכ"ד , וכשעובד את השם יתברך ביראה ואהבה ביחד, הוא בחינת רחמים, ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט, ג), והנה בחינת יראה, היא בחינת דין וצמצום, והשם יתברך בתענוג זה, שראה שישראל יעבדו אותו ביראה, היא מדת מלכות, בשביל זה ברא כל העולמות, שיהיו ישראל בעולם, ויעבדו אותו ביראה ויתגלה מלכותו: וזהו פירוש בתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, רוצה לומר כשהיה להם עליה במחשבה, וצפה והביט עליהם שיעבדו אותו במדת יראה, היא מדת דין וצמצום, שיצמצמו עצמם לפניו, ובזה התענוג שראה חפץ לברוא את העולם, כדי שיתגלה זה התענוג, מדת מלכות, מדת יראה:

וראה שאין העולם מתקיים, אם היה נברא במדת דין וצמצום לבד, והקדים מדת רחמים, וברא את העולם בתענוג ישראל, שצפה והביט שיעבדו אותו ביראה ואהבה, היא מדת הרחמים, ישראל אשר בך אתפאר, ובשביל תענוג זה התחיל לברוא כל העולמות, וזהו פירוש בראשית, בשביל ישראל שנקראו ראשית, ברא אלהים את השמים, היא מדת אהבה הנקרא שמים , ואת הארץ, מדת יראה שנקרא ארץ , כדי שיהיו ישראל עובדין אותו באהבה ויראה:

ואחר כך אמר, אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות וכו', רוצה לומר אלה התולדות, של מדת אהבה ויראה, בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, רוצה לומר שנבראו בשביל זה, שיהיו ישראל עובדין אותו במדת יראה הנקרא ארץ, ותתגלה מלכותו, ואחר כך ושמים, רוצה לומר אחר כך יבא להם מדת אהבה הנקרא שמים, ויעבדו את ה' ביראה ואהבה ויתפאר בהם, כמו שכתוב ישראל אשר בך אתפאר כנ"ל: או יאמר בראשית ברא וכו', ולהבין מה שאמר את השמים ואת הארץ, והיה די באומרו ברא השמים והארץ, ואפשר לומר, דאמרו בגמרא דחגיגה דף י"ב (ע"א) על עמוד אחד העולם עומד ומנו צדיק, ולהבין מאמר זה, וגם להבין מה שאמרו בגמרא שם, כשנברא העולם היה דומה לשני פקיעות של שתי וכו', והיינו דריש לקיש, אני אל שדי אני שאמרתי לעולמי די, רצה לומר ולא למתוח יותר:

אפשר לומר דהנה ידוע הטעמים שכתוב על בריאת העולמות, רצה השי"ת להיטיב לברואיו, כי מדרך הטוב להיטיב, ולמען דיתקרי רחום וחנון, ובשביל ישראל שנקראו ראשית, ברא כל העולמות להיטיב להם, ולהמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמים : וזהו בראשית בשביל ישראל, ברא אלהים השמים הוא מדת אהבה, והארץ מדת יראה, שהם יקבלו עליהם מדת מלכותו, ולהמליך את השי"ת על כל הטובות של הנשמה והגוף,

וזהו טעם השני של בריאת עולמות, שיתגלה מלכותו, היינו שישראל יקבלו עליהם מדת מלכותו, ומדת מלכות לית ליה מגרמיה כלום (עץ חיים שער ו פ"ה), כן ישראל יקבלו עליהם מלכותו שאין להם כלום, וכל הטובות של הנשמה והגוף, ולעבוד אותו ולשוב אליו בתשובה, והחכמה בינה ודעת הכל שלו:

ואנו מתפללין שישפיע לנו, מטובות הנשמה והגוף, ומדת מלכות נקרא יראה תתאה, מחמת שאדם מלובש בגוף כמו כל ברואי עולם הזה, וקיום עולם הזה הוא על ידי היצר הרע, כמו שאמרו בגמרא דיומא דף ס"ט (ע"ב) כשתפסו ליצרא דעבירה, אף ביעתא בת יומא לא אשתכח, וקיום האדם פרו ורבו הוא גם כן על ידי היצר, כמו כל הברואים, רק האדם צריך לעשות מעשה תחתונים על פי התורה, לחלק בין אסור ובין מותר, כשר וטמא, ולא לדמות לשאר הנבראים, הממלאים תאותם בין אסור ומותר, כי אין להם תורה:

וצריך האדם להיות תמיד ביראה תתאה, לירא שלא יפול בתענוגי היצר, כמו כל הנבראים, ואם רואה שכבר נכשל, ישוב בתשובה ויתחרט, לזה נקרא תשובה תתאה מחמת יראה:

וזהו תשובה, תשוב ה' אל וא"ו שבשם, להיות יחוד ולא להיות פירוד ח"ו, כאשר גרם ברשעו, וכתוב בתיקונים בהקדמה (תיקו"ז ה, ב) מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה וכו', והיא עולם התשובה מאהבה, ועל כן היא עולם הענוה, שרואה תמיד בשפלותיו, ומקיים (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד:

והטעם כתבתי במקום אחר באריכות (בראשית ב, ב בד"ה או יאמר הראשון), כי בעשותו תשובה מיראה, ודרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, א), בא לו מדת אהבה, כאשר כתבתי כמה פעמים (לעיל ד"ה והנה, ובפר' ויצא ד"ה וישכב), בשם הרב הגדול והקדוש בוצינא קדישא מו' דוב בער זללה"ה על פסוק (דברים י, יב) ועתה ישראל וכו', שהאדם אין צריך לראות רק שיהיה לו יראה בשלימות, ואהבה בא לו ממילא, כדרכו של איש וכו' ודברי פי חכם חן , וכן היא בתשובה, בעשותו תשובה מיראה בשלימות, בא לו מדת אהבה, ועושה תשובה מאהבה, והיא שכינתא עלאה תשובה מאהבה, וזדונות נעשות כזכיות:

וזהו פירוש הפסוק (ישעיה כד, טז) מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק, כי ידוע כי בחינת אהבה ויראה, נקראו כנפים וגדפין לעלות למעלה, כי אורייתא ומצוה בלא דחילו ורחימו, לא פרחת לעילא (תיקו"ז תיקון י, כה, ב), וזהו מכנף הארץ, היינו מדת יראה, שהוא כנף של הארץ, זמירות שמענו, הוא זמר עריצים והחוחים הסובבים השושנה

העליונה, על ידי תשובה תתאה, צבי לצדיק, כי מדת יראה, היא תמיד מתאוה ומשתוקק שיבא אליו מדת אהבה, ולהיות יחוד צדיק עם צדק, וזהו צבי, מתאוה, לצדיק, שיבא אליו מדת אהבה, ואז יהיו לה שני כנפים:

והנה מי שנקרא בחינת צדיק ומשפיע לשכינה, כבר זכה למדת אהבה, וזהו עמוד אחד שיש בעולם, והוא מן הארץ, שתחילתו הוא מן הארץ ממדת יראה, ועד לרקיע, ואחר כך זוכה שבא אליו מדת אהבה, הנקרא שמים, והוא עמוד הסומך את העולם, ומנו צדיק :

והנה ידוע מה שאמרו שכל העולמות נצח הוד יסוד של עולם העליון הוא ראש וכתר לעולם התחתון , והנה עולם הזה נברא, בשביל מדת מלכותו מדת יראה, שיהא ירא תמיד, שלא יפול להתענג בתענוגי עולם הזה, המתענגים עם היצר ככל הברואי עולם הזה, ואם ימתח עולם הזה עוד יותר, שיהא תענוגי עולם הזה שהיא על פי היצר, ראש לעולם התחתון שאחריו, האיך יכולין הברואים שם להכיר הבורא יתברך, ולעבוד אותו, על כן אמר לעולמו די:

והנה כתוב שם בחגיגה, בתוספות ד"ה מסוף העולם ועד סופו, מהלך ת"ק שנה, למה חמש מאות שנה, לא פחות ולא יותר, ויש לומר כי הנעלם משם של שדי, היינו י"ן, ל"ת, ו"ד, עולה גימטריא ת"ק, ועל כן הוא חמש מאות שנה, לא פחות ולא יותר, ע"כ, והנה שם של שדי הוא ביסוד, ועל כן הנעלם הוא המילוי, עולה ת"ק, גימטריא פרו ורבו, כך ראיתי כתוב (עי' עץ חיים שער מד פ"ו) :

ואיתא בספר קדושת לוי על התורה, על פסוק (א, א) בראשית, אורייתא סתום וגליא, ומצות סתום וגליא (זוה"ק ח"ג נג, ב), היינו מה שאנו משפיעין תענוג להשי"ת, על ידי עשיית המצות, הוא סתום, ומה שאנו ממשיכין שפע לתחתונים, על ידי עשיית המצות, הוא באתגליא:

וזהו פירוש הפסוק (דברים כט, כח) הנסתרות לה' אלהינו, כלומר הסתום והנסתר, שאנו פועלין על ידי המצות בדחילו ורחימו, הוא ה' אלהינו, מה שאנו משפיעין תענוג למעלה, והנגלות, מדת התגלות ממצוה, לנו ולבנינו, מה שאנו ממשכין שפע למטה, ודברי פי חכם חן :

והנה כתבתי במקום אחר בשם הרב הגדול והקדוש בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה דרך משל, על (אבות א, ג) ויהי מורא שמים עליכם, כי השי"ת הוא ירא, שלא לעבור חס ושלום אחד מישראל עבירה, וידבק בו הרע, ולא יוכל לעבוד אותו, ולא לקבל ממנו שפע, בעוד שהרע דבוק בו, ואי אפשר לדבק בהשי"ת, כי לא יגורך רע (תהלים ה,

ה), ולא לירא מעונש העבירה, שהוא רפואה להפרד מן העבירה, ויוכל לדבק בהשי"ת, ודברי פי חכם חן :

והנה יראה זו של השמים, שלא לדבק חס ושלום ברע, ולא יוכל לעבוד השם יתברך ולדבק בו יתברך, ופשיטא שלא יוכל להשפיע תענוג אל השם יתברך בקבלת השפע ממנו, כי יותר משהעגל וכו' (פסחים קיב, א), הוא מדת יראה באתכסיא כנ"ל, שלא יוכל חס ושלום להשפיע תענוג להבורא יתברך, ומדת יראה של הארץ, הוא מדת יראה שבהתגלות, ומדת את הוא מדת יראה של הארץ הוא באתגליא:

וצריך תחלה לירא מיראת עונש של הגוף, והוא כסא ליראת ה' של הנשמה, כמו שהגוף כסא של הנשמה, כן יראת הגוף כסא ליראת ה' טהורה של הנשמה, וצריך אדם לירא תמיד יראת ה' תתאה, יראת הארץ, ואחר כך זוכה שבא אליו מדת אהבה, ועושה תשובה מאהבה, ומקיים (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, והוא בבחינת צדיק, ומשפיע אל השכינה:

וזהו בראשית בשביל ישראל, ברא אלהים את השמים, היינו יראה של השמים, שהוא באתכסיא כנ"ל, ואת הארץ, מדת יראה של הארץ, הוא יראה שבאתגליא, שהיא בראשונה, ואחר כך זוכה שיהא מקושר תמיד אל השי"ת בחינת צדיק, ומשפיע תענוג למעלה: ועל כן מרומז בראשי תיבות, א'ת ה'שמים ו'את ה'ארץ, שם אהו"ה, גימטריא טוב בחינת צדיק, כמו שכתוב בספרים (זוה"ק ח"ג, כא, א) בחינת יסוד נקרא טוב, שהוא בחינה תשיעית מעילא לתתא הוא הטי"ת של טוב, ומן המדות בחינת יסוד בחינה ששית הוא וא"ו של טוב, ומתתא לעילא הוא מדרגה שניה בי"ת של טוב כנ"ל, שהוא יש לו שני מיני יראות, ונקרא צדיק ומשפיע לעילא ותתא:

או יאמר בראשית ברא, ותרגום ירושלמי בחוכמא (ראה זוהר ח"א ג, ב), ולהבין זה, יש לומר דהנה שמעתי מחותני המנוח הגאון החסיד מוהר"ר ישכר בער ז"ל , שיראה עילאה נקרא חכמה (עי' בתניא פרק מ), ונקרא יראה עילאה, על שם שירא לגשת לעולם שלמעלה, ויראה תתאה נקרא מלכות (עיי"ש) , שהיא מדריגה תחתונה, ונקרא יראה, על שם שירא תמיד, שלא יפול לתתא, לעולמות הגשמיות התחתונים, ושניהם הם עבדות ה': וזהו (תהלים ב, יא) עבדו את ה' ביראה, אבל יראה מחמת עונש, אינו עובד את ה' אלא את עצמו, שמתירא מעונש ועל כן אינו עובר עבירה, אבל מכל מקום נקרא מכשירי מצוה, וישב ולא עבר עבירה וכו' (מכות ג, טו), עכ"ד , ודברי פי חכם חן: ונמצא לפי זה נכון ששניהם קשורים זה בזה, כי מהיכן יבא לו יראה תתאה שיהא ירא תמיד שלא יפול בעולמות הגשמיות התחתונים, על כן צריך להיות בו חכמה, יראה עלאה שמכיר

קצת גדולת הבורא וחפץ להדבק בו ולעבדו, ועל כן מתירא שלא לפול בתענוגי הגשמי וימנע אותו מעבודת ה':

וכן אם אין יראה תתאה, אין חכמה יראה עלאה, כלומר כיון שאין מתירא שלא לפול בתענוגי עולמות התחתונים, אשר הם קרובים אל הגוף, ואינו משגיח תמיד על עצמו, בוודאי הוא נופל בתענוגי הגוף, ואי אפשר שיהיה לו חכמה, כי תענוגי הגוף וחכמה הם שני הפכים, כמו שאמרו בגמרא דתמיד דף ל"ב (ע"א) מה יעשה אדם ויחיה, [ימית] עצמו, רוצה לומר שיהא דבוק אל חכמה, הנקרא חיים (תיקו"ז תיקון כ"ב סז, ב) ימית את עצמו, ועל כן שניהם קשורים זה בזה:

אבל מכל מקום התחלה צריך להיות מחכמה יראה עלאה, מחמת שמאמין ומכיר קצת גדולת הבורא הנגליים משים אל לבו לעבדו, וידוע לו שאי אפשר לעבוד השי"ת אם יהיה מושרש בתענוגי עולמות הגשמים השפלים, על כן הוא נזהר בהם ומתירא תמיד שלא יפול בהם:

וזהו פירוש (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, ובזוהר (רע"מ ח"ג, רנח, א) אבא יסד ברתא, כי על ידי חכמה יראה עלאה ומכיר קצת גדולת הבורא ומשים על לבו לעבדו, ולהפרש עצמו מתענוגי עולם הגשמי ומתירא תמיד שלא יפול למטה, וזהו היראה נקראת ארץ יראה תתאה, ועל כן צריך האדם תמיד להתבונן בגדולת הבורא שהיא יראה עילאה יראה הרוממת, וכל מה שיכיר ביותר גדולת הבורא יראה עילאה, ימשך עליו יותר יראה תתאה שיבדיל עצמו מתענוגי עולם הגשמי:

וזהו פירוש (שמות כ, ז) זכור את יום השבת לקדשו, כי זכור הוא חכמה, יראה עילאה, הנקראת קודש, ושבת היא יראה תתאה, ומזכור שנקרא קודש, יקדש תמיד את יום השבת, יראה תתאה:

וזהו שנרמז במלת בראשית, ותרגום ירושלמי בחוכמא, ואי אפשר להיות חכמה, יראה עילאה, בלא יראה תתאה, נרמוז במלת בראשית, ראי שבת, וראי הוא חכמה, כי חכמה הוא בחינת ראיה , ושבת הוא יראה תתאה:

או יאמר בראשית ברא אלהים, עיין פירוש רש"י וזה לשונו ברא אלהים ולא נאמר ברא ה', שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במידת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מידת הרחמים ושתפה למידת הדין, והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים עכ"ל, להבין האיך שייך לומר זה על השי"ת שמתחלה חס ושלום לא ראה שאין העולם מתקיים על הדין עד לבסוף:

ונראה דהנה רש"י ז"ל פירש בפסוק (א, יא) ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עושה פרי למינו, וז"ל עץ פרי שיהא טעם עץ כטעם הפרי, והיא לא עשתה כן, אלא (שם יב) ותוצא הארץ עץ עושה פרי, לא העץ פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה, עכ"ל, להבין מאי לפיכך האיך שייך חטא האדם אל האדמה לפקוד האדמה על עונה עבור חטא אדם:

ונראה שהשי"ת ברוך הוא צוה על האדמה, שתוצא החומריות שלה זך בתכלית הזיכוך, שיהא הפנימיות והחצוניות שלה שוין, ואם היה החומריות שלה בתכלית הזיכוך, היתה מוציא האילנות גם כן בתכלית הזיכוך, והיה טעם עץ שהוא חצוניות האילן, וטעם הפרי שהוא מפנימיות האילן שוין, וכן כל מה שנתהוה מן האדמה, היתה בתכלית הזיכוך:

וגוף האדם שנתהוה ממנה, היתה בתכלית הזיכוך, ולא היה הגוף מושך הנשמה לתאות עולם הזה הגשמי, אלא אדרבה, הגוף היה מסייע להנשמה לעבודת הבורא, והיה גם באדם החצוניות והפנימיות שוין, ולא היה באדם שום מניעה לעבודת הבורא, אבל האדמה לא עשתה כן, ולא הוציאה החומר בתכלית הזיכוך, על כן גם גוף האדם אינו מזוכך, ומושך הגוף את הנשמה לתאות עולם הזה, ומן חומריות הגוף בא חטא אדם: וזהו שאמר לפיכך כשנתקלל אדם על עונו, הבא מחמת חומריות העב שיש בגוף, שגרמה האדמה שלא שמעה לקול ה' להוציא חומר מזוכך, שיהא פנימיות והחצוניות שוין, נפקדה גם היא על עונה, וזה שאמר השי"ת לאדם (ג, יז) ארורה האדמה בעבורך, כלומר בשבילך שהוציאה חומר עכור וזו גרם לך החטא:

וזהו שאמר בתחלה עלה במחשבה לבראתו במידת הדין, כי השתלשלות בריאת כל העולמות היה בעבור האדם, שיהא האדם נברא מעליונים ותחתונים, נשמה מעליונים וגוף מן התחתונים, ויעבוד השי"ת עם הארציות, כמו שאמרו (בראשית רבה א, א, ויקרא רבה לו, ד) בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית, והאדם שהיא סוף המעשה, היה במחשבה תחילה לבראתו בגוף מזוכך בתכלית הזיכוך, שיהא הגוף מסייע אל הנשמה לעבודת הבורא שיהא טובים השנים מן האחד (קהלת ד, ט), וכשלא היה לו שום מניעה לעבודתו יתברך מצד עצמו אם ישמע אל היצר ויחטא יהיה נדון במדת הדין: אבל לבסוף המעשה כשבא לבריאת האדמה ראה שכבר חטאה האדמה ולא הוציא חומר מזוכך, והיה צריך לבסוף לברוא האדם מן החומר בלי מזוכך, המושך הנשמה אל תאותו הגשמיות ולא היה יכול להתקיים אם היה נידון במדת הדין, על כן שיתף מדת רחמים והקדים למידת הדין, והיינו דאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים כי בסוף כשנברא האדם נברא במידת רחמים עם שיתוף מידת הדין:

וזהו שכתוב בראשית ותרגום ירושלמי בחוכמא, כי חכמה נקרא ראשית (הקדמת זוה"ק ג, ב) כלומר בחכמה שהיא מחשבה ראשונה, ברא אלהים את השמים ואת הארץ ותולדותיהם, כלומר שהיה במחשבה ראשונה, ונברא במחשבה עם אלהים שהוא דין, ואחר כן אמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות כשבא לעולם העשיה, ה' אלהים ארץ ושמים נברא ברחמים תחילה עם שיתוף הדין כנ"ל, כי האדם נברא שיעבוד השי"ת בתמימות, כמו שכתוב (דברים יח, יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך, והיינו תמים שיהא תוכו כברו ולא יחלק הדיבור מן הלב, כי הלשון נקרא קולמוס הלב ושליח המצפון (חובת הלבבות שער הבחינה פ"ה):

ועל כן צריך שלא ידבר הלשון דבר שקר שאינו בלב, רק יהיה תמימות באחדות הלשון והלב ואז תהיה עם ה' אלהיך שישרה בך כמו שכתבו (עי' אלשיך שמות כה, ח; ראשית חכמה שער האהבה ו, יט) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה, ח) בתוכם ממש, והשי"ת אינו שורה באתרא דפרודא אלא באתר שלים ובאחדות (עי' זוה"ק ח"א רטז, ב):

ואם היה הארץ מוציא האילנות שיהא טעם העץ ופרי שוין כנ"ל והיתה בתכלית הזיכוך שיהא תוכו כברו, היה גם גוף האדם שנברא מן האדמה גם כן בתכלית הזיכוך תוכו כברו, ונמצא הגוף והנשמה היו שניהם כאחד להתנגדות נגד היצר הרע בטבעיות וטובים השנים מן האחד היה כח בידם לעמוד נגדו שלא לשמוע, וכך עלה במחשבה לברוא האדם במידת הדין אם יחטא, אבל אחר כך כשחטאה האדמה ולא הוציא דבר שיהא תוכו כברו אצל האילנות וזה גרם גם לאדם, שיהא אדרבא הגוף שאינו בתמימות ואינו תוכו כברו מסייע ליצר הרע, וכח גדול לנשמה לעמוד נגד היצר הרע שיש לו סיוע גדול מן הגוף, ועל כן אלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו (קידושין ל, ב) : וזהו ארורה האדמה בעבורך שהיא גרמה לך החטא כנ"ל, ועל כן כשנתקלל האדם על עונו נפקדה גם האדמה, ועל כן כשבא לברוא האדם וכבר חטאה האדמה הוצרך לבראתו במידת רחמים והקדים מידת הרחמים למידת הדין, ואף שהשי"ת צופה ומביט עד סוף כל הדורות והיה יודע שיחטא האדמה, עלה במחשבה לברוא האדם שהיא תכלית בריאת כל העולמות במידת הדין כי הבחירה נתנה ביד האדמה, והידיעה של השי"ת אינו מזיק לבחירה כמו שכתבו בספרים (רמב"ם הלכות תשובה פ"ה ה"ה):

שם ברש"י, אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם (שמות יב, ב) שהוא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו וכו' (תהלים קיא, ו) שאם יאמרו האומות לישראל לסטים כו', להבין זה אם האומות אינן מאמינים שסוס מוכן למלחמה ולה' הישועה ואומרים שדרך הטבע

הוא שישראל הם גבורים מהם, ומה בכך שפתח בראשית להורות שה' ברא שמים וארץ, אף על פי כן יאמרו לסטים אתם שכבשתם בכחכם:

ונראה, דהנה כתבתי (שמות יב ,ב בד"ה בגמ' רבי אליעזר) פירוש הפסוק (שמות יב, ב) החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה, כי חודש הוא לשון התחדשות השכל, וביציאת מצרים היתה נס על ידי הארת עולם המחשבה הנקרא בינה כמו שכתב הזוהר (עי' תיקו"ז תיקון כא מב, ב) וחמשים עלו בני ישראל (שמות יג, יח) שבאו לחמשים שערי בינה, וזהו שכתוב החודש הזה רוצה לומר התחדשות והארת האור הזה, הוא לכם ראש החדשים, הוא מקור וראש לכל התגלות כי למעלה מזה אין התגלות רק במ"י עולם המחשבה בינה הנקרא מ"י (תיקו"ז תיקון יב כח, א, ח"ב קיז, א) קיימא לשאלה כמו שכתבו בזוהר (הקדמה א, ב) :

וזהו שאמר לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם, שהוא בינה דקיימא לשאלה ולמנדע כמו שכתב בזוהר שהוא מצוה לשון צוותא חדא, שהוא דביקות ראשון של ישראל ששם יכולין לשאול ולמנדע, ומה טעם פתח בבראשית שתרגומו בחוכמא, כי חכמה נקרא ראשית (הקדמת זוה"ק ג, ב), הלא שם אי אפשר לשאול ולמנדע, משום כח מעשיו הגיד לעמו, והגיד לשון המשכה (עי' שבת פז, א) ורצה לומר הכח של עולם העשיה המשיך לעמו כדי לתת להם נחלת גוים, ומה הוא כח של עולם העשיה הוא חכמה כמו שכתוב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, כמו שכתב בזוהר אבא יסד ברתא, ונמצא הכח של עולם העשיה המשיך לישראל שהיא חכמה ונמצא כל עולם העשיה שלהם ובשבילם נברא:

וזהו שאמר שאם יאמרו האומות לישראל לסטים אתם וכולי, הם יאמרו כל הארץ של הקב"ה שהוא בראה כמו שכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ וברצונו נתנה לנו, רצה לומר בזה שנתן לנו התורה שכל האומות יודעים מזה שהם לא רצו לקבל רק ישראל קבלו התורה (ע"ז ב, ב), פתח בבראשית שהוא בחכמה שהוא כח של עולם העשיה נתנה לישראל ונמצא כל עולם העשיה שלהם ובשבילם נברא, וכשישראל עוסקים בתורה מקיימין שמים וארץ שנאמר (ירמיה לג, כה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, ונמצא שלהם הוא ואין יכולין לומר להם ליסטים אתם וכו' : ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן (א, ז), להבין שאמר ויעש אלהים את הרקיע אחר שכבר כתוב (שם ו) ויאמר אלהים יהי רקיע, והוה ליה למימר ויהי כן, ועוד הקשה בספר אור החיים כי

לא יצדק לומר ויהי כן אחר ויעש שכבר עשהו, אלא אחר ויאמר אלהים יהי הרקיע, להשמיענו כי הוא אמר ויהי:

ונראה דהנה אמרתי פירוש הפסוק (תהלים לג, ו) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם, דכבר כתבתי (לעיל א, א ד"ה בראשית ברא) בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מו' דוב בער זללה"ה שהאדם צריך לראות שיהיה לו יראה בשלימות ואהבה בא לו ממילא, כי יראה הוא בחינת נוקבא אשה יראת ה' (משלי לא ,ל) ואהבה היא בחינת דכר (עי' זוה"ק ויקרא יד, א), ודרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, ב) עכ"ל : ויראה והוא מדת מלכות בחינת עולם העשיה בחינת הנהגה ואהבה נקרא שמים, וזהו בדבר ה', רוצה לומר בשביל דבר ה', מדת מלכות, הנקרא דבר ה', כמו דבר אחד לדור (סנהדרין ח, א), שמים נעשו, בחינת אהבה, הנקרא שמים, בא לעולם העשיה, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה, וזהו זווג יסוד ומלכות:

וידוע שהתקשרות יסוד ומלכות הוא על ידי הדעת, ומזווגם, ובחינת הדעת היא בחינת רוח, וזהו וברוח פיו, על ידי הדעת, כל צבאם, רוצה לומר התקשרות של צבאם, כי מדת התקשרות נקרא כל , ועל ידי רוח פיו, בחינת הדעת, הוא התקשרות של צבאם: וזהו ויעש אלהים את הרקיע, רוצה לומר הביא את הרקיע, בחינת אהבה, אל עולם העשיה, ויהי מבדיל וכו', ועיין בתיקונים תקונא ארבעין (פ, א) וז"ל ויעש אלהים את הרקיע ויבדל וכו', הכא לית מיא מסטרא דמסאבו, אלא מיין מסטרא דשמאלא הוי בעי לאתגברא, ומיין מסטרא דימינא הוי בעין לאסתלקא עלייהו, עד דאלין אמרין אנן בעינן למהוי קדם מלכא, ואלין אמרין אנן בעינן למהוי קדם מלכא, עד דאתא עמודא דאמצעיתא, ועאל שלום ביניהו, וקשר לון, ועיין שם גם בעמוד השני: ומצינו מלת כן בפסוק, להצדיק דברי חבירו, ולהסכים לדבריו, כמו (במדבר כז, ז) כן בנות צלפחד דוברות, וכאן שהיה מחלוקת לשם שמים, ועמודא דאמצעיתא עאל שלום ביניהו, והסכים לדברי שניהם, וקשר לון, וזהו ויהי כן:

ואחר שהתקשר מים התחתונים, מסטרא דקדושה, אמר (שם ט) יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה, רוצה לומר האהבות השפלות, המכונים בשם מים (עי' שערי קדושה ח"א שער ב), והם תחת השמים, ושמים נקרא הקב"ה, כמו שכתוב בזוהר (ח"ב קטז, א) ועתה תשמע השמים (מלכים א, ח), יקוו האהבות השפילות, שהם מתחת השמים, ויבואו הכל אל מדת יראה הנקרא מקום אחד:

ותראה היבשה, רצה לומר מה שהיו בחינת יבשה, דלא עבדין פרין, יבא אל בחינת ראיה, היא חכמה תתאה, וזהו ויקרא אלהים ליבשה ארץ, לעבוד ולגדל פרין, כי ארץ מגדל פרין, כמו שכתוב בזוה"ק (עי' תיקו"ז תיקון כ, מו):

ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה (א, כח), עיין פירוש רש"י ז"ל וכבשוה, ללמדך שהזכר כובש את הנקיבה שלא תהא יוצאנית, להבין דאמר קודם פרו ורבו שהוא צווי לשניהם לזכר ולנקבה ואחר כך אמר וכבשוה צווי לזכר בלבד, והוה ליה למימר קודם צווי לזכר בלבד ואחר כך צווי לשניהם: ונראה שהשי"ת ברא את האדם מעליונים ומתחתונים ביחד (בראשית רבה ח, יא), כדי להמשיך חכמה ושכל אף בארציות ויהיו כל מעשיו הגשמיים הכל לעבוד השי"ת, ולפי שכלו יהולל [איש] (גבר) (משלי יב, ח) בעשותו מעשיו הגשמיים בשכל גדול לעשות נחת רוח ליוצרו ובזה מעלה הארציות והגשמיות אליו יתברך, כמו שאמר הכתוב (שמות יט, ה) כי לי כל הארץ לי לשמי (מדרש לקח טוב במדבר קא, ב): וכמו שצריך האדם להשתדל לפרות ולרבות בגוף, כן צריך לפרות ולרבות בשכל בחידושי תורה לאמתו , וכמו שאנחנו מתפללין ותן חלקנו בתורתיך, וכמו שכתב האר"י ז"ל שצריך האדם הנלבב להתפלל שלא יהיה עקר בשכל:

וזהו פרו ורבו בשכל, ומלאו הארץ רוצה לומר בחכמה ודעת כלשון הכתוב (דברים לד, ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה, וכבשוה רוצה לומר הארציות צריך שתהיה כבוש תחת ידו לעשות בתענוגי הגשמיות כרצונו וחפצו על פי שכל וטוב טעם ודעת, אם לקרב תענוגי הגשמי דהיינו לעבודת השי"ת כמו שכתוב (משלי יג, טז) כל ערום יעשה בדעת, ועת לרחק תענוגי הגשמי דהיינו במותרות שאין בהם עבודת להשי"ת כלל, כן צריך הארציות להיות כבוש תחת השכל שהשכל ינהג תענוגי הגשמי על פי התורה והעבודה וזהו וכבשוה, ועל כן תרגום אונקלס על וכבשוה ותקופו עלה, רוצה לומר זה צריך התחזקות להיותו מושל על הארציות כרצונו וחפצו לעבודת השי"ת: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות (ב, ג), עיין פירוש רש"י ז"ל ברכו במן שכל ימות השבוע ירד להם מן עומר לגלגולת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת, ולפי זה למה אמר ויברך אלהים את יום השביעי הלא הברכה היה בששי שירד מן לחם משנה: ואפשר כוונתו שהברכה היתה לצורך יום השביעי, ואפשר לומר דידוע דשבת הוא נותן חיות לכל ימות השבוע, ויום א' ב' ג' הם נקראים אחר שבת, ויום ד' ה' ו' הם נקראים קודם שבת (גיטין עז, א), ושבת הוא נותן חיות לכל הימים (עי' זוה"ק ח"ב פח, א), וזהו ויברך אלהים רוצה לומר שבירך

את יום הששי את יום השביעי, רוצה לומר עם יום השביעי בירך את יום הששי ועל ידי יום השביעי נתן ברכה בששי שירד לחם משנה:

ואמר אשר ברא אלהים לעשות, עיין פירוש רש"י ז"ל, ואפשר לומר דידוע שה' יתברך ברא כל העולמות בהשתלשלות עולם אחר עולם עד עולם הזה השפל , כדי שיוכל עולם העשיה לקבל שפע וחיות מחמת ריבוי הצמצומים מכל העולמות, עד שבא שפע וחיות לעולם העשיה שיוכל לקבל ולא יתבטל ממציאות, ומדת אלהים הוא צמצום (עי' בראשית רבה לג, ג ובמבוא שערים שער א פ"א), וזהו אשר ברא אלהים, כלומר שברא כל הצמצומים, לעשות, בשביל עולם העשיה שיוכל לקבל שפע וחיות ולא יתבטל ממציאות כנ"ל:

וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר וכו' ואדם אין לעבוד את האדמה וכו' (ב, ה) ולהבין שאמר טרם יהיה בארץ ולא אמר טרם צמחו בארץ כמו גבי עשב השדה, ונראה, דהנה השי"ת ברא כל העולמות בשביל ישראל, להיטיב להם ולהשפיע להם ברצון ברכה ונדבה, רק שאין השפעה יורד מלמעלה רק בהתעוררות התחתונים המעוררין וזהו העלאת מיין נקבין, וכשישראל מעוררין עצמם בתפלתם אז הם מעוררין השפעה מעולמות העליונים, אשר כולם הם משפיעין שפע למדת מלכות הוא העולם הדיבור (עי' זוה"ק ח"א קמה, א, וח"ג יז, א), ובכל עולם ועולם נברא עשר ספירות עם מדת מלכות עד שנשתלשל מעולם לעולם עד שבא לעולם התחתון מדת מלכות הוא עולם הדיבור, ומדת מלכות נקרא שדה חקל תפוחין (פרי עץ חיים שער השבת פ"ו):

וזהו וכל שיח, רוצה לומר הדיבור הנקרא שיח השדה של מדת מלכות, טרם יהיה בארץ, קודם שיהיה לו התגלות עולם הדיבור בארץ, וכיון שלא נתגלה עולם הדיבור ונמצא לא היה העלאת מיין נקבין מתחתונים לעורר עולמות עליונים שישפיעו, ועיין בסידור האר"י ז"ל (ח"א עג, א, עיין שם) בכוונת קריאת שמע על פסוק ונתתי עשב בשדך (דברים יא, טו), וז"ל עשב הוא סימן לשלש אבות הרמוזין בשלש וו"י השי"ן של עשב שבהם שם ע"ב עכ"ל:

וזהו וכל עשב השדה טרם יצמח, רוצה לומר שלא השפיעו למטה, ועיין שם על מטר, וז"ל מטר הוא סוד המיין דכרין היורד מלמעלה שעולים כנגדו המיין נוקבין מבירורי המלכים עכ"ל, וזהו כי לא המטיר רוצה לומר שלא בא השפעה מלמעלה הוא מיין דכרין, והטעם, ואדם אין לעבוד את האדמה, שיעלה מיין נוקבין מלמטה לעורר עולמות העליונים בתפלתו, וזהו שפירש רש"י ז"ל וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל

עליהן וירדו וצמחו, רוצה לומר שהעלה מיין נקבין בתפלתו ועורר עולמות עליונים והוא מיין דכרין להשפיע לתחתונים:

ואמר אחר כך, ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה, ולכאורה לפי דקדוק הלשון לא הוי ליה למימר לשון עתיד ואד יעלה וכו', אלא לשון עבר ואד עלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה, אלא שבא להורות העלאת מיין נוקבין מתחתונים כשהאדם עומד להתפלל צריך להפשיט עצמו מגשמיות כל מה דאפשר ולדבק עצמו בעולמות העליונים (עי' רמב"ם הלכות תפילה פ"ד הט"ז), וזהו הנקרא אל הגוף שבירה שמפשיט עצמו ומדבק עצמו באורות עליונים, כמו שאמרו חז"ל במס' תמיד דף ל"ב (ע"א), מה יעביד איניש ויחיה את עצמו ימית עצמו, רוצה לומר ימית ויחיה את עצמו שידבק את עצמו באורות עולמות עליונים, וכשמדבק את עצמו באורות עליונים בהפשטת הגשמיות אז מוריד מיין דכרין ושפע גדול בעולם התחתון:

וזהו ואד יעלה מן הארץ ואד הוא לשון שבירה (עי' איוב יח, יב, ירושלמי תענית פ"ב ה"א), וזהו ואד יעלה מן הארץ, כשהשבירה יעלה מן הארציות שמשבר הגשמיות ומדבק עצמו באורות עולמות העליונים, אז והשקה את כל פני האדמה שבא השפעה אל עולם התחתון:

ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר (ב, ח), מה שאמר הסימן אצל העדן מקדם, ומאי נפקא מינה אם היה הגן במזרחו או במערבו של העדן, וגם מה שאמר וישם שם את האדם ולא אמר ויניח שם את האדם כמו הלשון שנאמר אח"כ (שם טו) ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה:

ונראה, דהנה כל עבודתינו עד ביאת המשיח במהרה בימינו [הוא] (ו)לזיווג יסוד ומלכות ולהמשיך מבינה אל הזעיר אנפין כדי שיוכל לזווג (בכתבי האריז"ל), אבל לצורך זווג העליון חכמה ובינה להוריד מיין דכרין מחכמה לבינה היא על ידי מסירת נפש, מפני שצריך להמשיך שפע וכח מלמעלה מהשכל ועולמות על כן צריך מסירת נפש לצאת מהגוף, והנה הנו"ן פשוטה הוא עלמא דחירות הוא בינה והגימ"ל הוא גומל, וזהו ויטע ה' אלהים ג"ן, רצה לומר גומל להנו"ן פשוטה להמשיך לה שפע מיין דכרין, בעדן מקדם, רצה לומר מתענוג שהוא מקדמונו של עולם להמשיך משם שפע, וכן פירש"י ז"ל בפרשת לך (יג, יא) על ויסע לוט מקדם, הסיע עצמו מקדמונו של עולם (בראשית רבה מא, ז), וישם שם האדם אשר יצר, רצה לומר אף במקום גבוה כזה שם את האדם אשר הוא מעולם היצירה, להמשיך משם שפע וחיות אף לעולמות העליונים:

ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה (ב, טו), ועיין פירוש רש"י ז"ל, וזה לשונו לקחו בדברים נאים ופתוהו ליכנס עכ"ל (בראשית רבה טז, ד), וצריך להבין על פי פשוטו למה לא רצה אדם ליכנס לגן עדן עד שצריך השם יתברך לפתות אותו:

ואפשר לומר לפי שכוונות השם יתברך להניח אותו בגן עדן היינו לעבדה ולשמרה, והגן עדן בעצמו לא היה צריך לעבודה כלל ולא לשמירה, רק שאמר לעבדה ולשמרה, היינו לעבוד ה"א אחרונה ולשמור ה"א אחרונה מדת מלכותו ויראתו שבשביל זה ברא כל העולמות, והעבודה והשמירה הוא שיהא ירא מהשי"ת ולא יעבור על מצותיו: ואמר לו (שם טז- יז) מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל, שיהא ביראה תתאה לעבור על זה, והזהיר אותו גם ביראת עונש ואמר לו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות, ועל כן לא היה חשק לאדם ליכנס בגן עדן שהיה ירא שמא יעבור ועל כן לקחו השי"ת בדברים ופיתוהו ליכנס:

ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל (ב, טז), מה שאמר על האדם ולא אמר ויצו ה' אלהים לאדם מכל עץ וכו', נראה שהשי"ת צופה ומביט עד סוף כל הדורות ובעבור שישמור אזהרה זו שלא יאכל מעץ הדעת טוב ורע, הקדים לו אזהרה שיהיה תמיד בבחינת מ"ה (שמות טז, ז, עי' שלה"ק עקב תו"א אות ו), ואז בוודאי לא ישמע להמסית לאכול מעץ הדעת טוב ורע (שם ט), למען יהיה כאלהים יודעי טוב ורע (ג, ה), כי מי שהוא בבחינת מ"ה אין חפץ בגדלות, וזהו ויצו ה' אלהים על האדם, שיהיה בבחינת אדם גימטריא מ"ה, ואז יקיים מכל עץ הגן אכל תאכל וכו': ויאמר ה' אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו וכו' (ב, יח), ודרשת רבותינו ז"ל (עי' רש"י, יבמות סג, א) ידוע , ונראה דהנה השי"ת ברא את האדם לעבדה ולשמרה, רוצה לומר לעבוד ה' ולשמור ה' כדי לקשר בכל מעשיו עולם העשיה שהוא ה' אחרונה עם וא"ו של השם:

והנה הרב בוצינא קדישא מו' דוב בער זללה"ה אמר פירוש הגמרא קידושין דף למ"ד (ע"ב) בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, והלא אין המשל דומה לנמשל, כי בבשר משימין תבלין והעיקר הוא הבשר ולא התבלין, וכאן אמר שהתורה הוא התבלין, ואמר שהאמת הוא כן שהיצר הרע הוא העיקר וצריך האדם לעבוד השם יתברך בהתלהבות הנמשך מיצר הרע :

ואמר שזהו פירוש מה שאמרו רבותינו ז"ל במסכת יומא דף ס"ט (ע"ב) כשמסרו בידם יצרא דעבירה אפילו ביעתא בת יומא לא אשתכח, דהנה יש עיתים שהם מוכנים מעצמם

לעבודת השי"ת, כגון בשבתות ויו"ט בלי הכנת אדם, וביעתא לשון ביעותא לשון תפלה (ישעיה כא, יב וברש"י), רוצה לומר כשמסרו בידם יצרא דעבירה לא היה להם התלהבות כלל, ואף תפילות שהם בשבתות ויו"ט שהקדושה באה מלמעלה והם מוכנים מעצמם, וזהו ביעותא בת יומא, שהיום גרם, לא אשתכח, מפני שלא היו להם שום התלהבות כלל, ונמצא באמת שהיצר הרע הוא העיקר שיקח התלהבות היצר לעבודת הש"י, והתורה הוא המורה דרך, ובאמת כמו תבלין, עכ"ד בקיצור ודברי פי חכם חן: והנה בכאן שאדם היה בגן עדן, ולא היה יודע מיצרא דעבירה שלא היה לו אשה כלל, ולא היה היצר הרע יכול לדבק בו כלל, לא היה לו התלהבות כלל, והאיך היה יכול לקשר עצמו בכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו אל השי"ת, ומדת התקשרות נקרא טוב (זוה"ק ח"ג כא, א), וזהו לא טוב, לא יוכל האדם לקשר עצמו, היות אדם לבדו, בלי יצרא דעבירה ואין לו שום התלהבות כלל, אעשה לו עזר, רוצה לומר אתן לו יצר הרע שיהא לו עזר, כנגדו, רוצה לומר היצר הרע שיהיה לו כנגדו, וזהו על ידי בריאת חוה ויודע לו יצרא דעבירה, ויהיה לו התלהבות ויוכל לעבוד השי"ת בהתקשרות בכל מעשיו:

ומה שאמר כנגדו בכ"ף הדמיון ולא אמר נגדו, יובן על פי שאמרתי פירוש הגמרא דסוכה דף נ"ב (ע"א), לעתיד לבוא מביא הקב"ה ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים, צדיקים נדמה להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה, הללו בוכין והללו בוכין, צדיקים בוכין ואומרים האיך יכולנא לכבוש הר גבוה כזה, ורשעים בוכין ואומרים האיך לא יכולנא לכבוש את חוט השערה הזה וכו', ולהבין למה נדמה כך כדי שיבכו שניהם, אם באמת הוא כהר היה לצדיקים לבכות ולא הרשעים, ואם באמת הוא כחוט השערה היה לרשעים לבכות ולא הצדיקים, וגם מה בכיה לצדיקים האיך יכולנא לכבוש הר גבוה, אדרבא היה להם לשמוח שמחה גדולה: ונראה דשם אמרו בגמרא כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, ומעשה דאביי שם יוכיח, וצריך להבין למה באמת הוא כך, ונראה הטעם דאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו (ע"ז ג, א), ולאדם שהוא במדרגה התחתונה אין נותנין לו יצר הרע כזה שאין ביכלתו להגביר עליו, רק לכל אחד ואחד נותנים לו יצר הרע שיוכל להגביר עליו, ועל כן כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, ונמצא לעתיד מראין לכל אחד ואחד היצר הרע שהיה לו בעולם הזה, ולצדיקים נדמה להם כהר גבוה שבאמת היה להם יצר הרע כהר גבוה, כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, וכן לרשעים נדמה להם כחוט השערה וכן באמת היה להם בעולם הזה כחוט השערה : ועל כן הללו בוכין והללו בוכין, הרשעים בוכין, שהיה להם יצר הרע קטן כחוט השערה ולא יוכלו לכובשו, והצדיקים בוכין, דאמרינן שם בגמרא ע"ב, יצרו של אדם מתגבר עליו

בכל יום ואלמלא הקב"ה שעוזר לו אין יכול לו שנאמר (תהלים לז, לב) צופה רשע לצדיק וכו' ה' לא יעזבנו בידו, ובעולם הזה הדבר אצלנו באמונה, שאנו מאמינם שאלמלא עזר מהקב"ה לא היינו יכולין לכבוש היצר הרע, אבל לעתיד בעת קיבול השכר ונראה לעין לצדיקים כהר גבוה, כמו שהיתה באמת אצלם בעולם הזה כי הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, ונראה לעין שלא היו יכולין לכבוש הר כזה אם לא בעזר השי"ת, ונמצא ראו שלא עשו כלום זולת השי"ת ובושין לקבל שכר, ועל כן הצדיקים בוכים וכו':

וזהו פירוש (תהלים סב, יג) ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, רוצה לומר תשלם לאדם כאלו עשה הדבר וגבר על יצרו בעצמו וסר מרע ועשה טוב, ובאמת אלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, רק מצד חסד השי"ת שמשלם שכר לעושי רצונו כאלו עשה בעצמו בלי עזר כלל , וזהו שאמר כאן כנגדו בכף הדמיון, כי היצר הרע הוא גדול כמו האדם ממש כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו וזהו כנגדו ממש וכנ"ל: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו (ב, יט), עיין פירוש רש"י ז"ל סרסהו ודרשהו, ויש לפרש דידוע שכולם בחכמה עשה כל המעשים נבראו בחכמה, והוא המחיה הכל כמו שכתוב (קהלת ז, יב) וחכמה תחיה את בעליה, וידוע דשם האדם הוא חיותו, והראיה גדולה בזמן שאדם ישן או עוסק בשאר דברים כשקוראים לו בשמו אז מושכין אותו, כי שמו הוא חיותו , וחיות של כולם הוא חכמה, נמצא שמו נמשך מאותיות שיש בחכמה, ואותיות נקרא נפש, וחכמה נקרא חיה, וזהו שאמר וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה, רוצה לומר נפש של חיה הוא חכמה המחיה אותו, זה שמו וחיותו כי ראה חיותו של הדבר ההוא שיש לו מחכמה וזה הצירוף אותיות שהוא מן נפש חכמה קרא לאותו דבר:

ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות (ג, ז), עיין פירוש רש"י וזה לשונו, עלה תאנה הוא העץ שאכלו ממנו, בדבר שנתקלקלו בו נתקנו וכו' (סנהדרין ע, ב) עכ"ל, וצריך להבין מאי התיקן שלקחו עלה תאנה עליהם ואפשר לומר מפני שאמרו רבותינו ז"ל במסכת ברכות דף (י"א) [יב, א] כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו, לפיכך לקחו עלה תאנה עליהם להודיע לכל שבדבר זה קלקלו ובושה הוא להם, וכוונתם שזה יהיה תיקונם כנ"ל:

ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי (ג, כ), מה שאמר היתה לשון עבר, והוה ליה למימר כי היא אם כל חי, וגם מפני הטעם שהיא אם כל חי, הוה ליה לקרואתה חיה, לשון נופל על לשון:

ונראה דידוע מה שכתוב בספרים מי שהוא דבוק לחכמה הוא מרוחק מן החטא , ועל כן אמרו רבותינו ז"ל במסכת סוטה דף ג' (ע"א) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס

בו רוח שטות, שהוא היפך חכמה כי בשעה שעובר עבירה נסתלק ממנו נשמת חכמה, וחכמה נקרא חיה ואם כן כיון שאכלה מעץ הדעת טוב ורע, וגם האכילה לאדם, בוודאי נסתלק ממנה נשמת חכמה, ונכנס בה רוח שטות, ואם כן לא שייך לקרואתה חיה, כי שם של אדם מורה שהוא חיותו, וממנה נסתלק נשמת חכמה, הנקרא חיה, וזהו שאמר כי היא היתה אם כל חי רצה לומר קודם החטא כיון שהיא עתידה להיות אם כל חי נכון לקרותה חי' אבל אחר החטא כיון שנסתלק ממנה נשמת חכמה הנקרא חיה אינו נכון לקרואתה חיה ועל כן קראה חוה:

זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו (ה, א), עיין פירוש רש"י ז"ל זה הוא ספירת תולדות אדם, ולהבין מה בא ללמדנו, ונראה דבא לרמז דרך מוסר אל אדם שישגיח בעינא פקיחא על כל דרכיו ומעשיו לבל יפגום הדמות והצלם אלהים שבו , ורש"י ז"ל פירש בפרשת נח (ו, ט והוא מבראשית רבה ל, ו) ללמדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, וזהו שאמר זה ספר תולדות אדם, המעשים טובים שלו הנקרא תולדות אדם שיחשוב תמיד, ביום ברא וכו' בדמות אלהים עשה אותו, ועל כן לא יפגום הצלם והדמות שלו במעשיו ובדבורו ובמחשבותיו: או יאמר זה ספר תולדות אדם, כשהאדם בכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו הוא דבוק אל השי"ת ומקדש עצמו כל אבריו המרומזין אל אורות העליונים, בעת שעושה המצוה עם האבר כגון הפה והידים ורגלים ושאר אברים וממשיך קדושה על האברים נעשה כסא ומרכבה אליו יתברך, ומדת התקשרות נקרא זה (עי' פרדס רימונים שער כג פ"ז), וזהו שאמר זה, ההתקשרות ודביקות שיש לאדם אל השי"ת בכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, ספר, לשון ספיר ובהירות, תולדות אדם, המעשים טובים של אדם, אבל אם אינו מקושר אל השי"ת ועושה המצות מצות אנשים מלומדה בלא דחילו ורחימו, אז לא פרחת לעילא (תיקו"ז תיקון י' כה, ב), והאיך יבא לידי זה, שיהיה לו התקשרות תמיד אל השי"ת, ושיחשוב ביום ברא וכו' בדמות אלהים עשה אותו, ולקדש איבריו ודבוריו ומחשבותיו להדמות אליו יתברך, ויהיה כסא ומרכבה אל השי"ת, כל אבר המרומז לצורה עליונה:

פרשת נח

אלה תולדות נח נח איש צדיק תמיד היה בדורותיו את האלהים התהלך נח (ו, ט) עיין פירוש רש"י בדורותיו, יש דורשין לשבח שאלו היה בדור של צדיקים היה צדיק יותר, ויש דורשין לגנאי לפי דורו היה צדיק ואלו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום (סנהדרין קח, א), והנה קשה על הדורשין לגנאי הלא יותר יש לאדם לדון לכף זכות

במקום שאפשר לדון לכף זכות, היה להם לדון ולדורשו לשבח, והנה באור החיים הביא מדרש (דברים רבה יא, ג) נח אמר למשה אני גדול ממך, ומשה אמר לו אתה הצלת עצמך ולא היה בך כח להציל דורך, ע"כ, ויש להבין דעת נח וטעם שלו שאמר למשה אני גדול ממך:

ואפשר לומר דהנה איתא בספר מאור עינים שחיבר הרב הגדול בוצינא קדישא מו' מנחם נחום מק"ק טשרנאביל בפרשה זו (ד"ה אלה), שכתב ששמע ממורו הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זצללה"ה, וזה לשונו אמרם ז"ל (חגיגה טו, א) זכה [צדיק] נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן, לאו דוקא בעולם הבא, אלא אפילו בעולם הזה נאמרו הדברים, שהוא נוטל חלק הטוב שבתוכם אם מוכיח אותם ואינם רוצים לקבל: ואסבריה לי מורי, כי הדיבור מפי צדיק לאוזן השומע, והדיבור הוא דבר רוחני והוא מדריגה עשירית (עי' זוה"ק ח"א קמה, א וח"ג יז, א), והשמיעה הוא גם כן רוחני והוא מדריגה עליונה למעלה מאוד מהדיבור (עי' זוה"ק ח"ג קלח, ב), וכשהוא שומע ואינו מקבל מוסר לוקח הצדיק חלק השמיעה שלו, שהדיבור של הצדיק חוזר אליו עם חלק השמיעה של השומע עכ"ל , והם דברים עמוקים מאד, כי עולם התשובה הוא עולם השמיעה (עי' זוה"ק ח"ג קלח, ב ושם קכב, א), וכשנוטל ממנו חלק הטוב מן העולם השמועה אז לא יזכה לעולם לתשובה, ונשאר רשע שבחייו קרוי מת (ברכות יח, ב):

ולפי הבנת דברים אלו הבנתי דברי הקדוש בוצינא קדישא מו' דוב בער זצללה"ה הנ"ל שאמר פירוש הפסוק (תהלים צב, יג) צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה, דיש שני מיני צדיקים אחד המוכיח לכל אדם ומשתדל להשיב רבים מעון, וזהו צדיק כתמר, שעושה פירות, יפרח, עושה פירות, והב' כארז בלבנון ישגה, שאין עושה פירות ואינו משגיח להשיב רבים מעון, ישגה, בעצמו ע"כ שמעתי דבריו : ואין לדברים האלו הבנה, למה המשיל הצדיק שהוכיח לרבים כתמר דוקא, וכי תמר בלבד עושה פירות והלא כמה מיני אילנות בעולם שעושין פירות, וגם הצדיק שאינו מוכיח לרבים המשיל אותו לארז דוקא שאינו עושה פירות וכמה אילני סרק יש בעולם, וגם כיון שאינו מקיים מצות עשה של הוכח תוכיח (ויקרא יט, יז) למה קורין אותו צדיק:

ולפי דברים הנ"ל שכתב בספר מאור עינים בשמו שהבאתי לעיל, הכי פירוש דבריו, דהנה יש לקיים מצות הוכח תוכיח באהבה אף לרשע גמור, וכמו שכתבתי במקום אחר, ששמעתי מאדוני מורי ורבי הרב הגאון בוצינא קדישא מוהר"ר שמואל שמעלקי זללה"ה אב"ד דק"ק ניקלשפארג בימי חורפי ששאלתי אותו האיך מקיימים מצות ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט, יח), וחבירי עושה לי רעות:

והשיב לי בשכל שאוכל לקבל ממנו, הלא כל נשמת ישראל אחת הן, נשמת אדם הראשון וכללות ישראל הם כולם ניצוצות מנשמתו, מנהון בידין וכו' וכמו שכתבו בספרים (עי' טעמי המצות פרשת קדושים), ולפעמים מכה אדם עצמו מכה גדולה בשוגג בלי דעת, והראש הוא מלך הגוף (עי' שבת סא, א), אם יקח אדם זה מקל ויכה לידו שהכה אותו בלי דעת הלא לחסר דעה יחשב, ולמה יכאיב עוד לעצמו, כן ממש הדבר הזה שהוא נפש אחת עם חבירו, וחבירו עושה לו רעה מפני חסרון דעת שבו, וכשישלם לו רעה יכאיב לעצמו, אלא יחשוב שהכל מאת השם יתברך והרבה שלוחין לו יתברך (זוה"ק ח"ב כח, א):

ושאלתי לו עוד, אם רואין אדם רשע לפני המקום האיך אפשר לאהוב אותו, והשיב לי הלא נשמת כל אדם חלק אלהי ממעל (עי' זוה"ק ח"א מז, א), ועל כן יהיה לו רחמנות על השי"ת שהניצוץ הקדוש שלו נלכד בקליפות, עכ"ד, ודברי פי חכם חן: ואם כן אם האדם המוכיח ומשתדל להשיב רבים מעון הוא כתמר, שאין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים , ובתוכחה זו יש לו רחמנות על השי"ת שנפל הניצוץ הקדוש בקליפות, ועל כן אינו רוצה ליקח מהרשע שאין מקבל ממנו מוסר החלק הטוב שלו, רק שמשתדל עמו הרבה פעמים בתוכחה באהבה, ומבקש מהשי"ת שיעזור לו שישוב אליו, כי הוא הנותן יד לפושעים ועוזרם לשוב אליו, זה הצדיק יפרח ועושה פירות: אבל מי שהוא קשה כארז, כמו שאמרו רבותינו ז"ל במסכת תענית דף כ' (ע"א) לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז, והצדיק שטבעו מגבורות והוא קשה כארז, וכשמוכיח אותו הרבה פעמים ולא שמע אליו נתמלא חמה עליו בקנאת ה' ולוקח ממנו חלק הטוב שלו, ובדבר זה שלקח חלק טוב מהם ישגה הצדיק בעצמו: וזהו אפשר כוונת המדרש, שנח אוהב הדור שלו אף שהיו רשעים גדולים עד מאוד והיה יודע בבירור שאף אם היה מוכיח אותם לא יקבלו ממנו, ועל כן לא רצה להוכיח אותם כדי שלא ליקח מהם חלק הטוב, היינו חלקם בגן עדן בזה ובבא, ובאמת אם היה מוכיח אותם ולקח מהם חלק הטוב היה גדול בעצמו, וכמו שכתוב כארז בלבנון ישגה, בעצמו, ולא היה מקושר עמהם כלל כי הוא היה צדיק גדול מחלקם הטוב והם היו רשעים מתים, אבל כשלא היה רוצה להוכיחם, עבור זה היה מקושר עמהם ברשעותם והם הורידו אותו מצדקתו:

וזהו שאמר למשה אני גדול ממך, שלא רציתי להוכיח אותם כדי שלא ליקח חלקם הטוב והשפלתי עצמי בעבודתי עד מאוד עבורם, והשיב לו משה, אתה הצלת עצמך ולא הצלת דורך, ואני אף שהוכחתי אותם היה התוכחה באהבה מאוד ולא רציתי ליטול חלקם, ואדרבה אף חלקם שנטל השי"ת מהם בעשיותם העגל, ונתן לי, אני מחזיר אותם

בשבתות, בעת שיכולת בידם לקבל, וכמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל בפירוש ישמח משה (ח"ב עה, ב) :

ועל כן השם יתברך שידע כוונת נח כתיב (ו, ח) ונח מצא חן בעיני ה', וגם אמר (ז, א) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, כלומר שאני יודע כוונתך, ואני יודע גם אם היית מוכיח אותם לא היו מקבלים, ועל כן אתה צדיק לפני בכוונתך, ובדור הזה, שאני יודע האמת כך שלא היו מקבלים:

והנה אמרתי פירוש הפסוק (קהלת א, ד) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת, מה בא שלמה ע"ה ללמדינו בזה שהכל יודעין שכך הוא, אלא שבא ללמד דבר מוסר, על דרך פירוש הפסוק (שמות לא, טז) לעשות [את] השבת לדורותם, שיעשה השבת בחינת יראה, לדורותם, לשון דירה שידור בה תמיד, שיהא תמיד בבחינת יראה תתאה: וכשאדם מתמיד ביראה תתאה בא לו אחר כך בחינת אהבה מאת השי"ת, ואף על פי שבא לאדם בחינת אהבה צריך להחזיק גם במדת יראה, ולא לעבוד השי"ת במדת אהבה לחוד כי נענש על זה, כי במדת אהבה לבד יכול למנוע את עצמו מלעשות איזה מצוה, כי בטוח הוא באהבתו שלא יכעוס עליו, והקב"ה אינו ותרן (עי' ב"ק נ, א) , ועל כן צריך לירא מפניו יראת עונש תחילה ואחר כך יראת ה', וכמו שכתבתי במקום אחר (עי' להלן ד"ה קנים) , ודור הוא לשון דירה וזהו דור הולך, הדירה של היראה כשהוא בבחינת הולך, ואז דור בא, יבא דירה אחרת של אהבה, ואף על פי שבא אליו מדת אהבתו צריך להחזיק מאוד במדת היראה, וזהו והארץ, מדת יראה הנקרא ארץ (עי' קה"י ערך ארץ), לעולם עומדת:

וזהו פירוש (תהלים קמה, ד) דור לדור ישבח מעשיך, רוצה לומר כשבאין מדור, דירת יראה, לדור אחרת, לדירה של אהבה, ישבח תמיד מעשיך, מדת יראה שהוא בחינת עשיה, כי צריך להיות תמיד במדת יראה אף כשהוא בדירה של אהבה, והטעם שצריך להחזיק תמיד במדת יראה, כי מדת יראה וגבורותיך יגידו, לשון המשכה כמו לשון אגדה המושכת (שבת פז, א) כן מדת יראה מושך על אדם גבורות שיהא ירא תמיד לעבור פי ה':

וזהו פירוש נח איש צדיק תמים היה בדורותיו, בכל הדירות שלו שהיה דר בין בבחינת יראה ובין בבחינת אהבה שבא לו אחר כך, ובדורותיו, בין אנשים שהיה דר ביניהם היה בבחינת צדיק תמיד שהיה שפל רוח, והטעם כתבתי לעיל מפני שהיה מקושר עמהם באהבה ומחמת שפלותיו, את האלהים התהלך נח, כלומר שכל הילוכו בין במדריגת

יראה ובין במדריגת אהבה היה יודע שאי אפשר לעשות לו שום דבר טוב רק שהיה מחשב שהאלהים הוא עושה זאת:

והדורשין לשבח כלומר, שאלו היו בדור של צדיקים והיה מהלך בזה ההילוך שהוא אינו עושה שום דבר טוב, רק אלהים עושה זאת היה צדיק ביותר, והדורשין לגנאי לא לגנאי שלו רק לגנאי של דורו כלומר, לפי דורו שהיו רשעים גדולים ואם היה מוכיחם לא היו מקבלים ממנו, היה צדיק גדול שלא היה רוצה להוכיחם ליקח מהם החיות מחמת אהבת הבורא, והיה במדריגה תחתונה בעבדות עבורם, ואלו היה בדורו של אברהם ולא רצה להוכיחם לא היה נחשב לכלום כנ"ל:

או יאמר אלה תולדות נח, עיין פירוש רש"י ז"ל ללמדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים (בראשית רבה ל, ו), להבין הכפל נח נח, ונראה דאמרו חז"ל (אבות פ"ג מ"י) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה וכו', ונמצא צריך האדם להיות נוח למעלה ונוח למטה, וזהו אלה תולדות נח נח, רוצה לומר המעשים טובים של נח רוצה לומר שיהא נוח לעילא ונוח לתתא (בראשית רבה ל, ה), ומפרש הכתוב ואמר איש צדיק תמים היה בדורותיו, רוצה לומר שהיה צדיק תמים בדור שלו והיה נח לתתא, את האלהים התהלך נח, שהיה נח גם כן לעילא, כי כשרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו:

או יאמר אלה תולדות נח וכו', דקדק באור החיים מה שאמר אלה ובכל מקום אלה פוסל את הראשונים (שמות רבה ל, ג), אפשר לומר דדרשת רבותינו ז"ל כאן ידוע (בראשית רבה ל, ו), עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, ועל בדורותיו, יש דורשין לשבח אלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר, ויש דורשין לגנאי לפי דורו היה צדיק ולא בדור צדיקים (סנהדרין קח, א), וזהו שאמר אלה, פוסל מעשים הראשונים האמור למעלה הם דורו של נח, ובזה שנפסל מעשיהם של דורו של נח יראה ויתגלה, שנח איש צדיק תמים, עיקר תולדות של נח יתגלה ויראה, כי נח אפילו בדורותיו שהם היו רשעים היה צדיק תמים וכל שכן שאלו היה בדור צדיקים שהיה צדיק יותר, וזהו על ידי שפוסל מעשיהם יראה יותר עיקר תולדות נח מעשיו הטובים, כי נח איש צדיק תמים היה אף בדורותיו וכל שכן בדור של צדיקים:

ולפי הדורשין לגנאי כמו שפירש רש"י ז"ל שאלו היה בדור של אברהם לא נחשב לכלום, גם כן יש לומר כנ"ל, אלה פוסל הראשונים, היינו תולדות דורו של נח הנזכר מקודם, ומחמת מעשיהם הרעים יראה ויתגלה מעשיו הטובים, עיקר תולדותיו של נח, שהוא היה איש צדיק תמים, ולא היה שוה מעשיו כבני דורו רק הוא היה איש צדיק תמים

בדורותיו, ולפי דורו היה צדיק אבל אלו היה בדור צדיקים לא היה ניכר מעשיו הטובים להקרא איש צדיק תמים כנ"ל:

או יאמר אלה תולדות נח, אמר כפל נח נח, אפשר לומר על דרך אמרם ז"ל (אבות פ"ג מ"י) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, וזהו שאמר אלה פוסל מעשיהם של הראשונים כלומר, נח שמצא חן בעיני ה', כי לא עשה כמעשיהם, ופסל הראשונים, זה הוא תולדות מעשים טובים של נח שעשה, ופסל הראשונים, ובדבר הזה עשה נחת רוח לפניו, ולא כהראשונים שעשו וגרמו ויתעצב אל לבו וכו' (ו, ו) והוא גרם נייחא לעילא:

ואחר כך אמר נח איש צדיק תמים היה בדורותיו, כלומר שאף בני דורו שהיו רשעים גמורים היו מחזיקים את נח לצדיק תמים, וזהו נח איש צדיק תמים היה בדורותיו, שהיו דורו מחזיקים אותו לאיש צדיק והיו בני דורו גם כן נוחה הימנו, ובדבר זה שמצא חן בעיני ה', את האלהים התהלך נח, היה לו סיוע מן השמים לצדקתו ולתמימותו כנ"ל:

את האלהים התהלך נח (ו, ט), מה שאמר אלהים בתוספת ה"א ולא אמר את אלהים התהלך נח, ועיין פירש"י ז"ל על בדורותיו, יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי, ואחר כך תיכף פירש"י ז"ל את האלהים התהלך נח, ובאברהם הוא אומר (כד, מ) אשר התהלכתי לפניו, נח היה צריך סעד לתמכו, אבל אברהם היה מתחזק ומתהלך בצדקו מאליו, וזה סותר הדורשין לשבח:

ואפשר לומר דרש"י ז"ל פירש בפרשת בראשית בפסוק (ב, ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, וזה לשונו דבר אחר בהבראם בה"א בראם, שנאמר (ישעיה כו, ד) כי ביה ה' צור עולמים, בב' אותיו הללו של השם יצר שני עולמים, ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א עכ"ל (מנחות כט, ב), הרי שהעולם הזה הוא עולם העשיה המרומז בה"א אחרונה של השם, נברא בה"א ראשונה של השם היא עולם התשובה (עי' זוה"ק ח"ג עז, ב) אשר קדמה לעולם הזה (פסחים נד, א) וממנה נבראת (מנחות כט, ב): וידוע לאמוני ישראל שהעולם הזה מתנהג על פי הטבע על פי הנהגת ה"א ראשונה שממנה נבראת, והוא מתנהג הטבע כרצונו וחפצו, וזהו (תהלים ק, ג) ה' הוא אלהים כי הטב"ע בגימטריא אלהים, וה' הוא מנהג הטבע כרצונו וחפצו, ועל כן הוא עילת העילות וסיבת כל הסיבות כי הוא מסבב העולם הזה בהנהגת הטבעיית כרצונו וחפצו, וזהו פירוש את האלהים התהלך נח, כלומר שהיה מהלך בטבע גימטריא אלהים עם ה"א ראשונה שממנה נבראת הטבע הוא עולם הזה, ולא היה מאמין בטבעיית לומר שאם יעשה כך יהיה כך, ואם לאו לא יהיה, אבל היה מאמין תמיד שהוא מנהיג הטבע כרצונו וחפצו

כנ"ל, והיה מתפלל על זה שיהיה מנהיג הטבע ויסבב הסיבות לטובה: וזהו את האלהים התהלך נח, שהיה מהלך ומתנהג על פי הטבע ולא למעלה מהטבע, אבל את האלהים, שהיה יודע תמיד שהעולם הזה מתנהג על פי ה"א ראשונה שממנה נבראת, וכל הילוכו היה על פי הטבע, אבל לא למעלה מהטבע, כלומר למסור נפשו אף למיתה בעבדות הבורא יתברך זה לא עשה והתרשל בזה:

כמו שראיתי בספר קדושת לוי על התורה בפסוק (ז, א) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, וזה לשונו רצה לומר על פי דמבואר בזוהר גבי משה מחני נא מספרך (שמות לב, לב) אותיות מחני מי נח שתיקן נשמת נח שלא ביקש על דורו, ובזה שמסר משה נפשו בשביל ישראל תיקן לנשמה דנח, כי משה היה כלול מכל הנשמות וכו', וידוע מאמר חז"ל (ספרי במדבר, קנג) כל הנביאים נתנבאו בכה ומשה נתנבא בזה, וזהו כי אותך ראיתי צדיק לפני רצה לומר אני רואה אותך צדיק לפני להצדיק הבריות וללמד עליהם זכות אימתי בדור הזה שיהיה בו משה הנקרא הזה וכו', ע"כ, ודברי פי חכם חן:

הרי שתיקונו היה בזה שמסר משה נפשו על ישראל, מזה נשמע שנח עשה שלא כהוגן מה שלא הלך למעלה מהטבע אף למסור נפשו בשביל דורו, ולבקש רחמים עליהם במסירת נפש, ובאמת אם היה עושה כך, לבקש רחמים במסירת נפשו עליהם, אפשר שהיה מציל אותם, דחטאם היה בהשחתת זרעם על הארץ, כמו שכתוב (ו, יב) כי השחית כל בשר: ועיין בפרי עץ חיים, ובראשית חכמה (שער הקדושה פי"ז אות יט) שחטא של הוצאות זרע לבטלה אין די בתשובת בינה, הוא ה"א ראשונה של השם, אלא צריך למסור נפשו ורוחו ונשמתו ממש בקריאת שמע שהוא קורא ארבעה פעמים ביום, ובלא זה צריך למסור נפשו בקריאת שמע (ב"ח או"ח סי' סא; שערי קדושה ח"א שער ד), אבל מי שחטא זה צריך למסור נפשו בקריאת שמע ממש, ולצייר עצמו כאלו הוא לפניו הדבר הזה והוא מוסר עצמו על קדושת יתברך, מפני שחטא השחתת זרע הוא בא למעלה מהמוחין ולמעלה מהעולמות :

ועל כן מלבד התיקונים הכתובים על חטא זה, וגם שצריך להתודות על חטא זה תדיר ועל כל פנים בכל יום, ולקיים וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נא, ה), וכמו שכתבתי במקום אחר (להלן עה"פ) עיקר תיקון חטא זה למסור נפשו בקריאת שמע ארבעה פעמים בכל יום ממש כנ"ל, כי מנע השפע מחכמה ובינה לבא עליהם מלמעלה מהעולמות, ובמסירת נפשו ממש יצא גם כן מהעולמות בשביל קדושת שמו יתברך זהו עיקר תיקונו: ועל כן אם היה נח מבקש רחמים על דורו ומסר נפשו עליהם אפשר שזה היה תיקונם, וזהו עשה שלא כהוגן שלא הלך בעבודתו רק עם התשובה, ולא למעלה במסירת נפשו,

כמו שאברהם הלך ומסר נפשו באור כשדים על קדושת שמו יתברך, והלך בעבודתו למעלה מהטבעיות:

וזהו שפירש רש"י ז"ל ובאברהם הוא אומר (כד, מ) אשר התהלכתי לפניו, ופסוק הזה כתיב בפרשת חיי שרה בסיפור העבד המעשה לפני בתואל ולבן, ושם כתיב (שם לט) ואמר אל אדוני אלי לא תלך האשה אחרי, ויאמר אלי ה' אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו וכו', ושם כתיב שם הוי"ה ה' אשר התהלכתי לפניו, ומלת לפניו שהיה מהלך לפניו ממש למעלה מהעולמות על ידי מסירת נפשו אליו, וזהו נח היה צריך סעד וכו', אבל אברהם היה מתחזק מאליו שעבד במסירת הנפש למעלה מהטבע, ובדבר הזה שלא מסר נפשו בודאי עשה שלא כהוגן:

והדורשין לשבח למדו זכות עליו, מחמת שאמר לו השי"ת כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, ומחמת שהיה מהלך תמיד עם עולם התשובה הוא עולם הענוה, היה דורש על נפשו צדיק לפני בדור הזה, לגנאי, בדור הזה מחמת שכולם רשעים אין גם אחד, כמו שכתוב (ו, יב) כי השחית כל בשר את דרכו וכו' הוא נחשב לצדיק, אבל בדור אחר אין חשוב לצדיק, ועל כן התרשל למסור נפשו עליהם, כי אמר ומחשב שבודאי לא יועיל מסירת נפשו, שהוא אינו צדיק רק מחמת שדורו היו כולם רשעים אין בהם אחד, ועל כן לא מסר נפשו:

וזהו פירוש נוסח התפלה בראש השנה (זכרונות דמוסף), וגם את נח באהבה זכרת וכו', בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם, על כן זכרונו בא לפניך ה' אלהינו להרבות זרעו כעפרות תבל וכו', מלת וגם את נח וכו' אין לו פירוש, גם מלת על כן אין לו פירוש, ולפי דברינו הנ"ל יובן, כי השי"ת ברא כל העולמות באהבה ורצון ונדבה להיטיב לעמו ישראל אשר הסתכל בנשמתם קודם בריאת העולמות ועל כן ברא כל העולמות בשבילם, כמו שאמרו (בראשית רבה א, א, ויקרא רבה לו, ד) בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית, להיטיב ולהמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמים:

וזהו וגם את נח, אף על פי שעשה שלא כהוגן שלא מסר נפשו על הדור, באהבה זכרת, רצה לומר באהבה ראשונה שהיה לך לבריאת העולמות, זכרת אותו להרבות זרעו כעפרות תבל, ושיצא ממנו ישראל, ואף על פי שעשה שלא כהוגן, זהו הטעם שזכר אותו, ואמר בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם, ואמר כל בשר אין בהם אחד שהוא ראוי להנצל אף בהמות וחיות ועופות:

ואותן בהמות וחיות ועופות שלא השחיתו דרכם באמת ניצולו, ומאליהם באו אל התיבה כמו שפירש רש"י ז"ל (ו, כ), ומחמת שהשחית כל בשר, והוא לא החזיק עצמו לצדיק

גמור, על כן לא מלאו לבו להתפלל עליהם במסירת נפשו, וזהו הזכות שלמד השי"ת על נח וזכר אותו בצירוף אהבה ראשונה, וזהו בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם, אין בהם אחד שראוי להנצל, וזה על כן זכרונו בא לפניך להרבות זרעו כעפרות תבל, כלומר זהו הטעם שזכרת אותו בצירוף אהבה ראשונה מחמת שלא היה בהם אחד שראוי להנצל והוא היה תמיד בעולם הענוה כמו שכתבתי למעלה, על כן לא מלאו לבו להתפלל עליהם במסירת נפש, שהיה מחשב שבודאי לא יועיל כנ"ל: או יאמר דהנה איתא בזוהר (ח"א רלד, א) על פסוק (תהלים קב, יח) פנה אל תפלת הערער, רצה לומר תפלת היחיד, יפנה אליו אם ראוי לקבל תפלתו, ולא בזה את תפלתם, רצה לומר אבל תפלת הרבים, אינו נמאסת איך שהם נתקבל תפלתם, והנה נח לא היה לו סעד משום אדם והיה יחיד בדורו, כי הם היו רשעים, וזהו שאמר נח היה צריך סעד לתומכו, ולא היה לו סעד משום אדם, והיה לו עזר מאלהים, וזהו את האלהים התהלך נח, שהיה לו עזר מהשם יתברך, אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו, כי הוא היה מגייר גרים אנשים והכניסן תחת כנפי השכינה והיה לו סעד מהם, וזהו מתחזק ומהלך בצדקו מאליו ומעצמו עשה לו סעד:

או יאמר את אלהים התהלך נח, דהנה כתיב (דברים יח, יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך, ועיין מה שכתבנו שם פרושו דהאדם נברא מן העליונים היינו הנשמה, והלבישו השי"ת במלבוש הגוף מן התחתונים כמו שכתוב (איוב י, יא) עור ובשר תלבישני וכו', כדי שישרה השם יתברך באדם , כמו שכתוב בזוהר הקדוש פרשת וילך (ח"ג רפג, ב) הדא הוא דכתיב (שמות כה, ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכם ממש, היינו כשהאדם מקדש ומטהר עצמו מכל טנופי החטא אז יוכל השם יתברך לשרות בו, והשם יתברך אינו שורה באתר דפרודא (עי' זוה"ק ח"א רטז, ב) רק כשהנשמה והגוף הן באחדות גמור: היינו כשהאדם תמים ואינו בערמומית, ואינו מדבר בפה רק מה שהלב חושב, כמו שכתוב בספרים (חובת הלבבות שער הבחינה פ"ה) שהלשון נקרא קולמוס הלב ושליח המצפון, ועל כן יהיה השליח נאמן, ולא יאמר הפה מה שאינו בלבו, כי אז הוא התחלקות ואינו תמים, רק אם הנשמה והגוף הם באחדות ותמימות בלי שום התחלקות ואז תהיה עם ה' אלהיך שהשי"ת ישרה בך, ובפרשת לך כתוב (יז, א) שאמר השי"ת לאברהם אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים, עיין פירוש רש"י ז"ל שם שכתוב ולפי מדרשו (בראשית רבה מו, ד) התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים ע"ש: ואפשר לומר דהאדם נברא שהשי"ת ישרה בו ויהיה מקושר אל השם יתברך, כמו שכתוב (דברים יא, כב) ולדבקה בו, וכתוב במפרש להרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ב

ה"א) שכל התורה והמצות נתנה כדי שיקיים התורה והמצות ויוכל להדבק בהשי"ת, וצריך להיות תמים כנ"ל, ולהטהר עצמו מכל טנופי החטא כי אז שולט בו הרע על ידי החטא, ולא יגורך רע (תהלים ה, ה), והנה הערלה אשר נאחזת באדם על ידי חטא אדם: וזהו שאמר השי"ת לאברהם אני אל שדי, הוא מדת של התקשרות (עי' זוה"ק ח"ג רפג, א), התהלך לפני, במצות מילה ותעבור הערלה, ותהיה תמים, פיו ולבו שוין ואוכל לשרות בך, ותקיים ולדבקה בו כמו שכתוב רש"י ז"ל כל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני:

והנה הכתוב אומר נח איש צדיק תמים, ולדורו לא ניתן מצות מילה שכולן פגמו בברית, והאיך היה יכול להיות תמים שלא העביר הערלה, אבל כיון שלפי מעשיו ודבורו היה תמים פיו ולבו שוין ולא פגם בברית, ומצות מילה לא נתנה לו הוא אינו חייב בדבר זה, כי אף אם ימול עצמו מאליו שלמד תורה הוא אינו מצוה ועושה, לכך היה צריך סעד מה' יתברך לסעדו, להיות תמים שיהיה דבוק תמיד בה' יתברך: וזהו את האלהים התהלך נח, כלומר שהיה לו סעד מה' יתברך שיתהלך ויהיה תמים כי הוא לא היה יכול לעשות שיהא תמיד מעצמו, וזהו שכתב רש"י ז"ל ובאברהם נאמר אשר התהלכתי לפניו, נח היה צריך סעד לתומכו, אבל אברהם מתחזק ומהלך מאליו, ודקדק לומר נח היה צריך סעד לתומכו, ולא אמר נח היה צריך סעד לסעדו, אלא אמר סעד לתומכו, רצה לומר לתמימותו היה צריך סעד להיות תמים כי לשון תום הוא תמימות: ואפשר לומר מה שאמר לו השי"ת (ז, א) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא הזכיר תמים, כי לא היה תמים מצד המילה, רק שאינו חייב בדבר, היה לו סיוע וסעד מהשי"ת שיהא תמים כנ"ל, ועל כן דורשין עליו לשבח כיון שלא היה חייב בדבר רק מצד דורו שכולן פגמו בברית והוא לא פגם ולא נתנה להם מצות מילה ולא נתחייב למול כנ"ל:

עשה לך תבת עצי גופר קנים תעשה את התיבה וכפרת אותה מבית ומחוץ בכופר (ו, יד), ולהבין מה בא ללמדינו שמו של עץ שעשה ממנו התיבה, ועשיות התיבה איך שכבר נהיתה ומה דהוי הוי, וגם דאמר קנים תעשה את התיבה, מלת את לכאורה מיותר והוי ליה למימר קנים תעשה התיבה:

ואפשר לומר שבא לרמז מה שהפליג בזוהר (ח"ב קכ"ט, א) השכר של מזכא לחייבא, ומסיים אם היו יודעין בני נשא הוי רדפים אבתריא כמאן דרדיף בתר חייא, וזהו עשה לך, ממש שתעשה לך שתהיה מזכא לחייבא, וזהו תבת עצי גופר, ותשב תרגום תבת, ותשב אליו אל התיבה גבי יונה (ח, ט) תרגומו ותבת לותיה וכו', והאדם נקרא עץ (דברים כ, יט) כי האדם עץ השדה, וגפר נוטרייקין גורם פר, וזהו שתעשה לך תבת, שתשב בתשובה,

עצי גופר, האנשים אשר גורמין לעורר פר דינין, אתה תראה שתחזירם בתשובה, כי אין להם יראה ואינן ממתיקין הפ"ר דינין של מנצפ"ך, על ידי יראה תתאה, כי אין להם יראה וגורמין לעורר פר דינין, כמבואר בסידור האר"י ז"ל בראש השנה (ח"ג נב, ב), במלת אדני שפתי תפתח (תהלים נא, יז), אתה תחזירם בתשובה ואמר אחר כך קנים תעשה וכו':

קנים תעשה את התיבה (ו, יד), אפשר לומר דידוע מה שכתוב בעץ חיים (שער א פ"א) שבריאת העולמות היה כדי שתתגלה מלכותו, היינו מדת יראה, כי מחמת שאדם הוא מלובש בגוף כל הנבראים של עולם הזה, וקיום של עולם הזה הוא על ידי יצר הרע, כמו שאמרו בגמרא (יומא סט, ב) כשתפסו יצרא דעבירה אף ביעתא בת יומא לא הוי משתכחי, וברואי עולם הזה ממלאים תאותם בתענוגי יצר, באכילה, ושתיה, ושינה, ומשגל, בין אסור ובין מותר, כי אין להם תורה:

והאדם צריך גם כן לעשות מעשי עולם הזה בשביל קיום העולם, אך לחלק במעשי העולם הזה בין אסור ובין מותר, ובין כשר וטריפה, ועל כן צריך האדם לירא תמיד ביראה תתאה, שיהא ירא תמיד שלא יפול למטה להתענג בתענוגי היצר ככל הנבראים, ומהות היצר הרע הוא גדלות, ומסית האדם על גדלות, ומה שהביא גדלות באדם על ידי זה יוכל האדם לעבור עבירה, כמו שכתבתי כמה פעמים:

וכן כתב בתיקונים תקוני עשרין וארבע (סט, ב) וזה לשונו ועוד לבא הוא אגוז, ומאן דתבר קליפה דיליה דאיהי יצר הרע עליה אתמר (תהלים נא, יט) לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה, וגסות לבא דהוא שלם בקליפין דיליה ולא אתבר, עליה אתמר (משלי טז, ה) תועבת ה' כל גבה לב עכ"ל, וכשהאדם מקבל על עצמו עול מלכותו ויראתו תמיד בזה הוא ניצל מן גדלות היצר כי כיון שמקבל מדת מלכותו לית ליה מגרמיה כלום, וכל הטובות של הנשמה, חכמה, ובינה, ודעת, ולעבוד השי"ת ולשוב אליו בתשובה שלימה, הכל מאתו יתברך, וכן הטובות הגוף, פרנסה, וחיים, ועשירות, ובריאות הגוף, הכל מאתו יתברך:

וכמו שתקנו בשמונה עשרה להמליך ה' יתברך על הכל, ולהתפלל אליו שיתן כל הטובות הנשמה, ואם מאמין זה באמונה שלמה שהכל בידו יתברך, והוא נתן בו הטובות הנשמה והגוף האיך יכול להתגאה על חברו שלא יתן בו השי"ת הטובות האלו: ובדרך שיחת חולין של תלמיד חכם שמעתי מהרב בוצינא קדישא מוהר"ר אברהם בן הרב הגדול והקדוש בוצינא קדישא המפורסים מוהר"ר דוב בער זלה"ה שאמר, משל לשני כיסים, באחד מונח בו אבנים פשוטים, היתגאה כיס זה שמונח בו אבנים טובות על

הכיס שמונח בו אבנים פשוטות, כיון שאין זה מצד מעשיו רק רצון המניח בו וכן הוא באדם, ודברי פי חכם חן, ומקרא מלא כתוב (דברים יז, יט- כ) למען ילמוד ליראה את ה' וכו', לבלתי רום לבבו מאחיו, הרי שמדת יראה היינו מדת מלכותו מספיק לבלתי יפול בגדלות היצר כנ"ל:

וזהו פירוש הפסוק (ישעיה יב, ה) זמרו לה' כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ, והפסוק הזה אין לו פירוש כלל על פי פשוטו, ולפי דברינו יובן, שאמר הכתוב שצריכין לזמר לה' על זה, כי גאות עשה, רצה לומר ברא העולם הזה עולם העשיה עם היצר הרע שהוא הגאות, עמו ברא עולם העשיה וקיום עולם העשיה הוא על ידי תענוגי היצר:

וכן ברא האדם לעשות מעשי הגשמי לקיום העולם ככל הנבראים, ולהפריש את עצמו מן היצר הרע, רק לעשות מעשי גשמי לקיום העולם על פי התורה, ולקבל האדם על עצמו עול מלכותו ויראתו, ובזה הוא ניצל מן היצר הרע כנ"ל, וזהו שעל ידי הגאות הוא היצר הרע, ברא עולם הזה כדי שיקבל האדם על עצמו מדת מלכותו ויראתו, ועל ידי זה ינצל מן היצר, וזהו מודעת זאת, היא מדת מלכותו, בכל הארץ, בכל הארציות והגשמיות לקבל מדת זאת ובזה ינצל מן גאות היצר כנ"ל:

והנה במדת יראה יש שלשה מיני יראה, שני מיני יראה הוא על ידי השתדלות האדם, היינו יראת עונש ויראת ה' טהורה (תהלים יט, י) יראה תתאה שבשביל זה נברא העולם, והראשון הוא יראת עונש הוא יראת עונש של הגוף, ומזה היראה בא ליראת ה' טהורה, כי כמו שהגוף כסא אל הנשמה, כן יראת הגוף כסא ליראה הנשמה שלא יפול חס ושלום בתענוגי היצר ולא יוכל לעבוד השי"ת, וכשיש לו יראה בשלימות, בא לו מדת אהבה, ואז יש לו יראה מחמת אהבה, וזהו מורא שמים עליכם שלא יכשל חס ושלום בתענוגי היצר, ולא יוכל להשפיע תענוג למעלה, ועיין בהקדמת תיקונים (תיקו"ז ה, ב) מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה, דאיהו שכינתא עילאה, היינו תשובה מאהבה, ואז זדונות נעשות כזכיות:

וזהו פירוש קנים תעשה את התיבה, ואת הוא מדת יראה (זוה"ק ח"א לא, ב), וקנים הוא מדורין, ומבואר בפסוק (ו, טז) צהר תעשה לתיבה וכו', מספר הקנים כמו שכתוב ופתח התיבה בצדה תשים תחתים שנים ושלשים תעשה, ופירש רש"י ז"ל תחתים שנים ושלשים תעשה, וז"ל ג' עליות זו על גבי זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתים לזבל עכ"ל, וזהו קנים מדורין תעשה את מדת יראה של התיבה, תעשה שלשה מיני יראה: תחתים, יראה ראשונה, יראת הגוף מחמת רב זבל שעשה הגוף כמו שכתוב במשנה (אבות פ"ג מ"ג) בשלחן שלא אמר עליו דברי תורה, כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי

מקום (ישעיה כח, ח), וכן הזבל שעשה הגוף בכל מעשיו, אם אין עושה על פי התורה, וזהו יראת העונש של הגוף:

ואחר כך בא למדת יראה תתאה מדת מלכות, שבשביל זה נברא כל העולמות שיהא ירא תמיד שלא יפול למטה בתענוגי היצר ככל הנבראים , ועל ידי שיקבל על עצמו תמיד מדת מלכותו ויראתו, ינצל מן היצר הרע, ולא יפול למטה להתענג בהיצר ככל הנבראים, וזהו אמצעים, היראה אמצעות למדור שיהא דר ביראה זו תמיד, כמו שכתוב (שמות לא, טז) לעשות [את] השבת לדרתם, לשון דירה, לדור תמיד בשבת: ועליונים לאדם, יראה עליונה לאדם מי שהוא בבחינת אדם וכבר בא לו מדת אהבה ויש לו יראה מחמת אהבה כנ"ל, וזהו ג' עליות רוצה לומר מעלות גבוהות זו על גב זו כנ"ל, אחר כך אמר וכפרת אותה, לשון כפורי זהב (עזרא א, י) לשון קינוח, רצה לומר שתקנח התיבה של תורה ותפלה, בכופר בדבר שהוא מכפר, היינו תשובה שהוא מכפר:

ועל ידי ג' מיני יראה יבא לתשובה, כי בתחילה יבא לתשובה מיראה, ואחר כך לתשובה מאהבה, וכמו שכתוב אחר כך ופתח התיבה בצד ה' תשים, היינו תשובה, ובתחילה מחמת תשובה מיראת עונש, ואחר כך מחמת יראה ה' יראה תתאה, ואחר כך מחמת תשובה מאהבה כנ"ל, ואמר מבית ומחוץ בכופר, היינו תשובה שיהיה עיקר התשובה מבפנים היינו בלב, ומחוץ היינו בפה וידוי דברים שצריך להתודות ולפרט עונותיו כמו שכתוב (ויקרא כו, מ) והתודו את עונם וכו':

צוהר תעשה לתיבה (ו, טז), שמעתי מהרב הק' המגיד מו' יחיאל מיכל ז"ל על זה, להבין הלא התורה נצחיות ומאי דהוה הוה, דבא לרמז דהאדם צריך לדבר דבורים בדחילו ורחימו, ולהביא אותם לעולם המחשבה הנקרא בינה, ובינה נקרא אם, כמו שכתוב בזוהר (אד"ז ח"ג רצ, א) כי אם לבינה תקרא (משלי ב, ג), וזהו שאמר צוהר תעשה לתיבה רצה לומר לתיבה של תורה ותפלה תעשה בהירות מעולם המחשבה, עכ"ד ודברי פי חכם חן :

ונראה בדרך הזה לסיים כל הפסוק, ואל אמה תכלנה מלמעלה ופתח התיבה בצדה תשים תחתים ושנים ושלשים תעשה, להבין כנ"ל מה דהוי הוה, והנה כפי הנ"ל דבא לרמז דהאדם צריך לדבר דיבורים בדחילו ורחימו, ולהביא אותם לעולם המחשבה הנקרא בינה (זוה"ק ח"א רמו, ב), ובינה נקראת אם, רצה לומר צוהר תעשה לתיבה, של תורה ותפילה תעשה בהירות מעולם המחשבה, וזהו ואל אמה וכו', ואל אם ה' תכלינה מלמעלה, רצה לומר אם ה"א אחרונה שהיא הדיבור שם תכלינה:

והנה הרב הקדוש המגיד זצלה"ה אמר בשם הבעל שם טוב זללה"ה שמה שכתוב בזוהר (ח"ב רמה, ב) שדנין את האדם בכל היכל, דהיינו הדיבורים ואותיות התפלה הנקרא היכלות, שם דנין את האדם אם כדאי הוא לכנוס בתוך הדיבורים ואותיות התפלה, ואם אינו כדאי מגרשין אותו היינו ששולחין לו מחשבה רעה ודוחין אותו, ע"כ: ולפי זה צריך האדם כשבא אליו מחשבה רעה רחמנא ליצלן, לפשפש במעשיו ולהתחרט על עונותיו, שיוכל לבא בדבוריו לעולם המחשבה, וזהו שאמר ופתח התיבה, רצה לומר פתיחת תיבת הדיבור, בצדה תשים, דאמרו רבותינו ז"ל במסכת מנחות דף כ"ט (ע"ב) למה רגל ה' תלוי אם חוזר בו ליעול בהך, וזהו בצדה בצד ה' תשים, רצה לומר בתשובה וחרטה על כל עונותיו:

והנה הרב המגיד זללה"ה אמר שהאדם שאין יכול לכוון כוונות התפלה צריך לחשוב שיש באותיות גם כן טעמים ותגין ונקודות המרומז לד' עולמות ע"כ, ויש טעמים ונקודות למטה באותיות ובאמצע האותיות ולמעלה מאותיות וכן תגין למעלה וזהו שכתוב תחתים שנים ושלשים תעשה:

ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (ז, א), מה שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני ולא אמר כי אתה צדיק בדור הזה, יש לומר דבאמת נח עשה שלא כהוגן דלא בעי רחמי על הדור, וכמו שכתוב בזוהר בפסוק זה (ח"א סז, ב) וז"ל אמר משה השתא יימרין כל אינון בני עלמא דאנא קטלי לון בגין דאמר לי ואעשה אותך לגוי גדול (שמות לב, י), השתא טב לי דאימות ולא ישתצון ישראל, מיד ויחל משה וכו' (שם יא), ונח לא עבד כן אלא בעי לאשתזבא ושביק כל עלמא וכו', וכן אחר כך (שם סח, א) אמר שם, אמר ר' יצחק ועם כל דא, כיון דאמר ליה הקב"ה והקמותי את בריתי אתך (ו, יח) הוה ליה למיבעי רחמים עכ"ל: ואם כן עשה שלא כהוגן, רק דגלוי לפני הקב"ה שאף אם היה מבקש רחמים על הדור שלא היה נענה, מפני שהיו רשעים גדולים, וזהו כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, כלומר שאני רואה זאת, וצדיק אתה לפני, ולא לפני העולם בדור הזה שהם רשעים גמורים, שאף אם היית מבקש רחמים לא היית נענה, וזהו פירוש ונח מצא חן בעיני ה':

ויבא נח וכו' מפני מי המבול (ז, ז), עיין פירש"י ז"ל וזה לשונו אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים ע"כ (בראשית רבה לב, ו), ולהבין הלא רש"י ז"ל פירש על בדורותיו, יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי, והדורשין לשבח אומרין שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר והיכא ידרשו מפני מי המבול לומר על איש צדיק תמים שהיה מקטני אמנה: ונראה שח"ו לומר שלא

האמין שיבא המבול והנה עסק בתיבה ק"ך שנה, אלא שהצדיק מושל ביראת אלהים (שמואל ב כג, ג, מו"ק טז, ב) והקב"ה גוזר גזירה והצדיק מבטל, והוא לא רצה שירד מבול, אלא שלא היה מאמין בעצמו שהוא צדיק ויכול לבטל, כיון שלא היה לו אמונה בעצמו שיכול לבטל, באמת לא היה יכול לבטל עבור זה: וזהו אף נח, רצה לומר שאמר לו השם יתברך בעצמו, כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, מקטני אמנה היה על עצמו שהוא צדיק, וזהו מאמין ואינו מאמין, [מאמין] שיבא המבול, ולא היה מאמין באמת שהוא צדיק ויכול לבטל הגזירה שלא ירד מבול, ועוסק בבנין התיבה, ולא היה מאמין שהוא צדיק ויכול לבטל הגזירה שלא ירד המבול , ולא היה נכנס לתיבה והיה מחשב שמא הוא צדיק ויעכב המבול שלא ירד, ועל כן לא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים:

והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים חמש עשרה [אמה] (אמות) מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים (ז, יט- כ), אשר אמר ויכסו כל ההרים חמש עשרה [אמה] (אמות) מלמעלה מה צורך בזה להודיענו, אפשר לומר דהנה נשמתן של צדיקים היו קודם בריאת העולמות, ובשבילם נברא כל העולמות, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ר"ר ב, ג) נמלך בנשמתהון של צדיקים:

והנה כתוב בסוף בראשית (ו, ג) לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה, עיין פירוש רש"י לעולם, לאורך ימים, הנה רוחי נידון בקרבי אם להשחית ואם לרחם, לא יהי מדון זה ברוחי לעולם וכו', בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה, עד ק"ך שנה אאריך להם אפי, ואם לא ישובו אביא עליהם מבול עכ"ל, אפשר לומר מפני נשמתהון של צדיקים העתידין להבראות בגוף, עלה בלבו שלא להשחית את העולם:

וזה שאמר לא ידון רוחי באדם לעולם, לא יהא מדון זה ברוחי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה זה לעולם, בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה, ואמרו ז"ל במסכת חולין דף קל"ט (ע"ב) בשגם הוא משה, כלומר בשגם הוא בשר עתיד נמי להבראות במלבוש גוף של בשר, ואמרו רבותינו ז"ל (ר"ה כא, ב) משה זכה לבינה, ובינה הוא עולם התשובה, כי הוא נולד בכל המדות הרעות ושבר ונצח כל המדות רעות עד שבא אל עולם התשובה :

ואמר הרב בוצינא קדישא הגאון המפורסם מוהר"ר דוב בער זצלה"ה יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו (תהלים קד, לא), כלומר שהיה כבוד ה' שיברא עולם הגשמי הזה, כדי שישמח ה' עם עולם העשיה הצדיקים המלבושין בגוף ועובדין אותו ועושין רצונו ומשמחין אותו עד כאן דבריו ודברי פי חכם חן :

וזהו שהיה רוחו נדון בקרבו לרחם שלא להשחית העולם, בשגם זה משה, הוא יהיה בשר ומלובש בגוף ויזכה לעולם התשובה וישמח אותו, והיו ימיו מאה ועשרים שנה, כלומר כמו שיהיו ימיו מאה ועשרים שנה ואשר יזכה לעולם התשובה, כן אאריך לדור הזה שלא להשחית אותם, אף על פי שנתחייבו אאריך להם עד מאה ועשרים שנה אולי ישובו, וזהו בשביל משה, וכן הוה שצוה לנח לעסוק בבנין התיבה מאה ועשרים שנה קודם קודם המבול, ושאלו מה אתה עושה והשיב עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם כמו שפירש"י ז"ל (ו, יד סנהדרין קח, ב), וכן היו נשמתהון של האבות הנקראים הרים (עי' ר"ה יא, א שמות רבה טו ד) עולה לפניו לרחם על העולם ולא הועילו: כי אמרו רבותינו ז"ל (ר"ה יב, א) ברותחין קלקלו וברותחין נדונו, ובחטא הזרע אשר בא מן המוחין ולמעלה הפגם במוחין הם י"ה, וזהו שאמר והמים גברו מאד מאד על הארץ ויכסו כל ההרים, הם הזכות אבות הנקראים הרים, נתכסו על ידי אשר גדלו חטאם למעלה חמשה עשר אמות מלמעלה שפגמו בי"ה, ועל ידי זה גברו המים: וכן אמר אחר כך (ז, כד) ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום, כי פגמו בי"ה, ויו"ד כלול מעשר, ויו"ד פעמים יו"ד עולה מאה, וה' פעמים יו"ד עולה חמשים, ועל כן נתגברו המים ק"ן יום, ואחר שנעשה הדין ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום: ואפשר לומר להיפך שבא לרמז על מדת הענוה אשר הוא גדלה מכלן אשר אמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ד מ"ד) בכפילא מאד מאד הוי שפל רוח, בפני כל אדם (שם מ"י), ועל ידי זה גברו החסדים בעולם, וזהו שאמר והמים, הם החסדים (זוה"ק ח"ג רנה, א; עי' בתיקו"ז הקדמה ו, א), גברו, על ידי, מאד מאד על הארץ, מאד גימטריא מ"ה מדת מ"ה היה על הארץ, ועל ידי זה גברו החסדים: ואמר ויכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים, כי אמרו רבותינו ז"ל במסכת חולין דף פ"ט (ע"א) גדול שנאמר במשה ואהרן יותר מה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב (יח, כז) ואנכי עפר ואפר, ואילו במשה ואהרן כתיב (שמות טז, ז) ונחנו מ"ה, וכן אמר (שם ו, ג) וארא אל אברהם וכו' ושמי ה' לא נודעתי להם, וזה שאמר על ידי מדת מ"ה אשר גברו על הארץ גברו החסדים בעולם, ויכסו כל ההרים הגבוהים, כלומר אין להם צורך לזכות אבות:

ואמר חמש עשרה אמות מלמעלה גברו המים, כי איתא במשנת חסידים (במסכת התשובה פ"ב אות א) על ענין גאוה מספרו ט"ו, יתענה חמשה עשר תענית , כי פגם בי"ה מספר ט"ו, וזה שאמר חמשה עשר אמות מלמעלה גברו המים, הם י"ה שלא פגמו בהם, כי מדת מ"ה גימטריא מאד, גברו על הארץ, על ידי זה גברו החסדים בעולם: וזהו פירוש שהתפלל דוד המלך ע"ה (תהלים לט, ה) (אדע) [אדעה] מ"ה חדל אני, כי הרגיש בנפשו

שלא הגיע למדריגת מ"ה, אלא אמר (שם כב, ז) ואנכי תולעת ולא איש, ועשה עצמו כבריה פחותה, אבל לא היה יכול להפשיט עצמו מכל וכל במדריגת מ"ה, שהכל של השי"ת, וזה שהתפלל על עצמו אדע מ"ה, יהיה לי דעת לבחינת מ"ה, חדל אני, שאחדול את עצמי אף מבריה פחותה אלא שהכל שלו הנשמה והגוף והוא אינו דבר נפרד:

ותנח התיבה בחודש השביעי בשבעה עשר יום לחודש על הרי אררט (ח, ד), להבין מה בא ללמדינו בזה, ונראה דהנה השי"ת ברא כל העולמות כדי שתתגלה מלכותו בתחתונים (עץ חיים שער א פ"א), ודור המבול ברשעתם היה דוחה השכינה מתחתונים ועונם גדלה עד שעלתה השכינה לרקיע שביעי (עי' שיר השירים רבה ה, א):

וכתבתי (בראשית ד"ה א"י בראשית, תולדות ד"ה וירא) פירוש הפסוק (ב, ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה מפני שהשי"ת צופה ומביט עד סוף כל הדורות, ותענוג שיש לו מהצדיקים כשעובדים אותו, באמת זה התענוג היה לו קודם בריאת העולמות שצפה במעשיהם, ובתענוג זה ברא הגן, וזהו פירוש ויטע ה' אלהים גן, רצה לומר שהשי"ת נטע הגן, בעדן מקדם, עדן הוא תענוג, רצה לומר בתענוג שהיה לו מקדם, קודם בריאת הצדיקים, ובתענוג זה ברא הגן עכד"ק ודברי פי חכם חן :

והנה אחר שנעשה דין ברשעים וימח את כל היקום וכו' (ז, כג), וכשזכר השי"ת לנח ואשר אתו, ויחסרו המים בכל יום, אמר ותנח התיבה, תיבה הוא דיבור, מדת מלכות היה לה מנוחה, בחודש השביעי הוא תשרי, שהוא חודש השביעי, בשבעה עשר יום לחודש, שאז נתגלה לפניו שלשת אבות, המתגלים בשלשה ימים הראשונים של ימי חג הסוכות, כי ביום הראשון מדת אברהם, שהוא בחמשה עשר יום לחודש השביעי, ויצחק בששה עשר לחודש, ויעקב בשבעה עשר יום לחודש, נמצא בשבעה עשר יום לחודש השביעי כבר נתגלה הארת שלשת אבות, וזה התענוג נתגלה לפניו בימים האלו קודם ביאת האבות בעולם:

וזהו ותנח התיבה בחודש השביעי בשבעה עשר יום לחודש על הרי, רצה לומר על זכות של האבות הנקראים הרים (שמות רבה טו, ד), כי אין הישועה באה אלא בזכותם, כמו שכתוב בזוהר בראשית דף ל"ט (ע"א) היכלא שתיתאה דא היכלא דחסידי וכו' ועילא מהאי פתחא אברהם ימינא דקב"ה, ולפתחא אחרא קיימא יצחק דאיתעקד על גבי מדבחא וכו', ולפתחא אחרא לגו קיימא יעקב שלימא וכו', וכד ישראל בעקו אתערו תלת אבהן ומתערי לה לשכינתא לאגנא עלייהו עכ"ל, אררט בא"ת ב"ש הוא ת"ג ג"ן, כי

האבות הם במקום הגבוה בגן עדן בהיכלא שתיתאה אשר אין למעלה מהם (זוה"ק ח"א לט, א) והם ת"ג של הג"ן:

והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם כו' (ט, טז), להבין קשת לשון זכר וראיתיה לשון נקבה, ונראה דהשי"ת ברא האדם לכבודו, כדי לקשר עולם העשיה שהוא ה' אחרונה שבשם אל הוא"ו, וזהו (ב, טו) לעבדה ולשמרה לעבוד ה' (עי' זוה"ק ח"א כז, א), והנה בדור המבול שהיו רשעים ולא נתמלא כוונת הבריאה, וכביכול היה לשכינה ירידה ונמחה מן הארץ, ואף ג' טפחים של עומק המחרישה נמחה (בראשית רבה לא, ז), וידוע כי ה"א אחרונה נקראת ארץ (תיקו"ז תיקון סט קז, א-ב), ואחר כך אמר ה' לנח (ט, ט) ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם וכו', שלא יבוא עוד מבול לשחת כל בשר, אפילו שיהיו תמיד חס ושלום רשעים גמורים, יהיה תמיד זווג יסוד ומלכות, וידוע כי אני נקרא מדת מלכות :

וזהו ואני, רצה לומר שיהיה תמיד הוא"ו עם אני, ויהיה תמיד זווג יסוד ומלכות אפילו שיהיו חס ושלום רשעים גמורים, ואף שיהיה הזווג בבחינת אחור באחור אבל תמיד יהיה בחינת זווג לקיום העולם, וידוע כי מדת ברית יסוד נקראת קשת, ואם היא משפיע אל מדת מלכות אז נקראת דכר, ואם חס ושלום אין משפיע אז לא נקראת בשם דכר, אבל חס ושלום צור ילדך תשי (דברים לב, יח) תשש כוחו כנקבה (ספרי דברים לב, יח; ועי' ברכות לב, א), והבטיח השי"ת לנח, שיהיה תמיד בחינת זווג ומשפיע תמיד, בחינת מדת ברית יסוד אל מלכות,:

וזה שאמר והיתה הקשת בענן, אפילו שיהיה בחינת מדת ברית בענן, שיהיו רשעים, על שם (איכה ג, מד) סכות בענן לך מעבור תפלה, אף על פי כן, וראיתיה, רצה לומר וראיתי ה"א אחרונה מדת מלכות לזכור ברית עולם, רוצה לומר שיהיה בבחינת דכר ברית עולם ויוכל להשפיע לה"א אחרונה מדת מלכות לקיום העולם, ואז יהיה בחינת ברית בחינת דכר, וזהו לזכור ברית עולם כנ"ל:

ויקטן ילד את אלמודד וכו' (י, כו), עיין פירוש רש"י ז"ל ויקטן ילד, שהיה עניו ומקטין את עצמו, לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו עכ"ל (בראשית רבה לז, ז), ולהבין הזכיה שזכה עבור הקטנות להעמיד משפחות לדור הפלגה שיאמרו איש אל רעהו הבה נבנה וכו' (יא, ג- ד), ואפשר לומר דעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, ולא בא אלא להשמיענו סכום המשפחות שהעמיד הם שלשה עשר גימטריא אחד, ועיקר להשמיענו מחמת שהיה מקטין עצמו זכה להיות דבוק באחד שהוא שורה את דכא ושפל רוח (ישעיה נז, טו):

ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (יא, ו) עיין פירוש רש"י ז"ל הן עם אחד, כל טובה זו יש עמהן, שעם אחד הם ושפה אחת לכולן וכו', לא יבצר בתמיה יבצר לשון מניעה וכו', ויש לומר דרש"י ז"ל פירש בפסוק (שם ט) ומשם הפיצם וכו', וז"ל וכי איזה קשה של דור המבול או של דור הפלגה, אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו, ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם, אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו, ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנאמר (שם א) שפה אחת ודברים אחדים וכו', עכ"ל: רצה לומר כענין שנאמר (הושע ד, יז- י, ב) חבור עצבים אפרים הנח לו, חלק לבם עתה יאשמו, רצה לומר אף שעובדין עבודה זרה והם בחיבור ואחדות הנח לו, ואין שולט בהם מדת הדין, חלק לבם, אז עתה יאשמו, וזהו שאמר ה' יתברך הן עם אחד ושפה אחת לכולם, רצה לומר שיש להם אהבה ואחדות ואי אפשר להם להענישם אף שפשטו ידם וכו' משום חבור עצבים אפרים הנח לו:

ועתה לא יבצר מהם וכו' אשר יזמו לעשות, רצה לומר אין צריך לומר לשון בתמיה כפירוש רש"י ז"ל, רק בניחותא רצה לומר ועתה שאי אפשר להענישם משום שהם באחדות על כל פנים, לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, והם אמרו (שם ד) נבנה לנו עיר ומגדול וכו' פן נפוץ על פני כל הארץ, ועל כל פנים זה יתקיים, אשר היה מחשבתם לבנות והתחילו לבנות פן יפוצו על פני כל הארץ, זה יתקיים, ויפוצו על פני כל הארץ, ובלבלו לשונם והפיצם על כל הארץ:

הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו (יא, ז), עיין פירוש רש"י ז"ל, וזה לשונו הבה נרדה, בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה עכ"ל (סנהדרין לח, ב), ונבלה ונבלבל וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה עכ"ל, ויש לפרש דהנה ידוע דשכינה מדת מלכות היא עולם הדיבור , מרומז בה"א אחרונה של הויה (עי' זוה"ק ח"א קמה, א; וח"ג יז, א), אם יש לה חס ושלום ירידה אז יורדין עמה כל העולמות העליונים, ובכאן שהיתה ירידה למדת מלכות שלא שמע איש שפת רעהו, ומחמת זה נחלק עולם הדיבור לשבעים לשון, וזהו הבה נרדה רצה לומר נרד עם ה' אחרונה, ונבלה רצה לומר ונבלבל ה' אחרונה עולם הדיבור, אשר לא ישמע איש שפת רעהו ומחמת זה יתפרדו לשבעים לשון, וזהו (שם ח) ויפץ ה' אותם וכו':

פרשת לך לך

לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך (יב, א), דידוע דמדת אברהם הוא מדת חסד, ואמר לו השי"ת שיתקן מדתו מדת חסד, ולא יאהב אהבה שפילה מכל אהבות שיש בעולם הזה רק אהבת הבורא לבד, כי השם יתברך הלביש את האדם הוא הנשמה ורוח ונפש, במלבוש הגוף, כמו שכתוב (איוב י, יא) עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידין תסוככני, ובאכילה ושתיה ושינה ומשגל עושה מעשה הבהמיות שהוא תענוגי הגוף, וצריך האדם הנלבב להפשיט עצמו מלהתענג בתענוגי הגוף, רק שיהיו מעשים האלו באהבת השם ובמצות שיש בזו התענוגים:

וזהו לך לך, לך ממש לתקן מדתך מדת חסד, וראשונה שתפשיט עצמך מתאות הגשמיות, מארצך ממש מהגוף שאתה מלובש בו, לבל יהיה בעשיתך מעשי הגוף תענוגי הגוף כמו מעשה הבהמיות, רק בתענוגים האלו יהיה לך אהבת הבורא, וממולדתך ביותר צריך אתה לצאת ממקום מולדתך, דהנה כתוב בליקוטי תורה בדרוש איוב, שתרח עבד עבודה זרה הוא ואשתו, ובא על אשתו בנדתה, והיה מקום מטונף ביותר, ואף על פי כן יצא מהם אברהם, וזהו (איוב יד, ד) מי יתן טהור מטמא וכו' ע"ש :

ואם כן נולד אברהם מהיפוך מדתו מדת חסד לאהבת הבורא, והוא נוגד מאהבת השפלות מאוד, כמו שכתוב בעריות (ויקרא כ, יז) חסד הוא ונכרתה, רצה לומר אהבת השפלות מאוד ועל כן ונכרתה, וכן אברהם נולד מאהבת השפלות והטומאות מאוד, וכל דבר שיש בעולם הטבע הנולד יש לו טבע מהשורש, ועל כן אמר לו השי"ת ביותר צריך אתה לצאת לתקן מדתיך מן מקום מולדתך, שנולדת מאהבת השפלות מאוד, ומבית אביך ממש צריך אתה לצאת:

כי התעוררו הקדמונים איך יצא אברהם מחרן, והניח ולא קיים מצות כיבוד אב, ועיין באור החיים (יא, לב) מה שתירץ , ועל פי פשוטו נראה, שכתוב בסוף פרשת נח (יא, לא) ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט וכו' ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען, וכוונתו היה בהליכה ללכת ארצה כנען, אבל כשבא לחרן כתיב (שם) ויבואו עד חרן וישבו שם, משמע ממילא שעשה שם ישיבה לישב שם, וחזר מכוונתו שהלך ללכת ארצה כנען וישב בחרן, ועל כן אמר לו השי"ת צא מבית אביך לארץ כנען, ואל תחוש לכבוד אביך שהניחו זקן בחרן, וחי שם בחרן יותר מס' שנה, ואל תחוש אליו וצא מבית אביך:

ועל כן כתיב (יב, ד) וילך אברם כאשר דיבר אליו ה', ושם מגמותיו לתקן מדתו מדת חסד, וכמו שכתוב בזוהר (ח"א פ, א) ויסע אברם הנגבה (יב, ט), לתקן דרגא דיליה: ואעשך

לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה (יב, ב), עיין פירש"י ז"ל בשם המדרש (במ"ר יא, ב) ואעשך לגוי גדול, זה שאומרים אלהי אברהם, ואברכך, זה שאומרים אלהי יצחק, ואגדלה שמך, זה שאומרים אלהי יעקב, יכול יהיו חותמין בכולן תלמוד לומר והיה ברכה, בך חותמין ולא בהם, ולהבין האיך הדרשה נרמז בפסוק:

ויש לומר דידוע (זוה"ק ח"א צו, א) דאברהם הוא מדת חסד, ויצחק הוא מדת גבורה צמצום, ויעקב הוא מדת רחמים, אחז בתרין סטרין יושב אוהלים, וגדולה הוא חסד, וזהו ואעשך לגוי גדול שאומרים אלהי אברהם כי אברהם הוא מדת חסד, וזהו לגוי גדול:

ואברכך, הוא לשון בריכה ואעשך כמו בריכה של מים להשקות את השדות שממנו ילך השפע לכל העולם, והנה בבריכה של מים, המים מצומצמים בתוך החפירה, בארץ, כדי להשקות את השדות, וזהו שאומרים אלהי יצחק כי יצחק הוא מדת צמצום: ואגדלה שמך זהו שאומרים אלהי יעקב, כי יעקב אחז בתרין סיטרין, במדת חסד ובמדת גבורה, יכול יהיו חותמין בכולן, תלמוד לומר והיה ברכה, רצה לומר הברכה יהיה ממך, כי מדת יעקב תפארת אחז בתרין סטרין (זוה"ק ח"ב קעה, ב) ונוטה למדת החסד כמבואר בכתבי האר"י ז"ל (פרי עץ חיים שער הלולב פ"א) וזהו בך חותמין ולא בהם: ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ (יב, ו), עיין פירוש רש"י ז"ל ויעבור אברם בארץ, נכנס לתוכה, ולהבין מה בא ללמדינו שנכנס לתוכה, ונראה, דהנה השי"ת ברא את האדם לעובדו בכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, וברא עולמו לכבודו, והאדם הנלבב אינו מכוין להנאת עצמו בשום דבר תענוג, כמו שכתבתי (פר' ויחי) פירוש הפסוק (תהלים לד, ט) טעמו וראו כי טוב ה', רצה לומר בכל הדברים שבעולם יש בו חיותו יתברך דהיינו ניצוצות הקדושות המחיות אותו, ועל כן הדבר ההוא טוב, ומכל דבר טוב ותענוג שבעולם בהצטייר העדר חיותו אז הוא אפס ואופס:

וזהו טעמו, רצה לומר טעמו כל דבר, וראו כי טוב, רצה לומר הטוב שיש בעולם, ה', רצה לומר הוא הוא הטוב, ועל כן (שם) אשרי הגבר יחסה בו, שמדבק בתענוג אמיתי תענוג התענוגים ולא בתענוג הגשמי, וכשהוא עושה תענוג הגשמי אינו מכוין להנאת עצמו רק לעבוד השם יתברך להוציא ניצוצות קדושות, ומדבק עצמו בהש"י שורש הטוב והתענוגים :

וזהו פירוש (תהלים טז, ה) ה' מנת חלקי וכוסי, רצה לומר בכל הדברים אין אני מכוין להנאת עצמי, ואין אני מדבק בתענוג הגשמי, רק בחיות השם יתברך הניצוצות הקדושות שיש בתוכו להוציאם מגשמי, וזהו ה' מנת חלקי, רצה לומר בכל הדברים מנת חלקי הוא ה', ואין אני מכוין להנאת הגשמי, וכשהוא כך עובד השם יתברך בכל הדברים

ומשפיע תענוג למעלה ונמצא השם יתברך מקבל תענוג ממנו, וזהו וכוסי, כי הכוס הוא המקבל משקה והיא בחינת נוקבא, והשם יתברך מקבל תענוג ממנו: וזהו הדרך כשאדם במדריגה עליונה בהתמדת עבודה, אבל בתחילת העבודה, צריך האדם לצמצם את עצמו בתאותיו ולעשות גדרים, כמו שכתב בספר מוסר (עי' שערי תשובה א, ל), ואחר כך לקדש עצמו במותר לו כמאמרם ז"ל (יבמות כ, א), עד שיבא למדריגה לקיים בכל דרכיך דעהו (משלי ג, ו), רצה לומר לקיים כנ"ל ה' מנת חלקי, שבכל התענוגים לא יכוין להנאת עצמו, רק לעבוד הש"י, להוציא ניצוצות הקדושות מהגשמי, ולעשות יחוד בכל הדברים, וזהו בכל דרכיך דעהו, רצה לומר בכל צרכיך הגשמים המותרים, דע ה"ו תעשה יחוד, על ידי הדעת ה"א אחרונה עם הוא"ו של שם: והנה מלת ויעבר, כתוב בסידור האר"י ז"ל (ח"א צט, ב) שהוא גימטריא חסד גבורה, כי אותיות ע"ב גימטריא חסד, ואותיות רי"ו שבמלת ויעבר גימטריא גבורה ע"ש, וזהו ויעבר אברם בארץ רצה לומר בארציות עשה בחסדים צמצומים ובאהבות ותענוגים הגשמים המותרים עשה גדרים וסייגים כדי שלא יבא לידי גירוי יצר הרע לעבור על דת:

כי אמרו רבותינו ז"ל במסכת יומא דף כ"ח (ע"ב) שאברהם אבינו קיים את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, ולפי שאמר לו השי"ת לך לך מארצך, רצה לומר מארצות שלך, אל הארץ אשר אראך, אל מדת היראה הנקראת ארץ, ובהתחלת עבודה עשה גדרים וסייגים בתענוגי הגשמיים המותרים, ועל כן פירש רש"י נכנס לתוכה, רצה לומר נכנס למדת יראה, בהתחלת עבודה עשה גדרים באהבת הגשמיים:

עד מקום שכם, ומקום נקרא שכינה (עי' בראשית רבה סח, ט), ושכם פירושו חלק כמו שפרש"י ז"ל בפרשת ויחי על פסוק (מח, כב) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך ע"ש, וזהו עד מקום שכם, רצה לומר שעשה צמצומים בתענוגי הגשמיים, עד שבא למדריגה מקום שכם השכינה היה חלקו, כמו שאמר דוד ה' מנת חלקי, ולא היה כוונתו כלל להנאות עצמו רק לעבוד השי"ת, לעשות יחוד בכל הדברים:

וכיון שבא למעלה הזאת שהשכינה היתה חלקו בכל הדברים, אחר כך עלה למדריגות התורה, כי האדם צריך תחילה לכנס למדריגות יראה, ואחר כך לעסוק בתורה, ומדריגת יראה נקראת שער, כמו שאמרו רבותינו ז"ל בשבת דף ל"א (ע"א) אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עייל, וזהו עד אלון מורה, עד שבא למדריגת התורה הנקראת מורה דרך, ועיין פירוש רש"י ז"ל לפי דרכו:

והכנעני אז בארץ, רצה לומר שהלך ממדריגה למדריגה עד שבא למדריגת התורה, לפי שהכנעני אז בארץ, והכנעני נקרא היצר הרע כמו שכתוב בזוהר פרשה זו דף פ' (ע"א) בסתרי תורה, רצה לומר היצר הרע היה אז גדול מאוד בגשמיות, ועל כן הוצרך לילך בתחבולות ממדריגה למדריגה כנ"ל:

ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו (יב, ז), פירש"י ויבן מזבח על בשורת הזרע, עיין במפרשים שדקדקו שהיה לומר ויבן מזבח לה', ומלת הנראה אליו לכאורה מיותר, ואפשר לומר לפי שכתוב (שם ו) ויעבור אברם בארץ וכו' עד אלון מורה, הראוהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה (רש"י), ובאמת לא נתבשר אז בבשורת הזרע עד אחר כך, אלא שהראוהו מה שעתיד להיות אחר כך ולא נתבשר: וראיה הוא בחכמה שנקראת ראיה (ראה עץ חיים שער ד' פ"א), וכשנתבשר כתיב וירא ה' (אליו) [אל אברם] ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת, ויאמר הוא בינה, כי כל אמירה הוא בבינה , וכשנתבשר מן בשורת הזרע כתיב ויבן מזבח, על בשורת זרע, השמיעינו הכתוב שבנה מזבח על בשורת הזרע, לה' הנראה אליו מקודם הוא חכמה, שהראוהו שעתידין בניו לקבל שם שבועת התורה, ועל הבשורה שהיה מן בינה, כי הם לא מתפרשין:

ומה שאמר מלת אליו, אפשר לומר לפי רש"י ז"ל פירוש והכנעני אז בארץ, היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה וכו', לפיכך ויאמר ה' אל אברם לזרעך וכו', עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם, ולפי שאמר לו השם יתברך הבשורה הזאת שעתיד ליטול מן הכנעני ולהחזיר לזרעו של שם, ולא אמר הבשורה הזאת אל שם בן נח בעצמו, עתיד אני להחזיר לבניך, מזה הבין שזרעו יירש ארץ ישראל, ולא זרע אחר של שם, וזהו אליו נאמר הבשורה, ועל כן ויבן מזבח, על הנראה מקודם ועל הבשורה אליו:

ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח כו' (יב, ח), עיין פירוש רש"י ז"ל , ולהבין כיון שאמר מקדם לבית אל ממילא אנו יודעים שבית אל מים, ומה בא ללמדינו, ונראה דידוע (עי' שיר השירים רבה ד, ז) דאברהם אבינו ע"ה היה ראש למאמינים בה', ומחמת רוב חכמתו שנתן לו השי"ת וראה הליכות עולם ביום ובלילה, והבין שיש לעולם מנהיג ומושל, אחר כך זכה שנתגלה אליו המנהיג העולם:

וכמו שכתוב בזוהר פרשה זו דף ע"ט ע"ב, וז"ל הכא אתגלי ליה מה דלא הוי ידע ההיא חילא עמיקא דשלטא על ארעא ובגין כך וירא מאי דהוי אתכסי מיניה, וכדין ויבן מזבח

לה' הנראה אליו וכו', עכ"ל, רוצה לומר שאחר כך זכה לראות חילא עמיקא דשלטא על ארעא, ובתחלה היה מבין בשכלו שיש מושל ומנהיג העולם, ואחר כך זכה לראות בעין מדת מלכותו מדריגה התחתונה המנהיג העולם הזה, אבל כל כוונתו וחפצו היה לאהוב השי"ת בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו, להרים מדתו מדת חסד ואהבה, וכמו שכתוב בזוהר (ח"א פ, א) הלוך ונסוע הנגבה, דא דרום דהוא חולקיה דאברהם, הלוך ונסוע דרגא בתר דרגא עד דסליק לדרום ותמן אתקשר כדקא יאות עכ"ל: והנה אי אפשר לבא למדריגת אהבה עד שיקבל תחלה מדת יראה מדת מלכות בשלימות, ולהכניע כל השבע מדותיו אהבה ויראה והתפארות ונצוח כו' תחת מדת יראה, כמו שאמר דוד המלך עליו השלום (דה"י א' כט, יא) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וכו', ואחר כך שורה עליו מדת אהבה, כמו שנאמר (מגיד דבריו ליעקב אות קא וקכב) בשם הרב בוצינא קדישא מוה' דוב בער זלה"ה כי דרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, א), וכיון שיש לו יראה בשלימות הנקראת אשה ממילא בא לו מדת אהבה הנקראת דכר עכ"ד :

ואם אדם מכניע כל שבע מדותיו תחת יראת ה', ועושה בחינת יראה שהיא בסוד נקודה בחינת פרצוף, ואחר כך בא לו מדת אהבה, אז נעשה זווג ויחוד ו"ה יסוד ומלכות, וכשמקבל על עצמו מדת יראה בשלימות, הוא מאמין שהוא המושל ומנהיג כל העולם כלו כרצונו וכחפצו, ומלכותו בכל משלה אף בכשפים ובקליפות להכניעם: וזה ויעתק משם ההרה, רצה לומר משם שנתגלה ונראה אליו המושל ומנהיג העולם מדת מלכות, ויעתק משם ההרה, וידוע שהמדות נקראו הרים , וכתיב ההרה בה' הידוע, מדת חסד דרגא דיליה להרים מדת חסד ואהבה אל השי"ת לבד, ואי אפשר לבא למדת אהבה עד שיקבל עליו מדת יראה מדת מלכות בשלימות, והפריש עצמו מכל מיני כשפים וקליפות, והבין והאמין כי מלכותו בכל משלה אף בקליפות להכניעם:

וזהו מקדם מתמן אינון סטרא חרשי דמסאבי, וכמו שכתוב בזוהר דף קל"ג (ע"ב) על פסוק (כה, ו) ולבני הפילגשים אשר לאברהם כו' ע"ש, לבית אל הוא מדת מלכות הנקראת בית אל והפריש עצמו מקדם ובא לבית אל וקבל על עצמו עול מלכות שמים: וזהו ויט אהלה, וכמו שכתוב בזוהר (ח"א פ, א) וז"ל ויט אהלה בה"א כתיב, פריש פרישו וקבל מלכו' שמיא בכלהו דרגין דאחידין ביה, וכדין ידע דהקב"ה שליט על כלא עכ"ל, וכיון שקבל מדת מלכות בכלהו דרגין, ועשה מדת מלכות בחינת פרצוף, אז נעשה יחוד יסוד ומלכות:

וזהו בית אל, הוא מדת מלכות, מים, רצה לומר שיקבל שפע מים הוא מערב מדת יסוד, וכשנעשה יחוד ואז יתפרדו כל פועלי און (תהלים צב, י), והעי מקדם, והעי רצה לומר

לשון שממון כמו (מיכה א, ו) עיי השדה, מקדם, מקום הקליפות באתר שממון, ואחר כך ויבן שם מזבח לה', רצה לומר אחר שהפריש הרע מטוב ונעשה מדת מלכות טהורה וראויה לזווג, כמו שכתוב בית אל מים לקבל שפע מים מן מדת יסוד, והעי מקדם ומקום קליפות אתר שממון, אז ויבן שם מזבח לה':

והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו וכו' אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (יב, יב- יג), עיין באור החיים שכתב, אמרי נא אחותי את, כלומר מעצמך תאמר אחותי את, וזהו שהקדים טעם שתאמר מעצמה, כי תיכף כשיראו המצרים אותך ואמרו אשתו זאת והרגו וכו', כלומר מן הסתם יחשובו שהיא אשתו ואז יהרגו, על כן תאמר תיכף אחותי את, למען ייטב לי בעבורך: וזהו הטעם שלא תתרחק יותר ולומר שאיש נכרי הוא, כי לא שייך להטיב לו עבורה, וחיתה נפשי בגללך, על דרך שאמרה חנה (שמואל א א, יא) אם ראה תראה, על ידי שתלך ותסתתר בפני בעלה ונזרעה זרע (ברכות לא, ב), וכמו כן חשב אברהם שעל ידי סתירתה עם האיש, ותהיה נקיה יפקדנה השם יתברך בזרע כשר, וזהו וחיתה נפשי בגללך, בסיבותך :

ומביא סיוע לדבריו מן המדרש (בראשית רבה נג, ו), וז"ל אמר רבי יצחק אמר הקב"ה כתיב (במדבר ה, כח) ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע, וזו שנכנסה לבית פרעה ולבית אבימלך ויצאה טהורה אין דין שתפקוד, הרי שחיתה נפשו של אברהם בבנים בגלל שרה, ועיין שם הטעם שאמר הקב"ה לבית פרעה ולבית אבימלך ולא די באחד, ע"ש :

ואפשר לומר בעזרת ה' כשנדקדק במעשה זו, שביקש אברהם משרה שהיה ירא שלא יהרגנו לומר שהיא אחותו, כמו שכתוב אמרי נא אחותי את ואין נא אלא בקשה (ברכות ט, ב), ומה צורך לאברם לבקש משרה, וכי היתה חשודה שרה בעיניו שהיא תרצה שיהרג אברם, ובשביל זה לא תרצה לומר שהיא אחותו כדי שיהרג אברם:

וצריך לומר שהיה ירא מצדקתה, שתאמר מה לי לשקר ואגרום בדיבורי שאבעל כשאני אשת איש, מוטב שאשתוק בדבר זה, וכשאני שותק ואין אומר כלום איך שיתן השי"ת כן יהיה, ואני שב ואל תעשה, כי הצדיקים אינם סומכין על הנס (עי' תענית כ, ב; אלשיך להלן כח, י):

לזה ביקש אברם משרה שתאמר שקר שהיא אחותו, שזה קרוב לודאי שיהרגו אותו תיכף בחושבם שהיא אשתו, ועל דבר זה שלא תבעל אשת איש אתה אונס, והשוגג צריך כפרה ואין האונס צריך כפרה (עי' שו"ע יו"ד סימן קפה ס"ד):

ומה שאמר אמרי נא, ולא אמר אמור נא אחותי את, אפשר לומר שאברם גילה לה שכל ודעת ולא היה סומך על הנס, ואף אם חס ושלום תבעל באונס, ובאמת הדין כשהאשה תחילתה באונס אף אם בשעת בעילה היא ברצונה מותרת לבעלה, כמו שאמרו בגמרא דכתובות דף נ"א (ע"ב) מאי טעמא יצר אלבשיה:

וכתבתי במקום אחר פירוש הבעל שם טוב זללה"ה מה שאמרו בגמרא (שבת קיג, ב) וכי דרכו של בועז לשאול בנשים, ומתרץ דבר חכמה ראה בה, ומה תירץ, וכי אשה שהיא חכמה ביותר מותר לשאול עליה, ואמר דבר חכמה ראה בה, כלומר שהיא דבוקה בחכמה, ועל כן אינה מהרהרת בדעתה רוח זנונים, כי הוא שטות היפך חכמה, וכשהיא אינה מהרהרת על הזכר בודאי הזכר אינו מהרהר באשה, כי מיין דנוקבין צריכין להיות תחילה, ובועז ראה שאין בה לו שום הרהר:

וזהו דבר חכמה ראה בה, ועל כן היא אינו מהרהרת עליו מחמת שהיא דבוקה על חכמה, ובשביל זה אינו בא לו שום הרהור ממנה, ואברם גילה שכל זה לשרה שתהיה דבוקה אל חכמה, אף אם תבעל באונס תהיה באונס מתחלה ועד סוף, ולא תלביש אותה תאות היצר רק תהיה דבוקה אל חכמה, ולא יבא לה שום הרהור ורצון תאות היצר והנאה הגשמיות מתחילה ועד סוף:

וזהו אמרי נא, כי אמירה נופל על מחשבות הלב, כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, וזהו אמר יו"ד, כלומר תהיה במחשבתך אל חכמה שהוא יו"ד, וכשתהיה דבוקה אל חכמה לא יבא לך שום רצון מחמת הנאת הגשמיות מתחילה ועד סוף: וזהו אחותי את, תהיה דבוקה במחשבתי עמי, ולא יהיה רצון באחר מחמת תאות הנאת גשמיות, רק תהיה דבוקה עמי מתחילה ועוד סוף, כי אחותי הוא לשון דביקות בכל מקום (עי' רש"י שיר השירים ח, ח), וכשתהיה נקיה במחשבתך לפני המקום, מתחילת ביאה ועד סוף הכל באונס ולא ברצון, אז תהיה טהורה במחשבתך ונקתה ונזרעה זרע: ועיין בליקוטי תורה בפרשת תולדות בפסוק (כה, כא) ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו, וז"ל ויעתר פירשו רבותינו (יבמות סד, א) מה עתר וכו', פירוש שיצחק היה מתפלל למזל ונק"ה, ושם היתה צריכה להשפיע לאשתו, ורבקה היתה מתפללת למזל ונוצ"ר, שהוא דכורא להשפיע ליצחק, וכל אחד היה מתפלל היפך חבירו וזהו לנוכח אשתו עכ"ל, ואולי הטעם שכל אחד היה מתפלל על חבירו ולא על עצמו, כי אין חבוש מתיר עצמו (ברכות ה, ב), והוא קצת כמו המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר (עי' ב"ק צב, א):

וזהו שאמר לה אברם כשתהיה דבוקה אל החכמה, ותהיה אחותי בדביקות עמי מתחילת הביאה ועד סופה, ותהיה באונס מתחילה ועד סוף וטהורה במחשבתך, ואז ונקתה

ונזרעה זרע, אבל לא יהיה במחשבתך אפילו בזה הטובה של הזרע להנאתך, רק תהיה במחשבתך למען ייטב לי בעבורך, ואז ותזרע זרע:

וחיתה נפשי בגללך, ואפשר לומר לשון בגללך, כמו ההופך את הגלל (ב"ק פ"ג מ"ג) והוא דבר מאוס, כלומר וחיתה נפשי, בדבר מאוס שלך אם תהיה טהורה ונקיה במחשבתך, ואזכה וחיתה נפשי, כלומר להקרא חיים לבל יהיה חשוב כמת, כי כשאין לו בנים חשוב כמת (נדרים סד, ב):

ובאמת אצל פרעה שאמרה שרה בעצמה בלי שאלה שהיא אחותו, כמו שכתוב באור החיים, היא גרמה שתלקח לבית פרעה, ונמצא היא גורמת הסתרה ויחוד אל פרעה, רק שהיה במחשבתה מקודם אף אם תבעל תהיה באונס, כי לא היתה סומכת על הנס, ותהיה באונס מתחילתה ועד סופה:

ואחר כך כשראתה המלאך לא היתה (חפץ) [חפצה] אף בבעילת אונס מתחילה ועד סוף, ואמרה למלאך הך והוא מכה, כמו שכתב רש"י ז"ל, על דבר שרי אשת אברם (יב, יז) על פי דיבורה (בראשית רבה מא, ב), אבל תחילת המחשבה שלה, וגרם הסתר עם פרעה שאמרה אחותי היא, היה מחשבתה אף אם תבעל תהיה באונס מתחילה ועד סוף, ונמצא היא טהורה במחשבה אבל לא במעשה, ועל כן אין די לה הסתרת פרעה לומר שהיא טהורה ונקתה ונזרע זרע, כי לא היתה במחשבתה להיות טהורה במעשה רק במחשבה: אבל בהסתר עם אבימלך היא לא אמרה כלום מקודם, ולא גרמה ההסתר עם אבימלך, שהיא לא אמרה שהיא אחותו, רק אברם אמר, כמו שכתוב (כ, ב) ויאמר אברם אל שרה אשתו אחותי היא, וכמו שכתב רש"י ז"ל וזה לשונו כאן לא נטל רשות ממנה, אלא על כרחה שלא בטובתה, לפי שכבר לוקחה לבית פרעה על ידי כן עכ"ל (בראשית רבה נב, ד), ונמצא היא לא גרמת ההסתר עם אבימלך:

ואף על פי שהיתה טהורה ונקיה במחשבה ובמעשה, כי על פי השכל, אצל אבימלך, שכבר הבטיחה על ידי המלאכים שיהיה לה בן מאברהם, בודאי לא רצתה במעשה שיהיה לה באונס ותהיה טהורה במחשבה לבד, רק לא רצתה גם כן אף במעשה אונס שיכנס בה זרע טמא ח"ו, ואף שהיתה טהורה באמת מאבימלך, היה לה צער מליצני הדור, שאמרו מאבימלך נתעברה שרה, עד שעשה הקב"ה וצר קלסתר פנים של יצחק דומה לאברהם ממש, והכל מעידין שאברהם הוליד את יצחק (תנחומא תולדות א):

והיא לא היתה סומכת על הנס, אף על פי שכבר היה לה נס בבית פרעה על ידי מלאך לא היתה סומכת על הנס, ולא רצתה לא בהסתרה ולא במעשה אונס ח"ו, ואם כן אף שאצל אבימלך היתה טהורה במחשבה ובמעשה, היא לא רצתה בהסתרה עם אבימלך

מפני ליצני הדור, ואם כן מעשה אבימלך לבד אין די שתפקדה בשביל זה אף שהיתה טהורה במחשבה ובמעשה, רק על ידי הסתרת פרעה שהיא גרמה ההסתר היתה טהורה במחשבה, ובמעשה אבימלך היתה טהורה במחשבה ובמעשה, ועל ידי מעשה שניהם אמר הקב"ה דין הוא שתפקדה שרה כנ"ל:

הפרד נא מעלי אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה (יג, ט), ובתרגום אם את לצפונא אנא לדרומא ואם את לדרומא אנא לצפונא, מה שאמר שני רוחות אלו ולא אמר למזרח או למערב, ונראה דהנה איתא בזוהר הקדוש (סתרי תורה) דף פ' (ע"ב) דלוט הוא יצר הרע ואברהם הוא הנשמה:

והנה שמעתי בשם הבעל שם טוב ז"ל פירוש הגמרא דשבת דף ע"ה (ע"א) שוחט משום מאי מחייב, רב אמר משום צובע כו', ופירשו התוספות אשוחט דעלמא קאי, ומה בעי תוספות בזה, אלא דבעי לומר דרך רמז דקאי על מלאך המות, דלעתיד ישחוט אותו השי"ת (סוכה נב, א; ב"ב טז, א), ואמר משום מאי מחייב, הלא ברא אותו השי"ת להסית לבני אדם כדי שיהא שכר ועונש, ואם כן עושה רצון קונו, ומשום מאי מחייב: וזהו שפירשו התוספות אשוחט דעלמא קאי, רצה לומר על מלאך המות ששוחט לכל עלמא משום מאי מחייב, הלא נברא בשביל זה להסית לבני אדם, ואמר רב דחייב משם צובע, רצה לומר שצובע עצמו ומסית לבני אדם שיעשה מצות ומראה להם פנים כאלו עושים מצות, והוא לא נברא אלא להסית לבני אדם שיעברו עבירות, ולא שיצבע את עצמו כמו אוהב נאמן איש טוב ומסית לעשות מצות, ובשביל זה לא נברא ועל כן חייב, ודברי פי חכם חן :

וזהו שאמר הנשמה אל היצר הרע הפרד נא מעלי, כלומר שיהיה פרידות בינינו, ולא שתעשה עצמך כאוהב נאמן ומראה על עבירות שהם מצות ומסית לעשות מצות, אלא שאדע שיהיו פרידות ביני ובינך, ובזה לא אשמע לך, אם השמאל, רצה לומר אם אתה תאמר שאעשה עבירות מסטרא דשמאלא, ואימינה, אטה עצמי לסטרא דימינא לעשות מצות, ואם הימין, רצה לומר אם אתה אומר שאעשה מצות שהם מסטרא דימין, ואשמאילה, אטה עצמי לסטרא דשמאלא שלא לעשות מצות שלך, וכל זה יהיה אם אדע בוודאי שאת בפרידות ממני ואתה מסית אותי לרעתי ולא אשמע לך, וזהו הפרד נא מעלי וכו': ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין וכו' (יד, יח), ופירש רש"י ז"ל וז"ל כך עושין ליגיעי מלחמה וכו', ומדרש אגדה (עי' בראשית רבה מג, ו) רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו עכ"ל, ומה שכתוב כך עושין ליגיעי מלחמה לא ידעתי דרך הוא להביא לחם ומים כמו שכתוב (ישעיה כא, יד) לקראת צמא התיו מים, וגם צריך

להבין מלת הוציא לחם ויין ולא כתב נתן לו לחם ויין: ואפשר לומר שהוא הוציא לחם ויין לפניו מאיזה כלי, וכוונתו לרמז שאברהם גם כן יוצא לחם ויין, כי לחם בגימטריא שלשה הויו"ת, וכן מן אברהם יבא שלשה הויו"ת בנקודות שונות, כי נקודות אברהם הוא הויה בנקודות סגל, ויצחק הוא הויה בנקודות שבא, ויעקב הוא הויה בנקודת חולם, ובשורשם הם גם כן שלשה הויו"ת, ויין הוא מדת דוד שנתחבר באבהן מדת מלכות (זוה"ק ח"ג שב, א) ואין שום דין למטה רק ממדת מלכות, ויין הוא דין (זוה"ק ח"א רלח, א) לרמז על דוד מדת מלכות שיצא גם כן ממנו:

אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאוד (טו, א), מלת לאמור אין לו פירוש, ועיין פירוש רש"י ז"ל אחר שנעשה לו נס שהרג את המלכים, והיה דואג ואמר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי, לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא (תעניש) [תענש] על כל אותן נפשות שהרג[ת], ומה שאתה דואג על קיבול שכרך, שכרך הרבה מאוד עכ"ל (בראשית רבה מד, ד):

וצריך להבין שאברהם שהיה אוהב השי"ת, ועובד אותו מאהבה, בוודאי לא היה כוונתו על קיבול שכר אפילו לעולם הבא, ואיך דאג על קיבול שכר, וגם נראה מרש"י ז"ל שהיה ירא על קיבול שכר, ושהיה ירא גם כן מעונש על כל הנפשות שהרג, ועל שני דברים היה ירא אברהם:

ואפשר לומר שלא היה דואג אברהם על חסרון שכר עולם הבא, אלא היה דואג שמא הקב"ה שונא אותו, ועשה לו נס כדי לקיים ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו (דברים ז, י), ואמר לו השם יתברך אל תירא, ומפני שכתוב בפסוק שני דברים, היה דבר ה' אל אברם, כלומר שהיה לו לאברם מדת יראה הנקראת דבר ה', וגם כתוב לאמור, ומלת אמירה הוא בכל מקום בבינה עולם התשובה (זוה"ק ח"ג קכב, א), וכמו שכתבתי כמה פעמים בשם הליקוטי תורה (יתרו ד"ה כה) שכתב הרי שאמירה היא בבינה, וכמו שכתוב (משלי א, ב) אמרי בינה:

ומזה כתב רש"י ז"ל שהיה ירא אברם שני דברים, וזהו היה דבר ה' אל אברם, שהיה ירא אברם במדת יראה הנקראת דבר ה', והיה ירא על קיבול שכר, שמא עשה לו השם יתברך נס זה כדי לשלם שכר לשונאו, וגם במלת לאמור, דרש שהיה אברם רצה לעשות תשובה על כל הנפשות שהרג:

ויאמר אברם אדני אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובן משק ביתי וכו' ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה כי אם

אשר יצא ממעיך הוא יירשך (טו, ב- ד), להבין כיון שאמר מה תתן לי ואנכי הולך ערירי, למה שוב אמר הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי, וגם דאמר והנה דבר ה' אליו לאמר, מלת לאמר אין לו פירוש, והנה באור החיים פירוש, שידע אברם שיצא ממנו זרע שאינו מתוקן כגון ישמעאל, מפני שאמר לו השי"ת (יג, טז) ושמתי זרעך כעפר הארץ, שהם פחותים מאוד, ועל כן התפלל הן לי לא נתת זרע, שיהיה לי לעבוד אותך, ומוטב שבן ביתי יהיה יורש אותי, ולא ישמעאל זרע שאינו מתוקן, עכ"ד :

ואפשר לומר מפני שאמרו חז"ל במסכת מועד קטן דף כ"ח (ע"א) חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא, היינו מזל עליון, היינו עתיקא אי"ן ממש, ועל כן אחר שאמר אדנ"י אלהים, הויה בניקוד אלהים היא בינה (שערי אורה שער ה), אמר עוד, ויאמר, הוא גם כן מחשבה לעילא, שנקרא גם כן מחשבה, שחתר חתירה למעלה לבא אל חכמה, לבקש מאי"ן ממש ששם בני תליא:

והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך, אם למעט אליעזר, תיבת לא יירשך זה הוא מיותר, אלא הוה ליה למימר אשר יצא ממעיך הוא יירשך, אלא מפני שהיה ירא שלא יורש אותו ישמעאל, זרע שאינו מתוקן, אלא הוא פסולת שלו שנפרד הרע ממנו, התפלל שיירש אותו אליעזר, וכמו שכתוב באור החיים, והשי"ת רצה לבטל מחשבתו שחשב שבן ביתו יירש אותו:

והנה הדין שמעשה מוציא מן המחשבה (קידושין נט, ב), והדיבור נקרא מעשה לגבי מחשבה, וכמו שאמרו (סנהדרין סה, א) עקימת שפתיו הוה מעשה, וגם חייב מלקות על הדיבור כשמנהיג כלאים בדיבור, ואינו הדיבור בכלל לאו שאין בו מעשה רק הוא מעשה גמור, על כן היה דבר ה' אליו לאמר, כלומר שדיבור של השי"ת היה לאמר, לבטל מחשבתו שחשב שבן ביתו יורש אותו, ומה שהיה דואג שלא יירש אותו ישמעאל הסיגים שלו, אמר לא יירשך ז"ה, גימטריא י"ב, היינו י"ב נשיאים של ישמעאל (להלן יז, כ) לא יירשך, כי אם אשר יצא ממעיך הוא ירשך:

כי ידוע כשנפרד הרע מן הטוב, ואם הרע שנפרד אינו כראוי, כשנפרד ממנו אין כואב לו כלל, כמו הצואה הרע שנפרד מן המאכל היינו הפסולת, אינו כואב לו אם הפסולת שנפרד אינו כראוי, וכן כשנפרד הפסולת מן הנשמה גם כן אין מיצר לו, על כן אמר אשר יצא ממעיך, על שם שכתוב (ירמיה לא, יט) המו מעי לו רחם ארחמנו, זה אשר יצא ממעיך והמו מעיך לרחם עליו כאב על בנו, זה הוא יירשך, והוא יצחק, שנולד לו לאחר שנפרד ממנו הפסולת זה יירשך, ומה שהתפלל על ישמעאל שיהיה צדיק, שאמר (יז, יח) לו ישמעאל יחיה לפניך, היינו שדרכו לגייר גרים, רע גמור הנולדים מנכרים, כי

הוא חס דל"ת, וכן חפץ לגייר את ישמעאל ולהכניסו לקדושה: או יאמר ויאמר אברם ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי, להבין דאמר מה תתן לי, והוה ליה למימר למה תתן לי ואנכי הולך וכו', וגם שאברהם היה אוהב השי"ת מאד כמו שכתוב (ישעיה מא, ח) זרע אברהם אוהבי, איך התפלל על החסרות, ולמה לא חשב שבודאי השי"ת אוהב אותו יותר וכיון שאינו נותן לו בנים מסתמא זהו טובתו: ונראה דאברהם היה מתפלל על צערו של השי"ת, ולא חשש על צערו של עצמו, כי אמרו חז"ל במסכת סנהדרין דף מ"ו (ע"א) אפילו בצערן של רשעים של ד' מיתות בית דין, בזמן שאדם מצער, שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי וכו', וכל שכן בצערן של צדיקים, וכיון שהיה אברהם רואה בעצמו שיש לו צער מחמת שאין לו בנים, היה חושב בלבו כיון שיש לו צער, בודאי השי"ת מיצר לו יותר על צערו, והתפלל על צערו של השי"ת:

וידוע מה שאמרו חז"ל (חולין פט, א) גדול מה שנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באברהם, באברהם נאמר (יח, כז) ואנכי עפר ואפר, אבל במשה ואהרן נאמר (שמות טז, ז) ונחנו מה, שאינו נחשב לכלום אלא לאפס גמור, וזהו שהתפלל ה' אלהים מה תתן לי, רצה לומר, מדרגת מ"ה תתן לי שאהיה חשוב לאפס גמור, ולא ארגיש בצער כלל מה שאנכי הולך ערירי:

וזהו מה תתן לי ואנכי הולך ערירי, ורצה לומר כשאנכי הולך ערירי אז תתן לו מדריגת מ"ה, ולא ארגיש כלל בצער ולא יהיה לך צער ממני, ולעת עתה כשאני בצער רפא נא את צערי ולא יהיה לך צער, וזהו שכתוב אחר כך ויאמר, והתפלל על זרע, כמו שכתוב ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי, ואחר כך הבטיח לו השי"ת לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך, ועבור שהשי"ת מתאוה לתפילתן של צדיקים (יבמות סד, א) נתן לו תאוה זה לבנים, כדי שיתפלל לפניו:

כמו שאמר הרב בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה, רצון יראיו יעשה (תהלים קמה, יט) כלומר שרצון יראיו, שיחפוצו על שום דבר הוא יתברך יעשה, כדי שיתפללו ואחר כך, ו[את] שועתם ישמע ויושיעם, ונותן להם שאלתם, ודברי פי חכם חן , ובזה מתורץ הדקדוק מה שהתפלל אברהם שני תפלות בזה אחר זה בלי תשובה מאת השם יתברך כנ"ל, כי תחילה התפלל על בחינת מ"ה שיהיה לו, ואחר כך התפלל על בנים כנ"ל:

ויאמר לו כה יהיה זרעך (טו, ה), עיין באור החיים בפסוק והנה בן לשרה אשתך (יח, י), כי יצחק בשעה שנולד לא היה ראוי להוליד, כי היה מאתר דנוקבא, אבל בעקידה שהיה התכללות יצחק באברהם, מאז היה ראוי להוליד (עי' מד"ת ענף יצחק): ונראה דכל

זה רמז לו השי"ת בתיבת אלו, כה יהיה זרעך, רצה לומר בתחילה יולד מאתר דנוקבא הנקרא כ"ה, ואחר כך, יהיה בגימטריא שלשים, ואות ז' מן זרעך הוא ל"ז, רצה לומר כשיהיה יצחק בן ל"ז שנה, הוא בשעת עקידה שהיה ל"ז (בראשית רבה נה, ד תנחומא וירא מו), ואז נשאר מן ל"ז אותיות רעך, הוא לשון ריעות והתחברות, כלומר שהתחבר עם אברהם, וזהו רעך שהתחבר עמך, ומאז יהיה ראוי להוליד:

והאמן בה' ויחשבה לו צדקה (טו, ו), עיין פירוש רש"י ז"ל, להבין מה שאמר ויחשבה בה"א, הוה ליה למימר ויחשוב לו לצדקה, ונראה דאברהם אבינו ע"ה האמן בה', ובזה עשה יחוד גמור, דידוע ה"א אחרונה נקראת אמונה , ועשה יחוד ה"א אחרונה עם וא"ו, ובזה שהאמן על בשורת הזרע עשה יחוד למעלה, וזהו והאמין בה', ובמחשבתו היה מקשר ה"א אחרונה עם וא"ו, וזהו ויחשבה, רצה לומר היה מחשב ה"א אחרונה שהוא אמונה, ל"ו, עם וא"ו, ואז נעשה מצדק צדקה, ונעשה מדין רחמים, וזהו צדקה:

ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ויאמר אדני אלהים במה אדע כי אירשנה וכו', ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וכו', ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת וכו' (טו ז- יח), עיין פירוש רש"י ז"ל, ואם נאמר כפשוטו, קשה הדבר מאוד לאומרו על אוהב ה' שלא האמין בו, וגם למה האמין על בשורת זרע ולא שאל אות, ועל בשורת ארץ ישראל לא האמין ושאל אות: וביותר קשה, הלא תיכף כשבא אברהם לארץ ישראל כתב בפרשה ראשונה (יב, ו) ויעבור אברם בארץ וכו' וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו, עיין שם פירוש רש"י ז"ל ויבן שם מזבח, על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל עכ"ל, הרי שהאמין גם על בשורת ארץ ישראל:

ונראה דידוע דה"א אחרונה השכינה נקרא ארץ (תיקו"ז תיקון סט קז, א-ב, ועי' זוהר פנחס רמג , ב), ואיתא בזוהר פרשת וארא (ח"ב כג, א) על פסוק (שמות ו, ג) וארא אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב באל שדי וכו', וז"ל תא חזי האי ארץ אקרי ארץ ישראל, יעקב דאיהו ישראל אמאי לא שליט על דא כמשה, דהא כתיב וארא אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב באל שדי ולא יתיר, אלא יעקב הא אוקימנא נטל ביתא דלתתא ואשתביק מניה ביתא דלעילא, ועם ביתא דלתתא אתקין ביתא דלעילא בתריסר שבטין בשבעין אנפין, והא אוקמוה, משה נטל ביתא דלעילא ושביק ביתא דלתתא, ועל דא כתיב ביעקב באל שדי, [באל שדי מליל עמיה קודשא בריך הוא] ולא יתיר, ושמי ה' לא נודעתי להם למללא עמהון בדרגא דא דאיהו עילאה , עכ"ל ע"ש, והשכינה הנקרא ארץ ניתנה לבני

ישראל שהם סוד יסוד, והוא זווג, וסוד זווג יסוד ומלכות: וידוע מה שכתב האר"י ז"ל בכמה מקומות שזווג יסוד ומלכות הוא על ידי הדעת המחברם, ומשה רבינו ע"ה היה בחינת דעת (זוה"ק ח"ב רכא, א), ודורו היה דור דיעה (זוה"ק ח"ב סב, ב), ועל כן נכנסו לארץ ישראל והיה זווג יסוד ומלכות על ידי הדעת, אבל האבות לא השיגו בחינת הדעת: וכן בכל עבודתינו ותפילתנו וקיום מצותינו, הכל הוא ליחד קודשא בריך הוא ושכינתיה, היינו לייחד יסוד ומלכות עם הדעת, שכבר נגלה לנו בחינת דעת ביציאת מצרים, מפני שבמצרים היה בגלות סוד הדעת כמו שכתב האר"י ז"ל (פרי עץ חיים שער חג המצות פ"א) ונתברר שם כל הניצוצות של הדעת, ועל כן ניתן לישראל מדת מלכות מדת יראה, כמו שכתוב (שמות יט, ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, כדי ליחדא ביחודא שלים עם הדעת שכבר נגלו לנו:

אבל האבות לא השיגו בחינת הדעת כמו שכתוב ושמי ה' לא נודעתי וכו', ועל כן כשבא אברם לארץ ונתגלה אליו ה', ויאמר אליו לזרעך אתן את הארץ הזאת, כתיב ויבן שם מזבח, כפירש רש"י ז"ל על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל, שהאמין בה' שבודאי יקיים ובידו היכולת, וכן האמין שזרעו יהיה דור דיעה, שיגלה עליהם בחינת הדעת, ויכולין לכנס לארץ ישראל ויהיה זווג יסוד ומלכות על ידי הדעת כאשר היה באמת:

אבל כאן אמר לו השי"ת, לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, והיה סבר אברם שאליו ממש ינתן הארץ, והוא היה יודע בעצמו שלא השיג עדיין בחינת הדעת, כמו שכתוב בזוהר שם, וז"ל וגוונין דלעילא סתימין דלא אתחזיין, לא קאים איניש עלייהו בר ממשה, ועל דא כתיב ושמי ה' לא נודעתי להם לא אתגליתי להון בגוונין עלאין, ואי תימא דאבהן לא הוו יודעין בהון, אלא הוו יודעין מגו אינון דאתגליין, עכ"ל, הרי שהיו יודעין מבחינה זו שלא השיגם ולא נתגלה להם:

וזה שאמר אברהם, על זה שאמר לו השי"ת לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, במה אדע כי אירשנה, רצה לומר במה אזכה לבא לבחינת הדעת, כי אירשנה, שאוכל לירש אותה, ואמר לו השי"ת בשעת כריתות הברית, כמו שכתוב ויאמר לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, רצה לומר יתגלה בחינת הדעת על ידי כי גר יהיה וכו': וידוע מה שכתב האר"י ז"ל (פרי עץ חיים שער חג המצות פ"א) כי במצרים היה גלות הדעת, ועל ידי תוקף הגלות וקושי השיעבוד בררו הניצוצות הקדושות של בחינת הדעת, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ופירוש האר"י ז"ל בסדר האגדה פירוש הפסוק הזה, וזה לשונו שיבררו כל טוב שנפל במצרים ולא יצטרך עוד ביורור, וזהו ברכוש גדול עכ"ל, רצה לומר שזרעך יזכו לבחינת הדעת והם יכנסו לארץ, אבל לא לך ממש, ועל כן כתוב אחר

כריתות ברית ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת, ולא כתיב לך, אבל בודאי האמין בה' ולא שאל אות על זה, אבל זה היה אדרבה שפלות גדול שאמר במה אדע כי אירשנה, שהיה מכיר בחסרונו והיה מתפלל על זה כנ"ל:

ובימי חורפי שמעתי גם כן ללמוד זכות על אברהם אבינו ע"ה על שאמר במה אדע כי אירשנה וכו', דאמרו רבותינו ז"ל במסכת ברכות דף ה' (ע"א) שלשה לא נתנו אלא על ידי יסורים, ואלו הן תורה, וארץ ישראל וכו', ומלת אדע הוא לשון יסורין, כמו וידע בהם את אנשי סוכות (שופטים ח, טז), וזהו שאמר במה אדע, רצה לומר באיזה יסורין יבא אלי כי אירשנה, כי ע"כ נתנה על ידי יסורין, ואמר לו השי"ת קח לך עגלה משולשת, ורמז לו שיעבוד מלכות, כמו שפירש רש"י ז"ל לפי שאומות העולם נמשלו לפרים (עי' תהלים כב, יג), ע"כ, ודברי פי חכם חן:

ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי (טז, יג), עיין פירש"י אל ראי, הוא שם דבר אלוה הראיה וכו' ע"ש, ויש לפרש דהנה האלשיך ז"ל כתב שראתה ארבעה מלאכי המרכבה, ד' מלאכים הנזכרים, בפסוק ויאמר לה מלאך וכו', והפסוק והוא יהיה פרא אדם ידו בכל וכו', דברה השכינה בעצמה אליה ע"ש מה שכתוב לפי דרכו (עי' בראשית רבה מה, י):

והנה כתוב בזוהר שהגרים שורשן ואחיזתן בשכינה ה"א אחרונה של שם הוי"ה, בה' ולא יותר, אבל ישראל שורשן למעלה ע"ש, והנה שם נקרא מדת מלכות הוא עולם הדבור , וזהו ותקרא שם ה' הדובר אליה, רצה לומר כיון שנתגלה אליה מדת מלכות השכינה, ותקרא שם ה' הדובר אליה, הוא מדת מלכות הנקראת שם, הוא עולם הדיבור, אתה אל ראי, דידוע דמדת מלכות נקרא אספקלריא דלא נהרא (עי' עץ חיים שער ו פ"ה), כי אין לה שום הארה בעצמה, רק שהיסוד מאיר בה:

וזהו שנתגלה אליה מדת מלכות שהוא שורשה, אף על פי שלא נתגלה אליה מה שלמעלה ממדת מלכות, הבינה שעל כרחך נתגלה הארה מדת היסוד במדת מלכות המאיר בה, וזהו ותקרא שם ה' וכו' הוא מדת מלכות, אתה אל ראי, אלוה הראיה, כי מדת אל הוא למעלה ממדת מלכות, ועל כן נתגלה אליה מדת מלכות, ואמרה לה והוא יהיה פרא אדם ידו וכו':

וכמו שכתוב בתיקונים תיקון חמשין וחמש בסופו (פט, א) וז"ל ולית רשותא לנוקבא ולא שליחא דילה למיעבד מדעם בלא רשות בעלה עכ"ל, כי אמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי, והלום נק' מדת מלכות, כמו שכתוב בדוד המלך ע"ה (דברי הימים א יז, טז) מי אנכי וכו' כי הביאתני עד הלום, וזהו כי אמרה הגם הלום ראיתי, רצה לומר גם

מדת מלכות נתגלה לי, אחרי רואי רצה לומר אחרי שראיתי הד' מלאכים נתגלה לי גם מדת מלכות, ואמרה לה והוא יהיה פרא וכו', ומדת מלכות אין לה הארה בעצמה ועל כן האיר במדת מלכות וא"ו של שם הויה, ועל כן אמרה וקראה אל מדת מלכות הדובר אליה אתה אל ראי כנ"ל, אלוה הראיה האיר כנ"ל:

פרשת וירא

וירא אליו ה' באלוני ממרא (יח, א), ופירש רש"י ז"ל הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה אליו הקב"ה בחלקו, והוא מהמדרש (בראשית רבה מב, ח; תנחומא וירא ג), וצריך להבין דבריהם שאברהם נטל עצה אם לקיים מצות השי"ת, ומי נתן לו עצה להפיל עצמו לאור כשדים, ועשה מעצמו מאהבת השי"ת, וכן במצות מילה אף אם היה ירא שלא ימות מחמת זקנותו בודאי על פי שכל מסר נפשו אליו יתברך : וגם צריך להבין הלא אמרו רבותינו ז"ל (קידושין פב, א) שקיים אברהם כל התורה כולה עד שלא ניתנה, ולמה לא קיים מצות מילה גם כן בעצמו באהבה, אף אם היה ירא שלא ימות, היה לו למסור אליו ולקיים מצותו באהבה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח, ה), ובודאי היה השי"ת עזר לו לקיים המצוה ולא ימות: ולכאורה היה יכול לתרץ, שעל כן לא מל עצמו בלי צווי מהשי"ת, דאמרו רבותינו ז"ל במסכת בבא קמא דף ל"ח (ע"א) גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, ובשלמא בכל המצות קיים מעצמו, ואם יצוה לו השי"ת אחר כך, יעשנו עוד פעם שנית במצוות השי"ת, אבל במצות מילה אם ימול מעצמו, לא יוכל עוד להמול, ואם כן לא יצוה לו השי"ת להמול בדבר שאי אפשר מפני שכבר נימול, ואם כן ימנע מצוה, מלקיים במצווה ועושה :

אבל אין זה תירץ מספיק, כי הטעם גדול המצווה ועושה, היינו ששכרו יותר גדול ממי שאינו מצווה ועושה, כי מי שאינו מצווה ועושה אין זהיר כל כך במצוה (עי' תוס' קידושין לא, א ד"ה גדול), וזה לא שייך באברהם שקראו השי"ת אוהבי (ישעיה מא, ח), ואינו עובד מפני קיבול שכר, רק עובד אותו מאהבת השי"ת בזריזות גדול היותר אפשרי, בשביל אהבתו לעשות נחת רוח להשי"ת:

ואפשר לומר דבפרשת לך כתיב (יז, א-ב) וירא ה' וכו' ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים וכו' וארבה אותך במאוד מאוד, והטעם שנאמר לו מצוה זו באל שדי, ראיתי בספר מגלה עמוקות (פרשת וארא ד"ה וארא) ששם שדי במילואו שי"ן דל"ת יו"ד, והמילוי של שם שדי עולה גמטריא ת"ק, מנין פרו ורבו עכ"ד ודברי פי חכם חן, לכך אמר לו השי"ת והרביתי אותך במאוד מאוד:

והנה איתא בסידור האר"י ז"ל (ח"ב קד, א) בכונות המילה, מילה ופריעה מורה על התגלות שם י"ה באדם הנימול, כי מילה אותיות מל י"ה, פריעה אותיות פרע י"ה, כי מקודם המילה לא נתגלה שם י"ה עבור הערלה, גם לא נתגלה שם של שדי, כי אם ש"ד משדי ע"ש, ועל ידי פריעה נתגלה גם יו"ד משדי:

ויש להבין על פי זה פרש"י ז"ל שפירוש והיה תמים, עכשיו אתה חסר ה' אברים, ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה, ואוסיף לך אות על שמך יהיה מנין שמך רמ"ח כמנין אבריך (נדרים לב, ב), וזהו הטעם שהיה חסר ה' אברים אלו, שני עינים הם בחינת ראיה, שהיה חסר לו התגלות מיו"ד של השם שהוא חכמה שהוא בחינת ראיה, ושני אזנים חסר לו ה' מן השם הוא בינה כי אוזן הוא בינה, וראש הגויה נחסר לו שלא נתגלה היו"ד משדי, ועל ידי המילה יהיה תמים בכל רמ"ח אבריו כמנין שמו אברהם עם הה"א:

ואפשר לומר שזהו הטעם שאנו אומרים אצל המילה פסוק (תהלים סה, ה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך (עי' זוה"ק ח"א צד, ב) , כי זהו פירוש הפסוק אשרי תבחר ותקרב, כי אשרי הוא בינה (תיקו"ז תיקון לט עט, א), ויו"ד הוא חכמה (זוה"ק ח"ב קכג, ב), וזהו אשרי, היינו חכמה ובינה, תבחר ותקרב, אל חכמה ובינה, ומפרש הכתוב בעצמו, סדר התקרבות אל חכמה ובינה תחילה ישכון חצריך, תחילה ימשיך על עצמו מדת יראה בשלימות הנקרא חצר, כמו חצר שלפני הבית, כן יראה הוא השער הראשון זה השער וכו' (תהלים קיח, כ; ועי' שבת לא, ב), וכשיתמיד במדת יראה בא לו אחר כך מדת אהבה, ויהיה זווג שתי בחינות אהבה דכר ויראה בחינת נוקבא, אשה יראת ה' (משלי לא, ל):

וזהו נשבעה בטוב ביתך, בחינת הבית היינו יראה, יתקשר עם אהבה בטוב הנקרא יסוד, וכשיעבוד השי"ת עם אהבה גם בבחינת תשובה יבא אל הבינה היא תשובה עילאה מאהבה שהוא דבוק אל חכמה, וחכמה נקרא קדוש, ובינה הוא היכל של חכמה דלא אשתמודע אלא בביתיה, היינו בינה, וזהו קדוש היכלך, כלומר משם יבא אל קדוש היכלך, היינו בינה שהיא היכל חכמה, ואז יבחר ויקרב עצמו אל אשרי היינו חכמה ובינה, ועל כן בעת המילה, שנתגלה על ידי המילה בחינת חכמה ובינה אומרים פסוק זה:

ואפשר לומר שזהו פירוש שנתן לו ממרא עצה על המילה, היינו שיקיים מצות מילה קודם שנצטוה, ובעשותו מעשה מילה בעצמו, יתגלה בעצמו בחינת י"ה, ויהיה לו שני עינים ושני אזנים ויתגלה יו"ד של שדי עטרת הברית, וממילא יהיה לו רמ"ח אברים, ויהיה שמו אברהם, מנין אברים שלו רמ"ח נגד מצות עשה שהם בחינה של אברהם

מצד אהבה, ויוכל להוליד בהתגלות לו בחינת י"ה, ושם של שד"י אשר כמנין פרו ורבו כנ"ל, וגם אי אפשר להוליד בלא מוחין היינו י"ה, ועל ידי המילה יתגלה כל זה ויוכל להוליד, וזה שנתן לו ממרא עצה על המילה:

ואברהם לא היה חפץ לשמוע אליו ולמול בעצמו, מפני שאמר לו השי"ת (טו, ה) הבט נא השמימה, ויוצא אותו החוצה אחר רדיפת המלכים, ופירש רש"י ז"ל שם וז"ל ולפי מדרשו (בראשית רבה מד, י) צא מאיצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן, אברם אין לו בן, אבל אברהם יש לו בן, [שרי לא תלד, אבל שרה תלד] אני קורא לכם שם אחר, וישתנה המזל עכ"ל, וכן הבטיח לו כאן אי אתה זוכה לבנים וכו' (ר"ה טז, ב), ועיין פירוש רש"י ז"ל שם לפי שהדרך גורמת וכו' ע"ש ברש"י, וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך וכו', ונמצא גילה לו השם יתברך שיצוה אותו על המילה, ויתוסף לו חמשה אברים, וזהו אות על שמו, שיתוסף לו ה"א על אברם, ויקרא אברהם מנין רמ"ח אברים שלו, ואז אחר המילה יהיה ראוי להוליד: ועל כן לא רצה לעשות מצוה זו בעצמו, ולמול עצמו ולהקרא שמו אברהם ויהיה יוכל להוליד, כי אין דרך עובד מאהבה ליקח בעצמו לטובתו, אחר שהבטיח לו השי"ת שהוא יצוה לו למול ועל ידי זה יוליד, כי אם היה מל בעצמו, היה נראה שלקח בחזקה, ועל כן המתין במצות מילה עד שיצוה לו השי"ת למול כאשר הבטיח, אבל ממרא שנתן עצה לאברהם למול בעצמו מחמת אהבתו לאברם, על כן נגלה לו השי"ת בחלקו, ונתן לו שכר בשביל אהבתו לאוהביו:

או יאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל כחום היום (יח, א), להבין הדקדוק שדקדקו המפורשים (עי' אור החיים), דלא אמר וירא ה' אליו, גם דאמרו רבותינו ז"ל במסכת בבא מציעא דף פ"ו (ע"ב) שבא לבקר החולה, והאיך נרמז זה בפסוק, וגם שאמר והוא יושב פתח האהל, מאי נפקא מינה שישב שם או במקום אחר, ונראה דידוע שאי אפשר להשיג שום שפע מלמעלה כי אם על ידי התעוררות התחתונים, וכשהצדיק עובד השי"ת ופושט עצמו מכוחו ומחשבותיו הגשמיות, אז יוכל לקבל אור העליון השפעה מלמעלה :

וזהו פירוש הפסוק (ישעיה מ, לא) וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר, ולשון יחליפו הוא לשון חליפין, וחליפין הוא שמחלף דבר זה בדבר אחר כמו מחליף פרה בחמור (ב"מ ק, א), ונותן דבר זה ולוקח דבר אחר, כך קוי ה', רוצה לומר שמיחלים ומצפים להשפעת השי"ת, יחליפו כח, רצה לומר שנותין הכח שלהם במסירת נפש אל השי"ת ובא להם כח אחר מלמעלה:

וידוע שהשפע הבא מלמעלה הוא בסוד מטי ולא מטי, כי אם יבא השפעה בפעם אחת בלתי חזרת אחור, היה בטל במציאות, וזהו כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף (דברים לב, יא) ופירש"י ז"ל וזה לשונו אינו מכביד עצמו עליהם, אלא מחופף נוגע ואינו נוגע עכ"ל (ספרי לב, יא), רצה לומר לפי שהנשר גדול האבר, אם יכביד עצמו עליהם ימותם, על כן הוא מחופף עליהם נוגע ואינו נוגע, כך השפעת שבא מהשי"ת הוא בסוד מטי ולא מטי: וזהו יעלו אבר כנשרים, רצה לומר שקוי ה' אחרי שיחליפו כח שלהם, שמוסרין עצמן במסירת נפשם, ונותנין הכח שלהם אל השי"ת, אחר כך בא להם השפעה מלמעלה, יעלו אבר כנשרים, רצה לומר מעלין על עצמן השפעה מלמעלה בסוד מטי ולא מטי נוגע ואינו נוגע וזהו כנשרים וכו':

ופתח האהל, היא מדת יראה הנקרא שער ופתח, והנה בכאן הודיע הכתוב וירא אליו ה', כלומר שהשי"ת נגלה אל אברהם בלי התעוררות מלמטה, והוא יושב פתח האהל, רצה לומר שהיה יושב במדריגת יראה לבד, מדריגה התחתונה, וכשהצדיק עובד השי"ת נקרא הולך (עי' מג"ע וישב ד"ה והנה אופן כה) שהולך ממדריגה למדריגה, והוא היה יושב ולא הולך, ואף על פי כן וירא אליו ה', שנגלה אליו השי"ת בלי התעוררות: והנה בכאן לא נזכר שום דיבור שדיבר השי"ת אליו, וגם שנגלה אליו השי"ת בלי התעוררת מלמטה, ועל כן דרשו חז"ל שבא אליו השי"ת לבקר החולה, וביום שלישי למילתו היה, ועל כן לא אמר וירא ה' אליו, שאם כן היה משמע שהוא היה מתעורר אל השי"ת תחילה ואחר כך וירא ה' אליו, אבל אמר וירא אליו ה':

וזהו שתרגום אונקלוס ואתגלי ליה ה', שהשי"ת נגלה אליו בלי התעוררתו, אלא הוא היה בבחינת יושב ולא בבחינת הולך, ובמדריגה התחתונה הנקרא פתח האהל, ואף על פי כן נגלה לו השי"ת, ולא נזכר שום דיבר שדיבר לו, ועל כן דרשו חז"ל שבא אליו לבקר את החולה (עי' סוטה יד, א):

ויאמר אדני וכו' אל נא תעבור (יח, ג) ופירש רש"י ז"ל דבר אחר קודש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים (שבת קכז, א), להבין הלשון שאמר אברהם אבינו ע"ה ראש למאמינים (עי' שיר השירים רבה ד, ז) אל נא תעבור מעל עבדך, הלא השי"ת מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו, ג), ונראה דהנה רש"י ז"ל פירש בפרשת לך בפסוק (יג, יד) וה' אמר אל אברהם אחרי הפרד לוט מעמו, וז"ל כל זמן שהרשע עמו היה הדיבר פורש ממנו עכ"ל (תנחומא ויצא י), ובכאן שהיה אברהם סבר שהם ערביים, והוא היה רוצה להכניסם, ורץ לקראתם ומתחבר עמם, היה ירא שלא ישרה

הקב"ה שכינתו עליו עבור התחברותו עמהם, על כן בקש רחמים ואמר אדני אל נא תעבור מעל עבדך:

והנה שמעתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה כשבא אדם שאינו הגון אל הצדיק בעבודתו כל היום או בשעת תפילה ולימוד, ומתירא שלא יפסיק אותו מדביקות השי"ת, אז יחשוב שם של כוז"ו, שהוא אותיות שניות שאחרי הויה, ואז לא יבלבל אותו, ופירושו של זה השם כ"ו מספר כ"ו הוא הויה, זו, כלומר אף בכאן הוא שם הויה, כי מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו, ג) עכ"ד, ודברי פי חכם חן : והנה לפי דברינו שביקש רחמים שלא יסתלק ממנו השכינה עבור התחברותו עם המלאכים, מפני שהיה סבר שהם ערביים, נראה לי שרמז בתפלתו גם כן זה השם, כי השם כוז"ו במספר זעיר דחנוך הוא כ"א, וראשי תיבות א'ל נ'א ת'עבור מ'על ע'בדך הוא גם כן במספר קטן אחד ועשרים, והמספר קטן הוא בחנוך מט"ט כמ"ש ובין אינון תמורת אתוון, כמו שכתוב בתיקונים תקונא חד ועשרין דף ס"א (ע"א), וז"ל מטטרון כל ספירן פועלין בו בהאי עלמא שפילה, וביה יבום וחליצה וגט פטורין וכל אתוון ביה אינון תמורת כגון מצפץ עכ"ל, והשם שך כוז"ו הוא גם כן מתמורת, כמו שכתוב בתיקונים תקונא עשרין ושית (עא, ב), וז"ל תמורת אלין אלפא ביתות כגון כוזו במוכסז כוזו דאינון תמורת ה' אלהינו ה' עכ"ל:

ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעבורו כי על כן עברתם על עבדכם ויאמרו כן תעשה כאשר דברת (יח, ה). להבין שאמר ואקחה פת לחם, והוי ליה למימר ואתנה לכם פת לחם וסעדו לבכם, וגם שאמר כפל פת לחם, והוה ליה למימר ואקחה לחם וסעדו לבכם או ואקחה פת וסעדו לבכם, וגם שאמר ואקחה בתוספות ה"א, והוה ליה למימר ואקח פת לחם, וגם שאמר אחר תעבורו, מה נפקא מינה בזה:

וגם שאמר כי על כן עברתם על עבדכם, לשון על כן, ועיין פירש"י ז"ל, וגם שאמר כן תעשה כאשר דברת, מה היה בקשתם בזה וכי לפת לחם היה צריכין, וגם להבין מה שהוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריח אותו באורחים, ועל שהיה מצער הביא לו מלאכים בדמות אנשים (ב"מ פו, ב), שהוא היה רוצה לקיים מצות הכנסת אורחין הביא לו מלאכים שאינן צריכין לאכול, וכי להטעותו באו ויהיה חושב לעשות מצוה ולא עשה:

ונראה דשמעתי מהרב בוצינא קדישא החסיד המפורסם מוה' משולם זיסל נ"י שאמר על פסוק (יח, ד) והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו, דהמלאכים אינם יודעים מהכוונת אכילה, וכעת (היה) [היו] אוכלין אצל אברהם והוא היה ממשיך עליהם כוונת האכילה,

וזה והוא עומד עליהם תחת העץ, רצה לומר למעלה מהם, להמשיך עליהם כוונת האכילה, ויאכלו, והם היו אוכלין ע"כ ודברי פי חכם חן : וכן באור החיים לפי פירושו עולה שאברהם היה יודע שהם מלאכים, ולפי זה אתי שפיר, שהם באו אצל אברהם שיקיים מצות הכנסת אורחין שימשיך עליהם כוונת האכילה, שהם י(נ)זונו מרוחניות האכילה, ולפי זה יובן מה שפירש רש"י ז"ל על וירא וירא שני פעמים, הראשון כמשמעו, והשני לשון הבנה, נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו, ואף על פי שיודעין היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו, להראותו שלא רצו להטריחו, וקם הוא וכו' ע"ש: וזה צריך הבנה, מה היה דעתם של מלאכים שהלכו מאברהם, שהשי"ת שלח להם אצל אברהם שיקיים הכנסת אורחין, וכי מפני שהיה שרי ואסר פירשו מלעשות רצון קוניהם, וגם אם פירשו ממנו למה עמדו במקומם עד שיבא אליהם ולא הלכו לדרכם לגמרי:

ונראה דאמרו רבותינו ז"ל במסכת קידושין דף ב' (ע"א) דרכו של איש לחזור אחר אשה, וזהו הוא כלל כל העולמות, מי שהוא משפיע לחבירו צריך לחזור לאחר המקבל ממנו, כי יותר משהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (פסחים קיב, א), ותענוג המשפיע הוא יותר גדול מתענוג המקבל, על כן צריך לחזור אחר המקבל ממנו שפע, וכן הוא בעולמות עליונים, שמניחין תענוגים מלקבל מהעולמות שלמעלה מהם, ויורדין למטה להשפיע לתחתונים, כי זה הוא תענוג יותר להשפיע, ולפי זה אם המלאכים שהיו באים לאברהם, היה כוונתם רק לעשות נחת רוח לאברהם שהיה מצער בשביל אורחין, נמצא בזה הם משפיעין אליו, (ולא) [ואילו] היה כוונתם להנאת עצמם בודאי לא היו פירשו ממנו כלל: אבל בזה שפירשו ממנו כדי שירץ לקראתם, בזה היה מראין לאברהם שכוונתם שימשיך עליהם כוונת האכילה, ולזונם מרוחניות האכילה, ורצונם וחפצם לקבל ממנו, וצריך הוא לחזור אחריהם ולהשפיעם, כדרכו של איש לחזור אחר אשה, אבל עמדו במקומם שלא להטריחו ביותר פסיעות, רק שהיו מראין שהם רוצים לקבל ממנו ועל כן פירשו כנ"ל, והוא היה יודע שהם מלאכים, ומבין שרוצים לקבל ממנו, וזהו וירא וירץ לקראתם, כדי להשפיע:

והנה אמרו רבותינו ז"ל במסכת ברכות דף מ"ו (ע"א) בעל הבית בוצע, כלומר שמברך ברכת המוציא, ובכוונת ברכת המוציא לחם מן הארץ כתב האר"י ז"ל (טעמי המצות פרשת עקב) וז"ל המוציא לחם גימטריא ג' הוי"ה שבחג"ת מן הארץ עליונה בינה עכ"ל, וזהו ואקחה פת לחם, רצה לומר ואקח ה' מן ה' ראשונה שהיא בינה, על ידי הפת אקח מן ה' ראשונה, לחם גימטריא ג' הויות, להמשיך לחג"ת מן עולם התענוג שהיא בינה:

וזהו ואקחה, כי עליו לבצוע כמאמרם ז"ל בעל הבית בוצע, ואמשיך עליכם מן עולם התענוג, וסעדו לבבכם, על ידי המשכה זו מן העולם התענוג שהיא בינה שנקראת לבא, כמבואר בתפלת אליהו ז"ל (הקדמת תיקו"ז יז, א) בינה לבא, ובה הלב מבין, ועל כן אמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה מח, יא) ריפתא סעדתא דלבא, וזהו וסעדו לבבכם אחר תעבורו, רצה לומר אף אחר שתעבורו יהיה לכם המשכה זו סעד אל לבבכם, כי על כן עברתם על עבדכם, כי בשביל זה באתם, וגליתם את דעתכם ורצונכם, שרצונכם בזה שאשפיע עליכם כנ"ל, ויאמרו כן תעשה ותשפיע כאשר דברת כנ"ל: ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל (יח, ט), עיין פירש"י ז"ל, וז"ל ויאמרו אליו נקוד על איו שבאליו, ותניא ר' שמעון בן אלעזר אומר כל מקום שכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכו', וכאן הנקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה, שאף לשרה שאלו איו על אברהם, למדנו שישאל אדם באכסניא שלו, לאיש על אשה, ולאשה על האיש (ב"מ פז, א), ושמעתי הקושיא על איו שבאליו כדי לדרוש הנקודה, לומר שאף לשרה שאלו איו, הוה ליה לנקוד על הלמ"ד שבאליו, ועל איו שבאליו לא ינקוד, ואם כן יהיה הכתב רבה על הנקודה ותדרוש הכתב, לומר שאף לשרה שאלו אי"ו:

ונראה דהנה כתיב בליקוטי תורה פרשת תולדות על פסוק ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו (כה, כא), פירשו רבותינו ז"ל (מו"ק כח, א) בני חיי ומזוני וכו', ומאלו הי"ג השנים מהם נקרא מזל שיהא שפע נוזל והם נוצר ונקה, ואלו הב' מזלות מזדווגים ומשפיעים בזו"נ וכו', וזהו שאמר על הראש דזעיר אנפין, אבל קודם שמגיע אל הראש יורד עד נוצר שיורד, וזהו על פי מדותיו, פירוש על מדות י"ו שהם שערות וכו', ואלו הב' מזלות היו תפלת יצחק ורבקה:

וזהו שאמר ויעתר פירשו רבותינו ז"ל (יבמות סד, א) מה עתר מהפך וכו', פירוש יצחק מתפלל למזל ונקה, ושם היתה צריכה להשפיע לאשתו, ורבקה היתה מתפללת למזל ונוצר, שהיא דכורא, וכל אחד היה מתפלל היפך חבירו, וזהו שאמר לנוכח אשתו: או ירצה, שנכח חסר עולה מזל, שהיה מתפלל למזל י"ג שצריכה ממנו אשתו, ואמר ויעתר פירוש אותיות תרעא, שהוא תרגום שבשער הזה, שהוא אדנ"י מלא עולה תרע"א, שהוא מזל ונקה, וא' שחסר מתרעא נחלקה י"ו בנוצר וד"ו בונקה, וזהו ויעתר שהוא במז"ל ונקה ששם היה יצחק מתפלל כמו שפירשתי עכ"ל:

והנה בסידור האר"י ז"ל בכוונת קדושת מוסף של שבת כתב וז"ל ואיה עצמו, הוא סוד מזלא תתאה דדיקנא דארוך וכו' עכ"ל, ואפשר ממה שהעתקתי למעלה תבין למה איה הוא סוד מזלא תתאה, ואין לי עסק בזה, כי לא בינת אדם לי, אבל מכל מקום זה כתב

בפירוש, שאיה הוא סוד מזלא תתאה, שהוא מזל ונקה, שהיתה צריכה רבקה שהיא הנוקבא לקבל ממנו שפע, כמו שהעתקתי למעלה, וזה שאמר המלאך לאברהם איה שרה אשתך, והיה כוונתו להמשיך על שרה שהיא הנוקבא מן איה שהוא מזלא תתאה: וזהו ידוע שברוחניות אף על פי שתחלוק דבר, גוף הדבר נשאר בשניהם, למעלה ולמטה, והאלף מן תרעא שנחלק י"ו למעלה במזל ונוצר, וד"ו במזל ונקה, גוף האלף נשאר בשניהם, ונמצא נשאר אצל מזל ונוצר אלף י"ו שממנו היה צריך אברהם לקבל שפע: וזהו שנקוד על אי"ו שבאליו, לדרוש שאף על אברהם שאלו אי"ו, וכוונתו להמשיך על אברהם מן אי"ו שבמזל ונוצר, שהוא מזל דכורא, שמשם היה צריך אברהם לקבל שפע, וידוע שניקוד על האות הוא חולם שהוא בחינת זעיר אנפין (עי' פרי עץ חיים שער הפורים פ"ו), ואם כן יש לומר שעל כן נקוד על אי"ו שבאליו לחוד, שהיו ממשיכין על ניקוד חולם בחינת ז"א מן אי"ו מן מז"ל ונוצר, שמשם בחינת הז"א צריך לקבל שפע, והוא רחום יכפר וכו' (תהלים עח, לח):

ויאמר שוב אשיב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך וכו' (יח, י), וכן כשאמר השם יתברך לאברהם (שם יד) למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן, וכן אלישע אמר לשונמית (מ"ב ד, טז) למועד הזה כעת חיה את חובקת בן, ורש"י ז"ל פירוש על כעת חיה, כעת הזאת שתהיו כולכם שלמים וקיימים, מדלא קרינן כעת בשבא, אלא כעת בקמץ עכ"ל, ולהבין וכי בבשורת זרע צריכין גם כן לבשר שיהא הם חיים וקיימים: ואפשר לומר לפי שהם היו צריכין לנס, והשתנות הטבע צריך לבא אל חכמה המחבר יש ואין, כאשר אמר הרב המפורסם הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה וחילופיהן בגולם (אבות פ"ה מ"ז), כל החילופים הוא ביו"ד שהוא חכמה (זוה"ק ח"ב קכג, ב), והיו"ד הוא גולמא עכ"ד , ודברי פי חכם חן, והם היו צריכין לנס, וצריכין לבא אל חכמה הנקראת חיה כדי לעשות להם נס, ובני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא (מו"ק כח, א), וכתב האר"י ז"ל שהוא מזל עליון הנקרא כתר שהוא למעלה מחכמה: ועל כן כתב כעת חיה, מדלא קרינן כעת בשבא, היה כעת דבוק לחיה כמו שפירש רש"י אצל זקן ביתו (כד, ב), והוי משמע שמחכמה בא להם הנס שהיה להם בן, ובאמת היה שהיו צריכין להשפעה מכתר מזל עליון, ועל כן כתב כעת בקמץ שהוא ניקוד כתר, לרמז שהם באו אל חכמה להשתנות הטבע, והיה להם השפעה מלמעלה מחכמה, ויהיה בן לשרה:

ושרה שומעת פתח האהל והוא אחריו (יח, י), להבין איך שייך והוא אחריו למעלה, ואפשר לומר דהנה שמעתי מהרב הגאון בוצינא קדישא מוהר"ר לוי יצחק זללה"ה שעל

כן נקראו המכשפים בלשון תרגום חרשיא (שמות כב, יז), שכל בר ישראל צריך להאמין באמונה שלימה, שעולם הזה מתנהג מן עולם העליון בינה עולם המחשבה, והיא עולם השמיעה, ואותן המאמינים בכשפים שלהם, ואינם מאמינים שעולם הזה מתנהג מעולם המחשבה, הם חרשים ואינם דבוקים אל עולם השמיעה, ועל כן נקראו חרשיא, ודברי פי חכם חן :

והנה כתוב בפסוק שלאחריו (שם יב) ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה, והקפיד השי"ת ואמר (שם יד) היפלא מה' דבר, וזהו שאמר ושרה שומעת הבשורה, והיתה פתח האהל לבד בעולם היראה הוא עולם המעשה, ולא היתה מאמינה שעולם המעשה מתנהג מעולם העליון, ועל כן צחקה:

ואמר הטעם והוא אחריו, כלומר שהמלאך שנשלח לבשר את שרה, והוא לא עשה כן אלא אמר לאברהם, ועל כן נענש, כמו שכתב במדרש (עי' בילקוט ראובני ד"ה ועתה בשם הציוני) שהובא באור החיים, וזהו והוא אחריו, כלומר המלאך היה בבחינת דין, כי בחינת אחוריים הוא דין (עי' עץ חיים שער ו פ"ה), ואילו אמר השליחות מן השי"ת אל שרה, כמו שנשלח לבשר את שרה היתה מאמינה ביותר, ולא היתה צחקה, ואם כן המלאך גרם, ועל כן נענש המלאך כי סביביו נשערה מאוד (תהלים נ, ג): ואברהם ושרה זקנים באים בימים וכו' ותצחק שרה בקרבה לאמור אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדני זקן ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי היפלא מה' דבר למועד וכו' (יח, יא- יג), ולשון היתה לי עדנה לשון עבר, וגם מלת זה הוא מיותר למה זה צחקה שרה:

ונראה דכאן הודיע הכתוב, שאברהם ושרה שניהם באו לחכמה, שהוא היולו, ושם קבלו השתנות הטבע כנזכר לעיל, וזהו שאמר ואברהם ושרה זקנים, וזקן זה קנה חכמה (קידושין לב, ב), באים בימים, רצה לומר בחסדים שלהם באים שניהם לחכמה, וחדל להיות לשרה אורח כנשים, ומשם קבלו השתנות הטבע, ונעשה לה נס שבאותו יום פירסה נדה כמאמר חז"ל (ב"מ פז, א):

ושרה כשראתה הנס השתנות הטבע שפירסה נדה האמינה בעצמה שראויה לה להוליד, ובאמת אף אם לא היתה פירסה נדה, ברצות ה' היתה גם כן יכולה להוליד, אבל למעוטי בניסא עדיף (עי' רמב"ן לעיל ו, יט; חינוך מצוה קלב), ושנים שלה אינו ניכר כל כך כמה ימי חייה, אבל אשה שתלד וחדל להיות לה אורח כנשים, זהו התגלות טפי, ולאמעוטי בניסא בהתגלות עדיף, על כן פירסה נידה, אבל לאברהם ללא צורך איזה השתנות הטבע:

וידוע שאיש ואשה הם סוד יסוד ומלכות, ומידת מלכות מקבלת מיסוד, וזהו שאמר ותצחק שרה בקרבה לאמור אחרי בלותי היתה לי עדנה, לשון וסתות כפירוש רש"י ז"ל (בראשית רבה מח, יז), כבר פירסתי נדה וראיתי השתנות הטבע והאמנתי גם כן שאלד, אבל ואדני זקן, כי הוא בן מאה שנה, ולא ראיתי אצלו שום התגלות הטבע, ולא האמינה על אברהם שיוליד, והוא מדת יסוד כאמור:

וזהו שאמר ויאמר ה' לאברהם למה זה צחקה שרה, וידוע (פרדס רימונים שער כג פ"ב) כי זה הוא מדת יסוד, וזהו שאמר למה, על מדת יסוד, צחקה שרה, ואינה מאמינה כי לא ראתה באברהם השתנות הטבע, ובעצמה ראתה השתנות והאמינה, וזהו שאמר לאמר האף אמנם אלד, ועל כן פירש רש"י הגם אמת אלד, רצה לומר הגם אמת שהיא תלד, מפני שראתה כבר השתנות הטבע:

ואני זקנתי, הוא שינה הלשון כפירוש רש"י, שהיא אמרה ואדני זקן, ואינה מאמינה ביסוד שהוא באתכסיא, ואינו בהתגלות כמו מדת מלכות, וללא צורך להתגלות באברהם איזו השתנות הטבע, וזהו שאמר היפלא ותרגומו היתכסי, רצה לומר על מדת יסוד, אף על פי שהוא באתכסיא, מה' דבר, ודבר לשון דבר אחד לדור (סנהדרין ח, א), רצה לומר מדת היסוד הוא משפיע למדת מלכות, ומנהיג מדת מלכות, והיא אינה מאמינה ביסוד שהיא באתכסיא, ועל כן לא ראתה שינוי הטבע באברהם, למועד אשוב אליך וכו':

וה' אמר המכסה אני מאברהם וכו' ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דיבר עליו (יח, יז- יט), עיין פירוש רש"י ז"ל, להבין הלשון היו יהיה לגוי גדול, אם לברכה כפירש"י (בראשית רבה מט, א), היה די בלשון עתיד לבד, וגם מה שאמר ונברכו בו לשון נפעל אין לו הבנה, והוה ליה למימר ויתברכו בו וכו', וגם מה שאמר ושמרו דרך ה', והוה ליה למימר מצות ה', וגם מה שאמר למען הביא ה' על אברהם, והוה ליה למימר על בית אברהם, ועיין פירוש רש"י ז"ל:

ונראה דהנה ידוע מה שכתוב בספרים (עי' עץ חיים שער א פ"א) שהשי"ת ברוך הוא ברא כל העולמות בנדבה ורצון להיטיב לברואיו לבד, והרב הקדוש בוצינא קדישא הרב המגיד מוהר"ר דוב בער זללה"ה אמר שזהו המדה נקראת חפץ חסד, כי מה שהעשיר משפיע לעני כשבא אליו נקרא איש חסד, אבל אם עדיין לא בא העני אצלו הוא חפץ להשפיע, ומבקש את העני כדי שיוכל ליתן לו זהו נקרא חפץ חסד : וזו היה בהשי"ת, קודם שברא את העולמות היה חפץ להשפיע, ועל כן ברא כל העולמות, והאדם המבקש

מהשי"ת שיתן לו כל צרכו, אם מכוין להנאת עצמו לבד, אין לך פניה גדולה מזו, רק יבקש מהשי"ת שיתן לו, כי ברא כל העולמות כדי להיטיב ולהשפיע, והוא צריך שישפיע לו חסדו, ומבקש שישפיע לו, ולמען השי"ת, וגם הוא ניצוץ מהשכינה כללות ישראל ומה שחסר לו הוא חסרון בשכינה, ומבקש שימלא שם וממילא יבא לו חסרונו, עכ"ד , ואמרתי שזהו פירוש (תהלים ס, ז) הושיעה ימינך ועניני, רצה לומר כשתעניני, ותתן לי בקשתי וחסרוני ותוכל להשפיע, ובזה תושיע ימינך, הם החסדים שיש לו להשפיע, ובעבור זה ברא השי"ת כל העולמות: והנה ידוע (בראשית רבה פב, ו) דאבות הן הן המרכבה, ואברהם הוא מדת חסד , וזהו המכסה אני מאברהם, ממדת חסד, אשר אני עושה, ואברהם היו, רצה לומר קודם בריאת העולמות היה מדת חסד חפץ להשפיע, ועל כן בראתי העולמות, כדי שאשפיע להם ממדת חסדי, ויהיה לגוי גדול, כשיתפשט חסדי בעולם, ונברכו בו כל גויי הארץ, רצה לומר כל גויי הארץ יעשו עצמם כבריכה, כחפירות בריכה של מים, וימשיכו להם כל אחד ואחד מחסדי והם יפקדו ויעשו כבריכה של מים, בו, רצה לומר בחסדים שלו ימשיכו כל גויי הארץ:

ואמר ידעתיו, לשון חיבה כפירש"י, למען אשר יצוה וכו' לשמור דרך ה', רצה לומר שיעשו צדקה ומשפט, לא למענם לקבל שכר, רק כדרך ה', שברא כל העולמות בנדבה ורצון להיטיב לברואיו, כך הם ישמרו דרך ה' שיעשו צדקה ומשפט לא למענם, רק למען הביא ה' על אברהם, רצה לומר בשביל מדת החסד, שיוכל להשפיע ולהיטיב לכל הנבראים:

את אשר דיבר עליו, כי ידוע שמדת מלכות הוא כללות כל העולמות, ומדת מלכות נקרא דיבור (עי' זוה"ק ח"א קמה, א, וח"ג יז, א, ועי' עוד ח"ב נו, א), וזהו אשר דיבר, מדת מלכות הנקרא דיבר, עליו, יהיה סמוך למדת חסד בלי שום פירוד, ויוכל לקבל השפעה ממדת החסד, ועל כן ברא כל העולמות, וכך הם יעשו צדקה ומשפט בעבור זה, כדי שיוכל מדת חסד להשפיע למדת מלכות ולא למענם, ומלת עליו הוא לשון סמוך כמו (במדבר ב, כ) ועליו מטה מנשה:

וזהו פירוש (זוה"ק ח"ב קיד, ב) איזה חסיד המתחסד עם קונו, כי אם הוא מקבל השפע בדרך זה למלאות כוונת הבריאה שברא, כדי להיטיב לברואיו, כי מדרך הטוב להיטיב, ויותר ממה שהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק (פסחים קיב, א), נמצא משפיע בזה, ונותן תענוג בזה להשי"ת, ומלת מתחסד הוא לשון מתפעל, רצה לומר כשמקבל השפע הוא מתחסד ומקבל השפע עם קונו, שנותן תענוג ומשפיע להשי"ת תענוג בזה שיוכל להשפיע, וזהו עם קונו כנ"ל, כי בנין התפעל הוא התפעל את עצמו, ונמצא נותן השפע

ומקבל השפע בבת אחת באדם אחד, וזהו לשון מתחסד כנ"ל: השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה (יט, כג) להבין מה זה בא ללמדינו, ונראה דהנה ידוע כשיש זווג יסוד ומלכות, אז יתפרדו כל פועלי און ונתבטלו כל הדינים, ומדת מלכות נקרא אספקלריא דלא נהרא, ולית ליה מגרמיה כלום, רק מהארת יסוד המאיר בה (ע"ח שער ו פ"ה), ונקרא בספר הזוהר (ח"א קלו, א; ח"ב קמז, א) שמשא נהיר לסיהרא, רצה לומר מדת יסוד נקראת שמשא מאיר לסיהרא מדת מלכות, וקודם שנעשה זווג גמור בהתגלות מדת יסוד, כדי להאיר למדת מלכות, אז התחילו הקליפות להתפרד, ונתמעטו הדינים מעט מעט עד שנעשה זווג גמור, ואז נעשה רחמים גמורים ונתפרדו כל פועלי און:

ומדת מלכות נקרא ארץ (ראה זוהר פנחס רמג, ב), וזהו שאמר השמש יצא על הארץ, כלומר בתחילת זריחת, כשהתחיל מדת יסוד להתגלות ולהאיר במדת מלכות, אז ולוט בא צוערה, ולוט נקרא הקליפות כמו שכתוב בזוהר, וגם הוא לשון קללה, בא צוערה, כלומר התחיל להתמעט מעט מעט, עד שנעשה זווג גמור ואז יתפרדו כל פועלי און ובא רחמים גמורים:

ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח (יט, כו), הקשה בזוהר (ח"א קח, ב) מאי מאחריו, מאחריה מבעיא ליה, ונראה דהנה כתבתי בפרשת דברים בפסוק, ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו (דברים א, לא), על פי משל שאב נוטל בנו קטן, ומגביה אותו בידו עד תחת שמי קורה, והתינוק יש בו דעת להבין, כי אי אפשר לו להנשא בעצמו עד תחת הקורה, וכשהתינוק יודע זאת בדעת נכונה, הוא נזהר לעשות לאביו שום מעשה בשעת הגבהתו אשר לא יוכל אביו לסובלו, כי אם יעשה זאת לאביו בשעת הגבהתו אשר לא יוכל אביו לסובלו כלל, יפיל אותו לארץ ויסוכן חס ושלום:

כך צריך לידע האדם, כי אי אפשר לו לדבר שום דיבור שיהיה בו חיות שיבקע רקיעים בלעדו יתברך, כמו שכתוב (שמות כ, כ) בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך, ואמר אזכיר, רצה לומר אני אזכיר בעצמי, לפיכך צריך ליזהר מאד מאד כשמדבר דיבורים שיש בו חיות ועולה למעלה, לבל יפול בו חס ושלום מחשבת גדלות והתנשאות מזה, כי אם חס ושלום יבא בו מחשבת גדלות מזה, אז אמרו על המתגאה שהקב"ה אומר אין אני ואתה יכולין לדור בעולם (סוטה ה, א), ואז מסתלק ממנו השי"ת, ויפול מאיגרא רמא לבירא עמיקתא ח"ו:

וזהו במדבר, רצה לומר הדיבורים אשר ראית שהבאת לעולם המחשבה הנקראת ראיה, תדע שמאתו יתברך, אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו, הקטן תחת הקורה כנ"ל ע"ש, ופשיטא וקל וחומר כשזכה אדם לעשות לו נס שלא כדרך הטבע, לבל יפול

חס ושלום מחשבת גדלות בשעת עשיית הנס, מחשבת היצר שהוא גדול מאוד שעושין לו נס, כי אז חס ושלום יסתלק ממנו השי"ת ויפסיק תיכף הנס, אלא אדרבה יבוש מאד ויפחד שמא חס ושלום הוא נכוי זכיות:

וזהו פירוש הפסוק (תהלים כז, א) לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי אפחד, וידוע דעולם התענוג נקרא מי גימטריא חמשים שערי בינה, וזהו ממי אירא ממי אפחד, רצה לומר כשנותן לי תענוג אז אירא ואפחד:

והנה בפסוק הזה קשה עוד, לשון הבטה, ותבט אשתו מאחריו, והוה ליה למימר ותראה אשתו מאחריו, ולפי הכלל שכתוב רש"י ז"ל בפרשת לך בפסוק (טו, ה) ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה, וז"ל הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים, וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה עכ"ל (בראשית רבה מד, יב), ומאי מלמעלה למטה שייך כאן, וכן בפסוק הקודם שאמר המלאך ללוט אל תבט אחריך אמר נמי לשון הבטה:

ונראה, דהנה כתוב בפסוק (יט, טז) ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו, כלומר שהמלאכים נשאם בעל כרחם להצילם כמו שכתוב בחמלת ה' עליו, וידוע (עי' ע"ח שער ו פ"ה) דלשון אחוריים הן בחינת דין ושפלות, וזהו שהזהיר המלאך ללוט, שבשעת הצלה אל יבא בלבו מחשבות גדלות שהוא חשוב בעיני המקום יותר מהמלאך המציל אותו, כי הרבה שלוחים למקום להצילו, ושלח מלאך להצילו, וזה יורה לו שהוא חשוב יותר מהמלאך המצילו:

וזה אל תבט, רצה לומר אל תבט עלי מלמעלה למטה, לחשוב שאתה חשוב יותר בעיני המקום, כי במחשבה זאת תגלה למעלה בחינת שפלות שלך ותבא לבחינת דין ויפסוק הנס שלך, ועל כן פירוש רש"י על פסוק אל תבט אחריך, וז"ל אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול וכו' (בראשית רבה נ, יא), כלומר שבזו המחשבה יגולה עונך ושפלותך ותבא לבחינת דין ויפסוק הנס:

והנה הרב הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה אמר פירוש הפסוק (במדבר יח, יט) ברית מלח עולם הוא, ברית הוא הצדיק, מלח לשון (יונה א, ה) ויראו המלחים, לשון עירוב, עולם הוא, הם המערבין עולם הזה עם עולם העליון, וממשיכין עולם העליון לעולם הזה ונעשה נס, עכ"ד, ודברי פי חכם חן:

וזהו ותבט אשתו מאחריו, רצה לומר שהיא הביטה מלמעלה למטה על המלאך המציל אותה, וחשבה בשפלות המלאך שהוא מציל אותה, שהיא גבוהה ממנו, ובזו המחשבה באתה לבחינת דין שבאמת אינה כדאי להנצל, אלא בזכות אברהם בא המלאך להצילה,

ובמחשבה זאת גרמה שנפסק הנס שלה, וזהו ותהי נציב מלח, כלומר התערבות עולם העליון לעולם התחתון בזכות אברהם, שבא המלאך להצילה, ובזו המחשבה גרמה באמצע הנס לפסוק ולעמוד, ונציב, לשון מוצב ארצה (כח, יב), ונצב התערבות מלמעלה למטה כלומר שנפסק הנס שלה במחשבה זו:

ויהי בשחת וכו' ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה וכו' (יט, כט), עיין פירוש רש"י ז"ל מהו זכירתו של אברהם על לוט, נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם, ושמע שאברהם אמר אחותי היא וכו' (בראשית רבה נא, ו): ואפשר לומר דלכאורה מילת את הוא מיותר, והוה ליה למימר ויזכור אלהים אברהם וישלח את לוט, מהו את אברהם, ומילת את הוא מורה על מדת מלכות שכלול מא' ועד תי"ו (עי' פרדס רימונים שער כג פ"א), ואצל לוט היה בו ניצוץ הקדוש של רות שממנה יצאה מלכות, וזהו ויזכור אלהים את אברהם, את דייקא היינו מדת מלכות, שעתיד לצאת מזרעו של אברהם ועל ידי זרעו של לוט היינו רות, ועל כן וישלח את לוט מתוך ההפכה:

וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דיבר (כא, א), עיין פירוש רש"י ז"ל היכן הוא אמירה והיכן הוא דבור, ולהבין דאמר את שרה מלת את מיותר, ונראה דבפרשת לך כתיב (יז, טו-כב) ויאמר ה' אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה וברכתי [אתה] וגם נתתי לך ממנה בן וכו' ואת בריתי אקים את יצחק וכו' למועד הזה בשנה האחרת, ויכל לדבר אתו וכו', והנה בזה שקרא לה שם שרה, בזה ראויה להוליד, כי שרי ביו"ד, בחינת יו"ד הוא דכר ואינה ראויה להוליד, אבל שרה בה"א בחינת ה' אחרונה נתן לה בחינת נוקבא ויכולה ללילד, וכן משמעות רש"י ז"ל בפסוק (טו, ה) ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וכו', וז"ל ולפי מדרשו (מד, י) אמר לו צא מאצטגנינות שלך, שראית במזלך שאינך עתיד להעמיד בן, אברם אין לו בן אברהם יש לו בן, שרי לא תלד אבל שרה תלד, ע"כ: וזהו פירוש וה' פקד, את הוא השכינה הנקרא את , עם שרה, שהוסיף לה ה"א אחרונה בחינת נוקבא ועל ידי זה תלד, כאשר אמר (יז, טו) ויאמר ה' [אל אברהם] שרי אשתך לא תקרא וכו', ויעש ה' לשרה כאשר דיבר, כפירוש רש"י ז"ל אשר דיבר לאברהם, ושם כתוב (שם כא-כב) ואת בריתי אקים את יצחק וכו' למועד הזה וכו' ויכל לדבר אתו וכו', נמצא שהיה שם גם כן דיבור כנ"ל, אבל בברית בין הבתרים, שהיה דבר ה' אליו לא יירשך זה, שם לא כתיב יצחק רק סתם אשר יצא ממעיך הוא יירשך וכו':

ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק (כא, ג), אשר אמר לו לו פעמיים, וכיון דאמר שם בנו הנולד לו הוה ליה למימר אשר ילדה שרה יצחק, ולמה אמר

אחר כך אשר ילדה לו שרה, וגם בפרשת לך כתיב (יז, טו-טז) שאמר הקב"ה לאברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה וכו' וגם נתתי ממנה לך דוקא משמע ולא לה:

ונראה דהנה כתוב בזוהר (ח"א קג, א) שיצחק כשנולד נולד מאתר דנוקבא ולא היה ראוי להוליד, רק בעקידה שם נכלל אברהם ביצחק ויצחק באברהם, וקיבל דכורא מאברהם, ומאז ראוי להוליד , ושם בפרשת לך כתיב (יז, יט) אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת שמו יצחק, ופירש רש"י ז"ל וז"ל על שם הצחוק וי"א על שם העשרה נסיונות, רצה לומר הוא היו"ד של יצחק, ותשעים שנה של שרה, ושמונה ימים שנימול, ומאה שנה של אברהם עכ"ל:

והנה כשנולד לא היה אז עשרה נסיונות, כי נחסר העקידה שהוא נסיון העשירי, אבל קריאת השם הוא על שם העתיד, אבל בשעה שנולד נחסר ליצחק היו"ד, כי היו"ד של שמו לא היה אז שלם, שנחסר בחינת העשירית מהנסיון העשירי, ויו"ד הוא בחינת דכורא, ועל כן כשנולד יצחק היה בבחינת נוקבא, כי לא היה לו בחינת יו"ד, רק בעקידה שנכלל אברהם ביצחק ויצחק באברהם, במעשה אחד ובנסיון, מאז קיבל בחינת היו"ד, בחינת דכורא, ומאז ראוי להוליד:

והנה כשקיבל יצחק בחינת היו"ד, שיהיה בבחינת בן ויהיה ראוי להוליד, אז מתה שרה, כי על ידי בשורת העקידה מתה שרה, כמו שפירש רש"י ז"ל בפרשת חיי, וז"ל נסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק, לפי שעל ידי בשורת העקידה, שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט, פרחה נשמתה ומתה, עכ"ל (תנחומא וירא כג), וזה פירוש וגם נתתי ממנה לך בן, רצה לומר לך יהיה בחינת בן, אבל לשרה לא היה בחינת בן, כי כל ימי חיי שרה היה יצחק בבחינת נוקבא:

וזהו שאמר שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו, כי לו לבד נולד בבחינת בן, ולא לשרה, כי כל ימי חיי שרה לא היה בבחינת בן, ועל כן אמרה שרה ברוח הקודש צחוק עשה לי אלהים, כי אצלה לא היה ליצחק בחינת היו"ד כל ימי חייה, וזהו צחוק עשה לי אלהים, כי לא היה ליצחק רק בחינת צחק משמו, וניבאה ולא ידעה, רק חשבה מה שאמר השי"ת לאברהם וקראת שמו יצחק, הוא על שם הצחק, וזהו כל השומע יצחק לי: והאלהים נסה את אברהם (כב, א), נראה כי הצדקה מהפך מדת הדין לרחמים, כמו שאמרו (ירושלמי תענית פ"ב ה"א) תשובה ותפלה וצדקה מעבירין רוע הגזירה, ידוע כי אברהם הוא מדת החסד המשפיע (זוה"ק ח"ב קעו, א), והאלהים הוא מדת הדין (בראשית רבה לג, ג), וזהו והאלהים נסה לשון הרימו נס (ישעיה סב, י), רצה לומר מדת הדין נסתלק את

אברהם, מי שהוא מדת אברהם מדת החסד המשפיע, כי על ידי הצדקה נתהפך מדת הדין לרחמים:

וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עולה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים (כב, ג), להבין מה בא ללמדינו ויחבוש את חמורו, וגם שהקדים שני נעריו ללקיחת יצחק בנו שהוא העיקר, וגם מה בא ללמדינו שבקע עצי העולה, וגם מה שאמר ויקם וילך והוה ליה למימר וילך אל המקום: ונראה דהנה שמעתי ענין הנסיון שלוקחין מן האדם האמונה, רק שמן תורק שמך (שיר השירים א, ג), כמו שמערין שמן מכלי אל כלי ריחו נודף, אף על פי שהכלי ריקן, כך כל דבר שבקדושה, אף על פי שמסתלק נשאר רשומה, ומזו הרשומה שנשאר באדם בעל הנסיון, צריך לחזק האדם את עצמו מאוד עד שיעמוד על הנסיון, דאם לא כן מה חידש, ובכאן ניסיון דאברהם שרצה לשחוט את יצחק, אם היה באמונה שלימה הוא מוכרח לכך, דאם חס ושלום לא יעשה דבר ה' ימות הוא ויצחק בנו במיתות משונות וביסורין, אלא ודאי שנלקח ממנו האמונה כנ"ל ע"כ שמעתי :

והנה אברהם אבינו ע"ה, כשראה שנלקח ממנו האמונה היא היראה, כי שער היראה היא האמונה, כי איך יראין אם אין מאמינין מציאותו, וראה אברהם אבינו שאין בו אמונה ויראה כמו שהיה לו מקודם, והיה לו פחד פן יתגבר עליו כח החומרי כשנחלש השכל, וזהו ויחבוש את חמורו, לשון חבוש בבית האסורין, היה חובש את חומר שלו, שלא יתגבר על כח השכלי:

ויקח את שני נעריו עמו, דהנה אברהם אבינו ע"ה, היה לו יראה מחמת אהבה, דבכל עולם ועולם השער הראשון היא יראה, ואברהם מדת אהבה, היה לו יראה מחמת אהבה, והשני נערים פירש רש"י ז"ל הם ישמעאל ואליעזר, ולהם היה יראת עונש בלבד, כמו שדימה אותם אברהם לחמור, שבו לכם פה עם החמור (כב, ה) עם הדומה לחמור (יבמות סב, א), ומדת יראה נקרא א"ת לפי שהוא כלולה מא' ועד תי"ו:

וזהו ויקח את שני נעריו, רצה לומר לקח לעצמו היראה של שני נעריו, יראת העונש על כל פנים, כדי שיוכל על כל פנים לעשות מעשה הגשמי של עקידה, וחשב בלבו שהוא מוכרח לכך, שאם לא יעשה דבר ה' ימות הוא ויצחק כנ"ל, וזהו יראת עונש : ואת יצחק בנו, מחמת טבעו מדת אהבה, לא היה יכול לעשות מעשה העקידה, לקח לעצמו מדת יצחק בנו, מדת גבורות, כי באמת נכלל מים באש ואש במים בעת עקידה, וכל זה הועיל לו, מה שלקח מדת יראת עונש של שני נעריו, ומדת גבורות של יצחק, כדי שיוכל לעשות מעשה גשמי של עקידה:

וזהו ויבקע עצי העולה, כי עצי העולה עושין פעולה שמעלה הגשמיות של עולה, שנשרף גוף העולה על ידיהם, אבל עיקר מצות העולה היא בדם, כן על ידי מה שלקח מדת יראת עונש של שני נערים, ומדת גבורות של יצחק, היה יכול לעשות מעשה עצי העולה, רצה לומר מעשי גשמי של עקידה, וזהו ויבקע, בעצמו, לעשות מעשה עצי עולה ממעשה גשמי של עקידה, אבל היה מבין בעצמו שאין זו עבודתו מדת אהבה, אבל על ידי זה, ויקם, היה לו תקומה, וילך, היה מתגבר בשכלו עוד לילך, אל המקום אשר אמר לו האלהים:

כי אלהים הוא דינין, וכשמעלין הדינין לעולם המחשבה שם נמתקו, ואמירה היא רכה, והיא בלב, ושם נמתקו הדינין, וזהו וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים, שמעלין שם הדינין להמתיקם, וכן הוא באמת אמר לו השי"ת על אחד ההרים אשר אומר אליך, וכתוב בסידור האר"י ז"ל והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך, יסוד דבינה מיוחד בין ההרים עכ"ל, ושם נמתקו הדינין, וזהו אשר אמר לו אלהים, הדינין באים לאמירה כנ"ל:

ויאמר אברהם אלהים יראה לו השם לעולה בני (כב, ח), עיין פירוש רש"י, ולשון אלהים יראה לו, יש לומר דהנה אברהם היה רוצה שיצחק גם כן יפקיר עצמו, ויבוא למדרגות אי"ן, וימסור גם כן נפש רוח ונשמה שלו להשי"ת, שיבוא לחכמה שהוא היולו, כמו שכתוב (איוב כח, יב) והחכמה מאין תמצא, וזהו שאמר אלהים יראה לו השה, רצה לומר יביא אותו למדרגת חכמה, שהוא בחינת עינים בחינת ראיה, ויראה הוא אותיות ראיה, ועל כן פירש"י ז"ל השה ואם לאו לעולה בני (בראשית רבה נו, ד), כי כשיבוא לחכמה, יהיה שוה אצלו אם לשוחטו אם לאו, ויהיה שוה אצלו אם לשוחטו אם השה לעולה:

פרשת חיי שרה

ותמת שרה וכו' ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחוזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני ויענו בני חת וכו' נשיא אלהים אתה בתוכינו וכו' (כג, ב-ו), ויש להבין, דהוה ליה למימר לבכות ולספוד לשרה:

ונראה דמה דבוכין על מיתת צדיקים, כמו שאמרו במסכת שבת דף ק"ה (ע"ב) כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו, הוא בשביל שהצדיק הוא מרכבה לשכינה, כמו שכתוב (שמות כה, ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ולא

נאמר בתוכו רק בתוכם (עי' אלשיך שמות כה, ח; ראשית חכמה שער האהבה ו, יט), וכשמת נמצא זה הוא גלות השכינה:

וזהו פירוש מה שאמרו רבותינו ז"ל במסכת ר"ה דף י"ח (ע"ב) שקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו, כי שם היה גלות השכינה ממקומה, וכן במיתתן של צדיקים היא גלות השכינה ממקומה, וזהו שאמר ויבא אברהם לספוד לשרה, כי ההספד הוא על שרה, ולבכותה, רצה לומר ולבכות ה"א, לבכות על ה"א אחרונה שבשם, על גלותה על ידי מיתת שרה כנ"ל:

ובזה יובן מה שכתב מהרש"א ז"ל (שבת שם) וז"ל וענין שסופרן הקב"ה ומניחן בבית גנזיו רצה לומר דמחשב ליה בכלל יראת שמים כדאמרינן (ברכות לג, ב) דאין להקב"ה באוצרו אלא יראת שמים, עכ"ל, ולכאורה אין לו הבנה, וכי משום שבוכה על אדם כשר, מחשב ליראת שמים, ולפי מה שכתבתי לעיל אתי שפיר, משום שבוכה על גלות השכינה כשמת אדם כשר, ומצער בצער השכינה, ולפיכך מחשב ליראת שמים, וזהו שמניחן בבית גנזיו, דאין להקב"ה אלא אוצר של יראת שמים:

ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל (כד, א), מה שאמר בא בימים, והוה ליה למימר ואברהם נעשה זקן או ואברהם בא לזקן, גם מה שאמר וה' בירך את אברהם, מלת את מיותר לכאורה, ונראה דאיתא במדרש תנחומא (חיי שרה ג) וז"ל, דבר אחר הוד והדר לבשת (תהלים קד, א), מהודך והדרך הלבשת לראשו של אברהם אבינו, שנתת לו הדרת זקנה, שנאמר ואברהם זקן, עכ"ל, המאמר זה אין לו פירוש: ואפשר לומר לפי מה שאמר הרב הגדול בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה פירוש עד אברהם לא הוי דיקנא, כלומר שלא היה בעולם לעורר על ידי מעשיו י"ג תיקוני דיקנא, המתחילין מן אל, עד שבא אברהם אבינו, והתעורר מדת אל חסד עליון, על ידי השפעתו למטה בברואי עולם הזה, כן התעורר למעלה, עכ"ד, ודברי פי חכם חן: וידוע שבריאת העולמות היה כדי להיטיב לעמו ישראל ברצון ברכה ונדבה מתנת חנם, וכן אברהם היה משפיע לכל מתנת חנם, וכן התעורר חסד עליון שקודם בריאת העולמות, להיטיב מתנת חנם, ואמרתי פירוש הלוך ונסוע הנגבה, והוה ליה למימר הלוך ונסוע נגבה, והוה משמע שנסע לנגב, כי כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל ה"א בסופה (יבמות יג, ב), ולמה כתוב הנגבה, ה"א ראשונה לכאורה מיותר: והנה ה"א ראשונה של הנגבה נקוד פת"ח, והיא ה"א הידוע, לרמז שהיה הלוך ונסוע דרגא בתר דרגא, עד שבא אל חכמה גם כן סיטרא דימינא, וחכמה מאין תמצא (איוב כח, יב) כי חכמה דבוק אל אין, והוא חסד עליון, חסד דכולא, ובזה שבא אל חכמה התעורר חסד עליון הנקרא אל, חסד דכולא, להשפיע

מתנת חנם אף על סטרא דגבורה על האומות, להכניסם תחת כנפי השכינה, ולהדביקם בסטרא ימינא בחסדים: וזהו פירוש מה שכתב רש"י ז"ל בפרשת לך על פסוק (יג, ג) וילך למסעיו, וז"ל דבר אחר בחזירתו פרע הקפותיו עכ"ל (בראשית רבה מא, ג), כי כשהיה הלוך ונסוע הנגבה, דרגא בתר דרגא, עד שבא אל חכמה שהיא גם כן סטרא דימינא, וחכמה דבוק לאין, התעורר חסד עליון להשפיע מתנת חנם על התחתונים, ובחזירתו, שכבר התעורר חסד עליון להשפיע מתנת חנם גם על האומות, סטרא דשמאלא, וזהו פרע, לשון התגלות, כמו (במדבר ה, יח) ופרע [את] ראש האשה, וזהו בחזירתו, שכבר התעורר חסד עליון גם על סטרא שמאלא, אז נתגלה הקפותיו, נתגלה מה שהקיף, והלוך ונסוע, צד הימין וחזר להשפיע לצד שמאל:

ועל ידי מעשיו שנטע אשל באכילה ושתיה, ואחר כך הכניסם תחת כנפי השכינה, נתגלה כוונתו בנסיעתו, כדי לעורר חסד עליון גם על ידי סטרא שמאלית להדביקם בימין, ובאמת מה שפעל אברהם על ידי מעשיו הטובים, ובא אל מדת חכמה, היינו חכמה דזעיר אנפין, כמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל (ח"א פא, א) כוונת אלהי אברהם, חכמה דזעיר אנפין, אלהי יצחק, בינה דזעיר אנפין ע"ש, אבל לא בא על ידי מעשיו לחכמה עילאה, להדבק לחכמה עילאה ולעורר חסד עליון:

זהו שדרש המדרש תנחומא על הוד והדר לבשת, מהודך והדרך, כי הדרת פנים זקן (שבת קנב, א), וזקן זה קנה חכמה (קידושין לב, ב), וחכמת אדם תאיר פניו (קהלת ח, א), וזהו מהודך והדרך, מחכמה העליונה הדבוק אל האי"ן, הלבשת לראשו של אברהם אבינו, היינו הלבשת מחכמה עליונה הדבוק אל אין, לחכמה של אברהם אבינו, כי חכמה נקרא ראשית, וזה לראשו של אברהם אבינו, היינו חכמה דזעיר אנפין, ועל ידי התלבשות זה היה מעורר חסד עליון, וזהו ונתת לו הדרת זקנה מחכמה, שנאמר ואברהם זקן, שבא אל חכמה הנקרא זקן כנ"ל:

וזהו פירוש ואברהם זקן, שבא אל חכמה, ומפרש מהיכן זכה לבא אל חכמה, ואמר בא בימים, כלומר בא אל חכמה שבימים, היינו חסדים, בחסדים שלו, שהשפיע מתנת חנם לכל באי עולם, זכה לבא אל חכמה הדבוק אל אין, לעורר חסד עליון, מתנת חנם על כל הברואים של עולם הזה, ואמר וה' ברך את אברהם בכל, ואברהם היא מדריגת חסד, ובחסד יש בו גם כן שבע מדות, ומדת יראה שירא מחמת אהבה וזהו מורא שמים: וידוע מדריגה תחתונה של עולם העליון, הוא ראש וכתר לעולם התחתון, ואת הוא מדת יראה שכלול מא' ועד תי"ו, וזהו וה' ברך את אברהם, מדת יראה של אברהם, בכל, גימטריא

ב"ן, שם של ב"ן הוא בעולם הזה, עולם העשיה, וברך השם מדת יראה של אברהם מדה התחתונה, להשפיע לעולם הזה גימטריא בכל:

או יאמר כפשוטו, בירך מדת יראה של אברהם, מדת אהבה להשפיע לעולם הזה עולם היראה מדת מלכות, בכל, בחסד עליון, חסד דכולא מתנת חנם, כי מדריגה תחתונה של עולם עליון משפיע לעולם התחתון:

ועל פי זה יובן הגמרא דבבא בתרא דף ט"ז (ע"ב) אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, שכל חולה הרואה אותו מיד נתרפא, לפי מה שכתבנו, שאברהם זכה לבא אל חכמה עליונה הדבוק אל אין, ועל ידי זה היה מעורר האי"ן חסד עליון, להשפיע לעולם התחתון מתנת חנם ברצון ברכה ונדבה, וזכה לזה על ידי מעשיו הטובים שהשפיע על כל העולם אשל מתנת חנם, וכן התעורר למעלה להשפיע לתחתונים מתנת חנם, ואיתא בתיקונים (תיקון ג יח, ב; עי' תיקון כב סג, ב) שחכמה לא אשתמודע אלא בביתי', היינו בינה, וצריך תחילה לבא אל בינה עולם התשובה, ומשם בא אל חכמה, שבינה ממשכת עליו חכמה כי חכמה ובינה לא מתפרשין:

ועיין בסידור האר"י ז"ל בזמירות שבת (ח"ב ע, א) בשיר המעלות אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים (תהלים קכג, א) ע"ש, וזהו היושב יו"ד בשמים ע"ש, ונמצא אברהם היה דבוק גם בשורש יצחק בינה, ועל ידי זה בא לשורשו לדבק בחכמה, והיה מעורר מן חסד עליון, היינו טוב עליון, ונקרא בספרים חסד עליון יסוד האויר, כי מדת יסוד נקרא טוב, להשפיע אל ה' תחתונה העולם הזה:

וזהו אבן, מעלת אברהם שזכה לדבק בשורשו חכמה, על ידי שורש יצחק בינה, וכן תרגום אונקלוס על פסוק (בראשית מט, כד) רועה אבן ישראל, על מלת אבן, אבהן ובנין, וכן כאן אמר מעלת אברהם, שזכה להדבק באבן שורשו ושורש בנו, ועל ידי זה היה ממשיך טובה מן טוב עליון, אל ה' אחרונה, וכל זו המעלות זכה אברהם: והיה תלוי, זכיית המעלות, בצוארו של אברהם אבינו, במצות שעשה אברהם אבינו, באכילה ושתיה בחנם לכל העולם, התלויים בצואר, כי ידוע (זוה"ק ח"א קע, ב; וח"ב רמז, א) כי רמ"ח מצות עשה, נגד רמ"ח אברים של אדם, וכל מצוה מיוחס לאותו אבר כנגדו, וכשמקיים כל הרמ"ח מצות עשה, זהו חלוקא דרבנן, מלבוש הנשמה, שהנשמה שיש לה רמ"ח אברים מלובשת בהם להכנס בעולם העליון, ומצות שהאדם עושה באכילה ושתיה, הם מלבושי הנשמה בצואר:

וזהו אבן טובה, שזכה אברהם למשוך ממדריגה ראשונה חסד עליון, להשפיע למדריגת תחתונים, ברואי עולם הזה, היה תלוי בצוארו של אברהם אבינו, במצות שהלביש בהם

צוארו, כי על ידי אכילה ושתיה בחנם לכל העולם, וגדולה לגימה (סנהדרין קג, ב) היה ממשיך אותם אחר כך בעבותות של אהבה, ואמר להם אחר אכילה ושתיה ברכו מי שברא כל זה וכל העולם (עי' סוטה י, ב), ויפרסם מלכותו וגדולתו של השי"ת גם בעולם הזה:

ועל ידי זה התעורר גם כן והמשיך חסד עליון הנקרא אל, חסד דכולא, אל עולם הזה ברצון ברכה ונדבה מתנת חנם, וכל חולה שרואה אותה מתרפא, כי ממדת אל חסד עליון, בא הרפואה, כמו שאמר משה (במדבר יב, יג) אל נא רפא נא לה, וזהו ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם, כלומר על ידי אשל המשיך שם אל, אל עולם הזה:

בבראשית רבה סוף פרשה נ"ח (ט), אמר רב שמואל בר יצחק, אמר לו הקב"ה, אני אומנתי גומל חסדים, תפסת אומנתי, בא לבוש לבושי, ואברהם זקן בא בימים (כד, א), המדרש הזה אין לו פירוש, ונראה דהנה כתוב בספר אור המאיר פרשת לך לך, על פסוק ויעבור אברם בארץ (יב, ו), בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה שהקשה מה דאיתא (בראשית רבה יב, ט) בהבראם בשביל אברהם, הלא מנו חכמים עשרה דורות נח ועד אברהם (אבות פ"ה מ"ב), וקודם שבא אברהם אבינו במה היה מתקיים העולם:

וביאר כי הנה מדתו של אברהם אבינו, מדת חסד, עולם אהבה במקומה היא עולם בהיר, לית מחשבה תפיסה בה כלל מהות ערכה, ונקרא אברהם סבא, וכיון שבא אברהם אבינו הראה לכל באי עולם שיש התפשטות מדת חסד אפילו בארץ וכו' (עי' בראשית רבה נט, ח), וביאר שזהו פירוש, ואברהם זקן בא בימים, כלומר מדת החסד במקומה נקרא אברהם סבא, היינו אברהם זקן בא בימים, נשתלשה ונתגשמה עד שבא, בימים, ממש בגוף קדוש בעולם הזה, ימים ממש עכ"ל , היינו גוף של אברהם, על ידי אשל שנטע והשפיע לכל מדת חסד בחנם, היה שורה עליו על כל הז' מדותיו, שנקרא ימים, חסד הקדוש, היינו אברהם סבא:

והנה אמרתי פירוש (ב"ב טז, ב) בת היתה לאברהם ובכל שמה, כי הנה בחינת ו"ה של השם נקרא בן ובת, וה"א אחרונה מדת יראה מדת מלכות נקרא בת, וזהו בת היתה לאברהם, מדת יראה מדת מלכות היה לאברהם, אף על פי שמדריגתו מדת אהבה, היה לו גם כן בחינת יראה, הנקראת בת:

ובכל שמה, ובכל, היינו בכל העולמות, שמה, היינו שם ה', כי מדת מלכות מדת יראה היא עשירית מכל הספירות, וזהו בכל, בכל העולמות שם ה', וידוע מה שכתוב בתקונים

שמדת יראה מדת מלכות, נקרא לבושו יתברך, וכמו שכתוב בתיקונים תקונא חד ועשרין דף ס' ע"ב, וז"ל למלכא דאית ליה מאנא דיקר ואיהו מחבבא לגביה לזמנין שוי ליה עטרה על רישיה וכו' לזמנין עביד מינה לבושא, עכ"ל: וזהו פירוש המדרש, אמר לו הקב"ה, אני אומנתי גומל חסדים, תפסת אומנתי, והמשכת אותי בעולם הזה, אל שבע המדות שיש בך, בא לבוש לבושי, ונתן לו מדת מלכות, שהוא לבושו, שיהא הוא מנהיג העולם כרצונו וחפצו, וכמו שכתב בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא הנ"ל על פסוק (תהלים סב, יג) כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, על פי משל, בני המדינה השייכים לקבלת מלך, המליכו מלך עליהם, והמלך אחר כך, גומל חסד עם כל אחד ואחד על שהמליכו אותו, אבל לא יוכל לגמול חסד עמהם כמו שעשאו עמו:

אבל השי"ת, מי שממליך אותו, נותן לו השי"ת מדת מלכותו, שיהא הוא מוליך ומנהיג העולם כרצונו, והשי"ת גוזר גזירה והוא מבטל, וזהו כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ממש, וזה בא לבוש לבושי, מדת מלכות, הדא היא דכתיב ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל כנ"ל :

(זה שייך קודם ואברהם זקן):

וידבר אל בני חת לאמר וכו' (כג, ג) מלת לאמר הוא מיותר, ונראה זו רמז דרך מוסר, לבני אדם בעלי גופים המתענגים תמיד, ויש להם תמיד פחד ממיתה, והנה האדם הוא מקושר לגוף, בבחינת נפשו הדבוק בנפש הבהמיות, ונפש הבהמיות הוא דבוק לגוף, ואף בקבר בחינת נפשו דבוק בגוף, כמו שכתוב (איוב יד, כב) ונפשו עליו תאבל, והאדם הנלבב, אף בחייו הוא מעלה את נפשו, ונפש הבהמיות, אל הנשמה ורוח, ומדבק אותם בשכל, ומפריד אותם מן הגוף, שלא ידבקו אל תאות הגוף, וכשמרגיל עצמו להפרד מן תאות הגוף, שוב אין לו פחד ממיתה, ומשבירת הגוף: ואברהם הוא בחינת נשמה (זוה"ק לך כד, א), וידבר אל בני חת, אל האנשים שיש להם תמיד פחד ממיתה, וחת, לשון חתת ויראה, וידבר אותם לאמר, רצה לומר שיהיה להם במחשבה, גר ותושב אנכי עמכם, רצה לומר הנשמה הוא בגוף כמו גר ותושב, כי הוא גר בעולם הזה, ותושב שמושל בגוף: תנו לי אחוזת קבר עמכם, רצה לומר תנו אל הנשמה האחוזה שיש לי בקבר עמכם, הוא בחינת נפש, הדבוק בגוף אף בקבר, כמו שכתוב ונפשו עליו תאבל, תנו לי, אל אברהם, בחינת הנשמה, רצה לומר להעלות נפשו ונפש הבהמיות, אל הנשמה, ולהפרד מתאות הגוף, ושוב לא יהיה לי פחד ממיתה ומשבירת הגוף:

וזהו ואקברה רצה לומר ויהיה טמון ומכוסה, מתי מלפני, בחינת המיתה אשר היא לפני, ומפחד ממנה תמיד, ובזה שיתנו לי אחוזה שיש לי עמכם בקבר, בחינת נפש,

שידבק אותה אל הנשמה, ולא אל תאות הגוף, בזה לא יפחד ממיתה: וזהו ואקברה, יהיה מכוסה, מתי, בחינת המיתה, מלפני, אשר היא לפני תמיד כנ"ל, וכן נמצא בתיקונים תיקונא תלתין וחד (עה, ב) בענין זה וז"ל גופא דאיהו ערפה, חזרה עורף לגבי נשמה, נפש איתדבק בה בנשמתא, הדא הוא דכתיב (רות א, טז) באשר תלכי אלך, בפקודין דעשה, ובאשר תליני וכו', ע"ש:

ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דיבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם (כד, ז), להבין למה הזכיר אשר לקחני מבית אבי וכו', ואשר דיבר לי וכו', והיה די באמרו, ה' אלהי השמים ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם: ונראה על פי פשט, דכך אמר אברהם, השי"ת הנהיג אותי מבית אבי לארץ ישראל, ונשבע לי לזרעך אתן את הארץ, אבל לא ינתן לי הארץ רק לזרעי, ואם היה חפץ השי"ת שאשיב את בני לארץ מולדתי, למה לקח אותי מבית אבי ומארץ מולדתי, הלא לי לא ינתן הארץ רק לזרעי, וזהו הוכחה גדולה, שאין חפץ השי"ת שיהיה זרעי בארץ מולדתי, ומסתמא ישלח מלאכו לפניך, ולקחת אשה לבני משם:

ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וילך וכל טוב אדניו בידו ויקם וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השואבת (כד, י- יא), להבין מה בא ללמדינו, בזה הסיפור שנטל עשרה גמלים או פחות או יותר, ונראה דבא לרמז בזה, דהנה ידוע (רש"י לעיל א, א; ילקוט ישעיה רמז תנב) שהשי"ת ברוך הוא ברא כל העולמות בשביל ישראל, והאדם הוא סוף מעשה, שנברא אחר כל הברואים, ובמחשבה היה תחילה, ובשבילו ברא כל העולמות, ובו נכללין כל העולמות עליונים ותחתונים, ובאורייתא ברא השי"ת כל העולמות, כמו שכתוב (משלי ח, ל) ואהיה אצלו אמון, אל תקרא אמון אלא אומן (שמות רבה ל, ט): וכן הוא באדם שנברא בתורה, ומכוין רמ"ח אבריו כנגד מצות עשה, ושס"ה גידיו כנגד מצות לא תעשה שבתורה, וכל אבר מיוחס לאותו מצות עשה שנברא בו, כמו שכתוב בספרים, ואם הוא מקיים רמ"ח מצות עשה, ומשמר את עצמו שלא לעבור על אחת משס"ה מצות לא תעשה, לקיים מצות בוראו, אז הוא אדם שלם:

וזהו פירוש הפסוק (קהלת יב, יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם, רצה לומר, שהאדם הוא סוף דבר, של מעשה בראשית, הכל נשמע, לשון (ש"א טו, ד) וישמע שאול, לשון קיבץ ואסיפה, שכל העולמות וכל הספירות הכל נקבצין אצל האדם:

ותכלית שלו שנברא בשביל זה, את אלהים ירא, ולא יעבר על מצות לא תעשה, שהוא בבחינת יראה, שהם כנגד גידיו, ואת מצותיו שמור, שיקיים כל רמ"ח מצות עשה, שהם כנגד איבריו, כי זה כל האדם, רצה לומר זה הוא האדם, שנברא בתורה לקיים התורה, רמ"ח מצות עשה המכוונים כנגד רמ"ח איבריו, ושס"ה מצות לא תעשה המכוונים כנגד שס"ה גידיו, ובשביל זה נברא, שכל מה שברא השי"ת בעולמו לא ברא אלא לכבודו: ובאדם נכלל כל העשר ספירות, כי השלוש ראשונות, המה בחינת מוחין שלו, והשבע מדות אהבה ויראה והתפארת וניצוח וכו', צריך לעבוד בהם השי"ת לבד, ולא לעצמו, ולא לאהוב שום דבר הגשמי רק אהבת הבורא, וכן בכל דבר, כמו שאמר דוד המלך ע"ה (דה"י א' כט, יא) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וכו', והיה נותן כל מדותיו אל השי"ת לבד, ולא לכוין בשום דבר מהמדות, ופשיטא במוחין שלו, בשביל הנאת הגוף, רק לעבוד בו השי"ת, ולעשות יחוד מדת מלכות השכינה, ה"א אחרונה שבשם, אל הוא"ו שבשם, בכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, ואם הוא מקיים כך, אז הוא בבחינת צדיק גמור, ומושל ביראת ה' (ש"ב כג, ג), ומנהיג כל העולם כרצונו:

כמו ששמעתי מהרב בוצינא קדישא החסיד המפורסם מוהר"ר אברהם בן לאותו צדיק בוצינא קדישא רשכב"ה מוהר"ר דוב בער זללה"ה פירוש הפסוק (תהלים קג, יט) ומלכותו בכל משלה, כי כל נקרא צדיק (שער הכוונות ענין תפילת שחרית), וזהו ומלכותו, רצה לומר מדת מלכות של השי"ת, בכל, עם הצדיק, משלה, רצה לומר שהוא מנהיג מדת מלכות כרצונו:

וידוע מה שכתוב בספרים (מגיד מישרים בראשית ד"ה אור ליום השבת י"ד לטבת) שהשי"ת ברא האדם בעולם הזה, משום שהנשמה קודם הבריאה, היתה נהנית נהמא דכסופא, על כן נבראת בעולם הזה השפל הגשמי, ומדובק ביצר הרע, וכשכובש את יצרו, ועובד השי"ת בכל מעשיו ודיבוריו ומחשבותיו, הם עשר ספירות שבנשמה, ואינו מכוין בה להנאת הגוף, הדבוק אל היצר הרע, אז אחר כך נהנה מיגיע כפו: וזהו ויקח העבד, רצה לומר עבד השי"ת, רצה לומר הנשמה, עשרה גמלים, לשון גומל חסד, רצה לומר העשר ספירות הנכללין בהנשמה, מגמלי אדוניו, מהעשר ספירות שברא השי"ת בהם כל העולמות, מכולן לקח הנשמה, ונכלל בה, וילך, רצה לומר כדי שיוכל לילך בהם ממדריגה למדריגה, לבא אל זה העולם, וקודם הבריאה היתה בבחינת עומד, כמו המלאכים, וכל טוב אדוניו בידו, כי אם יהיה בבחינת צדיק, כמו שמשביעין את הנשמה תהי צדיק (נדה ל, ב), אז הוא מושל בכל:

ויקם וילך אל ארם, רצה לומר שהלך אל זה העולם, הנקרא אר"ם, כי ראשי תיבות אר"ם, הוא אב רם, רצה לומר שראשית התרוממת, הוא מעולם התחתון, עולם הזה, נהריים, פירש רש"י ז"ל בין שני נהרות יושבת, ונהר הוא לשון המשכה, כמו שאמרו (שבת קכא, ב) נהרות המושכין, ועולם הזה הוא בין יצר הטוב ובין היצר הרע, ובחירה בידו, או להמשיך מן היצר טוב, או חס ושלום להיפך:

אל עיר נחור, רצה לומר אל הגוף, הנקרא עיר, כמו שכתוב (קהלת ט, יד) עיר קטנה ואנשים בה מעט, נחור, לשון חרון, רצה לומר אל הגוף המדובק אל היצר הרע, המעלה חרון אף ח"ו, ויברך הגמלים מחוץ לעיר, ויברך לשון בריכה של מים, שעושין מהם המשכה לשדות, רצה לומר אותו העבד ה', עשה המשכה מהספירות, מחוץ לעיר, שלא להנאת הגוף מהמוחין שלו, ובמדותיו לא היה מכווין בהם להנאת הגוף, רק לעבוד השי"ת, ולעשות יחוד עם השכינה, וזהו אל באר המים, שכוונתו היה רק להשפיע אל השכינה הנקראת באר (זוה"ק ח"א קלה, ב):

ואמר לעת ערב לעת צאת השואבת, כי ידוע (עי' תיקו"ז תיקון סט קא, ב) דיש כ"ח עיתים, י"ד עיתים טובים הם חסדים, וי"ד עיתים רעים מן הגבורות, וזהו שאמר לעת ערב, רצה לומר מן העיתים של ערב, שהם דין, לעת צאת השואבת רצה לומר שכלה השואבים חסדים, אז עשה העבד המשכה מהספירות חסדים, אל השכינה: או יאמר וכל טוב אדוניו בידו, על דרך ויקרא לו אל אלהי ישראל (לג, כ), שקרא הקב"ה ליעקב אל, כי אל הוא מדת חסד, כמו שכתוב (תהלים נב, ג) חסד אל כל היום, והשי"ת מקבל תענוג מהצדיק, שיוכל לקבל ממנו שפע, כי יותר ממה שהעגל רוצה לינק וכו' (פסחים קיב, א), וזהו מלמד שקראו הקב"ה ליעקב אל, שמקבל ממנו תענוג, ומשפיע תענוג להשי"ת, וזהו וכל טוב אדוניו בידו, כלומר בידו להשפיע תענוג להשי"ת:

והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אותה הוכחת וכו' (כד, יד), ולהבין בכאן שעשה סימן כתיב, אשר אומר אליה הטי נא כדך, ובמעשה כתיב (שם יז) וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך, ולא אמר הטי נא כדך, כמו שעשה סימן, וגם כשחזר וסיפר דבריו לפני לבן ובתואל (שם מה), לא אמר הטי נא כדך:

ונראה, דהנה דרך העולם כששואבין מים, אי אפשר לשאוב כל שימלא הכלי לגמרי, ואחר כך כשרוצים לשתות מן הכלי, צריך להטות הכלי כדי לשתות, והנה בתחילה כשעשה סימן זה, הוא הסימן אשר עשה לנפשו, והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה, כמו דרך העולם כששואבין מים, שאי אפשר שיהיה הכלי מלא וגדש,

וצריכין להטות הכלי כשרוצים לשתות, והיא תאמר אלי שתה כך, ואין אתה צריך להטות הכד כדי לשתות, כי המים עולים לקראתה, ולא היתה צריכה לשאוב, ונתמלא הכלי מעצמה מלא וגדש, על ידי המים שעולין לקראתה, ולפיכך תאמר אלי שתה כך: וזהו עיקר הסימן, אם יעלה המים לקראתה, אותה הוכחת לעבדך ליצחק, וזהו ובה אדע כי עשית וכו', רצה לומר וב"ה עם השכינה, אדע, אם יהיה המים עולין לקראתה, ועיין בזוהר ויצא דף קנ"א (ע"ב) על פסוק (כט, ב) וירא והנה באר בשדה, וז"ל ליעקב ומשה בחדוה קבל להון האי באר ובעא לאתקרבא בהדייהו ועל דא כיון דחמא להון האי באר סליקו מיא לגבייהו כאיתתא דחדיאת עם בעלה, ע"ש עכ"ל: וזה היה כשעשה סימן לנפשו, אבל אחר כך, כשראה מרחוק שהמים היו עולין לקר[א] תה, כמו שפירש רש"י ז"ל, על הפסוק (כד, יז) וירץ העבד לקראתה, וז"ל לפי שראה שהמים עולין לקראתה עכ"ל (בראשית רבה ס, ה), רצה לומר כשראה שהוא כך, כמו שעשה סימן, וירץ לקראתה וכו', ולפיכך לא אמר הטי נא כדך, שראה שאין צריך להטות הכד, שהוא מלא וגדש, ולפיכך אמר הגמיאיני נא, ולשון זה נופל כשהכלי מלא וגדש, ואין צריך להטות, וראה עוד ביתר הסימן אשר עשה, וגם גמליך אשקה, אם יהיה כדבריו כנ"ל:

וזהו שאמר בתפלתו (שם יב) הקרה נא לפני היום וכו', רצה לומר הקר ה', לפני ה' אחרונה שבשם, שעל ידה אדע, וזהו ובה אדע, ואמר לשון הקרה נא, לשון מקרה, לפי שהיה מחזיק עצמו שהוא עדיין באחור, ולא היה השי"ת מתגלה רק דרך ארעי ומקרה, כמו שפירש רש"י ז"ל על ויקר אלהים אל בלעם (במדבר כג, ד) ע"ש: והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו (כד, כא), עיין פירוש רש"י ז"ל לשון שאיה ושממה, ונראה דהנה כשבא לאדם השפעה משכל עליון אל המוחין שלו, אז בא לחכמתו, וכשעדיין הוא בחכמה, אין האדם בעצמו משיג אותה, רק הוא מרגיש שנפל לו שכל גדול במוחין שלו, כי חכמה אין בו השגה, ומשם בא לבינה, כי חכמה ובינה הם תרי רעין דלא מתפרשין, וחכמה נותן השפעה זאת לבינה על ידי זווג, וכשבא לבינה אז קיימא קצת לשאלה ולמינדע, ועל כן נקראת בינה מי, דקיימת לשאלה, כמו שכתוב בזוהר בראשית דף א' (ע"ב) :

וכולם בחכמה עשית (תהלים קד, כד), ובמחשבה אתברירו, רצה לומר על ידי הבינה נתברר הכל, אבל עדיין באדם עצמו אין השגתו שלימה, עד שבא לדעת שלו, אז משיג אותה בשלימות עד שבא לכל מדותיו, ובדעת חדרים ימלאו (משלי כד, ד): והנה כשהוא עדיין בחכמה, אין האדם משיג, כי הוא למעלה מהשכל שלו, וזהו והאיש משתאה לה, רצה לומר שבא בחכמתו שזהו היא רבקה, והיה עדיין למעלה מהשכל שלו, ועל כן

פירש רש"י ז"ל לשון שאיה ושממה, כמו האדם שהוא מבוהל, כי הוא למעלה מהשכל, וכן בלשונינו, אנו מתרגמין למלת משתאה, לשון פלא, כי פלא הוא חכמה, ואחר כך מחריש, רצה לומר שבא מחכמתו לבינתו, והוא חרישה וזריעה דבינה, כי במחשבה אתברירו, ואחר כך לדעת ההצליח וכו', ומבינה בא לדעת, עד שבא לכל מדותיו:

הנה רבקה לפניך וכו' לבן אדוניך כאשר דיבר ה' (כד, נא), בפרשה שמיני בפסוק (ויקרא י, ג) הוא אשר דיבר ה' לאמר בקרובי אקדש וכו', פרש"י ז"ל היכן דיבר ה' ע"ש, וכאן גם כן קשה, היכן דיבר, וצריך לומר דלשון דיבר לכאן, הוא לשון הנהגה, כמו (סנהדרין ח, א) דבר אחד לדור, רצה לומר מאחר שאמרת שהשי"ת הזמין לפניך את רבקה, תיכף אחר תפלתיך, ועשתה סימנך כאשר אמרת, והיה הנערה אשר אומר וכו', ואמרה שתה וגם גמליך אשקה וכו', אם כן השי"ת הנהיג כך, ותהא אשה לבן אדוניך כאשר דיבר ה', רצה לומר כאשר הנהיג ה' אותך:

ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחותינו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שונאיו (כד, ס), עיין פירוש רש"י ז"ל את וזרעך תקבלו אותה ברכה, שנאמר לאברהם אבינו בהר המוריה עכ"ל, ולהבין הלא שם נאמר (כב, יז) ויירש זרעך את שער אויביו, ולמה שינו הם הברכה, לומר את שער שונאיו, ונראה דהנה איתא באור החיים וז"ל טעם אומרו, את, פירוש, אחר שנתבשר אברהם באלפי רבבה שיצאו מיצחק, יהי רצון שיצאו ממך, ויותר היה טוב להם, שלא היה הדבר ולא יקום, והבן, כי כל חלק רע ישנא חלק הטוב, ולו יהיה בנו ובתו עכ"ל:

והנה האלשיך ז"ל פירש החילוק בין צר לאויב, כי צר הוא הפועל רע, אבל אויב אינו פועל רע בעצמו, אבל כשאחרים עושים רע הוא משמח בזה, על דרך (איכה א, כא) כל אויבי שמעו רעתי ששו, והנה לשון שונא, הוא בודאי מי שהוא פועל רע בעצמו, כמו שכתוב (דברים יט, יא) וכי יהיה שונא לרעהו וארב לו וכו', כל שונאי [עלי] יחשבו רעה לי (תהלים מא, ח):

והנה בברכה שבירך לו בהר המוריה, ויירש זרעך את שער אויביו, רצה לומר שירשו אף שער של אויביהם, רצה לומר אף שאינם פועלים רע בעצמם, רק ששונאים אותם בלב, אף על פי כן נצחו אותם וירשו שעריהם, אבל הם משברכו את רבקה, ובאמת היו שונאים אותה בלבם, כמו שכתוב באור החיים, כי ידוע הרע ישנא חלק הטוב, ולו יהיה בנו ובתו עכ"ל, לא רצו לומר ויירש זרעך את שער אויביו, כי אם יאמרו כן, יקללו את עצמם, כי גם הם אויבים בלב אותה, אלא שאינם פועלים רע במעשה, על כן אמרו

ויירש זרעך את שער שונאיו, רצה לומר אותם שהם שונאיו ופועלים רע, אבל לא אותם שנקראים אויבים ואינם פועלים רע כנ"ל:

ויצחק בא מבוא באר לחי רואי והוא יושב בארץ הנגב (כד, סב). להבין מה בא ללמדנו מהיכן בא, וגם האיך שייך זה למעלה שיושב בארץ הנגב, ונראה דידוע כשנעשה זווג יסוד ומלכות, אז נמתקין הדינין, על ידי השפע הבאה מלמעלה לזווגם, ומדת מלכות נקרא אספקלריא דלא נהרא, ולית לה מגרמיה כלום, רק מדת היסוד המאיר בה, ובאר נקרא מדת מלכות, וחי נקרא מדת יסוד, ויצחק הם הדינין: וזהו ויצחק בא, כמו (טו, יז) השמש באה וכו', כלומר הדינין נאספין ואינם, מבוא באר לחי, כלומר כאשר מביאין מדת באר לחי, למדת יסוד הנקרא לחי רואי, כי מדת היסוד הוא המאיר לבחינת באר, ועל כן נקראת מדת יסוד למדת מלכות חי רואי, וכאשר מביאין מדת באר לחי רואי, אז הדינין נאספין, ובאמת הדינין צריכין להמתיקם, אבל לא לבטלם, כי הדינין הם צורך העולם:

וזהו פירוש הפסוק (דה"י א טז, ל) חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט, ולכאורה אין לו פירוש כלל, מהו אף תכון תבל, אלא שאמר חילו מלפניו כל הארץ, והטעם, כי אף תכון תבל, רצה לומר באף שחרה על עובדי רצונו, בזה תכון תבל בל תמוט, כי אם לא היה שום דין ומשפט למטה, היה העולם מתמוטט, ועל כן חילו מלפניו כל הארץ, ועל כן הדינין צורך העולם, אבל צריך להמתיק בחסדים, וזהו והוא, יצחק, היא הדינין, יושב בארץ הנגב, ונגב הוא דרום, מדת חסד, כלומר שהדינין נמתקים בחסדים ונעשה רחמים גמורים:

או יאמר ויצחק בא מבוא באר לחי רואי, דהנה האדם אשר זכה עזר מהש"י, לשוב אליו באמת, הוא גורם שמחה למעלה, כי האדם הוא חלק אלהי ממעל, כמו שכתוב (דברים לב, ט) כי חלק ה' עמו, וכשעובר עבירה, ונמסר ביד היצר והקליפות, הוא נאבד מן השי"ת, כי הרשעים נקראים אבידה, כמו שכתוב (תהלים לז, כ) (וה)רשעים יאבדו, וכששב אל ה' באמת הוא שמחה לפניו שמצא אבידתו שאבד זה שנים רבות: וזהו פירוש, דרשו ה' בהמצאו (ישעיה נה, ו), כלומר כשתשוב אל הש"י, ויהיה להשי"ת מציאה שמצא אבידתו, דרשו ה', ותשוב אליו באהבה, ויהיה כואב לכם צער השי"ת, שהיה לו מכם עד הנה, אבל השב מיראת עונש, אינו שב רק להנאת עצמו, שלא ילכד בעונש העבירה:

וידוע (זוה"ק ח"ג קכב, א) דעל כן נקרא תשובה, כלומר תשוב ה"א, שמחזיר ה"א אחרונה מדת מלכות, שריחק בעונותיו, אל וא"ו שבשם, וזהו ויצחק בא, כלומר ששמחה בא

למעלה, מבוא, ממי שהוא מביא, באר, מדת מלכות ה"א אחרונה אל, חי רואי, הוא מדת יסוד, וא"ו שבשם הנקרא חי, ואל מדת מלכות נק' מדת יסוד, חי רואי, כי הוא המאיר בה, כי הוא נקרא אספקלריא דלא נהרא, דלית ליה מגרמיה כלום, ובתשובתו, שמחזיר ה"א אחרונה אל וא"ו שבשם, הוא שמחה גדולה למעלה, והוא מי שגורם זה השמחה, יושב בארץ הנגב, בחסדים גדולים, כי נגב הוא דרום, מדת חסד: ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים (כד, סג), עיין פירוש רש"י ז"ל לשוח לשון תפלה, כמו (תהלים קב, א) ישפוך שיחו עכ"ל, ונראה דאדם המתפלל, צריך להתפלל על השכינה, ואם יש לו איזה צער ח"ו, יחשוב שזה הוא החסרון שבשכינה, שהוא ניצוץ השכינה, ויתפלל על צער השכינה, ולא יחשוב צערו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין מו, א) בזמן שאדם מצער, שכינה מה לשון אומרת קלני וכו', ואם מתפלל כך, שיסורו הדינין מהשכינה, בודאי נענה מיד, ושדה נקרא שכינה:

וזהו ויצא יצחק לשוח, להתפלל, בשדה, בשביל השכינה הנקרא שדה, לפנות ערב, כי הדינין נקראים ערב (זוה"ק ח"א קלב, ב), וזהו לפנות ערב, לפנות הדינין מהשכינה, וישא עיניו וירא, והנה גמלים באים, וגמלים לשון גומל חסד, רצה לומר כיון שהתפלל כך, נענה תיכף, וראה חסדים באים:

או יאמר ויצא יצחק וכו', דהנה כתבתי כמה פעמים דהשי"ת ברא כל העלמות, כדי שתתגלה מלכותו, ולהמליך השי"ת על כל, כי מדת מלכות לית ליה מגרמיה כלום, רק מה שמאיר בה מדת יסוד, הכלול מעולמות עליונים, ואין מלך בלא עם , ועל כן ברא כל העולמות, בהשתלשלות עד העולם הזה, בשביל ישראל, שהם מקבלין עליהם עול מלכותו ויראתו:

ועל כן תקנו בשמנה עשרה, אחר שלש ראשונות, למסדר שבחיה, להמליך השם יתברך על צורכי נשמה וצורכי הגוף, אתה חונן לאדם וכו', אף על פי שארבעים יום קודם יצירה, נגזר על הטיפה שיהיה חכם (עי' נדה טז, ב) אנו מבקשין שיחון אותנו בחכמה ובינה ודעת, כי בידו ליקח טעם זקנים, וכמה חכמים נטרדו מעולם הזה ומעולם הבא, שלא היה להם יראה, ולא המליכו השי"ת, על זה, על כן אנו מבקשין, חננו מאתך וכו', ובברכות השיבנו אבינו, וקרבנו מלכינו לעבודתיך, כי אי אפשר לעבוד השי"ת בלעדו, והחזירנו בתשובה שלימה לפניך, כי אי אפשר לעשות תשובה בלעדו יתברך, והוא הנותן יד לפושעים (תפילת נעילה דיוכ"פ), ועוזרם לשוב אליו: והכלל, שאנו ממליכין אותו, על כל הדברים, הן צורכי נשמה, הן צורכי הגוף, ואין בידינו כלום, ואנו מבקשין שנעבוד אותו, כי אי אפשר לעבוד אותו בלעדו יתברך, כמו שאמרו (קידושין ל, ב) יצרו

של אדם מתגבר עליו בכל יום [ומבקש המיתו וכו'] ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, על כן אנו מבקשין, שיציל אותנו מן היצר הרע, המסית להתענג בתענוגי עולם הזה, ועל כן נקראת מדת מלכות יראה תתאה, שצריך לירא תמיד, שלא יפול למטה, ככל ברואי עולם הזה הממלאים תאותם עם היצר, בין אסור ובין מותר, ולבקש מהשי"ת שיציל אותנו מיצר הרע:

וכתוב בתיקונים בהקדמה (תיקו"ז ה, ב), שהבאתי כמה פעמים, מאן דאית ביה יראת ה', אייתי ליה לידי ענוה, דאיהו שכינתא עילאה, היינו עולם התשובה, כי ביראתו שלא יפול למטה, אם רואה שכבר נלכד במצודת היצר, עושה תשובה מיראה, וכשעושה תשובה מיראה בשלימות, בא לו מאת השי"ת מדת אהבה, ועושה תשובה מאהבה, אז מקיים (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, והיא בעולם ענוה ועולם התשובה מאהבה, שאז זדונות נעשות כזכיות, על כן מאן דאית ביה יראת ה', אייתי ליה לידי ענוה, אימא עילאה, דהיא תשובה עילאה, וידוע כשאדם הוא במדת יראה לפני השי"ת, קודם שבא אליו מדת אהבה הוא כפוף לפני השי"ת, ועל כן בראש השנה שצריך האדם ביותר להמשיך עליו מדת יראה, אמרו חז"ל במסכת ר"ה דף כ"ו (ע"ב) כמה דכייף אינש דעתיה טפי מעלי: וזהו ויצא יצחק, כלומר הדינין מסתלקין, לשוח בשדה, ומדת יראה נקראת שדה, כלומר מי שהוא שוחה, וכייף נפשו במדת יראתו, וזהו לשוח, שהוא שוחה עצמו, בשדה, במדת יראתו, ועושה תשובה מיראה כשרואה שכבר נלכד במצודת היצר ח"ו, אז ויצא יצחק, מסתלקין הדינין ממנו, אפילו לפנות ערב, כלומר אף כשיפנו אליו צללי ערב, אם עושה תשובה מיראה, מסתלקין הדינין ממנו, ויבא אליו תיכף מדת אהבה, וזהו וישא עיניו וירא והנה גמלים באים, לשון גומל חסד, כלומר שבא אליו בחינת אהבה:

פרשת תולדות

ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק (כה, יט), עיין פירוש רש"י, וז"ל יעקב ועשו האמורים בפרשה, אפשר לומר דהנה כתוב באור החיים, על זה הפסוק, וז"ל כי יצחק כשנולד, לא היה בזה המדריגה שיוליד, כי בא מסטרא דנוקבא וכו', אם כן מניין לו תולדות, לזה גמר אומר אברהם הוליד את יצחק, פירוש הפעיל כח הלידה ביצחק, שהמשיך אליו נפש שהיא במדריגת המוליד, וזה היה באמצעות העקידה עכ"ל: וכן איתא בזוהר פרשת וירא דף ק"ג (ע"א), שיצחק נולד מסטרא דנוקבא ובעקידה שהיה התכללות מאז ראוי להוליד , ובזוהר פרשת וירא דף קי"ט (ע"ב) הפליג מאוד צדקת יצחק בעקידה, שהיה בן ל"ז שנה בשעת עקידה, ואברהם היה זקן, ובידו היכולת לעכב

מלעקדו, וקיים מצות השי"ת, ומסר עצמו לעקידה, ורש"י ז"ל פירש בפרשת אלה תולדות נח (ו, ט), ללמדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים ע"כ (בראשית רבה ל, ו):

וזהו שאמר אלה תולדות יצחק בן אברהם, רצה לומר אלה מעשים טובים והשבח שלו, ומהו המעשים טובים והשבח שלו, אברהם הוליד את יצחק, רצה לומר אברהם הפעיל כח הלידה ביצחק, כי משנולד לא היה ראוי להוליד, ובשעת העקידה שהיה התכללות אברהם ביצחק, הפעיל אברהם כח הלידה ביצחק, וזהו הוראה מעשים טובים של יצחק שמסר עצמו לעקידה, וזהו תולדות יצחק, המעשים טובים שלו כנ"ל:

ובהכי ניחא מה דאמר ואלה תולדות, בתוספות וא"ו, ואם קאי על תולדות ממש של יצחק בן אברהם, יעקב ועשו האמורים בפרשה, כפירוש רש"י ז"ל, הוי ליה למימר אלה תולדות יצחק, כי אלה פוסל הראשונים, הם תולדות ישמעאל הנזכר מקודם: אבל אם קאי תולדות יצחק, על המעשים טובים והשבח של יצחק, שפיר אמר ואלה, מוסיף על הראשונים, שאמר מקודם (כה, יז) ואלה שני חיי ישמעאל [וכו'] ויגוע ויאסף אל עמיו, ופירש רש"י ז"ל לא נאמר גויעה אלא בצדיקים (ב"ב טז, ב), שפיר אמר אחר כך, ואלה מוסיף על הראשונים, שהשבח ומעשים טובים של יצחק, נוסף על ישמעאל אף על פי שהיה צדיק:

ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו (כה, כא), עיין פירוש רש"י ז"ל ויעתר לו ה', ולא לה שאין דומה תפילת צדיק בן צדיק לתפילת צדיק בן רשע, לפיכך לו ולא לה (יבמות סד, א), להבין, איך נראה במעשה שהשי"ת האזין תפלתו ולא תפילתה, הלא שניהם התפללו שיהיה להם בנים, ונתן להם השי"ת בנים, והאיך נראה במעשה שזכות תפילתו פעל זאת, ולא תפילתה: ונראה, דאיתא בליקוטי תורה על פסוק זה, וז"ל ויעתר פירשו רבותינו ז"ל (יבמות סד, א) מה עתר מהפך וכו', פירוש יצחק מתפלל למזל ונקה, ושם היתה צריכה להשפיע לאשתו, ורבקה היתה מתפללת למזל נוצר, שהוא דכורא, וכל אחד היה מתפלל היפך חבירו, וזהו שאמר לנוכח אשתו עכ"ל, ואפשר הטעם שכל אחד היה מתפלל על חבירו, ולא התפלל כל אחד על עצמו, מפני שאין חבוש מתיר עצמו וכו' (ברכות ה, ב), על כן כל אחד היה מתפלל על חבירו:

ועיין באור החיים, וז"ל טעם שלא אמר וידע יצחק את אשתו, כאומרו (ד, א) והאדם ידע, וידע אלקנה (שמואל א א, יט), אולי שהיה התפילה אחר שידע, ותוך שלשה ימים,

כאומרו (ברכות ס, א) שלשה ימים הראשונים יתפלל אדם שלא יסריח, וזו היתה תפילתו של יצחק עכ"ל:

ולפי זה נכון, שאמר ויעתר לו ה', ולא לה, לפי שהיתה תפילתם זה בזוית זו וזו בזוית זו, אחר הביאה, ואם כן תפילתה שהתפללת למזל ונוצר, שהוא דכורא, בשביל יצחק, לא פעל כלום, שכבר היה הזרע במעיה, אך תפילת יצחק, שהתפלל למזל ונקה, על רבקה שתקלוט הזרע, היתה מקבלת, וזהו שאמר לו ולא לה, והאיך נודע הדבר, ותהר רבקה אשתו, ולא כתיב וידע יצחק, שהיתה תפילתם אחר שידע, ונמצא שלא היתה צריכה לתפילתה על יצחק, וזהו ויעתר לו ה', ולא לה כנ"ל:

וזהו שאמר רש"י ז"ל, לפי שאין דומה תפילת צדיק בן צדיק וכו', רצה לומר, כיון שיצחק לא היה צריך לתפילה, כי היה ראוי להוליד, רק כי עקרה היא, והיא צריכה לתפילה, ואמרו רבותינו ז"ל במסכת יבמות דף ס"ד (ע"א), מפני מה היו אבותינו עקורים, מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים, ורבקה היתה עקרה, כתיב ויעתר לו ה', לו ולא לה, שלא פעל תפלתה, שכבר היה זרעו שלו במעיה, רק תפילת יצחק פעל שנקלט הזרע, לכך אמר לפי שאינו דומה, שתפילתם היה אחר הביאה, לכך כתיב ויעתר לו ה', לו ולא לה, כדי להודיענו שאינו דומה תפילת צדיק בן צדיק וכו', כלומר שכל זה בא ללמדינו, שאינו דומה וכו', לפיכך כתיב בתורה ויעתר לו, ולא לה, ללמד זה, שאינו דומה וכו':

וזהו פירוש הפסוק שלאחריו, ותאמר אם כן למה זה אנכי, עיין פירוש רש"י, וז"ל ותאמר אם כן, גדול צער העבור, למה זה אנכי, מתאוה ומתפללת על הריון עכ"ל, ולכאורה קשה למה כתוב לשון זכר למה זה, אלא לפי שהתפללה על יצחק, למזל ונוצר, שהוא דכורא, על כן כתוב לשון זכר למה זה אנכי, רצה לומר למה התפללתי למזל דכורא כנ"ל:

או יאמר ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו ה' וכו', עיין פירוש רש"י ז"ל, לנוכח אשתו, זה עומד בזוית זו ומתפלל וכו' (בראשית רבה סג, ה), ואפשר לומר דאמרו רבותינו ז"ל (יבמות סד, א) מפני מה היו אבותינו עקורים מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים, והנה על כרחך שהיתה רבקה מתפללת, כיון שהיא עקרה, אבל יצחק כבר ראוי להוליד, כי מחמת העקידה היה נכלל באברהם, ועיין באור החיים על פסוק (יח, י) והנה בן לשרה אשתך :

ואם כן יצחק לא היה צריך להתפלל אחר העקידה, שלא היה עקר, אבל כיון שראה יצחק שרבקה מתפללת, היה ירא שיתן לה השי"ת שאלתה, ויתן לה בן מעלמא דנוקבא, כמו שאירע לשונמית, שאמר לה אלישע (מ"ב ד, טז) כעת חיה את חובקת בן, וכן

בשמואל (ש"א א, יז), עיין באלשיך שם, לכן היה יצחק גם כן מתפלל, שינתן לו בן מעלמא דדכורא:

וזהו שאמר ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא, ורצה לומר ובעל כרחך היא היתה צריכה להתפלל, כי עקרה היא, והקב"ה מתאוה לתפילתה, מחמת זו, ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו, רצה לומר נגד תפילתה, שיתן לו השי"ת בנים מעלמא דדכורא, וזהו ויעתר לו ה', שנתן לו השי"ת בנים מעלמא דדכורא וכו':

ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי וכו' (כה, כב), עיין פירוש רש"י ז"ל, ונראה דהנה רבקה ראתה, בעברה על פתח בית המדרש, יעקב מפרכס לצאת, וכשהיתה עוברת על פתח עבודה זרה, עשו מפרכס לצאת (בראשית רבה סג, ו), ואם כן ראתה בעצמה, שיש בקרבה שני כחות, אחד טוב ואחד רע, מן הסתם החזיקה את עצמה לאין, ואת יצחק החזיקה לצדיק גמור, וסברה שכח הטוב שיש בה הוא מן יצחק, וכח הרע שיש בה תלתה בעצמה, ומאתה הרעה הגדולה אשר בקרבה:

ואמרו רבותינו ז"ל (יבמות סד, א) מפני מה היו אבותינו עקורים, מפני שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפילתן של צדיקים, וכאן היתה היא עקרה ולא יצחק, כמו שכתוב ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה הוא:

וזהו שאמרה רבקה, אם כן, שיש שני כוחות בי, אחד רע ואחד טוב, והכח הטוב הוא בודאי מן יצחק, והכח הרע הוא בודאי ממני, למה זה אנכי נעשית עקרה כדי שאתפלל, אם הייתי צדקת היה השם יתברך מתאוה לתפלתי, אבל עכשיו שכח הרע הוא בודאי ממני, למה השם יתברך מתאוה לתפלתי, ואני עקרה בשביל זה, אבל יצחק כבר היה ראוי להוליד על ידי עקידה, כמו שכתוב באור החיים על פסוק (יח, י) והנה בן לשרה אשתך:

וזהו ותלך לדרוש וכו', וזהו למה זה אנכי, לכאורה מלת זה הוא מיותר, וגם מלת זה הוא לשון זכר, והאיך שייך כאן מלת זה, אלא רצה לומר, למה זה, בחינת דכר, אנכי, רצה לומר למה בחינת דכר אצלי, שאיני ראוי להוליד, הלא אין אני צדקת שיהא הקב"ה מתאוה לתפילתי, ותשובתה מאת ה', שני גויים בבטנך, זה אנטינינוס ורבי (ברכות נז, ב), רצה לומר אף מן החלק רע שבך, יבא גם כן דבר טוב: ויצא הראשון אדמוני כולו כאדרת שער ויקראו שמו עשו ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו (כה, כה-כו), להבין שקראו שמו עשו, מה זה לשון נופל על הלשון, ונראה, דהנה מראה אדום הוא בחינת דין (עי' זוה"ק ח"א כח, א), וגם בחינת שער הוא בחינת דין, כי שערות הם בחינת דין וצמצום, והנה בחינת עולם העשיה, היא בחינת דין וצמצום:

ועל כן קראו שמו עשו, כלומר שהוא מעולם העשיה בחינת דין וצמצום, ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו, זהו רמז שיעקב אבינו ע"ה אינו חפץ בתענוגי עולם העשיה, רק הוא מביט תמיד על סוף של עולם העשיה, כענין שאמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ג מ"א) ולאן אתה הולך, למקום עפר רמה ותולעה, יעקב הוא לשון סוף, וזה בעקב עשו, רצה לומר בסוף של עולם העשיה, ועל כן קרא שמו יעקב, הוא יו"ד עקב, רצה לומר אפילו בעולם העשיה, המשיך חכמה שהיא יו"ד לשם:

או יאמר וידו אוחזת בעקב עשו, על דרך שפירש רש"י ז"ל, והיה עקב תשמעון את המשפטים (דברים ז, יב), אם המצות [הקלות] שאדם דש בעקביו תשמעון וכו' (תנחומא עקב א), וכן כאן, וידו אוחזת בעקב עשו, כלומר העבירות שהיה עשו דש בעקביו, ולא היה אצלו שום נדנוד עבירה, יעקב אחז בהם, ושמרם מאוד מאוד לעשותם: ויעקב איש תם יושב אהלים (כה, כז), להבין מה שייכות התם ליושב אוהלים, ואם הם שני דברים, היה לו לומר ויעקב איש תם, ויושב אוהלים, ונראה דכתבתי כמה פעמים שהשי"ת ברא כל העולמות, כדי שיתגלה מלכותו, היינו מדת יראה תתאה, וכשיהיה לו יראה תתאה בשלימות, בא אליו מדת אהבה מאת השי"ת, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, א) :

וכשבא לו מדת אהבה בשלימות, צריך לאחוז גם כן במדת יראה, כי אי אפשר לעבוד השי"ת במדת אהבה לבד, כי במדת אהבה לבד, יכול להיות שיעבור אחת ממצות השי"ת ולא יעשה, בחושבו מחמת אהבתו לא יקפיד עליו, על כן צריך לאחוז גם כן במדת יראה תתאה:

ומדת יראה ואהבה אייתי ליה שיעשה תשובה מאהבה, היא בינה, עולם התשובה מאהבה, והעולם התשובה דבוק לחכמה, ולא מתפרשין לעלמין, וחכמה לא אשתמודע אלא בביתיה, היינו בינה עולם התשובה, על כן עולם התשובה ממשיך אליו חכמה, שהוא יו"ד, הדבוק אל אין ממש, וכמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל (ח"ב ע, א) בכונות שיר המעלות אליך נשאתי וכו' היושבי בשמים (תהלים קכג), ומחמת שחכמה דבוק אל אין ממש, ששם הוא עיקר הסליחה, ונתהפך זדונות ונעשות זכיות, ועיין מה שכתב האר"י ז"ל בסידור בשבועות (ח"ג לו, א):

וזהו פירוש הפסוק (תהלים קמד, טו) אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו, כי אשר הוא בינה, ויו"ד הוא חכמה (זוה"ק ח"ב קכג, ב), וזהו אשרי העם, כשהעם דבוק אל אשרי, היינו חכמה ובינה, ואז שככה לו, לשון וחמת המלך שככה (אסתר ז, י),

וזהו שככה לו, הם ממתיקין הדינין, בשביל שהם דבקים אל אשרי, חכמה ובינה, הם ממתיקין הדינין שלו:

ומפרש הכתוב בעצמו, הטעם שהם ממתיקין הדינין, אשרי העם שה' אלהיו, והוי' הניקוד אל ה' אלהיו, הוא הוי' בניקוד כתר, ששם עיקר הסליחה, וזדונות נעשות זכיות, ובשביל שהם דבקים אל היו"ד, שהוא חכמה, הדבוק אל אין ממש, הוי' בניקוד כתר, על כן ממתיקין כל הדינין, ואדרבה נעשות זכיות, ונמצא כשהאדם הוא בבחינת יראה, הוא בודאי בחינת עוני ורש, וצריך אל כל, ולית ליה מגרמיה כלום, וכשבא אליו מדת אהבה, ואהבה בלי יראה אין עבדות כלום, ועל כן צריך לאחוז במדת יראה גם כן, ואז כשיהיה לו בחינת אהבה ויראה ביחד אז נקרא שלם: והנה יצחק לא היה ראוי להוליד כלל, כי היה גלגול חוה, והיה נוקבא, רק בשעת עקידה נכלל אברהם ביצחק, ואז היה ראוי להוליד, ועל כן נולדה רבקה בת זוגו אחר עקידה, וזהו פירוש אברהם הוליד את יצחק, ואת פרושו עם, כלומר אברהם שהוא גלגול אדם, הוליד עם יצחק, אשתו, את יעקב:

ועל כן יעקב אחז בתרין סטרין (זוה"ק ח"ג קיז, א), היינו שהיה לו יראת יצחק, היינו יראה תתאה, וגם כן יראת אברהם, יראה מחמת אהבה, ועל כן היה לו תמימות, שהיה לו מדת אהבה ויראה ביחד, וזהו ויעקב איש תם, שהיה לו תמימות בלי חסרות כלל, ולמה היה לו תמימות בלי חסרות, ומפרש הכתוב שהיה יושב אהלים, ובחינת יראה נקרא אהל, וזהו היה יושב אהלים, בשני מיני יראה, ביראה תתאה מבחינת יצחק, ויראה תתאה מחמת אהבה מן אברהם, ובשביל שהיו לו שני מיני יראות בתולדה, על כן היה תמים בלי חסרות:

וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך (כו, ב), איתא במדרש רבה (סד, ג) שכון בארץ, עשה שכונה בארץ ישראל, הוי נוטע, הוי זורע, הוי נציב, מה שאמר עשה שכונה בארץ ישראל הוי נוטע וכו', אין לו פירוש, ומה כוונתו לדרוש על מלת שכון בארץ הוי נוטע וכו':

ואפשר לומר, לפי מה שאמרתי פירוש המדרש פרשת קדושים פרשה כ"ה (ג), וז"ל כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל (ויקרא יט, כג), רבי יהודה בר סימון פתח, אחרי ה' אלהיכם תלכו (דברים יג, ה), וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה, אותו שכתוב בו (תהלים עז, כ) בים דרכיך ושבילך במים רבים, ואתה אומר אחרי ה' תלכו ובו תדבקון, וכי אפשר לבשר ודם לעלות לשמים, להתדבק בשכינה אותו שכתוב בו (דברים ד, כד) כי ה' אלהיך אש אוכלה וכו', ואתה אומר ובו תדבקון: אלא מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב (ב, ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן

מקדם, אף אתם כשנכנסין לארץ, לא תתעסקו אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל, והמאמר הזה אין לו פירוש:

ואפשר לומר, דידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה א, א) בראשית, בשביל ישראל שנקראו ראשית, נבראו כל העולמות, והרב הקדוש בוצינא מוה' דוב בער זללה"ה אמר, פירוש הפסוק (ב, ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, האיך נטע ה' גן עדן בשעת בריאת העולמות, הלא כל אחד ואחד מישראל עושה לעצמו גן עדן, בתורתו, ובקיום המצות, ומעשים טובים שעשה, והאיך נטע ה' גן עדן קודם עשיית מעשה המצות והתורה של אדם:

ואמר, כי אצל השי"ת, העבר והעתיד שוין, והוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות, והיה נהנה ממעשי הצדיקים קודם עשייתן, וקודם בריאתם, וזה התענוג שיקבל אחר כך מהם כשיבראו, בשביל זה התענוג ברא כל העולמות, ובזה התענוג, שיעשו לו אחר שיבואו לעולם, ויעשו מצות ומעשים טובים, בזה המצות ומעשים טובים שיעשו אחר כך, הנגלות לפניו, ברא הגן עדן:

וזהו ויטע ה' אלהים גן, ומפרש מהיכן ברא, ואמר, בעדן, הוא התענוג, מקדם, שהיה לו קודם שיבואו הצדיקים בעולם, והיה צופה בזה התענוג של המצות ומעשים טובים שיעשו, וברא גן עדן, עכ"ד ודברי פי חכם חן :

והנה ידוע (עץ חיים שער א פ"א) שבריאת העולמות היה ברצון ברכה ונדבה, להיטיב לעמו ישראל, ולהמשיך עליהם שלשה עשרה מכילין דרחמים, כי מדרך הטוב להיטיב, ועל כן ברא כל העולמות בהשתלשלות, זה אחר זה, עד עולם הגשמי עולם העשיה, ששם בני ישראל, כדי להיטיב להם, ולהשפיע להם י"ג מכילין דרחמים ברצון ברכה ונדבה: והאיך יכולין ישראל לקבל הי"ג מדות, היינו על ידי מצות ומעשים טובים, וכמו שאמרו (מסכת סופרים ג, יז) הדבק במדותיו, ומה הוא רחום וכו', וכשישראל עושין כסדר הזה, וקוראין הי"ג מדות, ומזכירין רחום וחנון, ורחמיו לא כלין לעולם, אף אם תמה זכות אבות, רחמיו לא כלין, וכמו שפירש רש"י ז"ל, שכרת עם משה ברית, וכמו שכתוב (שמות לד, י) הנני כורת ברית, שאין חוזרת לעולם ריקם (ר"ה יז, ב), ונמצא בזה הדיבור, שישראל קוראין הי"ג מכילין דרחמים, הם ממשיכין הי"ג מכילין דרחמים, שברא השי"ת כל העולמות, כדי להיטיב להם, להמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמים:

והאיך נברא העולמות, להמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמים, הוא מן התענוג שיקבל מישראל, בעשייתן המצות ומעשים טובים, ולהדבק בו יתברך, וכמו שכתוב המפרש להרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ב ה"א) שכל המצות ומעשים טובים של אדם, היינו

בשביל מצות עשה, ולדבקה בו (דברים יא, כב), והאיך יכולין להדבק בו, אלא הדבק במדותיו מה הוא רחום וכו', וזה ראה השי"ת, וצפה והביט בהצדיקים במעשיהם הטובים, שיקיימו המצות ומעשים טובים, ולהדבק בו יתברך, וברא כל העולמות, להמשיך עליהם י"ג מדות:

וזהו כשישראל עושין כסדר הזה, היינו שיתעטף השליח ציבור ויקרא הי"ג מדות, בזה ימשיך י"ג מדותיו על ישראל, שהוא ברא כל העולמות בשביל ישראל, שיהיו דבוקין בו יתברך כשיבראו בעולם הזה, ויעשו מצות ומעשים טובים כדי להדבק במדותיו, נמצא על ידי קריאתן הי"ג מדות, הם ממשיכין עשייתן של הי"ג מדות, ונמצא הם ממשיכין הגן עדן שברא השי"ת מתענוג שיקבל מישראל, גם בעולם הזה: וזהו שאמר המדרש, מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה, שנאמר ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, היינו להמשיך על ישראל י"ג מכילין דרחמים, ברצון ברכה ונדבה, רק כוונתו להיטיב לישראל, כי מדרך הטוב להיטיב, אף אתם כשנכנסים לארץ, לא תתעסקו אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב, וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל, כי ידוע שמדת יראה נקראת ארץ, ומדת יראה הוא השער הראשון להכנס אל השי"ת, כמו שכתוב (תהלים קיח, כ) זה השער לה' צדיקים יבואו בו, וידוע (פסחים קיב, א) כי יותר ממה שהעגל רוצה לינק, הפרה רוצה להניק, והתענוג המשפיע הוא יותר מתענוג המקבל, וכן השי"ת, יש לו תענוג גדול כשישראל מקבלין ממנו הי"ג מדות:

וכן בזה הכוונה צריך אדם לקבל שפע מהשי"ת, ולהדבק בו, ולהדמות אליו יתברך, כמו שהשי"ת ברא כל העולמות, רק להיטיב לישראל ברצון ברכה ונדבה, כן צריך האדם לקבל הטובות מן השי"ת, שיהיה נחת רוח אליו יתברך, שיהיה לו תענוג מן ישראל, ולא להנאת עצמם:

והנה בכל האוכל הגשמי שאדם אוכל, יש בו ניצוצות הקדושות הרוחני, המחיה הדבר הגשמי של אוכל, והגוף נהנה מגשמיות המאכל, והנשמה נהנה מרוחניות המאכל (עי' ליקוטי תורה עקב ד"ה כל), ואמר הרב הגאון בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זללה"ה שהחיות שבתוך המאכל נקראת אוכל, והגשמיות נקראת מאכל, כמו מאכיל לפועלים, כן גשמיות המאכל מאכיל לאדם האוכל, החיות שבתוכו, ועל כן נקרא מאכל, ודברי פי חכם חן :

וזהו שאמר אף אתם כשנכנסים לארץ, אל מדת יראה, השער הראשון, לא תתעסקו אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ, היינו כל אדם שנקרא עץ, כמו שכתוב (דברים כ, יט) כי האדם עץ השדה, והיינו כל אדם, יטע האוכל

אליו יתברך, על דרך ישראל מפרנסין לאביהן שבשמים (זוה"ק ח"ג ז, ב), שיהיה כוונתו בקבלת השפע מאת השי"ת, לא להנאת עצמו, רק שיהיה תענוג ונחת רוח אליו יתברך לבד, להדמות אל השי"ת, שעסק במטע תחילה, כדי להיטיב לעמו ישראל לבד, ברצון ברכה ונדבה:

וזהו שאמר המדרש בכאן, עשה שכונה בארץ ישראל, הוי נוטע, רצה לומר, כל עץ מאכל, שיהיה תענוג להשי"ת, הוי זורע, עשיית המצות נקרא זריעה, כמו שכתוב (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד, ועל זה הצדקה תקבלו השפע מלמעלה, ויהיה כוונתכם שיהיה נחת רוח אליו יתברך, ולא להנאת עצמו כנ"ל, וכל זה, בארץ, כשיגיע למדת יראה:

ואל תרד מצרימה, לפי שאתה עולה, כמו שכתב המדרש אחר כך (שם), גור בארץ הזאת (שם שם ג), בארץ פלשתים הותרה לו לגור, אף על פי שהוא עולה, לפי שכבש[ה] דוד, ויש בו קצת קדושת הארץ:

ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו ה' (כו, יב), להבין, דהוה ליה למימר ויזרע יצחק בארץ ההוא בשנה ההוא, וימצא מאה שערים, ונראה דהנה ידוע בספרים שבנתינות צדקה מהפכין מדת הדין לרחמים , וכן בשלחן ערוך יורה דעה סימן רמ"ז סעיף ד', וז"ל הצדקה דוחה את הגזירות הקשות, וברעב תציל ממות עכ"ל: ולפי השכל, אם אדם נותן צדקה מחמת יסורין הבאין עליו, ולא קודם לכן, אף על פי שמכווין בזה להנאת עצמו, לרפאות את עצמו ממכאוביו, אף על פי כן, גדול כח הצדקה, שדוחה הגזירות הקשות, כי בנתינות צדקה עושה יחוד, ונעשה מצדק, שהוא דין, צדקה, שהוא רחמים, בכח שיומשך לה בחזרתה פנים אל פנים עם זעיר אנפין, כמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל:

והנה הצדקה נקראת זריעה כמו שכתוב (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה, ומדת יראה נקראת ארץ, והגבורות והדינין נקראים יצחק, וזהו ויזרע יצחק, רצה לומר שעושה זריעה של צדקה, בדינין וגבורות הקשים, הנקראים יצחק, בארץ ההוא, רצה לומר ביראה של הדינין, כלומר מחמת יראת הדינין, עושה צדקה בשעת מעשה, ולא קודם לכן:

וימצא בשנה ההוא, ושנה לשון שינוי, רצה לומר שמצא בשינוי הזה שגרם הצדקה, והיפך מדת הדין לרחמים, מאה שערים, כי ידוע שמדת אדנ"י נקראת שער, כמו שכתוב (תהלים קיח, כ) זה השער לה' וכו', וכשנתגדל הכח של מדת מלכות, בהמשך לה כתב אדנ"י, כמו שכתוב בליקוטי תורה פרשת ויקהל, על פסוק (שמות לח, כז) מאת אדנים, שהם מילוי, ומילוי המילוי, שהם ל"ה אותיות, ועם אדנ"י עולה מאה, ע"ש, וזהו, מאה

שערים, על ידי הצדקה, שנמתק מדת המלכות, ונתגדל, ונעשית מאה שערים, ויברכהו ה', אחר כך נמשך לה מאה ברכות, בשעת היחוד, מצדקה: ויגדל האיש וילך הולך וגדל עד כי גדל מאד (כו, יג), וידוע כי מדת חסד נקרא גדולה, וזהו ויגדל האיש, בא לחסדים גדולים, הלך וגדול, שבא ליותר חסדים גדולים, עד כי גדול מאד, כי האדם שמקבל חסדים הנשפעין עליו, אם יש לו הנאה הגשמיות מהחסדים, יש לו קטרוג על זה, אבל אם הוא במדריגת מ"ה, ואין חפץ בשום דבר, ואין לו הנאה הגשמיות, אז אין לו שום קטרוג, וזהו עד כי גדל מאד, ומלת מאד בגימטריא מ"ה, רצה לומר עד שבא למדריגת מ"ה, ואז יוכל לקבל כל החסדים בלי קטרוג:

או יאמר ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד, דהנה מי שנתן לו השי"ת טובתו, צריך לראות שיעבוד את השי"ת בטובתו שנתן לו, לחונן דלים בנתינת צדקה ומעשר, ובהידור מצוה עד שליש , ובכל המצות התלוים בזה, ופשיטא חס ושלום שלא יתרחק מן השי"ת עם טובתו שנתן לו, כענין שנאמר (דברים ח, יד) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך, וצריך לזהר מאוד בזה, שלא יבוא לידי גדלות, ויגרום שכחת השי"ת, ואז יוכל חס ושלום לעבור כל העבירות:

והנה האדם העובד השי"ת נקרא הולך, על שם שהולך ממדרגה למדרגה, כמו שכתוב (זכריה ג, ז) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה , וזהו ויגדל האיש, כי גדולה הוא מדת חסד, שנתחסד מן השם יתברך בחסדים גדולים, בעשירות, וילך, גם היה לו הליכה גדולה בעבדות השי"ת, והעשירות לא היה לו חס ושלום סיבה לגרום שכחת הש"י, רק אדרבא היה לו סיוע להליכתו בעבודת הש"י:

עד כי גדול מאד, כל מה שנתגדל יותר, מעשירות, היה יותר מקטין את עצמו, עד שבא לדרגת מאד גימטריא מ"ה, ומי שהוא במדרגת מ"ה, ואינו חפץ כלום, פשיטא שעובד את השי"ת עם העשירות, ואינו חפץ בעושר, ומרוחק מן החטא, כי השי"ת שורה עמו תמיד: ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו (כז, טו- טז), להבין מה שאמר בנה הגדול, ובנה הקטן, וכי לא ידענא שעשו יצא ראשונה והוא הגדול, ויעקב הוא הקטן, וגם מה שאמר אשר אתה בבית, מה נפקא מינה היכן היה: ונראה לרמז בזה מוסר, דהנה האדם בעשותו אחת מכל מצות ה', צריך לעשות לה' לבדו במחשבתו, ואם חס ושלום יחשב מחשבת פסול איזה פניה, נמצא זה הוא חס ושלום עובד את עצמו, ונקרא עבודה זרה, שהעבודה זאת, היא זרה מאת השי"ת, וזה הוא אשר בקרבו ישים ארבו, מחשבת חוץ ופניה ח"ו, ומראה עצמו בעשיות המצוה או בשאר עבודתו מבחוץ,

כצדיק, ומלביש את עצמו מבחוץ בעבודה ובעשיות המצוה, כדי להטעות בני אדם, וזה הוא שעושה מן המצוה עצמה שקר :

וזהו שהתפלל דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, פו) כל מצותיך אמונה שקר רדפוני עזרני, רצה לומר מצותיך, הם אמת ואמונה, שקר רדפוני, רצה לומר מחשבת חוץ פניה, רדפוני, כדי לעשות מן המצות עצמה שקר שלא יהיה כוונתם בפנים כעשיותם מבחוץ, וזהו עזרני:

וזהו הוא גדר עשו, שמלבש עצמו בזה הבגדים, ומרמה את אביו, ומראה שהוא צדיק, ושאל האיך מעשרין את התבן (בראשית רבה סג, י), ובקרבו ישים אורבו, אבל יעקב אבינו ע"ה (ש) איש תם, שהיה תמים מבפנים ומבחוץ, במחשבה אחת, ומי שהוא אוהב את הגדלות ולהנשא עצמו עושה זאת:

והנה יצחק היה יודע בעשו, שאין דרכו להזכיר שם שמים, כמו שפירש רש"י ז"ל, על פסוק (כז, כא) גשה נא ואמשך וכו', וז"ל אמר יצחק בלבו, אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו, וזה אמר (שם כ) כי הקרה ה' אלהיך ע"כ (בראשית רבה סה, יט), אבל יצחק היה מחשב, שיש בו יראה פנימית, בשאלותיו היה מרמה אותו, ששאל האיך מעשרין המלח והתבן כמו שפירש רש"י ז"ל:

ויעקב אבינו ע"ה היה איש תם, מבפנים ומבחוץ במחשבה אחת, ומקטין עצמו, ודרכו היה לזכור תמיד שם שמים, וכעת היה צריך לרמות את אביו, ולדבר גבהות, ושלא לזכור שם שמים, כדי שיסבור אביו שהוא עשו, והיה מלביש בגדי עשו לדבר גבהות ושלא לזכור שם שמים, כדי לרמות את יצחק, כדרך עשו שהיה מרמה את אביו: וזהו ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול, שהיה דרכו בגדלות ועל כן מרמה את הבריות, וזהו היה בגדי עשו, ותלבש אותם ליעקב בנה הקטן, שהיה דרכו בקטנות, והיה איש תם, ואינו יודע לרמות, והיה מלביש אותם, שירמה את אביו. אשר אתה בבית, רצה לומר כי עשו היה מרמה את אביו, אבל רבקה היתה יודעת האמת, שהוא מרמה את אביו, ובקרבו ישים אורבו, ולשון בבית, פרושו, בפנים, כמו (ו, יד) מבית ומחוץ, וזהו אשר אתה, שהיא היתה יודעת האמת, בבית, בפנים היתה יודע האמת, שהוא מרמה, זהו הבגדים הלבישה ליעקב, וצותה ליעקב שירמה לאביו גם כן, וידבר גבוה, ולא יזכור שם שמים, ויסבור אביו שהוא עשו:

ויעקב לא היה יכול לזהר כל כך, ואמר כי הקרה ה' אלהיך לפני, והרגיש יצחק כפירש"י ז"ל, ובתחילת דבריו (שם יט) אמר ואכלה מצידי בעבור תברכני נפשיך, כדרך עשו, כי אין דרך יעקב לקיים מצות כיבוד בשביל הנאתו:

ואמר אחר כך ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו, כי גדיי עזים מרומז על הקליפות כמו שאמרו (ברכות סב, א) שעיר בשעיר מוחלף, רצה לומר במקום גילוי של יעקב, צותה אותו שילבש מבחוץ, שיסבור שהוא עשו: ויגש יעקב וכו' ויאמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות ויברכהו (כז, כב- כג), ויש להבין הלא אחר כך כתיב (שם כה) הגישה לי ואוכלה מציד בני למען תברכך נפשי וכו', וכאן משמע שהיה מברך עתה כשלא הכירו:

ונראה דהנה כתוב בזוהר דף קל"ט (ע"א) על פסוק (כה, כח) ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו וכו', וז"ל אלא ודאי שכינתא הוי דיירי עמיה בביתיה ודיירי עמיה תדיר, אבל לא אודעא ליה, בגין דיתברך יעקב בלא דעתיה, אלא בדעתא דקב"ה, והכי איצטרך, ובההוא שעתא דעאל יעקב קמי אבוהי, עאלא עמיה שכינתא, וכדין חמא בדעתו יצחק דיתחזא לברכה, ויתברך מדעתא דשכינתא עכ"ל:

והנה באמת יצחק היה רוצה לברך את עשו כמו שכתוב בזוהר דף קל"ז (ע"ב) זיניה בתר זיניה, אבל השם יתברך היה רוצה לגלגל הדבר, שלא לברך את עשו, וגם שהוא לא יברך את יעקב מדעתיה, אלא בדעתא דקב"ה, ועל כן נכנס ספק בלב יצחק, כמו שכתוב הקול קול יעקב, ופירש רש"י ז"ל וז"ל שמדבר בלשון תחנונים, קום נא, אבל עשו בלשון קנטורים דבר, יקום אבי, עכ"ל (תנחומא תולדות יא): והידים ידי עשו, רצה לומר נתינה של ידים, הם ידי עשו, כי אמר קום נא שבה, כדרך יעקב, בלשון תחנונים, ואוכלה מצדי בעבור תברכני נפשך, נמצא הנתינה לאביו עבור הברכה, ולא בשביל מצות כיבוד אב, כדרך עשו, וזהו ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות:

רצה לומר בשביל שנכנס ספק בלב יצחק, כדי שהוא לא יברך מדעתיה, אלא מדעת הש"י, דכיון שנכנס ספק בלבו מי הוא זה, יעקב או עשו, וחזא שנכנס עמו השכינה, [והוא] (והיא) ראוי לברכה כמו שכתוב בזוהר, והשם יתברך מסר הברכות לאברהם (בראשית רבה לט, יא), ואברהם מסר הברכות ליצחק (רש"י כה, ה ועי' בראשית רבה סא, ו), והשם יתברך היה רוצה שהוא יברך את יעקב, ולא שיצחק יברך מדעתיה, על כן נכנס ספק בלב יצחק, ומסר הברכות להשם יתברך, כי לא ידע אם לברך, וסמך על השם יתברך שראה שנכנס עמו השכינה, והוא יברך, וזהו שאמר ולא הכירו, ומחמת זה מסר הברכות להשם יתברך, וזהו ויברכהו, רצה לומר שהש"י בירך אותו וכנ"ל: ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה (כז, לג), להבין דאמר חרדה גדולה, מאי עד מאד, וגם בתחילת

הענין ויחרד יצחק וכו' משמע שהיה מיצר על המעשה, שבירך שלא מדעתו, ואחר כך אמר גם ברוך יהיה, וגם מלת גם מיותר, והיה די באומרו ברוך יהיה:
ונראה דכתוב בזוהר דף קמ"ד (ע"ב), וז"ל מאי מי אפוא, מי הוא זה מיבעי ליה, אלא מי איפא דקיימא שכינתא תמן כד בריך ליה יצחק ליעקב, ועל דא אמר מי איפא, מאן [הוא] דקאים הכא, ואודי על אינון ברכאן וכו' עכ"ל, והנה כשבא לאדם איזה צער, בחושבו שהכל הוא מאת הש"י, כי אין בלתו, וכל העולמות כאין נגדו, והוא מנהיג כל העולמות כולם כרצונו וחפצו, והוא הפועל ועושה הכל כרצונו וחפצו, אז אין האדם מצער על שנעשה לו שלא כרצונו וחפצו, אבל כשישכח דבר זה, וסובר שהוא עושה, אז הוא מצער על המעשה שעשה שלא בדעת, שלא כרצונו וחפצו: והנה הרשב"ם ז"ל פירוש בפסוק הזה, וז"ל ויחרד יצחק, על שמצא שער בחלקת צוארו של יעקב עכ"ל, פירוש לדבריו, שציער עצמו, וחרד על הרמאות שעשה יעקב, והלביש דבר שיש בו שער, כדי להטעותו, ולקח הברכות:
וזהו ויחרד יצחק חרדה גדולה, על הרמאות של יעקב, ואמר עד מאוד, כלומר החרדה שהחריד היה עד מאד, ומאד גימטריא מ"ה, כלומר קודם שהגיע למדריגת מ"ה, היה מצער על זה, אבל כיון שהגיע למדת מ"ה, והבין שכל העולמות כאין נגדו ואין נעשה שום מעשה בלעדו, אז לא היה מצער כלל על רמאותיה של יעקב, בחושבו שהוא יתברך, הוא הפועל ועושה הכל כרצונו:
ואחר כך הזכיר, שבשעת הברכה היתה השכינה קיימא, ואודי על הברכות, ראה בעיניו שמאת ה' היתה זאת, רמאותיה של יעקב, ליטול ממנו הברכות שלא בדעת, ואדרבה אחר כך היה יעקב חשוב בעיניו יותר, בשביל רמאות זה, כי ידוע לו מאחר שהשי"ת הסכים על הברכות, בודאי יעבוד השי"ת עם טובות הברכות:
ובשביל עבדות השי"ת הפקיר עצמו, אולי יודע הדבר, ועשה עבירה לשמה, ולבש בגדים צואים שאין דרכו בכך, רק לילך בתמימות, כמו שכתוב ויעקב איש תם, וכל זה פעל ועשה כדי לעשות כרצון הבורא יתברך, וכשנודע לו זה המעשה, אמר גם ברוך, וגם הוא ריבוי, רצה לומר תוספות ברכות יהיה לו בשביל זה :

פרשת ויצא

ויפגע במקום וכו' ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וכו' (כח, יא), עיין פירוש רש"י ז"ל עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות ע"ש (בראשית רבה סח, יא), ולהבין זה איך היה יעקב אבינו ע"ה ירא מחיות רעות, ואיתא בספר חובת הלבבות (שער

י שער אהבת השם, פ"ו) על חסיד אחד שהיה שוכב במדבר, במקום חיות רעות, ושאלו אותו, איך אין אתה מתירא מחיות רעות, והשיב לשואלו, בוש אני מהבורא, שיראני מורא זולתו, ואיך ירא יעקב מחיות רעות:

ואפשר לומר דהנה רש"י ז"ל פירש בפסוק (כח, יז) אין זה כי אם בית אלהים, וז"ל אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן, וזהו היא קפיצת הארץ האמור בשחיטת חולין (חולין צא, ב), שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל, וזהו ויפגע במקום עכ"ל, וכן פירש רש"י ז"ל בפסוק ויפגע במקום, לא הזכיר הכתוב באיזה מקום, אלא במקום הנזכר במקום אחר, הוא הר המוריה שנאמר (כב, ד) וירא את המקום מרחוק, ע"כ: וידוע שבהר המוריה בעקידת יצחק, שם נכלל אברהם ביצחק, ויצחק באברהם, וידוע מה שכתוב בספר היצירה (פ"ד מי"ב) שהאותיות נקראים אבנים, ואפשר לומר שיעקב אבינו ע"ה ראה שירא מחיות רעות, יראה תחתונה, על כן המשיך על עצמו מדת יראת ה': וידוע כי מדת יראה נקרא א"ת, לפי שהוא כלול מריש דרגין, היינו האלף עד תי"ו סוף כל המדריגות, וזהו ויקח מאבני המקום, מאותיות של המקום ההוא, היינו הר המוריה, שכלול שם אברהם ויצחק, מן האותיות של המקום לקח, וישם מראשתיו, ומלת מראשתיו כתב חסר וא"ו, וזהו מראש תי"ו, והמשיך על עצמו מדת יראת ה', הכלולה מראש עד תי"ו:

ואחר שהמשיך על עצמו שלא לירא מיראה תחתונה, רק מיראת ה', וישכב במקום ההוא, ויכול להיות שעשה פעולה גשמיות גם כן, ועשאן כמין מרזב, כי מה שנוכל לעשות פעולת הטבע יש לעשות, אבל אין להאמין בפעולה הגשמיות:

ויחלום וכו', וכיון שראה יעקב כל מה שראה בחלום, הכל אהבה גדולה, והבטחות מן השי"ת, וראה גם כן שירא במקום הזה מחיות רעות, יראת דין ועונש, ועל כן המשיך על עצמו יראת ה', אמר אין זה, כלומר אין זה המקום, כי אם, כללות אהבה ויראה ביחד, וזהו אין זה כי אם בית אלהים, מן הדינין, וזה שער השמים, ממדת אהבה הנקרא שמים, מחמת אהבת גדולות שהבטיחו השי"ת במקום הזה, והמקום כלול משניהם, מאהבה ויראה, ונטה כלפי חסד, וקרא את המקום בית אל, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל במסכת פסחים דף פ"ח (ע"א) לא כאברהם שכתוב בו הר וכו', ולא כיצחק שכתוב בו שדה וכו', אלא כיעקב שקרא בית וכו':

וישכב במקום ההוא וכו' והנה ה' נצב עליו ויאמר וכו' ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים (כח, יא- יז):

ונראה דהנה הרב בוצינא קדישא החסיד המפורסם מוהר"ר דוב בער זצלה"ה אמר, שאדם צריך להמשיך עליו מדת יראה, וכשיש לו יראה בשלימות, ממילא שורה עליו מדת אהבה, כי מדת יראה הוא בחינת נוקבא, ומדת אהבה הוא בחינת דכר, ודרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, א), וזהו שכתוב (דברים י, יב) ועתה ישראל מ"ה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וכו', ואהבה בא לו ממילא, ע"כ : והנה האדם שבא לו יראה מאיזה דבר, צריך להפשיט עצמו מאותה יראה, ולדבק עצמו ביראת ה', שורש היראה, ויחשוב מה לי לירא מנברא יראה שפילה, טוב לי לירא מה', שהוא עיקרא ושרשא דכל עלמין:

והנה יעקב אבינו ע"ה היה ירא בכאן מפני חיות רעות, כמו שפירש רש"י ז"ל וישם מראשותיו, עשאן כמין מרזב סביב לראשו, שירא מפני חיות רעות ע"כ, ומפני שהיה ירא, עשה פעולה גשמיות מה שאפשר, ואחר כך המשיך על עצמו מדת יראת השם, בשכבו שם, ומדת יראה נקראת מקום, כמו שכתוב בזוהר דף קמ"ח (ע"ב), וז"ל ויפגע במקום, למלכא דאזיל לבי מטרוניתא, בעי למיפגע לה וכו' ע"ש:

וזהו שאמר ויפגע במקום, רצה לומר שהיה שוכב במדת יראה שנקראת מקום, ואמר אחר כך, ההוא, לשון מועט, כפירוש רש"י ז"ל, באותו מקום שכב אבל י"ד שנים וכו' היה עוסק בתורה (בראשית רבה סח, יא), רצה לומר בבית עבר, אותן הי"ד שנה, לא שכב במדת יראה, כמו שעשה כאן, אבל היה משביע את עצמו בדברי תורה שהוא למעלה מן היראה:

ומאחר שהמשיך על עצמו מדת יראה ושכב, חלם לו, והנה ה', הוא מדת אהבה, הוא שורה עליו, כי הויה הוא מדת אהבה, שורה עליו, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה, ומאחר שהמשיך עליו מדת יראה בשכבו, חלם לו שמדת אהבה שורה עליו, והבטיח לו כל הבטחות של אהבה:

וזהו שאמר ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה, רצה לומר יש ה', שם הויה, מדת אהבה, במקום הזה, במדת יראה שוכן מדת אהבה גם כן, ואנכי לא ידעתי, רצה לומר שאם ידע, היה ממשיך על עצמו יותר מדת יראה, והיה יכול להשיג יותר מדת אהבה, ועיין באור החיים שפירש כך, ואנכי לא ידעתי לפי דרכו , וכיון שראה, שמחמת מדת יראה שהמשיך על עצמו, זכה שה', מדת אהבה, שורה עליו, והבטיח לו כל הברכות, התחיל להמשיך עליו עוד מדת יראה, וזהו שאמר, וירא, רצה לומר שהיה ממשיך על עצמו מדת יראה, ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה וכו': דהנה הרב המגיד זללה"ה אמר פירוש (ישעיה מ, ג) קול קורא במדבר, רצה לומר לחשיבות של הקול

בדיבור, אבל קול בלא דיבור אין לו חשיבות, וקורא לשון חשיבות, כמו (במדבר א, טז) קרואי העדה וכו' ע"כ, ועיין בסידור האר"י ז"ל (ח"ב ו, ב) בפירוש שהכל נהיה בדברו ע"ש, וזהו הוא מדת יסוד (פרדס רימונים שער כג פ"ב), וזהו שאמר אין זה, רצה לומר אין חשיבות של זה, רק כשהוא בית אלהים, רצה לומר כשהוא במדת יראה, הנקרא בית, וזה שער השמים, רצה לומר מדת יראה הוא שער, כמו שכתוב (תהלים קיח, כ) זה השער לה', השמים, לבוא על ידי זה למדת אהבה, הנקרא השמים, כי על ידי זה שהמשיך על עצמו מדת יראה, זכה, שהיה שורה עליו שם הויה, שהוא מדת אהבה:

וזהו שקרא אחר כך למקום ההוא, בית אל, כי אל הוא חסד, מדת אהבה, ויראה נקראת בית אל, רצה לומר בית של חסד, מי שיש בו יראת ה' בשלימות, שורה עליו מדת אהבה, כי דרכו של איש וכו':

ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו והנה ה' נצב עליו וכו' (כח, יב- יג), ונראה דהנה האדם בחושבו את עצמו כאין ואפס, והוא מוצב ארצה, אז וראשו מגיע השמימה, כמו שכתוב בזוהר (ח"ג קסח, א) מאן דהוא זעיר הוא רב:

ואמר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, רצה לומר אפילו עולם המלאכים, עולים, עם האדם בעבדו את השם, וח"ו להיפך, הם יורדים, על ידו, ואמר אחר כך, והנה וכו', רצה לומר אם האדם חושב עצמו כאין, אז והנה ה' נצב עליו, רצה לומר השי"ת שורה עליו כמו שכתוב (ישעיה נז, טו) אשכון [ו]את דכא: או יאמר ויחלום והנה סולם וכו', דהנה כתיב (ישעיה מט, ג) ישראל אשר בך אתפאר, ושמעתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה דתפארת נקרא גופא, שהשי"ת אינו מתפאר במלאכים ובשרפים שעובדים אותו, שהם מוכרחין בעבודה, ואין להם יצר הרע ובחירה, אבל השי"ת מתפאר באדם, שהוא מלובש בגוף ויצר הרע, ויש לו בחירה לנטות איזה דרך שירצה, וכשעובד השי"ת הוא גורם התפארות, וזהו ישראל אשר בך אתפאר, ועל כן נקרא תפארת גופא, מפני שהגוף שהאדם מלובש גורם התפארות, ודברי פי חכם חן:

והנה סולם מלא בוא"ו גימטריא קל"ו, והוא גימטריא צום קול ממון, שעולים למספר אחד, והם תשובה תפילה צדקה, שמעבירין רוע הגזירה, ובאמת הם דברים גשמיים, אף שקול אינו דבר גשמי, לגבי עולמות העליונים הוא דבר גשמי, כי שם, אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם (תהלים יט, ד), רק המחשבה עולה למעלה למעלה, וגורם התפארות למעלה, בעשותו למטה תשובה תפלה וצדקה, שהם צום קול ממון, שהם

גשמיים, וגורמים התפארות, כי אין התפארות למעלה רק מדברים הגשמיים, שאדם המלובש בגוף עושה למטה:

ומדת תפארת הוא בחינת יעקב, והיא ניקוד חולם, וזהו שאמר ויחלום, כלומר שבא לבחינת התפארות, שהם בחינת חולם, ועל ידי מה, והנה סולם, שהם צום קול ממון, מוצב ארצה, שהם עצמם מוצבין ועומדים ארצה, שהם גשמיים, אבל גורמים וראשו מגיע השמימה, רצה לומר מחשבתו עולה למעלה, השמימה, וגורמים התפארות גדול למעלה: ואחר שבא למדת התפארות, והנה מלאכי אלהים עולם ויורדים בו, כי אלהים, הם גבורות ודינין, וכשגורם האדם התפארות למעלה, ונמתקין בחסדים, וזהו (תהלים מז, ו) עלה אלהים בתרועה, וכל המסטינין ומקטריגין יורדין ונופלין למטה, וזהו מלאכי אלהים, של הגבורות, עולין, רצה לומר הגבורות הקדושות, עולין למעלה, ונמתקין בחסדים, ויורדין, רצה לומר המסטינין והמקטריגין, יורדין ונופלין למטה, בו, רצה לומר על ידי הסולם הזה, שהוא צום קול ממון, שאדם המלובש בגוף עושה למטה:

והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך (כח, יג), ועיין בבעל הטורים שמתמה, למה לא אמר גם ביצחק, אביך, כמו באברהם:

ולפי מה שכתבתי בפרשת תולדות פירוש הפסוק אברהם הוליד את יצחק (כה, יט), כי יצחק בשעת הלידה לא היה ראוי להוליד, כי היה גלגול חוה, ולא היה לו בת זוג, רק בשעת העקידה שהיה התכללות יצחק באברהם, ואברהם ביצחק, מאז בכח אברהם שבו, נעשה ראוי להוליד, ונולד לו רבקה בת זוגו:

וזהו פירוש אברהם הוליד עם יצחק, שהיה יצחק בחינת אשתו של אברהם, בהעלם, כי אברהם היה גלגול אדם, ויצחק גלגול חוה אשתו, וזהו אברהם הוליד את יצחק, ואת פרושו עם, כלומר אברהם עם יצחק ביחד, הולידו את יעקב, ועל כן אחז יעקב בתרין סטרין באברהם ויצחק (זוה"ק ח"א קנ, א):

ומזה הטעם לא אמר ביצחק, אביך, כי לא היה אל יעקב בחינת אב, רק היה אל יעקב בחינת אם, ועל כן אמר אלהי אברהם אביך, ואלהי יצחק, וא"ו של ואלהי, הוא התחברות אברהם ויצחק, שמהם יצא יעקב:

ואמר הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך, כי רש"י ז"ל פירוש, שנעקר הר המוריה, ובא לכאן, והוא אבן שתיה שממנו הושתת עלמא (יומא נד, ב), ומתחילה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין, וראה שאין מתקיים ושיתף למדת רחמים (בראשית רבה יב, טו), ונמצא הר המוריה, שממנו הושתת עלמא, הוא בחינת יעקב, אחז בתרין

סטרין, דין ורחמים, וזהו הארץ אשר אתה שוכב עליה, בחינתך, לך אתננה ולזרעך, וכן יעקב נקרא בתיקונים (תיקון ע' קיט, ב) אבן שתיה שממנו הושתת עלמא: או יאמר והנה ה' נצב עליו וכו', ועיין בבעל הטורים וז"ל תימה, למה לא אמר יצחק אביך, כמו באברהם, ויש לומר לפי שאמר באברהם אני ה', אמר אלהי אברהם אביך, וביצחק לא אמר אני ה', לא אמר אלהי יצחק אביך עכ"ל, ודבריו סתומים, מאי טעם הוא, לפי שלא אמר ביצחק אני ה', לכן לא אמר גם כן אביך, וגם היא גופא קשיא למה לא אמר ביצחק אני ה':

ונראה דידוע (זוה"ק ח"א רד, ב) דאני הוא מדת מלכות, לשון התגלות, ושם הויה הוא מדת רחמים, ואם ישראל הולכין בדרך הישר לפני ה', אז נקרא שם ה' עליהם בהתגלות, וממשיך עליהם חסדים גדולים, וידעו הכל כי הם עמו, הם בבחינת בנים, כמו שכתוב (דברים יד, א) בנים אתם לה' אלהיכם, וכמ"ש רבינו ז"ל במסכת קידושין דף ל"ו (ע"א), בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים, כלומר שעושין רצונו של מקום אתם קרוים בנים וכו', ואם חס ושלום אינם עושים רצונו של מקום, הם בבחינת עבדים, וגם ששם ה' אינו בהתגלות מלכותו עליהם, וכמו שכתוב (דברים לא, יח) ואנכי הסתר אסתיר פני (מהם):

וידוע (זוה"ק ח"ב קעו, א) דאברהם הוא מדת חסד , ויצחק הוא מדת גבורה ודינין וזהו שאמר אני ה', כשבמדת מלכות שורה שם הוי"ה, חסדים ורחמים, ואז אלהי אברהם, שאני משפיע חסדים, ואז אני אביך, וקאי אביך על השי"ת, לפי שאז הם ישראל בבחינת בנים, ואמר לו השי"ת, כשתלך בדרך הישר, ויתגלה מלכותו עליך, ועל בניך, ואז אשפיע עליכם חסדים, ואקרא אלהי אברהם ואביך, ואתה ובניך, קרוים בנים:

ואלהי יצחק, כלומר כשחס ושלום ישראל אינם עושין רצוני, ואז אקרא אלהי יצחק, בבחינת דינים והסתר פנים, ולא נקרא מלכותו עליהם בהתגלות, ועל כן לא כתיב ביצחק אני ה', כי אז בבחינת יצחק, בבחינת הסתר פנים, ולא בבחינת אני ה' בהתגלות, וגם אז כשאינם עושין רצונו, הם בבחינת עבדים, ולא בבחינת בנים, ועל כן לא כתיב בבחינת יצחק אביך:

וידר יעקב נדר לאמור אם יהיה אלהים עמדי וכו' (כח, כ), להבין מה שאמר לשון אלהים, ובהבטחה נאמר שם הוי"ה רחמים, והנה ה' נצב עליו וכו' והנה אנכי עמך (שם יג-טו), יש לומר על דרך שאמרו חז"ל במסכת ברכות דף (ז') [יז, ב], שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה (ישעיה מו, יב), שרחוקים מצדקת ה', ואינם צריכים לצדקה, שכל העולם כולו ניזונין בצדקה, והם הצדיקים גמורים, ניזונין בזרוע, רצה לומר בדין שמגיע להם:

וזהו שהתפלל יעקב, שיהיה צדיק גמור, ויזון בכל הטובות בזרוע, בדין, ולא בצדקה, וזהו אם יהיה אלהים עמדי, ומלת לאמר לכאורה הוא מיותר, ויש לומר כי נדר הוא בבינה, ואמירה הוא בלב, כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, ובינה לבא, ובה הלב מבין, וזהו וידר יעקב נדר לאמר, שעשה נדר בלבא, כנ"ל: או יאמר וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים וכו' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (כח, כ- כב):

להבין הלא זה נקרא חס ושלום עובד על מנת לקבל פרס, וכן הקשה בספר פענח רזא עיין שם, ונראה דיעקב אבינו לא התפלל רק על עבדות השי"ת בלבד, ולא על דבר גשמי, דידוע (עי' סוכה נב, ב) דאי אפשר לאדם לעבוד השי"ת, רק בעזר השי"ת, ולא מבעיא כל זמן שהוא במדריגה התחתונה, בנפילת המוחין, אז צריך שמירה מהש"י, שלא יחטא, ואז צריך שיהיה יראת עונש תמיד לפניו, שלא יכשל בעבירה ח"ו: אלא אף שהוא במדריגה גדולה, במוחין גדולים, ואז הוא מרוחק מעבירה, אף על פי כן צריך עזר השי"ת, כמאמרם ז"ל (סוכה נב, ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וכו', שנאמר (תהלים לז, לב) צופה וכו', וכל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו (שם ע"א), וכל מה שהוא גדול כן יצרו מתגבר עליו:

וזהו שאמר יעקב אם יהיה אלהים, הוא בחינת דין ועונש, עמדי, כלומר בעת שאני בבחינת עומד, ואין אני הולך ממדריגה למדריגה, רק שאני בנפילת המוחין, יהיה בחינת אלהים, יראת עונש, שלא אחטא, ושמרני בדרך הזה, כי יעקב אבינו היה תמיד מקושר אל הש"י, והיה הולך ממדריגה למדריגה, ומלת הזה הוא מדת התקשרות, וזהו ושמרני בדרך הזה, של התקשרות, אשר אנכי הולך, ממדריגה למדריגה: ונתן לי לחם לאכול, כי התורה נקראת לחם, כמו שכתוב (משלי ט, ה) לכו לחמו בלחמי, וזהו ונתן לי לחם לאכול, שיהיה לי תענוג מהתורה, כי כל התענוגים נקראים על שם אכילה, ועל ידי זה שיהיה לי תענוג מהתורה, אהיה תמיד דבוק בתורה, כמו שאנו מתפללין והערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו וכו', ובגד ללבוש, ובגד לשון (ירמיה ה, יא) בגדו בי, כלומר העבירות והבגידה שבגדתי בה, אתקן, שיהיו זכיות, ויהיה חלוקא דרבנן, וזהו ובגד ללבוש:

ושבתי בשלום אל בית אבי, רצה לומר שאבא אל שורש נשמתי, והיה ה' לי לאלהים, על דרך שאמרו ז"ל (מדרש תלפיות ערך חנוך) חנוך תופר מנעלים היה, ובכל תפירה ותפירה היה מיחד קודשא בריך הוא ושכינתיה, והטבע בגימטריא אלהים (פרדס

רימונים שער יב פ"ב; ר"ח שער האהבה פ"א א"ג), וזהו והיה ה' לי לאלהים, רצה לומר אף בטבעיות וגשמיות איחד שם ה', ואעבוד השי"ת בכל הדברים הגשמיים, ואמר והיה, לשון שמחה, רצה לומר שאעבוד אותך אף בטבעיות בשמחה:

וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (כח, כב), ודרשו רבותינו ז"ל במסכת תענית דף ט' (ע"א) עשר בשביל שתתעשר, ואמרו רבותינו ז"ל שם דמותר לאדם לנסות השי"ת בזה, שנאמר (מלאכי ג, י) ובחנוני נא בזאת אמר ה' וכו', ובאמת כשהאדם מקבל טובות מהשי"ת, הוא תענוג גדול למעלה, בשביל זה ברא השי"ת כל העולמות, כדי להיטיב לברואיו, כי יותר משעגל רוצה לינק, הפרה רוצה להניק (פסחים קיב, א): וזהו שאמר יעקב, אעשר בשביל שאהיה עשיר, אבל לא בשביל תענוג ממון, רק לך, כלומר בשבילך, כדי שתקבל תענוג, שתוכל להשפיע ולהיטיב לברואיו, ולא בשביל הנאתי, וזהו עשר אעשרנו לך, בשבילך, ולא בשבילי:

וראיתי בתרגום יונתן על פסוק זה ושמרני, וז"ל ויטריני משפיכות אדם זכאי, פולחנא נוכראה, וגילוי עריתא, באורחא הדין דאנא אזיל, עכ"ל, ולכאורה הוא תמוה, האיך רמז בפסוק זה השלש עבירות אלו, עבודה זרה גילוי עריות שפיכות דמים, ונראה דתיבות אלו, ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך, עולה למספר אלף וארבעה מאות ותשעים ושנים, ועם הכולל הוא תשעים ושלש, ועולה למספר עבודה זרה גילוי ערוה שפיכת דם:

וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם (כט, א), עיין פירוש רש"י ז"ל, ויש לפרש דהנה יעקב אבינו ע"ה קבל עליו בשעת הנדר, ושבתי בשלום וכו', והיה ה' לי לאלהים, צריך להבין הלא קודם הנדר נמי עבד יעקב השי"ת, אלא יש לומר דהנה הטבע בגימטריא אלהים, ואיתא (מדרש תלפיות ערך חנוך) דחנוך תופר מנעלים היה, ובכל תפירה ותפירה היה מיחד קודשא בריך הוא ושכינתיה ע"כ, הרי דבטבעיות וגשמיות היה עובד השי"ת, ומיחד יחודים, וזהו שאמר והיה ה' לי לאלהים, רצה לומר דאף בטבעיות וגשמיות יהיה לי ה', שאעבוד אותו אף בטבעיות וגשמיות: וזהו שאמר אחר קבלת הנדר, וישא יעקב רגליו, רצה לומר שהגביה מדריגת התחתונים, בחינת העשיה, שהם בחינת רגליים, ועבד השי"ת עמם, ומיחד יחודים אף בדברים גשמיים:

וזהו וילך ארצה, רצה לומר הוליך מדת יראה, מדת מלכות הנקרא ארץ, בני קדם, וקדם הוא מזרח, בחינת תפארת, מדת יעקב, ובני קדם הוא יסוד, כמו בני ישראל הוא מדת יסוד, והוליך ארצה מדת מלכות, אל בני קדם, מדת יסוד, והיה מיחד מדת יסוד ומדת מלכות, בדברים הגשמיים:

ויאהב יעקב את רחל ויאמר אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה (כט, יח), וכתב באור החיים וז"ל ויאהב יעקב וכו', פירוש לא לצד יופיה, אלא מצד שהיתה רחל בת זוגו עכ"ל, והאיך מרומז זה בפסוק:

ואפשר לומר דהוה ליה למימר ויאהב יעקב לרחל, ולמה אמר ויאהב יעקב את רחל, כי ידוע (עץ חיים שער לח פ"ג מ"ת) דרחל היא מדת יראה, יראת ה', מדת מלכות היתה שורה עליה, ומדת מלכות נקרא את, שהיא כלולה מא' ועד תי"ו, וזהו ויאהב יעקב את רחל, רצה לומר שהיה אוהב מדת יראה, מדת מלכות אשר היתה שורה על רחל: וידוע דמדת יראה מדת מלכות, הוא שער הראשון, וצריך האדם להכניע כל שבע מדותיו, שהם אהבה ויראה והתפארות וניצוח וכו', תחת יראת ה', כמו שאמר דוד המלך ע"ה (דה"י א' כט, יא) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וכו', וכן יעקב, קודם שנכנס לשער יראת ה', אמר אעבדך שבע שנים, ושנים הוא שנוי, כי המדות הם שונין זה מזה, ואכניע השבע מדות תחת יראת ה', וזהו ברחל, עם מדת יראה, בתך הקטנה:

כמו שאמר הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער, שם הגדולה לאה (כט, טז), רצה לומר שם ה"א גדולה, לאה, כי שם אותיות המחשבה, הם אותיות גדולים, ושם ה"א, קטנה, רחל, כי מדת מלכות הם אותיות קטנים, ה"א זעירא, עכ"ד, ודברי פי חכם חן , וזהו ברחל בתך ה"א קטנה:

ויתן לבן לה את זלפה שפחתו ללאה בתו שפחה (כט, כד), הענין שנשא יעקב השפחות, והוליד מהם ארבעה בנים, ונמנו בתוך הי"ב שבטים, ויעקב קיים התורה, ועל פי הדין (קידושין פ"ג מ"יב) הבא על שפחה, הולד כמוה, ואינו נחשב לזרע אב: אבל התירוץ מבואר בפשטות הכתובים, שאמר אצל לבן, ויתן לבן לה את זלפה שפחתו ללאה בתו שפחה, ואצל רחל כתיב (שם כט) ויתן לבן לרחל בתו את בלהה שפחתו לה לשפחה, הרי שנתן שני שפחותיו ללאה ולרחל במתנה, כמו שכתב ויתן, לשון מתנה: ואחר כך כשאמרה רחל אל יעקב (ל, ג) הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה, על זה לא השיב לה יעקב כלום, כי לא רצה לבא אל שפחה, שיהא הולד כמוה, רק אחר כך כתיב (שם ד) ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה, כשראתה רחל שאינו רוצה לבא אל שפחה, נתנה ליעקב את בלהה במתנה, להיות לו לאשה, וזהו ותתן לו, במתנה, את בלהה שפחתה, להיות לו לאשה, ואחר כך כתיב ויבא אליה יעקב: ואצל לאה כתיב (שם ט) ותרא לאה כי עמדה מלדת, ותקח את זלפה שפחתה, ותתן אותה ליעקב לאשה, לפי שראתה לאה, שאין רצון יעקב לבא אל שפחה, לא אמרה כמו שאמרה רחל, הנה

אמתי בלהה בא אליה, רק שנתנה ליעקב את זלפה במתנה לאשה, תיכף, וזהו ותקח את זלפה שפחתה, ותתן אותה ליעקב לאשה:

ועל כן קראם הכתוב נשים, והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו (לז, ב), וזהו דבת רעה על אחיו שמזלזלין בני השפחות לקרותן עבדים (בראשית רבה פד, ז) ולא כן הוא, שרחל ולאה נתנו השפחות במתנה ליעקב, להיותן לו לנשים, ובדבר זה יצאו לחירות:

ויבא גם אל רחל ויאהב גם את רחל מלאה (כט, ל). ולהבין השני פעמים גם, שהוא מיותר, וגם דאמר מלאה, לכאורה ללא צורך, ונראה דהנה כתוב למעלה (שם כא) שאמר יעקב הבה את אשתי וכו', ואבואה אליה, ועיין פירש"י, והלא קל שבקלים אינו אומר כן (בראשית רבה ע, יח), אמת שכתוב בזוהר (תיקו"ז תיקון נב צב, ב) באתר דאית ערוה אית בושת, באתר דלית ערוה לית בושת. ויעקב היה איש תם, ולכן אמר דברים אלו בלי בושת, כי לא היה בו ערוה, אבל באמת יש לדקדק עוד, שאמר ואבואה, במפיק ה"א, וכיון דאמר במפיק ה"א מלת אליה, מיותר, ואם כתוב מלת אליה הוה ליה למימר ואבוא בלא ה"א:

ונראה דיעקב הוא מדת תפארת הוא וא"ו, ורחל הוא ה"א אחרונה מדת מלכות, וזהו שאמר ואבוא ה', רצה לומר אבוא אל ה' אחרונה, ויהיה זווג תפארת ומלכות, ואזווג במוחין, ואעלה הזווג אל י"ה, הם בחינת מוחין, וזהו אליה, אל י"ה, בחינת מוחין, ויעשה יחוד גמור בכל העולמות:

וזהו פירוש רש"י ז"ל, להוליד תולדות אמר כן, כי מאחר שנעשה יחוד בכל העולמות, ממילא יצאו תולדות, וזהו המחשבה והיחוד שייך עם רחל, שהיא ה"א אחרונה, ולא עם לאה, שהיא ה"א ראשונה, סוד המחשבה:

כמו שאמר הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה, שם הגדולה לאה, ושם הקטנה רחל, שם ה"א גדולה לאה, שהוא סוד המחשבה, ובמחשבה הם אותיות גדולות, ושם ה"א קטנה רחל, סוד הדיבור מלכות, ושם אותיות קטנות, עכ"ד: ונמצא לא שייך יחוד זה עם לאה, ונמצא גרם לבן שהטעה את יעקב, וחשב מחשבה והיחוד של רחל, בלאה, שהיא יחוד אחר, ובלבול הקדושה, כמו שכתוב באור החיים ז"ל על פסוק (שם כג) ויהי בערב וכו' וז"ל צער גדול גרם בהטעת הצדיק, וגרם פיזור תוקף הקדושה, וצא ולמד כי זו סיבה שנעקרה קדושת הבכור, עיין שם לפי דרכו:

וזהו שאמר ויבוא גם אל רחל, רצה לומר זה הזווג שעשה עם לאה שלא כהוגן, זה היחוד עשה פעם שנית עם רחל כהוגן, ויאהב גם את רחל מלאה, דהנה באמת צדקת גדול,

ונסיון גדול, עשתה רחל, בהמסרה סמנים ללאה, שלא תכסיף אותה, ומקודם היתה אהבת יעקב ברחל, כמו שכתוב ויאהב יעקב את רחל וגו', ועכשיו לאחר מעשה זאת, שמסרה סימנים לאחותה (מגילה יג, ב), אוהבה יעקב ביותר: וזהו ויאהב גם את רחל, רצה לומר אהוב אותה תוספות אהבה אשר מקדם, וזהו מלאה, בשביל העובדה והצדקת שעשתה עם לאה, שמסרה סימנין, בשביל זה אוהבה יותר כנ"ל: ותרא וכו' ותקנא רחל באחותה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ויחר וכו' התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (ל א- ב), להבין מה שאמרה רחל ואם אין מתה אנכי ותשובת יעקב אבינו ע"ה אליה:

דהנה אמרו רבותינו ז"ל (מו"ק כח, א) בני חיי ומזוני לאו בזכותיה תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, ופירוש האר"י ז"ל מזלא, היינו מזלא עילאה, הנקרא כתר, שהוא אי"ן. והנה איתא בזוהר כמה פעמים (ח"א קנח, א) דלאה הוא מעלמא דאתכסיא, רצה לומר מעולם המחשבה, ורחל מעלמא דאתגליא, רצה לומר מעולם העשיה, והנה מי שהוא מעולם המחשבה, הוא ביותר קל לבא לאי"ן, ממי שהוא מעולם העשיה, כי מי שהוא מעולם העשיה צריך שבירה גדולה, שיבא לאין:

וזהו שאמרה רחל ליעקב הבה לי בנים, רצה לומר אתה תמשיך עלי מן האי"ן, ממזלא עילאה, שאוכל להוליד, ואם אין, רצה לומר ואם אתה תאמר שאבוא בעצמי לאין, מתה אנכי, הוא אצלי שבירה גדולה, שצריך אני שבירה גדולה לשבור עצמי, שהיא מעולם העשיה:

ותשובת יעקב אבינו ע"ה אליה, התחת אלהים אנכי וכו', שאוכל להמשיך אליך, אשר מנע ממך פרי בטן, ואת בעצמך תראי ותזכי, ותבא על ידי תפילתך, ומעשים טובים, וקבלת היסורין, כמו שפירש"י (שם ג) שאמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה, ועל ידי זה תזכה בעצמך לקבל מן האין, ממזלא עילאה:

והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל עקוד וכל חום בצאן לבן וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן (ל, מ) עיין פירוש רש"י ז"ל, ולפי פירושו וישת לו עדרים לבדו, מיותר, כי הוא זה הנאמר למעלה, וכמו שפירש רש"י ז"ל בעצמו, על וישת לו עדרים, כמו שפירשתי עכ"ל:

ונראה דהנה ידוע מה שכתוב בזוהר (ח"ג קיז, א) דיעקב אבינו ע"ה אחיד בתרין סטרין בחסד וגבורה, והמתיק הדינין והגבורות בחסדים, ונעשה רחמים שהוא דרגי' ממוצע בין החסד והגבורות, כמו שכתוב בזוהר דף קס"א (ע"ב) ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון וכו' (ל, לז), וז"ל ונטיל ליה לעדביה מקל לבנה לח, היינו דרגא חוורא

דסטר ימינא, ולוז וערמון היינו דרגא סומקא דסטר שמאלא, ויפצל בהן פצלות לבנות, דאעבר דינא מן דא ואתחבר ליה בימינא (רצה לומר שהמתיק הדינין בחסדים), והוא עאל בינייהו ונטל לון כחדא, ואתעביד כלא חד בתרי גווני, ועם כל דא מחשוף הלבן דיתגלי חוורא על סומקרא ע"ש, עכ"ל:

וידוע דכשבים הוא ממדת תפארת, וזהו והכשבים הפריד יעקב, לחלקו נטל מדת תפארת, כלול חסד וגבורה, ויתן פני הצאן אל עקוד, רצה לומר עקידת יצחק, מדת גבורה, להמתיקם בחסדים מדת אברהם, וכל חום בצאן לבן, רצה לומר כל חום לשון חמימות, מדת גבורה, וגם לפי פירוש רש"י ז"ל לשון אדמימות, הוא גם כן מדת גבורה, כלומר כל הדינין והגבורות שהיה בצאן לבן:

וידוע (זוה"ק ח"א כח, א) דמראה לבן מורה על חסדים, כלומר המתיק הדינין בחסדים, וישת לו עדרים לבדו, ואמר עדרים לשון רבים, רצה לומר אחר שהמתיק הדינין, הוא עאל בינייהו ונטל לן כחדא, כמו שכתוב בזוהר שהבאתי שבריר לעצמו, מדת תפארת רחמנות כלול חסד וגבורה, ולא שתם על צאן לבן, רצה לומר שלא המשיך על הצאן מדת לבן חסדים לבד, רק המתיק הדינין בחסדים ונעשה רחמים: אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר. עתה קום צא מן הארץ הזאת וכו' (לא, יג), עיין פירוש רש"י ז"ל אשר נדרת לי, וצריך אתה לשלמו, שאמרת יהיה בית אלהים, שתקריב שם קרבנות עכ"ל. ולהבין הלשון אנכי האל בית אל, ועיין בתרגום אונקלוס:

ונראה דהנה כתבתי בפרשת וישלח על פסוק (לג, כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל, ודרשו חז"ל במסכת מגילה דף י"ח (ע"א) שקראו הקב"ה ליעקב אל , והעולה משם, דמדת אל הוא מדת חסד והשפעה, כמו שכתוב (תהלים נב, ג) חסד אל, הוא, כל היום, ויעקב אבינו ע"ה היה משפיע תענוג גדול למעלה, על ידי מעשים טובים שלו, ושהיה יכול לקבל השפע מלמעלה, זה הוא תענוג גדול למעלה, כי יותר ממה שהעגל רוצה לינק, רוצה הפרה להניק (פסחים קיב, א):

וזהו שקראו הקב"ה ליעקב אל, שהוא הוא המשפיע תענוג למעלה, על ידי מעשים טובים שלו, ועל ידי קבלת השפע, שיכול לקבל, ומי קראו אלהי ישראל, על דרך (ישעיה מט, ג) ישראל אשר בך אתפאר ע"כ:

ומלת בית הוא התקבלות, וזהו שאמר כאן, אנכי האל, רצה לומר אף על פי שאנכי האל, ומשפיע מחסדי ומטובי לכל העולמות, אף על פי כן, בית אל, רצה לומר אני מקבל ממך שפע ותענוג ממך, שקראתי לך בשביל זה אל, שאתה משפיע תענוג למעלה, ועל כן

אשר משחת שם מצבה ואשר נדרת וכו', צריך אתה לשלם ולהביא קרבנות, ותשפיע תענוג למעלה כנ"ל:

פרשת וישלח

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום (לב, ד), עיין פירוש רש"י ז"ל, מלאכים ממש (בראשית רבה עה, ד), ומנא ליה לרש"י זה, שהם מלאכים ממש:

ואפשר לומר דכתוב בפרשת ויצא בסוף הסדרה (לב, ב-ג) ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום מחניים, ועיין פירוש רש"י ז"ל מחניים, שני מחנות, של חוץ לארץ שבא עמו עד כאן, ומלאכים של ארץ ישראל שבאו לקראתו (תנחומא וישלח ג):

והיה קשה לרש"י, מה בא ללמדנו בזה שקרא מחניים, על שם שני מחנות של מלאכים, אלא שבזה מתורץ קושיא אחרת, למה שלח כעת מלאכים לעשו, אחר שבאו אליו מלאכי ארץ גם כן, והיה לו שני מחנות, ולא שלח קודם שבא אליו מלאכי ארץ ישראל: אלא שהכתוב בא ללמדנו, שלא רצה לשלוח קודם שבאו מלאכי ארץ ישראל אליו, כדי שלא ישאר לבדו, מבלי שמירה ממלאכים, אבל אחר שבאו אליו מלאכי ארץ ישראל לשומרו, והיה לו שני מחנות מלאכים, שלח מלאכי חוץ לארץ אל עשו אחיו, ונשאר בשמירה של מלאכי ארץ ישראל, והמתין עד בואם:

וזה שמדייק רש"י ז"ל ממלת לפניו, רצה לומר מן המלאכים של מחניים, שהזכיר מקודם מזה השני מחנות, שלח מלאכי חוץ לארץ אל עשו, ועל כן פירש רש"י ז"ל מלאכים ממש, ומלת לפניו, הוא לשון קודם, וכן בכאן יש לומר כן, מלאכים לפניו, רצה לומר המלאכים הקודמים שהיה לו, והם מלאכי חוץ לארץ, שהיו אצלו קודם שבאו מלאכי ארץ ישראל, וכיון שבאו אליו גם כן מלאכי ארץ ישראל, שלח מלאכי חוץ לארץ הקודמים, אליו אל עשו כנ"ל:

ויצו אותם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב וכו' (לב, ה), הקשה באור החיים, למה אמר לאמר, אחר שאמר בפירוש כה תאמרון לאדני לעשו, וגם למה הגדיל חלק הרע על עצמו שלא בפניו, לקראו אדון, ותירץ שלא יחשוב עשו שהמלאכים מעצמם קראו אדון, מפני שהוא הבכור, לזה צוה אותם לאמר לעשו שיעקב בעצמו דיבר כן, וקראו אדון, והחניף אותו שלא לילך עמו במחלוקת, עכ"ד, ודברי פי חכם חן: ואפשר לומר שיעקב אבינו נשמר מזה, שלא להגדיל על עצמו חלק הרע, ולא על המלאכים,

כי ידוע (עי' פרדס רימונים שער כג פי"א) כי כ"ה היא השכינה, ומלת אמירה נופל על מחשבה שבלב, כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, וזה שצוה אותם לאמר, כ"ה תאמרון, רצה לומר כ"ה השכינה, תהיה במחשבותיכם בשעת אמירותיכם, לאדני לעשו, יהיה במחשבותיכם אל השכינה, שנקראת אדון:

וכן כה אמר עבדך יעקב, רצה לומר יעקב בשעה שאמר בלשון עבדך יעקב, כה אמר, רצה לומר השכינה היה במחשבתו, שהיא נקראת אדון, והוא עבד, ונתחכם לומר בלשון הזה, שעשו ישמע שיעקב צוה להם לקרותו אדון, והוא העבד, אבל מחשבת יעקב היה, אדרבא שלא להגדיל הרע, ואל השכינה היה במחשבתו לקרותה אדון, והוא העבד : ויאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו (לב, ט), עיין פירוש רש"י ז"ל, שמחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה, ונראה לומר על פי פשוטו, דקשה האיך הוציא יעקב אבינו ע"ה דבר זה מפיו, שעשו יכה את המחנה, והלא ברית כרותה לשפתים (מו"ק יח, א), לפיכך נראה שאמר בלשון זה, אל המחנה והכהו, רצה לומר שהמחנה יכה אותו, את עשו, והיה נשמר לומר שעשו יכה את המחנה, אמר בלשון זה, כאדם התולה קללתו בחבירו:

קטנתי מכל החסדים (לב, יא) על דרך שכתבתי בפרשת תולדות בפסוק (כו, יג) [ויגדל] (וילך) האיש [וילך] הלוך וגדל עד כי גדל מאד, והעולה משם, שאדם צריך לראות לעבוד את השי"ת בטובתו שנותן לו, בעשירות, ובשאר טובות, ולא חס ושלום לירד ולרחק את עצמו מן השי"ת, בשביל הטובה שנתן לו השי"ת, כמו שכתוב (דברים ח, יד) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך, וכן אם הוא מתגאה ח"ו, בשביל גודל מדריגתו בעבדות השם, אז גורם שאין אני והוא יכולין לדור (סוטה ה, א), ונופל מאיגרא רמא לבירא עמיקא:

וזהו שאמר קטנתי מכל החסדים וכו', רצה לומר אני הייתי מקטין עצמי, מכל החסדים, שנתת לי, ומכל האמת, שאני עשיתי, הייתי מקטין עצמי, ולא להתגאות ח"ו, ועל כן הצילני נא וכו':

ועל פי פשוטו יש לומר, שיעקב אבינו טען עם השי"ת, קטנתי מכל החסדים, רצה לומר אתה הקטנת אותי מכל החסדים וכו', אשר אתה עשית, ואני לא הייתי חפץ בהם, כי במקלי עברתי את הירדן, ושאלתי לחם לאכול ובגד ללבוש (כח, כ), ולא יותר, ועתה הייתי לשני מחנות, והגדלת טובך עלי יותר מדאי, שלא מרצוני, ונתמעט זכיותי, ועל כן הצילני נא וכו':

הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו פן יבוא וכו' (לב, יב), לכאורה כי ירא אנכי אותו, הוא מיותר, והוה ליה למימר הצילני נא מיד אחי מיד עשו פן יבוא וכו',

ונראה דהנה האדם שבא לו חס ושלום איזה יראה גשמיות, צריך להפשיט ממנה, ולדבק ביראת השם, ויעקב אבינו ע"ה רצה להפשיט עצמו מיראה זו, של עשו, ולא היה יכול, כמו שכתוב וירא יעקב מאד:

וזהו ויצר לו, רצה לומר שהיה צר לו, על שהיה ירא מאוד מעשו, ולא היה יכול להפשיט יראתו, ולדבק ביראת השם, כי מי שהוא מדובק ביראת השם בשלימות, אינו מפחד משום דבר, ובטוח בהשי"ת שלא יוכל להזיק לו שום בריה, שיש בו חלק יראה, וזהו כי ירא אנכי אותו, רצה לומר מחמת שאני ירא ממנו, מחמת זה אני מפחד, פן חס ושלום יבוא וכו', ועל כן ביקש הצילני נא וכו':

או יאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו וכו', להבין מה שאמר מיד אחי מיד עשו, שני פעמים מיד, עיין פירוש רש"י ז"ל, וגם לפרושו למה לי שני פעמים מיד, ונראה דהנה ידוע מה שכתוב בספרים (עי' שבת קמו, א; תנחומא וילך, ב) שעשו הוא הסיגים מיצחק, ויעקב הוא החלק הטוב מיצחק, והנה ידוע מה שכתוב בספרים שהבכור נוטל בראשונה חלק מן האב, והבנים אחרים מקבלין ממנו, ועל כן יש לו שני חלקים, והנה עשו יצא ראשונה עם חלק הרע שלו, ואחריו יצא יעקב, כדרך הקליפה הקודמת לפרי: והנה יעקב אבינו התפלל שני תפילות, הא' שלא יהא בו שום חלק מרע כלל, רק טוב לבד, ולא יקבל מעשו כלל מחלק הרע שלו, וכשלא יקבל ממנו מחלק הרע שלו כלל, שוב לא יתכן לקרוא לעשו בשם בכור, כי יעקב אינו מקבל ממנו כלל, ולשון הצילני, לשון הפרשה הוא, כמו (לא, ט) ויצל אלהים את מקנה אביכם וכו': וזהו שאמר הצילני נא מיד אחי, תפרישנו מן האחוה, שלא אקבל מחלק הרע שלו כלל, והוא לא יקבל מחלק הטוב, ולא יהא שום אחוה ביניהם, ונמצא לא יתכן לקרותו בשם בכור, וממילא מוכן הטוב לעושה הטוב, והרע לעושה הרע:

ואחר כך התפלל שיצילו השי"ת, מיד עשו כי ירא אנכי אותו, ואמר הטעם שהוא ירא ממנו, פן יבוא וכו', ופן עם הכולל בגימטריא ס"מ, כמו שכתוב בספרים (מגלה עמוקות, פר' וירא), רצה לומר אף על פי שלא יהא לי שום אחוה עמו, והוא איש אחר, אני ירא מן השר שלו, וזהו פן יבא וכו', כמו שהיה באמת, שבא השר שלו להלחם עמו (בראשית רבה עז, ג), ועוזרו השי"ת ויכול לו:

או יאמר בהדייק מלת אותו, דהוה ליה למימר כי ירא אנכי ממני, ונראה, דהנה רש"י ז"ל פירש על פסוק וייראו ויצר, וז"ל ויירא שמא יהרג, ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים עכ"ל (עי' בראשית רבה עו, ב), וצריך להבין למה צר לו אם יהרוג את אחרים, הלא בדין הוא, הבא להורגך השכם להורגו (ברכות נח, א), וצריך לומר שאף על פי שבאמת

נתחייב מיתה, מכל מקום מצד אחוה שלו, היה מיצר לו אם יהרוג אותו: ועל ב' הפחדים הנ"ל, התפלל עליהם, הצילני נא מיד אחי, לשון הפרשה כנ"ל, רצה לומר שיפריש אותו ממנו מן האחוה כלל, ולא יהיה לו שום דביקות עמו, ולא יהיה לו צער אם יהרוג אותו, וזהו כי ירא אנכי אותו, שאני ירא אם אהרוג אותו, וכשיפריש אותו מן האחוה, לא אירא כלל, וגם התפלל שיציל אותו מיד עשו הרשע, שלא יהרוג את הכל, פן יבא והכני אם על הבנים:

או יאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו וכו' ואתה אמרת היטב איטיב עמך וכו' אשר לא יספר מרוב (לב, יב- יג), הראשי תיבות של כל השני פסוקים אלו, הצילני נא וכו' ואתה אמרת עד מרוב, הראשי תיבות אלו גימטריא תר"י, ואפשר לומר שיעקב אבינו היה ממתיק הדינין, והם ש"ך דינין, גימטריא ה' פעמים דין, וגם פ"ר דינין: ועיין בסידור האר"י ז"ל בכוונת ראש השנה (ח"ג נב, ב), על מלת אדני, שבפסוק (תהלים נא, יז) אדני שפתי תפתח, כי הש"ך דינין גימטריא נער, וימתקו בה' אלפין דה', אהיה גימטריא ה' תתאה, ואז נקרא נערה ראויה לבא אל המלך (עי' אסתר ב, יג) לזווג, ופ"ר דינין גימטריא מנצפ"ך גם כן, ועם ה' תתאה המאיר בהם, מתמתקים ונעשין פרה עכ"ל: וש"ך ופ"ר הם גימטריא ששה מאות, והמתקה שלהם הם שני ההי"ן, גימטריא עשרה, וזהו שמרומז בראשי תיבות של כל השני פסוקים, שהיה יעקב אבינו ירא, מן ש"ך ופ"ר דינין, והמתיק אותה בשני ההי"ן, המיתוק שלהם, ועל כן ראשי תיבות של כל השני פסוקים אלו גימטריא תר"י, כמו הדינין והמיתוק שלהם כנ"ל: ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (לב, לא), עיין באור החיים, שהקשה מה חידוש היה שראה מלאכים, כיון שכבר דיבר עמו השי"ת, ע"ש שתירץ, שכאן לחם עמו :

ויש לדקדק עוד, מה שאמר ותנצל נפשי, מה הצלה זו, שנאמר ותקע כף ירך יעקב וכו' והוא צולע על ירכו (שם כו- לב), ונראה דרש"י ז"ל פירשו רבותינו (בראשית רבה עז, ג) זהו שרו של עשו וכו', והנה הוא השטן הוא היצר הרע, הנברא להסית כדי שלא ישמעו אליו, ולקבל שכר:

ושמעתי מאדמו"ר הרב הגאון החסיד המפורסם מוהר"ר שמואל שמעלקי זללה"ה פירוש הפסוק (תהלים לד, טו) בקש שלום ורדפהו, רצה לומר שיצר הרע הנברא להסית, תכליתו ופנימית שלו הוא טוב, והוא בעצמו רוצה שלא ישמע האדם אליו, רק שעושה העבדות הבורא, שנברא בשביל זה, כדי להסית לאדם, וזהו בקש שלום, רצה לומר אם

תבקש שלום עם היצר הרע, אז ורדפהו, רצה לומר תרדוף אותו, ולא תשמע אליו, והוא בעצמו רוצה בכך עכ"ד, ודברי פי חכם חן :

והנה בכאן ראה יעקב אבינו ע"ה, שהיה לו יסורין בהאבקו עמו, ומה גם ותקע כף ירך יעקב, וראה שהוא מבחינת גבורות ודין, ואחר כך ראה שתכליתו הוא טוב, שבירך אותו, כמו שנאמר (שם ל) ויברך אותו שם, וזהו שקרא שם המקום פניאל, כי אל, הוא חסד, ורצה לומר פני, לשון פנימית, אל הוא חסד, רצה לומר תכליתו ופנימותו הוא טוב:

ומקודם היה לו יסורין ממנו, ואחר כך בירך אותו, ואמר הטעם כי ראיתי אלהים, רצה לומר ראיתי בחינת דין וגבורות, הנקרא אלהים, וכן היה לו צער ויסורין בהאבקו עמו, ותקע כף ירך יעקב, ואחר כך פנים אל פנים ותנצל נפשי, רצה לומר מקודם היה לו יסורין וצער בגופו, ואחר כך פנים, לשון פנים ופנימיות, ובפנימיות שלו בהאבקו ובהתחברו עמו:

ותנצל נפשי, ולא הוזק בנפש רוח ונשמה שלי, כמו שהוזק בגופי בחיצוניות, מפני שכוונתו, ופנימית שלו הוא טוב וחסד, ועל כן לא הוזק בנפש רוח ונשמה שלי, וזהו ותנצל נפשי, ולא גופי, ועל כן קרא שם המקום פניאל, להורות שפנימית שלו הוא טוב וחסד, שבירך אותו:

על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וכו' עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה (לב, לג), להבין הטעם שאסור לאכול גיד הנשה, גם מה שאמר עד היום הזה, לכאורה מיותר, והיא מצות לא תעשה ככל מצות לא תעשה אשר אין קביעות זמן עליהם: ואפשר לומר כי גיד הנשה הוא חלק ס"מ בגוף, והוא כנגד יום שלו בשנה, שהוא תשעה באב, וכמו שכתוב בספרים, ובזוהר הקדוש דף ק"ע (ע"ב) לא יאכלו בני ישראל א"ת, ראשי תיבות תשעה אב למפרע, ובנגיעתו, ושף הגיד מדוכתיה, טימא את הגיד, והפריד אותו מן הקדושה:

ואנחנו בני ישראל, נבראים בעולם הזה להפריד מתענוגי עולם הזה, שהוא תענוגי היצר, הנקרא גיד הנשה, וכל התענוגים נקראים על שם אכילה, כי אם הלחם אשר הוא אוכל (לט, ו), וכן נמצאו דבריך ואוכלם וכו' (ירמיה טו, טז), וזהו על כן, שנפרד גיד הנשה מקדושתיה, בשביל ששלט עליו רוחא דמסאבותיה, וכמו שכתוב בתיקונים (תיקו"ז תיקון יב לו, א):

לא יאכלו בני ישראל, לא יהיה לבני ישראל, שום תענוג מעולם הזה, וזהו את, עם תענוג היצר, שנקרא גיד הנשה, שהוא גיד שלו, עד היום הזה, היינו לעתיד שיהיה ביטול היצר, ואת רוח הטומאה יעבור מן הארץ (עי' זכריה יג, ב), ויעשה מן היצר הרע מלאך הקדוש,

וכמו שכתבתי במקום אחר, כי יעבור הרע ממנו לגמרי, ויהיה בעולם רק טוב, וזהו עד היום הזה, גימטריא טוב, שיכלה הרע ויהיה רק טוב: והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו (לג, ג), להבין למה כתוב שני פעמים עד, עד גשתו, עד אחיו:

ונראה דכתוב בזוהר דף קע"א (ע"ב), וכי יעקב דאיהו שלימא דאבהן וכו', האיך סגיד להוא רשע, לעשו, דהוא בסטרא דאל אחר, ומאן דסגיד ליה, סגיד לאל אחר וכו', אלא לאתרא דשכינתא קא כרע וסגיד, אוף הכי והוא עובר לפניהם, מאי והוא, דא שכינתא דהוה אזלא קמיה, ודא הוא נטירא עלאה, כיון דחמא יעקב, אמר הא עידן לסגדא לגביה דקב"ה, דהוה אזיל קמיה, כרע וסגיד שבע זמנין עד גשתו עד אחיו, ולא כתיב וישתחו לעשו ע"כ:

ונראה דמשום הכא כתיב שני פעמים עד, ולא כתיב עד גשתו, ואמר עד אחיו, ולא עד בכלל, כיון שהגיע לארבע אמות של אחיו נסתלקה השכינה ממנו, כמו שכתב רש"י ז"ל בפרשת לך, בפסוק וה' אמר לאברם אחרי הפרד לוט מעמו (יג, יד) וז"ל כל זמן שהרשע עמו, היה הדיבור פורש ממנו עכ"ל (תנחומא ויצא י):

וכן בכאן, כיון שהגיע לארבע אמות של עשו, ונסתלקה השכינה, לא השתחוה כלל, וזה עד ולא עד בכלל, ואפשר לומר כיון שהבין שהשכינה נסתלק, לא רצה להתקרב אל עשו, וגם הוא עמד, ולא הלך יותר, ועל כן כתיב וירץ עשו לקראתו וכו': ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך (לג, יב), ופירש רש"י ז"ל בשוה לך, ויאמר אליו אדוני יודע כי הילדים רכים וכו', ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן, יעבר נא אדוני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי וכו' עד אשר אבא אל אדוני שעירה (לג, יג-יד), ויש לפרש דיעקב אבינו ע"ה, התחלק עם עשו בנחלת שני עולמות, ונתן לעשו תענוגי העולם הזה, ובחר לו, ולישראל, העולם הבא, וקיבל הגלות על עצמו (עי' תנא דבי אליהו זוטא פרק יט):

ובאמת נגזר על ישראל גלות בעונותינו הרבים אלף שנה, כמו שכתוב בספרים (זוה"ק ח"א קיז, א ח"ב יז, א) , כל היום דוה (איכה א, יג), ויומו של הקב"ה אלף שנה (בראשית רבה יט, ח), ואמר עשו ליעקב, נסעה ונלכה ואלכה לנגדך, כלומר להיות עמך בהתנגדות גדול, כל יומו של הקב"ה, שהוא אלף שנה, שנגזר הגלות, אהיה עמך כל אלף שנה בהתנגדות, להתנהג עם בניך בתוקף הגלות:

ולא רצה יעקב אבינו ע"ה לקבל תוקף הגלות אלף שנה, ויאמר אליו אדוני יודע כי הילדים רכים וכו' ודפקום יום אחד, רצה לומר שתתנהג עמם בתוקף הגלות, יום אחד של הקב"ה, וח"ו ומתו כל הצאן, אלא קיבל אריכות הגלות שלא יהיה בתוקף: וזהו יעבר

נא אדוני לפני עבדו, כמו (מיכה ז, יח) ועובר על פשע, ולא תתנהג בהתנגדות ובתוקף, ויהיה אריכות הגלות, ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה, ולרגל הילדים, לפי כוחם, שיוכלו לילך ולתקן הכל, עד אשר אבא אל אדוני שעירה, רצה לומר שנתקן הכל, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו (עובדיה א, כא) : ויקרא לו אל אלהי ישראל (לג, כ), דרשו רבותינו ז"ל במגילה דף י"ח (ע"א) שקרא הקב"ה ליעקב אל, ונראה דהנה אמרתי פירוש הפסוק (שיר השירים ו, ג) אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים, דהנה ידוע (ע"ח שער א פ"א) דהש"י ברא כל העולמות להיטיב לברואיו, דהיינו בשביל ישראל, כי מדרך הטוב להיטיב, ויותר משהעגל רוצה לינק, הפרה רוצה להניק (פסחים קיב, א), ונמצא תענוג גדול להשי"ת כשאנו מקבלין השפע, וידוע (עי' פרדס רימונים שער כג פ"א) דמדה שמקבל השפע, דהיינו מדת מלכות, נקרא אני:

וזהו שאמר, אני לדודי, רצה לומר אני, בחינת נוקבא, לדודי, שאני מקבל ממנו כל ההשפעות, ודודי לי, רצה לומר שהשי"ת הוא בחינת מקבל ממני, שמקבל תענוג גדול, כשאנו מקבלין ממנו, ויוכל להשפיע ולהיטיב, כי יותר משהעגל רוצה וכו': הרועה בשושנים, רצה לומר שנקרא רועה ישראל, שנקראו שושנים (שיר השירים ב, ב), ומשפיע להם כל הטובות, וזהו שמקבל תענוג מאתנו, שאנו יכולין לקבל ממנו, וידוע (תהלים נב, ג; זוה"ק צו ל, ב) שאל הוא מדת חסד המשפיע, וזהו שאמרו רבותינו ז"ל שקראו הקב"ה ליעקב אל, שהוא משפיע תענוג גדול למעלה כשהולך בדרך הישר, ויכול לקבל ממנו השפעה, ומי קראו אל, אלהי ישראל, על שם (ישעיה מט, ג) ישראל אשר בך אתפאר:

ועל דרך זה אמרתי פירוש הפסוק (תהלים קו, ד) זכרינו ה' ברצון עמך פקדינו בישועתיך, כי השי"ת ברא כל העולמות למען דיתקרי רחום וחנון, ולהיטיב לעמו ישראל, בשבילם ברא כל העולמות, כמו שאמרו (בראשית רבה א, א) בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית ויש יותר תענוג להמשפיע ממקבל השפע, כי יותר משהעגל רוצה וכו', ונמצא בהעדר חס ושלום השפע, יותר צער למעלה:

וזהו (דברים לב, יח) צור ילדך תשי, ח"ו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין מו, א) בזמן שהאדם מצטער, שכינה מה לשון אומרת וכו', וזהו (תהלים ס, ז) הושיעה ימינך וענני, רצה לומר שתושע ימינך, היינו חסדים שיוכלו להשפיע, כשתעננני, ותעשה לי רצוני, ובזה תושיע ימינך:

וזהו זכרינו ה' ברצון עמך, רצה לומר ברצון עליון, שעלה במחשבה לברוא העולם, היה בשביל ישראל עמך, כמו שאמרו בראשית, בשביל ישראל שנקראו ראשית, וזהו היה

תחילה במחשבה, להיטיב לישראל, פקדינו בישועתיך, רצה לומר תפקדינו לטובה, וליתן כל רצוננו וחפצנו, ואקבל כל הטוב וכל השלימות ממך, בישועתיך, ורצה לומר וזהו תהיה ישועתיך, כשתמלא כוונת הבריאה, ואוכל לקבל השפע ממך, ויהיה תענוג גדול למעלה כשתוכל להיטיב:

וזהו פירוש (תהלים כה, ו) זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה, כי כוונת הבריאה, שיתגלה י"ג מכילין דרחמים, להיטיב לישראל, וקודם בריאות העולם היה המדות בכח, ונבראו המדות, והעולם, וישראל, כדי להיטיב להם, ובהעדר חס ושלום השפע, שאינו יכולין חס ושלום לקבל ממנו, כתיב צור ילדך תשי, רצה לומר תשש כוחו כנקבה, כמו שדרשו רבותינו ז"ל בגמרא דברכות דף ל"ב (ע"א) על פסוק (במדבר יד, טז) מבלתי יכולת, רבונו של עולם עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כוחו כנקבה: וזהו זכור רחמיך וחסדיך, רצה לומר תעשה בחינת דכר, רחמיך וחסדיך, שיוכלו להשפיע לנו, כי מעולם המה, רצה לומר בשביל העולם המה נבראים, שברא המדות והעולם, כדי להיטיב להעולם, דהיינו לישראל, שנברא העולם בשבילם, ואנו מבקשין שתמלא כוונת הבריאה כנ"ל :

ויעל מעליו אלהים במקום אשר דיבר אתו (לה, יג), עיין פירוש רש"י ז"ל שכתוב וז"ל איני יודע מה מלמדנו ע"כ, ולהבין דהוה ליה למימר ממקום אשר דיבר אתו: ונראה דהנה יעקב אבינו ע"ה, היה איש תם, פיו ולבו שוים, וכמו שדיבר בפיו מבחוץ, כן היה בלבו בפנים, וכשרוצים להמתיק הדינים, צריך להביא עולם הדיבור, שהוא עולם העשיה, לעולם המחשבה, שהוא בינה לבא, ושם נמתק כל הדינין, וביעקב אבינו היה תמיד עולם הדיבור, שהוא עולם העשיה, דבוק לעולם המחשבה, שהיה איש תם, פיו לבו שוים, בלי שום פירוד, וממילא היה הסתלקות הדינין: וזהו שאמר לו, אחר שבירך לו השי"ת, והבטיח לו בכל הטוב הכתוב למעלה, אמר ויעל מעליו אלהים, רצה לומר שהיה הסתלקות הדינין מעליו, ולא היה שום קטרוג עליו, משום, במקום אשר דיבר אתו, רצה לומר במקום שהיה יעקב, דיבר בפיו אתו, היה הדיבר בפנים בלב, בעולם המחשבה, בלי שום פירוד כלל, ועל כן היה תמיד הסתלקות הדינין ממנו כנ"ל:

פרשת וישב

וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען (לז, א), להבין דהוה ליה למימר וישב יעקב בארץ כנען, ועוד מה בא ללמדנו, ונראה דהנה האדם צריך לירא מהשי"ת, שהוא עיקרא

ושרשא דכל עלמין, ולא משום טעם וסיבה, אבל אם הוא ירא שלא יעני או שאר עונשין, זהו הנקרא יראה רעה:

והנה אמרתי פירוש הפסוק (ויקרא כו, מד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וכו', כי מדת יראה נקרא זאת, כמו שכתוב בספרים (), שהוא מדריגה שביעית, וכלול מא' ועד תי"ו, ואם הוא מפחד מפני יראת עונש, זהו נקרא ארץ אויביהם, כי מדת יראה נקראת ארץ, כלומר היראה של אויביהם, הוא יראת עונש: וזהו ואף גם זאת, רצה לומר מדת יראה הנקראת זאת, הוא אצלי גם, ואינו עיקר, בארץ אויביהם, כלומר לפי שהם ביראת אויביהם, יראת עונש, ויראת ה' אינם עיקר אצלם, אף על פי כן, לא מאסתים, וארחם עליהם, ואף על פי שהם ביראה רעה, שורה עליהם רחמנות:

וזהו שאמר וישב יעקב, כי מדת יעקב הוא רחמים, בארץ, רצה לומר ביראה הנקראת ארץ, מגורי אביו, מגורי, לשון מגור מסביב (ירמיה כ, י), אביו, הוא פחד יצחק, מדת גבורות, רצה לומר אף על פי שהוא ביראת של גבורות, יראת עונש, בארץ כנען, יראה של אומות כנענים, שאינם יראים מהשי"ת, רק מהעונשין, אף על פי כן שורה עליו רחמנות הש"י, ומרחם עליו:

אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה (לז, ב), על דרך שפירש רש"י ז"ל (ו, ט מבראשית רבה ל, ו) שעיקר תולדותיהם של צדיקים, מעשים טובים, ואמרו רבותינו ז"ל במסכת סוטה דף ל"ו (ע"ב) גבי יוסף דמות דיוקנא של יעקב נראה לפניו, בשעה שנתגרה באשת פוטיפר, ואמר עתידין השבטים שיכתבו שמם על האפוד, רצונך שימחה שמך, ופירש, וינס ויצא החוצה:

וזהו שאמר אלה תולדות יעקב, רצה לומר זהו המעשים טובים של יעקב, מה שיוסף בן שבע עשרה שנה, שהוא במדריגת צדיק יסוד, הנקרא טוב, שהוא גרם זה, כי בצדקתו, דמות דיוקנו נראה ליוסף ועמד בנסיון, ונקרא בשם צדיק, ודרגא דברית, הוא יסוד הנקרא טוב, אתעטר ביה, ואם כן תולדות יעקב, הם המעשים טובים שלו, גרם, שיוסף היה בן שבע עשרה שנה, מספר טוב כנ"ל:

וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו ועשה לו כתונת פסים (לז, ג), עיין פירוש רש"י ז"ל, וז"ל ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה, כל מה שלמד משם ועבר, מסר לו עכ"ל (בראשית רבה פד, ח), ולהבין מלת לו, מיותר, והוה ליה למימר כי בן זקונים הוא:

ונראה דאיתא בספר ליקוטי אמרים (אות קא) על פסוק (מא, מג) (וירכיבהו) [וירכב אותו] במרכבת המשנה, וז"ל בקיצור, הנה האדם צריך לראות שלא יהיה בחינת נוקבא,

מקבל תענוג, משום דבר, רק מהשי"ת לבד, וכו', ואיתא (בראשית רבה צ, ג) יוסף מדליה נתנו לו, פיו שלא נשק לעבירה, על פיך ישק כל עמי (מא, מ), דהיינו שלא היה בחינת נוקבא מן התאות, לכך זכה למדריגת חכמה, ונעשה בכור, כמו שכתוב (דברי הימים א ה, א) ניתנה בכורתו ל[בני] יוסף:

ובכר נקרא חכמה, ועל כן הם אותיות שניות, ביחידות, ועשירות, ומאות, שהוא משנה למלך, המחבר המלך והעם, דלפני בי"ת הוא א', שאין למעלה ממנו, דלפני הא' מה אתה סופר, ואחר אותיות בכ"ר הוא גל"ש, שהוא שגל נוקבא, אבל מי שהוא בכר, דבוק בחכמה, אינו דבוק בשום תאוה עכ"ל, ותראה שם דברים נפלאים:

והעולה מזה שבכר נקרא חכמה, וזהו שאמר נתינת טעם, לפי התרגום, שאהב אותו מכל בניו, כי בר חכים הוא לו, רצה לומר שלפי מחשבתו הוא בכור שלו, כי אף על פי שבאמת היה ראובן כחו וראשית אונו, אבל לפי מחשבתו, שהיה סובר שנתן כוחו וראשית אונו ברחל, אם כן יוסף הוא הבכור, כי הוא מסר סימנים לרחל, ובשעת ביאתו היה סובר שהיא רחל (מגילה יג, ב), שאהב את רחל, ומסר לה סמנים, כמו שכתוב (כט, יח) ויאהב יעקב את רחל:

על כן ויעקב אהב את יוסף מכל בניו, כי בר חכים, חכים תרגום של חכמה, ובכור הוא חכמה, וזהו כי בר חכים הוא לו, ולו דייקא, רצה לומר, לו הוא בר חכים, הוא בן בכור, לפי מחשבתו, אבל לפי האמת אינו כן, ועשה לו כתונת פסים: והנה ראיתי בספר מאור עינים בפרשת וישב בפסוק זה, לפי דרכו כתב, פסים הוא ראשי תיבות, פ'ה ס'ח י'ציאת מ'צרים, עיין שם לפי דרכו , ולפי דברינו יש לומר, מחמת אהבתו עשה לו כתונת, הוא לבוש פסים, שיהא גאולה ממצרים הנקרא פסח, פה סח, בשביל יציאת מצרים שיהא על ידו:

ופשיטא לפי מאמרם ז"ל כן היה, שבא דיוקן של אביו כשרצה לעבור עבירה, ועל כן וינס החוצה (לט, יג), ולא זרק הטיפים שלו בעבירה, ועל כן אמרו רבותינו ז"ל במדרש שוחר טוב בתהלים קי"ד (ט), בשכר וינס החוצה, הים ראה וינס (תהלים קיד, ג), וזהו ועשה לו כתונת פסים, שבכוחו עשה לו לבוש, שיהא יציאת מצרים על ידו, וזהו ראשי תיבות פסים פ'ה ס'ח י'ציאת מ'צרים:

והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה והנה קמה אלומתי וגם נצבה וכו' (לז, ז), דהנה יוסף היה מדת יסוד, וידוע דכל הספירות משפיע שפע למדרגה התחתונה, מדת מלכות, ויכול להיות חס ושלום מניעות שפע, על ידי קטרוג, אבל ממדת יסוד אין שום

מניעה מונע מלהשפיע למדת מלכות, וזהו שאמר והנה קמה אלומתי, הוא מדת יסוד, וגם נצבה, רצה לומר נצב ה"א אחרונה, מדת מלכות, לקבל השפע ממדת יסוד כנ"ל:
אם משול תמשול בנו (לז, ח) ונראה דהנה שמעתי מפי מחותני הרב הגאון החסיד מוהר"ר לוי יצחק האב"ד דק"ק בארדיטשוב, דמלוכה נקראת מלך, על שם שראשי עם יועצים להמליכו, ונושאין ונותנין בדבר, ומלוכה לשון המלכה, כמו (ברכות כז, ב) איזול ואמלוך בדביתהו, אבל מושל הוא אינו מלך, אבל בכוחו ובתוקפו הוא מושל, שלא ברצון עבדיו, כי הם לא המליכו עליהם:
ואמר על פסוק (תהלים כב, כט) כי לה' המלוכה, רוצה לומר על ישראל שהם ממליכים אותו, ומושל בגוים, שהם אינם מקבלים עליהם, והוא מושל עליהם ביד חזקה, ועלו מושיעים בהר ציון וכו' והיתה לה' המלוכה (עובדיה א, כא), כי אז יהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה', ויקבלו אותו למלך, וזהו והיתה לה' המלוכה, והיה ה' למלך וכו', עכד"ק :
וזהו שאמר המלוך תמלוך עלינו, בה"א התימה, כי מלוכה צריך לקבל עלינו למלך, וזהו בודאי אינו, כי הם שונאים אותו, אם משול תמשול בנו, ואם הוא לשון שמא, תמשול עלינו שלא ברצונינו, ביד חזקה, ועל כן לא כתוב בה"א התימה רק אצל מלוכה, ולא אצל ממשלה:
ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם (לז, יג), להבין מה זה נתינות טעם, שהם רועים בשכם, על כן צריכין לשלוח אליהם, ונראה על פי אמרתי פירוש הפסוק (שם יב) וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם, כלומר שהלכו לברור ניצוצות הקדושות שנפלו אל השבירה, להביאם אל הקדושה, אל מדת מלכות, שנקראת כנסת ישראל, ששם מתקבצים כל הנשמות הקדושות:
והנה מלת שכם, פרושו לשון חלק, כמו שפירש רש"י ז"ל על פסוק (מח, כב) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך וכו' ע"ש, ומדת מלכות הוא נבנית, שלקחת חלק מכל הספירות העשירות, כמו שכתוב בתיקונים תקונא שתין ותשע דף [קטז, ב] (ק"ו) וז"ל ועוד אתמר בה בשכינתיה תתאה נעשה אדם וכו' (א, כו), דתהא כלילא מכל ספירין, דכל עשר ספירין יהיבו בה כל חד חולקיה, ומאי חולקיה אלא כל ספירא יהיב בה עישור דיליה וכו' ע"ש:
וזהו וילכו אחיו לרעות, לשון אהבה וריעות, את צאן אביהם, ומלת צאן, כמו (שיר השירים ג, יא) צאינה וראינה, וזהו את צאן אביהם, הניצוצות הקדושות, שיצאו ונפלו מן השורש, בשכם, כלומר שהתחברו בשכינה מדת מלכות שהוא חלק מכל הספירות:

והנה רש"י ז"ל פירש נקוד על את, לומר שלא הלכו אלא לרעות את עצמן ע"כ, רצה לומר כי ידוע שאי אפשר להאיר ולהשפיע אל מדת מלכות, רק על ידי יסוד, וזהו מדת יוסף, ומאחר שהם היו רחוקים מאוד מיוסף, ותכלית שנאה היה להם, עד שהיו חשבו על יוסף, שהוא שיריים, כשירי הקליפה שנפרדו מאברהם בצאת ממנו ישמעאל, כמו שכתב בספר ליקוטי תורה (וישב) על פסוק (לז, יח) ויתנכלו אותו להמיתו ע"ש: ואם כן לפי שהיו רחוקים מאוד מיוסף, מדת יסוד, לא היו יכולין להאיר ולהשפיע אל מדת מלכות, וזה שלא הלכו אלא לרעות את עצמן, ולא להאיר ולהתחבר במדת מלכות:

ובאמת יעקב אבינו ע"ה, לא ידע מתכלית שנאה הזאת, ומחשבותם עליו, כי אם היה יודע מזה, בודאי לא שלח את יוסף אליהם, וזהו שאמר הלא אחיך רועים בשכם, כלומר שהם עוסקים לעלות ניצוצות הקדושות, ולהתחבר במדת מלכות, לכה ואשלחך אליהם, שתחבר עמהם, ועל ידך יאירו, וישפיע למדת מלכות כנ"ל:

או יאמר ויאמר ישראל אל יוסף וכו' לכה ואשלחך אליהם, להבין אמרו לכה בה"א מיותר, והוה ליה למימר לך בלא ה"א, וגם דאמר ואשלחך בוא"ו, הוה ליה למימר אשלחך בלא וא"ו:

ונראה דיעקב אבינו ע"ה אמר ליוסף שילך במצותו, ויקיים מצות כיבוד אב, ושלוחי מצוה אינם ניזוקין (פסחים ח, ב), ובעשיות המצוה יכווין לעשות יחוד יסוד ומלכות, ליחד ה"א אחרונה בוא"ו של הוי"ה, וזהו לך ה"א וא"ו אשלחך, כלומר תיחד ה"א אחרונה בוא"ו בהליכתך, אז אשלחך אליהם, אם יהיה הליכך לעשות יחוד ה"א בוא"ו, במצות כיבוד, אז אשלחך אליהם ותלך לבטח:

לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשיבני דבר (לז, יד), ובאמת לא בא אליו בחזרה, ואם יצא מפי יעקב אבינו ע"ה למה לא נתקיים, וגם למה כתב בתורה מה שאמר והשיבני דבר, כיון שלא נתקיים, ובודאי בתורה לא נכתב דבר שאינו אמת: ואפשר לומר דבאמת כשבאו האחים אל יעקב ואמרו לו (מה, כו) עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים, כתיב, ויפג לבו כי לא האמין להם, רק אחר כך כתיב (שם כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף וכו' וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו ותחי רוח יעקב אביהם, ופרש"י ז"ל וידברו אליו את כל דברי יוסף, סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו, בפרשת עגלה ערופה (בראשית רבה צד, ג צה, ג), זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף, ולא נאמר אשר שלח פרעה עכ"ל: ואם כן בא אליו בחזרה, התורה אשר למד עמו קודם שפירש ממנו, והתורה נקרא דבר, כמו שכתוב (תהלים קה, ח) דבר צוה לאלף דור, וזהו שנצנצה בו רוח הקודש שאמר לו בלשון זה והשיבני

דבר, לומר שישוב אלי התורה שלמדתי אותך עתה: ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אומרים נלכה דתינה (לז, יז), עיין פירש"י ז"ל נסעו מזה, מן האחוה, נלכה דתינה, לבקש לך נכלי דתות שימיתוך ע"כ, להבין איך מרומז בפסוק נסעו מזה שנסעו מן האחוה, ונראה דמלת זה גימטריא י"ב, והם היו י"ב שבטים, והיו רוצים להרוג יוסף, ויחסר מן י"ב שבטים, וזהו נסעו מזה, מן האחוה של י"ב שבטים, כי שמעתי אומרים נלכה דתינה, לבקש נכלי דתות וכו': או יאמר כי מלת זה הוא מדת יסוד, מדת יוסף, וזהו נסעו מזה, ממדתך, ועל כן פירש"י ז"ל מן האחוה:

ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא (לז, יט), מלת הלזה מיותר, והיה די באומרו בעל החלומות בא, ואפשר לומר שניבאו ואינו יודע מהו, ואמרו הלזה בא, רצה לומר וכי בשביל זה בא, כדי שיתקיים כל החלומות שלו וכן הוה: ויקרע יעקב שמלותיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים ויקומו כל בניו כו' וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה (לז, לד- לה), וז"ל אור החיים (ד"ה ויקומו), עוד ירצה באומרו וימאן וגו' כי ארד וגו', הגם שראה שמאן להנחם, לא למד מזה שיוסף חי, ואין מקבלין תנחומין על החיים (מס' סופרים פכ"א; בראשית רבה פד, כא), כי אמר, טעם מניעת הנחמה, לצד טעם כי ארד אל בני אבל שאולה, ואמרו ז"ל (תנחומא ויגש ט) סימן היה מסור בידו, עכ"ל: ואפשר לומר ששם שק במתניו, שאין מדרך אבילים, וגם התאבל עליו ימים רבים, שגם זה אסור מן הדין יותר מן הקצוב, שלשה לבכי וכו' (מו"ק כז, ב) , אלא שזה קבל עליו להצטער בשק ולהתאבל כל ימי חייו, מחמת תשובה, מחמת ששלח אותו, כמו שכתב המגן אברהם בסימן תר"ג (סק"א) באורח חיים, וז"ל אחד ששכר את חבירו לילך בדרך, ונהרג, נכון שיקבל בתשובה עכ"ל (באר שבע פרק חלק), ופשיטא בכאן, שהיה שולח אותו למקום סכנה, שהיה ידוע לו שאחיו שונאין אותו, כמו שפירש"י ז"ל על פסוק (לז, י) ויגער בו אביו, לפי שהיה מטיל שנאה עליו עכ"ל, אלא שלא היו חשודין בעיניו על שפיכות דמים, ואם כן שוגג הוא, ואף השוגג צריך כפרה: וכן נראה מדברי המדרש (תנחומא ויגש ט) שהביא רש"י ז"ל, בפרשת ויגש בפסוק (מו, ל) ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם, שהיה מיצר ודואג על שליחותו אל האחים, וז"ל רש"י שם ומדרשו סבור הייתי למות שני מיתות בעולם הזה ובעולם הבא, שנסתלק ממני שכינה, והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו וכו' עכ"ל, ולמה יתבע הקב"ה ממנו מיתת יוסף, אם לא מפני ששלח אותו למקום סכנה כנ"ל, לכך וימאן להתנחם, ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה, יותר מן החיוב מן הדין, עבור תשובה מחמת ששלח אותו כנ"ל:

ברש"י ז"ל, עולה תמנתה (לח, יג) בשפוע ההר היתה יושבת, עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן עכ"ל (סוטה י, א):

ואפשר לומר דהכתוב אומר אצל יהודא לשון עליה, עולה תמנתה, שבדרך שהיה נוסע לתמנת, נזדמנה לו אשה מן השמים, כמו שכתב רש"י ז"ל על פסוק (לח, כו) צדקה ממני, וז"ל ורבותינו ז"ל דרשו (סוטה י, ב) שיצתה בת קול, ממני ומאתי יצאו הדברים, לפי שהיתה צנועה בבית חמיה, גזרתי שיצאו ממנה מלכים, ומשבט יהודא גזרתי להעמיד מלכים בישראל, עכ"ל, ונמצא היה ליהודא עליה גדולה, בנסיעה זו, שיצא מן האשה שנזדמנה לו מן השמים בדרך זו, מלכות בית דוד, אבל בשמשון, לפי שהיה לו ירידה גדולה מן האשה שלקח בתמנת, על כן כתיב וירד שמשון תמנתה : ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו ותאמר מה פרצת עליך פרץ ויקרא שמו פרץ (לח, כט), הלשון מה פרצת עליך פרץ, אין לו פירוש, ונראה דכתב האר"י ז"ל בספר ליקוטי תורה (וישב ד"ה ותקשור) שפרץ היה נשמת ער, וזרח נשמת אונן, והנה שמא גרם (ברכות ז, ב) שקראו ער, ונתהפך לרע, ועשה הרע בעיני ה' (לח, ז), והיה תקונם על ידי הסבה מאת ה', על ידי יהודה:

וער היה בכור יהודא, ולו יאות המלוכה, וזה היה תקונו, שניתנה לו מדת מלכות, העולה מאה, כמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל בכוונת מאה ברכות, וז"ל וממנו לנוקבא הנקראת אדני, בגימטריא מאה, בהיות אלף בצורת יו"י והיו"ד של הנו"ן בחשבון, מלבד הנו"ן עצמה, כזה יוד"יני, ובזה יעלו ניצוצות שבקליפה, בסוד מ"ן לנוקבא, לתקנם בסוד מאה אדנים עד כאן לשונו, וכיון שניתנה לו מדת מלכות, העולה מאה, היה עולה הניצוצות הקדושות שהביא ער לקליפות:

וגם כשנתוסף לו חשבון מאה, על שמו ער, שנתהפך לרע, נעשה הצירוף קרע, וזה השם של קרע, מקרע הקליפות, והוציא מהם ניצוצות הקדושות, כמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל (ח"ג פג, ב, ע"ש) בכוונת ערב יום כיפורים בפסוק (תהלים צז, יא) אור זרוע לצדיק, סופי תיבות קרע וכו', וז"ל יכוין לקרוע הקליפות, על ידי השם קרע, ולהעלותם מהקליפות אותם הטיפות שיצאו למגנא, מן היסוד דנקרא טוב עכ"ל: ונמצא היה תקונו, על ידי שנתוסף בו מאה של המלכות, על שמו, ונעשה קרע, ויצא הניצוצות הקדושות מהקליפות למקומם, וזה השם של קר"ע, גימטריא ש"ע, וזהו גימטריא של פרץ, ועל כן כשנתקן נקרא פרץ, וזהו מה פרצת עליך פרץ, ואל תקרא מ"ה אלא מאה, כלומר המאה של מלכות, שנתוסף לך על שמך הראשון, בזה נתחזקת ונתקנת לקרות לך פרץ, ועל כן ויקרא שמו פרץ, כי השם הוא המורה החיות שלו כנ"ל, ותקונו על ידי שם קרע, גימטריא פרץ כנ"ל:

וגם בלשון הקודש, ובלשונינו, פירוש של קרע, ופירוש של פרץ, אחד הם, ונקרא פרץ על שם המלוכה, שהמלך פורצין לו גדר, לעשות לו דרך, כמו שאמרו בסנהדרין פרק ב' משנה ד', ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו:

וטעם שנקרא שני זרח, אפשר לומר מפני שהוא אונן, ואונן בגימטריא ק"ז, ומאת ה' היתה זאת, שתקונם היה על ידי אביו יהודה, שיש בו מדת מלכות, ונתוסף באונן גם כן אדנ"י, בסוד מאה אדנים, המעלה ניצוצות הקדושות מהקליפה, ואז נעשה ר"ז, והנה כתב בליקוטי התורה על פסוק (לח, כח) ותקשור על ידו שני, וז"ל דע כי ער השחית יותר מאונן, חדא דהשחית בידו, עוד כי לא היה מחמת סיבה, רק מחמת העבירה, ואונן לא היה רק כי ידע כי לא לו יהיה הזרע, וגם לא היה רק אם בא על אשת אחיו ושחת ארצה וכו' עכ"ל:

ונמצא עיקר העבירה שלו, שהיה שונא לאחיו, ולא היה רוצה ליתן לו זרע, ומחמת עבירה זו שהיה שונא לאחיו, גוררת עבירה אחרת, ועשה הרע בעיני ה', והכניס ניצוצות הקדושות לקליפה, וכשנתוסף מאה אדנים, להעלות הניצוצות הקדושות מהקליפה, לא נתקן עדיין עבירה שהיה שונא לאחיו, והוצרך לבא אל השורש, אשר שם כל הנשמות באחדות בלי פירוד כלל, והיא בינה, עולם הנשמות, כמו שכתוב (איוב לח, כט) מבטן מי יצא (הכל) [הקרח], והיא עולם השמיני מתתא לעילא, והיא חי"ת של זר"ח, ועם ר"ז הנ"ל, נעשה הצירוף זרח, ושמו הוא החיות שלו כנ"ל: ויהי כדברה (אל יוסף) [אליו] יום יום ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה וכו' ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי וכו' (לט, י- יב) ולשון כדברה, דיבר הוא קשה (מכות יא, א), והיא היתה באמת משדלתו בדברים רכים, כמו שאמרו בגמרא דיומא דף ל"ה (ע"ב), וגם מלת יום יום הוא מיותר:

ונראה דאמרו בגמרא שם, בגדים שלבשה לו שחרית, לא לבשה לו ערבית, ועל לשכב אצלה וכו', דרשו רבותינו ז"ל במסכת סוטה דף ג' (ע"ב) לשכב אצלה, בעולם הזה, להיות עמה, לעולם הבא, ופשיטא כיון שלא שכב אצלה בעולם הזה, מהיכי תיתי יהיה עמה לעולם הבא:

וצריך לומר דהיא היתה משדלתו בדברים, ובאה אליו בבגדים אחרים בכל יום, לעוררו באהבה, והוא לא רצה להכנס אהבתה בלבו אף במחשבה, ומלת כדברה, הוא לשון התנהגות, כמו (סנהדרין ח, א) דבר אחד לדור, כלומר שהיא מתנהגות אליו יום יום באהבת משונות, כידוע שיום הוא מדת אהבה, כמו שכתוב (תהלים נב, ג) חסד אל כל היום:

וזהו כדברה אליו יום יום, שהיתה מתנהגות אליו יום יום, מאהבת משונות, על כן דרשו חז"ל בגדים שלבשה לו שחרית וכו', ולא שמע אליה לשכב אצלה, בעולם הזה, ולהיות עמה, לעולם הבא, רצה לומר עולם הבא, הוא עולם המחשבה, והיה נזהר שלא לחטוא אף במחשבה, ואם כן לא היתה לה שום תפיסה אליו, כיון שלא חטא אף במחשבה: רק שהיתה לה תפיסה, שהיה מסלסל בשערו ומקשט בלבושו, כמו שכתוב בזוהר וישב דף ק"ץ (ע"ב), וז"ל כד שלט יצר הרע עליה דבר נש, אתקן ליה וקשיט ליה לבושין, ומסלסל בשערו ע"כ, ומחמת זה היתה לה תפיסה בו, וזהו שאמר ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי, רצה לומר שלא היתה לה שום תפיסה בו, שלא חטא אף במחשבה, רק על ידי בגדו, שהוא מצד היצר הרע, היתה לה תפיסה בו, לאמר שכבה עמי, וכן איתא בזוהר שם:

או יאמר מלת כדברה, הוא לשון יחוד, כמו ראוה מדברת (כתובות יג, א) , רצה לומר כשהיתה מתייחדת אליו, היתה מתייחדת אליו באהבת משונת, על ידי בגדיה שלבשה בשבילו כנ"ל:

ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי (לט, יב), מלת לאמר בכאן אין לו פירוש, ונראה דאמרתי פירוש הפסוק (קהלת ט, ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך וכו', דשלמה המלך ע"ה הזהיר, מה שהזהיר התנא (אבות פ"ב מ"י) ושוב יום אחד לפני מיתתך, ומחמת שאינו יודע יום מותו, צריך להיות כל ימיו בתשובה, ומלת בגדיך מלשון (ירמיה ג, ח) בגדה יהודא, וזהו בכל עת יהיו בגדיך, מה שבגדת ושפגמת בשמותיו יתברך, יהיו לבנים, על ידי התשובה, וכמו שאמרו (יומא פ"ו מ"ח) שהיו קושרין לשון זהורית, וכשהיה מלבין, היו יודעין שנמחלו עונותיהם: ומחמת התשובה, שמן על ראשך אל יחסר, דכתוב בספרים כשאדם חס ושלום עובר עבירה, מסתלק ממנו מוח של חכמה שיש בו, ועל כן אמרו רבותינו ז"ל (סוטה ג, א) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, שהוא היפך חכמה, ועל ידי התשובה שלימה, זכה אחר כך לחכמה, וחכמה נקראת שמן, וזהו ושמן על ראשך אל יחסר, כלומר שאל יחסר לך חכמה על ידי התשובה:

והנה חכמה נקראת חיה, וכשח"ו מסתלק ממנו חכמה, על ידי עבירה, ונכנס בו רוח שטות, היפך חיה ח"ו, שורה עליו סטרא אחרא, חכמה רעה של הקליפה, כי זה לעומת זה עשה אלהים (קהלת ז, יד), ונקראת חיה רעה, וזהו שפירוש רש"י בפסוק (לז, לג) חיה רעה אכלתהו, נצנצה בו רוח הקודש, סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ע"כ (בראשית רבה פד, יט), רצה לומר שרצתה שיכשל בעבירה, ולהעביר ממנו חכמה, ושישרה עליו חס ושלום חיה רעה:

ובאמת יוסף לא היה פוגם בברית קודש, שעל ידי פגימת הברית יהיה לאשת פוטיפר תפיסה בו, כמו שכתוב (לט, ח- ט) וימאן וכו' ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים, אבל היה לה תפיסה להתגרות בו, עבור שסיפר לשון הרע על אחיו, בפני אביו, שהם חשודין על עריות, כמו שפירש רש"י ז"ל בפסוק (לז, ב) ויבא יוסף [את] דבתם רעה וכו', וז"ל ועל העריות שסיפר עליהם, לקה, ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף (לט, ז) עכ"ל (בראשית רבה פד, ז):

וזהו שאמר ותתפשהו בבגדו, רצה לומר שלא היה לה שום תפיסה בו, להתגרות בו, כי לא פגם באות ברית קודש, רק ותתפשהו, שהיה לה תפיסה בו להתגרות, בבגדו, לאמר בשביל מה שבגד ומעל ופגם, לאמר, רצה לומר מה שפגם באמירה, שאמר לשון הרע בפני אביו עליהם, ובשביל זה לקה, והיה לה תפיסה להתגרות בו כנ"ל:

פרשת מקץ

ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם וכו' (מא, א), עיין פירוש רש"י ז"ל בפסוק הקודם (מ, כא) ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו, וז"ל מפני שתלה בו יוסף לזוכרו, הוזקק להיות אסור שתי שנים, שנאמר (תהלים מ, ה) אשרי הגבר וכו' (בראשית רבה פט, ג):

ואפשר לומר, דהנה רש"י ז"ל כתב בפרשת וישב בפסוק (לז, לד) ויתאבל על בנו ימים רבים, כ"ב שנה, כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב כיבוד אב ואם, כ' שנה שהיה בבית לבן, וב' שנים בדרך בשובו מבית לבן וכו' (מגילה יז, א), וזהו שאמר ללבן (לא, מא) זה לי עשרים שנה בביתך, לי הן, עלי, וסופי ללקות כנגדן עכ"ל, התחיל רש"י ז"ל שהתאבל כ"ב שנים, כנגד עשרים שנה שבבית לבן, ושני שנים ששהה בדרך, ומסיים זה לי עשרים שנה, לי הן, עלי, וסופי ללקות כנגדן, משמע כנגדו ולא יותר:

אפשר לומר דבאמת, בעד השני שנים ששהא בדרך, והלך לקיים מצות כיבוד, אלא שהוצרך לשהות שני שנים לרגל המלאכה, ולרגל הילדים, כמו שאמר אל עשו (לג, יד) ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה ולרגל הילדים, אינו בדין שיענש עליהם, כי אינו מחיוב לקיים מצות כיבוד בהפסד גדול, כמו שאמר (שם יג) ומתו כל הצאן: רק מחמת יוסף, שתלה בטחונו בשר המשקים, ועל כן נענש להיות אסור עוד שני שנים, ואף על פי שיעקב אינו בדין שיצער עוד, יותר מעשרים שנה, אבל מכל מקום, השני שנים ששהה בדרך, אף אם תאמר שהיה בדין לשהות, מכל מקום לא קיים מצות כיבוד, ולא היה בו כח, להציל את יוסף מעונשו שני שנים, בשביל שתלה בטחונו בשר המשקים:

על כן עילת העילות וסיבת הסיבות, הוסב סיבה, ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם, ולא קודם, והיתה סיבה בשביל זה, יוסף יהיה אסור עוד שני שנים, ויעקב אבינו ציער כ"ב שנה, ושני שנים נתוסף בו הצער בשביל עונש יוסף, ועל כן אמר זה לי עשרים שנה, וסופי ללקות כנגדן, ולא יותר כנ"ל, רק שנסבב הסיבה אחר כך שציער עוד שני שנים, בשביל עונש יוסף כנ"ל:

ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה (מא, טז), מלת לאמר לכאורה מיותר, אפשר לומר שאמירה נופל על מחשבת הלב כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, ולא רצה יוסף, שישים בטחונו בו, כמו שאמר לו (שם טו) ואני שמעתי עליך תשמע חלום לפתור אותו, כי אם ישים בטחונו ביוסף ולא בה', לא יודיע לו השי"ת אמיתת פתרון החלום, לכך אמר אל פרעה, לאמר, רצה לומר שיהיה לו במחשבתו, בלעדי, כפירוש רש"י ז"ל אין החכמה משלי אלא אלהים יענה וכו', ואז יודיע השי"ת ליוסף אמיתת פתרון החלום:

והיה האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב וכו' (מא, לו), ונראה דהנה ידוע דחיות של כל דבר, הוא עולם התענוג, הנקרא בינה, כמו שכתוב בזוהר (זוהר פקודי רנד, ב) כולם בחכמה עשית (תהלים קד, כד) במחשבה איתברירו, עד שנמשך לעולם הגשמי, לכל המאכלים, ולכל תענוגי גשמיות:

והנה מי שהוא בעולם התענוג, אינו צריך לאכול ולשתות במאכל הגשמי, כמו שאמרו רבותינו ז"ל במסכת ברכות דף י"ז (ע"א) העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה, אלא יושבים צדיקים וכו', רק כשנמשך למטה מעולם התענוג, דהיינו לשבע מדות, אז צריך לאכול ולשתות, להתענג בחיות שתוך האכילה, הנמשך מעולם התענוג: וזהו שאמר, והיה האוכל, רצה לומר החיות והתענוג, מן העולם התענוג הנקרא אוכל, יהיה לפקדון לארץ, יהיה גנוז בתוך הארצות, לשבע שני הרעב, רצה לומר לשבע מדות, אשר הם למטה מעולם התענוג, אז צריכין להתענג בחיות ותענוג, שבתוך האכילה והשתיה ושאר גשמיות:

ונראה דזהו פירוש, מה שכתוב האר"י ז"ל בספר ליקוטי תורה פרשת מקץ עיין שם לשונו, שבע פרות הבריאות, הם ז' היכלות דבריאה, בריאות דייקא, עכ"ל, וידוע דעולם הבריאה הוא עולם התענוג, ואחר כך כתוב שם, והיה האוכל לפקדון לארץ, יסוד ומלכות, לשבע שני הרעב, לתת מזון לז' שנים, שהם יצירה ועשיה עכ"ל: וירכב אותו וכו' ויקראו לפניו אברך (מא, מג), עיין פירוש רש"י ז"ל, כתרגומו, דין אבא למלכא, רך בלשון ארמי, מלך, בהשותפין (ב"ב ד, א) לא ריכא ולא בר ריכא עכ"ל, והנה רש"י מפרש

פירוש התרגום, אחר לשון הכתוב, ועל דין אבא, לא פירש כלום, ונראה דאבא הוא חכמה, ולפי שאמר לו (שם לט) אין נבון וחכם כמוך, וכך הכריזו וקראו לפניו, דין אבא למלכא, כלומר זה הוא החכם של מלך, ואב הוא חכמה, ורך הוא מלך, וזהו אברך, לפי פירוש התרגום, דין אבא למלכא: ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים (מא, מז), עיין פירוש רש"י ז"ל, וז"ל לקמצים קומץ על קומץ, יד על יד היו אוצרו, וזהו הפירוש פירשו ז"ל, לפירוש של אנקלוס שפירוש אוצרין, אבל יש לדקדק, מה בא הכתוב ללמדינו, בזה שהיו אוצרין קומץ על קומץ:

ואפשר לומר פירוש הכתוב, כפשוטו, ותעש הארץ, כמו (ויקרא כה, כא) ועשת את התבואה לשלש השנים, שהוא לשון פרי, ואחר כך אמר לקמצים, רצה לומר שהיו זורעין בשבע שני השבע, כל מקום שהיה הקרקע פנוי בלי בנין כלל, אפילו שהיה קרקע כל שהוא, ולא היו יכולין להוציא ממנו, אלא כדי קומץ בלבד, היו זורעין אותה, ומוצאין ממנה כדי קומץ, ולא היו מניחין שום מקום פנוי, וזהו ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים:

ויצבור יוסף בר כחול הים הרבה מאוד עד כי חדל לספור כי אין מספר (מא, מט), להבין דאמר כחול הים, הוא בודאי דרך גוזמא, כי מלא כל ארץ מצרים, לא יספיק לחול הים, והאיך כתוב בפסוק דרך גוזמא, וגם עיין פירוש רש"י ז"ל עד כי חדל לספור, הרי זה מקרא קצר, וצריך לומר הסופר לספור:

ונראה, דהנה הצדיק שעובד השי"ת תמיד, בכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, ומקשר תמיד את מחשבותיו אליו יתברך, בתחילה הוא רואה שיהא בלי פניה ח"ו, ומחשבת חוץ, רק לה' לבדו, ואחר כך כשיעשה המצוה, צריך לעשות ביראה גדולה, כי אי אפשר לקבל שום שפע מלמעלה, רק על ידי צמצום תחילה:

כמו שאמר הרב הקדוש בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה על פסוק (ירמיה ה, כב) האותי לא תיראו וכו' אשר שמתי חול גבול לים, ומאי רבותיה, הלא השי"ת ברא כל העולמות, וכולן כאין נגדו, אלא שאי אפשר לקבל שפע מהשי"ת, אלא כשמצמצם עצמו תחילה, כמו שבים, תחילה החול גבול סביב, הוא הצמצום, ואחר כך התפשטות הים: כן כשאנו רוצים לקבל ממנו יתברך שפע, צריכין לקבל מדת יראה בשלימות, הוא הצמצום, ואחר כך יוכל לקבל התפשטות החסדים, וזהו האותי לא תיראו וכו' אשר שמתי חול גבול לים, ואי אפשר לקבל אלא בענין זה ודברי פי חכם חן : ואחר כך כשעובד השם יתברך ביראה, בא לו שפע גדול, ובהירות מלמעלה, וכשהצדיק עובד השם יתברך, בכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, ובכל הדברים הגשמיים, אפילו דברים המותרים, ועושה

מצות תמיד, כשמקיים בכל דרכיך דעהו (משלי ג, ו), צריך לראות שיהא תמיד במדריגת מ"ה, ולא יתגאה ח"ו, מחמת שעושה מצות הרבה בכל הדברים:

כמו שכתבתי פירוש המשנה (אבות פ"ב מ"ח) אם למדת תורה הרבה אל תחזק טובה לעצמך כי לכך נוצרת ע"ש, וכשרואה תמיד שיהיה בבחינת מ"ה, ועובד השם יתברך ביראה, הוא הצמצום, והוא בבחינת מה, ועובד השם יתברך בכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, בכל הדברים הגשמיים, אף בדברים המותרים, אז הוא ממשיך שפע גדול, ובהירות מעולם התענוג בכל עת:

וזה שאמר ויצבר יוסף, מי שהוא בבחינת צדיק, עשה צבורין גדולים, מצות ומעשים טובים, בכל עת, בר, רצה לומר בבר לבב, בלי שום פניה ומחשבת חוץ: כחול הים, רצה לומר במדת היראה, הוא הצמצום, הרבה מאוד, רצה לומר שעושה מצות הרבה, בכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, אף בדברים הגשמיים המותרים, נמצא עושה מצות הרבה מאד, ומאד גימטריא מ"ה, רצה לומר שעושה הרבה מצות, והוא בבחינת מ"ה, עד כי חדל לספור, רצה לומר שעושה מצות הרבה, ומקבל בהירות גדול, ותענוג גדול, בכל עת, נמצא הוא תמיד בעולם התענוג, ותענוג תמידי אין תענוג: כמו שאמר הרב הקדוש בוצינא קדישא מ' דוב בער זללה"ה, וכדומה לי, ששמעתי בשמו פירוש הפסוק על (תהלים קמז, ה) ולתבונתו אין מספר, הוא לשון ספיר, והארה, ותבונה, הוא עולם התענוג, ותענוג תמידי אין תענוג, וזהו אין מספר עכ"ד ודברי פי חכם חן, וזהו שאמר שעושה מצות הרבה, עד כי חדל לספור, רצה לומר שחדל מלקבל הארה ותענוג, כי אין מספר, רצה לומר אין תענוג בתמידי כנ"ל: וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב וכו' (מא, נ), עיין פירש"י ז"ל מכאן שאדם אסור לשמש בשני רעבון, והוא גמרא תענית דף י"א (ע"א), ואיתא שם תנא אם היו חסוכי בנים, מותר:

והקשה הבית יוסף ז"ל (או"ח סימן תקעד) היכא יליף מכאן, דהרי יוסף היה חסוכי בנים, ואם לא היו נולדו לו קודם היה מותר גם כן בשנת רעב, ע"ש, שכתוב שאין זה אלא אסמכתא בעלמא, ולי קשה איפכא, מנא ליה דאם היו חסוכי בנים, מותר, אימא דאף לחסוכי בנים אסור, כמשמעות הכתוב, וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא וכו', אבל בשני הרעב, אף ליוסף שהיה חסוכי בנים נמי אסור:

ונראה דבאמת ילפותא גמורה, כמשמעות הגמרא וכל הפוסקים, שכתבו אסור, דהנה יש לדקדק בלשון הכתוב, שאמר, וליוסף יולד שני בנים וכו', למה כתוב שני בנים, הוה ליה למימר וליוסף יולד בטרם תבוא שני הרעב, ולמה אמר שני בנים: אלא דבזה בא ללמדינו, דלחסוכי בנים מותר לשמש, ומה שאמר וליוסף יולד שני בנים, רצה לומר

שניהם נולדו בטרם תבא שנת הרעב, אבל אם לא היה נולד השני קודם שנת הרעב, היה אסור לשמש, כיון שכבר היה לו אחד, ויצא מכלל חסוכי בנים, אף אם לא קיים פריה ורביה, אף על פי כן כיון שיש לו אחד, יצא מכלל חסוכי בנים, וכן דעת בעל נחלת יעקב ע"ש לפי דרכו, ולכך לא אמר בלשון הזה, תנא מי שלא קיים מצות פריה ורביה, מותר לשמש, אלא ללמדינו כנ"ל, לכך אמר בלשון חסוכי בנים, רצה לומר שאין לו כלל, אבל אם יש לו, אף אחד, אסור לשמש:

ולכך אמר וליוסף יולד שני בנים בטרם וכו', רצה לומר שניהם נולדו קודם שנת הרעב, אבל אם לא היו נולדו שניהם, היה אסור לשמש, אחר שהיה לו אחד, ויצא מכלל חסוכי בנים, ואם כן ממילא מובן מכאן דלחסוכי בנים שאין לו כלל, מותר לשמש, כדברי הברייתא:

וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תתראו ויאמר הנה שמעתי כי יש שבר בצרים רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות (מב, א- ב), והנה מתחילה אמר וירא יעקב, שראה באספקלריא של קודש, כפירוש רש"י (בראשית רבה צא, ו), ואחר כך אמר הנה שמעתי וכו', ונראה דהנה היה ידוע להם, שעל כרחך הם צריכין לגלות, כמו שאמר לאברהם אבינו ע"ה (טו, יג) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם וכו', רק שלא היו יודעין, האיך יהיה מקום הגלות, כי נאמר סתם בארץ לא להם, וזהו שראה יעקב באספקלריא של קודש, כי יש להם שבירה וגלות במצרים:

וזהו וירא יעקב כי יש שבר במצרים, רצה לומר כי יש להם שבירה במצרים, וזהו ויאמר לבניו למה תתראו, רצה לומר למה תחזיקו עצמכם במדריגת חכמה, כי חכמה היא בחינת ראיה, ומי שהוא במדרגת חכמה, אין בו שבירה, וזהו למה תתראו, הלא על כרחך צריכין לגלות:

והנה שמעתי כי יש שבר במצרים, רצה לומר כי יש שם מזון ודגן במצרים, לכן רדו שמה, לגלות, ושברו לנו משם, רצה לומר יהיה לנו השבירה והגלות משם, במצרים, ולא משאר ארצות, כי יש לחם, וזהו ונחיה ולא נמות, רצה לומר על כל פנים נהיה בגלות במקום שיש שם לחם, ונחיה ולא נמות, ברעב, וכן היה באמת כי היו במצרים כמנין רדו:

ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ וכו' (מב, ו), להבין שאמר השליט על הארץ, כוונתו בודאי ששליט על עם הארץ, כמו שאמר אחר כך הוא המשביר לכל עם הארץ:

ונראה דאמרו רבותינו ז"ל במסכת מועד קטן דף ט"ז (ע"ב) מי מושל בי צדיק, שהקב"ה גוזר גזירה, ומבטלה, וזהו צדיק מושל יראת אלהים (ש"ב כג, ג), ועיין מה שכתבתי

בפרשת בלק על פסוק (במדבר כג, יט) לא איש אל ויכזב וכו', פירוש הפסוק (איכה ג, לז) מי זה אמר ותהי אדני לא צוה :
והעולה משם, שהצדיק שהוא בבחינת זה, הוא המושל על מדת מלכות, ומנהיג כרצונו, וזהו מי זה, רצה לומר מי שהוא בבחינת זה, אמר ותהי, רצה לומר שיאמר הדבר, ותהי הדבר ההוא, אדני לא צוה, ואדני כתיב באלף דלת, מדת מלכות, רצה לומר אף על פי שמדת מלכות לא צוה כן, רק שהוא בבחינת זה, מדת יסוד, מושל על מדת מלכות, ומנהיג מדת מלכות כרצונו וכחפצו:
וזהו צדיק מושל יראת אלהים, מדת מלכות, מדת יראה, צדיק מושל ביראה, מדת מלכות, ומנהיג כרצונו, וידוע (זוה"ק ח"א קצה, א) שבחינת צדיק נקרא יסוד, ומדת יראה נקראת ארץ, וזהו ויוסף, רצה לומר הצדיק, הוא השליט על הארץ, על מדת מלכות שנקראת ארץ, ומנהיג מדת מלכות כרצונו וחפצו, הוא המשביר לכל עם הארץ: דהנה אמרתי פירוש הפסוק (קהלת ה, י) ברבות הטובה רבו אוכליה ו(אין) [מה] כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו, על פי דאמרו רבותינו ז"ל במסכת ברכות דף י"ז (ע"ב) בכל יום ויום, בת קול יוצאת מהר חורב, ואומרת, כל העולם כלו ניזונים בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת כו', והנה ראינו התחלת התקבלות השפע מכל דבר, הוא לעת עתה בעונותינו הרבים, אצל האומות העולם, ואחר כך נתקבל מיד ליד, וכל אחד מקבל שפע:
כמשל סחורה הבאה ממרחקים, הולך מיד ליד לכמה בני אדם, וכולן נשכרין בהסחורה, ומקבלין תענוג והשפע, עד שבא השפע לאיש אחד, המשתכר גם כן בסחורה זו, ונותן זהב אחד לעני הגון, היושב בדחקות גדול, והעני הצדיק, הוא הפותח צינור השפע, ולו אין מגיע רק זהב אחד, וכולן משתכרים ממון הרבה, ומתענגין בהשפעה זו שגרם ופתח הצדיק הזה, ומכל התענוגים שכולם מתענגים, לוקח הוא דבר מועט: וזהו שאמר ברבות הטובה, רצה לומר כשהצדיק הזה גורם לרבות הטובה על העולם, רבו אוכליה, הרבה מקבלין תענוג מהשפעה זו, ו(אין) [מה] כשרון לבעליה, רצה לומר הצדיק, שהוא בעל של טובה, שהוא המביא טובה זו על עולם, אין לו הנאה ויתרון, כי אם ראות עיניו:
ועיין בסידור האר"י ז"ל (ח"א סא, א) פירוש הפסוק (תהלים קמה, טו) עיני כל אליך ישברו וכו', עיני כל, הם ב' עיינין דרחל, שהם דינין, ומונעין הפרנסה, ומשביע לכל חי רצון, המתקה שלהם ב' יסודות אבא ואמא המאיר להם, גימטריא רצון עכ"ד:
וזהו שאמר כי אם ראות עיניו, רצה לומר מה שמאיר עיני דרחל, וממתיקים על ידי הארת יסודות אבא ואמא גימטריא רצון, ובזה מביא השפעה זו לכל העולם, והרבה מתענגים

בו, וזה שאמר הוא המשביר, רצה לומר הצדיק שנקרא יוסף, הוא משביר לכל עם הארץ, שהכל נזונין ומתענגים על ידו:

ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש (מג, יד), מה שהזכיר זה השם של שדי, אפשר שניבא ואינו יודע מה ניבא, כי אל שדי, הוא מדת יסוד, אשר יוסף, בחינת הצדיק משם, וזהו לפני האיש, אשר שרשו משם:

ומה שאמר יתן לכם רחמים, אפשר לומר על דרך (דברים יג, יח) ונתן לך רחמים ורחמך, מי שהוא צריך לרחמים, העזר מאת ה', שנתן לו רחמנות, שירחם על עני הגון, ואחר כך ורחמך, ומאן דרחים ליה קודשא בריך הוא, שדר ליה דורנא, מאן ניהי מסכנא (זוה"ק ח"א קד, א), שירחם עליו, ואחר כך מרחמין עליו מן השמים: וזהו שבירך להם יעקב אבינו ע"ה, ונתן לכם רחמים, יתן לכם רחמים, שתרחמו על הבריות, וזהו לפני האיש, רצה לומר קודם שתבואו לפני האיש, ישלח לכם השי"ת דבר שתרחמו עליהם, ובודאי ירחמו עליכם מן השמים:

ויאמר שלום לכם אל תראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחותיכם כספכם בא אלי (מג, כג), להבין איך אמר דבר שקר, כספכם בא אלי, ונראה דידוע שהחמשה מדות מחסד ועד יסוד, ויסוד מדת ששית, כלול מחמשה מדות, וידוע שאי אפשר לשום מדה להשפיע במדת מלכות, רק על ידי היסוד, וכל העולמות והספירות נבראו בשביל ישראל, להשפיע להם:

וזהו שאמר נתן לכם מטמון באמתחתיכם, רצה לומר גנוז טוב בכל הספירות, והטוב מכל הספירות בא אל מדת יסוד, להשפיע למדת מלכות, כללות ישראל, וזהו כספכם, רצה לומר כל הכוסף ותשוקה שלכם, בא אלי, כי הוא היה מדת יסוד צדיק, ועל ידי יבוא לכם כל השפעות מכל המדות:

ועל כן הוא קובץ כל הממון, בשביל ישראל, ועל כן החזיר להם הכסף, ואמר בלשון שלא יבינו, ואפשר שזהו כוונת מדרש רבה (צב, ד) שכתב על זה הפסוק וז"ל אלהיכם נתן לכם מטמון וגומר, מכל מקום כספכם בא אלי עכ"ל, רצה לומר מכל מקום, מכל המדות, כספכם, הכוסף שלכם, שישפיע לכם, בא אלי, ועל ידי יבוא לכם השפעה כנ"ל:

כי נחש ינחש איש אשר כמוני (מד, טו), הקשה בספר מאור עינים (ד"ה כדבריכם), האיך הוציא מפיו דבר שקר, ובוודאי כי לא נחש ביעקב (במדבר כג, כג), וגם איך כתוב זאת בתורת אמת, ועל פי פשוט נראה, שאמר האמת, בלשון שלא יבינו האחים, ואמר כי נחש ינחש איש אשר כמוני, על דרך (מד, יח) כי כמוך כפרעה, שהיה שוה לפרעה,

וזה שאמר כי נחש ינחש איש אשר כמוני, הוא ינחש, אבל חלילה לי לנחש, כן היה כוונתו, וכן הכניס כוונתו בדיבור אמת, שלא יבינו האחים:

פרשת ויגש

ויגש אליו יהודא ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני וכו' (מד, יח), הדקדוקים, מה זה שאמר בי אדני, וגם מה שאמר ידבר נא וכו', ונראה דהנה יהודא היה רוצה, שיקח אותו לעבד תחת בנימין, כמו שכתוב אחר כך (שם לג) ישב עבדך תחת הנער וכו', ומדת מלכות הוא של ישראל, כמו שכתוב (שמות יט, ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וכו', ובישראל ניתנה המלכות ליהודא, שיצא ממנו מלכות בית דוד, ומלת ידבר, הוא לשון הנהגה, כמו (סנהדרין ח, א) דבר אחד לדור: וזהו שאמר יהודא, בי אדני ידבר, רצה לומר בי השם יתברך ינהיג את מלכותו בעולם, וכעת, נא עבדך, שאני מבקש ממך שאהיה עבדך, כמו שאמרו (ברכות ט, ב) אין נא אלא לשון בקשה, ואם כן שאני הוצרך כעת לבקש ממך, שאהיה עבדך, דבר באזני אדני, רצה לומר היה ראוי להיות דבר חשיבות באזני אדני, ולא שימאן בי, וזהו שאמר, ואל יחר אפך בעבדך וכו':

או יאמר ויגש אליו יהודה וכו', דבא לרמז וללמד הגשה לתפלה, איך לחשוב ולדבר, דהנה אמרתי פירוש הפסוק (תהלים קמד, טו) אשרי יושבי ביתך, דהוה ליה למימר אשרי יושב ביתך, והיו"ד יתרה, על דרך ששמעתי בשם הרב הגדול בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה, שהאדם שעומד להתפלל, צריך לחשוב שהעולם הדיבור הוא השכינה, מדברת מתוך גרונו, ומבקש מן עולם המחשבה קדמות השכל עכ"ד ודברי פי חכם חן : והתיבות נקראים בתים, כמו שכתוב בספר יצירה (פ"ד), וזהו אשרי יושב יו"ד, ביתך, בתוך התיבות הנקראים בתים, ממשיך בהם היו"ד שהיא חכמה, ובאמת כתיב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, וכתב בזוהר (רע"מ ח"ג, רנח, א) אבא יסד ברתא, כי אבא הוא חכמה, יסד ארץ, השכינה מדת יראה, הנקראת ארץ, ובמדת מלכות, עולם היראה, עולם הדיבור, נעלם בו חכמה, ובתפלתו, ימשיך ויגלה בעולם הדבור חכמה, שהוא חסדים גמורים:

ואז נתקן כל השבירות והצער שבמדת מלכות, עולם המעשה, כי חכמה מחיה הכל, וחכמה ובינה הם תרין רעין דלא מתפרשין (עי' זוה"ק ח"ג ד, א), וכשהוא מבקש מעולם המחשבה, הנקראת בינה, עולם השמיעה, כי אזן (עם ה' פרצופין) גימטריא ס"ג, הוא בינה, וכשנשמע תפלתו, ובא לעולם השמיעה, ממילא הוא ממשיך חכמה, ומדת מלכות נקראת יהודא:

וזהו ויגש אליו, אל השי"ת, יגש מדת מלכות, עולם התפלה, ויאמר, במחשבה, כי אמירה הוא בלב, בי אדני, ואותיות בי הוא ביו"ד, אדני מדת מלכות, הנקרא אדני, ביו"ד יסד אותה, ושורה בה חכמה בהעלם, ויתפלל וידבר דבורים לפני עולם המחשבה, ולפני קדמות השכל, ויבקש ידבר נא עבדך דבר, כלומר ידבר דבורים, ויכניסו הדבורים באזני אדני, בעולם המחשבה, הוא בינה, הנקרא אזן, ואף מעולם המחשבה, בינה, דינין מתערין:

ואל יחר אפך בעבדך, שאני בבחינת עבד, שאין אני עושה רצונך, כי כמוך כפרעה, ופרעה לשון התגלות, רצה לומר כנסתר שלך, שהוא חכמה, חסדים גמורים שאין בו תערובות דין, כן יהיה בהתגלות במדת מלכות, ומלת כי, הוא משמש בד' לשונות (ר"ה ג, א), וחד מינייהו אלא:

וזהו ואל יחר אפך, אלא כמוך, נסתר שלך שהוא חכמה, שהוא חסדים גמורים בהעלם, במדת מלכות, כן יהיה ויתגלה במדת מלכות, ואז נחיה ויתקן כל השבירות, כי חכמה תחיה את בעליה (קהלת ז, יב):

במדרש רבה (בראשית רבה צג, ו) על הפסוק ידבר נא עבדך דבר באזני אדני, וז"ל אמר רבי ירמיה בר שמעיא, דבר אני מוצא מבפנים, ומכניס דבר בנא, ומכלה אתכם עכ"ל, והמדרש תמיה, ונלאו ידי המפרשים על המדרש, לפרש זה המאמר, ועיין במתנות כהונה, ומכניס בנא במצרים, כמו בנוא, כמה דאת אמרת (נחום ג, ח) התטבי מנוא אמון עכ"ל:

ונראה לפרש על פי פשוטו, דהנה יהודא היה מכניס עצמו לריב עם יוסף יותר מאחיו, על שהכניס עצמו, ונידה עצמו, בשני עולמות, כמו שפירש רש"י ז"ל, על פסוק כי עבדך ערב את הנער, וז"ל ואם תאמר למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי, הם כולם מבחוץ, ואני נתקשרתי בקשר חזק וכו' (תנ"י ויגש ד; ילקוט רמז קנא): והנה אמרו רבותינו ז"ל במסכת שבת דף ל"ג (ע"א) בענין שבועות שוא ושבועות שקר וכו', חיה רעה רבה, ובהמה כלה, ובני אדם מתמעטין, רצה לומר על ידי חיות רעות ע"ש, וזהו שטען יהודא על יוסף, אני רוצה לקיים שבועתי, שהתקשרתי את עצמי, ואתה הגורם לידי שבועת שקר, ומלת דבר, שייך גבי שבועה, כמו (כד, ט) וישבע לו על הדבר:

וזהו שאמר דבר, רצה לומר דבר זה שנתקשרתי את עצמי בשבועה, אני מוצא מבפנים, רצה לומר אני מוצא עצמי מלהיות מבפנים, בקשר שהקשרתי את עצמי, כי אני אינו חייב בדבר, ומכניס דבר בנא, הוא בנוא מצרים, כפירוש מתנות כהונה, ועליהם יהיה

מוטל העונש שבועת שקר, וזהו ואכלה אתכם, על העונש שבועת שקר, כי דברים שאין אש ומים מכלין אותם, שבועת שקר מכלה אותם:

והמדרש דורש כך הפסוק, ידבר לשון הנהגה, כמו (סנהדרין ח, א) דבר אחד לדור, כלומר יתנהג נא אל נוא, כפירש מתנות כהונה, כלומר אל מצרים יבוא העונש, של דבר, באזני אדני, שעשה עבדך דבר, היינו השבועה, באזני אדנ"י, כי ידוע שנדרים ושבועות ואסורין הם בבינה (עי' תיקוני זהר קמג, א), והיא בחינת אזן, אותו העונש יבוא על מצרים, הנקרא נוא:

ואפשר מה שאמר הלשון מבפנים, כמו שאמר דבר אני מוציא מבפנים, הוא מפני זה, כי נדרים ושבועות ואסורין הוא בבינה, וכל הנבראים יצא משם, כמו שכתוב (תהלים קד, כד) כולם בחכמה עשית, במחשבה איתבירירו (זוהר פקודי רנד ,ב), מבטן מ"י יצא ה(כל) [קרח] (איוב לח, כט), ועל כן אמר זה הלשון מבפנים כנ"ל: וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה (מה, ז), מה שאמר וישלחני אלהים, וכיון שהוא טובה, הוה ליה להזכיר שם הויה, רחמים, ולמה אמר אלהים, שהוא דין, וגם מה שאמר לשום לכם שארית בארץ, הוא מיותר, והיה די לומר להחיות לכם לפליטה גדולה:

ואפשר לומר דאמרו רבותינו ז"ל במסכת שבת דף פ"ט (ע"ב) ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים, בשלשלאות של ברזל, אלא שזכותו גרמה לו, וירד לגלות בכבוד גדול, ובנחת ולא בצער, והתחלת הירידה לגלות מצרים היה על ידי יוסף, שירד תחילה למצרים, והוא ירד למצרים בצער גדול, שנמכר לעבד:

וזה שאמר וישלחני אלהים לפניכם, כלומר שירדתי למצרים בראשונה, לפניכם, היה על ידי דין ויסורים, ועל כן הזכיר אלהים, וגם שהזכיר מלת אלהים, בשביל לשום לכם שארית בארץ, דבאמת דאחי יוסף כשסיפר להם החלומות, השיבו לו בגדלות, המלוך תמלוך עלינו, בלשון תימה, כי היה רחוק מהם דבר זה, שהיו חושבין שהם גדולים ממנו, והיו חושבין אותו לשיריים, ועל כן נתקיים החלום, ומלך עליהם: ורבותינו ז"ל דרשו במסכת ראש השנה דף י"ז (ע"ב), על פסוק (מיכה ז, יח) לשארית נחלתו, למי שמשים עצמו כשיריים, וזהו שאמר שירדתי תחילה למצרים, לשום לכם שארית בארץ, כלומר להשפיל אתכם, ולעשות אתכם כשיריים, על שדיברתם בגאות, המלוך תמלוך בה"א התימה, ועל כן נתקיים החלום, וירדתי למצרים שאמלוך עליכם, ועל כן הזכיר נמי מלת אלהים, שהוא דין, גם כן לאחיו:

ויאמר אנכי האל אלהי אביך אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם (מו, ג), צריך לדעת למה אמר האל אלהי אביך, ולא אמר אנכי אלהי אביך, וגם מה שאמר להסרת המורא עבור השעבוד, כי לגוי גדול אשימך שם, מה זה נתינת טעם, שלא ייירא מחמת קושי השעבוד:

ונראה דהנה כתב בספר תולדות יעקב יוסף בשם הבעל שם טוב זללה"ה פרשת נח (אות ג), וז"ל דשמעתי ממורי, מה שביארו בכתבי האר"י ז"ל להמתיק דינין בשורשו, היינו על ידי שימצא בדין שורש חסד, אז נעשה הכל חסד, ונמתק הדין, בשורש חסד זה שמצא בו ודברי פי חכם חן עכ"ל:

וידוע דשם אל הוא מדת חסד, וזהו שאמר אנכי האל, רצה לומר אנכי אשפיע לך חסדים גדולים, בזמן שאהיה אלהי אביך, מדת הדין וצמצום, ויהיה לך יסורין, אשפיע לך חסדים גדולים, וימתקו הדינים בשורש חסד, ובעבור זה אל תירא מרדה מצרים, מקושי השעבוד אשר יהיה לבניך שם, כי לגוי גדול אשימך שם, בזמן היסורין וקושי השעבוד, וימתקו הדינין בשורש חסד זה:

ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואומרה אליו אחי ובית אבי וכו' (מו, לא), כיון שאמר ואגידה לפרעה, מהו ואומרה אליו, וגם מה שאמר ואעלה הוא מיותר, ועיין בליקוטי תורה פרשה זו, וז"ל ונתתם חמישית לפרעה (מז, כד) שהוא הבינה, פרעה כנודע עכ"ל:

וכן בכאן שהיה להם שמחה גשמיות, ויאמר יוסף וכו' אעלה, רצה לומר השמחה הזאת, אל עולם התענוג, ואגידה לשון המשכה, כמו (חגיגה יד, א) אגדה המושכת לבו של אדם, לפרעה, רצה לומר אל עולם המחשבה שהוא הבינה, ואומרה אליו, כי אמירה היא בלב, אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי, כלומר השמחה הזאת, אומרה אליו אעלה אל עולם המחשבה, שהוא עולם התענוג:

וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם שוברים ויבא [יוסף] את הכסף ביתה פרעה (מז, יד), להבין הלא התורה הוא נצחיות, מה זה בא ללמדינו, ומה דהוה הוי, ונראה דהנה כתבתי פירוש הפסוק (שמות יט, ה) והייתם לי סגולה מכל העמים, פרש"י ז"ל אוצר חביב, רצה לומר כמו שדרך העולם, שיש לאדם מקום מיוחד, שמניח בו אוצרותיו, ומה שהוא אצלו דבר יקר, מניח בו, וכן אם קונה עוד דבר חשוב, מניח באוצר:

כך ישראל הם כללות הקדושה, וכל מקום שיש בו ניצוץ הקדוש בין העמים, הן מחמת שבירת הכלים, או מחמת חטא, צריך לבוא אל ישראל שהם כללות הקדושה, והנה

ניצוצות הקדושות שהם בין העמים, שהיה מחמת שבירת הכלים, זהו בקל יכול לבוא לישראל, על ידי שנושא ונותן עמהם או שאר סיבות, כי השי"ת הוא עילת העילות וסיבת הסיבות, ומסבב הסיבות עד שבא לישראל:

אבל ניצוצות הקדושות שנפלו על ידי חטא, אם לא עשה תשובה, והשי"ת הוא מסבב סיבות, כי לא ידח וכו' (עי' ש"ב יד, יד), כשבא להוציא ניצוצות כזה, הוא מחמת יסורין ח"ו, שיש לו צער מן העמים ששם הניצוצות קדושות, ועל ידי יסורין ימורק מן החטא, ומוציא הניצוצות הקדושות שנפלו בשבירה:

וזהו וילקט יוסף, הוא בחינת הצדיק, הוא מוציא כל הניצוצות שהם נכספין לעלות אל הקדושה, וזהו את כל הכסף, כל הניצוצות הקדושות, הנמצא בארץ מצרים, ובארץ כנען, רצה לומר בין העמים, בשבר אשר הם שוברים, כי שבר, על פי פשוט הוא לשון שבירה, ורש"י ז"ל פירש שהוא לשון מכר, ולשון קנין, ושניהם אמת, כי הניצוצות הקדושות אשר הם מחמת שבירה, יוכל לבוא לידי ישראל בלא צער ויסורין, רק בסבה קלה, שנושא ונותן עמהם:

ואשר באו שם מחמת חטא, הם מצירין אותו, וממרקין עונותיו, ומוציא הניצוצות הקדושות, וזהו בשבר אשר הם שוברים, שהם מצירין אותו, לשון שבירה ממש, הוא מוציא הניצוצות, ויבא הכסף ביתה פרעה, ומביא הניצוצות הקדושות אל עולם המחשבה, כמו שכתבתי לעיל בשם הליקוטי תורה ונתתם חמישית לפרעה:

פרשת ויחי

המלאך הגואל אותי וכו' יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו וכו' (מח, טז), ויש לדקדק, מאי ויקרא בהם שמי ושם אבותי, וגם הלא אחר כך ברך אותם שנאמר (שם כ) ויברכם ביום ההוא לאמר, בך יברך ישראל לאמר, ישימך אלהים כאפרים וכמנשה:

ונראה, דהנה יעקב אבינו ע"ה ראה מתחילה שאינם ראוים לברכה, ואמר מי אלה, ואחר כך התפלל יוסף, ושרתה שכינה עליו (תנחומא ויחי ו), ובירך אותם מקודם, שיהיו צדיקים ויהיו ראוים לברכה, ואמרו באבות פרק ששי (מ"ח), ר' שמעון בן יוחאי אומר הנוי והכח וכו' והבנים, נאה לצדיקים ונאה לעולם, ומביא ראיה מפסוק (משלי יז, ו) עטרת זקנים בני בנים וכו', וגם נאמר (מלאכי א, ו) בן יכבד אב וכו', ונאה לצדיקים, שיהיה להם בנים צדיקים, ומלת יקרא הוא לשון חשיבות, כמו (במדבר א, טז) קרואי העדה:

וזהו ויקרא בהם שמי ושם אבותי, כלומר שמי, ושם אבותי, אברהם ויצחק, יהיו חשובים בעולם על ידם, שיהיו צדיקים, ויאמרו עליהם אשרי יולדתם, ואחר שהכין אותם שיהיו ראוין לברכה, בירך אותם בך יברך ישראל וכו':

ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם (מט, א- ב), להבין מה שאמר כפל, ושמעו אל ישראל אביכם, כיון שכבר אמר ושמעו בני יעקב:

נראה, דהנה בגמרא דפסחים דף נ"ו (ע"א) דרשו, דיעקב אבינו ע"ה ביקש לגלות את הקץ, ונסתלקה ממנו שכינה, אמר שמא חס ושלום יש פסול במטתי וכו', אמרו לו בניו שמע ישראל וכו', והוא ענה אחריהם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והאיך נרמז זה בפסוק:

ונראה דהנה איתא בתיקונים, בתקונא שתיתאה (כא, ב) וז"ל ויעקב בגין דהוה ידע דכל רעותא דמלכא בה, מני לבנוי עלה וכו', וכל שאלתין דלהון דצלותין ובעותין למלכא דיהון בה, הדא הוא דכתיב (מט, כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ע"כ: ואיתא בתיקונים תיקון הנ"ל (כב, ב) על פסוק (רות ג, יג) אם יגאלך טוב יגאל, רצה לומר אם יהיה הגאולה על ידי המדה שנקראת טוב, יגאל, ואם לאו גאלתיך אנכי, ויהיה הגאולה על ידי אנכי דיציאת מצרים, ויעקב ע"ה היה מרא דביתא, והיה רוצה למשיך על ישראל השכינה, מדת יראה:

וזהו שאמר האספו, שתהא כולם באגודה אחת, כללות ישראל, ואגידה לשון המשכה, כמו (חגיגה יד, א) אגדה המושכת לבו של אדם, את, רצה לומר ואמשיך לכם את מדת יראה, שנקראת את, שכלול מא' ועד תי"ו, ועל ידי זה שאמשיך עליכם מדת יראה, תגאלו מן הגלות, כי הוא משכנא דיליה, כמו שכתוב בזוהר:

וזהו שאמר, אשר, הוא בינה שנקראת אשר, יקרא, הוא לשון חשיבות כמו (במדבר א, טז) קרואי עדה, וזהו שאמר אשר יקרא אתכם באחרית הימים, אשר הוא בינה, יחשוב אתכם, ויגאל אתכם, על ידי זה שאמשיך עליכם השכינה באחרית הימים: ואחר כך כשראה שנסתלקה הימנו השכינה, אמר הקבצו בני יעקב כולכם ביחד, ושמעו, כלומר תאמרו שמע אל ישראל אביכם, ועיין בסידור האר"י ז"ל בקריאת שמע (ח"א עא, א), ואחר כך אמר הוא, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שהמשיך עליהם השכינה מדת יראה:

יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויבך ישתחוו לך בני אביך (מט, ח) להבין מה שאמר אתה, מלת אתה הוא מיותר, ונראה ידוע דכל מגמותינו הוא לחבר מדת מלכות,

ה"א אחרונה שבשם אל הוא"ו מדת אהבה, וכבר כתבתי (פר' ויצא ד"ה וישכב) בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מו' דוב בער זללה"ה שהאדם אין צריך רק לראות שיהיה לו יראה בשלימות, ואהבה בא לו אחר כך ממילא, כי בחינת האהבה, הוא בחינת דכר, ובחינת יראה, היא בחינת אשה, יראת ה', ודרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, א) עכ"ד :

ונמצא מי שהוא עושה כך, בכל העבדות, והתורה, והתפלה, ורואה שיהיה לו יראה בשלימות, ואחר כך בא לו בחינת אהבה ממילא, נעשה יחוד בחינת יראה, ה"א אחרונה אל וא"ו, מדת אהבה, וזהו יחוד הוי"ה ואדני, וכנעשה יחוד זה, אז יתפרדו כל פועלי און, ונעשה לכל אחד רצונו:

ועיין בהקדמות תיקונים (תיקו"ז ז, ב), וז"ל וכתיב (תהלים קמה, טז) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, ואקמוהו, אל תקרא ידך אלא יודיך, ואינון יו"ד יו"ד מן הוי"ה ואדני עכ"ל, וכן הוא בסידור האר"י ז"ל (ח"א ס, ב) : וידוע דמדת מלכות מרומז במלת יהודה, ואתה נקרא הוא"ו של השם, וזהו שאמר, יהודה אתה, כשנתקרב יהודא אל אתה, ונעשה יחוד הוי"ה ואדנ"י, וזהו יודוך אחיך, רצה לומר השני יודי"ן של הוי"ה ואדנ"י, אחיך, נתחברו יחד, כי אחיך הוא כמו (שמות לו, י) אחת אל אחת, ואז כשנעשה יחוד הוי"ה ואדנ"י, ידך בעורף אויביך, ויתפרדו כל פועלי און:

והנה בתרגום אונקלוס פירוש בך יודוך אחיך עכ"ל, והוא דבר שאין לו פירוש, ונראה שהוא מפרש כך, דידוע דמדת מלכות הוא עולם הדבור, כמו שכתוב בספר יצירה (פ"ב מ"ג) וקבען בפה, וזהו בך, רצה לומר כ"ב אתווין שבמדת מלכות, יודון אחיך וישתחוו לך בני אביך :

זבולון לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צידון (מט, יג) עיין פירש"י ז"ל, וירכתו על צידון, סוף גבולו יהא סמוך לצידון, ירכתו, סופו, כמו (שמות כו, כב) ולירכתי המשכן עכ"ל:

ויש לפרש לשון ירך ממש, ועל שם שהיה עוסק בפרקמטיא, והיה תומך לישששכר אחיו, שהיה עוסק בתורה, ונקרא תמכי דאורייתא (זוהר תוספת ח"ג שז, א, ע"ש), וכמו שהירך הוא תומך להגוף, כן הוא היה תומך לישששכר אחיו, שהיה עוסק בתורה: וכמו שכתב הזוהר בפרשת וישלח דף קע"א (ע"א) וז"ל תא חזי כמה עקימו וחכימו אתחכם בההוא לילה, ההוא דרכיב נחש לקבליה דיעקב וכו', מה עבד, מיד ויגע בכף ירכו (לב, כו), דאתחכם לקבליה, אמרו כיון דאתברו סמכין דאורייתא, מיד אורייתא לא אתתקף, וכדין

יתקיים מה דאמר אבוהון, הקול קול יעקב והידים ידי עשו וכו' (כז, כב), וכד חמא דלא יכול לה לאורייתא, כדין חלש תוקפא דאינון דסמיכין לה וכו' עכ"ל:

ועיין בזוהר פרשה זו בפסוק זה (ח"א רמא, ב) וז"ל אמר ר' חזקיה ירכתו דיליה מטין על ספר צידון, ותחומיה פריש לה, הוא אתר ופרקמטיא דכל מארי סחורתא, סחרין ותייבין בסחורתיהו להההוא אתר עכ"ל, הרי שמפרש לשון צידון, שכל הצדדים מסחורות, פונין להההוא אתר:

וכן יש לפרש לשון צידון, על יששכר גופיה, שכל השבים פונין אליו, והכל צריכין למארי דחיטי (ב"ב קמה, ב), ומבני יששכר יודעי בינה לעיתים (דה"י א יב, לג), והמה סנהדרין, וממנם יוצאי הוראה לכל ישראל (עי' בראשית רבה צח, יב), וזהו וירכתו, שהיה בבחינת ירך ותומך על צידון, ליששכר, שהיה עוסק בתורה, וכל צד ישראל עליו פונין, להנות מאור תורתו:

ומה שכתוב על צידון, יש לומר שהיה בבחינת ירך אל יששכר, והיה בבחינת מעלה עליו, וכמו שכתוב בזוהר שם דף רמ"ב (ע"א), שהיה בירך לזבולן קודם יששכר, עבור זה ע"ש:

יששכר חמור גרם רובץ בין המשפטים וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד (מט, יד), עיין פירוש רש"י ז"ל, ונראה לפרש, דהנה השי"ת ברא את האדם, מן העליונים והתחתונים, גוף מן התחתונים, ונשמה מן העליונים (בראשית רבה יב, ח), וכל דבר שבעולם, נמשך להשורש שלו, והגוף חפץ בתענוג עולם הגשמי, והנשמה חפיצה לדבק בעולם התענוג הרוחני: וברא יצר הרע המסית לאדם, להמשיך לאדם אחר תענוג הגוף, ויצר הטוב המדריך אותו להמאיס בתענוגי הגוף, ולהדבק בתענוג התענוגים, וכשאדם מואס בתענוגי העולם הזה, ובוחר בתענוגי הנשמה, בתורה, ובמצות, יש לו שכר גדול הצפון לצדיקים, ובשביל זה ברא האדם בעניז זה, כדי שינצח היצר הרע, וימאס בתענוגי העולם הזה, ויהיה לו שכר גדול, ולא ליהנות מנהמא דכסופא, כמו שכתוב בספרים: ונמצא הדבר הגורם לקבלת שכר הצפון, הוא הגוף, ומלת יששכר הוא אותיות יש שכר, וזהו שאמר יששכר, רצה לומר יש שכר הצפון לצדיקים, חמור גרם, כל זה גרם, החומר שיש באדם, כי על ידי שהוא מלובש בחומר, שהוא רובץ בין המשפתים, בין שני תחומין, לנטות אחר היצר הרע ותענוגי הגוף או אחר יצר הטוב, ועל כן יש לו שכר גדול כשהוא מנצח היצר, ומואס בתענוג הגוף:

ואמר הדרך שהוא מנצח היצר למאוס בתענוגי העולם הזה, וירא מנוחה כי טוב, דהנה כתבתי כמה פעמים (פרשת לך ד"ה ויעבור) פירוש הפסוק (תהלים לד, ט) טעמו וראו

כי טוב ה', כי אין לך דבר שבעולם שאין בו חיותו יתברך, ובשביל זה הדבר ההוא הוא הטוב, ובהצטייר העדר חיותו מן הדבר הטוב, הדבר ההוא כאין, ואם כן יש לאדם לחשוב, למה לי להדבק בתענוגי הגשמי, בשביל שיש בו חיות השי"ת, יותר טוב להדבק בו יתברך, תענוג התענוגים, וטעם של כל דבר אין בו מישוש רק חיך אוכל יטעם, כי הטעם הוא דבר רוחני:

וזהו טעמו, בכל דבר, וראו כי טוב ה', הוא הטוב, ובשביל חיות יתברך שיש בו הוא טוב, על כן (שם) אשרי הגבר יחסה בו, תענוג התענוגים:

והנה הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה אמר פירוש בא שבת בא מנוחה (עי' בראשית רבהי, ט), רצה לומר שבא כח הפועל בנפעל, ומנוחה נקרא השי"ת, כי דבר שיש בו תנועה, אין מנוחה, ואין סוף, אין שייך בו תנועה, כי הוא אין סוף, ועל כן נקרא מנוחה עכ"ד ודברי פי חכם חן:

ועל פי זה אמרתי פירוש הגמרא דברכות דף ס"ד (ע"א), תלמידי חכמים אין להם מנוחה, לא בעולם הזה, ולא בעולם הבא, שנאמר (תהלים פד, ח) ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון, ולכאורה הוא תמיה, האיך נזכר בפסוק שאין להם מנוחה וכו':

ונראה דאנו מכירין הבורא יתברך, מן ברואיו, ומעשיו, אנו יודעין באמת ובבירור שיש בורא הכל, המחיה את הכל, ומשגיח ומנהיג הכל, ואין שום מלאך ושרף יכול להשיגו, ומלאכים שואלים איה מקום כבודו (בקדושת מוסף; ילקו"ש ישעיה רמז תד) וכמו שכתבו בספרים (בחינת עולם יג, מה) תכלית הידיעה שנדע שאין יכול לידע, ומי שהוא גבוה יותר, יודע יותר בבירור, שיש בורא המחדש הכל, ושאין יכולין להשיגו:

וזהו שאמר תלמידי חכמים, צדיקים אף על פי שהולכין מחיל אל חיל, ממדריגה למדריגה, אין להם מנוחה, אין יכולין להשיג השי"ת, שנקרא מנוחה, לא בעולם הזה, ולא בעולם הבא, שנאמר ילכו מחיל אל חיל, רצה לומר אף על פי שהולכין ממדריגה למדריגה, אף על פי כן יראה אל אלהים בציון, וציון הוא לשון סימן ואות, רצה לומר מכירין השם יתברך על ידי סימן ואות, שיש בורא הכל, ושאין יכולין להשיגו: וזהו וירא מנוחה כי טוב, רצה לומר על ידי זה זכה לשכר טוב, הצפון לצדיקים, כי בכל הדברים התענוגים שבעולם הזה, ראה שהשי"ת הוא הטוב אמיתי, ואת הארץ, רצה לומר הארצות הביא לעולם התענוג, הנקרא נועם, ועל ידי זה ויט שכמו לסבול, עול תורה ועול מצות, וילך אחר תענוגי הנשמה, ולהדבק בתענוג התענוגים: ויהי למס עובד, רצה לומר אחר שזכה להיות מורה הוראה בישראל, הוא חושב, מה שאמרו רבותינו ז"ל בהוריות דף

י' (ע"א) כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם, וזהו ויהי למס עובד, לכל ישראל, ועל כן כתב ויהי, לשון צער, שאין לו הנאה מזה, אלא בעיניו למס עובד:
או יאמר יששכר חמור גרם רובץ וכו', ולהבין הלא התורה נצחיות, ולמה השמיענו בסיפר שכבר היה, שצעקת החמור גרמה לידת יששכר (בראשית רבה צט, י), גם שאמר ויהי למס עובד, וכל מקום שנאמר ויהי הוא צער (מגילה י, ב), ומהו הצער: ואפשר לומר בעזרת השם, על פי הקדמת פירוש המשנה (להרמב"ם) סוף עוקצים (פ"ג מי"ב) עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות, שנאמר (משלי ח, כא) להנחיל אוהבי י"ש ואוצרתיהם אמלא, למה דוקא ש"י עולמות:
ונראה דהנה איתא בזוהר הקדוש כמה פעמים (ח"א קצד, ב ח"ב כג, א) אין מי שנקרא צדיק כי אם מי שנטר ברית קודש, ותיקן מה שפגם בו, וגם כבר כתבתי כמה פעמים (עי' לעיל פר' נח) מה שפעם אחת כתוב בזוהר שעל פגימת הברית אינו מועיל תשובה, ופעם אחת כתוב בזוהר שאינו מועיל תשובה כי אם בתיובתא סגי ותדיר: ובפירוש כתוב בפרי עץ חיים (שער העמידה פ"יט) ובראשית חכמה (שער התשובה פ"ב) ובשל"ה (תולדות אדם בית חכמה תנינא כד, מסכת חולין פרק תורה אור, סג) שתשובה נקרא בינה, והפגם של הזרע היוצא ממנו לבטלה או שבעל איזה בעילה אסורה ח"ו, הפגם הוא למעלה מאוד, כי הזרע בא למעלה מן המוחין, ואיך יתוקן פגם הברית בתשובה, שהיא בינה, ובאמת הפגם הוא מגיע למעלה למעלה, על כן אינו מועיל תשובת בינה, אלא בתיובתא סגי, היינו שימסור נפש רוח ונשמה אל הבורא יתברך, בקריאת שמע ארבעה פעמים בכל יום, ובלאו הכי בקריאת שמע צריך למסור נפשו על יחודו (עי' ב"ח או"ח סי' סא), וכשיראה, ויבין, (שתיקן) [שתיקון] הברית תלוי בזה, ימסור נפשו מאוד מאוד אליו יתברך, על פי דת התורה, וכאלו הוא עומד למסור נפשו בעת הצורך:
וכמו שאמר רבי עקיבא במסכת ברכות דף ס"א (ע"ב) כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה וכו', ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו, כי כל ימיו כשהיה מוסר נפשו בקריאת שמע, היה כאלו הוא עומד בזה המעשה, שצריך למסור אליו יתברך, על פי התורה, והוא מצער נפשו, ומוסר אליו יתברך באמת, ועכשיו שבא המעשה לידי, צריך אני למסור אליו יתברך באמת:
וכיון שהוא מוסר נפשו בקריאת שמע ד' פעמים בכל יום, גם כן הוא יוצא מן העולמות למקום השורש, שבא משם הזרע, וזהו תקונו, ועל כן אמרו רבותינו ז"ל בברכות דף ה' (ע"א) כל הקורא קריאת שמע על מטתו, כאילו אוחז חרב של שתי פיות בידו, להרוג המזיקין שנברא מקרי, ובמסירת נפשו אליו יתברך, מוציא מהם החיות שנתן בהם:

וזהו תיובתא סגי, וגם צריך להיות תדיר, היינו שיתודה בכל יום, ולפרש כל חטא וחטא, וגם צריך לצייר המקומות שעשה בו עבירה, וכאלו עומד שם, ורואה מה שעשה, ויתחרט בפה, ויתודה לפני השי"ת, ולבקש מהשי"ת שימחול לו, ויעזרהו שישוב אליו יתברך, כי אי אפשר לשוב בתשובה שלימה בלעדו יתברך, והוא הנותן יד לפושעים: וכן יצייר כל חטא וחטא שזכר, ומה שאינו זוכר, יתחרט בכלל, וזה צריך להיות להתודות בכל יום, ולקיים (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, וכמו שאמר דוד המלך עליו השלום, כאשר בא אל בת שבע, ובא אליו נתן הנביא, והתחיל לשוב אל ה', ואמר (שם) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד, ולמה אמר וחטאתי נגדי תמיד, הלא עתה התחיל בתשובה, אלא שקיבל על עצמו, שיהיה חטאתו נגדו תמיד:

וכבר אמרתי (פר' לך ד"ה ויעבור) פירוש הפסוק (תהלים לד, ט) טעמו וראו כי טוב ה', כי ה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג, יט) והכח המחיה כל הדברים הגשמיים, הוא כח חכמה שבו, כי חכמה תחיה את בעליה (קהלת ז, יב), והוא חיות השי"ת שנתן בתוכו, ובהעדר חיותו יתברך מן הגשמי, נראין לעין כל שהוא אפס ואופס: וכן הוא בכל תענוגי גשמי, תענוגי אשה, מפני שיש בה חיות השי"ת הוא מתענג בה, ובהעדר חיותו יתברך מן האשה, אין לתענוג ממנה, וכן תענוג האכילה, מפני חיותו יתברך שיש באוכל, יש הנאה לאוכלו, ובהמה אחר שחיטתה, שיש עדין חיות בבשר, ולא יצא החיות ממנה לגמרי, יש הנאה לאוכל בשר, ובאריכת הזמן אחר השחיטה, שיצא ממנה החיות לגמרי, הבשר נסרח, ואי אפשר לאוכלו, מפני שאין בבשר עוד ניצוצות הקדושות, וזהו כל הטעמים שיש בגשמי, הוא מן חכמה ניצוצות קדושות ממנה, שיש בדבר גשמי המחיה, ועל כן הדבר הגשמי הוא טוב:

וזהו טעמו וראו, היינו חכמה, כי טעמים הן בחכמה, וטעם הוא דבר רוחני, וראו, וחכמה נקרא ראיה, וכשיטעמו כל דבר תענוגי הגשמי, ותראו בעין השכל, שעל כן הדבר הגשמי הוא טוב, שהוא ה', הוא הוא הטוב, וחיותו יתברך שיש בדבר הגשמי, הוא הוא הטוב , ואם כן מה לו לדבק בגשמי, אשרי הגבר יחסה בו יתברך, כי הוא תענוג התענוגים:

ועל כן אמר אשרי הגבר, כי גבר נקרא בימי בחרותו, כי טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו (איכה ג, כז), ובימי הבחרות, תאות תענוגים הגשמיים גוברים על האדם, שהוא תענוגי היצר, בכל אהבת השפילות, וכשיראה בימי בחרותו, שעל כן תענוגי היצר טוב, רק מפני שיש בהם חיותו יתברך, ואשרי לגבר זה, שמחשב מה לי לאהוב להתענוג בתענוגי הגשמי, מפני שיש בו ניצוצות קדושות ממנו יתברך המחיות אותם, טוב יותר לדבק בבורא יתברך ממש, שהוא חיות של כל, ותענוג כל התענוגים, ואינו נפסק לעולם:

ומה שאמר כי ישא עול בנעוריו, מהו לשון עול, כי כתבתי במקום אחר (פר' בראשית ד"ה ויאמר ה') בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זללה"ה על מה שאמרו במסכת קידושין דף ל' (ע"ב) בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, משמע שהיצר הוא עיקר, והתורה הוא תבלין, כמו תבלין לבשר:

שבאמת עיקר בריאת העולמות, בשביל שיקבל האדם עול מלכותו ויראתו יתברך, ואיזה גבור הכובש את יצרו (אבות פ"ד מ"א), ולכוף את יצרו להתגבר עליו, בכח מדת מלכותו ויראתו, ולעבוד השי"ת עם היצר, ולעשותו יצר הטוב, והתורה היא מורה דרך, איך לכוף אותו, ועיקר העבדות הוא היצר ודברי פי חכם חן : ומדת טוב הוא מדת יסוד, התקשרות, וזהו טוב לגבר, שיהא מדת התקשרות לגבר, בימי בחרותו, ולא יפגום בברית קודש, כי ישא עול, מלכות שמים, היינו יראת ה' מנעוריו, ויהיה דבוק אל חכמה, ואז טוב לגבר במדת טוב, שיהיה בכח ה"א אחרונה, וה"א אחרונה יראת ה', הגובר את היצר, וכובשו לעבוד עמו הבורא יתברך: וזהו הכל בכח ה"א אחרונה, מדת יראה, ומדת יראה הוא דבוק אל חכמה, כמו שכתוב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, אם אין יראה אין חכמה, וכשיש בו יראה תתאה, אז הוא דבוק אל חכמה, ורואה שכל תענוגי היצר מאתו יתברך, וטוב יותר לדבק בו יתברך כנ"ל:

ומי שפגם חס ושלום פגימת הברית, ונפל לאהבת שפילות, תענוגי היצר, מחמת שאין בו יראה תתאה, ולא היה דבוק אל חכמה, ופגם מן חכמה עד עולם העשיה, מדת מלכות, היינו עשר ספירות על ידי הדעת, בחינת הזווג, כמו שכתוב (ד, כה) וידע אדם, וכל ספירה היא כלולה מעשר, וכשפגם בברית, היינו בכל עשר ספירות, מן יראה תתאה עד חכמה, ועשה הצירוף קרי, כי אותיות קרי, ר"ק קאי אחד כרעא, אותיות של שקר, מן היצר הרע המשיל על יו"ד שהוא חכמה (זוה"ק ח"ב קכג, ב), ונפל לאהבת שפילות: וכשירצה לתקן זאת, ולעשות מן הקרי, יקר, היינו להמשיל יו"ד שהוא חכמה, הדבוק עם יראה תתאה, על אותיות קר, וזהו צריך מסירת נפשו, היינו למסור נפשו, בחינת יראתו, שהוא בחינת נפש, אל אי"ן ממש, שהוא למעלה מן חכמה, כי חכמה נקרא יש, כמו שכתוב (איוב כח, יב) והחכמה מאין תמצא, אבל חכמה בעצמה נקרא יש מאין: ובכל עשר ספירות, כל אחת כלול מכל עשר ספירות, ויראה שער הראשון שבכל עשר ספירות, וזה שפגם בברית, באהבות שפילות, מפני שלא היה בו יראה תתאה, ועל כן לא היה בו חכמה, כי אם אין יראה, אין חכמה, ונפל באהבות שפילות, ופגם גם בחכמה, היינו מן יראה תתאה עד חכמה, עשר ספירות, ובכל ספירה וספירה כלולה מעשר, וכשמוסר נפשו ממש, שבכל עשר ספירות, עם כל הט' מדות שבכל עשר ספירות,

למעלה מן חכמה, אל אי"ן ממש, הנקרא יסוד האויר, מדה ראשונה, הנקרא אל, מדה ראשונה מן י"ג מדות, וזהו תקונו:

וזהו עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק, שתיקן מדת ברית, ומסר נפשו, בחינת יראה, עם הט' מדות שבכל עשר ספירות, אל אי"ן ממש, הנקרא אל, מדה הראשונה של הי"ג מדות, ינחיל לו השי"ת ש"י עולמות, ועשר פעמים אל, הם ש"י עולמות: ומביא ראיה מהפסוק להנחיל אוהבי יש, כי עכשיו שתיקן מדת ברית, על ידי מסירת נפשו, בשביל אהבת הש"י, אז נקרא אוהבי, אני מנחיל אותם, י"ש היינו ש"י עולמות, מן אל, מדה ראשונה:

וזהו ואוצרותיהם אמלא, כי תחלת הפגם, בשביל שחסר לו יראה, ואז נחסר לו גם כן חכמה, ונפל לאהבת רעות, וכשמתקן, ומסר נפשו ממש, היינו יראתו שבכל עשר ספירות, אל אי"ן ממש, והגביר מדת יראה שבכל עשר ספירות, אל אי"ן ממש, ומדת יראה נקרא אוצר, כמו שכתוב (ישעיה לג, ו) יראת ה' היא אוצרו, וזהו ואוצרותיהם, מדת יראה שבכל עשר ספירות, שמסרו אל אין ממש, ואז יבא השפעה מן אי"ן ממש, ויהיה ש"י עולמות כנ"ל:

(מידי דברו בו בזה הענין, תקיף ליה עלמא, ונטרפה השעה, ולא נגמר הענין, שנצחו עליונים לתחתונים, ונגנז אוצר החיים):

דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי אורח הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור (מט, טז- יז). דהנה השי"ת ברא את האדם מן העליונים והתחתונים, כי הגוף מן הארץ, ויפח באפיו נשמת חיים (ב, ז) מן העליונים (בראשית רבה יב, ח):

ואמרו רבותינו ז"ל במסכת ברכות דף י' (ע"א) הני ה' ברכי נפשי (תהלים קג, קד), כנגד מי אמרן דוד, לא אמרן אלא כנגד הקב"ה, וכנגד הנשמה, מה הקב"ה מלא כל העולם, אף נשמה מלאה את כל הגוף, מה הקב"ה רואה ואינו נראה, אף הנשמה רואה ואינו נראה וכו', יבוא מי שיש בו חמשה דברים הללו ע"כ, ומה שלא אמר, מה הקב"ה מושל ומנהיג כל העולם, אף הנשמה מנהיג כל הגוף, וכן מה הקב"ה דן את כל העולם, אף הנשמה דנה את הגוף:

כי הבחירה ניתנה ביד האדם, ואינו מחשב אלא חמשה דברים שהנשמה נדמה ליוצרה בעת שבראה, וניתנה בתוך הגוף, אבל זה בבחירתו הוא תלוי, ואם הנשמה מתגבר על היצר הרע, הנשמה מושלת על הגוף, ומנהיג את הגוף, ודן את הגוף, ומחפש בנר הנשמה בחורין ובסדקין, להמציא איזה עבירה שעשה, מדעת, ושלא מדעת, ומתחרט עליהם, כמו שכתוב (משלי כ, כז) נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן:

אבל כשחס ושלום היצר הרע והגוף מתגברין על הנשמה, ומושלין עליו ח"ו, אז מנהיגין את הנשמה כרצון הגוף, וצריך אדם להתגבר על יצרו ועל הגוף, ולמשול עליהם בעזר השי"ת, כמו שאמרו (קידושין ל, ב) יצרו של אדם מתגבר בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזרו, אין יכול לו, ואם הוא נלחם עם היצר, הקב"ה עוזרו, ומתגבר עליו, ומושל ומנהיג את הגוף כרצונו, על פי התורה, וחופש בכל יום בנר הנשמה בחורין ובסדקין, ומפשפש במעשיו, ורואה שעשה שלא על פי התורה, ומתחרט על זה בחרטה גמורה, ושופט את הגוף, ומנהיג את הגוף על פי התורה:

ועל דרך שאמרו רבותינו ז"ל במסכת ברכות דף ס"א (ע"ב) צדיקים יצר הטוב שופטן, כלומר שופט ומנהיג הגוף, וכן הוא בזוהר כמה פעמים (עי' ח"ג קעח, א) שצריך אדם להיות ממארי דחושבנא בכל יום, רצה לומר להתבודד עצמו, ולחשוב כל הדיבורים, והמעשים, והמחשבות, והראיה והשמיעה שעשה היום, אם הוא על פי דין תורה: ואם רואה שלא עשה כהוגן, יתחרט עליהם, ויקבל על עצמו, שיזהר בכל כוחו שלא לעשות עוד, וזהו תשובתו, כי אמרו רבותינו ז"ל במסכת קידושין דף מ"ט (ע"ב) המקדש אשה על מנת שאני צדיק, אפילו רשע גמור, הרי זו מקודשת, שמא הירהר תשובה בלבו, הרי בהרהור תשובה נקרא צדיק , רצה לומר שמתחרט על מה שעשה, ומקבל על עצמו שיזהר בכל כוחו, שלא ישוב עוד לכסלה:

ולא כרשעים המלאים חרטה (עי' נדרים ט, ב), מתחרטין תיכף אחר העבירה, ואינן נזהרין בכל כוחם שלא ישובו לכסלה, וכשהיצר הרע בא אליהם בפעם שנית, שומעין אליו, ועושין עבירה, ומתחרטין עוד, ועושין, וזהו מלאין, חרטה ותשובה, ואחר כך עוזבין:

וזהו פירוש הפסוק בבראשית שאמר השי"ת לנחש (ג, טו) ואיבה אשית בינך ובין האשה וכו' הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב, ולשון נשיפה, הוא נשיכה, כמו שפירש רש"י ז"ל, רצה לומר הרשעים שיצייתו אותך, ישופך ראש, ינשכו אותך במחשבה, הנקרא ראש, כי שם המחשבה, כי הם מתחרטין תיכף על העבירה באמת, וזהו תשובה גמורה: ואתה תשופנו עקב, רצה לומר שאתה תנשך אותם במעשה, הנקרא עקב, והוא סוף, והמעשה סוף המחשבה, אתה תנשך אותם במעשה, שיעברו עוד, ויעשו עבירות, אחר תשובתם וחרטה באמת:

אבל צריך האדם לזהר, ולהתאמץ בכל כוחו, ולבקש רחמים מאת הש"י, שלא ישוב עוד לכסלה, אחר החרטה וקבלת התשובה, והבא לטהר באמת, מסייעין לו מן השמים

(שבת קד, א), שלא ילכד עוד ביד היצר, וכל זה הרשעים, המלאים חרטה, כשעדיין הנשמה דנה את הגוף קצת:

אבל כשיתמיד חס ושלום בעבירות, אז מוריד הנשמה למטה, ואז אין בו כח להתחרט על חטאיו, ואדרבא הוא מושך היצר הרע אליו, ואין לו תקנה ח"ו, עד שירחם השם יתברך עליו, כי לא ידח ממנו נדח (ש"ב יד, יד), והרבה שלוחים למקום, ומסבב סיבות על ידי צדיקים המעוררים אותו לשוב, ומקימין אותו מאשפה, ושאר סיבות מאתו יתברך, אם יש לו איזה זכות אבות על זה:

ולפיכך צריך אדם תיכף להשגיח על מעשיו, בכל יום, ולהתחרט עליהם תיכף, ולזהר בכל כחו שלא ישוב עוד לכסלה, ולבקש רחמים מאת השם יתברך שישמור אותו, והבא לטהר מסייעין לו, ומודיעין לו, ומזכירין אותו בעת שיתבודד לפשפש במעשיו, אף שאינו מן הטבע, שיזכור מחשבותיו וראיותיו ודיבוריו, שבכל יום מזכירין אותו מן השמים, ומודיעין לו מה שפגם במחשבה ובדיבור ובמעשה כדי שישוב, כי לא ימנע טוב להולכים בתמים (תהלים פד, יב), ומשמרין אותו להבא, אם חפץ להיות נזהר: ובשעה שאדם מפשפש במעשיו ודן את עצמו, צריך לזהר שלא יחפש זכות לעצמו, ולמצוא תירץ על העבירה שעשה, כי בודאי היצר הרע ימצא לו תירץ וזכות על כל העבירות, אבל צריך לשקול במאזני צדק על פי התורה, ונר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן (משלי כ, כז), וכשהנשמה בא לחפש אחר העבירות, ולדין את הגוף על פי התורה מוליכין אותו מן השמים באמת, ורואה אשר פגם, ומתחרט עליהם כנ"ל: וזהו דן ידין עמו, רצה לומר עמו ממש, הנשמה דנה את הגוף אשר עמו ממש באמת במאזני צדק על פי התורה, כאחד שבטי ישראל, כמו שהיתה דנה לאחד משבטי ישראל, שאינו קרובו ואוהבו, הוא דן במאזני צדק על פי התורה, כן דנה את הגוף, באמת, בלי לצדד זכות לעצמו:

רק כשרואה שעשה שלא כהוגן, מתחרט עליהם, ויעשה גדרים לעצמו, שלא ישוב עוד לכסלה, ומבקש רחמים מאת השי"ת שיעזור לו, וזהו תשובה אמיתת, ששב בשעת מעשה באמת כנ"ל, ובתנאי שהתשובה יהיה באמת, באהבה, שיתמרמר מאד על חטאיו, מה שפגם בקדשי שמים, והוריד ניצוצות הקדושות למקום הקליפות, כי האדם חלק אלהי ממעל : אבל אם שב מיראת עונש הוא עושה תשובה להנאתו, שלא יגיע אליו עונש העבירה, ואף על פי כן יחשב לתשובה, כי בהתחלת התשובה לא יגיע תיכף לתשובה מאהבה, רק ישוב מיראת עונש, ואחר כך יעזרו לו מן השמים שישוב מאהבה:

וזהו בכלל מאמרם ז"ל במסכת פסחים דף נ' (ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה, בא לשמה, וזהו התשובה מיראת עונש, לעצמו, הוא שלא לשמה, ומתוך זה יבא שישוב מאהבה לשמה:

וזהו שאמר יהי דן נחש עלי דרך, ואמר יהיה, לשון עתיד, כלומר מי שהוא דן עצמו, עתיד להיות בתשובתו כמו נחש, שאמרו רבותינו ז"ל במסכת יומא דף ע"ה (ע"א) ונחש עפר לחמו (ישעיה סה, כה), אפילו אוכל כל מעדני עולם, טועם בהם טעם עפר, כן לא יהיה לו שום הנאה הגשמיות בכוונת התשובה, שלא ישוב מיראת עונש, רק מאהבה:

וכשישוב מאהבה, אז הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור, וסוס נקרא נוקבא דס"מ, ורוכבו הוא ס"מ, כמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל בכוונת השירה (ח"א סד, ב), בפסוק (שמות טו, א) סוס ורוכבו רמה בים ע"ש, וזהו כשישוב מאהבה, וישוב ויתחרט על המעשה לבד, המרומז לעקב, הנאחז בעקבי סוס, ויפול גם רוכבו אחור, יפול גם כן הנאחז במחשבת עבירה, הנקרא רוכב, גם כן אחור, כי אין בכוונת תשובתן להנאת עצמו, להנצל מעונש עבירה:

אבל אם עושה תשובה מיראת עונש, אף על פי שבחסדי השי"ת מקבל תשובתו, וינצל מעונש עבירה, הוא אינו מתחרט רק על מעשה העבירה, משום העונש, אבל על מחשבת עבירה, אין עונש, אין מתירא, ואין מתחרט, ונשאר עדיין מסך המבדיל בינו ובין השי"ת, מחשבת עבירה, וכשישוב מאהבה, שלא מיראת עונש, מתחרט על עבירה במעשה ובמחשבה, שהוריד לעמקי קליפות ניצוצות קדושות, על כן ויפול גם רוכבו אחור כנ"ל:

גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב (מט, יט), עיין פירוש רש"י ז"ל, ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתין ע"ש, ויש לפרש יגודנו, יגוד, מלשון כריתה, כמו (דניאל ד, יא) גודו אלנא וכו', וגד ראשי תיבות, גומל דלים, רצה לומר מי שהוא גומל דלים, אז גדוד של חיילות ומסטינים ומקטריגים יגודנו, יכרית אותם, על ידי זה שהוא גומל דלים:

והוא יגוד עקב, דהנה כתיב בזוהר פרשת מקץ דף ר"א (ע"א), שהנשמות צריכין לעבור נהר דינר, ומי שהוא בעל צדקה וחונן דלים, יוכל לעבור בו, וזהו שאמר והוא יגוד עקב, רצה לומר מי שהוא גומל דלים, אז הוא יגוד, ויעבור, עקב, בסוף, כשיצטרך לעבור נהר דינר, על ידי זה שהוא גומל דלים יעבור בו:

ומה שאמר לשון עקב, לפי שהוא סוף כל הדינים, כמו שכתוב שם בזוהר וז"ל ויאסור אותו לעיניהם וכו' (מב, כד) וז"ל בקיצור על פסוק (נחום א, יב) נגוזו ועבר, ומאן דמשתדל בצדקה בהאי עלמא וכו', כדין ועבר בהאי אתר ולא דחיל, וכרוזא קרי לה להההיא נשמתא ועניתיך לא אענך עוד וכו' (שם), לית ליה דינא יתיר כלל ע"ש: מאשר

שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך (מט, כ), להבין מה שאמר מאשר, בתוספת מ"ם, מה שאין כן בכל השבטים שהזכיר שמם לבד, יש לומר דהנה ידוע (תיקו"ז תיקון לט עט, א) דבינה הוא עולם המחשבה, נקראת אשר, וחכמה ובינה הם תרין רעין דלא מתפרשין, ושמן נקרא חכמה:

וזהו שאמר מאשר, מי שהוא בא מבינה, עולם המחשבה, אז שמנה לחמו, יניקתו מחכמה הנקרא שמן, כי חכמה ובינה הם תרין ריעין דלא מתפרשין, ובינה הוא עדן, עולם התענוג, וזהו שאמר והוא, מי שהוא בא מבינה, מעולם התענוג, יתן מעדני מלך, רצה לומר הוא ימשיך עולם התענוג, מלך, אל מדת מלך, ימשיך עולם התענוג כדי שיוכל להזדווג עם מדת מלכות, ועיין בסידור האר"י ז"ל בכוונת נר חנוכה (ח"ב צט, ב): נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר (מט, כא) עיין פירוש רש"י ז"ל, ונראה דהנה נדפס בספר ליקוטי אמרים דף י"ח ע"ב, וז"ל איתא (ילקוט תהלים רמז תשמא) אילה חסידה שבחית, כד בנהא בעי למיכל, רהטית להרי חושך ומייתי להון מזונא, ומתענגת במה שהן אוכלין יותר מכל התענוגים:

הנה נודע שכל השפעה הנשפע אלינו על ידי מדת ג' קוין, הנה באתגליא נראה ג' קוין, מזה נודע שגם בעולם עליון, שאינו מושג לנו, גם כן הוא במדת ג' קוין, הגם שלפי מעט השגתינו, אינו נראה התחלקות ג' קוין, הוא מחמת גודל בהירות שבו, כמשל השמש, שאין יכולין להסתכל בה, מחמת גודל בהירות וכו', כמו כן גם השי"ת, מחמת גודל הבהירות שבו, אינו מושג, ונראה שאין בו אור אלא חושך וכו': וזהו פירוש (תהלים יח, יב) ישת חשך סתרו, ומכל שכן שאין נראה בו התחלקות ג' קוין וכו', ונודע שהקוין נקרא הרים, לכן אותן שבעולם העליון נקראין הרי חושך, וזהו אילה שלוחה, שהוא השכינה כביכול, שהוא עולם הדיבור וכו' , שעולה עד לעולם המחשבה, לקבל שפע לבאי עולם, כמשפט הדיבור שמקבל מן עולם המחשבה ולמעלה הימנו, ויש לה תענוג במה שמשפעת עכ"ל:

ונפתלי הוא לשון חיבור, צמיד פתיל (במדבר יט, טו), וזהו נפתלי, מי שמחבר את עצמו להשם יתברך, אילה, הוא השכינה, שלוחה, היא נשלחת להרי חושך, לקבל שפע ממקום גבוה, למעלה מעולם המחשבה, וזהו שהוא שלוחה להנותן אמרי שפר, ואמירה היא מחשבה שבלב, היא נשלחה למקום גבוה כזו, להנותן מחשבות שפירות, לקבל ממנו שפע:

ואותן שמקשרין ומחברין להשי"ת, הם בנהא ממש, ועל כן הוא שלוחה למקום גבוה, לקבל שפע כנ"ל, ומייתי להון, ומתענגת במה שהם אוכלין יותר מכל התענוגים כנ"ל,

ואמירה הוא בלב, ובינה לבא, וגם שפר היא בינה, שיפר עליון, וזהו להנותן אמרי שפר, רצה לומר שנשלחה למקום גבוה, למעלה מן המחשבה, אשר משם באים מחשבות שפירות:

בן פורת יוסף בן פורת עלי עין בנות צעדה עלי שור וימררוהו ורובו וישטמוהו בעלי חיצים ותשב באיתן קשתו ויפוזו זרועי ידיו מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל (מט, כב-כד), עיין פירוש רש"י ז"ל, ותרגום אונקלוס, והדקדוקים רבו ואין צורך להאריך, אך אזכיר קצת, מה שמספר מעשה יוסף, בן פורת עלי עין, הוא בעת גדולתו, שיצא על ארץ מצרים, ואחר כך הזכיר שפלותו, וימררוהו ורובו וישטמוהו בעלי חצים, שהיה בעת שפלותו כפירוש רש"י ז"ל, וגם ותשב באיתן קשתו, היה מקודם בעת שפלותו:

ונראה דהנה כתבתי בפרשת נח (ד"ה צוהר תעשה) פירוש הפסוק (ו, טז) ופתח התיבה בצדה תשים, כתבתי שם בשם הרב הק' בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זללה"ה שאמר בשם הבעל שם טוב זללה"ה שמה שכתב בזוהר (ח"ב רמה, ב) שדנין את האדם בכל היכל, היינו הדיבורים, ואותיות התפילה הנקרא היכלות, שם דנין את האדם, אם כדאי הוא לכנס באותיות התפלה, ואם אינו כדאי, מגרשין אותו, דהיינו ששולחין לו מחשבה זרה ודוחין אותו עכ"ד :

ונמצא תקנתו, שישוב אדם בתשובה שלימה, כי לפי המחשבה רעה שיבוא לאדם, יכול לידע מה שפגם שם, ואמרו רבותינו ז"ל במסכת מנחות דף כ"ט (ע"ב) למה רגל ה"א תלויה, שאם חוזר בו מעיילי ליה, וזהו ופתח התיבה, רצה לומר פתיחת התיבה, בצדה תשים, רצה לומר בצד ה"א, שהוא התשובה והחרטה על כל עונותיו, שיוכל לכנס בדבורים ותיבת התפלה:

והנה יוסף נקרא בחינת התקשרות, מה שאדם מקשר את עצמו להשי"ת, וזהו בן פורת יוסף, ותרגום אונקלוס ברי דיסגי יוסף, רצה לומר בחינת התקשרות, הוא גדול, לשון פריה ורביה כפירוש רש"י ז"ל, על התרגום בן פורת יוסף, רצה לומר כל כך גדול, עלי עין, רצה לומר שעולה עד לחכמה הנקרא עי"ן:

ואחר כך אמר בנות, רצה לומר הקליפות הנקרא בנות, על שם שרוצים תמיד לינק ולקבל מהקדושה, צעדה עלי שור, ופירוש רש"י ז"ל עלי שור, על ראייתו, רצה לומר שהם צועדים ורומסים, על עליתו והתקשרותו בחכמה, הנקרא ראיה, וימררוהו ורובו וישטמוהו בעלי חצים, ששולחין לו חצים במחשבות רעות, כדי לבלבל אותו, ותרגום אונקלוס בעלי פלוגתא, רצה לומר שרוצים להפסיק אותו מן אחדות: והנה התפלה נקרא קשת, כמו (מח, כב) בחרבי ובקשתי, עיין פירוש רש"י ז"ל שם, וזהו ותשב באיתן קשתו,

ומלת ותשב, לשון תשובה, רצה לומר שעושה תשובה ומתחרט על עונותיו, בעת שבא אליו מחשבה רעה, באיתן קשתו, רצה לומר בחוזק תפלתו עושה תשובה:
והנה בחינת אהבה ויראה של אדם, שמדבר בו דבורים בדחילו ורחימו, נקרא בחינת גדפין, שפורח בהתלהבות לעילא, והם בחינת ידים, ועיין בסידור האר"י ז"ל (ח"א נז, ב) בכוונת ברוך שאמר, בחינת פ"ז, בסוד ראש(י)[ו] כתם פ"ז (שיר השירים ה, יא), ע"ש:
וזהו שכתוב ויפוזו, לשון פ"ז, זרועי ידיו, רצה לומר אחר שעשה תשובה, באמצע תפלתו, בא לו השפעה מלמעלה, ונתגבר בחינת ידים, שהם אהבה ויראה שלו בחינת גדפין, לפרוח בהם לעילא, מידי אביר יעקב, מן השי"ת, ומשם רועה אבן ישראל, ותרגומו אבהן ובנין כפירוש רש"י ז"ל, לשון נוטריקון אבן, אב ובן, רצה לומר משם רועה לשון התחברות וריעות, אב ובן, רצה לומר הצדיק מקשר ישראל לאביהם שבשמים, וזהו מחבר אבן אב ובן כפירוש רש"י ז"ל כנ"ל:
סליק ספר בראשית:

פרשת שמות

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו (א, א). להבין מה שאמר תחלה לשון ישראל, ואחר כך אמר לשון יעקב, וגם דאמר ואלה מוסיף על הראשונים, ומה הוא ההוספה, גם שאמר הבאים לשון הוה, ואחר כך אמר איש וביתו באו לשון עבר:
ונראה, דהנה הצדיק נופל ממדרגתו לפעמים, לא בשביל חטא, רק להעלות נשמות שנפלו לשם, ובשביל אותן נשמות שנפלו למדריגה תחתונה בעמקי הקליפות השכינה שם בגלות, ועל כן נופל שם הצדיק להעלות אותן הנשמות משם , וידוע שחיות האדם הוא שמו : וזהו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה, כלומר חיות של בני ישראל הצדיקים אשר מכונים בשם ישראל לשון לי ראש, שבאים למצרים למקום הקליפות, הוא בשביל זה 'את יעקב', רצה לומר עם המדריגות התחתונות אשר יכונה בשם יעקב, ואפילו 'איש וביתו באו' איש הוא הקב"ה, וביתו הוא השכינה באו לשם למצרים עמהם בגלות כדאיתא בזוהר , ועל כן חיות של בני ישראל הצדיקים עם יעקב באו לשם כדי להעלות נצוצות מחטא אדם הראשון משם:
ומה שאמר ואלה בוי"ו להורות על הוספה, יש לומר, דהנה הגלות התחיל משנולד יצחק התחיל השם יתברך לצרף הגירות של האבות אל הארבע מאות שנה דהיינו ק"ץ שנה

היה מצטרף עם רד"ו שהיו במצרים, וזהו מחסדי השם אעפ"י שהיה גירות להאבות לא היה להם צער בעבדות השם יתברך היינו חיות הנשמה:

וכאן אמר ואלה מוסיף על האבות מפני שמות בני ישראל, ושמות היינו חיות הנשמות של בני ישראל הבאים ג"כ למצרים כמו שכתוב (שמות א, יד) וימררו את חייהם היינו חייהם ממש בעבודה קשה בחומר ובלבנים עד שנשכח מהם שם אלהיהם: או יאמר ואלה, בוי"ו המוסיף על ענין ראשון, דעד הנה הזכיר מעשה האבות אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים, ואחר כך התחיל לספר ביציאת מצרים שהיה על ידי משה רבינו ע"ה בחי' הדעת והיה בבחינה יתירה כמו שכתוב (שמות ו, ג) וארא אל אברהם יצחק ויעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם, ועיין בזוהר בפסוק זה שכתב דיעקב הוא מובחר שבאבהן ועל כן כתוב בו תוספת וי"ו (זוה"ק ח"ג סו, ב) אף על פי כן היה משה יתיר עיין שם , ועל כן כתיב 'ואלה' בתוספת וי"ו:

וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא. ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם (א, ו-ז). מדקדק באור החיים מה בא ללמדינו בזה מיתת יוסף ב' פעמים, וגם אחיו, וגם כל הדור ההוא, וגם מה קישר ובני ישראל פרו וישרצו וכו' אל מה שלפניו, וכתב שהמגיד גילה לבית יוסף הסמיכות עפ"י סוד עיין שם : הפירוש כי בעוד יוסף קיים היו כולם בתפנוקי מלכין, וגם אח"כ כשהיו אחיו קיימים היו המצרים מכבדין אותם מאד, כמו שפירש רש"י ז"ל על פסוק (בראשית נ, יד) וישב יוסף וכל אחיו וכל בית אביו, ובהליכתם לא היה כך אלא לפי שראו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בבניו כבוד יותר והוליכום לפניהם, וגם כל הדור ההוא היינו שבעים נפש שבאו עם יעקב היו ג"כ מכבדין ביותר: ועל הסמיכות נראה לי דהנה אמרתי פירוש המשנה (אבות ו, א) כל העוסק בתורה לשמה מנה שם המעלות שזוכה, ומנה שם ומלבשתו ענוה ויראה, הלא כתוב בפסוק (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה', ואם זכה למעלת הענוה פשיטא ליראה הקודמת לענוה שמלתא זוטרתא לגביה כמו שהבאתי כמה פעמים הקדמת התיקונים תיקונא תמינאה עיין שם : והוא, כי באמת מעלות משה רבינו רבו מלספור שהיו בו כל המדות ומעלות טובות, ולא נשתבח אלא במדת הענוה שהיה בו יותר מכל אדם שנאמר (במדבר יב, ג) והאיש משה ענו מאד מכל האדם וכו', הרי שמעלת הענוה גדולה מכולם:

ולפי שאמר העוסק בתורה לשמה ומלבשתו ענוה, וכדי שח"ו מחמת מעלת ענוה יפול לגדלות וא"כ יפול ממדריגתו הגבוה לבירא עמיקתא, ועל כן אמר ויראה, שהתורה מלבשתו ג"כ יראה תמיד שיהא ירא שלא יפול למטה שלא יתגאה מחמת מעלת ענוה,

אלא יחשוב שגם מעלה זו הגבוה שזכה הוא מאתו יתברך, ויהא ירא תמיד שלא יפול לבירא עמיקתא, ועיין בפ' יתרו (שמות כ, ז) בפסוק לא תשא וכו' מה שכתבנו שם : ועיין מה שכתב רש"י בפ' נח (בראשית י, כה-כו) בפסוק ויקטן ילד וכו' וז"ל לפי שהי' עניו מקטין עצמו לפיכך זכה להעמיד משפחות האלו ע"ש, וידוע שכל דברי רש"י ז"ל לקוחים ממדרשי רז"ל:

ואפשר לומר הטעם שאמרו חז"ל (מו"ק כח, א) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא, ופירש האר"י ז"ל (שער הכוונות דרושי ויעבור דרוש ג; ליקוטי תורה פר' תולדות ד"ה לה') מזלא היינו מזל עליון נוצר ונקה , לקוחים מן אין ממש, ומי שזכה למעלות הענוה באמת, היינו נו"ן מאין, עולם התשובה עולם הענוה, הוא גם כן דבוק אל יו"ד מאין, הם תרי רעין דלא מתפרשין, ובקוצו של יו"ד מרומז האל"ף מן אין, ואם כן מי שזכה למעלת הענוה באמת הוא זוכה לאין ממש אשר משם בני, ועל כן זכה להעמיד משפחות הללו:

וזהו פירוש הפסוק (ישעיהו נג, י) אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים, כי ידוע דרך בעלי גאוה אף אם רואים בעיניהם שנכשלים ועושים שלא כהוגן מצאו זכות לנפשם ואמרו הטעם מפני שהיה כך וכך גרם לעשות זאת, ואם כן חרטתם על העבירה אינה הכנעה גמורה לפני השם יתברך, אבל מי שהוא עניו אינו מלמד זכות על עצמו, אלא אדרבה מגדיל העבירה שעשה כמו שאמר משה רבינו ע"ה (שמות לב, לא) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכו' ובזה חרטתו והכנעתו לפני השם יתברך גדולה מאד: וזהו שאמר אם תשים אשם נפשו, שיתלה תמיד החסרון בנפשו ויהיה תמיד במעלת הענוה ויזכה לאין, אז יראה זרע ויאריך ימים שהוא מן אין בני חיי ומזוני. ומה שלא הזכיר מזוני כי מאן דיהיב חיי יהיב מזוני:

וזה שאמר וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, שכל זמן שהיו השבטים הדור שבאו עם יעקב קיימים היו המצרים מכבדים אותם ואחר מיתת כולם היו המצרים מבזין אותם והתחילו לעבוד עמם ובאו לשפלות אל האין, ועל כן ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו, וזהו במאד מאד, שהי' בם ביותר שראו שנפלו מאיגרא רמא וכו' והיו דבוקים לאין ממש, ועל כן פרו וישרצו וירבו, ומלת מאד גימטריא מ"ה, ואמר בכפל מאד מאד על דרך (אבות ד, ד) מאד מאד הוי שפל רוח וכו' ועיין מה שכתבנו שם : ואפשר לומר הפירוש וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ, כי העינוי תדיר ותוקף השעבוד גרם להם שפלות גדול תדיר, ולפי שהיו דבוקים תמיד בעולם הענוה על כן ילדו ששה בכרס אחד כמו שפירש"י ז"ל על מלת וישרצו, וזהו וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ:

ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה. ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אותו ואם בת היא וחיה (א, טז) להבין, הלא התורה היא נצחיות, ומה דהוה הוה:

ונראה, דרמז בזה מוסר, דהנה כתיב בספר ליקוטי אמרים (אות עה) וז"ל, שם האחת ראשונה שמשפרת את הולד שמשפרת את האותיות הולד הנולדים ופועה לשון דבור עכ"ל . והנה יש בני אדם שעובדים את השי"ת באמת בכל לבבם ובכל נפשם, ואין חסים על גופם כלל, ואין אוכלים ואין שותים ואין ישינים, וממיתין את גופם, וזה מצד היצר הרע, שלא היה יכול להסיתם רק בענין זה, שלא יוכלו לעבוד אח"כ את השי"ת בהשחתת גופם לגמרי:

והנה מי שעובד את השי"ת בלא מחשבות פסול רק לה' לבדו, זהו נקרא בחי' בן, אבל מי שעובד וכוונתו ח"ו להנאת עצמו זהו נקרא בחי' בת, שכונתו בעבדותו לקבל שום הנאה, ויצר הרע נקרא מלך זקן, וזה מלך מצר י"ם שמצער השכינה : וזהו ויאמר לשון מחשבה, כי אמירה שייך על מחשבה שבלב כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך וכו', אל המילדות, הדיבור הנקרא שפרה ופועה לשון דיבור כאשר כתבתי לעיל, בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים, רצה לומר תראו על האותיות הנקראות אבנים, כמו שכתוב בספר יצירה (פ"ד מי"ב), אם בן הוא, אם כוונתו רק להשי"ת ולא להנאת עצמו והוא בבחי' בן, והמיתן אותו, רצה לומר את הגוף לגמרי, וכוונתו שלא יוכלו לעבוד את השי"ת אח"כ בהשחתת הגוף לגמרי, ואם בת היא, וחיה, רצה לומר, אם כוונתו בהנאת עצמו בעבודתו, והוא בבחי' בת, וחיה, כי בעבודה כזו שהוא להנאת עצמו חפץ היצר הרע מאוד, וזהו יניקתו וכחו ח"ו ותראן המילדות וכו' ולא עשו כנזכר למעלה:

ומצאתי בליקוטי תורה (שמות עה"פ ויאמר מלך מצרים) וז"ל ושם האחת שפרה היינו אימא שופ(י)ר עליון כנודע, וכוונת פרעה לבטל הארת מוחין דזעיר אנפין, לכן אם בן הוא והמיתן אותו, אבל הבת דהיינו הנוקבא תחיון, כדי שינקו ממנו השפע ויקח הוא כל השפע עכ"ל:

וייטב אלקים למילדת וירב העם ויעצמו מאד. ויהי כי יראו המילדות את האלקים ויעש להם בתים (א, כ-כא). עיין פרש"י, להבין מה שאמר אצל הטובה מדת אלקים, וגם מה שהפסיק בתיבת וירב העם וכו' ואח"כ כי יראו, וגם מלת ויהי כי יראו וכו' לכאורה מיותר, והוי ליה למימר וייטב אלקים ויעש להם בתים:

ונראה, דבאמת אמרו חז"ל (אבות פ"ד מ"ב) שכר מצוה מצוה, אבל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט, ב), וכוונת המילדות היה שירב העם, וזהו וייטב אלקים

למילדות, ומה הוא הטבה וירב העם ויעצמו, (והיה) [והיו] עושין מצות להחיות הילדים, כי שכר מצוה מצוה:

ויהי כי יראו, ואמרו (מגילה י, ב, במדבר רבה י, ה) כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער, רצה לומר, מחמת הצער שלהם שמסרו נפשם להחיות את הילדים, וזהו ויהי כי יראו מחמת הצער, זכו ויעש להם בתים, כפרש"י בתי כהונה ולויה ומלכות, אבל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא אלא ששכר מצוה מצוה כנ"ל:

ומה שאמר מדת אלקים, נראה, דעדיין לא נתגלה שם הוי"ה עד משה כמו שכתוב (ו, ג) ושמי ה' לא נודעתי להם, ואמרו רז"ל (ברכות יז, ב) על פסוק (ישעיהו מו, יב) שמעו נא אבירי לב הרחוקים מצדקה דקאי על צדיקים גמורים שהם רחוקים מצדקת השם שכל העולם נזונין בצדקה, והם נזונין בזרוע, וזהו וייטב אלקים למילדות שהטובה שלהם הם בדין ולא בצדקה שעדיין לא נתגלה שם הוי"ה עד משה כנ"ל: ויהי כי יראו המילדות את האלקים ויעש להם בתים (א, כא). הנה כתבתי בפ' כי תשא בפסוק (לא, טז) ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם, והעולה משם שצריך האדם לראות שיעשה השכינה מדת יראה מדת מלכות, שיהי' בבחי' פרצוף ולא בבחי' נקודה, ואז נקרא בבחי' בית ביתא דיליה:

והנה האדם שמקבל עליו מדת יראה באמת שיהיה ירא את ה' בגין דהוא רב ושליט, ולא מחמת יראה חיצונית יראת עונש, זהו שעושה מדת יראה בבחי' פרצוף וגורם לזווג, כי אהבה בא לו ממילא, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, ב), ומדת יראה נקרא את כמ"ש בספרים , לפי שכלולה מא' עד תי"ו:

וזהו כי יראו המילדות את האלקים, רצה לומר שיראו יראת ה' ולא יראת עונש, כי הלא לא יראו מפרעה ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין הילדים, הרי שלא יראו מעונש פרעה רק יראו מה', ועשו בחי' יראה בחי' פרצוף שיהא נקרא ביתא דיליה, וזהו ויעש להם בתים, רצה לומר כל אחת ואחת מהמילדות עשתה בחי' יראה שלה שיהא בבחי' פרצוף שיהא נקרא ביתא דיליה, ועל שניהם קרוי לשון רבים ויעש להם בתים:

ותתצב אחותו מרחק לדעה מה יעשה לו וכו' (ב, ד). להבין מה שאמר מרחוק, מאי נפקא מיניה היכא עמדה. וגם מה שאמר לדעה מה יעשה לו, הוי ליה למימר לראות מה יעשה לו. ונראה, דאמרו (סוטה יב, ב) ז"ל דמרים התנבאה קודם שנולד משה עתידה אמי שתלד בן ויושיע את ישראל, וכשנולד ונתמלאה הבית אורה עמד אביה ונשקה על ראשה, ואח"כ כשהצריכו להשליכו ביאור עמד אביה וטפחה על ראשה היכן נבואתך ע"כ: ובמצרים היה גלות הדעת כמו שכתב האר"י ז"ל (פרי עץ חיים שער חג המצות

פ"א), ומשה היה בחי' הדעת, ועל ידי נסים ונפלאות הכניס בחי' הדעת אצל כולם, וידעו הכל שהשי"ת ב"ה הוא הבורא ומחיה ומנהיג הכל כרצונו וחפצו, כמו שכתוב (ח, ו) למען תדע כי אין כה' אלקינו, והנה מה שהתנבאה מרים שיושיע את ישראל היינו שיולד בחי' הדעת ויכנס בחי' הדעת אצל כולם , וזהו ישועתן, כי באמת דורו של משה היה דור דעה:

ואח"כ כשהיה אביה טפחה על ראשה היכן נבואתך, בלי ספק, אף שבודאי היתה מאמינה בנבואתה, אף על פי כן היתה בספק, ונמצא היתה רחוקה מהשי"ת מחמת זה הספק, וזהו ותתצב אחותו מרחוק, שהיתה רחוקה מהש"י עבור הספק, ועכ"פ היתה מאמינה בנבואתה שהוא יושיע את ישראל על ידי הדעת שלו, וזהו לדעה מה יעשה לו, רצה לומר האיך יתגלה הדעת ויוכלו ישראל ליגאל כנ"ל:

וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים (ב, כה). ולכאורה כבר נאמר (ב, כג) ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה וישמע אלקים את נאקתם ויזכור וכו', ומהו שאמר אחר כך וידע, מה וירא מה וידע:

ונראה, דהנה איתא בכתבי האר"י ז"ל שזווג יסוד ומלכות ע"י הדעת המזווגם, ולהבין זה, דהנה השם יתברך ברא כל העולמות כדי שיתגלה מלכותו היא מדת יראה, כמ"ש (קהלת ג, יד) והאלקים עשה שיראו מלפניו, ובחי' יראה הוא בחי' אמונה, כי האיך ירא מדבר שלא ראה, אלא מאמין שיש בורא המחדש עולמו בכל יום ובורא כל העולמות ומחיה אותן ומנהיג אותן כרצונו וחפצו, ועל כן ירא ממנו, ובחי' יראה זו הוא ע"י הדעת, כי בדעת חדרים ימלאון (משלי כד, ד), בתחילה הוא (יו"ד) [יודע] על ידי האמונה, ומחמת זה הוא ירא ה', ואח"כ נמשך בו בחי' אהבה כמו שאמר המגיד זלה"ה דרכו של איש לחזור אחר האשה (קדושין ב, ב) , וכשנמשך בו בחי' אהבה הוא יודע בדעת מעצמו שיש בורא המחדש ומנהיג כל העולמות כרצונו וחפצו, ועל כן אוהב אותו, ומדת יסוד הוא בחי' אהבה, ומדת מלכות הוא בחי' יראה, ומזדווגים ע"י הדעת כאמור:

ובמצרים מחמת שנשקעו בטומאת מצרים ועל ידי רוב העבודה לא היו מכירין הבורא ית' כמו שאמרו רז"ל (שמו"ר כא, ז) הללו עובדי ע"ז וכו', וכמה שאמר משה אח"כ (ג, יג) ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, ואף על פי כן ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה, רצה לומר אף על פי שלא קראו את השי"ת אלא ויזעקו מן העבודה אף על פי כן ותעל שועתם וכו' מן העבודה, ובני ישראל הם מדת יסוד, ואת היא השכינה מדת יראה שהיתה עמם בגלות כמו שדרשו חז"ל (מגילה כט, א) כל מקום שגלו ישראל שכינה

עמהם, אבל לא היתה בחי' דעת אף על ידי אמונה לירא מהשי"ת כי במצרים היתה בחי' הדעת בגלות:

וזה וירא אלקים את היא השכינה, בני ישראל מדת יסוד, וידע אלקים, רצה לומר רצה אלקים להמשיך להם מדת הדעת שיוכל לזווגם והמשיך עליהם ע"י משה שהיה בחי' הדעת, וכשבא משה כתיב (ד, ל-לא) ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם וכו': וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל. ויאמר משה אסרה נא ואראה את המראה הגדל הזה מדוע לא יבער הסנה. וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה וכו' ויאמר אל תקרב הלם וכו' ויאמר אנכי וכו' ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלקים (ג, ב-ו). להבין למה אמר תחלה וירא מלאך ה' אליו בלבת אש וכו', ואח"כ אמר ויאמר משה אסורה נא ואראה, למה אמר משה אסורה נא ואראה, ואם שהיה במחשבתו כך, כי מלת אמירה קאי על המחשבה , למה חשב לשון נא שאמרו רז"ל (ברכות ט, א; ועוד) אין נא אלא לשון בקשה:

ואח"כ וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה, ולא אמר ויקרא אליו מלאך ה' מתוך הסנה כמו שהתחיל וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה. וגם דאמר אל תקרב הלם של נעליך מעל רגליך, ולכאורה קודם הוה ליה למימר של נעליך וכו' כי המקום וכו' ואח"כ אל תקרב וכו'. וגם מלת הלם צריך להבין, והוי ליה למימר אל תקרב הנה, כי היה מדבר אליו אלקים מתוך הסנה. וגם אח"כ שאמר ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלקים, ולפי הכלל שכתב רש"י בפ' לך (בראשית טו, ה) (כל) הבטה מלמעלה למטה, אין לו פירוש כאן:

אכן נראה לי, כי ידוע מה שכתוב בתיקונים בהקדמתו והוא תיקונא תמינאה (תיקו"ז ה, ב) והבאתי כמה פעמים, מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה ענוה דאיהי שכינתא עלאה, דיראת ה' עקב לגבה, ודא דרגא דמשה עכ"ל. וכן אמרו רז"ל (ר"ה כא, ב) משה זכה לבינה, הנקראת בלשון הזוהר (זוה"ח יתרו נז, א; תיקונים ח"ב פח, א) שכינתא עלאה: וידוע, דחכמה הנקראת ראיה, ובינה, הם תרין רעין דלא מתפרשין (זוה"ק ח"ג ד, א) ואם כן היה משה דבוק תמיד לחכמה ובינה, ועל כן יראת ה' מדת מלכות היא השכינה היתה מלתא זוטרתא לגביה, משום דעקב ענוה יראה (משלי כב, ד), וידוע מה שכתב בזוהר ויחי (בראשית רל, א) על פסוק המלאך הגואל אותי מכל רע, היא השכינה אשר הי' עמו תמיד :

וזהו שאמר וירא מלאך ה' אליו היא השכינה, מתוך הסנה בלבת אש, היא הגבורות שלה על המצרים, להראותו כי השכינה עם ישראל כאשר הם משוקעים במצרים, כי

עמו אנכי בצרה כפירש"י ז"ל (ג, ב והוא מתנחומא יד), וכאשר ראה שהסנה בוער באש בגבורות ואיננו אכל, שאינו פועלת לכלות הקוצים ולהוציא ישראל משם, ויאמר משה אסורה נא וארא וכו', כי משה רבינו ע"ה היה דבוק לבינה ולמעלה, ומדת מלכות השכינה הנגלה בלבת אש מתוך הסנה מלתא זוטרתא לגביה, והתפלל במחשבתו למקום הדביקות שלו שיסור מדביקות שלו למדריגה תחתונה יראת ה', לראות מדוע לא יבער הסנה: וזהו ויאמר משה כי אמירה היא בלב כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, ושם היה משה רבינו ע"ה דבוק ולמעלה, אסורה נא, ואין נא אלא בקשה, והתפלל שיסור מדביקות שלו למדריגה זוטרתא לגביה, ויבין מדוע לא יפעול מדת יראה לכלות הקוצים ולהוציא ישראל:

וירא ה' כי סר לראות, וירא הוא חכמה הנקראת ראיה, ה' היא בינה, כי סר לראות, ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה, ולא אמר מלאך ה' כמו שהתחיל אלא אמר ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה, ואלקים הוא בינה, שנגלה ג"כ על מדת מלכות בתוך הסנה, ורמז לו תירץ על תמיהתו שמדוע לא יבער הסנה ויוציאם ממצרים, כי זה אי אפשר, עד שיגלה ג"כ בינה עלמא דחירות על מדת מלכות, ויגלה מלכותו על כל העולם, ואז יכלה הקוצים הם המצרים ויצאו ישראל ממצרים:

ואמר לו עתה אל תקרב הלם, וארז"ל (זבחים קב, א) אין הלם אלא מלכות, ואל תפרד מדביקותך להדבק במדת מלכות מדריגה תחתונה לגביה, ועל כן היה משה פרוש מן האשה:

וזהו של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא. ועיין בליקוטי תורה (בפרשתינו) בפסוק וירא ה' כי סר לראות, לפי דרכו וז"ל, ואמר הקב"ה של נעליך מעל רגליך שיפרוש מאשתו אחר שהוא מזווג למעלה בסוד ויבא הר אלקים חורבה, וז"ש כי המקום אשר אתה עומד עליו וכו' עכ"ל לפי דרכו. ויובן לפי דבריו, שאל יפרד מדבקותו להדבק במדת מלכות הנקראת הלם, מאחר שאתה בדביקות למעלה ועל כן הפרד גם כן מאשה. וזהו של נעליך מעל רגליך כנ"ל: וכיון שראה משה שנגלה אלקים היא בינה עלמא דחירות ג"כ במדת מלכות, אשר היא למטה בין הקוצים וקרא אותו משם, ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלקים, רצה לומר שירא להביט עוד על הסנה ולראות עלמא דחירות אשר היא ג"כ למטה בין הקוצים, וזהו מהביט, וכל הבטה מלמעלה למטה, והיה ירא לראות למדריגה גדולה שהוא ג"כ למט' בין הקוצים:

ויאמר משה אסורה נא וארא את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה. ונראה, דהנה כל השתנות הטבע הוא בחכמה שהוא למעלה מן הזמן, ומן המחשבה כמ"ש בס'

לקוטי אמרים , וחלופיהן בגולם, פירש כל השתנות הוא ביו"ד הוא חכמה שהוא גולמא נקודה עכ"ל , והנה משה רבינו ע"ה ראה השתנות שהסנה בוער ואיננו אוכל, וא"כ אמר אסורה נא ר"ל אסיר את עצמי מעולם הגשמי, וארא, רצה לומר אבוא אל חכמה שהוא למעלה מהמחשבה שהוא בחי' ראי', וארא המראה הגדול וכו' השתנות הטבע וכו' מדוע וכו', ואשר נראה לו השי"ת בסנה עיין במדרש (שמו"ר ב, ה, תנחומא יד) על שם (ישעי' סג, ט) בצרתם לו צר:

ועוד יש לומר טעם, דהנה השי"ת ראה המחשבה של משה רבינו ע"ה [ש]לפי דעתו ישתקעו ישראל ח"ו בגלות מצרים כמו שפי' רש"י ז"ל (ג, יא) על פסוק וכי אוציא את בני ישראל, מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים עכ"ל. ובעיני מצרים היו בני ישראל כקוצים כמו שפי' רש"י ז"ל (א, יב, והוא מסוטה יא, א) על ויקוצו מפני בני ישראל, על כן הראם לו השי"ת שאע"פ שהם כקוצים לא יכלו את ישראל לגמרי, כמו הסנה בוער באש ואיננו אוכל, כך לא יכלו ישראל לעולם: של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא. להבין מה שאמר אשר אתה עומד עליו, והוי ליה למימר כי המקום אדמת קודש הוא: ונראה דהנה הרב בוצינא קדישא החסיד המפורסם מו"ה דוב בער זללה"ה אמר מה שאמרו רז"ל (ספרי מטות פיסקא קנג) כל הנביאים התנבאו בכה מוסיף עליהם משה שהתנבא בזה שנאמר (במדבר ל, ב) זה הדבר אשר צוה ה' עכ"ל, רצה לומר שכל הנביאים לא היה כח בידם לשנות כפי הדיבור ועל כן התנבאו כולם כה אמר ה', אכן משה רבינו ע"ה שהי' בעלה דמטרוניתא והיה בו כח להנהיג מדת מלכות כרצונו, ועל כן התנבא בזה הדבר אשר צוה ה', שהיה כך, כי מדת זה הוא למעלה ממדת מלכות, והנהיג מדת מלכות כרצונו עכ"ד ודפח"ח:

ונראה לי, דזה פירוש הפסוק (ג, יא) שאמר משה מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל, רצה לומר אין אני כדאי לדבר לפני מלכים, ואין אני כדאי לעשות על ידי נס גדול כזה, להוציא את בני ישראל מטומאת מצרים, ולא ח"ו שדיבר דלטוריא על ישראל, רק אמר מחמת ענותנותו שאינו כדאי שיעשה נס גדול על ידי: ואמרו רז"ל (ר"ה כא, ב) משה זכה לבינה, מ"ט שערי בינה נמסרו למשה כו', וזהו שאמר לו השי"ת על שהקטין את עצמו, כי אהיה עמך, כי אהיה הוא בינה, וזה לך האות, רצה לומר שתתנבא נביאתך בזה הדבר, ויהיה מדריגה אחרונה שלך מדת זה, שהוא למעלה ממדת מלכות: והנה האותיות הם מדריגה תחתונה בחי' נפש, ואמר לו השי"ת וזה לך האות, מדריגה תחתונה שלך יהי' מדת זה, כי אנכי שלחתיך:

והנה כתיב בליקוטי תורה על פסוק וירא ה' כי סר לראות וכו' וז"ל ואמר לו השי"ת של נעליך מעל רגליך שיפרוש מאשתו מאחר שהוא מזווג למעלה עכ"ל. וזהו פיר[ו]ש הפסוק לפי דרכו, של נעליך שיפרוש מאשתו מאחר שהוא מזווג למעלה, כי הוא בעלה דמטרוניתא, כי המקום אשר אתה עומד עליו, ומקום נקרא שכינה מדת מלכות, וזהו אשר אתה וכו' אדמת קודש הוא, כי קודש נקרא חכמה, וה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג, יט) כמו שכתב בזוהר (ח"ג רנו, ב; רנח, א; תיקו"ז סא, ב; קה, ב) אבא יסד ברתא, וזהו אדמת קודש הוא, ועל כן של נעליך, תפרוש מזווג של מטה, אחר שהוא מזווג למעלה: ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלקים. מה שאמר לשון הבטה, ורש"י ז"ל פירש בפ' לך (בראשית טו, ה) (כל) הבטה הוא מלמעלה למטה. ועיין בפ' בהעלותך שכתבתי פירוש הפסוק (במדבר יב, ח) ותמונת ה' יביט, על דרך שכתבתי למעלה (ד"ה של נעליך) בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה כל הנביאים התנבאו בכה, מן מדת מלכות הנקראת כ"ה, ולא היה בידם לשנות הדיבור נבואה כרצונם, מוסיף עליהם משה שהתנבא בזה, שהוא מדת יסוד, והיה בעלה דמטרוניתא, והיה מנהיג מדת מלכות כרצונו, וזהו ותמונת ה' יביט מלמעלה למטה שהוא היה למעלה עיין שם : ורש"י ז"ל פירש מתוך הסנה ולא מאילן אחר משום עמו אנכי בצרה עכ"ל, רצה לומר משום שהיו ישראל אז במדריגה תחתונה, והיו כקוצים בעיני המצרים כמו שכתוב (א, יב) ויקוצו מפני בני ישראל ופרש"י ז"ל ורבותינו דרשו (סוטה יא, א) כקוצים היו בעיניהם עכ"ל. והשי"ת שורה עם ישראל בכל מקום שהם על שם (תהלים צא, טו) עמו אנכי בצרה, ועל כן נגלה אל משה מתוך הסנה ודיבר עמו משם, כמו שכתוב ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה, וזהו ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלקים, רצה לומר לראות ולהביט מלמעלה כמו שהשי"ת מצמצם עצמו במיצר במקום נמוך בשביל ישראל: ועל כן דרשו חז"ל (ברכות ז, א) בשכר ויסתר משה פניו זכה לתמונת ה' יביט, רצה לומר בשכר שהסתיר משה פניו, וירא לראות שהשכינה שוכן עם ישראל במיצר במקום נמוך, זכה לתמונת ה' יביט, שהוא היתה מדריגה גדולה כזה, שהשכינה הנקראת תמונת ה', יביט אותה מלמעלה, והי' בעלה דמטרוניתא, והיה מנהיג מדת מלכות כרצונו וכחפצו: ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאוביו. וארד להצילו מיד מצרים (ג, ז-ח). מה שאמר ראה ראיתי, שני ראיות, וגם את עני, מלת את מיותר, וגם דאמר צעקתם שמעתי מפני נוגשיו, משמע דלולי הנוגשים לא היה שומע צעקתם, וגם דאמר כי ידעתי את מכאוביו, מאי רבותא,

ומאי נתינת טעם הוא שידע את מכאוביהם, הלא אף בלי צעקתם ידע, כי אין נסתר מנגד עיניו:

ונראה דכתבתי (פירוש פרי חיים) פרקי אבות בפרק א' במשנה על שלשה דברים העולם קיים, כי הנהגת העולם הוא במדת מלכות הוא עולם התפלה, ואי אפשר להשיג שום דבר מלמעלה רק ע"י מדת מלכות, רצה לומר שאי אפשר לקבל שום השפעה מלמעלה רק ע"י התפלה, כמ"ש בגמרא (ב"מ מב, א) הנכנס למוד את גורנו אומר יה"ר וכו', הנכנס לכרך אומר יהי רצון כו', והכלל בכולן, נותן הודאה לעבר ומבקש להבא, כי אי אפשר להשיג שום טובה מלמעלה רק ע"י התפלה מדת מלכות:

וכן כוונת פרש"י ז"ל בפסוק (בראשית ב, ו) ואד יעלה מן הארץ וכו', כי לא המטיר ה' אלהים, ואדם אין לעבוד את האדמה, שכתב רש"י ז"ל, ובשלישי שכתוב ותוצא הארץ, על פתח הקרקע היו עומדים עד יום הששי, כי לא המטיר, ומה טעם לא המטיר, ואדם אין לעבוד [את] האדמה, ואין מכיר בטובתם של גשמים, וכשבא האדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים עכ"ל: ולכאורה אינו מובן, הלא השי"ת ברא העולם ומלואו קודם תפלת האדם, אבל באמת כל מה שהיה צריך להבראות נברא באמת קודם יצירת האדם, אבל לאחר שנברא העולם ומלואו, הנהגתו ע"י מדת מלכות עולם התפלה, ועל כן אי אפשר להשיג שום השפעה מלמעלה רק ע"י התפלה מדת מלכות, ועל כן לא ירדו הגשמים הנהגת עולם השפעה חדשה, רק על ידי התפלה, שבא האדם והתפלל עליהם:

וכתבתי בסדר הגדה על פסוק (א, י) הבה נתחכמה לו, שכוונת פרעה והתחכמותו על ישראל, שראה ונתן עליהם כובד משא העבודה ובפה רך כמו שדרשו חז"ל (ילקו"ש רצו; קדושין לא, ב) יש שמטחינו לאביו ברחיים, ומביאו לחיי עולם הבא, וזהו שמדבר עם אביו בדברי תחנונים ופיוס, ואף על פי כן שנותן עליו עבודה קשה שמטחינו ברחיים מביאו לעולם הבא:

וכן היה פרעה הנותן על ישראל כל עבודה קשה שבעולם בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה, והכל בפרך, בפה רך כדי שלא יצעקו בני ישראל אל ה', שאם היו היסורין וכובד מלאכה נגד רצונם, היו צועקין אל ה', והיו נענין. על כן התחכם עליהם להרגילם בפה רך בתוקף העבודה, עד שמחמת רוב עבודה ישכחו את ה', ולא יקראו אליו כלל, ויעשו בהם כרצונם, ובאמת הכניסם למ"ט שערי טומאה, וכמעט שלא נכנסו לשער החמשים, ונגלה אליהם השי"ת בעצמו וגאלם. וזהו היתה כוונתו שלא יקראו אל ה', ואי אפשר להשיג שום טובה מלמעלה רק ע"י תפלה, וכיון שישכח שם ה' מהם לא יתפללו אליו ע"ש:

ובאמת שהשי"ת ראה גם זאת שעשו לישראל, והתחכמו עליהם ברוב עבודה, עד ששכחו שם ה' לקרוא ולהתפלל אליו, וזהו כוונת ויזעקו ותעל שוועתם אל האלקים מן העבודה, רצה לומר אע"פ שלא התפללו אל ה', אלא שהם היו צועקין מרוב עבודה, וזהו הצעקה מרוב העבודה, עלה אל אלקים, העבודה כנ"ל:

וזהו שאמר ראה ראיתי, רצה לומר שתי ראיות, אחת גודל צער תוקף העבודה, וגם התחכמותם שישכחו האמונה מפיהם, וזהו את עני עמי, ומלת 'את' היא האמונה, השכינה הכלולה מא' ועד ת"ו, עני עמי, הוא הצער שלהם אשר במצרים, ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו, רצה לומר שצעקתם לא היה אלי שארחם עליהם, אלא מפני נוגשיו, אעפ"כ שמעתי צעקתם:

או יאמר צעקתם שמעתי מפני נוגשיו, שהתחכמו עליהם שישכח שם ה' מפיהם, ולא יתפללו כדי שישקעו שם ח"ו, ומפני זה שמעתי צעקה כזה מרוב עבודה, אע"פ שלא צעקו אלי שאושיע אותם, ואמר הטעם, כי ידעתי את מכאוביו, רצה לומר אני ידעתי מה עשה להם פרעה בהתחכמותו עליהם, שישכחו שם ה' מפיהם ואל יקראו אליו, זאת אני יודע, אבל הם אינם יודעים מזאת [ה]מכאוב, כי כבר שכחו שם ה' לקרוא אליו, אבל אני ידעתי את מכאוביהם, שאינם חייבים בזה שנשכח שם ה' מפיהם מחמת רוב העבודה, וע"כ גם צעקה כזה שמעתי כנ"ל:

וארד להצילו מיד מצרים. וידוע מה שכתב האר"י ז"ל (סידור האר"י) בסדר אגדה ויוציאנו ה' ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף אלא הקב"ה בכבודו, והטעם, שהיו שם נשקעים במ"ט שערי טומאה, והמלאך היה נפגם שם, אבל הקב"ה אש אוכלה עיין שם . וזהו וארד, בעצמי, וירידה היא זו לירד שם, אבל מפני אהבת ישראל ירד בעצמו להצילם, וגם הגיע עת דודים הגיע השבועה שנשבע לאברהם לגאול את בניו כמו שדרשו חז"ל (מכילתא יב, ו):

או יאמר ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו. וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה וכו'. ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אותם. ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וכו' (ג, ז-י). להבין מה שאמר ראה ראיתי, שתי ראיות, וגם מה שאמר ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וכו', ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי וכו', ולמה אחר צעקת בני ישראל אמר ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וכו', הלא מקודם צעקת בני ישראל שבא אליו ית' אמר ג"כ וארד להצילו מיד מצרים, ומה הוספה היא אחר צעקת בני ישראל שבא אליו ית':

ונראה, דידוע מה שכתוב בעץ חיים (שער א פ"א) שבריאת העולמות היו כדי שיתגלה מלכותו היינו מדת יראה שימליכו השם על הכל, היינו טובת וצרכי הנשמה שהכל בידו ית', וכן טובת וצרכי הגוף הכל הוא בידו ית', ועל כן מדת מלכות לית לי' מגרמיה כלום, כי האדם המקבל עליו מדת מלכותו ית' שהוא מלך על הכל והכל בידו ית' ליתן לכל מה שירצה, א"כ לית ליה מגרמיה כלום:

ועל כן מדת מלכות הוא עולם התפלה, שמבקשין מהש"י על הכל, שיתן לו בין צורכי הנשמה ובין צורכי הגוף, כי הכל בידו ית' ליתן למי שירצה, ואנו מבקשים שיתן לנו, כמו שתקנו בשמונה עשרה להמליך השם יתברך ולהתפלל על הכל, כי הכל בידו ית' כמו שכתבתי כמה פעמים באריכות:

וכן צריך האדם להתפלל להשי"ת שיציל אותו מן היצר הרע, שלא יפול למטה, ולמלאות תאותו מתענוגי היצר שבעולם הזה ככל הנבראים באכילה ושתיה ושינה ומשגל, כמו שאמרו חז"ל (סוכה נב, א, קידושין ל, ב) יצרו של אדם מתגבר עליו וכו', ואלמלא הקב"ה עוזרו וכו', וצריך להתפלל על זה שלא יפול למטה למלאות תאותו ככל הנבראים שבעה"ז, ועל כן נקראת יראה תתאה , שצריך לירא תמיד שלא יפול למטה למלאות תאותו עם היצר ככל הנבראים שבעה"ז, ואז יפרד ח"ו מן השם יתברך בהליכתו אחר תאות היצר, ובשביל יראה זו נבראו כל העולמות עד השתלשלות העולם הזה, ועל כן מדת יראה נקרא א"ת, לפי שהוא כלול מא', היינו מדרגה ראשונה מחשבה ראשונה שקודם בריאת העולמות שהיה בשביל יראה זו, עד תי"ו, היינו מדריגה תחתונה בריאת עולם הזה, והיא סוף מעשה, כשנברא העולם הזה, ובמחשבה תחלה: ואם האדם מעורר עצמו ביראה זו, שיש לו יראה תתאה שלא יפול למטה בתענוגי היצר ככל הנבראים שבעולם הזה, ומבקש רחמים מהש"י שינצל מן היצר, ויוכל לעבוד את השם יתברך כמו שהי' במחשבה קדומה שנבראו כל העולמות בשביל יראה זו, אז מעורר החסדים קודם בריאת העולמות להיטיב לעמו ישראל שיקבלו עליהם יראה זו: אבל במצרים שהיו ישראל בדיוטא התחתונה מחמת עבודה קשה שהטילו עליהם המצרים ובפה רך, כמעט נשכח מהם שם אלקיהם, היינו שנשכח מהם שצריכין לעבוד את השם יתברך במדת יראה, ולקבל עליו מדת מלכותו, ולא לירא משום נברא, כי הוא המושל ומנהיג העולם הזה הטבעי כרצונו וחפצו, כי מחמת עבודה קשה שהיתה תחלה בפה רך, נשכח מהם יראת ה', ולא היו יראים אלא ממצרים הנוגשים בהם ורודים אותם ומכים אותם, והיו יראים יראת הגוף לבד, ככל הנבראים שכל אחד ירא מהדבר המזיק אותו, והיו עובדים במדת יראה את הגוף, ככל האומות שהם יראים רק מן העונש לדבר המזיק לגוף:

וזו פירוש שקטרגו על ישראל בים, הללו עובדים ע"ז והללו עובדים ע"ז, וח"ו שישראל היו עובדין עבודה זרה, כי בודאי לא נשכח מהם קבלת אבותם שהבטיחו לגאול אותם בפקוד יפקוד, והוא אלקי אברהם יצחק ויעקב, והם שמרו את עצמם, ולא שינו לשונם כדי שלא יתערבו ח"ו בין המצרים ולעבוד ע"ז שלהם, והיה בהם אחדות גמור, ולא שינו לשונם כדי שיזכרו שהם נפרדים ממצרים, והם עם אלקי אברהם יצחק ויעקב, אלא שקטרגו על ישראל בים, הלא מדת יראה שנבראו כל העולמות בשביל ישראל, שיעבדו את השם יתברך ביראה זו, ונשכחה היראה זו מהם מחמת עבודה קשה שהי' תחלה בפה רך, והיה להם יראת הגוף ככל האומות שעובדין את עצמם במדת יראה: וזהו הללו עובדי עבודה זרה במדת יראה, והללו עובדי עבודה זרה במדת יראה, כי היא עבודה זרה מאת השם יתברך, שעובדין את עצמם, אבל השם יתברך היה יודע האמת, שהם אינם חייבים בזה, רק מחמת עבודה שהיה תחלה בפה רך ואחר כך בנגישה גדולה ומכות בגוף הורגלו ביראת הגוף תמיד, ונשכח מהם שצריך לעבוד השי"ת ביראה זו: וגם היו במצרים בני ישראל, הם בחי' המוחין של ישראל, הנקראים עיני העדה, והם הסנהדרין, והם שוטרי בני ישראל אשר שמו נוגשי פרעה על ישראל, לרדותן על המלאכה ולהכותם, והם סבלו יסורין ומכות על עצמן, ולא רצו להכות אחיהם וכמו שכתוב (ה, יד) ויכו שוטרי בני ישראל וכו', ועיין פירש"י שם, ולהם היה מדת יראה בשלימות ככונת הבריאה, שהיו יראים תמיד שלא יפלו ח"ו למטה ביראה רעה, כמו שראו מהמון עם שהיה להם רק יראת הגוף, ח"ו לא יוכלו לעבוד השם יתברך במדת יראה ולקבל עליו מלכותו תמיד:

וזה שאמר ראה ראיתי, שתי ראיות במדת יראה, אחת א"ת, מדת היראה שנקראת את , עני עמי, כלומר מדת היראה שהוא בעניות גדול ותכלית השפלות, של עמי, המון עם של ישראל אשר במצרים, והיראה שלהם בעניות ושפלות, והוא במצרים, ביראת מצרים יראת הגוף, כמו יראת מצרים, שיראים רק מן הגוף לבדו, כי ידעתי את מכאוביו, למה היראה שלהם הוא בשפלות, מחמת עבודה הקשה שהי[ת]ה תחלה בפה רך. ועיין בסידור (סידור האר"י) בסדר האגדה של האר"י ז"ל הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא וכו' עיין שם:

ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו. וידוע כי הצעקה היא בלב, למעלה ממדת יראה, וכמו שכתב (איכה ב, יח) צעק לבם אל ה', והצעקה אשר מכאב לב אינו חוזר ריקם, אפי' אם צעק שלא כדין מחמת יסורין של הרודף אותו, עונין לו תיכף. וכמ"ש במדרש (ויק"ר כז,ה) פ' אמור על פסוק (ויקרא כב, כז) שור או כשב או עז וכו', ודורש שם הפסוק (קהלת ג, טו) והאלקים יבקש את נרדף, וז"ל רב הונא בשם רב יוסף אמר לעולם והאלקים יבקש

הנרדף, אתה מוצא צדיק רודף צדיק והאלקים יבקש וכו'. רשע רודף צדיק והאלקים יבקש וכו'. רשע רודף רשע והאלקים יבקש וכו'. אפילו צדיק רודף רשע והאלהים יבקש הנרדף מכל מקום וכו' ע"ש:

וזה שאמרתי פירוש הפסוק (כב, כה) פ' משפטים אם חבל תחבול שלמת רעך עד בוא השמש תשבנו וכו'. במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. עיין באלשיך (שם) שמדקדק על מה שהזכיר כאן מדת חנון מתנת חנם:

ולפי המדרש הנ"ל (הוא) כפשוטו הוא, דבאמת מי שחבל את שמלת ריעו על פי ב"ד הוא עושה כדין, אעפי"כ כיון שהוא רודף את חבירו ונוטל ממנו כסותו, ואין לו במה ישכב, וכי יצעק אל השם יתברך שמע צעקתו לבקש את הנרדף, אפילו רודף צדיק ממנו. וזהו ממדת חנון מתנת חנם, ששומע צעקת הנרדף מכאב לב:

וזהו ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו, כלומר ממדת יראה שלהם היא בעניות ושפלות גדול, יראת העונש לגוף לבד, אך ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו, הרודים ומכים אותם, ואף על פי שהם אינם ראויים, מכל מקום והאלקים יבקש הנרדף. על כן שמעתי צעקתם מפני נגשיו הרודפים אותם. ועל כן אמר וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ, להעלותם מן היראה שלהם שהוא בעניות ושפלות, אל ארץ, מדת יראה אמיתית, טובה ורחבה:

ועתה הנה צעקת בני ישראל בא אלי. הם הזקנים הסנהדרין השוטרים בעם אשר שמו עליהם נוגשי פרעה, וסבלו יסורין מהנוגשים וחסים על חבריהם, והם צעקו מכאב לב, ובא אלי צעקתם, שצעקו אלי ממש, ויראים ממדת יראה שלהם, שח"ו לא יפלו למטה ביראת עונש הגוף לבד, ככל המון עם בני ישראל, וזה הצעקה מחמת יראה אמיתית לא מפני הנוגשים זה בא אלי ממש, והתעורר חסד עליון שקודם בריאת העולמות, כדי להיטיב לעמו ישראל:

וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם. ובסדר אגדה דרש בעל אגדה ואת לחצנו זו הדחק, כמו שנאמר וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם, ומביא זה הפסוק שקאי על שוטרי בני ישראל, שנאמר עליהם והנוגשים אצים וכו' ופרש"י אצים דוחקים, וזהו וגם ראיתי את הלחץ, היינו הדחק אשר מצרים לוחצים את בני ישראל, עיני העדה, ועל כן לך ואשלחך אל פרעה תיכף ומיד וכו':

ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא וכו'. ויאמר משה אל האלקים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם תעבדון וכו'. ויאמר משה הנה אנכי בא וכו' ואמרו לי מה

שמו מה אומר אליהם וכו'. ויאמר אלהים וכו' אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם (ג, י-יד). עיין פרש"י ז"ל מי אנכי מה אני חשוב לדבר עם המלכים וכו' עיין שם. להבין מה שאמר וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, וכי היה מסופק על שליחות השם יתברך, הלא אמר לו בפירוש לכה ואשלחך אל פרעה, ועיין פרש"י אהיה אשר אהיה עמם בצרה זו וכו', אמר לפניו רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת וכו', אמר לו יפה אמרת, כה תאמר אהיה וכו', זהו דרשת חז"ל (ברכות ט, ב), ובאמת שבעין אנפין לאורייתא:

ובליקוטי תורה (פר' שמות) כתב וז"ל משה אמר די לצרה וכו', וכי נעלם מהש"י עד בא דבר משה, אלא הענין כי משה לא הבין כוונת השם יתברך, שהשם יתברך לא רצה שיאמר אהיה אשר אהיה, כי די לצרה בשעתה, אלא שכוונת השם יתברך להודיע למשה דברי אמת, והעד, שלא אמר לו כה תאמר, ומשה רבינו עליו השלום סבר וכו' לכן הקשה לו והשיב לו השם יתברך כה תאמר כדבריך כן היה כוונתי ע"ש . גם על זה יש להבין, למה גילה למשה גלות אחר שהי' בימי ירמיה:

ונראה, דידוע מה שארז"ל (ראש השנה כא, ב, נדרים לח, א) משה זכה לבינה עולם הענוה, והכתוב מעיד (במדבר יב, ג) והאיש משה עניו מאד מכל האדם וכו'. ואף על פי שמעלת הענוה היא מעלה ראשונה, וגדולה מכל המעלות שהיה במשה, וצווה לו השם יתברך שיכתוב כן בתורה, אף על פי כן גם בזו מצא חסרון על עצמו, ולא כתב בתורה עליו ביו"ד רק ענו חסר יו"ד. ועיין מה שכתבתי בפ' כי תשא על המדרש שהובא באור החיים, וכונו דבריו, עיין שם . ולא היה מחזיק עצמו בזה שזכה לבינה עולם הענוה:

ועיין בליקוטי תורה פירוש לכה ואשלחך וז"ל, מלת לכה ואשלחך סותרים זה את זה. אך הכוונה, כי הלא הקב"ה היה משלח את משה לשני שליחות, א' לטובת גאולת ישראל, והב' לרעה, שע"י השליחות נאמר תכבד העבודה וכו', אמנם הקב"ה אינו מכנה השליחות לעולם על הרעה, לכן נגד שאמר תכבד העבודה אמר לכה, לעצמך, כאילו איני משלחך. אך נגד שהוא לטובת גאולת ישראל אמר ואשלחך, ושלח לו לטובת ישראל עיין שם. ונמצא כי בשליחות הראשון שילך אל פרעה, ועל ידי זה בא קושי השעבוד ביותר, שאמר פרעה תכבד העבודה וכו', זה לא שלח לו השי"ת, רק שילך מעצמו, רק אחר כך אחר הכבדת העבודה היתה שליחות הש"י:

וזה שהיה משה ירא, מפני שלא היה מחזיק עצמו שהוא בעולם הענוה, והיה ירא לילך לדבר לפני מלכים בשליחותו של השם יתברך, שמא יפול מזה לגדלות, וכשיפול ח"ו לגדלות בהליכתו הליכת ראשון שהיה מעצמו אל פרעה, ואז יסתלק ממנו ח"ו השם

יתברך, כי אין אני והוא יכולין לדור (סוטה ה, א, ערכין טו, ב), ולא ישלח לו השם יתברך בשליחות לטובת ישראל, ואף על פי שאמר לו השם יתברך ואשלחך, היינו כמו שהוא במדריגה של עכשיו אמר לו ואשלחך, אבל לא כשיפול ח"ו לגדלות, ואם כן ח"ו לא יפעול טובת ישראל:

וזה שאמר משה מי אנכי, ומי, הוא עולם הענוה, חמשים שערי בינה, כלומר, וכי אני בעולם הענוה, כי אלך מעצמי אל פרעה לדבר עם המלך בשליחותו של השם יתברך, ואהיה בטוח בעצמי שלא אפול ח"ו לידי גדלות, ושמא ח"ו בהליכות מעצמי אפול ח"ו לידי גדלות, שוב לא ישלחני השם יתברך בשליחות שני לטובת ישראל, וא"כ לא יעשה הטוב לישראל. וזה כי אוציא את בני ישראל ממצרים, אחר נפילתי אל הגדלות: והשיב לו השם יתברך, כי אהיה עמך, ולא אסתלק ממך. ואהיה, הוא עולם הענוה, ובודאי לא תפול למדריגת גדלות, ואני אשלח אותך לטובת ישראל: ואמר, וזה לך האות וכו', כי אעפ"י שהבטיח לו השם יתברך שיהיה בעולם הענוה, הוצרך ג"כ ליתן לו אות שהוא יהיה אז בעולם הענוה אחר השליחות מעצמו. כמו שכתבתי פירוש המשנה (אבות ו, א) ומלבשתו ענוה ויראה, שקשה, כיון שהתורה לשמה מלבשתו ענוה, מה צריך לומר אח"כ ויראה, הלא מקרא מלא (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה', וכתבתי שם מפני שמעלת הענוה גדולה עד מאד, והראיה, שלא נשתבח משה בשום מעלה שהיה בו אלא בזו, ומחמת מעלה גדולה כזו יכול היצר הרע להכניס בו גדלות, ולומר לו שהוא במעלה עליונה, וח"ו יפול מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, על כן צריך להיות בו מדת יראה תתאה, שיהא ירא תמיד שלא יפול למטה מחמת מעלה גדולה כזו ע"ש:

וזהו שהוצרך השם יתברך ליתן לו אות אחר שליחות ראשון, שהוא מעצמו מפני שיהיה גם כן במדריגת יראה שלא יפול למטה ממעלה גדולה כזו שהבטיח לו השם יתברך, אמר לו, וזה לך האות, כלומר המדריגה של זה, שיהיה לך אחר שליחות הראשון, ומדריגה זו הוא מדריגת משה הוסיף על כל הנביאים, כמו שאמרו רז"ל (ספרי ב) כל הנביאים לא התנבאו אלא בכה, מוסיף עליהם משה שהתנבא בזה. ואתה תרגיש בעצמך שאתה במדריגת זה, יהיה לך האות שלא נפלת לגדלות אחר שליחות הראשון, וכי אנכי שלחתיך בשליחות השני לטובת ישראל להוציאם ממצרים, וגם תפעול טובתם להוציאם ממצרים:

ואף על פי כן היה ירא משה, שהבטיח לו השם יתברך שלא יפול לגדלות אחר שליחות הראשון אפשר שהוא מפני טובת ישראל, כדי שיוכל להוציאם, אבל אחר שיעשה הטובה הגדולה לישראל על ידו, אפשר שלא ישמור אותו השם יתברך עוד, ויפול

למדריגת גדלות. לכך אמר לו השם יתברך שגם אח"כ שיצאו ממצרים על ידך לא תפול לגדלות, אלא בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, וכלל אותו עם בני ישראל שיעבדון ביחד, ומי שהוא ח"ו בגדלות אינו עובד את השי"ת אלא נקרא תועבה כמו שאמרו בגמרא דסוטה (ה, א):

ואח"כ אמר משה, הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם. כלומר באיזה השם משמותיך אתה גואלם, ואמר לו השם יתברך, אהיה אשר אהיה, כלומר בשם אהיה שהיא בינה עלמא דחירות, ועל כן כתוב בתורה חמשים פעמים אשר הוציאך ממצרים, להודיע דרגא דאפיק יתהון, הוא בינה חמשים שערי בינה כמ"ש בתיקונים (זוה"ח יתרו נב, א):

ואשר אמר לו, אשר אהיה, הוא למשה בלבד, שהבטיח לו שני הבטחות, שיהיה במדריגת אהיה, עולם הענוה ולא יפול לגדלות אחר שליחות הראשון שילך מעצמו, וגם לא יפול אחר שנעשה טובות ישראל על ידו, וזהו אשר אהיה עוד עמך גם בהוציאך את העם ממצרים, שתעבדון ביחד אתה והם על ההר הזה, ומשה לא ידע שמה שאמר לו אשר אהיה הוא הבטחה אליו לבד, ושאל להש"י, והשיב לו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, הודיעם דרגא דאפיק יתהון, ומה שאמרתי אשר אהיה, הוא הבטחה לך כנ"ל: ויאמר משה אל האלקים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (ג, יא-יב). עיין פרש"י ז"ל וכי אוציא וכו', ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס וכו'. ואפשר לומר, שח"ו שדיבר משה דלטורין על ישראל, אלא משה רבינו ע"ה מרוב ענותנותו אמר מי אנכי כי אלך אל פרעה, היינו לדבר עם המלכים, כמו שפיר' רש"י ז"ל. וכי אוציא את בני ישראל, רצה לומר אין אני כדאי שיבא תשועה גדולה כזאת על ידי, וכיון שראה השי"ת שאינו מאמין שיבוא לישראל תשועה על ידו מרוב ענותנותו ושפלו, א"כ לא יוכל באמת לגואלם, כמו שאמר המגיד זלה"ה שיש צדיקים גמורים בעולם, ולא יוכלו לפעול כלום מחמת שפלותם בעיני עצמם, ואינם מאמינים שישמע השי"ת תפלתם, ועל כן אינם נענין, אלא אדם צריך להאמין שהשי"ת שומע תפלת כל פה ע"כ :

ומחמת זה אמר לו השי"ת כי אהיה עמך, שתצליח בשליחותך שתלך אל פרעה, ואמר אחר כך וזה לך האות, רצה לומר, זה שתצליח בשליחותך יהי לך בעצמך לאות שתאמין גם כן שיבוא תשועה גדולה לישראל על ידך, כמו שתראה ותאמר שאין אתה חשוב לדבר לפני מלכים ואף על פי כן תצליח, זה יהי' לך אות שתאמין גם כן שיבוא תשועה גדולה לישראל על ידך, ואמר אחר כך הטעם, כי אנכי שלחתיך, והשליח יהיה מי שיהיה, אם

ילך בשליחותי ודאי יצליח ויפעול הכל, וגם אף על פי שאין אתה רואה בעצמך שום זכות כעת עתה, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, רצה לומר תקבל את התורה ותלמדם:

או יאמר וזה לך האות, שמשה רבנו ע"ה מחמת שפלותו יותר מכל האדם בא למדרגת מ"ה, כמו שאמר (טז, ז) ונחנו מה, ועל כן היה בעלה דמטרוניתא והיה מנהיג מדת מלכות כרצונו, ואמרו [רבותינו] (רבנו) ז"ל (ר"ה כא, ב, נדרים לח, א) משה זכה לבינה, וזהו כי אהיה עמך, כי אהיה היא בינה, וזה לך האות, רצה לומר כי אות היא מדריגה התחתונה, רצה לומר מדרגה תחתונה שלך יהיה זה, כי זה הוא יסוד, ועל כן שהיה מדרגת מ"ה, התנבא בזה, והיה מנהיג מדת מלכותו כרצונו : ועל שהקטין עצמו ואמר מי אנכי שאדבר לפני מלכים ושיבוא תשועה לישראל על ידי, אמר לו השי"ת שיהיה במדרגה גדולה כזו כדי שיאמין בעצמו גאולה על ידו כנ"ל: כה תאמר אל בני ישראל ד' אלהי אבותיכם אלהי אברהם וכו' שלחני אליכם זה שמי לעלם וזה זכרי לדור דור (ג, טו). עיין פירש"י ז"ל זה שמי לעלם, העלימהו. ויש לפרש, לפי שמצינו שאף בתוכחות השי"ת ח"ו עם ישראל בהסתרת פנים נאמר שם (ויקרא כו, מב) וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור, לפי שברית אבות לא תמה לעולם, כמו שאמרו חז"ל (תוס' שבת נה, א ד"ה ושמואל), וזה שאמר, זה שמי לעלם, רצה לומר אף שאני בהעלם מהם ובהסתרת פנים, אף על פי כן אני אלקי אבותם אלקי יצחק ואלקי יעקב, וזה זכרי לדור דור של ישראל, עד לעולם, לזכור להם ברית אבות, כי זה לא תמה לעולם, כמו שאמרו חז"ל, ואף גם במצרים שישראל שכחו שם ה' מחמת התחכמות פרעה עליהם שיעבדו בפרך ומצרים מעבידים אותם בעבודה קשה, והשי"ת עמם בהסתרת פנים, הזכיר להם זכות אבות: ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי וכו'. ויאמר אליו ה' מזה בידך ויאמר מטה. ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו. ויאמר ה' אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו. למען יאמינו כי נראה אליך ה' וכו'. ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצורעת כשלג. ויאמר השב (נא) ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו ויוצאה מחיקו והנה שבה כבשרו (ד, א-ז). הדקדוקים רבים המה, הלא התורה נצחית, ובסיפור הזה מה העבדות מורה בזה הדברים השליכהו ארצה, ויהי לנחש, וינס משה מפניו וכו'. ב', תיבת מה זה בידך הוא קרי וכתיב, כתיב מזה, וקרי מה זה, ופירוש רש"י ז"ל וז"ל מזה בידך, לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים עכ"ל. וצריך להבין, מה היה הלקותא בזה, הלא הלקותא

היה בפעם השני בצרעת. ג', דאמר וינס משה מפניו, מלת מפניו לכאורה מיותר. ד', דאמר שלח ידך ואחוז בזנבו, מלת שלח ידך מיותר, והיה די באומרו אחוז בזנבו, ובמה אוחזין, פשיטא ביד. ה', דאמר וישלח ידו ויחזק בו, ולא אחז בזנבו כאשר אמר לו הש"י. וא"ו, דאמר ויהי למטה בכפו, וזה היה לו שמחה שנעשה למטה, והוי ליה למימר והיה למטה בכפו, והיה לשון שמחה, ולמה אמר ויהי לשון צער. זיי"ן, דאמר למען יאמינו כי נראה אליך אלהי אברהם יצחק ויעקב, האיך תלוי האמונה בזה האות. חי"ת, דאמר הבא נא ידך בחיקך ואמרו רז"ל (ברכות ט, א ועוד) אין נא אלא לשון בקשה, ומה צורך לבקש שיביא ידו אל חיקו, ובודאי היה משה ציית בצווי אם אמר לו הבא ידך בחיקך. טי"ת, מה צורך להביא ידו דוקא אל החיק, ולא להכניס ידו תחת הסודר ולהוציאה כשלג:

ונראה, דהנה כתבתי בפ' בראשית פירוש התרגום יונתן בן עוזיאל על פסוק (בראשית ד, ז) אם תיטיב שאת וכו' ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו, וז"ל התרגום הלא וכו' ובידך מסרית רשותיה דיצרא בישא, ולותך יהא מתויה, ופירושו שם (פי' יונתן) עיין, שהוא לשון תאוה, ואנת תהא שליט ביה בין למזכי בין למחטי עכ"ל: וכתבתי פירושו על פי מה שאמר הרב הקדוש מו"ה דוב בער זללה"ה (ליקוטי אמרים אות צ) פירוש הגמ' (קידושין ל, ב) בראתי יצה"ר בראתי תבלין, היינו התורה, ומאי משל דומה לנמשל, אם מתבלין הבשר עם תבלין הרבה, אעפ"י כן הבשר הוא עיקר, והתבלין לטעום טעם יותר בבשר, ונמצא לומר מכאן שהיצר הוא העיקר, והתורה הוא תבלין אליו, והאיך שייך זה, ואמר הוא זלה"ה שבאמת הוא כן, כי אורייתא בלא דחילו ורחימו לא פרחת לעילא (תיקו"ז כה, ב), וכן מצוה בלא דחילה לא פרחת לעילא, וצריך האדם לעבוד השם יתברך בכל מצותיו עם כח היצר שבו, ולעשות מן יצר הרע יצר טוב לעבוד עמו השם יתברך, רק כדי שלא יכשל בתאות היצר למלאות תאותו עם היצר ככל הנבראים, ברא השם יתברך התורה לראות במצות התורה איך להתנהג עם כח היצר לחלק בין אסור ומותר וכו' ע"כ ודפח"ח :

ושמעתי מאדמו"ר הגאון הקדוש בוצינא קדישא מ' שמואל שמעלקי זללה"ה אב"ד דק"ק ניקלשבורג פי' הפסוק (תהלים לד, טו) בקש שלום ורדפהו, אם תבקש שלום עם היצר, אז ורדפהו, תרדוף אותו ואל תשמע אליו, כי הוא חפץ בזה שלא ישמע אליו, רק הוא עושה רצון קונו שנברא בשביל זה ודפח"ח :

וכן נמצא בגמרא (בבא בתרא טז, א) שטן לשם שמים נתכוין כדי להזכיר זכות אברהם, דרש רב אחא זה בא שטן ונשקיה אכרעיה, לפי שלמד זכות עליו, ואי לאו דהדרש היה

אמת, מה מועיל הלימוד זכות, ועיין מה שכתבנו בפרשת וישלח בפסוק (בראשית לב, לא) ויקרא שם המקום פניאל וכו' ותנצל נפשי, עיין שם :

והנה רצון מחשבת היצר לעבוד עמו השם יתברך ולהכניסו לקדושה ולעשותו יצר הטוב, וזהו ביד האדם, וזהו פי' תרגום יונתן ואנת תהא שליט ביה בין למזכי בין למחטי, היינו למזכי אם לא ישמע אליו, ולהכניסו לקדושה לעבוד עמו השם יתברך, ובין למחטי, היינו אם ישמע ח"ו אליו האדם, אז הוא מחטיא היצר ומפילו: וזהו פירוש מה שאנו אומרים (בתפילת יו"כ) בוידוי על חטא, שיפרש שם לכל החטאים, ואחר כך על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, הלא כל החטאים חוטאים ביצר הרע, אלא פירושו שחטאנו לפניך ביצר הרע, ולא עשינו ממנו יצר טוב לעבוד אותך עמו:

ומהות היצר הרע כתבתי כמה פעמים, ועיין פרשת בראשית בפסוק (בראשית ג, טו) הוא ישופך ראש, היינו שמביא לאדם מחשבת גדלות, ואז הוא ישמע אליו כמו שאמרו בפירוש (סוטה ג, א) אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנס בו רוח שטות, היינו גדלות מביא לאדם, ואז אין השם יתברך עם האדם, כי אין אני והוא יכול לדור (סוטה ה, א) ואז ישמע האדם אליו, אבל בלא"ה אי אפשר לו לחטיא את האדם, כי אמרו ז"ל (סוכה נב, א, קידושין ל, ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, שנאמר (תהלים לז, לב) צופה לרשע לצדיק עיין שם, וכשמחטיאו עבור שמכניס בו תחלה מחשבת גדלות, תשובתו היא בינה עולם התשובה, והיא עולם הענוה, שמקיים (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, ורואה תמיד בשפלותיו:

והנה במצרים היה גלות הדעת, והוצרך להיות הגאולה על ידי משה שהוא בחי' הדעת שהוא בינה, ומהו הדעת, עיין בליקוטי תורה בפסוק (ג, ד) וירא ה' כי סר לראות וכו' וז"ל, דע כי דעת דזעיר אנפין עשרה הויות מצד אבא, ועשרה אהיה מצד אימא, והנה יו"ד הויות גימטריא ס"ר, ועשרה פעמים אהיה גימט' ר"י כמנין רדו וכו'. אמנם משה חשב שהיה נמשך הגלות מי' הויו"ת שעולין סר, וזהו וירא ה' כי סר לראות, וראה השי"ת למשה שטעה וכו', אמר לו השם יתברך לא כן הוא, כי גלותם נמשך משמות אהיה יו"ד פעמים גימטריא רד"ו, ומשם עתידין ליגאל וכו', וזהו אהיה שלחני אליכם עכ"ל :

ולכן כשיצאו ישראל ממצרים כתיב (יג, יח) וחמשים עלו בני ישראל, שהיו בעולם החמשים שערי בינה, ועל כן כתוב בתורה חמשים פעמים יציאת מצרים, כדי להראות דרגא דאפיק לון כמו שכתוב בתיקונים (זוה"ח יתרו נב, א), והנה משה רבינו שהיה בחי' דעת, היה לו בחי' מ"ה, ונמשך לו בחי' מ"ה שהיה לו, מבחי' חכמה שהוא אותיות כח מ"ה:

וגם אמרו רז"ל (ספרי מטות ב) כל הנביאים התנבאו בכה ומוסיף עליהם משה שהתנבא בזה הדבר, ואמר הרב הקדוש בוצינא קדישא מו' דוב בער זלה"ה פירש דבר זה שכל הנביאים היו מתנבאים בכה ממדת מלכות שנקראת כה (זוה"ק ח"ג קמח, א), ולא היה בידם כח לשנות הנבואה שנאמרה אליהם רק אמרו כה אמר ה', אבל משה רבינו שהוא היה בעלה דמטרוניתא והיה מנהיג מדת מלכות כרצונו, אמר זה הדבר אשר צוה ה', והיה מדריגה למעלה ממדה זה, והיה מנהיג מדת מלכות כרצונו ע"כ. ודפח"ח : וכתבתי פירוש ואת המטה הזה תקח בידך, כלומר שתקח מדה זו בכוחך, להטות מדת מלכות כרצונך, ותעשה בו האותות ותשנה הטבע של מדת מלכות עולם העשיה, וזה הכח של זה שהיה במשה, ועל כן היה בעלה דמטרוניתא, זה נמשך לו מן יו"ד אהיות שהיה בו, ועיין בכוונת חנוכה (פע"ח שער ר"ח חנוכה ופורים פ"ד) וז"ל ושם זה של נחל הוא המשכת אור עליון מבינה אל הזעיר אנפין כדי שיוכל להזדווג עם נוקבא עיין שם :

והנה ס"ר ור"י שהוא דעת הנמשך מחכמה ובינה, עולים מספר ת"ע, אותיות עת, ועל כן אמר שלמה י"ד עתים טובים, עת ללדת וכו', וי"ד עתים הפוכים, והכוונה, שבכל הדברים הן לטוב הן ח"ו לרע, צריך להיות תמיד בע"ת, היינו בדעת, מספר יו"ד הויו"ת ומספר יו"ד אהי' גימטריא ע"ת, וכמו שאמרו רז"ל (ברכות פ"ט מ"א) בכל מדה ומדה הוי מודה לו, ועל כן העושין מאהבה הם שמחים ביסורין , כי הוא טובה גדולה אליו, וכמו שאמר (תענית כא, א) נחום איש גם זו גם זה לטובה, ובשביל שהיה שמח בזה, ואמר גם זה לטובה, המשיך בדיבורו טובה באמת בגשמי: והנה משה רבינו כשאמר והן לא יאמינו, וסיפר לשון הרע, ופגם ה' אחרונה עולם הדיבור שהיה מנהיג כרצונו, וגם לשון הרע נקרא לשון מדברת גדולות, שיש בו מדת גאות, להגביה את עצמו על חבירו ולגנותו, פגם גם כן במחשבה מ"ה שהיה לו, וכן כתב האר"י ז"ל בתקוני תשובה (משנת חסידים מס' התשובה פ"ב אות א) שהמתגאה יתענה ט"ו תעניות מספר גאוה, לתקן י"ה שפגם מספר ט"ו עיין שם , וכשפגם בעולם הדיבור עולם המעשה נפל ה' אחרונה עולם הדיבור ממנו, ונשאר בו מן מ"ה ז"ה שהיה לו, כשנחסר ה', נשאר מזה, וזה החסרון היה לו בכתיב בהעלם, וכתיב מזה, אבל הקריאה שהיא בגלוי שהכל שומעין, לא נחסר ממנו, עד שאמר לו השם יתברך מה זה בידך, כלומר מה יש בכחך הוא מ"ה ז"ה:

ויאמר השליכהו ארצה אל מדת מלכות, ולא יהיה עוד בכחך מחמת שפגמת בו, ואמר לו השם יתברך שהוא ישליך בעצמו הכח של מ"ה וז"ה, כענין שאמר השם יתברך (לג, ה) ועתה הורד עדיך, כי מאתו לא תצא הרע, ועל כן פי' רש"י מזה שבידך, שנשאר מזה שבידך, ונפל ה"א אחרונה עולם הדיבור, אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים,

וכשהשליך המטה, היינו כח מ"ה ז"ה הוא מטה לנטות ולנהוג במדת מלכות כרצונו, ונעשה ממטה נחש, ורמז לו שתפס אומנתו של נחש בלשון הרע, כמו שפירש רש"י ז"ל (ד, ג ד"ה ויהי לנחש) והנחש הוא היצר הרע, והיה עליו בכעס על ששמע אליו ותפס אומנתו, ולא עשאו יצר טוב להכניסו בקדושה כנ"ל:

וזהו ויברח משה מפניו היינו מכעסו עליו, ויברח משה מפניו, ומזה הצער ופחד שקל למטרפסי', מה שפגם במ"ה שבא מן חכמה שהוא מחשבה עליונה, נטל צער במחשבתו, ובאמת משה רבינו זכה לבינה לעולם התשובה, כי הוא נולד במזלו בכל מדות רעות ובכח תשובה הפך הכל , ורמז לו השם יתברך ואמר, שלח ידך, היינו הכח שלך בתשובה ותתחרט על לשון הרע, ואחוז בזנבו, וזנב הוא הסוף, כלומר עם התשובה שלך תשוב ותתחרט על שלא עשית מן היצה"ר שסופו הוא יהי' גם כן טוב, שלא עשית אותו יצר טוב להכניסו לקדושה:

והנה כתוב בספרים שמן היצר הרע חייב אדם ליקח מוסר השכל, איך שמפתה את האדם בכל התפעלות, ואם שמנצחין אותו כמה פעמים, אעפ"י כן עושה רצון יוצרו ומפתה עוד, כך האדם ימשול בו, ולא ישמע אליו, כרצון יוצרו שאמר ואתה תמשל בו, וזהו ויחזק בו, כלומר שמשה רבינו חזק את עצמו בתשובה, כמו שאמר לו השם יתברך, בו, עם היצר, חזק את עצמך, איך שהוא עושה רצונו של השם יתברך בשלימות כך אני אעשה רצון השם יתברך שאמר ואתה תמשל בו, ולזכות אותו ולהכניסו לקדושה, וכששב בתשובה כמו שאמר לו השם יתברך אז נתקן, וזה ויהי, הצער שלו שהיה לו עד הנה שברח ופחד, היה למטה בכפו:

וזהו למען יאמינו כי נראה אליך ה' אלהי אבותם אלהי אברם אלהי יצחק ואלהי יעקב, ונראה, כי הקשה בס' הקדוש ראשית חכמה (שער הקדושה פט"ז) איך התייחס השם יתברך שמו על בשר ודם אלקי אברהם יצחק ויעקב, והם אכלו ושתו ושאר צרכי הגשמיות, ולכאורה אין זה כבוד לפני השם יתברך, ועיקר העולה מדבריו, מחמת שזיככו את גופם מבית ומבחוץ, ועבדו השם יתברך עם הדברים הגשמים ע"ש : וכן כתבתי (בראשית כח, יב-יג) בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מ' דוב בער זלה"ה שעל כן נקרא תפארת גופא, שהשם יתברך מתפאר עם האדם, ולא עם השרפים, מחמת שהם מלובשים בגוף המדובק עם היצר הרע, ואעפי"כ מקדש ומטהר כל מעשה הגוף לעבוד בו השם יתברך, זהו התפארות עכ"ד, ודפח"ח :

והנה בכאן שהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים כדי לעבוד אותו, וכמו שאמרו (שבת פח, א) על פסוק (בראשית א, לא) יום הששי, שכל בריאת העולמות הי' תלוי ועומד

עד שיקבלו ישראל התורה בששי בסיון, וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל בפסוק (כ, ב) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ופירש כל האותיות והמופתים שהראיתי במצרים בשביל ישראל, והוצאתי אותם מעבדות לחירות בכדי שאקרא ה' אלקיכם דייקא ע"כ : וזה שרמז לו השם יתברך למשה לעבוד אותו עם היצר הרע ולעשותו יצר טוב להכניסו לקדושה, ולאמור לישראל שהם יעבדו את השם יתברך גם כן בדרך זה עם היצר הרע, ולזכך את הגוף, ולעבוד השם יתברך בקדושה אף במעשה הגשמיות עם היצר הרע, וכמו שעשו אבותם שנקרא שמי עליהם, אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב, והם יעשו ג"כ כן, ויהיו יכולין לקבל התורה לאמר אליהם אנכי ה' אלקיך, וכשתאמר לזקני ישראל כן שהשם יתברך חפץ לגאלם עבור זה שיעבדו אותו בכל מעשה הגשמיות בקדושה וטהרה כמו אבותיהם, והם ידעו שאבותם אברהם יצחק ויעקב עבדו אותו כך, יקיימו כל התורה בפנימיות, במעשה הגשמיות שעשו רמז לכוונה פנימית עשיית מצות התורה, כענין שאמרו (זוהר סתרי תורה בראשית קסב, א) שיעקב אבינו קיים מצות תפילין במקלות אשר פצל ברהטים:

ובזה שתאמר שחפץ השם יתברך לגאלם עבור זה לעשות מעשה אבותיהם בודאי יאמינו, וזהו למען יאמינו כי נראה אליך ה' אלקי אבותם אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב, שהתייחס שמו עליהם, עבור זה שעבדו כן השם יתברך בכל מעשה הגשמיות, וכן חפץ לגאול אתכם שתעשו גם כן, יאמינו:

ועל שפגם בעולם הדיבור ה"א אחרונה, ונפל ה"א אחרונה עולם הדיבור למטה, ועל כן לא היה בו מדרגת ז"ה, להיות בעלה דמטרוניתא להנהיג מדת מלכות כרצונו, ולא הי' בו כח לעשות זווג, כי השכינה עולם הדיבור נפל למטה, ובלילה שאין זווג יסוד מלכות, מדת מלכות מקום עמידת הנוקבא בנצח הוד יסוד דזעיר אנפין, כמו שכתב האר"י ז"ל בכוונת הדלקת נר חנוכה (בסידור האר"י) וז"ל, יכוין כשמטה ידו להדליק נר חנוכה למטה מי' טפחים, ולמעלה משלשה שהם כנגד נצח הוד יסוד דזעיר אנפין ששם מקום שיעור קומת הנו"ן, ותכוין, כי שם במקום עמידתה נמשך לה הארה כאלו היתה עם בעלה פב"פ וכו', והארה זו אנו מושכין עם שקיעת החמה כי אז הוא מדת לילה ויורדת למטה ע"כ ע"ש . וכן בכאן מחמת פגם הדיבור נפלה ה"א אחרונה למטה, ונאחז בנצח הוד יסוד דזעיר אנפין שהוא החיק:

וזה שאמר לו השם יתברך מחמת פגם הדיבור לתקן, הבא נא ידך, כלומר מלת נא שהוא לשון בקשה, שהוא עולם התפלה עולם הדיבור, והכח שהיה לך בנא עולם הדיבור להנהיג אותה כרצונך, ועתה נפל עולם הדיבור מחמת פגם הדיבור למטה אל מקום חיק,

ואין בך כח לעשות זווג. וזה הבא נא ידך הוא הכח שלך שהיה לך בנא, תביא לחיק ידך שנפלה לשם למטרפסיה:

ויוציאה, והנה ידו מצורעת כשלג. הוא העונש של לשון הרע כמו מרים כמו שפירש"י (ד, ג) ובדבר זה יאמינו, שתאמר אליהם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע: והיה אם לא יאמינו לשני האותות וכו' ולקחת מימי היאר וכו' והיו לדם ביבשת (ד, ט). ולפי שבשני האותות הראשונים אינם נראין שחפץ השם יתברך להכות המצרים בעשר מכות, לגלות מדת הדעת, על כן תראה להם מכה ראשונה ללקות אלהיהם, כי יפקוד ה' על צבא מרום במרום, ואח"כ נפרע מהאומה כמו שפירש"י ז"ל (שם): ומה שאמר והיו לדם ביבשת, כתב רש"י ז"ל וז"ל ונראה בעיני אלו נאמר והיו המים אשר תקח בידך לדם ביבשת שומע אני שבידו נהפכין לדם, ואז כשירדו לארץ יהיו בהווייתן, אבל עכשיו למדנו שלא יהיה דם בידו רק ביבשה ע"כ, ואפשר לומר, שכוונת השם יתברך בזה שלא יהיה נהפכין בידו, שלא יאמרו שבכשפים הוא מהפך בידו, על כן לא היה דם בידו עד שירד למטה ביבשה נעשה דם, וזהו אות שנלקה אלהיהם ואין בהם כח למשול ביבשה: או יאמר ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי וכו'. ויאמר אליו ה' מזה בידך וכו'. ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו ע"כ. ועיין פירש"י וז"ל לכך נכתב תיבה אחת מזה לדרוש מזה שבידך, אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים עכ"ל:

והנה יש לומר, לכך נחסר ה' של מה, ונעשית תיבה אחת מזה שבידך, דכתבתי לעיל בפסוק (ג, יב) כי אהיי עמך וזה לך האות, שמשה רבינו שהקטין עצמו כמו שכתבתי לעיל, זכה למדריגת מה, וזה, הוא מדת יסוד, לך האות, יהיה מדרגה תחתונה שלך, כמו בחי' אותיות שהם בחי' נפש מדרגה תחתונה, ועל כן היה מושל ומנהיג מדת מלכות כרצונו, והי' בעלה דמטרוניתא:

וכאן שאמר והן לא יאמינו לי, היו ישראל נחשבים בעיניו שלא יאמינו לו, והוא היה מאמין, וא"כ הי' מתנשא בדיבורו על ישראל, ואבד מדרגתו שהיה מדרגת מה ועניו מאוד מכל האדם, ועל כן נחסר ה' של מה בכתיב, ואמר לו השי"ת, מה זה בידך בקרי, רצה לומר יש לך מדרגת מ"ה, וז"ה בחי' יסוד, בידך, רצה לומר בכוחך להתנבא בזה הדבר, ולמשול ולנהוג מדת מלכות כרצונך, כמו שכתבתי לקמן בפסוק (ד, יז) ואת המטה הזה תקח בידך, בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זללה"ה פי' מה שאמרו רז"ל (ספרי במדבר קנג) כל הנביאים התנבאו בכה, מוס[י]ף עליהם משה שהתנבא בזה הדבר עיין שם, וכיון שאתה חשדת שישראל לא יאמינו ומתנשא עליהם, אבדת מדרגתך:

ומפני שאמר לו השי"ת בלשון שאלה, מה זה בידך, השיבו משה מטה, רצה לומר לנטות במדת מלכות כרצונך, ואמר לו השם יתברך כיון שאבדת מדריגת מ"ה, השליכהו ארצה רצה לומר זהו הכח שיש לך על ארץ מדת מלכות, תשליך זה הכח לארץ מדת מלכות, ולא יהיה לך זה הכח, ונעשה נחש לברוח מפניו, ואח"כ אמר לו, הבא נא ידך בחיקך, ונלקה בצרעת כמו שלקתה מרים שדברה לשון הרע כמו שפירש"י ז"ל (ד, ג), וכיון ששקל למטרפסיה וקיבל עונשו, החזיר לו השי"ת זה הכח שיהיה בחי' מה, ויתנבא בזה, וימשול במדת מלכות כרצונו:

ועל כן אמר לו השי"ת, ואת המטה הזה, רצה לומר לנטות מדת מלכות במדריגת ז"ה, תקח בידך, רצה לומר בכחך לנטות מדת מלכות כרצונך, וזהו אשר תעשה בו, במדריגת ז"ה, את האותות, עולם המעשה מדת מלכות הנקרא אותות כרצונך, ותעשה צרופים במדת מלכות כרצונך:

והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון. והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות וכו' ולקחת ממימי היאור וכו')ד, ח-ט). להבין מה שאמר לקול האות הראשון ואח"כ לקול האחרון, מהו אחרון, הוי ליה למימר לקול האות השני, כי אין זה האחרון, שהאות השלישי הוא אות האחרון, כמ"ש אם לא יאמינו גם לשני האותות ולקחת ממימי היאור וכו':

ונראה, דעדין לא נתגלה שם הויה, ואיתא בליקוטי תורה (פר' שמות) וז"ל ואמרו לי מה שמו וכו', ס"ת הוי"ה, פירוש שישראל ישאלוהו על הגאולה האיך תבוא, ועדיין שם הוי"ה נעלם בסתר, והשיב וכו' עכ"ל. והנה בכאן התחיל שם הוי"ה להתגלות, והנה באות הראשון שהפך ממטה לנחש ומנחש למטה, וכל השתנות היא בחכמה, שבא לאין, שהוא היולי, ושם הכל שוים, וזהו לקול האות הראשון של השם, שהיא חכמה, שהיא יו"ד, ובאות האחרון לא הי' השתנות שום דבר, כי ידו מצורעת, אבל לא נתהוה דבר אחר, ועל שפגם בדיבור שהוא אות אחרון של השם הוי"ה, ה"א אחרונה, עולם הדיבור מדת מלכות, ודיבר לשון הרע על ישראל, נלקה בצרעת, וזהו והאמינו לקול האות האחרון של השם הוי"ה:

והנה במצרים היה גלות הדעת, עד שבא משה שהוא בחי' דעת (פע"ח שער חג המצות פ"א), וכל המכות שהביא על פרעה ועל מצרים כדי שיתגלה מדת הדעת, וידעו הכל שהוא הבורא ומושל ומנהיג כרצונו וחפצו, כמ"ש (ח, ו) למען תדע כי אין כה' אלקינו, והוא המשדד כל המערכות ומושל באלהיהם ומנהיג כרצונו, וזהו אם לא יאמינו לשני האותות ולקחת ממימי היאור ושפכת וכו', עיין פירש"י ישן וז"ל רמז להם שבמכה

ראשונה נפרע באלהיהם וכו' שהיו עובדין לנילוס המחיה אותם והפכו לדם עכ"ל, וזהו בחי' התגלות הדעת, כי אין כה' אלקינו והוא המושל באלהיהם ונפרע מהם, ובשני האותות האלה להודיע שם הוי'ה, ובאות השלישי (ו)להודיע שהשי"ת נפרע מאלהיהם ומושל בהם, ואין כה' אלקינו, וזה שאמר בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על היאור ונהפכו לדם, שתדע שאני מושל על יראתך: ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות (ד, יז). להבין מה שאמר ואת המטה הזה, וכי המטה היה בדברים אשר נתקשה בו משה כגון מעשה המנורה ודומיהן, עד שהוצרך להראות לו בזה:

ונראה, דהנה כתבתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוה' דוב בער זלה"ה פי' מה שאמרו חז"ל (ספרי במדבר קנג) כל הנביאים התנבאו בכה, מוסיף עליהם משה שהתנבא בזה, דכל הנביאים היו ממדריגת השכינה הנקראת כה, אספקלריא דלא נהרא, אבל משה רבנו ע"ה הי' בעלה דמטרוניתא, והוא מדריגת זה, והי' מנהיג מדת מלכות כרצונו, ועל כן הי' מדת יראה מדת מלכות מלתא זוטרתא לגביה עכ"ד, ודפח"ח : ולפי שאמר לו השם יתברך ונתן לו כח למשול בפרעה ובעמו, כמו שאמר (ז, א) ראה נתתיך אלהים לפרעה, ופירש"י ז"ל לרדותו במכות ויסורין, וכאן בתחילת הנבואה נתן לו כח זה למשול במדת מלכות עולם המעשה כרצונו, ונתן לו כח של מדריגת זה, שהוא למעלה מבחי' מלכות, וזה שאמר ואת המטה הזה, רצה לומר לנטות עולם המעשה במדת זה, תקח בידך, שיהיה בכוחך, אשר תעשה בו, בכח של מדריגת זה, את האותות, עולם המעשה הנקרא אותות כרצונך, ותעשם צרופים במדת מלכות כרצונך: ויבואו שוטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך (ה, טו). להבין מלת לאמר מה שייך כאן:

ונראה, דהנה האדם הנלבב כשמבקש איזה דבר משלטון ומושל, מבין בדעתו שהכל הוא מאתו ית', והוא המנהיג כל העולמות כרצונו וחפצו, ובידו ית' להיות לב מלכים לכל אשר יחפוץ (משלי כא, א), והשוטרי בני ישראל המה שזכו להיות (נהרין) [סנהדרין] כמו שפירש"י ז"ל (ה, יד), והיו בעלי שכל ומדע, עשו במחשבתם כנ"ל, וזה שאמר ויצעקו אל פרעה לאמר, ואמירה הוא במחשבה כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, רצה לומר שצעקו אל פרעה, ובמחשבתם היה שצעקו למה תעשה כה לעבדיך, וכה הוא השכינה מדת מלכות הנהגתו ית"ש, והיו צועקים במחשבתם אל העולם המחשבה, וזה לאמר למה תעשה כה לעבדיך, למה יתנהג מדת מלכותך כן כנ"ל:

פרשת וארא

וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו אני ה'. וארא אל אברהם וכו' ושמי ה' לא נודעתי להם. לכן וכו' (ו, ב-ו). עיין פירש"י ז"ל וארא אל האבות, לכאורה הוא מיותר, הלא בהדיא כתוב אל אברהם אל יצחק ואל יעקב, וגם דאמר לא נודעתי ולא אמר לא הודעתי, עיין פירש"י ז"ל:

ונראה, דהנה משה רבינו ע"ה ראה בצרתן של ישראל, ודיבר נגד מלכות הנהגת השי"ת, ואמר אדני למה הרעתה, וכתיב אדני באלף דלת מדת מלכות, והנה במצרים הי' גלות הדעת כמו שכתב האר"י ז"ל (פרי עץ חיים שער חג המצות פ"א), רצה לומר שלא הי' יודעין שהשי"ת הוא המנהיג העולם כחכמתו וחפצו, רק היו משוקעים בכשפיות ובטבעיות, ומחמת שלא [היה] (היו) התגלות הדעת ולא הי' זווג ו"ה, כי זווג ו"ה יסוד ומלכות הוא על ידי הדעת כמו שכתב האר"י ז"ל :

והטעם, כי מדת מלכות הוא בחי' דין ה"א אחרונה, ואות וא"ו הוא מדת רחמים, והם שני הפכים, ובחי' הדעת שידע שהכל הוא מאת השי"ת, אף הבחי' דין הוא הכל טובת השי"ת, ועל ידי ידיעת הדעת זה נעשה זווג ו"ה יסוד ומלכות, וכן במצרים אף שהיה תוקף הגלות וקושי השיעבוד, מ"מ היה טובה גדולה להם, כי קושי השיעבוד היה משלים הגאולה, והנה ע"י משה רבינו שהיה בבחי' הדעת נתגלה להם, והבינו וידעו שהשי"ת הוא מנהיג כרצונו וכחפצו, ומשדד כל המערכות וכל המדות ומכניע כל הכשפים:

וזהו שאמר וידבר אלקים אל משה ופירש"י ז"ל דיבר אתו משפט על שאמר למה הרעתה, כיון שאתה בבחי' הדעת, היה לך לידע שזה הוא טובה גדולה להם, וזהו שאמר ויאמר אליו אני ה', אני הוא בחי' מלכות, ה' הוא בחי' רחמים, כלומר, שאני, בחינת מלכות בחינת דין, הוא ה', בחינת רחמים, ואף על פי שאתה רואה שנעשה להם רעה ע"י שליחותך, זהו טובה גדולה להם, כי ע"י קושי השעבוד יצאו ממצרים ק"ץ שנה קודם זמנו:

ואמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, והנה אברהם היה בחי' חסד, ותיקן מדתו עד שורש נשמתו, כמ"ש (בראשית כד, א) ואברהם זקן בא בימים, שבא למדת חכמה הנקרא זקן, וכן יצחק שהיה בחי' גבורה, תיקן עד שורשו בינה עולם המחשבה, וכן יעקב שהיה בחי' תפארת, תיקן עד שורשו בחי' הדעת, שהי' מלבר בבחי' הדעת, ומשה הי' מלגאו בבחי' הדעת:

וזהו שכתב רש"י ז"ל וארא אל האבות, שהיה קשה לרש"י ז"ל, כיון שהאבות, השם יתברך נגלה אליהם ביסורין באל שדי, מי שאמר לעולמו די וכו' (חגיגה יב, א), למה כתב לשון וארא, הוה ליה למימר ודברתי אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב באל שדי, כי דיבור הוא קשה, ועל כן פרש"י ז"ל וארא אל האבות, היינו שלש ראשונות שנקרא אבות, בזה [היתה] התגלות אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב, שהיה שורשם במקום גבוה חכמה בינה דעת:

ואף על פי כן התגלות שלהם הי' באל שדי, שסבלו כל ימיהם נסיונות וצרות, מפני שלא גליתי עליהם שמי מלכות ה', זה הוא רחמים גמורים, זה הוא בחי' הדעת, וכן כתוב בזוהר בפסוק זה (זוהר כג, א) מה וארא ואדבר מיבעי לי' וכו' ועל דא כתיב וארא דחמי אינון גוונין דאתגליין וגוונין דלעילא סתימין דלא אתחזיין לא קאים אינש עלייהו בר ממשה ועל דא כתיב ושמי ה' לא נודעתי להם לא אתגליתי להון בגוונין עלאין ואי תימא דאבהן ולא ידעו בהו אלא הווי ידעו מגו אינון דאתגליין וכו' עכ"ל ע"ש :

וזה שמביא רש"י ז"ל דרשת רז"ל (סנהדרין קיא, א, שמו"ר ו, ד) חבל על דאבדין ולא משתכחין, יש לי להתאונן על האבות, מה שאמר על דאבדין, לשון אבידה, האיך שייך לשון אבידה במיתת אבות, הלא אמרו רז"ל (תענית ה, ב) יעקב אבינו לא מת, וגם אמרו בגמרא (מועד קטן כה, ב) שרב אשי היה כועס על בר אבין ובר קופיק שהיה מדמה מיתתו לאבידה ושלהבת, כי צדיקים אין נשמתן אבודה, אלא היא בהשארת הנפש לעולם הבא, עיין שם במהרש"א ז"ל :

אלא מה שאמר כאן הלשון חבל על דאבדין לשון אבידה, היינו כוונתו שהי' להם נסיונות וצרות לאבד את גופן, ומסרו את עצמן אל השם יתברך, וזהו חבל על דאבדין, ואף על פי כן לא משתכחין, לשון מציאה, רצה לומר ואף על פי כן לא מצאו את בחי' הדעת, ולא הרהרו אחרי, ואתה שיש לך בחי' הדעת, והיה לך לידע שזה הכבדת עבודה הוא טובה להם, ואעפי"כ אמרת למה הרעתה:

וזהו שאמר וארא אל האבות, כי שלש ראשונות הם בבחי' ראיה באל שדי, ר"ל שהיה להם נסיונות וצרות משונות, על דרך מי שאמר לעולמו די וכו' (חגיגה יב, א), ושמי היא מדת מלכות בחי' דין, ה', בחי' רחמים, לא נודעתי להם, רצה לומר לא נתגלה להם בחי' הדעת, שידעו ששמי מדת מלכות בחי' דין הוא ה' בחי' רחמים, ואף על פי שלפי הנראה הוא בחי' דין אף על פי כן הוא רחמים גמורים, ועל כן כתיב לא נודעתי לשון נפעל, רצה לומר שלא נתגלה עדיין בחי' הדעת, אף לאבות ששרשם במקום גבוה ועמדו בנסיונות

וסבלו צרות משונות, ולא ידעו והבינו שזה הוא לטובה להם, ואף על פי כן לא הרהרו אחר מדותי, ואתה בחי' הדעת אמרת למה הרעתה, והיה לך לידע שזהו טובה ולא רעה: ואמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל, רצה לומר עלי לקיים אשר נשבעתי לאבות, ואזכור את בריתי, רצה לומר אגלה מדת הדעת על ידך, ואז יהי' זווג יסוד ומלכות, וישפיע מדת יסוד למדת מלכות, ומדת יסוד הוא בחי' ברית, וזהו ואזכור שיהי' בחי' דכר, את בריתי, שיהיה הברית מדת יסוד בחי' דכר להשפיע למדת מלכות, ואמר לבני ישראל, אני בחי' מלכות בחי' דין הוא ה' בחי' רחמים, שזה קושי השיעבוד הוא טובה גדולה להם:

והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' (ו, ח). עיין באור החיים וז"ל והבאתי אתכם וכו', קשה כי דברי אל עליון דברי טהור, כי יוצאי מצרים הם הנכנסים לארץ, דכתיב והבאתי אתכם אל הארץ, ולא מצינו שכן היה, אלא (ו)את בניהם הביא שמה, אבל כל דור יוצאי מצרים מבן עשרים שנה נפלו פגריהם במדבר, ותגדל הקושיא למה שאמרו שנשבע ה' על כל הדברים באומרו לכן, ואמרו ז"ל אין לכן אלא לשון שבועה עכ"ד, וע"ש מה שתירץ:

ואפשר לומר לפי הקושיא והתירץ שכתבו בספרים, על ידיעת השי"ת שצופה ומביט עד סוף כל הדורות, ויודע שעתיד לחטוא לפניו , זה הידיעה, אינו מזיק לו לבחירתו, והבחירה נתן ביד האדם תמיד, או לעשות רצון קונו או להיפך ח"ו עכ"ד, ואפשר לקרב הדברים האלו, על פי משל שאמר שר אחד לבני חיילותיו שיהא כל אחד יורה בקשת ויהא החץ מגיע לשריטה שבכותל דוקא, וצריך לזה התחכמות איך להעמיד הקשת בשעה שמורה בחץ כדי שיגיע החץ לשריטה בכותל, והחכם העומד ורואה באחד כשמעמיד הקשת לירות בחץ, ורואה כשמעמיד בקשת שבודאי לא יגיע החץ לשריטה שבכותל, ידיעת החכם אינו מזיק לזה שתופס בקשת, והברירה בידו להעמיד הקשת כרצונו: ובאמת אין לי עסק בחקירות האלו, ומקובל בידינו שהברירה ניתנה ביד האדם, ויש להרחיק מחקירות מכל מה דאפשר, ודי לנו הקבלה הכתובה בספרים ובספרי נביאים, וא"כ יש לומר, שבאמת בדור מרגלים היה בידם הברירה להאמין בה', ושלא לשמוע לדברי המרגלים רק לדברי יהושע וכלב, וזה שאמר להם השי"ת, והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי, אם לא יחטאו לשמוע דברי המרגלים, ואם ישמעו לדברי המרגלים, כאשר עשו, ונתתי אותה לכם מורשה, רצה לומר אני נתתי את הארץ לכם, ותהיה ירושה לבניכם ואביא את בניכם אל הארץ:

וידבר ה' אל משה לאמר. בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו. וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים (ו, י-יב). ולהבין הלשון בא אל פרעה, הוי ליה למימר דבר אל פרעה, וגם על הק"ו שאמר משה הקשו המפרשים, הלא כתיב ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, אבל פרעה אפשר שישמע, וגם שאמר וידבר משה לפני ה' לאמר, מה לאמר שייך כאן:

ונראה, דהנה כתבתי לעיל בשם האר"י ז"ל (פרי עץ חיים שער חג המצות פ"א) שבמצרים היה גלות הדעת, ונגלה הדעת על הכל, כי הוא הבורא ומנהיג כרצונו וחפצו על ידי אותות ומופתים, ואף על מצרים נגלה בחי' הדעת, והבינו שהשי"ת הוא המושל בכל הכשפים הטבעיות כמו שכתוב (ז, ה) וידעו מצרים כי אני ה' וכו', ומשה רבע"ה היה מבחי' הדעת, ונגלה על ידו, והנה ראינו שהרב מצמצם את שכלו אל התלמיד, שיבין התלמיד שכלו של הרב על ידי הדבורים שמדבר הרב עם התלמיד: וזהו שאמר ה' אל משה שבחינתו בחי' הדעת, בא דבר, ותרגום אונקלוס עול מליל אל פרעה, רצה לומר בחי' הדעת שלך תיעול בתוך הדבורים, שתדבר אל פרעה ותמשוך לו בחי' הדעת בתוך הדבורים, וידע פרעה כי אני הוא הבורא ומנהיג ומושל כרצוני וחפצי וישלח את בני ישראל:

וידבר משה לפני ה' לאמר, רצה לומר שהתפלל אל ה', וכבר כתבתי (בראשית מד,יח עה"פ ויגש אליו) שהאדם המתפלל צריך לחשוב שדבורו הוא עולם הדיבור השכינה, ומבקש רחמים, ומביא הדבורים אל עולם המחשבה הנקרא בינה , ואמירה נופל על המחשבה שבלב כמו כי תאמר בלבבך, וזהו וידבר משה לפני ה' לאמר, רצה לומר שהתפלל לפני ה' והביא הדבורים אל עולם המחשבה בינה לבא:

וזהו לאמר הן בני ישראל וכו', כי ידוע אם האדם מתפלל על חבירו צריך להאמין על המתפלל שהוא צדיק, והשי"ת ישמע תפילתו ויבא לו ישועה על ידו . אבל אם אינו מאמין על זה לא יוכל להושיע אותו בתפילתו כמ"ש הרמב"ם ז"ל, שאם החולה אינו מאמין ברפואת הרופא אי אפשר שיעשה לו פעולה, ואם יתן ה' אבאר אותו הטעם במקום אחר:

והכלל בכל זה, בא חבקוק והעמידו על אחת, וצדיק באמונתו יחיה, וזה שאמר משה, הן בני ישראל לא שמעו אלי, כלומר שאין להם אמונה עלי שיבא להם ישועה על ידי, ואיך אפשר שישמע פרעה וישלחם אם הם אינם מאמינים שיבא להם ישועה על ידי,

איך אפשר שיבא להם ישועה , וגם אני ערל שפתים, ואי אפשר לי להמשיך שכלי ודעתי בתוך הדבורים להמשיך לפרעה בחי' הדעת בתוך הדבורים:

וזה שכתוב אח"כ, וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצוום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים, ומלת ויצוום לשון התקשרות, כמו צוותא חדא, רצה לומר קישר וחיבר אותם אל בני ישראל שישמעו אליהם, ואל פרעה מלך מצרים, שישמע גם כן כמו שכתבתי בפסוק (במדבר כז, יט) וצויתה אותו לעיניהם עיין שם . ועל מה שאמר ואני ערל שפתים ואי אפשר לו להמשיך בחי' הדעת בתוך הדבורים, צירף לו אהרן שהוא יטעים את דבריו כמו שפירש"י ז"ל ע"ש:

וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים. מלת לאמר אין לו פירוש, וגם דאמר וידבר משה לפני ה', והיה נכון לומר וידבר משה אל ה':

ואפשר לומר, לפי מה שכתוב בספר לקוטי תורה על פסוק זה וז"ל, הן בני ישראל לא שמעו אלי וכו' הנה שכינה גימטריא שפה, ובהיות משה זעיר אנפין ערל שפתים, שאינו מקבל מאמא עילאה שפה עילאה, ואינו משפיע למלכות שפה תתאה, אמר שאם ישראל שהם מן הפנים ולא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה שהוא מן העורף. עכ"ל: ובחי' הוי"ה הוא ת"ת , והתפלל משה אל העולם המחשבה בינה אימא עילאה שהוא העולם לפני הת"ת, שיקבל ממנה וישפיע למלכות עולם הדיבור, וזהו וידבר משה לפני ה', אל עולם המחשבה שהוא לפני ה' בינה לבא, וזהו לאמר, אל העולם המחשבה ושייך בה לשון אמירה כמו כי תאמר בלבבך, עד כאן:

ועל דרך הפשוט פירש רש"י שזהו אחד מעשרה ק"ו, וצריך להבין, מה ק"ו הוא זה, הלא הטעם כתוב בצדו, ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה, אבל פרעה שאין לו קוצר רוח ועבודה קשה היה לו לשמוע:

ואפשר לומר, דהנה כתוב בפ' שמות (ד, י-יא) ויאמר משה אל ה' בי אדני לא איש דברים אנכי וכו' כי כבד פה וכבד לשון אנכי. ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם וכו' הלא אנכי ה'. ומשמעות הדברים שישמע אליו שלא ע"פ הטבע, או שיתוקן חסרונו, וכיון שראה שדיבר אל בני ישראל ולא שמעו אליו מצד הטבע מחמת קוצר רוח ועבודה קשה, וא"כ כיון שבשליחותו אין לו שינוי שהולך כפי הטבע, ואין שומעין לו בני ישראל מצד הטבע מחמת קוצר רוח ועבודה קשה, ואיך ישמע אלי פרעה ואני ערל שפתים, שגם כן אינו מטבע, שהמלכות שאומרים לו דברים שאינו רוצה לשמוע ויש לו צער מהדברים, שיטה אזנו ויכוף את עצמו לשמוע הדברים ולהבינם, וזהו ק"ו מבני ישראל אל פרעה:

או יאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה, ואמרו חז"ל (בר"ר צב, ז) זה אחד מעשרה ק"ו, והקשו המפרשים מאי ק"ו הוא, הלא הטעם כתוב בצדו, מדוע לא שמעו בני ישראל כמו שכתוב (ו, ט) ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, אבל פרעה שאין בו זאת יוכל לשמוע:

ונראה להבין הלשון שבפסוק זה, ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, הלשון שאמר מקוצר רוח ומעבודה קשה, שבכל מקום שנזכר צרות ישראל לא נזכר כי אם עבודה קשה ולא קוצר רוח:

ונראה, דהש"י אמר למשה (ג, טז-יח) לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם ה' אלקי אבותיכם נראה אלי וכו' לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים וכו' ושמעו לקולך, עיין פרש"י ז"ל (שם) וז"ל מכיון שתאמר להם לשון זה פקד פקדתי ישמעו לקולך, שכבר זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים, יעקב אמר (בראשית נ, כד) ואלקים פקוד יפקוד אתכם, יוסף אמר להם (בראשית נ, כה) פקוד יפקוד אלקים אתכם, ובאמת שכן היה, וכתיב אחר כך (ד, לא) ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו. ובאמת במצרים היה גלות הדעת, שלא היו יודעין מה', כי מחמת קושי השיעבוד ורוב עבודה נשכח שם ה' מהם, וגם מחמת כשפים של המצרים שראו שפעלו בכשפיהם האמינו בזה, אבל היה להם קבלת אבותיהם שבלשון זה נגלה אליהם אלקי אברהם יצחק ויעקב, ויאמר להם על ידי נביאו נאמן ביתו פקוד פקדתי לכם, וירא את ענים ויגאלו:

וכיון שבא משה ואהרן ואמרו להם זה פקוד פקדתי, והראו להם אותות ויאמן העם, ונמצא שמשה שהיה בחי' הדעת היה מעורר בחי' הדעת בהם על ידי קבלת ואמונת אבותיהם שהיה להם בקבלה מאברהם יצחק ויעקב שאלהיהם יגאל אותם, ומי שיאמר בשבילו בלשון הזה פקוד פקדתי הוא שליח נאמן מאלקי אבותם, ונמצא שנתעורר בישראל בחי' הדעת, שידעו מאלקי אבותם אברהם יצחק ויעקב אשר לו הכח והממשלה לגאלם אף מטומאת ומכשפי מצרים מן הקבלה מאבותם, ומן הסימן אשר מסרו להם, שבלשון פקוד יפקוד יהיו נגאלין:

ואחר כך כשבאו משה ואהרן אל פרעה להוציאם, ואמר פרעה תכבד העבודה על האנשים וכו' ואל ישעו בדברי שקר, נחסר מהם קצת האמונה והדעת מה', שהיו רואין שעל ידי ביאתם לפרעה הורע כחם, אבל ישראל הם מאמינים בני מאמינים, אף על פי שהורע כחם ונכבד העבודה אף על פי כן נשאר בהם קצת אמונה והדעת שה' אלקי אברהם יצחק ויעקב הוא יגאלם מהם, ובחי' הדעת הוא בחי' רוח, ובני ישראל שהאמינו

על ידי קבלת אבותם ועל ידי סימנים שמסרו להם, היו יודעין על ידי קבלה שאלקי אבותם הכל יכול ויגאלם גם מטומאת ומכשופי מצרים, אבל מעצמם לא הי' להם בחי' רוח ודעת שהשם יתברך הוא הכל יכול, וכי הוא הבורא כל העולמות ומחיה אותם ומשגיח בהם ומנהיגם כרצונו וכחפצו, ומלכותו בכל משלה אף בכשפים:

וזהו ולא שמעו אל משה, אחר שנכבד העבודה עליהם, לא שמעו אל משה מקוצר רוח, שבחי' הדעת הנקרא רוח, היה קוצר בהם, שלא היו יודעין מעצמם שהשם יתברך הוא הבורא ומחיה ומשגיח ומנהיג כרצונו וחפצו ומלכותו בכל משלה אף בכשפים, רק על ידי האמונה וקבלת אבותם האמינו בזה, ועל כן בחי' הדעת הוא בחי' רוח, הי' קוצר בהם, ולא היה בהם דעת שלימה שידעו מעצמם, ועל כן לא שמעו אל משה. וגם לא שמעו אל משה מעבודה קשה, שהוכבד עליהם אחר שבאו משה ואהרן אל פרעה, וזה גם כן היה מחסר קצת האמונה והדעת שהאמינו על ידי סימן אבותם כמו שכתוב (ד, לא) ויאמן העם וכו' ויקדו וישתחוו, אבל אעפ"כ נשאר בלבם קצת האמונה והדעת מקבלת אבותם:

וזה שאמר משה רבינו הקל וחומר, הן בני ישראל שנשאר בהם על כל פנים בחי' קוצר רוח ודעת מקבלת אבותם, לא שמעו אלי, מפני שאין להם בחי' הדעת שלימה מעצמם, ואיך ישמע אלי פרעה, שאין לו אף בחי' קוצר רוח מקבלה והאמונה, ואין לו דעת כלל, רק הוא מאמין בכשפים ובעצמו, שנילוס עולה לקראתו מברכתו של יעקב: וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצוום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל (ו, יג). להבין מה צווי שייך אל בני ישראל, הלא בני ישראל בודאי היו רוצים לצאת ממצרים, וגם אל פרעה איך שייך הצווי לעת עתה שהוא כופר ואינו מאמין בהשי"ת ואינו נכנע עדיין שישמע אל הצווי:

ונראה, דהנה כתבתי בפסוק (ו, כו) הוא אהרן ומשה אשר אמר וכו', וכתבתי פי' הפסוק (ירמי' לא, ב) ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד עיין שם . והעולה משם, שיציאת מצרים היה כדי שיתגלה בחי' הדעת, וידעו הכל כי הוא הבורא ומנהיג הכל כרצונו וכחפצו, ומשדד כל המערכות, ומושל בכל אף בקליפות, וכדי להמשיך לישראל מדת חסדו, אשר בשביל זה ברא העולם, בשביל ישראל שנקראו ראשית (בראשית רבה א, א, ויקרא רבה לו, ד), שישפע להם חסדו וטובו: וזהו ואהבת עולם, רצה לומר אותו אהבה שאהבתי לברוא את העולם, אהבתיך, זהו מחמת אהבתך שאהבתיך להטיב לך, על כן משכתיך חסד, רצה לומר המשכתיך מארץ מצרים במדת חסד ואהבה, אף על פי שלא היו ראוין לכך, שהיו עובדין גם כן עבודה זרה, ולא היו מכירין ויודעין בבורא ית', ונגלה להם בחי' הדעת שיש בורא ומנהיג ומושל כרצונו וכחפצו על ידי המכות שלקה

למצרים, וזהו היה תענוג וקורת רוח לישראל שלקו שונאיהם, וזהו על כן משכתיך חסד, רצה לומר המשכתיך ממצרים לעבודתי, במדת חסד ואהבה נגלה לך הדעת שתאמין בי ותעבוד אותי, וזהו פי' מה שדרשו רז"ל (זוה"ק ח"ב לו, א) נגוף ורפוא (ישעי' יט, כב), נגוף למצרים ורפוא לישראל, רצה לומר על ידי שהיה נגוף למצרים היתה רפואה לישראל, שנגלה אליהם בחי' הדעת:

והנה עיקר כוונת שיתגלה בחי' הדעת שידעו ישראל ויעבדו את השי"ת כמו שאמר (ג, יב) תעבדון את האלקים על ההר הזה, וידוע שעיקר עבודתינו עד ביאת המשיח לעשות יחוד ו"ה ויחודה על ידי הדעת, כמו שכתבתי במקום אחר (בפרשתנו עה"פ וידבר וגו' וארא אל), ובאמת היו צריכין ג"כ שיאמינו המצרים בהשי"ת וישלחו את ישראל, כמו שכתוב (ז, ה) וידעו מצרים כי אני ה':

והנה רש"י ז"ל פי' בפ' צו (ויקרא ו, א והוא מתו"כ שם, קידושין כט, א) וז"ל אין צו אלא לשון זירוז, מיד ולדורות:

וזהו וידבר ה' אל משה, בחי' הדעת שיתגלה על ידו על ידי אותות ומופתים והמכות, ואל אהרן, בחי' חסד שימשוך אל בני ישראל, ויצום אל בני ישראל, להמשיך להם בחי' הדעת ולדורות אחריהם שיעבדו השי"ת בזה הבחינה, היינו בחי' דעת, לעשות זווג יסוד ומלכות בכל מעשינו ודבורינו ובכל מחשבותינו, ואז יוכל להמשיך עליהם בחי' אהרן, היינו החסדים שנברא העולם בשביל ישראל כדי להטיב להם, בחי' אהרן, וזהו ויצוום אל בני ישראל, שיהיה כך מיד ולדורות, ואל פרעה וכו', להמשיך לו גם כן בחי' הדעת, להאמין בהשי"ת שמאתו היתה זאת שנלקה בעשר מכות, וישלח את בני ישראל, וזהו להוציא את בני ישראל מארץ מצרים, רצה לומר להמשיך לו בחי' הדעת, כדי להוציא ישראל ממצרים, אבל לא לדורות כמו לישראל כנ"ל: או יאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצוום וכו', עיין פירש"י וז"ל ויצוום אל בני ישראל, צוה להנהיגם בנחת ולסבול אותם, ואל פרעה מלך מצרים צוה עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם, עכ"ל. ואם נאמר כפירושו, דבר זה אין מפורש בפסוק: ואפשר לומר, לפי מה שכתבתי לעיל ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, שישראל היו מאמינים למשה שחפץ השי"ת לגאלם מחמת הסימן שהיה מסור בידם מיעקב ומיוסף, כמו שפירש"י ז"ל על פסוק (ג, יח) ושמעו לקולך וז"ל מכיון שתאמר להם בלשון זה פקד פקדתי ישמעו לקולך וכו', ובאמת שכך הוה, וכתיב אחר כך ויאמן העם ויקדו וישתחוו, אף שבמצרים היה גלות הדעת ושכחו שם אלהיהם, כיון שבא משה שהיה בחי' דעת, ואמר בלשון פקוד פקדתי החזיקו

באמונה וקבלת אבותם, ועל ידי האותות שהראה להם נגלה להם בחי' הדעת, לידע שיש בורא הכל ומנהיג כרצונו, ומלכותו בכל משלה אף בקליפות:

וכיון שבאו אל פרעה ולא שמע אליהם, ואמר תכבד העבודה וראו שמחמת ביאתם אל פרעה הורע כוחם נחסר מבחי' הדעת שהי' משה מביא להם על ידי האותות, ואף על פי כן נשאר בהם האמונה שקבלו מאבות שבלשון הזה יגאלם השי"ת, וגם אחר שנחסר מהדעת מפני שהורע כוחם אעפי"כ נשאר בהם קצת בחי' דעת, ובחי' דעת הוא בחי' רוח, וכיוון שבא משה ואמר להם טובות גדולות שאמר השי"ת והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, לא שמעו אל משה מקוצר רוח, רצה לומר מבחי' הדעת שנחסר מהם על ידי עבודה קשה, שאמר פרעה תכבד העבודה וכו', וזהו מעבודה קשה:

והנה השי"ת רצה שמשה ימשוך להם הדעת יותר על ידי אמונתם, ואמר למשה שיאמר להם שהשי"ת רוצה לעשות להם טובות גדולות, ולהמשיך אותם ממצרים בחסדים כמו שכתבתי לעיל על כן משכתיך חסד, ואם היו שומעין אל משה ונכנס בלבם הטובות הגדולות שרצה השי"ת לעשות להם להוציאם ממצרים ולהביאם לארץ, והיה נכנס בלבם אהבת השי"ת, ולא היה קושי השיעבוד לעול ולמשא, אדרבה, היו נהנים מזה ושמחים, כדרך האוהב השי"ת שיודע ומובטח באהבת השי"ת עליו שהיסורין הם טובתו, כמ"ש רז"ל (שבת פח, ב, יומא כג, א, גיטין לו, ב) והשמחים ביסורין, עליו נאמר (שופטים ה, לא) ואוהביו וכו', וכן היה כוונת השי"ת להודיעם חיבתו ואהבתו עליהם, שיעוררו גם הם אהבה עליו, וישמחו ג"כ בקושי השיעבוד, כדרך האוהב:

אבל כיון שלא שמעו אל משה מקוצר רוח וכו', והאמונה מאבות נשאר בידם, אמר השי"ת למשה שיאמר להם דרך צווי, וזהו ויצוום וכו', שיאמר להם שעל כן צריכין לסבול קושי השיעבוד מחמת צווי השי"ת, כדי שימהר גאולתם, והצווי יהיה גם כן אל פרעה להוציא וכו', ואם לאו ילקה על ידם, וידע כי השי"ת הוא המושל ומנהיג, וזהו ויצום וכו' צווי לשניהם להוציא את בני ישראל, שהם יסבלו קושי השיעבוד, כדי שימהר השי"ת להוציאם מארץ מצרים, ואל פרעה, הוא הצווי שישלח אותם מארץ מצרים:

הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם. הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן (ו, כו-כז). עיין פירש"י ז"ל יש מקומות שמקדים אהרן למשה, ויש מקומות שמקדים משה לאהרן, לומר ששקולין כאחד, עכ"ל:

ונראה לפרש, דהנה אמרתי פירוש הפסוק (ירמי' ל"א, א) כה אמר ה' מצא חן במדבר וכו', מרחוק ה' נראה אלי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד, דהנה השי"ת

ברא כל העולמות כדי להיטב לברואים, ואמר הרב הקדוש בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה שזהו המדה נקרא חפץ חסד הוא, כי כשבא הדל אל העשיר ומרחם עליו וגומל עמו חסד, זה נקרא איש חסד, אבל האדם שחפץ שיבא אליו הדל ויגמול עמו חסד, זה נקרא חפץ חסד, שחפץ בחסד קודם שיבא אליו, והשי"ת חפץ לגמול חסד, ועל כן ברא כל העולמות כדי לגמול עמם חסד, וזה נקרא חפץ חסד, עכ"ד :

וידוע, שכל העולמות לא נבראו אלא בשביל ישראל כמו שאמרו (בראשית רבה א, א, ויקרא רבה לו, ד) בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית (ירמי ב, ג), והנה במצרים היו ישראל רחוקים מהשי"ת כמו שכתוב (יחזקאל טז, ז) ואת ערום ועריה, וזהו מרחוק, כלומר, במצרים שהיו ישראל רחוקים מהשי"ת, ואף על פי כן ה' נראה לי, משום ואהבת עולם אהבתיך, רצה לומר אותו האהבה שאהבתי לברוא את העולם, אהבתיך, רצה לומר בשביל אהבתך שאהבתיך כדי לגמול עמך חסד, כמו שכתוב (ירמיה ב, ג) בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית, על כן משכתיך חסד, על כן משכתיך ממצרים במדת חסד, ומדת חסד הוא התפשטות חסדים, חס דלת, אעפ"י שאין ראוי לכך, ובשביל זה ברא העולמות כדי להיטב לברואיו:

וזהו פירוש הפסוק (תהלים פט, ג) כי אמרתי עולם חסד יבנה, רצה לומר כי אמרתי שיהיה עולם, חסד יבנה, ר"ל בשביל שמדת חסד יבנה, כמו שכתב רש"י ז"ל בפ' לך (בראשית טז, ב) אולי אבנה ממנה, לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס עכ"ל, ר"ל שאין לו כלי שיקבל ממנו השפע, וזהו גם כן קודם בריאת עולמות, שלא היה מי שיקבל השפע, היתה מדת חסד נקראת הרוס, וזהו כי אמרתי עולם, שיהא עולם, הוא חסד יבנה, שמדת חסד יקרא בנין, ולא יקרא הרוס, ויבראו ישראל ויקבלו ממנו השפע:

והנה איתא בסידור האר"י ז"ל (ראה בפרי עץ חיים שער חג המצות פ"א) שבמצרים היתה גלות הדעת, שלא היו יודעין שהשי"ת ב"ה הוא הבורא ומנהיג כרצונו וחפצו, והיו מאמינים בכשפים ובטבעיות, ומשה רבע"ה היה בחי' הדעת, וע"י האותות ומופתים והמכות נגלה שהשי"ת הוא הבורא והוא המנהיג כרצונו וחפצו, כמו שכתוב (ח, ו) למען תדע כי אין כה' אלקינו:

והנה אהרן הוא מדת חסד, וזה שאמר הוא אהרן, ר"ל בשביל מדת חסד, ומשה, רצה לומר בשביל הדעת שיגלה, אשר אמר ה', אשר היה מחשבת השי"ת להם בשבילם, הוציאו את בני ישראל, כי אמירה הוא בלב , ומחשבה ראשונה שיתן לב להוציאם ממצרים, היתה בשביל מדת חסד, חס דלת, שברא העולמות בשביל זה, כדי להיטיב

לברואיו, כמו שכתוב (ירמי' לא, א) על כן משכתיך חסד, ובשביל הדעת, שיגלה וידעו הכל כי הוא הבורא הוא המנהיג העולם הטבעי כרצונו וחפצו:

הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל הוא משה ואהרן, רצה לומר בשעת הוצאה שהוציאם ממצרים, והשפיע עליהם חסד, כבר לקה המצרים בעשר מכות ובאותות ומופתים, וכבר נגלה בחי' הדעת, וידעו הכל שהוא המשדד כל המערכות ומושל בכל הטבעיות, ואח"כ השפיע עליהם חסדו והוציאם, וזהו שאמר הוא משה ואהרן, כי בשעת היציאה שהוציאם ממצרים נתגלה בחי' הדעת בחי' משה, ואח"כ מדת אהרן מדת חסד, שהשפיע עליהם והוציאם, וזהו שהקדים בכאן משה לאהרן. ובמחשבה ראשונה הקדים אהרן למשה:

ויהי ביום דיבר ה' אל משה בארץ מצרים. וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך וכו' (ו, כח-כט). ולהבין, הלא זה הפסוק הוא מיותר, כי בכל דבור נאמר לך ואמרת אל פרעה, ורש"י ז"ל כתב הוא הדבור הנאמר למעלה וכו', וא"כ הוא מיותר, וגם למה הזכיר אני ה', וגם מלת לאמר הוא מיותר, כיון שהדבור הי' אליו לבד, מה לאמר, וגם למה אמר את כל אשר וכו': ונראה, דאמרו רז"ל (זוה"ק ח"ג רלב, א) ששכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה, רצה לומר שהשכינה הוא עולם הדבור היתה מדבר מתוך גרונו של משה, והוא הי' במדריגת מ"ה, וכן כל אדם בתפילתו יכוין שדבורו הוא עולם הדבור, ומחשבתו הוא עולם המחשבה, והוא אינו רק כלי , וכל זה אם הוא מכוין בשעת הדבור שהוא במדרגת מ"ה, והוא אינו רק כלי, והדבור הוא מעולם הדבור, והמחשבה עולם המחשבה, אבל אם אינו מכוין זאת, ואינו במדריגת מ"ה, וסובר שהוא המדבר והמחשב, א"כ אינו במדריגה זאת שהשכינה ידבר מתוך גרונו, ועל כן אמרו רז"ל במשה שהי' במדרגת מ"ה, שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו, וזה שהזהיר לו השי"ת בכאן שיהיה במדרגת מ"ה, ולא יחשב שהוא מדבר עם פרעה, אלא יחשב שהשכינה מדברת מתוך גרונו, והוא אינו אלא כלי:

וזהו וידבר ה' אל משה לאמר, שיחשב, כי אמירה נופל על המחשבה שבלב, כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, וזהו לאמר, שיחשוב בלבו אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים, כי אני הוא מדת מלכות השכינה, רצה לומר כך תחשוב בלבך בשעת אמירה לפרעה, שאני ה' הוא השכינה מדברת מתוך גרונך אל פרעה מלך מצרים, ואמר את כל אשר אני דובר אליך, רצה לומר הזהיר אותו בכל הדברות שיצטרך לדבר אל פרעה שיחשוב כך כנ"ל, שהשכינה מדברת מתוך גרונו, והוא יהיה במדרגת מ"ה כנ"ל:

וזהו פירו[ו]ש (ז, ב) אתה תדבר את כל אשר אצוך, לשון צותא חדא, כלומר שאני מדבר מתוך גרונך, ואהרן אחיך יהיה נביאך, רצה לומר שישמע הדבור שהשכינה מדברת מתוך גרונך, ויהיה בדרגת נביא ממש, וזהו פי' תרגום יונתן על פסוק (ו, כח) ויהי ביום דיבר ה' אל משה בארץ מצרים וז"ל והוה ביומא דמליל ה' עם משה בארעא דמצרים היה אהרן מצית אודני' ושמע מה דמליל עמיה, עכ"ל. רצה לומר שאהרן הי' נוטה אזנו לשמוע קול הדבור השכינה המדברת מתוך גרונו של משה, ויהיה במדרגת נביא, כמו שאמר השי"ת ואהרן אחיך יהי' נביאך, וכן פירש התרגום יונתן (שם) ואהרן אחיך יהא נביא שלך, אבל ודאי שאהרן לא שמע תחילת הדבור שהי' השי"ת דובר עם משה כמו שכתב רש"י בפ' ויקרא אל משה (ויקרא א, א) משה שמע וכל ישראל לא שמעו, אליו, למעט את אהרן, ע"כ, הרי שאהרן לא שמע תחילת הדבור, רק שהיה נוטה אזנו לשמוע קול הדבור השכינה המדברת מתוך גרונו של משה כנ"ל: או יאמר ויהי ביום דיבר ה' אל משה בארץ מצרים, ומתחיל הפסוק השני וידבר ה' אל משה וכו', להבין, זה הפסוק ויהי ביום דיבר וכו' אין לו פירוש כלל, וגם שאמר לשון ויהי הוא לשון צער, ומה בא ללמדנו בזה:

ונראה, דהנה כתוב בפסוק (ג, ז-ח) ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו וכו' וארד להצילו מדי מצרים. ועיין מה שכתבתי לעיל פי' זה הפסוק, ועל פי הפשוט, אף על פי שלא היו ישראל אז ראויים לשמוע צעקתם, שהיו ערום ועריה, אף על פי כן שמע ה' צעקתם מפני נוגשיו, כי השי"ת יבקש הנרדף, הרי מחמת שהיה לישראל גודל הצער והיסורין וצעקו מחמת היסורין וזה הצעקה עלה אל ה' וריחם עליהם, כמו שכתבתי פירוש הפסוק (ב, כג) ותעל שוועתם אל ה' מן העבודה, אף על פי שלא היו צועקין אל ה' לרחם עליהם, אלא צעקו מן העבודה, אף על פי כן שמע ה' וריחם עליהם, וזהו מפני נוגשיו, שמעתי גם צעקם כזה, עיין שם : והישועה להם לא הי' בדין ובמשפט, כי לא היו ראוים, אלא התפשטות מדת חסד שאהב את ישראל באהבה ראשונה, שברא את העולמות בשביל ישראל שנקראו ראשית, ומחמת זה האהבה המשיך עליהם מדת חסד ואהבה, ומדת חסד הוא אהבה ורוצה להשפיע, כי מדרך הטוב להיטב, אע"פ שאינו ראוי לקבל, אעפ"כ הוא ח"ס דלת, נוטריקון של חסד חס דלת, רצה לומר הוא חס על מי שהוא בבחי' דלת וצריך לקבל השפע משפיע לו, אע"פ שאינו כדאי וראוי:

וזהו פירוש הפסוק (ירמי' לא, א) ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד, שנאמר פסוק זה על גלות מצרים, אהבת עולם, רצה לומר זה האהבה ורצון שיהיה לפני, רצה

לומר זה האהבה ורצון שיהיה עולם, אהבתיך, מחמת אהבתך שאהבתיך אהבה ראשונה, ועל כן בראתי העולמות בשביל אהבת ישראל, על כן משכתיך חסד, רצה לומר משכתיך ממצרים במדת חסד, חס דלת, אעפ"י שאינו ראוי והגון, וידוע דיום הוא כינוי לחסדים כמו שכתוב (תהלים מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו:

וזהו שאמר ויהי לשון צער, רצה לומר מחמת גודל צערן של ישראל, שצעקו מגודל העבודה והיסורין, ביום, רצה לומר באו בחסדים להושיע אותם ממדת חסד ואהבה ראשונה, ואע"פ שאינם ראוים, ועל כן דיבר ה' אל משה אף בארץ מצרים, מקום גילולים וטומאה, אף שמשה רבינו ע"ה לא רצה להתפלל במצרים, כמו שכתב רש"י ז"ל בפירוש הפסוק (ט, כט) כצאתי את העיר אפרוש כפי וז"ל אבל בתוך העיר לא רצה להתפלל לפי שהי' מלא גילולים, עכ"ל:

ואם קשה, האיך הי' התגלות הנבואה למשה במצרים, אלא מחמת שהיה התפשטות אהבה וחסדים לישראל, על כן היה הנבואה אף במצרים מקום טומאה, כמו שאמרו רז"ל (זוה"ק ח"ג קטו, ב) כלתו בשוק של בורסקי דומה לו כשוק של בושם, וכן כאן מחמת אהבה לישראל ורצה לגלות מלכותו עליהם, התגלה נבואה אל משה גם בארץ מצרים מקום טומאה:

ואפשר לומר שגם הטעמים אשר על פסוק זה מורה על פירוש הנ"ל, דהנה שמעתי מידידי מחו' הרב הגאון בוצינא קדישא החסיד המפורסם מוהר"ר לוי יצחק שיחי' אב"ד דק"ק בארדיטשוב בשלש עשרה מדות הנכתב בתורה שבכתב כנגד שלשה עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם בתורה שבע"פ , ובמדה ראשונה שבע"פ הוא קל וחומר הוא כנגד אל, מדה ראשונה בתורה שבכתב, ועל כן כשהתפלל משה רבינו ע"ה על מרים במדת אל, שהוא חסדים גמורים, ואמר (במדבר יב, יג) אל נא רפא נא לה, השיב לו השי"ת כנגדו קל וחומר לשכינה י"ד יום, אלא אמרינן דיו וכו', ועל כן תסגר שבעת ימים: וכן מדה שניה בתורה שבע"פ הוא בגזירה שוה, הוא כנגד רחום, כי אי אפשר לעשיר לחוס על עני אלא א"כ שם כל מחשבותיו בחסרונו של עני ובהנהגותיו, והוא בגזירה שוה במחשבתו ובלבו עם העני, על כן הוא מרחם על העני, ונמצא רחום כנגד גזירה שוה:

וחנון הוא כנגד בנין אב בתורה שבע"פ, כאשר כתוב (לג, יט) וחנותי את אשר אחון, אעפ"י שאינו כדאי הוא נותן לו (ברכות ז, א, שמו"ר ב, ב), והוא כנגד בנין אב, רצה לומר כך הוא בנין ורצון אב לרחם על בנו, אעפ"י שאינו כדאי והגון, עכ"ל: ובפסוק זה בתיבת ויהי, הטעם רביע עליו, שהוא ניקוד חולם, המורה על מדת רחמנות (ראה הקדמת תקו"ז יב, א), כלומר, מחמת צערן של ישראל, כי כל מקום דנאמר ויהי היא לשון צער, והשם

יתברך שמע בצעקתם וראה בצערן כמו שכתוב ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים, וריחם עליהם, ועל כן הטעם רביע ניקוד חולם, המורה על מדת רחמנות:

ועל (מדת) [מילת] ביום הטעם עליו פשטא, להושיע את ישראל כמו שהיו במדרגה אז, רק במדת חסד ואהבה, חס דלת, התפשטות החסדים, אע"פ שאינו כדאי, רק באהבה ראשונה שברא את העולמות בשבילם, כדי להיטיב לישראל ולהמשיך עליהם חסדו וטוב, וכמו שכתוב (תהלים פט, ג) כי אמרתי עולם, כלומר, העשרה מאמרות שאמרתי שיהי' עולם, בשביל חסד יבנה, בשביל מדת חסד, וכמו שכתבתי לעיל:

ועל מילת דיבר ה' הטעם דרגא תביר, כמו ששמעתי מהרב החסיד המפורסם בוצינא קדישא מוהר"ר אברהם ז"ל בן לאותו צדיק הרב החסיד המפורסם מוהר"ר דוב בער זלה"ה שעל מלת וירד ה' על הר סיני הטעם דרגא תביר, כי חפץ השי"ת להתגלות מלכותו ויראתו בעולם הזה על ישראל, ומדת מלכות ויראה נקראת אשה יראת ה', והיא מדרגה תחתונה, וכביכול כמו ירידה אצלו, ועל כן הטעם מורה ג"כ על זה, דרגא תביר, על שם נחית דרגא נסיב איתתא יראת ה', עכ"ד, ודפח"ח:

וכן בכאן במצרים נגלה השי"ת אל משה להוציא עמו ישראל ממצרים, בפרט מקום טומאה יתירה כדי להתגלות מלכותו על ישראל, כי בהתגלות מדתו בעשרה בחינות, אז לקה עשר מכות בקליפה, וכמ"ש האר"י ז"ל בסדר האגדה , ועל כן הטעם על דיבר, דרגא תביר, גם כן כנ"ל, להורות על נחית דרגא וכו', ועל כן מחמת אהבת מדת מלכות שיתגלה על ישראל מלכותו, היה התגלותו ורצונו נייחא לפניו אף במצרים מקום טומאה יתירה, וכמו שאמרו כלתו בשוק וכו' כנ"ל:

כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת. ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין (ז, ט). מה שאמר לאמר, הוא מיותר, גם מה שאמר לכם מופת, מלת לכם אין לו פירש, והיה למימר תנו מופת:

ונראה, דהנה רשעים בחייהם קרוים מתים (ברכות יח, ב) מפני שהם רחוקים מהשי"ת חי וקיים. והתנא הזהיר ואמר (אבות ב, יג) ואל תהי רשע בפני עצמך, רצה לומר לבל ישמע לדברי היצר הרע, כי הרשע שיש לו הרהורי תשובה, אמר לו היצר האיך אתה יכול לשוב אחר שעשית כך וכך עבירות גדולות פעמים רבות, ואם כן אבדה תקותך, וכוונתו, ליאש את האדם מן התשובה, שילך אחר תאות לבו בעה"ז, מאחר שאין לו תקנה:

ובאמת, אין לך דבר שעומד בפני התשובה , ואם הוא רחוק בתכלית הריחוק מהשי"ת אם ישוב מיד יקבלו, כמו שכתוב (יחזקאל יח, כג) חי אני נאם ה' החפץ אחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מחטאתו וחי, רצה לומר חי אני, אני המחיה הכל, והרשעים

הרחוקים ממני קרוים מתים, ובשובו מחטאתו, וחי, יהיה דבוק אלי ויחיה ונקרא חי, והראיה על זה, מתחית המתים הגשמי, בוודאי אין לו שום חיות גוף הגשמי, וברצון השי"ת מחיה אותם כמו שכתוב (שם לז, ג) התחיינה העצמות האלה, ומכל שכן נשמות הרשעים שהם מתים עבור שהם רחוקים מהשי"ת, ובשובו מחטאתו חיה יחיו וימשך עליהם חיות מהשי"ת:

והנה כל מגמותם של פרעה והמצרים והתחכמותם על ישראל, שישקעו שם ישראל ח"ו, והכניסם למ"ט שערי טומאה עד שאם היו שם עוד רגע לא היו יכולין לצאת לעולם, כמו שכתוב (יב, לט) ולא יכלו להתמהמה כמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל (בפיסקא מצה זו) : וזה שאמר כי ידבר אליכם פרעה, רצה לומר שיאמר לכם שתאמרו ג"כ זאת לישראל, תנו לכם מופת דייקא, רצה לומר שיתנו מופת לישראל אם אפשר, והם שיצאו מטומאת מצרים ושיעבדו את השי"ת מאחר שהיו רחוקים בתכלית הריחוק מהשי"ת, והכופרים ג"כ אינם מאמינים בתחית המתים שיקחו ממנו ראיה לנשמת רשעים שיכולין לחיות, וכי ידבר אליכם פרעה כזה, אז ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין: וזה ראיה גדולה על תחיית המתים כמ"ש בזוהר (ח"ב כח, ב) וז"ל אמר ר' אלעזר תיפח רוחיהון דאינון דאמרין דלא זמין קב"ה לאחייא מתייא והאיך יתעבד מנייהו בריי' חדתא ייתון ויחמון אינון טפשאי חייביא הרחוקין מאורייתא בידי' דאהרן הוה חוטרא אעא יבישה וקב"ה לפום שעתא אהדר לי' ברי' משנייא ברוחא וגופא, אינון גופין דהוה בהון רוחין ונשמתין קדושין ונטרי פקודי אורייתא ואשתדלו באורייתא יממא ולילא וקב"ה טמיר לון בעפרא לזמני דיתחדתי עלמא על אחת כמה וכמה דיעבד ברי' חדתא , עכ"ל. ומזה הוא קל וחומר לנשמת הרשעים שיכולין לחיות אעפ"י שהם רחוקים בתכלית הריחוק מהשי"ת שעברו על העבירות שבתורה: וידוע, דרמ"ח מצות עשה הם כנגד רמ"ח איברי האדם, ושס"ה מצות לא תעשה הם כנגד שס"ה גידין שבאדם. ואף אם עבר על כל העבירות ולא קיים שום מצות עשה, וא"כ אין בו שום חיות כלל, מ"מ אם עשה תשובה, ותשובה ג"כ מצות עשה, נמצא מחיה אבר המתייחס אל מצות התשובה, וכשמחיה אבר אחד בוודאי יוכל לחיות הכל, והוא ק"ו מן תחיות הגוף, שמן עצם אחד שבגוף שאינו כלה, ממנו בא התחיה לכל הגוף , אשר כבר נתהוה עפר, והגוף מתחילה היה דבר חומר וגודש ואין בו חיות כלל מצד עצמו, וא"כ ק"ו לנשמה שהיא מחיה את הגוף, שהיא יכולה לחיות מצד אבר אחד המתייחס אל מצות התשובה, שממנו יבוא חיות לכל הנשמה, וזהו מופת לכם:

ואמרת אליו וכו' והנה לא שמעת עד כה. כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה' הנה אנכי וכו' ונהפכו לדם וכו' (ז, טז-יז). עיין פירש"י ז"ל עד מכת בכורות שאפתח בכה: ונראה, שהשי"ת במצרים התגלה מדת מלכותו, ושידד כל המערכות, וידעו הכל כי הוא המושל ומנהיג כרצונו וחפצו, וכל היו"ד מכות שנלקה פרעה היתה התגלות עשרה מדות ממלכות הקדושה והכה לקליפות כמו שכתב האר"י ז"ל בסדר ההגדה עיין שם , כל מכה ומכה מבואר שם, כמו שהיתה בעת התגלות מדה א' מעשרה מדות ממלכות הקדושה, עיין שם:

והנה מכה ראשונה שהוא דם יצא ממלכות הקדושה, וזה שאמר והנה לא שמעת עד כה, וכה היא מדת מלכות, רצה לומר שתגלה מדת מלכות העשרה מדות של מדת מלכות, ומדרשו עד מכת בכורות, ועיין שם בסדר ההגדה שמכת בכורות יצא מכתר דמלכות דקדושה, ע"כ, רצה לומר שנתגלה כל הי' מדות שבמלכות דקדושה ויצאו לחירות, אבל במכה ראשונה שהוא דם יצא ממלכות דמלכות דקדושא, וזהו שנרמז בפסוק מהיכן יצא המכה, וזהו פירוש כה אמר ה', כי מדת כה היא מדת מלכות, בזאת תדע, זאת היא ג"כ מדת מלכות, לרמז שמכה זו יצא ממלכות דמלכות דקדושה וכו':

ענין עשר מכות ומכה ראשונה היה דם, לפי שמצרים עובדין לנילוס לפיכך הכה יראתם, ואח"כ אותם כפי' רש"י ז"ל, ואמר לו במכה ראשונה והנה לא שמעת עד כה, ועיין פירש"י ז"ל ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בכה כה אמר ה' כחצות הלילה וכו', ולמה במכה ראשונה אמר לו שלא ישמע עד מכה אחרונה, וגם אמר במכת דם שהיה ראשונה ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת, ועיין פירש"י ז"ל מה שאמר גם לזאת, שקאי גם כן על מופת המטה:

ואפשר לומר, דיש להבין מה שאמר ויפן פרעה ויבא אל ביתו, זה הוא לכאורה מיותר, ומאי נפקא מינה מזה שבא אל ביתו מן היאור, והוי ליה למימר רק ולא שת לבו גם לזאת עיקר המכוון. ונראה, דהנה במצרים היה חידוש עולם זכר ונקבה כמו שכתב האר"י ז"ל בסדר אגדה, וחידוש העולם בהשתלשלות עד עולם הזה כדי שיתגלה מלכותו, ובמצרים היה גלות הדעת, ולא היה יודעין שהשם יתברך הוא המולך על כל העולם הזה הטבעי ומנהיג עולם הזה כרצונו וחפצו, מחמת עבודה קשה שהטילו מצרים על ישראל. ובכשפים שלהם נשכח גם מישראל מדת מלכותו ית', והוצרך השי"ת לגלות בחי' הדעת ע"י משה שהיה בחי' הדעת, ע"י עשר מכות שהביא שהכה במצרים, אמר למען תדע כי אין כה' אלקינו, שהוא המולך ומנהיג עה"ז כרצונו וחפצו והיה נגוף למצרים בעשר מכות ורפוא לישראל שהם ראו שהשי"ת הוא המולך ומנהיג עה"ז כרצונו ע"י עשר מכות

שהכה במצרים והוציאם מהם נגלה להם וידעו בדעת גמור שהשי"ת הוא המולך ומנהיג עולם הזה ומושל בכל אפילו בכשפים, כי אין עוד מלבדו:

ועיין בסידור האר"י ז"ל בסדר אגדה שבהתגלות עשר ספירות של מלכות דקדושה, כשנתגלה ויצא ספירה אחד ממלכות דקדושא הכה כנגדו בקליפה, ועל כן הכה אותו בעשר מכות, וכשנתגלה כל העשר ספירות שבמדת מלכות בקדושה אז נתגלה לעין כל שהשי"ת הוא המולך ומנהיג עולם הזה כרצונו וכחפצו ואז יצאו לחירות ע"ש: וא"כ יש לומר שזה הטעם במכה ראשונה של דם שהיה בנילוס העובדים אותו אמר להם שלא ישמע פרעה עד שיתגלה להם מלכות דקדושה במכת בכורות שאז נתגלה מדת מלכות דקדושה בשלימות בכל עשר ספירות, ואז יצאו ממצרים:

וזה שאמר במכה ראשונה שהכה אלהיהם במלכות דקליפה, ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת, כמו שאמרתי פירוש הפסוק (ויקרא כו, מד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וכו', מה ואף גם זאת, לפי שבריאת העולמות הי' בשביל ישראל, שהם יקבלו עליהם מדת מלכותו ית' ויראתו, אבל כשישראל ח"ו הם בגלות ובצער מן האומות הם יראים שלא יצערו אותם, וזה היראה רעה הוא שפילה מאוד, פריקת עול מלכות ויראת שמים, ויכול להיות שיהיה להם יראת האויבים המצערים אותם, ויש להם גם בחי' יראת ה' הנקרא זאת, שהוא מדרגה שביעית מן המדות, וכלול מא' ועד תי"ו וכמו שכתוב בספרים :

וזהו אמר ואף גם זאת, שבחי' יראה שלי, הוא להם בחי' גם, [שמה] שהם יראים מהאויבים המצערים אותם, זהו עיקר יראתם, ובחי' יראה שלי, מדה זאת מדת מלכות מדת יראה, גם זה להם, אף על פי כן לא מאסתים וכו', וזה שאמר בכאן אף אחר שראה שנלקה הנילוס, יראה שלהם העובדין אותו, ויפן פרעה ויבא אל ביתו, ובית הוא מדת יראה נקרא בית, וזה ויבא אל ביתו, מדת יראה הקליפות אשר לו, וזהו אל ביתו, אף על פי שנלקה יראתו בא אל ביתו אל מדת יראה שלו, ולא שת לבו גם לזאת, כלומר שלא עלה בלבו להיות מדת זאת מלכות דקדושה, שיהי' אצלו גם אל מדת יראת הקליפה, ולא פנה אל מדת יראה דקדושה כלל, רק אל ביתו לבד מדת יראה הקליפות שלו: במכת כנים כתיב נטה את מטך והך עפר הארץ והיה לכנים וכו'. ויעשו כן וכו' ותהי הכנים באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים (ח, יב-יג). מה שאמר תחילה ותהי הכנים באדם ובבהמה, ואח"כ כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים, ועיקר המכה הי' לעפר הארץ כמו שאמר השי"ת אל משה אמור אל אהרן וכו' והך את עפר הארץ והי' לכנים בכל ארץ מצרים:

אפשר לומר, דברישא מזכיר ותהי הכנים באדם ובבהמה, המכה שלהם הכואב להם, ואח"כ הזכיר כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים, וממנה נתהווה המכה באדם ובבהמה: ועל מה שהכה לעפר הארץ ולא לאדם ובבהמה בלבד, אפשר לומר, מפני שעפר הוא בחי' מדת מלכות, וכאשר נראה ונתגלה מלכות דקדושה בכל העשר ספירות הכה כנגדו למדת מלכות שבקליפה כמו שכתוב לעיל בשם האר"י ז"ל , ועל כן הכה לעפר שבארץ מצרים היינו מלכות הקליפה של ארץ מצרים, לידע ולהודיע ולהגלות לעיני כל שמדת מלכותו ית' הוא המושל ומנהיג עולם הזה כרצונו וחפצו, ובשביל זה ברא כל העולמות בהשתלשלות, והוא ית' בעצמו גאה גאה, ותרגם אונקלוס בפ' בשלח (טו, א) על כי גאה גאה, ארי אתגאה על גותניא וגאותא דילי' הוא, והוא ית' בעצמו משפיל גאים ומגביה שפלים, להודיע שמדת מלכותו שלו הוא, ועל כן אמרו החרטומים אצבע אלהים הוא, כי זה המכה ממנו ית' לבד והוא הלקותא שבכללות העפר שבארץ מצרים מלכות דקליפה:

ומה שהיה הלקותא לעפר שלא היה עפר כלל, רק כל עפר הארץ היה כנים, וכמו שכתוב (ח, יג) כל עפר היה כנים, ולא היה הלקותא לעפר בלקותא אחרת, עיין בסידור האר"י ז"ל בסדר האגדה:

ואפשר לומר, זה פירוש מאמר חז"ל (סנהדרין קח, ב) דשאלו לאליעזר עבד אברהם כד הווי אתי מלכי מזרח ומערב במאי הוי קטלי ליה, והשיב להם שקל עפרא והיה גיריה ע"כ, דכתבתי פירוש הפסוק (תהלים סב, יג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, בשם הרב הגדול בוצינא קדושא מוה' דוב בער זללה"ה עפ"י משל בני המדינה, מי שיש להם דעות לקבלת המלך המליכו איש אחד עליהם ומלך, ואח"כ המלך נותן לכל אחד ואחד מתנות טובות עבור שהמליכו אותו, ואי אפשר למלך להטיב להם טובות כאשר גמלו אותו ועשו אותו למלך, כי אי אפשר ליתן המלוכה לכלם, אבל השי"ת מי שמקבל עליו עול מלכותו ויראתו בשלימות, נותן לו השי"ת מדת מלכותו, וצדיק מושל ביראת השם (שמואל ב כג, ג), והקב"ה גוזר גזירה וצדיק מבטל (מועד קטן טז, ב), וזהו כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ממש, ודפח"ח :

וידוע, כי אברהם הודיע שהשי"ת אלהי הארץ, כמו שפירש"י בפ' חיי שרה (בראשית כד, ז), ונמצא כשקיבל אברהם מדת מלכותו וגייר גרים, והודיע לכל כי הוא המולך ומנהיג עולם הזה כרצונו וחפצו, ובפרט לאליעזר שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים כשקיבל על עצמו מדת מלכותו ית', החזיר לו השי"ת מדת מלכותו, שיהא מנהיג עולם הזה להחיות ולהמית כרצונו, וזהו שהשיב להם, שקל עפרא, היינו מדת מלכות שקבלתי

עלי בשלימות, והחזיר לי השי"ת מדת מלכותו, והוה לגיריה להמית ולהחיות ולפעול כרצונו:

פרשת בא

בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו (י, א). להבין מה שאמר בא אל פרעה, הוי ליה למימר לך אל פרעה. וגם מה שפירש"י לך והתרה בו, מה צורך התראה. וגם מאי מהני, הלא כתיב כי אני הכבדתי את לבו, א"כ בודאי לא ישמע. וגם שאמר בפסוק שתי אותותי שתי חסר יו"ד. וגם שאמר אותותי אלה, כאילו הם לפניו. וביותר קשה, הלא השי"ת אינו בא בטרוניא עם בריותיו, ולמה מכביד את לבו להכות אותו:

ונראה, דהנה משה רבינו הי' בחי' דעת, ואמר לו השי"ת שימשוך בחינות הדעת במחשבת פרעה, זאת ימשוך לו במחשבה, כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו וכו', וא"כ אל ישגיח על הכבדת הלב שלו, כי השי"ת מכביד לבו והבחירה אצלו חפשית לכל אשר יחפוץ יעשה, וזהו התראה שלו, וזהו שאמר בא אתה אל פרעה, ותרגומו עול לות פרעה, שתעול במחשבתו זאת, כי אני הכבדתי את לבו וכו', וזהו שפירש"י ז"ל והתרה בו וכו', רצה לומר תתרה בו שלא ישגיח על הכבדת לבו, כי אני הכבדתי את לבו והבחירה בידו חפשית לכל אשר יחפוץ:

ועל דרך הפשוט לא קשה בהכבדות לבו, כי השי"ת לא רצה שישלחם מחמת מורא ופחד של המכות, לכך תיכף שנסתלקה ממנה המכה חיזק השי"ת את לבו שלא ייראו עוד, ויהיה כבראשונה, ותמיד היה הבחירה אצלו רק שנסתלק ממנו המורא ופחד המכות, וא"כ שייך בו התראה, כי הבחירה אצלו תמיד:

ואמר למען שתי אותותי אלה בקרבו, ונראה, דכתב האר"י ז"ל בסדר האגדה שמכת ארבה היה יוצא מהתגלות בינה שבמלכות שבקדושה, והכה בקליפות, ומכת חושך יצא מחכמה שבמלכות דקדושה, (והנה) [והכה] בקליפות, ומכת בכורות יצא מכתר מלכות דקדושה והכה בקליפה, עיין שם:

וידוע , שבינה מרומז על ה"א ראשונה שבשם, וחכמה מרומז על יוד שבשם, וכתר הוא מרומז על קוצו של יו"ד שבשם, וזהו למען שתי אותותי אלה בקרבו, רצה לומר שתי אותותי של שם הוי"ה הם י"ה, בקרבו, שיכו אותו, כי בהתגלותם הכה בקליפה, עיין שם בסדר האגדה:

והנה, מלת הכבדתי, אותיות תי"ו יו"ד שבסוף תיבת הכבדתי, הוא מורה על המדבר בעדו, והוה ליה למימר כי אני המכביד את לבו. יש לומר, כי הוא לשון כבוד ממש, כמו ואכבדה בפרעה ובכל חילו, רצה לומר שאני אכבד את עצמי עם לבו ואת לב עבדיו, שלא רצו לשמוע, ואכה אותם במכות גדולות, ואחר כך ישלחם כמו שכתוב (י, ב) ולמען תספר באזני וכו', ועי"ז אכבד בעיני פרעה וכו':

ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה' (י, ב). להבין, שהתחיל בלשון יחיד למען תספר, וסיים בלשון רבים וידעתם וכו', וגם הכפל שאמר את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם. ונראה, דהנה כתבתי (פי' פרי חיים על הגש"פ) פירוש מה שאמר ר' (אליעזר) [אלעזר] בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא וכו', ונראה, דהנה הענין שצוונו הבורא ית' לזכור תמיד יציאת מצרים, לידע ולהודיע שהוא היוצר ובורא ומנהיג את כל העולמות כולם עליונים ותחתונים, כמו שעשה במצרים ושידד כל המערכות וכל המזלות והטבעיות, כי לפי הטבע עפ"י כשפים של מצרים, לא היו יכולין ישראל לצאת מהם עולמית:

והיה הגאולה על ידי השי"ת בעצמו, ולא על ידי מלאך ולא על ידי שרף, כי אם היה על ידי מלאך, היה יכול להתפגם שם על ידי טומאת מצרים, כמו שכתב האר"י ז"ל (סידור האר"י על הפיסקא ויוציאנו ה' ממצרים) על פסוק (יב, יב) ועברתי בארץ מצרים וכו' , ולכך הוצרך השי"ת בעצמו להוציאם, כי אש אוכלה הוא, והוא המושל ומנהיג את כל הטבעיות כרצונו וחפצו, ולא יאמין האדם בכשפים ובפעולה טבעיות, כי אם בהשי"ת לבד שהוא המושל ומנהיג את כל הטבעיות כרצונו וחפצו, וזהו הענין לזכור יציאת מצרים תמיד:

ובזמן שהאדם הוא בתוקף שכלו ובמוחין גדולים, הוא מבין זה, אבל כשאדם אינו בתוקף שכלו ובעת נפילת המוחין, צריך לחזק עצמו על פי האמונה לזכור תמיד יציאת מצרים כנ"ל:

וזהו שאמר ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, זכות, לשון זך וזוהר, כלומר שלא באתי למדרגה זאת שיאמר יציאת מצרים, לשון אמירה נופל על המחשבה שבלב, כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, כלומר לחשבו שהשי"ת הוא המנהיג את כל העולמות כולם וכל הטבעיות כרצונו, אף בלילות, כלומר אף בעת נפילת המוחין, עד שדרשה בן זומא מן הפסוק שחיוב לזכור יציאת מצרים אף בלילות, שנאמר (דברים טז, ג) למען תזכור את יום צאתך וכו':

והנה כתבתי לעיל בשם הרב הג' בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זלה"ה פירו]ש הפסוק (יג, י) ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, כי הפסח הראשונה היתה התגלות הארת עולם המחשבה הנקרא בינה כמו שכתוב (יג, יח) וחמשים עלו בני ישראל וכו' , ובכל פסח עד ימות המשיח אנו צריכין לקבל הארה מהארה שנתגלה אז ביציאת מצרים, ונמצא הפסח ראשון הוא במדרגת דכר, וכל הפסח של המועדים הבאים מקבלים ממנו, והם בחי' נוקבא, וזהו מימים, לשון דכר, ימימה, לשון נקבה, עכ"ד. ודפח"ח:

ולפי הדרש שדרש בן זומא שחיוב תמיד לזכור יציאת מצרים, זהו פירוש הפסוק למען תזכור, כלומר שתעשה במדרגת זכר את יום צאתך מארץ מצרים, כלומר הארה ראשונה שנתגלה אז, תעשה במדרגת דכר, ותקבל ממנו תמיד כל ימי חייך, ותחשוב תמיד שהוא המנהיג הכל, כל הטבעיות כרצונו וחפצו, ותקבל תמיד הארה מעולם המחשבה כנ"ל ביום ובלילה:

והנה, במצרים הי' הנס על ידי בינה, כמו שכתוב בזוהר (תיקו"ז מב, ב) וחמשים עלו בני ישראל ממצרים וכו' :

וזהו פירוש (סדר הגדה של פסח) כל המרבה לספר ביציאת מצרים, ומלת לספר, לשון בהירות, כלומר שמרבה לספר ולהמשיך הארה מיציאת מצרים מהארה ראשונה, הרי זה משובח, לשון שבח שהשביח הנכסים, רצה לומר שהוא בעצמו ישובח יותר, שהוא ממשיך הארה ראשונה מיציאת מצרים הראשון שנתגלה אז, מה שממשיך על עצמו הוא משובח יותר:

והנה, במצרים היתה התגלות מדת מלכות ע"י עשר מכות, כמו שיצאו הכה בקליפות, ושידד המערכות, והתגלה כי הוא המושל ומנהיג העולם כרצונו וחפצו, וזהו למען תספר וכו' את אשר התעללתי, לשון פועל, שאני פעלתי את עצמי, שהתגלה מדת מלכות, והוא לשון התפעל, שהפועל והנפעל הוא באחד, ורש"י ז"ל פירש ואינו לשון פועל ומעללים, שאם כן, היה לו לכתוב עוללתי וכו', ע"כ, אבל אם הוא לשון התפעל כנ"ל, לא קשה מידי, וזהו אשר התעללתי במצרים ואת אותתי אשר שמתי בם, כי בהתגלות עשרה מדות שבמלכות הכו בקליפות כמו שכתב האר"י ז"ל (סידור האר"י בסדר הגדה), וזהו אותותי אשר שמתי בם:

וזהו פירו]ש אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו, כלומר שהי' התגלות מדת מלכות, שהתגלה מדת מלכותו כי הוא מושל ומנהיג כרצונו וחפצו והוציאנו ממצרים, ולא עשה בהם שפטים, כלומר שלא הכה לקליפות בעת התגלות עשרת מדות

שבמלכות, והכה להקליפות, וזהו עשר מכות שלקו, היה די בשבילנו: ואמר וידעתם כי אני ה', כלומר כשתפרש ביציאת מצרים לא די שתודיע לבנך ובן בנך ותמשיך עליהם, אלא אפי' אתה שכבר ידעת מזה, הנה יוסיף לך בחי' דעת יותר, על ידי שתמשיך הארה מיציאת מצרים הראשון מהארה ראשונה שנתגלה אז, כמו שכתוב (הגדה של פסח) וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, ועל כן אמר לשון רבים וידעתם:

ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים ויהי חושך על ארץ מצרים וימש חושך. ויט משה את ידו על השמים ויהי חושך אפילה בכל ארץ מצרים שלשת ימים. לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם (י, כא-כג). עיין פירש"י ז"ל על וימש חושך, ואונקלוס תרגם וכו', ומדרש אגדה וכו', ועל שלשת ימים פירש"י ז"ל שלוש של ימים, ועל ויהי חושך אפילה שלשת ימים פירש"י ז"ל חושך של אופל, שלא ראו איש את אחיו ג' ימים, ועוד שלשת ימים אחרים חושך מוכפל, שלא קמו איש מתחתיו וכו'. עיין שם. וגם מה שאמר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, אין לו פירוש, ולמה לא אמר ולכל בני ישראל היה אור: וגם איתא במדרש (תנחומא בא, ב, ב) הובא בקדושת לוי על התורה (שמות י,כא) מהיכן חושך זה בא, מחושך של מעלה, שנאמר (תהלים יח, יב) ישית חושך סתרו, וכתוב שם (בקדושת לוי) על זה וז"ל ויש להבין שיהא החושך של מצרים מהחושך שכתוב בו ישת חושך סתרו, שזה רומז על אור הנעלם, עיין מה שתירץ, וגם דאמר לא ראו איש את אחיו, ולא אמר לא ראו איש את רעהו:

ואפשר לומר, דהנה ראינו בכל המכות אשר באו על פרעה היו בארץ מצרים לבד, ובארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה שום מכה מעשר מכות אשר שם משה על פרעה ועל מצרים, והשי"ת נתן הכח למשה, כמו שכתוב (ז, א) ראה נתתיך אלהים לפרעה, והוא היה בעלה דמטרוניתא ומושל במדת מלכות כרצונו כאשר גזר אומר, וזהו שאמר (פסיקתא זוטרתא קלז, ב) מוסיף עליהם משה שהתנבא בזה, וכמו שכתבתי לעיל בפסוק (ד, יז) ואת המטה הזה תקח בידך, כלומר לנטות במדות זה אשר בידך, אשר תעשה בו האותות כרצונך, וכוונת משה בכל העשר מכות על ארץ מצרים לחוד, ועל ארץ גושן אשר שם בני ישראל לא ישלוט שום מכה, כמו שמבואר בפסוק בכל המכות: וכאן במכת חושך אף שהיה חושך בכל ארץ מצרים, היו צריכין גם בארץ מצרים שישלוט גם האור לבני ישראל אשר יהיו בארץ מצרים, שהלכו לראות שם כל מטמוניהם, ולא נטלו כלום, רק אח"כ בהסרת החושך אמרו למצרים שהם יודעין מכל כליהם שראו בימי חושך, שישאלו להם בצווי השי"ת אליהם, ומחמת זה שהיו יודעין המצרים שבני

ישראל ראו כל מטמוניהם בימי חושך ולא נטלו כלום, מחמת זה בעצמם השאילו להם:
וזה שאמר השי"ת אל משה שיהא כוונתו כשיטה את ידו על ארץ מצרים ויהא חושך על ארץ מצרים, לא חושך גמור בכל ארץ מצרים, שאף בני ישראל אם יהיו שם, גם כן לא יראו, אלא יהיה כוונתו שיהא חושך על ארץ מצרים למצרים לבד, וימש חושך, כלומר שיסור החושך גם בארץ מצרים לבני ישראל אשר יהיו שם במצרים בימי חושך, מהם יסור החושך ויהיה אור להם, ומלת וימש פירושו שיסור, כמו ויהושע בן נון נער לא (משו[ימיש] מתוך האהל, וכן תרגום אונקלוס לפי דרכו מלת וימש, בתר דעדו קבל לילה וכו', וכאשר יכוון משה בכוונתו ליתן המכה על ארץ מצרים כן יהיה, וכן עשה משה בכוונתו, וכן היה:
וזה שאמר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם של המצרים, שהיה להם חושך, ולכל בני ישראל שהיו שם היה אור וראו כליהם כנ"ל:
ועל מה שאמר בשלשת ימי אפילה הראשונים לא ראו איש את אחיו, ולא אמר את רעהו, אפשר לומר, שאף בשלשת ימים ראשונים שלא היה החושך מוכפל, אף על פי כן לא ראו איש אף את אחיו, שהיה מכירו ביותר מחמת שהוא אחיו, אף על פי כן לא ראה אותו, וכענין שאמרו (ירושלמי פ"א ה"ב וראה תוס' ברכות ט, ב ד"ה אחרים) זמן ק"ש משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ויכיר אותו, ולא רגיל עמו לגמרי שאז יכיר אותו גם בלילה, ועל כן אמר שאף בשלשת ימים ראשונים, שלא היה החושך מוכפל, אף על פי כן לא ראו איש את אחיו המכירו ביותר:
ועל מה שהקשה בספר קדושת לוי על המדרש שאמר מהיכן חושך זה בא, מהחושך של מעלה, שכתוב בו ישת חושך סתרו, הלא זה מרומז על אור הנעלם, יש לומר, דידוע מה שכתוב בסדר אגדה של האר"י ז"ל (סידור האר"י סדר הגש"פ) שבכל העשר מכות היה התגלות מדת מלכות דקדושה בכל עשר ספירות, וכשהתגלה ספירה אחת ממלכות דקדושה הכה כנגדו בקליפה, עד שהתגלה כל העשר ספירות דמלכות דקדושה הכה עשר מכות כנגדו בקליפה, וכיון שהתגלה מדת מלכות דקדושה בכל העשר ספירות במכת בכורות שהיא אחרונה, אז יצאו לחירות, והחושך שכתוב בו ישת חושך סתרו, יש לומר שזה היה התגלות למלכות דקדושה, והכה כנגדן בקליפה בחושך גמור ומוכפל, וז"ל שם ויצאה המכה זו של חושך מחכמה מלכות דקדושה והכה לחסד הזכר דקליפה, עכ"ל. ומחמת שהכה לחסד הזכר דקליפה כנגדו, ע"כ לא קמו איש מתחתיו, רצה לומר דהקליפה של מצרים לא היה יכול להנשא ולקבל מג' ראשונות של קליפתם, וזהו לא קמו איש מתחתיו:

ויקרא פרעה אל משה וכו' לכו עבדו וכו' רק צאנכם ובקרכם יוצג וכו'. ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות ועשינו לה' אלקינו. וגם מקנינו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבוד את ה' ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' עד בואנו שמה (י, כד-כו). להבין מה שאמר ממנו נקח לעבוד, הוי ליה למימר ממנו נזבח לה' כו', וגם דאמר ואנחנו לא נדע מה נעבוד ה' עד בואנו שמה, אין לו פירוש, שנוכל לומר שהאמת הוא כן:

ונראה, דהגם השי"ת אמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים (בראשית טו, יג) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ואמר זרעך, הפירוש כתיב בסידור האר"י ז"ל (כוונת סדר פסח בכלל) כי אברהם היה נשמת אדם הראשון, ובאותם הק"ל שנה משך בערלתו ונפלו ניצוצות הקדושות בקליפה של מצרים שנקרא ערות ארץ, ועל כן הוצרכו לבוא לעבודה בחומר ובלבנים, להוציא משם הניצוצות קדושות שנפלו שם, ע"כ, עיין שם :

והנה, אברהם אבינו בעצמו כשבא למצרים נפל ממדריגתו עבור זה, והיה ירא לנפשו, ואמר הנה נא ידעתי וכו' אמרי נא אחותי את וכו', והנה במצרים היה גלות הדעת, שאפילו ישראל לא נודע להם בבירור בחי' הדעת, כמו שפירש הרב הקדוש בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זללה"ה (הגדה של פסח) מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, אבותינו נקרא חכמה בינה דעת, והדעת הוא המבדיל בין האור, מעשיהם של צדיקים, ובין החושך, מעשיהם של הרשעים, וכיון שהדעת היה בגלות היו עובדין השי"ת בהנאת עצמן גם כן, והוא עבודה זרה, ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו, שנתגלה בחי' הדעת ועובדין את השי"ת לבד, עכ"ד. ודפח"ח:

וכיון שבא משה בחי' הדעת שנגלה על ידו, על ידי שהכה את פרעה בעשר מכות, כמו שפירש רש"י ז"ל בפ' וארא בפסוק (ז, א) ראה נתתיך אלהים לפרעה, ופירש"י ז"ל וז"ל לרדותו במכות ויסורים, עיין שם, ועל ידי שהכה אותו אמר בכולן למען תדע כי אין כה' אלקינו, וכשהכה כל העשר מכות נגלה בחי' מלכותו, כמו שכתב האר"י ז"ל בסידור (סדר הגש"פ) בעשר מכות, ואז פרעה בעצמו ביקש ממשה, כמו שאמר פרעה (יב, לא) קומו צאו מתוך עמי גם אתם וכו'. גם צאנכם ובקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אותי וכו':

והנה במצרים היה נגוף ורפוא, נגוף למצרים ורפוא לישראל (זוה"ק ח"ב לו, א), כי למצרים נתגלה בחי' הדעת על ידי עשר מכות שהכה אותם, ולישראל נתגלה בחי' הדעת להם על ידי המכות ויסורים של המצרים:

וזהו פירוש הפסוק (בראשית טו, יג) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, הזכיר גרות היינו משנולד יצחק ק"ץ שנה עד שבא למצרים, ואחר כך ועבדום, ואחר כך וענו אותם, כי העינוי והעבודה קשה התחיל משנולדה מרים פ"ו שנה כמנין אלקים, וקושי השיעבוד פ"ו שנה היה כדי להשלים העינוי של הק"ץ שנה משנולד יצחק, שנגזר עליהם עבודה ארבע מאות שנה ולא היה כי אם רד"ו, וכמו שכתבנו בסדר אגדה ע"ש :

ואפשר לומר הטעם, כי השי"ת הוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות, וראה שאי אפשר להם להיות במצרים בעבדות ארבע מאות שנה, וכמ"ש האר"י ז"ל בסידור (סידור האר"י בסדר ההגדה מצה זו) על פסוק (יב, לט) ולא יכלו להתמהמה וז"ל הנה נ' שערים דמסאבותא במצרים, ואם היו ישראל מתעכבים במצרים עוד רגע אחד לא היו יכולין לצאת לעולם כי היו נשקעין בשער הנו"ן דסטרא אחרא, עכ"ל. ועל כן חישב הק"ץ שנה של הגירות משנולד יצחק גם כן, והשלים העבדות שלא היה בהם על ידי קושי השעבוד, ועל כן נגזר עליהם כך, שיחשוב הק"ץ שנה של הגירות עם קושי השיעבוד ג"כ אל הארבע מאות, וכדי שלא יוחלט ח"ו לעולם אם יהיו יותר שם וכמו שכתב האר"י ז"ל: והנה, משה רבינו קבל הערב רב, הם אותם שמל יוסף והיו נוהגין דת יהודית אף כשהיו במצרים, ומחמת שהיו בחי' הדעת, כי ערב רב גימטריא דעת היא בחי' משה, על כן קבל אותם והוציא אותם ממצרים שלא בזמנן, וכיון שהוציא ממצרים כל הניצוצות הקדושות שהיו במצרים שלא נשאר כלום, על כן נאסר לבוא עוד אל מצרים, כי אין שם בירור ניצוצות וכמו שכתבו בספרים (פרי עץ חיים שער קריש פ"ג), ופרעה רצה לשלח אותם, רק שלא ילך עמהם הערב רב דהיינו לברר כל הניצוצות הקדושות, רק להם ישארו במצרים, ויצטרכו בני ישראל עוד לבוא אליו לברר כל הניצוצות הקדושות שנשארו:

וזהו שאמר רק צאנכם ובקרכם יוצג, וצאן נקרא הניצוצות הקדושות שיצאו מהם, מלשון צאינה, ובקרכם, היינו לשון ביקור, והוא לשון (ישעיהו נה, ו) דרשו ה' בהמצאו, והוא לשון תשובה, וזהו צאנכם ובקרכם, מה שאתם הוצאתם הניצוצות הקדושות, זה יוצג, ולא ילך עמכם:

והשיב לו משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות, כלומר שעל ידך מה שאתה בעצמך תלקה ותפחד ותקום בלילה, ותאמר קומו צאו מתוך עמי גם צאנכם ובקרכם קחו ולכו וברכתם גם אותי, מזה המעשה שיהיה לך ותפחד ותאמר כך, יוסיף ויגלה לנו בחי' הדעת בשלימות, כמו שהתגלה בחי' הדעת על ידי היסורין שלכם מן העשר מכות, וכשתאמר כך אלינו היינו במכת בכורות, אז יתגלה לנו בחי' הדעת בשלימות על ידי

היסורין שלכם, וזהו גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות, שנודה לה' אלקינו, ונדע כי הוא הבורא ומושל ומנהיג כל העולמות כולם אף העולם הזה כרצונו וחפצו, ומלכותו בכל משלה אף בקליפות:

והנה הרמב"ן ז"ל כתב בפירוש התורה על פסוק (כ, ב) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ופירש, כל האותות ומופתים שהראיתי בתוך מצרים בשביל ישראל, והוצאתים מעבדות לחירות בכדי שאקרא ה' אלהיכם דייקא, עכ"ל, היינו שאתם תדעו ותבינו מעצמיכם ה' אלהיכם המוציא אתכם, ותקרא אלהותי עליכם: וזהו ועשינו, על ידי הצרות שלכם, תחילה בחינת הדעת אלינו בשלימות, ונדע שהוא יתברך המושל ומנהיג, ומלכותו בכל משלה אף בקליפות, ויקרא שמו יתברך ואלהותו עלינו, וזה ועשינו לה', שיקרא אלהינו, וזה וגם מקנינו, הכל כל הקנינים, היינו ניצוצות הקדושות שהוצאנו בכאן, ילך עמנו, לא תשאר פרסה, היינו פרסה ה', היינו ניצוץ אחד לא ישאר בכאן, ועם כולן נלך, כי ממנו, עבור המכות שלכם, נקח אנחנו לעבוד את השם יתברך, שיגלה לנו בחי' הדעת, ונקח לעבוד ה', על כן כתיב לשון נקח:

ואנחנו לא נדע מה נעבוד ה' עד באנו שמה, ושמה הוא צירוף של משה, והוא לשון שממון, כמו כוס שמה ושממה (יחזקאל כג, לג), כי משה הוא רודה את פרעה ביסורין ומכות, כמו שפירש"י ז"ל על פסוק (ז, א) ראה נתתיך אלהים לפרעה לרדותו ביסורין עיין שם, וזהו ואנחנו לא נדע, כלומר אין לנו בחי' הדעת בשלימות, עד בואנו שמה, עד שנבוא אל הצירוף הזה שיהיה לך שמה ושממון בשלימות, ותלקה בכל העשר מכות, ואז יתגלה לנו בחי' הדעת בשלימות, על ידי נגוף ורפוא, נגוף למצרים בעשר מכות, ורפוא לישראל שיתגלה להם בחי' הדעת על ידי זה כנ"ל:

וגם מקנינו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' עד בואנו שמה. ונראה, דהנה אמרתי פירוש הפסוק (יב, כא) ויקרא משה אל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח, דהנה כתיב בליקוטי תורה פרשת מקץ (בראשית מא, נה) ענין ערב רב שהיו ניצוצות קרי של אדה"ר, אותן ניצוצות המה סוד מצרים של יוסף להחזירם אל הקדושה בסוד ברית עליון, והם אותן שמל וטלטלם לצרפן ואלו הם ערב רב וכנ"ל, וזה שאמר (יב, לח) וגם ערב רב עלה וכו', כי אלו הם ערב רב שנתערבו ניצוצות קדושות במצרים, ולכן רצה משה להעלותם, אך הקב"ה ראה שעדיין לא מתוקנים, ולא היה רוצה להוציאם עדיין עיין שם :

והנה, אברהם אבינו קודם שהוליד את יצחק וישמעאל היה מוליד נשמות גרים, והיו מגיירין, ותלמידים קרויין בנים, וזה שאמר אל זקני ישראל, הם אותן חכמים, כי זקן זה קנה חכמה, משכו וקחו לכם צאן, מלשון צאינה, רצה לומר שימשיכו את הערב רב, הנשמות שיצאו ונפלו בקליפות שימשיכו אליהם ולהעלותם ולקרבם לעבודת השי"ת, למשפחותיכם, ותרגום אונקלוס לזרעיתכון, רצה לומר שתלמדו ותקרבו אותם לעבודת השם יתברך, ויהיו חשובים כבנים שלהם, וזהו לזרעיתכון, שיהיה זרע שלכם: ובאמת, גם ישראל לא היו ראויים למדריגה זו להעלותם, כי הם היו גם כן ערום ועריה, וזהו (יב, כא) ושחטו הפסח, ואיתא בסידור האר"י ז"ל בסדר הגדה (סידור האר"י סדר הגש"פ) שעל כן נקרא פסח לשון דילוג וקפיצה, כי הם באו בגדלות קודם לקטנות , ועיין בפסוק (יב, ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה, שכתבתי פירוש בשם הרב בוצינא קדישא מוהר"ר אברהם ז"ל עיין שם, וזהו ושחטו הפסח, ותבאו לגדלות המוחין, ות[ו]כלו להעלותם:

וזהו שאמר משה וגם מקנינו ילך עמנו, רצה לומר הערב רב שהם הקנינים שלנו שנתקרבו אלינו, ילך עמנו, לא תשאר פרסה, ומלת פרסה הוא פרס ה', פרס לשון חתיכה , וידוע בזוהר (עי' זוהר ח"א כה, א) ובספרים שהגרים שורשם בה"א אחרונה של שם הוי"ה, ולא היה רוצה שישאר שום ניצוץ במצרים, ועל כן כתיב (דברים יז, טז) לא תשובו בדרך הזה עוד, כי כבר העלו כל הניצוצות הקדושות שהיה שם (פע"ח שער קרי"ש פ"ג):

וזהו לא תשאר פרסה, אף ניצוץ אחד מה"א אחרונה, כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו, ר"ל בשביל הניצוצות הקדושות אלו באנו למצרים להעלותם, ונשתעבדו בחומר ובלבנים ונתקרבו לעבודת השי"ת, ולא כעשו, שכתוב (בראשית לו, ו) וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו, עיין שם פירש"י ז"ל וז"ל מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק, עיין שם. ואנחנו סבלנו הגלות כדי להעלות אותם הניצוצות קדושות ונתקרבנו לעבודת השי"ת עבור זה, וזהו כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו, רצה לומר בשבילם נתקרבנו לעבוד השי"ת: כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה (יא, א). עיין פירש"י ז"ל כלה גמירא, כולכם ישלח, עיין שם. להבין הכפל גרש יגרש, וגם למה לא אמר כולכם יגרש אתכם מזה: ונראה על פי פשוט, לפי שפרעה כבר גרש את משה ואהרן, כמו שכתוב אצל מכת ארבה (י, יא) ויגרש אותם מאת פני פרעה, ואמר לו השי"ת שיגרש את כולכם מזה, ואח"כ כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה, רצה לומר שיכלה ממש, כי ירדוף אחריכם ויבא בים, כמו שכתוב (יג, יז) ויהי בשלח פרעה וכו', וזהו כשלחו, אחר שישלח, כלה גרש יגרש, יכלה לגמרי מי שהיה גרש ומי שיגרש

אתכם מזה כנ"ל, ויהיה כלה עד עולם: ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאוד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם (יא, ג). להבין מה שאמר גם האיש משה גדול מאוד וכו', ולא נזכר חן אצלו, והאיך הוא מקושר למעלה:

ונראה, דאמרו רז"ל (סוטה מז, א) שלשה חינות הן, חן אשה על בעלה וכו', ובכולן, חן המקבל על המשפיע לו, נתן לו השי"ת כדי שישפיע, לכן בכאן שהיו צריכין להשאיל מן המצרים, נתן להם השי"ת חן בעיניהם שישאילום, אבל משה רבינו ע"ה לא היה צריך לזה, שלא שאל כלום, כמו שדרשו רז"ל (שמו"ר כ, יט, סוטה יג, א) חכם לב יקח מצות (משלי י, ח) זה משה, שהכל נפנין לכסף וזהב, והוא לקח עצמות יוסף, כמ"ש (יג, יט) ויקח משה את עצמות יוסף וגו', וגם לשאר טובות שלהם לא היה צריך לקבל מהם, כי הוא היה גדול מהם, ונמצא לא היה צריך לזה החן: וזה שאמר גם האיש משה שלא היה צריך לאותו חן, אף על פי כן נתן לו השי"ת חן בעיני עבדי פרעה ובעיני העם, שקיבלו אותו להיות גדול ומושל עליהם, כי המלך מקבל תענוג מן המלוכה, מעבדיו הממליכים אותו, שיש לו חן בעיניהם שראוי הוא, לכך ממליכין אותו עליהם, וזה שאמר גדול מאוד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה וכו', זהו גם כן מחמת החן שנתן לו השי"ת שיקבלו אותו עליהם להיות גדול ומושל עליהם וכו' כנ"ל:

ויאמר משה וכו' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים וכו' (יא, ד). ונראה, דהנה כתוב בסידור האר"י ז"ל וז"ל הנה אז היתה לידת אימא זכר ונקבא, ובת בתחילה, לכן בחצי הלילה יצאה הנוקבא ועשתה נקמות גדולות בלילה עכ"ל: והנה מדת מלכות נקרא כה, ולשון אמירה נופל על מחשבה שבלב כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך וכו', וזה שאמר משה, כה אמר ה', רצה לומר מדת כה הוא עדיין באמירה במחשבה, אבל כחצות הלילה אני יוצא, ואני הוא מדת מלכות שנקראת אני, ובחצות הלילה יתגלה מדת מלכות בתוך מצרים ויעש הנקמות גדולות, ולכן פירש"י שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה, כי על ידה היתה מכת בכורות: בגמרא (שבת קמז, ב) רבי אליעזר איעקר תלמודיה, קם קרא בסיפרא החודש הזה לכם, החרש היה לבם. עיין בספר זקוקין דנורא על מה שנפל בטעות הזה דוקא ולא בטעות אחר עיין שם הטעם. ונראה, דהנה שמעתי מפי הרב הגאון החסיד מו"ה לוי יצחק נ"י אב"ד דק"ק בארדיטשוב על מה שתרגום על כשפים (ח, ג; ח,יד-טו) חרשיא, דהנה, האדם צריך להיות דבוק תמיד בשורש בעולם המחשבה הנקרא בינה, ולהאמין כי כל הפעולות למטה בעולם העשיה הוא משם, והנה אלו מכחישין פמליא של מעלה ומאמינין בכשפים ועוקרין עצמו מן השורש עולם המחשבה הנקרא בינה הוא עולה השמועה, על כן הם נקראין לשון חרשיא לשון חרש, היפך עולם

השמיעה עכ"ד, ודפח"ח: והנה, הנס היה במצרים מעולם המחשבה הנקרא בינה כמו שכתוב (יג, יח) וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים, שבאו תיכף לשער החמשים. והרב הקדוש המגיד זללה"ה אמר על לשון חודש ושנה הנזכר בספרים בעיבור. ושם הוא למעלה מן הזמן, הוא פירושו לשון חידוש השכליים, ושנה לשון שנוי מעולם לעולם עד שנשתלשל למטה, עכ"ד, ונמצא פירו[ו]ש הפסוק החודש הזה, רצה לומר התחדשות והארת השכל שהוא לכם עתה מעולם המחשבה, לכם ראשי החדשים, שהוא מקור וראש לכל התחדשות : וידוע מה שכתב האר"י ז"ל (פע"ח שער השבת פ"ג, שער ר"ה פ"א, שער תפילת ר"ה פ"ו) זכור ואל תשכח, ע"ב וקס"א גימטרי' זכור, עיין שם, והנה מי שדבוק בשורש בעולם המחשבה שהוא קס"א הוא בעולם הזכירה, והוא עולם השמיעה, ור"א איעקר מעולם הזכירה והוא עולם השמיעה, ונפל לעולם השכחה שהוא ההיפך מעולם הזכירה ועולם השמיעה, ועל כן קרא החרש, שהוא היפך מעולם השמיעה, היה לבם, ובינה נקרא לב, כמו שכתוב בתפלת אליהו ז"ל (הקדמת תיקו"ז יז, א, קכג, א) בינה לבא, ובה הלב מבין, ועל כן נפל לטעות בהיפך:

החודש הזה לכם ראש חדשים (יב, ב). עיין פירש"י ז"ל ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חודש ניסן אמר לו, זה יהיה לכם ראש לסדר מנין החדשים, שיהא אייר קרוי שני, סיוון שלישי, עכ"ל. ולפי זה יש להבין, למה אמר אח"כ פעם שנית ראשון הוא לכם לחדשי השנה:

ונראה, הנה פלוגתא בגמרא בר"ה (י, ב) ר"א אומר בתשרי נברא העולם, ר' יהושע אומר בניסן נברא העולם. ולהבין איך פליגי במציאות, וגם זה מביא ראיה מפסוק, וזה מביא ראיה מפסוק , וכי הפסוקים ח"ו סותרים זה את זה:

ונראה, דכתוב בספרים (עץ חיים שער א ענף ג) דבריאת העולם היתה בתחילה בחי' צמצום אור ית', ועל ידי זה יוכל להתהוות בחי' כלים, ואח"כ המשיך השי"ת החיות בכלים, וידוע, דתשרי הוא בחינת דין וצמצום (זוה"ק ח"ב קפו, א), וניסן הוא בחי' אהבה וחסד, וזהו ר' אליעזר סבר בתשרי נברא העולם, רצה לומר בבחי' דין וצמצום, כי אי אפשר להיות העולם אלא ע"י צמצום אורו יתברך, אז נעשה בחי' כלים, ורבי יהושע נמי מודה שתחילת הבריאה היתה ע"י צמצום, אבל האיך נקרא שם הבריאה אליו אם אין לו חיות, על כן אומר בניסן נברא העולם, רצה לומר בבחי' אהבה והתפשטות החסד, רצה לומר כאשר נמשך ונתפשט ובא חיות אל הכלים אז יקרא שם הבריאה עליו:

נמצא, לא פליגי כלל במציאות, ששניהם מודים שתחילת הבריאה היתה על ידי צמצום, וגמר הבריאה ע"י חסדים, וכן הפסוקים, שר"א מביא ראיה מהתחלת הבריאה מה שאמר

השי"ת תוציא הארץ, ור' יהושע מביא ראי' האיך שנעשה עיין שם : וידוע, דבריאת העולמות היה בשביל ישראל (ויק"ר לד, א, בראשית רבה א, א), רצה לומר בשביל האהבה שרצה להטיב ולהשפיע לישראל שלשה עשרה מכילין דרחמים, וכשהם עושים חסדים למטה, אז מעוררין אהבה ראשונה של בריאת העולמות כדי להשפיע עליהם, ומשפיע עליהם ברכה בלי די, וזה החודש הזה, רצה לומר התפשטות אהבה וחסדים שבחודש זה לבריאת עולמו, להמשיך חיות להעולמות, לכם, רצה לומר בשבילכם, כי בשביל ישראל נבראו העולמות כדי להמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמי, ראש החדשים, רצה לומר ראש הוא לכל העולמות המחודשין בהשתלשלות עד ישראל שהם בעוה"ז, שיהא אחר כך לישראל, כשישראל עושין חסדים למטה אז מעוררין אהבה ראשונה והתפשטות אהבה ראשונה, ובא עליהם חסדים גמורים מאהבה ראשונה, כי יש בהם מדת אבות, רחמנים ביישנים גומלי חסדים:

וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה, ושנה הוא לשון שינוי, כלומר כשיש ח"ו למטה שינוי לרעה, אז ישראל למטה גומלין חסד חנם זה לזה, ואז מעוררין חסד הראשון שקודם בריאת העולמות להטיב לישראל ברצון ברכה ונדבה מתנת חנם אף על פי שאינו כדאי, ואז נהפך השינוי מרעה לטובה:

והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו חג לה' לדורותיכם (יב, יד). ולהבין מה זה הזכרון, נראה לפרש, על פי שאמרתי פירוש הפסוק (תהלים צח, ג) זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו:

דהנה, הרב המגיד זללה"ה אמר על פסוק (יג, י) ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, דהנה בפסח ראשון שבו יצאו ישראל ממצרים נתגלה הארה להם על ידי נסים ונפלאות, וכל שאר מועדים הבאים לקראתינו עד עולם, אנו ממשיכין הארה ומקבלין מפסח ראשון שבו נתגלה הארה ראשונה ע"י נסים ונפלאות, נמצא הפסח ראשון רצה לומר הארה ראשונה הוא בחי' דכר, וכל המועדים הם בחי' נוקבא, שמקבלים שפע וברכה והארה מפסח ראשון, וזהו ושמרת וכו' מימים ימימה, וימים הוא לשון זכר, וימימה הוא לשון נקיבה, רצה לומר להמשיך הארה מימים, מפסח ראשון, ימימה, הם ימים טובים הבאים עד עולם, להמשיך ולקבל הארה מפסח ראשון, ע"כ, ודפח"ח: והנה זה הוא חסדו השי"ת עלינו בימים טובים, שצוונו להראות חסדו ונפלאותיו אלינו, ולקבל השפעותיו וברכותיו מן הנס הראשון והארה ראשונה עד עולם לכל הדורות הבאים, וכן בכל ימים טובים ובכל הנסים שעשה עם ישראל, הכל עשה בדרך הזה, לקבל מנפלאותיו

וישועתו עד עולם, משא"כ בשר ודם, למשל, מלך גדול שעשה ישועה גדולה לאיש אחד או לרבים, ישועתו תיכף נפסק, אבל הביטו וראו את ישועת ה' שהוא עד עולם:

וזהו פירוש (תהלים ג, ט) לה' הישועה על עמך ברכתיך סלה, רצה לומר הישועה שהוא מה' לעמו בית ישראל, מקבלים מהשפעתו וברכתו עד עולם מהארה ראשונה, כמו שכתוב בתפילה (תפילת יו"ט) והשיאנו ה' אלהינו את ברכת מועדיך וכו': וזהו פירוש הפסוק (תהלים קיא, ד) זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה', וזכר הוא בחי' דכר, רצה לומר שעשה בחי' דכר לנפלאותיו, להשפיע מנפלאותיו ומהארתו עד עולם, מנס ומפלא הראשון לכל הדורות הבאים על ידי ימים טובים, הוא מפני שחנון ורחום ה', ורצה להשפיע מנפלאותיו לכל הדורות הבאים עד עולם, וכן בכל הנסים:

ובמגילה כתוב (אסתר ט, כח) והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור, רצה לומר והימים האלה נזכרים, רצה לומר ימי הפורים הראשון שבימי מרדכי ואסתר הם נזכרים, הם בחי' דכר, להשפיע לכל דורות הבאים מהארת הנס שנתגלה אז, ונעשים בכל דור ודור, כי בחי' עשיה הוא בחי' נוקבא, רצה לומר שבכל דור ודור ימי הפורים הם בחי' עשיה ונוקבא, שמקבלין הארה מימי הפורים הראשון: וזה שאמר זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל, רצה לומר חסדו, הוא הארתו והשפעתו ואמונתו שנתן לבית ישראל בעת ההוא כמו שכתוב (יד, לא) ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ועל ידי זה היו יכולין לקבל הנס, כל זה עשה בבחי' דכר, להשפיע לכל הדורות הבאים מהארה זו, ועל ידי זה ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו, אף הדורות הבאים ראו את ישועות ה' שעשה בימים ההם, על שם שהם מקבלים שפע וברכה מהארה ומנס ההוא, ואמר ישועת אלקינו, רצה לומר משא"כ ישועת בשר ודם שישועתו תיכף נפסק, אבל ישועת אלקינו הוא עד עולם:

וזהו ישראל נושע בה' תשועת עולמים, רצה לומר ישראל שבא להם הישועה מה' שהוא חי וקים לעולמי עד, על כן גם תשועתו לעולמים, וזהו פיר[ו]ש והיה היום הזה לכם לזכרון, לבחי' דכר, שישפיע לכם היום הזה לעולם, וזהו וחגותם וכו' לדורותיכם, שיקבלו מיום זה, וזהו פי' הפסוק (שמות יג, ג) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, רצה לומר שתעשו אותם בבחי' דכר כו':

שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם כל כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי (יב, טו). ולהבין, מה שאמר אך ביום הראשון, מהו אך, ודרשת חז"ל ידוע , וגם שאמר מיום הראשון עד יום השביעי, אין לו שייכות למעלה, וגם שהוא מיותר לגמרי:

ונראה לבאר על דרך רמז, דהנה ידוע שיש באדם שבעה מדות, כח אהבה, וכח היראה, וכח התפארת, וכח הניצוח, וכן כל השבע מדות נמצאים באדם, וכל מה שברא הקב"ה בעולמו, לא ברא אלא לכבודו (אבות ו, יא), וצריך האדם לעבוד השם יתברך בכל כוחותיו, שלא לאהוב שום דבר רק לעבוד השם יתברך ולקיים מצותיו ולקיים בכל דרכיך דעהו כמ"ש בש"ע (או"ח סימן רל"א) וז"ל וכן אפילו לישב בסוד ישרים, ולעמוד במקום צדיקים, ולילך בעצת תמימים, אם עושה להנאת עצמו ותשלום חפצו ותאוותו אינו משובח, אלא אם כן עשה לשם שמים וכו', כללו של דבר, חייב אדם לשום עינו ולבו על דרכיו, ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו, וכשרואה דבר שיבא לידי עבדות הבורא ית' יעשהו, ואם לאו, לא יעשהו, ומי שנוהג כך, הוא עובד את בוראו תמיד, ע"כ:

והנה, אף שאדם צריך לראות ולהשגיח על כל מדותיו, ביותר צריך להשגיח על מדת אהבה, שלא יכשל באהבה רעה, כגון אהבת נשים, אהבת ממון, אהבת הכבוד, אהבת אכילה ושתיה, והגוף נוטה אחריהן, ובקל הוא נוטה אחר יצר הרע המסיתו, על כן צריך האדם לשום עצמו כאין, ולמעט עצמו עד מאוד, שלא להתאוות לשום דבר גשמי, אשר הוא לפי שעה, הוה ונפסד, וידבק עצמו באהבת הבורא, שורש כל אהבות, וכשלא יכשל במדת אהבה, אז הוא בקל אצלו שאר המדות גם כן שלא יכשל בהם, ושיראה שיהא הכל לעבודת הבורא לבד:

וידוע, דשבעת הימים הן השבעה מדות, ורז"ל דרשו (מכילתא בא, ט) ושמרתם את המצות (יב, יז) לשמור המצות, וזהו שאמר שבעת ימים, רצה לומר השבעה מדות, מצות תאכלו, וכל התענוגים נקראין על שם האכילה, וזהו מצות תאכלו, יהיה לכם תענוגים מן מצות עבודת הבורא, שיהא הכל לעבודת הבורא, ויהיה כל מעשיו בשבע מדותיו הכל מצות הבורא, ואמר אחר כך אך ביום הראשון, רצה לומר במדה ראשונה היא אהבה, על ידי שתמעט עצמך עד מאוד, תבטל היצה"ר מגופך שלא יסיתך אחר אהבה רעה הנוטה אחר תאוות הגוף, וזהו אך, וכל מקום שנאמר אך אינו אלא מיעוט (פסיקתא זוטרתא דברים יב, א), רצה לומר ע"י מיעוט תבטל היצה"ר הנקרא שאור, שלא תכשל באהבה רעה: והנה, יש בני אדם שיצר הרע מסיתן, ומתחרטין אחר כך, ופעם שנית מתגברין על היצה"ר, ופעם נכשלין, אבל יש בני אדם שרודפין אחר יצר הרע ומבקשין אותו, ויש להם תענוגים מיצר הרע, וזהו שאמר כי כל אוכל חמץ, ורצה לומר שהוא במדריגה שיש לו תענוג מיצר הרע הנקרא חמץ אז ונכרתה וכו':

דהנה איתא בליקוטי תורה פר' בא (ד"ה ענין כרת) ענין כרת וז"ל בקיצור, ואם האדם זוכה, גם הנפש מקבלת מאור הנשמה ורוח ממקום העליון, מלבד הנשפע לה ממקום

המשפיע לנפש, וזה שאמר (ישעיהו נח, יא) והשביע בצחצחות נפשך, שהם ג' צחות וכו', אבל אם לא זכה, שעבר על כריתות, הגם שגופו נכרת ואין הנשמה שורה בו, גם הנפש נכרת, ומתפרדת מהנשמה ורוח, וזהו ונכרתה הנפש ההוא אבל וכו' עכ"ל בקיצור , וישראל נקראין בחי' מוחין, כי ישראל אותיות לי ראש, כמו שכתוב בשם הרב המגיד זללה"ה:

וזהו ונכרתה הנפש ההוא מישראל, רצה לומר מי שהוא במדריגה שיש לו תענוג מיצה"ר, ומרדף אחריו, וזה בודאי ונכרתה הנפש, בחי' נפש, מישראל, מבחי' רוח ונשמה, שהם בחי' מוחין, מיום הראשון עד יום השביעי, רצה לומר בכל השבע, בודאי הוא נכשל בכל השבע מדות, ועבר עבירות הרבה, ועל כן הוא מרדף אחר יצה"ר, ובכל השבע מדות הוא בודאי נכשל, ועל כן תראה שלא תכשל ביום הראשון שהיא מדת אהבה, וממילא לא תכשל בשאר מדות:

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח. ולקחתם אגודת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם וכו'. ועבר ה' לנגוף וכו' (יב, כא-כג). מה שאמר משכו, פירש"י ז"ל מי שיש לו צאן ימשוך משלו, וקחו, ומי שאין לו יקח מן השוק. ולכאורה הוא מיותר, דמאי נ"מ אם יקח משלו או אם יקח מן השוק, וגם מה דאמר ושחטו הפסח, מלת הפסח הוא מיותר, ומה בא ללמדנו, ומה דהוה הוה, וחוקות ודיני הפסח אמר אח"כ זאת חוקת הפסח:

ונראה, דרש"י ז"ל פי' בפסוק (יב, ו) והיה לכם למשמרת, משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה, ונראה דבא להורות ולרמז, מי שנדבה לבו ורוחו לשוב אל ה' וללכת בדרך הישר לפניו, בראשונה צריך עזיבת החטא להתחרט באמת על כל עונותיו, ויקבל עליו שלא ישוב לכסלה בכל כוחו, ויזכור כל חטאיו ועונותיו ופשעיו שעשה מנעוריו עד היום, ויתודה עליהם ויתחרט בכל יום, כי ידוע מה שארז"ל (אבות פ"ד מי"א) העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד, והוא מלאך המשחית, ואמרו ז"ל (סוטה ג, ב; ע"ז ה, א) עבירה קשורה בו ככלב, וזה אינו מניח אותו לשוב אל ה', רק בזוכרו עבירה שעשה ומתחרט עליה ומתודה בכל יום אז אינו יכול הרע למנעו מתשובה:

ועל כן צריך לזכור כל חטאיו ולהתחרט עליהם, כי אם לא יעשה כן, רק יעשה תשובה על עבירה אחת הגדולה בעיניו, ולא על השאר הדברים, הרע הדבוק בו וקשורה בו ככלב משאר עבירות לא יניחו אותו לשוב אל ה', על כן צריך להתחרט על כולם הנזכר לו, אז אין הרע הקשור בו יוכל למנעו מתשובה, וצריך לעשות [תשובה] בתמידות בכל

יום ולהתחרט עליהם, ואז יהיו עונותיו מסודרים לפניו בכל עת במחשבתו, ובכל עת שרואה אותם במחשבתו הוא מתחרט עליהם, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, תמיד ממש, מחמת התמדת התשובה והוידוי בפה, הם נגדו תמיד, ואז מסודרים עונותיו למחול:

ואף אם בתחילת התשובה הוא עושה התשובה מחמת יראת עונש, ובאמת, אין זה תשובה נכונה, כי זה הוא עובד עצמו בתשובתו, ובאמת, השם יתברך ברחמיו מקבל אף תשובה כזה, בשביל האמונה שבו, כמו שארז"ל (מכות כד, א) בא חבקוק והעמידו על אחת, וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב, ד), אבל אין זה דרך האמת, אבל בעשותו זאת בתמידות כנ"ל, ממילא יבא שישוב אל ה' מאהבה את ה', שיתמרמר לבו בקרבו על שיראה מה שפגם בשמותיו הקדושים, וגרם צער ופירוד למעלה, כמו שאמרו חז"ל (פסחים נ, ב. נזיר כג, ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וזהו הוא כל שכן וק"ו, כמובן מעצמו:

והחילוק בין השב מיראה להשב מאהבה, ידוע מה שאמרו רז"ל (יומא פו, ב) שהתשובה מיראה זדונות נעשין לו כשגגות, והתשובה מאהבה זדונות נעשין כזכיות, ומן העברות נעשין מצוות, וכמו שכתבתי הטעם במקום אחר :

וזהו שאמר משה לישראל שהיו במצרים בגלולי מצרים משוקעין במ"ט שערי טומאה, משכו ידיכם מן ע"ז, וקחו לכם צאן, וצאן הוא מלשון צאינה וראינה, כלומר, הניצוצות הקדושות שגרמתם שיצאו מהקדושה אל הקליפות, תראו שתהיה למשפחותיכם, ועל משפחותיכם תרגום אונקלוס לזרעיתכון, והם התולדות, ועיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, כלומר, שתראו שתהיה הניצוצות הקדושות, שגרמתם בעונותיכם להוריד אותם למקום קליפות, ותשובה מאהבה מעבירות שבידיכם, ואז יהיה מן העבירות זכיות ומעשים טובים, ואז יהיה תולדותיכם, כי עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשיהם הטובים, ועל כן תרגומו לזרעיתכון:

ואמר ושחטו הפסח, דהנה הבעל תשובה בהתודותו על עונותיו, אל יקל בעיניו העבירות מחמת איזה תיר[ו]ץ שגרם לו לבא לידי עבירה זו, ולומר, שהוא קצת באונס או קצת בשוגג מחמת איזה סיבה שגרם לזה, אבל אדרבה, בהתבודד לבבו אל ה' לשוב אליו, ומתודה בפה לפני השם מה שעשה, יגדל העבירה במחשבתו ובדיבורו לפני השי"ת עד מאוד, כמו שאמר משה רבינו ע"ה (לב, לא) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, וגם הבעל תשובה לא יחשוב שיקל בעיניו העבירות שעשה, וימצא זכות לנפשו, מחמת שהוא בגוף החומר העב המדובק בכחות היצר הרע, הדבוק בו משננער לצאת ממעי

אמו, ויחשוב גודל חסדי השי"ת שברא כל העולמות בשביל נשמות ישראל, כדי להיטיב להם ולהשפיע להם י"ג מכילין דרחמים, וכביכול מתחרט על שברא היצר כמו שדרשו חז"ל (ברכות לב, א) ואשר הרעותי (מיכה ד, ו), כי באמת הוא כך:

אבל בחשבו זאת בעת התשובה לא יוכל לבא לידי חרטה גמורה, ולא יתמרמר על עונותיו כל כך, בהמצא לנפשו איזה זכות או איזה תירץ, אלא אדרבה, הוא בעצמו יגדיל הדין על עצמו, ויחשוב כמו שכתב בתקונים (תיקו"ז קמא, ב) תיקון חמישאה וז"ל להתיצב על ה', דאע"ג דבנייהו אינון ישראל לית להון רשות לאעברא על דינא דאורייתא, בדינא אתייהבת ואומי עלה דלא יעבר עלה עכ"ל, ולשון פסח פירש"י ופסחתי וחמלתי, ודומה לו פסוח והמליט:

וזהו ושחטו הפסח, כי בהתרחקו מעצמו במחשבתו חמלת ה', אשר באמת על נשמות עמו ישראל, ויגדיל על עצמו הדין, וזהו ושחטו הפסח חמלת ה', אלא יגדיל הדין על עצמו, ועל ידי זה יתחרט באמת ויתמרמר על חטאיו מאוד, ומחמת זה יבא לידי שפלות, וזהו ולקחתם אגודת אזוב, כלומר שתקחו לנפשכם שתהא במדריגת אזוב, הוא שפלות, כמו שפירש"י ז"ל בפרשת מצורע (ויקרא יד, ד) וז"ל ושני תולעת ואזוב, מה תקנתו ויתרפא, ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב עכ"ל:

וטבלתם בדם, והדם הוא דין, ונתתם על המשקוף ועל שתי המזוזות, הוא צורת הפתח, כלומר, שתגדילו על עצמיכם הדין בפיכם ובלבכם, וכתיב (מיכה ז, ה) שמור פתחי פיך, וכשתהיו מחמת זה בשפלות גדול, והש"י הוא שורה את דכא ושפל רוח (עיין סוטה, א), וזהו ועברתי בארץ מצרים, מצ"ר י"ם, להפרע ולנגוף הרע אשר משכו על עצמם וקשור בם, וראיתי הדם, כלומר הדינים אשר אתם בעצמכם מגדילים, ופסחתי וחמלתי עליכם:

ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים (יב, מא). הקשה באור החיים על ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה, לא אמר הכתוב מה היה, ואם נתכוון על היציאה, הרי אמר פעם שנית ויהי בעצם היום הזה יצאו וכו', וגם מה צער ירמוז בתיבת ויהי, עיין שם:

ועיין פירש"י ז"ל שלשים שנה משנגזר גזירה בין הבתרים עד שנולד יצחק, ושם נאמר לאברהם (בראשית טו, יג) כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, וכשתמנה ארבע מאות שנה משנולד יצחק, תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן רד"ו שנה, זה אחד מהדברים ששינו לתלמי המלך, ע"כ. ובאמת, בבין הבתרים נגזר גזירה כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, וא"כ נגזר גירות ושיעבוד ארבע מאות שנה, ואף כשתחשוב משנולד יצחק היו בגירות, אבל לא היו אז בשיעבוד: ועיין

בסדר אגדה שכתבתי שיש עוד טעם על זה שלא היו במצרים רק רד"ו שנה, שקושי השיעבוד היה משלים להם לגאולה, ושם כתבתי ששני הטעמים צריכין זה לזה, כי נגזר עליהם צער גירות וצער שיעבוד ארבע מאות שנה, ומשנולד יצחק היה להם צער גירות, ולא צער שיעבוד, וקושי השיעבוד ביותר שהיה להם משנולדה מרים עד יציאתן, היה מצטרף אל הגירות משנולד יצחק, ונתקיים כי גר יהי זרעך ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה:

ושם כתבתי מה ששמעתי מאדוני אבי זלה"ה פיר[ו]ש האגדה ברוך המקום שחישב את הק"ץ לעשות כמו שנאמר לאברהם אבינו ע"ה וכו', רצה לומר שאנחנו מודים ומברכין להשי"ת מה שחשב את הק"ץ משנולד יצחק, אל רד"ו שנה שהיו במצרים, להיות ארבה מאות שנה, ודפח"ח:

וזהו שאמר ויהי מקץ, רצה לומר על ידי צער גירות שהיה לאבות מן הק"ץ שנה, משנולד יצחק, וכבר נשלם להם ל' שנה קודם שנולד יצחק כפירש"י ז"ל, והארבע מאות שנה שנגזר על זרעו של אברהם גירות ושיעבוד, הצער גירות ק"ץ שנה עלה להם לחשבון ארבע מאות שנה שנגזר עליהם גירות ושיעבוד:

וגם לרמז ויהי מקץ, כי בכל מקום פירושו של מקץ מסוף, כלומר, הצער של קושי השיעבוד שהיה להם לישראל בסוף השיעבוד, היה מצטרף עם הצער גירות של אבות משנולד יצחק עד ביאתם למצרים, שהיה צערן בגירות מאה ותשעים הנרמז בויהי מקץ כמו שכתבנו, ובזה נשלם ונתמלא גזירת בין הבתרים אשר נגזר עליהם גירות ושיעבוד ארבע מאות שנה, כמו שנאמר (בראשית טו, יג) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ובצער הנרמז בתיבת ויהי מקץ, נשלם ארבע מאות שנה, אף שלא היו במצרים אלא מנין רד"ו, ושני הצער וגירות ושיעבוד נרמז בתיבת ויהי מקץ כנ"ל:

ויהי בעצם היום הזה יצאו וכו', אולי ירמז בצער ויהי, כי באמת שיצאו ממצרים שהקב"ה בעצמו גאלם ולא ע"י מלאך, כמ"ש האר"י ז"ל (סידור האר"י בפיסקא עבדים היינו) שהיו אז ישראל במ"ט שערי טומאה, והמלאך היה נתפגם בעצמו בהכנסו לשם, והוצרך השי"ת בעצמו להוציאם משם , מחמת אהבת ישראל והבטחתו לאברהם אבינו לגאלם, ירד בעצמו למקום כזה ולהוציאם, אבל היה צער לפניו ירידתו למקום הזה, ועל כן כתיב ויהי בעצם וכו':

ליל שימורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם (יב, מב). עיין פירש"י ז"ל, להבין, מה שאמר בתחילה ליל שמורים,

ואח"כ אמר הלילה הזה. וגם בתחילה אמר שמורים לה', ואח"כ אמר שמורים לכל בני ישראל:

ונראה, דאיתא בזוהר (שמות לח, ב) דליל איקרא דקודם חצות עד לא קבילת דכורא איקרא ליל, ומחצות לילה ואילך איקרא לילה, כד קבילת דכורא איקרי לילה, והנה כתיב (יב, יג) וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית וכו', ונמצא כי בחצות לילה הראשון, היו בני ישראל צריכין שמירה, שלא יבוא המשחית אל בתיהם, ורש"י ז"ל פירש בפ' לך לך על פסוק (בראשית יד, טו) ויחלק עליהם לילה, וז"ל, ומדרש אגדה, שנחלק עליהם לילה, ובחצות הראשון נעשה לו נס, וחצות השני נשמר ובא לחצות לילה של מצרים, ע"כ:

וז"ש ליל שמורים הוא לה', רצה לומר בחצות הראשון שקרוי ליל שמורים, הוא לה', השי"ת היה שומר את ישראל, ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם, כדי להוציאם ממצרים ולקיים הבטחתו, הוא הלילה לה' שמורים לכל בני ישראל, רצה לומר בחצות הלילה השני, שנקרא לילה כד קבילת דכורא, על כן אמר הוא הלילה שמורים לבני ישראל, נשמר ובא לחצות לילה של מצרים, וזהו הלילה הזה חצות, השני שמורים לבני ישראל, ואשר אמר הוא הלילה הזה לה', אפשר שרמז מ"ש האר"י ז"ל (סידור כונת הסדר בכלל) כי בליל הראשון של פסח אסור בזווג, דהיא זווגא עילאה, ומה שאמר הלילה הזה, רצה לומר קבלת דכורא שנקרא לילה, הוא לה' דייקא, דהוא זווגא ואין בנו כח לדמות אליו וכו':

ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חוקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו. וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו. תושב ושכיר לא יאכל בו (יב, מג-מה). וכל עבד איש אין לו פיר[ו]ש, ושאר דקדוקים:

ואפשר לומר, דבגמרא מס' ר"ה (י, ב) פליגי רבי אליעזר ורבי יהושע, חד אמר בניסן נברא העולם וחד אמר בתשרי נברא העולם, וכל חד מביא קרא. וצריך להבין, היאך נפלגו במציאות, ואפשר לומר , דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דאיתא בעץ חיים (שער א' פ"א) דבריאת העולמות היה שיתגלה מלכותו, ולהטיב לברואיו להקרא רחום וחנון, וזהו בשביל ישראל שנקראו ראשית, שהם מקבלין מלכותו, ולהמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמים:

והרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה אמר (תהלים קד, לא) יהי כבוד ה' לעולם, כלומר, שהיה כבוד השם יתברך שיהיה עולם, ישמח ה' במעשיו, על כן הי' כבוד ה' שיהיה עולם, כדי שישמח במעשיו, היינו עם ישראל שמקבלין עליהם מדת

מלכותו ויראתו תמיד, והוא יראה תתאה, מפני שהאדם הוא מלובש בגוף כשאר נבראים שממלאים תאוותם עם היצר, כי קיום עולם הזה היינו דוקא עפ"י היצר, וכמו שאמרו בגמרא (יומא סט, ב; סנהדרין סד, א) כשתפסו ליצרא דעבירה, אף ביעתא בת יומא לא משתכחי, והאדם צריך גם כן לעשות מעשים של כל הנבראים, ולקיים עם היצר מצות פרו ורבו, ולא למלאות תאותו עם היצר כשאר הנבראים, וכמ"ש במקום אחר : ועל כן צריך להיות ביראה תתאה תמיד, שיהא ירא שלא יפול למטה להתענג בתענוגי היצר כשאר נבראים, ולהתפלל תמיד אל ה', שיציל אותו מן היצר, שלא יפול בתענוגי היצר ובאהבת שפילות, וזהו פירוש הפסוק (תהלים קלו, ו) לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו, כלומר שרוקע הארץ, היינו מדת יראה תתאה שנקרא ארץ, רקע על פני המים, על פני חסדים ואהבות רעות שנקראים מים רעים, וכוונתו היה בזה, כי לעולם התחתון השפל הזה ימשוך חסדו חסד עליון על ישראל, שמקבלין עליהם מדת מלכותו ויראתו, ועל ידי זה שמקבלין עליהם יראתו ומקיימין מצותיו ע"י מלחמות היצר, ישמח השם יתברך עמהם ומתפאר בהם, ומשפיע עליהם חסדיו שנבראו העולמות כולם להיטיב לברואיו היינו לישראל:

והנה ניסן נקרא אביב, מפני שהוא חסד עליון המתפשט למטה, ועל כן נקרא ניסן אביב, היינו אלף בית כסדר, ויוד בית מן אביב, היינו חכמה ובינה כסדר, והויה של חודש ניסן הוא כסדר, אבל תשרי מורה על מעשינו ותשובותינו והשפעותינו ממטה למעלה, ועל כן תשרי הוא תשרק, מהופך ממטה למעלה, ולפי שבראש השנה דנין העולם, אם מקיימין ישראל מצותיו על ידי יראתו, שנברא העולם בשביל זה, על כן אנו ממשיכין עלינו מדת יראתו. וכמו שאמרו בר"ה (כו, ב) כמה דכייף אינשי טפי מעלי, וגם הוא ראשון לעשרת ימי תשובה, שאנו בני ישראל מפשפשין במעשינו, אם נכשלין באיזה דבר קיום המצוה, או עבר על לא תעשה, ונפלו באהבות רעות ככל הנבראים, עושין תשובה, וזהו תשרי, לשון שרי ליה מאריה:

או לשון תשרי לשון תשורה, היינו מתנה, כי בחודש תשרי, בתחילה, בר"ה ויה"כ, עושין תשובה מיראה, ואח"כ ביום הראשון של סוכות, שבא על ישראל אהבת הבורא עושין תשובה מאהבה, ובאין אל עולם התענוג, היינו שיש להשי"ת תענוג מישראל, כי בעוד האדם רשע, הקב"ה מצטער, כתיב (ויקרא כג, ל) והאבדתי [את] הנפש ההיא, לשון אבידה, וכשבא האדם בתשובה עלאה, הוא כמוצא אבידה שהיה זמן רב נאבד ממנו ויש לו תענוג מזה, והוא בינה תשובה עלאה עולם התענוג, והיא ממשכת חכמה, שבא על האדם העושה תשובה, וחילופיהם בגולם היינו מן חכמה, ואז זדונות נעשין זכיות,

וזהו תשרי תשר יוד, המתנה הנמשך מן יוד, שזדונות נעשו לו זכיות, אנו בני ישראל מביאין מתנה. ואז נמשך על ישראל חסד עליון, שבריאת העולמות היתה בשבילם להטיב לישראל:

וזה רבי אליעזר אומר בניסן נברא העולם, כדי להטיב לישראל ולהמשיך עליהם מלמעלה למטה, וזה אמר בתשרי נברא העולם, בשביל שישראל עושין תשובה מאהבה ויביאו תשורה למעלה מזדונות זכיות, אז נתעורר חסד עליון שקודם בריאת העולמות להיטיב לישראל, וזה בתשרי, משמע בחודש תשרי, ובאמת אנו אומרים בר"ה היום הרת עולם, ומאי בתשרי, היינו בחודש תשרי כנ"ל:

וזהו פירוש (תפילת יוצר לשב"ק) אל אדון על כל המעשים, כלומר שנתגלה חסד אל מי"ג מדות, כשהוא אדון על כל המעשים, כשישראל מקבלין עליהם מדת אדני, היינו יראתו, וזהו זאת חוקת הפסח, זאת היינו מדת יראה, הוא חקת הפ"ה ס"ח, פה הוא מלכות, להביא אותה אל ס"ח, היינו חכמה שנקרא חיים גימטרי' ס"ח, כי החכמה תחיה בעליה (קהלת ז, יב), וע"י יראה בשלימות, יעלה ממדריגה למדריגה, שיבוא אל חכמה שנתהוה ממנה היראה, וכמו שכתוב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ וכמו שכתבנו במקום אחר:

וכל בן נכר (יב, מג), שנתנכרו מעשיו, ופגם ביראה כי נפל למטה, לא יאכל בו: וכל עבד איש מקנת כסף (יב, מד), יש לומר, דהנה אמרתי פירש הפסוק (שיר השירים ח, יג) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני, כלומר, בני אדם היושבים בגנות, שנפלו למטה בתענוגי היצר ובגנות העה"ז, ואין השי"ת מתפאר מהם, אדרבה, יש לו צער מהם, אז חברים מקשיבים לקולך, הם צדיקי הדור, הם מחזירים אותם בתשובה על ידי כוחם ותפלתם עליהם, וזהו השמיעני, יביאו אותם לעולם התשובה עולם השמיעה, ואי אפשר לצדיקים להחזירם בתשובה אלא ברצון השם יתברך, כי הוא הנותן יד לפושעים ועוזרם לשוב אליו, וזה (שיר השירים ח, יד) ברח דודי ודמה לך לצבי, כשאתה בורח ומסתלק מישראל עבור העבירות, ודמה לך לצבי, תהיה דומה לצבי כשהוא בורח מביט לאחוריו, כן תביט בהתסלקותך מישראל עבור העבירות לתת להם יד ולהחזירם בתשובה:

וזהו וכל עבד, מי שהוא בבחי' עבד (שאילו) [שאינו] עושה רצונו של מקום, ומעורר עצמו לעשות תשובה, וחפץ שאיש היינו הצדיק, מקנת, יקנה אותו, ויביא לו רצון וחשק, וכוסף לעשות תשובה שלימה, ויחשוב כאילו קנה אותו, ואז ומלתה אותו את ערלת לבבו, אז יאכל בו, תושב, זה שמתגאה שהוא כמו תושב בעבודת השי"ת, ושכיר,

שהוא בא בשכרו, שמחשב שיש לו מעשים טובים רבים, וזה נפל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, לא יאכל מפה ס"ח, לא יבא לו חכמה, שמאין תבא, אלא צריך להיות ביראה תתאה, וממנה יבא אל שרשה אל חכמה כנ"ל:

ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם (יב, נא). להבין, הלא זה הפסוק מיותר, וכבר נאמר לעיל שיצאו ממצרים, ונראה, דידוע דיציאת מצרים הוא מורה על חידוש העולם, והעולם נברא כדי שיתגלה מלכותו, וביציאת מצרים נתגלה מדת מלכותו, כי הוא מושל ומנהיג את כל העולמות כולם כרצונו וחפצו, ובמצרים היה גלות הדעת, כמו שכתבנו בפ' שמות על פסוק (ב, כה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים עיין שם :

וידוע, דיציאת מצרים היה הנס ע"י בינה, כמו שכתוב בזוהר (שמות פג, ב; פה, ב; ועיין תיקו"ז עד, ב) דחמישין זמנין אדכר יציאת מצרים באורייתא, להודיע דרגין דאפיק יתהון, וכמו שכתוב (יג, יח) וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים, והנה כתב האר"י ז"ל (סידור האר"י) בכוונת ברכת חנוכה וז"ל ושם זה נחל, הוא המשכת אור העליון מבינה אל הזעיר אנפין כדי שיוכל להזדווג עם נוקבא עכ"ל, והנה מלת עצם, פירש"י ז"ל בפ' משפטים על פסוק (כד, י) וכעצם השמים לטוהר וז"ל וכעצם כתרגומו לשון מראה עכ"ל:

וזהו ויהי בעצם היום הזה, כיום הזה שהוא יסוד, רצה לומר מי שמאיר היום הזה בחי' יסוד, כדי שיוכל להזדווג, והוא בינה, הוציא ה' את, הוא בחי' מלכות, בני ישראל, מדת יסוד, מארץ מצרים, שהיו בלי התגלות, ולא היה יכול להיות בחי' הזווג מחמת שבחי' הדעת היה בגלות, וע"י נסים ונפלאות נתגלה מדת מלכותו, וידעו כולם כי השי"ת הוא הבורא כל העולמות, ומנהיגן כרצונו וחפצו כמו שכתוב (ח, ו) למען תדע כי אין כה' אלהינו, שפרעה היה כופר מתחילה, ועל ידי המכות נתגלה בחי' הדעת, ואז נעשה זווג ו"ה ע"י הדעת, וזהו הוציא ה' את בני ישראל ממצרים וכו':

ואמר על צבאותם, כי באמת זהו עבודתינו עד ביאת המשיח במהרה בימינו, לעשות זווג בחי' ו"ה יסוד ומלכות, אבל במצרים היו ישראל בדיוטא התחתונה, כמו שכתוב (יחזקאל טז, ז) ואת ערום ועריה, ולא היה בהם כח לעשות זווג, ומחמת הארת בינה באו בני ישראל בבחי' גדלות תיכף, וזהו על צבאותם, ותרגום אונקלוס על חילהון, וחיל הוא לשון כח, וזהו על חילהון, רצה לומר למעלה מכוחם רק שבאו תיכף לבחי' גדלות כנ"ל:

פרשת בשלח

ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא (יג, יז). להבין, מה בא ללמדנו, הלא התורה היא נצחית, ומה דהוי הוי:

ונראה, דהנה כתבתי בפ' בראשית על פסוק (בראשית ב, יח) אעשה לו עזר כנגדו, פירוש הגמרא בסוכה (נב, א) הללו בוכים והללו בוכים עיין שם , והעולה משם, שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, ולאדם שהוא חלש בתורה ובמעשים טובים, אין נותנין לו יצה"ר גדול, רק כמו שהוא יכול לכבוש ולכוף אותו, כמ"ש רז"ל (סוכה שם) כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, ומעשה דאביי בגמרא דסוכה יוכיח : וזהו שאמר ויהי בשלח פרעה את העם, רצה לומר שנפשט מחשבת פרעה מן העם, כי תרגום ויפשיטו את יוסף ואשלחו ית יוסף, כי כל זמן שהיו במצרים משועבד תחת יד פרעה בעבודה קשה, היה תמיד עליהם מחשבת פרעה, ומלת את הוא כמו מן, כמו שפירש"י ז"ל (ט, כט) כצאתי את העיר, מן העיר, עיין שם, וכשנפשט מחשבת פרעה מן העם, וקבלו עליהם עול השי"ת, ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, רצה לומר הם קרובים לכנס לקדושה, ואינם חזקים באמונתם, כשיראו מלחמה, ישובו תיכף למצרים, ולא היה רוצה השי"ת ליתן להם יצה"ר גדול מכוחם שהיה להם בקדושה: וזהו דרך מוסר השמיענו הכתוב לכל אדם, שלא יוכל להמלט במחשבתו, מי יוכל לעמוד נגד יצה"ר ולכבוש הר הגדול, כי בודאי אין נותנין לו יצה"ר גדול שלא יוכל לכבשו, וכשבא לטהר וללחום עם יצה"ר, השי"ת בעוזרו, כמו שארז"ל (סוכה נב, ב. קידושין ל, ב) אלמלא לא היה הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, שנאמר (תהלים לז, לב) צופה רשע וכו' ה' לא יעזבנו בידו כו':

ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים (יג, יח). להבין השינוי לשון בפסוק אחד, שקרא אותם העם, אחר כך בני ישראל: ונראה, דהנה ידוע בספרים ובזוהר (שמות קצא, א. במדבר רלז, א) שהעם נקרא ערב רב. והנה אמרתי פיר[ו]ש הפסוק (רות ב, ח) וכה תדבקין עם נערותי עיניך בשדה אשר יקצורון וצמית והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים, להבין מה שאמר עיניך בשדה, והוא לשון מיותר לכאורה, והוה ליה למימר והלכת אחריהם, וגם מה שאמר מאשר ישאבון הנערים, לכאורה הוא מיותר, והיה די לומר והלכת אל הכלים ושתית:

ונראה, דכתוב בספרים דגרים אין להם בחי' רוח ונשמה כמו לאיש ישראל, רק בחינת נפש, בחי' יראה מדרגה התחתונה, כמ"ש רז"ל (שבת לא, א) ענותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה, הוא מדרגה תחתונה, ובחי' יראה מדת מלכות, הנקרא מנא דכולא דלית ליה מגרמי' כלום, וזהו שאמר עיניך, רצה לומר בחי' חכמה ובינה הנקרא עינים,

רצה לומר, המוחין שלך, רק בשדה אשר יקצורון, רצה לומר מדת מלכות, הנקרא חקל תפוחין, והצדיקים נקראים מחצדי דחקלא, וזהו בשדה אשר יקצורון והלכת אחריהם, ורצה לומר תקבל השפע מהם, כי לך אין כח להמשיך השפע מהעולמות העליונים:

ולפי שאמרו רז"ל (יבמות מז, ב. קט, ב. קידושין ע, ב) קשים גרים לישראל כספחת, לפיכך אמר הלא (צוותי) [צויתי] את הנערים לבלתי נגעך, רצה לומר שלא לרחק אותך, וצמית והלכת אל הכלים, רצה לומר אל כלי מלכות, הנקרא מנא דכוליה ביה, ושתית מאשר ישאבון הנערים, רצה לומר משפע שהם מושכים מהעולמות העליונים אל מדת מלכות, ושם תקבל מהם חסרונך אשר תחפוץ, וזהו שאמר למעלה וכה תדבקין עם נערותי, ולא יותר, ועיניך בשדה אשר יקצורון הנערים כמו שכתבנו לעיל: וזה לשון חסד לאברהם (מעין ו' נהר ד') כבר נודע בכל הזוהר שנפש הגר אינו ממעלות נפש ישראל, ולזה נקרא גר צדק, רצה לומר שאינו נכנס אלא למדת צדק, ונראה שאינו תופס אלא במדת נפש לבד, אבל במדת רוח ונשמה אין בו, וכן כשבא לפרש מדרגות היכלות בגן עדן מפני שמדריגות הגרים היכל ראשון שהם נגד מדת מלכות, עכ"ל. ונראה שזו שאמר עובדיה לאליהו (מ"א יח, יב) ועבדך ירא את ה', מפני שאין בו רק בחי' יראה:

והנה כתוב בתקוני זוהר (עד, ב) חמשים פעמים כתוב בתורה אשר הוצאתיך מארץ מצרים, להודיע דרגא דאפיק מתמן, הוא בינה חמשים שערי בינה, והנה הערב רב שגיירו את עצמם אין להם אחיזה אלא במדת מלכות ולא יותר, וזה שאמר ויסב אלהים את העם, הם ערב רב שגיירו את עצמם דרך המדבר ים סוף, הוא מדריגה התחתונה מדת מלכות, אבל בני ישראל כתיב וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים, שהיה להם עליה, ובאו לחמשים שערי בינה הוא דרגא דאפיק יתהון וכו':

ויהפך לבב פרעה (הוא) ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (יד, ה). להבין שינוי הלשון בפסוק אחד, בתחלה קורא אותם העם, ואח"כ בני ישראל, וגם האיך שייך חרטה וחזרה על דבר הנעשה בלי דעתם, רק בעל כרחם:

ונראה, דהנה כתוב בספרים שבמצרים הוציאו ישראל שני מאות ושני ניצוצות קדושה מהשבירה, והם ערב רב שעלה אתם, ולא היה עוד במצרים שום בירור ניצוצות, כמו שכתב האר"י ז"ל בסדר הגדה (סידור האר"י פיסקא) וז"ל ואח"כ יצאו ברכוש גדול שיבררו כל טוב שנפל במצרים, ולא יצטרכו עוד בירור עכ"ל, והנה כל הנסים שעשה במצרים הוא בשביל ישראל, כמו שכתוב (ז, טז) שלח את עמי וכו', אבל לא בשביל הערב רב שקיבל משה רבינו ע"ה מדעתו, כמו שכתוב בזוהר (תיקו"ז כח, ב) שאמר

השי"ת (לב, ז) לך רד כי שחת עמך אשר הוצאת מארץ מצרים, ולא עמי, וזה שהתחרט פרעה ששלח ערב רב עם בני ישראל:

וזהו ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם, הם ערב רב ששלחו אתם, ואמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו, כי אם לא היינו שולחים ערב רב, הם ר"ב נצוצות הקדושות עמהם, היו צריכין ישראל לחזור ולבוא לכאן בגלות, והיינו משתעבדים עמהם, אבל עכשיו שבררו כל טוב שנפל במצרים, שלא יצטרכו עוד לבירור, בזאת שלחנו את ישראל מעבדנו, כי שלחנו הערב רב עמהם:

או יאמר, בדיוק לשון מה זאת, נראה, דהנה פרעה היה כופר בשם מ"ה ובמדת מלכות, כמ"ש האר"י ז"ל בסדר הגדה בשאלת בן רשע וז"ל רשע הוא סברת פרעה וכו', וכפר בעיקר ובשורש שהוא שם הוי"ה שם מ"ה דהיינו גדלות עכ"ל, ובזה שכפר משם לקה כמו שכתוב בלקוטי תורה פ' בא עיין שם , וזה שאמר מה זאת, רצה לומר מדרגת מ"ה ומדרגת זאת הוא מדת מלכות, עשינו, הוא לשון כפיה, כמו גט מעושה (גיטין פ"ט מ"ח), בישראל, כלומר, שני מדריגות הללו מה וזאת, כפינו בעשר מכות, שלקו להוציא את ישראל מעבדנו, אבל על הערב רב שעלו אותם לא היה שום כפיה, ועל כן התחרט על זה כנ"ל, וזהו ויהפך לבב פרעה אל העם וכו':

ויחזק ה' את לב פרעה מלך מצרים וירדוף אחרי בני ישראל ובני ישראל יוצאים ביד רמה (יד, ח). ועיין פירש"י ז"ל ביד רמה בגבורה גבוהה ומפורסמת, ואפשר לומר, דכתוב בזוהר (במדבר קכה, א) וחמשים עלו בני ישראל מארץ, כלומר מחמשים שערי בינה, מזה העולם היה גאולתם, וידוע (תיקו"ז הקדמה יג, ב) דבינה הוא ה"א ראשונה שבשם הוי"ה, וזהו בני ישראל יוצאים ביד, בכח, רמה, רם ה"א, ה"א ראשונה, בזה הכח היו יוצאים:

וזהו שתרגום אונקלוס ובני ישראל נפקין בריש גלי, וידוע, דכתר אין לו השגה אף השכל, וחכמה מאין תמצא (איוב כח, יב), ומחמת שהוא דבוק לאין, אין לו השגה גם כן בשכל, והתגלות הראשון אשר בשכל, הוא בינה, כי שם קיימא לשאלה, וזהו ובני ישראל נפקין בריש גלי, רצה לומר בכח התגלות הראשון אשר הוא בשכל בינה, משם הם נפקין וכו' וזהו ובני ישראל יוצאים ביד רמה כנ"ל:

ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו וכו' ויט משה וכו' (יד, טו- טז). ויש להבין מה שאמר השם יתברך למשה מה תצעק אלי, הלא לא נזכר בפסוק שמשה צעק אל ה', אלא כתיב ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאוד ויצעקו

בני ישראל אל ה', ומשה אמר להם אל תיראו וכו', ואח"כ כתוב ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי, ולא נזכר שמשה צעק אל ה'. וגם דאמר דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך, והוי ליה למימר קודם הרם את מטך וכו' על הים ובקעהו, ואח"כ דבר אל בני ישראל ויסעו:

ואפשר לומר, שכתבתי בפסוק (יז, יא) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל, וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, ודרשו חז"ל בר"ה (פ"ג מ"ח) וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה, אלא כל זמן שישראל משעבדין לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו היו נופלין, כיוצא בדבר עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי, וכי נחש ממית או מחיה, אלא כל זמן שישראל משעבדין לבם לאביהם היו מתרפאים ואם לאו וכו', ולכאורה קשה, מה מתרץ המשנה הקושיא וכי ידיו של משה עושות מלחמה, והקושיא במקומה עומדת וכי ידו וכו', כי אין הדבר תלוי בידיו של משה, אלא אם ישראל משעבדין לבם לאביהם שבשמים, ולמה כתב כאשר ירים משה ידו:

ואמרתי פירוש הדבר, ע"פ מה שכתב בתקונים (תיקו"ז קיב, א) בתיקון שתין ותשע וז"ל אמר רבי שמעון רברייא וכו' דעתיד כולו האי לאתחדשא על ידא דמשה בסוף יומיא בדרא בתראה וכו' ואתפשטותי' הוא בכל דרא ודרא בכל צדיק וחכם דמתעסק באורייתא עד שתין רבוא לאשלמא כולהו מפגימו דלהון ורזא דמלא אשה אחת ילדה ששים רבוא ומנו משה עכ"ל, וכן כתוב כמה פעמים בתיקונים (תיקו"ז קיא, ב- קיב, א, שם כט, ב), והובא בס' חרדים באריכות (פרק ע) שאי אפשר לשום אדם לעשות תשובה שלימה עד שיגלה אליו ניצוץ של משה שיש לו:

וזהו מאמרם ז"ל (ר"ה כא, ב; נדרים לח, א) משה זכה לבינה, היינו עולם התשובה, והוא כלול מכל ישראל, ולכל בעלי תשובה הוא נותן לו חלקו שבו, ואז יכול לשוב בתשובה שלימה, ובביאת עמלק הוצרכו ישראל לעשות תשובה על שנסו את ה', וכן בעשיית שרף על שדברו בה' ובמשה, להידים הם כח האדם, וזה שאמר וכי ידו של משה עושות וכו', אלא כשישראל משעבדין לבם לאביהם בתשובה, וזהו בהרמת כח של משה, המעורר אותם לשוב בתשובה שלימה, היו מתגברים, ובהניח ידיו של משה ולא היו מתגברים לעורר בתשובה, היה גבר עמלק:

והנה ידוע מה שכתב האר"י ז"ל (סידור האר"י) פירוש הכתוב (בראשית טו, יג) שאמר הקב"ה לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וכו', היינו נצוצות הקדושות מן אדם הראשון, שנפל למצרים הנקרא ערות הארץ, ועל כן הוצרכו לבוא למצרים

להשתעבד בהם ולהוציא את הנצוצות הקדושות ע"י קושי השיעבוד, והנה איתא בזוהר (ח"ב, מז, א, וכן הוא בתנחומא פר' בשלח) על פסוק (יד, י) ופרעה הקריב ר' יוסי אמר הא אתמר דקריב לון לתשובה עכ"ל:

ואיתא בזוהר (בראשית ויחי ריט, ב) על חטא הוצאת זרע לבטלה אין לו תקנה בתשובה, ופעם אחת כתיב בזוהר ב' מתיובתא סגי ותדיר , ופירש בראשית חכמה (שער הקדושה פי"ז אות יט) וכן הוא בפרי עץ חיים (שער הכונות דרושי הלילה דרוש ז) שתשובה הוא בינה (זוה"ק ח"ג קכב, ב), והזרע נלקח מן המוח למעלה מחכמה שם הפגם, ואיך יוכל לטהר בתשובה שהוא בינה, שהפגם שלו הוא למעלה למעלה, על כן כתב בר מתיובתא סגי, שימסור נפשו אל השם יתברך בקריאת שמע, ולקבל עליו ארבע מיתות על פי דין תורה באמת, ואז כשמוסר נפשו אליו ית', הוא גם כן למעלה מהעולמות בשורש החטא, וזהו תיקונו:

ועל כן אמרו חז"ל (ברכות ה, א) כל הקורא קריאת שמע על מטתו כאלו אחז חרב של שני פיות להרוג המזיקין שנבראו מן הקרי, ובקריאת שמע ארבעה פעמים בכל יום, כשמוסר נפשו אליו ית' באמת, זה הוא תיובתא סגי ותדיר, להתודות בכל יום, וכמו שכתבנו במקום אחר באריכות :

וזהו שאמר ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי, אע"פ שכתוב (יד, י) ויצעקו בני ישראל אל ה', וצעקה הוא בלב, ובינה לבא, וכמו שכתוב (איכה ב, יח) צעק לבם אל ה', וכשפרעה הקריב אותם לתשובה בכוחו של משה המעורר את בני ישראל לעשות תשובה, צעקו בני ישראל אל ה' בתשובה, וזה מה תצעק אלי, וכתוב בזוהר (ח"ב נב, ב) אלי דייקא, בעתיקא תליא כלא, כלומר, שהחטא של אדם הראשון שהם צריכין לתקן, אינו תלוי בצעקם בלב, היינו תשובה של בינה, אלא בעתיקא תליא, שתיקון חטא זה הוא צריך מסירת נפש ממש אליו יתברך, למעלה מן העולמות:

וזהו דבר אל בני ישראל ויסעו, היינו בתוך הים ממש, ויאמינו בה', וימסרו נפשם אליו ית', וכשימסרו נפשם ואתה הרם את ידך על הים ובקעהו, וכן היה באמת, שבתחילה קפץ נחשון, ואח"כ שבט בנימין ואח"כ שבט יהודה וכל ישראל, ואח"כ כשהרים משה ידו ונטה על הים ויבקעו המים:

או יאמר, מה שאמר בתחלה דבר אל בני ישראל, ואח"כ הרם את מטך, על פי הזוהר הנזכר לעיל (ח"ב נב, ב), מה תצעק אלי, אלי דייקא, בעתיקא תליא כלא, ונראה פירושו, כי צעקה הוא בלב, כמו שכתוב (איכה ב, יח) צעק לבם אל ה', ובינה הוא לבא, והם היו צריכין להשתנות הטבע, והיו צריכין להפקיר את עצמן שיבואו למעלה מן הזמן

ומן הטבע, שיבואו לחכמה שהוא היולי, כדי להשתנות שם הטבע באין, כי החכמה מאין תמצא (איוב כח, יב), כמו שכתב הרב בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זלה"ה וחלופיהם בגולם, כל השתנות נעשה ע"י חכמה שהוא יוד גולמא, נקודה בלי תמונה. ודפח"ח . וזהו בעתיקא תליא, באין, להשתנות הטבע:

וזהו דבר אל בני ישראל ויסעו, רצה לומר שיסעו בתוך הים ויפקירו את עצמם, ועל ידי זה יבוא לאין, למעלה מן הטבע, ואחר כך יוכל להיות השתנות, ואח"כ הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו, וכן היה באמת שבאו בתוך הים כמו שאמרו (סוטה לז, ב) קפץ נחשון ושבט בנימין, ושרי יהודה רגמתם, ואחר כך נחלק הים לי"ב גזרים ובאו ביבשה:

וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים (יד, ל). להבין מה שאמר היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, הלא יד הגדולה הוא חסדים, ובמצרים עשה בהם דינין, הנקרא יד החזקה, כמו שכתוב (יג,ט) כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, וגם מה שייך זה הפסוק וירא ישראל את היד הגדולה, לפסוק שלמעלה ממנו, שראו את מצרים מת על שפת הים:

ונראה, דידוע דיציאת ישראל ממצרים לא היה בזכותם, רק בשביל השבועה לאברהם אבינו ע"ה לגאלם, כמו שפירש"י (יב, ו והוא ממכילתא) היה ר' מתיא בן חרש דורש, הגיע השבועה לאברהם לגאול את בניו, ולא היה בידם זכות שנאמר (יחזקאל טז, ז) ואת ערום ועריה, ונתן להם שתי מצות וכו', וכשבא משה אל ישראל ואמר להם הסימן פקוד פקדתי, שאמר לו השי"ת לגאלם, התחילו בני ישראל קצת לדעת ה' עפ"י האמונה והקבלה, כי מקודם שבא משה לגלות בחי' הדעת שהיה בגלות מצרים, היה נשכח שם ה' מפיהם ע"י כשפים ועבודה קשה של מצרים, וכשבא משה אל פרעה, הכביד פרעה העבודה עליהם ביותר שהיה מקדם, כמו שכתוב (ה, ט) תכבד העבודה על האנשים: ואם כן, בני ישראל שהיו מבינים זה שלא היה בידם זכות מעצמן, כיון שנשכח שם ה' מפיהם, רק שהם נגאלים בזכות אבות, וגם כן ראו כובד המלאכה אשר ניתן עליהם, כאשר בא משה ואהרן עליהם, אף על פי שהחזיקו עצמם קצת בדעת על ידי הסימן והקבלה, סברו שהשם יתברך אין אוהב אותם, ואדרבה, מכה אותם ביסורין על שנשכח שם ה' מפיהם, רק בזכות אבות הוא רוצה לגאלם:

אבל כשראו ישראל הטובה הגדולה שעשה השי"ת להם, שפלט הים את המצרים על שפתו, כמו שפירש"י ז"ל בפסוק זה וז"ל שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולין מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו, עכ"ל.

ובמדרש מבואר יותר, שראה כל אחד ואחד מישראל הנוגש המצרי אשר היה נוגש אליו לכיבוד העבודה (והיו) [והיה] מכה אותו, ראה כל אחד ואחד מישראל הנוגש שלו מת על שפת הים, ובדבר זה ראו ישראל אהבה גדולה מהשי"ת עליהם, שלא רצה שילכו כמה ימים בפחד זה, שמא יעלו המצרים מצד אחר רחוק ממנו, וירדפו אחרינו: וכיון שראו ישראל בדבר זה אהבת השי"ת עליהם ממש, לא בזכות אבות, כי בזכות אבות, מחמת שהגיע זמן השבועה לאברהם אבינו לגאלם, היה די שיגאלם ויצאו בפחד, אלא ראו הנס שפלטם הים על שפתו, וראו כל אחד ואחד מישראל המצרי שלו המכה אותו, ויצאו כלם מן הים אח"כ בשמחה:

ואז כיון שראו ישראל אהבה גדולה מהשי"ת עליהם ממש, לא בזכות אבות, היו מבינים שגם במצרים אשר הוכבד העבודה עליהם, כאשר באו משה ואהרן אל פרעה, היה גם כן אהבה גדולה מהשי"ת עליהם, כאשר ראה אביו לבנו הקטן חולה וצריך לרפואות מרים מאד על ידי הרופאים, ואין הבן הקטן רוצה לקבל ולאכול אותם, אז אביו פותח פיו בחזקה, ונותן לתוך פיו הרפואות אשר הם מרים מאד, והבין הבן שאביו שונא אותו, רק אחר כך כשנתגדל השכל אצל הבן, וראה אהבת אביו אליו, שזה היה נותן לו הרפואות אשר הם מרים מאד שנתן לתוך פיו בחזקה, היתה אהבה יתירה אליו, והיה מר לאביו ביותר, שעשה כח זה לבנו ולפתוח פיו בחזקה וליתן המר מאד לתוך פיו, ומחמת שהבין אביו שזו רפואתו, היה מצטער ועשה לו זאת, וכן ישראל, כיון שראו אהבה גדולה להם מאת השי"ת על ידי הנס, הבינו שגם במצרים שהוכבד העבודה עליהם ביותר, היה גם כן אהבה יתירה:

והנה רש"י ז"ל כתב בפר' וירא על פסוק (בראשית יח, ב) וירא והנה שלשה אנשים וכו', וירא וירץ וכו', הראשון כמשמעו, והשני לשון הבנה עיין שם. וכן בכאן וירא הראשון, ראייה ממש, שראו מצרים מת על שפת הים, והשני, וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, הוא לשון הבנה, מחמת שראה כל אחד ואחד מישראל בעיניהם אשר מתו על שפת הים על ידי הנס שפלטם הים, וירא ישראל את היד הגדולה, הוא חסדים גדולים, אשר עשה השי"ת לישראל, שהיו מבינים שגם במצרים שהוכבד העבודה עליהם, היו גם כן חסדים גדולים, שהיו צריכין לעשב מר כזה, שתכבד העבודה עליהם, וכמדומה לי שקרוב לזה שמעתי מפי הרב בוצינא קדישא החסיד המפורסם מהו' משלם זוסמאן מק"ק אניפאלי':

בספר קדושת לוי על התורה (ד"ה האור) כתב, וז"ל האור החיים (טו, יב) מקשה, דרבותינו ז"ל אמרו (פסחים קיח, ב) שלא ביקש הים לפולטן עד שרמז לו הקב"ה, הלא כפי הנראה לעין, אין הים סובל דבר מת:

והנראה בסייעתא דשמיא, דמה טעם אין הים סובל דבר מת, דמיתה הוא על ידי אכילה מעץ הדעת, והים דלא נהנה ממנו לכן אי אפשר לו לסבול דבר מת, אף האדמה נתקללה וכו', אבל הים לא חטא כלל, לכך אינו סובל דבר מת, ודבר מת, היינו שקודם מיתה היה חי ועתה מת אינו סובל, אבל ברשעים, הוא להיפך, דרשעים בחייהם קרוים מתים, ועל ידי מיתתם הוא להם עלייה, דעל ידי שמתים במיתה משונה מתקדש שמו הגדול ברבים, אם כן מיתתן הוא חיותן, ולמה לא יסבול הים אותן, כיון שמיתתן הוא חיותן, ואין לך קידוש השם גדול ממיתת הרשעים, כמו במצרים, שעל ידי זה נתקדש שמו ית', שידעו הכל שהוא הבורא ומחדש העולם ומנהיג כרצונו, עכ"ל. ודפח"ח: ואף אנו נאמר בסייעתא דשמיא עם דבריו הקדושים בסגנון אחד, לישב קושית אור החיים ז"ל, ועל פי דברי המדרש (שמו"ר כא, ו) בפסוק (יד, טו) ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי, וז"ל ומיד שמע משה להקב"ה, והלך לקרוע את הים, ולא קיבל הים להקרע, אמר לו הים, מפניך אני נקרע, אני גדול ממך, שאני נבראתי בשלישי ואתה בששי, והלך משה, ואמר להקב"ה, אין הים רוצה להקרע, מה עשה הקב"ה, נתן ימינו אל ימינו של משה שנאמר (ישעי' סג, יב) מוליך לימין משה, ראה הים הקב"ה וברח, שנאמר (תהלים קיד, ג) הים ראה וינס וכו', אמר לו משה מפני מה אתה בורח, אמר לו הים, מפני אדון חולי ארץ מפני אלוה יעקב, מפני יראתו של הקב"ה וכו': והנה אמרתי פירוש הפסוק (ירמי' ה, כב) האותי לא תיראו וכו' אשר שמתי חול גבול לים, וכי בכל בריאת העולמות החול הוא נפלא יותר, שנתן טעם על המורא לפניו, שעשה החול גבול לים, דידוע, שהשם יתברך ברא כל העולמות בהשתלשלות עד עולם העשיה, כדי שיתגלה מדת מלכותו, היינו מדת יראה, כמו שכתוב (קהלת ג, יד) והאלהים עשה, כלומר, ברא עולם העשיה, כדי שיראו מלפניו, כי מחמת שהאדם מלובש בגוף ככל נבראי עולם הזה, ועולם הזה קיומו בכל הנבראים ע"י יצר הרע, כמו שאמרו חז"ל (יומא סט, ב; סנהדרין סד, א) כשתפסו ליצרא דעבירא, אף ביעתא בת יומא לא משתכחי, וכל הברואים ממלאים לתאותם עם היצר, בין איסור ובין היתר, כי אין להם תורה, אבל האדם, בעשותו מעשים של כל הנבראים אכילה ושתיה ומשגל, צריך לעשות עפ"י התורה, וירא תמיד היינו יראה תתאה, שלא יפול למטה, למלאות תאותו ככל הנבראים:

וכשהוא ירא, מבקש מהש"י שינצל מהיצר, כמו שאמרו (קידושין ל, ב, סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, שנאמר (תהלים לז, לב) צופה רשע לצדיק וכו':

ועל כן מדת מלכות הוא עולם היראה, והוא עולם התפלה, ומדת מלכות לית ליה מגרמיה כלום, אלא ממליך השי"ת על כל הטובות, בין טובת הגוף ובין טובת הנשמה, כי אי אפשר לעבוד השי"ת בלעדו, ולית לנו כלום, רק מה שחננו השי"ת, והבחירה נתן לעמו, לבחור בדרך הטוב להמליך אותו ית', ולבקש מלפניו שיעבוד אותו ית', או ח"ו להיפך, ומחמת שבריאת כל העולמות היו כדי שתתגלה מלכותו ית', על כן הוא ית' משפיל גאים ומגביה שפלים, להראות שהוא הממליך מלכים, כי לו המלוכה להמליך מי שירצה, אף מדריגה שפלה על הגבוהים:

וכן הראה השי"ת בים, שרש"י ז"ל פירש (בראשית א, א) בבראשית ברא אלהים וכו', הא למדת שהמים קדמו לארץ, והנה, דרך ארץ, שהגר נכנע לפני תושב, ועל כן הגר נפשו שפלה, וכמו שאמרו (מגילה לא, א) במקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה, שם אתה מוצא ענותנותו וכו' , וכתיב בתריה (דברים י, יח) ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה, כי נפש הגר הוא שפלה, ונמצא שהארץ שנבראת אחר המים, היא כגר נגד מים, והמליך השי"ת החול הוא עפר על הים, שאפילו אם יהמו גליו, גבל יעבורו, גבול החול, והוא העפר, כי המליך השפל העפר שהוא הגר, על המים, וזהו האותי לא תיראו אשר שמתי חול גבול לים, והמלכתי החול על הים, ויירא הים לעבור גבול החול, והמלכתי שפלים על גאים, להראות שמדת יראה מדת מלכות שלי:

וכן בכל המעלות הגדולות מאד, הצמצום שלהם הוא היראה, ואף בתורה, הצמצום היא היראה, וזהו אשר שמתי חול גבול לים התלמוד, הצמצום של התורה לבל יתגאה היא היראה, וכמו שאמרו רז"ל (שבת לא, א) מה דכתיב (ישעי' לג, ו) והיה אמונת עתיך חוסן וכו', חוסן זה סדר נשים, עתיך זה סדר מועד, אמונת זה סדר זרעים וכו', ואפילו הכי אי יראת ה', אין, ואי לא, לא, אין נחשבת התורה לכלום, כי מתגאה חס ושלום עם התורה, והולך עם התורה, שנקרא תורה על שם שמורה דרך לעבוד ה', וזה שמתגאה, שאין בו יראה, ואינו ממליך השי"ת על התורה שהוא נותן לו, אז הוא יורד מעבדות השי"ת על ידי התורה אם אין בו יראה:

וכן במדת ענוה שהיא גדולה מכל, והיראה עקב לגבה (ראה משלי כב, ד), אף על פי כן, הצמצום של ענוה, שלא יתגאה מחמת ענוה שהיא גדולה מכלן, ויפול מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, הצמצום של הענוה הוא העקב שלה, שהוא היראה, כמו שכתבנו

פירו[ו]ש כל העוסק בתורה לשמה, ומלבשתו ענוה ויראה, אף על פי שמלבשתו ענוה, צריך גם כן להלבישו במדת יראה, הוא עקב לבל יתגאה ח"ו מחמת ענוה:

וכן במדת יראה תתאה, שהוא ירא תמיד שלא יפול למטה, למלאות תאותו ככל הנבראים, הצמצום של היראה, לבל יתגאה ח"ו מחמת יראתו, היינו יראת עונש, ועל כן בהר סיני כפה השי"ת ההר כגיגית, ואמר אם תקבלו התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם (שבת פח, א), היינו יראת עונש, מדריגה ראשונה של יראה תתאה, וצמצום שלה:

והנה, הים, עשה לו השי"ת החול מדת יראה שלו, ומדת יראה הוא די ומספיק לבל יתגאה, וכמו שכתוב במלך (דברים יז, יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לבלתי רום לבבו מאחיו, הרי, שמחמת היראה אינו מתגאה, והים שהיה לו גם כן החול מדת יראה שלו, אם לא עבר על מדת יראה שלו, האיך היה יכול לומר למשה אני גדול ממך, שהגוף של משה הוא העפר מדת יראה, ומעלת הנשמה גדולה מן הגוף עד מאד. אלא כיון שאמר למשה אני גדול ממך, שאתה נבראת בששי ואני קודם בשלישי, הלא השמים קדמו לארץ, ואף על פי כן המליך השי"ת העפר, שהוא חול הארץ על הים, ומכל זה מוכח, כיון שאמר למשה כך, שהעביר על החול מדת יראה שלו ואחז במדת גדלות:

וזהו גם כן החטא של אדם הראשון בעץ הדעת, שהכניס לאדם ולחוה מדת גדלות, וכמו שפירש"י ז"ל בפ' בראשית (בראשית ג, ה) כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו והייתם כאלקים, יוצרי עולמות, כל אומן שונא בני אומנתו, מן העץ זה אכל, וברא העולם. עיין שם מה שכתבתי באריכות :

וכמו שכתבתי שם, אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות (סוטה ג, א), היינו גדלות, כי כל גאה שוטה, כי איך אפשר שיעבור אדם עבירה, אם השי"ת עמו, כי מקרא מלא הוא (תהלים לז, לב) צופה רשע לצדיק וכו' ה' לא יעזבנו בידו, אלא היצר מכניס בו מדת גדלות תחלה, כמו שהכניס באדם, שהיה חפץ להיות אלוה לברוא עולמות, וכיון שהכניס בו מדת גדלות, נסתלק ממנו יראת השי"ת, כי אין אני והוא יכולין לדור (סוטה ה, א; ערכין טו, ב), ואז עושה עמו היצר מה שחפץ, ואם כן הים כיון שנתגאה, ועבר על החול, חטא בעצמו חטא אדם הראשון. וזהו היה השבירה שלו והבקיעה שלו, וכמו שכתוב בספר קדושת לוי על התורה (יד, כא ד"ה ויט משה את ידו) על פסוק (שם) ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה, כלומר עזה על שהעיז במדת גדלות נגד משה על כן הולך את הים ברוח קדים ויבקעו המים עיין שם :

אבל כיון שהניח השי"ת ידו על ידו של משה, וראה הים וברח ממנו מפני יראת ה', וכמו שכתוב במדרש, ושאל לו משה, מפני מי אתה בורח וקבל עליו מדת מלכות יראה שלו, החול עפר, ואמר, מלפני אדון חולי ארץ, הרעד שלי הוא הארץ, מלפני אלוה יעקב, מפני יראתו של הקב"ה, שהניח ידו על ידו של משה וקבל הים יראתו, ואמר מפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב, עשה הים תשובה לפנות בוקר. וזהו מלפני אדון שהניח ידו על משה, אני מקבל שאהיה חולי, מלשון חיל כיולדה (ירמי ו, כד, תהלים מח, ז), ואהיה חולי ארץ, שאפחד מן הארץ ולא אעבור החול, וזהו וישב הים לפנות בוקר שעשה תשובה לפנות בוקר, לאיתנו, לתנאי הראשון, שיהא החול מדת יראה שלו לבל יעבור הגבול העפר אף אם יהמו מימיו:

וכיון שעשה הים תשובה, וידוע, שעולם התשובה הוא עולם הענוה, וכמו שכתוב בהקדמת תיקוני' (תיקו"ז הקדמה ה, ב) תיקונא תמינאה שהבאתי כמה פעמים . וכיון שבא בעולם הענוה, וראה שהוא בעצמו חטא חטא של אדם הראשון, ונגזר מיתה על האדם, על כן לא רצה לפלוט המצרים שמתו, ורצה לקבל גם כן עונשו של הקב"ה על האדם, הוא המיתה, ורצה לסבול המצרים שמתו, עד שרמז לו השם יתברך אל הים, לפלוט אותם אל היבשה ולא יסבול המתים:

והטעם, כי באמת לא היה הים בחטא ובגזרת אדם הראשון, רק שחטא כעת, ועשה תשובה, וכיון שלא היה בגזירה של אדם, על כן אין הים כעת סובל המתים, ולפי דברי הגמרא (ערכין טו, א) שטען שר של ים, כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה, וחוזר ונוטלו ממנו, כי רצה עכ"פ לסבול ולקבל המתים עתה, מחמת שהעיז עתה, ואף שלא היה בגזירת אדם, רצה לקבל עתה העונש פעם אחד, והיה אצלו זה העונש שיקבל המתים, ולטעום טעם מיתה, כמו מתנה, וכמו שדרשו רז"ל (בראשית רבה ט, ה) והנה טוב מאד זה מות, עד שהבטיחו השם יתברך ליתן לו פעם אחרת מנחל קישון, כן יש לומר לפי דבריו הנ"ל:

ועוד אפשר לומר, פירוש וישב הים לאיתנו, לתנאי הראשון, דרש"י ז"ל פירש בפרשת בראשית (בראשית א, לא) יום הששי, הוסיף ה' ביום הששי, לומר לך שכולם תלוים ועומדים עד יום הששי, שהתנה הקב"ה בכל מעשה בראשית אם יקבלו ישראל מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו. וכאן בהים העביר ולא רצה להניח את ישראל עבור בגבולו כדי לקבל התורה אשר זהו כוונת יציאת מצרים כמ"ש בהוציאך את העם וכו' תעבדון חת האלקים על ההר הזה. ועל כן עשה השי"ת את הים לחרבה ובטל מציאותו וכמ"ש בספר הנזכר וגם באור החיים כתוב כן בפירוש השני וכיון שעשה הים תשובה

וקיבל על עצמו מה שהמליך השי"ת עליו החול קיבל על עצמו התנאי הראשון עם כל מעשה בראשית, שיהיו תלוים ועומדים עד יום הששי שיקבלו ישראל את התורה, אז יהא קיומם, והניח את ישראל עבור בגבולו, כדי לקבל התורה, וקרע עצמו לי"ב קרעים להניח לעבור לכל שבט ושבט: אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (טו, א-ב). מה שאמר ישיר לשון עתיד, עיין פירש"י ז"ל, ובגמרא (ברכות יב, ב) אמרו על פסוק (ירמי' כג, ז- ח) ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים. כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות וכו', ולא שתעקר יציאת מצרים, אלא שתהיה שעבוד מלכיות עיקר, ויציאת מצרים טפל: וידוע, שכל מגמתנו ועבודתנו עד ביאת המשיח, לעשות יחוד הוי"ה ואדני, הם וא"ו ה"א, והם שמונה אותיות, וזהו אז כשיבוא משיח צדקינו, ויהיה יחוד השמנה אותיות הוי"ה ואדני, ישיר משה ובני ישראל, שהם ישירו על גאולתם משעבוד מלכיות שהוא עיקר, את השירה הזאת, ואת הוא טפל לה, כמו שדרשו חז"ל (עירובין ד, ב; פסחים כב, ב) את בשרו, את הטפל לבשרו, וזהו את השירה הזאת, שתהיה [השירה] הזאת של יציאת מצרים, טפילה להשירה שישיר משה ובני ישראל אז, ולא שתעקר הנס של יציאת מצרים מלהזכירו, אלא שתהיה טפילה:

ויאמרו לאמר, שהשירה הזאת אמרו לאמר, אל עולם המחשבה בינה, כי אמירה בלב כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, אל דרגא דאפיק יתהון ממצרים: או יאמר, אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה', נראה לפרש, על דרך שאמרו רז"ל בברכות (יב, ב) בפסוק (ירמי' כג, ח) ולא יאמר(ו) עוד חי ה' אשר העלה בני ישראל ממצרים כי אם וכו', לא שתעקר יציאת מצרים לגמרי, אלא שתהיה שעבוד מלכיות עיקר, ויציאת מצרים טפל, ורש"י ז"ל פירש (עה"פ אז ישיר) אבל מדרשו, מכאן רמז לתחית המתים מן התורה, ע"כ:

ולפי פירושו דקאי על לעתיד לבוא, הכי פירושו, אז ישיר משה ובני ישראל, כלומר לעתיד ישיר משה ובני ישראל, על גאולת שעבוד מלכיות, את השירה הזאת, ואת הוא לשון טפל, כמו שדרשו רז"ל (עירובין ד, ב, פסחים כב, ב) את בשרו, את הטפל לבשרו, כלומר השירה הזאת יהיה טפילה לשיר שישירו לעתיד, ויציאת מצרים לא יעקר לגמרי, אלא שתהיה טפילה לשיר של עתיד לבוא, ועל כן אמר השירה הזאת, לשון נוקבא, שהוא טפילה אל השירה שלעתיד, שהוא בחי' דכר:

אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים (טו, א). עיין פירש"י שפירש סוס ורוכבו שניהם קשורים זה בזה, עד כאן. ונראה להבין, על פי מה שכתוב בסידור האר"י ז"ל (תפילת היצירה) סוס ורוכבו הוא ס"ם ונוקבא, ע"כ. ובתרגום אונקלוס כי גאה גאה אתגאה על גותניא, רצה לומר שמתגאה על מי שיש בו גאות, והנה דרך העולם במי שיש בו גאות, אם יש לו שלימות בכל דבר בלי שום חסרון, אז גאותו שלימה, אבל אם יש בו חסרון ואין בו שלימות, אין גאותו שלימה, וזהו שאמר גאה גאה, רצה לומר שמתגאה על מי שיש בו גאות, וזהו שאמר סוס ורוכבו וכו', ועל כן פירש רש"י ז"ל שניהם קשורים זה בזה, רצה לומר, שהיו באחדות, וגאותם היתה שלימה, ורמה אותם בים, כשהיתה גאותם שלימה בלי שום חסרון כאמור: או יאמר, אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. להבין מה שאמר כי גאה גאה סוס ורוכבו וכו', מה שייכות זה לזה, וגם מה שאמר ויהי לי וכו':

אפשר לומר, דהנה פרעה אמר (ה, ב) מי ה' אשר אשמע בקולו, ועשה עצמו אלוה, והגבהות הוא היצה"ר כמו שכתוב בתקונים (תיקו"ז סט, ב) תקוני עשרים וארבעה, והבאתי בפ' ויצא וז"ל ועוד לבא הוא אגוז, ומאן דתבר קליפה דליה הוא היצה"ר, עליו אתמר (תהלים נא, יט) לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. וגסות לבא דהוא שלם עם היצה"ר, ולא אתבר עליה, אתמר (משלי טז, ה) תועבת ה' כל גבה לב, ושכינתא לא שריא עליה, עכ"ל. ואונקלוס תרגם כי גאה גאה, ארי אתגאה על גותניא וגאותיא דיליה היא, עכ"ל. והאריז"ל פי' בסידור (תפילת היצירה) סוס ורכבו הם ס"ם ונוקבא עיין שם: וזה שאמרו ישראל אשירה וכו', שהיו יודעים בעצמם שאין בידם זכות לגאלם, אלא מחמת זכות אבות שהבטיח אברהם לגאול את בניו, כמו שפירש"י ז"ל, ומה שעשה הקב"ה שפטים גדולים במצרים, והיה די להם לגאלם ולא לעשות שפטים במצרים, כמו שכתב בעל הגדה אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים, דיינו, זהו מחמת שהשי"ת אתגאה על גותניא, ועל כן סוס ורוכבו, שהם הגסות, רמה בים, ופרעה שאחז בו ועשה עצמו אלוה, על כן עשה בו שפטים ורמה אותו בים:

ואחר כך אמר עזי וזמרת יה, עיין פירש"י ז"ל עוזו ונקמתו של אלהינו הי' לנו לישועה, ואל תתמה על לשון ויהי, שלא נאמר היה לי לישועה וכו', עכ"ל. ולפי דברינו יובן, עוזו ונקמתו של אלקינו, שהוא אתגאה על גותניא, על כן עשה בהם שפטים, אבל לא מצד זכותם, וזה שאמר (טו, ב) ויהי לי לישועה, שזהו צער להם, כי ויהי לשון צער, וזה הצער להם שהיו ערום ועריה, ולא היו כדאי לעשות שפטים במצרים על שענו אותם בעבודה קשה, אלא עוזו ונקמתו של אלהינו, שהוא אתגאה על גותניא, על כן עשה בהם שפטים:

זה אלי ואנוהו (טו, ב). עיין פירש"י ז"ל שמביא התרגום ואנוהו לשון נוה שאנן, ורש"י ז"ל מפרש לשון נוי, ובסידור האר"י ז"ל (תפילת היצירה) זה אלי יסוד, ואנוהו מלכות, עכ"ל, ולפי דרכו פירש נמי לשון ואנוהו, לשון נוה שאנן, כי ידע שכל עבודתינו הוא לעשות זווג יסוד ומלכות, והוא ע"י ישראל המזווגים ע"י הדעת, שעושין מדת מלכות בחי' פרצוף, ע"י מעשיהם הטובים, ויהיו ראוי לזווג, וזהו זה אלי, בחי' יסוד, ואנוהו, אעשה לו מדת מלכות בחי' פרצוף, ויהיה לו נוה שאנן: ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב (טו, ו). עיין פירש"י, ותרגום אונקלוס ימינך ה' אדירא בחילא. להבין, הלא אדיר לשון חוזק, וכח הוא ג"כ חוזק, וגם דאמר נאדרי לשון נפעל, וגם היוד של נאדרי פירש"י ז"ל היוד יתירה כמו רבתי עם עכ"ל:

ונראה, דאמרתי פירו[ו]ש הפסוק (תהלים קיז, א-ב) שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו, אמר לשון גבורה אצל חסד, שהשם יתברך ברא כל העולמות להיטיב לברואיו, כי מדרך הטוב להיטיב, ובשביל ישראל, שהם יעבדוהו ויקבלו ממנו חסדיו, ולהמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמים, ומדת חסד הוא התפשטות ח"ס דל"ת, להיטיב במקום דל וחסר, אף שאינו ראוי להשפיע אליו, ועל כן הוא משפיע לאומות העולם, אבל לעתיד יהיה מדת החסד בצמצום, היינו מדת גבורה, שלא להשפיע רק לישראל, וזהו כי גבר עלינו חסדו, רצה לומר שהמשיך מדת גבורה וצמצום, שיהיה עלינו חסדו לבד ולא לאומות, ואמת ה' לעולם, מדת רחמנות הוא מדת אמת המשיך לעולם: ושמעתי דבר נאה בשם מחו' הרב הגאון מוהר"ר לוי יצחק אב"ד דק"ק בארדיטשוב פירוש הפסוק (ו, ח) והבאתי אתכם על הארץ אשר נשאתי את ידי, לשון נשיאת יד, דיד הוא לשון נתינה, וכשהשי"ת אינו חפץ להשפיע רק לישראל לבד, אז מעלה במחשבתו תכלית השפעה, למה אשפיע שלא לצורך עבודתי, ולא אשפיע רק לישראל שהם עובדים אותי, ובמחשבה זו מתעלה הנתינה, שבא רצון הנתינה למחשבה, וזה נקרא נשיאת יד, דיד הוא לשון נתינה מתעלה למחשבה, וזהו והבאתי אתכם אל הארץ, ומפרש, למה אתכם ולא אומה אחרת, אשר נשאתי את ידי, אל המחשבה, לחשוב שלא להשפיע רק לישראל בשביל עבודתי לשכן אתכם בה:

וזהו ענין נשיאת כפים של כהנים, שמגביהים הנתינה למחשבה, שלא ילך השפע רק לעמו ישראל, וענין נפילת אפים הוא להיפך, כשיש ח"ו רעה בעולם, הגם שבודאי השם יתברך עצמו יודע שהוא טובה, אף על פי כן בעולם הזה נראה שהוא רעה, ועל כן רצוננו לבטל, וזה ענין נפילת אפים למטה לארץ, שהצדיקים מתנהגים לפי מה שנראה בעולם הזה השפל, שלא יהיה בעולם הזה לפי הנראה רעה:

וזהו ענין מה שאמרו רז"ל (ברכות לד, ב) שהכניס ר' חנינא ראשו בין ברכיו וחלצתו חמה של תינוק, פירוש שפעל בהכנסת ראשו בין ברכיו לבטל הגזירה, לפי שנראה בעולם הזה שהוא רעה, הגם שלמעלה הוא בודאי טוב שימות התינוק, אף על פי כן ביטל, מפני שבעולם הזה נראה שהוא רעה, והתעורר בהכנסת ראשו בין ברכיו להתנהג ע"פ הנהגת עולם הזה, עכ"ד. ודפח"ח:

ואפשר זהו פירוש (תהלים קיח, טו) קול רנה וישועה באהלי צדיקים ימין ה' עושה חיל, רצה לומר שקול רנה וישועה באהלי צדיקים, כשימין ה' עושה חיל, וימין ה' רוממה נתרומם על המחשבה, שלא להשפיע רק לישראל כנ"ל, והנה, כשמתעלה הנתינה דהיינו החסד, אל המחשבה, בא מדת החסד אל חכמה, שהוא קו ימין, וזהו ימינך ה' נאדרי, רצה לומר ימין ה' הוא חסד, נתחזק כשבא אל חכמה, וזהו נאדרי, נאדר יו"ד, כי יו"ד הוא חכמה, וכשבא ימינך אל חכמה, שם נתחזק בכח במדת צמצום, שלא להשפיע רק לישראל, כי מדת החסד הוא ג"כ כלי משבע מדות, ואחר כך תרעץ אויב, ומנצח כל המסטינים והמקטריגים וזהו פירוש מי כמוך נאדר בקודש, רצה לומר נתחזק בחכמה הנקרא קודש:

מי כמוך נאדר בקודש נורא תהלות עושה פלא (טו, יא). נראה לומר על פי שפירש רש"י ז"ל נורא תהלות יראוי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו, כמו שכתוב (תהלים סה, ב) לך דומיה תהלה עכ"ל, ומדרגה זאת הוא יראה הרוממות, על ידי שמכיר גדולת הבורא ונפלאותיו, שכל העולמות כאין נגדו, מבין שאי אפשר להשיגו ולהגיד תהלותיו, ויראת הרוממות הוא חכמה, שהוא בחי' ראיה, וראיה הוא אותיות יראה: וזה שאמר נאדר בקודש, כי חכמה נקרא קודש ותרגומו אדיר בקודשא, נורא תהלות, יראוי מלהגיד תהלותיו, עושה פלא, רצה לומר שפלא העליון הוא חכמה, עושה זאת, על ידי שמשיגין חכמה יראה הרוממות, על ידי זה יראין להגיד תהלותיו כאמור: ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות. ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה וכו' (טו, כ). להבין מה שאמר שלקחה התוף בידה, ומאי נפקא מינה, מה דהוי הוי, וגם ותען להם מרים, הוי ליה למימר ותאמר להם מרים, ומלת ותען שייך לשון עניה לדיבור של קודם, וגם דאמר להם, והוה ליה למימר להן, כמשפט הלשון לנקבות רבות:

ואפשר לומר, דאמרו (רבינו) [רבותינו] ז"ל (סוטה ל, ב) שמשה אמר אשירה לה' וכו' , והנה, הנשים לא היו יכולין לענות למשה ולישראל דבר השירה, כי קול באשה ערוה, עד שהוצרכה מרים הנביאה ליקח התוף, וידוע, בשעה שאדם מכה על התוף ומדבר גם כן

בפה, דבריו אינם נשמעים, מפני קול התוף, וכן כל הנשים החזיקו בתופים ובמחולות, כדי שלא ישמע קולן, ואחר כך היו יכולין לענות השירה אחר משה וישראל, וזו ותען להם מרים שירו לה' וכו', רצה לומר אחר משה וישראל, שהיו אומרים שירו לה' כי גאה גאה, היו עונות אחריהם, אחר שלא ישמע בוודאי קולן לאנשים, רק לה', וכן כל הנשים אחריה, היו עונין שירו לה' וכו': ויבואו מרתה וכו'. וילונו העם על משה לאמר מה נשתה. ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ וישלח אל המים וימתקו המים שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו (טו, כג- כה). מה שאמר ויורהו ה' עץ, ותרגם אונקלוס וצלי קדם ה' ואלפיה ה' אעא ורמא למיא וכו', מה למוד שייך בעץ, והוי ליה למימר ויראהו ה' עץ, באלף, וגם דאמר שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו, הנה חוק בלי טעם הוא, ומשפט הוא בטוב טעם, ואמר הלשון חוק ומשפט, משמע שניהם ביחד, ועיין פירש"י ז"ל :

ונראה, דאמרתי פירוש הפסוק בקהלת (יא, ג) ואם יפול העץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא, עיין פירש"י ז"ל . ולכאורה, אם יפול העץ בדרום ואם בצפון מיותר, והוה ליה למימר מקום שיפול שם יהוא, וגם דאמר שם יהוא, בואו ואלף בסוף, והוה ליה למימר שם יהיה:

ונראה לפרש, על פי מה שמקובל בידינו כשיש לאחד איזה שבירה ונפילה ח"ו, ליקח ק"ס פרוטות מנין עץ, על שם (דברים כ, יט) כי האדם עץ השדה, ולמנות מנין י"ז ומנין ך"א ומנין כ"ו וכמנין שלשה שמות, והם ביחד מספר דין, ולכוון להמתיק הדין ע"י שלשה שמות, וגם ימנה אח"כ מספר ס"ד כמנין דין, וכשיאמר ס"ה יכווין להמשיך האל"ף אלופו של עולם מן אדני, בעולם העשיה מדת מלכות, ונמתקו כל הדינין שבמדת מלכות עולם העשיה, וכשיערבם, נמתקו הדינין גם כן למעלה, ע"י האל"ף רחמים גמורים, שאין בו דין כלל:

ולי נראה להוסיף טעם, כיון שיש לאדם ח"ו חסרון, הוא ח"ו שבירה ונפילה בעולם המעשה, המרומז לשם אדני, ומלת נפל בגימטר' ק"ס, ועל כן יקח ק"ס לצדקה, להקים הנפילה ע"י הצדקה, כי בהתפזר מעותיו לצדקה, אז נעשה מן נפל צירוף אחד כנ"ל, והוא צירוף אחד מע"ב שמות, ור"ת שלו פזר נתן לאביונים, ואז יקוים בו (תהלים קיב,ט) קרנו תרום בכבוד, ונתרומם מהנפילה, כי צדקה תרומם גוי (משלי יד, לד), ועל ידי מעשה הצדקה וכוונת העושה להמשיך אלופו של עולם אל הדין, אלף של אדני, המרומז לעולם העשיה, וכשמשליך האחד אל ס"ד מספר דין, קודם שיוציא משפתיו מנין ס"ה, יערב אותם וממשיך אלופו של עולם בתוך הדינין, ונמתקו הדינין ונתקנו כל השבירות, ויעלו כל הנפילות למעלה:

וידוע, כיון שיש לאדם איזה שבירה ונפילה ח"ו, בוודאי הוא דין מלמעלה, על שפגם באחד ממדותיו ועשה עבירה ח"ו, מחמת שנפל לאהבה רעה או ליראה רעה, או מחמת שאר מדותיו הרעים עשה איזה עבירה, וידוע, דדרום הוא מדת חסד מדת אהבה (זוה"ק ח"א קנג, א, תיקו"ז קו, ב), וצפון הוא מדת גבורה מדת הדין (תיקו"ז קל, א), והאדם נקרא עץ (דברים כ, יט):

וזהו אם יפול העץ בדרום, שנכשל בעבירה מחמת אהבה רעה, ואם בצפון, שנפל בעבירה מחמת שנפל ליראה רעה, מקום שיפול העץ, רצה לומר בכל מקום שנכשל ויפול האדם בעבירה על שפגם בשאר מדותיו, וא"כ בא אליו ח"ו השבירה והנפילה בגשמיות בעולם המעשה, שם יהוא, רצה לומר שם אתה צריך להמשיך אלף של אדני אלופו של עולם, אל הדין מספר דין ס"ד, וכשתשליך ותמנה עוד אחד אל הס"ד, נעשה אדני, ונמתק הדין בעולם המעשה, המרומז בשם אדני, על ידי אלופו של עולם שהמשיך אל הדין, ויתקנו כל השבירות ויעלו כל הנפילות, כי הוא רחמים גמורים שאין בו תערובות דין כלל: וזהו שם יהוא, כי יו"ד ה"א וא"ו של השם, מרומז לעולמות עליונות שלמעלה מעולם העשיה, וה"א אחרונה שבשם הוי"ה, מרומז לעולם העשיה, ובמלת יהוא הוא, יו"ד ה"א וא"ו של השם, וכנגד ה"א אחרונה שבשם, המרומז לעולם העשיה, כתוב אלף, לרמז כי בעת הנפילה ח"ו, צריך להמשיך אלף אלופו של עולם בעולם המעשה הוא דין, וע"י אלופו של עולם רחמים גמורים שאין בו דין כלל ימתקו כל הדינין: וזהו על ידי הצדקה אשר הוא מנשא ומרומם כל הנפילות, כמו שכתוב (משלי יד, לד) צדקה תרומם גוי, ובצירוף כוונת העושה כנ"ל. ומים המרים הם דינין, ומי סוטה יוכיח, וזהו ויורהו ה' עץ, ליקח מנין עץ ולהשליך אל המים, ולהמשיך אל הדינין אלופו של עולם רחמים גמורים, שאין בו תערובות דין כלל, ובזה וימתקו המים, וימתקו הדינין כנ"ל, שם שם לו חוק ומשפט, כי דבר זה ליקח מנין ק"ס כמנין עץ הוא כמו חוקה, אבל יש בו טעם כנ"ל, וזהו חוק ומשפט כנ"ל:

וזהו פירו[ו]ש הפסוק (ישעי' לב, כ) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור, כי הצדקה נקרא זריעה, כמו שכתוב (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה, והם זורעים בצדקה על כל מים, רצה לומר בין שיבוא לישראל חסדים הנקרא מים נותנין צדקה, ואף על מים המרים מים הזדונים נמי נותנין צדקה, ובזה מבטלין כל דינין, ועל ידי זה משלחי רגל השור והחמור, הקליפות משולחין מזה האדם שזורע בצדקה, ואי אפשר להם לשלוט בו: או יאמר, ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה. וילונו העם וכו' ויצעק אל ה' וכו' וימתקו המים וכו'. ויאמר אם שמוע תשמע וכו' לא

אשים עליך כי אני ה' רופאך (טו, כג- כו). עיין פירש"י ז"ל, ולהבין מה שאמר על כן קרא שמה מרה, והלא בתחלה נמי היה קרוי שמה מרה, כמו שכתוב ויבואו מרתה, וגם מה שאמר כי אני ה' רופאך, והיה ליה למימר כי אני רופאך, ומסתמא ה' הוא הרופא חולים, ובפרט שאמר בתחלה ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה': ונראה הכתוב מלמדנו, שבאם שיש לאדם איזה צער ח"ו, אם יחשוב הלא הכל מאת השי"ת, כי הוא המשגיח, ומנהיג את כל העולמות כולם עליונים ותחתונים כרצונו וחפצו, ומסתמא זו הוא טובה גדולה לו, כדרכו להיטיב, ובהחשבו זאת, תיכף יבטל הצער ההוא:

והנה הרב הקדוש המפורסם מוהר"ר דוב בער זללה"ה אמר שכל המסעות שנסעו ישראל והכל עפ"י ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ועל פי הענן, ובמקום שחנו ישראל, שם נפלו אותיות הקדושות בשבירה, וכשחנו שם ישראל, נתקן שם, וכשנסע הענן משם, אז נסעו בני ישראל, למשל, ויחנו בדפקה או ברסה, שם נפלו אותיות דפקה או אותיות רסה בשבירה, וכשחנו ישראל שם, נתקן שם אלו האותיות, ונכתב בתורה ויחנו בדפקה או ברסה, או בשאר מסעות, וזהו תקנתם של אותיות, ולפעמים היו מתקנים אלו האותיות שנפלו בשבירה, ונעשה צירוף אחר, וזה נקרא מוסבת שם הנזכר במסעות, עכ"ד. ודפח"ח:

והנה בכאן הודיעך הכתוב, שבאו ישראל למרה, ולא היו יכולין להעלות אותיות מ"ם רי"ש ה"א מן השבירה, וזהו שאמר ולא יכלו לשתות מים ממרה, שלא היו יכולין לקבל השפע משם, ולהעלות אותן האותיות מן השבירה, ואם היה יכולין להעלות, היו ממתיקין אותן האותיות, והיו יכולין לעשות צירוף רמ"ה, אבל לא היו יכולין להעלותן, ונשאר שם מרה, וזהו שאמר על כן קרא שמה מרה, רצה לומר נשאר שם מרה, כי אעפ"י שנמתקו המים, כמו שכתוב ויורהו ה' עץ וימתקו המים, מכל מקום, לא היה על ידי תפילת ישראל, ולא על ידי פעולתן, אלא על ידי תלונתן, ועל כן לא נתקן שם האותיות, ונשאר בשבירה:

ואם היו ישראל חושבים שם, בראותם כי לא יוכלו לשתות מים ממקום זה, שהכל הוא מאתו ית', כי הוא המשגיח ומנהיג, וזו הוא בוודאי טובתם, היו הם ממתיקין המים, והיו מעלין האותיות מן השבירה, וזהו שאמר אם שמוע תשמע וכו', כי אני ה' רופאך, וידוע, כי אני נקרא מדת מלכות, הנהגתו של השם יתברך, רצה לומר אם תחשוב שאני ה', זהו הנהגתי, והכל הוא ממני ה', רצה לומר שם הוי"ה, זה רחמנות גדול וטובה גדולה, בוודאי זהו רופאך, בוודאי יתבטל הצער:

וזהו ושמרת כל חוקיו, שאין בהם טעם, תשמור, מחמת שיהיה לך אמונה גדולה בהשי"ת, כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים אליך, כי כל המכות שהיה במצרים

היה מחמת חסרון אמונה בהש"י, כמו שכתוב בכל המכות (י, ב) וידעתם כי אני ה', אבל כיון שיהיה לך אמונה שלימה, לא אשים עליך, כי יהיה לך אמונה גדולה כל כך, וגם שתאמין בכל הדברים שיהיה לך, אף יסורים, שהם רפואה שלימה לך, כאשר נותנים לחולה הצריך רפואה, סמים מרים, וכשהחולה מאמין ברפואה, אינו מרגיש במרירות הסם, כך אתה תאמין בכל הדברים כי אני ה' רופאך, בכל הדברים שיבוא עליך, ולא תרגיש כלל בצער היסורין, מחמת אמונת הרפואה, ובוודאי יתבטל הצער לגמרי במחשבה זאת:

כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך (טו, כו). הדקדוק מפורסם, מה צורך לרפואה, כשאינו משים המכה עליהם:

ונראה, כי בכל המכות שהכה השי"ת למצרים, היו נצרכין כל ישראל לרפואה, ובמופת שקודם המכות שאמר השי"ת למשה (ז, ט) כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהיה לתנין, ויעשו כן ויקרא פרעה למכשפים ויעשו גם הם כן בלהטיהם, ואם כן אין זה מופת מה', ועשה השי"ת ויבלע מטה אהרן אחר שנעשה מטה כפרש"י ז"ל (ז, יב), אז בלע מטותם, וזה אינו ביד המכשפים לעשות כן, כי הם יכולין לשנות מבריה אל בריה ע"י כשפים, רק לא להוציא בריה פחות מכשעורה, כגון כנים כפרש"י (ח, יד) , אבל כיון שאינם משנים מבריה אל בריה אחר הראוי ויכול לבלוע, אלא שנשאר כמו שנולד, כגון מטה הדומם, אין כח בידם לתת חיות למטה הדומם, שיבלע מטה אחר, אבל השי"ת הוא הבורא הכל, ומחיה הכל, ונותן כח וחיות אף לדומם שיבלע ויעשה מעשה חי, וזהו ויבלע מטה אהרן את מטותם: ואחר כך אמר השי"ת למשה במכות דם, שהתחיל להכות אלהות של מצרים, לך אל פרעה, והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך, והוא מטה אהרן, ולא מטה משה, ואמר לו בזאת תדע כי אני ה', רצה לומר כי במצרים היתה התגלות מדת מלכותו בעולם, ולא בכשפים ולא בטבעים, וזהו בזאת תדע כי אני ה', הוא השליט ומושל ומנהיג, הנה אנכי מכה במטה אשר בידי, את אלהותך, רצה לומר בעוד שהוא מטה ואינו משתנה לבריה אחר, אני נותן בו כוח להכות את אלהותך, כמו שנתתי במטה זה כח כשהיה מטה, לבלוע מטות המכשפים, כן אני נותן בו כח להכות אלהותך, וכן עשה, והי' דם בכל מקום מימי מצרים, וזהו אות שאינו מעשה כשפים:

וכתוב (ז, כב) ויעשו חרטומי מצרים כן, והיכן עשו כן, בוודאי בארץ גושן אשר שם בני ישראל, והפכו מימיהם לדם, וריפא השי"ת תיכף למים, ונהפכו למים, ויכלו בני ישראל תיכף לשתות, רק בארץ מצרים שהיה מכת דם מהשי"ת, לא היה יכולת בידי

המכשפים לעשות מהם מים לשתות, ועל כן כתוב (ז, כד) ויחפרו כל מצרים סביבות היאור מים לשתות, המצרים הוצרכו לכך, אבל בני ישראל לא הוצרכו לכך, כי תיכף נהפך למים, ואף על פי כן כתוב (ז, כג) ויפן פרעה ולא שת לבו גם לזאת: ובמכה השנית מכות צפרדעים כתוב (ח, ג) ויעשו כן החרטומים ויעלו הצפרדעים על ארץ מצרים, רצה לומר על ארץ מצרים היה בידם כח להעלות הצפרדעים, אבל ארץ גושן ששם בני ישראל, בוודאי היו רוצים גם כן להעלות ולירא בצפרדעים, אבל השי"ת לא היה נותן בידם כח שישלטו הכשפים על ישראל, כי אין עוד מלבדו כתוב (דברים ד, לה), ודרשו חז"ל (סנהדרין סז, ב) אף כשפים:

ובמכות כנים הודו החרטומים בעצמם, ואמרו (ח, טו) אצבע אלקים הוא, ולא היה בידם יכולת להעלות על ישראל:

ובמכות ערוב, אף על פי שהיה ביד המכשפים להביא גם כן ערוב על ארץ גושן ששם בני ישראל, וכן רצו וכן עשו, מנע השם יתברך מהם הכח, ואמר (ח, יח) והפליתי את ארץ מצרים אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, המושל והמנהיג כל הארץ כרצונו וחפצו:

וכן במכות דבר כתוב (ט, ג) הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה, ושם לו השי"ת מועד, למחר יעשה זאת בארץ מצרים, והחרטומים בודאי עשו בכשפיהם להמית מקנה ישראל אשר בארץ גושן ולא יכלו, וכתוב (ט, ו) וימת כל מקנה מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד, ופרעה שלח לידע אם פעלו המכשפים במקנה בני ישראל, כמו שכתוב (ט, ז) וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה בני ישראל עד אחד, ואף על פי כן ויכבד לב פרעה ולא שלח:

ואצל מכות שחין שהיה במצרים כתוב (ט, יא) ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין, כי היה השחין בהחרטומים ובכל מצרים, ולא הי' יכולת ביד החרטומים לעשות בכשפיהם, ולהביא השחין על ישראל:

ובמכת ברד כתוב (ט, כו) רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד, ומסתמא החרטומים ג"כ פעלו בכשפיהם להביא ברד על ארץ גושן, ולא נתנם ה' להרע להם. וכן במכת ארבה כתוב (י, יב) ויעל על ארץ מצרים ויאכל את כל עשב הארץ אשר הותיר הברד, ובמקום הברד עלה הארבה, ולא בארץ גושן. וכן במכת חושך כתוב (י, כג) ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. ופשיטא במכות בכורות כתוב (יב, כג) ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם:

ועל ידי זה הודיע השי"ת שהוא הבורא והוא המחיה הכל, והוא המנהיג הכל כרצונו וחפצו, ומכה ומרפא באחד, כמו שדרשו רז"ל (זוה"ק ח"ב לו, א) נגוף ורפוא, נגוף למצרים ורפוא לישראל, ומה היו ישראל צריכין לרפואה, ולפי דברינו יובן, שהיו החרטומים בכשפיהם עושין להביא המכות אלו גם כן על ישראל, והיו ממשיכין בכשפיהם הרעות האלו על ישראל, והיה השי"ת מרפא להם, מהרעות שהמשיכו עליהם, ולא נתנם ה' להרע לישראל:

וזהו פירוש כל המחלה אשר שמתי במצרים, רצה לומר העשר מכות, לא אשים עליך כי אני ה' וכו', ומלת כי משמש בד' לשונות, ואחד מהן אלא, וכן כאן פירושו אלא, כלומר, אני לא אשים עליך אלו המכות, אלא אני ה' רופאך, מן המכות האלו שהמשיכו המצרים בכשפיהם עליכם:

הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא (טז, ד). להבין מה שאמר לכם, ואחר כך אמר ויצא העם ולקטו, וגם שאמר הילך בתורתי, ועיין פירוש רש"י ז"ל לשמור מצות התלוים בו כגון לא תותירו וכו', ואם כן הוי ליה למימר במצות:

ונראה, דאמרו רז"ל (יומא עה, א) צדיקים ירדו להם המן על פתח בתיהם בלא טורח, ולרשעים בטורח, שטו העם ולקטו (במדבר יא, ח) , וכן באכילת המן כתב שם מהרש"א ז"ל (חידושי אגדות יומא עה, א ד"ה לחם שמלאכי השרת) פירוש הפסוק (תהלים עח, כה) לחם אבירים אכל איש צידה שלח להם לשובע, לחם אבירים, לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו שהוא מאכל רוחני, אכל איש, שהם הצדיקים והיחידים שבישראל, היה להם מאכל רוחני, וצדה שלח להם לשובע, היינו לשאר העם, שאכלו כדי שביעה לא היה להם לחם אבירים של מלאכי השרת, אלא להם מקרי צידה, עכ"ל:

וכן בתיקון המן היו לצדיקים בלא טורח, עיין שם (יומא שם) בגמרא ובמהרש"א ז"ל שכתב (חידושי אגדות שם ד"ה בינונים וכו') לצדיקים ירד כעין לחם שאוכלין אותו כמו שירד, ולא הוצרכו לטחון ולאפות, ולבינונים ירד להם לעשות עוגות ולאפותו, ולא הוצרכו לטחון, ולרשעים הוצרכו גם כן לטחון וכו', עכ"ל: וזה שאמר השי"ת למשה, ליחידי סגולה הנלוים אליו, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, שתאכלו כמו שהוא מן השמים בלא טורח כלל, מאכל הרוחני, לחם שמלאכי השרת אוכלין, ויצא העם ולקטו, רצה לומר הערב רב הנקרא בשם עם, יהיה להם טורח, שיצאו וילקטו ויטחנו ברחיים ולאפותו, כי יהיה להם מאכל גשמי: אבל גם במאכל גשמי יש בו חיות הרוחני, וצריך האדם לדבק את עצמו במאכל הרוחני הניצוץ הקדוש המחיה את האוכל ההוא,

והוא מזון הנפש, ולא במאכל הגשמי שהוא מזון הגוף, והחיות שבתוכו הוא התורה, כי באורייתא ברא הקב"ה עלמין, וזהו אנסנו הילך בתורתי אם לא, רצה לומר אם ידבקו את עצמם בחיות התורה שבתוך המאכל הגשמי שאוכלין, או לא, או אם ידבקו רק בתענוג הגשמי שבו, שנאמר וטעמו כצפיחת בדבש:

ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. ובקר וראיתם את כבוד ה' בשמעו את תלונותיכם על ה' ונחנו מה כי תלינו עלינו (טז, ו-ז). להבין מה שאמר ערב וידעתם, ובקר וראיתם וכו', דהנה הרב המגיד זלה"ה אמר להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות (תהלים צב, ג), כי בהיות האדם בשכל ובמוחין חזקים, הוא מכיר את השי"ת, ויוכל להמשיך חסדים , ובזמן שח"ו נפילת המוחין, אז יחזק האדם עצמו על פי אמונה לעבודת השי"ת, וזהו ואמונתך בלילות, עד כאן:

וזה שאמר ערב, לשון ערבוב השכל ונפילת המוחין, וידעתם כי ה' הוציא אתכם ממצרים, רצה לומר תדעו על פי האמונה, כי הוא מוציא אתכם מארץ מצרים, ותתחזקו באמונה זאת, ובוקר, רצה לומר כשתהיו בשכל ובמוחין חזקים, וראיתם את כבוד ה', ותראו בעצמכם ותכירו כי ה' עשה זאת שהוציא אתכם מארץ מצרים, והוא המנהיג כל העולמות כולם, ומעתה בשמעו את תלונותיכם על ה' ונחנו מה וכו': ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן לכם ה' לאכלה (טז, טו). ועיין פירש"י ז"ל מן הוא הכנת מזון, הוא כמו וימן להם המלך. להבין מה השיב להם משה הוא הלחם אשר נתן לכם ה' לאכלה, הלא גם הם הבינו וידעו שניתן להם לאכלה, ובפסוק שאחריו כתיב ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש, עיין פירש"י ז"ל עשב ששמו קליא"נדרי וזרע שלו עגול ואינו לבן, והמן הי' לבן, ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן. להבין למה אמר בית ישראל, ולא אמר בני ישראל:

ונראה, דהנה באכילת אדם, אף שאינו יודע כוונת אכילה, יש לו לכוין שאוכל כדי שיהיה לו כח לעבודת הבורא, וגם שיוציא הניצוצות הקדושות שבתוך האוכל , בין הניצוצות שבתוך המאכל בתולדה, ובין הניצוצות הקדושות שבאו בגלגול בצומח וחי, וכתוב בספרים (ראה צעטיל קטן אות טו) שיש להוציא כוונה זו בדיבור בפה, שאוכל כדי שיהיה לו כח לעבודת הבורא, ולהוציא נצוצות הקדושות שבתוך המאכל כנ"ל: וכשעושה כן, הוא מתקן הנצוצות הקדושות שבתוך המאכל, ועל ידי זה בא לאדם תאוה לאכול המאכל, כי חיות הנצוצות הקדושות שבתוך המאכל, מעוררים לאדם תאוה, בסוד מיין נוקבין, כי הם חפיצים בתקונם, ונמצא, אף על פי שהאדם הוא רעב, וכשאוכל

המאכל יש לו תענוג שיקבל מן המאכל שהוא שבע, מכל מקום, המאכל מקבל יותר מהאדם האוכלו, כי הנצוצות הקדושות שבו, קודם אכילה היו בבחי' שבירה, ואחר האכילה נתקנו, וזהו כמו שאמרו רז"ל (ויקרא רבה לד, ח; רות רבה ה, ט) יותר מה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית, כי הבעל בית מקבל יותר, כי על ידי נתינתו לעני דבר מועט, הוא מקבל מהש"י עבור זה שפע רב:

וכל זה הוא במאכל גשמי, שהחיות שבו מלובש בדבר גשם, וצריך לבררו ולתקנו, ובתחילה צריך לברר גוף המאכל מתוך הפסולת, ואחר כך לתקנו שיהא ראוי לאכילת אדם, כגון טחינה ואפיה או בישול, ואחר התיקון הוא גם כן גשמי, רק בשעת אכילה, האדם מוציא החיות רוחני שבא אליו, והפסולת יוציא לחוץ, ועיקר אכילת אדם הוא החיות רוחני, כמו שאמר הרב הקדוש המפורסם מוה' דוב בער זלה"ה שעל כן נקרא מאכל, כי חיות הרוחני שבו נקרא אוכל, והמאכל נקרא מאכיל, שמאכיל לאדם חיות הרוחני שבתוכו, עכ"ד. ודפח"ח :

אבל בלחם היורד מן השמים, לא היה צריך בירור ותיקון, כי הוא רוחניות לבד בלא גשם, ולא היה בו פסולת כלל, ועל כן נבלע ברמ"ח אבריהם, ואף על פי שהמה גם כן היו מתקנין, כמו שכתוב בפ' בהעלותך (במדבר יא, ח) שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדוכה ובשלו בפרור ועשו אותו עוגות, זה היה החילוק לצדיקים ולבינונים ולערב רב, כמו שאמרו ביומא וע' במהרש"א שם, וכמו שהבאתי בפסוק (טז, ד) הנני ממטיר לחם מן השמים, כי לצדיקים היה יורד המן על פתח בתיהם כענין לחם, ואוכלין אותו כמו שיורד משמים בלי שום טורח, והבינונים היה להם קצת טורח, שלא ירד על פתח בתיהם, ויצא העם ולקטו, והערב רב היה להם טרחה גדולה, אבל מכל מקום היה רוחניות לבד בלי התלבשות בגשמי, רק מצד חסרונם לא היו יכולין לקבל הטובה רק על ידי טורח:

ואם כן, המן בעצמו לא היה צריך אל האדם לתקנו ולבררו, ולא היה מקבל מהאדם האוכלו, אבל היה בחי' משפיע לבד, שהיה הוא השפע שמשפיע השי"ת לישראל, והיו מקבלין תענוג ממנו, והמן לא (היו) [היה] מקבל מהם, כמו שאמר השי"ת הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, ותיבת מן השמים לכאורה מיותר, אבל השמים הוא בבחי' משפיע לבד, וזהו מן השמים, שיהיה בבחי' משפיע לבד, והם לא הכירו בחסרונם, ומחמת שלא היו יכולין להנות ממנו רק על ידי טורח ותיקון, כשאר לחם, הבינו שהוא ג"כ מלובש בגשם, וצריך תיקון ובירור, ומקבל ג"כ תענוג מאדם האוכל: וזהו ויאמרו איש אל אחיו מן הוא, ור"ת מ"ן הוא מיין נוקבין, רצה לומר שהוא מביא תאוה לאדם לאוכלו, כדי

לתקנו, כי לא ידעו מ"ה הוא, שהוא בבחי' מ"ה, המשפיע לבד, ויאמר משה אליהם הוא הלחם, ואמר הוא לשון זכר, כלומר שהוא בבחי' משפיע ולא מקבל, הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה, ולכם דייקא, שאתם תקבלו תענוג ממנו, והוא הלחם, כמו שהוא עתה, כן ראוי לאכילה, בלי טורח לתיקון ובירור, כמו שהיה באמת לצדיקים:

וגם לפי פשוטו כפירש"י ז"ל, יש לומר כך, שהם היו אומרים מן הוא, הכנת מזון שצריך להכין אותו ולתקנו שיהא ראוי לאכילה, ואמר אליהם משה הוא הלחם, כמו שהוא, אשר נתן לכם ה' לאכלה תיכף, ומחמת חסרונכם אין אתם יכולין להנות ממנו, אלא על ידי טורח ותיקון:

וזהו ויקראו אותו בית ישראל, רצה לומר אותם האנשים שהיו בבחי' בית, היינו מדרגות תחתונית בישראל, כמו שדרשו רז"ל (מכילתא יתרו ב, ד"ה ומשה עלה, שמות רבה כח, ב) כה תאמר לבית יעקב (יט, ג) אלו הנשים קלי הדעת, ושאר מדריגות תחתונים מישראל, שהם בחינת מקבלין מישראל, ונקראין גם כן בית ישראל, כי בית הוא בחי' מקבל, ולפי שהיה להם טורח ויגיעה עד שנהנו ממנו, היו סוברים גם כן שיש בו מלבוש גשמי, החיות שבו הוא מלובש בו, וצריך בירור ותיקון, והוא גם כן מקבל תענוג מהאוכלים, על כן קראו שמו מן, כמו שכתבנו לעיל: ובאמת, והמן, שהיו קוראין אותו, הוא כזרע גד, ונראה, דאמרו חז"ל בסוכה (מט, ב) אין הצדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה, שנאמר (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד, ועיין פירוש רש"י ז"ל וז"ל או מעות בעת שהתבואה מצויה, שלא ילכו מעותיו לאיבוד, וזהו החסד שנותן לבו ודעתו לטובתו של עני, עכ"ל. ואמרו רז"ל (יומא עה, ב) לחם שאלו כהוגן, ניתן להם כהוגן בבוקר, שיש שהות להכין, עד כאן:

וזהו כזרע גד, ור"ת גד, גומל דלים, רצה לומר המן ניתן להם בבוקר, שיש שהות להכינה על פי חסד ואהבה, כזרע גומל דלים, שנותן דעתו ולבו לטובתו של עני, והצדקה נקרא זריעה, שנאמר (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה:

ולפי שהמשילו לזרע גומל דלים, אמר לבן, רצה לומר שלא תאמר כגומל דלים ממש, שהוא יותר מהעני, כמו שאמרו (ויקרא רבה לד, ח, רות רבה ה, ט) יותר מה שבעה"ב עושה עם העני, העני עושה עם בעה"ב, ותאמר גם כן שהמן הוא מקבל מהאוכלים אותו, לפי שהוא צריך תיקון ובירור מהאוכלים, לכן אמר לבן, כי צבע לבן הוא חסד, כלומר שהוא בחינת חסד לבד, משפיע לבד ולא מקבל לעצמו, אלא היה שפע מהשי"ת שהיה משפיע לישראל בחי' רוחני ולא גשמי, ולא היה המן בעצמו צריך תיקון ובירור:

וזהו שפירש"י ז"ל ואינו נמשל לזרע גד, אלא לענין עגול, שהיה עגול כזרע גד, אבל זרע גד אינו לבן, והמן היה לבן, כי גוון לבן מורה על חסד, מורה בחי' משפיע לבד ולא מקבל, כן היה המן משפיע להאוכלין, ולא מקבל מהם, ולא כזרע גומל דלים, שהוא מקבל מהעני ואינו לבן וכנ"ל:

ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה'. היום לא תמצאהו בשדה (טז, כה). עיין פירש"י ז"ל , ונראה, דהנה השי"ת קידש לנו כל השביעית, מימים, קידש יום שבת, ומשנים, קידש שנת השמטה, ומשמיטין, שנת היובל, כי המדריגה השביעית הוא בחי' המעשה, וקידש לנו כל השביעית שלא לעשות בו שום מעשה, להורות לנו שלא נאמין במעשה ובטבעיות, רק הכל הוא בהשגחתו ית', וכן כתוב בפירוש (ויקרא כה, כ) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע וכו' וצויתי את ברכתי וכו': וזהו פירש"י וקראת לשבת עונג, כי הרי ראינו שתענוג תמידי אינו תענוג, למשל, עשיר אחד יש לו מאה אלפים ואינו מרויח כלום, אין לו תענוג כלל, כי במה שיש, כבר הורגל בו, רק אם מרויח בכל יום, אף אם אינו עשיר יש לו תענוג בכל יום, שנתוסף לו דבר חדש, מה שלא היה לנו עדיין, וכן בשבת שאין אנו מרויחין כלום, אף שיש לנו כל צרכנו, ממה שמרויח ומכין משני לשבת, אף על פי כן בשבת אינו נתוסף לנו דבר חדש, ונמצא על פי טבעות לא היה לנו תענוג בשבת, וצונו הבורא ית' (ישעי' נח, יג) וקראת לשבת עונג, אדרבה, שתמשיך למדריגה שביעית עולם התענוג, שלא תאמין בטבעיות ובעשיות הגשמיות, ולא תעשה מלאכה, ותקבל מצות השם ית' באהבה, ועל ידי זה תוכל לבא להמשיך עולם התענוג:

וכן בכאן, במן שיורד להם בששי שני עומר לאחד, ולא היה להם תענוג בשבת, שלא נתוסף להם דבר חדש, אדרבה היו יראים שלא יפסוק המן, כמו שפירש"י ז"ל, והנה, כל תענוגים נקראים בלשון אכילה:

וזה שאמר משה אכלוהו היום, רצה לומר שתמשוך עולם התענוג, כי שבת היום לה', רצה לומר שבת המדרגת שביעית שהוא בחינת עשיה וטבעיות, נתקדש לה', שלא להאמין בעשיות הטבעיות, ועל כן היום לא תמצאוהו בשדה, ולא ניתוסף לכם דבר שיהיה לכם תענוג מזה, ותקבלו מצות ה' באהבה ובחשק, ותמשיכו עולם התענוג: ראו כי ה' נתן לכם את השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי (טז, כט):

ונראה, דהנה הרב בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה אמר פירוש (רש"י בראשית ב, ב, תוס' סנהדרין לח, א) בא שבת בא מנוחה, שבא כח הפועל בנפעל, ומנוחה נקרא

השם יתברך, כי הוא אין סוף ב"ה, ובאין סוף לא שייך תנועה, ועל כן נקרא מנוחה, עכ"ד. ודפח"ח :

נראה כוונתו, דידוע בספרים (עץ חיים שער א ענף ג) שהשי"ת ברא כל העולמות בתחילה על ידי צמצום, כדי שיוכל להתהות הכלי, וכשנעשה הכלי המשיך לתוכו חיות דרך קו ומדה, שיוכל לקבל ולחיות, ולא יתבטל ממציאות, ובשבת בא חיות אל כל העולמות, זהו כח הפועל בנפעלים להחיות אותם:

והנה החיות של כל העולמות הוא חכמה המחיה את הכל, כי כולם בחכמה עשית (תהלים קד, כד), כמו שכתוב (קהלת ז, יב) והחכמה תחיה בעליה, והחכמה הוא בחי' ראיה, וזהו ראו כי ה' נתן לכם את השבת, כלומר מבחי' ראיה שהוא חכמה, ה' נתן לכם את השבת, שבא אל כל העולמות החיות שלהם, הוא כח הפועל בנפעל, כי כולם בחכמה עשית:

ועיין מה שכתבנו לעיל בפסוק (טז, כה) ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום וכו', שהשי"ת קידש לנו כל מדריגה השביעית, מימים ושנים ומשמיטים, שהמדריגה השביעית הוא מרומז כנגד עולם המעשה, ואנחנו בני ישראל לא נאמין בשום מעשה הטבעיות והגשמיות, רק בהשי"ת, על כן צוה לנו שלא לעשות שום מעשה בכל השביעית, שהכל בהשגחתו יתברך שמו, והוא המושל בכל הטבעיות כרצונו, עיין שם : וזהו שאמר כשתראו ותבואו לחכמה, ותבינו שבשבת בא חיותו אל כל העולמות, ומבלעדו הכל אפס, ולא תאמינו בגשמיות, וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים, כלומר שלא תעשו בו שום מלאכה, שלא נאמין בעשיה הגשמיות, ותדבקון בו יתברך בחיותו שבא אל כל העולמות, זהו חכמה המחיה את הכל, וזהו שבו איש תחתיו, ותהיו דבוקים בו ית':

אל יצא איש ממקומו, כי שמעתי ממחו' הרב הגאון מוהר"ר לוי יצחק אב"ד דק"ק ברדיטשוב פירוש שינה בשבת תענוג (של"ה מסכת שבת פרק נר מצוה נג, וראה טור או"ח סי' רצ), שבשבת צריך האדם להיות דבוק ביראת הרוממות, והוא חכמה הנקרא ראיה, כי ראיה הוא אותיות יראה, רק שאי אפשר להיות דבוק תמיד אל חכמה, ושינה נקרא בחי' נפילת המוחין, וזהו שינה בשבת, כלומר נפילת המוחין בשבת, תענוג, עולם התענוג הוא בינה, ועל ידי זה יוכל להתענג בשבת, כי אם היה תמיד בבחי' יראת הרוממות, שהוא למעלה מעולם התענוג, לא היה יכול להתענג בשבת, ע"כ, ודפח"ח:

ועיין בסידור האר"י ז"ל בכוונת הקדושה (תפילת האצילות), וז"ל, ממקומו שהוא בינה הנקרא מקום וא"ו וזהו התפשטות הבינה, עכ"ל, וזהו שאמר אל יצא איש ממקומו

ביום השביעי, כלומר עכ"פ כשתהיו בבחי' נפילת המוחין, תתענגו בשבת, ותהיו בעולם התענוג שהוא בינה, וזהו אל יצא ממקום וא"ו, שהוא בינה עולם התענוג כנ"ל:

ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו למשמרת לדורותיכם למען יראו את הלחם וכו'. ואח"כ מתחיל הפסוק ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו לפני ה' למשמרת לדורותיכם. ואח"כ מתחיל הפסוק כאשר צוה ה' אל משה ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת (טז, לב-לד). להבין, בפסוק ראשון כתיב למען יראו את הלחם, ובצוות משה אל אהרן לא כתיב לשון זה, אלא והנח אותו לפני ה' למשמרת, ובפסוק השלישי כתיב כאשר צוה ה' אל משה ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת, ולא כתיב לפני ה', כאשר אמר לו משה. וגם דהוה ליה למימר ויניחהו אהרן למשמרת לפני העדות כאשר צוה ה' אל משה:

ונראה, דהנה כתבתי בפרשה בא בפסוק (יב, יד) והיה היום הזה לכם לזכרון, שאינו דומה ישועת אדם, אפילו מלך גדול ברצונו להיטיב לאדם אחד, לישועת ה', שישועת אדם, תיכף שגמר להיטיב נפסק הטובה, אבל ישועת ה' לעמו בית ישראל, אין טובתו נפסקת לעולם, שהוא חי וקיים לעולם, ובזמן הטובה שעשה, נתגלה הארה ראשונה, ונמשך לבית ישראל הארה מהתגלות הראשון, מטובה וישועה ראשונה, כאשר כתבתי שם בשם הרב הגדול בוצינא קדישא המפורסם מוה"ר דוב בער זללה"ה על פסוק למועדה מימים ימימה עיין שם . וזהו פירו[ו]ש (ישעי' מה, יז) ישראל נושע בה', ישראל שיש להם מה' תשועת עולמים, הישועה הוא לעולמים:

וכן בכאן, בנס המן שהיה ממטיר להם לחם מן השמים, צוה השי"ת למלאות העומר ממנו מן, שיהא הנס למשמרת לדורותם, ולא יפסוק הטובה לדורות, כשיראו הלחם אשר נתן להם ה' מן השמים, כמו שכתוב למען יראו את הלחם אשר האכלתי כו', וכן הוא בכל פרנסת האדם, וכל הברואים שהוא זן אותם בכל יום ויום ממש מטובתו, ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא כרצונו וחפצו, ואל יעלה בדעת האדם לומר כוחי ועוצם ידי עשה זאת, בראותם כמו בני אדם יגיעים מאוד ואין להם סיפוקם: ואף גם דבר זה לא בזכותא תליא, כמו שאמרו (מועד קטן כח, א; זוה"ק ח"ב ו, א; ח"ג כה, ב, רטז, ב) בני חי ומזוני לאו בזכותא תליא, אלא במזלא תליא, ופירש האר"י ז"ל בליקוטי תורה (פר' תולדות) על פסוק (בראשית כה, כא) ויעתר יצחק וז"ל אמרו רז"ל (מו"ק כח, א) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא תליא וכו', ועיין שם בסופו, אינם בזכות שהם הגבורות, אלא במזלא תליא אלו הב' מזלות שפרשנו, ונקטו בני חיי ומזוני, לפי שבני בסוד הדעת הנמשך דרך חוט השדרה, וחיי, מאמא שמשם נמשכים החיים, ומזוני, מאבא שהוא

חכמה, וכסדר מלמטה למעלה אלו, הם תלוים בזווג ב' מזלות עליונים עכ"ל, רצה לומר שהם למעלה מהעולמות, ולמעלה מהשגת האדם, כי הוא למעלה מחכמתו ע"כ וכו':
על כן אל יעלה בדעת האדם להתבונן ולהתחכם איך למצוא טרף ומזון, כי אי אפשר להשיג זאת בשכלו שבא מן העולם, שהוא למעלה מן השכל, ומחמת שאנחנו בעוה"ז מלובשים בלבוש עוה"ז, כמו שכתוב (איוב י, יא) עור ובשר תלבישני עצמות וגידין תסוככני, אנחנו צריכין לעשות איזה פעולה גשמיות גם כן, כמו שכתוב (דברים יד, כט) וברכתיך בכל אשר תעשה, אבל לא להאמין ח"ו בפעולה גשמיות, אלא להאמין שהוא יתברך זן ומפרנס מקרני ראמים ועד ביצי כנים כרצונו וחפצו, ולהתפלל תמיד על מזונו וצרכו וחסרונו, (ולצפה) [ולצפות] לישועת ה' שיכין לו פרנסתו במעט פעולה הגשמיות שהוא עושה, כי הוא הזן ומפרנס לכל, והאכילם במדבר לחם מן השמים בלי שום טורח ויגיעה למאמינים בו, כמו שכתבתי שם:
וכשיראו הדורות הלחם שהאכיל אותם במדבר בלי שום טורח, יבינו וישכילו, כי גם היום הוא זן ומפרנס כל הברואים, ומכין מזון לכל הברואים על פי מעשה הגשמיות שלו, כפי רצונו, לאחד מעט, ולאחד הרבה, ולאחד כדי סיפוקו ולא יותר, כפי רצונו וחפצו להטבת האדם, כן הוא נותן לו:
וזהו למען יראו את הלחם, כלומר שיהיו תמיד דבוקים בחכמה שהוא נקרא ראיה, וימתינו שם, ויצפו לתשועת ה' שיביא להם מזונם מהעולם אשר הוא למעלה מן חכמה, ובראותם את הלחם אשר ירד להם מן השמים, או שיאמרו בכל יום פרשת המן, בזה ימשיכו את הטובה שעשה השם יתברך במדבר בכל יום ויום, רק שיאמינו באמת שהוא זן ומפרנס לכל, ומכין מזון לכל בריותיו, מן העולם אשר הוא למעלה משכלו:
וזהו למשמרת לדורותם, ולשון משמרת כמו (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר, כלומר לדורות יהיה דבוק לחכמה הנקרא ראיה, וימתינו לישועת ה' שיבוא להם מזונם מעולם שלמעלה, ובדבר הזה שיראו הלחם, (אז) [או] יאמרו פרשת המן, אז ישכילו זאת, וימשיכו פרנסתם מעולם שלמעלה, מהנס המן שהיה להם במדבר יבא להם גם עוד עתה:
וזהו פירוש הפסוק (תהלים קיא, ה) טרף נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו, כלומר במדבר נתן מזונו ליראיו, ויזכור לשון דכר, ועולם המשפיע נקרא ברית, וזהו יזכור לעולם, עשה זה הנס והשפעה שנתן ליראיו במדבר, עשה במדריגות דכר, ולדורות ראו הלחם כנ"ל, וימשיכו כל אחד ואחד פרנסתו מהארה שנתגלה להם במדבר: וכשאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו לפני ה', אמר לו ברמז שיניח בעולם

אשר לפני ה', כי במזלא תליא מלתא ולאו בזכותא, ומעולם שלמעלה ימשיכו השפע, ולא פירש לו שיהיו דבוקים בחכמה, וימתינו לתשועת ה' מהעולם שלמעלה, רק אמר לו לאו בזכותא תליא מלתא, וזה שאמר לו לפני ה', ואמר אחר כך אעפ"י שמשה אמר לאהרן ברמז, כאשר צוה ה' אל משה שאמר לו למען יראו את הלחם, שיהיו דבוקים בחכמה הנקרא ראיה, ויניחהו אהרן, כך עשה אהרן, ויניחהו אהרן לפני העדות, לפני עולם העדות, כי העדות נתקיים מעולם השמיעה, ששומעים הדיינים הגדת העדים, ולפני עולם העדות עולם השמיעה, הוא חכמה הנקרא ראיה, כאשר צוה ה' למען יראו הלחם וכו' כן עשה. ואם היה כתוב ויניחהו אהרן לפני העדות כאשר צוה ה' אל משה, היה משמע שמשה אמר לו כאשר צוה ה' בפירוש, ובאמת, משה אמר לו ברמז, כי לאו בזכותיה תליא, והבין אהרן, ועשה כאשר צוה ה' אל משה:

וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו [וישב עליה] ואהרן וחור תמכו בידו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בא השמש (יז, יב):

ונראה, דהנה האדם כשמתפלל על איזה דבר, ורואה שאין יכול להתפלל מפני ששורה דינין על דבר ההוא, ומפני כך אינו יכול להתפלל בדחילא ורחימא, אז יאחוז עצמו במדריגת יראה, היא אמונה, ויצער את עצמו, ויתפלל מתוך צער וכובד הראש כמו שיוכל:

והנה בכאן, מחמת גודל קליפות עמלק ותוקף הדין שהיה, אז לא היה יכול משה להתפלל כראוי, וזהו וידי משה, רצה לומר בחי' אהבה ויראה שלו, הם בחי' גדפין, כבדים, רצה לומר שלא היו פורחין לעילא, מחמת תוקף הדין שהיה, אז ויקחו אבן וישימו תחתיו, רצה לומר שהיה מיצר עצמו על זה, כפירש"י שהיה מצער בצרתן של ישראל, ואהרן וחור תמכו בידיו מזה ומזה, כי אהרן הוא מסטרא דחסד ואהבה היה תומך, וחיזק בחי' אהבה של משה, וחור הוא מסטרא השני כמו שכתוב בזוהר (ח"ב פקודי רכג, ב), היה סומך בחי' יראה:

ויהי ידיו אמונה, ובחי' אמונה הוא עולם היראה, לגבי משה היה תמיד מלתא זוטרתא, וכאן שראה מחמת תוקף הדין שאינו יכול להתפלל במדריגתו, אף על פי כן לא היה מניח מלהתפלל, והיה מצער עצמו, ואחז במדת אמונה מדת יראה והתפלל, עיין פירש"י ז"ל ויהי ידיו אמונה, בתפלה נכונה ונאמנה, רצה לומר שבחי' יראה ואהבה שלו בחי' ידים, אמונה אחז בהם, בבחי' אמונה עולם היראה, והתפלל כך במדריגה תחתונה, שהיה אצלו עד הנה מלתא זוטרתא, התפלל כך בצער שהיה מיצר עצמו בצרתן של ישראל:

עד בא השמש, רצה לומר עד שבא אליו בחי' אהבה מן השמים, הנקרא שמש, כי מי שיש לו בחי' יראה בשלימות, בא לו בחי' אהבה, כמו שכתבתי בשם הרב הקדוש מוהר"ר דוב בער זללה"ה כי דרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, ב), ובחי' יראה בחי' אשה, ובחי' אהבה נקרא דכר, עכ"ד. ודפח"ח. וכשבא בחי' אהבה נעשה יחוד, ויתפרדו כל פועלי און, ונעשית בקשתו. וזהו שפירש"י ז"ל בתפלה נכונה ונאמנה, רצה לומר שהתפלל ואחז במדת יראה בשלימות בחי' התפלה כנ"ל:

ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר וכו' (יז, יד). להבין, מלת זאת לכאורה מיותר. ונראה, דאמרו רז"ל (תנחומא כי תצא יח; פסיקתא פיסקא ג ד"ה מדור דור) כי יד על כס י"ה שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שנמחה זרעו של עמלק. ועיין בליקוטי תורה (פר' בשלח ד"ה כי יד) וז"ל כי אדני לבוש הויה, והנה, אותיות י"ד דאדני לבוש לאותיות י"ה דהוי"ה, ואותיות נא דאדני לאותיות ו"ה וכו', ובחורבן נפלו בעונותינו אותיות י"ד מכסא, וכשיחזור אותיות י"ד על כס, וילבישו אותיות י"ה מלחמה לה' בעמלק, עד כאן לשונו:

וזהו פירוש במגילה (אסתר ט, כה) ובבאה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו, ולכאורה אין לו פירוש. ועיין פירש"י ז"ל , ולפי זה יובן, ובבאה, רצה לומר בבא ה' אחרונה שבשם השכינה לפני המלך, כי הוא מלך ואיהי מלכתא, כי אין הכסא שלם עד עתה, ואז אמר, רצה לומר המלך אמר עם הספר, וספר גימטריא שם, רצה לומר שהשם י"ה גם כן אינו שלם, ישוב מחשבתו הרעה וכו' על ראשו, ויהיה השם י"ה שלם והכסא שלם כי מלחמה לה' בעמלק: וזהו ויאמר ה' אל משה כתוב זאת הוא השכינה הנקרא זאת, הכסא שאינו שלם, כי נפלו בעונותינו אותיות י"ד מכסא, ועוד זכרון בספר, וספר גימטריא שם, רצה לומר שהשם י"ה אינו שלם, כי הם בלי לבוש עתה וכו', כי מחה אמחה את זכר עמלק כי מלחמה לה' בעמלק כנ"ל:

ושים באזני יהושע וכו'. הנה אמרו רז"ל (מגילה פ"א מ"א) כרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בט"ו, עיין בפירוש משניות לרבינו עובדיה (מברטנורא, שם) ז"ל למה תלינן מוקפין מימות יהושע, ואמרו רז"ל (תענית ט, א) לית דבר דלא רמיזא באורייתא: ואפשר, דיש רמז בזה הפסוק אשר סמכו מזה מקרא מגילה, כמו שאמרו רז"ל (מגילה ז, א) בקשה אסתר לחכמים קבעוני לדורות וכו', עד שמצאו מקרא בתורה, כתוב זאת, מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, זכרון מה שכתוב בנביאים, בספר זהו מקרא מגילה, נמצא, דרשת רז"ל בספר על מקרא מגילה, ואחר כך אמר ושים באזני יהושע, ור"ת ושי"ם, וזמנם של ישראל מוקפין, באזני יהושע, רצה לומר תאמר ליהושע שהוא יודיע לבני

ישראל כרכין המוקפין חומה בימיו, שיהיו קורין בספר הכתוב למעלה, בט"ו בעירות המוקפין בימיו כנ"ל:

פרשת יתרו

וישמע יתרו כהן מדין חותן משה את כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את (בני) ישראל מ(ארץ) מצרים (יח, א). להבין, דאמר אשר עשה אלקים, ואחר כך אמר כי הוציא ה' הוי"ה ב"ה וכו':

ונראה, דהנה בפרשת וארא על פסוק (ז, א) ראה נתתיך אלקים לפרעה, פירש בתרגום יהונתן דכבר שוית יתך דחילא לפרעה, פירוש לשון אלהות ממש, הוא קרוב לפירש"י ז"ל (שם) וז"ל ראה נתתיך אלהים לפרעה לרדותו במכות ויסורין, ובאמת המכות לפרעה היה על ידי משה, אבל הוצאות בני ישראל ממצרים, היה על ידי הקב"ה בעצמו, כמו שדרש בעל הגדה ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך וכו', אני ולא שרף, אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, והטעם, כמו שכתב האר"י ז"ל (סידור האר"י סדר הגש"פ) שהיו ישראל משוקעין בטומאות, על כן לא היה על ידי מלאך ושרף, כי היה ח"ו מתפגמין מחמת טומאות מצרים, עיין שם:

וזה שהבין יתרו, וזהו וישמע יתרו, לשון הבנה, את כל אשר עשה אלקים למשה, רצה לומר שעשה בחינת אלקים, כמו שכתוב (ז, א) ראה נתתיך אלקים לפרעה, ולישראל עמו, רצה לומר מה שעשה לישראל עמו, כי הוציא ה', הוי"ה ב"ה, את ישראל ממצרים, רצה לומר שהוציא השי"ת בכבודו ובעצמו, ולא על ידי שרף, כי לא היה אפשר בענין אחר, וכל זה הבין יתרו:

ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל עמו וכו' (יח, ט) עיין פירש"י ז"ל , ויש לפרש ויחד, אחדות, כלומר שיתרו בא והאמין באחדות הבורא יתברך, על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל, והוא, כי עבד כל עבודה זרה שבעולם, וראה שאין בה ממש, וכשראה כל הנסים והנפלאות והטובות שעשה השי"ת לישראל, מזה בא והאמין באחדות הבורא, שהוא אחד אמיתי, ואין אחד אמת זולתו, והוא הבורא ומנהיג הכל כרצונו וחפצו, כי נתאמת אצלו על כל עבודה זרה שבעולם שאין בהם ממש, וראה נסים ונפלאות ושדוד המערכות והמזלות שעשה השי"ת במצרים בשביל ישראל, וזהו על הטובה וכו', מזה בא להאמין באחדות הבורא יתברך:

בחודש השלישי וכו' ביום הזה באו מדבר סיני. ויסעו מרפידים ויבוא מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר (יט, א-ב). עיין פירש"י ז"ל וז"ל ויסעו מרפידים, מה

תלמוד לומר לחזור ולפרש מהיכן נסעו, והלא כבר כתוב שברפידים היו חונים, בידוע שמשם נסעו, להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני, מה ביאתן למדבר סיני בתשובה, אף נסיעתן מרפידים בתשובה, ויחן שם ישראל, כאיש אחד בלב אחד, עכ"ל. ולהבין זה, מה שכתב רש"י מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף וכו', היאך נחלט זה לודאי גמור שביאתן למדבר סיני היה בתשובה, שאתה מקיש גם נסיעתן מרפידים אליו, שהיה גם כן בתשובה:

ונראה, דידוע דעולם התשובה נקרא בינה, דאיהי שכינתא עלאה, והיא גם כן עולם הענוה, כמו שכתוב בהקדמת תיקוני זוהר (ה, ב) דרגא תמינאה ביראת ה' וכו' , וז"ל וענוה קטירא בדחילו, הדא הוא דכתיב (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה', מאן דאית ביה יראת ה', אייתי ליה לידי ענוה, דאיהו שכינתא עלאה, דיראה ה' עקב לגבה, ודא דרגא דמשה וכו', ובגין דיראה עקב לגבה, אוקמוה מארי מתניתין יראה מילתא זוטרתי לגבי משה, עכ"ל. הרי, דשכינתא עלאה עולם התשובה היא עולם הענוה: ואפשר, משום כשבא לשוב אל ה' באמת באהבה, ומתבייש על עונותיו, ורואה בשפלותיו וזוכר חטאיו תמיד, ומקיים (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, ומתחרט עליהם, ולבו נכנע ונשבר תמיד, ועל כן הוא תמיד בענוה ובשפלות:

והנה בכאן כתוב ויחן שם ישראל נגד ההר, ופירש רש"י ז"ל כאיש אחד בלב אחד, אבל שאר חניות במחלוקת עכ"ל. ונראה, שבכאן בחניה זו שהיו ישראל צריכין לקבל התורה, וידוע מה שכתבו בספרים ששים רבוא אותיות לתורה, ניתנה לששים רבוא נפשות מישראל, וכל נפש מישראל שורשו באות אחד מן התורה, והתורה היא אחדות גמור, וכל ישראל הם קומה שלימה, וכשהם באחדות גמור אז הקומה שלימה, ויכולין לקבל התורה שהיא גם כן אחדות גמור:

וזהו פירוש הכתוב (תהלים כט, יא) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, כי עוז הוא התורה, רצה לומר כשהיה רוצה ליתן עוז הוא התורה לעמו ישראל, אז היה בהכרח שיברך את עמו בשלום, שיהא אחדות גמור ביניהם, שיהיו כאיש אחד ובלב אחד, ויהיה קומה שלימה, ואז יכולין לקבל התורה, והאיך אפשר זה שיהא ששים רבוא נפשות כאיש אחד בלב אחד, וכל אדם בפני עצמו הוא עולם קטן, ומדות שונות זה מזה, ועל כן היה סייעתא דשמיא שישוב כל אחד ואחד בתשובה שלימה באהבה, וכל אחד ואחד היה רואה תמיד בשפלותיו, ומתחרט עליהם, ומקיים (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, ומחמת שפלות שהיה בכל אחד ואחד, אינו מגביה על חבירו, ואדרבה, שהיה

רואה תמיד בשפלותיו, היה מכניע עצמו לחבירו, בחושבו שחבירו לא עשה הרבה עבירות כמותו, ועל כן היה אחדות גמור ביניהם:

וכאשר אמר הרב בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה שהעולם נברא בארבע יסודות, והשמים נברא מאש וממים, שערבן יחד, והם שני הפכים, שטבע של המים להגביר על האש ולכבותו, רק שכל אחד מהיסודות רואה בשפלותיו, אין בו כח להגביר על יסוד חבירו, וזהו קיום העולם, עכ"ד. ודפח"ח:

ועל כן אמר שפיר מה ביאתן למדבר סיני בתשובה, כלומר כיון שבאו לקבל התורה על כן היו צריכין להיות באחדות גמור, שיהא יכולין לקבל התורה, והכתוב מעיד עליהם, ויחן שם ישראל נגד ההר, שהיו באחדות גמור כאיש אחד בלב אחד, ועל כרחך היו בתשובה, שהיה כל אחד ואחד רואה בשפלותיו, ומקיים (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, והיה כל אחד ואחד מכניע את עצמו לחבירו, ועל כן היה אחדות גמור, אף נסיעתן מרפידים היה גם כן בתשובה:

וגם ידוע, דבינה אימא עלאה, הוא שם ס"ג, ועל כן בע"ב שמות, השם ס"ג שבו, הוא עין נון ואו, הוא ענו בלא יוד, משום דהוא עולם התשובה, ורואה בשפלותיו ובחטאיו, ומתחרט עליהם, ואין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, שהוא היפך החכמה, וידוע, דיוד הוא חכמה, ונמצא, הוא מתחרט ומקונן על שלא היה בו היוד הוא חכמה:

ועל כן, כשהוא בעולם התשובה בינה, הוא ענו בלא יוד, ונזכר בתיקונים (תיקו"ז ה, ב) שהבאתי לעיל (בתחילת הדיבור) ודא דרגא דמשה, וגם אמרו חז"ל (ר"ה כא, ב) משה זכה לבינה, ועל כן, כשכתוב בתורה שנצטוה מפי הגבורה לכתוב והאיש משה עניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה, היה כותב ענו בלא יוד, ועיין מה שכתבנו בפ' כי תשא על המדרש שהובא שם באור החיים, ומזה תבין מה שכתבנו שם: ומשה עלה אל האלקים ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל (יט, ג). להבין מה שאמר עלה אל האלקים בה"א, וגם מה שאמר ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר, השלשה תיבות, מן ההר לאמר, מה בא ללמדנו שקרא אותו מן ההר, וגם מלת לאמר הוא מיותר, אם ללמדנו שיאמר לבני ישראל, הלא כתוב אחריו, כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל:

ואפשר לומר, דאמרו רז"ל (ר"ה כא, ב) משה זכה לבינה, היינו עולם התשובה, ורש"י ז"ל פירש בפרשת בראשית בפסוק (בראשית ב, ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, כי בי"ה ה' צור עולמים (ישעי' כו, ד), בשני אותיות של השם ברא עולם הזה ועולם הבא,

עולם הזה בה"א ראשונה של השם, ועולם הבא ביו"ד של השם, והיינו בהבראם בה"א בראם, כי העולם הזה נברא בה"א ראשונה, עיין שם. והיינו עולם התשובה, שקדמה לעולם ועמה נברא:

ובאמת, התחלת אדם שצריך לילך ולהתקרב אל השי"ת, הוא עולם היראה, השער הראשון יראה תתאה, ומאן דאית ביה יראת ה', אייתי ליה לענוה, דהיא שכינתא עלאה עולם התשובה, וכמו שכתוב בהקדמת תיקונים (ה, ב) תיקונא תמינאה, והבאתי כמה פעמים, וכתבתי הטעם, למה יראה אייתי לידי תשובה עלאה עולם הענוה, עיין שם :

והנה עולם הזה עולם הטבע, חיותו ושפעו מן ה"א ראשונה של השם, שנברא ממנה, ואותיות הטבע גימטריא אלהים, וזהו ומשה עלה, היה לו עליה, אל האלקים, אל ה"א ראשונה, המחיה אלקים, היינו הטבע, כי הוא זכה לבינה, ויקרא אליו ה', קריאה של חבה, וכמו שכתב רש"י ז"ל בפסוק (ויקרא א, א) ויקרא ה' אל משה, שהקול היה מצומצם, ונכנס באזניו של משה, משה שמע, וכל ישראל לא שמעו: וכן בכאן נאמר כך, שקרא אליו השם יתברך בקריאה של חיבה, והוא לבדו שמע הקול, ומה אמר לו, על שהיה לו עליה גדולה אל עולם התשובה, כל אשר לו הנקרא האלקים, ואמר לו, מן ההר לאמר, היינו ההר עולם היראה, ומשם יהיה דבוק אל לאמר, היינו בינה עולם התשובה, וכמ"ש בליקוטי תורה (פר' יתרו ד"ה כה תאמר) שהבאתי כמה פעמים וז"ל הרי שאמירה היא בבינה, וכמו שכתוב (משלי א, ב) אמרי בינה, עכ"ל: וזה מן ההר לאמר, שעמידתו יהיה בהר, עולם היראה, ומשם יהיה דבוק אל לאמר, עולם התשובה, ולא שיהיה לו עליה גדולה כל אשר לו אל האלקים, ומחמת זה שיהיה עמידתו בהר, ומשם יהיה דבוק אל עולם התשובה, יהיה ביכלתו להשפיע לכל ישראל, ובמדת כה, היינו עולם היראה הנקרא כה, תאמר לבית יעקב, ומה שאתה דבוק בעולם התשובה, תגיד לבני ישראל, שיש להם מוחין, כי ישראל אותיות לי ראש, ולבני ישראל שיש להם מוחין, תגיד, לשון המשכה, לבני ישראל שיש להם מוחין, תמשיך עליהם מעולם התשובה, וכל זה יהיה אם עמידתו יהיה בהר, עולם היראה, ומשם יהיה דבוק אל לאמר עולם התשובה:

ובזה יבוא על נכון מה שדקדק באור החיים, ויקרא אליו ה' מן ההר, הלא עדיין לא היה השם יתברך בהר, עיין שם :

אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי. ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (יט, ד-ו). מה שאמר אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים, עיין פירש"י ז"ל שדחק לפרש, האיך שייך אתם ראיתם אל

המבוקש, וגם מה שאמר ואביא אתכם אלי, ופירש"י כתרגומו וקריבית יתכון לפולחני, הלא לא ניתנה עדיין התורה, ומה קירב אותם לעבודתו:

ובס' קדושת לוי (פר' יתרו ד"ה כי הנה) מביא מדרש וז"ל, ובמדרש (עי' רש"י תהלים קג, ה) מביא למה נקרא נשר, מפני שבכל שנה נופלין אגפיים שלו לארץ , וזהו שאמר הש"י למשה אתם ראיתם וכו' ואשא אתכם על כנפי נשרים, עכ"ל. ולפירוש רש"י ז"ל נכון ואשא אתכם על כנפי נשרים למשמעו המכוון בפסוק, ולפי דברי המדרש צריך להבין, האיך שייך ואשא אתכם על כנפי נשרים אל תוכן המכוון בפסוק: ואפשר לומר, דהנה כתיב (טו, כו) כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך, ושמעתי זה הדיבור מהרב הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר משה ליב זללה"ה אשר אמר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים וכו', כוונתו על נטילת אמונה מן פרעה, כמו שכתוב (ט, ז) ויכבד לב פרעה וכו' וכדומה, זה גם כן לא אשים עליך, רק אתן לך תמיד בחי' יראה ואמונה, ודפח"ח:

ולפי דבריו יש לומר, זהו מה שאמר הטעם כי אני ה' רופאך, רצה לומר לא אקח ממך האמונה והיראה לעולם, אדרבה, כי במצרים שהיה בחי' הדעת בגלות, ולא היו מאמינים בה' רק בכשפים שלהם, וזה שאמר בכל המכות (ח, ו) למען תדע כי אין כה' אלקינו, ובעשר מכות שלקה המצרים, נתגלה מדת מלכותו יתברך כמו בחידוש העולם, כמו שכתוב בסידור האריז"ל (סדר הגדה של פסח), וזהו נגוף ורפוא, נגוף למצרים, העשר מכות, ורפוא לישראל, שנתגלה להם שהש"י הוא המושל ומנהיג העולם בבחי' מלכותו כרצונו, על ידי נגוף למצרים, היה רפוא לישראל, וזהו בודאי לא אשים עליך ליקח ממך האמונה, כי אני ה' רופאך, שניתן לך האמונה על ידי נגוף ורפוא כנ"ל:

והנה כתוב בספר מאור עינים פרשת האזינו (דברים ד"ה ראש השנה) וז"ל ראש השנה הענין, דנודע סוד עולם שנה נפש, שכל אחד הוא קומה שלימה מרמ"ח אברים ושס"ה גידים, כמו שיש בנפש האדם כך יש בעולם, וכן יש בשנה, וראש השנה הוא בחי' ראש מקומת השנה, ופסח וסכות הן תרין דרועין, פסח הוא דרועא ימינא, וסכות הוא חבירו דרועא שמאלא, ושבועות הוא בחי' גופא, וחנוכה ופורים הן תרי ירכי קשוט, וזהו בחי' הגוף של השנה. ויום הכיפורים הוא בבחי' נשמה וחיות של כל השנה: והנה, הגוף והנשמה הם תרי הפכין, ואי אפשר להיות בנושא אחד, רק על ידי ממוצע, דהיינו שיהיה לו שני בחי', בחי' הגוף ובחי' הנשמה. וערב יום הכפורים הוא בחי' ממוצע, בין הגוף והנשמה, דהיינו שיש לו שני בחינות, בחי' הגוף, שמצוה לאכול ולשתות בערב יוה"כ, ובחי' נשמה, שצריך לאכול בערב יוה"כ אכילה גסה ולהרבות באכילה ושתיה שיעור

שני ימים, ככתוב בספרי קדושים , וכשאוכל אכילה גסה הוא עינוי, ונמצא שיש לו גם כן בחי' יום הכפורים, שהוא בחי' נשמה: וזהו מאמר חז"ל (ר"ה ט, א, פסחים סח, ב) כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי, וקשה למה אפקיה רחמנא לאכילת תשיעי בלשון עינוי, ולפי דברינו ניחא, והבן. עכ"ל. ודפח"ח:

ואפשר לומר, שעל כן נקרא ראש השנה, כי בראש השנה דנין העולם על מדת יראה, הוא מדת מלכות, שנבראו כל העולמות בשביל זה, דנין על זה אם אנו מקבלים עלינו תמיד עול מלכותו ויראתו, ועל כן אמרו (ר"ה כו, ב) בראש השנה כמה דכייף אינש, טפי מעלי, זהו מדת יראה לקבל על עצמו, ולצמצם עצמו, ובחי' יראה נקרא ראשית, כמו שכתוב (תהלים קיא, י) ראשית חכמה יראת ה', על כן נקרא ראש השנה, על שם בחי' יראה הנקרא ראש, כי בראש השנה אנו עובדין השי"ת בבחי' יראה לבד, כמו שאמרו (ר"ה כו, ב) כמה דכייף אינש טפי מעלי:

ואפשר לומר, שזהו פירוש המדרש הנזכר שהבאתי לעיל, למה נקרא נשר, שבכל שנה נופלין אגפים שלו לארץ, כי כן הוא אצלנו סוד השנה, שיש לנו בחי' אהבה ויראה, הוא בחי' כנפים, בפסח דרועא ימינא, וסכות וכל השנה הוא בבחי' גוף, וכשמגיע ראש השנה נופלין בחי' הכנפים אהבה ויראה ביחד לארץ, למדת יראה מדת מלכות שנקראת ארץ, שעל כן נקרא ראש השנה, על שם בחי' יראה הנקרא ראש, שצריך לכייף עצמו מאוד, ולצמצם עצמו לעבוד ה' בבחי' יראה לבד:

והנה אמרו חז"ל (מגילה כז, א, קדושין מ, ב, בבא קמא יז, א) גדול התלמוד שמביא לידי מעשה, כי המעשה הוא העיקר, והמעשה הוא בחי' יראה, ומקרא מלא כתוב בפרשת שופטים בפרשת מלך (דברים יז, יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו וכו', הרי שלימוד התורה כדי לקבל עליו מדת יראה מדת מלכות, שבשביל זה ברא הש"י כל העולמות, וכן אמרו רז"ל (שבת לא, א) והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת, אמונת זה סדר זרעים, עתיך סדר מועד וכו', ואפילו הכי, אי יראת ה' אוצרו אין, ואי לא, לא, שהיראה שנברא העוה"ז בשבילה, הוא עיקר: וזה שאמר קודם קבלת התורה, שעיקר נתינתה בשביל יראה, אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים, שנטלתי מהם האמונה היינו היראה, והכיתי אותם בעשר מכות, כדי שיתגלה מדת מלכותי לישראל, על ידי נגוף למצרים ורפוא לישראל, שבא להם רפואה, שיאמינו בה', ולקבל עליהם מדת מלכותו ויראתו, וגם ואשא אתכם על כנפי נשרים, כלומר התנהג עמכם בבחי' שנה, שבכל שנה ושנה יחודש עליכם מדת מלכותי ויראתי, כי יפול מהם בראש השנה בחי' אהבה ויראה שלהם, אל ארץ, מדת יראה לבד הנקרא ארץ, כמו הנשר כנ"ל,

ובראש השנה יקבלו ישראל עליהם מדת יראה לבד, וכן אתנהג עמהם בכל שנה ושנה כמו כנפי נשרים כנ"ל, וכשיקבלו מדת מלכותי ויראתי בשלימות, יבוא עליהם בחי' אהבה, כי כן דרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, ב) כמו שכתבנו כמה פעמים במקום אחר :

ומדת יראה היא התרחקות, כמו ויראו מגשת אליו, ומדת אהבה בחי' התקרבות, כמו שאמרו (סנהדרין ז, א) כד רחימתא עזיזא וכו', וזהו ואביא אתכם אלי: ועתה, תעשה תשובה על העבר, כמו שאמרו במדרש (בראשית רבה לח, ט, תנחומא בשלח סי' טו) אין ועתה אלא תשובה, כי בקבלת התורה היו ישראל צריכין להיות בעולם התשובה, כדי להיות באחדות, כמו שכתבנו בפסוק (יט, א) ביום הזה באו מדבר סיני, עיין פירש"י שם: ואם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי, היינו התקשרות, שיהיה עולם כדי שיתגלה מדת מלכותי, ועיין בפסוק (לא, טז) ושמרו בני ישראל את השבת וכו' ברית עולם ביני ובין בני ישראל מה שכתבנו שם :

והייתם לי סגולה מכל העמים, עיין פירש"י ז"ל סגולה, אוצר חביב, כי מדת יראה ומדת מלכות שתקבלו עליכם, נקרא אוצר, כמו שאמרו בגמ' (ברכות לג, ב) אין להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר (ישעי' לג, ו) יראת ה' היא אוצרו. והשי"ת ברא כל העולמות בשביל ישראל, שהם יקבלו עליהם מדת מלכותו, והם יהיו אוצר חביב לפניו ית':

כי לי כל הארץ, ובשביל זה בראתי האדם עם בני ישראל מלובשים בגוף, וכשתקבלו מדת מלכותי בשלימות, יבוא אליכם בחי' אהבה, ותעבדו אותי בבחי' אהבה, ומדת אהבה יש לה גם כן שבע מדות, ובחי' ראשונה יראה מחמת אהבה, וזהו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, שתקבלו עליכם מדת מלכותי מבחי' אהבה, וזהו ממלכת כהנים, מדת מלכות מדת יראה של כהנים, שבחינתם מדת אהבה וחסד וגוי קדוש: או יאמר אתם ראיתם וכו', לפי מה שכתבתי בפרשת מסעי פירוש הפסוק (במדבר לג, ב) ואלה מסעיהם למוצאיהם, הלא כל מקום שנאמר ואלה, מוסיף על הראשונים, ומה הוספה שייך כאן:

וכתבתי שם , כי יציאת מצרים היה בכח שם מ"ב, כמו שכתוב בספר ליקוטי תורה בפרשת מסעי , וזהו ויכתוב משה את מוצאיהם, הם המ"ב אתווין, שנבראו בהן שמים וארץ, שזהו היה כח מוצאיהם של ישראל ממצרים, היה כותב משה המ"ב אתווין, שיהיו למסעיהן של ישראל, בדרכם במדבר מ"ב מסעות, להוציא הניצוצות קדושות שנפלו מן

המ"ב אתווין במדבר במקום נחש שרף ועקרב, וכמו שכתוב באור החיים (יט, ה), והוא בזוהר תרומה (ח"ב קפח, ב) :
ואמר הרב הקדוש בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זללה"ה גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ, שהש"י ברא יש מאין, והצדיקים עושין מיש אין, עיין שם , ודפח"ח, וק"ו במקום הזה, שהצדיקים הם כללות ישראל, ועמך כלם צדיקים, בדרכם מ"ב מסעות הוציאו ניצוצות קדושות שנפלו שם, גדולה מעשיהם ממעשי שמים וארץ, שנבראו במ"ב אתווין:
וזהו ואלה מסעיהם למוצאיהם, כלומר, כח של מסעיהם שהוציאו ישראל, הוא מוסיף על מוצאיהם של ישראל, היינו המ"ב אתווין שנבראו בהן שמים וארץ, עיין שם. וכתבתי שם, מה שהובא בספר מפעלות אלקים המתחיל כד נסעו ישראל מרעמסס, מונה שם כסדר המסעות כל אות ואות מסדר המ"ב שמות, ועיין שם, כשהגיעו למדבר סיני ויחן שם ישראל נגד ההר, הוא נסיעה וחניה השנים עשר, והוציאו בחניה זו, הנו"ן של קרע שטן, ושני שמות אלו, עב"ג קר"ע, הם בחי' כנפים:
וזהו אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים, שנתגלה מדת מלכותי עליכם בהכותי למצרים עשר מכות, עיין שם מה שכתבתי ואשא אתכם על כנפי, כלומר, הגבהתי אתכם על כנפי נשרים, רצה לומר על הוא בשביל כנפי נשרים, שנפלו בקליפות במדבר, והוצאתם עד המקום החניה זו, בבחי' כנפים הנשרים (הוא פירוש הנופלים כמו הנושר בשעת בצירה):
ובאמת, בכח הארון שהיה נוסע עם ישראל, והענן הודיע מקום חניתם בכח הש"י, הוציאו ישראל הניצוצות קדושות משם. ואף על פי שאני בעצמי נתתי לכם כח להוציא הניצוצות של כנפי נשרים שהיה שם במקום החניות, אף על פי כן הגבהתי אתכם למעלה למעלה במקום גבוה מאד, כאלו אתם עשיתם, וכמו שכתוב (תהלים סב, יג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, כאלו עשה, ובאמת הש"י בעצמו הוא העושה:
ואביא אתכם אלי, למקום גבוה מאד, וכמו שכתב בזוהר (ח"ב נב, ב) מה תצעק אלי, תליא בעתיקא, עיין שם . והגבהתי אתכם למקום גבוה, כאלו אתם בעצמכם עשיתם, והוצאתם בחינת כנפים הנשרים שם מהשבירה. וזהו שתרגם אונקלוס וקריבית יתכון לפולחני, בכל המסעות עד הנה להוציא ניצוצות משם:
ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וכו' (יט, ה). עיין פירש"י ז"ל וז"ל ושמרתם את בריתי שאכרות עמכם על שמירת התורה. סגולה מכל העמים אוצר חביב

כמו וסגולת מלכים וכו' ממלכת כהנים שרים וכו' עכ"ל. להבין מה שאמר ושמרתם את בריתי, מלת את לכאורה מיותר, וגם לפי פירוש רש"י ז"ל שמירת הברית על קיום התורה, וכבר אמר שמוע תשמעו בקולי והיינו שיקיימו התורה, ומה צורך נמי לשמירת הברית על קיום התורה, וגם ממלכת כהנים פי' רש"י ז"ל שרים, ומאי זה שאמר גם כן וגוי קדוש תהיו,:

ונראה, דידוע (עץ חיים שער א פ"א) דבריאת עולמות היה כדי שתתגלה מלכותו, והיינו יראה תתאה, ועל כן ברא נשמת אדם כלול מכל העולמות עליונים, והלבישו במלבוש הגוף, כמו שכתוב (איוב י, יא) עור ובשר תלבישני, ככל ברואי עולם הזה, וקיום עולם הזה ותענוגיו אכילה ושתיה ושינה ומשגל הכל על ידי יצר הרע בכל הנבראים, שהם ממלאים תאוותם בקיום עולם הזה על ידי יצר הרע, והאדם צריך גם כן לעשות מעשה כל הנבראים באכילה ושתיה ושינה ומשגל עם היצר לקיום העולם, לקיים מצות עשה שצונו הבורא יתברך, ולא לכוון להנאת עצמו רק לקיים מצות פרו ורבו לקיום העולם, ולעבוד השם יתברך עם תענוגי היצר, ובשביל זה נברא האדם במלבוש הגוף, כדי לעבוד השי"ת עם היצר הרע בתענוגי הגוף:

ועיין מה שכתוב בפרשת אחרי בפסוק (ויקרא יח, ו) איש איש אל כל שאר בשרו כו' באריכות בזה, והבאתי שם הגמרא דסוטה (דף י"ז, א) דרש ר"ע, איש ואשה זכו, שכינה ביניהם, לא זכו, אש אוכלתן. ופירש"י ז"ל וז"ל שכינה ביניהם שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהם, יו"ד באיש וה"א באשה, לא זכו, אש אוכלתן, שהקב"ה מסלק שמו מביניהם ונמצאו אש ואש עכ"ל. ושם כתבתי הלשון המובא בספרים : ונראה פירושו, דאם מזדווג עם אשתו ביראה תתאה היא נקרא שכינה, ויש לו יראה תתאה, שמפחד בזווגו שלא ליפול למטה להתענג בתענוגי הגוף עם היצר ככל הנבראים, והיא נקרא עולם התפלה, מחמת שמפחד שלא לכוון להתענג ככל הנבראים, אז מבקש מהשי"ת שיעזור לו שלא לכוון להנאת עצמו, רק לקיים מצות עשה של פרו ורבו , ועושה יחוד ככל קיום מצות עשה, ועובד השי"ת עם היצר, ויש להש"י תענוג גדול מזה העבודה, שעובד עם הגוף בתענוגי היצר, ואינו מכוין להנאת עצמו, וזה היה תכלית בריאת האדם בגוף: וזהו (רש"י סוטה יז ,א) ושיכנו ביניהם, שכל (שמו) [שמם] שכינה ביניהם, יו"ד של איש וה"א של אשה, ואיש ואשה בעצמם האיש הוא בחי' וא"ו והאשה בחי' ה"א, ונמצא שם שלם ביניהם, לא זכו להיות שכינה יראה תתאה ביניהם, אלא נפלו למטה בתאות היצר, ככל הנבראים הממלאים תאותם עם היצר, אז מסלק הש"י שמו יו"ד מן איש וה"א מן אשה, ונשאר אש ואש בין שניהם, שממלאים אותם עם היצר, שהוא כח גבורת אש:

וזהו שאמר להם הש"י בשעת קבלת התורה שהיא תכלית בריאת העולמות שהיה בשביל ישראל, שיהיו עובדין את הש"י לקיים מצות התורה עם כל תענוגי הגוף והיצר, וידוע דמלת את היא השכינה, עולם היראה, ונקראת את שכלולה מא' ועד תי"ו, וזהו ושמרתם את בריתי, שיהא התקשרות של הברית יהיה עם השכינה עולם היראה, שיהא ירא בשעת הזווג שלא יפול למטה להתענג בתענוג היצר ככל הנבראים, אלא לעבוד הש"י לקיים מצות פרו ורבו ולא להנאתכם:

ואז והייתם לי סגולה מכל העמים, דאיתא בתיקונים (זוה"ח תיקונים ח"ב פא, ב) סגול נקרא השפעה, שהש"י משפיע מלמעלה למטה אל ישראל עמו, ועל כן שני נקודות למעלה וניקוד אחד למטה, וסגולה נקרא השפעה, שישראל משפיעין תענוג להשם יתברך בקיום מצותיו, ועל כן שני נקודות למטה וניקוד אחד למעלה, וכשתעבדו הש"י עם תענוגי הגוף, ויהיה להש"י תענוג מזה העבודה, ומתפאר עם ישראל בזה העבודה, וכמ"ש הרב הקדוש בוצינא קדישא מוה"ר דוב בער זלה"ה שעל כן נקראת תפארת גופא, שהשי"ת מתפאר עם ישראל ולא עם השרפים מפני שישראל מלובשין בגוף ואעפ"י כן עובדים אותו, ועל כן נקראת תפארת גופא (הקדמת תיקו"ז יז, א) , ודפח"ח. ומכל שכן בזה העבודה עם תענוגי הגוף ויצר, כשישראל עובדין אותו לו לבד, אז משפיעין ישראל תענוג גדול למעלה:

וזהו והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ, כי לי, לשמי יהיה, כל, היינו התקשרות, הארץ, ובשביל זה בראתי האדם מלובש בגוף מן הארץ, וכשתעשו כך, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, וממלכת הוא מדת יראה, וכהן הוא מדת חסד, ותהיו אתם ביראה עם אהבה ותענוגי היצר, ותעבדו את הש"י בזה, ולא לכוון להנאתכם כלל, ואז תהיו גוי קדוש כי השומר הברית ופרוש מן העריות נקרא קדוש וכמו שפירש"י ז"ל בפ' קדושים תהיו הוו פרושין מן העריות וכו' עיין שם :

או יאמר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי, דהנה אנחנו צריכין לכוון בכל עבודתינו וקיום המצות כדי ליחדא קב"ה ושכינתא, לזווג מדת יסוד ומלכות, ולא ח"ו שתהיה הכוונה בעבודה צורך עצמו, וזהו בכוונת מצות עשה, וגם כשישב ולא עבר על מצות לא תעשה, לא יהיה כוונתו שאין עובר מצות לא תעשה עבור העונש מלקות או מיתת בית דין השייך למצות לא תעשה זו, רק יהא כוונתו שאין עובר עבירה כי ח"ו יפריד השכינה ממדת יסוד, כי על כן נקראת תשובה הוא תשוב, ה"א אחרונה למדת יסוד אשר התרחק כשעבר עבירה, וזהו יהיה כוונתו גם כן כשישב ולא עבר עבירה שלא יפריד ח"ו השכינה:

וזה אם שמוע תשמעו בקולי, זהו לקיים מצות עשה, ושמרתם, זהו שלא לעבור על מצות לא תעשה, כי אמרו חז"ל (עירובין צו, א, סוטה ה, א, מכות יג, ב, שבועות ד, א) כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא מצות לא תעשה, וזהו ושמרתם, שלא לעבור על מצות לא תעשה, והכל יהיה כוונתכם א"ת ברית"י, ליחד מדת א"ת, הוא מדת מלכות, שכלול מא' ועד תי"ו, ברית הוא מדת יסוד, כלומר, בין בקיום מצות עשה ובין שמירת מצות לא תעשה, יהיה הכל כוונתו את בריתי, לזווג יסוד ומלכות הנקרא את בריתי, אז והייתם לי סגולה, רצה לומר תהיו במדריגת סגול, הוא מורה על מדת חסד מדת השפעה, רצה לומר תהיו לי מדריגת השפעה, כי תזווג מדת יסוד ומלכות על ידכם, מכל העמים, כי מדת מלכות ניתן לישראל דוקא וכו', כמאמרם ז"ל (ברכות ז, א) ביקש משה שלא תשרה שכינה אלא על ישראל ונתן לו שנאמר הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך וכו':

והייתם לי סגולה מכל העמים. ופי' רש"י אוצר חביב:

נראה, דהנה האדם צריך שלא יהא בחי' נוקבא לשום דבר שבעולם, רק להשי"ת ב"ה, שלא יהא רוצה לקבל שום דבר, רק מהשי"ת, ואז אם הוא מקבל מאיזה דבר, הכל הוא מאתו ית', כי הוא עילת העילות וסיבת הסיבות, כי בריאת העולמות היה שתתגלה מלכותו ית' על ישראל הממליכין אותו עליהם ורוצים לקבל ממנו ית', ולא משום מזל, כמו שכתוב (דברים לב, ט) יעקב חבל נחלתו, אבל אומות העולם מקבלין מן המזל:

וידוע דהמדה המשפיע נקראת ברית, ומדת המקבלת נקראת מלכות מדת יראה, ומלת ושמרתם לשון המתנה, כמו (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר, וזהו שאמר ושמרתם את בריתי, רצה לומר תמתינו על השפעתי, ולא תרצו לקבל רק ממני, והייתם לי סגולה מכל העמים, רצה לומר אתם קבלו ממני, ועל כן פי' רש"י אוצר חביב, כי מדת מלכות נקראת אוצר, כמו שאמרו רז"ל (ברכות לג, ב) אין להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים דכתיב (ישעי' לג, ו) הן יראת ה' היא אוצרו, וזהו מכל העמים, כי הם המקבלים מן השרים שלהם, והם תחת המזל, ואין מזל לישראל (שבת קנו, א; נדרים לב, א) :

או יאמר והייתם לי סגולה מכל העמים, דהנה, השי"ת ברא כל העולמות בשביל ישראל (בראשית רבה א, א, ויק"ר לו, ד) שנקראו ראשית (ירמי' ב, ג), והם יהיו על כל העמים שנבראו בשבילם לעבדם, ובעת שבירת הכלים, נפלו הניצוצות קדושות בשבירה בין הקליפות בין העמים, והם אחר כך מגיירין ונכנסין בין אומה ישראל, כמו שלוקחין אבן טוב דבר פרטי, ומניחין באוצר, שם הוא הכלל של כל האבנים טובים, כך ישראל הם כלל הקדושה, כמו שכתוב אחר כך, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, וכל מקום שיש עוד ניצוץ הקדוש, צריך לבוא אל ישראל: וזהו והייתם לי סגולה מכל העמים,

רצה לומר אתם תהיו אוצר הקדושה וכללות הקדושה, וכל מקום שיש ניצוץ הקדוש, צריך לבוא אל האוצר, והכלל הם ישראל: וזהו פירו[ו]ש (תהלים צו, ז) הבו לה' משפחות עמים, רצה לומר שתביאו לה' כל הניצוצות הקדושות שבין העמים, ובזה יתנו עוז לה' כשישראל עושין רצונו של מקום, כמו שכתוב (שם סח, לה) תנו עוז לאלקים, וזהו הבו לה' כבוד ועוז: אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל (יט, ו). עיין פירוש רש"י אלה הדברים לא פחות ולא יותר, ולהבין, איך אפשר לומר שמשה רבינו ע"ה יוסיף דבר מדעתו: ונראה, דרש"י ז"ל פירש למעלה ותגיד לבני ישראל עונשין ודקדוקין פירו[ו]ש לזכרים דברים הקשים כגידין, והיינו שאמר להם כל העונשין שנאמרו בפרשת בחוקותי (ויקרא כו, יד-מג). והתוכחות שבמשנה תורה בפרשת כי תבא (דברים כח, טו- סח) אמרו רז"ל במגילה (לא, ב) משה מפי עצמו אמרן, והפחיד את ישראל בעונשין, כמו שכתוב בזוהר חדש (ח"א פו, א) כמו שאב אומר לבנו אם תעשה הדבר הזה אעשה לך כך וכך, אשר אין בדעתו לעשותו, ובאמת, אם ילכו בדרך הישר, מרומז בכל הקללות באמת ברכות :

וזה שאמר אלה הדברים, ודיבור הוא קשה, כלומר שתגיד לבני ישראל עונשין שבפרשת בחוקותי, אבל לא תאמר להם העונשין שבמשנה תורה כמו שאמרו חז"ל (יבמות מז, א) גר שבא לגייר מודיעין לו עונשין, אבל אין מכבידין עליו ביותר: והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר וכו' לא תגע בו יד וכו' במשוך היובל המה יעלו בהר (יט, יב). מלת לאמר אין לו פירוש, ועיין פירוש רש"י ז"ל . וגם במשוך היובל פירש רש"י היובל הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדוכרא יובל, ואין זה טעם לקרות השופר יובל, וגם מלת המה הוא מיותר, והוי ליה למימר במשוך היובל יעלו בהר:

ואפשר לומר, דבא לרמז דהנה איתא בתיקונים (תיקו"ז יח, א) תקונא תליתאה וז"ל ודא תיקונא תלתאה כגוונא דא בראשית ראש בית, ורזה דמלה בחכמה יבנה בית (משלי כד, ג), ומאן דבעי למחזי למלכא לית ליה רשו למחזי' אלא בביתיה, ורזא דמלה חכמה לא אשתמודעא אלא בביתיה כגוונא דא וכו', הרי מבואר שאי אפשר להשיג חכמה אלא כשהוא בעולם המחשבה הנקרא בינה, ומשם יוכל להשיג חכמה: וזהו שכתב האר"י ז"ל בפירוש זמירות של שבת (תפילת שחרית לשבת) אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים (תהלים קכג, א) וז"ל היא אימא נקרא יושב בשמים, כי היא יושבת תוך זעיר אנפין, ויסוד אבא מלובש בה סוד יוד, וזהו היושב יוד בשמים עכ"ל, כלומר, שהוא בינה אימא ממשיך יוד שהיא חכמה בשמים, כי אי אפשר להשיג חכמה בענין אחר, אלא על ידי

המשכת בינה, ובינה נקרא לבא, הלב מבין (הקדמת תיקו"ז יז, א, תיקו"ז קכג, א), ולשון אמירה נופל על מחשבת הלב, כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך:

וזהו והגבלת את העם סביב לאמר, כלומר, שלא יהרסו לעלות במחשבתם למעלה, אלא הגבול שלהם יהיה לאמר, אמירה מחשבת הלב, בינה עולם התשובה, שהיו ישראל אז בעולם התשובה, כמו שכתב רש"י ז"ל בפסוק (יט, א) ביום הזה באו מדבר סיני, מקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני, מה ביאתן למדבר סיני בתשובה וכו', ועולם התשובה הנקרא בינה, זה יהיה להם הגבול, שלא יעלה במחשבתם יותר, ושלא ירצו לדבק בחכמה הנקרא קודש, רק יהיו בעולם המחשבה בינה עולם התשובה ולא יותר, ובינה נקרא יובל, כמו שאמרו בזוהר (ח"ב קטו, ב) שהוא עלמא דחירות, ואמר אחר כך במשוך היובל, כלומר שהגבול שלהם שיהיה בעולם התשובה בינה, וכשימשיך בינה הנקרא יובלא להם, היוד שהוא חכמה, אז יעלו בהר, וזהו המה, כמו להם, כי כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה (יבמות יג, ב), וזהו במשוך היובל להם חכמה, אז יעלו בהר:

ועיין מה שכתבנו בפרשת בראשית (א, א) במלת בראשית, ואפשר, זהו פיר[ו]ש (תהלים כד, ג) מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו, כי עולם התשובה בינה נקרא מ"י, גימטריא חמשים שערי בינה, וזהו מי, על ידי עולם התשובה יעלה בהר ה', ומי יקום במקום קדשו, ועל ידי עולם התשובה יקום במקום קדשו, היא חכמה הנקרא קודש, כי בינה הנק' מ"י ימשיך לו חכמה, אבל צריך להיות נקי כפים ובר לבב וכו': ויאמר ה' אל משה רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב (יט, כא). עיין פירוש רש"י ז"ל כל מה שיפול ממנו, אף יחידי, חשוב לפני רב: ונראה, דבא להזהיר לבל יתגאו בראותם כי באו למעלה גדולה כזו, ויחפצו גם כן לראות אל ה', ואיתא בזוהר (תוספתא פרשת חיי שרה קכב, ב) והכי פתח רב מתיבתא מאן דאיהו זעיר הוא רב, ומאן דאיהו רב הוא זעיר, וזה שאמר ונפל ממנו רב, רצה לומר יהיה להם נפילה על ידי שיהיו במדריגת רב בדעתם, יהיה להם נפילה, כי מאן דאיהו רב איהו זעיר:

ויאמר אליו ה' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך (יט, כד). ולהבין, מה בא ללמדנו בזה, ומה דהוה הוה:

ונראה, דאמרתי פירוש הפסוק בקהלת (י"א, ג) ואם יפול העץ בדרום ואם בצפון, מקום שיפול העץ שם יהוא. עיין פירוש רש"י ז"ל שם , ולפירושו, ואם יפול העץ בדרום ואם בצפון מיותר, והוי ליה למימר מקום שיפול שם יהוא, וגם דאמר שם יהוא, והוי ליה למימר שם יהיה:

ואמרתי לפרש, על פי מה שמקובל בידינו כשיש לאחד איזה שבירה ונפילה, ליקח מנין ק"ס כמנין עץ, ולמנות מנין י"ז ומנין כ"א ומנין כ"ו כמנין שלשה שמות, והם ביחד מספר די"ן, ולכווין להמתיק הדין ע"י שלשה שמות, וגם ימנה אח"כ מספר ס"ד מנין דין, וכשאמר ס"ה יכוון להמשיך האלף של אדני אלופו של עולם בתוך מדת מלכות, למתק כל הדינין שבמדת מלכות, וכשיערבם נמתק הדינין למעלה גם כן, על ידי האלף רחמים גמורים שאין בו תערובות דין כלל, ועל כן יקח ק"ס כמנין עץ, כי האדם עץ השדה:

ולי נראה להוסיף טעם, כיון שיש לאדם איזה חסרות הוא שבירה ונפילה במעשה, בעולם המעשה הוא אדני, ומלת נפל הוא גימט' ק"ס, ועל כן יקח פרוטות לצדקה מנין ק"ס, כדי להקים הנפילה על ידי הצדקה, כי צדקה תרומם גוי (משלי יד, לד), ועל ידי מעשה וכוונת העושה הפדיון להמשיך אלופו של עולם אלף של אדני בתוך הדין, נמתקו כל הדינין, ונתקנו כל השבירות, ויתעלו כל הנפילות:

וידוע, כיון שיש לאדם איזה שבירה ונפילה, בוודאי הוא דין משמים, על שפגם באחד ממדותיו, או שנפל לאהבה רעה ועשה עבירה מחמת שנפל לאהבה רעה, או ליראה רעה או באחת משאר מדותיו. וידוע, דדרום הוא מדת חסד מדת אהבה (זוה"ק ח"א קנג, א, תיקו"ז קו, ב), וצפון הוא גבורה מדת דין (תיקו"ז קל, א), והאדם נקרא עץ, כמו שכתוב (דברים כ, יט) כי האדם עץ השדה:

וזהו אם יפול העץ בדרום, רצה לומר שנכשל במדת חסד שנפל לאהבה רעה, ואם בצפון, שנכשל ביראה רעה, מקום שיפול העץ, או בשאר מדות אם נכשל, ועל כן בא אליו הנפילה, שם יהוא, רצה לומר שם אתה צריך להמשיך אלופו של עולם אלף של אדני, להמשיך האלף אל הדין ס"ד, ונעשה אדני, נמתקו כל הדינין ויתעלו כל השבירות ע"י האלף שהמשיך בעולם המעשה, וזהו שם יהוא, כי יו"ד ה"א וא"ו של השם מרמז לעולמות העליונים שלמעלה מעולם העשיה, וה"א אחרונה של השם הוא מרמז לעולם המעשה, ובמלת יהוא, הוא יו"ד ה"א וא"ו, וכנגד ה"א אחרונה שבשם המרומז לעולם המעשה, כתוב אלף, לרמז כי בעת הנפילה ח"ו, צריך אתה להמשיך האלף בעולם המעשה, ועל ידי זה יתעלו כל הנפילות, וזהו על ידי הצדקה אשר מנשא ומרומם על הנפילות כמו שכתוב (משלי יד, לד) צדקה תרומם גוי, ועל ידי כוונת התעוררות העושה כנ"ל: וזהו לך רד, רצה לומר בהליכה שלך בעבדות שלך הנקרא הליכה, יהיה לך ירידה, והוא לצורך עליה, ועלית, רצה לומר כשתרצה לעלות מן הירידה שלך, אז אתה ואהרן עמך, וידוע, דאהרן הוא מדת חסד, רצה לומר תקח עמך מדת אהרן אהבת חסד להשפיע

להנצרכים, כי חסד הוא ח"ס דל"ת, ועל ידי הצדקה יהיה לך עליה, כי צדקה תרומם גוי (משלי יד, לד) כנ"ל:

אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (כ, ב). צריך להבין, מה שאמר מבית עבדים אין לו פירוש כלל, עיין פירוש רש"י ז"ל . גם תיבת על פני פירש רש"י ז"ל כל זמן שאני קיים, קשה, מאי הוי אמינא, לומר ח"ו שלא נצטוה על עבודה זרה אלא אותו הדור:

והנה הרמב"ן ז"ל כתב על פסוק זה, והבאתי לעיל (עה"פ ד, א ויען משה ויאמר וגו' והן לא יאמינו), אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, פירוש כל האותות ומופתים שהראיתי בתוך מצרים בשביל ישראל, והוצאתי את ישראל מעבדות לחירות בכדי שאקרא ה' אלהיכם דייקא ע"כ:

והנה בעץ חיים בהתחלתו (שער הכללים פ"א) כתב טעם על בריאת עולמות בהשתלשלות עם עולם הזה הגשמי וז"ל כשעלה ברצונו ית' לברוא העולמות, כדי להיטיב לברואיו, ויכירו גדולתו, ויזכו להיות מרכבה להדבק בו ית', עכ"ל :

ובמקום אחר (עץ חיים שער א' פ"א) כתב טעם על בריאת עולמות, כדי דיהא הש"י שלם בכל שמותיו, וכינויו שם הוי"ה מורה היה הוה ויהיה, טרם הבריאה, ובזמן הבריאה, ואחר התהפכות אל מה שהיה. וכן שם אדני נקרא על שם היות לו כולם עבדים והוא אדון עליהם, ואם אין עבדים, על מי יתגלה לקרוא מלכותו שהוא אדון עליהם, וכן בכל הכינויי' רחום וחנון ארך אפיים. אמנם בהיות העולמות נבראים אז יצא פעולותיו אל הפועל וכו'. ומביא ראיה מזוהר פרשת בא (ח"ב מב, ב) וז"ל דאי לא אתפשט נהורי על כל בריין, איך ישתמודען ליה, ואיך יתקרי מלא כל הארץ כבודו עכ"ל :

ורש"י ז"ל כתב בפ' בראשית (בראשית א, א) וז"ל בראשית ברא, אין המקרא אומר אלא דורשני, כמו שדרשו רז"ל (בר"ר א, א) בשביל התורה שנקראת (משלי ח, כב) ראשית דרכו, ובשביל ישראל שנקראין (ירמי ב, ג) ראשית תבואתו עכ"ל: וצריך להבין כל הטעמים של בריאת עולמות איך יוכלל בטעם אחד כולם, והנה איתא בסידור האריז"ל בסדר הגדה ויציאת מצרים היינו חידוש העולם זכר ונקבה בעיבור שני, עכ"ל. ואצל שאלת תם כתב [וכן] (וכי) יציאת מצרים היתה על ידי הבינה בהתלבשות במלכות, עכ"ל. ואצל ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך וכו' כתב וז"ל לפי שארץ מצרים היתה מקום טומאה יותר גדולה שבעולם, והיה פחד אם יהיה מלאך שיוכל להתפגם שם, אבל הקב"ה לא שייך זה חלילה כי הקב"ה אש אוכלה הוא, ולכן אני ולא אחר, הנה אז היתה

לידת אימא זכר ונקבה ובת בתחלה. לכן בחצי הלילה יצאה הנוקבא ועשתה נקמות גדולות בלילה, עכ"ל:

וכתבתי בסדר הגדה (פרי חיים על הגש"פ ד"ה עבדים היינו לפרעה) שזהו פירוש ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים, שזהו פשיטא, אלו לא הוציא הש"י אותנו היינו עדיין שם, וכתבתי שם, שזהו פירושו, ואלו לא הוציא הקב"ה בעצמו, רק על ידי מלאך, ואם כן היה המלאך בעצמו נפגם שם, והיה נשאר ניצוצות של המלאך שם, ואם כן פשיטא שלא היה כח ביד המלאך להוציאנו משם שלא ישאר שם ניצוצות קדושות שלנו, ואם כן כיון שהיה נשאר שם ניצוצות הקדושות שלנו, היינו משועבדים לפרעה במצרים לבא שם להוציא הניצוצות שנשארו, אבל כשהגאולה היה על ידי הקב"ה בעצמו לא השאיר כלום מניצוצות קדושות שלנו, ועל כן כתיב (יב, לו) וינצלו את מצרים, וכתב האריז"ל (סידור האר"י סדר הגש"פ ד"ה ברוך שומר, וראה פע"ח שער ק"ש פ"ג) שבירורו כל הטוב וכל הניצוצות שהיה שם, ועל כן נאסר לבא עוד למצרים:

והנה, גאולת מצרים היתה על ידי מדת מלכות, שיצאה ונתגלה מדת מלכות בכל העשר ספירות שלה, וזאת היתה על ידי עשר מכות שהכה מלכות דקדושה בקליפות מצרים, ובמכת בכורות שנתגלה כל העשר מדות של מלכות עשתה נקמות גדולות והיתה הגאולה : ואפשר לומר, הטעם שהיתה הגאולה על ידי מדת מלכות, כי האריז"ל כתב (עץ חיים שער מח, פ"ג) ומלכותו בכל משלה וז"ל בכל גימטריא שם בן, רומז לי' ספירות דנוקבא הנכנסת בקליפות, כדי להכניעם, עכ"ל. ואפשר לומר, כי מלת מלכותו פירושו מלכות של הוא"ו, כי הוא מלך, ויראתו על התחתונים הוא מדת מלכות: ושמעתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה פיר[ו]ש הגמרא פרק כל הבשר (חולין קה, ב) רב חסדא ורבה בר רב הונא קאזלי בארבא, אתי מרוניתא אמרת מלתא ואסרינהו לארבא, אמרי אינהו מלתא ושרינהו לארבא, ורש"י ז"ל (שם ד"ה אמרי אינהו מילתא) פירש שאמרו שם. והרב הנ"ל זלה"ה אמר, שאמרי אינהו מלת"א ר"ת מכשפה לא תחיה אני, כי מדת מלכות נקרא אני (זוה"ק ח"א רד, ב), גימטריא שם ב"ן וט' אותיות, ואמרו אינהו מכשפה לא תחיה אני, מדת מלכות של הש"י שולט בכשפים ובכל הקליפות, ועל ידי זה שאמרו כך, שרינהו לארבא מהכשפים שלה, עכ"ד. ודפח"ח: וזהו מרומז במדת מלכו"ת, כי כ"ו הוא שם הוי"ה, נשארו אותיות מל"ת, ר"ת מכשפה לא תחיה, ועל כן מלכותו בכל משלה:

ובמצרים, שהיו ישראל משוקעים בכשפי מצרים, עד שהכניסו את ישראל למ"ט שערי טומאה, ולא יכלו להתמהמה להיות שם עוד רגע אחד, שלא יתחילו לכנוס ח"ו בשער הנו"ן, ועל כן הוצרך הקב"ה בעצמו להוציאם במהירות, והוצרך גם כן לחשוב את הק"ץ שנה, משנולד יצחק אל הת' שנה של העבדות, ואף על פי שלא היה בק"ץ שנה שום עבדות, היה משלים העבדות של הק"ץ שנה בקושי השעבוד, וכדי למהר להוציאם שלא יבאו ח"ו לשער הנו"ן של הקליפה, כאשר כתבתי למעלה בפ' בא (י, כד) : ועל כן היה הגאולה על ידי מדת מלכות, שהיה חידוש העולם זכר ונקבה בעיבור שני, ועל ידי עשר מכות נתגלה כל העשר ספירות של מדת מלכות, ובמכת בכורות שיצאה מדת מלכות לגמרי בכל עשר ספירות, והכה לקליפה, כמו שכתב בסידור האריז"ל (סדר הגש"פ ד"ה מכת בכורות), וזהו בת בתחלה, שיצאה לגמרי והשליטה בכל הכשפים שלהם, והוציא את ישראל מכשפיהם. ואחר כך יצא הב"ן, שנתגלה בחי' הדעת, וידעו שהש"י הוא הבורא ומושל ומנהיג כרצונו וחפצו, וכאשר כתבתי למעלה (שם), שהיה נגוף ורפוא, נגוף למצרים בעשר מכות, ועל ידי זה נתגלה הרפואה בחי' הדעת לישראל: וזהו פירוש אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, בעצמי, ולא על ידי מלאך, ועל כן הוצאתיך לגמרי מבית עבדים, שלא תצטרך לבא אל מצרים עוד, אלא וינצלו את מצרים, מה שאי אפשר על ידי מלאך, ומרומז בכאן גם כן מהיכן היה גאולת מצרים, על ידי הבינה בהתלבשות במלכות, וכמו שכתב האריז"ל בשאלת בן תם שהבאתי לעיל , כי אשר, הוא בינה, הוצאתיך, ר"ת וס"ת הוצאתיך, הוא כ"ה, הוא מדת מלכות אשר מתלבש בכה להוציאם:

וגם מארץ מצרים מבית עבדים הוא ר"ת שלשה ממי"ם וע', הוא גימטרי' ק"ץ, לרמז שהוצרך הש"י להוציאם ק"ץ שנה קודם הת' שנה של השעבוד, כי השעבוד לא היה אלא כמנין רד"ו, ונחשב הק"ץ שנה משנלד יצחק גם כן אף על פי שלא היה שעבוד, והשלים השעבוד של הק"ץ שנה בקושי השעבוד פ"ו שנה, וכל זה היה שלא יוכלו להתמהמה שם עוד, שלא יבואו לשער הנו"ן:

וגם שהוצרך הש"י בעצמו להוציאם ולא ע"י מלאך כנ"ל, ועל כן הוציאך לגמרי מבית עבדים שלא היה אפשר זה על ידי מלאך כנ"ל:

ואחר כך אמר לא יהיה לך אליהם אחרים על פני, רצה לומר שלא תעבוד לשום דבר, היינו כשתעבוד אותי, לא יהיה כוונתך לטובתך בשום דבר, שתעבוד אותי ואלהים אחרים גם כן, וזהו שיתוף דאסור, וזהו על פני, על פני מיותר, אלא שבאמת אי אפשר לעבוד הש"י אלא עמו, והוא הוא העובד, וכמו שכתבנו כמה פעמים שאנו מתפללים

וקרבנו מלכנו לעבודתך, כי אי אפשר לעבוד אותו בלעדו ית', ומקרא מלא הוא (כ, כ), בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, ולא כתוב תזכיר, ואם כן, שאי אפשר לעבוד השם יתברך אלא עמו, האיך תעבוד עמו גם כן לאלהים אחרים:

ומעתה נבא לבאר, שכל הטעמים של בריאת העולמות הכל הולכין לטעם אחד , שכוונת בריאת העולמות שנתגלה חסד עליון קודם בריאה, כדי להיטיב לעמו ישראל, כמו שכתב בהתחלת עץ חיים (שער הכללים פ"א) כדי להיטיב לברואיו, ויכירו גדולתו, ויזכו להיות מרכבה להדבק בו ית', וזהו (בראשית רבה א, א) בשביל ישראל, להיטיב להם שיעבדו אותו ולהדבק בו ית', ואי אפשר להדבק בו ית', אלא שיעבדו אותו לבדו, ולא בכוונה(ת) ח"ו לעבוד עצמו גם כן:

וזהו מרומז במלת אל, שהיא החסד הראשון של י"ג מכילין דרחמי, שנתגלה למען דאתקרי רחום, ומלת א"ל ר"ת אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך, ובשביל זה ברא העולמות בשביל ישראל, שיהיו עובדין אותו באנכי לא יהיה לך, ויזכו להדבק בו ית', ועל כן, אנכי ולא יהיה לך בדיבור אחד נאמרו, ומפי הגבורה, כי כוונת הבריאה להיטיב לישראל שיהיו מרכבה אליו, ולהדבק בו ית' אי אפשר להיות, כי אם שיהיו ישראל עובדין אותו לו לבד:

וגם עבור שהלביש נשמת ישראל במלבוש עולם הזה, שצריך לעשות גם כן למצות קיום העולם שנצטוו פרו ורבו עם היצר הרע, ולעבוד הש"י עמו, וצריך להיות תמיד ביראה תתאה, היינו שיהא תמיד ביראה שלא יפול למטה להתענג עם היצר ככל הנבראים, וזהו מדת מלכות עולם התפלה, שיתפלל תמיד על זה שלא יפול לתענוגי היצר ככל הנבראים: ולהיות, כי מדת מלכות לית ליה מגרמיה כלום, רק מה שיקבל מאת הש"י, כן צריך האדם להמליך את הש"י על כל הטובות שנתן בו, היינו טובת הנשמה וטובת הגוף, ויבין, שאף על פי שיש בו שכל המוליד, שנתן בו השם יתברך [מעת] (מאת) הולדו, אם אינו [ממליך] (ממליץ) השם יתברך בכל עת על הטובה הזאת, כמה חכמים נטרדו מעולם הזה ומעולם הבא, עבור חכמתם שנלכדו בגדלות היצר, וכמו שאמרו בגמרא (שבת לא, א) והיה אמונת עתיך (ישעי' לג, ו) עיין מה שכתבנו כמה פעמים במקום אחר : אבל כשממליך הש"י בכל עת, ויודע שהכל מאתו, זהו שמירה לו שלא יפול בגדלות היצר, כי כשיודע תמיד שנתן זה הש"י בו, ואינו שלו, במה יתגאה, וכמו שכתבנו כמה פעמים באריכות , וזהו שישראל העובדין את הש"י עם אנכי ולא יהיה לך, ועובדין אותו לבד, וחפצים להדבק בו, צריכין שיהא תמיד עול מלכותו עליהם, שידעו כי אי אפשר לעבוד אותו בלעדו ית', וכמו שכתבנו לעיל לשון הזוהר (ח"ב מב,

ב) שמביא בעץ חיים (שער א פ"א) דאי לא אתפשיט נהורי על כל בריין, איך ישתמודעין ליה ואיך יתקרי מלא כל הארץ כבודו:

ועבור כי אי אפשר שילחום עם היצר, וילכד ח"ו פעם או שתים או הרבה, וכפי כח נשמת האדם, על כן ברא העולם הזה עם עולם התשובה שקדמה לעולם, וכמו שכתב רש"י בפרשת בראשית (ב, ד) כי בי"ה ה' צור עולמים (ישעי' כו, ד) בשתי אותיות של השם ברא עולם הזה ועולם הבא, עה"ז ברא בה"א ראשונה, שהיא עולם התשובה, ועולם הבא ביוד:

וכשעשה תשובה ושב אל הש"י, הש"י מרחם עליו, וכמו שכתוב בפרשת התשובה (דברים ל, ג) ושב ה' אלהיך ורחמך וכו', וזהו למען דאתקרי רחום וחנון וכל הי"ג מדות, והכל הוא בשביל ישראל שיהיו עובדין אותו לו לבד באנכי ולא יהיה לך, ויזכו להיות מרכבה אליו, ולהדבק בו ית', והאיך יכולין להדבק בו ית' הוא על ידי התורה שנתן להם, ועל כן נקראת תורה שהוא מורה הדרך, וזהו שכתוב בהמפרש להרמב"ם שכל התורה והמצות ניתנה בשביל מצות עשה (דברים יא, כב) ולדבקה בו ית', כי הוא כוונת הבריאה להיטיב לישראל להיות מרכבה אליו ולהדבק בו ית': והנה תורה גימטרי' תרי"א, ועם אנכי ולא יהיה גימטריא תרי"ג, ואי אפשר לקיים מצות התורה גי' תרי"א, אלא עם אנכי ה' אלהיך ולא יהיה, שיהיו ישראל עובדין הש"י ומתדבקין בו עם מצות התורה אל הש"י לבד, אלא עם אנכי ולא יהיה, וזהו (בראשית רבה א, א) בשביל התורה שנקראת (משלי ח, כב) ראשית דרכו, נתגלה חסד אל, הוא אנכי ולא יהיה לך, לעבוד הש"י עם התורה, היינו עם מצות התורה שהוא גימטריא תרי"א כנ"ל, וכל הטעמים הכל אחד:

והנה, כמו שהתחלת בריאת עולמות היה בחסד אל, היינו שישראל יהיו עובדין את הש"י לבד עם אנכי ולא יהיה, ויזכו להדבק בו ית', כן היה במצרים שהיה חידוש העולם פעם שנית, וכמו שכתבנו לעיל (בתחילת הדיבור (בשם האריז"ל, היתה נמי בשביל זה שישראל יקבלו התורה ויעבדו אותו באנכי לא יהיה, וכמו שאמר הש"י למשה, בהוציאך את העם הזה ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, ועל כן כתב בפרשת בלק (במדבר כג, כב) אל מוציאם ממצרים, חסד הראשון הוא אל, הוא אנכי לא יהיה, בשביל זה הוציאם ממצרים שיקבלו ישראל את התורה עם אנכי לא יהיה כנ"ל: וזהו שכתב רש"י ז"ל בפרשת בראשית בפסוק (בראשית א, לא) ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי, וז"ל (עי' שבת פח, א) הוסיף ה"א בששי, שהתנה הש"י על מנת שיקבלו ישראל חמשה חומשי תורה, דבר אחר, כולם תלויין ועומדין עד יום הששי בסיוון המוכן למתן תורה עכ"ל. כי כוונת בריאת העולמות בשביל זה כנ"ל. וזהו פירוש הפסוק (תהלים קיט, קסב)

שש אנכי על אמרתיך כמוצא שלל רב, כי העולם נברא בעשרה מאמרות (אבות פ"ה מ"א), וכולם היו תלוים ועומדים עד ששי בסיוון, שיקבלו ישראל אנכי לא יהיה הנאמר בדיבור אחד, וזה שאמר שש, הדיבור של אנכי, על אמרתיך, על כל עשרה מאמרות שנברא העולם, כמוצא שלל רב, כאדם שמוצא שלל רב, כן שמח השי"ת בדיבור של אנכי שיקבלו ישראל, ובזה מצא שלל רב, שנתקיימו כל מעשה בראשית: לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי ה' אלקיך אל קנא פוקד עון וכו' (כ, ג-ד). מה שאמר פסל הוא מיותר, כיון דאמר וכל תמונה אשר בשמים וכו', א"כ הכל בכלל, ורש"י ז"ל פירש פסל על שם שנפסל, רצה לומר שנחצב ממקורו, כמו (לד, א) פסל לך: ואפשר לומר, כי זה הוא בלתי אפשרי, שיהא אדם עובד ה' ודבק בו, שיעבוד ח"ו עבודה זרה, אפילו כשהיה תאוה לעבודה זרה שהיה יצרו של עבודה זרה בתקפו, כיון שהוא דבוק להשי"ת אינו יכול להיות מחובר אל הרע, אלא כשאינו דבוק אל השי"ת, אז כשהיה בתוקף יצרו של עבודה זרה היה בו תאוה לעבדם, וזהו פירש הפסוק (ירמי' ב, יג) כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים, כי לא יוכלו לחצוב בארות נשברים, כי אם מקודם אותי עזבו מקור מים חיים, ופסל נקרא על שם שנחצב ממקורו, ודבר הנחצב ממקורו אינו דבוק עוד אל המקור:

וזהו שאמר לא תעשה לך פסל, לך דייקא, כלומר לך עצמך לא תעשה לך פסל לפרוד עצמך מן המקור, אלא תמיד תהיה דבוק אל הש"י מקור הכל, וכשתהיה דבוק אל השי"ת תמיד, אז בוודאי וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת וכו' בוודאי לא תשתחוה להם ולא תעבדם, כיון שתהיה דבוק אל הש"י, אי אפשר לעבוד עבודה זרה, ואמר הטעם, כי אנכי ה' אלקיך אל קנא, וקנאה שייך באחד שהיה לו אוהב ויש לו הנאה ממנו, והולך ממנו, ומדבק עצמו אל שונאו, הוא מתקנא בו, וכן בזה שהיה דבוק אל הש"י, ונפרד ממנו, ועובד העבודה זרה הש"י מקנא בו: לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא וכו' (כ, ו). עיין באור החיים שבא לרמז שלא יהיה נושא עליו שם ה' לומר שהוא מעבדיו ועשה רצונו, ואזהרה זו, שלא ירמה הבריות בה', לומר שהוא מעבדיו, ולא כן הוא, ובכלל אזהרה זו שלא יראה עצמו צדיק יותר ממה שהוא, עכ"ד:

ולהבין, בפסוק דאמר לשוא, ובגמ' אמרו (שבועות כה, ב) איזה שבועת שוא, כגון דנשבע לשנות את הידוע, על עץ שהוא אבן, ולא אמר לא תשא את שם ה' לשקר: ונראה, דאמרו בגמרא (סוטה ה, א) נידון הגאוה שאסור, אבל בתלמיד חכם צריך שיהא בו שמיני

שבשמינית, הלשון נראה שיש בו דבר חכמה, אם ללמד חלק מן ס"ד, שהוא חשבון שמיני שבשמינית, הוה ליה למימר חלק מן ס"ד, וגם איך יפלס במאזני צדק דווקא חלק מן ס"ד ולא יותר:

ונראה, שכתבתי לעיל בפסוק (יט, א) בחודש השלישי בשם התיקוני זוהר דשכינתא עילאה דהוא בינה הוא עולם הענוה, כמו שכתוב בהקדמת תיקונים (תיקו"ז ה, ב) וז"ל דרגא תמינאה ביראת ה' וכו' וז"ל וענוה קטירא בדחילא הדא הוא דכתיב (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה', מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה, דאיהו שכינתא עילאה, דיראת ה' עקב לגביה ודא דרגא דמשה עכ"ל, הרי, דבינה שכינתא עילאה הוא עולם הענוה, ובינה הוא עולם השמיני מתתא לעילא:

ובאמת, המעלה הראשונה היותר גבוה מכל המעלות הוא הענוה, ונמצא, אדם שהוא עניו ויודע בעצמו שהוא עניו הוא ח"ו בגדלות גדול, אבל באמת בכל העשר ספירות כל אחד ואחד כלול מעשר, ונמצא בינה עולם הענוה גם כן כלול מעשר, ויש בו בינה שבבינה, לומר, שחלק ענוה שיש בו, והוא מעלה גדולה שיקטין עצמו במעלת ענוה, לומר שמעלת ענוה שיש בו, אין זה שלו רק מאתו ית', שרצונו הי' ית' להטיב לו, ולגדל אותו קצת במעלה זו שהוא מעלה הראשונה, שנשתבח בה משה רבינו ע"ה, שהיה בו כל המעלות, ולא נשתבח אלא בזו, וחנן אותו הש"י ג"כ קצת במעלה זו: כי כן הוא באמת ידוע בכל העבודות, שאין אדם עושה כלום, כמו שאמרו (קדושין ל, ב, סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזר לו, לא היה יכול לו, שנאמר (תהלים לז, לב) צופה רשע לצדיק וכו' ה' לא יעזבנו בידו, ונמצא, שהשי"ת הוא העובד והגומר כל מעשה העבדות ועשיית המצות, ובחסדו ית' נותן שכר לאדם על רצונו וחפצו לעשות המצות, כאילו הוא הגומר ועושה, כמו שכתוב (תהלים סב, יג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, כלומר, כאילו עשה בעצמו, ואם הוא בכל העבדות, מכל שכן במעלה גדולה כזו מדת ענוה, שיבין שאין זה מעלתו רק מאתו ית':

וזהו תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמיני שבשמינית, כלומר, שיהיה עניו, ולא יחזיק עצמו לעניו, שהוא גדלות גדול, אבל צריך להבין שאין זו מעלה שלו, רק מאתו יתברך כנ"ל, וזהו שמיני שבשמינית, בינה שבבינה כנ"ל, ואמר, תלמיד חכם צריך שיהא שמיני שבשמינית, אבל כל אדם, אם יראה ויבדוק כל עבודותיו ועשיות מצותיו בחיפוש היטיב ומצא בכל אחד פגם וקוצר העבודה, הוא שפלות גדול, כי כל עבודתו לא יוכשר בעיניו:

אבל תלמיד חכם, אם יחזיק עצמו בשפלות גדול, שכל מעשיו ועבודתו לא יוכשר בעיניו, אם כן לא יוכל לפעול כלום בתפלתו ובכל עשיותו, כיון שאינו מאמין בעצמו שיוכל לפעול, אינו פועל כלום, אבל צריך לת"ח מנהיג הדור, להאמין בעצמו שיוכל לפעול בתפלתו ובעשיותו, ולהחזיק עצמו במדת ענוה, שח"ו לא יתגאה בזה שיוכל לפעול בתפלתו ובעשיותו, ובמעלה כזו מדת הענוה, שהוא גדולה מכל המעלות, ולהבין שהכל הוא מאתו, כל עבודתו, ומכל שכן מעלה גדולה כזו: ואפשר, זהו כוונת אור החיים שהבאתי שכתב, ובכלל אזהרה זו שלא יחזיק עצמו יותר צדיק ממה שהוא, אבל כמו שהוא, להחזיק עצמו צדיק מותר, כדי להאמין על עצמו על תפלתו ועשיותו:

וזהו שאמר לא תשא וכו' לשוא, כי הוא דבר ידוע ומפורסם לכל, אף שהוא צדיק גמור, הכל הוא מאתו ית', ואין זה מעלה שלו, ופשיטא שלא יחזיק עצמו צדיק יותר ממה שהוא:

ועל פי פשוט אמר לשוא, ולא אמר לשקר, כי נדרי ושבועת אונסין מותר לישבע לשקר, כיון שאינו חילול השם, אבל לשנות הידוע, כשנשבע הוא חילול השם, אסור אף באונס, ועל כן אמר לשוא, שהוא בוודאי אסור, ואין בו היתר בשום אופן, ואף באונס אסור:

ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לא תעשה מלאכה וכו' (כ, ח-ט). ונראה, דהנה ידוע דששת ימים הם ששת מדות, ביום הראשון חסד, וביום השני גבורה וכו', כמו שכתב האריז"ל בכוונת האריז"ל בכוונת שנים מקרא ואחד תרגום, וכשמקדש עצמו, ומטהר בששת ימים ששת המדות, שלא לאהוב שום דבר רק אהבת הבורא, וכן כולם, וכשמתקן כל הששת מדות, אז בשבת נתגלה מדת מלכותו ויראתו, כי כל המדות נתנו חלק העשירית אל מדת מלכות, ואז נעשית בסוד פרצוף כמו שכתבנו בפרשת כי תשא בפסוק (לא, טז) ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם, עיין שם :

והנה, בכל הששת מדות, כשעובד השי"ת במדות, כגון שלא לאהוב שום דבר, רק אהבת הבורא ית', וכן כולם, אין העבדות בהתגלות, רק בהתקשרות המחשבה אליו ית', רק בשבת הוא התגלות אלהות, כמו שכתב הרב הקדוש בוצינא קדישא חסידא ופרישא מוהר"ר דוב בער זלה"ה בא שבת בא מנוחה (בראשית ב, ב, תוס' סנהדרין לח, א, ועי' בראשית רבה י, ט) נקרא השי"ת , כי בדבר שאין בו תנועה שהוא אין סוף נקרא מנוחה, כלומר, שבא כח הפועל בנפעל, ונתגלה אלהותו בכל העולמות, עכ"ד: וידוע דמדת התקשרות נקרא כל , וזהו ששת, בששת המדות, ועשית כל מלאכת(י)ך, רצה לומר בהתקשרות מלאכתך אליו ית', ולא בהתגלות, ויום השביעי שבת לה' אלהיך, רצה

לומר כשתעבוד השי"ת בששת ימים עם המדות בהתקשרות, אז ויום השביעי, מדת מלכות, יהיה התגלות אלהות בכל העולמות, ויתגלה מדת מלכותו ויראתו, וזהו שבת לה' אלקיך כנ"ל:

ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (כ, טז). להבין מה שאמר בא אלקים לשון דין, גם שאמר לבעבור נסות, מה נסיון שייך כאן, ורש"י ז"ל פירש לשון הרמה: ונראה, דהנה אמרתי פירוש הפסוק (שיר השירים א, ד) נזכירה דודיך מיין משרים אהבוך, דהנה אמרו רז"ל בשבת (פח, א) דאמר ההוא מינאה לרבא עמא פזיזא דקדמיתו פומא לאודניה וכו' , רצה לומר שאמרו נעשה ונשמע קודם ששמעו, אמר לו, אנן דסגינן בשלימות כתיב בן (משלי יא, ג) תומת ישרים תנחם, הנך אינשי דסגן בעלילותא כתיב בהו (שם) וסלף בוגדים ישדם, ועיין פירש"י ז"ל דסגינן בשלימותא, התהלכנו עמו בתום לב כדרך העושין באהבה, סמכנו עליו שלא יטעננו בדבר שלא נוכל לעמוד בה, עכ"ל, ונמצא העולה מזה, על שהיו ישראל הולכין בתום לב כדרך העושין מאהבה, נקראים ישרים, וכתיב בנו תומת ישרים תנחם:

והנה אמרו רז"ל (שבת פח, א) שכפה עליהם הר כגיגית, אם תקבלו התורה מוטב, ואם לאו וכו', ושמעתי בשם הרב הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער הטעם שכפה עליהם ההר כגיגית, הלא ישראל אמרו נעשה ונשמע באהבה ורצו לקבל התורה, ולמה הוצרך לכפותם, וזהו ללמד להם דרך עבודתו , שלא יאמר האדם בשעת נפילת המוחין, שאי אפשר לו לעבוד הש"י, וימתין עד שיהיה לו מוחין, רק הוא מוכרח תמיד בעבודה, כמו שיוכל בשעת העבודה, כן צריך לעבוד ה', ואינו פטור מן העבודה בשום אופן, וזהו שהראה הש"י בזה, שהיו ישראל אז במעלה עליונה במוחין גדולים ובאהבה עזה, וגלוי לפניו שיפלו ממדרגתם, ופן יאמרו שלא יעבדו אותו עד שיהיה להם מוחין, הראה השי"ת שהם מוכרחין בעבודה אף בשעת נפילת המוחין. ודפח"ח: ובאמת, שישראל לא היו יודעין אז הטעם מפני מה כפה עליהם ההר כגיגית, והלכו עמו בטוב לב, ואמרו נעשה ונשמע, וראו שכפה עליהם ההר לכפותם, היה להם נסיון גדול שלא הרהרו אחריו, ואף על פי כן הלכו בתום לבב, וזהו פירו[ו]ש הפסוק נזכירה דודיך מיין, כי יין הוא מדת גבורות, וזהו נזכירה דודיך, אהבתך שקרבתנו לעבודתך במעמד הר סיני, ממדת גבורותיך, שכפה הר כגיגית, ואף על פי כן הלכנו עמך בתום לבב, ולא הרהרנו אחריך, והלכנו עמך עוד בתום לבב, ונקרא משרים, וזהו משרים אהבוך, הלכנו עמך בתום לבב כדרך העושין מאהבה:

וזהו שאמר משה רבינו ע"ה לישראל, וגילה להם הטעם שכפה עליהם ההר כגיגית, וקבלו התורה מיראה גדולה, ולא מתוך אהבה כדרך שהתחילו נעשה ונשמע, וזהו אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם, רצה לומר שזהו נסיון גדול אם תהרהרו אחריו, ועל כן בא האלקים, רצה לומר הדינין והפחד, גם בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, רצה לומר שתהיו עובדין תמיד השי"ת אף בעת נפילת המוחין, עכ"פ תעבדו את ה' מיראה כפי יכולתכם, ובשביל זה כפה עליהם ההר כגיגית להורות להם זה כנ"ל: לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (כ, יט). להבין, שאמר אצל כסף אתי, ואצל זהב לכם:

ונראה, דהנה כתבתי (פר' לך ופר' ויחי עה"פ ישששכר חמור גרם) פירוש הפסוק (תהלים לד, ט) טעמו וראו כי טוב ה' אשרי הגבר יחסה בו, דהנה ידוע (זוה"ק ח"ג רכה, א) דהשי"ת הוא סובב כל עלמין וממלא כל עלמין ומחיה את כולם, ומבלעדי שפעו וחיותו הוא הכל אפס ואופס, והנה, בכל מעשינו ודבורינו ומחשבותינו, צריכין אנו לברר הניצוצות, וכל דבר שהוא בעולם הכל הוא ממנו ית', רצה לומר שחיותו בו בהעלם, ומחמת זה הוא טוב, והאדם הנלבב, בכל דבר טוב ותענוגים שיש בעולם, אינו מדבק עצמו בדבר גשמי, רק בתענוג הרוחני שיש בו בפנימיות, ובהעלם המחיה הדבר ההוא, ויודע שהוא ית' המחיה הדבר ההוא, ומחמת זה הוא מדבק עצמו בו ית', שהוא תענוג התענוגים:

וידוע, שכלם בחכמה עשה (תהלים קד, כד), והחכמה תחיה בעליה (קהלת ז, יב), והוא המחיה את כולם, והאדם שיש בו חכמה, וכל מעשיו בחכמה, אינו משים לבו לדבר גשמי, רק לתענוג רוחני המחיה אותה, והוא החכמה, וזהו פירוש הפסוק (תהלים לד, יג) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה, רצה לומר מי האיש החפץ לדבק בחכמה, כי חיים בגימטריא חכם, אוהב ימים לראות טוב, רצה לומר שאוהב כל התענוגים, שהם חסדי ה' הנקרא ימים על שם (תהלים מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו, ואוהב את החסדים לראות טוב, רצה לומר לדבק בהשי"ת שנקרא (תהלים קמה, ט) טוב ה' לכל, ומדבק עצמו ברוחני שיש בו בפנימית ובהעלם, והוא החכמה המחיה את הדבר ההוא, ואינו משים על לבו תענוג גשמי: ואמר נצור לשונך מרע וכו', כי הרוצה לדבק בחכמה, סייג לחכמה שתיקה, ופשיטא שלא לדבר דברים האסורים לדבר וכו', והנה בכל הדברים, המשוש יכולין למשש, אבל לא הטעם, כי הטעם הוא דבר רוחני, והוא החכמה המחיה אותה, אבל חיך אוכל יטעם (איוב יב, יא), וזהו שאמר טעמו וראו, רצה לומר בכל הדברים שבעולם, טעמו וראו כי טוב, רצה לומר

הטוב והתענוג שבו, הוא השי"ת המחי' הכל, ולכן אשרי הגבר יחסה בו ממש, בתענוג התענוגים, ולא לדבק עצמו ולאהוב התענוג הגשמי וכו', וגם טעמים הם בחכמה, וראו, כי חכמה נקרא ראיה:

וזהו פירוש הפסוק (תהלים קיח, כט) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, כי שמעתי בשם הבעש"ט זלה"ה שאמר אם ירצה אדם לשבח, ישבח את המקום, ואם ירצה לגנות, יגנה את עצמו, והוא על דרך הנ"ל, כי מה לו לשבח את הדבר שמתעלם בו השי"ת, ונותן בו חיותו, ועל כן הוא טוב, ומה לו לשבח הדבר הזה, ישבח להשי"ת, שהוא המחיה הכל, והלא הוא הטוב, וזהו פירוש הודו לה' כי טוב, רצה לומר אם תרצה להודות ולשבח איזה דבר, יודה וישבח לה' כי טוב, רצה לומר כי הוא הוא הטוב, ואמר אחר כך כי לעולם חסדו, רצה לומר לעולם המשיך חסדו וחיותו, הוא הוא הטוב הגנוז והמתעלם בתוכו, ועל כן טוב להודות לו לבדו:

והנה כסף הוא בחי' אהבה, וזהב הוא בחי' יראה, וזהו שאמר לא תעשון אתי אלהי כסף, לא תמליך עליך אלהות, מחמת אהבה שיש בו, כי האהבה ותענוג שיש בו, הוא הניצוץ הקדוש המחיה אותו, ועל כן יש בו אהבה ותענוג, וזהו אתי, כי לולי חיות שיש בדבר ההוא, לא היה בו שום אהבה ותענוג, והיה אפס ואופס: ואלהי זהב לא תעשו לכם, כי באמת אין לירא משום דבר, רק מהשי"ת, כי אין כח בשום נברא להרע לזולתו, רק ברצון הש"י, וזה פירוש (ישעי' י, ה) הוי אשור שבט אפי ומטה וכו', למשל, אחד שהכו אותו בשבט, ואחר כך מתיירא מהשבט, וזהו שטות גדול, כי השבט אינו מכה בעצמו, רק מי שאחז השבט הוא מושל בשבט כרצונו, כך היה הנביא מוכיחם, על שהיו יראים מאשור ולא מהש"י, וזהו שאמר הוי אשור שבט אפי ומטה בידם זעמי, ולמה לכם לירא מאשור, כי אין בו כח להרע לכם בלעדי, וזהו שאמר ואלהי זהב לא תעשו לכם, רצה לומר מחמת יראה לא תקבלו לאלהות, כי באמת אין בו כח להרע, רק אתם יראים ממנו, וזהו שטות גדול כמשל השבט הנ"ל, וזהו לא תעשו לכם:

מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עולתיך ואת שלמיך וכו' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (כ, כ). להבין שאמר אזכיר והוי ליה למימר תזכיר. וגם התורה הוא נצחיות, והאיך שייך זה הצווי מצות עשה תמיד: ונראה, דבא לרמז ולהזהיר לבל יתגאה ח"ו בעבודה, ובאמת לכל אדם הזהירו חז"ל (אבות ד, ד) מאוד מאוד הוי שפל רוח, ומקרא מלא כתיב (תהלים נא, יט) זבחי אלקים רוח נשברה, וביותר צריך ליזהר בעבודה לבל יתגאה, כמו שכתבנו לעיל בפסוק (יט, כא) פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב, והעיקר, שיבין ויחשוב, מלבד זה שעובד השי"ת בכוחו ובדבורו ובמחשבתו,

שהכל שלו, אם ח"ו לא היה לו עזר מהשי"ת בשעת העבודה, לא היה יכול לעבוד הש"י ולדבר דבורים בדחילו ורחימו, אבל באמת, יש ענוה פסולה, הבאה מצד היצר הרע, שאומר לו מי אתה שרוצה לעשות מצות ולהתפלל, וזהו ענוה פסולה:

וזהו מזבח אדמה, על דרך שאמרו רז"ל (סנהדרין מג, ב) כי הזובח יצרו ומתודה עליו וכו' , וזה מזבח אדמה, רצה לומר של ענוה, תעשה לי, לשמי, רצה לומר אם תרצה שלא תתגאה, תאחז במדת ענוה, אבל כשתרצה לעשות מצוה גדולה, לא תאחז בענוה פסולה כנ"ל, וזהו לי, לשמי תאחזו במדת השפלות, וזבחת עליו את עולותיך, כל העליות שלך וכל השלימות שיהיה לך, את צאנך, אף שתוציא ניצוצות הקדושה מהשבירה, ותביא אותם לקדושה, ואת בקרך, לשון ביקור, מה שתבקר מעשיך בכל עת, לא תתגאה בהם כלל, ועל כולם תזבח את יצרך במדת השפלות, ואמר אחר כך בכל מקום אשר אזכיר את שמי וכו', להורות שאי אפשר לעבוד הש"י אפילו בכל כוחותיו, אלא בעזר הש"י בשעת עבודתו, שיוכל לדבר דבורים דחילו ורחימו, ועל כן כתיב בכל המקום אשר אזכיר, רצה לומר שאני בעצמי אזכיר וכו', ועל כן לא תתגאה בשום עבודה, כיון שהכל הוא מאתו ית':

ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחלליה (כ, כא). אשר אמר הלשון כי חרבך הנפת עליה, ולא אמר לא תניף עליה ברזל, אפשר לומר, דהנה אמרתי פירוש הפסוק בפרשת ברכה (דברי לג, כט) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' ואשר חרב גאותי(י)ך, דכתבתי כמה פעמים דאי אפשר לשום אדם לעבור עבירה, אלא אם כן נתפס תחילה בגדלות, ואז השי"ת מסתלק ממנו, כי אין אני הוא יכולין לדור (סוטה ה, א, ערכין טו, ב), ואז היצר עושה כרצונו, וזהו (סוטה ג, א) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, היינו גדלות, כי כל גיאה שוטה, וזולת מחשבת גדלות אמרו רז"ל (קידושין ל, ב, סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, רק במחשבת גדלות, בהסתלקות ממנו חי החיים, אז כמת יחשב, כי רשעים בחייהם קרוים מתים (ברכות יח, ב):

והנה, כשעשה תשובה ומתחרט על עונותיו, בעשותו תשובה כתיקונה, מאהבה הוא בינה, הוא עולם הענוה, כמו שכתבנו כמה פעמים לשון התיקונים (תיקו"ז ה, ב), והוא היפך הגדלות אשר חטא, עבור הסתלקות השי"ת ממנו, ובעשותו תשובה ובא אל עולם הענוה, ואז (דברים ל, ג) ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך, רצה לומר השי"ת ישוב אליך לשרות עליך, את שבותך, את כמו עם, כלומר עם התשובה שלך, ישוב אליך השי"ת:

וזהו אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה', כלומר תשועתם עם ה', כשעשו תשובה והשי"ת שורה בהם, זה הוא תשועתם, ואשר חרב גאותיך, כלומר הגאוה שלך, הוא חרב שלך הממית אותך, כי כשנתפס בגדלות אז מסתלק ממנו השי"ת, ואין לו שמירה, ואז עושה רצון היצר, ורשעים בחייהם קרוים מתים, ועל כן הגאוה הוא חרב שלך: והנה אמרו רז"ל (סנהדרין מג, ב) כל הזובח את יצרו ומתודה עליו, כאלו הקריב תודה וכו', ושם (סנהדרין שם, וסוטה ה, ב) אמרו אדם מקריב עולה, שכר עולה בידו, מנחה, שכר מנחה, אבל בנמוכי רוח כאילו הקריב כל הקרבנות, שנאמר (תהלים נא, יט) זבחי אלהים רוח נשברה, והנה, בכל עבירה ועבירה שעבר ומתחרט חרטה גמורה, וזובח יצרו, ומתודה על העבירה, יחשב כאילו הקריב קרבן, וכמו שאומרים בנוסח השמונה עשרה בנעילה אתה נותן יד לפושעים וכו', למען דבריך אשר אמרת, אין קץ לאשי חובותינו ואין מספר לניחוחי אשמותינו, ועיקר התשובה הוא החרטה באמת, וגם ווידוי דברים בפה, כמו שכתוב (ובמדבר ה, ז) והתוודו את עונם אשר עשו:

והעיקר כשעושה תשובה, להגדיל עבירה לפני השי"ת בעשותו תשובה, ולא ללמד זכות על עצמו על עשיות העבירה, לומר, זה או זה גרם עבירה שעברתי, כי בהתמעט החטא ועבירה שעבר בעיניו, מחמת שמץ גדלות, שאין נאה לו לעבור עבירה גדולה כזו בלי שום סיבה וגרם מאחר, ונמצא ממעט החרטה והתשובה, והנכון, שלא ללמד על עצמו שום זכות, רק חוב, וזהו פירוש (ישעי' נג, י) אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים, וכן במשה רבינו ע"ה כאשר ביקש מהשי"ת לסלוח חטא העגל הגדיל העבירה עד מאוד, ואמר (לב, לא) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב, וכפי שמגדיל העבירה בתשובתו, כן הוא גודל חרטתו ותשובתו:

וידוע, שהיצר הרע קרוי אבן (סוכה נב, א), שנאמר (יחזקאל לו, כו) והסירותי לב האבן מבשרכם, וזהו ואם מזבח אבנים תעשה לי, כלומר שתשבר את היצר על כל עבירה ועבירה שעברת, ותתודה על כל עבירה אשר המשכת עליך לב האבן: וזהו מזבח אבנים, מכל עבירות, תעשו לי, לשמי, כלומר, לא בשביל יראת העונש העבירה, כי אז עושה התשובה להנאת עצמו, רק שתעשו לי לשמי, בשביל ניצוצות הקדושות אשר נפלו במקום טומאה, לא תבנה אתהן גזית, כלומר, שלא תמעט העבירה בלימוד זכות על עצמך, ותמעט לב האבן שהמשכת עליך, וזהו גזית, כי בזה תמעט התשובה והחרטה עבור שמץ גדלות, וזהו כי חרבך הנפת עליה, רצה לומר הגאוה הנקרא חרב שלך, הנפת על תשובתי, כאשר תעשה מזבח וזבחת את יצרך ותתוודה עליה, ותחלליה, בהתמעט התשובה והחרטה כנ"ל בהקטנות העבירה, וזהו דומה, כמסתת את האבן להקטין אותו,

וכן הוא, מסתת לב האבן אשר היה לו בעת העשיית העבירה, להקטין אותו, כי זה או זה גרם לו גם כן לעשות העבירה, אלא צריך להגדיל את העבירה, היינו לב האבן שהיה לו בעשיית העבירה, ויבוש מהשי"ת, ומתודה ומפרש חטאיו לפני השי"ת ויהיה חרטה גמורה:

ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו (כ, כב). דהכלל, האדם העובד הש"י ברוך הוא צריך להחזיק עצמו כאין, כאילו אין בו שום מעלה, רק הוא כרש וריק, וצריך אל כל, ויבקש מהשי"ת על הכל, חכמה ובינה ודעת ובני חיי ומזוני, והכל הוא מאתו ית', ואם כבר נתן לו הש"י מזה הטובות דבר מה, אף על פי כן יבקש רחמים, כי אין בטוח בטובות הש"י שישאר אצלו, והכל הוא מאת ה', ואף אם כבר למד תורה הרבה, ועשה מצות הרבה, יודה וישבח להשי"ת אשר זיכה ועזרו לכל זה, ויבקש עוד מהשי"ת שיעזרו ללמוד תורה ולעשות ולקיים מצות, ולא יחזיק שום טובה, כמאמרם חז"ל (אבות ב, ח) אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך: ולא יבקש מהשי"ת בחזקה ח"ו, כאלו מגיע לו שיעשה לו בקשתו, בעבור זכיותיו, כי בזה ח"ו מעורר קטרוגים עליו, המזכירים עונותיו, וזהו דברי חז"ל (ראש השנה טז, ב) שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם, ואחד מהן עיון תפלה , רק יבקש כעני בפתח, ויבקש מתנת חנם, וזהו לא תעלה במעלות על מזבחי, רצה לומר שלא תעלה בעבודתך לפני השי"ת עם שום מעלה, רק כעני בפתח מתנות חנם:

וזה שאמר לא תגלה ערותך עליו, רצה לומר אם תעלה בעבודתך עם שום מעלה, ותחשוב שמגיע לך, על ידי זה יהיה מ[ז]כירין עונותיך, ותגלה ח"ו ערותך למעלה, כי זהו עיון תפלה, רק יבקש מתנת חנם, כנ"ל:

ועל שם כהן עובד עבודה על גבי מזבח, נקרא עובד השם יתברך כל העבודות, על מזבחי, רצה לומר לעבוד עבודתו בתפלה ובכל העבודות (העובדות):

פרשת משפטים

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (כא, א). עיין מה שכתבנו לעיל בפרשת יתרו על פסוק (כ, כב) ולא תעלה במעלות על מזבחי וכו' , וזהו שאמר אחר כך, אם תחזיק עצמך כאין, אז תגרום שתמתיק הדינין, ותביאם לשרשם אל שער אין, וזהו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, רצה לומר בעולם שלפניהם, למקום שורשם אל שער אין, וזהו שתרגם אונקלוס ואלין דיניא די תסדר קדמיהון וכאמור:

כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם. אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה היא ויצאה אשתו עמו (כא, ב-ג). להבין הלשון שאמר לחפשי חנם, מלת חנם לכאורה מיותר, וגם שאמר אם בגפו יבא, והתרגום בלחודוהי, ולמה לא אמר אם בלבד יבא, ומה זהו הלשון גפו, וגם מה שאמר בגפו יצא, ולא אמר כן יצא, וגם מה שאמר ואם בעל אשה הוא, ולא אמר ואם יש לו אשה ויצאה וכו': ואפשר לומר, דבא לרמז, דידוע (בבא בתרא י, א, קידושין לו, א), שמי שעושה רצונו של מקום הוא בבחינת בן, ואם אינו עושה רצונו של מקום הוא בבחינת עבד, והשי"ת לקח האדם הכלול מכל העולמות עליונים, והלבישו במלבוש הגוף מן העולם הזה, כמו שאמר איוב (איוב י, יא) עור ובשר תלבישני וכו', ובגוף, מדובק היצר הרע המסיתו להנות ולהתענג בתענוגי הגוף, ככל הברואים שבעולם הזה, ולא כן ברא השי"ת את האדם, אלא לעבוד אותו ית', כי כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו (אבות ו, יא), וכבוד הוא מדת מלכות, שימליך את הש"י על כל תענוגי עולם העשיה, ולהתבונן כי אין בלתו, ואי אפשר אפילו לעבור עבירה ולמלאות תאותו בלתי כחו, אלא שהחנות פתוחה (עי' אבות ג, טז), והבא לטמא פותחין לו (עי' שבת קד, א):

והאדם הנלבב, כשמבין באמת כי אין בלתו, וממליך השי"ת על כל תענוגי הגוף שבעולם העשיה, וזהו מדת יראה, אשר הוא שוכן בעולם העשיה, כמו שכתוב (קהלת ג, יד) והאלקים עשה, שברא עולם העשיה, כדי שייראו מלפניו, כלומר, שיהא תמיד בבחינת יראה תתאה אשר בעולם העשיה, ויהא ירא תמיד שלא יפול בתענוגי עולם העשיה:

והנה, הנשמה אשר הלבישה הש"י בגוף, והיא כלולה מכל העולמות עליונים, ובחי' חכמה ובינה ודעת אשר בנשמה מעולמות עליונים, אין לו השגה בהתגלות בתחתונים, רק על פי מעשיו מבינים טעמו וחכמתו, למה עשה כך, אבל מדות, היינו חסד וגבורה ותפארת וניצוח והודאה, לשבח הדבר שאוהב לעשות, ומתקשר בו כדי לגמור העשיה, זהו נראה באדם בהתגלות, שיש בו כח אהבה ויראה והתפארות, וכשאוהב ורוצה לגמור מנצח כל המניעות, ומשבח הדבר, ומקשר את עצמו לגמור אהבתו בפועל ובמעשה, וצריך האדם להכניע כל השבע מדותיו אהבה ויראה והתפארות וכו', תחת יראת ה', כמו שאמר דוד המלך ע"ה (דברי הימים א כט, יא) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וכו', והכניע הכל תחת יראת הש"י, והאדם הנלבב צריך להמשיך הגוף ותענוגיו אל השי"ת: וזהו שאמר אל הנשמה, כי תקנה עבד, היינו הגוף, שהוא בבחינת עבד, ואין דרכו להמשיך אלא בתענוגי התחתונים, ותקנה הגוף שיהא בבחי' עבד עברי, שתעבוד ג"כ השי"ת בתענוגי הגוף, שש שנים יעבוד, והרב בוצינא קדישא החסיד המפורסם

מוהר"ר דוב בער זלה"ה אמר שלשון חודש ושנה הנזכר בכל מקום, חודש היינו התחדשות השכל, ושנה לשון שינוי, היינו שינוי ממה שהי' לפניו, עכ"ד. ודפח"ח : וזהו שאמר, שהגוף שתרצה להגביהו, שתעבוד השי"ת בתענוגיו, שש שנים יעבוד, כי המדות הם שינוי והתגלות מן המדה שהיה בו לפניו, כי בתחלה נראה בהתגלות שאוהב הדבר, ואח"כ נראה בו מדת יראה שהיא מדת צמצום, וכן כולם, וצריך לעבוד השי"ת בכל הש מדות שיש בו, אהבה ויראה וכו', ולהכניע כולם תחת יראת ה', ובשביעית, כשבא למדריגה השביעית, היינו עולם המעשה, כשכבר הכניע כל הש מדות תחת יראת ה', אז ממילא, השביעית, שהיא עשיה ותכלית גמרו, אינו מאמין בעשיה שלו שאם יעשה כן יהיה לו, וכשלא יעשה לא יהיה לו, כי המדריגה שביעית, הוא נחלק חלק השביעית מכל המדות, ואפילו מעולמות שאינו מתגלים, ועל כן הוא כלול מכולם, וכשכבר הכניע כל הש מדות תחת יראת ה' ממילא אינו מאמין בעשיותיו בגשמיות אלא מאמין שהכל מאתו ית', והוא מנהיג עולם העשיה הטבעית כרצונו: וכמו שכתבתי במקום אחר (להלן לא, יב- יג) ששמעתי מהרב בוצינא קדישא מוהר"ר אברהם בן הרב בוצינא קדישא החסיד המפורסם מוהר"ר דוב בער זלה"ה שעל כן צוה השי"ת לקדש כל השביעית, היינו בימים לקדש השבת, ובשנים שמיטה וכו', היינו, שלא לעשות מעשה בעולם המעשה מדת השביעית, ולקדש אותו להש"י, ולהאמין שהוא מנהיג עולם העשיה הטבעית כרצונו. עכ"ד. ודפח"ח:

וזהו, כשיקדש הש מדות לעבודת הבורא, אז ובשביעית, כשיבוא למדה השביעית, יצא הגוף חפשי מן חנם, כי חנם נקרא הקליפה, יצא הגוף חפשי מן קליפת עולם הזה: ואם בגפו יבא, כי ראינו שהגופים אינם דומין זה לזה, וכשאביו ואמו הם טובים, ומתקדשין ומטהרין בעת הזווג, אז הגוף הנולד מהן גם כן הוא טוב, והוא מזוכך, ואינו דבוק לתענוגי הגשמי, רק אדרבה, כשעושה מעשה הגשמי הוא עושה ביראה, שירא למלאות תאותו, כמו אביו ואמו, שכבר הכניעו כל מדותיהם ליראת ה', כן נולד מהם גוף זך ונקי ומדובק ביראת ה':

וידוע (תיקו"ז כה, ב), שבחי' יראה ואהבה שעובדין בו הש"י נקרא בחי' גדפין שפורחין בהם לעילא, כי אורייתא ומצוה, בלא דחילא ורחימא, לא פרחת לעילא, אלא שהאדם אינו צריך לראות רק שיהיה בבחי' יראה לבד, שיהא בחי' (משלי לא, ל) אשה יראת ה', וממילא בא אחר כך בחי' אהבה מהש"י, שנקרא דכר, ודרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, ב) כמו שכתבנו במקום אחר בשם הרב הנ"ל : וזהו שאמר, אם בגפו יבא, כלומר, שהגוף בא צלול ונקי וברור מאביו ואמו, שהיו מקדשין אותו בזווגיהם,

ובא הגוף בבחי' יראה הנקרא גפו, ולא אמר כן יצא, כי לא יצא כך בבחי' יראה לבד, אלא אחר כך יבא לו בחי' אהבה מאת הש"י, הנקרא גם כן בחי' גף, וזהו שנית בגפו יצא, שיצא בשני גפים:

ואם בעל אשה הוא, כלומר שהגוף נולד מאביו ואמו שהם מדובקים בתענוגי העולם הזה, ואינם מתקדשין בזווגיהם, ונולד מהם גוף בעל תאוה, הנקרא בחי' אשה, וכבר מילא תאותו בתאוות הגשמי אף בדברים האסורים, כי נמשך אחר היצר הרע, וזהו, הגוף כשתרצה להגביהו אל הנשמה, שיהא בבחי' עברי, שיעבוד הש"י, צריך להכניע הששׁ מדות בטורח גדול ולשוב בתשובה על כל מה שפגם בתענוגי הגוף. וזה ויצאה אשתו עמו, כלומר, שיראה ששאשתו הם התענוגים שפגם בתאוותו, יצאו התענוגים השפלים שפגם יצא גם כן עמו, ולתקן מה שפגם, ולהכניע כל המדות כנ"ל: ורפא ירפא (כא, יט). דרשו חז"ל (ברכות ס, א) מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות, ומה שאמרו מכאן שניתן רשות לרופא, ולא אמר מכאן שניתן רשות להחולה לרפאות עצמו:

אפשר לומר, דהנה נדפס בצוואת ריב"ש זלה"ה (אות צו) וז"ל כאשר גופו נחלש, גם נשמה נחלשת, ואינו יוכל להתפלל כראוי, אף על פי שהוא נקי מעבירות, לכך צריך לאדם לשמור בריאת גופו מאוד, עכ"ל, וזהו שאמר, מכאן שניתן רשות לרופא וכו', כי להחולה בעצמו, בוודאי הוא מצוה להשתדל להרפא, ויקיים (דברים ד, טו) ונשמרתם לנפשותיכם, ואין לומר שיניח הדבר על בטחונו בהשי"ת, כי כאשר נחלש גופו גם הנשמה נחלשה, ואין בו כח בנפש רוח שלו להתחזק עצמו על הבטחון לבד, על כן מצוה שיעסוק ברפואות לקיים ושמרתם לנפשותיכם, וגם כדי שיוכל לעבוד השי"ת, כי כאשר גופו חולה גם הנשמה נחלשת, ואינו יכול להתפלל וללמוד ולעסוק במצוה: אבל ח"ו לא ישים בטחונו בהרופא והרפואות לבד, רק יתפלל אל ה', שהוא הרופא חולים, והוא הבורא רפואות, שיזמין לו הרפואה והעשבים הצריכין לו והשייכים לחולשתו, ומקרא מלא כתוב בדברי הימים (ב' קפיטל ע"ז) אצל אסא, וגם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים, הרי אם היה דורש את ה', אף אם הי' דורש גם ברופאים , לא הי' דבר הכתוב שעשה שלא כהוגן, אלא הי' כעביד מצוה:

ועל כן אמר, מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות, כלומר, הרופא שהוא איש בריא וחזק בגופו ושכלו, והאיך מלאו לבו לעסוק ברפואות, והיה לך לידע שהשי"ת הוא הרופא חולים, אבל מדכתיב ורפא ירפא, ופי' רש"י ז"ל כתרגומו ואגר אסיא ישלם, מזה נשמע, שאין עבירה לרופא לרפאות ברפואות הגשמיות, אלא רשות אצלו כמו שירצה, ואם בטחונו של הרופא חזק מאוד בהשי"ת ואינו מאמין כלל ברפואות הגשמיות, אז רשות

אליו למנוע עצמו מליתן רפואות, אבל אמר שרשות בידו ליתן רפואות אם ירצה, אבל אצל החולה בעצמו, בוודאי הוא מצוה לעסוק ברפואות הגשמיות וכו', רק שיבקש וידרוש מאת ה', שישלח לו רפואה שלימה ברפואות האלו, כי הוא הבורא רפואות, והוא יזמין לו איש פלוני וסם פלוני, מה שנגזר מאת ה' שיבא לו רפואה על ידיהם :

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך (כב, כד). להבין מה שאמר כנושה בכף הדמיון, וגם מה שאמר לא תשימון עליו נשך, הוי ליה למימר לא תקח מאתו נשך, כמו שכתוב במקום אחר (ויקרא כה, לו), וגם מה שאמר את העני עמך, ודרשת רז"ל (בבא מציעא עה, ב) ידוע :

ונראה, דהשי"ת הוא שורה את דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים וכו', וזהו, אם כסף תלוה את עמי, רצה לומר העניים והאביונים שהם תמיד עמי, את העני עמך, רצה לומר מי שהוא את העני, יהיה עמך בכל עסקיך וצרכיך:

ואמר לא תהיה וכו', הכוונה שתלווה לו בעין יפה, ולא תהיה כאנשים אשר נדבה רוחם לרחם על העני, ומתיירא שלא ישלם בזמן שקבע לו, הוא מלוה לו, ומדבר לו דברים קשים, הוי יודע שאם לא תשלם לי בזמן שקבעת לי, אעשה לך כך וכך, ומדבר לו דבורים שאין במחשבתו לעשות לו, רק כוונתו שיפחד העני, ויראה לשלם לו בזמנו, וזהו לא תהיה לו כנושה, אף על פי שאין בלבו לעשות, לא תדבר לו דברים קשים כנושה:

לא תשימון עליו נשך, כי יש בני אדם שמתיראים שלא ישלם לו העני בזמנו, כותב עליו שטר חוב שאם לא יפרע לו בזמנו, שיתן לו רווחים, ואין בדעתו ליקח ממנו, רק שיראה עני שישלם לו בזמנו, וזהו לא תשימון עליו נשך, אף על פי שאין בדעתו ליקח ממנו, לא תשים עליו:

או יאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וכו'. אם חבול תחבול שלמת רעך עד בוא השמש תשיבנו לו. כי היא כסותה לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני (כב, כד-כו). מה שאמר את העני, מלת את מיותר, וגם מה שאמר תשיבנו לו, מלת לו מיותר, וגם שאמר כי היא כסותה לבדה, והוי ליה למימר כי היא כסותו לבדו, ובאמת, על מלת כסותה נמסר לקרות כסותו בוא"ו, ומלת לבדה אין לו פירוש, והוי ליה למימר לבדו, וגם דאמר את העני עמך, מלת העני בה"א הידיעה, והוי ליה למימר את עני עמך, וגם דאמר והיה כי יצעק אלי, לשון והיה הוא לשון שמחה, כמו שאמרו רז"ל (ויקרא רבה יא, ז), ובאמת, אין שמחה לפני השי"ת בעשותו דין ברשעים, כמו שאמרו רז"ל (חגיגה טו, ב, סנהדרין מו, א) אמר ר' מאיר בזמן שהאדם מצער, שכינה מה אומרת וכו':

ובדרך רמז יש לפרש, דהנה, יש בני אדם שיש להם חשקות לעבודת הבורא, ולשוב אליו, ואין עושים כלום, ולכל אחד ואחד, מראה לו היצר הרע, כשיפנה מעסק זה ויגמור אותו, אז יעבוד ה', וכשנגמר אותו העסק שהיה עוסק בו, קודם שגמר נפל לעסק אחר והצטרכות אחרת, ומסיתו היצר לכשיגמור גם עסק זה, ונמצא, כל ימיו הוא בחשק לעבוד הבורא, ואינו עושה כלום, ועל זה מזהיר התנא באבות (ב, ד) ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה:

וזה החשקות בא לאדם, מהתעוררות הבת קול שמכרזת בכל יום (אבות ו, ב וראה חגיגה טו, א) שובו בנים שובבים, בא לכל אחד התעוררות תשובה וחשק לעבודת הבורא, כמו שנדפס בספרים בשם הבעש"ט זלה"ה , ואם היה מחזיק בזה החשק, והתחיל לשוב אל ה', ולעבוד אותו, היו מסייעין לו משמים, כמו שאמרו רז"ל (שבת קד, א) הבא לטהר מסייעין לו, אבל כשהיצר מסיתו בזה הרגע של התעוררות תשובה, בטענת לכשאפנה אשנה, ואינו עושה כלום בשעת מעשה של התעוררות, נמצא הוא כל ימיו בחשק לעבודת הבורא, ואינו עושה כלום:

וכל זה הוא בבני אדם שצרכי גופם הוא עיקר, ומשתדלין כל ימיהם, וטרודין בצרכי גופם, ואפילו כשעושין איזה מצוה, כוונתם על מנת לקבל פרס בשביל הנאת גופם, כדי לקבל יותר מהשי"ת, ואפילו כשנותן מעשר כדי להתעשר, אף על פי שמותר בזה, כמו שאמרו רז"ל (תענית ט, א) שנאמר (מלאכי ג, י) ובחנוני נא בזאת אמר ה' וכו', אף על פי כן אינו נכון לעשות כן:

כמו שאמרתי פירוש הפסוק (משלי יט, יז) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו, כי הדרך בבני אדם אם נותנים לו מתנה, הוא מקבל, ואינו משים על לב, להשיב לחברו, אלא כשנותן לו בהלואה, אז הוא משים על לב להחזיר לפרוע לחבירו החוב, אבל בהש"י, אם אדם היה נותן מעשר במצות השי"ת במתנה לעני, ולא יעלה זה במחשבתו כדי להתעשר, ליתן להשי"ת בדרך הלואה, ולנסות אותו אם יתן לו עשירות, אף על פי כן נותן לו השי"ת עשירות ביתר שאת, וזהו שאמר מלוה ה' חונן דל, וחונן הוא מתנת חנם, כלומר, כשנותן לדל מתנת חנם, ואין כוונתו להלוות להש"י שיתן לו רווחים גדולים, דהיינו עשירות, ואע"פ שהוא נותן במתנת חנם לעני, ואין כוונתו להלוות להש"י שיחזיר לו עשירות, אף על פי כן הוא מלוה ה', והשי"ת משלם לו עשירות ביתר שאת, וזהו וגמולו ישלם לו, כאשר גמל חסד עם השי"ת, ונתן לו כפי מצותו, ואין כוונתו להרויח, וכאשר גמל חסד עם העני, כי אין הצדקה אלא לפי חסד שבה, כמו שאמרו בגמרא (סוכה מט, ב):

ואם אפילו בנתינת מעשר שמותר לעשות בשביל הנאת גופו להתעשר, אף על פי כן אין נאה לעשות כן, מכל שכן בשאר מצות, שאין נכון לעבוד על מנת לקבל פרס, כי כל פעל ה' למענהו (משלי טז, ד), וכל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו (אבות ו, יא), ומכל שכן האדם, שהוא מובחר שבברואים, שנברא לעבוד השי"ת בכל מעשיו ובכל דבוריו ומחשבותיו, ולא שיעבוד את עצמו, ואפילו בעשיות מצות, כדי לקבל מהש"י מבוקשתו וחפצו, בצרכי גופו בעולם הזה ובבא:

וזהו אם כסף תלוה, מלשון (אבות ו, ט) אין מלווין לאדם, וכסף מלשון (בראשית לא ,ל) נכסף נכספת, וזהו אם כסף, תחמוד תמיד לעבודתי, תלוה את עמי, לקרבם, את העני עמך, כי כל כוונתינו בעבודתינו, נכון וראוי להיות למפרק לקב"ה ושכינתיה הנקרא כנסת ישראל מן גלותא, כמו שאמרו רז"ל (ברכות ח, א, זוה"ק ח"ג רפא, א) אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הציבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין האומות, ובזוהר פ' כי תצא (ח"ג רפא, א) והובא בשערי הקדושה (חלק א' שער ג') וז"ל ולאו למיגנא אמר הקב"ה כל העוסק בתורה וכו', וכמה בני נשא דאשדלין באוריתא וכו' ולא אתפרק קב"ה, אלא הא אקמוהו דאין חסיד אלא המתחסד עם קונו וכו', וסיים שם בשערי הקדושה וז"ל נמצא כשיעסוק בתורה ובמצות ובגמילות חסדים הנקרא חסיד, אם נתערב בו כוונת קיבול איזה שכר הוא חסיד לעצמו, כמו שכתוב (משלי יא, יז) גומל נפשו איש [חסד] חסיד, כי בקיימו המצות גומל חסד לנפשו, ולכן אין נקרא חסיד, אלא איש חסד, כי החסד הוא אל האיש עצמו הגומל לנפשו, אבל הגומל חסד עם קונו, ואינו חושש לכבוד עצמו אלא לכבוד קונו, נקרא חסיד וכו', ואינו חושש לכבוד עצמו אלא לכבוד קונו עכ"ל: ונמצא, לפי קשיות הזוהר וכמה בני נשא דאשתדלין באורייתא ולא איתפרק, מתרץ הא אקמוהו דאין חסיד אלא המתחסד עם קונו, כלומר, שעל כן אינם מוע[י]לים בתורתם משום שכוונתם לגמול חסד לנפשם, ועל כן לא איתפרק הקב"ה ושכינתיה וישראל מן האומות, דאין חסיד אלא המתחסד עם קונו:

וידוע, שמשיח ה' שאנו מצפין שיגאלנו במהרה בימינו נקרא (זכרי' ט, ט) עני ורוכב על החמור, וזהו את העני, רצה לומר מה שתעשה תורה ומצות וגמילות חסדים בשביל טובת את, השכינה הנקרא את, שכלולה מא' ועד תיו, העני, אמר העני בה"א הידיעה, שתעשה לטובות שיבא משיח, ויפרוק קב"ה ושכינתיה כנסת ישראל מן גלותא, עמך, רצה לומר זאת תקח עמך בצאתך מהעולם הזה:

וזהו לא תהיה לו כנושה, רצה לומר לא תהיה בכל עבודתיך ובעשיות המצות ובנתינת מעשר וצדקה לכוונת עצמך, ואתה מלוה את הש"י, כדי שיחזיר לך טובות בשביל זה, בזה ובבא, ופשיטא לא תשימון עליו נשך, רצה לומר שלא תרום על השי"ת, בכוונתך ליקח ממנו טובות גדולות יותר ויותר בזה ובבא, והוא כמו רבית: אם חבל תחבול [שלמת] (שמלת) רעך עד בא השמש תשיבנו לו, יש לפרש על דרך רמז, דעיקר בריאת האדם שיקדש ויטהר עצמו מכל טומאות העבירות, ואחר כך יכין עצמו שיהיה משכן אליו ית', כמו שכתוב (כה, ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר, אלא בתוכם, בתוכם ממש (עי' אלשיך שמות כה, ח; ראשית חכמה שער האהבה ו, יט), כשיקדשו ויטהרו, ואם אדם עושה ח"ו עבירה, הוא פוגם בנפש רוח ונשמה שלו, כפי גודל העבירה, ואז אין הקב"ה משרה שכינתו עליו, כי הוא בעל מום, וכל אשר בו מום לא יקרב אליו ית' , עד שישוב בתשובה שלימה, ויתוקן הפגם שפגם בנפש רוח ונשמה שלו, ואז הקב"ה משרה שכינתו בו כפי הכנתו אליו ית', וכשהקב"ה שורה בנפש רוח ונשמה שלו, כביכול לבוש אליו ית' בדרך מטי ולא מטי (עי' זוה"ק ח"א טז, ב), ועבירה שאדם עושה ופוגם בנשמתו, נקרא חבלה, ורעך נקרא השי"ת כמו שכתוב (משלי כז, י) רעך ורע(י)ע אביך וכו':

וזהו שאמר אם חבל תחבול, כלומר, שעשית פגם בנשמתך, והוא שלמת רעך, שהשי"ת שורה בו, ואמר חבל תחבול, כפל, על דרך עבירה גוררת עבירה, ואם חבל בעבירה אחת, תחבול עוד:

ואמר עד בא השמש תשיבנו לו, על דרך שאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת יב, ב) עד שלא תחשך השמש וירח וכוכבים וכו', וזהו עד בא השמש, קודם שתחשך השמש, תשיבנו אליו, רצה לומר תשוב אליו בתשובה שלימה, ויתוקן הפגם שפגם, ומפני שלא ידע עתו מתי יחשך השמש והירח וכוכבים וכו', צריך לשוב תיכף בתשובה שלימה, כמ"ש רז"ל (אבות ב, י) שוב יום אחד לפני מיתתך, ומפני שאין אדם יודע עתו ורגעו, צריך תיכף לשוב בתשובה שלימה בכל יום:

וגם לפי פירוש רש"י ז"ל חבל תחבול לשון משכון, נוכל לומר כנ"ל, כי בעשותו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה, הוא ח"ו ממושכן נשמתו בידי סטרא אחרא רחמנא ליצלן, עד שישוב, כמו שדימה במשנה עשיות העבירות להלואה, כמו שאמרו (אבות ג, טז) החנות פתוחה וכל הרוצה ללות ילוה:

ואמר כי הוא כסותה לבדה, ידוע שהשכינה נקראת כנסת ישראל, קומת נשמת ישראל הם אברי השכינה, מנהון בידין וכו' , וח"ו כשעושה עבירה, הוא מפריד השכינה

מהקב"ה, ועל כן נקראת תשובה, תשוב ה"א אחרונה השכינה, אל וא"ו, וזהו שאמר כי היא, רצה לומר השכינה, היא כסותו של הקב"ה, כי הקרי הוא בוא"ו, כסותו לבדה, רצה לומר בעבירות שלך היא תשב בדד לבדה, היא נפרדה מהקב"ה, והכתיב הוא כסותה, בה"א, וקאי על הנשמה:

כי ידוע (זוה"ק ח"א סו, א) מה שאדם עושה תורה ותפלה ומעשים טובים הם חלוקא דרבנן, ובזה הוא מלביש לנפש רוח ונשמה של האדם בצאת מעולם הזה, ומה שאדם ממשיך על עצמו יראת ה' טהורה בלי פניה ובלי שום מחשבה רעה, עומדת לו לעד, ותלך עמו בצאתו מעולם הזה, והוא מלבוש לנפש השכליית שלו, כי השכינה יראת ה' היא בחי' נפש, ובעסקו בתורה הוא מלבוש לרוח של האדם, ובעשיות תשובה עילאה מאהבה, זו היא מלבוש לנשמה, ובכלל זה מחשבות קדושות:

וזהו שאמר כי היא, השכינה, כסותה של נפש רוח ונשמה של האדם, היא שמלתו לעורו, כלומר מלבוש החיצון שלו, כי הנשמה של אדם מלובש ברמ"ח אברים ושס"ה גידין של הרוח, והרוח מתלבשת ברמ"ח אברים ושס"ה גידין של הנפש, והיראה הוא מלבוש החיצון של הנפש, במה ישכב, כלומר, שח"ו אם לא יעשה תשובה עד בא השמש, קודם שתחשך, וישוב ה"א אחרונה השכינה אל הוא"ו, ויתקן מדת יראה, שיהיה לו מלבוש אל נפש השכליות שבאה אל הגוף בקבר, כמו שכתוב (איוב יד, כב) ונפשו עליו תאבל, במה ישכב, נפשו בלי לבוש:

והיה כי צעק יצעק אלי, וצעקה הוא בלב, רצה לומר שיעשה תשובה עילאה בינה לבא, אלי, דייקא שתוכל בתשובתך לבוא אלי, כמו שכתוב (הושע יד, ב) שובה ישראל עד ה' אלקיך, ושמעתי כי חנון אני, ועל כן אמר והיה לשון שמחה, כי יהיה שמחה למעלה, כשתעשה תשובה עילאה, ושמעתי כי חנון אני:

ואמר לשון חנון מתנת חנם, כי זה הוא ממתנת חנם מהשי"ת, שיקבל תשובה עד בא השמש, קודם שתחשך, ועל כן אמר לשון חנון:

מלאתך ודמעתך לא תאחר בכור בניך תתן לי (כב, כח). להבין האיך שייך סוף הפסוק בכור בניך תתן לי, לתחלת הפסוק מלאתך ודמעתך וכו':

ונראה, דהנה כתוב (איכה ג, כז) טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו, והאדם הנלבב אשר ישא עול תורה ועבודה מנעוריו, וכיון שעברו רוב שנותיו, וצופה ומביט בעין שכלו על כל דרכיו ודבורו ומחשבתו, אז הוא בטוח שלא יחטא אחר כך, כמו שאמרו רז"ל (יומא לח, ב) כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא,שוב לא יחטא: אבל אם אינו משגיח בעינא פקיחא על כל דרכיו מנעוריו, שיהיה לה' לבדו, ואף אם עושה מצות ומעשים

טובים הוא שלא לשם שמים, רק לאיזה פניה ח"ו, ואחר כך כשנתחזק שכלו אצלו, ומשגיח בעינא פקיחא על מעשיו ודבורו ומחשבותיו, שיהי' לה' לבדו, אז לעת זקנתו שכלה כחותיו וחושיו אי אפשר להזהר ולהשמר מיצר הרע שלא יחטא, וגם אז אינו בטוח שישמרוהו משמים,שלא יחטא אחר רוב שנותיו, כיון שכבר חטא בנעוריו, ולא עבר עליו רוב שנותיו שלא חטא, שיאמר עליו (שמואל א ב, ט) רגלי חסידיו ישמר, ונמצא יכול לבוא לידי חטא ח"ו לעת זקנתו, שכלה כוחותיו וחושיו להזהר כל כך, וללחום עם היצר הרע:

והנה, האדם שעושה מעשיו לשם שמים, אז בכל עשיותיו עושה יחוד גמור, ובחי' יחוד נקרא פנים בפנים (עי' זוה"ק ח"ג יט, א), אבל אם עושה ח"ו מצוה לאיזה פניה אז הוא בבחי' אחוריים, ואינו עושה יחוד:

והנה, האדם כשהוא בימי בחרות, אז הוא כל כוחותיו וחושיו במלואו, ואינו חסר שום דבר, וזהו מלאתך, כשאתה בימי בחרות, ואתה במלואך בלי שום חסרון, ודמעך, הוא לעת זקנותיך, שכל כוחותיו וחושיו הוא מעורבב ומדומע, לא תאחר, כלומר לא תעשה המצות ומעשים טובים בבחי' אחוריים, כי כיון שאין אתה נזהר בימי בחרותך, שיהיו כל מעשיך ודבורך ומחשבותיך לה' לבדו, אז אין אתה בטוח בימי זקנותך, אף שתהיה נזהר באמצעות ימיך, כשתגבר שכלך, כיון שלא נזהרת גם בבחרותך,שתעבור רוב שנותיך בלי חטא:

אבל תראה בכור בניך, כי המצות ומעשים טובים של אדם נקראים בנים, כמו שפירש"י ז"ל בפרשת נח (בראשית ו, ט) ללמדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, ובכור, לשון ראשית, וזהו בכור בניך, כלומר ראשית המצות ומעשים טובים שלך, דהיינו בימי בחרותך, תתן לי, לשמי, בלי שום פניה ומחשבה אחרת, ואז כשתזהר בכל מעשיך בימי הבחרות שיהיה לשם שמים, ותעבור רוב שנותיך בלי חטא, אז אתה בטוח גם לעת זקנותך, שכלה כוחותיך וחושיך להזהר, וישמרוך משמים, כמו שנאמר (שמואל א ב, ט) רגלי חסידיו ישמור, ואז יהיו כל מעשיך בבחי' יחוד, ולא בבחי' אחוריים, כל ימיך:

לא תשא שמע שוא אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס (כג, א). עיין פי' רש"י ז"ל וז"ל, לא תשא שמע שוא, כתרגומו, אל תקבל שמע דשקר, אזהרה למקבל לשון הרע וכו', אל תשת ידך עם רשע, הטוען את חבירו לתביעת שקר שהבטיחו להיות עד חמס, עכ"ל. וצריך להבין, דאם קאי לאזהרה למקבל לשון הרע כתרגומו אל תקבל שמע שקר, למה אמר לא תשא שמע שוא, הוי ליה למימר לא תשא שמע שקר, הלא יש חילוק גדול בין שקר לשוא, כי שוא הוא לשנות את הידוע, ושקר אין ידוע השקר בשעת אמירה, אלא

אחר כך נודע השקר, כמו שאמרו בגמרא (שבועות כה, ב). וגם מה שפירש רש"י ז"ל על אל תשת ידך עם רשע, לא הבנתי אותו לפי פירוש הכתוב: ונראה, דהנה השי"ת הזהיר בתורתו על לשון הרע בכאן, כפי פירוש רש"י ז"ל, ועל רכילות לא תלך רכיל וכו', והם מד' כיתות שאינם מקבלים פני השכינה (סוטה מב, א) . והטעם, כי כבר כתבתי במקום אחר באריכות כי אי אפשר לעבוד השי"ת אלא אם כן הוא באחדות גמור עם כל ישראל, כי כל ישראל הם נשמת אדם הראשון, ועל כן תקנו , שקודם התפלה יקבל מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך, שזהו גוף התורה, ואידך פרושה, כמו שאמרו בשבת (לא, א) בגר שבא לפני הלל, עיין שם. וכתבתי במקום אחר באריכות :

והמקבל והמספר לשון הרע ורכילות, גורם פירוד הלבבות, ועל כן הורג שלשה (ירושלמי פאה א,א ויקרא רבה כו, ב, במדבר רבה יט, ב, תנחומא מצורע ד), והנה אמרו בגמרא (נדה סא, א) דלישנא בישא אע"ג דקבולי לא מקבל, מיחוש מיהא בעינן, ועבירה הוא לו אם אינו מיחוש, כמו שלמדו בגמרא (שם) שתלו הריגת ישמעאל בגדליה הצדיק (ירמי' מא, ט), על שלא חש לדבר:

ולשון לא תשא הוא לשון התנשאות, ולפי פירוש רש"י ז"ל והתרגום, הוה ליה למימר לא תשמע וכו', אלא דרוצה לומר, אף על פי שצריך לחוש על לשון הרע, וזהו נקרא נשיאה, שמנשא הלשון הרע ואינו משליך לגמרי, אלא שומר את עצמו מהדברי לשון הרע, הני מלי שצריך לחוש על לשון הרע, היכא שהלשון הרע ששמע, אינו לשנות הידוע, כמו על עץ שהוא אבן, אבל אם שמע לשון הרע שהוא לשנות את הידוע, זה אסור לישא, ואסור לחוש על לשון הרע זה, וזהו לא תשא שמע שוא, דבר לשון הרע שהוא שוא,לשנות את הידוע, לא תשא אותו, ולא תחוש, כי בדבר שהוא מיחוש, ומשמר את עצמו, הוא נפרד הלבבות קצת, ואינו מקיים ואהבת לרעך כמוך, ועל כן הזהיר בדבר הידוע שהוא שוא, לא תשא אותו, ולא תחוש כלל:

ואמר אחר כך אל תשת ידך עם רשע וכו', אפשר לומר, דהנה כתבתי במקום אחר באריכות אם אדם יש לו ח"ו איזה נפילה, צריך לפשפש במעשיו, ולשוב בתשובה, ולהתודות על עון שמצא אחר הפשפוש, ואחר כך יעשה צדקה, ויקוים בו (תהלים קיב, ט) פ(י)זר נתן לאביונים וצדקתו עומדת לעד, היינו הקרן לעולם הבא, וקרנו תרום בכבוד, מנפילתו, היינו הפירות של הצדקה בעולם הזה:

אבל אם מפזר ממון לצדקה, ואינו שב בתשובה שלימה מקודם, אף על פי שגדול כח הצדקה שאינו נופל, ומאריך ברשעתו כל זמן שהוא מפזר לעניים, כמו שמצינו בדניאל שאמר לנבוכדנצר (דניאל ד, כד) וחטאיך בצדקה פרוק וכו', הן תהיה ארכה לשלותך,

ובאמת, כל זמן שנתן נבוכדנצר צדקה ופיזר לאביונים, אף על פי שאחז ברשעתו לא היה לו נפילה, כי גדול כח הצדקה, וזה האיש שמפזר ממון לצדקה כדי להאריך ברשעתו, מי שעושה כן נקרא חמסן, כי חמסן יהיב דמי, ומקבל החפץ מחבירו בעל כרחו של חבירו, כן הדבר הזה, מי שהוא אוחז ברשעתו, ונותן צדקה להאריך ברשעתו, זה אינו ניחא קמי קודשא ב"ה להאריך ברשעתו, רק בכח הצדקה שגדול כחה, הוא מאריך לו, וכמו שאמרו בגמרא (בבא בתרא ד, א) ודניאל, האיך השיא עצה זו לנבוכדנצר, עיין שם , וזה נקרא כמו חמסן:

והנה הצדקה נקרא ידך, כי הוא מצוה התלוי בידים, כמו שכתוב (דברים טו, ז) נתון תתן לא תקפוץ את ידך, וגם כתוב מסת נדבת ידך אשר תתן, ונדבה פירש"י ז"ל (כה, ב) לשון רצון טוב, והאיך אמר נדבת ידך, הלא הרצון אינו תלוי ביד, אלא פירושו, הרצון של הצדקה והפיזור לאביונים אשר תתן, וזהו מסת נדבת ידך אשר תתן, הרצון מהצדקה אשר תתן:

וזה שאמר אל תשת ידך, כלומר, שלא תתן הצדקה שלך עם הרשע, בעוד שאתה מחובר עם הרשעות, כי בדבר הזה שאתה נותן צדקה ותאחוז ברשעתך, אתה מעיד בעצמך שאתה חמסן מן השי"ת, ואינו ניחא קמי שמיא להאריך לך רק בכח הצדקה, וזהו להיות, בעצמך, עד, שאתה חמס, ויהיב דמי ונוטל בעל כרחך, כיון שאתה אוחז ברשעתך, אלא תשוב בתשובה, ואחר כך תעשה צדקה כנ"ל:

כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו (כג, ה). ורז"ל דרשו (בבא מציעא לב, ב) עמו, בזמן שבעליו עמו, אז מחוייב לעזור לו, אבל אם הלך לו, ואמר לו הואיל ועליך מצוה, אין זקוק לו:

ויש לפרש, דיש בני אדם הנלחמים עם יצרם המסית אותם לרדוף אחר תאות והנאת הגוף, ושוברים את גופם בסגופים גדולים, כדי לשבר תאות הגוף, ומשחיתים את גופם, כדי לפטור מיצר הרע האחוז ודבוק אל הגוף, ואחר כך כשרוצים לעבוד הש"י, אי אפשר להם לעבוד בלי גוף, ולא בזה הדרך בחר ה', כמו שכתבתי בפסוק (דברים ז, כב) לא תוכל כלותם מהר פן ירבה עליך חית השדה, עיין שם, אבל האדם צריך ללחום עם יצרו, ולשבר הגוף מעט מעט, בהדרגה ובשכל, ושלא להשחית את הגוף לגמרי, ובשכל ובתחבולה יעשה מלחמה עם היצר, ואדרבה, בכחות היצר יעבוד הש"י, ויעשה מיצר הרע יצר הטוב, כמו שכתבתי במקום אחר :

וזהו כי תראה חמור שונאך, רצה לומר החומריות והגשמיות של שונאך, הוא היצר הרע, הדבוק ומושל על הגוף, רובץ תחת משאו, רצה לומר שתעמוס על הגוף סיגופים גדולים,

אשר תכביד עליו עד שהוא רובץ לגמרי, ואינו יוכל לעשות רע וטוב, וחדלת מעזוב לו, לא תעשה כן, אלא עזוב תעזוב עמו, רצה לומר שתעזור את הגוף, ותקל הסגופים גדולים, רק מעט מעט בהדרגה ובהשגחה שלא תשחית אותו, ובהמשך הזמן, בעזר השם יתברך, תראה לעשות מן היצר הרע יצר הטוב, ובכחות והתלהבות היצר הרע תעבוד את הש"י, וזהו עזוב תעזוב עמו, רצה לומר תעזור את הגוף, ולא תכלה אותו, עמו, רצה לומר עם היצר הרע גם כן תעזור, ותעשה ממנו יצר הטוב, ובכחות והתלהבות היצר הרע תעבוד את השם יתברך:

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך (כג, יג). להבין, שלא נזכר על מה הוא השמירה, וגם האיך שייך רישא דקרא לסיפא, ועיין פירש"י ז"ל :

ונראה, דהנה הש"י בחר בנו מכל העמים, להיות לו לעם סגולה, כמו שכתוב (דברים לב, ט) יעקב חבל נחלתו, ואנו מקבלין ממנו לבד, ואנו מאמינים כי הוא משדד כל המערכות והטבעיות, ומושל בכל כרצונו וחפצו, ועיין מה שכתבתי בפ' יתרו בפסוק (כ, ב) אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים עיין שם:

ולא כן השבעים אומות, כי הם כל אחד תחת המזל שלו, אבל אנו למעלה מן המזלות, ומקבלין ממנו יתברך, כמו שאמרו (שבת קנו, א; נדרים לב, א) אין מזל לישראל, ובשביל זה ברא הש"י כל העולמות בשביל ישראל, כדי להיטיב להם, ולהמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמים, על כן חלילה לנו להאמין במזלות וטבעיות הגשמיות, ואף שיצטרך לעשות מעשה ופעולה הגשמיות, כמו שכתוב (דברים יד, כט) וברכתיך בכל אשר תעשה, חלילה לנו להאמין בפעולה הטבעיות, לומר, אם אעשה כך, יהיה לי, ואם לאו, לאו, כמו שכתוב בחובת הלבבות (השער הרביעי שער הבטחון פרק שלישי) כי הסיבות לא יבצרו, והוא ית' עילת העילות וסיבת הסיבות, ומסבב סיבות כרצונו וחפצו בכל הטבעיות והגשמיות, ואם עוסק בפעולה הגשמיות, ומאמין בו ית' שהוא מנהיג הטבע כרצונו וחפצו, אז הוא מקשר הטבעית בו ית', אבל אם ח"ו מאמין בפעולה הגשמיות, נמצא הוא מפריד הטבעית הגשמיות ממנו יתברך:

וידוע, שהש"י ברא העולם בעשרה מאמרות (אבות פ"ה מ"א) ובשביל ישראל (בראשית רבה ב, ב ויקרא רבה לו, ד), וזהו ובכל אשר אמרתי, כלומר, כל האמירות שאמרתי לברוא העולם, אליכם, ועל כן תשמרו, רצה לומר תשמרו לקבל ממני ולא מתחת המזל הטבעי, ושם אלהים אחרים לא תזכירו, כי הטבע בגימטריא אלהים, וזהו ושם אלהים, הטבע, אחרים, כשהם אחרים ממנו יתברך, כלומר כשהם נפרדין מאתו יתברך,

כשמאמין בהם אז הם נפרדין ונעשין אחרים, לא תזכירו, כלומר לא תעשה אותם בבחי' דכר, כי המשפיע הוא בחי' דכר, והמקבל הוא בחי' נוקבא, וכשאתה מאמין בהם ותרצה לקבל מהם, אז אתה עושה אותם בחי' דכר, לא ישמע על פיך, ומה שאמר על פיך, רצה לומר לא תהיה במחשבתך כלל, כי העולם המחשבה הוא עולם השמיעה, והדיבור הוא מדריגה שמינית מעולם המחשבה, וזהו לא ישמע על פיך, כלומר לא תחשוב אותם במחשבתך אשר למעלה מפיך, וזהו על פיך:

או יאמר, על דרך שאמרו רז"ל (ברכות ו, א) את ה' האמרת היום וה' האמירך היום (דברים כו, יח), אמר הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם [שנאמר] (דברים ו, ד) שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר (שמואל ב ז, כג, דברי הימים א יז, כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, עד כאן, רצה לומר דאנחנו קבלנו את השי"ת לעבודתו, ואנחנו גוי אחד בארץ העובדים השי"ת לבד, כמו שכתוב (דברים לב, ט) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, כי כל האומות הם תחת מזלות, ומקבלין מן המזלות, ואנו חלק ה' עמו, למעלה מן המזלות והטבעית:

וזהו ובכל אשר אמרתי אליכם, ועשיתי אתכם חטיבה אחת בעולם, ובחרתי בכם מכל האומות, להיות גוי אחד בארץ לעבודת השי"ת, ולהיות חלקי, ולקבל ממני, ולא מתחת המזל ככל האומות, תשמרו, שתהיו גוי אחד בארץ, לקבל ממני, ולהיות חלק ה', ולא לדרוש במזלות ובטבעיות, וזהו ושם אלהים אחרים, הם הטבעיות ומזלות, לא תזכירו, לא ישמע על פיך, רק תשמרו לקבל ממני לבד כנ"ל:

את חג המצות תשמור שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתיך למועד חודש האביב כי בו יצאת ממצרים ולא יראו פני ריקם (כג, טו). להבין מה שאמר למועד חודש האביב, והוי ליה למימר במועד חודש אביב:

ונראה, דהנה נצטוינו לזכור יציאת מצרים כל היום, והוא מצות עשה, לזכור בכל יום יציאת מצרים, והכוונה בזה, שנאמין באמונה שלימה, כי השי"ת הוא מושל בכל הטבעיות כרצונו וחפצו, ולא נאמין בכשפים ובמזלות וטבעיות הגשמיות, כי השי"ת הוא משדד כל המערכות וכל המזלות, ומנהיג הטבעיות כרצונו וחפצו, כמו שעשה במצרים שהוציא את ישראל משם והיו נשקעין במ"ט שערי טומאה ובכשפין, והיה משדד כל המערכות וכל המזלות, והוציאם ביד חזקה נגד הטבע והכשפים: על כן, לא יאמר אדם, אם אעשה כך פעולה גשמיות, יהיה לי הצטרכות, ואם לאו, לא יהיה, כי השי"ת הוא עילות כל העילות וסיבות כל הסיבות, ויוכל לסבב סבובים אחרים, ויתן לו הצטרכותיו, כי הוא מושל בטבעית, ומנהיג הטבע כרצונו, ויאמין באמונה שלימה,

כי עולם התחתון הטבעי מתנהג מעולם המחשבה, והוא דרגא דאפיק יתהון ממצרים, כמו שכתוב בתקונים (זוה"ח יתרו נב, א) כי חמשים זמנין אידכר בתורה יציאת מצרים, להודיע דרגא דאפיק יתהון, היא בינה, חמישים שערי בינה עולם המחשבה, והוא מושל בטבעי ומנהיג הטבעיות כרצונו, וכשיזכור האדם תמיד יציאת מצרים, יהיה מרוחק מכשפים וממזלות ומטבעיות, כי מלכותו בכל משלה, ויהיה תמיד דבוק לעולם המחשבה, ויהיה עיניו ולבו שם בעולם המחשבה המנהיג הטבע: ועיין מה שכתבנו פר' בא על פסוק (יב, יד) והיה לכם היום הזה לזכרון, בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה פירוש הפסוק (יג, י) ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה, כי בפסח הראשון אשר יצאו ישראל ממצרים, נתגלה הארה מעולם המחשבה, והוציא אותם, וכל שאר ימי הפסח לדורות עולם עד ביאת משיחנו במהרה בימינו הם מקבלין הארה מהאור שנתגלה אז, ונמצא יציאת מצרים הוא בבחי' דכר, וכל שאר ימים טובים ימי הפסח לדורות, הם מקבלין, והם בבחי' נוקבא, וזהו ושמרת את החוקה הזאת, מימים הוא לשון זכר, ימימה הוא לשון נוקבא, עכ"ד. ודפח"ח:

והנה, אף שנצטווינו לזכור יציאת מצרים בכל יום, וכאשר כתבתי הטעם שיהא האדם מרוחק ממזלות ומטבעיות, ויהא תמיד דבוק בעולם המחשבה, אין אנו מקבלין הארה מיציאת מצרים עולם המחשבה, רק בימי הפסח שנתגלה האור הראשון, ומקבלין מהאור שנתגלה אז:

וזהו את חג המצות תשמור, לשון המתנה, כמו (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר, כלומר, שתזכור בכל יום יציאת מצרים, ותשמור ותצפה שבעת ימים תאכל מצות ימי הפסח, כדי שתקבל הארה מיציאת מצרים הראשון, מהאור שנתגלה אז, כאשר צויתיך, לשון התקשרות, למועד חודש אביב, רצה לומר כאשר הקשרתי אותך למועד חודש אביב, לעולם המחשבה, שיהא תמיד דבוק בו, ותהא מרוחק מן הטבעיות, כי על ידי שתזכור תמיד יציאת מצרים, תהיה תמיד דבוק בעולם המחשבה, הוא יציאת מצרים, כן תשמור ותצפה לימי הפסח, שתקבל הארה מעולם המחשבה, מהאור שנתגלה אז, ואמר הטעם, כי בו יצאת ממצרים, ויתגלה האור הראשון, ותקבל הארה מהארה ראשונה שנתגלה אז מעולם המחשבה:

ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך לא תבשל גדי בחלב אמו (כג, יט). להבין איך שייך רישא דקרא לסיפא:

ונראה, דהנה כתוב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, ובזוהר (רעיא מהימנא ח"ג רנו, ב, רנח, א) כתיב אבא יסד ברתא, להבין על דרך שאמרו רז"ל (פסיקתא תזריע ד"ה בוא

וראה, ברכות ס, א, נדה כה, ב, כח, א) תלה הזכרים בנקיבות וכו', איש מזריע תחילה יולדת נקיבה וכו', על כן כתיב יסד ארץ, לשון יסוד, שהוא ראשון לבנין:

והנה, האדם צריך לעבוד את השי"ת ביראה הנקרא ארץ, שהוא השער הראשון, ולהמשיך ביראה מוחין, הנקרא חכמה ובינה, שהם תרין רעין דלא מתפרשין (זוה"ק ח"ג ד, א), ומדת יראה הוא מדת מלכות, הוא מדת הנהגה מדת אמונה, להאמין שהוא ית' מנהיג כל העולמות כולם, כפי רצונו וחכמתו, ולא להאמין ח"ו במזלות וטבעיות, כמו שאמרו רז"ל (שבת קנו, א; נדרים לב, א) אין מזל לישראל, וברצונו לשדד כל המערכות והמזלות:

וזהו ראשית, הוא חכמה הנקרא ראשית , שהוא בכורי אדמתך, ובכורי הוא גם כן לשון ראשית, כלומר, חכמה שהוא ראשית של אדמתך, של מדת מלכות, כי בחכמה יסד ארץ כנ"ל, תביא בית ה' אלקיך, תמשיך למדת מלכות חכמה, ולהאמין שהוא מנהיג במלכותו כפי רצונו וחכמתו, ולא להאמין ח"ו במזלות ובטבעיות, ולשון בישול נופל על גמר הדבר, כי באוכל הגמר הדבר המביא לידי אכילה הוא בישול, וזהו לא תבשל גדי לא תתלה גמר הדבר במזל הנקרא גדי, על דרך (שבת סז, ב) גד גדי וסינוק לא וכו', בחלב אמו, וחלב לשון יניקה, כלומר, יניקתו של המזלות הן מן השורש הנקרא אמו, ובידו ית' להנהיג ולשדד המערכות והמזלות כפי רצונו וחכמתו יתברך: ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך וכו'. לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא וכו' (כג, כה-כו) כאן הבטיח, אם תעבוד את השי"ת, לא תהיה לך שום מניעה משלשה דברים הכרחיים, דהיינו, בני חיי ומזוני, וברך את לחמך וכו', זהו מזוני, ואמר וברך, לשון נסתר, כי הוא במזלא תליא (מועד קטן כח, א, זוה"ק ח"ב ו, א, ח"ג כה, ב, רטז, ב)), לא תהיה משכלה ועקרה, זהו בנים, את מספר ימיך אמלא, זהו חיי:

ואמר את מספר ימיך, ולא אמר ימיך אמלא, דהנה, יש אדם שהיה ראשיתו בצער ודאגה, ולא היה בהם שמחה ובהירות, הבטיחו לו, שאם יעבוד את השי"ת, שיתן לו השי"ת אח"כ שמחה ובהירות באחריתו, שישגא מאוד, שיהא די לשנים שעבדו עליו בצער ודאגה, וזהו את מספר ימיך אמלא, לשון ספירה ובהירות, של ימיך שעברו, אמלא, על ידי שאחריתו ישגא מאוד, כאמור:

ואמר את ה' אלהיכם, כי ידוע שאי אפשר לעבוד את השי"ת אלא עמו, בכוחותיו ובנפשו ורוחו ונשמתו ובעזרתו, כמאמרם ז"ל (קדושין ל, ב) אלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, וזהו ועבדתם את ה' אלהיכם כנ"ל:

ויראו את אלקי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (כד, י). להבין קצת, שלא יהיה נכתב דבר גשמי כל כך עליו ית':

אפשר לומר, דהנה השי"ת ברא כל העולמות בשביל מדת מלכותו ויראתו, שיתגלה בעולם הזה, וקבלת מלכותו, שיהיה אדם יודע בבירור, שאי אפשר להנצל מן היצר המסיתו, למלאות תאותו בתענוגיו, ופשיטא לנצח אותו לעבוד עמו השי"ת, בלעדו ית', שהוא המציל מן היצר. וכמו שאמרו (קידושין ל, ב) יצרו של אדם מתגבר בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, שנאמר וכו', כי לית ליה מגרמיה כלום, והוא ית' הוא העובד, וכתבתי כמה פעמים:

וזהו מדת יראה תתאה, שיהא ירא תמיד שלא יפול למטה, להתענג בתענוגי היצר ככל הנבראים , ולהתפלל אל השי"ת שיעזור לו, ועל כן קבלת מדת מלכותו הוא מדת יראה ועולם התפלה, וזהו עיקר בריאת כל העולמות בשביל עולם הזה, שישראל שבשבילם נברא העולם, יקבלו עליהם מדת מלכותו ויראתו, היינו יראה תתאה, ואם ראה שכבר נכשל ונפל למטה, עושה תשובה, היינו תשובה תתאה:

וזהו (משלי לא, ל) אשה יראת ה' אשר היא (ה)[ת]תהלל בכל העולמות, כי מאן דאית ביה יראת ה', אייתיה ליה לידי ענוה, דהוא שכינתא עלאה הוא בינה, שהוא דבוק אל חכמה, והוא יו"ד, שהוא דבוק אל אין ממש, היינו הקוצו של יו"ד, וכמו שכתוב בהקדמת תיקונים (תיקו"ז ה, ב), וזהו פירוש (ישעי' סו, א) והארץ הדום רגלי, היינו ה"א של הדום, היינו ה"א תתאה, עולם היראה עולם הדיבור, והוא מייתי לאדם זה אל עולם התשובה עלאה, היינו בינה שאין בו דיבור, אלא דומיה, והוא דום, גימטריא חמשים שערי בינה, וזהו והארץ ה"א דום, ה"א תתאה מביא אותו אל דום, עולם התשובה עלאה:

ומדת יראה תתאה הוא השער הראשון לכנס בו לעבודת יתברך, וכמו שכתוב (תהלים קיח, כ) זה השער לה' צדיקים יבואו בו, וזהו פירוש (תהלים ח, ז) כל שתה תחת רגליו, וכל הוא הצדיק הנקרא כל, שתה, אותיות ש"ת ה"א, ישית ה"א תמיד תחת רגליו, העומד בעולם העשיה, ועושה מעשה עולם העשיה ככל הנבראים, ורגליו, לשון רגל, כי היצר הרע בא לאדם משננער לצאת ממעי אמו, ועד שבא האדם אל השכל הוא הולך עם היצר, ומתענג בתענוגיו ככל הנבראים, וכיון שבא האדם אל השכל, ויבין שנברא בשביל זה להגביר על יצרו, ולא להתענג בתענוגיו ככל הנבראים, אז עושה אדם מדת יראה ה"א אחרונה תחת רגליו, הרגילות שלו, להפרד מיצר ולהתפלל אל השי"ת שיצילו ממנו, ושיכבוש אותו שיעבוד עמו הש"י:

והנה, אנחנו בני ישראל נקראים בנים אל השי"ת, וברא כרעא דאבוה, על כן ישראל הם רגליו דשכינה, וזהו תחת רגליו, תחת ישראל שהם בחי' רגלים שלו, והם ש"ת ה"א בחי' יראה, תחת רגליהם, ומדת היראה מביא אותם אל עולם התשובה, בינה שהוא דבוק אל חכמה, וממשיך חכמה על מי שהוא שם, וחכמה דבוק אל אין ממש, היינו עתיקא, וכמו שכתוב (איוב כח, יב) והחכמה מאין תמצא, וזהו תחת רגליו, היינו תחת ישראל, הוא עולם היראה ה"א תתאה, שהוא כמעשי ה"א תתאה, אשר הוא עולה עד עתיקא, שלבושיו תלג חיוור (דניאל ז, ט), וזהו לבנת, לבנונית עתיקא, הספיר, אל כל העולמות, הוא המאיר אל כל העולמות:

פרשת תרומה

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי (כה, ב). להבין, למה נאמר פעם שני תרומתי. וגם עיין פירוש רש"י ז"ל שפירש תרומה הפרשה, יפרישו לי ממונם נדבה, לשון נדבה הוא מיותר:

ונראה, דהנה האדם שרצונו לעשות איזה דבר, שהוא עדיין ברצונו, אינו יודע בעצמו טעם למה הוא רוצה כך, כי רצוניות הוא למעלה מטעמים, ואחר כך כשמתחכם, בא לידי טעם, ומבין הטעם למה עלה ברצונו כך, ואוהב הדבר הזה, ומגביר עצמו לעשותו, ומתפאר הדבר ההוא, ומנצח כל המניעות על הדבר, והוד והדר הדבר לפניו לעשותו, ומקשר עצמו בכל כוחותיו לעשותו במעשה, וכל זה הוא במחשבתו, וכשמקשר עצמו בכל כחותיו לעשותו במעשה, אז נגמר רצונו, וכשעושה הדבר ההוא במעשה, אז הוא שלימות הדבר ומנוחה שיגמור רצונו:

וזה כח עשר ספירות שבאדם, שהוא עולם קטן (תיקו"ז ק, ב ועי' זוה"ק ח"ב קמט, א, קסב, ב), והאדם צריך לעבוד השי"ת במחשבותיו ובמדותיו, כמו שאמר דוד המלך ע"ה (דברי הימים א כט, יא) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וכו', שיתן כל השבע מדות וכחותיו לעבודת הבורא לבד, וכשנותן להשי"ת כל רצוניות שלו, מכל מדה ומדה, כי בכל מדה ומידה יש עשר ספירות על דרך זה, אז הוא עובד השי"ת בשלימות, כי הרצון הוא בחי' כתר, כמו שכתוב (תהלים ה, יג) כצנה רצון תעטרנו, והרצון הוא גובר כל המדות:

והנה רש"י ז"ל פירש על ידבנו לבו לשון נדבה, רצה לומר שיפרשו לי הרצון של ממונם, כלומר הרצון שיש להם על ממונם, מחמת אהבת הממון, יפרישו מזה אהבה, ויתני לי רצונם, וממילא, כשיתנו רצונם לי, יגמרו רצונם ואהבתם לי, ויפרשו ממונם למלאכת

המשכן, ולא יפרשו ממונם למלאכת המשכן מחמת גזירתי עליהם, שלא מרצונם, רק הרצון ואהבה שיש להם על ממונם, יפרישו לי:

ואחר כך אמר כי מאת כל איש, וידוע , כי מדת התקשרות נקרא כל, רצה לומר כל מקום שיש לאיש התקשרות על איזה אהבה, או שאר מדות, ובזה נגמר רצונו כשמתקשר על אותו הדבר לעשותו במעשה, וזהו אשר ידבנו לבו, שיש לו רצון מקודם, וכשמתקשר נגמר רצונו, תקחו את תרומתי, יפרישו רצונם מכל מקום שיש להם התקשרות לי, וממילא יגמרו רצונם מכל מדותם בשבילי:

או יאמר ויקחו לי תרומה, ולא אמר ויתנו לי תרומה, נראה, שהיה בישראל גם כן אנשים שהיו ציקנין, שלא היו נותנין משלהם ברצונם, וכולם היו נותנין למלאכת המשכן, והזהיר השי"ת למשה שידבר אל בני ישראל, שיהיה כולם בבחי' זאת מה שנתנו למלאכת המשכן שיהיה להם כמו לקיחה, כמו שמצינו בקידושין (ה, ב) שאם נתנה היא לו, אינה מקודשת, ואם אדם חשוב היא, ונתנה היא לו, ואמר הוא לה הרי את מקודשת לי בהנאה זו שקבלתי ממך, הרי זו מקודשת, שהרי זו כאלו לקחה היא, ופשיטא בכאן, שיהיה להם כמו לקיחה, לי תרומה, מה שנותנין לי תרומה כנ"ל: או יאמר ויקחו לי תרומה וכו', דהנה מקרא מלא דבר הכתוב בנתינת הצדקה, (דברים טו, י) ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך, הרי, אם נותן צדקה ברוע לבו, אינו מגיע לו ברכה, וזה צריך טעם, למה הוא כך, וכי האיש אשר בטבעו הוא מן הציקנין וקמצנין, וגובר נפשו וטבעו ויצרו הרע, ונותן צדקה בשביל מצות השי"ת, לכאורה לפי השכל, מגיע לו שכר יותר מן האיש אשר הוא ותרן בטבעו, ונותן בעין יפה, כי לפום צערא אגרא (אבות ה, כג):

ונראה, דאמרו רז"ל (במס' סוכה מט, ב) אין הצדקה משתלמת אלא לפי החסד שבה, שנאמר (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד, עיין פירש"י ז"ל וז"ל שנותן מעות לעני בעת שהתבואה מצויה לקנות שלא ילכו מעותיו לאיבוד, וזהו החסד, שנותן לבו ודעתו לטובתו של עני, עכ"ל, וזהו גם כן צריך טעם, למה אין הצדקה משתלמת אלא לפי החסד שבה:

ונראה, דהנה אמרו רז"ל (עירובין כב, א, עבודה זרה ד, ב) בכל המצות היום לעשותם, ולמחר לקבל שכרם, רצה לומר לעולם הבא, ולא בעולם הזה, רק מה שאמרו רז"ל במשנה (פאה פ"א מ"א) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, ואלו הן כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והשכמת בית המדרש וכו', ולפי דברי רז"ל בגמרא (שבת קכז, א) הני כלהו בכלל גמילות חסדים שייכי, יש לומר הטעם, למה

דוקא באלו המצות אוכל פירותיהם בעולם הזה, ולא בכל המצות: כי העולם נברא כדי להיטיב לברואיו, כמו שכתוב (תהלים פט, ג) כי אמרתי עולם חסד יבנה, כלומר, אמרתי ומחשבתי שיהיה עולם, כדי שמדת חסד יבנה, ויוכל להשפיע להנבראים, והאדם, כשמעורר עצמו וגומל חסד לחבירו, תיכף הוא מעורר עמוד וגלגל העולם, אשר נברא בשביל זה כדי להיטיב לברואיו, ולהשפיע עליהם בחסדו, ובא אליו השפעה וחסדים מלמעלה, ומקבל שפע רב:

וזהו פירוש הפסוק (תהלים קכא, ה) ה' צלך על יד ימינך, כלומר, כשאתה פועל ועושה ביד ימינך חסדים, כי ימין הוא חסד, וכשאתה פועל ועושה ביד ימינך, אז ה' צלך, כמו צל האדם, תיכף כשנוטה בידו לאיזה צד, אז הצל נוטה תיכף אחריו, כן כשהאדם פועל ועושה ביד ימין, אז מעורר חסד עליון חסדי ה', אשר נברא העולם להיטיב ולהשפיע מחסדו, ומשפיע עליו שפע ברכה וחיים תיכף ומיד , אבל בכל המצות שאין בו גמילות חסד, ואינו מעורר חסד עליון, אשר העולם נברא בשביל זה, אמרו רז"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם בעולם הבא, כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קדושין לט, ב):

ועל כן אפילו בצדקה אינו משתלמת אלא לפי חסד, כי מצות צדקה הוא מצוה ככל המצות, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא, רק לפי חסד שבה, שנותן לבו ודעתו לטובתו של עני, כמו שפירש רש"י ז"ל זהו החסד שעושה עם העני, זה הוא מקבל תיכף בעולם הזה, כמו כל הגמילות חסדים, שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, כן לפי החסד שבה, שנותן לבו ודעתו לטובתו של עני, כן הוא מקבל בעולם הזה, ומה שמחסר ממונו בשביל מצות השי"ת, זה הוא נשאר לעולם הבא, ככל המצות:

וזהו פירוש ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך, רצה לומר מה שאתה נותן לו בעין יפה ובאהבה ובמדת חסד, משום זה אתה מתברך בעולם הזה, אבל כשאתה נותן ברוע לב, רק שאתה כופה יצרך ובטבעך בשביל מצות השי"ת, אז שכרו בעולם הבא, ככל המצות,:

ואפשר, מרומז בדברי חז"ל, שדרשו (שבת קנא, ב) בגלל, לשון גלגל החוזר בעולם, כי דרך כשמניע האדם גלגל, מה שהיה למטה מתחיל לעלות למעלה, ומה שהיה למעלה מתחיל לירד למטה, כן כשנותן צדקה באהבה וחסד, תיכף כשעולה המצוה למעלה, חסדי ה' יורדים תיכף אל האדם למטה, וזהו החוזר בעולם, כלומר, החסדים שעושה בנתינה זו, חוזר תיכף בעולם מאת הש"י, שמשפיע עליו חסדו ועל כל העולם: והנה, שמעתי בשם הבעש"ט זללה"ה שאמר המבזבז, אל יבזבז יותר מחומש, שמא יצטרך לבריות (כתובות נ, א, סז, ב), ולא אמר הנותן, אל יתן יותר מן החומש, כי לשון מבזבז

הוא לשון ביזה וגזל, כלומר, שהוא קמצן בטבעו, וגוזל נפשו וטבעו, ומחסר ממונו בשביל השי"ת, אל יתן יותר מן החומש, אבל מי שהוא ותרן בטבעו, יכול ליתן יותר מחומש לפי מדת טובו וחסדו, עכ"ד. ודפח"ח:

ולפי דברינו יובן הטעם, כי כשהוא מבזבז וגוזל נפשו, ומחסר ממונו בשביל מצות השי"ת, ולא באהבה וחסד, אין משתלמת שכרו בעולם הזה, לא יתן יותר מחומש, שהוא מצוה, כמו שדרשו חז"ל (כתובות נ, א) עשר [אעשרנו] (תעשר) מעשר בתרא כמעשר קמא, כי למה יתן יותר, שאין בו מצוה, ואין מגיע לו תשלום שכר בעולם הזה, בשביל שאינו עושה מאהבה, ואם כן, שמא יצטרך לבריות, אבל כשהוא ותרן בטבעו, ונותן באהבה וחסד, ותיכף מעורר חסד ה' עליו, שמשפיע שפע ברכה וחיים עד בלי די, בודאי לא יעני, ובודאי יתעשר:

ואפשר, שזהו פירוש (דברים יד, כב) עשר תעשר, ודרשו רז"ל (תענית ט, א) בשביל שתתעשר, והלשון משמע לכאורה, שהוא כמו מצוה, שיתן מעשר בשביל שתתעשר, והלא טוב יותר שיתן בשביל מצות השי"ת, ולא בשביל שיתעשר, אלא כוונתם, להסיר רוע לבב בנתינת הצדקה והמעשר, בשביל זה מותר להיות כוונתו להעשיר, כדי להסיר רוע לב למי שהוא קמצן בטבעו, ויהיה נותן כדי להעשיר, וכשמאמין זה באמונה שלימה, יוכל ליתן בשמחה:

אבל מכל מקום, עיקר כוונתו יהיה לקיים מצות הש"י, ואף שמתכווין גם כן להעשיר, יוכל לכווין גם כן לקיים מצות השי"ת, שיהיה לו נחת רוח ותענוג כשיהיה לי עשירות, שישפיע עלי מחסדו וטובו, כי יותר מה שהעגל רוצה לינק, הפרה רוצה להניק (פסחים קיב, א), כי המשפיע יש לו יותר תענוג כשמשפיע, ממקבל השפע, וגם יוכל לכווין, כשיהיה לו עשירות, יוכל ליתן צדקה הרבה, ולקיים מצות הרבה בממון, ואף אם אינו מתכווין לכל זה, רק הוא מתכווין להנאת עצמו בלבד, ולא בשביל כוונת שום מצוה, אף על פי כן כשמאמין בזה ומשפיע, הוא מעורר חסדי ה' להיטיב, אף על פי שאינו כדאי לקבל ברכה עד בלי די, כי מדת חסד הוא השפעה לכל מי שיצטרך לקבל, כי חסד הוא ח"ס דל"ת, שחס על מי שהוא חסר ודל, אף על פי שאינו כדאי וראוי:

ועל כן אמר ה' בחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם ארובות השמים והרקותי לכם ברכה עד בלי די, אף על פי שיהיה כוונתיכם רק להעשיר ולנסות ה', מותר בזה, כדי לעורר חסדי ה' להיטיב עליו, ובאמונה זו, שמאמין שיבא לו עשירות, עושה נחת רוח להשי"ת, כמו שכתוב באברהם (בראשית טו, ו) והאמין בה' ויחשבה לו צדקה, וכשנותן, הוא מעורר חסד ה', ומשפיע עליו עד בלי די:

וזהו פירוש ויקחו לי תרומה, כלומר, שהם יקבלו שפע וברכה וחיים עד בלי די, לי תרומה, בעת שיפרישו ממונם לשמי, כי כשיפרשו באהבה וחסד ורצון טוב, אז תיכף יבא אליהם שפע וברכה עד בלי די, ורש"י ז"ל פירש על ידבנו לבו לשון נדבה ורצון טוב, וזהו שפירש"י יפרשו לי ממונם נדבה, ונדבה הוא רצון טוב, כלומר, שיפרשו לי לשמי ממונם ברצון טוב ואהבה, ואז הם יקחו שפע וברכה עד בלי די, ואמר ויקחו, כלומר, שיהיה כוונתם בשעת נתינה, שהוא לקיחה להם מה שיתנו לי תרומה, כי יבא להם שפע וברכה, ועל ידי כוונה זו יתנו ברצון טוב, ופי' רש"י ז"ל לי לשמי, כלומר שכוונה זו שהוא לקיחה להם, יהא לשמי, ולא להנאת עצמן, אלא שיעבוד אותי עם העשירות שיבוא להם, כי כל מה שברא הקב"ה בעולמו, לא ברא אלא לכבודו (אבות ו, יא), ואין נאה לאדם לעבוד את עצמו, ומחמת כוונה טובה זו, לא יקופח שכרו, אדרבה, יבוא לו שפע יותר, כמו שכתבנו בפסוק (משלי יט, יז) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו עיין שם :

או יאמר, ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי, מלת את, לכאורה הוא מיותר, וגם מה שאמר דבר אל בני ישראל וכו', וכי הערב רב היו פטורים מנתינת השקלים על המשכן. ובפרט שזה היה כפרה על מעשה עגל, והם היו העושים, כמו שכתוב (לב, ז) לך רד כי שחת עמך, וכן כתוב בזוהר (מה, ב, קיד, א) שהם היו העושים, והטעו גם ישראל אחר כך בכשפיהם:

ונראה דשמעתי מחותני הגאון החסיד מוהר"ר ישכר בער זללה"ה ולקחת את כסף הכיפורים מאת בני ישראל ונתת אותו על עבודת אוהל מועד, דכתוב בתיקונים (תיקו"ז כב, א) ביוה"כ צוחין ככלבין ואמרין הב הב לנא מזונא וסליחה וחיי, ואמר, גם על הסליחה צוחין ככלבא, שצריך האדם לבקש על הסליחה, לא מיראת עונש, שעובד עצמו בזה, אלא לבקש סליחה, וכוונתו יהיה לתקן מה שפגם בשמותיו, ולהוציא ניצוצות הקדושות שהורידו בקליפה עבור חטאיו, להחזירם לשורשם: וזהו את כסף, לשון (בראשית לא ,ל) נכסף נכספת, הכיפורים, כלומר, החשק ורצון הסליחה שבקשו, ונתת על עבודת אוהל מועד, לתקן שם, ולא להנאת עצמם, יראת עונש. ודפח"ח:

והנה, זה הוא דוקא בבני ישראל שאוהבין את השי"ת ומפקירין עצמן על שמו, לעשות לו נחת רוח, אבל אי אפשר להיות מחשבה זו בערב רב, שאינן עובדין רק מיראת עונש, וכל חסד דעבדין, לגרמייהו עבדין (תיקו"ז כב, א, עג, ב), והמשכן הי' כפרה על מעשה עגל:

וזהו שאמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי לשמי, תרומה, ואמר ויקחו בתוספת וא"ו, לשון ודאי, כלומר, שבני ישראל זרע אברהם אוהבי, יקחו בודאי לי לשמי, לתקן פגם

החטא, ולא יתכוונו להנאת עצמן, ואמר ויקחו, ולא אמר ויתנו לי לשמי, והקפיד גם על הלקיחה מביתם השקלים ליתן להממונים, שיראו שגם הלקיחה מביתם יהיה ברצון ואהבה, לי לשמי, ולא שהלקיחה מביתם יהיה באונס מחמת הגזירה, ושלא ימשכנו אותם, והנתינה להממונים יהיה ברצון, רצון זה אינו כלום, כי הוי תחילה באונס, וסופו ברצון, אלא שגם הלקיחה מביתם, יהיה ברצון ואהבה, לי לשמי, לתקן מה שפגמו:

ואמר אחר כך מאת כל איש אשר ידבנו לבו, רצה לומר אף מערב רב, שיהיה להם נדיב לב ליתן, בכוונתם להנאת עצמן, מיראת עונש, תקחו גם מהם, ויהיה את תרומתי, ומלת את הוא לשון טפל, כמו שדרשו רז"ל (עירובין ד,ב, פסחים כב, ב) את בשרו, את הטפל לבשרו, ותקחו גם מערב רב, ויהיה את, הטפל לתרומתי לבני ישראל, המכוונים לאהבת השי"ת, להחזיר ניצוצות קדושות שפגמו לשורשם ולא להנאת עצמם: בתנא דבי אליהו (תנדב"א רבה פי"ז) הובא בילקוט ראובני בפ' תרומה כשאמרו ישראל נעשה ונשמע מיד אמר להם ויקחו לי תרומה עכ"ל:

ולהבין זאת נראה, דהנה אמרו בגמרא (ברכות ו, א) אמר הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר (דברים ו, ד) שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר (שמואל ב ז, כג, דברי הימים א יז, כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, ע"כ:

והנה, האדם צריך לידע שיש בורא המחדש עולמו ומחיה אותו ומנהיג כרצונו וחפצו, אבל תכלית הידיעה, שנדע, שאי אפשר להשיג אותו, ואפילו השרפים שואלים איה מקום כבודו, ובתחילת העבדות צריכין לעבוד השי"ת רק באמונה, להאמין כל זאת באמונה שלימה, ואחר כך כשעובדין אותו, אנו משיגין שיש בורא המחדש כל העולמות, ושאינו יכול להשיגו ולידע:

וזהו שאמרו ישראל נעשה, רצה לומר שהוא אמונה, כי אמונה היא בחי' עשיה, ואחר כך נשמע, שמיעה בלב, והלב מבין, רצה לומר ואחר כך נדע ונבין, שיש בורא המחדש, ושאי אפשר להשיגו ולידע. וזהו פירוש הפסוק ויקחו לי תרומה, רצה לומר תקחו אותי תרומה, לשון הפרשה, כפירוש רש"י תקבלו אותי לאלהים, ותפרישו אותי שתעבדוני, ותעשו אותי חטיבה אחת בעולם:

ואמר אחר כך מאת כל איש אשר ידבנו לבו, ואמר מקודם דבר אל בני ישראל, ואחר כך מאת כל איש, רצה לומר אף משאר אומות, אשר ידבנו לבו לעבוד אותי, ויבא לחסות תחת כנפי השכינה, הנקרא א"ת, לפי שהוא כלולה מא' ועד תי"ו, כי הגרים הם באים לחסות תחת כנפי השכינה ולא יותר, אבל ישראל שורשם למעלה למעלה כנזכר בזוהר,

ואמר אחר כך תרומתי, רצה לומר כשעשו זאת תהיו אתם תרומתי, רצה לומר הפרשתי, ואעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי: וזהו שאמר בתנא דבי אליהו, כשאמרו ישראל נעשה ונשמע, והבינו שאי אפשר לעבוד השי"ת רק בתחילה באמונה לבד, ואחר כך להבין שיש בורא המחדש, ושאי אפשר להשיגו ולידע, מיד אמר להם ויקחו לי תרומה, רצה לומר תקחו אותי להפרשה לכם, שתעבדון אותי, מאחר שאתם תדעון איך לעבוד אותי מתחילה בעשיה לבד, הוא באמונה, ואחר כך בהבנה:

והיינו שדרשו בגמ' (שבת פח, א) אמר הקב"ה, מי גילה רז זה לבני, שהקדימו נעשה לנשמע, כמו מלאכי השרת, שנאמר (תהלים קג, כ) גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, תחילה בעשיה, ואחר כך בשמיעה כאמור:

ונראה דזהו פירוש הפסוק (תהלים קיט, קל) פתח דבריך יאיר מבין פתיים. פי פערתי ואשאפה כי למצותיך יאבתי. דהנה כתוב בספרים שדוד המלך ע"ה התפלל בתמניא אפי, שיבין טעמי התורה והמצות, והיה עובד השי"ת תחילה באמונה לבד, ואחר כך התפלל שיבין, וזהו פירוש מה שאמרו רז"ל (שבת סג, א) ליגמר אינש, והדר ליסבר, ליגמר באמונה לבד, אף על פי שאינו מבין, ואחר כך ליסבר, ואחר כך יודע לו מסברא והבנה, וזהו שאמר פתח דבריך יאיר מבין פתיים, רצה לומר תחילת לימוד התורה והמצות, יאיר, מבין פתיים, באמונה לבד, שהוא כמו פתי, שאינו מבין, ואחר כך (תהלים קיט, קלא) פי פערתי, כמו פער פיו, כלומר, כשלמדתי התורה והמצות הרבה מבלי הבנה, רק באמונה לבד, ואשאפה, כלומר חשקה נפשי לידע ולסבור טעמי התורה והמצות, וזהו כי למצותיך יאבתי, להבין אותם כנ"ל:

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו (כה, ח). להבין, הלא מלת וכן תעשו הוא מיותר: ונראה לי, דאמרו ז"ל (ברכות נה, ב) משה היה אומר לבצלאל לעשות ארון וכפורת וכרובים ושולחן ומנורה וכל הכלים ואח"כ המשכן, אמר לו בצלאל, דרך ארץ, אדם בונה בית ואחר כך מכניס כליו לתוכו, כלים שאעשה איך אכניסן, שמא כך אמר לך, משכן ואח"כ כליו, אמר לו משה, שמא בצל אל היית, והודה לו. ע"כ: ואמר הרב בוצינא קדישא מוה"ר דוב בער זללה"ה וכי ח"ו משה רבינו ע"ה טעה, אלא משה רבינו ע"ה היה מסתכל מלמעלה למטה, וכך אמר כסדר, בתחילה היותר קדוש, כמו ארון וכפורת המרמזים לעולם עליונים וכו', ואח"כ המשכן קרשים, המרמז לעולם העשיה, אבל בצלאל היה מדריגה תחתונה מאספקלריא דלא נהרא, והיה מסתכל מלמטה למעלה, וכך אמר כסדר,

בתחילה המשכן המרומז לעולם התחתון, ואחר כך הכלים, כסדר שהם מרומזים, וזהו שמא בצל אל היית, רצה לומר שאתה בצל אל מדריגה תחתונה, ועל כן אמרת כסדר הזה, עכ"ד. ודפח"ח:

והנה, המשכן היה דוגמת העולם, והאדם הוא עולם קטן, דוגמת המשכן והעולם, והגוף הוא דוגמת המשכן של קרשים, והמוח משכן החכמה דוגמת הארון, ואיתא בזוהר (עי' אלשיך שמות כה, ח; ראשית חכמה שער האהבה ו, יט) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכם ממש , כלומר, שהם יקדשו עצמם שישרה בם הש"י והאדם הרוצה לקדש עצמו שיהיה מרכבה אליו יתברך צריך בתחילה לטהר גופו ולתקן שבע מדותיו בכלל ובפרט שהם מ"ט כדי שישרה אח"כ עליו עולם המחשבה שער הנו"ן ויהיה דבוק במחשבתו אליו יתברך אבל אם לא יטהר גופו ויתקן שבע מדותיו בתחילה לא יוכל להיות במחשבתו דבוק אל השי"ת וזהו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כלומר שישרה הש"י במחשבתו, וככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, כלומר, שהם יקדשו בתחילה גופם, שהוא תבנית המשכן של קרשים, ואחר כך תבנית כל כליו, ואחר כך יתקנו השבע מדות, דוגמת הכלים, שיוכל אחר כך לשרה עליו שער הנו"ן עולם המחשבה, ויהא דבוק במחשבתו אליו יתברך:

וכן תעשו, כלומר, לפי שהם בעולם העשיה, לפיכך צריך לתקן תחילה גופם שהוא תבנית המשכן, ולקדש ולטהר שבע מדותיו אליו ית', שיוכל אחר כך לדבק מחשבתו אליו, ולתקן מתתא לעילא, בתחילה דוגמת המשכן, ואחר כך לתקן דוגמת הכלים, שישרה בו השי"ת, וזהו וכן תעשו, לפי שהם בעולם העשיה, צריכין לתקנו מתתא לעילא, בתחילה תבנית המשכן ואחר כך תבנית הכלים, שישרה עליו השי"ת כנ"ל: או יאמר, ועשו לי מקדש וכו', וכן תעשו פירש"י לדורות, ואמרו רז"ל (עי' אלשיך שמות כה, ח; ראשית חכמה שער האהבה ו, יט) ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם וכו'. ולהבין זה, נראה, דהנה אמרו בגמרא (דברכות) [דכתובות] (ה, א) דריש בר קפרא, גדולים מעשי הצדיקים ממעשי שמים וארץ, דאלו במעשי שמים וארץ כתיב (ירמי' מח , יג) ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואלו במעשיהם של צדיקים (טו, יז) מקדש ה' כוננו ידיך, בשתי ידים, ופירש"י ז"ל דמקדש הם מעשיהם של צדיקים, וגם זה צריך להבין, האיך נרמז זה, בפסוק כתיב כוננו ידיך היינו הקב"ה:

ונראה, דמצינו באברהם אבינו בפרשת חיי שרה (בראשית כד, ז) שאמר ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי, ופירש"י ז"ל וז"ל ולא אמר ואלהי הארץ, ולמעלה אמר (שם כד, ג) ואשביעך באלהי השמים ובאלהי הארץ, אמר לו, עכשיו הוא אלהי השמים והארץ,

שהרגלתיו בפי הבריות, אבל כשלקחני מבית אבי, היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ, שלא היו באי עולם מכירין בו, ושמו לא היה רגיל בארץ, עכ"ל. וכן כתב האר"י ז"ל שאנשי דור המבול והפלגה היו דוחים להש"י למעלה עד לרקיע השביעי: וכן מצינו (ראש השנה לא, א) אצל החורבן, שנסעה השכינה עשר מסעות, ונסתלקה מבית המקדש עד שנחרב , וכמ"ש בתיקוני זוהר (צד, ב) בסוף תיקון שתין ותרין וז"ל כל מאן דפגם האי דיוקנא, כאלו ממעט הדמות, ושכינתא לא שריא תמן, ובההוא זמנא שלטין עליה מקטרגין, ורזא דמלה, על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, הרעות מצאוני בגין דאסתלק שכינתא מיני דאיהי אלהי עכ"ל, ובקרבי דייקא, וכמו שכתוב בגין דאסתלק שכינתא מיני, ולא היה הש"י שורה בקרבי ממש, על כן מצאוני הרעות האלה, ונסתלקה השכינה מבית המקדש, ונחרב:

וזהו בתוכו לא נאמר, אלא בתוכם, כלומר, כשישראל הולכין בדרך הישר, הש"י שורה בתוכם ממש, אז השראת שכינה גם כן בבית המקדש, אבל כשאין הולכין בדרך הישר, ונסתלקה השכינה מתוכם ממש, ואז על כי אין אלהי בקרבי ממש, מצאוני הרעות האלה, ונחרב הבית גם כן:

וזהו פירוש הפסוק לפי דרש בר קפרא, מכון לשבתך פעלת ה', שבראת מקום המקדש, והוא אבן השתיה שממנו הושתת העולם, זהו פעולתך, שבראת והכנת מקום להשראת שכינתך בתחתונים, אבל מקדש ה', ומקדש אדני כתיב, באלף דל"ת, היא השכינה, ומקדש הוא לשון הזמנה, כמו (במדבר יא, יח) התקדשו למחר, ופירש"י הזמינו עצמיכם, וזהו מקדש אדני, כלומר הכנת להשראת שכינה בבית המקדש, זהו כוננו ידיך, הצדיקים שעובדין אותך בידיך, באהבה ויראה שלך, ועושין יחוד ו"ה אהבה ויראה, על ידי זה השי"ת שורה בבית המקדש גם כן:

ולכן גדולה מקדש שנכתב בין שני אותיות של השם (ברכות לג, א, סנהדרין צב, א) שנאמר (טו, יז) פעלת ה' מקדש אדני, כלומר, גדולה מקדש, מי שהוא עושה הזמנה ויחוד שישרה השי"ת בתחתונים, היינו בבית המקדש, שנכתב בין שני שמות, שם של הוי"ה, ושם של אדני, שעושין יחוד הוי"ה ואדני, ועל ידי זה הש"י שורה בתחתונים:

וידוע מה שכתוב היחוד של הוי"ה ואדני הוא על ידי הדעת, ולכן אמרו גם כן (ברכות לג, א, סנהדרין צב, א) גדולה דעה שניתנה בין שני אותיות, כי הדעת הוא עושה היחוד, ולכן אמרו מי שיש בו דעה כאלו נבנה בית המקדש בימיו, פירוש מי שיש בו בחי' דעת, ועושה יחוד הוי"ה ואדני, וזהו בנין בית המקדש, ומה לו לעשות עוד, שהאדם הוא עולם קטן דוגמת העולם, והוא בונה בית המקדש בעולם קטן שלו, עם הדעת שיש בו:

וזהו פירו[ו]ש ועשו לי מקדש, שבני ישראל יעשו לי מקדש, הזמנה ובנין בית המקדש, שאשרה שכינתי בתחתונים, ובדבר זה יעשו לי מקדש, ושכנתי בתוכם ממש, שיעשו יחוד הוי"ה ואדני, ואשרה שכינתי בעולם הקטן שלהם, ובדבר זה [י]בנו ויעשו בית המקדש, ואשרה שכינתי בבית המקדש, וזהו על ידי הדעת שלהם, שעושין יחוד הוי"ה ואדני:

וידוע, כי הדעת הוא בחי' משה, שהוא היה הדעת של כל ישראל (זוה"ק ח"ב רכא ,א), שהיה כלול מששים רבוא, ומי שעובד השי"ת באמת, נותן לו הקב"ה בחי' הדעת, ויוכל לעשות יחוד, כמו שתקנו בשמונה עשרה אתה חונן לאדם דעת, וזהו שאמר ושכנתי בתוכם ממש, על ידי בחי' הדעת, ככל אשר אני מראה אותך, בחינת הדעת שלך, לכל אחד ואחד, כן יעשו יחוד, ויעשו תחילה את תבנית המקדש, הוא כללות גוף אדם ששוכן בו חיות האדם, ואחר כך ואת תבנית כל כליו, הוא אברי הגוף, המרומז לרמ"ח מצות עשה, והגידין נגד מצות לא תעשה, וכשיקדשו הגוף ואיברים על ידי הדעת יעשו יחוד, ושכנתי בתוכם ממש, אז יעשו לי גם כן בית המקדש להשרות שכינתי בתחתונים כנ"ל:

וזהו וכן תעש[ו](ה) לדורות, לשון דירה, כמו שדרשו (זוה"ק רעיא מהימנא ח"ג רלח, ב, תיקו"ז ע, א) לדורותיכם גבי שבת לשון דירה, כן יעשו שאשרה שכינתי ואדור בתחתונים, ולפי דרש הגמרא (סנהדרין טז, ב) אם יאבדו אחד מן הכלים, כלומר, שח"ו אם תפגם באחד מאברי הגוף שהוא מיוחס למצות עשה, ופגם ולא עשה לקיים מצות עשה, ונעשה בעל מום על אותו אבר, כן יעשו לתקן, ויקדש אותו אבר בקיום המצות עשה, ויעשה יחוד, ולא יהיה בעל מום כנ"ל:

ועשו ארון עצי שטים וכו'. וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו ועשית עליו זר זהב סביב (כה, י). ולהבין, מלת תצפנו מיותר, והיה די באומרו וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ:

ונראה, דהנה הארון הוא אשר בו שוכן לוחות העדות, התורה אשר נתנה לישראל, הוא מרומז לתלמיד חכם, אשר בו התורה, ואמר שיהיו עצי שטים, דהנה אמרו רז"ל (תענית כ, א-ב) לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כעץ ארז, וזה הוא בודאי בדבורו ומשא ומתן עם בני אדם, שיהיה רך כקנה, אבל בעסק התורה, צריך להיות קשה כארז, לבל לנטות ימין ושמאל, רק בדרכי התורה:

ואמר וצפית אותו זהב טהור, על דרך שאמרו (יומא יח, א, הוריות ט, א, חולין קלד, ב) גדלהו משל אחיו אם אין לו, וזהו וצפית אותו זהב:

ואמר מבית ומבחוץ, על דרך שאמרו רז"ל (ברכות כח, א, ועי' יומא עב, ב) שרבן גמליאל היה מכריז, כל תלמיד שאינו תוכו כברו, אל יכנס לבית המדרש, וכוונתו, שילמדו תורה לשמה, וסילקו לשומר הפתח, ונתוסף ד' מאות ספסלי , ודעתם, משום (פסחים נ, ב, סוטה כב, ב, מז, א) דלעולם יעסוק אדם בתורה ומצות שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה:

והנה, שלא לשמה שאמרו, שיעסוק אדם, היינו, שכוונתו להתנשא ולהעשיר עם התורה, אבל לא ח"ו לקנטור, כי זה הוא נוח לו שלא נברא, כמו שכתבו התוס' (פסחים שם, תענית ז, א) , ואם כוונתו בזה שלומד תורה כדי להעשיר, בודאי אין זה מצוה לגדלו משל אחיו ולהעשירו, לקיים מחשבת היצר הרע שבו, וזהו שאמר וצפית אותו זהב טהור, רצה לומר שתגדלהו משל אחיו ולהעשירו, אם אין לו, וזה הוא המצוה להעשירו, היינו מבית ומבחוץ, רצה לומר אם התלמיד חכם הוא תוכו כברו, אז תצפנו, תגדל אותו משל אחיו ותעשיר אותו, אבל לא בעוסק בתורה וכוונתו להעשיר, וזה אינו מצוה לגדלהו משל אחיו:

ואמר ועשית עליו זר זהב סביב, עיין פירש"י ז"ל שלשה ארונות עשה בצלאל וכו', זר זהב וכו', שעשה ארון החיצון גבוה מן הפנימי, עד שעלה למול עובי הכפרת למעלה ממנו וכו', וכשהכפרת שוכב על עובי הכתלים, עולה הזר למעלה וכו', והוא סימן לכתר תורה, עכ"ל, ובא לרמז, שבל יתגאה האדם בכתרה של תורה, והזר היה בארון החיצון, לרמז שבעיני הבריות יתנהג בכתר תורה, ולא להתבזות בפני עם הארץ, אבל לא בפנימית, שלו לא יהיה שום נדנוד גדלות ח"ו מכתרה של תורה, וזהו ועשית עליו זר זהב, שיהא הזר עליו מבחוץ מפני הבריות, אבל לא מבפנים, כמו שבארון הפנימי לא היה זר כנ"ל:

בטבעות הארן יהיו הבדים לא יסורו ממנו (כה, טו). ולהבין, הלא גם במזבח היה בדים, ולא נצטוה שם שלא יסורו הבדים, ובבדי הארון נצטוה שלא יסורו הבדים: ואפשר לרמז, דידוע, שהמשכן היה דוגמת העולם , והאדם הוא עולם קטן, גם כן בו דוגמת המשכן, ודוגמת הארון שבאדם עולם הקטן הוא המוח, אשר בו מונח התורה והמצות לזכור אותם תמיד לעשותם, ושלא להכשל ביצר הרע המסיתו לתאות הנאת עולם הזה, אלא לזכור תמיד שנברא בעולם הזה לעבוד את בוראו ולקיים מצותיו, כמו שכתוב (דברים ח, יא) השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך וסרתם מן הדרך וכו': ומלחמות היצר הרע הוא מלחמה בפנים, במחשבתו תמיד, כמו שכתב בחובת הלבבות (שער יחוד המעשה פ"ה) שמלחמת היצר גדולה מכל המלחמות, וחשב שם עשרה דברים, אחד מהם שזה מבפנים, וזה מבחוץ, ונגד היצר הרע צריך התאמצות גדול ועקשות גדול, כמו שאמרו

במשנה (אבות ה, כ) הוי עז כנמר שהוא ממזר מחזיר ולביאה כמו שכתב הברטנורא , כן צריך להיות גבור מלביאה, ולהעיז נגדו כמו ממזר שהוא חצוף ומעיז, כמו שאמרו שם במשנה:

והעקשות והעזות שצריך להיות באדם הוא רק נגד היצר הרע, אבל נגד בני אדם, אמרו רז"ל (תענית כ, ב) נפק ר' אלעזר ב"ר שמעון ודרש, לעולם יהא אדם רך כקנה, ואל יהא קשה כארז, וזה רמז הבדים הנושאין הארן, שהבדים בפנים הם ארז, וכך צריך אדם להיות, קשה כארז בפנים, במלחמות פנימי נגד היצר הרע, והבדים היו מצופים מבחוץ זהב טהור, וידוע שאין רך יותר מזהב טהור, וזהו מבחוץ, נגד בני אדם צריך להיות רך עם כולם:

וזה צריך האדם לזכור תמיד השי"ת במחשבתו, ולזכור תמיד לקיים התורה והמצות, ולהיות עז וקשה נגד היצר הרע במחשבתו, ונגד הבריות מבחוץ יהיה רך, וזהו הרמז בטבעות הארן יהיו הבדים, תמיד לא יסורו ממנו ומחשבתו, העדות התורה והמצות אשר מונח בארון, ולא יסור ממחשבתו מלחמתו היצר הרע אשר בו כנזכר לעיל: ועשית שנים כרובים זהב מקשה תעשה אותם. ועשה כרוב אחד מקצה וכו'. והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה סוככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפורת יהיו פני הכרובים (כה, יח-כ). ועיין בספר כלי יקר שכתב דרך רמז, שהכרובים הם המלאכים, כי הרב צריך להיות דומה למלאך ה' צבאות (מלאכי ב, ז), וכרובים אמרו רז"ל (סוכה ה, ב) דמות פרצוף תינוק, לרמז על התלמידים, שיהיה נקי מן החטא כתינוק בן שנה, עיין שם. ולפי דרכו יש להבין, דאמר ועשית שנים כרובים זהב, והוי ליה למימר ועשית שני כרובים:

ויש לומר, על דרך שאמרו רז"ל (ברכות סג, ב) חרב אל הבדים, על שונאיהם של תלמידי חכמים, שעוסקין בתורה בד בבד, ולא עוד אלא שנואלו, עכ"ל, רצה לומר כי על ידי שעוסקים שנים, וזה מקשה לזה, וזה מתרץ לזה, ממילא רווחא שמעתתא, כמו שאמרו רז"ל במעשה דרבי יוחנן ורבי אלעזר בן פדת בבבא מציעא (פד, א), שקיבל רבי יוחנן על ריש לקיש דהוה יתיב ר"א ואמר תניא דמסייע לך וכו', כי הוה מקשה רבי יוחנן מתרץ ליה ריש לקיש עשרים וארבע פרוקי וכו', וממילא רווחא שמעתתא עכ"ל:

והנה, הארון והכפורת הן לבוש על העדות אשר בפנים, מרמז על לבושי התורה, וזהו שאמר ועשית שנים כרובים, לרמז שיהיו דווקא שנים, ולא אחד, וגם למעט שלא יהיו שנים דומין לאחד, שלא יאמר אחד לחבירו תניא דמסיע לך, אלא אדרבא, יקשה אחד לחבירו, ועל ידי זה יברר הלכה, ואם היה כתוב ועשית שני כרובים, היה משמע שנים

דומין לאחד, שלא יקשה זה לזה, על דרך שאמרו רז"ל (יומא פ"ו מ"א) בשני שעירים, שדרשו שיהיו שניהם שווים במראה ובקומה ובדמים, לכן לא כתוב כאן שני, לרמז, שלא יהיו שווים, אלא יקשה אחד לחבירו, ולא יאמר תניא דמסייע לך, לכן אמר ועשית שנים, שיהא דווקא שנים, ולא שוים, דומה לאחד, וזהו מקשה תעשה אותם, לשון קושיא, שיקשו זה לזה, ושיהיה מחלוקת ביניהם, וזהו משני קצות הכפרת, שיהא מחלוקת רב ביניהם, ועל ידי יברר הלכה:

ואמר והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה, לרמז על דרך שכתוב בזוהר (תיקו"ז כה, ב) אורייתא בלא דחילו ורחימא לא פרחת לעילא, וידוע, שדחילו ורחימא הן בחי' גדפין (תיקו"ז שם), וזהו והיו הכרובים פורשי כנפים, שיהיו לומדין בדחילו ורחימא, למעלה, להעלות התורה למעלה, סוככים בכנפיהם על הכפרת, רצה לומר הכפורת הם רמז ללבושי התורה, סוככים, כמו סכך, בכנפיהם, באהבה ויראה שלהם, על הכפורת, על לבושי התורה שלומדין, שיוכל לפרוח לעילא, ושלא יתאחזו בהם זרים ח"ו:

ופניהם איש אל אחיו, רצה לומר שלא ילמדו ח"ו לקנטור, כמו שכתוב בספר לקוטי אמרים (אות רלא) ראה שאין פתחיהן מכוונים זה כנגד זה אמר ראוים הללו שתשרה שכינה עליהם (בבא בתרא ס, א), כלומר, שהיו לומדין לשם שמים, וכל אחד היה רוצה האמת, ומודה על האמת, ואין מכוונים לקנטר, והפה נקרא פתח, כמו (מיכה ז, ה) שמור פתחי פיך וכו', וזה ראה שאין פתחיהן, רצה לומר הפיות שלהם, מכוונין זה כנגד זה, רצה לומר שאין מכוונין שיהא אחד להתנגדות נגד חבירו, אלא כל אחד ואחד רוצה האמת, אמר ראוים הללו שתשרה שכינה עליהם, כי שנים שעוסקים בתורה, שכינה שרויה ביניהם (אבות ג, ו), ע"כ, ודפח"ח :

וזהו ופניהם איש אל אחיו, רצה לומר שישמע מה שיאמר חבירו, ויודה לו על האמת, ולא שיהיה בהתנגדות, אלא אל הכפורת יהיו פני הכרובים, ופני הוא לשון פנימיות, רצה לומר פנימיות של שניהם יהיה אל הכפורת, אל לבושי התורה, להבין ולברר האמת, ולא שיהא בפנימיות שלהם לקנטר, אלא להבין התורה, ועל ידי זה יודה האמת אחד לחבירו:

ונתת על השולחן לחם פנים לפני תמיד (כה, ל). ונראה, דהנה כתבתי פירוש הפסוק (יואל ב, כו) ואכלתם אכול ושבוע והללתם את ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא, דהנה הרב הגדול בוצינא קדישא מוה"ר דוב בער זלה"ה אמר שהחיות אשר בתוך המאכל נקרא אוכל, והמאכל נקרא מאכל, על שם שמאכיל את האדם החיות שבתוכו הנקרא אוכל, עכ"ד . וידוע, שבאורייתא ברא הקב"ה (זוה"ק ח"א ה, א, ח"ב קסא, א),

ובאורייתא מתקיימא עלמין (פסחים סח, ב), והחיות שבכל דבר, הם אותיות התורה, ובתוכם אור פנימית אין סוף ב"ה, המתעלם בתוך האותיות המחיה הכל:

וידוע, מה שאמרו ז"ל (ברכות מ, א, סוכה מו, ב) אם שמוע תשמע, אם שמוע בישן תשמע בחדש, ואמרו (שם) שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם, כלי ריקן מחזיק, כלי מלא אינו מחזיק, אבל מדת הקדוש ברוך הוא, כלי מלא מחזיק וכו', וזהו שאמר ואכלתם אכול, רצה לומר שתאכלו חיות התורה אשר בתוך המאכל המחיה אותו, ושבוע, רצה לומר אם תהיה שבע בדברי תורה, ותהיה כלי מלא, אז תוכלו להחזיק, ולהשיג החיות אשר בתוך המאכל:

ואיתא בכוונ[ו]ת דהנשמה נהנית מרוחניות המאכל, והגוף נהנה מגשמיות המאכל, ומכח זה קשורים זה בזה על ידי המאכל, ע"כ. ורמ"א ז"ל כתב (בא"ח סימן וא"ו) וז"ל ועוד יש לפרש שמפליא לעשות במה ששומר רוח אדם בקרבו, וקושר דבר רוחני בדבר גשמי וכו', עכ"ל:

וזהו שאמר אם תשיגו החיות אשר בתוך המאכל, ותהנה הנשמה מרוחניות שבמאכל, והגוף יהנה מגשמיות המאכל, ועל ידי זה יהיו קשורים הנשמה והגוף, והללתם את ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא, כי הוא דבר פלא, שמקשר רוחני בדבר גשמי, ומתקיים על ידי המאכל גם כן:

והנה אמרו רז"ל (ברכות נה, א, חגיגה כז, א) בזמן שבית המקדש היה קיים, מזבח מכפר, ועכשיו, שלחנו של אדם מכפר, בוודאי כוונתם, מי שאוכל בדרך זה, להוציא חיות אשר בתוך המאכל והניצוצות קדושות, אל נשמתו, שיהיה לו כח לעבודת הבורא, מלבד הניצוצות והנשמות אשר הם בדרך גילגול בתוך המאכל, אבל אין כוונתם, בזה שאוכל כמו בהמה, למלאות כריסו ותאותו, ששלחנו יכפר עליו, אלא בזה שאוכל בדרך הנ"ל, שעובד השי"ת באכילתו, וזהו שאמר ונתת על השלחן לחם פנים, רצה לומר לחם פנימית, רצה לומר החיות אשר בתוך הלחם, זה תתן על שלחנם, ואז לפני תמיד, ונקרא זה השלחן אשר לפני ה':

ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך (כה, טז). להבין, כיון שאמר על הארון, למה אמר שוב למעלה, וגם מה בא ללמדנו בזה, והתורה נצחיות:

ונראה, דהארון הוא דוגמת המוח אשר נברא באדם, ושם משכן החכמה, והנה אמרו חז"ל (אבות ג, יג) סייג לחכמה שתיקה, שצריך לכסות החכמה ולא לגלות לכל, ואולי הטעם, כי חכמה הוא כח מ"ה, ובהודע לכל חכמתו, יכול לבוא לידי גדלות, ויאבד

חכמתו, ועל כן החכם מכסה חכמתו, וזה שאמר (משלי יד, לג) בלב [נבון] (חכם) תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע, כי החכם מכסה חכמה, ואינו מגלה שיכבדהו ויאבד חכמתו ממנו, והכסיל הוא מגלה, כדי שיכבדוהו, ובשביל זה נאבד ממנו החכמה, והוא כסיל היפך החכמה:

וזהו נתת את הכפורת על הארון, רצה לומר שתתן כסוי על מקום החכמה, ותשים סייג וגדר, והוא השתיקה שלא לגלות החכמה אשר בו, ולא יהיה ככסיל, אשר אם יש בו דבר חכמה, יודע לכל שיכבדוהו, אלא צריך להרחיק מן הגדלות, ולכסות החכמה, שלא יאבד החכמה ממנו, וזהו מלמעלה, רצה לומר שיעשה כסוי אל הארון, הוא מוח משכן החכמה, שלא לגלה לכל, מלמעלה, שלא ירצה להיות למעלה, אם תעשה כך, אז יכול להיות התורה אצלו בקיום, כמאמרם ז"ל (תענית ז, א) למה נמשלה תורה למים, לומר, מה מים אין שרוין אלא במקום נמוך וכו', וזהו ואל הארון, הוא המוח שם משכן החכמה, תתן את העדות, הוא התורה, אשר אתן אליך, כי השי"ת הוא נותן התורה להוגים בה בכל עת, כמו שתקנו בברכה (ברכת התורה) נותן התורה, לשון הוה, כי הוא באמת נותן התורה בכל עת, להוגים ומיגעים בתורה באמת:

ועשית את נרותיה שבעה והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה (כה, לז). להבין מה שאמר והעלה את נרותיה, מלת את מיותר, וגם שאמר על עבר פניה, והוה ליה למימר אל עבר פניה, גם שאמר והאיר, לשון יחיד, והוה ליה למימר והאירו לשון רבים: ונראה, דהנה האדם צריך לעבוד הש"י בכל מדותיו, באהבה ביראה והתפארות ויתר מדותיו, להכניע הכל תחת יראת השם, ויש אדם שהוא משורש מדת חסד, ויש אדם אשר הוא משורש מדת גבורה, וכן בשאר מדות, מכל מדה שהוא, יש במדה ההוא שבע מדות, וצריך להכניע הכל תחת יראת ה', ואחר כך בא לו אהבה מאת השי"ת, וזהו בחי' יחוד, וכשיש לו יראה בשלימות בלי שום פניה ומחשבת פסול, אז הוא בחי' יחוד פנים בפנים, ומדת יראה מדת מלכות נקרא אספקלריא דלא נהרא, דלית לה מגרמיה כלום, רק מדת יסוד מדת אהבה המאיר בה, ונשמת אדם קרוי נר, כמו שכתוב (משלי כ, כז) נר אלהים נשמת אדם:

וזה שאמר ועשית את נרותיה שבעה, הנשמות הלקוחים משבעה מדות, ובכל מדה כלול בה שבעה מדות, וצריך להכניע הכל תחת יראת השי"ת מדת מלכות, וזהו והעלה את נרותיה, כי מדת מלכות נקרא את, כמו שכתוב בספרים לפי שכלולה מא' ועד תי"ו, ויעלה מדת מלכות מדת יראה למעלה, מכל מדה שהוא לקוח, וצריך להכניע כל מדותיו תחת מדת יראה שיהיה לו בשלימות, ואז בא לו אחר כך אהבה מאת השי"ת, להאיר

אל בחי' יראה, וזהו והאיר על עבר פניה, כשיהיה לו יראה בשלימות, אז יאיר לו בבחי' פנים:

לכל כלי המשכן בכל עבודתו בכל יתדותיו וכל יתדות החצר נחושת (כז, יט). עיין פירש"י ז"ל על יתדותיו ויתדות החצר, וז"ל ואומר אני ששמן מוכיח עליהם, שהם תקועים בארץ שלא יניע הרוח היריעות, ולכך נקרא יתדות, ומקרא זה מסייעני (ישעי' לג, כ) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח, עכ"ל:

ויש לפרש, דהנה האדם הוא עולם קטן, הוא דוגמת עולם ודוגמת המשכן , וכל רמ"ח אברי הגוף מיוחס כל אחד ואחד למצות עשה שלו, ושס"ה גידין מיוחס כל גיד וגיד, נגד מצות לא תעשה, וכן הנשמה ורוח ונפש, כל אחד ואחד, כלול מרמ"ח אברים ושס"ה גידין, ומלבוש הנשמה רמ"ח אבריה ברוח, ורוח בנפש, ונפש בגוף, וכשאדם מקיים כל רמ"ח מצות עשה, ומשמר כל מצות לא תעשה, זהו נקרא חלוקא דרבנן, שנפש רוח ונשמה שלו, מתלבש בהם בצאתם מן הגוף, ללכת לעולם העליון:

וזהו לכל כלי המשכן, היינו אברי הגוף והגידין שלהם, ששוכן בהם חיות השי"ת, על ידי קיום מצות עשה ומצות לא תעשה, ועל כן נקראים כלי המשכן, תראה שיהיו כולם, בכל עבודתו, בקיום מצות עשה ולא תעשה, לכל יתדותיו וכל יתדות החצר נחושת, כי חצר המשכן הוא דוגמת עולם הזה, שבא אדם לעולם הזה לעבוד הש"י, ולקיים התורה ברמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה, להכין עצמו לעולם הבא, כמו שאמרו במשנה (אבות ד, טז) עולם הזה דומה לפרוזדור בפני עולם הבא, התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין, ועל כן נקרא עולם הזה, חצר המשכן:

וקיום עולם הזה, הוא על ידי יצר הרע, וכמו שאמרו בגמרא (יומא סט, ב, סנהדרין סד, א) כשתפסו ליצרא דעבירה, אף ביעתא בת יומא לא משתכחי, וכן קיום האדם בעולם הזה, מצות פרו ורבו הוא גם כן על ידי היצר, שצריך האדם לעבוד את השי"ת עם היצר, ולקיים מצות עשה זו, וכן בכל הדברים הגשמים שאדם עושה לקיום הגוף וקיום העולם, צריך לעבוד את השי"ת עם היצר, וכמו שכתבנו במקום אחר באריכות , ויתדות נקרא דבר המעמיד, ונקבע במסמרות לבל יהרס הבנין, וכמו שכתוב רש"י ז"ל, וזהו וכל יתדותיו, היינו קיום גוף וכל יתדות החצר, היינו קיום של כל העולם, שהיא דומה לחצר, הכל הוא על ידי נחושת, שמורה על יצר הרע לשון נחש, וכמו שאיתא בחלמא דנבוכדנצר שהיה מסטרא דטוב ורע עיין שם:

פרשת תצוה

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד (כז, כ). להבין, מה שאמר ויקחו אליך, ולא אמר ויקחו להם:

דהנה ידוע, שכל עבודתינו ליחד קב"ה ושכינתיה, הוא זווג יסוד ומלכות, וזווגם על ידי הדעת, ומשה הוא בחי' הדעת, וזהו שאמר אתה תצוה, לשון חיבור כמו צוותא חדא, כלומר, שאתה תחבר, א"ת, הוא השכינה שכלול מא' ועד תי"ו, בני ישראל, הוא מדת יסוד, ותחבר אותם על ידיך, כי זווגם על ידי הדעת:

ויקחו אליך שמן זית זך, רצה לומר עוד ימשיכו אל בחי' הדעת שמן זית הוא חכמה, זך, על ידי התורה, רצה לומר על ידי ך"ז אותיות התורה, כי אורייתא מחכמה נפקא (זוה"ק ח"א מז, ב, ח"ב פה ,א):

ואמר כתית למאור, על דרך שאמרו רז"ל (ברכות סג, ב) כתתו עצמיכם על דברי תורה, כדריש לקיש (ברכות שם, שבת פג, ב) שאין דברי תורה מתקיים אלא על מי שממית עצמו עליה וכו', וזהו שאמר אם רוצה לזכות באור התורה, צריך לכתות עצמו, וזהו כתית למאור להעלות נר תמיד, כי עיקר דברי תורה לשמור ולעשות ולקיים במעשה מצות הכתובים בה, כמו שאמרו (מגילה כז, א, קדושין מ, ב, בבא קמא יז, א) גדול תלמוד שמביא לידי מעשה, ומצוה נקרא נר שנאמר (משלי ו, כג) כי נר מצוה, וזה שכתוב, שכוונתך יהא בעסק התורה לקיים מצות הכתובים בה, וזהו להעלות נר תמיד, רצה לומר שיעשה המצוה בדחילו ורחימא, כי מצוה בלא דחילו ורחימו לא פרחת לעילא (תיקו"ז כה, ב), ואז יעלה המצוה למעלה וזהו להעלות נר תמיד: או יאמר, ואתה תצוה וכו', מה שאמר ואתה בתוספת וא"ו, וגם שאמר ויקחו אליך, והוי ליה למימר ויקחו לי, כמו שכתוב (כה, ב) ויקחו לי תרומה, וגם מה שאמר להעלות נר תמיד, ואינו אלא בלילה, ורש"י ז"ל פירש כל לילה ולילה קרוי תמיד: ונראה דאמרו רז"ל בשבת פרק ב' (כב, ב) מחוץ לפרכת העדות יערוך, וכי לאורה הוא צריך, והלא כל ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו, אלא עדות הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל, מאי עדות, אמר רב זו נר מערבי שהיה נותן בה שמן כמדת חברותיה, וממנה היה מדליק ובה היה מסיים, עכ"ל:

והנה העדות הוא אותיות דעת, וגם וא"ו הוא גם כן בחי' דעת, כי על ידי עדות נודע הדבר לכל, ועל ידי נר מערבי גם כן נודע לכל באי עולם כמו על ידי עדות, וביתר יותר מעדות, שהוא על ידי שמיעה, וזה נודע לכל באי עולם על ידי ראיה, וזה שהזהיר הש"י למשה על ישראל, שבשעת לקיחת השמן למנורה, לא יקחו, רק בשביל זה, שיהא עדות

שהשכינה שורה בישראל, ושלא יטעו ח"ו לומר לאורה צריך, רק בשביל זה יקחו, שיהא נודע לכל בדעת גמורה שהשכינה שורה בישראל:

וידוע (זוה"ק ח"ב רכא, א), דמשה רבינו ע"ה היה בחי' דעת, וזה שאמר ואתה, רצה לומר עם בחי' הדעת שיש בך, שהוא בחי' וא"ו, תצוה את בני ישראל, ומלת תצוה לשון התקשרות, כמו צוותא חדא, כלומר, תקשר עצמך עם ישראל, ויקחו אליך, כלומר, בשעת לקיחה יקחו בשבילך, בשביל שיהיה עדות ודעת לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל, ולא יטעו ח"ו ליקח לאורה, רק כתית למאור להעלות נר תמיד, דהיינו נר מערבי שהוא עדות לישראל, שהיה באמת דולק תמיד, והיה עדות לישראל, ועל כן כתוב להעלות נר תמיד, ולא כתוב נרות, דקאי על נר מערבי, שהיה עדות ודעת שהשכינה שורה בישראל, וזה יהיה במחשבתם בשעת לקיחה, להעלות נר תמיד, שיהא נר מערבי דולק באמת תמיד, ויהא עדות ודעת לכל שהשכינה שורה בישראל:

או יאמר ואתה תצוה וכו', דידוע דראשי עם בני ישראל, המדריכים את העם ומלמדים אותם בדרכי ה' ובתורתו, הם מקבלים יותר מהם, כמו שאמרו רז"ל (תענית ז, א, מכות י, א) ומתלמידי יותר מכולם, וגם בהשפעת השכל והדעת מאת הש"י, הם מקבלין כדי שיוכלו להשפיע, והראיה על זה, שכל אותן השנים שהיו ישראל במדבר בשביל המרגלים, היה הדיבור נפרש משה, וזה שאמר ואתה תצוה את בני ישראל, לשון צוותא חדא, כלומר תחבר אותך עם בני ישראל, ללמדם ולהדריכם, ויקחו אליך שמן זית זך, רצה לומר שהם יקחו וימשיכו אליך שמן זית זך חכמה והתורה:

ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנו לי וכו'. ועשית בגדי קודש לאהרן וכו'. ואתה תדבר וכו' ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי. ואלה הגדים אשר יעשו וכו'. ועשו את האפוד וכו'. שתי כתפות חוברות תהיה לו וכו'. וחשב אפודתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה וכו' (כח, א-ח). נשית לב להבין, למה אמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וכו' לכהנו לי, הוה ליה למימר הקרב אלי לכהנו לי. וגם מה שאמר השי"ת אל משה, ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך, וכי משה עשאן, ובפסוק שלאחריו נאמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי, וגם למה הזכיר בשני הפסוקים אלו אחיך, וכי לא ידענו שאהרן אחיו הוא, וגם מה שאמר ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי, תיבת לקדשו לכהנו לי לכאורה מיותר, וגם דאמר ואלה הבגדים אשר יעשו חושן ואפוד וכו', והתחיל לצוות בעשיית האפוד, שהיה לבוש מאחוריים, ולא התחיל בחשן שהוא מלפניו, וגם שאמר וחשב אפודתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה, דאמר אפודתו אשר עליו לכאורה מיותר, דכתיב כמה

פעמים דחשב האפוד היה ממעל לאפוד, והצווי בכאן היה לו לכתוב וחשב האפוד כמעשהו יהיה:

ואפשר לומר, דידוע מה שאמרו בגמ' דערכין (טז, א) דבגדי כהונה היו מכפרין על שמנה מיני עבירות הנזכר שם, והאפוד היה מכפר על עבודה זרה דכתיב (הושע ג, ד) אין אפוד ותרפים, עיין שם. והנה נכתב בפסוק (לב, לה) על העגל אשר עשה אהרן, ותלה עשיית העגל באהרן, אף על פי שהתכוין לאהבת ישראל, שראה חור זבוח לפניו, והיה ירא שמא ח"ו יהרגוהו גם כן, ויהרג כהן ונביא, ויגרום ח"ו עונש גדול לישראל, על כן קבל מהם, ודחה אותם עד למחר, כדי שיבוא משה, כמו שארז"ל (סנהדרין ז, א), ובאמת הש"י חרה עליו כי היה לו לילך בדין שיהרג ואל יעבור, כמצות הש"י, ולא יעבור בשביל אהבת ישראל, ונגזר עליו לכלות זרעו ויהא חשוב כמת, ומשה התפלל עליו כמו שכתוב (דברים ט, כ) ואתפלל בעד אהרן, וכמו שאמרו רז"ל (ויקרא רבה ז, א):

והנה, אהרן היה צריך לתקון חטא עבודה זרה, ולבישת האפוד שהוא תיקון העבודה זרה, על כן התחיל מקודם בעשיית האפוד שהוא תיקון לאהרן עצמו, ועל כן היה לבישתו מאחוריו, כי כשאדם עובד עבירה הוא בבחי' אחורים, וחשב האפוד היה ממעל לאפוד, לחגור ולחבר בחי' אפוד שהוא לאחוריו, אל החשן שהוא לפניו על לבו, לרמז אל אהרן שיביא בחי' האפוד שעבר, על לבו, בינה לבא, הוא עולם התשובה: ועיקר תיקון בעל תשובה כשהוא בהתמדה בעולם התשובה, ומקיים (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, אז זוכה להאיר עליו חכמה שהיא בבינה, תרין רעין דלא מתפרשין (זוה"ק ח"ג ד, א), וחכמה לא אשתמודע אלא בביתיה, וכמו שכתוב בתיקונים (יח, ב) תיקון תליתאה עיין שם . ומחמת התמדת התשובה שבבינה, ממשיך עליו חכמה, וכמו שכתב בסידור האריז"ל (בכוונת שחרית לשבת) מזמור שיר המעלות אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים, וז"ל אימא נקרא יושבת בשמים, כי הוא יושבת תוך זעיר אנפין, ויסוד אבא מלובש בה בסוד יו"ד, וזהו היושב יו"ד בשמים, עכ"ל, וזהו תיקון גמור, כשזכה להיות מדובק אל חכמה, כי אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנס בו רוח שטות (סוטה ג, א), שהוא היפוך חכמה, וכשזכה לחכמה זהו תיקונו, ומשם יבא למעלה אל קוצא של יו"ד, ואז נרצה עונו, ובא העון אל הרצון העליון: ועל כן כתפות האפוד המחובר אל החשב במחט, ולא באריגה, כי הדבר שהוא בתולדותו הוא באריגה, אבל הדבר שנתק משרשו, וצריך לחברו אל השורש, צריך לתפור במחט ולחברו, והיה בכתפות האפוד שני אבנים שהיה כתוב בהן שמות ישראל, ובכל אבן היה כתוב כ"ה אותיות, כמ"ש רש"י ז"ל, ושני פעמים כ"ה הוא חמשים, והאבנים שבכתפות האפוד היה למעלה מאבנים של שמות

בני ישראל, שהיה קבוע בחושן, לרמז שיביא תשובתו לתשובת ישראל, למעלה מלבו, אל חכמה, ועל כן כתוב ושמת שתי אבנים על כתפות האפוד אבני זכרון לבני ישראל, וזכרון הוא חכמה, ואחר כך ונשא אהרן את שמותם לפני ה' על שתי כתפיו לזכרון, והיינו תיקון ישראל ותיקון אהרן: והנה שמעתי מפי חותני הגאון בוצינא קדישא מו"ה ישכר דוב זלה"ה פירוש (ל, טז) ולקחת את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת אוהל מועד , כי בתיקונים (תיקו"ז כב, א) מגנה על דצוחין בר"ה וי"כ הב לנא מזוני וסליחה וחיי, ואמר שם צווחין ככלבא הב הב, ואינון ערב רב דכל חסד דעבדין לגרמייהו עבדין, עיין שם, ולמה כלל גם כן סליחה שצווחין, שהם ערב רב, אלא פירושו, שצווחין סליחה מחמת יראת עונש, ובאמת, צריך לבקש סליחה וכפרה על העוונות כדי שיוכל לעבוד הש"י, וזהו פירוש ולקחת את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת אהל מועד, וכסף לשון (בראשית לא ,ל) נכסוף נכספת, לשון חשק, כלומר, מה שאתה חושק סליחה וכפרה, תתן אותו על עבודת אוהל מועד, שיהא יוכל לעבוד הש"י, עכ"ל. ודפח"ח:

והנה אמרו רז"ל (ראש השנה כא, ב) משה זכה לבינה, ובינה הוא תשובה מאהבה, ואז זדונות נעשו לו כזכיות (יומא פו, ב), ומשה היה כלול מששים רבוא ישראל , וכמו שאמרו רז"ל (תיקו"ז קיב, א) אשה אחת ילדה ששים רבוא, וכתוב בתיקונים (תיקו"ז שם) אתפשטותיה של משה בכל דרא, לאשלמא כולהו מפגימו דלהון, כי אי אפשר לזכות בתשובה שלימה עד שיגלה אליו בהעלם חלקו של משה, שהוא זכה לבינה, ואז עושה תשובה שלימה:

ואפשר לומר, שעל כן ניתנה התורה דוקא על ידי משה, שהוא היה כלול מששים רבוא, והוא החזיר אותם בתשובה בשעת קבלת התורה, ועל כן כתיב (יט, ב) ויחן שם ישראל נגד ההר, ועיין שם בפ' יתרו (שם) מה שכתבנו שם , והוא כלול מששים רבוא, ניתנה התורה ס' רבוא אותיות לס' רבוא נפשות ישראל:

והנה, בחטא העגל (וכל המודה בע"ז כופר בכל התורה (ספרי במדבר טו, לג) היה צריך משה להעטיף עצמו בכל הששים רבוא אותיות שבתורה, ולהתעלם בכל הששים רבוא נפשות מישראל, להחזירם בתשובה, ולהאיר לכל אחד ואחד מאור התורה שמחובר בו, ואפשר, לכך לא נכתב שמו של משה בפרשה זו, שבפרשה זו נכתב תיקון של אהרן וישראל על ידי עשיית הבגדים, היינו עשיית האפוד ולבישתו, וטהרת אהרן וכפרתו, שיהא יוכל להלביש הבגדים לכפרתו ולכפרת ישראל, והיה צריך משה להיות בהעלם בתורה ובכל נשמות ישראל שהוא כללות נשמתו, ועל כן לא נזכר שמו בפירוש: וזהו ואתה תצוה, לשון צותא חדא, וכתיב ואתה בוא"ו, שצריך אתה עם התורה שהוא וא"ו,

להיות בהעלם בכל בני ישראל, להביאם בתשובה, ויקחו אליך שמן, היינו חכמה, זך על שם כ"ז אותיות התורה שתאיר בהם, וזהו הקרב אליך את אהרן אחיך לכהנו לי, כלומר שתקרב אותו אליך ממש, ויהיה דבוק כאח, ותביא אותו אל תשובה מאהבה, ולא יכוין להנאת עצמו שיפטור מהעונש עבירה שעבר, אלא יהיה עושה תשובה מאהבה, ומי שהוא בחי' אהבה אינו מרגיש ביסורין ובעונש, והם השמחים ביסורין כמו שאמרו בגמרא (שבת פח, יומא כג, א, גיטין לו, ב). וזהו לכהנו לי, שיהא כוונתו בתשובה לכהנו לי, כי בעוד שדבק בעבירה אי אפשר לעבוד הש"י, והתיקון שלו בלבישת הבגדים:

וזהו ועשית, אתה כשתחבר אותו אליך ממש, ותביא אותו לתשובה מאהבה, אז תעשה בגדי אהרן, בגדי לשון (ישעי' כד, טז) בגד בגדו בי, וזהו ועשית בגדי קודש לאהרן, מה שפגם אהרן בקודש, על ידי שיהיה אחיך דבוק אליך ממש, ויעשה תשובה מאהבה ואז יהיה זדונות כזכיות, ויהיה העבירה שלו למצוה, ובמצות, אדם מתלבש בהם, והם נקראים חלוקא דרבנן (זוה"ק ח"א סו, א), וזהו יהיה לאהרן אחיך לכבוד, כשישוב מאהבה יהיה למלבוש וחלוקא דרבנן, ולתפארת, (ו)כמו שאמר הרב הקדוש בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זלה"ה שעל כן נקרא תפארת גופא, שהש"י מתפאר באדם ולא בשרפים, מפני שישראל מלובשין בגוף וביצר הרע, עכ"ד, ודפח"ח, ומעלת בעל התשובה גדולה יותר מצדיק מתחלתו (עי' ברכות לד, ב, סנהדרין צט, א), ועל כן יהיה לי לתפארת, שאתפאר בו:

ואמר אחר כך ואתה תדבר אל כל חכמי לב, שיעשו בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי, כלומר, כמו שבני ישראל גרמו לאהרן להחטיאו, כן יסייעו אותו בתשובתו, וחכמי לב אשר הם שלוחים של ישראל, יעשו הבגדים בכוונה זו שאהרן יעשה תשובה מאהבה, ולא להנאת עצמו, אלא לקדשו לכהנו לי, כן יכוונו בעשיית הבגדים שלו, וכוונת[ם] יהיה לו סיוע שיש בו ממש, לסייע אותו לשוב מאהבה, שיהא כוונתו בתשובה לקדש ולטהר לכהן לי, ולא להנאת עצמו:

ולפי שאהרן צריך להיות תמיד בעולם התשובה, לקיים (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, ואם כן צריך להיות תמיד לפניו החטא שעשה, והחרטה והתשובה על החטא, וזהו וחשב אפודתו, כלומר, שיחשוב תמיד אפודתו, שפגם באפוד ותרפים, היינו מה שעבר בעבודה זרה, ותשובתו עליה, ואשר היא בינה עולם התשובה, וזהו וחשב אפודתו, שיחשוב תמיד אפודתו שעבר, אשר עליו, היינו תשובתו על מה שעבר, וזה יחשוב תמיד, ובהתמדתו במחשבה זו יביא החטא שלו וכל ישראל אל חכמה, שהוא זכרון לפני ה' כנ"ל:

ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים והיו על לב אהרן בבואו לפני ה'. ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' תמיד (כח, ל). להבין הכפל, שכבר אמר והיה על לב אהרן, ואחר כך אמר ונשא אהרן וכו' על לבו:

ונראה, דבא לרמז מה שאמרו ז"ל (סנהדרין ז, א) לעולם יראה הדיין כאילו גיהנום פתוח תחתיו, כוונתם, ללמדנו שיהא הדיין נזהר, אין צריך לומר שלא יקבל שוחד ח"ו ויטה הדין, אלא אפילו שלא ירחם וירצה לגמול חסד עם הדל בבואו לפניו לדין, כמו שכתוב (כג, ג) ודל לא תהדר בריבו, ואם אתה רוצה לגמול חסד לדל, תעשה בשלך, ולא בשל אחרים, רק יקוב הדין ההר, ואף שדרכו להתחסד עם הדל ואביון, כשבא לפניו למשפט צריך לילך עמו בדין דוקא, ולא בחסד, וזה שיראה הדיין במחשבתו כאילו גיהנם פתוח תחתיו, ונותן חשבון ודין על משפט הזה, ולא יטה ימין ושמאל, רק כפי הדין:

וזהו ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים, ואמרו רז"ל (ברכות ד, א) למה נקרא שמן אורים ותומים, אורים שמאירים דבריהם, ותומים שמתמים את דבריהם, וכן נקרא כרתי ופליתי שכורתין דבריהם וכו', וכן לא יטה בדין ימין ושמאל, כמו מן אורים ותומים, ואף שדרכו לגמול חסד עם הדל שהוא מדת אהרן, לא יטה ימין ושמאל מן הדין, וזהו והיו על לב אהרן, רצה לומר מי שהוא בבחי' חסד מדת אהרן, יעלה על לבו ועל מחשבתו בבואו לפני ה', רצה לומר שנותן דין וחשבון לפני ה' על זה הדין:

ונשא אהרן את וכו', כי אמרו רז"ל (תנחומא משפטים ד) אם אין דין למטה יש דין למעלה ח"ו, אבל אם יש דין למטה אין דין למעלה, רק רחמים גמורים, וימתקו הדינין בשורשם שהוא עולם המחשבה, בינה לבא,הלב מבין (הקדמת תיקו"ז יז, א, תיקו"ז קכג, א), וזהו ונשא אהרן את משפט בני ישראל, ותרגום אונקלוס ויטול אהרן ית דין בני ישראל, רצה לומר הדינין, על לבו לפני ה' תמיד, וימתקו הדינין בשורשם בעולם המחשבה הנקרא בינה לבא, ובזה יהיה לפני ה' תמיד: והיה פי ראשו בתוכו וכו' לא יקרע (כח, לב). ונראה, דהנה הרב הקדוש מו"ה דוב בער אמר כשהאדם מתפלל, צריך לחשוב, שהשכינה שהיא עולם הדיבור מדבר בו, ומבקש לפני עולם המחשבה, ויהא מדובק בחכמה ובקדמות השכל, המרומז באלף של אדני שהיא השכינה, עכ"ד :

ואמרתי, שהוא פירוש (תהלים פ, ה) אשרי יושבי ביתך, ולכאורה, הוי ליה למימר יושב ביתך, וידוע דאותיות נקראין אבנים, והתיבות נקראו בתים, כמו שכתב בס' יצירה (פ"ד מי"ב), וזהו אשרי יושבי, רצה לומר שיושב יו"ד, שהוא חכמה, וקוצו של יו"ד המרומז לכתר, ביתך, רצה לומר בתוך תיבות התפלה, רצה לומר שהוא דבוק לחכמה לקדמות השכל, וזהו עוד יהללוך סלה:

ואמרו רז"ל (וירא רבה יא, ז) כל מקום שנאמר והיה אינו אלא שמחה, וזהו שנאמר והיה, רצה לומר שיהיה שמחה למעלה, פי, זה הפה, ראשו בתוכו, רצה לומר שחכמה נקרא ראשית , הוא בתוך הפה, שמדבר דבורים בחכמה ובקדמות השכל, ואמר שפה יהיה לפיו סביב, כי שכינה בגימטריא שפה כמו שכתוב בתקונים (תיקו"ז סב, א), וזה שפה, רצה לומר השכינה, יהיה לפיו סביב לחכמה, שידבר דבורים ביראה שהיא השכינה:

מעשה אורג, ולא מעשה מחט, כי כשמחבר עם מחט שני חתיכות, אם רוצה יוכל להפרידם, אבל מעשה אורג, אם מוציא ומפריד חוט אחד נעשה נקב, כן יהיה בשעת התפילה באחדות גמור עם הקומה של נשמת ישראל, ולקיים ואהבת לרעך כמוך באמת, ואם יפריד את עצמו ח"ו מנפש אחת מן הקומה, נחסר מן קומת ישראל נפש זה, ונעשה בעל מום, וכל אשר בו מום לא יקרב (ויקרא כא, יז-יח) כמו שכתבנו בפ' נח ובפ' תולדות עיין שם , וכמו האורג שמחבר העירוב בשתי באחדות, כן מחברים האותיות ונעשים באחדות תיבה:

ואם ידבר דבורים ביראה שהוא השכינה, ובחכמה, אז כפי תחרא יהיה לו, כמו שריון להגין מן המזיקין ומקטריגין, ותפלתו עולה למעלה, לא יקרע, רצה לומר שהתקשרות שלו שמקשר עצמו בבורא יתברך לא יקרע, לא יבוא לו מחשבה רעה, כי מי שמדבר דבורים ביראה שהוא השכינה, ומדובק לחכמה ולקדמות השכל, אז התקשרותו לא יקרע: ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים וחטאת על המזבח בכפרך עליו ומשחת אותו לקדשו (כט, לו). להבין זה הפסוק, שאמר תעשה ליום על הכפורים אין לו פירוש, ופירש רש"י ז"ל על הכפורים בשביל הכפורים:

ונראה, דבא לרמז שימתיק הדינין בשורשם, שיביא אותם אל עולם המחשבה הנקרא בינה שהוא יום הכפורים, ואז ימשוך חסדים, וזהו ופר חטאת, רצה לומר הפ"ר דינין של חטאת, תעשה ליום, תעשה אותם חסדים המכונין בשם יום, כמו שכתוב (תהלים מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו, על הכפורים, רצה לומר שתעלה אותם אל עולם המחשבה בינה הנקרא כפורים, ואמר וחטאת על המזבח, רצה לומר אתה תטהר בעצמך על המזבח, בכפרך עליו, כשתכפר על המזבח בזה תטהר עצמך, וזהו חטאת אתה בעצמך על המזבח, בשביל המזבח, כמו שפירש רש"י על הכפורים בשביל הכפורים, ואמר ומשחת אותו לקדשו, תמשוך עליו חכמה, כי שמן הוא חכמה הנקרא קודש:

פרשת כי תשא

כי תשא וכו' זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקודש וכו' מחצית השקל תרומה לה' וכו' (ל, יב-יג). הנה בשבת שלפני ר"ח אדר קורין בפרשה זו כי תשא, ונקראת פרשת שקלים, ואמרו בגמרא (מגילה יג, ב) אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהם לשקול, והיינו דתנן (שקלים א, א(באחד באדר משמיעין על השקלים: ואפשר לומר, כשנדקדק מה שאמר מחצית השקל יתנו, מה זה שאמר אחר כך בשקל הקודש, וזו אין לו פירוש כלל, וגם מה שאמר אחר כך עשרים גרה השקל, ואחר שמפרש כמה הוא השקל, אמר עוד, מחצית השקל תרומה לה', וזה היה שייך מקודם, כי תשא וכו' יתנו תרומה לה' מחצית השקל והשקל עשרים גרה:

ואפשר לומר, דידוע מה שכתוב בעץ חיים (שער א פ"א) שהשי"ת ברא כל העולמות כדי שיתגלה מלכותו, כי אין מלך בלא עם, ועל כן ברא כל העולמות בהשתלשלות עד עולם הזה בשביל ישראל, שהם מקבלים עול מלכותו, וברא אדם הראשון הוא נשמות כל ישראל, והלבישו במלבוש הגוף ככל הנבראים שבעולם הזה, וקיום העולם הזה בכל הנבראים הוא על ידי יצר הרע, אבל בני ישראל שאנו מקבלין עלינו עול מלכותו, צריכין לעשות מעשה הגשמיות ככל הנבראים על פי התורה, לירא מהשי"ת ולא למלאות תאותו ככל הנבראים, ולירא תמיד שלא יפול למטה להנות מעולם הזה על פי היצר, ומחמת יראה זו, יבקש רחמים תמיד מאת השי"ת שישמור אותו מהיצר, ועל כן הוא עולם התפלה שצריך תמיד לבקש רחמים מהשי"ת שינצל מהיצר, ושיכול לעבוד הש"י אף במעשה הגשמיות:

ועל כן מדת מלכותו שאנו מקבלים עלינו תמיד, לית ליה מגרמיה כלום, כי אין אנו יכולין בכוחנו להלחם עם היצר ולעבוד הש"י אף במעשה הגשמיות בלעדו ית', והוא הוא העובד, רק הבחירה ניתנה ביד האדם לבחור באיזה דרך שירצה, או ח"ו בעצת היצר, וכמו שאמרו (שבת קד, א) הבא לטמא פותחין לו, או לבחור לעבודת השי"ת, וכמו שאמרו (שם) הבא לטהר מסייעין לו, וזהו קבלת עול מלכות שמים, שאנו ממליכין אותו ית', שהכל הוא בידו ית', ולית לנו כלום, אפילו עבודתינו הוא בידו ית', ופשיטא כל הטובות של הנשמה והגוף וכל המעלות הכל הוא מאתו ית', ואנו מתפללין על הכל שיתן לנו צורכי הנשמה והגוף ולעבוד אותו, וכמו שכתבתי במקומות אחרים כמה פעמים:

וכתוב בכל הספרים שעל ידי מדת מלכותו הוא משפיע כל השפעות מלמעלה, ופירושו הוא שאדם שמקבל עליו עול מלכות שמים, ומאמין באמונה שלימה שלית ליה מגרמיה

כלום, רק הכל הוא מאתו ית', והוא משפיל גאים ומגביה שפלים, ומנהיג עולם הזה עולם הטבע כרצונו, הוא עילות העילות וסיבת כל הסיבות, ואם ירצה להטיב לאדם בעולם הזה מסבב סיבובין בעולם הזה סיבובין טובים, שיבוא טובות על האדם והשפעות מה שירצה, וח"ו להיפך:

והאדם המאמין בזה תמיד, ומבקש תמיד רחמים מאתו ית' על כל הדברים, וממליך השי"ת על הכל כנ"ל, אז ממליך אותו השי"ת שיהא הוא מנהיג עולם הזה כרצונו וחפצו, והאדם הזה הוא ממשיך השפעות מריש דרגין עד עולם הזה, בכל השפעות ובכל הטובות, חיים ושמחה ושלום ועבדות השי"ת, ורפואות הנפש והגוף, כאשר יתפלל אל השי"ת על כל הטובות, הוא נותן לו, ואף אם השי"ת גוזר גזירה, הוא מבטל, כמו שכתוב (מועד קטן טז, ב) מי מושל בי צדיק, כלומר הצדיק מושל עלי, כאשר ממליך הצדיק אותי ומבקש רחמים מלפני, כך אני נותן לו, אף לבטל גזירות, ואני נותן מדת מלכותי בידו, שיהא הוא מנהיג כרצונו וחפצו:

וכמו שכתבתי פירוש הפסוק (תהלים סב, יג) כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, בשם הרב הגדול בוצינא קדישא המפורסם מוה' דוב בער זלה"ה, על פי משל המלך שממליכין אותו בני המדינה, אותן שבידם להמליך, וכאשר המליכו אותו, הוא נותן טובות לכל אחד ואחד, אבל אי אפשר לו להיטב עמהם כאשר הטיבו לו, שהמליכו אותו למלך עליהם, אבל השי"ת מי שממליך אותו ית', הוא נותן לאדם זה הטובה, ונותן מדת מלכותו בידו, וזהו כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ממש, ודפח"ח:

ועיין בספר קדושת לוי על התורה בפרשה זו על פרשת שקלים (ד"ה פרשת שקלים) שפירש מה שכתוב בספר יצירה (פ"ב מ"ח) שקלן והמירן וצרפן, דהיינו, הקב"ה בשעת בריאות העולמות שקל איך להשפיע, להשרפים כמדתם, ולכל הרקיעים, ולכל העולמות עליונים, ולזה העולם התחתון, ולכל הברואים שבכל העולמות, לכל אחד ואחד כפי מדרגתם ובחינתם, ועל המירן פירש פירוש אחר:

ואף אנו נאמר על 'שקלן' כדבריו, ששקל השפעות שבכל העולמות עד עולם הזה להשפיע ממנו ית' שפע, שיוכל כל אחד ואחד לקבל, שלא יהא בטל במציאות: ועל 'המירן' נראה לי מלשון (ויקרא כז, י) אם המר ימיר רע בטוב וכו', כלומר, שהמיר שפעו ית' מאין ליש, ונתן ביד האדם הממליך אותו, שהוא יש, והוא ישפיע לתחתונים כרצונו וחפצו, כי נתן מדת מלכותו בידו, וכאשר האדם מתפלל לפניו כן יהיה, ואף השי"ת גוזר גזירה, האדם הממליך אותי מבטל, ומנהיג העולם הזה כרצונו וחפצו, ויש להשי"ת תענוג גדול מזה, וזהו והמירן, כלומר, השפעתו ששקל לכל העולמות עד עולם הזה

מאין ליש, המיר השפעתו, ונתן ביד האדם הממליך אותו, שהוא ישפיע וינהיג העולם כרצונו וחפצו:

ואפשר לומר, זהו פירוש הגמרא בשבת (דף קי"ט, ב) כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, כי כתבתי במקום אחר שבת הוא מדת מלכות (תיקו"ז מ, ב) הוא כנגד עולם העשיה הטבעי, והאדם צריך לקבל עליו עול מלכות שמים, ויאמין באמונה שלימה, שהשי"ת הוא מנהיג העולם הזה הטבעי כרצונו, ולא יאמין בפעולה הנשמיות, שאם יתעסק בפעולה נשמיות הרבה, ירויח ממון הרבה, כי אין מעצור לה' להושיע, ואנחנו מלובשים במלבוש הגוף בזה העולם השפל הטבעי, צריכין לעשות שום דבר כמו משא ומתן ומלאכה, אבל השי"ת הוא המשפיע טרף ומזון לכל נבראי עולם הזה כרצונו וחפצו, וכמו שכתוב (דברים יד, כט) וברכתיך בכל אשר תעשה :

ועל כן בשבת הזהיר השי"ת שלא לעשות שום מלאכה ומעשה הטבעי, רק להמליך השי"ת, שהוא המנהיג עולם הזה כרצונו וחפצו, וערב שבת היינו ערב של שבת, הוא ליל שבת, הוא סעודת השכינה מדת מלכות, והוא מתפלל בעת ההוא, שמדת מלכות הוא עולם התפילה, ואומר ויכולו, ומעיד שהקב"ה ברא כל העולמות עד עולם המעשה הטבעי, וצוה לנו לקבל עול מלכותו, ולהמליך אותו ית', ולא לעשות מלאכה ביום השבת, שלא להאמין בעולם הטבעי, רק שהוא ית' מנהיג עולם המעשה הטבעי כרצונו, וכיון שהוא מקבל עליו עול מלכות שמים, השי"ת נותן לו המלוכה, שיהא מנהיג העולם הזה כרצונו וחפצו, ועל ידיו ורצונו השי"ת משפיע לתחתונים, זהו שותף להקב"ה במעשה בראשית, שעל ידי תענוג זה שיבוא לו מישראל, שיקבלו עליהם עול מלכות שמים, וימליכו אותו גם על עולם המעשה הטבעי, ברא כל העולמות והעולם הזה המעשה בהשתלשלות:

וכמו שכתבתי בפ' בראשית פירוש הפסוק (בראשית ב, ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, בשם הרב הגדול בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה, שהש"י נטע הגן, הוא התענוג, שצפה מנשמת ישראל, וזהו בעדן, בתענוג שמקדם, שברא ישראל וצפה בזה התענוג, וברא גן עדן, עיין שם , ואם כן באמת כשמקבלין עליהם עול מלכותו, ויש להשי"ת תענוג מהם, הם נעשים שותפים עמו במעשה בראשית:

וכן אמר הרב הגאון המפורסם בוצינא קדישא מוה"ר דוב בער זללה"ה פירו[ו]ש עשה לך שני חצוצרות כסף, כלומר שני חצי צורות, כי אדם בעצמו הוא חצי צורה, ואי אפשר

לו לעבוד השי"ת אלא עם השי"ת, והוא לבדו כמו חצי צורה, וכשעובד להשי"ת בכוחו, מקבל השי"ת תענוג ממנו, ודפח"ח :

וכן איתא בתקונים (תיקו"ז צח, א) תיקונא שתין ושבע, ששאל ר' אליעזר לר' שמעון בן יוחאי אביו, אבא, כיון דידע הקב"ה וכו', אמאי ברא לאדם דעתיד למחטי קמיה, אמר ליה ברי, דיוקניה דלעילא לא הוה שלם, עד דברא לאדם, דהכי הוי אדם דלעילא כגוונא דנשמתא לגבי גופא, וכמה דלית עובדא לנשמתא בלא גופא, הכי הוה צריך למעבד דיוקנא דלתתא לאפקא ביה עובדא, עכ"ל:

וזהו שאמר כל אחד ואחד מישראל, יתן מחצית השקל משקל הקודש, כלומר, שיחזיק עצמו, וימלוך להשי"ת על כל הדברים, והשי"ת נותן לו מדת מלכותו, שהוא ינהג מדת מלכותו, וימשוך שפע לתחתונים כרצונו וחפצו, ונעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, ומה ששקל השי"ת כשברא העולמות, להשפיע בכל העולמות עד עולם הזה ולא יתבטלו ממציאת האדם הזה, המקבל עול מלכותו וממליך השי"ת על כל הדברים, הוא מחצית השקל בשקל הקודש, ששקל הש"י איך להשפיע לתחתונים, הוא מחצית השקל, ונעשה שותף כמו במעשה בראשית:

עשרים גרה השקל, כלומר, שהשקל באדם הוא כשיהיה בו עשרים שנה, כשגר בגוף עשרים שנה, אז נשמתו מתישבת בגוף, ועושה כרצונו, כן כתוב באור החיים לפי דרכו עיין שם , ואז כשיהיה בו עשרים שנה ונשמתו שלימה, אז יהיה בבחי' מחצית השקל כנ"ל, אבל כשאדם יחשוב כן שהוא מחצית השקל כנ"ל, יכול לבוא לידי גדלות, ויפול מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, וזה שאמר תרומה לה', שצריך גם כן לחשוב, שהתרוממות זה שבאדם, שיהיה בבחי' מחצית השקל, הוא לה' גם כן, שהוא מגביה, והוא יתברך העובד:

ואפשר לומר, שזהו פירו[ו]ש מה שנתקשה משה רבינו ע"ה במחצית השקל, שהיה קשה לו, האיך יכול להיות זה שיאמין האדם זה בעצמו, שהוא מחצית השקל, כי אם לא יאמין, לא יפעול כלום, וכמו שכתבתי במקום אחר (בראשית ז, ז) . ואם יאמין, ח"ו יבוא מזה לידי גדלות, והראה לו השי"ת מטבע של אש, כלומר, מטבע הוא הטבעיות, הוא הגוף, של אש, של גבורות, שיצמצם הגוף כל כך, שיאמין שהוא חצי צורה, והיא מחצית השקל, וזהו התרוממות הוא גם כן מהשי"ת, כי אי אפשר לעבוד אותו ית' בלעדו, והוא הוא העובד, ומה שמקבל עליו מדת מלכות של השי"ת הוא ממנו ית', ואם כן אין להתגאות, כי הוא ית' העושה הכל:

ואמרו חז"ל (ברכות לג, ב) אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר (ישעי' לג, ו) יראת ה' הוא אוצרו, וגם אמרו רז"ל (שבת לא, ב) אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד, שנאמר (דברים י, יב) ועתה ישראל וכו' כי אם ליראה את ה', וכתיב (איוב כח, כח) ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה, שכן בלשון יוני קורין לאחת הן, עיין שם :

ומה שאמר הן יראת ה' היא חכמה, נראה פירושו כמו שאמרו במשנה (אבות ג,יז) אם אין יראה אין חכמה, אם אין חכמה אין יראה, ותלוי זה בזה כמו שכתוב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, וכמו שכתוב בזוהר (ח"ג רנו, ב, רנח, א, תיקו"ז סא, ב, קה, ב) אבא יסד ברתא, ונמצא אוצרו של הקב"ה היינו יראה, תלוי בחכמה. והנה, איתא בספר קדושת לוי על התורה פרשת משפטים בפסוק (כד, י) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, וז"ל וזהו בחינת שקלי המן הרשע, שאמר לשקול על ידי עושי המלאכה, שלא יהיה רק בבחי' עשיה למטה, ולפרוד היש מאין, רצה לומר שלא יסתכל על שורשם וכו', והקדים הקב"ה שקלינו, רצה לומר שהתחבר בחי' שקל של ישראל בקדמות שהוא למעלה ברצון, וזה שאמר אותו הרשע עשרת אלפים, נגד יוד חלפין דהוא חכמה, עיין שם :

ולפי דברינו, רצה לומר שיראת ה' הוא מדת מלכות הקשור בחכמה, שהוא דבוק אל האין כמו שכתוב (איוב כח, יב) והחכמה מאין תמצא, והוא אוצרו של הקב"ה, רצה אותו הרשע להפר להפריד יראה חכמה, להביא אל גנזי המלך בקליפות, ולא באוצר וגנזו של הקב"ה, והקב"ה הקדים, והתחבר שקלינו, רצה לומר המחצית השקל מצדיקי הדור שבימי מרדכי ואסתר, ועל ידי תשובתם הגדולה, ובכח מרדכי ואסתר, שאסתר היתה בחי' מלכות, ומרדכי היה בחינת חכמה, כמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל (כונת פורים) בכוונת שושנת יעקב עיין שם:

והתחבר אל השורש אין, ומשם בא להם הנס, וכמו שכתב הרב הגדול המפורסם בוצינא קדישא מוה' דוב בער זלה"ה וחילופיהם בגולם, שאי אפשר להחליף שום דבר, שיהיה נס השתנות הטבע אלא כשבא בגולם, הוא יוד גולמא חכמה, וקוצא דביקא אל האין, עכ"ד. ודפח"ח . ועיקר הנס למטה היתה ע"י אסתר בחי' מלכות, ושמעתי בשם הרב בוצינא קדישא מוה' אברהם זלה"ה בן לאותו צדיק בוצינא קדישא המפורסם מוה' דוב בער זלה"ה שעל כן נקראת אסתר כמו (תהלים לב, ז) אתה סתר, שהנס היה מלובש בטבעיות, עכ"ד, ודפח"ח :

ומפני שהנס היה על ידי מרדכי ואסתר כנ"ל על כן היה התגלות הנס על ידי טבע, שהיה סבור אחשורוש שאסתר היא אשתו, ונשאה חן בעיניו, ומחמת חיבתה ביטל הגזירה

ותלה את המן, ומפני שבאחד באדר בזמן המקדש משמיעין על השקלים, ובחודש של אדר שהקדים הקב"ה שקלינו להתחבר באין, על כן קוראין בפרשת שקלים, ונקרא זה השבת שלפני ר"ח אדר פרשת שקלים כנ"ל:

או יאמר כי תשא וכו', להבין מה שאמר כי תשא לשון הרמה, ורש"י ז"ל פירש לשון קבלה, וגם שאמר לפקודיהם ואחר כך בפקוד אותם שהוא מיותר:

ונראה, דבא ללמד אם יהיה לאדם ח"ו איזה חסרות בשום דבר בבריאת הגוף, או בשאר חסרות, יחשוב, למה בא החסרות במדת מלכות עולם המעשה, משום דכתיב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, וכשאדם עובד עבירה הוא היפך חכמה, כי אין האדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, ונמצא אינו דבוק אל השורש, על כן בא לו השבירה והחסרות:

ואמרו רז"ל (בבא בתרא קטז, א) ילך אצל תלמיד חכם ויבקש רחמים, כלומר, שתלמיד חכם שהוא בבחי' אין, יעלה זה המאורע שהוא בבחי' מלכות אל חכמה, כי שם נמתקו כל הדינין על ידי פלא עליון הוא חכמה, ובא ללמד, שיתנו צדקה מקודם, ועל ידי הצדקה יבטל כל הגזירות רעות, כמו שכתוב בשולחן ערוך (הלכות צדקה סימן רמ"ז) כי הצדקה מנשאת לכל השבירות, כמו שכתוב (משלי יד, לד) צדקה תרומם גוי, וכל העליות הוא על ידי הצדקה דוקא, והראיה שאמרו רז"ל (גיטין ז, א) אם רואה אדם שנכסיו מתמוטטין יעשה בהם צדקה, אף על פי שהוא היפך הטבע:

וזהו שאמר כי תשא לשון הרמה, כפשוטו, כלומר, אם תרצה לישא את מדת מלכות הנקרא את, ראש בני ישראל, כלומר אל ראש בני ישראל הוא חכמה, נקרא ראשית, ואמר לפקודיהם, כמו (במדבר לא, מט) לא נפקד ממנו איש, לשון חסרון, כלומר, לחסרונם שיהיה להם, תרצה לישא המאורע, וחסרות הזה של מדת מלכות אל חכמה, ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם, בחסרונם יתנו צדקה, ועל ידי הצדקה יוכל התלמיד חכם לבטל גזירות רעות:

והטעם הנכתב על ונתנו, הוא קדמא ואזלא, כלומר, שיקדם וילך עם הצדקה, על דרך (תהלים פה, יד) צדק לפניו יהלך, קודם שיתפלל התלמיד חכם, ועל ידי הצדקה ומעשה התלמיד חכם, ולא יהי' בהם נגף בפקוד אותם, כלומר בהתחלת חסרונם, רק יתמלא חסרונם וירפא כאבם:

זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקודש. עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה'. אפשר שרומז בתורה בכאן דברי מוסר, דאמרו חז"ל (קידושין מ, ב) לעולם יראה אדם כאילו כל העולם כולו חציו חייב חציו זכאי, עשה מצוה אחת, אשרי

שמכריע אותו ואת כל העולם לכף זכות, עבר עבירה אחת וכו', והנה לפי דברי רז"ל הכלל לכל האדם, הן אם הוא צדיק, או רשע, כי אף על פי שהוא רשע, אף על פי כן לא יחזיק עצמו כרשע, כמאמרם במשנה (אבות ב, יג) ואל תהי רשע בפני עצמך, שאם כן יתיאש עצמו מן מעשים טובים, אלא יחזיק עצמו כבינוני, וגם אם הוא צדיק גמור, יחזיק עצמו כבינוני, ובהעלותו על לבו בשעת עשיית המצוה, שהוא וכל העולם תלוי בעשיית המצוה הזאת, יתלהב לבו, ויעשה המצוה בדביקות גדול ובחשק גדול עד מאוד, וכן יברח מן העבירה:

וזה שאמר זה יתנו כל, רצה לומר מי שהוא במדריגת צדיק, הנקרא כל העובר על הפקודים, ומי שהוא רשע שהוא עובר על פקודי התורה, מחצית השקל בשקל הקודש, כלומר שהוא באמצעות המשקל, כלומר, שהוא בינוני מחצה על מחצה, ועיין באור החיים טעם למה מבן עשרים שנה ולמעלה בשם הזוהר, כי קודם כ' עדיין לא נתישבה נשמתו בו, שבאתה אליו בן י"ג למאוס ברע ולבחור בטוב, ע"כ, וזה שאמר עשרים גרה השקל, רצה לומר המשקל של עשרים השנה, שנשמתו בגירות עצלו, ולא נתישבה עדיין בעשרים שנה הראשונים, אף על פי כן מחצית השקל, יחשוב בלבו שהוא מחצית השקל כנ"ל שהוא בינוני, תרומה לה', ועל ידי זה ירום לה' בהתלהבות גדול: ואמלא אותו רוח אלהים וכו' לחשוב מחשבות ולעשות בזהב ובכסף ובנחושת (לא, ג-ד). להבין מה שאמר לחשוב מחשבות וכו', דהנה אמרו רז"ל (ברכות נה, ב) יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ, ע"כ, והנה המשכן היה דוגמת העולם, וכל מה שעשה דוגמת העולם היה חושב באותן הצרופים ואותיות שנבראו בהם העולם, אשר עשה מהם דוגמתו, וזהו לחשוב מחשבות, בעת עשיית המשכן וכליו, היה חושב באותן צרופים ושמות שנבראו בהם העולם, ועשה דוגמתו ובמחשבה ובצירופי אותיות שנבראו בהם שמים וארץ:

ויאמר ה' אל משה לאמר ואתה תדבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדורותיכם וכו' (לא, יב- יג). להבין מלת ואתה מיותר, גם מלת אך, גם אמר שבתותי לשון רבים:

ונראה, דהנה הרב המגיד זלה"ה אמר פירוש על מה שכתוב בזוהר (הקדמה ב, א) אמא אוזפית מ[א]נהא לברתא, רצה לומר שאימא הוא עולם המחשבה בינה, אוזפיה מנהא, רצה לומר אותיות שבמחשבה, לברתא, לעולם הדיבור הנקרא מלכות, עכ"ד: ואפשר לומר, שזהו פירוש המוזכר בזוהר (הקדמה א, ב) באימא תמן קיימא לשאלה, רצה לומר שלמעלה מבינה אין השגה לתחתונים, אבל באימא שהוא בינה קיימא לשאלה, שהוא

אוזפית ומשאלת האותיות למטה לעולם הדיבור, המושג אלינו, ולעולם נקרא בלשון הגמרא (בבא מציעא מג, ב, סט, ב) שאלה הדרא בעינא, דבאמת, בעומד האדם להתפלל או לעסוק בתורה, צריך לחשוב שעולם הדיבור הוא השכינה, מדבר בו דיבורים לפני עולם המחשבה, ונמצא שהוא מחזיר אותיות לשרשם לעולם המחשבה, ועל כן נקרא שאלה והדרא בעינא:

ואפשר שזהו פירוש (ברכות פ"ה מ"ה) אם שגורה תפילתי בפי יודע אני שהוא מקובל, שמלת שגורה הוא לשון שילוח, כמו (עי' בבא מציעא פז, א) משגר כוס של ברכה, ואותיותיהם נשלחין ומושאלין מעולם המחשבה לעולם הדיבור, וזהו פירוש רש"י ז"ל (ברכות לד, ב) וז"ל ותחינתי נובעת מלבי אל פי כל מה שאני חפץ להאריך עכ"ל, ועולם המחשבה נקרא בינה ליבא, כמו שאמרו (ברכות סא, א, הקדמת תיקו"ז יז, א, תיקו"ז קכג, א) הלב מבין, ופי הוא עולם הדיבור מלכות, וזהו מלבי אל פי הן מושלחין ונשאלין במרוצה, יודע אני שהוא מקובל:

וזהו פירוש (שבת קיח, ב) אלמלא שמרו ישראל שני שבתות, מיד היו נגאלין, דאיתא בתיקונים (תיקו"ז מ, ב) שבת הגדול הוא בינה, שבת הקטן הוא מלכות, וזהו אלמלא שמרו ישראל שני שבתות, רצה לומר שיהיה תמיד ביחד עולם הדיבור עם עולם המחשבה, ולא יהיה נפסק משורשו, ובכל דבורים ובכל המצות ובכל העבדות יהיה תמיד דבוק עולם הדיבור עם עולם המחשבה ביחד, ויהיה תמיד שני שבתות ביחד, מיד היו נגאלין:

ובאמת האיך אפשר לבוא לזה שיהיה דבוק תמיד אל השורש עולם המחשבה, צריך להחזיק את עצמו כאין לגמרי, שעולם המחשבה הוא עולם הענוה שער אין, וזהו שאמר ואתה, שיש בך (ו)מדה של ענוה, כמו שכתוב (במדבר יב, ג) והאיש משה עניו מאד מכל האדם, דבר אל בני ישראל לאמר אך, רצה לומר שימעטו עצמם, כי כל מקום שנאמר אך ורק אינה אלא מיעוט (ראש השנה יז ,ב, ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה), ואם ימעטו את עצמם, את שבתותי תשמרו, יוכלו לשמרם שיהיה תמיד ביחד עולם המחשבה עם עולם הדיבור, ויהיה תמיד דביקות אל השורש, ועולם הדיבור מלכות נקרא כנסת ישראל, וזהו שאמר כי אות הוא ביני וביניכם, רצה לומר כי אות הם האותיות, ביני וביניכם, ונשלחין מעולם המחשבה אל עולם הדיבור הנקרא כנסת ישראל, ועל כן תראו שיהיה תמיד ביחד, ויהיה שגורה בפיכם:

או יאמר, כי אך הוא אהיה, גימטריא כ"א, ואת היא השכינה, שבתותי, והם שבתותי תשמרו, שיהיה תמיד ביחד כנ"ל:

או יאמר ואתה דבר אל בני ישראל לאמר וכו', מלת לאמר אין לו פירוש, כיון שאמר דבר אל בני ישראל מהו לאמר, ומה שאמר אך את שבתותי תשמרו פירש"י וז"ל אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה, שבת אל תדחה מפניה, כל אכין רקין מועטין הם, למעט שבת ממלאכת המשכן, עכ"ל, צריך להבין, מאיזה סברא הוה אמינא לדחות שבת, שצריך הכתוב למעט, וגם הקושיא מפורסמת בספרים מה שאמר למעט שבת ממלאכת המשכן, הלא אין זה מיעוט שבת, אלא ריבוי כח שבת, שאסור במלאכה אף במשכן, וגם מה נתינת טעם היא, כי אות הוא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם, ומה טעם לדעת על איסור שבת במשכן:

ונראה, דאמרו בגמרא (שבת קיח, ב) אלמלא שמרו ישראל שני שבתות מיד היו נגאלין, ובמקום אחר אמר (שם) כל המשמר שבת כהלכתו אף אם עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו, ולמדו מפסוק (ישעי' נו, ב) אשרי אנוש יעשה זאת וכו' שומר שבת מחללו, אל תיקרי מחללו, אלא מחול לו, הרי שדי בשבת אחד:

ונראה, דידוע (תיקו"ז מ, ב) דשבת הוא מדת מלכות יראה תתאה, ובשביל זה נבראו כל העולמות בשביל יראה תתאה מדת מלכות שיתגלה מלכותו, ועל כן נקרא יראה תתאה, לפני שהאדם צריך להיות תמיד ביראה שלא יפול למטה, להתענג בתענוגי עולם הזה ככל הנבראים , ולהתפלל תמיד על זה, כי הוא יודע שאי אפשר לו לשמור את עצמו ולעבוד את השי"ת, אלא הכל הוא מאתו ית', ולית ליה מגרמיה כלום, על כן אנו מתפללין אל השי"ת, וממליכין אותו על כל טובותיו ועבודתו ית', וכמו שכתבתי כמה פעמים שצריך להמליך השי"ת על כל טובות הנשמה וצרכי הגוף הגשמי, שהכל הוא מאתו ית', והוא מנהיג עולם הזה הגשמי כרצונו וחפצו:

וכתבתי במקום אחר (כא, ב) בשם הרב בוצינא קדישא מהו' אברהם בן הרב הקדוש בוצינא קדישא מוה"ר דוב בער זללה"ה שעל כן צוה הקב"ה לקדש כל השביעית, דהיינו בימים ימי השבת, ובשנים שמטה, ובשמיטין יובלות, וכולם לאסור במלאכה, לפי שמדרגה השביעית נגד עולם המעשה, וצוה לנו השי"ת לאסור במעשה, ולא להאמין בפעולה הגשמית, רק הוא ית' מנהיג עולם הזה כרצונו וכחפצו, ועל כן בשבת ובכל השביעית אסור במלאכה הגשמי , עכ"ד, ודפח"ח:

ועל כן שבת הוא עולם היראה תתאה מדת מלכות, שממליכין השי"ת על הכל, אף על מעשה עולם הזה, והוא מדת יראה שיהא ירא תמיד, ורואה שנפל למטה להתענג עם יצר הרע ככל הנבראים, עושה תשובה, ונקרא תשובה תתאה, תשוב ה"א אל וא"ו שבשם ית', ואמרו בתיקונים (תיקו"ז ה, ב) מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה, דאיהו

שכינתא עילאה דאיהו תשובה עילאה בינה, ושם זדונות נעשות זכיות, וכתבתי פירושו לפי מה שאמר הרב הקדוש בוצינא קדישא המפורסם מו"ה דוב בער זלה"ה שאדם אין צריך לראות רק שיהיה לו בחינת יראה בשלימות, ואהבה באה לו ממילא, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב ,ב) ודפח"ח:

וכיון שעושה תשובה מיראה בשלימות, בא לו אחר כך אהבה מהשי"ת, ועושה תשובה מאהבה, ובא אל עולם התשובה עילאה בינה, וזדונות נעשות כזכיות, ועל כן מאן דאית ביה יראת ה', אייתי ליה לידי ענוה שכינתא עילאה, ועל כן שבת שהוא יראה תתאה תשובה תתאה, מרומז במלת שבת, תשובה תתאה, שצריך האדם לעשות מתתא לעילא, והיפך מלת שבת ר"ת תשובה בתשובה שלימה, היינו תשוב ה' אל וא"ו שבשם, וכשיעשה תשובה מיראת ה', יצפה שיבא אליו מדת אהבה מאת השי"ת, וישוב אחר כך מאהבה, ויבוא לתשובה עילאה בינה, ששם זדונות נעשות זכיות:

ואיתא בתיקונים (תיקו"ז מ, ב) שבת הגדול נקרא בינה, ושבת הקטן נקרא מלכות, וזהו אלמלא שמרו ישראל, ושמרו לשון המתנה, כמו (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר, אלמלא ישראל עושין תשובה מיראה כראוי, תשוב ה' אל וא"ו שבשם ית', וימתינו ויצפו שיבוא אליהם שבת שני, הנקרא שבת הגדול, תשובה מאהבה, ואז זדונות נעשות זכיות, מיד היו נגאלין:

וזהו כל המשמר שבת כהלכתו, לקיים שלא לעשות ל"ט מלאכות ותולדותיהן, ולא להאמין במעשה הגשמי, רק שהוא ית' מוליך עולם הגשמי כרצונו וכחפצו, והוא יראה ותשובה תתאה, אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו, כי אין לך דבר שעומד בפני התשובה, ויצפה גם כן שיבוא אליו אהבה, וישוב גם כן מאהבה, וזדונות נעשות זכיות:

וזהו פירוש (ישעיה נח, יג) אם תשיב משבת רגליך עשות חפציך, שתשוב מחמת שבת, מן הרגילות שלך בכל ששת ימי המעשה לעשות בטבעית, כמו שכתוב (דברים יד, כט) וברכתיך בכל אשר תעשה, ובשבת תשוב מזה מעשות חפציך במעשה, ואם נכשלת כבר, תשוב אליו ית' תשובה תתאה, וכבדתו מעשות דרכיך ודבר דבר, ודרשו רז"ל (שבת קיג, ב, קנ, א) דבור אסור, הרהור מותר, כי העיקר שלא לעשות שום מעשה, כמו שאמרו בגמרא (סנהדרין סה, ב, כריתות ג, ב) עקימת שפתיו הוה מעשה, ועל כן דיבור אסור והרהור מותר:

והנה מלאכת המשכן היה תיקון למעשה עגל, וזהו שאמר דבר אל בני ישראל לאמר, שיעשו תשובה מתחילה קודם עשייתם, כי אמירה הוא בלב, עולם התשובה, בינה לבא, ומביא ראיה בליקוטי תורה (פר' יתרו עה"פ כה תאמר לבית יעקב) מלשון הכתוב

(משלי א, ב) אמרי בינה, אך את שבתותי תשמרו, ופירש"י ז"ל מפני שהיו רדופין וזריזין במלאכה, כלומר שהיו חושקין לעשות תיקונים, ולבל יעלה כונתם לדחות שבת ח"ו, מחמת קל וחומר, אם דוחין שבת מחמת תיקון הגוף, מכל שכן שידחה שבת מפני תיקון הנפש, לזה אמר אך, לשון מיעוט, למעט שבת ממלאכת המשכן הגשמי, וישבר שבת מלאכת המעשה של משכן, בל"ט מלאכות שהיה מלאכת המשכן בחול, ובשבת ימעט עשיית הגשמי, רק ושמרו שבת כהלכתו, בל"ט מלאכות, ולשבר מעולם עשיה, כי מה לכם להיות זריזין ורדופין במלאכת המשכן ולחלל שבת, אדרבה ישמרו שבת כהלכתו בל"ט מלאכות, וזהו יהיה תיקונ[י]ם על עבודה זרה שעבדו, כי המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מחול לו:

וכן היה באמת, עדים שהתנצלו מהר חורב על ידי מעשה עגל, הוחזר להם בשבת, כי עיקר תיקונם הוא שמירת שבת כהלכתו במעשה הגשמית, ועל כן אמר אך את שבתותי תשמרו, שתשמרו שבת כהלכתו, והשבת ימעט מלאכת המשכן הגשמי, וישובו תשובה תתאה שבת הקטן, ויצפו וימתינו שיבוא אליהם שבת הגדול:

ואמר הטעם על שמירת שבת במעשה הגשמי במלאכת המשכן, ולא תהיו רדופין וזריזין למאכת המשכן לתקן תיקונים, כי אות הוא ביני וביניכם, ובחינת אותיות הוא בחינת המעשה, ובשבת ישברו בחינת המעשה, ולא יאמינו בבחינת המעשה שלהם אף בתקונם במלאכת השבת, כי אי אפשר להם לתקן החטא ולשוב בתשובה בלעדו ית', וזה לדעת כי אני ה' מקדשכם ומטהר אתכם, ועל כן אל תהיו זריזין ורדופים במלאכה כנ"ל: ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם וכו' (לא, טז). להבין מה שאמר את השבת, מלת את מיותר, והוה ליה למימר ושמרו בני ישראל השבת, ומלת לדורותם דרשו חז"ל (זוה"ק רעיא מהימנא ח"ג רלח, ב, תיקו"ז ע, א) לשון דירה, ומה שאמר ברית עולם ביני ובין בני ישראל, וכי שבת מדת ברית, הלא שבת היא מדת מלכות:

ונראה, דכתיב בהתחלת עץ חיים (שער א פ"א) כשעלה ברצונו ית' לברוא העולם, כדי שתתגלה מלכותו, כי אין מלך בלא עם, ולהיטי[י]ב לברואיו, למען דיתקרי רחום וחנון, כי מדרך הטוב להיטי[י]ב, ולא היה מי שיקבל טובו שלשה עשרה מכילין דרחמי, על כן ברא העולמות בהשתלשלות עד העולם העשיה הוא מדת מלכות: והשני טעמים הם אחד , כי אמרו (בראשית רבה א, א, ויק"ר לו, ד) בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית היה בריאת עולמות, ובני ישראל הם מקבלין עליהם עול מלכותו, כדי להיטב לנשמות

ישראל שימשוך עליהם שלש עשרה מכילן דרחמי, כי הם מקבלין מדת מלכותו עליהם, ולא אומה אחרת:

וידוע (זוה"ק ח"ג רכה, א), דמדת מלכות לית ליה מגרמיה כלום, והוא מדת יראה תתאה, ואנו בני ישראל המקבלין עלינו עול מלכותו ומקיימין מצותיו על פי התורה שנתן לנו, להפריש בתענוגי עולם הזה, בין אסור ובין מותר, ועל כן ברא השי"ת את האדם בעולם הזה נשמה מן העליונים וגוף מן התחתונים, ונתן לנו התורה והמצוה, לבל לדמות לברואי עולם הזה הממלאים תאותם בתענוגי עולם הזה, בעצת היצר הרע המסיתו לתענוגי עולם הזה בין אסור ובין מותר, אלא אנו בני ישראל המקבלין עלינו גזירת מלכותו ומצותיו, צריכין לילך בגזירות התורה ומצותיו: ומדת מלכותו הוא מדת יראתו, כמו שכתוב (דברים יז, טו) שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך (סנהדרין פ"ב מ"ה), וזהו (קהלת ג, יד) ו[ה]אלהים עשה, כלומר שברא עולם העשיה, שייראו מלפניו, וזהו יראה תתאה שיהא ירא תמיד בלי הפסק, שלא יפול למטה, ולמשוך אחר תענוגי הגוף המדובק ביצר הרע למלאות תאותו, אלא להנהיג את הגוף אחר שכל הנשמה על פי התורה, ובשביל יראה תתאה הנקרא מדת מלכות, ברא כל העולמות, וכשישראל מקבלין עליהם עול מלכותו, הוא ממשיך חסדו וטובו עליהם, ואין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז, כ), ופשיטא המוני עם, על כן צריכין שימשוך עליהם שלשה עשרה מכילין דרחמין, ולרחם עליהם אף על פי שנלכדו בעצת היצר הרע:

וידוע (פסחים קו , א), דששת ימי המעשה יום ראשון ושני ושלישי הם נקראין אחר השבת, ואנו מעכבין השבת שעבר שלא ילך מאתנו קדושתו לגמרי, היינו נפש רוח ונשמה שקבלנו בשבת העבר, אלא ביום הראשון בסופו מסתלק בחי' הנשמה לגמרי, וביום ב' מסתלק בחי' הרוח לגמרי, וביום ג' מסתלק בחי' הנפש לגמרי, ואחר כך מתחיל יום רביעי וחמישי וששי, וביום רביעי מקבל בחי' הנפש קצת משבת הבאה, וביום ה' מקבל בחי' הרוח קצת משבת הבאה, וביום וא"ו מקבל קצת בחי' הנשמה משבת הבאה, ועל כן הם נקראים קמי שבתא:

ונמצא כל ששת ימי המעשה, צריכין אנו לעבוד שנקבל שבת הבאה, ובמה אנו עובדין השי"ת, ומקבלין שבת הבאה היינו עם שבת, כי שלשה ימים הראשונים הם אחר שבתא, ושלשה ימים האחרונים הם קמי שבתא כנ"ל, ומלת ושמרו יש לו שני פירושים, האחד לשון שמירה, ותרגומו ויטרון בני ישראל, והשני לשון המתנה, כמו (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר, שהיה ממתין ומצפה עליו, וכן כאן פירוש ושמרו הם שני פירושים, כי בשלשה ימים ראשונים של ששת ימי המעשה אנו משמרין השבת,

ותרגומו ויטרון, ואנו נוטרין אותו שלא יסתלק תיכף לגמרי, ובשלשה ימים האחרונים אנו ממתינין ומצפים על שבת הבאה, ומקבלין הארתו בנפש רוח ונשמה כנ"ל: וזהו ושמרו בני ישראל את השבת, כלומר, ואת, הוא עם, כלומר עם השבת, שבכל ששת ימי המעשה, שבשלשה ימים ראשונים יהיה נוטר השבת העבר שלא יסתלק, ובשלשה ימים אחרונים אנו ממתינים ומצפים על שבת הבאה, ובדבר זה יקבל קצת קדושתו בנפש רוח ונשמה שלו, ובכח שבת שבששת ימי המעשה, יעשה השבת הבא מדת יראה, שהוא מדרגה שביעית, לדרתם, שיהיה דר תמיד במדת יראה תתאה, שלא יפול בתענוגי התחתונים בעצת היצר הרע:

וידוע מה שכתוב בספרים (שערי אורה שער א), שמדת אל, חסד הראשון כדי להיטיב לישראל (זוה"ק ח"ג לא, א), הוא נקרא כל, הוא מדת ברית, וזהו ברית עולם, כי חסד עליון נקרא יסוד האויר, כלומר, מה שאני התקשרתי ונגמרתי שיהא עולם הזה, בשביל שבת, יראה תתאה מדת מלכות, וזהו ביני ובין בני ישראל, שהם יקבלו עליהם מדת מלכותי ויראתי, ואני אמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמין, וכן עשיתי אות זה בעולם, ובששת ימים עשיתי השמים והארץ ונחתי ביום השביעי:

או יאמר ושמרו בני ישראל, להבין מה שאמר לעשות את השבת, ומה עשייה שייך בה, דודאי אין כוונתו על עשיות השבת במאכלים הגשמיים:

ונראה, דהנה אמרתי פירוש הפסוק (שיר השירים ח, ח) אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה, דידוע דאי אפשר לקבל שום שפע מן העולמות העליונים אלא על ידי מדת מלכות הוא השכינה, ויש לה עליה על ידי ישראל, אם עובדין הש"י אז עושין אותה בבחי' פרצוף גמור, ואם ח"ו הוא להיפך, אז מדת מלכות בסוד נקודה, וזהו אחות לנו קטנה, על דרך שאמרו ז"ל (שמות רבה נב, ה, במדבר רבה יב, ח, שהש"ר רבה ג, ב) לא זז מחבבה עד שקראה אחותי, וזהו אחות לנו קטנה, רצה לומר שהוא בסוד נקודה קטנה, ואינו בבחי' פרצוף, ומחמת זה, ושדים אין לה, אי אפשר לינק ממנה ולקבל שפע ממנה:

מה נעשה לאחותינו, דידוע מה שכתב האריז"ל (עץ חיים שער ט) כי אחר שבירת הכלים היתה תיקון העולמות על ידי שם מ"ה, וכן אי אפשר לאדם לתקן שום דבר, רק אם הוא בבחי' מ"ה, אז יוכל לתקן השבירה, וזהו מ"ה נעשה לאחותינו, רצה לומר נעשה אותה בבחינת פרצוף על ידי שם מ"ה, ואמר אחר כך ביום, רצה לומר נעשה אותה בבחי' פרצוף ביום עכ"פ, כי בלילה היא תמיד בבחי' נקודה קטנה, כמו שכתב האריז"ל בסידור בברכת המפיל (סדר השכיבה) עיין שם, וזהו ביום, עכ"פ נעשה אותה בבחי' פרצוף,

ואמר אחר כך שידובר בה, רצה לומר אם תהיה בבחי' פרצוף, אז נעשה הנהגה על ידה, ומלת שידובר מלשון (סנהדרין ח, א) דבר אחד לדור, וינהגו העולמות על ידה, ויקבלו ממנה השפע:

וידוע, דכל עבודתינו וקיום מצות עד ביאת המשיח הכל לעשות זווג יסוד ומלכות, ובני ישראל הוא מדת יסוד, ושבת הוא מדת מלכות (תיקו"ז מ, ב), וזהו שאמר ושמרו, כלומר, שישמרו שיהיו בני ישראל, רצה לומר מדת יסוד, את השבת, מדת מלכות, רצה לומר שיהיה תמיד בבחי' יחוד גמור מדת יסוד ומלכות, ואמר לעשות את השבת, רצה לומר שתעשו מדת מלכות הנקרא שבת, שתהיה תמיד בחי' פרצוף ולא נקודה, וזהו לעשות את השבת, לעשותה בחי' פרצוף, שיהיה ראוי לזווג, וזהו לדרתם (זוה"ק רעיא מהימנא ח"ג רלח, ב, תיקו"ז ע, א) לשון דירה, כלומר, שיהיה בבחינת בית, שיהיה נקרא ביתא דיליה:

וביום השביעי שבת וינפש (לא, יז). אמר ריש לקיש כיון ששבת וי אבדה נפש (ביצה טז, א), כלומר, במוצאי שבת, עיין פירש"י:

ויש לפרש, דהנה מצות יראה שצונו הבורא ית' הוא אין סוף, ואם רואה האדם שיש לו יראה גדולה, אף על פי כן יתחזק יותר בעבודתו וביראתו, כי יראתו גם כן אין סוף, אבל אם יחשוב אדם שיש לו יראה בשלימות, אז אין לו כלל, ואבדה יראתו ממנו, ובחי' יראה הוא מדריגה תחתונה בחי' נפש, ושבת היא בחי' יראה, וזהו שאמר כיון ששבת, רצה לומר אם יחשוב אדם ששבת, שיש לו יראה בשלימות, אז וי אבדה נפש, כלומר אבדה יראתו שהיא בחינת נפש:

ויחל משה את פני ה' אלקיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה (לב, יא). להבין, למה הזכיר משה רבינו ע"ה בתפילתו אשר הוצאת מארץ מצרים, ולכאורה זה הוא קטיגור, כמו שאמרו בגמרא (שבת פח, ב, גיטין לו, ב) עלובה כלה וכו' , ובשביל זה שהוציא אותם מארץ מצרים על ידי נסים ונפלאות ותיכף חטאו, על כן חרה אפו בם:

ונראה, דהנה אמרתי פירוש הפסוק (ויקרא כה, נה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, ולכאורה מלת עבדי הוא מיותר, והוי ליה למימר כי לי בני ישראל עבדים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים:

דאמרו רז"ל (קידושין לו , ב, בבא בתרא י, ב) בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הם בבחי' בנים, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום הם בבחי' עבדים, והנה במצרים היו ישראל במדריגה תחתונה שהיו עובדי עבודה זרה כמו שאמרו רז"ל (זוה"ק ח"ב קע, ב)

שהיה מקטרגים עליהם, הללו עובדי עבודה זרה, והללו עובדי עבודה זרה, נוסף לזה שהיו משוקעים בשערי טומאה, כמו שכתב האריז"ל (סידור האר"י הגש"פ) ולא יכלו להתמהמה, שאלולי היה מוציאן בזו השעה, והיו נכנסין בשער הנו"ן, לא היה יוצאין עולמית, והוצרך השי"ת בעצמו להוציאן, לא על ידי שרף, כי מלאך ושרף כשהיו באין שם היו נפגמין כמ"ש האר"י ז"ל:

וכל זה מפני שבריאת העולמות היה בשביל ישראל, כי (דברים לב, ט) חלק ה' עמו, וכל מקום שישראל הם, אף במדריגת התחתונים, הם של השי"ת, שבחר לחלקו, ושכינה תמיד עמהם, ועל כן אף במצרים שהיו בתכלית השפלות, לא היה מניח אותם להשתקע ח"ו בטומאה, והוציא אותן בעצמו, כי אי אפשר בענין אחר, וזהו כי לי בני ישראל עבדים, אף על פי שהם בבחי' עבדים, שאין עושין רצוני, אף על פי כן, הם שלי, שבחרתי בהם לחלקי, והראיה על זה, עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, ובארץ מצרים היו בודאי בחי' עבדים, ואף על פי כן הוצאתי אותם בעצמי, מפני שהם שלי לעולם, בכל מקום שהם, אף במדריגת התחתונים:

וזהו שאמר משה רבינו ע"ה, למה ה' יחרה אפך בעמך, שהם עמך לעולם בכל מקום שהם, אף במדריגת התחתונים הם שלך, והראיה על זה, אשר הוצאת בעצמך מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה, ושם היו ישראל יותר במדריגה תחתונה בשערי טומאה, ואף על פי כן הוצאת אותם בעצמך, מפני שהם שלך ועמך לעולם, בכל מקום שהם, ועל כן למה יחרה אפך בעמך, שהם שלך וחלקך לעולם:

ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדולה ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם (לב, ל). מה שאמר אולי אכפרה בעד חטאתכם, הלא אין בידו לכפר, וגם שאמר בעד חטאתכם, הוה למימר אולי יכפר חטאתכם, וגם מה שאמר בכל הפרשה בלשון חטא והוא שוגג, והלא עשו במזיד, וכן כשהשיב לו השי"ת מי אשר חטא לי וכו', וכן ופקדתי עליהם חטאתם, הכל לשון שוגג:

ונראה, דהנה כתבתי בפרשת חוקת (במדבר יט, ב) פירו[ו]ש דברי רש"י ז"ל מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, על פי הגמ' בעבודה זרה (ד, ב) אמר ר' יהושע בן לוי לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה, שנאמר (דברים ה, כו) והיה לבבם זה (ליראה אתי ולשמר את כל מצותי) כל הימים, והיינו דאמר ר' יוחנן משום רשב"י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה, ולא היו ישראל ראויים לאותה מעשה, אלא להורות תשובה, לומר שאם חטא יחיד, ללמוד מדוד שנתקבל בתשובה, ואם חטא צבור, ללמוד מצבור, ועיין פירש"י ז"ל וז"ל לא עשו ישראל את העגל, כלומר גבורים ושולטין

ביצרם היו, ולא היו ראויין להתגבר יצרם עליהם, אלא גזירת מלך היה לשלוט בהם היצר הרע, כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה, שאם יאמר לא אשוב, שלא יקבלני, אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל, שכפרו בעיקר ונתקבלו בתשובה, עכ"ל:

ואפשר לומר, מה שהיה גזירת מלך שישלוט בהם היצר רע, כדי להורות תשובה, דרש"י ז"ל כתב בפרשת בראשית בפסוק (בראשית ב, ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, והוא מהגמ' (מנחות כט, ב), וז"ל, דבר אחר בהבראם, בה"א בראם, שנאמר (ישעי' כו, ד) כי ביה ה' צור עולמים, ולמדך כאן, שעולם הזה נברא בה"א, רמז שירדו למטה לראות שחת, כה"א זאת, שפתוחה למטה וחתומה מכל צדדים ופתוחה למטה, לרדת דרך שם, עכ"ל:

והנה ה"א ראשונה הוא עולם התשובה, ונברא עולם הזה עם התשובה, מפני שהאדם כללות קומת ישראל, אשר בשבילם נברא כל העולמות בהשתלשלות עד העולם הגשמי הזה, שהוא מלובש בבשר וגידין, כמו שכתוב (איוב י, יא) עור ובשר תלבישני וכו', ומדובק ביצר הרע, ממעי אמו מוכן לחטוא, כמו שכתוב (קהלת ז, כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, על כן נברא העולם הזה עם התשובה, לשוב אל הש"י ולבא אל השורש:

ועל כן אמרו (סנהדרין צז, ב) כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, וזהו (שם צז, א) אין בן דוד בא אלא בהיסח הדעת, והוא פלא, וכי אפשר ח"ו שישראל ח"ו יסיחו דעתן, ויתיאשו מן הגאולה, וח"ו לא יתפללו ויבקשו על הגאולה, בשמונה עשרה כאשר תקנו, ובשאר מקומות, אלא כוונתן כנ"ל, כי כלו כל הקיצין, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, וכשאדם מפשפש במעשיו ובדבוריו ומחשבתו, בחיפוש היטב, מה שעשה מיום עמדו על דעתו, אם הוא על פי התורה, אז יראה וימצא חטאו וחסרונו בכל הדברים, והרוצה בתשובה מזכיר לו עונות שעשה כבר, ונשכחו ממנו, וממילא, יבין בשכלו מה שפגם בדבורו ומחשבותיו, אשר לא נזכר בהם להשמר מן החטא, ונעשה שפל מאוד בעצמו, ורואה בעיני השכל שלו, שרחוק הוא שיבא משיח, ומסיח דעת מזה, ומתחרט על העבר, ומשים על לבו לראות בעינא פקיחא על כל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו,וכשכולם יעשו כן, אז יבא משיח לגאלנו, וזהו ממש דבריהם, כלו כל הקיצין, ואינו תלוי אלא בתשובה, לבא אל השורש שממנו נברא: ועל כן היה גזירת מלך שישלוט בהם היצר, כדי להורות תשובה לרבים, כמו שפירש"י ז"ל, שאם יאמר לא אשוב, שלא יקבלני, אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל, שכפרו בעיקר ונתקבלו בתשובה:

ואין לומר, כיון שגזירת מלך היה שישלוט בהם היצר כדי להורות תשובה, אם כן לא היו חייבים כלל בדבר, אלא צריך לומר, שהיה הדבר הזה כמו נסיון, כמו ששמעתי ענין הנסיון כמו העקידה ודומיהן, שאמר הש"י לאברהם קח נא את בנך ובקש ממנו הש"י לעמוד בנסיון זה, כמו שפירש"י ז"ל שם , ומה היה צורך שיבקש ממנו הש"י לעמוד בנסיון, ולהעלות את יצחק לעקידה, וכי לא ידע אברהם, שאם לא ישמע ח"ו, ימות יצחק ביסורין גדולין, והיה לו צער יותר מן העקידה, אבל הענין הוא, כשמנסה השי"ת את האדם, אז לוקח ממנו זו האמונה שבידו ית' להמית ולהחיות, ושמן תורק שמך (שיר השירים א, ג), כמו שמן ערב עם בשמים שעומד בכלי, ואף על פי ששופך השמן מן הכלי נשאר הריח בכלי, כן כל דבר שבקדושה שאף על פי שיצא האור, נשאר הרשימה בו, ומזה הרשימה שנשאר בו, הוא מתחזק, ומתאמת ומתגבר לעשות רצון הבורא ית', ועומד בנסיון:

וכן היה בזה המעשה, שישראל שבאותו הדור היו גבורים אז, ושליטין ביצרם, ולא היו ראויין לאותה מעשה, והיה גזירת מלך ליקח מהם האמונה גדולה שהיה להם אז, ויוכל היצר לשלוט בהם, אבל לפי גודל הארתם שהיו להם, אז נשאר להם גם כן גודל הרשימה מהאור שנלקח מהם, והיו להם להתאמץ ולהתגבר בזה הרשימה שלא לחטוא, והבחירה נתנה ביד האדם, ואם היו מתאמצין ומתגברין ועמדו בנסיון, ולא לעשות מעשה זו, היה חירות ממלאך המות, ולא היו חוטאין לעולם, כמו שאמרו שם בגמרא (עבודה זרה ד, ב), ולא היו צריכין לעשות תשובה, אבל כיון שלא עמדו בנסיון, ועשו אותו מעשה, ונתקבלו בתשובה, מזה הוא הוראת תשובה לרבים, וזהו היה גזירת מלך, לנסות אותם וליקח מהם האמונה גדולה, שיוכל היצר לשלוט בהם, והבחירה בידם כנ"ל:

על כן מעשה זו, כיון שגזירת מלך לנסות אותם וליקח מהם האמונה גדולה, אף על פי שלא עמדו בנסיון, אינם נקראין מזידין, רק שוגגין, שלא היה להם אמונה גדולה, רק חטאם שלא התחזקו ברשימה גדולה, מהאור שנשאר בהם, ולעמוד בנסיון, וזהו שוגג גמור, ועל כן נזכר בכל הפרשה לשון חטא כנ"ל:

ובאמת, אף השוגג צריך כפרה, וזהו שאמר להם משה, ועתה, כלומר תעשו תשובה, כמו שכתוב במדרש (בראשית רבה לח, ט, תנחומא בשלח סי' טו) אין ועתה אלא תשובה, ובזה שתעשו תשובה אעלה אל ה', והיה לי עליה אל ה', שהיה לו ירידה עבור חטאם, כמו שכתוב (לב, ז) לך רד, וכשתעשו תשובה, יהיה לי עליה, ומשה רבינו מסר נפשו עליהם, כמו שכתוב (לב, לב) ואם אין מחיני נא מספרך, כן הודיע לישראל שימסור נפשו עליהם, כדמיון הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו (ביצה טז, א), וזהו שאמר אכפרה

בעד חטאתכם, לשון מדבר בעדו, אמר על עצמו שהוא יהיה כפרה, ויקבל על עצמו מיתה בעד חטאתם:

והביטו אחרי משה עד באו האהלה (לג, ח). יש מרבותינו שדרשו (במדבר רבה יח, כ, תנחומא קרח י) מלמד שחשדוהו באשת איש , והוא פלא גדול לומר, שהיו טפשים כל כך לחשוד את משה באשת איש:

ונראה דאמרו חז"ל בסנהדרין בפרק ואלו הנשרפין (סנהדרין פא, א) דרש רב אחא ברבי חנינא, מאי דכתיב (יחזקאל יח, ו) אל ההרים לא אכל, שלא אכל בזכות אבות, ועיניו לא נשא אל גלולי ישראל, שלא הלך בקומה זקופה, ואת אשת רעהו לא טמא, שלא ירד לאומנות חבירו, ואל אשה נדה לא יקרב, שלא נהנה מקופה של צדקה. ע"כ: ולהבין, למה דרש ואת אשת רעהו לא טמא, שלא ירד לאומנות חבירו, ועל פי פשוט יש לומר, דדרש שלא רצה להנות מתענוג שנהנה חבירו ממנו, ועל כן דרשו זה, כי התחיל אל ההרים לא אכל, שלא אכל בזכות אבות, ואם כן מירי בצדיק גדול שאינו צריך לזכות אבות, רק בזכותו, ואם כן למה אמר ועיניו לא נשא אל גלולי ישראל, מה רבותא שלא עבד עבודה זרה, ועל כן דרשו שלא הלך בקומה זקופה, כי המתגאה כאלו עובד עבודה זרה (סוטה ה, א), ועל כן דרשו נמי ואת אשת רעהו לא טמא, כי מאי רבותא על צדיק גדול שלא בא על אשת איש, ועל כן דרשו נמי שלא ירד לאומנות חבירו, רצה לומר שלא רצה להנות מהתענוג שחבירו נהנה ממנו, שזהו אצל צדיק גדול כמו אשת איש, שנהנה מתענוג של חבירו, כן מי שירד לאומנות חבירו, נהנה גם כן מתענוג של חבירו:

והנה פירוש של (תפילת שמו"ע של שחרית בשבת) ישמח משה במתנת חלקו, נדפס בסידור האריז"ל (שחרית לשבת) שנטל משה האורות והכתרים שהם עדים של ישראל שנתנצלו מהם בחורב, ונטלם משה, והוא אינו רוצה להשאר באותן כתרים, ושמח בחלקו, ואינו מתאוה לחלקם של ישראל, ואינו אומר אחר שאני לא חטאתי והם חטאו, וכבר זכיתי חלקם, אם כן אקח את שלי ואת שלהם, אמנם הוא שמח בחלקו, ומחזיר להם חלקם, כי עבד נאמן קראת לו, ע"כ בקיצור:

וזהו הפסוק והביטו אחרי משה כתוב אחר מעשה העגל, אחר שהתנצלו עדים מהר חורב, והוא לקח אותם, והם חשדוהו שלא יחזיר להם האורות והכתרים שנטל משלהם, אלא יחזיק אותם לעצמו, וזהו מלמד שחשדוהו באשת איש, שחשדוהו שרוצה להנות מתענוג של חבירו, שנקרא אשת איש כנ"ל:

ובזה יובן מה שאמרו בגמרא במועד קטן פרק אלו מגלחין (יח, ב) על פסוק (תהלים קו, טז) ויקנאו למשה במחנה, אמר רב שמואל בר יצחק, מלמד שכל אחד ואחד קנא לאשתו

ממשה, והמאמר זה יותר הוא תמוה על פי פשוטו, האיך אמר שכל אחד קנא לאשתו ממשה, אף מי שהיה לו אשה גדמת ומכוערת ביותר, אף על פי כן קנא לה ממשה, ועוד קשה האיך דרש מפסוק ויקנאו למשה שכל אחד קנא לאשתו ממשה, ואם כן הוי ליה לכתוב ויקנאו ממשה, ולמה כתוב ויקנאו למשה:

ולפי דברינו הנ"ל יובן זה, דלשון קנאה אינו יוצא מפשוטו, כמו (אבות ד, כח) הקנאה והתאוה והכבוד, ומי שהוא רואה איזה דבר בחבירו עשירות או שאר טובות מהשי"ת, ואין לו מזה הטובה, הוא מקנא בחבירו, ופשיטא, מי שהיה לו איזה טובה גדולה ונאבד ממנו על ידי מעשיו, ובא זה הדבר בעצמו ליד חבירו בהיתר גדול, שלא עשה חבירו שום פעולה שיבוא לידו, אף על פי שיודע שחבירו אינו חייב בדבר, שלא עשה שום פעולה שיבוא לידו, אף על פי כן הוא מקנא את חבירו ביותר, בכל עת שרואה טובה שהיה אצלו, ועכשיו הוא ביד חבירו:

ואם כן כיון שחשדוהו למשה שלא יחזיק להם האורות והכתרים שנטל משלהם, רק יחזיק אותם לעצמו, להנות מהם, ורוצה להנות מתענוג חבירו שנקרא אשת איש, לפיכך היו מקנאין אותו עם התענוג הזה, האורות והכתרים שכל אחד היה מקבל תענוג ממנו, המכונה בשם אשתו, ועכשיו הוא ביד משה, שהוא מקבל תענוג מהם: וזהו שדרש הפסוק ויקנאו למשה, שהיו מקנאין למשה, שכל אחד קינא לאשתו, רצה לומר לתענוג של משה, רצה לומר שהוא ביד משה, היו מקנאין אותו על זה, שבא התענוג שלהם לידו, ולפי דברי הגמרא דאמר התם משום שנאה הוא דעביד, וזהו שכל אחד קנא לאשתו, רצה לומר שהיה מקנא לתענוג שלו ממשה, משום דבא ליד משה שהיו שונאין אותו, היו מקנאין על זה התענוג ביותר, וזהו שדרשו ויקנאו למשה, שהיו מקנאין שבא ליד משה, אבל אם היה התענוג שלהם בא ליד אוהב נאמן דבוק מאח בלי שום השתדלות היה להם הנאה שבא לידו, ולא ליד אחר, רק מחמת שנאה, היה מקנא כל אחד ואחד על התענוג שלו שבא ליד משה, וזהו שכל אחד קנא לאשתו, שהיה מקנא לתענוג שלו, ממשה, בשביל שבא ליד משה שהיה שונאין אותו, והתענוג שלהם בא ליד שונא, היו מקנאין ביותר:

ואשר דרשו רז"ל זה הדרש בחשדוהו באשת איש מזה הפסוק והביטו אחרי משה עד בואו אהלה, והאיך נרמז זה הדרש בזה הפסוק, יש לומר דהנה קשה על מלת האהלה דכתוב בשני ההי"ן, והוי ליה למימר לכתוב עד בואו אהלה, כדין (יבמות יג, ב) כל תיבה שצריך למד בתחילתה הטיל ה"א בסופה, א"כ נכון ה"א אחרונה במלת אהלה, אבל ה"א הראשונה למה לי:

והנה רש"י ז"ל כתב בפ' לך לך (בראשית טו, ז) כל הבטה הוא מלמעלה למטה, וכך דרשו זה הפסוק והביטו אחרי משה, לפי דברי הגמרא שהיו שונאים אותו, והביטו אחרי משה שהוא במדריגה למטה והם הביטו עליו מלמעלה, עד בואו רצה לומר שהיו מביאין אותו במחשבתם האהלה, כי ידוע מי שיש לו הנאה מדבר ומתענג ממנה הוא מקבל, ובחי' נוקבא הוא שמקבל תענוג, וזהו שהיו מביאין אותו במחשבתם, וזהו עד בואו, רצה לומר שהיו מביאין אותו במחשבתם האהלה, וזהו עד בואו האהלה, וה"א ראשונה של האהלה מורה בחי' נוקבא, כלומר, שמקבל תענוג מן האוהל, כי ביתו זו אשתו (ראה יומא פ"א מ"א), ורוצה לקבל תענוג שלהם, ולא יחזיר להם האורות, וזהו מלמד שחשדוהו באשת איש:

ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה וכו' ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה (לג, יב- יג). עיין פירש רש"י ז"ל על ראה אתה אומר אלי וז"ל, תן עיניך ולבך על דבריך וכו', ולהבין שאמר משה דברים כאלו לפני השי"ת, וכן אחר כך שאמר וראה כי עמך הגוי הזה, האיך שייך כאן פירש"י ז"ל תן עיניך ולבך וכו', וגם מה שאמר הודיעני נא את דרכיך ואדעך וכו', מלת את מיותר, והוי ליה למימר הודיעני נא דרכיך, וגם מה זה שאמר אחר כך ואדעך פעם שני:

ונראה, דהנה רש"י ז"ל פירש בפסוק (לב, לב) ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת וז"ל, מספרך מכל התורה כולה, שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים, עכ"ל, ולכאורה הוא תמוה, הלא משה רבינו ע"ה שהיה בבחי' מה, ובכל ביתו נאמן, ולא היה מכוון להנאת עצמו בשום דבר, ירע בעיניו שלא יאמרו שלא היה כדאי לבקש רחמים:

אבל לפי פשוט נראה, דרש"י ז"ל פירש בפסוק (לג, א) לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית וז"ל כלפי שאמר לי בשעת כעס לך רד, אמר לו בשעת רצון לך עלה, עכ"ל, מזה נראה, כשאמר לו הש"י לך רד, היה לו ירידה, כמו שפירש רש"י ז"ל בפסוק (לב, ז) לך רד, לפיכך אמר לו אחר כך לך עלה, שיהיה לו עליה, כי עליית משה רבינו ע"ה היה על ידי ישראל, ובשעת כעס היה לו ירידה:

וכן מצינו שאותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, לא היה הדיבור עם משה, ואם כן בשעת ירידה שאמר לו השי"ת לך רד, שנפל ממדריגתו בחי' מה בשביל ישראל, היה קשה בעיניו, שלא יאמרו שלא היה כדאי לבקש רחמים, אבל באמת משה רבינו ע"ה הרגיש בזה שנפל ממדריגתו בחי' הדעת ומ"ה שלו:

והנה הרב הקדוש בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זללה"ה אמר פירוש (שמות לד, ז) נושא עון, רצה לומר שנושא העון למקום גבוה, הוא חכמה, ודרך משל, אם מדברים דברי שטות לפני חכם גדול אינו כועס, אבל הוא מלא שחוק פיו על השטות, וכן אין אדם עובר עבירה, אלא אם כן נכנס בו רוח שטות (סוטה ג, א), ונושא עון למקום גבוה אל החכמה, ושם הוא שחוק, ונמתקו שם כל הדינין, ודפח"ח: והנה השכינה נקראת כנסת ישראל, רצה לומר כללות נשמות ישראל, ולפי מעשה האדם אם לטוב אם לרע, כן הוא פועל במדת מלכות, שיהיה כך הנהגה, אבל כשמביאין העון למעלה אל חכמה, שם נמתקו הדינין כנ"ל, וחכמה ובינה הם תרין רעין דלא מתפרשין (זוה"ק ח"ג ד, א), וחכמה נקרא בחי' עינים בחי' ראיה, וזהו שאמר משה ראה, רצה לומר שיבא העון אל חכמה ובינה בחי' עינים, וזהו שפירש"י ז"ל תן עיניך ולבך, כי חכמה הוא בחי' עינים, ובינה לבא (הקדמת תיקו"ז יז, א, תיקו"ז קכג, א), אל דבריך, אל השכינה הנקרא דיבור, רצה לומר שתעלה הנהגה של מדת מלכות שפעלו במעשיהם, תעלה למעלה אל חכמה ובינה, וימתקו הדינין:

ובא בטענה זו, שהשי"ת אמר לו לך עלה אתה והעם הזה, ואמר לו בשעת רצון לך עלה כדי שיהיה להם עליה, ואמר לו אתה והעם הזה, רצה לומר שהוא יעלה את העם הזה, למדריגתם שהיו בראשונה, ומשה הרגיש בעצמו שלא בא עדיין לבחינתו בחי' הדעת ומ"ה שלו, כאשר כתבתי למעלה, וזהו שאמר אתה אומר אלי העל את העם הזה, כלומר שאני אעלה אותם למדרגתם הראשונה, ואתה לא הודעתני, רצה לומר אני לא באתי לבחי' הדעת, שאוכל להעלותם, את אשר תשלח עמי, כי משה רבינו ע"ה זכה לבינה כמאמרם ז"ל (ר"ה כא, ב), שהוא בן י"ה, כמו שכתוב בזוהר (זוה"ח ח"ב כה, ב), וכן בתחילת השליחות שאמר לו השי"ת (ג, יב) כי אהיה עמך, ואהיה הוא בינה, וכן אמר לו (שם) כי אנכי שלחתיך, הוא אנכי דיציאת מצרים, הוא בינה, ואשר הוא בינה:

וזהו שאמר לו לא הודעתני, עדיין לא באתי לבחי' הדעת שאזכה, את אשר תשלח עמי, שהוא אהיה, שמשה רבינו ע"ה זכה ששכינה היתה מדברת מתוך גרונו, ומדת מלכות נקרא את, וזהו את אשר תשלח עמי, ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא וכו', כי מי שהוא בבחי' דעת, הוא עובד הש"י בכל הדברים הגשמיים, ומקיים (משלי ג, ו) בכל דרכיך דעהו, וכמו שכתוב בש"ע (א"ח סימן רל"א) עיין שם , ונמצא, הכל הוא מצות, אפילו דברים הגשמיים, ומלת את דרשו רז"ל על הטפל, כמו שאמרו (עירובין ד, ב, פסחים כב, ב) את בשרו, את הטפל לבשרו:

וזהו שאמר הודיעני נא, שבא לבחינת הדעת, את דרכיך, רוצה לומר אפילו דברים הגשמיים הטפלין אל התורה והמצות, יהיה הכל דרכיך, רצה לומר יהיה הכל מצות, בעשותן בבחי' הדעת, ומקיים בכל דרכיך דעהו, וזהו ואדעך, בכל הדברים, למען אמצא חן בעיניך, וזהו וראה, שתבוא הכל אל בחי' החכמה הנקרא ראיה, כי עמך הגוי, ובשבילם תעשה ולא בשבילי:

ועל ואתה אמרת ידעתיך בשם, פירש"י ז"ל שאמר לו וגם בך יאמינו לעולם, וזה שאמר לו השי"ת אחר כך, גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה וכו' ואדעך בשם, אם נאמר גם כן פירוש שבכך יאמינו לעולם, כבר אמר לו, ודבור שיצא מפי השי"ת לטובה אינו חוזר: ואפשר לומר, לפי שאמר משה הודיעני נא דרכיך למען אמצא חן בעיניך, כלומר, שביקש שיודיע לו מה שיעשה בעת כעס, שימצא חן ולעשות בקשתו, והשיב לו השי"ת ואדעך בשם, מלת בשם, הוא ב' שם, רצה לומר שני שמות, הויה אחד קודם החטא, ואחד, שמרחם לאחר החטא ועשיית תשובה, אודיעך, שלש עשרה מדות, כשישראל ח"ו בצרה אינם חוזרין ריקם:

ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (לג, יט). ועיין פירש"י ז"ל וחנותי את אשר אחון, אותן פעמים שארצה לחון, ורחמתי את שאחפוץ לרחם, עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה, אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית, הבטיחו שאין חוזרות ריקם, ע"כ. ולהבין, מה שאמר חנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, הלא מדת רחם הוא קודם למדת חנון, והוי ליה למימר ורחמתי את אשר ארחם וחנותי את אשר אחון, וגם למה אחר כך בשעת מעשה אמר הנה אנכי כורת ברית, וחזר מדברי הראשונים שאמר את אשר ארצה לחון ולרחם, לעתים אענה ולעתים לא אענה, ואחר כך כרת ברית שיענה תמיד, ולא יחזרו ריקם:

ונראה, דקושיא אחת מתרצת בחברתה, כי מתחלה לא נתרצה עדיין לגמרי, על כן היה צריך להקדים מדת חנון, כי כבר כתבתי בשם הרב הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה ששלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן הם נגד שלש עשרה מדות שבתורה שבכתב , ועל כן כשהתפלל משה על מרים, והתחיל במדת אל נא רפא נא לה, ומדת אל מדה ראשונה מי"ג מדות הכלול מכל, השיב לו השי"ת, שאי אפשר להיות כך, מפני הקל וחומר שבתורה שבעל פה, המכוון נגד מדת אל, ומחמת קל וחומר הלא אביה ירוק ירק בפניה וכו' הלא תכלם שבעת ימים, וקל וחומר לשכינה י"ד ימים, אלא דיו וכו', כמדת תורה שבעל פה, ועל כן תסגר מרים שבעת ימים, ודפח"ח:

ושמעתי מהרב הגאון הגדול המפורסים מוהר"ר לוי יצחק זללה"ה אב"ד דק"ק בארדיטשוב פיר[ו]ש על רחום וחנון, איך שהם נגד גזירה שוה ובנין אב, כי אי אפשר לעשיר לרחם על עני, כי העשיר אינו חסר לו כלום, ואינו יודע בחסרונו של עני, שירחם עליו, אלא אם גם משים מחשבתו, ומצייר בדעתו, חסרונו של עני שאין לו מה לאכול, והולך ערום ויחף, ואז מרחם עליו, אם כן אי אפשר לרחם עליו אלא אם כן משים עצמו בגזירה שוה עם העני, וחנון הוא מתנת חנם, הוא כנגד בנין אב, שרצה האב ליתן לבנו מתנת חנם, אף על פי שבנו אינו הולך בדרך הישר, הוא מטיב לו, כמו שמטיב לעצמו, כן מתנת חנם הוא חנון, הוא כנגד תורה שבעל פה בנין אב, עכ"ד, ודפח"ח:

והנה כתב האר"י ז"ל (עץ חיים שער לו פ"ב) שבדורות הראשונים קודם אברהם אבינו בחטא[י]ם הגדולים היו דוחים השי"ת עד לרקיע שביעי, עד שבא אברהם אבינו ע"ה, הוריד השי"ת ופרסמו שיהא שוכן בארץ, כמו שכתוב (בראשית כד, ז) אלקי השמים אשר לקחני מבית אבי, שהיה אז אלקי השמים לבד, ולא אלקי ארץ עד עכשיו וכו' (רש"י שם) :

ועל כן, מתחילה, שלא נתרצה השם יתברך עדיין לגמרי, והיה מסלק שכינתו מבין התחתונים, אי אפשר היה לרחם עליהם בגזירה שוה, ולראות בצרתם לרחם עליהם, כי היה מסולק מתחתונים, ואם כן כיון שאמר פעמים אעלה, והאיך אפשר לפעמים לרחם, אלא אם כן אחז במדת חנון תחילה, שהוא בנין אב מתנת חנם אב לבניו, אף על פי שאינם הולכין בדרך הישר, רצונו להטיב להם, ואחר כך מרחם עליהם ורואה בצרתם, ועוזרם מכל צרה, ומשפיע טובו עליהם, אבל אחר כך בשעת מעשה, כשקרא הי"ג מדות, נתרצה לגמרי, והזכיר מדת אל הוא חסד גמור, שעלה רצונו להיטיב לישראל עמו, ולהמשיך עליהם שלש עשרה מדות הרחמים, וברצון זה התקשר השי"ת עם ישראל עמו קודם בריאתם, שיקבלו עליהם עול מלכותו ויראתו, וכשח"ו ילכדו במצודות היצר, ויפרקו עול מלכותו ויראתו, כשיהיו עושין לפניו כסדר הזה, ויצערו אליו, יזכור הברית שהתקשר עמהם קודם בריאתם, כמו שכתבתי בפסוק (לא, טז) ושמרו בני ישראל את השבת, פיר[ו]ש ברית עולם ביני ובין בני ישראל:

ועל כן אמר הנה אנכי כורת ברית, שלא יחזרו המדות ריקם, כשתקראו ותצעקו אלי, אזכור הברית שהיה לי עם ישראל קודם בריאת העולמות, ועל כן הזכיר רחום קודם לחנון, כי כשיהיו עושין כסדר הזה, תמיד אני מרחם עליהם, ולא יחזרו ריקם, ולא אצטרך למדת חנון בנין אב מקודם כנ"ל:

ועל דרך זה אפשר לומר, בארך אפים, דהנה האר"י ז"ל מנה י"ג מדות, ומנה ארך למדה אחת, ואפים למדה אחת, ומצא ארך נגד כלל ופרט, ואפים נגד פרט וכלל, ובגמרא דרשו (סנהדרין קיא, ב) [ארך] אפים, לצדיקים ולרשעים הוא מאריך אף עליהם, ואני שמעתי פירוש ארך הוא לשון רפואה לשון ארוכה ומרפא, ושולח רפואה לצדיקים, ולרשעים רפואת הנפש, אם ישובו הרשעים בתשובה, וכן הצדיקים, כי אדם אין צדיק בארץ וכו', ורפואות גופם אם יצעקו לפניו ועושין כסדר הזה, אז אינן חוזרות ריקם, ואיך שיהיה פירושו, הם שני מדות:

וארך נגד כלל ופרט, וכלל נקרא הש"י, שהוא כולל הכל, ופרט הם עולם קטן, ויש פרטים הרבה בנבראים לאין שיעור, ונמצא מה שהשי"ת מעורר לפעמים לאדם לשוב בתשובה שלימה, והוא שב אליו בהתעוררותו, או שהשי"ת מעורר אותו לבקש על איזה דבר, והוא מבקש ונענה, זהו כלל ופרט, כלומר שהכלל הוא שהשי"ת מעורר לאדם, הן לשוב אליו, הן לבקש רחמים על איזה דבר, אז אין בכלל אלא מה שבפרט, אין התעוררות הכלל אלא מה שבפרט הוא צריך, ואם שב בתשובה מן התעוררות, מועיל התשובה לו לבד, וכן בהתעוררותו על האדם לבקש רחמים על איזה דבר, וביקש ונענה, זה שביקש רחמים לו לבד, ולא לכלל, כי זה האדם לא היה מעורר מעצמו, רק שמן השמים חסו על זה, ועל כן אין בכלל, כלומר אין בטובת התעוררות הכלל, אלא מה שבפרט בלבד, שחסו עליו:

אבל פרט וכלל, כלומר שהפרט הוא האדם, הוא מעורר הכלל, בהתעוררות התחתון בתשובה, או בתפלה על איזה דבר שצריך, וכיון שנענה אז, נעשה הכלל מוסיף על התעוררות הפרט, והוא נגד אפים לצדיקים ולרשעים, ואם מעורר עצמו בתשובה ועשה תשובה שלימה, אמרו בגמרא (יומא פו, ב) גדולה תשובה, שאפילו יחיד שעשה תשובה, מוחלין לו ולכל העולם וכו', שנאמר (הושע יד, ה) כי שב אפי וכו', עיין שם, וכן בכל הדברים כשאדם נושע בה' על התעוררותו מתתא, נושע עמו גם אחרים הצריכין לזה, ועל כן פרט וכלל הוא כנגד אפים לצדיקים ולרשעים, והוא מוסיף על הפרט, כענין שאמרו (בראשית רבה נג, ח) הרבה עקרות נפקדו בו ביום: וראית את אחורי ופני לא יראו (לג, כג) עיין פירש"י ז"ל שמביא הגמ' דברכות (דף ז, א) אמר ר' חנן בר ביזנא אמר ר' שמעון חסידא, מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין, ופירש"י ז"ל שם בגמרא וז"ל, קשר של תפילין מאחוריו הוא, ואמרינן לעיל (שם) דהקב"ה מניח תפילין:

ואפשר לומר, דלמה הראה הקב"ה למשה קשר של תפילין, ומה תועלת בזה, דהנה אמרו לעיל (שם דף ו') שהקב"ה מניח תפילין שנאמר (ישעי' סב, ח) נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו זו תפילין, ואמרו שם הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו (שמואל ב ז,

כג, דברי הימים א יז, כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, ומי משתבח קודשא בריך הוא בשבחייהו דישראל, אין, דכתיב (דברים כו, יח) את ה' האמרת היום וה' האמירך היום, עיין שם:

והנה ידוע, כשישראל עובדין השי"ת כרצונו, אז הם ממשיכין רחמים גדולים, ואז נקראים בבחי' פנים, וכשאין עושין רצונו של מקום, ח"ו הם נקראים בחי' אחור, והם בבחי' דין, וכמו שכתוב (ירמי' ב, כז) כי פנו אלי עורף, ולא פנים, וזה שהראה הקב"ה קשר של תפילין מאחוריו, לרמז אף שישראל הם בבחי' אחוריים, בחי' דין, אף על פי כן השי"ת קשור עמהם, עמו אנכי בצרה (תהלים צא, טו), ובכל צרתם לו צר, וזהו וראית את אחורי, אהבה שיש לי לישראל כשהם בבחי' דין ואחוריים תוכל לראות, אבל ופני לא יראו, כלומר האהבה ותשוקה וחיבה וקיבול שכר של ישראל, כשהם בבחי' פנים, ועושין רצוני, זה האהבה והשכר שיהיה להם לעתיד, מחמת שעושין רצוני, לא תוכל לראות, כי עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו (ישעי' סד, ג) ולא תוכל לראות בעולם הזה:

והיה נכון לבוקר ועלית בבוקר אל הר סיני ונצבת לי שם על ראש ההר (לד, ב). מה שאמר ועלית בבוקר אל הר סיני, ולא אמר על הר סיני, וגם מה שאמר ונצבת לי, מלת לי אין לו פירוש, ותרגם אונקלוס ותתעתד קדמיה, לא מצינו מלת לי שיהיה לו פירוש לפני: ונראה, דאיתא בתקונים (תיקו"ז נד, ב) דמשה אמר שלא יאמרו בני עלמא, דאנא כנח דלא בעי רחמי על דרא, לכך מסר גרמי, ואמר ואם אין מחיני נא, וכן רש"י ז"ל פירש ואם אין מחיני נא, שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש רחמים עליהם, ועיין מה שכתבנו בפסוק (לג, יב) ויאמר משה אל ה' ראה אתה וכו', שמחמת שאמר לו השי"ת בשעת כעס לך רד מגדולתך, כמו שפי' רש"י ז"ל לא נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, היה לו ירידה ממדרגתו בנבואה, כמו שכתוב באור החיים, וגם בבחי' מ"ה שלו אפשר היה לו גם כן ירידה בשעה זו, ועל כן היה קשה לו, שלא יאמרו עליו, ולא מצדו, רק מחמת ירידת ישראל:

וכאן בשעת ריצוי, שנתרצה לו השי"ת, אמר לו ועלית בבוקר, כשיבא בוקר וימשיך החסדים, יהיה לך עליה, אל הר סיני, ותבוא למדרגת הר סיני מדת ענוה, כמו שדרשו רז"ל (תהלים סח, יז) למה תרצדון וכו' , ועל כן אל הר סיני, כלומר למדרגת הר סיני, שתבוא למדת ענוה, ולא תחפוץ לשום דבר הנאתך, ותהיה בבחי' מ"ה, ואז ונצבת לי שם על ראש ההר, כלומר אז יהיה עמידתך בשביל ישראל, לי לשמי, ולא בשביל הנאתך שלא יאמרו עליך וכו', רק לי לשמי, כי טובות ישראל הם טובות השי"ת החפץ בטובתן

של ישראל, ויש לו תענוג כשמשפיע לעמו ישראל בפנים שוחקות, וח"ו בצרתם לו צר, כמו שאמרו במשנה (סנהדרין פ"ו מ"ה) בזמן שאדם בצער, שכינה מה אומרת קלני וכו', ועל כן אמר ונצבת בלשון נפעל, שיהיה לך עליה, ותבוא למדריגת מ"ה, וממילא לא תחפוץ לשום הנאתך, ונצבת לי, לשמי, שם על ראש ההר: ויאמר הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה וכו' (לד, י). להבין מה שאמר אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים, דהנה באמת התורה קדמה לעולם אלפיים שנה (ב"ר ח, ב, פסחים נד, א, מדרש תהילים צ, יב), ונמצא כתוב בה מעשה עגל, ואף על פי כן אינו מוכרחים על החטא, כי אם לא היו חוטאין היתה התורה ניתנה בצרופים אחרים ובעובדות אחרות, כענין שאמרו שיעקב אבינו ע"ה קיים מצות תפילין במקלות אשר פיצל וכו', וקיים פנימות התורה וסודות התורה בעובדות אחרות, וכעת שחטאו, התורה ניתנה בצרופי אותיות אלו, שהם עתה לפנינו:

וידוע מה שכתוב בזוהר (ח"ב קיד, א, קצא, א) שערב רב עשו את העגל, ולא ישראל, וזהו לך רד כי שחת עמך ולא עמי, ואלו לא חטאו ערב רב, לא היתה ניתנה התורה בצרופים אלו שהם עתה, ובמופתים ונפלאות אשר עתה, רק בצרופים אחרים, ובנסים ונפלאות יותר גבוהים, וזהו שאמר נגד כל עמך, שעשו את העגל אעשה נפלאות אשר לא נבראו, בשעת בריאת התורה, בכל הארץ ובכל הגוים, כלומר, בכל הארץ ובכל הגוים אצטרך לעשות נפלאות שלא נבראו בעת בריאת התורה, ותצטרך התורה לבוא בצרופים אלו ובנסים ובנפלאות שהם עתה לפנינו:

ואמר אחר כך וראה את מעשה ה' וכו' אשר אני עושה עמך, כי השי"ת עושה נפלאות בכל העולם על ידי הצדיק, וזהו פירוש (תהלים צט, ב) ה' בציון גדול, כי ציון נקרא הצדיק, כי ציון לשון סימן ואות, ואמר בזוהר (ח"א רכה, א) אמר רבי שמעון אנא סימנא בעלמא וכו', וזהו ה' בציון גדול, רצה לומר על ידי הצדיק, נתגדל שמו בעולם, וזהו אשר אני עושה עמך, רצה לומר שאני עושה נפלאות על ידיך: ויהי ברדת משה מהר סיני וכו' ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו (לד, כט). במדרש (שמות רבה מז, ו) הובא באור החיים פסוק זו וז"ל רבי יהודא בר נחמן אמר כשכתב משה התורה נשתייר בקולמוס קימעא, והעביר על ראשו, ומשם נעשה קרני הוד, ע"כ. ודבריהם ז"ל סתומים: ואולי שיכוונו לומר, כי מצינו שמדת ענוה למעלה מכל, כאומרם ז"ל (ירושלמי שבת פ"א ה"ג, שיר השירים רבה א, ט) מה שעשה חכמה עטרה לראשה כו', ומצינו שהעידה תורה על משה (במדבר יב, ג) והאיש משה עניו מאוד מכל האדם, וכשאמר לו השי"ת לכתוב הדברים, מצינו שלא כתוב עניו ביוד, אלא ענו חסר יוד, ואף זה מן הענוה, ובשכר

זה זכה לקרני הוד וכו', הוא מה שרמז ר' יהודא באומרו נשתייר בקולמוס קימעא, והוא אות יוד שהיה צריך לכתוב, ולא היה כותב לרוב ענותנותו, וממנה זכה כנזכר, ע"כ לשון אור החיים, וגם דבריו סתומים, וגם מה שאמר במדרש והעביר על ראשו, וגם מה טעם שזכה לקרני הוד עבור זה:

ונראה, דהנה יש שני סוגים בענוה, אחד הוא מצד החכמה, כשהוא דבוק בחכמה, כמו שכתוב (איוב כח, יב) והחכמה מאין תמצא, ואותיות חכמה הם כח מ"ה, וסוג השני שאין בו חכמה, והוא עניו ומכיר שפלותו, ומי שהוא עניו מצד החכמה, הוא עניו ביוד, כי יוד מרומז על חכמה שיש בו, וסוג השני שאין בו חכמה ומכיר שפלותו, הוא ענו חסד יוד, לרמז שאין בו חכמה:

והשי"ת צוה למשה שיכתוב בתורה והאיש משה עניו מאוד וכו', והיה מתחזק עצמו שעדיין לא השיג חכמה, רק שרצון השי"ת ליתן תורה על ידו, כמו שאמרו בגמרא מנחות פרק ג' (כט, ב) במעשה דר' עקיבא, שחזר ובא משה לפני השי"ת, אמר לפניו, רבש"ע, יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי, אמר לו שתוק, כך עלה במחשבה לפני, עד כאן, ולפיכך היה מחזיק עצמו שלא השיג עדיין חכמה, רק כך עלה במחשבת השי"ת להנתן תורה דווקא על ידו, ולפיכך היה כתוב בתורה ענו בלא יוד, לרמז שאין בו חכמה:

ובאמת, היה משה רבינו ע"ה דבוק בחכמה, וזהו שנשתייר בקולמוס קימעא, ואמר אחר כך והעביר על ראשו, כי חכמה נקרא ראשית כמו שכתוב (תהלים קיא, י) ראשית חכמה וכו', וזהו שאמר והעביר על ראשו, רצה לומר שהיה מעביר על חכמתו וראשיתו, ולא כתב יוד, לרמז שאין בו חכמה, ובאמת שהיה דבוק לחכמה, וכתיב (קהלת ח, א) חכמת אדם תאיר פניו, ולפיכך הראוהו השי"ת שיש בו חכמה יתירה, וחכמת אדם תאיר פניו, ובעבור שיש בו חכמה יתירה, לפיכך נעשה לו קרני הוד יותר משאר בני אדם:

פרשת ויקהל

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם וכו' (לה, א). להבין מה שאמר את כל, וגם מה שאמר לעשות אותם, מה עשיה שייך בשמירת שבת:

ונראה, דידוע דכל עבודתינו ותפלתינו וקיום מצותינו עד ביאת המשיח במהרה בימינו אמן הכל לזווג יסוד ומלכות, וזווגם על ידי הדעת:

להבין זה אפשר לומר, דהנה הרב המגיד זלה"ה אמר, השי"ת הרכיב ארבעה יסודות ביחד, והם הפכיים אש ומים, ואין הוא המחברם, מחמת שכל אחד שרואה אין שלו,

אינו מגביר על יסוד חבירו, עד כאן, ויסוד ומלכות הם בחי' אש ומים, וחיבורם על ידי הדעת, על ידי אין ובחי' מ"ה המחברם :

וזהו פירוש (במדבר יט, ב) זאת חוקת התורה, כי אמרו רז"ל (תענית ז, א) למה נמשלה התורה למים, מה מים הולכים ממקום גבוה למקום נמוך, אף דברי תורה אינו מתקיים אלא במקום נמוך, ולשון מתקיים הוא קיום המצות, והוא זווג יסוד ומלכות, והוא על ידי הדעת ובחי' מ"ה המזווגם, וזאת הוא לשון מיעוט, כמו שדרשו רז"ל (זבחים פד, א) זאת היא העולה, הרי אלו שלשה מועטים, וזהו זאת, רצה לומר המיעוט שימעט את עצמו, הוא חוקת התורה, כי אינו מתקיים אלא במקום נמוך, ומשה היה בחי' הדעת:

וזהו ויקהל משה את, הוא השכינה, כל, הוא מדת יסוד , ואמר אחר כך עדת בני ישראל, כי עדת הוא אותיות דעת, רצה לומר לפי שהוא דעת כל ישראל, לפיכך עשה זווג יסוד ומלכות, ויאמר אליהם אלה הדברים, רצה לומר הדברים האלו לזווג יסוד ומלכות, אשר צוה ה' לעשות אותם, רצה לומר בכל עשיותינו ועבודתינו וקיום המצות, הכל הוא לזווג יסוד ומלכות תמיד:

או יאמר, דהנה אמרו רז"ל (מדרש תלפיות ערך חנוך, וראה בעשרה מאמרות מאמר כח ח"ג סי' כב) חנוך תופר מנעלים היה, ועל כל תפירה ותפירה היה מייחד קב"ה ושכינתיה , ורז"ל דרשו (שבת ע, א, צז, ב, ועי' רש"י שם) אלה גימטריא ל"ו, הדברים הם שלשה, הרי ל"ט מלאכות שנאמרו למשה מסיני, וזהו אלה הדברים, רצה לומר אפילו בל"ט מלאכות, אשר צוה ה' לעשות אותם, גם כן צוה ה' לזווג יסוד ומלכות, כענין שאמרו בחנוך, שהיה מיחד קב"ה ושכינתי' על כל תפירה ותפירה, כי אין דבר בעולם שלא יהיה מצוה או עבירה, ואין לך דבר רשות בעולם, כמו שכתוב בחובת הלבבות (שער עבודת האלקים פ"ד) עיין שם:

או יאמר ויקהל משה, דהנה אמרו רז"ל (שבת קיח, ב) כל השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש, מוחלין לו, ויש לומר הטעם, דהקללות על עוברי דרך התורה ועובדי עבודה זרה הם ל"ט קללות, וכשמשמר שבת כהלכתו ונזהר בל"ט מלאכות, וכן מקיים (ישעי' נח, יג) וקראת לשבת עונג, ובינה עולם התענוג נקרא ברכה, וכשמשמר שבת כהלכתו, ונזהר בל"ט מלאכות, וממשיך עולם התענוג הנקרא ברכה אל שבת, אז אפילו נתחייב בל"ט קללות מחמת שעובד עבודה זרה, ממשיך ברכה, ומוחלין לו, ואמרו רז"ל (עי' רש"י שבת ע, א) דברים שנים, הדברים שלשה, אלה בגימטריא ל"ו, אלו ל"ט מלאכות שנאמרו למשה מסיני, ומלת עשיה הוא לשון תיקון, כמו שפירש"י

ז"ל בפרשת בראשית (בראשית א, ז) ויעש אלהים את הרקיע שהוא לשון תיקון, תיקנו על עמדו:

וזהו שאמר ויאמר אליהם אלה הדברים, ואלה הדברים הם ל"ט, רצה לומר הל"ט קללות, אשר צוה ה' לעשות אותם, רצה לומר שצוה השי"ת לתקן הל"ט קללות, ולהמשיך ברכה תחת קללה, ומהו התקונין, ששת ימים תעשה מלאכה ויום השביעי יהיה לכם קודש, רצה לומר לשמור שבת כהלכתו, ולזהר בל"ט מלאכות, ולהמשיך אל השבת עולם התענוג, שהוא בינה הנקרא ברכה, ואז הקללות יהפכו לברכה, וזהו תיקונם: או יאמר ויקהל משה וכו', מה דאמר ששת ימים תעשה מלאכה שהוא רשות, ולמה כלל וביום השביעי יהיה לכם קודש וכו' שהוא מצוה, והוה ליה למימר ביום השביעי יהיה לכם קודש:

ונראה, דכתבתי בסיום התורה (סוף דברים) דכל התורה, הן בלימוד הן בעשיות המצות, אחר כוונת הלב הולכין, ואם מתכווין לשמים הוא צדיק, ואם מתכווין להנאת עצמו הוא פושע, כמו שאמרו רז"ל (נזיר כג, א, הוריות י, ב) שנים שאכלו פסחיהן, אחד לשם מצות פסח, ואחד לשם אכילה גסה, זה שאכל לשם אכילת מצוה, נאמר (הושע יד, י) צדיקים ילכו בם, וזה שאכל לשם אכילה גסה, על זה נאמר (שם) ופושעים יכשלו בם, וכן בלימוד התורה אמרו (שבת פח, ב) למיימינים בה סמא דחיי, למשמאילים סמא דמותא, וזהו שנרמז בב' מן בראשית ולמ"ד מן לעיני כל ישראל, שהוא לב, ורחמנא לבא בעי (סנהדרין קו, ב) עיין שם :

ובש"ע (א"ח סימן רל"א) כתב וז"ל בקיצור, אם אי אפשר בלא שינת צהרים, ישן וכו', וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה, לא יכוין להנאתו, אלא לעבודת הבורא ית', כדכתיב (משלי ג,ו) בכל דרכיך דעהו, ואמרו חכמים (אבות ב, טז) כל מעשיך יהיו לשמים, שאפילו דברים של רשות כגון אכילה ושתיה ושינה והליכה והקימה והישיבה והתשמיש והשיחה, וכל צורכי גופך, יהיו לעבודת הבורא, או לדבר הגורם עבודתו וכו', עיין שם שיהא שגורה בפיך ותמצא מרגוע לנפשך, ומסיים שם ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד:

וכן כתוב בחובת הלבבות (שער עבודת האלקים פ"ד) שאין דבר רשות, אלא הכל נכלל בצווי ואזהרה, רצה לומר אם מתכווין לשמים הוא נכלל בצווי, ואם מתכוין להנאת עצמו הוא נכלל באזהרה, ורז"ל דרשו (שבת, ע, א) דברים שנים, הדברים שלשה, אלה גימטריא ל"ו, אלו ל"ט מלאכות שנאמרו למשה מסיני:

וזהו שאמר ויקהל משה, שהוא בחי' דעת, הקהיל את כל ישראל, והזהיר אותם שיהא כל עשייתם אפילו בעסק מלאכות וצרכי הגוף שיהיה בדעת, לקיים בכל דרכיך דעהו, וכוונתו יהיה בהתעסקות במלאכה, שיוכל להחיות נפשו ונפש בני ביתו לעבודת הבורא, וזה התעסקות גורם לעבודת הבורא, וכשמתכוין בזה בעת עשיית המלאכה, הוא עובד השי"ת בעשיית המלאכה, כי העיקר כוונת הלב בשעת עשיה, ואפילו אם עושה עבירה ומתכוין לשמים, אמרו רז"ל (נזיר כג, ב, הוריות י, ב) גדולה עבירה לשמה: וזהו ויאמר אליהם אלה הדברים, רצה לומר הל"ט מלאכות, אשר, ואשר היא בינה, כמבואר בסידור האר"י ז"ל, ובינה הוא עולם המחשבה, בינה לבא וכו', וזה אלה הדברים הל"ט מלאכות, אשר צוה ה' לעשות אותם, רצה לומר עם עולם המחשבה, היא לבא, צוה ה' לעשות אותם, שיהא כוונתם לשמים בשעת עשייתם, ששת ימים תעשה מלאכה, וכוונתך לשמים בשעת עשייתם כנ"ל, שזהו גורם שיוכל לעבוד השי"ת, וכוונתם גם כן בששת ימי המעשה וביום השביעי יהיה לכם קודם שבת שבתון לה', כלומר, שיהיה כוונתך בשעת עשיית המלאכה בששת ימי המעשה, שיהיה הכוונה לשבת, שתוכל לעבוד הש"י בשבת:

או יאמר ויקהל משה וכו', ואחר כך אמר ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' לאמר. קחו מאתכם תרומה לה'. עיין פירש"י ז"ל הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן, לומר, שאינו דוחה שבת, להבין מה שאמר ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר, מה שייך כאן מלת לאמר, אל מי יאמרו בני ישראל, וגם דאמר זה הדבר אשר צוה ה' לאמר, מלת לאמר מיותר, כיון דאמר זה הדבר אשר צוה ה' קחו מאתכם וכו', היינו אמירה להם:

ונראה, דרש"י ז"ל פירש ויקהל משה למחרת יום הכיפורים היה כשירד מן ההר, והנה ציווי מלאכת המשכן היה תיקון על עון עגל, ואיתא בספר חרידים בסופו (חתימת הספר פרק ע"ג) שיש רפואות הגוף, ויש גם כן סגולות, ומה שצריך רפואה להשהות כמו רבע שנה, עד שיתרפא, יכול הסגולה לרפאות חולי זה בזמן קצר מאוד לפי סגולתו, וכן הוא ברפואות נפש שחטא, שצריך לתשובה ותענית וסיגופים כפי גודל החטא, עד שיתרפא מחולי נפש אשר חטא, יש גם כן סגולת הנפש שיוכל לטהר נפש החוטאת בזמן קצר, ונמצא בגמרא, ומנה שם סגולות הנפש, כל האומר אמן יהא שמיה רבא בכל כוחו, אף על פי שיש בו שמץ מינות, מוחלין לו, וכן כל השומר שבת כהלכתו, אף עובד עבודה זרה כאנוש, שנאמר (ישעי' נו, ב) שומר שבת מחללו, כלומר מחול לו, ומנה שם סגולת הנפש עיין שם:

ומלת עשיה הוא לשון תיקון, כמו שפירש"י ז"ל בפ' בראשית (בראשית ב, ז) ויעש אלהים את הרקיע ביום שני, ובאמת נברא שמים בראשון, אלא ויעש לשון תיקנו על עמדו עיין שם, וכן גבי מפיבושת לא עשה שפמו (שמואל ב יט, כה) גם כן לשון תיקון, וזהו ויקהל משה, למחרת יום הכיפורים שנתרצה השי"ת לו, אמר אל כל עדת בני ישראל אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם, היינו לתקן אותם מן החטא שחטאו, ואמר מקודם סגולת הנפש על חטא זה שעשו, היינו שמירת שבת כהלכתו, וסגולתו, אפילו עובד עבודה זרה כאנוש, מוחלין לו, ואחר כך אמר רפואות הנפש מחטא זה עם התשובה הקודמת:

וזהו שאמר ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר, ומלת אמירה הוא בלב, כמו (דברים ז,יז) כי תאמר בלבבך, ובינה לבא (הקדמת תיקו"ז יז, א, תיקו"ז קכג, א), הלב מבין, ובינה ה' ראשונה של שם הוי"ה הוא עולם התשובה, ובפירוש כתב האריז"ל בלקוטי תורה בפ' יתרו בפסוק (יט, כה) כה תאמר לבית יעקב, ומביא שם הפסוק לדעת חכמה ומוסר וכו', וז"ל וזה שאמר לדעת חכמה ומוסר, היינו הטפה דאבא וכו', דהיינו דאתי מחכמה, ואחר כך להבין אמרי בינה, הרי אמירה בבינה, עכ"ל: וזה שאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר, כשיעשו תשובה מקודם, ואחר כך יתנו למלאכת המשכן תיקון חטא, על שם (הושע ב, י) וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל, ויתקנו, ויתנו זהב וכסף ונחושת וכל הדבר הצריך למלאכת המשכן, ובהקדים התשובה, זה יתנו רפואתם לחולי נפש החוטאת, ועל כן הקדים אזהרות שבת, שזהו סגולה לרפאות את הנפשות מחטא זה שעשו, ויהיה להם תיכף רפואה, ואחר כך יותר נקל להם לתשובה ולרפואה הצריך לחטא זה:

ואחר כך אמר זה הדבר אשר צוה ה' לאמר, דהנה כתבתי בפרשת חוקת (יט, ב) ברש"י שם לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל, מה המצוה הזאת, ומה טעם יש בה, כלומר, טעם המצוה כדי שתבוא אמה ותקנח את בנה, וזו מונין את ישראל, לשון אונאות דברים, כדי להזכיר חטא העגל, ומשיבין ישראל, חוקה הוא, כלומר, עשייתן שנכשלו בעגל, חוקה הוא, וגזירות מלך להכשל בחטא זה, כדי להורות תשובה לרבים , והבאתי שם הגמרא בעבודה זרה (ד, ב) אמר רבי יהושע בן לוי לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעל תשובה, והיינו דאמר רבי יוחנן משום רשב"י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה, ולא היו ישראל ראויים לאותה מעשה, אלא לומר לך, שאם חטא יחיד וכו', ואם חטא צבור וכו', עיין פירש"י ז"ל וז"ל לא עשו ישראל את העגל, כלומר גבורים ושליטים ביצרם היו, ולא היו ראויים להתגבר יצרם עליהם, אלא גזירות מלך היה, לשלוט בהם

היצר הרע, כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה, שלא יאמר לא אשוב בתשובה, שלא יקבלני, אומרים לו צא ולמד ממעשה עגל, שכפרו בעיקר ונתקבלו בתשובה, עכ"ל, וזהו שהשיבו בני ישראל להמקטריגים, חוקה הוא, גזירות מלך היה החטא זה, ואין אנו חייבין בדבר:

וזה שאמר משה לבני ישראל לאמר, שיעשו תשובה מקודם, ואם תאמרו שלא יקבלו אתכם בתשובה, זה שאמר אחר כך זה הדבר אשר צוה ה', כלומר, שהשי"ת צוה שתעשו חטא זה, וגזירות מלך הוא, בשביל לאמר, כדי להורות פתחון פה לרבים שיעשו תשובה, אף אם יחטא חס ושלום בדבר זה יקבלו אותם בתשובה, כי אין לך דבר שעומד בפני תשובה, ובעולם התשובה נברא עולם הזה, כמו שכתב רש"י ז"ל בפרשת בראשית על פסוק (בראשית ב, ד) בהבראם כי ביה ה' צור עולמים (ישעי' כו, ד), עולם הזה נברא בה"א ראשונה, ועולם הבא ביו"ד, וה"א ראשונה בינה, הוא עולם התשובה, ואין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז, כ), וצריכין הכל לבוא לשורשן עולם התשובה:

ואמר קחו מאתכם תרומה לה' (לה, ה), מלת מאתכם אין לו פירוש: ואפשר לומר, על פי שכתבתי לעיל בשם חותני הגאון החסיד מוהר"ר ישכר בער זללה"ה פירוש הפסוק (ל, טז) ולקחת את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת אהל מועד, מפני שכתב בתיקונים (תיקו"ז כב, א) דערב רב, כל חסד עבדין, לגרמייהו עבידן, וצוחין ביוה"כ ככלבא הב לנא מזונא, הב לנא סליחה, הב לן חיי, ובאמת, סליחה הוא דבר טוב, אלא שצוחין סליחה מיראת עונש, ולא חסין על צער השכינה, שגרמו לניצוצות הקדושות להורידן בקליפות, אלא צריך האדם להפשיט את עצמו מיראת עונש לנפשו, רק לשאול סליחה כדי להחזיר ניצוצות הקדושה לשורשן, וזהו ולקחת את כסף הכפורים, לשון (בראשית לא ,ל) נכסף נכספתה, כלומר, חשק וחפץ הסליחה והכפורים, ונתת על עבודת אהל מועד, כדי להחזיר ניצוצות לשורשן, עכ"ד, ודפח"ח : וזהו שאמר בהקדמת תשובה וחרטה, קחו מאתכם, כלומר, שתפשטו מחשבותיכם מאתכם, כלומר, לא תהיה כוונתכם בנתינת זהב וכסף למלאכת המשכן, לכפר החטא לצורך עצמן, אלא יהיה כונתכם תרומה לה', כלומר, תרום ה' אחרונה לה':

ומה שאמר אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם, ששת ימים תעשה מלאכה וכו', יובן על פי שאמרתי פירוש הפסוק (ישעי' נו, ב) אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע, דכבר כתבתי (כ, ח) פירוש הפסוק (לא, טז) לעשות את השבת לדרותם, האיך שייך לשון עשיה בשבת, והוה ליה למימר

לשמור השבת שלא יחלל במלאכה, כי שבת הוא מדריגה שביעית, מדת מלכות סוד נקודה, וצריך לעשותה בבחי' פרצוף, וזהו לעשות את השבת, שיהא בבחי' פרצוף, והאיך יכולין לשמור שבת כתיקונה לעשותה בסוד פרצוף, שיהא ראויה לזווג, צריך לעשות תשובה קודם השבת, ולהתחרט על עוונותיו, וזהו ר"ת של שבת למפרע, תשוב בתשובה שלימה, רצה לומר כשאתה תשוב בתשובה שלימא מתתא לעילא, אז ישרה עליך מעילא קדושת שבת, אותיות שבת כסדר:

וזהו פירו[ו]ש (ישעי' נח, יג) וקראת לשבת עונג, כי עולם התשובה הוא עולם התענוג, על דרך משל, אדם שמצא אבידתו שאבד ממנו זמן רב, יש לו תענוג, וכן כשהוא ח"ו רשע לפני המקום כתיב (ויקרא כג, ל) והאבדתי את הנפש ההוא, שהנפש הוא בבחי' אבידה, וכשעשה תשובה, הש"י מצא אבידתו, ויש לו תענוג, על כן עולם התשובה הוא עולם התענוג, וזהו וקראת לשבת עונג, אל השבת תמשך עולם התענוג, היינו עולם התשובה, ובדבר זה עושין את השבת בבחי' פרצוף, שיהא ראויה לזווג: וזהו אשרי אנוש, אף מדריגה פחותה, יעשה זאת, כלומר, שיעשה מדת שבת הנקרא זאת, שהוא מדרגה שביעית, וכלולה מא' ועד תי"ו, כמו שכתוב בספרים , שיעשה זאת שיהא בבחינת פרצוף, ובן אדם, אף שהוא במדרגת אדם, בחי' מ"ה, אף על פי כן יחזיק בה, לעשות את השבת בבחי' פרצוף, על ידי התשובה, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז, כ), וצריך לעשות תשובה, ואז יכול לשמור את השבת, כי מקבל הארת קדושת שבת, ואז שומר שבת, ואז מחול לו, כמו שדרשו רז"ל (שבת קיח, ב) אף עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו, ואחר כך שומר ידו מעשות כל רע, יכול לשמור השבת בל"ט מלאכות, ורז"ל דרשו (עי' רש"י שבת ע, א) דברים שנים, הדברים שלשה, אלה בגימטריא ל"ו, אלו ל"ט מלאכות שנמסרו למשה מסיני: וזה שאמר אלה הדברים, רצה לומר ל"ט מלאכות שתשמור אותם בשבת, אשר צוה ה' לעשות אותם, רצה לומר לעשות את השבת, בבחי' פרצוף, וזהו על ידי תשובה, שממשיך עולם התשובה עולם התענוג, אל השבת מדה שביעית:

וזהו את שבתותי תשמרו, כי כתוב בתיקונים (תיקו"ז מ, ב) ששבת הגדול נקרא בינה עולם התשובה, ושבת הקטן נקרא מלכות מדה שביעית, וזהו את שבתותי תשמרו, שיהא ביחוד השני שבתות, וכשתקיימו אשר צוה ה' לעשות, את יום השבת בבחי' פרצוף, על ידי אותם, שיהא ביחד עם שבת הגדול עולם התשובה, אז תוכל לשמור ולקיים אלה הדברים, לשמור בשבת הל"ט מלאכות:

קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לב יביאה את תרומת ה' זהב וכסף ונחושת (לה, ה). מה דאמר יביאה, ולא אמר יביא את תרומת ה', וגם לכאורה יביאה את תרומת ה' מיותר: ונראה, דהנה כתבתי (ד, א) פירוש התרגום יהונתן בפרשת בראשית על פסוק (בראשית ד, ז) הלא אם תטיב שאת וכו' ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו, וז"ל ובידך מסרית רשותיה דיצרא בישא ולותך והא מתויה, רצה לומר תאוותיה, ואנת תהא שליט ביה בין למזכי בין למחטי, עכ"ל, ולכאורה הוא תמיה מאי למזכי ולמחטי שייך גבי היצר הרע:

ואמרתי (בראשית שם, שמות ד, א) דהנה הרב הגדול בוצינא קדישא מו' דוב בער זלה"ה אמר פירוש על מה שאמרו (קידושין ל, ב) בראתי יצר הרע, בראתי תבלין, היינו התורה, הלא אין המשל דומה לנמשל, אם נותנין תבלין לתבל הבשר, הבשר עיקר, וכאן אמר בראתי יצר הרע, בראתי תבלין התורה, והאיך נאמר כאן, שהיצר הרע הוא העיקר, והתורה תבלין:

ואמר שהאמת הוא כך, שהיצר הרע הוא עיקר העבדות, שהשי"ת ברא לאדם להיות עובד את ה' בהתלהבות ובכחות היצר הרע, אבל אם יאחז בכחות היצר הרע, היה יכול לפול לעשות גשמיות, והתורה הוא תבלין, לשמור האדם שלא יפול עם התלהבות במעשה הגשמיות, אבל עיקר העבדות הוא בהתלהבות, כמו שכתוב (תיקו"ז כה, ב) אורייתא ומצוה בלא דחילא ורחימא לא פרחת לעילא, עכ"ד בקיצור, וכתבתי במקום אחר (בראשית ב, יח עה"פ לא טוב היות) באריכות :

וכשעובד השי"ת בהתלהבות היצר הרע, נמצא עושה מיצר הרע יצר הטוב, ומקדש ומטהר כחות היצר, אבל כשהולך אחר פיתוי היצר הרע ועושה עבירות, נמצא הוא מקלקל, ומחטיא היצר הרע, כי היצר הרע בעצמו, חשקו ורצונו, שהאדם לא יציית אותו, כמו ששמעתי מאדמ"ו הגאון החסיד בוצינא קדישא מוהר"ר שמואל שמעלקא אב"ד דק"ק ניקלשפארג בקש שלום ורדפהו (לד, טו), כלומר, אם תבקש שלום עם היצר הרע, ורדפהו, תרדוף אותו ולא תציית אותו, כי רצונו וחפצו בזה, אבל הוא עושה עבודתו, עכ"ד. ודפח"ח:

וזהו ואנת תהא שליט ביה למזכי אותו, אם לא תציית אותו, ובין למחטי אותו, ולפי זה נכון בנוסח על חטא, ששם פרט כל העבירות בפרטות, וגם אמר שם על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע, כלומר שחטאנו לפניך ביצר הרע, שהלכנו אחר עצתו, שנברא בשביל זה לפתות בני אדם, וכמו שכתב בזוהר (ח"ב קסג, א) במשל הזונה , וכשהלכנו אחר עצתו, קלקלנו אותו ממש כנ"ל, ופירושו של אתכם הוא בכל מקום שהוא דבוק אתכם,

וזהו קחו מאתכם, ממי שהוא דבוק עמכם, היינו היצר הרע, מכחותיו תקחו, שיהיה תרומה, שיהיה התרוממות השכינה תרומה לה':

ואחר כך אמר כל נדיב לב יביאה, כי ידוע שכל עבודתינו עד ביאת המשיח לתקן השכינה ה"א אחרונה שהוא בסוד נקודה, שיהיה בחי' פרצוף, ויהיה זווג יסוד ומלכות, וזהו כל נדיב לב יביאה, רצה לומר ה"א אחרונה שהוא בסוד נקודה, את, שתהיה כלול מא' ועד תי"ו, ותהיה בחי' פרצוף, ותתרומם, ולאקמא אותה מעפרא, ותהיה תרומת ה', שיהיה יחוד ו"ה, על ידי זהב וכסף ונחושת שהתנדבו למלאכת המשכן מנדיבת לב, יעשו יחוד כנ"ל:

ויבואו האנשים על הנשים כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה' (לה, כב). ועיין פירש"י ז"ל על הנשים, עם הנשים, ע"כ, ולהבין מה בא ללמדנו, והוה ליה למימר וכל נדיב לב הביאו חח ונזם וכו', וגם מה בא ללמדנו בזה וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה': ונראה, דהנה [רבותינו] (רבינו) ז"ל דרשו (ויק"ר לד, ח, רות ה, ט) על פסוק (רות ב, יט) האיש אשר עשיתי עמו היום בועז, והוה ליה למימר שם האיש אשר עשה עמי, אלא יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית, ע"כ. והנה, אם יחשוב האדם זה בשעת נתינת צדקה, כי זה הוא לו טובה גדולה, מה שנותן להעני דבר מועט ינתן לו מן השמים שפע רב, היה נותן צדקה מנדבת לבו מרצונו הטוב בשמחה רבה, כשמחה שיש לו ממשא ומתן אשר ידוע לו ריוח גדול, וביותר, כי קנה עולם הבא גם כן, וכן בכאן בנדבת המשכן, היו מאמינים זה, ונותנין בשמחה גדולה ובתענוג גדול והתלהבות, והיו חושבין שבעת נתינתן זהו קבלתם שמקבלין שפע רב בזה ובבא:

וידוע שבחי' המשפיע נקרא על שם דכר, ובחי' המקבל שפע נקרא בחי' נוקבא, וזהו ויבואו האנשים, רצה לומר המביאים למלאכת המשכן הם המשפיעים, על הנשים, כפירוש רש"י ז"ל רצה לומר שבאו בבחי' נשים המקבלים, מפני שהיו חושבין, שהם מקבלין שפע רב בזה ובבא בזה הבאה, ונתנו בשמחה גדולה ומנדבת לבם, וזהו כל נדיב לב, רצה לומר על ידי מחשבה זו, נתנו מרצונם הטוב מנדבת לבם:

ואחר כך הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב, כי ידוע (קהלת י, ב) לב חכם מימינו ולב כסיל משמאלו, ובאמת, בכל האדם הלב משמאלו, אלא רצה לומר, שלב חכם לימינו, לעורר רחמים וחסדים שהם מימין, ולב כסיל הוא לשמאלו, לעורר גבורות, שהם מצד היצר הרע, וידוע, שזהב הוא מסטרא דשמאלא, והם הביאו חח ונזם וכו' כל כלי זהב, רצה לומר כל הכלים המעוררים גבורות מסטרא דשמאלא, הביאום הכל

לימין לעורר חסדים, והביאו אותם למלאכת המשכן, ואחר כך אמר וכל איש אשר הניף תנופת זהב, רצה לומר כל איש אשר נשא והניף כח של מדה שמאלית, שהוא בחי' זהב, לה', נתן אותו כח לה':

או יאמר וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה', דיש בני אדם שיש להם תענוג גדול מזהב, וזהו התרוממות שלהם, וזהו וכל איש אשר הניף תנופת זהב, רצה לומר שהיה מניף עצמו על ידי תנופת זהב, שזהו היה תענוג והתרוממות שלו, נתן זה התענוג לה':

או יאמר, דבאמת, לפי השכל היו אז הנשים במעלה גדולה, שלא רצו ליתן נזמיהן ותכשיטיהן לעגל, ולמלאכת המשכן הביאו, אבל האנשים שנתנו תכשיטיהם גם כן לעגל, לא הי' חשוב למעלה נתינתם כל כך, אבל באמת לא היה כך, כי האנשים, מחמת שנתנו תכשיטיהם לעגל, בשעת נתינתם למשכן היו בושין מאוד, שנתנו גם כן לעגל, ואם כן, האנשים היו במדרגת בעלי תשובה, והנשים היו במדרגת צדיקים, ובמקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד (ברכות לד, ב), ואם כן, מדריגת האנשים בנתינתם למשכן, גדולה יותר מנתינת הנשים:

וזהו ויבואו האנשים על הנשים, ותרגם אונקלוס ומייתן גובריא על נשיא, כלומר, שמדריגת ומעלות הבאת של האנשים, היו על הנשים, גדולה יותר למעלה מהם, כי האנשים היו במדריגת בעלי תשובה כנ"ל:

ורש"י ז"ל פירש עם הנשים, כלומר, שהביאו האנשים, וגדלה מעלתם עם הנשים, כלומר שהיו הנשים טפילה להם במדרגת הבאה כנ"ל:

או יאמר ויבואו האנשים על הנשים וכו', לפי שבאמת בנתינתן על המשכן, לכפר על עון עגל, היו האנשים בבושה גדולה נגד הנשים, כל איש היה לו בושה מאשתו, שהנשים לא רצו ליתן על עגל, ואמרו להם אתם רוצים לעשות אלהי זהב וכו', עד שהאנשים פרקו נזמיהן ונתנו, וכאן על המשכן נתנו תכשיטיהן, לכפר על מה שפגמו בעליהן, והיו הנשים במעלה גדולה במחשבה של האנשים, והיו האנשים בבחי' מקבל מן הנשים, שנתנו תכשיטיהן כדי לכפר על בעליהן:

ועל כן כתיב ויבאו, גימטריא כ"ה, בחי' מקבל, לרמז, שהאנשים היו בדעתן בבחי' מקבל מן הנשים, ושפלין בעיניהם, וכיון שהיו בושים מן חטאם, ושפלים בעיניהם, היו בבחי' בעלי תשובה, ונמצא גדלה מעלתם מן הנשים, שהנשים היו בבחי' צדיקים, והאנשים היו בבחי' בעלי תשובה, ומקום שבעלי תשובה עומדין וכו' (ברכות לד, ב), וזהו ויבואו האנשים, שהיו האנשים בבחי' מקבל, הוא כ"ה, גמטריא ויבאו, נגד הנשים, ושפלין

בעיניהם על חטאם, ועל כן במחשבה הזאת באו, שהיו על הנשים, למעלה מנשים, כי במקום שבעלי תשובה עומדין וכו', וזהו שתרגם אונקלוס ומייתן גבריא על נשיא וכו':
כל מרים תרומת כסף ונחושת הביאו את תרומת ה' וכל אשר נמצא אתו עצי שטים לכל מלאכת העבודה הביאו (לה, כד). ונראה דרמז בזה, דהאדם צריך לעבוד את השי"ת בטובות שנתן לו השי"ת, ומי שהוא בעל מעלה יתירה, צריך לעבוד השי"ת בזה, כמאמר רז"ל (עי' פסיקתא פיסקא י, ג, פיסקא כה) כבד את ה' מהונך (משלי ג, ט) אל תקרי מהונך אלא מחונך , וכן בכל המעלות שנתן לו השי"ת, צריך לחשוב שנתן לו השי"ת זה המעלה, כדי לעבוד אותו, כי כל פעל ה' למענהו (משלי טז, ד), ואף במעלת מדת הענוה, צריך לראות לעבוד הש"י בזה, ולירא ממנו שח"ו לא ירחיק מהשי"ת עבור המעלה אם יקח להנאת גופו, ולשון כסף כמו (בראשית לא ,ל) נכסף נכספת, ונחושת מורה על קטנות כמו שכתוב בזוהר (ח"ב קלח, ב), וסימנך כי מזבח הנחושת קטן מהכיל (מלכים א ח, סד) דדוד הוא הקטן (שמואל א, יז, יד) עיין שם : וזהו כל מרים, כל מיני מעלות והרמת תרומת כסף של כל מיני כוסף, ונחושת ומעלות מדת הקטנות, הביאו את, רצה לומר הביאו מדת יראה הנקרא את, לזה המעלה, ואז נעשה זה המעלה תרומת ה':
וכל אשר נמצא אתו עצי שטים וכו', דהנה האדם צריך לרחוק ממדת עקשות, רק כנגד היצר הרע צריך להיות עקשן גדול, כמו שכתוב (משלי א, י) אם יפתוך חטאים אל תובא, ובכל מיני פתוים מחשבת יצה"ר צריך עקשות גדול, וזהו פירוש הפסוק (תהלים קא, ד) לבב עקש יסור ממני רע לא אדע, שהתפלל דוד המלך ע"ה שלא יהיה לבב עקש, רק באופן רע לא אדע, רצה לומר שלא יהיה לו יצה"ר, כמו שקראו השי"ת (בראשית ח, כא) רע כי יצר לב האדם רע מנעוריו (עי' סוכה נב, א), ואם לא יהיה לו יצה"ר כלל, אז לב עקש יסור ממני, שלא יהיה עקשן כלל, כמו שדרשו רז"ל (תענית כ, ב) לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז, וזהו שאמר וכל אשר נמצא אתו עצי שטים, מדת העקשות שקשה כארז, למלאכת העבודה הביאו, רצה לומר עבד בזה השי"ת במדה זאת, ונלחם עם היצה"ר במדה זאת:
וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טוו את העזים (לה, כו). עיין פירש"י ז"ל שזה היה אומנות יתירה וכו':
ואפשר לומר, דכבר כתבתי פירוש התיקונים (תיקו"ז ה, ב) מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה, דאיהו שכינתא עלאה וכו', דכיון דאית בו יראת ה' יראה תתאה, שיהא ירא לנפשו תמיד, שלא יפול למטה בתענוגי היצר ככל הנבראים, ואם רואה שכבר נכשל, עושה תשובה מחמת יראה תתאה, וזהו תשובה תתאה, תשוב ה' לגבי וא"ו, וכיון

שיש לו יראה בשלימות, הוא בחי' אשה יראת ה', והוא בבחי' אשה העלאת מיין נוקבין, ומצפה שיבוא אליו בחי' אהבה מאת הש"י, שהוא בחי' דכר, וכיון שהוא מצפה על זה, בא לו בחי' אהבה, כדרכו של איש לחזור אחר אשה : וזהו רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו, בזה היראה רוצה השי"ת, אז בא לו בחי' אהבה וחסדי השי"ת, אבל לא ביראה מחמת עונש, והוא אינו מצפה שיבוא אליו אהבת השי"ת, כי אינו חפץ בהשי"ת, רק יראתו בשביל הנאת עצמו, שלא יבוא אליו עונש עבירה:

וזהו גם כן פירוש הפסוק (ישעי' סד, ג) עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו, כי כשזכה אדם שיש לו יראה בשלימות, שיבוא אליו בחי' אהבה, אז הוא שמח ביסורין, וכמו שכתוב (שבת פח, יומא כג, א, גיטין לו, ב) השמחים ביסורין עליהם נאמר (שופטים ה, לא) ואהביו כצאת השמש בגבורתו, הרי, שהשמחין ביסורין הם אהביו, כי בטוחים הם בהשי"ת שהיסורין שלהם אהבה גדולה, ואינם דינין, וזהו עין לא ראתה אלקים, שאינם רואים שום דין בכל הדברים שבאים עליהם, רק העין רואה תמיד זולתך, בחי' אהבה ורחמים גמורים, ועל כן הם שמחים ביסורין, כי מחמת אהבת הש"י אינו רואה ביסורין שום דין כלל, רק אהבה עזה, זה העין יעשה השי"ת למחכה לו, מי שיש לו בחי' יראה בשלימות, הוא בחי' מיין נוקבין, ומצפה ומיחל לחסדו ואהבתו שיבוא אליו, אז יעשה לו השי"ת עין כזה, שלא יראה בחי' אלקים לעולם, רק אהבת הבורא:

ואמרו רז"ל (יומא פו, ב) השב מאהבה זדונות נעשות לו כזכיות, כי כיון ששב מאהבה ובא לתשובה עילאה, היינו בינה עולם התשובה שהוא עולם הענוה, ומקיים (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, על כן הוא בענוה ושפלות תמיד, וזהו מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה, דאיהי שכינתא עלאה, בינה עולם התשובה, וחכמה ובינה הם תרין רעין דלא מתפרשין, וחכמה לא אשתמודע אלא בביתיה, היינו בינה, וכמו שכתוב בתיקונים תיקונא תליתאה (תיקו"ז יח, ב) וז"ל ורזא דמלה חכמה לא אשתמודע אלא בביתיה, כגוונא דא עמודא דאמצעותא דאיהו הוי"ה לא אשתמודע לנביא וחוזה, אלא בהיכליה דאיהו אדני, וכיון שבא לבינה עולם התשובה, אז בינה ממשיך עליו חכמה דאשתמודע בבינה, וכמו שכתב האריז"ל בכוונות זמירות שבת (תפילת שחרית לשבת) אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים וז"ל הוא אמא נקרא יושב בשמים, כי הוא יושבת תוך זעיר אנפין, ויסוד דאבא מלובש בה בסוד יו"ד, וזהו היושבי, היושב יו"ד, בשמים:

וכיון שבינה ממשיך עליו חכמה, וכל השתנות והתחלפות נעשית מן חכמה שהוא יו"ד, וכמו שאמר הרב בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער וחלופיהן בגולם, כל התחלפות

והשתנות נעשית בגולם שהוא יו"ד הוא גולמא, עכ"ד, ודפח"ח , וכיון שבינה ממשיך עליו חכמה נעשית חלוף והשתנות, וזדונות נעשות כזכיות:

וידוע (הקדמת תיקו"ז יז, א, תיקו"ז קכג, א) דבינה נקרא לבא, וזהו וכל הנשים, רצה לומר אותן האנשים הנזכרים למעלה , שהיו בבחי' מקבלים מן הנשים, ובושים מן הנשים, ומחמת זה הבושה על עוונותיהם, היו באים לבחי' בעלי תשובה, והיו למעלה מן הנשים, שהנשים היו בבחי' צדיקים, וזהו אשר נשא לבן אותנה בחכמה, כלומר שבינה הגביה אותם בחכמה שהוא בבינה, וזהו טוו את העזים, ועזים מרומז על קליפות החטאים (עי' טעמי המצות פר' ואתחנן ד"ה ענין פרק שירה), וטוו בגימטריא אהי"ה, שהיה בינה, ואת, פירושו עם העזים, היינו עבירות היו באים בכח התשובה שהוא בינה אל חכמה, וזהו טוו את העזים, וכיון שבאו עם תשובת אהבה שהוא בינה אל חכמה, אז זדונות נעשות וכו':

כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה אשר צוה ה' לעשות ביד משה הביאו בני ישראל נדבה לה' (לה, כט). להבין, הלא זה הפסוק מיותר לגמרי, שכבר נכתב למעלה שצוה ה' למשה, ומשה אמר לבני ישראל, ואחר כך ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו את תרומת ה' וכו', ואחר כך כתוב ויבואו האנשים על הנשים וכו' כל הפסוקים שלמעלה ומה בא ללמדנו בזה הפסוק: ונראה, דהנה כתבתי פרשת תרומה בפסוק (כה, ב) ויקחו לי תרומה, ועיין שם פירש"י נדבה לשון רצון הטוב, והעולה(ם) משם, שהעיקר שיתנו הרצון שלהם שיש להם על הממון, זה יתנו לה', ואולי הטעם, מפני שנתרצה להם השי"ת ביום הכיפורים על מעשה העגל, לפיכך גם הם יביאו אל הרצון עליון במעשיהם ובמחשבתם, שיתנו הרצון שלהם שיש להם על הממון לה', ויבטלו כל כחותיהם ותענוגיהם ורצונם אשר הוא למעלה מעולם התענוג, יתנו לה', ובזה גם יבואו אל הרצון עליון, וזהו נדיב לב, רצה לומר רצון הלב, כי הרצון הוא למעלה מלב:

ובאמת, כל ישראל לאו כל אפין שוין, אותן שהיו במדריגה גדולה ובחי' מוחין של ישראל, היו נותנים רצונם לה', ושאר המוני עם, שלא היו להם שכל כל כך, וגם בזה יש מדריגות שונות, כמו שכתוב אור החיים בפסוק ויבואו כל איש אשר נשאו לבו ואשר נדבה רוחו אותו, כי יש שני מדריגות בהתנדבם, אחד, המתנדב ברצון נפשו כפי יכולתו ערך ממונו, ולזה נקרא נדבה רוחו, והשני, המתנדב יותר מיכולתו מגודל טוב לבו, ולזה נקרא נשאו לבו, שהלב מנשאהו ומעריכו בערך עשיר, יותר ממה שהוא, עכ"ל:

ובאמת, יש מדריגה יותר גדולה מזה, זהו נדיב לב, כמו שכתוב באור החיים עצמו בפסוק שלאחריו, עיין שם וז"ל ומדרגה הגדולה מכולם הוא נדיב לב, רצה לומר רצון הלב, וזהו שיעור הכתוב ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו הביאו את תרומת ה' למלאכת אוהל מועד, רצה לומר השני מדריגות אלו, שלא היה להם שכל כל כך שיתנו רצונם שלהם לה', אלא להביא למלאכת אוהל מועד, ואחר כך ויבואו האנשים על הנשים, הם היו במעלה גדולה, שבאו במדריגה שנהנים ושמחים בנתינתן כאילו קבלו הון יקר לאין ערך, וזהו עם הנשים, כמו שכתבתי למעלה, והם כל נדיבי לב, בעלי רצון הלב, שנתנו רצונם לה', ובסוף הפרשה אמר כל איש ואשה אשר נדב לבם להביא לכל המלאכה אשר צוה ה' לעשות ביד משה, רצה לומר שלא היה להם שכל כל כך ליתן רצונם לה', אלא הביאו סתם, שנדבו לבם ליתן למלאכה זו אשר צוה ה' לעשות ביד משה, הביאו בני ישראל, ובני ישראל נקרא אותם שיש להם מוחין, כי אותיות ישראל הם לי ראש, והם הביאו מחשבתם ורצונם אל ה', וזהו הביאו בני ישראל מחשבתם של המנדבים סתם, נדבה לה', ונדבה הוא רצון, כמו שפירש"י ז"ל (כה, ב), והם העלו מחשבתם ורצונם לה', ועל ידי זה באו כולם אל רצון עליון: ויצו משה ויעבירו קול במחנה וכו' ויכלא העם מהביא (לו, ו). להבין, שאמר ויכלא העם מהביא, וכל מקום שנאמר העם הוא ערב רב:

אפשר יש לומר, דהנה העובד הש"י מאהבה, עושה לעשות נחת רוח להש"י, אף על פי שאינו מחויב על פי הדין, אבל העובד מיראה, העבדות אצלו כמשאוי, ואם הוא פטור בדין, אינו עושה כלל, וכן היה בכאן, אחר שהעבירו קול במחנה שאל יעשו עוד, בני ישראל העובדין מאהבה, עדיין היו עושין ביתר חריצות המלאכה, ויביאו ביתר שאת מלאכתם למשכן, אבל הערב רב שעשו מיראה, כאשר הכריזו שאל יעשו עוד מלאכה, ויכלא העם מהביא:

והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר (לו, ז). להבין, כיון שאמר והותר, למה אמר בתחילה היתה דים:

ונראה, דהנה האדם בעשיית המצוה, צריך לכוין לעשות יחוד הויה ואדני, כמו שתקנו (פרי עץ חיים שער הזמירות פ"ה, שער רוה"ק דף יב) לומר קודם עשיות כל המצות לשם יחוד קב"ה וכו', ובפרט בכאן בעשיות המשכן, ומקודם עשייתם בנדבתם על המשכן עשו יחוד למעלה, ואחר כך בעשיות המשכן, שיודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ, וכתבתי למעלה (לא, ד) פירוש על ולחשוב מחשבות לעשות מלאכת חרש וחושב, שרצה לומר בשעת עשיית הדבר הזה, היה חושב באותן הצרופים השייכים

לזה דוגמת העולם , ובוודאי בעשיותם המצוה הגדולה כזו, ובחשבם בצרופים שנבראו העולם, גרמו יחוד גדול למעלה בעולמות העליונים:

ויש לומר, שהיחוד שעשו ישראל למעלה והורידו השפע למטה, זהו היתה השראת השכינה הקדושה, שבא מלמעלה למשכן, והמשכן היה דוגמת העולם, וידוע מה שכתבו בספרי קבלה (עץ חיים שער א ענף ג) שהשי"ת צמצם עצמו לחיות העולמות, והאור שלא היה יכול לכנס בכלי, מפני גודל בהירתו נשאר למעלה, בבחי' אור מקיף על כל העולמות, וכן בעשיות המשכן, גודל בהירת האור שלא היה יכול לכנס לצמצם בתוך המשכן, נשאר בבחי' אור מקיף, וזהו והמלאכה, אותיות ו"ה ואותיות מלאכה, רצה לומר היחוד ו"ה שבא על ידי המלאכה שעשו ישראל למעלה, על ידי עשיות מלאכת המשכן, היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה, היה די לכל האור שיוכל לכנס לעולם העשיה למשכן לשרות שם, והותר, והאור שלא היה יכול לכנס מחמת גודל בהירתו, נשאר בחי' מקיף על המשכן, וזהו והותר, כדוגמת העולם שהיה אור פנימי ואור מקיף, וכל זה גרמו על ידי יחודים למעלה בעשיות המשכן ומחשבתם:

או יאמר והמלאכה היתה דים וכו' על פי פשוטו, דהנה כל מלאכת המשכן במדתו ומשקלו הכל מאת ה', וכן במקדש כתיב (דברי הימים א כח, יט) הכל מיד ה' עלי השכיל, ובמשכן לא כתיב מפורש שכל מדתו ומשקלו הכל צוה ה' למשה, שיהיה כך דווקא כסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקודש, מאת ככר למאת אדנים, ואת האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים ווים לעמודים, ולא ידענו אם נצטוה שיהיה דוקא כך, או אפשר אם היה כסף כפלים, הי' עושה שני ככרין לאדן, לכך בא הכתוב להשמיענו שכל מלאכת המשכן נעשה במדה ובמשקל, כמו שנאמרה למשה מפי הקב"ה, וזהו שאמר והמלאכה היתה דים, רצה לומר מלאכת ההבאה היתה דים לכל מלאכת המשכן אשר נעשה, כמו שנצטוה משה במדתו ובמשקלו, והראיה על זה, והותר גם כן, מההבאה אשר לא נעשה למלאכת המשכן, אם כן זו ראיה גדולה מה שנעשה המשכן במדתו ומשקלו הכל נצטוה משה מפי הקדוש ב"ה שיהיה דוקא כך ולא לפי הכסף:

פרשת פקודי

אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד על פי משה עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן (לח, כא). עיין פירש"י ז"ל משכן העדות, עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה עגל עכ"ל:

ואפשר לומר, על פי מה דאיתא בסידור האריז"ל (תפילת שחרית לשבת) בפירוש ישמח משה במתנת חלקו, כי בעשותם מעשה הידוע כתיב וינצלו בני ישראל את עדיים מהר חורב, וניתן למשה, ומשה מחזיר האורות לישראל בשבתות, ולא אמר מאחר שאני לא חטאתי והם חטאו, וכבר זכיתי חלקם וכו', אמנם הוא שמח בחלקו ומחזיר להם חלקם עיין שם :

והנה איתא בזוהר (ח"ב פה, א) בפסוק (כ, ב) אנכי ה' אלהיך ר' יצחק אמר הא והא חד מלה אתפרשו דתנינין אורייתא מחכמה דלעילא נפקא, ר' יוסי אמר אמר מבינה נפקת דכתוב (משלי א, ב) להבין אמרי בינה, אמר ר' יהודא אורייתא מחכמה ובינה אתכלילא דכתיב (משלי א, ח) שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך, עיין שם: וכיון ששמעו ישראל מפי הקב"ה אנכי ולא יהיה לך הכלול כל התורה וקבלו עליהם, היו דבוקים בחכמה ובינה, וכיון שעברו על אנכי ולא יהיה, אבדו החכמה ובינה שלהם שקבלו בהר סיני, ועתה בעשיות המשכן ובחרטה ותשובה באים לתקן חטאם, ונתקבלו בתשובה ובמשכן שצוה להם השי"ת לעשות, ואחר כך כתיב (מ, לד) ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן, זהו עדות שנמחל להם:

והנה העדות נתקיימה על ידי שמיעת הדיינים מן העדות, ועולם השמיעה הוא עולם התשובה, כמו שכתוב בספרים, וזהו עדות לישראל, שנתקבלו בעולם השמיעה בתשובה, הוא בינה עולם התשובה, אבל לא זכו לבא למדריגה הראשונה שהיה להם קודם החטא, שהיו דבוקים גם לחכמה, ועל כן כתיב לשון פקודי, השייך לעולם התשובה, כי זכור לזכר, ופקוד לנקבה, כמו שכתוב בזוהר וירא (ח"א קטו, א) בפרשת וה' פקד את שרה: גם לא הועילו להם התשובה שיחזרו להם אבידתם לגמרי, אלא בשבתות, וזהו שאמר (כד, טו) ויכס הענן את אהל מועד וכו', ותרגומו משכן זימנא, כלומר, מה שהיה השי"ת שוכן בתוכם, כמו שכתוב (כה, ח) ושכנתי בתוכם, בתוכם ממש (עי' אלשיך שמות כה, ח; ראשית חכמה שער האהבה ו, יט), זה היה לזמן, דהיינו בשבתות, וזה שאמר אלה, מה שאמרו אלה פקודי, נפקדו מעולם התשובה, ועדות לישראל שנתקבלו בתשובה, כמו שכתוב אחר כך ויכס הענן את אהל מועד וכו', ואמר אשר פקד, הפקידה שלהם מעולם התשובה, ועדות לישראל שנתקבלו בתשובה, כמו שכתוב אחר כך ויכס את אהל מועד ותרגומו משכן זימנא, והועילה להם התשובה שהש"י שורה בהם בזימנא, דהיינו בשבתות, זה היה על פי משה, שמחזיר להם בשבתות הכתרים היינו אבידתם שאבדו, ולא עיכב האורות שקיבל לנפשו:

ואמר אחר כך עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן, שלא תאמר, כיון שנתקבלו ישראל בתשובה, יהיה העבודה בבכורות, כמו קודם החטא, לכך אמר עבודה הוא בלוים, כיון שלא נתקנו לגמרי, לזכות גם למדריגות חכמה שהיו דבוקים בראשונה, וכן כתוב באור החיים פירוש עבודת הלוים כנזכר לעיל לפי דרכו, ולפי דברינו יובן כנ"ל: או יאמר אלה פקודי וכו', דהנה איתא ביבמות פרק כיצד (יבמות כא, א) אמר רבי לוי קשה עונשין של מדות יותר משל עריות שזה נאמר בהם (ויקרא יח, כז) אל, וזה נאמר בו (יחזקאל יז, יג) אלה:

ואפשר לפרש, דהנה רש"י ז"ל פירש בחומש בפסוק (בראשית ו, יג) ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר וכו' לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל, ע"כ, וצריך להבין, למה דווקא על הגזל, הלא הם עברו על עבודה זרה וגילוי עריות כמו שפירש"י ותשחת הארץ לשון ערוה ועבודה זרה עיין שם:

ונראה, דהנה בזמן שישראל באחדות אין מדת הדין יוכל לשלוט בהם, כמו שכתוב (הושע ד, יז) חבור עצבים אפרים הנח לו חלק לבם עתה יאשמו (הושע י, ב), עיין שם פירש"י בהושע י', ואם כן אף אם עברו על עבודה זרה וגילוי עריות, לא היה כח במדת הדין לקטרג עליהם, אבל בגזל שהיה מריבה ביניהם, ועל כן נענשו, ועל כן פירש"י לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל, כי לא היה כח במדת הדין לקטרג עליהם כל זמן שהיו באחדות, רק על הגזל כמו שכתוב לבם עתה יאשמו, וזה שאמר רבי לוי קשה עונשין של מדות יותר משל עריות, רצה לומר יש כח במדת הדין לקטרג כדי לענש על המדות יותר משל עריות שזה נאמר בו אל, רצה לומר בעריות נאמר אל, ואל הוא חסד ואהבה, רצה לומר אף אם עברו על עריות, היה אהבה רעה ושפלה ביניהם, ואין כח במדת הדין לקטרג עליהם כדי להענישן, אבל במדות נאמר אלה, ואלה הוא מורה על רבים והתחלקות, והוא גזל ומריבה וחלק לבם, ויכול מדת הדין לקטרג עליהם להענישן, אבל באמת עונשין של עריות הוא כריתות ומיתות בית דין, ועונשין של מדות הוא בלאו דגזל כנ"ל, והנה אמרו ז"ל ביומא (ט, ב) שאלו, ראשונים עדיפי או אחרונים עדיפי, אמר להם תלוי עיניכם בבירה, ואמרי לה עידיכם, בירה שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים, ואמרו שם (יומא שם) מקדש ראשון נחרב בעבור שלשה דברים עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ומקדש שני נחרב מפני שנאת חנם, ונמצא, שנאת חנם קשה מג' עבירות, וזה שאמר אלה, רצה לומר התחלקות פקודי המשכן, ופקודי לשון חסרון כמו (במדבר לא, מט) לא נפקד ממנו איש, רצה לומר בעבור אלה התחלקות שנאת חנם, זהו מחסר המשכן ונחרב בעבור זה, ואמר אחר כך משכן העדות, רצה לומר משכן, הוא העדות

שקשה שנאת חנם, שלא חזרה לאחרונים, ולראשונים חזרה, כמו שאמרו עידיכם בירה, ומשכן אקרי מקדש כמו שאמרו בגמרא (שבועות טז, ב):

ותכל כל עבודת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו (לט, לב). להבין, לכאורה איפכא הוי ליה למימר ויעשו בני ישראל וכו' ואחר כך ותכל וכו'. וגם כיון דאמר ויעשו בני ישראל וכו' למה אמר אחר כך כן עשו פעם שנית, וגם דאמר ותכל לשון נקבה, ולא אמר ויכל לשון זכר, כמו שאמר לסוף ויכל משה את המלאכה:

ונראה, דהנה כתבתי לעיל (לא, ד) פירוש הפסוק (שם) ולחשוב מחשבות לעשות, על דרך שאמרו רז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנברא בהם שמים וארץ, והמשכן היה דוגמת העולם, וכל מה שעשה דוגמת העולם, היה חושב באותן הצירופים שנברא זה הדבר מהעולם, וזהו לחשוב מחשבות:

וכן בני ישראל הם אותן בעלי חכמה כידוע כי אותיות ישראל הם לי ראש, כשהיו מתעסקין במלאכת המשכן, בשעת העשיה היו חושבין טעמי מצות ופנימית כוונות התורה במצות מלאכת המשכן וכליו, וידוע (זוהר ח"א מז, ב, ח"ג כ, א, רע"מ ח"ג רטז, א) כי שבעים אנפין לתורה, ובעלי חכמה היו חושבין בשעת עשיה בכל כוונת ופנימיות היוצא מן השבעין אנפין:

והנה מלת ותכל לשון חמדה ותשוקה, כמו (תהלים פד, ג) כלתה נפשי, וזהו ותכל כל עבודת משכן אהל מועד, רצה לומר כל עבודתן במשכן אהל מועד בא לידי חמדה ותשוקה למעלה, להשרות שכינתו במעשי ידיהם, כי כוונתן גדלה למעלה, משום ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה, בכל כוונות ופנימיות טעמי תורה שנמסרו למשה, בכל מצות מלאכת המשכן, בכל השבעים אנפין, וזהו כן עשה, כי כן גימטריא שבעים, על כן כוונתם גדלה למעלה לחמוד להשרות שכינתו בתחתונים, אבל במדריגתם ומחשבתם לא היה כח, אלא שנכספה וגם כלתה השכינה לשרות בחתונים, וזהו ותכל לשון נוקבא, אבל מדרגת משה שהוא היה בעלה דמטרנותא, על דרך שאמרו רז"ל (פסיקתא מטות קנג) כל הנביאים התנבאו בכה, מוסף עליהם משה שהתנבא בזה הדבר, ובהקימו את המשכן ובחושבו בכל הצרופים וכוונת פנימיות סוד טעמי מצות מלאכת המשכן היוצא משבעין אנפים שבתורה, כמו שקיבל, העלה תשוקה וחמדה במדריגה העליונה יותר לשרות במשכן, וזהו ויכל משה את המלאכה, לשון ויכל לשון זכר כנ"ל: סליק ספר שמות:

פרשת ויקרא

ויקרא אל משה (א, א), כתב הבעל הטורים וז"ל אלף דויקרא זעירא, שמשה לא רצה ליכתוב אלא ויקר, כאילו לא נראה לו אלא במקרה, ואמר לו הקב"ה לכתוב גם האלף וכתבה קטנה עכ"ל, וצריך להבין מה זה הענוה שכתב אלף קטנה, ונראה דאמרו בגמרא דשבת פרק הבונה (קד, א) מאי טעמא שיקרא אחד כרעיה קאי ואמת מלבן לבוני, קושטא קאי שיקרא לא קאי ע"כ:

והנה אותיות ק"ר הן מאותיות שקר והם בחינת דין, ואם מביא הדין אל חכמה שם נמתק הדין ונקרע, כי חכמה הם בחינת עי"ן, ואם מביאים אותיות ק"ר אל עי"ן נעשה צירוף קר"ע ונקרע הדין, ואם מביאין אותיות ק"ר יותר למעלה דהיינו אל האלף המרומז לכתר, לא די שנקרע הדין אלא שנעשה צירוף קרא, והוא לשון חשיבות (במדבר א, טז) קרואי העדה:

ומשה היה מביא אותיות ק"ר למעלה אל האלף ונעשה הצירוף קרא, וזהו ויקרא אל משה, והוא לא רצה לכתוב אלא ויקר, ואמר לו הקב"ה לכתוב גם האל"ף, להורות שהיה מביא למעלה אל האל"ף, וכתב משה רבינו ע"ה אל"ף זעירא, כי ידוע דאותיות זעירות הם בעולם שלמטה ואותיות גדולות הם בעולם המחשבה, ועל כן כתב אל"ף זעירא לומר שלא בא אלא לעולם התחתון, ומחמת ענותנותו כתב כן:

אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם (א, ב), להבין בתחילה אמר לשון יחיד כי יקריב, ואחר כך אמר לשון רבים תקריבו את קרבנכם, ועיין פירש"י ז"ל (ד"ה תקריבו):

ואפשר לומר לפי מה שכתבתי פירוש הגמרא (שבת לא, א) מעשה בגר שאמר למדוני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחד, וקרבו הלל, ואמר לו מה דעלך סני לחברך לא תעביד זהו התורה ואידך פרושה זיל גמור, והיינו שאמר לו מצות ואהבת לרעך כמוך (יט, יח) שזהו עיקר התורה , ובודאי אמר לו האמת שזהו עיקר התורה, כי כל הנשמות של ישראל הם קומה שלימה, נשמת אדם הראשון, ומתחלק לניצוצין עד אין מספר מנהון בעיינין מנהון בידין , ואם אדם עושה איזה מצוה או בתפלה או בלימוד צריך לקבל באמת ואהבת לרעך, ואז הוא מקשר עצמו עם כללות ישראל, ואז הקומה של נשמת ישראל היא שלימה ויוכל לעבוד ה' ולקרב אליו:

אבל אם ח"ו הוא בפירוד לבבות אף עם אחד מישראל, אז נחסר מהקומה של ישראל ניצוץ אחד שורש נשמתו מזה האיש הנפרד ממנו, ואז הקומה בחינת בעל מום, וכל אשר בו מום לא יקרב (להלן כא, יח) לגשת אל ה', ודוחין אותו ח"ו לחוץ, ונמצא זהו

עיקר התורה והעבדות, ועל כן תקנו שיקבל כל אחד קודם התפלה מצות ואהבת לרעך כמוך דוקא ולא מצות עשה אחרת, כדי שיוכל לקרב עצמו אל השי"ת בתפלתו: וזהו שאמר אדם כי יקריב, כשירצה לקרב עצמו אל השי"ת, צריך לקשר עצמו עם כללות ישראל שיהיו מכם, כולכם, קרבן לה', שיקרב עצמו אל השם יתברך עם כללות הקומה של נשמת ישראל, מן הבהמה, היינו בני אדם שדומין לבהמה כמו שדרשו חז"ל (עירובין סט, ב), מן הבקר, היינו צדיקים שמבקרין מעשיהן בכל עת, אם ימצא איזה מום וחסרון בעצמם לשוב אל ה', ומן הצאן, היינו רשעים היוצאין חוץ לד"ת, לשון (שה"ש ג, יא) צאנה וראנה, עם כולם יקשר עצמו, כמו שאמרו רז"ל (כריתות ו, ב) כל תענית שאין בו פושעי ישראל אינו תענית, והראיה מחלבנה שמקריבין עם הקטורת (ראה רש"י שמות ל, לג) :

ואחר כך אמר תקריבו את קרבנכם, כלומר מי שהוא רוצה לקרב עצמו אל השי"ת, צריך לקשר עם השלשה בחינות מישראל הנ"ל, והצדיק הזה כשהוא מקיים במחשבתו באמת מצות ואהבת לרעך כמוך, ומקשר עצמו עם השלשה בחינות מישראל, מה לו לעשות עוד אם יש איזה אנשים השונאין אותו, ואינם רוצים לקרב אליו, ועל כן הזהיר אל השלשה בחינות מישראל הנ"ל, מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם, כלומר שאתם תקריבו עצמיכם אל הצדיק המקרב אתכם אל השי"ת, וזהו את לשון עם , קרבנכם, שהוא מקרב אתכם אל השי"ת, תקריבו עצמיכם אליו כדי שיוכל לקרב עצמיכם, ותהיו עמו באהבה ולא יפרידו ח"ו ממנו כלל ואז יקרב אתכם:

או יאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה' וכו' אם עולה קרבנו וכו' (א, ב-ג), ולדייק דאמר מן הבהמה ומן הבקר ומן הצאן, מן הבהמה הוא מיותר, כי מין בהמה כולל שני דברים בקר וצאן, כמו שכתוב אחר כך (שם ג) אם עולה קרבנו מן הבקר וכו', ואחר כך אמר (שם י) ואם מן הצאן וכו', והוה ליה למימר גם כן כאן מן הבקר ומן הצאן תקריבו וכו', ומן הבהמה הוא מיותר:

ונראה דהנה בדברי חז"ל (תדא"ר פ"ט) ובזוהר (ח"ב קכח, ב) הפליג מאוד למאן דמזכי לחייביא והובא בספר שערי קדושה (ח"ב שער ז) בקיצור , ומסיים שם בשם הזוהר (שם קכט, א) ואלמלי הוו ידעי בני נשא כמה תועלתא וזכו גרמי לצדיקייא וזכאן בגינייהו, הוו אזלינן אבתרייהו ורדיף כמאן דרדיף בתר חיי עכ"ל: והנה האדם אשר נתן אל לבו לשוב אל השם יתברך באמת, ולתקן אשר פגם בקדשי שמים, והוריד ניצוצות הקדושות משורש נשמתו שהוא חלק אלהי ממעל לעמקי קליפות כפי גודל חטאיו, צריך תחילה לפרוש עצמו ממעשיו הרעים שעשה עד הנה, וזהו עזיבת החטא, כי (עי' תענית טז, א)

אין אדם טובל ושרץ בידו, ולקבל על עצמו שלא ישוב עוד לכסלה, ולא רק על עבירות החמורות וגדולות בעיניו כגון כריתות ומיתות בית דין ישוב ויתחרט, אבל שאר עבירות יעשה בהרגל כמו שעשה, כי אדם כזה הוא השב מיראת עונש וירא מעונש מיתה, ומתחרט להנאת עצמו שלא ימות, אבל אין חפץ לקרב עצמו אל השי"ת, כי איך יוכל לקרב עצמו אל השי"ת עם העבירות שנשארו בידו, ועושה אותם בהרגל כמו שעשה עד הנה:

על כן האדם שרוצה לשוב אל השי"ת באמת, ולתקן אשר עוות עד שורש נשמתו, צריך לחפש היטב בכל דרכיו וכל מעשיו אם הוא על פי התורה, כמו שאמר הכתוב (איכה ג, מ) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל ה', והבא לטהר מסייעין לו מן השמים (שבת קד, א), כשמתבודד עצמו בכל יום כדי לחפש דרכיו ומעשיו המקולקלים, ומה שמצא אחר החפוש הוא מתחרט ומתודה עליהם בפה, כי זה היא עיקר התשובה החרטה על עבירה ועזיבת החטא, ומקבל על עצמו שלא יעשה עוד, ומתודה בפה מלא לפני קונו כמו שכתוב (ויקרא כו, מ) והתודה את עונם:

ואף על פי שהשי"ת יודע מזה צריך להתודות בפה לפניו, כמו שאמרו חז"ל (יומא לו, א) ומתודה על חטאת עון חטאת, ומבקש מהשי"ת שימחול לו, ושלא ישוב עוד לכסלה, וכשיעשה זאת בהתמדה אז מודיעין לו מן השמים ומזכירין לו חטאיו ועוניו אשר נשכחו ממנו, כדי שיתחרט ויתודה עליהם, ונעשה מכל העבירות שעשה מצות כמו שאמרו חז"ל (יומא פו, ב) זדונות נעשית לו זכיות, וכמו שכתבתי במקום אחר: וזהו שאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה', כלומר אדם שרוצה לזכות לחייביא, ולקרב נשמת ישראל הרחוקים מן השי"ת שישובו אל השי"ת באמת, ולקרב אותם אל השי"ת, יראה מי שמקרב להשי"ת שיהיה מן הבהמה ומן הבקר, רצה לומר תחילה יראה שיפרוש אותו ממעשה הבהמה שעשה עד הנה, וזהו מן הבהמה, שיפרוש ממעשה הבהמות, וזהו עזיבת החטא, ואחר שיפרוש מן החטא, ומן הבקר, יהיה מבקר מעשיו ויחפש היטב, ומה שמצא אחר החיפוש מן העבירות שעשה והוריד ניצוצות קדושות בקליפות כפי גודל העבירה:

וזהו מן הצאן לשון (שה"ש ג, יא) צאנה וראנה, הניצוצות הקדושות שיצאו מן הקדושה, ועתה כשמתחרט ומתודה עליהם, תקריבו את קרבנכם, תקריבו הניצוצות קדושות למקום שורשם, ואמר תקריבו לשון רבים, כי זה הוא עיקר עליות נשמות בעלי תשובה על ידי צדיקי הדור המעלין אותן, ובפרט האדם המעלה אותו לשוב אל השי"ת, צריך לסייע אותו בכל כחו ולחזק אותו ולבקש רחמים עליו:

ואמר אחר כך אם עולה קרבנו מן הבקר, כלומר מה שבא לבקר מעשיו ולחפש אחר עבירות הוא עליה ראשונה, כי מה שמפריש עצמו ממעשה הבהמיות עזיבת חטאו אינו עליה עדיין, רק כשמחפש ומבקר מעשיו הרעים כדי להתחרט ולהתודה עליהם, זהו עליה ראשונה:

ואמר זכר תמים, כלומר שיבקר מעשיו הרעים כדי להתחרט ולהתודות ויהיה בחינת זכר, שלא יכוון בתשובתו להנאת עצמו מחמת יראת עונש, שהוא בחינת נוקבא שרוצה לקבל הנאה מן התשובה, רק יהיה בחינת זכר, לשוב אל השי"ת מאהבה, שיצר לו מאוד מה שציער את השי"ת והוריד ניצוצות הקדושות משורש נשמתו לקליפות, ועתה רוצה להחזירם בתשובתו למקום שורשם:

וזה יהיה תמים כמו שכתוב (דברים יח, יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך, כלומר שפיו ולבו יהיו שוין, ולא יהיה נפרד הפה מן הלב אז יוכל להיות דבוק אל השי"ת , ואז יקריבנו אל פתח אהל מועד, אל מדת יראה, הוא השער הראשון להכנס להשי"ת כמו שכתוב (תהלים קיח, כ) זה השער לה' צדיקים יבואו בו , אבל כונתו יהיה לרצון לפני ה', שיבוא בתשובתו לרצון עליון כמו שכתוב (ישעיה מ, ב) כי נרצה עונה, רצה לומר העון בא אל רצון העליון הנקרא כתר ששם הוא עיקר הסליחה, כמו שכתוב בסידור האריז"ל בשבועות בכונת הטבילה (ח"ג לו, ב):

ואמר אחר כך וסמך ידו, כלומר כשיתמיד בתשובתו בכל יום ויחפש וימצא ויתודה, וכשיראה מחטאת נעוריו שעשה הרבה, וגם מה שלא נזהר עד הנה מלחטא בדיבור ובמעשה ובמחשבה כי רבים הם, וגם מה שלא קיים (יט, יח) ואהבת לרעך כמוך ממש בגופו ובממונו, שהוא עיקר התורה, אז יבוש מאוד מהשי"ת לבקש סליחה ומחילה, לחזק את עצמו בכל מה דאפשר לקיים ואהבת לרעך כמוך ממש, ולהזהר בכל דבוריו מעשיו ומחשבותיו בכל מה דאפשר ולהתחרט בכל עת שרואה בשכלו שלא עשה כדין:

ואז יחזק עצמו ונכון לבו בטוח בהשי"ת, שברא כל העולמות בשביל נשמות כלל ישראל, כדי להיטיב להם ולהמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמים, כי הם חלקו כמו שכתוב (דברים לב, ט) כי חלק ה' עמו, ובודאי לא ידח ממנו נדח (ש"ב יד, יד) ואהבתו עליהם תמיד ושורה עמם בתוך טומאותם, ובמקום שגלו ישראל שכינה עמהם לשומרם, כי זהו כוונת בריאת כל העולמות להיטיב לעמו ישראל תמיד, וגם הוא יודע יצר כל היצורים המלובשים בחומר:

וזהו וסמך ידו, ויד הוא כוחו של אדם שיסמוך כוחו בתשובתו, שבודאי יקבל השי"ת תשובתו אף אם עצמו פשעיו מאוד ימחול ויסלח לו, על ראש העולה, כלומר על ראש

עליות נשמות ישראל שעלה במחשבתו להטיב לנשמות ישראל, וברא כל העולמות עד השתלשלות העולם הזה לברוא את נשמות ישראל בחומר ובגוף עם היצר הרע, והקדים להם תשובה, וכשיעשו תשובה ירחם עליהם וימשוך עליהם שלשה עשרה מכילין דרחמין, ובטענה זו לפני השי"ת יבקש סליחה ומחילה מהשי"ת, ואז ונרצה לו לכפר עליו, יבוא אל רצון העליון ששם עיקר הסליחה:

ושחט את בן הבקר לפני ה', כלומר מה שמחפש ומבקר מעשיו קרוי בקר, ומה שמצא על ידי ביקור וחיפוש קרוי בן הבקר, כלומר מה שמצא מן עבירות שבידו על ידי ביקור וחיפוש ישחוט, על דרך שאמרו חז"ל (סנהדרין מג, ב) כל הזובח את יצרו ומתודה עליו וכו', ופירש"י ז"ל כל הזובח את יצרו ומתודה עליו לאחר שהסיתו לחטוא, זובחו והורגו ושב בתשובה ומתודה עליו עכ"ל, ואף כאן ושחט את בן הבקר, ושחט יצרו לפני ה' ויתודה על העבירות שמצא לפני ה':

או יאמר אדם כי יקריב וכו', דהנה באמת אין חפץ השי"ת בקרבנות, רק עיקר הקרבנות שיכניע את לבו לפני המקום ויתודה את חטאיו, כמו שכתוב (ש"א טו, כב) החפץ ה' בעולות וכו', וגם מקרא מלא (תהלים נא, יט) זבחי אלהים רוח נשברה וכו', וזהו שאמר אדם, רצה לומר אדם בגימטריא מ"ה, כי יקריב מכם, רצה לומר אם תקריב זה המדה של מ"ה מכם, שתהיו אתם במדריגות מ"ה, זהו קרבן לה', שחפץ בו השי"ת:

והנה יש שלשה מיני בני אדם, יש אדם שאין לו שכל ודומה לבהמה כמו שדרשו רז"ל (עירובין סט, ב) להביא בני אדם שדומה לבהמה, ויש צדיקים גמורים שרואין על כל מעשיהן מקטן ועד גדול אם הוא דרך ה', וזהו מן הבקר לשון ביקור ד' ימים שמבקרין את הקרבן לידע אם יש בו מום (עי' מנחות מט, ב), וכן הם מבקרין מעשיהן, וכן יש רשעים (היוצא) [היוצאים] מחוץ לד"ת, וזהו מן הצאן, תקריבו את קרבנכם, רצה לומר אצל כולם צריכין מדת מ"ה והכנעה לפני השי"ת, וחשוב לפני השי"ת כאלו הקריב כל הקרבנות, וזהו תקריבו וכו', כי אפילו הוא רשע גמור ויש בו מדת מ"ה השי"ת עמו, ושורה עמו בתוך טומאתו, אלא אם הוא ח"ו גבה לב, אין השי"ת שורה בו, כמו שאמרו (סוטה ה, א) אין אני והוא יכולין לדור ח"ו, אף אם הולך בדרך הישר, וכולם צריכין הכנעה לפני השי"ת:

אם עולה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד יקריב אותו לרצונו לפני ה' (א, ג), עיין מה שכתבתי לעיל דמן הבקר קאי על הצדיקים שמבקרין מעשיהן והם ממרא דחושבנא , וכל העבודה ועשיות המצות הוא ליחד קב"ה ושכינתיה, ליחד וא"ו של שם הוי"ה בה"א אחרונה, וה"א אחרונה נקראת שער ופתח כמו שכתוב (תהלים

קיח, כ) זה השער לה' צדיקים יבואו בו, ובחינת יראה הוא השער הראשון: וזהו אל פתח אוהל מועד, הוא מדת יראה, יקריב אותו, רצה לומר תיבת אותו הוא אות וא"ו, רצה לומר אל מדת יראה שהיא ה"א אחרונה, יקריב אות וא"ו, וזהו יחוד קב"ה ושכינתיה, לרצונו, כדי לעשות רצון יוצרו כל זה יהיה כוונתו ומחשבתו לפני ה', רצה לומר קודם שיתחיל לעבוד את השי"ת וקודם שיתחיל העבודה או בעשיות המצות צריך לכוין כל זאת:

וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה (ד, א-ב). להבין מה בעיא להורות בשני פעמים לאמר, ונראה לפי מה שכתבתי כמה פעמים בשם הליקוטי תורה שכתב (יתרו ד"ה כה תאמר) שלשון אמירה הוא בבינה, וכמו שכתוב (משלי א, ב) אמרי בינה, והוא עולם התשובה, ולפי שאמרו רז"ל (ב"מ קז, ב) קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים: ואפשר לומר הטעם כי כתוב בזוהר (ח"ב קכח, ב) זכאי הוא מאן דאחיד בידא דחייבא וכו', וכוונתו שיוציא הבעל תשובה שבא לקבל ממנו תשובה מן הקליפות, היינו שיעשה גם כן תשובה על עבירה זו, ואם לא חטא במעשה בעבירה יפשפש במחשבתו, וכמו שאמרו (שבת סד, א) אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו, ויתחרט על ההרהור הזה, ואם ראה שלא פגם באיזה עבירה אפילו במחשבתו, אף על פי כן יתוודה גם כן עם הבעל תשובה מצד ערבות:

וכמו שאמרו בירושלמי (תענית פ"ב ה"ז) שמואל היה לבש (חילוקן) [חלוקן של כל ישראל] ואמר חטאתי עויתי פשעתי ע"ש, ועיין שם הפירוש ששמואל היה צדיק ולא חטא ואיך אמר חטאתי, אלא מצד ערבות לבש (חילוקן) [חלוקן] של ישראל, היינו בתשובה שלהם ואמר גם כן חטאתי:

ונאמר על זה טעם, כי איך אפשר להוציא אדם מן הבור, רק שירד למקומו שיוכל לאחוז בו ולהוציאו, ובדבר זה שמתחרט על הרהור עבירה הוא מתאחד עמהם ויכול להוציאם, ואם אין בו גם כן הרהור ילבוש עצמו עמהם ויאמר חטאתי וכו' מצד ערבות, כדי שיוכל להוציאם מן הקליפות שהם שם:

וזהו וידבר ה' אל משה לאמר, שיהרהר בתשובה או יעשה תשובה מצד ערבות, כדי שיוכל להוציא את בני ישראל, ואחר כך אמר דבר אל בני ישראל לאמר, להורות להם דרכי התשובה, ומקודם יבינו שאי אפשר להם לעשות תשובה אלא בעזר השי"ת, שהוא הנותן יד לפושעים, ולא יתגאה ח"ו בתשובתו כי אז ח"ו יפול מאיגרא רמא לבירא עמיקתא:

אלא יודה להשם יתברך שהוא הנותן יד לפושעים, וגם לא יספיק לו התשובה שעשה, רק בכל יום ויום יעשה תשובה יותר ויהיה נגד עיניו תמיד כל חטאיו, וכמו שכתוב (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד, וגם בכל עבודתו אף שהוא צדיק יהיה בבחינת בעל תשובה, ובכל יום ויום ילך ויוסף למדרגה יותר גדולה, ובכל המצות ומעשים טובים שעשה אתמול יראה חסרון בהם ויתחרט על מיעוט עבודה, אף שהיה שוגג במיעוט עבודה כי ביום אתמול לא היה לו שכל, אף השוגג צריך כפרה, ויתחרט על זה: וזהו דבר אל בני ישראל לאמר, שיהיה תמיד במחשבתם עשיות התשובה, אף על המצות ומעשים טובים שעשו יהיו בתשובה תמיד בכל יום על היום שעבר ופגם במיעוט עבודה, וזהו שיהיה במחשבתם, נפש כי תחטא, תמיד, בשגגה, כי בודאי ביום אתמול שלא היה להם שכל יותר וסבורים היו שעשו המצות כתיקונם, אלא שביום אחרון שניתוסף להם הדעת ראו שקצרו אתמול בעבודה:

ומפרש מהו החטא בשגגה, מכל מצות ה', היינו קיום מצותיהם ומעשיהם טובים, אשר לא תעשינה, כדת ובשכל הראוי רק שהיו מקצרים אתמול בעבודה, על זה יהיו תמיד בכל יום בתשובה, וגם אמר להורות לכל נפש מישראל דרכי התשובה בעשותו תשובה, להתקשר את עצמו עם כל פושעי ורשעי ישראל, וכמו כל העשיית מצות עשה שצריך לעשות בשם כל ישראל (עי' פרע"ח שער הזמירות פ"ה) כן עשיית התשובה שהוא גם כן מצות עשה לקשר עצמו עם כל ישראל:

ובפרט עם כל הפושעים ורשעים שהם בכלל ישראל לקשר עמהם, וכמו שתקנו בעשיית התשובה כשמתודה לפני השי"ת ומפרש חטאיו לומר אחר כך ותחתור חתירה מתחת כסא כבודך ותקבל אותי בתשובה שלימה בכלל פושעי עמך בית ישראל, ואותן קשי עורף שיש בהם החזירם אתה בהרהור תשובה שבלבם שישובו אליך באמת ובלב שלם, וכן אמרו בגמרא (כריתות ו, ב) כל תענית שאין בו פושעי ישראל אינו תענית, כי התענית הוא עשיית התשובה צריך לכלול עצמו עם כל פושעי ישראל, ולהתפלל עליהם שישובו באמת, וכן אמרו רז"ל במגילה (כה, א) האומר יברכך טובים וכו' עיין פירש"י ז"ל ותוספות שם:

ועל כן אמרו בגמרא (יומא פו, ב) כשיעשה תשובה בדרך זו, גדולה תשובה שמוחלין לו ולכל העולם, כי בדרך עשיות תשובה זו הביא הרהור תשובה לכל ישראל, והנה בינה עולם התשובה נקרא אחת, וכמו שכתוב בכוונת האריז"ל ביום הכיפורים (ח"ג צא, ב) אחת ואחת אחת ושתים וכו' עיין שם:

וזהו שאמר ועשה, כל נפש מישראל תשובה, מאחת, מן בינה עולם התשובה, וכוונתו יהיה, מהנה, היינו מרבים, היינו שיתקשר עצמו עם כל ישראל, ובפרט עם פושעי ורשעי עמו בית ישראל ולהתפלל עליהם וכו':

אשר נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה בשגגה ואשם (ד, כב), ורז"ל דרשו (הוריות י, ב) אשר לשון אשרי הדור וכו', ואשר מקודם אמר בשגגה ואחר כך אמר ואשם במזיד:

יש לפרש דרך רמז, דידוע דמדת גבהות הוא שורש לכל העבירות , כי מחמת גבהות יבוא לעבור על כל עבירות שבתורה, ומקרא מלא דיבר הכתוב (דברים ח, יד) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך, ושכחת השי"ת הוא גורם לעבור כל העבירות כמו שכתוב (שם שם, יא) השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך לבלתי שמור מצותיו וכו': וגם אמרו רז"ל (סוכה נב, ב; קדושין ל, ב) בכל יום יצרו של אדם מתגבר עליו [ומבקש להמיתו וכו'] ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, וכשיש לו ח"ו גבהות אז אין אני והוא יכולין לדור (סוטה ה, א), והקב"ה מסתלק ממנו, ונמסר ח"ו ביד היצה"ר ומתגבר עליו, ועושה בו כרצונו, ומי שהוא נלכד ח"ו בגבהות הקב"ה משפילו ומוסרו ליד היצר הרע, ויבוא לידי חטא בשוגג, ואם חוזר בו הקב"ה מגביהו, ואם ח"ו אינו משגיח ומפשפש במעשיו על מה שאינה השי"ת לידו לעבור מצותיו בשגגה, נופל יותר ובא לידי מזיד, וזהו אשר, מלת אשר כמו (בראשית לז, כג) כאשר בא יוסף אל אחיו, כלומר כשהיה הדבר הזה:

וזהו אשר נשיא, כשהוא בנשיאות וגבהות, יחטא, בודאי יחטא, ועשה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה בשגגה, ושולח לו השי"ת שיעבור עבירה בשוגג, ואם אינו משגיח ומפשפש במעשיו על מה שאינה השי"ת לידו, אז נופל יותר ובא לידי מזיד וזהו ואשם, יבוא שיעבור במזיד, ואם חוזר בו הקב"ה מגביהו :

או יאמר אשר נשיא יחטא, כי כבר כתבתי כמה פעמים שברא השי"ת כל העולמות כדי שיקבלו עליהם עם בני ישראל מדת מלכותו, ומדת מלכות לית ליה מגרמיה כלום, היינו שיחשוב תמיד על כל הטובה של הנשמה והגוף שהם ביד השי"ת להיטיב, וכשח"ו מונע השפע והטוב אף רגע אחת היא ככלי ריק:

ועל כן מדת מלכות הוא עולם התפילה, שאנו מתפללין על הכל, וכשאנו ממליכין את השי"ת על הכל, שהכל הוא בידו, והוא עולם היראה שאנו יראין תמיד שלא ישלוט בנו היצר הרע, ומתפללין תמיד על זה להנצל מן היצר, ושישוב אותנו בתשובה שלימה: ומהות היצר שמחטיא לאדם כתבתי כמה פעמים, שהאיך אפשר להחטיא את האדם אם השי"ת עמו, אלא מכניס באדם תחילה מחשבת גדלות, ואז הקב"ה מסתלק ממנו כי

אין אני והוא יכולין לדור (סוטה ה, א), ואז היצה"ר עושה עמו כרצונו, וכשימליך השי"ת על הכל והוא תמיד בעולם היראה, בזה ינצל ממחשבת גדלות של יצה"ר כמו שכתוב (דברים יז, יט-כ) למען ילמוד ליראה את ה' אלהיך [וכו'] לבלתי רום לבבו מאחיו, וזה פשיטא כשיעשה תשובה שהוא מקום גבוה, כמו שאמרו (ברכות לד, ב) מקום שבעלי תשובה עומדין וכו', אם אינו ממליך השם יתברך על תשובתו, לידע שאי אפשר לו לשוב בלעדו יתברך, ומתגאה עם התשובה שהוא במקום גבוה, אז ח"ו נופל מאגרא רמא וכו': וזהו אשר, כי מלת אשר הוא עולם התשובה, וזהו אשר נשיא, אם בתשובה הנקרא אשר, נשיא יהיה בנשיאות וגדלות, זה בודאי יחטא, יפול בתחילה אל השוגג, ואם אינו משגיח לחזור מגדלות אחר כך ואשם יחטא במזיד כמו שכתבתי למעלה: ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשותה אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה ואשם (ד, כז), להבין מלת אחת הוא מיותר, וגם מה שאמר אחר כך ואשם הוא מיותר, ונראה דהנה בזוהר כתוב (ח"ג יג, ב) על נפש כי תחטא, אורייתא קא תמיהא, נפש העליונה האיך תחטא ושמעה קול אלה וכו' ע"ש :

והנה האדם שהוא דבוק אל כללות ישראל ובפרט אל הצדיקים שבדור, הוא ממילא נשמר שלא יחטא, אבל האדם שאין לו אחדות עם ישראל, ובפרט כשהוא מתגרה עם הצדיקים שבדור, זה הוא מוכן לחטוא, וזה שאין לו אחדות עם ישראל ובפרט עם הצדיקים שבדור, הוא עבור מדותיו הרעות גדלות וכיוצא בו, וזהו ממדת עכו"ם: וזהו שאמר ואם נפש אחת, נפש שהוא אחת שאין לו דביקות עם ישראל ועם הצדיקים שבדור, והוא אחת, תחטא בשגגה, זהו מוכן לחטוא בשגגה, ואמר אחר כך מעם הארץ, רצה לומר בעבור שיש לו מדות רעות ממדת עם הארץ גדלות וכיוצא בו, ועל כן הוא נפרד מצדיקי הדור, ועל כן הוא מוכן לחטוא, בעשותה אחת ממצות ה' וכו', וזהו ואשם, שמקודם שיחטיא בשגגה הוא אשם מקודם במדותיו הרעים, ועל ידי זה הוא בא לידי זה שיחטא בשגגה כנ"ל:

או יאמר מעם הארץ, דהנה שמעתי מהרב החסיד בוצינא קדישא מו' משלם זוסמאן נ"י פירוש הפסוק (תהלים קו, לה) ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, והוה ליה למימר וילמדו ממעשיהם:

אבל באמת הגוים בעשותם עבירות דהיינו ניאוף וכיוצא בו, נתהוה מחמת זה קליפות והאויר מלא מזה, ומי שאין לו דביקות בהשי"ת ומתערב בגוים רצה לומר בקליפות ההם, והם המחטיאין אותו בעל כרחו רחמנא ליצלן, וזהו ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, הם הקליפות של גוים המחטיאין בעל כרחו עכ"ד ודפח"ח, וזהו שאמר ואם נפש

אחת תחטא בשגגה, וזהו מעם הארץ, רצה לומר החטא הזה באה מעם הארץ, מגוים ממעשיהם הם המחטיאין בעל כרחו כנ"ל:

פרשת צו

וידבר ה' אל משה לאמר צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה הוא העולה על מוקדה על המזבח וכו' (ו, א-ב), ונראה דהנה האדם כשרוצה לעבוד השי"ת בעשיות המצוה או בתפלה או בתורה, בתחילה צריך לפשפש במעשיו, ומה שיודע בעצמו דרכיו המכוערים צריך הכנעה גדולה בלב וחרטה גמורה, כי אמרו רז"ל (סוטה ג, ב) עבירה קשורה בו ככלב, רצה לומר המלאך המשחית רחמנא לשיזבן שנברא בעשיות העבירה היא קשורה בו עד שישוב בתשובה שלימה, וזה אין מניח לו לעשות שום דבר שבקדושה: אבל כשזוכר חטאיו ומתחרט, אף על פי שאין עושה תשובה כתקנה להמית מה שנברא, כשמתחרט על עונותיו הוא בבחינת צדיק, כמו שאמרו רז"ל (קידושין מט, ב) המקדש את האשה על מנת שאני צדיק, אף על פי שהוא רשע גמור הרי זו מקודשת, שמא הרהר תשובה בלבו ע"כ, ואחר כך יכול להמשיך על עצמו מדת יראה שהוא השער הראשון, וכשממשיך על עצמו מדת יראה בשלימות ממילא שורה עליו מדת אהבה: אבל לעבוד את השי"ת באהבה לבד בלא יראה אי אפשר, כמו שכתב בתקונים בתקונא שתיתאה (כא, ב) וז"ל ובגין דא מאן דבעי לאשגא למלכא לית ליה רשו לאשגא ליה אלא בשכינתא, הדא הוא דכתיב (ירמיה ט, כב-כג) אל יתהלל וכו' כי אם בזאת וכו', ואהרן כד עאל לקודש קדשין ביומא דכיפורי בה הוה עאל דכתיב (טז, ג) בזאת יבא אהרן וכו', ויעקב בגין דהוה ידע דכל רעותא דמלכא בה, מני לבנוי עלה דלא יעלון קדם מלכא אלא בה, וכל שאלתון דלהון בצלותין ובעותן למלכא דיהון בה הדא הוא דכתיב (בראשית מט, כח) וזאת אשר דיבר להם וכו' עכ"ל:

ואמרתי שזהו פירוש הפסוק (תהלים לד, ד) גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו, כי האדם העובד ביראה לבד ומקיים מצות השי"ת נקרא צדיק, וכשבא אחר כך למדריגת אהבה ועובד מאהבה נקרא חסיד, כי אהבה מקלקלת השורה (בר"ר נה, ח) ועושה לפנים משורת הדין:

וזהו פירוש (תהלים קמה, יז) צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו, רצה לומר מי שהוא צדיק אז ה' בכל דרכיו, רצה לומר בדרכי התורה והמצות אבל לא בדרכים הגשמיים, וחסיד בכל מעשיו, רצה לומר מי שהוא במדרגת חסיד אז ה' בכל מעשיו, אפילו בדברים

הגשמיים עובד את השי"ת, ואינו מכוין להנאת עצמו כלל, ועושה לפנים משורת הדין, ומקיים בכל דרכיך דעהו (משלי ג, ו) :

וזהו פירוש (זוה"ק ח"ב קיד, ב) איזה[ו] חסיד המתחסד עם קונו, כי חסד היא מדת אהבה רצה לומר שהוא מתחסד ועושה מאהבה לפנים משורת הדין ועל כן נקרא חסיד כי אהבה מקלקלת השורה ועושה לפנים משורת הדין:

וזהו פירוש גדלו לה' כי גדולה הוא מדת חסד, וזהו גדלו לה', רצה לומר תעבוד השי"ת מאהבה אבל אתי, עם היראה כי דוד המלך ע"ה היה מדת יראה אבל לא באהבה לבד, ונרוממה שמו יחדיו, באהבה וביראה ובהתקשרות עם כללות ישראל: וזהו צו את אהרן ואת בניו, שהם מדת חסד שלא יעבדו את השי"ת במדה זו לבד בלא יראה, אלא זאת, היא מדת יראה הנקרא זאת, תורת העולה, מכל העליות צריך להיות במדת יראה הנקרא זאת, הוא העולה, רצה לומר השכינה מדת יראה יש לה עליה, על מוקדה, על מוקד ה' ראשונה שלהבת י"ה יש לה עליה למקום גבוה כזו להוריד שפע לישראל, על המזבח, רצה לומר על ידי מי שזובח יצרו ומתודה עליו מעלה עליו הכתוב וכו' (סנהדרין מג, ב):

וידוע שמידת יראה הוא מדת התרחקות כמו שכתוב (שמות לד, ל) ויראו מגשת אליו, ומדת אהבה הוא התקרבות כמו שאמרו (ב"מ פד, א) אהבה דוחקת הבשר, ויותר נוח לגוף לעבוד השי"ת במדת אהבה מלעבוד במדת יראה, על כן הוא מזהיר ומזרז צו את אהרן, כמו שפירש רש"י ז"ל לשון זירוז, שיעבדו את השי"ת במדת יראה הנקרא זאת והגוף הוא בבחינת מקבל:

וזהו פירוש (תו"כ ו, א) אמר רבי שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס, כי הכיס הוא בחינת מקבל שמקבל מה שנותנין בתוכו, והגוף הוא גם כן בחינת מקבל שמונח בגוף מה שנתן השי"ת בתוכו, וזהו שמרמז ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס, כי הוא חסרון לגוף לעבוד במדה זו, על כן צריך הכתוב לזרז, וזהו הזירוז במילות צו שאף על פי שהוא חסרון לגוף צריך לעבוד במדה יראה כנ"ל:

או יאמר צו את אהרן ואת בניו וכו', ואמרו רז"ל במסכת נדה דף מ' (ע"א) זאת [תורת העולה] הוא העולה הרי אלו שלשה מיעוטין, זאת הוא מיעוט אחד והוא מיעוט השני וה"א דהעולה הוא מיעוט שלישי :

ואפשר לומר דהנה השי"ת ברא כל העולמות בהשתלשלות עד עולם העשיה, כדי שיתגלה מלכותו בעולם הזה להיטיב לברואיו למאן דיתקרי רחום וחנון, וברא אדם כלול נשמתו מעולמות עליונים והלביש אותו במלבוש הגוף (עי' זוה"ק ח"א כ, ב), וצריך האדם העושה מעשה כל הברואים עם היצר, שיהא ירא וחרד תמיד שלא יפול בתאות ותענוגים

ככל הברואים הממלאים תאותם עם היצר הרע, וזה נקרא יראה תתאה שיהא ירא תמיד שלא יפול למטה ויעבור פי ה' אשר צוהו על פי התורה: ועל כן נקרא יראה מדת מלכות על דרך (סנהדרין פ"ב מ"ה) שום תשים עליך מלך (דברים יז, טו) שתהא אימתו עליך, וגם מחשבת המלך אין להבין רק מה שיצא מפיו הוא דבר המלך בזה מנהיג מלכותו, ועל כן נקרא הדיבור מדת מלכות יראה, ונקרא יראה תתאה כנ"ל, ובאמת צריך האדם להמליך השי"ת על הכל, על כל מה שנתן בו הן מה שנתן בו מטובת הנשמה חכמה בינה ודעת, הן מטובת צרכי הגוף ולבקש ממנו יתברך תמיד שיתן לו:

ויראה זו מדת מלכות, שהוא סוף מעשה של בריאת כל העולמות היה במחשבה תחילה, וראשית המחשבה הוא חכמה אשר הוא דבוק לאין כמו שכתוב (תהלים קד, כד) כולם בחכמה עשית הנקרא בספרים (רע"מ ח"ג רנח, א) אבא יסד ברתא כמו שכתוב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, ועל כן הזהירה תורה במדת יראה לבד, ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וכו' (דברים י, יב) שיהיה לו יראה בשלימות, ואהבה בא לו ממילא כדרכו של איש לחזור אחר אשה :

ואיתא בהקדמת תקונים (תיקו"ז ה, ב) מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה דאיהו שכינתא עילאה, דיראת ה' עקב לגבה, ושכינתא עילאה הוא בינה עולם התשובה מאהבה וזהו עולם הענוה, כי בהיותו בעולם התשובה ומקיים וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נא, ה) רואה תמיד בחסרונו ושפלותו ועל כן הוא עולם הענוה, וכשיתמיד בתשובה זו אז בא לו אחר כך חכמה שהם תרי ריעין ולא אשתמודע אלא בביתיה כמו שכתוב בתיקונים תיקונא ג' (יח, ב):

ואז כשבא לחכמה הוא מרוחק מן החטא, כי אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות (סוטה ג, א) היפך החכמה, וחכמה בחינת ראיה ונקרא יראה עילאה כי ראיה אותיות יראה, והוא דבוק לאין ורואה תמיד בגדלות הבורא יתברך והוא וכל העולמות כאין נגדו, ועל כן חכמה אותיות כח מ"ה:

וזהו מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה דאיהו שכינתא עילאה עולם התשובה, כי בהיותו תמיד ביראת הבורא שלא לעבור רצונו, ואם רואה שכבר עבר הוא מתחרט על העבר ושב אל ה', ונקרא תשובה תשוב ה' אחרונה, יראה תתאה שירא תמיד שלא יפול למטה, ובראותו שכבר נפל הוא מתחרט ומביא ה"א אחרונה ומחבר עם וא"ו שבשם הוי"ה:

וכשבא לו מחמת מדת יראה בשלימות בחינת אהבה עושה תשובה מאהבה, כי רואה תמיד בשפלותו וחסרונו מה שעשה להשי"ת שניצוצות הקדושות הוריד בקליפה,

וכשאוהב השי"ת ורואה שגרם לו צער גדול הוא מכניע את עצמו יותר ומקיים וחטאתי נגדי תמיד, ורואה תמיד מה שעשה לבורא ומתחנן ומבקש מחילה ממנו יתברך וכשיתמוד בזה יבוא אל חכמה כנ"ל:

וזהו השלשה מיעוטין שצריך לבוא אליהם עד שבא להיות מרוחק מן החטא, וכל השלשה מיעוטין בא לו מחמת מיעוט הראשון מדת יראה תתאה, שירא תמיד שלא יפול למטה בתענוגי היצר הרע כמו כל הברואים וח"ו יעבור פי ה' שצוה בתורתו, ואם רואה שכבר נפל למטה ועבר מתחרט, ונקרא תשובה תתאה, ומביא ה"א אחרונה אל וא"ו שבשם, וכשבא לו אחר כך בחינת אהבה ואוהב השי"ת ורואה מה שפגם והצער שעשה להשי"ת, מכניע את עצמו יותר ומקיים וחטאתי נגדי תמיד, ומבקש מהשי"ת שימחול לו ושיחזיר הניצוצות הקדושות שהוריד בחטאו לשורשן:

וכשיתמוד בתשובה זו זוכה לבוא לבחינת חכמה יראה עילאה, ורואה בגדולות הבורא יתברך שכל העולמות כאין נגדו, ורואה מה שפגם ועשה נגדו ובא לידי בושה גדולה ואז נמחל לו ונעשה זכיות מן זדונות, והוא בטוח שלא יחטא כשמקיים וחטאתי נגדי תמיד, ובא על ידי זה אל חכמה כנ"ל, והוא מיעוט השלישי שבא סוף מעשה יראה תתאה מדת מלכות אל המחשבה תחילה:

וזהו זאת, מדת יראה הנקרא זאת, הוא תורת כל העליות, הוא העולה על מוקדה, כל השלשה מיעוטין שצריך האדם שיהא מרוחק מן החטא בא לו על ידי זאת יראה תתאה, ומפרש ואמר האיך מביא יראה תתאה לידי כל העליות, דיראה תתאה מייתי לידי תשובה עילאה מאהבה, ובהתמדת תשובה זו יבא לידי חכמה שהם תרי ריעין דלא מתפרשן כנ"ל: וזהו שאמר על המזבח כל הלילה, על דרך שארז"ל (סנהדרין מג, ב) כל הזובח את יצרו ומתודה עליו וכו', וזה שבא לתשובה מאהבה מקיים וחטאתי נגדי תמיד וזובח יצרו תמיד, כל הלילה, היינו בעולם הזה שהוא דומה ללילה, כמו שאמרו בגמרא (פסחים ב, ב) שאמר דוד המלך ע"ה אמרתי אך חשך ישופני (תהלים קלט, יא), לעוה"ב וכו' עכשיו עולם הזה שהוא דומה ללילה אור בעדיני, וזהו כל הלילה, כל זמן היותו בעולם הזה, עד הבוקר, עד שיבוא לעולם הבא הנקרא בוקר: ואמר אחר כך אש המזבח, השלהבת של הוידוי מאהבה שזובח יצרו ומתודה עליו, תוקד בו, היינו ביצר הרע, ומבער היצה"ר ממנו לגמרי ונעשה מן כוחות היצר הרע יצר טוב, ומזדונות נעשית זכיות, וזו שהיראה תתאה מביא לו לכל העליות כנ"ל היינו אם היראה תתאה הוא בשלימות, וזהו פירוש (תהלים יט, י) יראת ה' טהורה עומדת לעד, כשהוא טהורה בלי פניות מחשבת הנאת גוף ובלי גדלות, והוא בין בעקו ובין בטובו, אז עומדת לעד ויבוא

לכל העליות כנ"ל, אבל בהתערב ביראה יראת עונש של הגוף, ופשיטא חס ושלום איזה פניות להחזיק אותו בני אדם לירא ה', זו היראה אינו עומדת לעד, כי כשמפשיט הגוף הלך יראתו ומעשה הטוב שעשה מחמת זה: וידוע (זוה"ק ח"ב רמז, א) שהתורה והמצות שאדם עושה בעולם הזה הם חלוקא דרבנן לעולם הבא לנשמה, ומקיומן רמ"ח מצות עשה עושה מלבוש להנשמה, כשנתפשט מהגוף והלך לעולם העליון מדור הנשמות, והעולם הזה אינו מדור הנשמה כי בודאי לא ישאר בעולם הזה, וכן דימו חז"ל במשנה (אבות פ"ד מט"ז) העולם הזה דומה לפרוזדור בפני עולם הבא התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין, וידוע שאין דירה לפרוזדור אלא שם מכינין לבוא לדור בטרקלין: וזהו שפירש רש"י ז"ל כל מקום שנאמר צו אינו אלא זירוז מיד ולדורות, כלומר שיהא זהיר מאוד ביראתו יראה תתאה, שלא יהא בה שום פניות וגדלות מחשבת הנאת הגוף, אלא כל המצות ומעשים טובים שיעשה ביראתו הטהורה יהיה לו מיד ולדורות, מיד היינו עולם הזה, ולדורות, היינו עולם הבא, לדורות לשון דירה היינו עולם הבא עולם דירת הנשמות, ויועיל לו המצות ומעשים טובים מיד ולדורות בעולם הבא כי יהיה לו מלבוש הנשמה על ידי יראת ה' הטהורה (שיבוא) [שיביא] אותו לכל העליות כנ"ל:

ואמר רבי שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס, כלומר ביותר צריך לזרז שיעשה כשהוא לבוש בגוף מצות ומעשים טובים שיהיה לו במקום חסרון כיס, כשיהיה לו חסרון ויהיה מופשט מן הגוף, שהגוף הוא כמו כיס ומונח בו מה שנותנין בו: ואמר אחר כך ולבש הכהן, מי שעובד השי"ת ילבוש מדו, היינו הכתונת חלוקא דרבנן במעשים טובים ומצות, בד לשון לבד ואחד, שיהא התורה והמצות שעושה בעולם הזה מועיל לו גם בעולם הבא ויהיה בעשותו מצות ומעשים טובים הכל אחד עולם הזה והעולם הבא:

ועיין באור החיים שפירש אלו השני תיבות ומכנסי בד לפי דרכו, בני אדם המכניסים בד הוא אלהות בלבות בני אדם ומחזירם בתשובה, ודפח"ח, וכן נאמר לפי דרכינו שילבוש מדו בד כנ"ל, וגם יראה שיהא ממכניס בד ויזכה חייביא, וזהו (ילבוש) [ילבש] על בשרו, וזה יעשה מלבוש לנשמה על בשרו, כלומר למעלה ממלבוש הגוף יהיו אלו המלבושים לנשמה וכשיפשוט מלבוש הגוף ישאר באלו המלבושים: או יאמר דהנה האדם שרוצה לעבוד השי"ת תנאי הראשון צריך להרחיק את עצמו ממדת גדלות, כי אין גבהות לפני המקום, ובאמת אמרו רז"ל (סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, ומי שיש בו גדלות אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור (סוטה ה, א), ואיך יעזור לו השי"ת כי הוא השוכן דוקא את דכא ושפל רוח, ואם כן

היצר הרע מושל בו כרצונו, וגם אי אפשר לעבוד השי"ת בלעדו, והוא הוא העובד כמו שכתוב (שמות כ, כ) בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך, ולא נאמר בכל מקום אשר תזכיר את שמי, אלא אזכיר, רצה לומר השכינה עולם הדיבור המדברת מתוך גרונו ממי שהוא שפל רוח: וצריך שיהיו בו שלשה מיעוטין, דהיינו בתחלת העבודה צריך שיהא בו מיעוט ולפשפש במעשיו ולראות שפלותיו, וכן ירגיל את עצמו בכל יום בכל תנועותיו ועסקיו עם בני אדם בדרך ענוה ושפלות, ואחר כך כשעובד השי"ת רואה בעצמו שפלותיו וקיצורו בעבודה ואינו צריך לחפש חסרונו, כי רואה חסרונו במחשבתו ובדיבורו ובמעשיו, ומה שמקורב יותר אל השי"ת רואה שפלותיו יותר וקיצורו בעבודה, ואם כן ממילא הוא רואה שאי אפשר לעבוד השי"ת בלעדו, ודיבורו במחשבתו הטוב בשלהבת י"ה הוא מאתו יתברך, ומחשבתו ודיבורו המעורבים במחשבת פסול הם מחשבותיו ומעשיו המקולקלין הבאים בתפלתו לתקנם, וממילא רואה שפלותיו תמיד: וכשירגיל בזה צריך שישפיל את עצמו יותר, כי אם יחזיק את עצמו שהוא עניו ושפל רוח אין לך גבהות מזה, כי הוא מעלה הראשונה שאין כמוה, ומשה רבינו ע"ה לא נשתבח בשום מעלה שהיה בו אלא בזה (במדבר יב, ג) והאיש משה עניו מאוד מכל האדם, וצריך לחפש יותר שפלותו וחסרונו ולהבין שאי אפשר להשיג שום מעלה בלעדו יתברך כי אין בלתו, ופשיטא מעלה גדולה כזו הוא מה שחננו השם יתברך: ואחר כך כשעולה במעלות עבודה יותר, ומדובק אל השם יתברך תמיד שזה הוא תכלית העבודה, כמו שכתב המפרש להרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ב ה"א) שתכלית כל התורה וקיום המצות שיוכל לקיים (דברים יא, כב) ולדבקה בו יתברך צריך להשפיל עצמו יותר ויותר: על דרך ששמעתי בשם הבעל שם טוב זללה"ה פירוש הפסוק (תהלים צד, א) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, על פי משל שבן כפר אחד מהפחות שבפחותים ביזה את המלך מאוד, ומה עשה המלך אמר אם אמיתנו אין זה נקמתו כי חייו אינו חשוב אצלו, אלא הגביה אותו ועשה אותו שר, וכשהגביה אותו ראה מה עשה, כי הכיר בגדולות המלך וכסתה כלימה פניו ובושתו גדולה בפני המלך, ואחר כך הגביה אותו יותר, ומה שראה יותר בגדולות המלך כשנתקרב אליו כסתה כלימה פניו יותר ויותר, וממש היה מקבל על עצמו מאה מיתות ולא בושה וכלימה כזאת:

וזהו אל נקמות ה', שהשי"ת הוא אל נקמות ונוקם במי שהמרה כנגדו, ומה נקמתו אל נקמות הופיע, שמשפיע עליו חסדו וטובו ומקרב אותו אליו יותר, ואי אפשר לו לסבול גודל הבושה וכלימה בזוכרו מה עשה נגדו יתברך עכ"ד ודפח"ח: וכן כשהאדם במעלה עליונה ומקורב תמיד אל השי"ת, צריך לחשוב הלא עבודתו אינו כדאי לבוא למדרגה זו,

כי בוודאי רואה חסרונו בעבודה, אבל הוא מחמת שהמרה מאוד נגדו יתברך הוא מגביה אותו כדי שיבוש מאוד ויחשב לו יותר מאה מיתות, ואם יחפש בוודאי ימצא, וזה הוא מיעוט יותר משני מיעוטין הקודמין, כי מה שהוא גדול יותר צריך להשפיל יותר לפני השם יתברך, כענין שאמרו (ברכות לד, א) הדיוט כורע בהודאה תחילה וסוף כהן גדול בסוף כל ברכה, מלך כיון שכורע שוב אינו זוקף: וזהו זאת המיעוט, תורת העולה, הוא המורה דרך לעלות אל ה' הוא הוא מיעוט השני כנ"ל, העולה על מוקדה, ה"א דהעולה הוא מיעוט שלישי כשעולה על מוקדה בעליותיו הגדולה צריך למעט כנ"ל:

כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם לדורותיכם מאשי ה' כל אשר יגע בהם יקדש (ו, יא), עיין פירוש רש"י ז"ל, להבין איך שייך סיפא דקרא לרישא, ונראה דידוע דהשי"ת ברא את כל העולמות בשביל ישראל כמו שאמרו (תנח"י בראשית, ג הובא ברש"י בראשית א, א) בראשית בשביל ישראל שנקרא ראשית, וכל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו שנאמר (משלי טז, ד) כל פעל ה' למענהו, כי זהו תפארתו כשהאדם המלובש בגוף עובד אותו בדחילו ורחימו:

ושמעתי שעל כן נקראת מדת תפארת גופא (הקדמת תיקו"ז יז, א), כי זהו תפארתו כשהאדם המלובש בגוף עובד אותו ע"כ, ועל כן צריך האדם לעבוד השי"ת בלי פניות, רק שיכוין לבו לשמים ולא לעבוד את עצמו, כי אם חס ושלום מכוין בעבודתו להנאת עצמו הוא עובד עבודה זרה, כי אינו עובד את השי"ת, ואם מכוין בעבודתו אל השי"ת הוא גורם תענוג למעלה ומשפיע שפע בכל העולמות ונקראת בבחינת דכר, אבל אם ח"ו מכוין בעבודתו להנאת עצמו לקבל איזה דבר מחמת העבודה אז הוא בבחינת מקבל, ואין זה כוונת הבריאה שברא לכבודו שיעבוד אותו לבד, וישרה שכינתו על ישראל כשהן מקדשין ומטהרין מחשבתם לעבודתו לבד:

ועיין מה שכתבתי בפרשת שלח על פסוק (במדבר טו, לט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', והעולה משם כשהאדם מכוין לבו לשמים בעשיות המצוה ובא לו שפע וחיות גדול בבחינת מוחין שלו, וזהו וראיתם אותו, את השי"ת, וזכרתם את כל מצות ה', שתעשו כל המצות בבחינת דכר ולא בבחינת נוקבא כנ"ל ע"ש:

וזהו שאמר כל זכר בבני אהרן, רצה לומר מי שהוא בבחינת דכר שאינו מכוין להנאת עצמו, אלא לעשות נחת רוח להשי"ת כמו שכתוב ריח ניחוח לה', לגרום תענוג למעלה, יאכלנה, כי ידוע (ראה להלן פרשת בחוקותי ד"ה א"י ואם עד אלה בשם המגיד) כל תענוגים נקרא על שם אכילה, וזהו יאכלנה, יבא אל עולם התענוג, חק עולם לדורותיכם, רצה לומר החוק שנחקק במחשבה שיהא עולם לדורותיכם לשון דירה שיהא דירה

אצליכם, כמו שאמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם במי שמקדש ומטהר מחשבתו ולבו (שמות כה, ח ועי' אלשיך שם וברח"ח שער האהבה ו, יט) שיהא מחשבתו לה' לבד, ואז בא לו שפע וחיות גדול במוחין שלו ונקרא שלהבת י"ה, וזהו מאשי ה', רצה לומר שיהא דירה אצליכם ותקבלו חיות משלהבת י"ה:

וזהו מאשי ה' כל אשר יגע בו יקדש, על פי מה ששמעתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוה"ר דוב בער זללה"ה פירוש (פסחים ח, א) למה צדיקים דומין לפני השכינה כנר לפני האבוקה, כי אמרו (שם ז, ב) אין בודקין לאור אבוקה אלא לאור הנר דאור הנר משיך נהורא ואבוקה מקטף קטופי, וכן הצדיקים צריכין לקדש ולטהר עצמם ולהתקשר תמיד מחשבתם בו יתברך כדמיון הנר דמשיך נהורא תמיד, אבל השפע והתקשרות שבא מלמעלה על הצדיקים הוא בבחינת מטי ולא מטי, ותיכוף חוזר האור למעלה שלא יתבטלו ממציאות, וזהו בחינת אבוקה מקטיף קטופי, וזהו צדיקים דומין לפני השכינה כנר לפני האבוקה ודפח"ח :

ונמצא השפע וחיות שבא מלמעלה משלבת י"ה הוא בבחינת מטי ולא מטי, ותיכוף חוזר מאור למעלה, וזהו כל אשר יגע בהם יקדש, כי הוא רק בבחינת נגיעה לבד ולא בבחינה תמידית שלא יתבטל ממציאות ואף על פי כן יקדש:

ומפתח אוהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלואיכם כי שבעת ימים ימלא את ידכם כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם (ח, לג-לד), להבין כיון שאמר לא תצאו שבעת ימים למה אמר עד יום מלאת ימי מלואיכם והוא מיותר, גם מה שאמר אחר כך כי שבעת ימים ימלא את ידכם מלת ימלא הוא לשון נסתר: ונראה דהנה האדם צריך לקדש עצמו ולתקן כל שבע מדותיו כגון אהבה ויראה והתפארת וכן שאר מדותיו תחת יראת ה', לתקן מדת אהבה שלא יהיה לו שום אהבה שפילה רק אהבת השם, וכן יראה שלא לירא משום דבר רק מה', וכן שאר מדותיו, ואם חטא באיזה מדה כגון שהיה לו אהבה שפילה צריך לשוב ולתקן אותו, וכן בכל המדות אם פגם באיזה מדה צריך לתקן ולהכניע כל השבע מדותיו תחת יראה ה', כי הוא שער ופתח ליכנס לעבודת השי"ת כמו שכתוב (תהילים קיח, כ) זה השער לה' צדיקים יבואו בו: ואם מתקן למטה כל השבע מדותיו בכלל ובפרט, כי כל מדה הוא כלול משבע כגון במדת אהבה יש בו גם כן שבע מדות, וכן כל מדה ומדה הוא כלול מכל השבע מדות, ואם מתקן כל השבע מדות בכלל ובפרט והם כולם מ"ט, אז שורה עליו שער הנו"ן שהוא עולם המחשבה בינה, יום הכפורים מוחל וסולח ונתקן כל הפגם שפגם במדותיו, כמו שאמרו (יומא לט, א) אדם מקדש עצמו מלמטה מקדשין אותו מלמעלה, והעבירה נקרא

פגם וכשמתקן את אשר חטא אז נקרא מלא, כי הוא ממלא את אשר פגם ונחסר בעולמות העליונים עד שורש נשמתו:

וידוע (עי' זוה"ק ח"ג צד, ב; ובפי' אור החמה שם) כי שבעת ימים הם שבע מדות, וזהו ומפתח אוהל מועד, רצה לומר ממדת יראה הנקרא פתח אוהל מועד, לא תצאו שבעת ימים, רצה לומר עם השבע מדות שלכם, רק תכניע כל השבע מדות תחת יראת ה' בכולן ובפרטן, ותתקנו מדותיכם מלמטה ותקדשו עצמיכם מלמטה בעולם היראה עולם העשיה עד יום מלאת ימי מלואיכם:

וידוע כי כל החסדים נקרא יום כמו שכתוב (תהלים מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו , רצה לומר עד שתגלה החסדים של עולם המחשבה בינה יום הכפורים המקדש מלמעלה ומתקן כל החסרון ופגם באורות עליונים, וזהו עד יום מלאת ימי מלואיכם, כי אתם מתקנין מלמטה ונקרא מילא, וכשיתקנו כל השבע מדות בכללן ובפרטן מלמטה והן כולן מספר מ"ט, יתגלה שער הנו"ן עולם המחשבה וימלא ימי מלואיכם מלמעלה ויתוקן הכל: ואמר אחר כך כי שבעת ימים ימלא את ידכם, ומלת יד הוא לשון כח רצה לומר אם אתם תתקנו בכוחם מלמטה בכלל ובפרט כנ"ל אז יתוקן מלמעלה, וזהו כי שבעת ימים ימלא, לשון נסתר רצה לומר השי"ת ימלא מלמעלה ויתקן כל הפגם באורות עליונים, את ידכם, רצה לומר עם כוחכם כשאתם מתקנין מלמטה אז יתוקן גם כן מלמעלה: כאשר עשה ביום הזה, רצה לומר שצוה להם שיתקנו תחילה מלמטה, צוה ה' לעשות לכפר עליכם, ודרשו רז"ל (יומא ב, ב) לכפר זה יום הכיפורים, רצה לומר לדורות עולם ביום הכיפורים שהוא יום סליחה, צוה ה' גם כן לעשות תחילה ולתקן מלמטה בעולם העשיה ואחר כך יתוקן מלמעלה, כי אמרו רבותינו ז"ל (שם פה, ב) יום הכיפורים מכפר עם התשובה, וצריך לתקן תחילה מלמטה מה שחטא ואחר כך יום הכיפורים מכפר מלמעלה:

פרשת שמיני

ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים והקרב לפני ה' (ט, א-ב), להבין מה דהוה הוה, נראה שרמז בזה דהנה ישראל היה אז בבחינת בעלי תשובה שמשכן היה מכפר על עון העגל (שמו"ר נא, ח), ובעל תשובה צריך לתקן מדותיו תחילה השבע מדות שלו, והן השבעת ימי מלואים שהיו יושבין בבית המקדש בהפרשה מבני אדם לתקן השבע מדות, ואחר כך יוכלו לבוא לעולם התשובה:

וזהו ויהי ביום השמיני, שהיו באין לעולם השמיני מתתא לעילא הוא עולם התשובה שנתקן הכל, קרא משה לאהרן ולבניו וכו', דהנה האדם צריך לעבוד השי"ת בכל לבבו, ודרשו חז"ל (ברכות נד, א) בכל לבבך בשני יצרך ביצר טוב וביצר הרע, ולהבין האיך עובדין השי"ת ביצר הרע, דהנה האדם השלם בכל מדותיו צריך לראות שלא יבוא לו ח"ו שום גיאות מזה, וצריך לזכור בחטאיו בכל עת ולקיים וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נא, ה), ולהיות תמיד בבחינת ענוה כמו שהזהירו רז"ל (אבות פ"ד מ"ד) מאוד מאוד הוי שפל רוח:

אבל אם יהיה בעבודה שפל רוח ויאמר בלבו מה אני שאעשה מצוה או להתפלל ולבקש מהשי"ת שפל כמוני, זהו ענוה פסול, ואדרבה אמרו רז"ל (שם פ"ב מי"ג) אל תהי רשע בפני עצמך, וגם אמרו (קידושין מ, ב) לעולם יראה אדם עצמו כאילו כל עולם תלוי בו, שהוא חציו חייב וחציו זכאי וכל העולם חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצוה אחת וכו', וכוונתם בזה להגדיל מעשה מצות בני אדם בעיניהם, שיעשו אותם בחשק ובהתלהבות גדול שפעל בעבודתו ומצותיו שמכריע כל העולם לכף זכות: ובחינה ראשונה שיהיה שפל בעיניו הוא מצד יצר הטוב, ובחינה השניה שיגדיל בעיניו מעשיו ודבוריו ומחשבותיו הוא מצד היצר הרע, וזהו בשני יצרך ביצר הטוב וביצר הרע צריך לעבוד השי"ת, ואיתא בעוללות אפרים (ח"ב עמוד ל מאמר רא) מה שאמרו רז"ל (ב"ב קסה, א) רוב העולם נכשל בגזל ומעוטן בעריות והכל בלשון הרע, הוא מצד חטא העגל וראשי תיבות עגל, עריות, גזל, לשון הרע עכ"ל: וזהו שאמר קח לך עגל בן בקר לחטאת, לשון חסרון כמו (מ"א א, כא) והייתי אני ובני שלמה חטאים, כלומר אם תרצה למצוא חסרון בנפשיך כדי להכניע, אז קח לך עגל, שאדם נכשל בשלשה עבירות עבור חטא עגל, וזהו מצד היצר טוב, ואיל לעולה, כי איל הוא גבורות מצד היצר הרע, אם תרצה להעלותך במעשה עבודה והמצות מצד היצר הרע, תמימים, ושניהם יהיה תמימים רצה לומר בלי שום פניות ואחר כך והקרב לפני ה', בעבדות השי"ת ובקיום מצותיו:

או יאמר ויהי ביום השמיני קרא משה וכו' ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש בני שנה לעולה וכו' ויקחו וכו' ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם וכו' (ט, א-ז):

ולהבין קרבנות של אהרן עגל בן בקר לחטאת, לכפר על מעשה עגל שעשה כמו שפירש"י ז"ל, היה נכון לכאורה לצוות גם אל בני ישראל שיקחו עגל בן בקר לחטאת לכפר עליהם מעשה עגל שעשו, ולמה צוה לבני ישראל ליקח שעיר עזים לחטאת ועגל

וכבש לעולה, וגם דאמר פסוק קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם, מה שייך כפרת העם בקרבנות של אהרן שהקריב משלו, ואם שייך כפרת העם בקרבנות של אהרן ונתכפרו בקרבנות של אהרן, למה אמר אחר כך ועשה את קרבן העם וכפר בעדם:

ואפשר לומר דהנה ידוע מן הזוהר (ח"ב קצב, ב) ומן הגמרא דאהרן לא עשה שום מעשה בעגל רק הם עשו בכישוף, והוא לקח מידם והשליכו באש ויצא העגל על ידי כישופם, ומה שאמר להם שיתפרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיהם ובנותיהם (שמות לב, ב), כי הם חסים על תכשיטיהון ובין כך יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה וכמו שפירש"י ז"ל שם (בשם מדרש תנחומא כי תשא יט), והם מיהרו ופרקו נזמי אזניהם (שם ג), ודרשו חז"ל ויבן מזבח לפניו [ויקרא אהרן וכו'] ויאמר חג לה' מחר ועיין פירש"י ז"ל ממדרש (ויק"ר י, ג) ראה אהרן חור בן אחותו שהיה מוכיחן והרגוהו, וזהו ויבן מזבח לפניו, ויבן לשון הבנה ממה שהיה זבוח לפניו הוא חור, ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי (החסרון) [הסרחון] ולא בהם עכ"ל:

ומה שאמר מוטב שיתלה בי (החסרון) [הסרחון] ולא בהם, שהיה כל כוונתו מחמת אהבת ישראל שלא יחטיאו גם כן שיהרגהו עשה מעשה מה שעשה, והכל לדחותם וכוונתו לשמים כמו שפירש רש"י ז"ל שם חג לה' מחר, בלבו היה לשמים, בטוח היה שיבוא משה ויעבדו את המקום עכ"ל, הרי שכוונת אהרן לעשות מצוה שלא יחטיאו יותר בהריגתו, ועשה מעשה מה שעשה בפניהם לדחותם ולבו היה לשמים, ובאמת אהרן טעה בזה המצוה שהיה לו ליהרג ואל יעבור אפילו בכוונת מעשה לדחות עד שיבוא משה כמו שכתוב בפרשת עקב (דברים ט, כ) ובאהרן התאנף ה' מאוד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא ע"ש פירוש רש"י ז"ל:

ועיין באור החיים בפסוק (ט, ח) ויקרב אהרן אל המזבח וז"ל ראיתי לתת לב וכו' אם הנפש החוטאת משפטה תמות כמאמר הנביא (יחזקאל יח, ד) איך יבוא קרבן ויפטר, ונראה כי טעם נכון יש בדבר על פי המשפט, כי כשאדם חוטא אין בחינתו בחינת אדם על דרך אומרם ז"ל (סוטה ג, א; זוה"ק ח"א קכא, א) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות, ונעשה בהמה, וביום שחזר בתשובה רוח הוא באנוש ועולה ממדריגות בהמה למדריגות אדם, האם ראוי להמית אדם זה תחת בהמה, לזה יביא דוגמת החוטא שהוא בהמה וישתתף עמה בצער החושב כי ראוי הוא לעשות בו משפט זה, וכפי זה חלק הרוח המרגיש [הוא] מציל את האדם בהערה זו, והוא מה שאמר הכתוב (תהלים לו, ז) אדם ובהמה תושיע ה' עכ"ל:

ומה שאמר וביום שחזר בתשובה רוח הוא באנוש, רצה לומר כי בחינת רוח הוא בחינת אדם בא לאנוש להבהמה שהיה בעת החטא, וכשמביא קרבן ומשתתף עצמו בצער הקרבן חלק הרוח המרגיש הצער מציל את האדם שהיה בהמה בעת חטא, ואפשר שזהו פירוש (א, ב) אדם כי יקריב מכם, כי כשמקריב אז צריך להיות בבחינת אדם כנ"ל, וידוע מה שכתוב בסידור האר"י ז"ל (בכוונת מוסף ר"ח ח"ב צז, א) דפרים הם בחינת אברהם, ואיל הוא גבורות בחינת יצחק, וכבשים בחינת יעקב, והכשבים הפריד יעקב (בראשית ל, מ) ושעיר הוא שוחד לקליפות וכו':

וזהו שאמר משה לאהרן קח לך, על דרך (הושע יד, ג) קחו עמכם דברים ושובו אל ה', שצריך האדם השב בתשובה לדבר לעצמו דברי תוכחה ולהגדיל החטא אשר עשה, וזהו קח לך שתקח עצמך בדברי מוסר, ולא תעלה במחשבתך שעשית מצוה בזה כנ"ל, אלא קח לך הקרבן עגל בן בקר לחטאת, בשביל החטא שעשית ולא מצוה, ואחר שתתחרט על החטא ותביא חטאת המשפט לך עגל בן בקר, ותשתתף בצער הקרבן יכופר לך, ותביא איל לעולה, לרמז שתבוא למדת גבורות להגדיל מעשיך ועשיית מצותיך ועבודתיך להאמין בהם וכמו שכתבנו מקודם:

ואל בני ישראל תדבר לאמר, כלומר תדבר אליהם שיעשו תשובה, כי אמירה הוא בלב כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, ובינה ליבא עולם התשובה, קחו שעיר עזים לחטאת, כי חטאם בודאי מצד סטרא אחרא ואין בו שום צד מחשבת מצוה, ואחר שיעשו תשובה על עון העגל אשר עשו וישתתפו עצמם בצער הקרבן שעיר החטאת, תשובתם הוא עלייתם רוח הוא באנוש, וזה מרומז בקרבן עולה שלהם, עגל הוא התשובה וכבש בחינת רוח המעורר לשוב בתשובה והמשתתף בצער הקרבן, ובאמת העם עשו שתי רעות אחת בגוף המעשה שעשו העגל בכשפים שלהם, ואחת שהחטיאו את אהרן בטעות והתכוין לעשות מצוה ובאמת היא עבירה:

ועיין בפרשת וישב ששאלתי פי אדמו"ר הגאון החסיד בוצינא קדישא מוה"ר שמואל שמעלקי זללה"ה איך מקיימין ואהבת לרעך כמוך באמת, והוא עשה לי רעה, והסביר לי הלא כל ישראל נפש אחת, ופעמים שאדם עושה לעצמו בשוגג קרוב למזיד חבורה גדולה, והראש הוא מלך על האברים אם יעשה זה האדם בשכלו שבראשו ויכה היד או הרגל שלו שעשו לו החבורה גדולה, יחשב זה למשוגע ומבוהל שיגרום לעצמו עוד צער, וכן בכאן כיון שכל ישראל אחדות גמור יגרום לעצמו עוד צער:

וזה שהזהיר משה לאהרן שימחול להם על שהחטיאו, ואם יכעוס הראש על היד שלו או על הרגל שלו שעשה בו מכה גדולה שלא בכוונה ובשכל רק כמעשה הבהמה כנ"ל,

ואדרבה כשתביא את קרבנך ותכפר בעדך תכפר גם עליהם על שהחטיאו אותך בזה, וזה ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם, בחטא זה שהחטיאו אותך, ואחר כך ועשה את קרבן העם וכפר עליהם, גוף החטא שעשו כנ"ל:

ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' (ט, ו), ועיין בתרגום יונתן בפסוק זה וז"ל ואמר משה דין פתגמא דתעבדין אעברו ית יצרא בישא מן לבכון ומן יד יתגלי איקר שכינתא דה' עכ"ל, ואיתא במדרש (במדב"ר יב, ח) וז"ל מה זה הדבר, על המילה, כמא דאת אומר (יהושע ה, ד) וזה הדבר אשר מל יהושע ע"כ, ודברי המדרש סתומים ונפלאים וכי באותו היום נצטוה על המילה:

מזה נראה כוונת המדרש על ערלות הלב, שימולו ויקיימו ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י, טז) ויסירו לב האבן, והוא כדברי התרגום יונתן אעברו ית יצרא בישא מן לבכון, אבל דבריו סתומים האיך מרומז זה בפסוק, וגם הפסוק בעצמו אין לו פירוש, שבפסוק הקודם כתוב ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה', ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו ולא נזכר מה שאמר לעדה שיעשו, רק אל אהרן צוה קרב אל המזבח ועשה את חטאתך וכו' ואל העדה לא צוה כלום:

ונראה דהנה כתבתי פירוש הגמרא דיומא (פו, א) אמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות איני והא אמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשו כזכיות, ומשני כאן מאהבה כאן מיראה, וכתבתי הטעם דתשובה מיראה היינו יראת עונש, ולא יראה עילאה שגדולה מאהבה, ונמצא הוא מתחרט על עונותיו מחמת שהוא ירא מעונש של העבירה שעבר:

ועונשין הוא על המזיד דוקא ולא על השוגג, נמצא אם עבר עבירה זו גם כן בשוגג אינו מתחרט כלל כי אין ירא מעונש, ואפשר יכול להיות שיש לו הנאה מזה שיעבור עבירה זו בשוגג, שיש לו הנאת הגוף מן העבירה ואין נענש על זה כי אין עונש על השוגג, כי תאות היצר הרע אצלו בשלימות רק מפני יראת עונש מתחרט על המזיד שעבר, ועל כן זדונות נעשות לו כשגגות, כי השגגות נשארו שאין מתחרט עליהם: אבל השב מאהבת הבורא ורואה מה שעשה, כי האדם חלק אלוה ממעל וכשעבר עבירה פגם בקדשי שמים עד שורש נשמתו, והעובר עבירה קונה לו קטיגור הוא המלאך המשחית שנברא מן העבירה ויש לו חיות מן העבירה, ולפי גודל העבירה הוריד ניצוצות קדושות בקליפות מן שורש נשמתו, וכשראה שחטא לה' מתחרט על זה מה שהוריד ניצוצות הקדושות בקליפות הוא מתחרט גם כן על השגגות, כי אף בשוגג שאין נענש אמרו רבותינו ז"ל אף השוגג צריך כפרה, כי פגם בשוגג והוריד ניצוצות הקדושות, וכשמתחרט גם על השוגג

ומקיים מצות תשובה נמצא זדונות נעשות כזכיות, כי על כל העבירות שעבר מקיים מצות תשובה:

וזהו פירוש (הושע יד, ב) שובה ישראל עד ה' אלהיך, כלומר עד שתבא אל ה', כי השב מאהבה וזדונות נעשות כזכיות ורוצה לשוב אל ה', השי"ת שב אליו ושורה עליו, אבל השב מיראת עונש תאות היצר הרע אצלו בשלימות, ויהיה לו הנאה אם יזדמן עוד אליו עבירה זו בשוגג ויעשה כי יהיה לו הנאת הגוף ולא יענש עליו, כי אין עונש על השוגג כנ"ל, ונמצא הוא מרוחק מהשי"ת כי הוא מדובק ברע בתאות היצר הרע ולא יגורך רע: ובכאן היו ישראל צריכין כפרה על מעשה עגל וישרה השי"ת שכינתו במשכן, וצוה להם להביא קרבנות לכפר עליהם, ואין הקרבנות מכפרין אלא עם התשובה (שבועות יג, א), וזהו שכתב ויקחו את אשר צוה משה אל פני אהל מועד, רצה לומר שהביאו קרבנות מה שצוה להם משה, ויקרבו ויעמדו לפני ה', ולשון ויקרבו רצה לומר שהיו מקרבין עצמם בתשובה אל ה':

כמו שכתוב בזוהר (ח"א פא, ב ח"ב מז, א) ופרעה הקריב (שמות יד, י) רצה לומר פרעה הקריב את ישראל בתשובה אל ה', שהוא גרם לזה, ואף כאן ויקרבו בתשובה, אבל תשובתם לא היה רק מיראה ולא מאהבה, ולא באו בתשובתם אל ה' כמו השב מאהבה, וזהו ויקרבו בתשובה, ויעמדו בתשובתם לפני ה', ולא באו אל ה': וידוע דתשובה מאהבה תשובה עילאה הוא בינה, וזהו ויאמר משה זה הדבר, רצה לומר התשובה שאתם עושין, אשר צוה ה' תעשו, וידוע דאשר היא בינה המאשרנו כמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל (בכוונת נט"י שחרית), רצה לומר מן אשר הוא בינה תשובה עילאה, צוה ה' לעשות תשובה, ואז וירא אליכם כבוד ה', כי מתשובה מיראה הוא מרוחק מן השם יתברך, שעדיין מדובק בתאות הרע ואז אין יכול השי"ת לשרות בכם: וזה שתרגום יונתן אעברו ית יצרא בישא מן לבכון, ולא תדבקו ברע, ותשובו מאהבה תשובה עילאה בינה ליבא ותשובו בכל לבבכם אליו מאהבה, (ומיד) [ומן יד] יתגלי איקר שכינתא דה', וכן דברי המדרש ותקיימו ומלתם את ערלת לבבכם כנ"ל: וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים (ט, כב), להבין מה בא ללמדינו בזה שירד, וגם מה שייך רישא דקרא לסיפא וירד וכו', ונראה דהנה איתא בזוהר (ח"ב קצב, ב) אהרן לא חטא בעגל רק עשה שלא כהוגן מה שקיבל מיד המכשפים וכו' ע"ש:

ושמעתי מהרב הגדול בוצינא קדישא מו"ה יחיאל מיכל זלה"ה ענין פרה אדומה איך הוא באדם, שהצדיק צריך לירד במדריגות התחתונים להעלות נשמות שירדו שם, ואצלו

הוא טומאה והנשמות שהיו שם אצלם היא טהרתן, וזהו מטמא את הטהורין ומטהר את הטמאין עכ"ד ודפח"ח:

וכן איתא בירושלמי תענית (פ"ב ה"ז) הובא בעין יעקב (ירושלמי תענית פ"ב אות ט) אמר ר' שמואל שמואל היה לבוש חלוקן של ישראל ואמר חטאנו וכו' ע"ש הפירוש (הכותב ד"ה שפיכות הלב), וז"ל והפירוש אמיתי שנראה לומר בלבישת חלוקן של ישראל, לומר כיון ששמואל הנביא ה' צדיק גמור בלי שום חטא איך יוצא שקר מפיו לומר חטאנו אפילו על ידי שיתוף עמהם, לכן הוצרך לעשות שינוי מה בעצמו, בהפשיטו בגדיו הטהורין וילבש בגדים אחרים אשר הם לובשין בגדים צואים, וכולם כאחד יאמרו חטאנו לה' עכ"ל , וכוונתו גם כן כנ"ל, וזהו לירד למדריגה תחתונה להעלות נשמות משם צריך להיות בבחינת אהבה, כמו שכתוב בזוהר (ח"ג קטו, ב) כלתו בשוק של בורסקי וכו' , ואהרן הוא מדת חסד יד ימין :

וזהו וישא אהרן את ידו, כי ידו כתיב כלומר יד ימין בחינת אהבה וחסד שלו, אל העם ויברכם, וזהו וירד מעשות החטאת ועולה ושלמים, של העם לכפר עליהם להעלותם, היה אצלו ירידה ממדריגתו, וזהו מחמת אהבה שהיה ממשיך אל העם בחינת אהבה: או יאמר לכך כתיב ידו בחינת אהבה שלו, לרמז כי צריך לברך באהבה כמו שאמרו רז"ל (סוטה לט, א), וכן תיקנו בברכה של ברכות כהנים לברך את עמו ישראל באהבה, וזהו ויברכם כמו שפירש רש"י ז"ל ברכות כהנים יברכך יאר ישא וכו': או יאמר באופן אחר ויבואר גם כן פסוק שלאחריו (כג), ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם, עיין פירוש רש"י ז"ל דבר אחר כיון שראה אהרן שקרב כל הקרבנות ולא ירדה השכינה היה מצער וכו' מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל עכ"ל:

דהנה איתא בספר ליקוטי אמרים דף ל"ד ע"ב (אות קסח) וז"ל בקיצור ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וכו' (בראשית ב, י), וידוע (ראה בתניא פי"ט) שכל דבר וכל העולם חפצו ורצונו ושלימותו לדבק בשורשו ולינק ממנו, וכן הוא מדרך הטבע, ונמצא לפי זה לא היו עולמות התחתונים יכולין לינק שפע כלל מעליונים, כי גם העליון רצונו לקבל ולינק תמיד משורשו ואיידי דטריד למבלע לא פליט כנודע (עי' חולין ח, ב), אך לסיבה זו הטביע הבורא יתברך טבע אחר והוא יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (פסחים קיב, א), דהיינו שהתענוג שמקבל המשפיע בהשפעתו הוא יותר מתענוג שיש למקבל השפע, ולזה כל עילה מניחה תענוגה בקבלת שפע מעליון ממנה לפי שמקבל יותר תענוג בהשפעתה למטה ממנה כמשל הפרה הנ"ל: וזהו ונהר יוצא מעדן, שהוא

המשכה, נסתלק מעדן, שאינו רצונה לקבל משורשה ולדבק בו, כדי להשקות את הגן, כדי להשפיע לגן וכנ"ל, וזהו ויטע ה' גן בעדן מקדם (בראשית ב, ח) רצה לומר עם העדן נטע הגן, פירוש על ידי שעדן משפיע בו נעשה הגן, אך איך נעשה שהעדן ישפיע לגן וחוץ לדרך הטבע שכל עילה חפצו ורצונו לדבק בשורשו, לזה אמר שזה היה מקדם, רצה לומר מקדמון של עולם, שהטביע זה בטבע כל הנבראים יותר ממה שהעגל רוצה לינק וכו', ועל כן משפיע למטה אל הגן וכנ"ל, כי המחשבה קדומה היה רק להיטיב לפי שלעצמו הוא שלם ואינו רוצה רק להיטיב ולהשפיע, ורצה והטביע כך בטבע כל הנבראים עכ"ל בקיצור:

והנה ידוע (זוה"ק ח"א רי, ב ועוד) שכל מה שהאדם עושה כך מעורר למעלה, ואם הוא משפיע גורם שגם המחשבה קדומה משפיע למטה, ובכאן היו צריכין להשרות שכינה בעולם הזה, והיו צריכין לעשות עובדות לעורר רצון העליון להשפיע למטה, והיה אהרן בתחילה עשה כך, וזהו וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם, כלומר אחר שעשה והקריב כל הקרבנות ובשעת עבודת הקרבנות היה מקבל שפע, וירד מזה התענוג להשפיע למטה ובירך את העם:

וזהו וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים, כלומר ירד מזה התענוג מלקבל שפע כדי להשפיע אל העם, וכוונתו גם כן לעורר כל העולמות עליונים עד רצון עליון להשפיע למטה, כמו שהטביע הבורא יתברך טבע זו בכל הנבראים שיניחו תענוג זה מלקבל שפע מלמעלה כדי להשפיע למטה, כן עשה וירד מעשות החטאת וכו', מלקבל השפע, והשפיע וברך את העם ויעורר ויגרום השראת שכינה למטה ולא הועיל ויצטער ואחר כך עשו משה ואהרן זה העובדא:

וזהו ויבא משה ואהרן אל אוהל מועד, ובודאי מקבלין תענוג שבאו אל אוהל מועד ובפרט שהיו מתפללין שם כפירוש רש"י ז"ל, ופירשו מזה התענוג ויצאו ויברכו את העם, והיו משפיעין למטה אל העם, והיו מעוררין כל העולמות העליונים שיניחו לקבל תענוג מעולם שלמעלה ממנו וישפיעו למטה, ואחר כך וירא כבוד ה' אל כל העם: וזהו גם כן פירוש הפסוק ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה', וצוה לשון התקשרות כמו צותא חדא, כלומר זה הדבר אשר קשר ה' בכל הנבראים שיניחו מלקבל שפע וישפיעו למטה, תעשו, ותשפיע הכל למטה ותגרום ותעורר כך בכל העולמות שיניחו תענוג זה מלקבל שפע וישפיעו למטה, וירא אליכם כבוד ה' כנ"ל: וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם דברו אל בני ישראל לאמר זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ וכו' (יא, א-ב), עיין פירוש רש"י ז"ל זאת החיה לשון

חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויים להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וכו', להבין מה שאמר לאמר אליהם ואחר כך אמר דברו אל בני ישראל ואל מי אמירה הקודמת אשר אמר לאמר אליהם, עיין פירוש רש"י ז"ל בזה, גם מה שאמר אחר כך דברו אל בני ישראל לאמר, מלת לאמר אין לו פירוש אל מי יאמרו בני ישראל: ונראה דהנה אמרתי פירוש הפסוק (תהלים כג, ה) תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, דאמרו רז"ל (רע"מ ח"ג ערב, א) שעת סעודה שעת מלחמה, היינו מלחמה עם היצר הרע, דידוע (ע"ח שער א פ"א) שהשי"ת ברא כל העולמות בשביל מדת מלכותו שיתגלה בעולם, ובשביל ישראל להיטיב להם מטובו ולהמשיך עליהם שלשה עשרה מכילין דרחמים, כי מדרך הטוב להיטיב ועל כן ברא נשמת האדם כלול מכל העולמות העליונים והלבישו במלבוש הגוף, ולפי שעושה מעשה הגופנית עם היצר הרע ככל הברואים, צריך לקבל תמיד עול מלכותו היינו יראת ה', כי מדת מלכות הוא מדת יראה כמו שאמרו (סנהדרין פ"ב מ"ה) שום תשים עליך מלך (דברים יז, טו) שתהא אימתו וכו': וצריך האדם להיות תמיד ביראה זו הנקרא יראה תתאה שלא יפול למטה, היינו בתאות ברואי עולם הזה הממלאים תאותם עם היצר בין אסור ובין מותר, וזהו מדת מלכות שנברא עולם הזה בשבילו, וכל השתלשלות עולמות עליונים עד שבא לעולם המעשה הזה הגשמי היה בשביל עולם הזה שתתגלה מלכותו ויראתו, ואם הוא תמיד ביראה זו שלא לעבור פי ה' אם רואה שכבר נכשל ועבר פי ה' עושה תשובה על העבירה: ועל כן כתב בהקדמת תיקונים (תיקו"ז ה, ב) מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה דאיהו שכינתא עילאה דיראת ה' עקב לגבה, ושכינתא עילאה היינו בינה עולם התשובה והוא עולם הענוה, כי כשעושה תשובה מאהבה היינו בינה והוא מקיים וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נא, ה) רואה תמיד בחסרונו ושפלתו, וכשהוא בהתמדה בתשובה זו ורואה תמיד חטאיו ומתחרט עליהם, אז נמשך אליו גם כן חכמה דלא אשתמודעה אלא בביתיה, היינו בינה כמו שאמרו בתיקונים תקונא תליתאה (יח, א): וכשבא אל חכמה אז בודאי לא יחטא לעולם כמו שכתוב בספרים, והוא יראה עילאה הנקראת יראת הרוממות, כי אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות (סוטה ג, א) היפך חכמה, אבל כשהוא דבוק לחכמה לא יחטא לעולם וכתיב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, כמו שאמרו (ברכות ס, א) איש מזריע תחילה וכו', וכל החיות של כל העולמות הכל הוא מחכמה המחיה הכל כמו שכתוב (קהלת ז, יב) וחכמה תחיה בעליה:

ואם האדם מבין תמיד שהחיות ותענוגי העולם הזה הכל הוא מחכמה, אז בודאי לא יפול למטה למלאות תאותו בתענוגי עולם הזה שיש בו ניצוצות וחיות חכמה, אשר הוא

בגשמי המחיה אותו, אלא טוב יותר להיות דבוק בחכמה חי החיים תענוג התענוגים, ולא להדבק בתענוגי הגשמי שיש בו ניצוץ חכמה המחיה אותו והוא היה ונפסד: כמו שאמרתי פירוש הפסוק (תהלים לד, ט) טעמו וראו כי טוב ה' אשרי הגבר יחסה בו, כי כשהאדם מתבונן בכל הנאת הגשמי ותענוגיו הוא רואה בעין שכלו שהמחיה אותו הוא השי"ת, היינו ניצוצי חכמה שיש בהם המחיה אותם, וזהו טעמו וראו כי טוב שבו הוא ה', רצה לומר ניצוצי חכמה שבו המחיה הדבר הגשמי, וגם טעמים הם בחכמה, ולפיכך אשרי הגבר יחסה בו, בחכמה חי החיים תענוג התענוגים, ולא להדבק בתענוג הגשמי שיש בו ניצוץ וחיות חכמה:

וזהו המלחמה עם היצר שצריך האדם בשעת סעודה, שיראה שלא למלא תאותו בתענוג האכילה ככל הברואים, אלא צריך לאכול כדי ליתן חיות ותענוג להגוף שיהא לו כח לעבודת הבורא, כמו שאמרו (ויק"ר לד, ג) בהילל כשהלך למרחץ אמר, אלך ואגמול חסד עם הגוף, שיהיה לו חיות ובריאות לעבודת הבורא, וגם כוונה אחרת באכילתו כדי להוציא ניצוצות הקדושות שיש במאכל ולהדבק לנשמתו, ואז מוסיף כח להנשמה, וכמו שאמרו (עי' לקו"ת עקב ד"ה כל) שהנשמה נהנה מרוחניות המאכל והגוף נהנה מגשמיות המאכל:

והכוונה הראשונה באכילה ליתן חיות ותענוג להגוף, אינו גם כן בשביל תענוג הגוף לבד אלא תענוג וחיות להגוף שיוכל לעבוד השי"ת, והשני כוונת הנ"ל צריך האדם לכוין כשישב ללחום את מושל (משלי כג, א) היינו היצר הרע, בעשותו מעשה הגשמיות, להנות הגוף מתענוגי הגשמי ולא במחשבת היצר רק כנ"ל, וזהו המלחמה עם היצר, וזהו בין תבין (משלי שם) וכנ"ל צריך להרהר בתשובה כדי להוציא הניצוצות קדושות שבכח הקליפה להלחם עם היצר, וזהו בין תבין שיבוא לעולם התשובה הוא בינה ומשם יבא אל חכמה, ואז לא ידבק בתענוג הגשמי רק בחכמה חי החיים תענוג התענוגים:

וזה מה שהתפלל דוד המלך ע"ה (תהלים כג, ה) תערוך לפני שלחן, שיהא השלחן שאוכל עליו, נגד צוררי, כלומר התנגדות ומלחמה עם היצר הרע כנ"ל, ודשנת בשמן ראשי כוסי רויה, ושמן הוא חכמה שאהיה דבוק אל חכמה המחיה הכל ולא אדבק בתענוגי הגשמי בתאות היצר הרע, וזהו כוסי רויה, וכוסי הוא הגוף המרומז לכוס המקבל כן הגוף הוא המקבל הנשמה בתוכו, והוא בחינת ה"א אחרונה המרומז אל הארציות, ונשאר מן תיבות רוי"ה בהסיר הה"א נשאר רי"ו גימטריא גבורה עם היצר הרע כי איזהו גבור הכובש את יצרו (אבות פ"ד מ"א):

והנה איתא בליקוטי תורה פרשת יתרו (ד"ה כה) שכתב הרי שאמירה הוא בבינה כמו שכתוב (משלי א, ב) להבין אמרי בינה, והוא לשון תשובה עילאה דהוא בינה, ואמרו חז"ל (ב"מ קז, ב) קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים, והלשון קשוט עצמך יש לומר לפי שכיון שהוא בבינה תשובה עילאה אז זדונות נעשות זכיות והם קישוטין אל הנשמה, וזהו קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים:

וזהו שאמר אל משה ואל אהרן דברו אל בני ישראל, לאמר, הוא בבינה, כלומר שיעשו תשובה כשיבואו ללחום עם היצר בשעת אכילה, ומשם יבואו אל חכמה ובודאי לא יהיו דבוקים לתאות הגשמי בהנאת היצר שיש במאכל, ואמר אל משה ואל אהרן מקודם לאמר אליהם, כלומר שהם ימשיכו עולם התשובה מקודם עליהם, ואחר כך קשוט אחרים וידברו אל בני ישראל לאמר שיעשו תשובה כנ"ל:

וזהו זאת, השכינה מדת יראה הנקרא זאת שהוא מדרגה שביעית וכלול מא' ועד תי"ו, החיה, תביאם אל ה' של החיה, ה' ראשונה בינה עולם התשובה, ואחר כך יבאו אל חכמה הנקרא חיה, ואז כשיבואו אל חכמה אז אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ, ותנצלו שלא תפלו בתענוגי היצר בתענוגי עולם הזה כנ"ל:

או יאמר דברו אל בני ישראל לאמר, רצה לומר שיהיה במחשבה בשעת אכילה זאת החיה אשר תאכלו, רצה לומר שתאכלו החיות הרוחני שבו, מכל הבהמה אשר על הארץ, תאכלו החיות רוחני ולא תכוונו להנאת הגוף, וזהו שפירש רש"י ז"ל זאת החיה לשון חיים, לפי שישראל דבוקים במקום וראויים להיות חיים וכו' ע"ש:

או יאמר באופן אחר דהנה אמרתי פירוש הפסוק (תהלים פד, ה) אשר יושבי ביתך, ולכאורה הוה ליה למימר אשרי יושב ביתך, על דרך ששמעתי בשם הרב הקדוש המפורסם מו"ה דוב בער זללה"ה שאדם צריך בשעת התפלה לדבר דיבורים ולהיות דבוק אל חכמה ולקדמות השכל עכ"ד ודפח"ח:

וזהו אשרי יושב יו"ד, היא חכמה, ביתך, הם התיבות הנקראים בתים בספר יצירה כלומר שמדבר דבורים והוא דבוק אל חכמה ולקדמות השכל, ועל ידי זה עוד יהללוך סלה, והנה כשמדבר דבורים עם חכמה צריך להקדים יראה שהוא השער הראשון כמו שכתוב (תהלים קיא, י) ראשית חכמה יראת ה', וגם צריך האדם העובד לקשר עצמו עם כללות ישראל אפילו עם מדרגות התחתונות, כמו שאמרו רז"ל (כריתות ו, ב) כל תענית שאין בו פושעי ישראל וכו', וכשמקשר עצמו עם כללות ישראל ומדבר דיבורים ביראה והוא דבוק אל חכמה מביא הדיבורים אל עולם התענוג:

וזהו דברו אל בני ישראל, שהם בחינת המוחין כי אותיות ישראל הם ל"י רא"ש, לאמר, כלומר שתהיה זאת במחשבתם בעת העבודה, זאת, היא מדריגות יראה הנקרא זאת, החיה שתהיה דבוק אל חכמה הנקרא חיה, אשר תאכלו, שתביאו אל עולם התענוג, כי כל התענוגים מכונים בשם אכילה כמו שכתוב (ירמיה טו, טז) נמצאו דבריך ואכלם ויהי וכו', מכל הבהמה וכו' כלומר ובתנאי שיהיה בהתקשרות עם כללות ישראל אפילו עם מדריגות תחתונות, וזהו מכל הבהמה אשר על הארץ, על דרך שאמרו רז"ל (עירובין סט, ב) מן הבהמה, להביא בני אדם הדומין לבהמה, רצה לומר עם כולם תקשר את עצמך בשעת העבודה כנ"ל:

או יאמר זאת החיה וכו', דידוע דשער הראשון לכנס בעבודת השי"ת היינו היראה מדת מלכות שבשבילה נבראו כל העולמות, כמו שכתוב (תהלים קיח, כ) זה השער לה' צדיקים יבואו בו, והיראה אמיתיות הוא דבוק לחכמה כמו שאמרו (אבות פ"ג מי"ז) אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה, ושניהם קשורים זה בזה כמו שכתוב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, ובזוהר (רע"מ ח"ג רנח, א) אבא יסד ברתא ומדת מלכות נקראת יראה תתאה:

והנה איתא בתיקונים בהקדמה (תיקו"ז ה, ב) שהבאתי כמה פעמים (לעיל פר' נח ד"ה עשה לך; פר' צו ד"ה או יאמר צו) מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה דהוא שכינתא עילאה דיראת ה' עקב לגבה, וזהו זאת החיה, כלומר כשמדת יראה הנקראת זאת היתה דבוקה אל החיה היא החכמה הנקראת חיה, היינו יראת ה' טהורה בלי התגברות מרה שחורה ובלי יראת עונש היא דבוקה אל החכמה, אז אשר תאכלו: וידוע דאשר היא בינה עולם התשובה עולם התענוג, וכל התענוגים נקראים בשם אכילה כנ"ל, והיראה תתאה אייתי ליה לידי תשובה עילאה לעשות תשובה מאהבה, מכל הבהמה אשר על הארץ, מה שנכשל לעשות מעשה הבהמיות ככל הברואים התחתונים הממלאים תאותם עם היצר, אייתי ליה מדת יראה לעשות תשובה מאהבה על זה: או יאמר זאת החיה וכו', דהנה אמרו רז"ל בגמרא דחולין (פד, א) כי תאוה נפשך לאכול בשר (דברים יב, כ) למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון, וצריך להבין למה דוקא בשר ולא שאר מאכלים, ואפשר לומר כי לא דברה תורה במתים היינו האוכלין בשביל תאות והנאת הגוף כבן סורר ומורה, רק מהאנשים השלימים האוכלין ועובדין השי"ת ומוציאין ניצוצות קדושות מהמאכל, ומתקנין הניצוצות הקדושות שנפלו במאכל, והניצוצות הקדושות מתאוים לאכילת אדם כשר שיהיו להם תיקון, וזה התאוה שלהם מעוררין תאוה לאדם שיתאוה לאכול המאכל בסוד מיין נוקבין:

והנה לאדם הראשון לא הותרה לאכול בשר רק ירקות וצמחים, רק לנח שהקריב קרבנות מן הבהמות והיה מתקן הבעלי חיים הותר לו לאכול בשר (בראשית ט, ג סנהדרין נט, ב) וזהו למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון, כשמתאוה אדם כשר לאכול הבשר, ונמצא זה התאוה בודאי בא לו מן הניצוצות הקדושות שחפיצים לעלות אל האדם, מעוררין לו תאוה גם כן שיתאוה לאכול אותם בסוד מיין נוקבין, אבל אם אין מתאוה לאכול הבשר, מסתמא לא יוכל להעלות הניצוצות הקדושות על כן (אינו) [אינם] מעוררין לו תאוה, ואם כן למה יאכל אם אינו יכול לתקנם, וזהו דוקא בבשר ולא בשאר מאכלים כנ"ל:

וזהו זאת החיה, כלומר כשהחיות בתוך הבשר היא בבחינת זאת בחינת נוקבא ומעוררין לו תאוה שיתאוה לאכול, אשר תאכלו, וזה דוקא מכל הבהמה אשר על הארץ, אז תראו שהחיות יהיה בבחינת נוקבא ולא בשאר מאכלים וכנ"ל:

כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים וכו' (יא, מה), להבין בתחילה אמר כי אני ה' הוא רחמים ואחר כך אמר להיות להם לאלהים הוא דין: ונראה דהנה אין מזל לישראל (שבת קנו, א) כי הם למעלה ממזלות וטבעיות, ואנחנו מאמינים בה' לבד כי הוא משדד כל המערכות וכל המזלות וכל הכשפים וכל הטבעים, והראה אותנו שנאמין בזה כי הוציאנו ממצרים ומכל טומאת מצרים אשר אין דרך הטבע לצאת משם, ואלהים בגימטריא הטבע (פרדס רימונים שער יב פ"ב): וזהו כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים, ושדדתי שם כל המערכות וכל המזלות וכל הטבעיות, להיות לכם לאלהים, שאני אהיה לכם הטבע, להושיע אתכם נגד כל הטבעים ונגד כל המזלות כי אני הוא מושל בכל:

פרשת תזריע

אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא וביום השמיני ימול וכו' ואם נקבה תלד וטמאה שבועיים כנדתה וכו' (יב, ב-ה), להבין מה שאמר וילדה זכר לשון ודאי בלי ספק, עוד יש להבין למה הזכיר לשון זריעה, וגם לא אמר וילדה נקבה כמו שאמר וילדה זכר:

ונראה דהנה האדם צריך בתחילה לתקן שבע מדותיו שיש בו, אהבה ויראה והתפארות וכו' להכניע הכל תחת יראת ה' בלבד, כמו שאמר דוד המלך ע"ה לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וכו', ובהכנעו כל שבע מדותיו תחת יראת ה' אז שורה עליו ממילא אהבת הבורא יתברך:

והנה שמעתי מחותני הגאון החסיד מו"ה ישכר דוב זללה"ה שאמר פירוש (תהלים ב, יא) עבדו את ה' ביראה, דהנה יש יראה עילאה ויראה תתאה, ויראה עילאה היא שירא לגשת לעולם שלמעלה על דרך (שמות לד, ל) ויראו מגשת אליו, ויראה תתאה הוא שמתירא שלא יפול בעולמות התחתונים ויפול מיראת ה', אבל יראת עונש אינו עובד אלא את עצמו, אבל אף על פי כן הוא מכשירי מצוה מפני שאינו עובר עבירה מפני יראת עונש, וישב ולא עבר מעלה עליו כאילו עשה מצוה (מכות כג, ב), אבל אינו עבודת ה', וזהו עבדו את ה' ביראה, רצה לומר בשני מיני יראה הנ"ל תעבדו את ה', אבל לא יראת עונש כי אינו עובד את ה' בזה עכ"ד ודפח"ח :

אבל כשהיראה היא יראת ה' בשלימות שורה עליו אחר כך אהבת הבורא, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, א) וכשבא למדת אהבה צריך לחזור לתקן שבע מדותיו, כי אהבה הוא עולם הגבוה יותר כמו שכתוב בחובת הלבבות (שער עבודת האלקים פ"ג) על חסיד אחד שהיה כל ימיו בתשובה, ביום זה עשה תשובה על יום שלפניו שלא עבד ה' כראוי, כי בכל יום הולך למדריגה יותר גבוה וניתוסף לו שכל חדש, וראה שביום אתמול לא היה עובד כראוי:

וזהו שאמר אשה, יראת ה' הנקראת אשה (ראה משלי לא, ל) כי תזריע, ועבודת ה' נקרא זריעה שעושה פירות כמו שכתוב (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה וכו', וילדה זכר, לשון ודאי שיבוא בודאי בחינת אהבה הנקראת דכר, כי דרכו של איש וכו', ואז כשיבוא אל בחינת אהבת הבורא צריך לחזור לתקן שבע מדותיו אף שכבר נטהרו בבחינת יראה בתחילה:

וזהו וטמאה שבעת ימים, הם השבע מדות במדרגות אהבה בחינת טומאה הם, וצריך לחזור ולתקנם, וזהו כימי נדת דותה תטמא, כמו שבתחילה שטיהר השבע מדות מן טומאת היצר והם טומאה ממש, וכעת שהוא בעולם היותר גבוה בחינת אהבה צריך לחזור ולתקנם, כי יראה בשבע מדותיו בחינת טומאה כנגד העולם היותר גבוה, מחמת שבא לו שכל חדש, ואחר כך כשיתקנם גם בבחינת אהבה אז יוכל לבוא לעולם התשובה עולם הנשמות עולם השמיני מתתא לעילא:

וזהו וביום השמיני, שיבוא לעולם השמיני עולם התשובה, ימול בשר ערלתו, על דרך (דברים י, טז) ומלתם את ערלת לבבכם, ואז יהיה בבחינת בעל תשובה, וזה אם היראה היא בשלימות, אבל יראה מחמת עונש שכוונתו לתועלת עצמו להרחקת הנזק מעליו או שארי תועלת לעצמו זהו בבחינת נוקבא, שכוונתו להנאת עצמו, ומי שהוא בבחינת זאת שירא מעונשין ויראה רעה הוא מוסיף בכל יום ליפול בזאת היראה, כי יראת ה' אחת

היא, אבל יראה רעה יראה שפילה אין מספר וכל מה שמתירא יפול יותר ביראה רעה:
וזהו אם נקבה תלד, רצה לומר ואם היראה היא בבחינת נוקבא יראת עונש, תלד עוד בחינת יראת עונש יראה שפילה עד אין מספר, ותקנתו וטמאה שבועיים כנדתה, שצריך ליטהר שבע מדותיו ולהכניעם תחת יראת ה' שלא יהיה לו שום אהבה רק אהבת ה', ושלא לירא משום דבר רק יראת ה', וכן בכל מדותיו, וכשהוא מכניע כל שבע מדותיו תחת יראת ה' אז בא אחר כך אהבה, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה כנ"ל, וכשבא לעולם האהבה צריך לחזור ולתקן שבע מדותיו, ולא די בזה הכנה ותיקון שהיא מדריגות טומאה לעולם שלמעלה, וזהו וטמאה שבועיים כנדתה, ועל כן לא הזכיר בזה לשון זריעה שהוא אינו בבחינת עובד את ה' שנקרא זריעה, אלא מחמת הנאת עצמו וכנ"ל:
אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צרעת (יג, ב), להבין הלא אמרו רז"ל (בר"ר מב, ג) כל מקום שנאמר והיה אינו אלא שמחה, ושמחה מה זה עושה:
ונראה דהנה כתיב (משלי טז, ה) תועבת ה' כל גבה לב, ומאוד מאוד הזה[י]רו רבותינו ז"ל בזה כמו שאמרו (סוטה ה, א) ראוי לגדעו כאשירה, ואין עפרו ננער, וכיוצא בזה הרבה, וזו המדה בא מצד גסות החומר, מצד היצר הרע הדבוק בחומר, ומי שיש בו ח"ו גסות הרוח יכול בקל לבוא למשוך אחר היצר הרע, כי אמרו רז"ל (סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו שנאמר (תהלים לז, לב-לג) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו וה' לא יעזבנו בידו, ומי שיש בו גסות הרוח אז אין השי"ת שורה עליו, כמו שאמרו רז"ל (סוטה ה, א) אין אני והוא יכולין לדור וכו', ואם ח"ו אין לו סיוע מהשי"ת ממילא נלכד ברשות היצר הרע:
וזו המדה צריך שמירה גדולה אף באדם גדול, אם בא לו ח"ו גסות מחמת גודל בהירות העבודה יוכל ח"ו ליפול מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, וזהו אדם כי יהיה בעור בשרו, שבא לו מחמת חומרות הבשר, שאת, הוא גסות, או ספחת, לשון טפילה כלומר עבירה הקשורה בו ככלב כמו שאמרו רז"ל (שם ג, ב), וזהו בא מחמת הגסות כיון שאין לו שמירה מהשי"ת:
או בהרת, כלומר שהוא צדיק ומחמת בהירות עבודה נכנס בו שמחה, ומחמת השמחה בא ח"ו לידי גסות, וזהו והיה מחמת השמחה של בהירות העבודה, בעור בשרו לנגע צרעת וכו' והובא אל הכהן, כהן לשון עובד, מי שהוא עובד השי"ת בודאי אין בו מדה זאת ויוכל לרפאתו:

וכן יש לפרש פסוקים שלאחריו נגע צרעת כי תהיה באדם וכו' וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור, כלומר שיש בו מדת גסות הרוח בגוף מחמת שהוא בבחינת לבנה בבחינת חסדים, שהוא צדיק גמור ועובד השי"ת ומקושר אף במעשה גופו להשי"ת, ומקיים בכל דרכיך דעהו (משלי ג, ו) אף בדברים הגשמיים, ונמצא עובד השי"ת אף בגוף, ומחמת זה בא לו גסות הרוח שמחשב בלבו שגופו הוא זך מאוד בכל מיני זיכוך: ואחר כך אמר והיא הפכה שער לבן, ואמר לשון נקבה כלומר על הגוף שהוא בבחינת נוקבא, הוא מחשב שיש בגופו כח ובהירות גדול שיוכל להפוך מדין לרחמים, כי שערות הם בחינת דינים, וצדיקים מהפכין מדת הדין לרחמים (בר"ר עג, ג), וזהו והיא הפכה שער, רצה לומר הדינים לבן אל בחינת חסדים ורחמים, ומחית בשר חי בשאת, וידוע (זוה"ק ח"א קצג, ב) שמדת התקשרות נקרא חי, וזהו שאמר ומחית בשר חי כלומר שהחיות שבבשר שלו היינו הגוף הוא בהתקשרות להשי"ת, וזה אצלו בשאת בהתרוממות ובגדלות ואינו בבחינת מ"ה:

כי באמת צריך האדם לקיים בכל דרכיך (רעהו) [דעהו], ולהיות מקושר אל השם יתברך אף במעשה גופו ובדברים הגשמיים, אבל שיהיה בבחינת מ"ה, ויחשוב שהוא אינו אלא כלי ועובד השם יתברך בכוחו ובמחשבתו ובדיבורו ובמעשה והכל מאתו יתברך, אבל זה שעובד השי"ת ומקושר בדברים גשמיים, ומה שהוא יותר מקושר להשם יתברך הוא יותר בבחינת התרוממות וגדלות:

וזהו צרעת נושנת הוא בעור וטמאו הכהן לא יסגירנו כי טמא הוא, כי בתחילה מסתמא היא לו בחינת גדלות מה שהיה עובד השי"ת בבחינת נשמה ולא בבחינת גופו, ואחר כך כשבא למדריגה זו שמקשר עצמו להשי"ת אף בבחינת גופו הוא יותר בגדלות והתרוממות, וזהו צרעת נושנת הוא בעור וכו', לפיכך בטהרותו של נגע זה צריך אגודת אזוב שישפיל עצמו ולא יגביה עצמו, כי אי אפשר לו לעבוד השי"ת בלעדו ובזה שישפיל עצמו זהו טהרתו כנ"ל:

פרשת מצורע

וידבר ה' אל משה לאמר זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן (יד, א-ב), הלא הכהן היה צריך לילך אליו כמו שכתוב (שם ג) ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וכו', ונראה דהנה אמרו רז"ל (ערכין טו, ב) נגעים באים על לשון הרע, והנה בדיבור לשון הרע פלוגתא בגמרא (שם) חד אמר סיפר אין לו תקנה וחד אמר תקנתו שיעסוק בתורה כמו שכתוב (משלי טו, ד) מרפא לשון עץ חיים:

והנה דרשו רז"ל (שבת לא, א) על פסוק (ישעיה לג, ו) והיה אמונת עתיך חוסן ישועת חכמת ודעת וכו' אמונת זה סדר זרעים, עתיך זה סדר מועד, חוסן זה סדר נשים וכו', ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו, וכן אמרו (שם שם ב) מכריז ר' ינאי חבל על מאן דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד ע"כ, והנה מה שאמרו רז"ל בתקנות בעל לשון הרע שיעסוק בתורה, ואסמכוהו אקרא מרפא לשון עץ חיים, על כרחך מיירי שיעסוק בתורה ביראה, כמו שאמרו אם יראת ה' היא אוצרו אין ואי לא לא, ומדריגת יראה נקרא בספרים זאת, והזיי"ן של זאת מרומז שהיא מדת שביעית, והיא כלולה מא' עד תי"ו:

וזהו שאמר זאת, כלומר ביראה הנקרא זאת, תהיה תורת המצורע, כלומר המצורע ילמוד תורה ביראה, ביום טהרתו, ביום שרוצה לטהר עצמו מה שפגם בעונותיו בלשון הרע ועל ידי זה בא להיות מצורע, וכשרוצה לשוב ולטהר עצמו ילמוד תורה ביראה, ועל ידי זה יתקן חטאיו כמו שכתוב מרפא לשון עץ חיים, ועל ידי התורה והובא אל הכהן, יבא אל חסדים שהוא מדת כהן:

במדרש רבה (טז, ד) זאת תהיה תורת המצורע וכו', הדא הוא דכתיב (תהלים נ, טז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך, והוא תמוה, ונראה דהנה יש לדקדק עוד בפסוק דאמר זאת תהיה וכו' ביום טהרתו וכו', לכאורה כל זה הוא מיותר דהלא כתיב בפסוק שלאחריו ויצא הכהן מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע צרעת וכו':

ולפי דברינו במאמר הקודם יובן זהו שאמר זאת תהיה תורת המצורע וכו' ביום טהרתו, והיה קשה לבעל המדרש למה כתב ביום טהרתו, ומתרץ כלומר שביום טהרתו שמתחרט על עונותיו רוצה לטהר עצמו, אז תקנתו שיעסוק בתורה ביראה ולא קודם לכן, הדא הוא דכתיב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך, בריתי, היא התורה כמו שכתוב (ירמיה לג, כה) אם לא בריתי יומם ולילה וכו', מהכא משמע שאינו חפץ השי"ת בעבודת הרשע ובתורתו שילמוד, ועל כן כתוב ביום טהרתו ולא קודם לכן, כי קודם שמתחרט ורוצה לטהר את עצמו אינו חפץ השם יתברך בתורתו, אלא ביום טהרתו אז והובא אל הכהן, על ידי התורה יבא אל חסדים גדולים: או יאמר זאת תהיה תורת המצורע וכו', עיין באור החיים וז"ל ובמדרש (ויק"ר טז, ב) דרשו מיתור הכתוב זאת תהיה תורתו של מוצא שם רע, וצריך לדעת למה רמז הדבר במקום זה בזמן טהרה עכ"ל, והנה דרשו מלת מצורע מוציא שם רע, לפי שהנגעים באין על לשון הרע (ערכין טז, ב), ולפי פירוש רש"י ז"ל שהנגעין באין גם על גסות הרוח (שם, א), והאיך רמז זה במלת מצורע:

ואפשר לומר דכתבתי כמה פעמים (פר' בראשית ד"ה בראשית ברא; פר' נח ד"ה קנים ועוד) שהשי"ת ברא כל העולמות כדי שתתגלה מלכותו (ע"ח שער א פ"א), ובדבר זה היה התגלות מלכותו שהוא משפיל גאים ומגביה שפלים וממליך אותם על כל הגאים והרמים, ובתחילת בריאת העולמות המליך העפר על המים שהם קדמו לארץ ושם חול גבול לים, ואם יהמו גליו ולא יעבירנהו, וכן בכל הנבראים הגדולים המליך עליהם בריה קטנה כמו שאמרו (שבת עז, ב) חמשה אימות הן, אימות חלש על הגיבור, אימות מפגיע על הארי וכו':

וזהו רמז ה' אימות חלש על הגיבור, רצה לומר ה"א אחרונה שהיא מדת מלכות אשר לית לה מגרמיה כלום על כל העולמות, וכנגד ה"א אחרונה ברא חמשה ברואים גדולים שכל אחד ואחד במינו בריה גדולה שאין למעלה הימנו, והמליך עליהם חמשה בריות קטנות, וזהו בכח גערת מדת מלכותו:

והמליך האדם (המלבוש) [המלובש] במלבוש הגוף על כל המלאכים, וכמו שכתוב בתיקונים, ואנו בני ישראל אשר אנחנו כולנו נשמת אדם הראשון (עי' שמ"ר מ, ב) צריכין לקבל מלכותו בכל הדברים הן ברוחניות הן בגשמיות, וכן תקנו בשמונה עשרה ברכות שנמליך השי"ת על הכל, לבל יחשוב האדם אשר בו חכמה ובינה ודעת שהוא מעלתו, ולא כן הוא אלא אתה חונן לאדם דעת וכו' ומבקשין ממנו שיחון אותנו תמיד בחכמה ובינה ודעת, וכן ברכת השיבנו וכו' והחזירנו בתשובה שלימה לפניך, כי אי אפשר לעשות תשובה בלי סייעתו ועזרתו כמו שאומרים (בתפלת נעילה דיו"כ) אתה נותן יד לפושעים וכו', וכן בכל הדברים אפילו בעשיות דברי הגשמיים רפואה וברכת השנים הכל מאתו יתברך, ובזה אנו מקבלין מלכותו ויראתו עלינו ומקיימין מצותיו וחוקיו, וכשאנו ממליכין אותו תמיד ומקבלין יראתו עלינו, אנו נשמרין מן היצר הרע שהוא מחשבת גדלות:

וכמו שכתבתי כמה פעמים פירוש (סוטה ג, א) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות, היינו מחשבת גסות הלב, כי כל גאה שוטה, וזולת מחשבת גדלות אמרו רז"ל (סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, ואם כן האיך יכול לבוא לידי עבירה כשהקב"ה עמו, אלא היצר הרע מביא בו מקודם גסות הלב, ואז הקב"ה מסתלק ממנו, כי אין אני והוא יכולין לדור (סוטה ה, א), ואז היצר הרע עושה עמו כרצונו, וזהו רוח שטות שנכנס באדם קודם עבירה:

וכמו שנחש הקדמוני הביא לאדם ולחוה גדלות מקודם ואמר להם (בראשית ג, ה וברש"י) והייתם כאלהים יוצרי עולמות, מעץ זה אכל וברא העולם (בר"ר יט, ד), והביא

להם מחשבת גסות הלב שיתאוה להיות אלהים יוצרי עולמות, וכמו שכתבתי במקום אחר באריכות (לקמן פר' קדושים ד"ה או יאמר קדושים וכו'), אבל כשאנו מקבלין תמיד עול מלכותו ויראתו עלינו, וחכמה ובינה ודעת ותשובה הכל מאתו יתברך, ופשיטא רפואה במה יתגאה בדבר שאינו שלו:

ועל פי זה פרשתי (דברים יז, יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו וכו' לבלתי רום לבבו מאחיו, וצריך להבין וכי בשביל שילמוד ליראה את ה' לא ירום לבו מאחיו, ולפי דברינו יובן כי כשיקבל עליו יראתו היא מדת מלכות וימליך השי"ת על הכל, על חכמה ובינה ודעת שלו, והתשובה והגבורה והעשירות, וירגיל בו כל ימי חייו שידע באמת שהכל ממנו יתברך, האיך יתגאה וירום לבו על אחיו שאין בהם מעלות הראויות למלוכה הלא אינו שלו: ואפשר שזהו פירוש בתיקונים בהקדמה (ה, ב) דרגא תמינאה ביראת ה' וז"ל וענוה קטירא בדחילו הדא הוא דכתיב (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה', מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה דאיהו שכינתא עילאה דיראת ה' עקב לגבה עכ"ל, מה שאמר מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה, כיון דאית ביה יראת ה' שהוא ממליך השי"ת על הכל ויודע שאינו שלו, ממילא הוא מרוחק מגדלות, וכיון שהוא מרוחק מגדלות יכול לבוא לידי ענוה דאיהו שכינתא עילאה היינו עולם התשובה, שיראה חסרונו וחטאו וישוב אל ה' וזהו ענוה:

ובאמת לפי פירש רש"י ז"ל שהנגעים באים על לשון הרע ועל גסי הרוח, ובאמת הכל אחד כי לשון הרע הוא נמי מחמת גדלות ביותר כמו שכתוב (תהלים יב, ד) לשון מדברת גדולות אשר אמרו וכו' מי אדון לנו, כי בגדלות אמרו (נדרים כב, ב) שאין השכינה חשובה כנגדו וזה מי אדון לנו, ועל כן השכינה מסתלקת ממנו, על דרך מאמר חז"ל (סוטה ה, א) שאמר השי"ת שאין אני והוא יכולין לדור, אפשר לומר מחמת חומר העבירה של גסי הרוח הנזכר בגמרא שאמר השי"ת אין אני והוא יכולין לדור, מחמת זה חומר טומאת מצורע שהוא מחמת גסי הרוח, שנשתלח חוץ לשלש מחנות אף ממחנה ישראל שהשי"ת שורה בישראל:

וכל זה גרם להמצורע היינו מוצא רע, שהקב"ה קראו ליצר הרע רע כמו שאמרו בגמרא (סוכה נב, א), והיצר הרע הוא מחשבת גדלות שמביא באדם, וזה שלקה בנגעים מחמת גדלות ביותר שהיה בו, והיצר הרע גרם לו הנגעים, ועל כן נקרא מי שיש בו נגעים מצורע, כלומר מוציא רע, שהיצר הרע הנקרא רע הוא מוצא לו הנגעים: ואם היה באדם זה יראת ה' בשלימות כמו שכתוב (תהלים יט, י) יראת ה' טהורה עומדת לעד, ואמר לשון טהרה כלומר שהיראה היא טהורה בלי שום תערובות מחשבת מרה שחורה, כי גם מחשבת

מרה שחורה היא באה מחמת גדלות, שמחשב שהוא צדיק גדול ומדקדק ביותר, ומחמת שביראתו נתערב מחשבת מרה שחורה פעמים שנזהר בזה הדבר ביותר ופעמים יראה שאין נכון לעבוד כן, ואין יראתו עומדת על רגל אחד בסגנון אחד, רק פעם כך ופעם כך, אבל יראת ה' אשר היא טהורה בלי שום תערובות מרה שחורה עומדת לעד, כי מחשב תמיד שהוא אינו עובד אלא השי"ת השורה בו הוא העובד, כמו שכתוב (שמות כ, כ) בכל מקום אשר אזכיר וכו', וכפי הכנתו ושפלתו כן הוא שורה בו יתברך:

ואם יראה שאין יכול לעבוד, יהרהר בחטאיו אשר נכון להיות נגדו תמיד ויתחרט עליהם ואז יוכל לעבוד, כי יבוא בשפלות וישרה בו השי"ת, וכשילך בדרך זה לא יחפץ בשום מדריגה והשגת מעלה, רק יחשוב שהוא צריך לעבוד את השי"ת ביראה טהורה ובלי שום פניה, וידקדק במחשבת פניה כל מה דאפשר, ואיך שחפץ בו השי"ת שיעבוד אותו כן הוא עובד, ואז תהיה יראתו טהורה, וימליך השי"ת על הכל כמו שכתבנו למעלה, ויהיה מרוחק מחמת זה מגסות הרוח:

והמצורע שלקה בנגעים מחמת גסות הלב ביותר, כשיעשה תשובה אז סר ממנו הנגעים, דהיינו שישפיל עצמו כאזוב כמו שפירש רש"י ז"ל, ואז כיון שמשפיל עצמו יוכל לאחוז עצמו במדת יראת ה' טהורה בלי שום מחשבת מרה שחורה, וימליך השי"ת על כל המעלות הרוחניות והגשמיות שהכל מאתו יתברך, וזו היראה ילמוד אותו לבל ירום לבו מאחיו וישמור מגסות הלב, ופשיטא מלשון מדברת גדולות שבא מחמת גסות הלב ביותר:

וזה שאמר זאת, רצה לומר המדריגה של היראה הנקרא זאת תהיה, ומלת תהיה דרשו חז"ל (מנחות ה, א) תהיה בהווייתו תהיה, כלומר זאת המדריגה של היראה תהיה בהווייתו בלי שום תערובות מחשבת מרה שחורה, רק תהיה יראת ה' טהורה, תורת המצורע, ילמוד המצורע לבל ירום לבו מאחיו שלא יהיה בו עוד גסות הלב, ואמר ביום טהרתו, רצה לומר ביום טהרתו שחזר בתשובה והשפיל עצמו כאזוב ונטהר הנגע, אז יוכל לאחוז במדת יראה טהורה, וילמוד אותו שלא יבוא עוד לידי גסות הלב, אבל בעוד הנגע בו אין השכינה חשובה נגדו, והשי"ת מסתלק ממנו, אי אפשר לו לאחוז במדת היראה, רק ביום טהרתו אז יוכל לאחוז במדת היראה כנ"ל: או יאמר זאת תהיה תורת המצורע וכו' ויצא הכהן וכו' (יד, א-ג), ולהבין לכאורה הפסוק הראשון מיותר, דהוה ליה למימר ואם יטהר הצרוע ויצא הכהן וכו', וגם דאמרו רז"ל (ערכין טו, ב) מצורע מוצא רע, שהנגעים באים על לשון הרע, וקשה למה עד הנה קראו צרוע ועכשיו ביום טהרתו קראו מצורע:

ונראה דהנה יש שלשה מיני נגעים, נגעי אדם ונגעי בגדים ונגעי בתים, דהנה ידוע שיש לנשמה שני התלבשות רוחניות, הנשמה מתלבשת ברוח הכלול גם כן מרמ"ח איברים ושס"ה גידין, והרוח מתלבש בנפש הכלול גם כן מרמ"ח ושס"ה, ונפש בגוף, וכמו כן יש לגוף שני מלבושים גשמיים, מלבוש הראשון של הגוף הוא הבגד, ומלבוש השני של הגוף הוא הבית שדר בו:

וכשפגם האדם בנפש בלבד המלבוש השני של הנשמה, אז יתגלה חטאו במלבוש השני של הגוף ובא הנגע בבית, וזה שלא פגם עדיין להתגאה ולהנשא על חבירו בלשון מדבר גדולות, רק שאינו מקיים ואהבת לרעך כמוך, ורואה תמיד רק בטובת עצמו ולא בטובת חבירו כלל, וכמו שאמרו חז"ל (יומא יא, ב) ובא אשר לו הבית, מי שמייחד את ביתו לו, ופגם בלבוש השני של הנשמה היא הנפש, ויתגלה קלונו בלבוש השני של הגוף נגעי בתים, וצריך הבית הסגר והגוף יפשוט מלבוש השני עד שיחזיר בתשובה, ואז ירפא הנגע בביתו ויחזור למלבוש השני של הגוף:

וכשפגם ברוח מלבוש הראשון של הנשמה, אז יראה חטאו במלבוש הראשון של הגוף בנגעי בגדים, וצריך הבגד הסגר בבית, וממילא יופשט הגוף משני מלבושיו מלבושו ומביתו, ואם ח"ו פגם גם כן בנשמה בלשון מדברת גדולות ממש, ונשמת אדם הוא מדובק ומלובש עם כל ישראל שהם קומה שלימה נשמת אדם הראשון, וכשפגם בנשמה הוא מופשט מכל ישראל וצריך לישב בדד מחוץ למחנה מושבו:

ואין אדם (פוגע) [פוגם] ועובר חטא גדול אלא אם כן פגם תחילה בחטא קטן, וכמו שאמרו בגמרא (שבת קה, ב) ביצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר כך עד שעובד עבודה זרה, וכן בכאן כשפגם בנשמה בודאי תחילה פגם בנפש ואחר כך פגם ברוח ואחר כך בנשמה, ועל כן מצורע גמור שפגם בנשמה יתגלה חטאו בגופו ממש, וכבר פגם בנפש ורוח, ועל כן משתלח חוץ לשלש מחנות כנ"ל, וגם מפני שהשי"ת שורה בישראל, וכשפגם בנשמה היינו בלשון מדברת גדולות ממש, ואמרו חז"ל (סוטה ה, א) אין אני והוא יכולין לדור, ועל כן משתלח גם ממחנה ישראל שהשי"ת שורה בישראל:

והנה באור החיים מביא תורת כהנים (ספרא מצורע ה, ז) שלכאורה קשה להבינו בפסוק (יד, לה) ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית, וז"ל, לאמר תיבת לאמר מיותרת, ורבותינו ז"ל בתורת כהנים דרשו שיאמר לו הכהן דברי כבושין, והוא דרך דרש כי הפסוק מדבר דברי אשר לו הבית עכ"ל :

ונראה לבאר בעזרת ה' דהנה תיבת לי גם כן מיותר והיה די לאמר כנגע נראה בבית, והנה אמרו ז"ל (ויק"ר יז, ו) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם (יד, לד) שהכתוב

מבשרו מפני שהאמוריים היו מטמינים מטמונות בבתים, לכן שלח השי"ת נגע בבית כדי שימצא המטמון, ולפי דברינו הנ"ל שנגעי בתים באים על פגם הנפש, וצריך לפשפש במעשיו כנ"ל, ולפי דרש זה שהכתוב מבשרו לישראל בשורה טובה, וכוונת הדרוש מפני שכתוב ונתתי לשון מתנה, שזה המתנה כדי למצוא המטמון, ואיך מבשר הכתוב בשורה טובה המונעת מתשובה, כי לא ישוב בתשובה ולא יפשפש במעשיו, כי יתלה הנגעים לא בשביל חסרונו רק בשביל מעלתו וחפץ השי"ת להטיב לו: ועל כן מתרץ התורת כהנים שיהא שניהם אמת, שיעשה תשובה ועל ידי התשובה ימצא המטמון כי יחשוב בלבו שאין יסורין בלא עון (שבת נה, א), ואם כוונתו רק בזה כדי למצוא המטמון היה מוצא זה המטמון בלא הנגע בבית, או היה מעשיר אותו מצד אחר, כי השי"ת הוא עילת העילות וסיבות הסיבות ולמה הביא עליו יסורין של נגע הבתים, אלא בוודאי שניהם אמת, שצריך לשוב בשביל פגם הנפש שמיחד ביתו לו, ועוד צריך לשוב ולחפש דרכיו, ואפשר פגם בברית ובזה הוא מוריד מזלו למטה ואי אפשר למצוא המטמון ולהתעשר, וכשיחפוש דרכיו וישוב משניהם היינו מה שהיה מיחד ביתו לו ומה שהיה פוגם בברית, אז ירפא הנגע מן הבית, ותקנת הבית וחלץ האבנים ועפר וכו' ועל ידי זה ימצא המטמון: וזה שדורש התורת כהנים שהכהן יאמר לבעל הבית דברי כבושין, ולא יתלה הנגע שחפץ השי"ת כדי למצוא המטמון כי זה היה יכול להיות בלא יסורין ובאמת אין יסורין בלא עון, ועל כן יפשפש במעשיו ויתלה היסורין בעון, הן מחמת שהיה מיחד ביתו לו הן מחמת שפגם בברית, וזה שדרש במלת לאמר, ומלת לאמר הוא תשובה כמו שכתבתנו כמה פעמים לשון ליקוטי תורה בפרשת (קדושים) [יתרו] (ד"ה כה) הרי שאמירה הוא בלב, כמו שכתוב (משלי א, ב) אמרי בינה, ובינה הוא עולם התשובה, ועל כן דרש ממלת לאמר שהכהן יאמר לו דברי כבושין, כדי שישוב בתשובה ויתלה יסורי הנגע של בתים בעצמו בעונו, ועל ידי זה יאמר הבעל הבית עצמו כנגע נראה לי בבית, ומלת לי הוא בשבילי, כלומר בשבילי נראה הנגע ועונותי גרמו הנגע: וזהו פירש הפסוק זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו, כי מלת זאת מצאתי כתוב שהוא בגימטריא צום קול ממון, וזהו תשובה תפלה וצדקה שמעבירין את רוע הגזירה (ירושלמי תענית פ"ב ה"א), וזהו זאת תשובה תפלה וצדקה, תהיה תורת המצורע, ואמרו רבותינו ז"ל (סוכה נב, א) על היצר הרע השי"ת קראו רע כמו שכתוב (בראשית ח, כא) כי יצר לב האדם רע מנעוריו, וזהו על ידי זאת תהיה תורת המצורע, מי שהוא שב בתשובה ורוצה להסיר הרע מעצמו כדי שישרה בו השי"ת, כי בעוד שהיצר עם העונות דבוקים באדם אין השי"ת שורה באדם כי לא יגורך רע (תהלים ה, ה), וזה שרוצה להוציא הרע מעצמו, תהיה

על ידי זאת יטהר עצמו, והובא לשון נפעל על ידי התשובה יבוא לידי חסדים גמורים, ועל ידי הצדקה ירום קרנו ומזלו כמו שכתוב (תהלים קיב, ט) פיזר נתן לאביונים [וכו'] קרנו תרום בכבוד: ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע (יד, ג), להבין מן הצרוע הוא מיותר, ונראה דהנה הצדיק צריך לבא למדריגות תחתונות כדי להעלות נשמות משם, והנשמות אשר חפצם לדבק בצדיק יוכל הצדיק להעלותן עמו, אבל אם הם אינם רוצים לדבק בצדיק לא יוכל הצדיק להעלותן, והרב הקדוש בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה אמר (אבות פ"ה מ"ז) וחלופיהן בגולם, כל השתנות צריכין להביא אל החכמה שהיא יו"ד כמו גולמא, ושם יוכל להיות השתנות עכ"ד ודפח"ח : וזהו ויצא הכהן אל מחוץ למחנה, רצה לומר שיבוא למדריגות התחתונות להעלות הצרוע, וראה הכהן, רצה לומר ימשוך לו חכמה שהיא בחינת ראיה, ויוכל להיות השתנות על ידי זה והנה נרפא נגע הצרעת, ואמר מן הצרוע, רצה לומר שיהיה רצון מן הצרוע לדבק בכהן, ואז יוכל הכהן להעלותו אל חכמה ויהיה השתנות שיתרפא הנגע:

או יאמר ויצא הכהן וכו', להבין איפכא הוה ליה למימר והנה נרפא הצרוע מן הנגע, ונראה דהנה ידוע דהצדיק בא למדריגות התחתונות, להעלות נשמות התחתונות, ושמעתי מהרב בוצינא קדישא המפורסים מהו' יחיאל מיכל זללה"ה שזה הוא כמו פרה אדומה, שמטהר את הטמאים ומטמא את הטהורים, וכן לצדיק שבא למדריגות תחתונות להעלות נשמות, אצלו הוא ירידה וטומאה, ואצל הנשמות שמעלה הוא עליה טהרה, עכ"ד ודפח"ח :

והנה אמת שעיקר עליות בעלי תשובה ומדריגות התחתונים הוא על ידי הצדיק שמעלה אותם עמו, אבל הם צריכים בתחילה לעשות תשובה ולתקן עונם, ואחר כך יוכל הצדיק להעלותם למדריגה גדולה, ובהתמדת תשובתם שיקיימו (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד יכולין לבא למדריגה יותר גדולה, כמו שאמרו (ברכות לד, ב) מקום שבעלי תשובה עומדין וכו', וזהו שאמר ויצא הכהן אל מחוץ למחנה, רצה לומר למדריגות התחתונות להעלותם, והנה נרפא הנגע, רצה לומר שכבר נרפא הנגע מן הצרוע בעצמו, שרפא את הנגע ועשה תשובה מקודם שבא הכהן אליו להעלותו, ועל ידי זה נרפא הנגע, ואחר כך יוכל הכהן להעלותו, אבל בעוד הנגע בו אי אפשר להעלותו כי רפואות הנגע צריך להיות על ידי צרוע בעצמו:

במדרש רבה (יז, א) כי תבואו אל ארץ כנען וכו' ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם הדא הוא דכתיב (תהלים עג, א) אך טוב לישראל אלהים לברי לבב, יכול לכל תלמוד

לומר לברי לבב אלו שלבן ברי במצות עכ"ל, ולכאורה אין לו פירוש, ושום אחד מהמפרשי מדרש אינן מפרשים מאמר זה:

ונראה דהנה כתבתי בפרשת בחוקותי על פסוק (כו, ד) ונתתי גשמיכם בעתם, על קושיית הראשונים (ראה באוה"ח שם) שהקשו איך כתוב בתורה שכר הגשמי, וגם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט, ב), והעולה משם בקיצור, לפי שיש אדם שרוצה לעבוד השי"ת ויש לו מניעות הגשמי, כגון שרוצה לעשות צדקה ולכבד שבתות כראוי ואין לו, והבטיח לו השי"ת שבאם בחוקותי תלכו ואם מצותי תשמרו ונתתי גשמיכם בעתם, רצה לומר אתן הגשמיות שלכם שאתם צריכין לעבודה בעתם, עת שאתם צריכין לעשות צדקה ולכבד שבתות אתן לכם ולא יהיה לכם מניעות העבודה מחמת הגשמיות: וזהו שכר מצוה מצוה (אבות פ"ד מ"ב), רצה לומר שכר של מצוה שנותנין לו, שיוכל לעשות עוד מצוה, ואין זה שכר גשמי עיי"ש, והנה בכאן יש להבין בפסוק דאמר ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם, הלא מאתו יתברך לא תצא הרעות (איכה ג, לח), ואיך אמר ונתתי נגע צרעת, ולפי פירוש רש"י ז"ל הוא נכון שכתוב בפסוק הזה וז"ל בשורה הוא להם שהנגעים באים עליהם, לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ את הבית ומצאן עכ"ל: ונמצא שפיר אמר ונתתי לשון מתנה, שהוא טובה להם ונותן השי"ת בעצמו לישראל, ובאמת אמרו רז"ל (ויק"ר יז, ג) על עשרה דברים נגעים באין, ומנהון על גסי הרוח ועל עין הרע כמו שכתוב ובא אשר לו הבית ודרשו רז"ל (עי' יומא יא, ב) מי שמיחד ביתו לו, והנה האדם הבר לבב כשנגעים באין עליו מפשפש במעשיו, אם יש בו אחד מעשרה דברים שמץ מנהו, כי הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה (יבמות קכא, ב) ובפרט על גסי הרוח שתועבת ה' כל גבה לב (משלי טז, ה), ולבו נעשה נכנע ונדכה, ומתחרט עליהם שלא לעשותו וזהו טובה לצדיקים, ואחר כך כשנותץ את הבית הוא מוציא מטמונים, ויוכל לעבוד את השי"ת בהם בהרחבה גדולה:

וזהו שדורש המדרש את הפסוק ונתתי נגע צרעת וכו', כלומר אני אתן בעצמי ומסתמא הוא טובה כי מאתו לא תצא הרעות, וגם דאמר ונתתי לשון מתנה, ועל כן צריך לומר כפירוש רש"י ז"ל לפי שהטמינו אמוריים כו', הדא הוא דכתיב אך טוב לישראל אלהים לברי לבב, רצה לומר אך הוא לשון מיעוט, טוב לישראל, רצה לומר אם השם יתברך רוצה ליתן לישראל שיהיו בבחינת מיעוט שימעטו עצמם ויהיה לבם נשבר ונדכה, ורוצה ליתן טובות לישראל שניהם ביחד אלהים הוא לשון דין וצימצום, רצה לומר אז שולח להם נגעים בתוך ביתם כמו שאמר ונתתי נגע צרעת וגומר, ועל ידי זה יפשפשו

במעשיהם ויהיה לבם נשבר ונדכה, וכשנותצין את בתיהם מוצאין מטמוניות של זהב, ויוכלו לעבוד השי"ת בשמחה מתוך הרחבה גדולה, ולא יהיה להם שום מניעה מחמת חסרת הגשמיות בעבודה:

וזהו שאמר יכול לכל, הוא נותן מטמוניות של זהב תלמוד לומר לברי לבב אלו שלבן ברי במצות, ומקיים מצותיו תמיד כמו שכתוב (כו, ג) ואת מצותי תשמרו, ואז ונתתי גשמיכם בעתם שלא יהיה לכם מניעות עבודה מחמת חסרון הגשמיות כנ"ל, ואז נותנין להם שכר מצותיהם שיוכלו לעשות עוד מצות:

פרשת אחרי

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' וימותו ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבוא בכל עת אל הקודש וכו' בזאת יבא אהרן וכו' (טז, א-ג), להבין הדיבור הראשון דיבר ה' אל משה לבד כי אחר כך נזכר בפני עצמו ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך, ואם כן הדיבור הראשון שדיבר ה' אל משה לבד לא נזכר מה שאמר לו אלא אמר לו טעם על מיתת בני אהרן בקרבתם לפני ה' וימותו, ואם כן צריך להבין בכאן אמר שמתו בני אהרן על קרבתם לפני ה', ובפרשת שמיני כתוב (י, א-ב) ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם ותצא אש וכו' וימותו לפני ה':

ונראה דרש"י ז"ל מביא על מיתת בני אהרן פלוגתא דתנאי חד אמר שמתו על שהורו הלכה בפני רבן, ודרשו מעצמם אף על פי שאש יצאת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט (עירובין סג, א; יומא נג, א), וחד אמר שתויי יין נכנסו (ויק"ר כ, ט), ולמאן דאמר שהורו הלכה בפני רבן הוא פשוט, שהקריבו אש זרה מן ההדיוט אשר לא צוה אותם רק למשה צוה, והיה להם לשאול למשה, ולא להורות לעצמם, וכן בכאן שאמר בקרבתם לפני ה' וימותו יש לומר כן, שהם קרבו בתורתם ובהוראתם לפני ה', והיה להם לשאול למשה על כן וימותו, אבל למאן דאמר שתוי יין נכנסו צריך להבין מה שכתוב ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם, האיך מרומז שתוי יין, וגם כאן שאמר בקרבתם לפני ה' וימותו, נמי קשה איך מרומז שתוי יין, וגם איך יתכן לומר על קדושי עליון שתוי יין נכנסו:

ואפשר לומר דכבר כתבתי (בראשית פר' ויצא ד"ה וישכב, ולקמן פר' בחוקתי ד"ה א"י אם וכו') בשם הרב הגאון בוצינא קדישא מו' דוב בער זללה"ה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וכו' (דברים י, יב), שהאדם אין צריך לראות רק שיהיה לו יראת ה' בשלימות, ולהכניע כל מדותיו אהבה ויראה והתפארות וכו' תחת יראת ה',

וכשמכניע כל השבע מדותיו תחת יראת ה' בא לו ממילא אחר כך מדת אהבה, כי מדת יראה בחינת אשה יראת ה' (משלי לא, ל), ובחינת אהבה הוא בחינת התקרבות כמו שאמרו (סנהדרין ז, א) כד רחימתין עזיזא וכו' :

ונמצא כשאדם יש לו יראה בשלימות ומתירא לגשת אל השי"ת, בא לו התקרבות מדת אהבה ומקרב השי"ת את האדם אליו, ולמאן דאמר שתוי יין נכנסו יש לומר שחטאתם היה שהם לא נכנסו במדת יראה בשלימות, ולהמתין עד שיבא להם מדת אהבה התקרבות מן השי"ת, אלא הם קרבו את עצמם וכוונתם לשמים, ונכנסו שתוי יין ולקחו להם השמחה מן היין כמו שכתוב (תהלים קד, טו) ויין ישמח לבב אנוש, ובזו השמחה היו מקרבין את עצמם אל ה', לעובדו בשמחה ובמסירת נפשם אליו יתברך: וזהו ויקריבו לפני ה' אש זרה, שמחה ואהבה שהיה בוער בהם ויקריבו זה השמחה ואהבה, אש זרה אשר לא צוה אותם, ולא לשום אדם שיקריבו אל ה' במדת אהבה, אלא האדם צריך להיות בו מדת יראה בשלימות, מדת התרחקות, ואז מקרב אותו השי"ת אליו במדת אהבה, כדרכו של איש לחזור אחר אשה:

וזהו שאמר כאן בקרבתם לפני ה', כלומר שהם קרבו עצמם אל ה' ולא המתינו במדת יראה עד שיקריב השי"ת אותם אליו, וזהו שאמר אחר כך בזאת יבא אהרן אל הקדש, במדת יראה הנקרא זאת , יבא אהרן אל הקודש, כי יבוא אחר כך אליו מדת אהבה, וזה שהזהיר השי"ת למשה והודיעו מיתת בני אהרן, על שלא קרבו את עצמם במדת יראה ולהמתין עד שיבא אליהם מדת אהבה, אף על פי דלגביה מדת יראה מילתא זוטרתא , צריך לקרב תחילה במדת יראה אשר בשביל זה ברא השי"ת כל העולמות , ואחר כך יבוא לו ממילא התקרבות ואהבה מאת השי"ת כנ"ל:

במדרש רבה (כא, א) בזאת יבא אהרן אל הקודש הדא דתימא (תהלים כז, א) [לדוד] ה' אורי וישעי ממי אירא, ולכאורה הוא תמיה, ונראה דהנה האדם שהשי"ת השפיע לו טוב ושלימות והוא בעולם התענוג אז צריך לירא מהשי"ת, כי עולם התענוג נקרא בינה וחכמה ובינה הם תרין ריעין דלא מתפרשין (עי' זוה"ק ח"ג ד, א), וחכמה הוא יראה הרוממות, כי חכמה הוא בחינת ראיה וראיה הוא אותיות יראה, וכשהוא בעולם התענוג הנקרא בינה אז צריך לירא מהשי"ת יראה הרוממות:

וזהו פירוש הפסוק ה' אורי וישעי ממי אירא, כלומר כאשר ה' אורי וישעי ממי אירא, וידוע דעולם התענוג נקרא מי, גימטריא חמשים שערי בינה, וזהו ממי אירא, רצה לומר כשאני בעולם התענוג הנקרא מי, אז אירא יראה הרוממות הנקרא חכמה, ואיתא בתיקונים תקונא תליתאה (יח, ב) וז"ל בראשית רא"ש בי"ת, ורזה דמלה בחכמה יבנה

בית (משלי כד, ג), ומאן דבעי למחזי למלכא לית ליה רשו למחזייה אלא בביתא, ורזא דמלה חכמה לא אשתמודע אלא בביתיה כגוונא דא עמודא דאמצעיתא וכו' לא אשתמודע לנביא וחוזה אלא בהיכליה דאיהו אדני עכ"ל:

וזהו פירוש המדרש בזאת יבא אהרן אל הקדש, וידוע (עי' זוה"ק ח"ב קכא, א) דקדש נקרא חכמה, והיה קשה למדרש אף גם בזאת במדת יראה הנקראת זאת היכא יבוא אל הקודש הנקרא חכמה הלא חכמה לא אשתמודע אלא בביתיה, ומאן דבעי למחזי למלכא לית ליה רשו למחזיה אלא בביתיה, לכך אמר הדא הוא דכתיב ה' אורי וישעי ממי אירא, רצה לומר מעולם התענוג הנקרא מ"י, אז אירא מחכמה הנקרא קודש, ובזאת יבוא אהרן שם ומשם אל הקודש כנ"ל:

ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה (טז, כה), ונראה דהנה הרב הקדוש בוצינא קדישא מה' דוב בער זללה"ה אמר שבכל עבירות הניצוץ המחיה אותם הוא התשובה אשר גנז בתוך העבירה עצמה עכ"ד ודפח"ח:

ולפי דבריו יובן למה אמרו רז"ל (ע"ז יז, א) הפורש ממינות מיד מיית, דהנה כתוב בספר תניא (אגרת התשובה פרק ד) שהרשעים הגמורים חייבי כריתות ומיתות בית דין אשר אין להם חיות מהשי"ת ב"ה כי בעונותיהם נכרת נפשותם לינק משורשם ונראה לעין שהאריכו ימיהם, אלא שיש להם חיות בעונותינו הרבים בזמן הזה מקליפת נוגה אשר גברה להכניס בנפש אדם רשע ולהחיותו ע"ש עכ"ד:

והנה בשאר בעלי עבירות כשעבר כמה פעמים בעבירה ונפסק חבל התקשרות חיותו מהשי"ת, על כל פנים יש בו חיות מהשי"ת מהניצוץ תשובה אשר גנז בתוך העבירה עצמה, וכשישוב ומתחרט על עונותיו ושב בתשובה שלימה הרע של עבירה אשר נדבק בו נופל למטה, והניצוץ הקדוש אשר בתוך העבירה עולה עם נפש רוח ונשמה שלו למעלה למקום שורשו ומקשר אותו אל השי"ת ב"ה, ומקבל חיותו מהשי"ת כבראשונה,:

אבל במינים ואפיקורסים שאינם מאמינים בהשם יתברך אין בעבירה שלהם שום חיות מהשי"ת, מחמת שאינם מאמינים בו יתברך, ובעוד שהוא ברשעו יש לו חיות מקליפות, אבל כשפורש ממינות ומתחרט ומפריש עצמו מחיות הקליפות מיד מיית, כיון שאין בו חיות כלל, כי בעודו ברשעו לא היה לו חיות כלל מהשי"ת כיון שאינו מאמין בו יתברך, רק חיות הקליפה לבד אשר היה מקבל בעודו ברשעו, וכשנפרד מחיות הקליפות מחמת תשובה קודם שיבוא אליו חיות מהשי"ת אינו נשאר בו שום חיות כלל, על כן אמרו מיד מיית:

אבל בשאר עבירות, אף כשהתחיל לשוב בתשובה ומפריד עצמו מחיות הקליפות, נשאר בו חיות מהשי"ת מהתשובה אשר גנז בתוך עבירה, וזה הניצוץ תשובה מעלהו למעלה למעלה עד שמקשר למקום שורשו אל השי"ת:

וזה הענין הקרבן אשר מקריב האדם החוטא, כי עיקר החטא מחמת נפש הבהמיות אשר גברה, כי האדם מלובש הנשמה בתוך הרוח והרוח בתוך נפש השכליות ונפש השכליות בתוך נפש הבהמות שהוא דם האדם שהוא מדובק אל הגוף, ובהתגברות נפש הבהמיות על נפש השכליות ומוריד נפש השכליות למטה אל תאות הגוף ונפש השכליות מושך בחינת הרוח למטה, ובחינת הרוח מושך בחינת הנשמה למטה אל תאות הגוף אז הוא חוטא עם נפש רוח ונשמה שלו:

ועיקר החטא הוא מחמת התגברות נפש הבהמיות על הנפש השכליות, להוריד נפש השכליות למטה, וכשיתחרט על עבירה שעבר ומביא קרבן ומתודה על הקרבן כמו שאמרו (יומא לו, א) ומתודה על חטאת, עון חטאת, נפרד ממנו בחינת הרע אשר נדבק בו כשעבר עבירה, ובזו העבודה שהכהן זורק את הדם של הקרבן, שהוא נפש הבהמיות כמו שכתוב (דברים יב, כג) כי הדם הוא הנפש, בזה הוא מעלה את נפש הבהמיות שלו אל הקדושה ונכנע תחת נפש השכליות:

וכן כשישוב האדם בתשובה שלימה הניצוץ תשובה אשר היה גנוז בתוך העבירה עולה למעלה, והניצוץ תשובה הוא הוא הטוב והמובחר שבעבירה והוא עולה למעלה, וכן בקרבן שהקריב החלב הוא המובחר שבבהמה, הכהן מקריב על המזבח ובזה הוא מעלה הניצוץ תשובה להתקשר בשרשו לקבל חיות מהשי"ת, וזהו ואת חלב החטאת, כלומר המובחר שבחטא שהוא הניצוץ תשובה יקטיר המזבחה:

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו (טז, ל), מה שאמר מכל חטאתיכם הוא שגגות, ובאמת יום הכיפורים מכפר אף על זדונות, דאמרו בגמרא (יומא פו, ב) השב מאהבה זדונות נעשו כזכיות, והשב מיראה זדונות נעשו כשגגות, ואמרו עוד (יומא פ"ח מ"ח) יום הכיפורים מכפר עם התשובה, אבל בלא תשובה אין יום הכיפורים מכפר, נמצא אף אם שב מיראה התשובה פחותה על כל פנים זדונות נעשות לו כשגגות:

וזהו שאמר לטהר אתכם מכל חטאתיכם, רצה לומר מן השגגות, כי מסתמא עשה תשובה, כי אין יום הכיפורים מכפר אלא עם התשובה, ובתשובה פחותה מיראה גם כן זדונות נעשו כשגגות ויום הכיפורים מכפר על השגגות הנשארין, ונתן טעם לפני ה' תטהרו, רצה לומר קודם שתבואו אל ה' ביום הכיפורים תטהרו אתם ותעשו תשובה,

ואף תשובה פחותה גם כן נעשית כשגגות, ועל כן יטהר אתכם משגגות הנשארין: ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם חוקת עולם תהיה זאת להם לדורותם (יז, ז), ולהבין מה זה החוקה הלא החוקה הוא בלי טעם, ושלא לעבוד עבודה זרה טעם גדול הוא ואינו צריך טעם:

ונראה דידוע שהשי"ת ב"ה ברא כל העולמות בשביל ישראל כמו שאמרו (ב"ר א, א) בראשית בשביל ישראל שנקרא ראשית, ובחר בנו מכל העמים כמו שכתוב (דברים לב, ט) יעקב חבל נחלתו, והשרה שכינתו על ישראל הוא מדת מלכות, מדת הנהגה שהם ינהגו מדת מלכותו כמו שכתוב (שמות יט, ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וכו', ולא על שום אומה ולשון כמו שאמרו בגמרא (ברכות ז, א) ביקש משה שלא תשרה שכינה אלא על ישראל, ונתן לו שנאמר (שמות לג, טז) הלא בלכתך עמנו ונפלינו וכו', ובשביל זה היה בריאות עולמות בשביל ישראל שתגלה מלכותו עליהם ולא על שום אומה, וכל השבעים אומות הם תחת המזלות:

וזהו פירוש הפסוק בפרשת ואתחנן (דברים ד, יט) ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וכו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים, רצה לומר שהם כולם תחת המזלות, ואתכם לקח ה' וכו' להיות לו לעם נחלה וכו', רצה לומר אבל ישראל הם למעלה מהמזלות כמו שאמרו (שבת קנו, א) אין מזל לישראל, והם עם ה' כמו שכתוב (דברים לב, ט) יעקב חבל נחלתו, וזהו (שם ד, כ) להיות לו לעם נחלה וכו': וזהו ולא יזבחו עוד את זבחיהם אשר הם זובחים לשעירים, רצה לומר למזלות הנקרא שעירים כמו שאמרו (שבת סז, ב) גד גדי וסינוק לא. ופירוש רש"י ז"ל התמזל המזל ע"ש, וזהו אשר הם זונים אחריהם, כי אצל ישראל הם זנות לדרוש במזלות, כי חלק אותם לכל העמים חוקת עולם תהיה זאת להם לדורותם, רצה לומר החקיקה שנחקק במחשבה שיהיה עולם היה בשביל זה, תהיה זאת להם, וידוע כי מדת מלכות נקרא זאת כמו שכתוב בספרים (עי' פרדס שער ערכי הכינויים פ"ז) לפי שהוא מדריגה שביעית וכלולה מא' עד תי"ו, וזהו תהיה זאת, מדת מלכות, להם, לישראל, לדורותם, לשון דירה שיהא תמיד שורה על ישראל, ובשביל זה היתה בריאות העולמות שישראל יקבלו עליהם עול מלכותו ולא לדרוש במזלות כנ"ל:

וזהו שאמר בפסוק שלאחריו (שם ח-ט) ואליהם תאמר איש איש מבית ישראל וכו' אשר יעשה עולה או זבח ואל פתח אהל מועד לא יביאנו וכו', ולמה אמר לשון ואליהם תאמר שכבר אמר בתחילה דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל, אלא לפי שכל האומות הם תחת המזלות וישראל הם תחת כנפי השכינה, וזה האיש אשר הקריב לשעירים

הם מזלות והפריש עצמו מכלל ישראל אשר הם תחת כנפי השכינה, וזהו חרפה גדולה לישראל להיות אחד מהם יקריב לשעירים:

וזהו ואליהם תאמר, שזהו נוגע לכלל ישראל, איש איש מבית ישראל וכו' אשר יעשה עולה או זבח ואל פתח אהל מועד לא יביאנו, פתח אהל מועד נקרא השכינה, והוא לא הביאו פתח אהל מועד אל השכינה אשר שורה על ישראל, והקריב למזלות והפריש עצמו מישראל אשר הם תחת כנפי השכינה, על כן ונכרתה מדה כנגד מדה: את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם אני ה' אלהיכם ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה' (יח, ד-ה). עיין באור החיים שכתב וז"ל צריך לדעת למה כפל לומר דברים עצמם שאמר בסמוך וכו', עוד נראה בהעיר עוד למה שינה הכתוב בשני כתובים בראשון אמר אני ה' אלהיכם ובפסוק ב' אמר אני ה': אכן כנגד ב' בנים דברה תורה אחד העושה מיראה ואחד העושה מאהבה וכו', ומן הנמנע שישיג המשיג בחינת האהבה עד שתקדים לו בחינת היראה, בסוד זה השער לה' וכו' (תהלים קיח, כ; עי' הקדמת זוה"ק ז, ב), על כן אמר בפסוק ראשון בחינת יראה, דקדק לומר אני ה' אלהיכם, דקדק להזכיר בחינת הדין וכו' להעירך במי הכתוב מדבר, ואחר כך צוה לגדר ב' לעשות מאהבה אמר אני ה', ולא הזכיר שם אלהות לומר שתהיה השמירה לצד אהבת הטוב וכו' ע"ש:

ולהבין מה שאמר בפסוק ראשון אצל משפטים בחינת עשיה ואצל חוקים הזכיר שמירה, וגם מה זה שאמר ללכת בהם, ובפסוק הב' הוא בחינת אהבה הוא כולל שמירה אל החוקים ואל המשפטים, ולא אמר אצל המשפטים לשון עשיה כמו בפסוק ראשון, וגם מה שאמר בפסוק הב' אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וכי מי הוא העושה מצות זולת האדם, וגם מה זה שאמר וחי בהם ודרשת רז"ל ידוע (עי' יומא פה, ב): ונראה דהנה האור החיים כתב בפרשה זו בפסוק (יח, ג) כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכו', וז"ל דע כי כל הצומח, בין בדברים ההכרחיים לחיות הנפש, בין בדברים הסגוליים בעולם, בין בדברים שהם תענוגי אדם שורש הכל והיוויו הוא מהתורה אשר היא אם הכל, וכשם שבתורה פרד"ס כך מאכלים של עולם הזה וכו', וכשם שבעשבים יש דברים סגוליים וטבעיים, כן יש בתורה מצות סגוליות וכו', והקדמה זו גדולה ויקרת הערך עכ"ל:

ואפשר לומר כמו הסגוליית בדברים הגשמיים בלי טעם ושכל הן רק חוק, כן אפשר לומר שבמצות החוקים שבתורה שהם בלי טעם, שהם גם כן מסוגלים שאם ישמור אותם האדם יהיה לו דרך נכון לעבדות השי"ת, וכתבתי במקום אחר החילוק בין עובד

ה' מיראה ובין עובד מאהבה, שאדם העובד מיראה אין רודף אחר מצות, שאין אדם מחויב לרדוף אחר מצות, אלא מצוה שבאה לידך אל תחמיצנה (מכילתא פרשת בא מס' דפסחא פ"ט), בר משלום שצריך לרדוף אחריו כמו שכתוב (תהלים לד, טו) בקש שלום ורדפהו , וזהו דווקא במי שעובד מיראה, אבל העובד מאהבת הבורא רודף אחר מצות לעשות נחת רוח ליוצרו, ואומר מתי תבא לידי שאקיימנה, וממתין ומצפה על זה, כמו שמצינו בר' עקיבא (ברכות סא, ב) ושמירה הוא לשון המתנה כמו (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר:

וזה שאמר בפסוק ראשון שמדבר ביראה את משפטי תעשו, כלומר אם באו לידכם תעשו, ולא אמר לשון שמירה שימתין על המצות כדי לעשות, כי מי שהוא בבחינת יראה אינו מחויב להמתין, ואצל החוקים אמר תשמרו לעשות אותם, כלומר על החוקים שהם בלי טעם זה הם סגולתם שימתינו עליהם כדי לעשותם, ואז יהיה לו דרך נכון לעבודת ה' וזהו סגולתם, וזהו ואת חוקתי תשמרו ללכת בהם לעבוד השי"ת זהו סגולתם: וזהו פירוש הפסוק (כו, ג) אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם, וצריך להבין הלא המצות הוא כולל החוקים והמשפטים וכיון שאמר ואת מצותי תשמרו הרי חוקים בכלל, אלא הכוונה, שתעשו החוקים בכוונה זאת שהם מסוגלים ללכת בהם אל ה', כמו שאמר בכאן ואת חוקתי תשמרו ללכת בהם, וזהו אם בחוקתי תלכו, וכלל ואמר על החוקים ועל המשפטים תשמרו, כלומר שתמתינו עליהם מחמת אהבה, ואחר כך ועשיתם אותם ונתתי וכו':

וכן בכאן בפסוק הב' מדבר במי שעובד מאהבה, על כן כלל ואמר על החוקים והמשפטים לשון המתנה ושמרתם את חקותי ואת משפטי, דגם על המשפטים תמתינו כדרך העובד מאהבה, ואמר אחר כך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ועיין בשלחן ערוך אורח חיים סימן רל"א וז"ל בקיצור, וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו, אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב (משלי ג, ו) בכל דרכיך דעהו, ואמרו חכמים (אבות פ"ב מי"ב) כל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או דבר הגורם עבודתו, שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח, אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו, וכן אפילו לישב בסוד ישרים ולעמוד במקום הצדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו והשלים תאותו וחפצו אינו משובח, אלא אם כן עשה לשם שמים וכו', ומסיים שם ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד עכ"ל:

וידוע דאדם גימטריא מ"ה וא"ו של השם בחינות דעת, וזהו האדם הידוע שיש לו דעת לקיים בכל דרכיך דעהו, ולעבוד השי"ת אף בדברים הגשמיים ההכרחים לא יחיה עצמו להנאתו, רק זה שיחיה עצמו לקיום הגוף יהיה לעבודת הבורא, וזהו (תהלים סז, ג) לדעת בארץ דרכיך שאנו מתפללים שהשי"ת יתן לנו שכל, לדעת בארץ דרכיך אף בארציות ומעשה הבהמיות שאדם עושה לקיום הגוף, לדעת דרכיך ולעשותם לעבודתיך ולא להנאת עצמו:

וזהו שאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, האדם שהוא בבחינת דעת יעשה כל עשיותיו בדעת לעבודת הבורא לקיום מצותיו, וחי בהם כלומר החיות שלו יהיה במצות הבורא יתברך, וזה שיעשה כל עשיותיו רק לעשות נחת רוח ליוצרו לבד שייך במי שעובד מאהבה, שכל כוונתו לעבוד את בוראו לבד, אבל לא במי שעובד מיראה שאפילו עשיות מצותיו אינם לעשות נחת רוח רק מחמת יראה הוא מוכרח בעבודה, ועל כן אמר בפסוק השני שמדבר באהבה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא בפסוק ראשון: או יאמר ושמרתם את חוקותי ואת משפטי וכו', דהנה האדם כשעושה מצוה צריך לעשותו בדחילו ורחימו ובמוחין, וצריך להאמין כי דיבורו הוא עולם הדיבור המדבר בו, ומחשבתו הוא עולם המחשבה, והשי"ת ב"ה הוא העושה והמדבר והחושב וגופו אינו אלא כלי המקבל ושורה בו עולם המחשבה ועולם הדיבור, והוא אין ממש, וכשמאמין כל זאת אז השי"ת שורה בו, כי בלעדי שפע חיותו אי אפשר לו לעשות ולדבר ולחשוב, נמצא הכל מאת השי"ת:

אבל אם מחשב שהוא הוא העושה והמדבר והמחשב, אז אין השי"ת שורה בו, ובחינת אמונה הוא מדריגה תחתונה בחינת עשיה, וזהו אשר יעשה אותם, שיהיה בבחינת אמונה, האדם הוא בחינת מ"ה גימטריא אדם, והוא יהיה בבחינת מ"ה שאין לו כלום, ויחשוב שמחשבתו הוא עולם המחשבה, ודיבורו הוא עולם הדיבור וחי בהם, ואז יבוא בהם חיות אל המצוה, כי השי"ת ישרה בו שהוא השוכן את דכא, וזהו אני ה' המחיה את הכל ושוכן את דכא, וכשתחשוב ותאמין כנ"ל אז אשרה בו ותביא חיות אל המצוה כנ"ל: או יאמר ושמרתם וכו', עיין מה שכתבתי בסיום התורה המסיימת בלמ"ד לעיני כל ישראל ומתחלת בבי"ת בראשית , הוא לב כי רחמנא לבא בעי (סנהדרין קו, ב), כי עיקר הוא מחשבת הלב ולא המעשה לבד, כמו שאמרו חז"ל (נזיר כג, א) שנים שאכלו את פסחיהם אחד אכל לשם פסח ואחד אכל לשם אכילה גסה, על זה שאכל לשם פסח נאמר (הושע יד, י) צדיקים ילכו בם, ועל זה שאכל לשם אכילה גסה נאמר (שם) ופושעים

יכשלו בם, ואף על פי ששניהם עשו מעשה אחד ואכלו פסח על השובע, אבל המחשבות לא היו שוות, ועיקר הוא מחשבת הלב:

ואמרו באבות פרק ד' (מי"א) רבי אליעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד, ופירש הרב רבינו עובדיה מברטנורא פרקליט, מלאך מליץ טוב, רצה לומר מלאך נברא מן המצוה שעשה, ולפי גודל התלהבות שיש לו בעת עשיית המצוה כן הוא חיות המלאך הנברא ממעשה המצוה בגוף ולא בנשמה, וזהו ושמרתם את חוקותי ואת משפטי, הכלל על כל המצות, אשר, ואשר הוא בינה כמו שכתוב בסידור האריז"ל, ובינה הוא לבא, הלב מבין כמו שכתוב בתפילת אליהו ז"ל (הקדמת תיקו"ז יז, א): וזהו אשר יעשה אותם האדם, רצה לומר האדם יעשה המצות עם מחשבת וכוונת הלב, ואז וחי בהם, יביא חיות אל המצות שעושה, אני ה', וידוע (עי' פרדס שער ערכי הכינויים פ"א) דאני הוא מדת מלכות עולם העשיה, וזהו אני ה' אפילו בעולם העשיה שורה בו הוי"ה, ומלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו, ג), ופשיטא בעשיות המצות צריך להמשיך חיות מהשם יתברך, ועל כן אמרו (תיקו"ז ת"י כה, ב) מצוה בלא דחילו ורחימו לא פרחת לעילא:

איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה' (יח, ו), להבין מה שאמר אל כל שאר בשרו ולא אמר איש איש לשאר בשרו לא תקרבו, וגם מה בא להשמיענו בזה הכלל הקדום כיון שאחר כך מפרש הפרט של כל עריות מה שאסור, ובזה הפסוק אינו מפורש שום איסור ערוה רק הוא כמו כלל מה שהוא שאר בשרו הוא אסור: ואפשר לומר דהנה בגמרא ובשולחן ערוך (או"ח רמ, א; אבהע"ז כה, ב) ובספרים הפליגו מאוד בשכר מי שמקדש עצמו בקדושה בעת הזווג עם אשתו, בגמרא דסוטה דף י"ז (ע"א) דרש רבי עקיבא איש ואשה זכו שכינה ביניהם לא זכו אש אוכלתן, ופירש רש"י ז"ל וז"ל שכינה ביניהם שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהם יו"ד באיש וה"א באשה, לא זכו אש אוכלתן שהקב"ה מסלק שמו מביניהם ונמצאו אש אש, עכ"ל, גם אמרו רבותינו ז"ל (מסכת כלה רבתי פ"א ה"ז) בשעה שאדם מתחבר עם אשתו בקדושה שכינה שרויה ביניהם נתחממו שכינה מסלקת מביניהם ונשארו אש אש:

והנה מבואר בספר אגרת הקודש ששלח רבינו משה ב"ר נחמן לאחד מהחברים בענין חיבור האדם אל אשתו כדי לזכות לבנים בעלי הוראה ראוים לקבל עול מלכות שמים, וז"ל בפרק השני במהות החיבור (ד"ה ואין הדבר), החיבור הוא קדוש ונקי כשיהיה הדבר כפי מה שראוי ובזמן הראוי ובדעת הראוי, וכל אדם שיאמר כי בחיבור יש גנאי וכעור חלילה וחס, שהחיבור נקרא ידיעה ולא לחנם נקרא ידיעה כאומרו (ש"א א, יט)

וידע אלקנה את חנה אשתו, וזהו הסוד כי טפת הזרע כשתהיה נמשכת בקדושה ובטהרה מושכת הדעת והבינה אשר במוח:

וידוע שאלו לא היה הדבר קדושה גדולה לא היו קורין לחיבור ידיעה, שאין הדבר כמו שחשב אריסטון היוני שחוש המישוש חרפה היא לנו, חלילה, אינו כמו שאמר היוני הבליעל, לפי שמזה היוני יש שמץ טעות שאינו מורגש, שאילו היה מאמין שהעולם הוא מחודש בדעת לא היה אומר זה היוני הבליעל:

אבל כת בעלי תורה מאמינים שהשי"ת ברא הכל כפי שגזרה חכמתו, ולא ברא דבר שיהיה בו גנאי וכיעור, שאם נאמר שהחיבור דבר של גנאי הוא הנה כלי המשגל הם כלי גנות והרי השי"ת המתעלה הוא שבראם כמו שנאמר (דברים לב, ו) הוא עשך ויכוננך, ואמרו חז"ל במסכת חולין דף נ"ו (ע"ב) מלמד שברא הקב"ה כוננויות באדם: ובמדרש קהלת (ב, יא) אמרו על פסוק (קהלת ב, יב) את אשר כבר עשוהו, מלמד שהוא ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר שכך הוא והושיבו על כנו, ואם כלי המשגל הם דבר גנאי האיך ברא השי"ת דבר שיש בו חסרון או גנות, אם כן נמצא שאין פעולותיו תמימות ואדון הנביאים מכינו (דברים לב, ד) הצור תמיד פעלו, ואומר (בראשית א, לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, והשי"ת הוא טוהר עינים מראות ברע וכו' (ישעיה לג, טו):

והעדות ברורה אמרו במעשה בראשית (בראשית ב, כה) ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו, וכל זה קודם שחטאו לפי שהיו עוסקין במושכלת וכל כוונתם לשם שמים, ולא היו כלי המשגל בעיניהם אלא כעינים וידים וכשאר אברי הגוף וכו', וביאור זה הוא כי כאשר הידים בעת שכותבין הספר תורה ועושין מצות מילה ומניחין תפילין ונותנין צדקה הם הידים משובחות ונכבדות ונשגבות, ואם הידים ח"ו עושין מן הנבלה ונבלות ורוצחין והורגין הם מגונות ומכוערות עד מאוד, כך היו כלי המשגל לאדם ולאשתו קודם שחטאו עכ"ל, ע"ש בכל האגרת ותמצא מרגוע לנפשך: והנה כתבתי כמה פעמים (בראשית ד"ה א"י בראשית וכו', שמות פר' וארא ד"ה א"י ויאמר וכו') שיראה תתאה נקרא שיהא אדם ירא תמיד, מפני שהוא מלובש בגוף כמו כל ברואי עולם הזה ועושה מעשה כל ברואי עולם הזה, וקיום העולם הזה בכל הנבראים הוא על ידי היצר הרע כי הזווג בכל הנבראים הוא על ידי היצר הרע והוא קיום עולם הזה, אבל האדם צריך גם כן לעשות מעשה משגל ככל הנבראים גם כן לקיום העולם כדי לקיים מצות פרו ורבו, אבל לא למלאות תאותו אלא יחשוב מה הנאה ותענוג מעסק הזווג כיון שבדבר זה יצא החיות שלהם מגופם וכמו שכתוב בשולחן ערוך הלכות צניעות (או"ח סי' רמ

סי"ד) בשם חכמי הרופאים ע"ש, אלא אף על פי שיצא החיות מהם בדבר זה, מפקירין גופן כדי לקיים מצות בוראם יתברך ולעבוד השי"ת עם היצר הרע ולעשות מן היצר הרע יצר טוב:

וצריך האדם בעשותו מעשה גשמיות ככל הנבראים שיהיה יראה תמיד שלא יפול למטה כמו כל הנבראים, אלא צריך לעשות מצוה זו לשום מצות הבורא יתברך, וכשהוא מכוון במצוה זו לקיים מצות עשה של פרו ורבו עושה יחוד כמו שעושה בקיום מצוה עשה של תפילין ושאר מצות עשה שאין בהם הנאת גוף, ומרחיק עצמו בכל יכולתו לעשות משום הנאת גופו רק עושה מעשה זו לעשות יחוד כמו בכל מצות עשה שאין בהם הנאת גוף, בדחילו ורחימו הם י"ה, ורחימו ודחילו הם ו"ה, ונעשה יחוד בכל העולמות: וזהו פירש מה שאמרו חז"ל בשעה שאדם מתחבר עם אשתו בקדושה לשם מצות בוראו עושה יחוד יו"ד של איש וה"א של אשה הם י"ה דחילו ורחימו, והזווג התחתון הם ו"ה, ונמצא יחוד גמור בכל העולמות ועל כן שכינה שרויה ביניהם , אבל נתחממו על ידי היצר הרע ועושין המעשה הזה ככל הנבראים ואינם עושין יחוד י"ה במוחין, נסתלק י"ה מן איש ואשה ונשאר אש אש של היצר הרע לבד שהוא כח אש וגבורות, כי צריך אדם לעשות עיקר הזווג ברוחניות יחוד י"ה הוא דחילו ורחימו במוחין והתקשרות גופא בגופא, כמו כל הנבראים הם טפילים לכוונת היחוד מצוה זו אשר במוחין שלהם: כמו המניח תפילין כוונת המעשה הנחה של תפילין הוא טפל לכוונת מצות תפילין לקשר עצמו במוחין עם השי"ת לקבל עליו עול מלכותו ומצותיו, כן הוא ממש בכוונת מצות פרו ורבו לקיים מצות בוראו בדחילו ורחימו הם י"ה, והתקשרות גופא בגופא, כמו כל הנבראים הם טפל לקיום המצות עשה של פרו ורבו:

וזהו פירוש הפסוק איש איש אל כל, וידוע (עי' זוה"ק ח"א לא, א) שמדת התקשרות נקרא כל, וזהו שאמר איש אל כל, כשרוצה לקשר עצמו בזווג הנקרא כל יהיה שאר בשרו, ושאר הוא לשון שירים כמו שדרשו בגמרא דמגילה דף ט"ו (ע"ב) יכול לכל, תלמוד לומר לשאר עמו, במי שמשים עצמו כשירים:

וזהו שאר בשרו, כלומר הזווג והתקשרות של בשרו גופא בגופא יהיה כמו שיריים וטפילים אל היחוד אשר במוחין, לקיים מצות עשה של פרו ורבו ולא לעשות מעשה הזווג כמו כל הנבראים להנאת עצמו, כי אז מסתלק י"ה הם המוחין של איש ואשה היוד של איש וה"א של אשה, ונמצא זווג התחתון הם ו"ה יסוד ומלכות הוא התקשרות גופא בגופא לבד בלי מוחין של י"ה:

וזהו לא תקרבו לגלות, לא יהא קרבות הזווג לגלות שיגלה ו"ה בלי י"ה, ועל לשון ער ועונה (מלאכי ב, יב) לשון ערירי שפירש רש"י ז"ל בפרשת לך (בראשית טו, ב), וזהו לגלות ער ו"ה שיהא ו"ה ער בלי יוד ה"א, וזהו אני ה' נאמן ליפרע אם נעשה ח"ו כך, ואני ה' נאמן לשלם אם תקיים מצותי ולעשות יחוד כנ"ל, כי אני ה' פירש רש"י ז"ל אצל שכר ואצל עונש:

ואפשר לומר שזהו פירש מה שהביא רש"י ז"ל על פסוק (במדבר כד, ג) ונאם הגבר שתום העין ז"ל ורבותינו אמרו (נדה לא, א) לפי שאמר ומספר את רובע ישראל, שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל, מתי תבא טיפה שנולד הצדיק ממנה, אמר בלבו, מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו, ועל דבר זה נסמת עינו של בלעם עכ"ל: ועל כן נענש בלעם על שחישב שכלי המשגל הם כלי גנות וכיעור, כמו שחשב היוני הבליעל, ועל כן אמר מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדבר גנאי וכיעור, ועל כן נענש ונסמת עינו, שחשב שהקב"ה מסתכל בדבר כיעור וגנות:

אבל באמת אין הדבר כן שאין הקב"ה מסתכל בכיעור, ויושב ומצפה מתי יבא הטיפה שצדיק נולד ממנו, היינו שאביו ואמו של הצדיק יכוונו שניהם לעשות יחוד גמור במצות עשה של פרו ורבו, ואין מכוונים כלל להנאת עצמם אלא חושבין מה הנאה הוא זה כיון שבדבר זה על ידי זווג יצא החיות שלהם וכמו שכתוב בשולחן ערוך אורח חיים (סי' רמ סי"ד) הלכות צניעות אמרו חכמי הרופאים וכו' ע"ש, אבל עושין הדבר הזה אף על פי שנתמעט חיותם לקיים מצות הבורא יתברך כנ"ל, ועל זה הקב"ה מסתכל בעשיית מצותיו בהפקרות גופם, וכמו שמסתכל על הנחת תפילין וכל שכן בזה כנ"ל: ואפשר לומר שזהו פירוש הפסוק (תהלים סז, ג-ד) לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך יודוך עמים וכו', דהנה השי"ת ברא כל העולמות בשביל זה שיעבוד האדם אותו אף בדברים הגשמיים, והחזיר התורה על כל אומה ולשון, וכל אומה שאלה מה כתוב בתורה, ואמר להם השי"ת הכתוב בתורה, מה שהם דבוקים מאוד בתאות הגשמיות אמר לכל אחד ואחד לפרוש, כגון לבני ישמעאל לא תנאף (שמות כ, יב) ועל כן לא רצו (עי' מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"ה ובזוה"ק ח"ג קצב, ב), וישראל קבלו התורה לפרוש מהנאתם בכל תאות הגשמיות לעשותם לה' לבדו:

וזהו שאנו מתפללין לדעת בארץ דרכך, שיתן השי"ת שכל לנו שנדע לעבוד השי"ת בארץ, היינו בתאות הגשמיות, ואז בכל גוים ישועתך, כי כשיעבוד השי"ת בידיעה עם אשתו שנקרא ידיעה כמו (בראשית ד, כה) וידע אדם, לא מבעיא אומה של ישמעאל השטופים בזנות למלאות תאותם, יודו וישבחו להשי"ת ויצדיקו מה שהושיע השי"ת

את ישראל, שהם עובדים השי"ת בזווגיהם ואינם מכוונים להנאת עצמם: אלא בכל גוים יראו ישועת ישראל ויודו ויצדיקו השי"ת בישועתו לעמו ישראל, כי כל הגוים ממלאים תאותם בזווגיהם כמו כל ברואי עולם הזה בשביל הנאתם ויותר משהעגל וכו' (פסחים קיב, א), על כן אומות העולם אוהבים את נשותיהם יותר מגופם, וכשיראו שישראל בדעתיהם מזווגים לנשותיהם לעבוד ה' ולא בשביל הנאתם, כולם יראו את ישועת ישראל ויודו ויצדיקו על ישועת ישראל, ויאמרו כולם נאה להשי"ת להושיע לעמו ישראל שהם עובדין אותו לבד ומרחיקין הנאת עצמן עם זווגיהם, אלא עושין יחוד גמור שאינו נפרד י"ה מן איש ואשה בזווג התחתון ו"ה, כי אין מחממין עם היצר הרע להסתלק ח"ו י"ה מן איש ואשה לעשות זווגיהם אש אש אלא עושין יחוד גמור כנ"ל:

ואפשר לומר שעל כן בפרשת קדושים בפסוק השני (יט, ב) דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם, בפסוק הזה יש בו חמשה עשר תיבות כמנין י"ה, כי רש"י ז"ל פירש שם קדושים תהיו, הוו פרושין מן העריות ומן העבירה ע"ש, וכשיהיו ישראל קדושים להפרד מן העריות ומן העבירה ויעשו יחוד בזווגיהן אז אין נפרד מהם י"ה של איש ואשה, ולרמז זה נכתבו ט"ו תיבות כנ"ל: ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחוקות התועבות אשר נעשו לפניכם וכו' (יח, ל). להבין את משמרתי למה לי, והוה ליה למימר ושמרתם לבלתי עשות מחוקות התועבות וכו':

ונראה על פי משל לבן מלך שהיה דר בין שונאים ואויבים מכל צד והיה ירא מאד, ואמר לו אביו אל תירא אני אשמור אותך שלא יוכלו להזיקך משום צד, אבל בתנאי אני אשמור אותך שאתה גם כן תשמור אותך לבל תבוא בגבוליהם, ואם תבוא בגבוליהם אז לא אשמור אותך, והנמשל בני ישראל בין האומות כקוצים בעיניהם והשי"ת הוא שומר את ישראל כמו שכתוב (תהלים קכא, ד) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, והזהיר השי"ת לישראל שישמרו לבלתי לכת בגבולי עמים ובתועבותם, ואז ישמור אותם ומלת את פרושו עם:

וזהו ושמרתם, כלומר אתם תשמרו עצמיכם, את משמרתי, עם השמירה שלי שאני שומר אתכם תשמרו אתם גם כן, לבלתי עשות מחוקות התועבות אשר נעשו לפניכם, לבלתי ילכו בגבוליהם, ולבלתי לתת להם כח ואחיזה למשול בכם ואז אשמור אתכם:

פרשת קדושים

דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם (יט, א), מה שאמר קדושים תהיו לשון עתיד, ולא אמר היו קדושים כמו שאמר בפרשת קרח (במדבר טז, טז) אתה וכל עדתך היו לפני ה', גם מה שאמר דבר ואמרת הוא כפל, והנה רש"י ז"ל פירש שפרשה זו נאמרה בהקהל אל כל ישראל ביחד והוא מתורת כהנים (יט, א) ודרשו ז"ל מחמת שכתוב אל כל עדת בני ישראל:

ונראה דהנה השם יתברך בחר בנו מכל העמים, וכל האומות הם תחת השרים, אבל בני ישראל חבל נחלתו והיינו תחת ממשלת השי"ת לבד , ונשמת ישראל הם חלק ה' ויפח באפיו (בראשית ב, ז) כל הנופח וכו' (ספר הקנה בראשית שם), ועל כן אף על פי שחטא ישראל הוא (סנהדרין מד, א), ואפילו עבר על כל עבירות שבתורה ישולם לו גמולו על כל פשעיו על כל פרטי ודקדוקי עבירה שעבר באריכות הזמן, אף כמה מאות שנה יקבל עונשו בעולם הבא לפי גודל התמדת עבירות, וכשיקבל על כל עבירות עונשו יגיע למקומו:

ועל כן אמרו (סנהדרין פ"י מ"א) כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, אחר שקבל כל אחד ואחד עונשו, והטעם כי לא ידח ממנו נדח (עפ"י ש"ב יד, יד) וניצוץ אחד מנשמת ישראל אף שהוא בעומקי הקליפות מחמת חטאיו באריכות הזמן יתוקן ויעלה למקום שורשו:

וזהו מוסר גדול כשיעלה זאת תמיד על מחשבות בני אדם, שסופו בודאי לטהר ולקדש אחר שיקבל עונשו על כל פרטי עבירות, אפילו אחר כמה שנים לפי גודל העבירות ולפי גודל התמדתו בהם, אז בוודאי לא יצייית ליצר הרע, ויפרוש מן העבירות מחמת גודל ענשן שיקבל קודם שיגיע למקום שורשו:

וזהו דבר אל כל עדת בני ישראל וגם ואמרת אליהם, ולשון אמירה הוא לשון אמירה במחשבה שבלב כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, וזהו ואמרת אליהם, שתכניס זה המחשבה בלבם של כל אחד ואחד מישראל שיחשבו תמיד קדושים תהיו, לעתיד יהיו כולם קדושים, אחר שיקבל כל אחד ואחד עונשו סופו לקדש ולטהר, כי קדוש אני ה' אלהיכם ולא ידח ממנו נדח, על כן פרשה זו נאמרה בהקהל אל כל ישראל ביחד, לפי שגופי התורה תלוי בזה כשיחשוב תמיד שסופו לקדש ולטהר אחר שיקבל עונשין גדולים על כל פרטי עונותיו, מחמת זה יפרוש מחטאיו ויעשה תשובה :

במדרש (בר"ר צ, ב) קדושים תהיו, יכול כמוני תלמוד לומר כי קדוש אני ה', קדושתי למעלה מקדושתכם. ונראה לי דהפירוש של קדוש הוא לשון פרישות כמו שכתב רש"י

ז"ל הוו פרושים וכו', וצריך האדם לפרוש עצמו מתענוגי העולם הזה המותרות ומטומאת היצר הרע ולטהר מדותיו ויכול אחר כך לדבק בהשי"ת, והנה מצינו בהשי"ת ששורה עמנו תמיד כמו שכתוב (טז, טז) השוכן אתם בתוך טומאתם, אפילו בזמן שהם טמאים שכינה עמהם (יומא נו, ב), והאדם אפילו הוא בעל עבירה אם מחזיק עצמו לאין ויודע שהוא שפל, השי"ת שורה בו, אבל ח"ו אם הוא בגבהות אף אם הוא בדרך הישר אין אני והוא יכולין לדור (סוטה ה, א):

וזהו יכול כמוני, כלומר כשם שאני שורה עמכם בתוך הטומאה כך אתם תדבקו בי בתוך טומאת היצר, תלמוד לומר אני ה', קדושתי למעלה מקדושתכם, ובסדר אגדה (הגדה ש"פ) אני ה' ולא מלאך ולא שרף, וכתב שם האריז"ל (סידור רי"ק שם) שאם היה מלאך או שרף היה יכול להתפגם שם במקומות הטומאה, אבל זה לא שייך ח"ו בהשי"ת כי אש אוכלה הוא (דברים ד, כד) עכ"ל, וזהו שאמר אני ה', קדושתי למעלה מקדושתכם ויכול אני לשרות עמכם במקום טומאה כי אש אוכלה הוא, אבל אתם צריכין להפריש מכל הטומאות ולדבק בי כראוי:

או יאמר בדרך אחר ונדייק לשון המדרש דאמר קדושתי למעלה מקדושתכם, ולא אמר קדושתי גדולה מקדושתכם, דהשי"ת ברוך הוא למעלה מכל העולמות, ואין שום מלאך ושרף ושום עולם יכול להשיגו, וכולם שואלין איה מקום כבודו (נוסח קדושת 'כתר'), וכולן יודעין מציאותו ואינן יכולין להשיגו ולידע מהותו, וכשרוצין לדבק בו יתברך הוא למעלה מהן, וזהו בעולמות עליונים, ובעולם התחתון בבני ישראל גם כן, כשמקרבין עצמם ומפשיטין עצמן מן הגשמיות ורוצין לדבק בו יתברך, הן מרגישין ויודעים מציאותו ואינן יכולין להשיגו ולידע מהותו, ומלת קדושים הוא לשון פרושים כמו שפירש רש"י ז"ל:

וזהו שאמר קדושים תהיו, כלומר תפרשו מן העולם הגשמי וידבקו בי, וזהו שאמר יכול כמוני, על דרך כמוני כמוך, רצה לומר שלא תחשבו בפרישתכם מעולם הזה ותרצו לדבק בי תוכלו לבוא אלי, תלמוד לומר כי קדוש אני ה' קדושתי למעלה, כלומר פרישתי למעלה מקדושתכם מפרישתכם, כי אף מלאכים ושרפים אינן יכולין להשיגו: והמדרש דורש הפסוק אני ה' אלהיכם, מה שאמר אלהיכם, בארץ נודע קדושתי ופרישתי מן העולמות, שאני אלהיכם ואתם מקודשין ומופרשין מעולם הגשמי לקרב אלי ואי אפשר להשיג אותי, וזהו שאמר קדושתי למעלה רצה לומר פרישתי למעלה ואי אפשר להשיגו, מקדושתכם, נודע קדושתי ופרישתי:

או יאמר קדושים תהיו יכול כמוני, דהנה מצינו גודל העבירה של המתגאה ח"ו עד מאוד במקרא (דברים ח, יד) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וכו', ובגמרא דסוטה (ד, ב) הפליג מאוד בגודל העבירה הזו, שאמרו כל המתגאה כאלו כופר בעיקר, וכאלו דוחק רגלי השכינה (ברכות מג, ב) ומסתלק מן העולם, וכהנה רבות ע"ש, עד שאמרו (עי' בראשית חכמה שער הענוה ב, יא; פיה"מ לרמב"ם אבות פ"ד מ"ד) שהוא שורש לעבור כל העבירות שבתורה וחוץ לזה אמרו (עי' אבות פ"ד מ"ז ובפירוש רבינו יונה; ארחות צדיקים שער הגאוה) כל גאה שוטה:

אפשר להבין דמצינו בכל הספרים (עצ"ח שער א' פ"א) שתכלית בריאת השתלשלות כל העולמות עד עולם השפל הזה כדי שיתגלה מלכותו כי אין מלך בלא עם (כד הקמח, ר"ה), ובשביל ישראל עמו, כי אנחנו בני ישראל מקבלין מלכותו וממליכין אותו על הכל, ושכינתו הוא מדת מלכות שורה עלינו תמיד, בכל מקום שאנחנו שכינה עמנו ואפילו בגלות ואף בטומאה, כמו שאמרו (ברכות ז, א) ביקש משה שלא תשרה שכינה רק על ישראל ונתן לו שנאמר (שמות לג, טז) הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך: ועל כן תיקנו חז"ל להתפלל בכל יום שמונה עשרה ברכות שאנו ממליכין השי"ת על כל הדברים הנוגע אל הנשמה, ולכל הדברים הנוגעים אל הגוף, ובשלש ראשונות מסדרין השבח אשר לפי השגת שכלינו, ואחר כך אנו ממליכין שהוא החונן לאדם חכמה ובינה ודעת בכל עת, ולמי שרוצה ללמוד תורה הוא המלמד, כמו שתיקנו בברכות התורה המלמד תורה לעמו ישראל בלשון הוה, שהוא הוא המלמד בכל עת, ובלעדו אין להבין האמת אף על פי שנולד בשכל גדול:

ואחר כך אנו מתפללין השיבנו אבינו וכו' והחזירנו בתשובה שלימה לפניך כי אי אפשר לשוב בתשובה שלימה בלעדו יתברך, והבא לטהר מסייעין לו מן השמים (שבת קד, א) ואנו מתפללין על זה, ואחר כך אנו מתפללין שיסלח לכל עונינו ופשעינו, ואחר כך אנו מתפללין ראה נא בעניינו וכו' כי הוא מלך על כל וידו בכל, ואחר כך אנו מתפללין על רפואות הנפש והגוף, ואחר כך אנו מתפללין שיברך מזון הגוף וישלח ברכה במעשה ידינו, כי הכל בידו שלא נטרד מעבודתו בשביל חסרון מזונות, ואחר כך אנו מתפללין שיקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ כי הכל בידו ועיין במסכת מגילה דף י"ז ע"ב:

והכלל שאנו ממליכין אותו על כל, כי זה כוונת בריאת כל העולמות, והאדם המתגאה על חבירו הוא בוודאי שוטה גדול, כי כל ישראל הם קומה שלימה והכל אחד ואיך יתגאה הראש על הרגל כיון שהכל אחד, ואבן יעקב יוכיח, שהיו האבנים מתקוטטין זה אומר עלי יניח צדיק את ראשו וזה אומר עלי יניח צדיק את ראשו, והשי"ת עשאן כולן

אבן אחת (חולין צא, ב), ואחר כך לא היה מריבה צד האבן שהיה מניח עליו רגליו לומר שיניח ראשו עליו כי הכל אחד:

ואם יפרד המתגאה על חבירו ולא יהיה אחד עם חבירו אינו מקיים כל התורה, שזהו עיקר התורה כמו שאמר הלל לגר (שבת לא, א) מה דעלך סני לחברך לא תעביד היינו ואהבת לרעך כמוך שזהו עיקר התורה, ואידך פרושה זיל גמור, כמו שכתבתנו במקום אחר באריכות למה זה עיקר התורה:

וגם המתגאה על חבירו או מחמת שהוא למדן גדול מופלג בתורה וחבירו אינו כן, או חכם ושאר מעלות, זה אינו מאמין וממליך השי"ת כמו שתיקנו להמליך השי"ת באתה חונן לאדם דעת, שהוא הנותן חכמה ובינה ודעת, כי אם היה מאמין וממליך השי"ת כי הוא הנותן חכמה ובינה ודעת כמו שכתוב (משלי ב, ו) כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, איך יתגאה על חבירו שברא אותו השי"ת ולא נתן בו חכמה ובינה ודעת, כי הוא לא פעל ועשה וחבירו גם כן לא פעל ועשה ומה מעלתו, אם כן המתגאה בחכמתו או בעשרו וכדומה אינו ממליך השי"ת על זה, וזהו כאלו כופר בעיקר, במדת מלכותו שהוא שורש ועיקר:

וכיון שאינו ממליך השי"ת, השי"ת מסתלק ממנו, וזהו הטעם שאין השי"ת שורה אלא במקום נמוך, שהוא שוכן את דכא ושפל רוח (ישעיה נז, טו), כמו שהוא משפיל עצמו וממליך להשי"ת כן הוא שורה בו, ולפי מדרגות השפלתו וקבלת מלכותו כן הוא שורה בו, על כן אפילו רשע גמור אם הוא יודע שהוא רשע, ומחמת זה הוא נכנע לפני השי"ת ושפל בדעתו מחמת העבירות, הוא מהרהר בתשובה אף על פי שלא תיקן כלום השי"ת שורה בו, כי הוא שורה בתוך טומאותם:

אבל צדיק גדול אם מתגאה מחמת צדקו אינו מאמין שאי אפשר לעבוד השי"ת בלעדו יתברך, ואינו ממליך השי"ת על זה, אז אין השי"ת שורה בו, וכן הוא בלימוד אפילו הוא חכם גדול ומופלג בתורה אם אינו ממליך השי"ת על זה, ויודע האמת שהשם יתברך הוא נתן בו חכמה בינה ודעת, אז אין השי"ת שורה בו ונטרד מעולם הזה ומעולם הבא, כמו שמצינו בירבעם (סנהדרין קג, ב) שהיה לומד ק"ג פנים בתורה, ומה עלתה בסופו עבור הגדלות, וכן בכל המעלות אם מתגאה בשביל מעלתו, ואינו ממליך השי"ת על זה, אז הוא נטרד מכל:

והראיה על זה מנחש הקדמוני שהשיא לחוה ולאדם, וגרמו להם מיתה ולסוף הדורות שהשיאו אותם בגדלות כמו שכתוב (בראשית ג, ה) כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים יודעי טוב ורע, ופירש רש"י ז"ל כי יודע אלהים,

כל אומן שונא את בני אומנתו מן העץ אכל וברא את העולם ע"כ, הרי שהשיא אותם שיתאוו בגדלות להיות אלהים יוצרי עולמות (ב"ר יט, ד), ועד היום הזה היצר מתגרה בנו, וזה ראש הנפילות מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ושורש לכל העבירות שיבוא לעבור עבור זה:

כי אמרו חז"ל (סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, ובזה שמסתלק ממנו השי"ת אז היצר הרע מוליך אותו ועושה עמו רצונו, על כן אין לאדם להתגאות על חבירו אף על פחות שבפחותים, כי בזה שמתגאה על חבירו פורק ממנו עול מלכות שמים, ואינו מודה שכל המעלות שלו הם מאתו יתברך אשר נתן בגוף שלו:

אבל יש להודות להשי"ת על כל המעלות שנתן בו, כמו שתיקנו לומר בסיום מסכת, מודים אנו לפניך וכו' ששמת חלקינו מיושבי בית המדרש וכו', ואדרבה בזה יוכל להיות שפל רוח בפני כל אדם מחמת מעלתו, לפי גודל מעלתו בחכמה ובינה מורה גודל שורש נשמתו אשר נלקח משם ופגמו גדול מאוד, כי סביביו הקב"ה מדקדק עמם כחוט השערה (יבמות קכא, ב), ויכול להיות שהוא פוגם יותר בדבר קל מהפחות שבפחותים בדבר חמור, ועל זה ישים כל אדם שכלו תמיד לחפש חסרונו בעבודת השי"ת, ופשיטא לחפש חטאיו להתחרט עליהם וישוב, ולשום תמיד חטאו וחסרונו נגד פניו לקיים וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נא, ה), ובזה יהיה שפל רוח ואז ישרה בו השי"ת השוכן את דכא ושפל רוח, כי הוא משפיל גאים ומגביה שפלים:

כמו ששמעתי מפי אדמו"ר הגאון החסיד בוצינא קדישא מוהר"ר שמואל שמעלקא זללה"ה אב"ד דק"ק ניקלשפארג דרך שיחה, כן הוא מדת השי"ת כנ"ל, כי על פסוק (שמות טו, א) כי גאה גאה תרגום אונקלוס ארי אתגאה על גיותניא וגאותא דיליה הוא, על מי שהוא בעל גאוה הוא מתגאה ומי שהוא שפל שוכן אתו ומגביהו ודפח"ח: וזהו פירש הפסוק (תהלים צג, א) ה' מלך גאות לבש, מחמת שהשם יתברך הוא מלך על העולם והמלך אינו יכול לנהוג המלוכה שלו בשפלות, כי לא ייצייתו עבדיו לדבריו, וצריך לנהוג מלכותו בפני עבדיו בגדלות, אבל מי שהוא שפל רוח בפני כל, אין השי"ת מראה לו גדלותו אדרבה השי"ת שורה בו, וזהו ה' מלך, בשביל שהשי"ת מלך על כן, גאותו לבוש אצלו להשתמש בהם בעבדיו שיראו ממנו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (כתובות יז, א) מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, כדי לנהוג מלכותו : אבל למי שהוא שפל רוח מפשיט כביכול לבוש הגאות ושורה בו, ומלת קדוש פירושו לשון פרישות כמו שפירש רש"י ז"ל קדושים תהיו הוו פרושין מן העריות ומן העבירה וכו', והמלך שצריך לנהוג

מלכותו בפני המון בגאות, כדי שיצייתו אותו ולירא מפניו, צריך להיות מופרש ומובדל מן העם לבל יהיו רגילין עמו (עי' סנהדרין כב, א; רמב"ם הלכות מלכים פ"ג):

וזה שאמר קדושים תהיו, תהיו פרושים, יכול כמוני, כי האדם צריך לקיים ולדבקה בו יתברך (דברים יא, כב), כמו שדרשו חז"ל (עי' סוטה יד, א; שבת קלג, ב) הדבק במדותיו מה הוא רחום אף אתה רחום וכו', וזה יכול כמוני, שירצה האדם להתנהג במדת גדלות על האדם הפחות ממדרגתו, תלמוד לומר כי קדוש אני ה', ואני הוא מדת מלכות, כלומר שלי הוא מדת מלכות, ובשביל זה בראתי כל העולמות, אלהיכם, כדי שאתם בני ישראל תקבלו מדת מלכותו עליכם ואהיה אלהיכם, ואם אתם תנהגו במדת גאות על המדרגות שלמטה מכם בדבר זה פורקתם עול מדת מלכותי, ואינכם מאמינים שבכל העולמות מה שנתתי בכל אחד ואחד אינו שלו וכולם מוכרחים, ואי אפשר לשום אדם ליקח מעלה בעצמו בלעדי:

ואמר קדושתי למעלה מקדושתכם, על פי מה שכתבתי הפירוש מה (שאמרו) [שאומרים] המלאכים קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו, ג), מה שבח הוא במלאכים (שאמרו) [שאומרים] שהשי"ת הוא מלא כל הארץ כבודו, ומה העולם העשיה חשוב בעולמות עליונים, שאנו עמו בית ישראל המלובשין בבשר הגוף ממליכין השי"ת עלינו, וממליכין אותו על כל העולם העשיה, ומלכותו בכל משלה (תהלים קג, יט), ופירש האר"י ז"ל (עי' פרע"ח שער התפלה פ"ה) אף בקליפות להכניעם, ע"כ, ובסדר אגדה (הגש"פ) אני ה' ולא מלאך ולא שרף, כתב האר"י ז"ל (סידור רי"ק שם) שלא היה מלאך יכול לבוא שם שלא יתפגם, וזהו השבח שאומרים המלאכים מלא כל הארץ כבודו, כבוד הוא מדת מלכות הוא מלא כל הארץ, אשר עמו בית ישראל המלובשין בחומריות בשר הגוף ממליכין אותו עליהם, וממליכין אותו על כל העולם העשיה ואף בקליפות מה שאין מלאך ושרף יכול לבוא שם שלא יתפגם:

וזה שאמר קדושתי למעלה, רצה לומר שאומרים המלאכים למעלה, מקדושתכם, שאתם מקדשין ומטהרין עצמיכם שאשרה שכינתי עליכם, ושכינה הוא מדת מלכות וכשאתם מקדשין עצמיכם ומפרישין מן העריות ומן העבירה, וממליכין אותי עליכם ועל כל העולם העשיה זהו הקדושה שאומרים המלאכים, על כן צריכים אתם להמליך אותי על כל המעלות והטובות שנתתי בכם, ולא להתגאה אחד על חבירו, כי בדבר הזה אין אתם ממליכין אותי כנ"ל, כי אי אפשר לי לדור עמכם בהתגאות אחד על חבירו וכו', על כן לא תדבק במדותי בזה, ותאחוז תמיד במדת השפלות ואשרה שכינתי ביניכם כנ"ל: או יאמר יכול כמוני וכו', דהנה לשון קדושה הוא לשון פרישה והבדלה, ורש"י ז"ל פירש

קדושים תהיו הוו פרושין מן העריות ומן העבירה, הרי שמצינו לשון קדושה שישראל מקדשין עצמן ומפרישין מן העריות, וכן מצינו לשון קדושה אצל ישראל שיפרישו עצמם ממאכלים טמאים כמו שכתוב בסוף הפרשה (כ, כה-כו) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור וכו' והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה', ואיתא בתיקונים תיקונא חמשין ושתא (צ, ב) וז"ל אבל לעילא לית ערוה וקיצוץ ופירוד [ופרוץ] ובגין דא לעילא לית לך לידמה ליוצרך דתימא הכי דלעילא אית יחודא באח ואחות ובבן ובבת וכו' אם כן לית לך לידמה ליוצרך דאנת הוית גרים דלא תהא בדיוקנא [דיליה] דלעילא עכ"ל:

וכן מה שהזהירה תורה לפרוש ממאכלים טמאים, אף על פי שגם במאכלים טמאים יש בהן ניצוץ הקדוש המחיה אותם, מפני רוב טומאתם ואחיזתם בסטרא אחרא יגרמו להחטיאו האוכל אותם, ולא יועיל לו הניצוץ הקדוש המחיה אותם שלא יחטא, ופשיטא שלא יוכל להעלות באכילתו הניצוץ הקדוש שבתוכו:

וזה שאמר קדושים תהיו, שתפרישו מן העריות וממאכלים טמאים, יכול כמוני שתרצה לדמות ליוצריך, ותימא דלעילא לית ערוה ואית יחודא באח ואחות ובבן ובבת ותרצה לדמות, וכן השי"ת הוציא אותנו מטומאת מצרים כמו שאיתא אני ולא מלאך, דגם מלאך ושרף היו מתפגמין אם היו שם בטומאה ההוא, אבל הקב"ה אש אוכלה אש כמו שכתב האר"י ז"ל והיא מחיה גם כן הקליפות, ופשיטא במאכלים טמאים שמחיה אותם וכנ"ל, תלמוד לומר כי קדוש אני ה' קדושתי למעלה מקדושתכם, ולעילא לית ערוה ולית פירוד ואית יחודא, וכן השי"ת מחיה מאכלים טמאים, אבל אתם תפרישין מעריות וממאכלים טמאים כנ"ל:

איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו (יט, ג), עיין פירוש רש"י ז"ל למה כתב לשון רבים תיראו:

ונראה לומר דהנה איתא בכתבים (ראה סידור ר"ש סדר מנחה לשבת ד"ה ועל מנוחתם) להוריד מיין דכרין מאבא ואמא צריך העלאת מיין נוקבין על ידי מסירת הנפש, ועיין בסידור האר"י ז"ל במנחה שבת (שם ד"ה בחזרה) וז"ל צריכין ישראל להתחבר עם המלכות להעלות מיין נוקבין לאבא ואמא וכו' ע"ש, ואבא ואמא הם בחינת עינים, וזהו איש, רצה לומר שכל איש יראה להעלות מיין נוקבין שיהא אביו ואמו תיראו, ביחוד כלומר לזווגם יחד, כדי להוריד מיין דכרין מאבא ואמא, ואיתא בתיקונים (תיקון יט מ, ב) שבת הגדול בינה, שבת הקטן מלכות, ולהעלות מיין נוקבין צריך להעלות מדת מלכות אל בינה, וזהו את שבתותי תשמרו, רצה לומר תשמרו שיהא שני שבתות ביחד

להעלות מלכות אל שבת הגדול, וזהו העלאת מיין נוקבין ועל ידי זה יוכל להוריד מאבא ואמא מיין דכרין :

אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם אני ה' אלהיכם (יט, ד), עיין פרש"י ז"ל על לשון אלילים לשון אל כלא הוא חשוב, ויש לפרש דבא להזהיר שיזהר בעבודת השם יתברך שיהא לה' לבדו בלי שום פניות, ולא יהיה כוונתו להנאת עצמו לקבל שום דבר מעבודה זו, כי בכוונה זאת עובד עצמו ואינו עובד השי"ת כלל, ונקרא עבודה זרה כלומר שעבודה זו היא זרה מהשי"ת ואין זו עבודתו: ויש בני אדם שעובדין במחשבתם להשי"ת, וכוונתם בעבודתם אליו יתברך, אבל רוצין שידעו הבריות מעבודתן ויגיע להם הנאה מזה, וזה המחשבה שחושבין שיגיע להם הנאה מעבודה ועובד עצמו גם כן, אף על פי שכוונתו לעבוד השי"ת, אין עבודה זו יוכל לעלות למעלה מפני מסך המבדיל מחשבת הנאת עצמו שעובד עצמו גם כן, וזהו אל תפנו לשון פניות, כלומר שלא יהיה במחשבה שלהם שום פניות לעבוד שום אדם או שום דבר, שהכל הבל וכלא הם חשובים שזה אינו עובד השי"ת כלל:

ואחר כך הזהיר ואלהי מסכה לא תעשו לכם, כלומר שלא תעבוד השי"ת ויהיה במחשבה שידעו הבריות ויקבלו הנאה גם כן, ועובד עצמו גם כן, וזהו ואלוהי מסכה לשון מסך המבדיל, כלומר בזה שעובד גם כן עצמו הוא מסך המבדיל מעבודתו מלעלות למעלה, לא תעשו לכם כי אני ה' אלהיכם, ותהיה עבודתכם מיוחדת אלי לבד, ואלהי מסכה בוא"ו והיה די באמרו אלהי מסכה לא תעשו, והוא"ו הוא התחברות כלומר שתחבר בחינת אלהות בעבודתיך אל השי"ת וזהו מסך המבדיל, וזהו מסכה מסך ה' רצה לומר שנעשה מסך המבדיל מיראתך ועבודתך אל השי"ת עבור כוונתך גם כן להנאת עצמך כנ"ל, לא תעשו לכם:

לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא (יט, יז), עיין פירוש רש"י ז"ל לא תשא עליו חטא, לא תלבין את פניו ברבים, ולכאורה מלת עליו מיותר, גם התחיל לא תשנא את אחיך ואחר כך אמר הוכח תוכיח את עמיתך, ולא אמר הוכח תוכיח את אחיך:

ונראה דכתב בספר תולדות יעקב יוסף (קדושים אות ז) בשם הבעל שם טוב זללה"ה על המוכיחים לעם ה' להוכיחם באהבה ולא בשנאה ולקטרג ח"ו עליהם ולגרום רעה ח"ו לישראל מחמת ארס שבפיהם, ואמר זה פירוש (במדבר כא, ו) וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם וימת עם רב מישראל, אלו מוכיחים המקטריגים ומדברין דלטורא על ישראל ומלשינים על ישראל בפני אביהם שבשמים, וגורמין ח"ו

בארס בפיהם וימת עם רב מישראל, רק להדריכם בדרך האהבה ותיכף ללמד סנגוריא עליהם, ע"ש באריכות :

והנה כשמוכיח ברבים וכוונתו על אחד העושה רעה, פשיטא שלא יפרוט אותו ויגלה קלונו ברבים שיבייש אותו ברבים, אלא צריך להוכיחו בלשון רבים אף שאין כוונתו אלא על אחד, ורז"ל דרשו בשבועות דף ל' (ע"א) תיבת עמיתך, עם שאתך בתורה ובמצות, וזהו הוכח תוכיח את עמיתך, ומלת את פירושו עם כלומר עמיתך שאתך בתורה ומצוות ואין אתה צריך להוכיחו, אף על פי כן תוכיח את הרשע עם עמיתך בתורה ומצות ותאמר אליהם בלשון רבים, כדי שלא תבייש אותו ברבים:

ואחר כך אמר ולא תשא עליו חטא, רצה לומר אף על פי שתכלול אותו עם הרבים הכשרים אף על פי כן לא תוכיח אותו בשנאה ובקטרוג ולגרום ח"ו רעה, וזהו לא תשא עליו כלומר על הרשע שאתה מוכיחו, לא תשא עליו חטא, וחטא לשון חסרון כלומר לא תגרום לו שום חסרון מחמת התוכחה כנ"ל:

ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתובת קעקע לא תתנו בכם אני ה' (יט, כח), ונראה דהנה האדם בעשותו אחת ממצות ה' אשר לא תעשנה, הוא פוגם בנשמתו ורוחו ונפשו לפי גודל העבירה ח"ו, וכן איתא בספרים (זוה"ק ח"ג עו, א; ספר הליקוטים איוב פי"ט) שעונות של אדם נרשמין במצחו, ועונות ילכדו הרשע והם מורידין אותו לשחת, וכמאמרם ז"ל אמר רבי יוחנן מיום שאמר הקב"ה (דברים ל, טו) ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב, לא יצא רעה וטובה מפיו, אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב, עיין פירש"י ז"ל באיכה ג' (פל"ח):

ושרט לשון שריטה וקעקע פירש"י ז"ל לשון שקוע ותחיבה, וזהו שאמר ושרט לנפש כלומר רושם בנפשו ורוחו ונשמתו, לא תתנו בבשרכם כלומר בשביל עבירות שעשה בבשרכם, וכתיבת קעקע כלומר העבירות הנכתבין על מצחו ושוקעין אותו בגיהנם, לא תתנו בכם אני ה' כלומר יש בכם צלם אלהים ולא תקלקלו אותו, או יאמר אני ה' כמו שפירש רש"י ז"ל אני ה' נאמן ליפרע:

והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי (כ, כו), להבין שאמר והייתם לי קדושים והיה די באומרו והייתם קדושים, וגם מה נתינות טעם ואבדיל אתכם מן העמים:

ועיין בפרשת אחרי בפסוק (יז, ז) ולא יזבחו עוד את זבחיהם וכו', והעולה משם כי כל השבעים אומות הם תחת המזלות, והתנהגות האומות הם על פי מזל הטבעי, אבל ישראל הם למעלה מן המזל כמו שאמרו רז"ל (שבת קנו, א) אין מזל לישראל, והנהגות

ישראל הם על פי מדת מלכותו הוא השכינה השורה תמיד על ישראל, ומלת קדושים פרושו כמו פרושים עיין פירוש רש"י ז"ל:

ויש בני אדם שפרושים במעשיהם ומתבודדין ומתנהגים בדרכי חסידות, וכוונתם להנאת עצמם, ובחובת הלבבות (שער עבודת האלקים פ"ד) קרא לזה פורש מן העולם בעבור העולם, ומדת מלכות נקרא אני וזהו שאמר והייתם לי, לשמי, קדושים, כלומר בשבילי תהיו קדושים, ולא בשביל מחשבה אחרת כי קדוש אני ה', כלומר מדת מלכות השורה תמיד ביניכם הוא קדוש וצריכים אתם להיות קדושים כדי שישרה שכינה ביניכם, ואבדיל אתכם מן העמים שהם תחת המזלות הטבעיות להיות לי, לשמי שישרה שכינתי מדת מלכות עליכם:

פרשת אמור

אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו (כא, א), להבין מה שאמר הכהנים בני אהרן והוה ליה למימר אמור אל בני אהרן הכהנים, וגם מה שאמר אמור ואמרת כפל, ודרשת רז"ל (יבמות קיד, א) ידוע :

ונראה דהנה יש שני מיני בני אדם, האחד עובד את ה' בכל לבבו ומובדל מבני אדם, ואדרבא מתקוטט עמהם שאינם הולכים בדרך הישר ומלעיגים עליו ואינו חפץ להתחבר עמהם ולהדריכם בדרך הישר, וזה לא טוב עשה בזה כמו שכתוב בשולחן ערוך אורח חיים (רמ"א סי' א ס"א) ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו, ועל כל פנים לא יתקוטט עמהם (ב"י שם, מג"א ס"ק ב):

ויש בני אדם האוהבים להתחבר עם בני אדם ולהתנאות בעיניהם, וזה צריך שמירה גדולה לעבודת השי"ת שלא יבוא ח"ו לידי פניות או ח"ו להניח עבודת השי"ת שלא לעשותו בשביל המלעיגים עליו:

וזהו שאמר אמור אל הכהנים, רצה לומר אותן העובדים ה' , בני אהרן רצה לומר שיהיו מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות וכו' (אבות פ"א מי"ב), ותלמידים נקראים בנים כמו שאמרו רז"ל (ספרי דברים, לד) , רצה לומר שלא יהיה נבדל מבני אדם אלא יתחבר עמהם ולא יתקוטט עמהם ויקרבן לעבודת ה', ואמרת אליהם, ואחר שהזהיר שיהיו מתלמידיו של אהרן ולהתחבר עמהם צריך אזהרה אחרת, וזהו ואמרת אליהם לנפש לא יטמא, רצה לומר שלא יטמא נפשו ורוחו ונשמתו ח"ו באיזה פניות עבור התחברות בבני אדם, וזה בעמיו, רצה לומר בעוד שהוא בתוך עמיו בהתחברות עמהם, יזהר מאוד שלא יטמא לנפש באיזה פניות עבור זה ח"ו כנ"ל: או

יאמר אמור אל הכהנים וכו', דבא להזהיר על חכמי הדור המנהיגים את בני ישראל, לבל יתגאה עליהם ולחשוב שהם חכמים, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב, ו) ונותן שכל ללמד לעמו דרכו ותורתו, כמו שכתב בטורי זהב (סי' מז ס"ק ה) שאנו מברכין נותן התורה לשון הוה, שהוא נותן בכל עת, גם כתוב במדרש שמואל (אבות פ"ד מ"א) שעל כן נקרא תלמיד חכם שצריך להחזיק עצמו תמיד תלמיד שצריך ללמוד, ולא שיחזיק עצמו שהוא בשלימות:

וזה שאמר אמור אל הכהנים, שעובדין השי"ת, בני אהרן, ותלמידים קרוים בנים, שיחזיקו עצמן לתלמידים תמיד, ואין להם שלימות הן בעבדות הן בתורה וצריך ללמוד תמיד מזולתו, והעיקר מהשי"ת המלמד תורה לעמו ישראל, ונותן שכל ודעת לראשי בני ישראל בשביל עמו ישראל, מה שהם צריכים לקבל ממנו, ואמר בכפל אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים, כי באמת ראשי בני ישראל צריך להתנשאות קצת מבחוץ עליהם, כמו שאמרו רז"ל (כתובות קג, ב) זרוק מרה בתלמידים, וזה צריך זהירות גדול שיהא התנשאות בפניהם מבחוץ אבל בפנימיות צריך להיות שפל רוח, וזהו להזהיר גדולים על הקטנים, רצה לומר להזהיר מאוד כשהם גדולים על הקטנים, על התלמידים, וזרקו מרה בתלמידים שיהיה זה רק מבחוץ בפניהם, אבל בפנימיותם יהיו שפלי רוח כנ"ל:

וזהו לנפש לא יטמא, כי אמרו חז"ל (עי' סוטה ד, ב) כל המתגאה נקרא תועבה שנאמר (משלי טז, ה) תועבת ה' כל גבה לב, ולמדו בגזרה שוה ושם נאמר (דברים ז, כו) ולא תביא תועבה אל ביתך, ואין לך טומאה גדולה לנפש כזה, כי אמרו (שבת פ"ט מ"א) מנין לעבודה זרה שמטמא במשא וכו', ועל בעמיו פירש רש"י ז"ל יצא מת מצוה שמותר לכהן לטמא, אפשר לומר לפי הדרך הנ"ל, לפי שהזהיר למעלה להעובדים השי"ת הנקרא כהן שלא יטמא לנשמה בעוד שהם צריכין להגביה ולהתנשאות עליהם, ולזרוק מרה בתלמידים, אמר אחר כך בעמיו, כשהם מתערבין בעמיו להדריכם יזהר שלא יטמא לנפש ורוח ונשמה, יצא מת מצוה, כי הצדיק צריך לבוא למדריגת התחתונות והשפלות מאוד כדי להעלות הרשעים הקרוים מתים בחייהם (ברכות יח, ב): וזהו מת מצוה, שמצוה להעלות נשמות וניצוצות ישראל שירדו בעמקי הקליפות ואינם בתוך ישראל, להעלותן ולקשרם אל כללות ישראל, וזהו טומאה גדולה לצדיק, אבל בשביל מת מצוה כנ"ל, מותר לטמא מדרשה בעמיו, בשביל אותן שהם בתוך עמיו לא יטמא, אבל בשביל מת מצוה כו' שאין מקושר אל עמיו, מותר לטמא עצמו להעלותן ולקשר אותו לעמו, כי זה הוא מת מצוה כנ"ל:

לא יטמא בעל בעמיו להחלו (כא, ד), עיין פירוש רש"י ז"ל, ולפי פירושו היה ראוי ליכתוב לא יטמא בעל להחלו, רצה לומר באשה שהוא מחולל בה בעמיו לאפוקי מת מצוה:

ונראה דבא לרמז על ראשי עם בני ישראל שידריכו בני ישראל על פי דין ודת הקדושה, ולא להנאת עצמם להשתרר עליהם או להתגאות ח"ו, ומאוד הזהירו רז"ל בזה (ר"ה יז, א) כל פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים ח"ו וכו', ואמרו (יומא כב, ב) אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים וכו':

ואף גם צריך לזהר בכל דרכיו ועסקיו עם הציבור שלא יהיה לו שום פניה ומחשבת עצמו, ופשיטא שלא יעבור שום עבירה שזה הוא חילול השם שלא ילמדו ממנו, ופשיטא שלא יחטיא הציבור ח"ו כירבעם שחטא והחטיא ואין לך חילול השם גדול מזה, רק להדריך העם בלאט ובנחת על פי התורה, ויהיה כל עסקיו עם הציבור עבדות השם כמו שאמרו כלום רבנות נתתי וכו':

ואמרתי שזהו פירוש (פסחים פז, ב) אוי לרבנות שמקברת את בעליה, כי מלת בעל הוא לשון אדנות כמו שכתוב (ירמיה לא, לא) ואנכי בעלתי [בם] (אתכם), וכתיב (הושע ב, יח) והיה ביום ההוא נאום ה' תקראי אישי, לשון חבה, ולא תקראי לי עוד בעלי, לשון אדנות ע"ש, וזהו אוי לרבנות שמקברת את בעליה, רצה לומר מי שמתנהג עם הרבנות בשררה ואדנות ואין מחזיק אותו לעבדות השם, אבל מי שמחזיק אותו לעבדות חיים הוא לו, וזהו לא יטמא בעל, מי שהוא בבחינת ראש ואדנות על ישראל, לא יטמא לנפשו ורוח ונשמתו בעמיו, שהוא ראש ואדון עליהם, ומה גם להחלו, שיבוא ח"ו חילול השם מזה אלא יהיה אצלו להדריך עם ה' בדרך התורה והמצות: לא יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת (כא, ה), ונראה לפרש על פי דרך הנ"ל, דהנה ידוע מה שכתוב בספרים שאם אדם ח"ו עובר עבירה הוא מטיל פגם באורות עליונים עד מקום שורש נשמתו, וקרחה הוא פגם מקום פנוי, וזהו לא יגרמו במעשיהם שיקרחו קרחה בראשם באורות עליונים:

ופאת זקנם וכו', על דרך מה שכתוב בספרים () שאם אדם עובר עבירה מסתלק ממנו חכמה המחיה אותו ונשאר מת, וזהו (ברכות יח, ב) רשעים בחייהם קרוים מתים, וזהו פירוש (סוטה ג, א) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, כי בהסתלק ממנו החכמה נכנס בו רוח שטות היפך החכמה, וזקן נקרא חכמה כמו שאמרו (קידושין לב, ב) זה קנה חכמה:

וזהו ופאת זקנם לא יגלחו, רצה לומר שלא יגרמו במעשיהם שיסתלק מהם החכמה, ועל כן כתיב לשון פאת כי החכמה הוא מקו ופאת הימין, ובבשרם לא ישרטו שרטת, ושרטת הוא לשון רושם כמו שכתב רש"י ז"ל על פסוק (יט, כח) ושרט לנפש לא תתנו וכו' ע"ש, וידוע מה שכתוב בספרים (זוה"ק ח"ג עו, א; ספר הליקוטים איוב פי"ט) שעונותיו של אדם נרשמים במצחו, וזהו ובבשרם לא ישרטו שרטת, רצה לומר לא ירשמו במצחם רושם עונותיהם רק ידריכו את ישראל בדרכי השם כנ"ל:

וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדוש יהיה לך כי קדוש אני ה' מקדשכם (כא, ח), להבין מלת את מיותר, והיה די באמרו כי לחם אלהיך הוא מקריב, וגם מה זה נתינת טעם כי קדוש אני ה' מקדשכם:

ונראה דהנה השי"ת ברא כל העולמות כדי להיטיב לישראל שבשבילם ברא העולם כמו שאמרו (ב"ר א, א) בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית, כי מדרך הטוב להיטיב, וזהו תענוג גדול למעלה כשמטיב לישראל, כי יותר משהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (פסחים קיב, א) ואיתא בספרים (עצ"ח שער א' פ"א) שהשם יתברך ברא העולם כדי שתתגלה מלכותו ולמען דיתקרי רחום וחנון וכו', ואינו סותר דברים הנ"ל שברא עולמו להיטיב לישראל, ומה שאמר שתתגלה מלכותו, כי כל השפעת שלמעלה ומכל הספירות הם למדת מלכות הנקראת כנסת ישראל שהם כללות נשמת ישראל, ומדת מלכות הוא השכינה השורה תמיד על ישראל כמו שאמרו רז"ל (ברכות ז, א) ביקש משה שלא תשרה שכינה אלא על ישראל ונתן לו:

וזהו שתתגלה מלכותו ולמען דיתקרי רחום וחנון, רצה לומר שישפיע כל הי"ג מדות אל מדת מלכות הנקראת כנסת ישראל להיטיב להם, והנה אי אפשר לקבל שפע מעולמות עליונים רק בהתעוררות התחתון, והתעוררות התחתון הוא מדת מלכות מדת יראה השער הראשון כמו שכתוב (תהלים קיח, כ) זה השער לה' צדיקים יבואו בו, וכשאדם מצמצם עצמו על ידי מדת יראה שהוא צמצום אז בא אליו התפשטות השפעה מדת אהבה, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, א), וכמו שבריאת העולמות היתה תחילה על ידי צמצום ואחר כך התפשטות השפעה בעולמות שפע וחיות, כן אם רוצים לקבל ממנו יתברך צריך תחילת צמצום שיצמצם עצמו על ידי מדת יראה ויבא עליו התפשטות אהבה חסדים: וכמו ששמעתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זלה"ה פירוש הפסוק (ירמיה ה, כב) האותי לא תיראו וכו' אשר שמתי חול גבול לים, ולכאורה הוא תמיה והלא השי"ת ברא כל העלמות עליונים ותחתונים, וכל העולמות כולם כאין נגדו, ומאי רבותא גדולה ששם חול גבול לים יותר מבריאת עולמות

כולם: אלא שצריך האדם לירא מהשי"ת ולצמצם עצמו, ואחר כך יבוא לו התפשטות חסד, כמו שבים תחילה הוא הצמצום החול אשר סביבותיו המצמצם אותו ואחר כך הוא התפשטות הים, כן כשאנו רוצים לקבל ממנו השפעה צריכין לצמצם במדת יראה הנקראת צמצום, ואז יבוא אחר כך התפשטות חסדים ואהבה, וזהו האותי לא תיראו וכו' אשר שמתי חול גבול לים ואי אפשר לכם לקבל אלא במדת יראה תחלה ודפח"ח:

והנה ידוע שכל השפעה מלמעלה הוא על ידי הכהן מדת חסד (זוה"ק ח"ג קמה, ב), וזהו וקדשתו כי את, רצה לומר השכינה הנקרא את לפי שהוא כלולה מא' עד תיו, לחם אלהיך הוא מקריב וידוע שכל התענוגים נקראים על שם לחם כמו שכתוב (בראשית לט, ו עי"ש ברש"י) כי אם הלחם אשר הוא אוכל, וזהו לחם אלהיך הוא מקריב, כי כשהכהן מקריב עצמו במדת יראה הנקרא את כדי לקבל שפע הוא תענוג גדול למעלה, כי יותר מה שהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק:

וזהו לחם אלהיך הוא מקריב, הוא מקרב תענוגים להשי"ת על ידי זה קדוש יהיה לך, ועיין פירוש רש"י ז"ל לפתוח ראשון בכל דבר (גיטין נט, ב), רצה לומר כי הוא הפותח שער השפע על ידו שהוא איש חסד, וזהו כי קדוש אני ה' מקדשכם, רצה לומר מה שאני מקדש אתכם הכל הוא על ידו ועל כן קדוש יהיה לך:

והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומילא את ידו ללבוש את הבגדים את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום (כא, י), ונראה דבא לרמז בדרך מוסר על צדיק הדור אשר על ידו הולך השפע לישראל, וידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל כי ראשי בני ישראל הם זוכים לקבל הארה גדולה וחכמה ונבואה רק בשביל ישראל, והראיה ממשה רבינו ע"ה רבן של כל הנביאים שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר כנזופין לא היה הדיבור על ידי משה כלל כמו שפירש רש"י ז"ל (לעיל א, א) ע"ש, ונמצא בל יתגאה אדם ח"ו בראותו גודל חכמתו ומעלתו ומדרגתו, ויחשב עצמו כאין והוא אינו אלא כלי והכל הוא מאתו יתברך:

וזהו והכהן, מי שהוא עובד ה', הגדול מאחיו, כלומר גדולתו מאחיו מישראל, בשביל ישראל נתגדל ונתרומם, כדי להמשיך עליהם שפע, וזהו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה, כלומר שיבא אליו בראשו הנקרא חכמה שמן המשחה השפעה עליונה, ומחמת זה ומילא את ידו, כי ידוע כי השכינה לית לה מגרמיה כלום והוא בסוד נקודה, רק שאנו בעבודתינו עושין אותה סוד פרצוף ומאיר בה בחינת יסוד, כי הוא אספקלריא דלא נהרא רק מדת יסוד מה שמאיר בה:

וזהו ומילא את, רצה לומר השכינה הנקרא את ידו, וידו הוא לשון כח וזהו ידו יד וא"ו הכח של הוא"ו הוא מילא בשכינה שמאיר בה בחינת יסוד, על ידי מעשיו וזכיותיו עושה אותה בסוד פרצוף ונעשה יחוד יסוד ומלכות ומאיר בה בחינת יסוד, ללבוש את הבגדים, כלומר שמקשט על ידי מעשיו וזכיותיו השכינה בתכשיטין ולבושין וזהו ללבוש את, רצה לומר ללבוש השכינה הנקרא את בגדים ותכשיטין, ואף על פי שהוא במעלה העליונה כזו, ביותר צריך לזהר לבל יבוא ח"ו איזה מחשבת קצת גדלות ויפול ח"ו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא:

וזהו את ראשו לא יפרע, לשון גידול כפירוש רש"י ז"ל, כלומר את חכמתו הנקרא ראשית לא יפרע לא יגדיל בעיניו, אדרבא (יחזוק) [יחזיק] עצמו כאלו עדיין לא השיג שום חכמה, ובגדיו לא יפרום, כלומר שלא יקרע לבושו שהוא עתה הצינור להמשיך שפע על ישראל, לא יקרע ויקלקל ח"ו במחשבה זאת, וכשיחזיק עצמו לאין לא יהיה לו שום שבירה ונפילה כי על אין לא שייך שום שבירה:

דבר אל בני ישראל וכו' כי תבואו אל הארץ וכו' וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן וכו' וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' וכו' (כג, י-טז), להבין מה שאמר בתחילה את קצירה ואחר כך ראשית קצירכם, וגם מה שאמר וספרתם לכם וכו':

ונראה דהנה כתבתי (פר' בא ד"ה וגם מקנינו) בשם הרב בוצינא קדישא מו"ה אברהם ז"ל בן הרב הקדוש מו"ה דוב בער זללה"ה פירוש על מה שכתוב בסידור האריז"ל (סידור ר"ש הגש"פ ד"ה פסח שהיו אבותינו אוכלים) שעל כן נקרא פסח לשון דילוג וקפיצה, שהיה שם גדלות קודם לקטנות, דהנה האדם צריך לתקן מדותיו דהיינו אהבה ויראה ותפארת וכל מדה ומדה בפרטות וכל מדה ומדה כלולה משבע מדות והם מ"ט בפרטות, ואחר כך שורה עליו שער הנו"ן עולם המחשבה בינה, וביציאת מצרים היה תיכף התגלות שער הנו"ן ויצאו ממצרים ובו היה הנס, ואחר כך נלקח מהם הארה זו וצוה אותם לספור ספירת העומר מ"ט יום, כדי לתקן כל מדה ומדה בפרטות בכוחם ובמחשבתם ככוונת הבריאה ויוכלו לבא לעולם המחשבה עכ"ד ודפח"ח: והנה האדם צריך לראות שיכוף כל השבע מדות שלו תחת יראת ה', ושיהיה לו יראה בשלימות ואהבה בא לו ממילא, והנה בהיות האדם דבוק אל כח הקליפות ותאוות הגשמיות ומפריש את עצמו מן תאוות הגשמיות אל השי"ת זהו הנקרא קציר, שמפריש עצמו ממקום שהיה דבוק:

וזהו כי תבואו אל הארץ, אל מדריגות יראה הנקרא ארץ, וקצרתם את קצירה, שתפריש עצמיכם מתאוות הגשמיות ותקצור עצמיכם בשביל יראת ה', וזהו את קציר ה', והנה העומר היו מקריבין בששה עשר בניסן שהתחילו לתקן מדותיהם, והתחילו לתקן מדת החסד, וזהו והבאתם את עומר, שהיה בזמן ראשית קצירכם כי אז התחילו לתקן מדת החסד, אל הכהן, כהן הוא מדת החסד כלומר שתביאו מדת אהבה שהתחילו לתקן, יבואו אל מדת אהבת הבורא יתברך:

וזהו וספרתם לכם, לשון (איכה ד, ז) ספיר גזרתם לשון זכות ובהירות, ולכם דייקא ובפירוש, שתעשו עצמכם זך ובהיר לתקן מדותיכם, ממחרת השבת, מיום הסתלקות הארה ראשונה שהיה ביום ראשון של פסח לא בכוחכם, ומאז תתחילו לתקן עצמכם להיותכם זך ונקי, מיום הביאכם את עומר התנופה, שהוא בששה עשר בניסן שהתחילו לתקן, תתקנו שבע שבתות תמימות תהיינה, תתקנו שבע מדות בכלל ובפרט עד ממחרת השבת השביעית, עד שתתקנו מלכות שבמלכות, ואחר כך תספרו חמשים יום, כלומר יאיר עליכם עולם החמשים חמשים שערי בינה, ואז והקרבתם מנחה חדשה לה':

ואפשר לומר הטעם שמנחת העומר בא מן השעורים, כמו שאמרו בגמרא (סוטה יד, א) אצל מנחת סוטה, הואיל ומעשיה מעשה בהמה לפיכך קרבנה מאכל בהמה, וכאן נמי שהיה בששה עשר בניסן בהתחלת התיקון, לפיכך בא נמי מן השעורים, אבל לפי שהתחילו לתקן לפיכך בא שמן ולבונה ואינו דומה למנחת סוטה:

או יאמר וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה', עיין פירש"י ממחרת השבת ממחרת יום טוב, וצריך להבין למה אמר ממחרת השבת מקום לטעות להצדוקים ולא אמר ממחרת יום טוב, וגם דאמר שבע שבתות ולא אמר שבעה שבועות, וגם דאמר עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום הלא אנו סופרים מ"ט יום ולא חמשים, ולמה אמר תספרו חמשים יום:

וגם להבין בנוסח רבונו של עולם, שאנו אומרים אתה צויתנו על ידי משה וכו' לספור ספירת העומר כדי לטהרנו מקליפותינו ומטומאותינו כמו שכתוב (כג, טו) וספרתם לכם ממחרת השבת וכו', והיכן נזכר בפסוק זה שכוונת מצות ספירת עומר הוא כדי לטהרנו מקליפותינו ומטומאותינו:

ונראה דהנה כתוב באור החיים שהשי"ת צוה לספור שבעה שבועות כדי לטהרם מטומאות מצרים כנדה, אף שנדה די בשבעה ימים הם היו משוקעים הרבה במ"ט שערי טומאה ולכן היו צריכין שבעה שבועות:

וכבר כתבתי שהאדם צריך להשתדל שיהיה לו בשלימות מדת יראה כמו שאמר הרב הקדוש בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זללה"ה על פסוק (דברים י, יב) ועתה ישראל וכתבתי הרבה פעמים בשמו, ומהו מדת יראה הייינו שיקבל מדת מלכותו על עצמו להמליך השי"ת על כל הדברים, כי מדת מלכות לית ליה מגרמיה כלום רק הכל מאת השי"ת: ואף שיש באדם שכל המוליד שגזר השי"ת על הטפה שיהיה חכם (עי' נדה טז, ב), אם אינו ממליך השי"ת על חכמה זו יוכל לנפול ולטרוד עבור חכמתו, ויש באדם שבע מדות בנשמה שנתגלה מעשיהם בפועל אהבה ויראה והתפארות וניצוח וכו', וצריך להמליך על מדות טובות שיש בו להשי"ת להכניע כל מדותיו תחת יראת ה', וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (דה"י א כט, יא) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד וכו' לך ה' הממלכה וכו', והיה ממליך השי"ת על כל שבע מדותיו שהם של השי"ת ולית ליה מגרמיה כלום:

והנה בפסח כתוב בסידור האר"י ז"ל (סידור ר"ש סדר הגדה ד"ה פסח שהיו אבותינו אוכלים) על שם זה נקרא פסח שהיה גדלות קודם לקטנות, מחמת שלא היו יכולין במצרים להתמהמה, כדי שלא יכנסו לשער נו"ן של הטומאה וח"ו לא היו יכולין לצאת משם לעולם, והוצרך השי"ת לגאלם בעצמו, ואי אפשר להיות גאולה כי אם שיבוא מדת מלכות לעלמא דחירות היינו בינה:

וכן היה בעת יציאת מצרים שנתגלה מלכות הקדושה על ידי עשר מכות שהכו בקליפה, ואז התלבש בינה עלמא דחירות במדת מלכות ויצאו לחירות, וכמו שכתב האר"י ז"ל בסדר אגדה (סידור ר"ש סדר הגדה) אצל שאלת בן תם וז"ל וכן יציאת מצרים היתה על ידי בינה בהתלבשות במלכות עכ"ל:

וזה שכתוב (שמות יג, יח) וחמשים עלו בני ישראל, שבאו לעולם החמשים תיכף, ואחר כך נסתלק הארה זו מהם ואינו חוזרת הארה זו שנסתלקה עד חג השבועות, וכמו שכתב האר"י ז"ל (סידור ר"ש) בסדר אגדה וז"ל יכול מראש חודש וכו', וכנגד ששאל מה מציאות המוחין לא אמרתי וכו' אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך כי אחר כך חוזר לקטנות עד שבועות עכ"ל:

והנה בינה נקרא שבת הגדול, ומלכות נקרא שבת הקטן כמו שכתוב בתיקונים (תיקו"ז תיקון י"ט מ, ב), וזה שאמר וספרתם לכם דייקא, והוא לשון בהירות שתתקנו עצמכם ותטהרו בכל השבע מדותיכם דהיינו אהבה ויראה וכו', וכל מדה ומדה כלולה משבע ואם פגם באיזה מדה כגון באהבה בכל שבע מדות הכלולים באהבה, וכן ביראה הכל לשוב אל ה' ולנקות אותם מכל חטא ועון בתשובה, כל מדה ומדה בפרטות, וכשמתקן

בתשובה כל השבע מדות והם מ"ט אחר כך שורה עליו שער הנו"ן של בינה, והוא עלמא דחירות שהוא נו"ן של אין והיו"ד היא חכמה וא' היא כתר:

וכן כתוב ספר מאור עינים בפרשת נשא (ד"ה א"י ומתחלה) וז"ל ולהבין איך נתקנו הדינין בשרשם, גם מהו הלשון מסטרהא דינין נפקין, כי יש חמשים שערי בינה והמ"ט שערים הם נקראים סטרהא ושם הוא מוציא דינין, וזהו (משלי כה, כו) צדיק מט לפני רשע, הם המ"ט שערים ששם הוא אחיזת הדינין, אבל בשער נו"ן שהוא נקרא אין שם הוא רחמים גמורים ואין שם דין כלל, ולכן כשמעלין הדינין אל שער אי"ן נתקנין עכ"ל:

ואימת תתקנו עצמיכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה, היינו אחר יום ראשון של פסח שנסתלקה הארה משבת הגדול בינה, תתקנו עצמיכם כל השבע מדות בכללם ובפרטן, ותתקנו שבע מדות היינו שבת הקטן שבכל מדה ומדה, עד ממחרת השבת השביעית, שתתקנו מדת מלכות שבמלכות, צריכין לתקן בתשובה על כל השבע מדות בפרטן:

וזהו תספרו חמשים יום, כלומר עד שכלה כל השבע מדות כולן בפרטן היא ממחרת השבת השביעית, שיהא כלו השבע מדות היינו המ"ט כולן בשלימות, יספרו אותם עם חמישים יום בתשובה, וכשיתקנו כל המ"ט בתשובה אז בחג השבועות יחול עליהם שער החמשים שבבינה מן שער אי"ן, ואז יהיה הכל בתשובה שלימה ובאחדות גמור ויקבלו התורה: וכמו שכתבתי בפרשת יתרו בפסוק (שמות יט, ב) ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני, על מה שכתב רש"י ז"ל מקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה וכו' ע"ש , ונמצא לפי זה מתורץ הכל ומפורש בפסוק בפירוש שהספירה היא בשביל לתקן מ"ט מן המדות בפרטן, שהם מטעם חמשים יום עם עולם התשובה: אך בעשור לחודש השביעי הזה יום הכפורים הוא מקרא קודש יהיה לכם ועניתם את נפשותיכם וכו' (כג, כז), איתא בשולחן ערוך אורח חיים סימן תרי"ט סעיף ב' וז"ל בליל יום כיפור ומחרתו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם והוא מהטור שהביא בשם מדרש ואתחנן (דב"ר ב, לו) והביאו במגן אברהם (שם סק"ח) הטעם וז"ל משום דכל השנה אומרים אותו בלחש מפני שמשה גנבה מהמלאכים, אבל ביוה"כ גם ישראל דומין למלאכים עכ"ל:

והנה אמרו רז"ל (עי' תענית ט, א; זוה"ק ח"ג רכא, א) לית לך מידי דלא רמיזי באורייתא, ואפשר לומר שנרמז בכאן בפסוק זה דהנה ידוע דברוך שם כבוד מלכותו הוא בחינת מלכות נפש, וכל מקום שנאמר לשון ענייה הוא בקול רם כמו שכתוב בפרשת כי תבא (דברים כז, יד) וענו הלוים וכו' קול רם, וכן בפרשת הבאת בכורים כתיב (שם כו, ה)

וענית ואמרת לפני ה' אלהיך ארמי אובד אבי וכו', ופירש רש"י ז"ל וענית לשון הרמת קול עכ"ל:

וזהו הרמז בכאן יום הכפורים הוא מקרא קודש, ועניתם את נפשותיכם הוא גם כן הרמת קול, כלומר ועניתם בקול רם את נפשותיכם, ואת פירושו עם כלומר עם נפשותיכם, היינו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שהוא בחינת מלכות נפש, וביום הכפורים תרימו קול עם נפשותיכם, ותאמרו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם:

שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב וכו' (כג, לב), אמרינן בראש השנה דף ט' (ע"א) תני חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשותיכם בתשעה, וכי בתשעה מתענין והלא בעשירי מתענין, אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי, ועיין פירוש רש"י ז"ל כל האוכל ושותה וכו' דהכי קאמר קרא ועניתם בתשעה, אכילת תשעה אני קורא עינוי עכ"ל, להבין מה שאמר כל האוכל ושותה בתשיעי הלא שתיה בכלל אכילה היא, וכי החיוב דוקא לשתות גם כן:

ונראה דהרב הקדוש בוצינא קדישא המפורסם מו"ה דוב בער זללה"ה אמר על חכמה שנקראת בכור כי הבכור הוא שני לאב, כן החכמה מאין תמצא (איוב כח, יב) הוא שני לאין של מעלה, והיא המחבר האין עם יש, ועל כן נקרא בכור כי אותיות בכר הבי"ת הוא שנית לאלף, והכ"ף הוא שנית ליוד בעשירית, והרי"ש הוא שנית לקוף במאות עכ"ד ודפח"ח, והנה כתיב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, ובזוהר (רע"מ ח"ג, רנח, א) אבא יסד ברתא, וזהו הטעם כי בכל הדברים מריש דרגין עד סוף המדריגות חכמה מחבר האין עם יש:

והנה אמרתי פירוש הפסוק (תהלים לד, ט) טעמו וראו כי טוב ה', כלומר בכל הדברים אשר הם טובים ומתענגין בהם, ועל כן טוב הדבר הגשמי מפני ששם ניצוץ הקדוש של הוי"ה המחיה הדבר הגשמי, וכשיסתלק ממנו השי"ת אז הוא אפס, ובתענוגי אשה כשיסתלק השי"ת חיותו מן האשה היא מתה ואין תאוה לה, וכן הוא בכל הדברים אם רואה בחכמה שבדבר ההוא יבין כנ"ל:

וזה טעמו, כי טעמים הם בחכמה, וראו, הוא גם כן חכמה שנקרא ראיה, ובכל הדברים הגשמיים תראו שהטוב בהם הוא ה' החיות שלו השוכן בתוכו על כן הוא טוב, ועל כן יחשב האדם מה לי להתענג בתענוגי הגשמי שבו חיות מהשם יתברך, טוב להדבק בהשי"ת חי חיים ותענוג התענוגים, וזהו (שם) אשרי הגבר יחסה בו, ממש: והנה הרב הקדוש בוצינא קדישא המפורסם מו"ה דוב בער זצלל"ה אמר שעל כן נקרא תפארת גופא, שאין השי"ת מתפאר בשרפים ובמלאכים שעובדין אותו, כי הם מוכרחין לכך ואין

להם יצר הרע, אבל במי מתפאר השי"ת ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט, ג), מפני שישראל מלובשין במלבוש הגוף הדבוק ביצר הרע המסיתו להתענג בתענוגי הגוף ואף על פי כן המה עובדין השי"ת, בזה השי"ת מתפאר, ואם כן עיקר התפארות של השי"ת מפני הגוף, ועל כן נקרא תפארת גופא עכ"ד ודפח"ח:

ולפי זה עיקר התפארת הגוף הוא ערב יום הכיפורים, שמצוה לאכול ולשתות וכל מה דמפיש באכילה טפי מעלי, כמו שפירש רש"י ז"ל (שם) שהוא עבודת הגוף לבד, ובכל התרי"ג מצות הוא כופה היצר והגוף לעשות רצון קונו, ובערב יום הכיפורים שאין בו רק מצות אכילה ושתיה ביותר שבזה עובד השי"ת, שהוא כח הגוף לבד, אז יש להשי"ת התפארת יותר מן האדם כנ"ל:

והיינו כשאדם אוכל בערב יום הכיפורים לא לכוונת למלאת כריסו שיוכל להתענות למחר, רק שכוונתו לעבוד השי"ת במצות אכילה ושתיה אז יש להשם יתברך התפארת ביותר, והיינו כשאוכל ושותה בערב יום הכיפורים בכח חכמה המחיה האוכל, ואינו מדבק עצמו לתענוגי הגשמי שבאוכל, רק לעבוד השי"ת המצוה אותנו באכילת ערב יום הכיפורים, בכוונת אכילת ערב יום כיפור:

והנה כוונת אכילה לעשות הנוקבא בבחינת מעיין, ונעשה הנוקבא גן נעול על ידי שלשה שמות שמבואר שם בסידור האריז"ל (סידור ר"ש) גימטריא ק"פ, גימטריא מעיין, ויש שם עוד מנ"צ דמנצפך גימטריא גם כן מעיין, וכוונת השתיה על ידי שלשה שמות אהיה גימטריא חותם, והנה כשנצטרף כוונת אכילה ושתיה שני פעמים ק"פ וחותם הוא גימטריא תתי"ד, ות"ת הוא גופא, כלומר התפארות שמתפאר השי"ת עם ישראל עבור שהם מלובשים בגוף ויצר הרע, ונשאר י"ד הוא גימטריא ראשי תיבות ישראל אשר בך אתפאר, כי עבור שישראל אוכלין ושותין בכוונת אכילה ושתיה בערב יום הכיפורים ואין מתכוונים כלל להנאת עצמן, אז יש להשי"ת יותר התפארות, וזהו בכח חכמה שאוכלין ושותין בכוונת אכילה ואינם מתכוונים להנאת תענוג אוכל: וזהו כל האוכל ושותה בתשיעי, היינו בחכמה שהוא עולם התשיעי מתתא לעילא, כאילו התענה תשיעי ועשירי, כי הכתוב קורא לאכילה זו עינוי, ונמצא מתחבר כח החכמה שהוא תשיעי אל עשירי שהוא בינה יום כיפור, ועל כן כאילו התענה תשיעי ועשירי: ואגב זה אכתוב מה ששמעתי מהרב בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה שיש להתענות יום אחד לפני ערב יום הכיפורים, ולהפסיק בזה יום אחד שמתענה לפני ערב יום הכיפורים מבעוד יום, כמו שמפסיקים ביום כיפור, ואז יתענה הלילה והיום שקודם ערב יום הכיפורים, ולא יאכל בלילה השייך לערב יום הכיפורים רק יאכל בערב יוה"כ שחרית, היינו שיתענה

שני לילות ויום אחד, ואז יחשוב לו הפסקה זו כמו הפסקה של ארבעה ימים, כי התענה יום אחד לפני ערב יום הכיפורים, וגם הלילה של קודם ערב יום הכיפורים:
ואכילת ערב יום הכיפורים חשוב כאילו התענה שני ימים, שזהו פירש הגמרא כאילו התענה תשיעי ועשירי, היינו הפסקה של שני ימים, כי אם היה כוונת הגמרא שנחשב לתענית, היה לומר כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה, ובעשירי ודאי מתענין, ולמה אמר של שני ימים ואחר כך תענית יום הכיפורים הוא תענית כאלו התענה תשיעי ועשירי, אלא היינו הפסקה יום רביעי, ותענית של הפסקה ארבעה ימים עולה אלף ושמונים תענית עד כאן שמעתי הפסק שלו, ומצאתי סברא זו כאילו התענה שני ימים בערב יום הכיפורים בספר [תוספת] יום הכיפורים (יומא פא, ב ד"ה כל) שחיבר בעל ספר גט פשוט, ע"ש :

פרשת בהר

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר (כה, א), עיין פירוש רש"י ז"ל מה ענין שמיטה אצל הר סיני כו' מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני (תו"כ כה, א), וכתוב באור החיים וז"ל ועדיין יש מקום לשאלותינו למה לא לימד זה אלא במצוה זו בדיוק ולא במצוה ראשונה או אחרונה:
ונראה דהנה כתבתי פירוש הפסוק (תהלים כד, א) לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה, למה אמר ויושבי בה, והוה ליה למימר ויושבים עליה כמו המאיר לארץ ולדרים עליה (בברכת ק"ש דשחרית), דיש בני אדם שעובדין השי"ת בכל מעשיהם ודבוריהם ומחשבותיהם, ועושין יחוד בכל מעשיהם ודבוריהם יסוד ומלכות, וממשיכין שפע מן וא"ו שבשם אל ה"א אחרונה דלית לה מגרמיה כלום, ומדת הארץ הוא מדת יראה, וזהו לה' הארץ, אותן שהם במדת יראה, ומלואה, וממלאין מדת יראה שפע שממשיכין מן הוא"ו אליו, ואותם האנשים דרים על הארץ והם למעלה ממדת יראה, וממשיכין שפע אל מדת ארץ הוא היראה:
ויש אנשים שהם הולכין תמיד בטבעיות הארץ וכל מעשיהם ודבוריהם הם על פי טבעיות הארציות, וזהו תבל ויושבי בה ממש, הכל הוא לה' שהוא בורא הכל ולא ידח ממנו נדח (עפ"י ש"ב יד, יד), ועולם הזה נברא בה"א ראשונה של השם כמו שכתב רש"י ז"ל בפרשת בראשית (ב, ד), כי ביה ה' צור עולמים (ישעיה כו, ד) העולם הבא נברא ביו"ד, ועולם הזה בה"א, וזהו בהבראם בה"א בראם ע"ש (מנחות כט, ב), והוא עולם

התשובה עלמא דחירות, ועל כן תשובה נברא קודם עולם הזה (בר"ר א, ד) כי בעולם התשובה ה"א ראשונה נברא עולם הזה, והוא עלמא דחירות:

וכתבתי בשם הרב בוצינא קדישא מו"ה אברהם בן הרב הקדוש בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זללה"ה שהשי"ת צוה לנו לקדש כל מדריגה שביעית שהוא נגד עולם המעשה, ולא לעשות בו שום מעשה, לזכור תמיד שלא להאמין בעשיות מעשה גשמיות, כי הוא בורא עולם הגשמי ומנהיג כרצונו וחפצו, וכן מנהיג הטבעיות הארציות: ועל כן צוה בימים לקדש השבת, ובשנים לקדש שביעית, ואסור לחרוש ולזרוע ולאסוף התבואה ולעשות מעשה הגשמיות שבטבעיות הארץ, ואחר כך למנות שבע שמיטות שהם מ"ט שנה ולקדש היובל שהוא אלמא דחירות שבו נברא העולם, ולהביא הכל לשורש ואפילו מדריגת תחתונים שהמה שוכנים ממש תמיד בטבעיות הארץ ואינם בוטחים בה' כמו הנמכר לעבד, כשמקדשין היובל שנת החמשים שערי בינה עלמא דחירות, וזהו (כה, י) וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, ממש, שהם יושבין תמיד בארציות יוצאים לחירות: ואחר כך (שם יג) אמר בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו, עיין פירש"י ז"ל שזה הפסוק הוא מיותר ללמד וכו', אפשר לומר מפני שזה העולם החמשים שערי בינה עלמא דחירות, הוא עולם התשובה שממנה נברא עולם הזה, על כן כתוב בשנת היובל הזאת תשובו, תעשו תשובה, ותביאו איש אל אחוזתו, על ידי התשובה יבוא איש אל אחוזתו, מקום אחוזתו שלו שהוא שורשו:

ועל פי פשוט שאמר בשנת היובל הזאת הזאת דייקא, זה מורה שזה המצוה נצטוה בשנת היובל, וזהו כשהיו ישראל בהר סיני שם היו בעולם התשובה, כמו שכתב רש"י ז"ל ויסעו מרפידים וכו' מקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני, מה ביאתן למדבר סיני בתשובה, אף נסיעתן מרפידים בתשובה ע"ש ומה שכתבתי שם , הרי שהיו ישראל אז בעולם התשובה, על כן אמר בשנת היובל הזאת, שהיו אז בעולם התשובה, ועל כן לא נשנו מצות יובל במשנה תורה, שאינו זה העולם ולא היה יכול לומר היובל הזאת, ומחמת דיני יובל צריך לומר קודם דיני שמיטה כמו שכתוב (כה, ח) וספרת (לכם) [לך] שבע שבתות שנים וכו':

וזהו מה ענין שמיטה אצל הר סיני, שבשמיטה לא היה צריך לומר בהר סיני שבודאי היה בהר סיני שנאמרה עם היובל שהיה בודאי בהר סיני כמו שכתוב בשנת היובל הזאת, אלא ללמד על הכלל שכולן נאמר פרטותיהן בהר סיני, ועל כן השמיענו זו בשמיטה ולא במצוה אחרת שנאמרה עם היובל ביחד כנ"ל:

והקידוש של שנת היובל הוא העברת שופר ביום הכפורים, שהוא בינה עלמא דחירות, והוא בחודש השביעי ושביעי הוא מדריגת מלכות, ועל ידי זה הוא ממשיך שנת החמשים שהוא יובל נגד חמשים שערי בינה, ביום הכפורים של שנת חמשים, ויום הכפורים שהוא בינה, ועל ידי העברת שופר שהוא מרמז לאילו של יצחק ששרשו בינה, ויום הכיפורים הוא בחודש השביעי, ושביעי הוא מדת מלכות, ועל ידי זה הוא מקדש שנת חמשים וממשיך שנת החמשים אל מדת מלכות מדרגת ארץ, ועל ידי זה וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, ממש, שהם יושבים תמיד בארציות יוצאים כולם לחירות, מפני שממשיך היובל אל הארץ מדת מלכות, ואחר כך אמר בשנת היובל הזאת תשובו וכו': וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתינו וצויתי את ברכתי לכם וכו' וזרעתם את השנה השמינית וכו' והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי (כה, כ-כג), להבין איך שייך שיכתב קושיות היצר בתורה, וגם שאמר והארץ לא תמכר לצמיתות האיך שייך זה למעלה שלא נכתב עדיין נידון גאולת השדה והבית רק אחר כך, וגם שאמר כי גרים ותושבים אתם עמדי אם גר אינו תושב ואם תושב אינו גר:

ונראה דהנה שמעתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוה"ר דוב בער זללה"ה פירוש (כתובות ה, א) גדולים מעשה הצדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, רצה לומר שהשי"ת ברא שמים וארץ וכל העולמות יש מאין, והצדיקים מביאין הכל לשורשם אל האין ועושים מיש אין עכ"ד ודפח"ח :

והנה במעשה המצות צונו הבורא יתברך להסיר מעולם המעשה אמונת העשיה, רק להאמין בו יתברך שהכל מאתו יתברך, וברצונו הוא מוריד שפע ברכה והצלחה אף בלי שום עשיה, וצונו לקדש כל השביעית שהם כנגד עולם העשיה, ולקדש שבתות שהוא יום העשיה כנגד עולם המעשה שלא לעשות בו שום מלאכה, וכן בשמיטות שלא לעשות שום מלאכה בעבודת השדה והכרם ויהיה הכל הפקר, אף הגדילים מאליהם לכל, אף לגוים, שלא להאמין בשום עשיות הגשמיות רק הכל מאתו יתברך, ולהביא כל העולמות אף עולם המעשה לשרשם אל האי"ן, ולהאמין שעולם המעשה מתנהג מעולם המחשבה הוא שער אין: כי אל"ף הוא כתר, ויו"ד הוא חכמה, ונו"ן הוא נו"ן שערי בינה עולם המחשבה עולם התענוג, וידוע שכולם בחכמה עשית (תהלים קד, כד), ואיתא בזוהר (ח"ב רנד, ב) במחשבה אתברירו, וכל העולמות כולם נבראו מעולם המחשבה עולם התענוג שהוא בינה ובכח חכמה, כי חכמה בחינת אב ובינה היא בחינת אם כמו שכתוב (משלי ב, ג) כי אם לבינה תקרא, וצונו הבורא יתברך למנוע המעשה מעולם

העשיה, ולמנוע ממלאכת הארץ כמו שבת בראשית, כמו שפירש רש"י שבת לה' (כה, ב) כשם שנאמר בשבת בראשית, עכ"ל:

ואחר כך למנות שבע שמיטות ובשנת החמשים הוא יובל, עלמא דחירות הוא בינה, כדי להביא הכל אל עולם המחשבה שהוא בינה, אף ארציות הגשמיות שמשם נעשה הכל, כי במחשבה אתברירו, ועל ידי מעשה המצות ואמונתינו בו יתברך אנו מביאין הכל אף ארציות הגשמיות לשורשם שהוא בינה עולם התענוג:

והנה יש שני מיני תענוגים, אחד הוא התענוג של המקבל שמקבל חסרונו, ותענוג השני הוא תענוג של המשפיע, ותענוג השני הוא יותר גדול מתענוג הראשון, כי יותר מה שהעגל רוצה לינוק פרה רוצה להניק (פסחים קיב, א), והנה במעשה המצוה של שמיטה ויובל נחסר שני תענוגים, התענוג של המשפיע כי אי אפשר ליתן לעניים לקט שכחה ומעשרות, וגם נחסר התענוג של העניים המקבלים, שהוא הפקר לכל, אף לבעלים ולעמי הארץ כל זמן שיש בשדה:

וזה שאמר וכי תאמרו מה נאכל, וידוע שכל התענוגים נקרא על שם אכילה כמו שכתוב (בראשית לט, ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל, רצה לומר האיך אפשר להביא אל האי"ן עולם התענוג שממנו נעשה הכל, הלא נחסר שני מיני תענוג בשביעית, הן לא נזרע, רצה לומר שלא נוכל להשפיע לעניים מעשרות לקט שכחה ופיאה הנקרא זריעה כמו שכתוב (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה, ונחסר תענוג המשפיע, ולא נאסוף את תבואתינו, ונחסר תענוג המקבל:

ואמר וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים, והנה לפי פירש"י ז"ל לקצת ששית ולשביעית ולקצת השמינית עד האסיף אינו אלא שני שנים, והברכה יהיה שיהיה די על שלש שנים, ותוכלו להיטיב ולהשפיע למקבלים מהברכה שנתברך בששית לשלש שנים, וזהו והארץ לא תמכר לצמיתות, בעולם המעשה, כי לי כל הארץ, אני בראתי הכל יש מאין, וצריכים אתם להביא הכל לשרשם אל האין: כי גרים ותושבים, עיין פירוש רש"י ז"ל בפרשת חיי שרה על פסוק (בראשית כג, ד) גר ותושב אנכי וכו', ומדרש אגדה (ב"ר נח, ו) אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנו מן הדין עכ"ל, וכן בכאן למשל אם היו נותנין שדה לגר שבא מארץ נכריה, הילך שדה זו ותעבוד בו ששה שנים ובשנה השביעית תחזור לי ולא תעבוד בו, היה מקבל בשמחה גדולה:

וכן כאן אמר כי גרים, הם בבחינת גר והיה לכם לקבל בשמחה גדולה, ותושבים אתם עמדי, רצה לומר אם תרצו לקיים מצותי אתם תטלו הארץ בדין, מחמת שנשבעתי

לאבותיכם לתת לכם את הארץ אם תקיימו מצותי, ועל כן תקיימו מצות שביעית ויובל התלויים בארץ ויהיה לכם הארץ בדין, ואשר אמר בלשון נפעל הן לא נזרע, ולא אמר הן לא זרענו וכו':

אפשר לומר דהנה אמרו רז"ל במסכת סוכה (מט, ב) אין הצדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה, עיין פירש"י ז"ל וז"ל שנותן מעות לעני בעת שהתבואה מצויה למכור, שלא ילכו מעותיו לאיבוד, וזהו החסד שנותן לבו ודעתו לטובתו של עני עכ"ל , וזהו זרעו לכם לצדקה, וקצרו לפי חסד:

ועיין בפרשת תרומה בפסוק (שמות כה, ב) ויקחו לי תרומה, טעם על זה למה אין הצדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה, דאמרו רז"ל (עירובין כב, א) בכל המצות היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט, ב), רק מה שאמרו רז"ל (פאה פ"א מ"א) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, ואלו הן כיבוד אב ואם וגמילות חסדים וכו', ולפי דברי רז"ל בגמרא הני כולהו בכלל גמילות חסדים שייכי, ועל כן גוף הצדקה מה שמחסר ממונו בשביל לקיים המצוה נתן תתן לו וכו' (דברים טו, י), הוא לעולם הבא, כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, רק קצרו לפי חסד שבה, מה שנותן דעתו ולבו לאהבת העני, לעשות לו נחת רוח שישמח במה שיקנה התבואה ולא יצא מעותיו לאיבוד לקנות פת מן הפלטר, זהו הפירות שיש בזה הצדקה ובגמילות חסדים אוכלין בעולם הזה, ועל כן אין הצדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה:

וזהו פירוש בתפילה בברכות יוצר, זורע צדקות מצמיח ישועות, דהצדקה מציל ממות כמו שכתוב (משלי י, ב) וצדקה תציל ממות, וכמו שדרשו רז"ל (שבת קנו, ב) לא ממיתה משונה אלא ממות עצמה, שנפדה בצדקה ממות לחיים, וכיון שמציל הצדקה ממות עצמה שאין לך שבירה גדולה מזה, פשיטא שמציל מחולאים רעים ומכל מיני שבירות כגון הפסד ודומיהן, ומה שמציל הצדקה ממות וכל מיני שבירות בעולם הזה, הוא לפי חסד שבה, וכפי גודל החסד שבה כך היא משתלמת, כמו שאמרו אין הצדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד:

וזהו זרעו לכם, דייקא כלומר הזריעה מן הצדקה יהיה לכם, לכל צורכיכם בעולם הזה, ואתם תקצרו הפירות מן הצדקה לפי חסד שבה, וגוף הצדקה יהיה נשאר לעולם הבא, ומי הוא הזורע הצדקות הוא השי"ת, שהוא זורע הצדקות שנותן לכל אחד ואחד מישראל בעת צרה, ובזה מצמיח ישועות, לשון רבים רצה לומר מן כל השבירות של כל אחד ואחד, יהיה לו ישועה מן הפירות של צדקה:

וזהו (פסחים ח, א) הנותן סלע לצדקה בשביל שיחיה בנו הרי זה צדיק גמור, אף על פי שעושה לטובתו בטובת העולם הזה, כיון שהוא יודע שלא יהנה מן הצדקה רק הפירות כנ"ל, וגוף הצדקה ישאר לו לעולם הבא, ועל כן אמר לשון נפעל וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע, כלומר האיך יהיה לנו תענוג מן הישועות של השי"ת שהוא זורע צדקות שלנו ומצמיח לנו ישועות, כיון שבשביעית אי אפשר לנו ליתן צדקה שהכל הפקר, ואם כן אנחנו לא נזרע מן הצדקות שלנו שהשי"ת יזרע ומצמיח לנו ישועות:

וזהו לא נאסוף את תבואתנו, לא נקבל הצמיחה מן הצדקה, ואמר וצויתי את ברכתי לכם וכו' ועשת התבואה לשלש שנים, ואתם תצטרכו לעצמיכם על שני שנים, כמו שפירש"י ז"ל קצת ששית ולשביעית ולקצת שמינית עד האסיף, והברכה יהיה שיספיק לשלש שנים ויהיו לכם ליתן צדקה, והשי"ת יזרע הצדקה ויצמיח לכם ישועות: או יאמר וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וכו', דהנה אמרו רז"ל (מו"ק כח, א) בני חיי ומזוני לאו בזכותיה תליא אלא במזלא תליא, ופירש האר"י ז"ל (עי' ליקוטי תורה פרשת תולדות ד"ה ויעתר) לאו בזכותיה עולם הזכות אלא במזלא נוצר ונקה הוא כתר, שהוא למעלה מהשגה, כי אף מוח של חכמה אין לו השגה לגמרי כל שכן מה שלמעלה ממנו:

על כן כשידאג אדם על פרנסתו האיך יבוא לו כשרואה בשכלו שמלאכתו או משא ומתן שלו אינו מספיק לפרנסתו, בזה הוא מפסיד לעצמו פרנסתו, כי איך יוכל לתפוס בשכל שלו מהאיך יבוא פרנסתו, ומקום שבא משם הפרנסה הוא למעלה מהשכל, וכשאין מאמין בזה נפסק השפעה אשר למעלה מהשכל:

וזהו שאמר וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, ואמירה הוא במחשבת הלב כמו כי תאמר בלבבך וכו' (דברים ז, יז), וכשאתה מחשב בלבך איך יבא לך הפרנסה בשנה השביעית, בזו המחשבה נפסק הצינור אשר היא למעלה מהשכל, כיון שאינו מאמין שיוכל ליתן לו פרנסה גם בשביעית בצד אחר אשר אין שכלינו יוכל להשיגו, ואז כשתחשבו כך מה נאכל וכו' ויהיה נפסק השפע כנ"ל, אז וצויתי את ברכתי בשנה הששית :

וברכה היא בדבר אשר הוא כבר אצלו אלא שאינו מדוד, כמו שאמרו (ב"מ מב, ב) הנכנס למוד את גורנו אומר, יהי רצון שתשלח ברכה במעשה ידינו, ואף כאן וצויתי ברכתי בשנה הששית ועשת את התבואה, שכבר נעשה, ויבא ברכה ויעשה הברכה את התבואה שיספיק לשלשה שנים, וזהו ועשת, רצה לומר הברכה תעשה את התבואה שכבר היא בגורן, שיספיק לשלשה שנים:

או יאמר וכי תאמרו מה נאכל וכו' וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים, להבין מה שאמר לשלש השנים בה"א הידוע, דהנה הרב המגיד בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה אמר על השנים וחדשים הנזכר בספרים ושם הוא למעלה מהזמן, אלא שנה הוא לשון שינוי מעולם לעולם, וחודש לשון חידוש השכליים:

והנה האר"י ז"ל כתב על פסוק (דברים כח, יב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וכו' ולברך את כל מעשה ידיך וכו', זהו יסוד דאצילות כי הוא מאיר אף בעולם העשיה, על כן כתב ולברך את כל מעשה ידיך, כמו שאמר האר"י ז"ל (סידור ר"ש) על מלך מהולל בתשבחות (ברכת ברוך שאמר), וז"ל זעיר אנפין דאצילות מאיר בבריאה יצירה עשיה, וזה שאמר וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית, זהו יסוד דאצילות, ועשת התבואה לשלש השנים, רצה לומר יאיר וישפיע לכל השלש עולמות שאחריו הם בריאה יצירה עשיה, כי הוא מאיר בהם ויבא הברכה גם לעולם העשיה על כן כתוב בה"א הידוע:

וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעית עד בוא תבואתה תאכלו ישן (כה, כב), לכאורה הוא מיותר כיון שאמר ועשת התבואה לשלש השנים, ממילא החשבון ידוע כמו שפירש"י ז"ל על לשלש השנים ע"ש, ונראה דהנה כתב האר"י ז"ל בסידור (ר"ש סדר מנחה לשבת) על מנוחתם יקדישו את שמך וז"ל ולפי שאין מיין דכרין דאבא ואמא יורדין אם לא על ידי מיין נוקבין דמסירת נפש על קדושת שמו ולפיכך יכוין למסור נפשו על קדושת שמו יתברך באומרו יקדישו את שמיך עכ"ל: וכתבתי לעיל בשם הרב המגיד בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה על שנה הנזכרים, ושם הוא למעלה מהזמן היינו לשון שינוי מעולם לעולם ע"כ, וזהו שאמר וזרעתם את השנה השמינית, כלומר כשאתם רוצים שיזרע השנה השמינית היא בינה, שהיא שמיני מתתא לעילא, ואם אתם רוצים שיהיה זריעה והולדה למטה, כי זווגם תדיר לקיום העולם, אבל להוריד מיין דכרין למטה צריכין למסור נפשם, וכשמוסרים נפשם אז הם למעלה מהעולמות ומהשכליים ובהפקרת גמור:

וזהו ואכלתם מן התבואה ישן, ותרגום אונקלוס ותיכלון מן עללתא עתיקא, כי כשמפקירין עצמן ומוסרין נפשם הם למעלה מהעולמות ומהשכליים, ויונקים מעתיקא שהוא למעלה מהעולמות עד השנה התשיעית, כלומר חכמה שהיא תשיעי מתתא לעילא, עד שיורד הארה משם, ואחר כך עד בא תבואתה, רצה לומר שיבא תבואת ה' ראשונה למטה, תאכלו ישן, תהיו במסירת נפש למעלה מהעולמות כנ"ל, והוא רחום יכפר: כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם

(כה, נה), להבין הכפל, והוה ליה למימר כי לי בני ישראל עבדים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, ולמה לי תו עבדי הם וכו', ונראה על פי פשוט דאמרו רז"ל (ב"ב י, א) בזמן שעושין רצונו של מקום הם בבחינת בנים, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום הם בבחינת עבדים, וזהו הנמכר לעקר בודאי אין זו רצונו של מקום והוא בבחינת עבד:

וזהו שאמר כי לי בני ישראל עבדים, רצה לומר אף על פי שהם בבחינת עבדים הם שלי, והראיה על זה עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, רצה לומר בעת שהוצאתי אותם בודאי היו בבחינת עבדים שהיו עובדין עבודה זרה כפי דברי רז"ל (ילקוט בשלח רמז רלד) שהיה שר של ים מקטרג, הללו עובדים עבודה זרה והללו עובדים עבודה זרה וכו', ואף על פי כן הוצאתי אותם:

וזה ראיה גדולה שהשי"ת אוהב אותנו בעצם אף על פי שאנחנו ח"ו בבחינת עבדים, ואמר אחר כך אני ה' אלהיכם, רצה לומר שלא תקשה אם השי"ת אוהב אותנו אף במדריגה שפילה כזו, למה יצטרך אחד מישראל להמכר את עצמו לעקר, וזהו שאמר אני ה', רצה לומר זהו בחינת רחמים גדולים שלי, אלהיכם הוא בבחינת דין, אף על פי כן הוא רחמים שיוסר אותו הנכרי הנמכר לו ביסורין, וישוב אל ה' וירחם עליו: או יאמר, דהנה הרב בוצינא קדישא מוה"ר דוב בער זללה"ה אמר שמצינו בדברי רז"ל (שבת פח, א; ע"ז ב, ב) שהשי"ת ב"ה כפה על ישראל הר כגיגית, ואמר אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם:

ולמה הוצרך לכך, הלא ישראל אמרו נעשה ונשמע ומרצונם קבלו את התורה , אלא מפני שהיו ישראל אז במדריגה גדולה כזו במוחין גדולין ואמרו נעשה ונשמע, שאמר השי"ת מי גילה לבני רז זה לשון שמלאכי השרת וכו' (שבת פח, א), הראה להם השי"ת שאף על פי שאחר כך יפלו ממדריגתן ויפלו המוחין, שלא יעשו עצמן חפשי מן העבודה והמצות, וכפה עליהם הר כגיגית לומר שהם מוכרחים בעבודה ואף על פי שאינן נהנין מן העבודה שאין להם מוחין, צריכין לעבוד השי"ת כפי יכולתם ומדריגתם במקום שהם עכ"ד, ודפח"ח :

וזהו שאמר כי לי בני ישראל, צריכין לעשות הכל לי לשמי, עבדים, רצה לומר אף על פי שהם בבחינת עבדים במדריגה תחתונה בלי מוחין, אף על פי כן הם מוכרחין בעבודה כפי מדריגתם ויכולתם, וחפץ אני בעבודה כזו גם כן, והראיה על זה עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, רצה לומר בעת שהוצאתי אותם מארץ מצרים, ואף על פי כן נתתי להם מצות פסח ומילה בארץ מצרים כשהיו בבחינת עבדים במדריגה תחתונה, הרי שהשי"ת חפץ אפילו בעבודה זו:

ואמר אני ה' אלהיכם, רצה לומר אני ה', אפילו בזמן אלהיכם, שאני אצליכם בבחינת דין שאין אתם יכולין לעבוד אותי כראוי, אף על פי כן אני ה', וצריכין אתם לעבוד אותי כפי יכולתם:

פרשת בחוקותי

אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו וכו' (כו, ג-ד), והקשו הראשונים הלא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט, ב) ואיך כתוב בתורה שכר מצות ונתתי גשמיכם בעתם וכו', גם יש להבין מה שאמר אצל החוקים תלכו ואצל המצות לשון שמירה, וגם מה שאמר בעתם לשון רבים:

ונראה דהנה האדם צריך לעבוד את השי"ת על פי אמונה, שיאמין שיש בורא שברא כל העולמות ומחיה אותם ומנהיגם כרצונו וחפצו, ושאי אפשר להשיגו ולידע אותו, ואחר כך מתוך העבודה יבין וישכיל כל זאת, שיש בורא שברא כל העולמות ומחיה אותן ומנהיגם ושאי אפשר להשיגו, כמו שכתבתי (שמות פר' תרומה ד"ה תנדב"א בשעה שאמרו) על פסוק נעשה ונשמע:

וחוקי התורה צריך לקיימם באמונה לבד בלא טעם, כמו שפירש רש"י ז"ל בפרשת חוקת (במדבר יט, ב) לפי שהשטן ואומות העולם מונין וכו' (עיין תנחומא חקת ח; ובמדבר רבה יט, א), ובחינת אמונה נקרא בספרים רגלים , כמו שרגלים מעמידין את האדם, כן אמונה ברוחניות, לפיכך כתיב לשון תלכו בחינת רגלים, כלומר שתקיימו החוקים בבחינת אמונה לבד ולא תהרהרו אחר טעם:

ואת מצותי תשמרו, שצריך לשמור את המצות בעת עשיתה מכל מיני פניות וגבהות ח"ו וממחשבות רעות, וגם אחר עשיתה צריכה שימור כי על ידי המצוה מדבק בהשי"ת, ועל כן נקראת מצוה לשון דביקות כמו צותא חדא (עי' קידושין סג, א וברש"י ד"ה ליהוי), ואמרו חז"ל (סוטה כא, א) עבירה מכבה מצוה, וצריך לשמור אחר עשיתה מעבירה שלא לכבותה לבטל דביקות השי"ת ח"ו:

ואם תקיימו המצות כתיקונם, דהיינו החוקים באמונה לבד בחינת רגלים, ושמירת המצות כאמור, אז ונתתי גשמיכם בעתם, דהנה יש אדם שרוצה לעשות מצוה באמת בחשקת גדול ויש לו מניעת, למשל שרוצה ליתן צדקה ואין לו או מחמת מניעת הגוף, וזהו שאמר אם תקיימו מצותי כתיקונם אז אתן לכם שכר מצוה, רצה לומר שתעשו כל

המצות שאתם רוצים בלי שום מניעה מדבר גשמי מחמת מניעת הגוף או ממון, וזהו פירוש (אבות פ"ד מ"ב) שכר מצוה מצוה:

וזהו ונתתי גשמיכם, רצה לומר אתן גשמיות שלכם הצריכים לקיום המצות, בעתם, של העשיות המצות, ולא יהיה לכם שום מניעה מדבר גשמי, ונתנה הארץ יבולה, דהנה השי"ת ב"ה עשה האדם מעליונים ותחתונים, נשמה מעליונים וגוף מתחתונים (בר"ר ח, יא) לעבדו ולקיים מצותיו:

והנה הכתוב המשיל (דברים כ, יט) כי האדם עץ השדה וכו', וזהו הנשמה שנקראת אדם נמשלה לעץ השדה, וגוף נקרא בשר אדם כמו שכתב בשער הקדושה (ח"א שער א) דע כי גוף האדם איננו האדם כמו שכתוב (שמות ל, לב) על בשר אדם לא ייסך ע"כ, וזה שאמר כשלא יהיה לכם שום מניעה בעשיות המצות משום דבר, אף מדברי גשמיים אז ונתנה הארץ, רצה לומר הגוף, יבולה, ועץ השדה, הוא הנשמה יתן פריו וימלא כוונת הבריאה על ידי עבודתכם וקיום המצות בלי שום מניעה כאמור:

או יאמר אם בחוקותי תלכו וכו', להבין מה שאומר ועשיתם אותם לכאורה מיותר בוודאי המצות צריכין לעשותם, וגם מה שאמר גשמיכם וכי הגשמים שלהם, וגם מה שאמר ואכלתם לחמכם לש[ו]בע היפך הקללה ואכלתם ולא תשבעו, והוה ליה למימר ואכלתם לש[ו]בע מהו לחמכם:

ואפשר לומר דהנה הרב הקדוש בוצינא קדישא מו' דוב בער זלה"ה אמר פירוש הפסוק (במדבר י, ב) עשה לך שתי חצוצורות כסף, כלומר שתחשוב תמיד שאתה חצי צורה בלעדו יתברך והוא המשלים אותך, וכן אתה משלים הצורה עליונה שהוא כמו חצי צורה בלעדך עכ"ד , וכן אמר בתיקונים צורה עליונה לא אשתלים עד דמברי אדם: והנה כתבתי כמה פעמים (פר' ויצא ד"ה וישכב ופר' צו ד"ה וידבר) בשמו שהאדם אין צריך להשתדל רק שיהיה לו יראה בשלימות, וכמו שכתוב (דברים י, יב) מה ה' אלהיך וכו' כי אם ליראה וכו', וכשיהיה לו יראה בשלימות, בא לו ממילא מדת אהבה מאת השי"ת, כי בחינת יראה נקרא אשה יראת ה' (משלי לא, ל) ובחינת אהבה הוא בחינת דכר, ודרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, א) עכ"ד ודפח"ח: ואפשר לומר לפי דבריו מה שאמרו בגמרא (עי' סוטה יד, א; שבת קלג, ב) הדבק במדותיו מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון, והאדם הרוצה לדמות אליו יתברך ולהדבק במדותיו אי אפשר לו להדבק בו אלא בשנים עשר מדותיו, היינו מן רחום ולמטה, אבל לא להדמות ולהדבק באל שהוא ראשונה מן הי"ג, זה אי אפשר לעשות האדם לעצמו,

ונמצא כשמדבק האדם שנים עשר מדותיו אל השלש עשרה מדות של השי"ת נעשה כ"ה, הוא מדת יראה הנקרא כה:

וזה צריך האדם להשתדל ולהדבק בשנים עשר מדותיו אליו יתברך, עד שנעשה האדם בחינת יראה הנקרא כה, ואחר כך בא אל האדם מדת אהבה מאת השי"ת, ונותן לו בחינת אל הוא בחינת אהבה חסד אל כל היום (תהלים נב, ג), וכמו שאמרו רז"ל (מגילה יח, א) מלמד שהקב"ה קראו ליעקב אל, וכתבתי (בראשית פר' חיי שרה ד"ה או יאמר וכל טוב) פירושו שקראו אל בחינת בחינת משפיע, שהוא יתברך מקבל תענוג ממנו, ונמצא האדם כשנתן לו השם יתברך מדת אהבה מדת אל אז הוא י"ג, וכשמדבק עצמו בכל י"ג מדותיו אל השי"ת י"ג וי"ג הוא כ"ו, ואז הוא צורה שלימה, ואז השי"ת מקבל תענוג מן האדם:

ובשביל תענוג זה ברא כל העולמות בהשתלשלות עד העולם הזה, לברוא את האדם במלבוש הגוף ככל ברואי עולם הזה, ולעשות מעשה הגשמיות אכילה ושתיה ושינה ומשגל ככל ברואי עולם הזה, אבל ברואי עולם הזה הם ממלאים תאותם בתענוגי הגשמי עם היצר הרע, והאדם צריך גם כן לעשות מעשה המשגל עם היצר לעבוד השי"ת לקיים מצות עשה, ולעשות יחוד וכמו שכתבתי בפרשת אחרי בפסוק (יח, ו) איש איש אל כל שאר בשרו ע"ש:

ואיתא בתיקונים בסוף תיקון שבעין (קלז, ב) למלכא דהוה ליה שלוחא מהימנא, והוה בעו למיהב ליה אגרא, אמר לחייליו אנא בעינא לשלטאה האי שליחא דילי עלייכו בגין דאיהו מהימנא וכו', ויהא ברעו דלכון דאנא אשרי שמי עליה וחותמא דילי בידיה דאיהו חותם הברית, מלאכייא דסטרא ימינא ברכו ליה ואמרו נעשה ונשמע וכו', והוו אחרנין דהוו שנאין ליה ואמרו מה אנוש וכו' (תהלים ח, ה), ולאו דאינון אלין עזא ועזאל אלא אחרנין דאתכללו עמהון עכ"ל:

והנה השי"ת ברא האדם כדי להדבק בו יתברך במדותיו, ולעבוד אותו במעשה הגשמיות, ו[ל]נצח ו[ל]הפיל כל המקטריגים עליו, והשליט אותו על כל המוני מעלה משרתיו הקדושים והוא כמו גזירה וחוקה עליהם, ואף המלאכים מסטרא ימינא שקבלו ואמרו נעשה ונשמע אף שלא היו יודעין הטעם, קבלו לעשות רצון קוניהם כמו חוקה וגזירה ואמרו נעשה ונשמע, ואם האדם היה מתאמץ נגד היצר הרע לעשות רצון קונו, זה הרצון וחוקה של השי"ת שברא אותו להדבק במדותיו ולעבוד אותו אף במעשה הגשמיות, זה הרצון היה מסייע לאדם לעשות רצונו יתברך:

וקצת ראינו על זה מקושית הספרים (עי' רמב"ם הלכות תשובה פ"ה ה"ה) הלא ידיעת השי"ת מזיק לבחירה, ותירוצם שאינו מזיק הידיעה לבחירה, ואני קרבתי זה התירוץ אל השכל במקום אחר (שמות פר' בא ד"ה והבאתי אתכם) וזה הוא שאינו מזיק הידיעה לבחירה מפני שחפץ השי"ת שילך האדם בדרכו ככוונת הבריאה, אבל כשמתאמץ האדם עם בחינת יראתו של השי"ת לעשות רצונו יתברך, בודאי רצון הבורא יתברך מסייע לו, וכן אמרו בגמרא (סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר וכו' ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו וכו':

והנה בחינת יראה הוא בחינת אמונה, בחינת רגלים, וזהו שאמר אם בחוקותי, שגזרתי על בריאת האדם עם מלבוש הגוף כדי שיקבל עליו עול מלכותי ויראתי, תלכו, ותקבלו עליכם מדת יראתי למלאת כוונת הבריאה, ולעבוד אותי אף במעשה הגשמיות, תזכו למדת אהבה מאתי, ואז את מצותי תשמרו:

כי זה החילוק בין עובד מיראה לעובד מאהבה, כשעובד מיראה אינו מחויב לרדוף אחר מצות לעשותם, אלא מצוה שבא לידך אל תחמיצנה וכמו שאמרו במדרש (מכילתא פרשת בא מס' דפסחא פ"ט), בר משלום צריך לרדוף שנאמר (תהלים לד, טו) בקש שלום וכו', אבל העובד מאהבה אף על פי שאינו מחויב יושב ומצפה מתי יבא לידי המצוה שיקיים אותה, ולעשות נחת רוח אליו יתברך כמו שכתבנו במקום אחר (פר' אחרי ד"ה ולא יזבחו):

וזהו ואת מצותי תשמרו, לשון (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר, כלומר תזכו למדת אהבה ותמתינו ותאמרו מתי יבא לידי המצות לעשות רצונו יתברך, וכשיהיו עובדין השי"ת באהבה ויראה ביחד הוא בחינת ו"ה ויעשו יחוד בכל הדברים ואף בדברים הגשמיים יעבדו את השי"ת:

וזהו ועשיתם אותם, אף בעשיות הגשמיות תעשו אותם בחינת אהבה ויראה, ואז נתתי גשמיכם, הגשמיות שלכם, בעתם, בזמן הזווג היינו בלילי שבתות, ונתנה הארץ, מדת יראה, יבולה, ועץ השדה, הוא נשמת האדם הנקרא עץ השדה יתן פריו: ואמר אחר כך ואכלתם לחכמם לשבע, דהנה כתוב בספר הפלאה בפתחי זעירתא החילוק שבין תענוג גשמי לתענוג רוחני, שבדבר גשמי כשהוא שבע אי אפשר להתענג יותר, ואם מתענג יותר מזיק לגוף כמו אכילה גסה ומותר המשגל, אבל בתענוג הרוחני אף כשהוא שבע בתענוג יוכל להתענג יותר ויותר, וזהו (בזמר 'כל מקדש' לליל ש"ק) עם מקדשי שביעי ישבעו ואף על פי כן יתענגו יותר ודפח"ח:

וזהו שאמר כשתעבדו את ה' אף בגשמיים, ואז ואכלתם הוא לשון תענוג, כי כל התענוגים נקרא על שם אכילה וכמו שכתוב בפסוק (ירמיה טו, טז) נמצאו דבריך ואוכלם וכו', וזהו ואכלתם, יהא לכם תענוג, לחמכם, הוא תענוג הגשמי, לשבע, אף כשתהיו שבעים, כי יהיה הכל מצות ה' ותעבדו אותו יתברך עם כל התענוגי הגשמיים, לא בשביל הנאת הגוף כלל כנ"ל:

ונתתי גשמיכם בעתם (כו, ד). עיין פירוש רש"י ז"ל בעתם, בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון בלילי שבתות עכ"ל, וקאי בעתם על ישראל, בשעה שיש הנאה לישראל, וכאילו הם קבעו זה העת, והנה יש להבין על תפלת כהן גדול שהתפלל ואל יכנסו לפניך תפלת של עוברי דרכים (יומא נג, ב), שהם מתפללין שלא ירדו גשמים בהליכתם, הלא יכול השי"ת למלאות שאלתם שלא לירד בעת נסיעתם וירד המטר בליל שבת בשעה שאין בני אדם הולכים:

ונראה דפירוש ואל יכנסו לפניך תפלת עוברי דרכים, היינו בני אדם שרוצים לעבור דרך התורה, ומתפללין להשם יתברך שיעזור בהם, כענין גנבא אפומא מחתרתא רחמנא קריא (ברכות סג, א עפ"י גירסת הע"י), וזהו אל יכנסו לפניך ולא יצליחו לדבר עבירה, ובלשון הרבים אמר עוברי דרכים לכל אחד ואחד שהתפלל שתעשה לו רצונו, ואינו בדרך התורה ואינו נכון לפניך לעשות כן, לא יכנסו לפניך תפלתו: ואל תשיבנו מה שאמרו בגמרא (תענית כד, ב) בר' חנינא בן דוסא שהלך בדרך, אתא מיטרא, אמר רבונו של עולם כל עולם בנחת וחנינא בצער, פסק מיטרא, וכשבא לביתו אמר רבונו של עולם כל העולם בצער וחנינא בנחת, אתא מיטרא, אמר רב יוסף מאי אהני צלותא דכהן גדול לגבי ר' חנינא בן דוסא, הרי שפירוש אל יכנסו לפניך תפלת עוברי דרכים שהתפלל כהן גדול כפשוטו, כשהם מתפללין שלא ירדו גשמיכם לא תשמע להם, ואם כן קשה למה לא ישמע להם, שהם מתפללין שירד המטר בליל שבת: ונראה באמת הפירוש כנ"ל, שאל יכנסו לפניך תפילות עוברי דרכים, שמתפללין בדבר שאינו נכון לפניך לעשות כן, אל תשמע להם, וממילא אם הם מתפללים שלא ירדו גשמים בשעה שצריכין לגשמים, גם כן לא תשמע להם, כי כשיורדין הגשמים הכל שמחים, וכשנפסק הגשם בשעה שצריכין לגשמים הוא צער לישראל, כמו שאמר ר' חנינא בן דוסא רבונו של עולם כל העולם בצער וחנינא בנחת, ומהו הצער של כל העולם שנפסק הגשם בשעה שצריכין לגשמים: ואינו נכון לפני השי"ת לעשות כן, להתפלל על עצמו שלא יהיה לו צער וכל עמו ישראל יהיו בצער, וכשמתפללין כך אל תשמע להם, ורבי חנינא בן דוסא התפלל כך, שלא יהיה לו צער בדרך, ועד שבא לביתו היה כל העולם בצער, עד שהתפלל בעצמו שלא יהיה

צער לעולם ונענה, וזהו מאי אהני תפילת כהן גדול לגבי ר' חנינא בן דוסא: אבל בכאן אמר אם בחוקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם, יהיה המטר יורד תמיד בלילי שבת, ולא יהיה צער לעוברי דרכים, ולא יצטרכו להתפלל לצער את ישראל בפסיקת המטר כנ"ל, ור' חנינא בן דוסא שהתפלל להנצל מצער, ולצער את הרבים, בודאי כוונתו לשמים ולא להנאת עצמו, כי כל ימיו לא חש להנאת עצמו כמו שאמרו רז"ל (ברכות יז, ב) יצא בת קול ואמר כל העולם ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין ממעלי שבתא וכו', הרי שלא חש להנאת עצמו כלל רק לטובת ישראל התפלל תמיד, ולעצמו הסתפק במיעוטא דמיעוטא רק כדי לקיום הנפש: וזה שהתפלל שיפסיק הגשם, מסתמא הרגיש בגופו שלא יוכל לסבול צער ירידת גשמים, וירא שח"ו יחלה ולא יוכל לעבוד ה' ולהתפלל על בניו, על כן התפלל על פסיקת הגשמים אף על פי שהוא צער לישראל, כמו שאמרו ז"ל (מנחות צט, ב) פעמים שבטולה של תורה זהו קיומה, אף כאן התפלל על פסיקת הגשמים הבאים בזכותו כמאמר הבת קול, שלא יחלש כוחו, ויוכל להתפלל על ישראל ולהשפיע להם ולשמח אותם: ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם (כו, ה), להבין מה זה הברכה שיאכלו וישבעו הלא זה הוא דרך הטבע, ומה שנאמר בקללה (כו, כו) ואכלתם ולא תשבעו, באמת הוא היפך דרך הטבע, כמו שכתוב במדרש שמואל (אבות פ"ג מי"ח) בשם החסיד שהרשעים גורמים נסים בעונותיהם ולשנות דרך הטבע, האין לך גדול מנס ואכלתם ולא תשבעו עכ"ד, ואם כן למה כתוב בברכה ואכלתם לחמכם לשובע, וגם האיך שייך וישבתם לבטח בארצכם למה שמעלה:

ונראה דבאמת החילוק שבין תענוג הגשמי לתענוג הרוחני, בדבר מצוה ועבודה, שבכל תענוג הגשמי כגון אכילה ומשגל כשמשביע עצמו יותר מכוחו, נמאס בעיניו בפעם ההוא, אבל בתענוג הרוחני מחמת מצוה ועבודה, מה שהוא יותר שבע ממצות וממעשים טובים תאב יותר ומתלהב יותר, כמו שאמרו (ברכות מ, א) כלי מלא מחזיק וכו': וכל התענוגים נקראים על שם לחם, וזהו שאמר בברכה ואכלתם לחמכם, רצה לומר התענוג שלכם יהיה לשובע, אף כשאתם שביעים יהיה לכם תענוג, כי תתענגו תמיד בתענוג הרוחני בתורה ובמצות ותשבעו תמיד, ואף על פי כן יהיה לכם לתענוג, ובאמת אמרו רז"ל (תמיד לב, א) הרוצה להחיות את עצמו, ימית עצמו וכו', כי מה שמחיה הנשמה צריך לשבר את הגוף, וכאן הבטיח בברכה שיהיה לכם תענוג הרוחני תמיד מתורה ומצות, ואף על פי כן לא תצטרכו לשבר את הגוף אלא וישבתם לבטח בארצכם, רצה לומר בארציות שלכם היינו הגוף, תשבו לבטח:

ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם (כו, ו), ולהבין התקשרות הפסוק מתחלה ועד סוף, נראה כי שלום הוא מדת יסוד וארץ הוא מדת מלכות, ואמר שלא יהא פגימת הברית ויהיה זווג יסוד ומלכות פה אל פה, וזהו ונתתי שלום בארץ:

וידוע כשנעשה זווג יסוד ומלכות אז יתפרדו כל פועלי און, וזהו ושכבתם ואין מחריד, כי יתפרדו כל פועלי און, ואמר עוד בברכה שלא יהיה לכם הרהורי עבירה, כי יתבטלו מוחין דקליפה הם חכמה דקליפה, וממילא לא יהיה לכם הרהורי עבירה, וידוע (ראה בפרדס שער ערכי הכינויים פ"ח) דחכמה נקרא חיה, וזה לעומת זה עשה אלהים (קהלת ז, יד) וחכמה דקליפה נקרא חיה רעה, וזהו והשבתי חיה רעה מן הארץ, שלא ישלטו במדת מלכות הנקרא ארץ, ועל ידי זה לא יהיה לכם הרהורי עבירה ולא יפגמו הברית קודש:

וחרב לא תעבור בארצכם, ודרשו חז"ל (תענית כב, ב) אף חרב של שלום, רצה לומר כשלא תפגמו אות ברית אף במחשבה, ואז לא תצטרך חרב של פיפיות לתיקון אות ברית, וזהו וחרב של שלום, רצה לומר לתקן מדת שלום מדת הברית הנקרא שלום זהו חרב של פיפיות, גם כן לא תעבור בארצכם, כי לא תצטרכו לתיקון כשלא תקלקלו אות ברית כנ"ל :

ופניתי אליכם [וכו'] והקימותי את בריתי אתכם (כו, ט), ואפשר לומר ופניתי אליכם, רצה לומר אהיה עמכם פנים בפנים, כי בקללה ח"ו נאמר (דברים לא, יח) ואנכי הסתר אסתיר פני וכו', וכאן בברכה נאמר ופניתי אליכם, רצה לומר אהיה עמכם פנים בפנים בלי הסתרת פנים ח"ו, והקימותי את בריתי אתכם, רצה לומר ההתקשרות שיש לי עמכם, יהיה לו תקומה, כי יהיה התקשרות פנים בפנים ולא ח"ו אחור באחור שהוא בבחינת דין, רק בבחינת רחמים:

והפרתי אתכם והרבתי אתכם (כו, ט), עיין פירוש רש"י ז"ל וז"ל והפרתי אתכם בפריה ורביה, והרבתי אתכם בקומה זקופה עכ"ל, ויש לפרש והרבתי אתכם כענין שכתוב במדרש (איכ"ר א, ד) רבתי עם (איכה א, א), רבתי בדיעות, רצה לומר שהיה להם דעת ושכל רחב:

וזהו והפריתי אתכם, בפריה ורביה, שלא תהיו עקרים בגוף, והרבתי אתכם, בדיעות ושכל רחב, שלא תהיו עקרים בשכל, ותחדשו חדושים בתורה וביראה בלימוד של אמת ובצרופים של אמת:

ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו (כו, י), נראה לפרש דבאמת תענוג תמידי אינו תענוג, מפני שהוא רגיל בזה התענוג וישן זה התענוג אצלו ונעשה אצלו כטבע, ואינו תענוג רק בדבר חדש שלא היה לו, אבל בדברי תורה אמרו רז"ל (עירובין נד, ב) כל זמן שאדם הוגה בה אף בדבר ישן מוציא טעם חדש:

וזהו ואכלתם ישן נושן, כי כל התענוגים נקראים על שם אכילה, וזהו ואכלתם, שיהיה לכם תענוג מישן נושן, כי תמצאו בו תענוג חדש וטעם חדש שלא הייתם יודעים עד הנה, וישן מפני חדש תוציאו, יש לפרש דהנה תרגום אונקלוס על ישן עתיקא, והוא רצון עליון, ושם מה נקרא מה החדש, וזהו שאמר שיהיה אתכם בחינת מה ואין, ואז תגרמו להתגלות רצון עליון, וזהו וישן, כלומר עתיקא רצון עליון, מפני חדש, שיהיה לכם בחינת מ"ה החדש, תוציאו, רצון עליון:

ונתתי פני בכם ונגפתם לפני אויביכם ורדו בכם שונאיכם ונסתם ואין רודף אתכם (כו, יז), ויש לפרש על פי ברכה, ונתתי פנים של שוחקות, פנים של צהובות כמו שפירש רש"י ז"ל על פסוק (במדבר ו, כה) יאר ה' פניו אליך (במד"ר יא, ו): ונגפתם לפני אויביכם. ולכאורה הוה ליה למימר ונגפתם מפני אויביכם, ויש לפרש על דרך שכתוב בפרשת בשלח (שמות יד, ב-ג) דבר אל בני ישראל וישובו ויחנו לפני פי החירות ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר, ועיין פירוש רש"י ז"ל שם לפני בעל צפון, הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותם ע"ש, ועל מלת ונגפתם פירוש בתרגום אונקלוס ותתברון לשון שבירה, וזה שאמר ונגפתם לפני אויביכם, שיהיה לכם שבירה לפני אויביכם, שהם יסברו שיש לכם שבירה, וכדי להטעותם וירדפו אחריכם ויפלו לפניכם:

ורדו בכם שונאיכם. ורדו לשון ירידה כפשוטו, רצה לומר תיכף כשירצו להרע לכם, לא יוכלו להרע לכם ואדרבה יהיה (לכם) [להם] תיכף ירידה, ונסתם ואין רודף אתכם, דיש שבא לו טובה גדולה והתרוממות ועל דרך (משלי טז, יח) לפני שבר גאון, ותיכף רודף אחריו השבירה, לפיכך אמר ונסתם לשון התרוממות כמו (ישעיה סב, י) הרימו נס, כלומר תרימו בהתרוממות גדול, ואין רודף אתכם, לא יהיה לכם אחר התרוממות שום רדיפה ושבירה כלל:

ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאותיכם (כו, יח), להבין לשון עד אלה, וגם שהוא מיותר והוה ליה למימר ואם לא תשמעו לי, וגם מלת לי הוא מיותר:

ונראה לפרש על פי ברכה, דהנה אמרו רז"ל (נזיר כג, ב) גדולה עבירה לשמה ע"ש, והנה בוודאי מה (שהותרו) [שהתירו] רבותינו ז"ל לעשות עבירה לשם שמים היינו בעבירות שבין אדם למקום, אבל לא בעבירות שבין אדם לחבירו כגון לגזול את חבירו כדי שיבוא מזה איזה דבר מצוה זה בודאי אסור, ואמרו רבותינו ז"ל (יבמות כא, א) קשה עונשן של מדות יותר מעריות שבזה נאמר אל ובמדות נאמר אלה: וזה שאמר ואם עד אלה, רצה לומר כל התורה עד עבירות שבין אדם לחבירו הנקרא אלה, לא תשמעו לי, רצה לומר שלא ישמעו למצותי ולא תעשו אותם לי לשמי, רצה לומר בשבילי לא תעשו אותם, בשביל שיבא מזה איזה מצוה גדולה או קדוש השם, ויספתי ליסרה אתכם וכו', כי ידוע לכל שאם אדם עושה מצוה גורם השראת השכינה בישראל, ואם ח"ו להיפך גורם ח"ו הסתלקות השכינה מעל ישראל: ואתם כשלא תשמעו למצותי בשבילי ויספתי ליסרה אתכם, רצה לומר שאוסיף לקשר אתכם השכינה הנקרא שבע, כי הוא מדריגה שביעית, ואוסיף לקשר עמכם השכינה על חטאותיכם, רצה לומר בשביל חטאותיכם, רצה לומר בשביל החטאים שלכם שעשיתם בשבילי אוסיף לקשר אתכם השכינה הנקרא שבע כו': ומה שאמר לשון ויספתי, כי זה יותר חשוב לפני השי"ת כשמלביש עצמו בבגדים צואים הוא העבירה ומפקיר עצמו, וכוונתו לקדש שמו יתברך לעשות לו נחת רוח, וזה מורה גודל התשוקה, ורחמנא לבא בעי (סנהדרין קו, ב; זוה"ק ח"ב קסב, ב) והיוצר הרואה יחד לבם חשוב בעיניו יותר ממה שעשה מצוה בלי תשוקה גדולה, ועל כן אמרו חז"ל לשון גדולה עבירה לשמה, כלומר גדולה יותר ממה שעשה מצוה בלי תשוקה גדולה, ועל כן אמר בכאן הלשון ויספתי ליסרה לשון תוספת כנ"ל:

או יאמר ואם עד אלה וכו' אחר כך אמר ושברתי את גאון עוזכם ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה (כו, יח-יט), להבין מה שאמר שמיכם כברזל משמע שהשמים שלהם, הלא כתיב (תהלים קטו, טז) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, ובאמת אם האדם הוא צדיק והולך בכל הדברים בדרך הישר אמרו רבותינו ז"ל נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, אבל לא שייך זה כאן שאמר ואם עד אלה לא תשמעו לי: ונראה דהנה קבלנו מפי ספרים ומפי סופרים שהקללות מרומז בהם ברכות ההולכים בדרך הישר לפני השי"ת, וכן שמעתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא המפורסם מו"ה דוב בער זללה"ה על פסוק (כו, כט) ואכלתם בשר בניכם ובנותיכם על פי ברכה, ואכלתם, שיהיה לכם תענוג, כי כל התענוגים נקרא על שם אכילה, כלומר שיהיה לכם תענוג מבשר בניכם ובנותיכם, מן בשורות טובות שיאמרו לכם מבניכם ומבנותיכם עכ"ד ודפח"ח:

וכן נראה מהגמרא דעבודה זרה (ה, א) שאמרו למימרא אילו לא חטאו לא הוו מיתו, והא כתיב פרשת נחלות, ומשני על תנאי, וכן הקללות נאמרו על תנאי ואם יקיימו יהיו ברכות, וגם דאמר ויספתי ליסרה אתכם וכו' ונתתי וכו', ובאמת מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכה ג, לח) עיין פירוש רש"י ז"ל באיכה ג' (פ' לח) : אלא שאמר הלשון שיעשה השי"ת בעצמו הברכות המרומז בהם, אם יקיימו התורה יברך את עמו ישראל, ולפי שכתבתי למעלה אם עד אלה לא תשמעו לי וכו' ויספתי ליסרה אתכם וכו', כלומר שאם תפקרו עצמיכם בשביל אהבת הבורא, ותלבשו בגדי צואה ותלכו למקום טנופת בשבילי אז ויספתי ליסרה וכו', כלומר יגדל שכרכם כנ"ל: וכתבתי למעלה כשהאדם במעלה העליונה בעבדות הבורא, צריך ליזהר ולפחד תמיד שלא יבא לו ח"ו מחשבת גדלות מזה, כי אז ח"ו יפול מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, כי אז מסתלק ממנו השי"ת כי אין אני והוא יכול לדור (סוטה ה, א), על כן אמר אחר כך אף על פי שתהיו במדריגה גדולה אני אעשה זאת שלא תפחד מן גדלות, ושברתי את גאון עוזכם, אני אשבר את מחשבת גדלות והתרוממות בשביל עוזכם וחזקיכם בעבודתי: ונתתי שמיכם כברזל, דהנה רש"י ז"ל כתב בפרשת בראשית (ב, ז מב"ר יב, ח) שביום הראשון נבראו שמים וארץ בשני וכו', הוזקק בששי לברוא אדם מן הארץ, ויפח באפיו נשמת חיים מעליונים ע"ש. ובחינת נשמה שבאדם הוא בחינת שמים שבאדם, שהוא מעליונים, והגוף הוא מהארץ, וזהו שאמר ונתתי שמיכם, כלומר שיש בכם לא יחפצו לשום הנאה ותענוג מן העבודה, אלא הכל יהיה כוונתכם שיהיה להשי"ת נחת רוח ותענוג, וזהו כברזל:

ושמעתי במקום אחר ראשי תיבות ברזל, הם שמות אמהות בלהה רחל זלפה לאה, ואף כאן נאמר זה ראשי תיבות כלומר שבחינת שמים הם הנשמות, לא יהיו חפצים להנות ולהתענג מן העבודה אלא יהיה כמו אמהות, שהיו חפצים להזדווג ליעקב אבינו כדי להעמיד שבטי י"ה שיהיה נחת להשי"ת:

וכן ארציכם, הבחינת הגוף שלכם, לא יחפץ הנאה ותענוג לגוף, אלא יהיה כנחושה, בבחינת נחש אשר עפר לחמה, ואפילו אוכלת כל המעדנים אין לה תענוג, כי בכל המעדנים אינה טועמת אלא טעם עפר, כי יהיה בחינת ארציכם, שלא ירצה להתענג בהנאה גשמיות, אלא ארציכם, ירצה להיות בחינת נחש בכל התענוגים: וכן שמעתי בשם הבעל שם טוב זללה"ה פירוש (יומא כג, א) כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש, רצה לומר שיהיה נוקם ונוטר, אבל לא יהיה לו תענוג והנאת הגוף מזה, אלא יהיה בהנאה כמו נחש אשר עפר לחמה ואין לה שום הנאה משום דבר ע"כ ודפח"ח:

או יאמר ואם עד אלה וכו' ותם לריק כוחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו (כו, יח-כ), מה שאמר ותם לריק כוחכם אין לו פירוש והתקשרות אל מה שאמר לפניו ולאחריו, וגם דאמר לא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ וכו', ובברכה אמר (כו, ד) ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו, אמר הארץ סתם ולא אמר ארצכם, וגם אמר ועץ השדה ולא אמר ועץ הארץ וכו':

ואפשר לומר לפי הקדמתינו וקבלתינו שהקללות נאמרים על תנאי ככל הפרשיות שבתורה כגון פרשה נחלת וכמו שאמרו בגמרא (ע"ז ה, א), ופשיטא הקללות הנאמרים בתורה אם יקיימו ישראל התורה מרומז בקללות עצמם ברכות, ועיין מה שכתבתי למעלה על פסוק בברכות (כו, ו) והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם, דחכמה נקרא חיה שמחיה בעליה (עי' קהלת ז, יב), וזה לעומת זה עשה אלהים (שם שם יד), וחכמה דקליפות נקראת חיה רעה:

ועל ידי חכמה דקליפות באים לאדם הרהורי זווגי שפלים, ובא ח"ו להוצאת זרע רחמנא ליצלן ולשאר פגימת הברית, שנפל לתאות תענוגי הגשמי של היצר הרע, וח"ו משפיע אהבה רעה שלו הגשמיות ליראה רעה ארצות הגשמיות הנקרא יראה רעה, וזה שאמר בברכות והשבתי חיה רעה מן הארץ, את רוח הטומאה אעביר מן הארץ (זכריה יג, ב) ולא יהיה לכם מחשבות הרהורי זווגי שפלים כלל, רק תהיו תמיד דבוקים אל חכמה הקדושה ולאין, ולא תפגמו את ברית קודש לעולם, ועל ידי זה וחרב לא תעבור בארצכם, לא תצטרכו לתקוני ברית קודש ע"ש:

וכתבתי למעלה (פר' מצורע ד"ה או יאמר זאת תהיה) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, כלומר שאי אפשר לאדם לעבור עבירה בעוד שהשי"ת עם האדם כמו שאמרו בגמרא (סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וכו', אלא שהיצר מביא לאדם תחלה מחשבת גדלות, ואז הקב"ה מסתלק ממנו כמו שאמרו בגמרא (סוטה ה, א) כי אין אני והוא יכולין לדור וכו', וכמו שכתבתי כמה פעמים (פר' ויקרא ד"ה אדם וכו', פר' קדושים ד"ה דבר וכו'), וכשמסתלק ממנו הקב"ה אז עושה עמו היצר כרצונו: וזה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, מחשבת גדלות, כי כל גיאה שוטה, ואז יוכל האדם לחטוא, ובפרט בפגימת הברית כשנכנס בו רוח שטות היינו גדלות אז יכשל בעריות, וכמו שאמרו בגמרא (סוטה ד, ב), אבל כשאין בו מחשבת גדלות לא יכשל בפגימת הברית, ואינו משפיע אהבה רעה ליראה רעה, כי הוא דבוק אל חכמה הקדושה ולמעלה, ואז עובד השי"ת עם היצר הרע, היינו תענוגי הגשמיות זווג הגשמי לעשות רצון הבורא יתברך, כדי לקיים מצות פרו ורבו ועושה יחוד בזווגו הגשמיות: וזה שאמר

ושברתי את גאון עוזכם, אשבר הגאוה והגדלות שלכם, ולא תכשלו בפגימות הברית ולא תשפיע אהבה רעה ליראה רעה, אלא תהיו דבוקים לחכמה ולמעלה, וזה ונתתי שמיכם, הגשמיות, היינו אהבה רעה, כי שמים נקרא בחינת אהבה, ושמיכם נקרא אהבה, תענוגי הגשמי יהיה כברזל כנ"ל, פירוש ברזל כי לא תהיה אהבת תענוגי הגשמי, רק תענוגי הגשמי יהיה כברזל, כמו אמהות שהזדווגו עם יעקב שהיה דבוק לאין, כי הוא היה כלול מאברהם ויצחק שהוא חכמה ובינה, והוא היה בחינת דעת: כן יהיה שמיכם הגשמיות דבוק לחכמה ולמעלה, לעבוד השי"ת עם זווגי התחתון הגשמי, ויהיה ארציכם, הרעה, כנחושה, מלעביד פירין, כי לא יבא שום השפעה מלמעלה לאהבה רעה, וזהו ותם לריק כוחכם, כלומר שיתמו כוחכם הוא הזרע קודש שנקרא כח, כמו שאמר יעקב (בראשית מט, ג) כחי וראשית אוני, אשר היה עד הנה לריק הם אותיות קרי, ועל כן נקרא ריק, שהיו הולכים לקליפות בלי השפעה אל הקדושה, זה יתמו, ולא יהיה כוחכם לריק, כי לא יהיה השפעה לקליפות: ולא תתן ארצכם, היינו יראה רעה, לא תתן יבולה, ועץ השדה, הנאמר למעלה בברכות היינו בחינת נשמה הנקראת עץ השדה, והאדם נקרא עץ כמו שכתוב (דברים כ, יט) כי האדם עץ השדה, כי האדם נקרא בחינת נשמה, והגוף נקרא בשר אדם, ועל כן נקרא האדם עץ השדה, כי הנשמה משפיע אל מדת יראה בחינת הגוף הנקרא שדה, אבל כאן אמר ועץ הארץ, היינו אהבה רעה המשפיע לארצות הגשמיות, לא יתן פריו, כי לא יהיה אהבה רעה, כי יהיה דבוק לאין ויעבדו השי"ת עם אהבת ותענוג הגשמיות כנ"ל: והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית ונאספתם אל עריכם ושלחתי דבר (כו, כה), כשישובו ויתקנו אות ברית, קודם יבא עליהם כל הטוב, ויסורו מהם כל הרעות אשר השיגם מחמת פגימת ברית קודש, ועיין בסידור האריז"ל בכוונות סדר השכיבה (ח"ב לב, א) בכוונת הפסוק (תהלים קמט, ו) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם, וזהו כשישובו מפגימת הברית, והבאתי עליכם חרב, של שני פיפיות, להנקם מן המזיקין שאחזו בברית קודש, וזהו נקמת נקם ברית, ויחזרו ניצוצות הקדושות אל הקדושה אל חדר הגוף, כמו שאמרו (יבמות סב, א) עד שיכלו נשמות שבגוף, והגוף נקרא עיר כמו שכתוב (קהלת ט, יד) עיר קטנה ואנשים בה מעט:

וזהו ונאספתם אל עריכם, רצה לומר הניצוצות הקדושות יאספו בקדושה שנית אל חדר הגוף, ועל ידי פגימת הברית קודש בעריות בא דבר, כמו שאמרו רז"ל באבות (פ"ה מ"ח) דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין, ועיין פירושו במדרש שמואל , ובתוספות יו"ט רצה לומר על חייבי כריתות ומיתה בידי שמים, ורוב כריתות ומיתה בידי שמים על פגימת הברית בעריות, ואמר כשיתקנו אות ברית קודש, ישולח

מהם הדבר אשר היה בתוכם מחמת פגימת הברית, ולא יהיה עוד דבר, ועל כן אמר לשון שלוח:

וזהו שאמר ושלחתי דבר בתוככם, רצה לומר אשלח הדבר אשר היה בתוככם, ואמר ונתתם ביד אויב, והנו"ן של ונתתם הוא לשון נפעל, כלומר שינתן להם כל הטוב וכל השלימות, וזהו ונתתם לשון מתנה ינתן להם כל הטוב, ויהיו הם בחינת מקבלי מתנה, וזהו ונתתם, ואמר ביד אויב, כלומר על ידי אויב ינתן להם כל הטוב וכל השלימות, והקטגור יהיה סניגור:

והנשארים בכם והבאתי מורך בלבבם בארצות אויביהם ורדף אותם קול עלה נדף ונסו מנוסת חרב ונפלו ואין רודף (כו, לו) להבין דלא אמר והבאתי מורך בכם, נראה לפרש דבעת שהאדם בצרה, אם משים עצמו כאין לגמרי אז ה' אתו, כי הוא שוכן את דכא, ובודאי יהיה לו ישועה אף שלא בדרך הטבע רק בדרך נס, ורז"ל דרשו (ר"ה יז, א) לשארית נחלתו (מיכה ז, יח) למי שמשים עצמו כשיריים, להם נושא עון ועובר על פשע, וזהו והנשארים, בכל למי שמשים עצמו כשיריים:

הבאתי מורך בלבבם, רצה לומר שלא על פי הטבע אביא פחד ומורא, ורך לבבם על אויביהם הצרים אותם, כענין שנאמר במלכים ב' ז' ואדני השמיע את מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול, ויאמר איש אל אחיו הנה שכר עלינו מלך ישראל וכו', ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם וכו', וינוסו על נפשם: ואמר בארצות אויביהם, כי המדה של יראה נקרא ארץ, ואנו בני ישראל מקבלין עול מלכות ויראת ה' ואין אנו מפחדין משום דבר יראת עונש, כי אין בלעדו, אבל אומות העולם אין להם רק יראת עונש, וזה נקרא ארץ עמים, הוא יראת עונש, וזהו והבאתי מורך בלבבם, שיהיה להם פחד ורך לבבם בארצות אויביהם רצה לומר שיהיו להם יראה גדולה מאויביהם, הם ישראל, כלומר שידמו בעיניהם כאילו שכר מלך ישראל את מלכי החיתים ואת מלכי מצרים, ורדף אותם קול עלה נדף ונסו מנוסת חרב ונפלו, ויהיו להם נפילה גדולה בפני ישראל אשר הם נשארים שעושים עצמם כשיריים: ואמר ואין רודף, רצה לומר שזה יהיה להם על פי נס שיבוא משער אי"ן, כי אל"ף הוא כתר, יו"ד הוא חכמה, נו"ן הוא חמשים שערי בינה, הם שלש ראשונות, משם יבוא הנס להנשארים שמחזיקין עצמם כשיריים, וזהו ואין רודף, השער אין יהיה רודף שונאיהם, ויבא מורך בלבבם וינוסו מפני ישראל כנ"ל:

והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חוקותי געלה נפשם (כו, מג), ונראה דהנה כתבתי בפרשת ויחי

על פסוק (בראשית מט, כא) נפתלי אילה שלוחה, בשם ספר ליקוטי אמרים (דף יח, ב) וז"ל איתא (מדרש תהלים כב, יד) אילה חסידה שבחיות, כד בנהא בעיין למיכל רהט[י]ת להרי חשך ומייתי להון מזונא, ומתענגת במה שהן אוכלין יותר מכל התענוגים וע"ש, והעולה משם אילה שהיא השכינה עולם הדיבור, שעולה עד לעולם המחשבה ולמעלה הימנו, לקבל שפע לישראל כמשפט הדיבור שמקבל שפע מעולם המחשבה ולמעלה הימנו, ויש לה תענוג במה שמשפעת שפע לישראל יותר מכל התענוגים ע"כ: וידוע שהשכינה נקרא ארץ , וזהו והארץ, השכינה, תעזב מהם, כי תסלק למעלה לעולם המחשבה ולמעלה הימנו ברצון העליון לקבל שפע לישראל, ואיתא בתיקונים (תיקו"ז תיקון י"ט מ, ב) שבת הגדול נקרא בינה עולם המחשבה, ושבת הקטן נקרא מלכות עולם הדיבור ע"כ, וזהו ותרץ את שבתותיה, כי כשעולה עולם הדבור השכינה למעלה גם כן יש עליה לעולם המחשבה למעלה, וזהו ותרץ, רצה לומר שיבואו לרצון עליון את שבתותיה, רצה לומר השני שבתות, הם שבת הגדול ושבת הקטן יבואו שניהם לרצון: כל ימי השמה מהם, רצה לומר כל זמן הסתלקות השכינה מישראל לעלות למעלה לקבל שפע, והם ירצו את עונם, רצה לומר שימלא חסרונם כי נרצה עונם, רצה לומר העון שלהם בא לרצון עליון, אשר הוא חסדים גדולים ורחמים גמורים ופשוטים, שאין בו תערובות דין כלל ונעשה מן העונות זכיות, וזהו והם ירצו את עונם, רצה לומר שיבואו לרצון עם עונם, ונעשה מן העונות זכיות:

יען וביען במשפטי מאסו, רצה לומר על דרך שאמרו רז"ל (ב"מ ל, ב) לא חרבה ירושלים אלא מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה, רצה לומר שלא עשו לפנים משורת הדין, והם במשפטי מאסו, רצה לומר היו וותרנים בממונם, והלכו הכל לפנים משורת הדין: ובחוקותי געלה נפשם. ועיין מה שכתבתי לעיל (ד"ה אם בחוקתי) כי החוקים צריכין לקיים באמונה לבד , ובחינת האמונה היא בחינת נפש, והמצות הם טהרת נפש רוח ונשמה של אדם, ונמצא החוקים שאדם מקיים בבחינת אמונה הם מטהרין את הנפש, והגיעול שעושין לכלי הוא מטהר את הכלי, וזהו בחוקותי געלה נפשם, החוקים שקיימו ישראל היה גיעל לנפשם, מחמת זה יהיו להם כל הטוב שהשכינה תעלה למעלה לקבל שפע להם:

סליק ספר ויקרא:

פרשת במדבר

וידבר ה' אל משה במדבר סיני וכו' לצאתם מארץ מצרים לאמר. שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם לבית אבותם במספר שמות כל זכר לגלגלותם מבן עשרים שנה ומעלה וכו' תפקדו וכו' אתה ואהרן (א, א-ג). וצריך להבין מלת לאמר, הלא הציווי היה למשה ולא לישראל. גם מהו לשון שאו. גם מה שאמר במספר שמות, מאי נפק"מ במנין שמות, וכמה בני אדם שהיה שמותן שוין ושם אביהן שוין. גם מהו לגלגלותם: ונראה דהנה אמרתי פירוש הפסוק (ישעיה ס, יד) והלכו אליך שחוח בני מעניך, והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך. מלת בני הוא לכאורה מיותר, והוי ליה למימר והלכו אליך שחוח מעניך. דכבר כתבתי כמה פעמים (בראשית א, א ד"ה א') בשם הרב הק' בוצינא קדישא מהו"ר דוב בער זללה"ה פירש הפסוק ועתה ישראל וכו' (דברים י, יב), דהאדם אין צריך רק שיהיה לו יראה בשלימות, ואהבה בא לו ממילא מאת השי"ת. ואי אפשר ליקח אהבה מעצמו, רק אם יש לאדם יראה בשלימות. ויראה הוא בחינת נוקבא, אשה יראת ה', ואהבה הוא בחינת דכר , עכ"ד ודפח"ח:

והנה כשהאדם עובד השי"ת כשהוא בבחינת יראה לבד, הוא בבחינת צמצום וכפוף לפני השי"ת. וכמ"ש בלשון הגמרא בר"ה (כו, ב) מה דכייף אינש טפי מעלי. לפי שבראש השנה צריך האדם לעבוד השי"ת ביראה גדולה, אימת הדין צריך לכייף נפשו. וכשבא לאדם אח"כ בחינת אהבה מאת השי"ת, עובד השי"ת גם בשמחה ובהתרחביא גדול: וידוע דהמצות הם לבושי הנשמה, וכל מצות עשה היא מיוחד נגד האבר שלו שהם רמ"ח. וכשהוא מקיים מצות עשה שהם רמ"ח, עושה מלבוש להנשמה שלו שהוא גם כן כלול מרמ"ח איברים. ושס"ה גידים הם נגד מצות לא תעשה, וכשהוא מקיים השס"ה לא תעשה, הם מלבושים לגידי הנשמה. וכשיש לאדם עליה שבא למדריגת אהבה, אז יש לנשמה שלו עליה למדת אהבה עם המלבושים של הנשמה, דהיינו המצות שעשה והלביש לנשמה כשהיתה במדריגת יראה, באים הכל אל אהבה:

והמצות קרויים בנים, כמ"ש (בראשית רבה ל, ו) עיקר תולדותיהן של צדיקים הם מעשים טובים. וזהו והלכו אליך שחוח בני מעניך, כל המצות ומעשים טובים שעשית כשהיית במדריגת יראה שהיא שחוח וכפוף, ילכו אליך יהיה להם עליה וילכו אליך להלבישך כשאתה במדריגת אהבה:

והנה מתחילה כשקבלו ישראל התורה, היו במדריגה גדולה בעולם התשובה. וכמ"ש וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים, היינו בעולם החמשים הוא בינה, וכמ"ש בזוהר, והוא עולם התשובה עלמא דחירות. ואח"כ כשחטאו נפלו ממדריגתן, ועל ידי תשובתן

ועשיית המשכן נמחל להם, ורצה השי"ת להשרות שכינתו עליהם, ועל כן מנאן, וכמו שפירש רש"י ז"ל (במדבר א, א):

וזה שאמר השי"ת למשה לאמר, שיאמר לבני ישראל שיעשו תשובה, כי מלת אמירה הוא בלב, וכמ"ש בליקוטי תורה פר' (קדושים) [יתרו] (ד"ה כה תאמר). הרי שאמירה הוא בלב, שנאמר (משלי א, ב) אמרי בינה, ובינה לבא הוא, עולם התשובה. וזה שאמר שיראו שבני ישראל יעשו תשובה, ויהיו להם עליה כמו שהיה בקבלת התורה. וזהו שאו לשון התנשאות, את ראש כל עדת בני ישראל, כלומר כל עדת בני ישראל תגביהו אל ראש הוא החכמה, כי חכמה נקרא ראשית:

ועל ידי תשובתן שיבאו לעולם התשובה, תגביהו אותם אל חכמה, שהם תרין ריעין דלא מתפרשין עם הבינה. וחכמה לא אשתמודע אלא בביתיה היינו בינה, וכמ"ש בתיקונים (תיקו"ז יח, ב). וחכמה מחיה כל השבירות. והוא מרוחק מן החטא כשבא אל החכמה, כי אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות , שהוא היפך חכמה: וכשתנשאו אותם אל החכמה, תנשא גם כן המצות ומעשים טובים המלבושים של הנשמה, שעשו ישראל בעודם שהיו בנפילתן. וזהו למשפחותם, תרגומו לזרעיתהון, הם המצות ומעשים טובים שקרויין זרעיתהון, תנשאו גם כן. לבית אבותם אל השלש ראשונות, יבא החיות מן שורשם אל נשמתם:

וידוע , דנשמת אדם באותיות של שם האדם, כגון אברהם הרוחניות של האותיות היא הנשמה שלו. והראיה על זה, כשאדם ישן, כשרוצין שיקום משנתו קורין אות בשמו כמה פעמים, עד שינעור משנתו, כי כשקורין בשמו מושכין חיותו . וז"ש כשתגביהו ישראל לבית אבותם לשורשם, במספר שמות כל זכר, ומספר הוא לשון ספיר ובהירות , ויבא בהירות לשמות כל זכר מישראל, שהם הנשמות של ישראל משורשם:

ומה שאמר לגלגלותם נראה, דהנה חכמה ובינה שבאדם שהם תרין ריעין דלא מתפרשין. החכמה משכנה במוח האדם, והיא בחינת ראיה, והיא יראה הרוממת שרואה האין, כי כתיב (איוב כח, יב) והחכמה מאין תמצא. ועל כן ראיה היא אותיות יראה. וחכמה נקרא חיה כי הוא מחיה כל השבירות, ובינה היא בחינת נשמה ומשכנה בלב. וזה הוא הבריאה של משכן חכמה ובינה שבאדם, חכמה במוח ובינה בלב, כמ"ש (תיקו"ז הקדמה יז, א) בינה לבא, ובה הלב מבין:

אבל כשהאדם ח"ו חוטא, אז לפי גודל החטא כן הוא מוריד נשמתו למטה. ובאותו אבר ששם נשמתו עבד באותו אבר נענוע יתיר, כמ"ש בתיקונים תקונא שבעין (קלב, ב) וז"ל, אית בני נשא דממללין בנענועא דעיינין ואחרינין בנענועא דידין וכו', דבכל אתר

דנשמתא תמן עביד נענועא יתיר בהאי אתר. אמר ליה רבי אליעזר אבא, וכי נשמתא לאו הוא באתר ידיעה בלבא וכו', א"ל ברי והא כתיב בה ותגל מרגלותיו כפום עובדי דבר נש וכו', הרי נחית לה לבר מאתרהא וכו', ותיובתא שלימא מאן דתב לה לאתרהא דהוית בקדמיתא וכו' עכ"ל, ע"ש:

וזה שאמר בכאן אל משה ואהרן, שיראו שישראל יעשו תשובה, והם יגביהו נשמתם שיהיה באתר דהוה בקדמיתא, חכמה שלהם במוחא, ובינה שלהם בלבם. ויבא שפע אל ישראל, לגלגלותם של כל אחד ואחד מחכמה עלאה, כי חכמה שלהם יהיה במקומם בגלגלותם:

וזהו פירוש הכתוב שלאחריו להודיע שכן עשו, ויקח משה ואהרן וכו', ואת כל העדה הקהילו וכו', ויתילדו על משפחותם לבית אבותם. ואמר לשון ויתילדו לשון התפעל, שהפועל והנפעל אחד, שהם התקשרו את עצמם עם כל ישראל, והגביהו נשמת ישראל עם המצות שלהם שעשו בנפילתם, לשורשם. וזהו ויתילדו עשאום לידה מן התורה והמצות שלהם, עם כל ישראל ביחד על משפחותם, ומשפחותם פירושו זרעיתהון. וכן הגביהו התורה ומעשים טובים של כל ישראל עם מעשיהם, על זרעיתהון למעלה מזה, שהיו זרעיתהון של התורה והמצות שלהם בעת נפילתן, הגביהו הם למעלה למעלה לבית אבותם למקום שורשם, הם חב"ד, שם עשאום לידה של התורה והמצות שלהם שנקרא תולדות: ועל ידי זה היו מספרים שמותן של ישראל שהם החיות שלהם, לגלגלותם, ששם מקור החכמה, כי הגביהו את ישראל בתשובתם להיות תיובתא שלימא, לאתר דהוה בקדמיתא, שחכמה יהיה משכנא במוח ובינה בלב, וזהו כאשר צוה ה' את משה וכו', ובזה ישרה השי"ת שכינתו עליהם:

איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאוהל מועד יחנו (ב, ב). נראה לפרש, דהנה בכל דבר אשר האחד משפיע לחבירו, כגון בנתינת צדקה, או הרב לתלמידים, זה שמקבל השפע הוא יותר משפיע לנותן לו. כמ"ש (רות ב, יט) שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז. ולא אמר אשר עשה עמי, כי יותר ממה שהבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית . וכן בהרב לתלמידים, אמרו (מכות י, א) הרבה תורה למדתי מרבותי וכו' ומתלמידי יותר מכולן:

וכן בקבלתינו השפע מהשי"ת, אנו גורמין תענוג גדול למעלה, כי יותר משעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק . והשי"ת ברא כל העולמות בשביל התענוג הזה, כי מדרך הטוב להטיב, כדי להטיב לבני ישראל, ולהמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמים . וכשאנו יכולין לקבל השפעתו, אנו גורמין תענוג גדול למעלה. וכשאנו מקבלין שפע בגשמיות,

בפרנסה, ובכל דברים הגשמיים הנצרכים, וידוע שכולם בחכמה עשה, אף דברים הגשמיים הכל בהם חיותו יתברך. וכשאנו מקבלין בכוונה זו שפע הגשמיות מאתו יתברך, כדי שיהיה תענוג להשי"ת שברא כל העולמות בשביל זה, כדי להטיב לעמו ישראל, כי מדרך הטוב להטיב, אנו מגביהין הניצוצות קדושות שבתוך דבר גשמי ההוא, למעלה לשורשו למחשבה הראשונה שברא העולמות בשביל תענוג זה: וידוע, מה שדרשו רז"ל (שבת קד, א) גימ"ל דל"ת גומל דלים, ובאמת הוא להיפך שהדל"ת גומל לגימ"ל כאשר כתבתי למעלה. והנוטריקון של דגלו הוא דל גומל לו. וזהו שאמר איש, ובכל מקום איש הוא אדם חשוב , ולשון על הוא בסמוך כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב, כ). וזה איש על דגלו, ר"ל האיש יהיה במחשבתו כשהוא מקבל שפע ממנו יתברך, שהוא יתברך מקבל תענוג גדול מזה שיוכל להשפיע לעמו בית ישראל, כי מדרך הטוב להטיב. ולא יהיה כוונתו בשביל הנאה הגשמית, רק שיקבל השי"ת תענוג מזה, בקבלתו ובכוונה זו יקבל כל הדברים הגשמיים: וידוע, כי אותיות הם מדריגה תחתונה מן עולם המחשבה. וזהו באותות לבית אבותם, ר"ל במדריגה התחתונה הגשמיות שהם בחינת אותיות. יבוא אותם לבית אבותם, למקום המחשבה והאותיות שבתוך דבר הגשמי המחיה אותם, יבא למחשבה הראשונה, שבשביל תענוג זה ברא השי"ת כל העולמות.

ושם תמיד יחנו בני ישראל בעולם המחשבה, עם הניצוצות הקדושות שבגשמיות: מנגד סביב לאוהל מועד יחנו, כי כשהאדם עדיין בגשמי, ובכל מקום, הקליפה סובבת הקדושה, ורוצה להינק, על דרך סביב רשעים יתהלכון (תהלים יב, ט), יש לו מלחמה כשרוצה לעבוד השי"ת במחשבה זו, ולא לשום הנאה גשמיות. וזהו מנגד לשון התנגדות ר"ל מהתנגדות אשר סביב לאוהל מועד, יחנו בני ישראל בעולם המחשבה, ויעלו הניצוצות הקדושות, והאותיות, שבתוך דבר הגשמי, אל עולם המחשבה, במחשבה שתקבל השפע הגשמי, כדי שיהיה תענוג למעלה כנ"ל. ואמר לשון יחנו, כי לשון מנוחה הוא, שאינו ירא מן המלחמה, כמ"ש (אסתר ט, יז) ונוח בארבעה עשר, שהיה להם מנוחה מאויבים. וכשבאין לעולם המחשבה, הוא עלמא דחירות, אמר לשון מנוחה יחנו:

פרשת נשא

וידבר ה' אל משה לאמר. נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבותם למשפחותם (ד, כב). מ"ש גם הם, פי' רש"י ז"ל, כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה. ולכאורה עדיין אינו מתורץ לשון גם הם, ולמה יגרע בני גרשון: ואפשר שבא לרמז, דצדיק הדור צריך להעלות בני דורו, אף במדריגות התחתונים, שעושין מצות

ומעשים טובים, או לומדים, בלא דחילו ורחימו. ואורייתא ומצוה בלא דחילו ורחימו לא פרחת לעילא, כמ"ש בזוהר (תיקו"ז כד, ב). וצריך צדיק הדור להעלותם עם מצות ומעשים טובים שלהם:

ואיתא בליקוטי אמרים (אות פד), מ"ש בזוהר (ח"א רלד, א), שדנין את האדם בכל היכל והיכל. היינו בכל אות ודיבור, דנין אותו, אם כדאי הוא לדבר. אם אינו כדאי, אז מגרשין אותו, היינו ששולחין לו מחשבה זרה ורעה, ונופל למטה ר"ל, עכ"ל :

וזה שאמר ה' אל משה, נשא את ראש בני גרש נו"ן, כי נו"ן הוא עולם המחשבה, ומדריגת התחתונות אשר מגרשין אותם מעולם המחשבה, נקרא בני גרשון. כלומר תעלה ותנשא את ראש השכל, בני גרשון המדריגות התחתוניות, גם הם, לבית אבותם הם בחינת השכל, כי חכמה בינה ודעת נקרא אבות. ותנשא אותם אל שרשם, עולם המחשבה: למשפחותם, תרגם אונקלוס לזרעיתהון, כלומר המצות ומעשים טובים שלהם הנקראים זריעה, כמו שכתוב (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה. וגם עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, הם נקראים תולדות. וזהו לזרעיתהון למצות ומעשים טובים, תנשא למעלה למקום שרשם, כנ"ל:

דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה' ואשמה הנפש ההיא. והתודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו וחמשיתו יוסף עליו ונתן לאשר אשם לו (ה, ו-ז). עיין פי' רש"י ז"ל, דקאי על גוזל ונשבע לשקר. ולהבין מה שאמר מכל חטאת האדם, וגם דאמר בה"א הידוע האדם, וגם ואשמה הנפש ההיא לכאורה מיותר:

ונראה, דידוע דמדת יסוד נקרא כל . ואמר איש או אשה כי יפגמו ח"ו במדת יסוד הנקרא כל. וזהו כי יעשו מכל, שיעשו דבר שיפגמו במדה הנקרא כל. ואמר חטאת האדם, כי ידוע כי אדם הראשון חטא בזה, כמו שאמרו (סנהדרין לח, ב) מושך בערלתו היה, וזהו חטאת האדם בה"א הידוע. למעול מעל בה' ואשמה הנפש ההיא, דהנה כתוב בזוהר ובכל הספרים , שברית המעור תלוי בברית הלשון, ומי שפגם בברית הלשון סופו שיפגום ח"ו בברית המעור. וכמו שכתב בספר תומר דבורה (פרק ח) על זה וז"ל, והרי דייק לשנא דקרא (קהלת ה, ה) אל תתן את פיך לחטוא את בשרך, עכ"ל : וידוע, כי דיבור הוא בבחינת נפש. וזהו שאמר ואשמה הנפש ההיא, ר"ל אם יעשו מכל חטאת אדם, בודאי ואשמה הנפש ההיא מקודם, שחטא בזה פגם בנפש, היינו בדבור, ומחמת זה פגם ג"כ ביסוד:

והתודו את חטאתם, שזה צריך וידוי דברים הרבה בדיבור ובמחשבה תמיד. כמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים נא, ה) וחטאתי נגדי תמיד. והשיב את אשמו, ר"ל יבוא החטא שחטא, על ידי תשובה הרבה וידוי דברים ובמחשבה, יבוא החטא זה אל חכמה הנקרא ראשית. וזהו והשיב את אשמו בראשו וחמשיתו יוסף עליו. דהנה ידוע, דמדת יסוד הוא כללות חמשה מדות הקודמין, ויוסף הוא מדת יסוד מדת התקשרות. וזהו וחמשיתו, אותן חמשת מדת יוסף עליו בהתקשרות ובגדרים וסייגים שיא מדת יסוד על תיקונו. ולשון וחמשיתו, כמו וחמשת וא"ו, כלומר חמשה מדות שבוא"ו יוסף בהתקשרות שיהיה לעבודת הבורא בלבד. ונתן לאשר אשם לו, ויתקן הכל למקום אשר פגם בחטאו, שיהא מדת יסוד על תיקונו:

וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה. ואיש את קדשיו לו יהיו איש אשר יתן לכהן לו יהיה (ה, ט-י). להבין תחילה אמר אשר יקריבו לכהן, ואח"כ אמר לשון אחר איש אשר יתן לכהן. וגם תחילה אמר לו יהיה, ואח"כ אמר ואיש את קדשיו לו יהיו:

ונראה, דיש שלשה מיני בני אדם בעובדי ה', ואחד עובד את ה' והולך בדרכיו, וכוונתו בו גם כן לקבל שכר לנפשו, וזה נקרא בספר שערי קדושה (ח"א שער ג), גומל נפשו איש חסד (משלי יא, יז). כי כל החסד שעושה, הוא גומל לנפשו. ויש שאינו מכוין להנאת עצמו בפרוטרוט, רק שעושה המצוה בשם כל ישראל, ומכוין להשפיע שפע רב אל השכינה הנקרא כנסת ישראל, והוא בכלל כל ישראל, וזה נקרא בחינת צדיק. ויש מדריגה גדולה, שמכוין להשפיע שפע רב אל השכינה, לכללות ישראל, והוא בעצמו אינו חפץ בשום דבר, כענין ר' חנינא בן דוסא, שהיה בת קול יוצא, כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין ממעלי שבתא למעלי שבתא (תענית כב, ב). וזה נקרא איש חסיד המתחסד עם קונו: וזה שאמר כל תרומה, ר"ל כל מיני הרמות לכל קדשי בני ישראל, מה שמקדשין בני ישראל. אשר יקריבו לכהן, ר"ל אם מקדשין את עצמם, ובשביל זה הם מקרבין עצמם להשי"ת, לכהן, ר"ל בשביל להמשיך מדת חסד לנפשם, כי כהן הוא חסד, לו יהיה, ר"ל יבוא לו חסדים ושלימות כפי כוונתו: ואח"כ אמר המעלה השניה, ואיש את קדשיו, את דייקא, ר"ל שמקדש ומטהר עצמו בשביל א"ת הוא השכינה הנקרא את, לפי שהיא כלולה מא' ועד תי"ו. לו יהיו, ר"ל בשבילו, יהיו לשון רבים, יהיו לכל ישראל:

ואח"כ אמר המעלה השלישית, איש אשר יתן לכהן, ואמר יתן לשון מתנה, ר"ל כל מה שעושה, הוא נותן מתנה אל השם יתברך, שיוכל להשפיע חסדו. וזה אשר יתן, שהוא

נותן במתנה לכהן, אל מדת החסד, שיוכל להשפיע, והוא בעצמו אינו חפץ בשום דבר. לו יהיה עיין פי' רש"י ז"ל, וז"ל לו יהיה ממון הרבה. ר"ל שאינו חפץ בשום דבר, רק כוונתו אל השם יתברך בקיומו התורה והמצות, כדי שיוכל להשפיע לישראל מחסדו, כי זה היה כוונתו בבריאת עולם. לו יהיה, לזה האיש יהיה ממון הרבה, ר"ל טובות גדולות עד אין קץ, וכל העולם כולו לא נברא, אלא בשביל זה:

או יאמר דהנה ידוע, שיש עובדין את השם יתברך מיראה, שמא לא יתן להם השי"ת בני חיי ומזוני, או שאר יראת. ויש עובדין אותו מאהבה, שאין חפצים בשום דבר, ואין יראים משום דבר, רק עובדין מאהבת הבורא. וזהו שאמר ואיש את קדשיו, א"ת דייקא, כלומר מה שהמקדש עצמו, הוא מחמת יראה, לו יהיו לשון רבים כלומר יתן לו השי"ת כל דבר חפץ כגון בני חיי ומזוני, או שאר יראת שירא, ממנו הוא נשמר מהם. אבל איש אשר יתן לכהן, וידוע דכהן הוא מדת חסד ואהבה, כלומר שעובד השי"ת מאהבה, ואין חפץ בשום דבר, לו יהיה, כלומר יהיה לו כל העולם כולו. ועל כן פירש רש"י לו יהיה ממון הרבה, כלומר מתנות רבות, וטובות גדולות, וכל העולם כולו לא נברא אלא בשבילו ולצוות לו. וע"כ כתוב לשון יחיד, לכלול על כל העולם. אבל מי שעובד מיראה, כתיב לשון רבים. כי הדברים שחפץ בהם, ועובד בשביל זה, נותנין לו, כנ"ל:

כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור על ראשו עד מלאת הימים אשר יזיר לה' קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו (ו, ה). להבין הכפל בפסוק, וגם דאמר גדל פרע שער ראשו, והוי ליה למימר גדל שער ראשו:

ונראה, דהנה הנזיר הזה, הוא מפריש עצמו מתענוגי עולם הזה, ובא ומדבק עצמו לחכמה, שהוא היולי בין העולם האין, ובין העולם הנקרא י"ש, כי החכמה מאין תמצא, וזהו כי יפלא. וחיות של כל העולמות הוא חכמה, כי חיים בגימטריא חכם, וכמ"ש (קהלת ז, יב) והחכמה תחיה את בעליה . ובזה שמפריש את עצמו מעולם הזה, ומדבק עצמו לחכמה, בזה הוא מתקן מדותיו שפגם בהם, כי שם נמתקו כל הדינין, ואמרו רז"ל במזבח (מידות פ"ג מ"ד) לא תבנה אתהן גזית (שמות כ, כא), כי הברזל נברא לקצר ימי האדם, והמזבח נברא להאריך ימי האדם, ואינו בדין שיונף המקצר על המאריך. וזהו כל ימי נדר נזרו, תער לא יעבור על ראשו. כי בהיות שהוא דבוק לחיות האמיתי, שהוא חכמה המחיה הכל, אינו בדין שיונף עליו המקצר: עד מלאת הימים, כי המדות נקרא ימים, ועבירות נקרא פגם. וכשהוא מתקן, הוא ממלא הפגם שפגם במדותיו. וזהו עד מלאת הימים, הם המדות, בזה אשר יזיר לה' קדוש יהיה. כי חכמה נקרא קודש, וכשהוא מדבק אל חכמה, נקרא קדוש. ואמר גדל פרע שער ראשו, דאיתא בזוהר בהעלותך (קנא,

ב), על פסוק קח את הלוים (במדבר ח, ו), וז"ל וכל מאן דאתי מסטרא דדינא, בעי דלא ירבי שערי, בגין דאסגי דינא בעלמא. ועל דא אתתא כהאי גוונא דלא יתחזו שערי לבר, ובעייא לאתחפייא רישה ולכסי שערהא עכ"ל. והנה בזה שהוא דבוק אל חכמה, שהוא חסדים גמורים, ואין בהם תערובות דין כלל, אמר שמותר לגלות שערו. וזהו גדל פרע, לשון ופרע ראש האשה, כלומר גדל גדולו פרע יהיה בגילוי, כי אין שם חשש דין כלל. ואמר שער ראשו, כלומר השערות המרומזין על דינין. ראשו, הם גם כן בחכמה הנקרא ראשית, הוא חסדים גמורים: וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם (ו, כב-כג). להבין מלת לאמר. וגם כיון דאמר תברכו לשון רבים, הוי ליה למימר אמרו להם, מה לשון אמור. ורש"י ז"ל כתוב, אמור כמו זכור שמור, שהוא בדקדוק לשון מקור פקוד בניקוד קמץ חולם:

ונראה, דידוע בספרים, שהשי"ת ברא כל העולמות כדי שתתגלה מלכותו על ישראל, ובשבילם נבראו כל העולמות בהשתלשלות עד העולם הזה, ועל ידם יתגלה מלכותו . ומדת מלכות הוא מדה אחרונה, מעילא לתתא וכל האורות ועולמות עליונים בה מתחזיין, וכל הברואים בעולמות העליונים ותחתונים נכללין בה, והוא דמיון ומראה דכולא, כמ"ש בתיקונים:

והנה הברכות מסר הקב"ה לאברהם אבינו, הוא מסר ליצחק, ויצחק מסר ליעקב, ויעקב לבניו, והקב"ה מסר הברכה לכהנים, מפני שהכהנים הם מדת חסד ואהבה. וכאשר מעוררין עצמן באהבה לברך את ישראל, אז מעוררין גם כן אהבה לעילא לעילא במקור עליון להשפיע כל טוב, וכל הברכות על ישראל. ועל כן תקנו בברכה וצונו לברך את עמו ישראל באהבה, כי על ידי שמעוררים מדתם, מדת אהבה, להשפיע ולברך את ישראל, מעורר אהבה והשפעה ממקור עליון עד מדת מלכות, ומדת מלכות נקרא כנסת ישראל, ומקבלין כללות ישראל, וכל העולמות והברואים אשר נכללין במדת מלכות, השפעה ממקור עליון:

ועיין מה שכתבתי בפרשת יתרו בפסוק בחודש השלישי וכו' (שמות יט, ב), שבסיני בעת קבלת התורה, שהכתוב מעיד עליהם, שהיו באחדות גמור, כאיש אחד, ויחן שם ישראל, עיין פי' רש"י שם (ד"ה ויחן). והיה בהם מדת אהבה להיות כולן כאיש אחד, וע"י התשובה שעשו, והיה כל אחד ואחד רואה בשפלותיו, ומכניע עצמו נגד חבירו, וכן חבירו רואה בשפלותיו, ומכניע עצמו נגד חבירו, וזה גרם אהבה ואחדות גמור, עי"ש :

וכן בכאן בכהנים, שהיו צריכין לעורר מדתן, מדת אהבה גמורה, לברך את ישראל, כמו שתיקנו בברכה, לברך את עמו ישראל באהבה. ועל ידי אהבה שמעוררין, ומקשרין עצמן

עם ישראל באהבה, הם מעוררין אהבה ראשונה ממקור עליון. והאיך היו יכולין לבוא למדריגת אהבה גמורה, על כרחך היו צריכין לשוב בתשובה שלימה, ולראות בשפלותן, כמו בסיני, שהיו ישראל במדריגת אהבה ואחדות ע"י התשובה: וזהו דבר אל אהרן ואל בניו לאמר, ואמירה הוא בלב, כמו כי תאמר בלבבך (דברים ז, יז), ובינה לבא (תיקו"ז הקדמה יז, א), והוא עולם התשובה, כלומר שיעשו תשובה, ואז יכולין לבא אל מדת אהבה אל ישראל. כה תברכו את בני ישראל וכו', ומדת מלכות נקרא כה, וזה כ"ה מדת מלכות, תברכו את, כמו עם בני ישראל, בשעת הברכה שתברכו את בני ישראל, תכוונו במחשבתכם להמשיך השפעה וברכה אל מדת מלכות, ומשם יקבלו כללות ישראל, וכל העולמות והברואים, אשר נכללין במדת מלכות, שפע וברכה ממקור עליון:

אמור להם, אמור לשון מחשבה והניקוד של אמור, קמץ חולם ניקוד של מקור. וזהו אמור להם להמשיך שפע אל ישראל ומדת מלכות ממקור העליון, ויברכו כל העולמות וכל הברואים אשר נכללין במדת מלכות, ממקור עליון. ועיין בתיקונים תיקון שתין ותשע, בדיבור המתחיל ועוד ותוסף ללדת את אחיו את הבל (קט, ב), דג' יודין יברכך ה' יאר ה' ישא ה', אינון תלויין ממקור עליון, ואינון סגולתא לעילא, עי"ש:

ומה שאצל יו"ד של יברכך מסיימין וישמרך, משום דחז"ל דרשו (במ"ר יא, ה) יברכך בממון, וזהו צריך שמירה גדולה, שלא יכשל בממון, ולא יהא עושר שמור לבעליו לרעתו. ע"כ ברכו הכהנים בברכת ממון, וגם שמירה שלא יכשלו עבור רוב ממון, ושיצא ידי צדקה ומעשר:

ואצל יו"ד של יאר מסיימין ויחנך, משום דרז"ל דרשו (יומא פז, א) לא טוב לרשעים שהקב"ה מאיר להם פנים בעולם הזה, כדי להאבידן. על כן מסיימין ויחנך, כלומר שהש"י יאר לך פנים לא מפני ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, אלא ויחנך מאוצר מתנת חינם:

ואצל יו"ד של ישא מסיימין וישם לך שלום, דמה שהש"י נושא פנים, על זה יש קטרוג, עד שהש"י אמר תירוץ על שהוא נושא פנים, שהם מדקדקין עד כזית (ברכות כ, ב). לכך מסיימין וישם לך שלום, שלא יהיה לך קטרוג על נשיאות פנים, מהשי"ת: ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה (ז, יב). מה שלא הזכיר בו שום רמז, שהיה נשיא. וכן יום השני כתיב (ז, יח) הקריב נתנאל בן צוער נשיא ישכר, מקודם הזכיר שמו. ואח"כ כתיב נשיא ישכר, ובכולן הזכיר תיבת נשיא קודם לשם:

אפשר לומר, דהנה ידוע מה שאמ' רז"ל (עירובין יג, ב) , כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו, ונמצא אם רואין באדם, שנותן לו השי"ת ב"ה גדולה וכבוד גדול עד מאד,

בידוע שהשפיל עצמו עד מאוד. והנה מנחשון בן עמינדב, יצא מלכות בית דוד. כמ"ש בסוף רות (ד, כ-כא), ונחשון הוליד את שלמון וכו', וישי הוליד את דוד. וא"כ כשנתנו לו הגדולה והמלוכה לזרעו אחריו עד סוף כל הדורות, מסתמא השפיל עצמו עד מאד בתכלית השפלות. ועל כן לא נזכר בו תיבת נשיא, לומר שלא היה בו שום נשיאות והתרוממות כלל ועיקר, אבל היה בתכלית השפלות :

וכן ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא ישכר. וידוע דשבט ישכר בני תורה, כמו שכתוב (דברים לג, יח) וישכר באוהליך, וכתיב (דברי הימים א יב, לג) ומבני ישכר יודעי בינה לעתים וכו'. ואמרו רז"ל (תענית ז, א) למה נמשלו דברי תורה למים, לומר לך מה מים אין שרוין אלא במקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במקום נמוך. ובפרט נשיא וראש השבט הזה, בודאי היה משפיל עצמו: ועל כן לא כתיב בו תיבת נשיא קודם לשמו, לרמז שהיה משפיל עצמו ולא היה בו שום נשיאות, רק מחמת שתלמוד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית מן הנשיאות והתרוממות , כתיב נשיא ישכר. והזכיר תיבת נשיא אחר שמו, לומר שהיה בו חלק מנשיאות כדין תלמוד חכם, אבל לא היה בו בעצם שום נשיאות. ועל כן לא הזכיר לשון נשיאות קודם שמו:

ולפי זה יובן גם כן מה שאמר ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה, ואח"כ פעם שנית (ז, יג), וקרבנו קערת כסף אחת, לכאורה וקרבנו פעם שנית מיותר. אלא לפי שהיה נשיא למטה יהודה, והיה בו מדת יראה, מדת מלכות בשלימות . וכתוב בהקדמת תיקונים (תיקו"ז הקדמה ה, ב) מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענווה דאיהו שכינתא עילאה, עולם התשובה. וא"כ כיון שהיה בו מדת יראה בשלימות, מזה בא למדת ענוה בשלימות. ומאן דאית ביה מדת ענוה ושפלות, אמרו רז"ל (סוטה ה, ב) כאילו הקריב כל הקרבנות שנאמר (תהלים נא, יט) זבחי אלהים רוח נשברה:

וידוע, ששמו של אדם זהו חיותו. וזהו המקריב וכו' את קרבנו נחשון, כלומר שמו שהוא חיותו, והיה בו שפלות גדול, שיראתו הביאו לידי ענוה, עולם התשובה. הקריב את קרבנו נחשון, הקריב עצמו ממש אל השי"ת, שזבחי אלהים רוח נשברה. ובפרט שהקרבנות שהקריבו הנשיאים, לפי שלא היו נותנים למלאכת המשכן עד הנה, שהיה כפרה על עון העגל , הקריבו הקרבנות אלו לבסוף נדבה למלאכת המשכן לכפר עוונם. על כן בוודאי היה לו חרטה גדולה ושפלות ותשובה עד שהקריב עצמו ממש. וזהו המקריב ביום הראשון, את קרבנו ממש, נחשון חיותו ממש הקריב, ואח"כ וקרבנו קערת כסף, כלומר שקרבנו הגשמי שהביא, שוה בכולם קערת כסף אחת וכו': וזה שהקטין

את עצמו ביותר, מחמת שהיה בו נשמת דוד בהעלם, ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (כתובות יז, א. קידושין לב, ב), וצריך לעשות דין במורד נגדו . ומחמת זה שלא יתגאה ח"ו, צוה לו השי"ת שיהיה לו שתי תורות , אחת שנכנסת ויוצאת עמו וקרא בו כל ימי חייו, למען ילמד ליראה את ה' אלהיו, לבלתי רום לבבו מאחיו (דברים יז, יט-כ), ומדת יראה הוא מדת מלכות , אע"פ שהוא מלך, ועושה דין במורד נגדו, צריך שלא יזוז ממחשבתו להמליך את השי"ת, שהוא הממליך אותו ברצונו, ובשביל שהכל רצון השי"ת הממליך אותו, לא ירום לבבו מאחיו, וזהו מייתי ליה לידי תשובה וענוה ושפלות: אבל בנשיא שבט ישכר שהיו תלמידי חכמים, ורב שמחל על כבודו, כבודו מחול (קידושין לב, ב), ואין צריך לשפלות כל כך, אדרבה בעת שהוא מעורב עם העולם, צריך להיות בו מדת גאות אחד משמנה שבשמינית בפני הבריות, שיהיו דבריו נשמעים. אבל שלא בפני הבריות, היה בהם מדת שפלות, ועל כן נתקיימה התורה בהם: וזהו פירוש ומבני ישכר יודעי בינה, בינה הוא עולם התשובה , עולם ענוה. כי מי שהוא בעל תשובה, ומקיים וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נא, ה), הוא תמיד בשפלות, והם יודעים בתשובה ושפלות, ועל כן נתקיימה התורה בהם. אבל הם יודעים בינה לעתים, כי בעת שהם מתחברים עם העם, צריך להיות בהם קצת גדלות, ואי אפשר להם לבא לעולם השפלות כמו מלך כנ"ל, רק הם יודעים בינה לעתים, היינו בעת שאין חבורם עם העם. ואמר אח"כ אצל נתנאל בן צוער פעם שנית, הקריב את קרבנו, כלומר שהקריב את עצמו בתשובה, לכפר על עונו, את קרבנו. כלומר עם קרבנו הגשמי קערת כסף, שהיה נותן שוה עם כולם לנדבת המשכן לכפר עליהם, הקריב עצמו בתשובה וחרטה, כדי לכפר על זה כנ"ל:

פרשת בהעלותך

דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות (ח, ב). עיין פי' רש"י ז"ל, על שם שהלהב עולה כתוב בהדלקתן, לשון עליה. ולהבין למה אמר שבעת הנרות, והוי ליה למימר שבעה נרות. וגם למה לא אמר בהדלקתך: ונראה, דמצינו בגמרא ובזוהר הפליגו מאד בשכר מזכה לחייביא. בגמרא מסכת בבא מציעא דף פ"ה (ע"א) אמרו, הקב"ה גוזר גזירה הוא מבטלה, שנאמר (ירמי' טו, יט) ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. ובזוהר (תרומה קכח, ב) כתב שזוכה גם כן לאריכות ימים, וזכי למחמי בנין לבניו, עי"ש:

והנה מצינו בכל השפעות וטובות שאדם עושה לחבירו, עושה לעצמו יותר טובה, אם נתן לעני מעשר, זוכה לעשירות. כמו שדרשו חז"ל (רות רבה ה, ט) שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז, אשר עשה עמי לא כתיב, אלא אשר עשיתי עמו. כי יותר משהבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם הבעל הבית. וכן בלימוד תורה, אמר רבי חנינא במסכת תענית דף ז' (ע"א), הרבה למדתי מרבותי, ומחבירי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן, ופשיטא במזכי לחייביא:

ונשמת אדם קרוי נר, כמו שכתוב (משלי כ, כז) נר ה' נשמת אדם. וכמו שהנר עומד ושוכן בתוך המנורה, כן הנשמה שוכנת בתוך הגוף. ונקרא הגוף בערך הנשמה מנורה, ששוכן בו הנשמה שקרוי נר. ובתוך הלב פנימיות הגוף, מדובק היצר הרע הנקרא צפוני, על שם שצפון בלבו של אדם (סוכה נב, א). ואם רוצים לחיות ולהדליק נר הנשמה, אז צריך להכניע הגוף וכוחות היצר הרע, המחובר אל גשמיות הגוף. כמו שאמרו (ילקוט שמעוני רמז ד) מה יעשה אדם ויחיה עצמו, ימית את עצמו. ר"ל ימות תאות הגוף, ואז יחיה ויאיר אור הנר של הנשמה. וכשמכניע כל השבע מדות שבאדם, אהבה ויראה והתפארות וכו' תחת יראת ה', ואין לו שום אהבה הגשמיות, רק אהבת הבורא, ואין לו שום יראה והתפארות הגשמיות, רק יראת ה' והתפארות הבורא, וכן כולם, כמו שאמר דוד (דברי הימים א כט, יא) לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וכו', אז מאיר אור הנר הנשמה:

וזה שאמר בהעלותך את הנרות, ר"ל כשיהיה לך עליה עם הנרות נשמת ישראל, שאתה תאיר ותעלה אותם, אז תראה אל מול פני המנורה. ומלת מול פרושו מנגד, לשון התנגדיות. וזהו אל מול פני המנורה, ר"ל נגד הגוף הנקרא מנורה. ופני לשון פנימיות, ר"ל היצר הרע השוכן בפנימיות הגוף. יאירו שבעת הנרות, ר"ל יאירו השבע מדות של הנרות של הנשמות:

או יאמר דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך וכו' ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה (ח, ב-ג). עיין פי' רש"י ז"ל ויעש כן אהרן, להגיד שבחו של אהרן שלא שינה. וצריך להבין, למה דוקא בזו המצוה הגיד שבחו שלא שינה, הלא בכל המצות שנאמר למשה עליו עשה כן, כמו שצוה לו משה. וגם מה שאמר דבר אל אהרן ואמרת אליו:

ונראה דהנה כבר כתבתי מה שרז"ל דרשו (בבא מציעא פה, א) אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, הקב"ה גוזר גזירה והוא מבטלה. ובזוהר (תרומה קכח, ב) הפליג מאד גודל

השכר של מזכי לחייביא, וזכי למחמי בנין לבניו, והאריך מאד ומסיים (שם קכט, א) ואלמלי הוו ידעי בני נשא וכו' הוי אזלין אבתרייהו ורדיף כמאן דרדיף בתר חיין, עי"ש: חוץ לזה השכר הכתוב בזוהר ובספרים, ידוע מן הכתוב, שהמנהיג את ישראל ומדריכן בדרך הישר לפני השי"ת, יש לו עליה גדולה כשישראל הולכין אחר המנהיג של אמת. כמו שמצינו במשה רבינו שהיה לו עליה בשביל ישראל, וכשחטאו ישראל, לא היה הדבור מתיחד עמו כל זמן שהיו ישראל במדבר עד כלות הדור. ואמר לו השם יתברך בפירוש (שמות לב, ז) לך רד בשעת הכעס, ואח"כ בעת רצון אמר לו עלה (שם לג, א), עיין פי' רש"י ז"ל שם (ד"ה לך עלה מזה) . והנשמות קרוין נרות, כמ"ש נר ה' נשמת אדם: וזה שאמר בהעלותך את הנרות, כשיהיה לך עליה את הנרות, עם הנרות, עם הנשמות שאתה מעלה אותם, אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. והנה הנרות עומדין במנורה, והמנורה מחזיק הנרות. והשכינה נקרא כנסת ישראל, ששם כל הנשמות של ישראל מתחזיין. והנה כל מעשה המצות שאנו עושין עד ביאת משיח, להגביר מדת מלכות, ולעשות בחינת פרצוף, כדי לעשות יחוד יסוד ומלכות. וכשאדם עושה איזה דבר, ואינו מתכוין בדבר זה להנאת עצמו, אם כן אין מתכוין לקיבול שכר מזה, הוא עם המצוה בבחינת פנים עם פנים. אבל אם מתכוין להנאת עצמו ולקבל הנאה מזה, אף הנאה בעבודה, אם כן אין הדבר הזה לה' לבדו, אם כן הוא בבחינת אחוריים. כמו שכל האותיות, מחמת שהן מקבלין כל אות מאות שלמעלה ממנו, על כן הופכין פניהם, כי המקבל בוש יבוש מלקבל . ועל כן כשמחשב לקבל איזה הנאה הוא בבחינת אחוריים: וזה שאמר בהעלותך את הנרות, כשיהיה לך עליה עם הנשמות שאתה מעלה אותם, תראה שתהיו אל מול פני המנורה, שתהיו פנים בפנים עם השכינה, ותעשה יחוד פנים בפנים. ולא תכוין שיש לך עליה מזה, כי בחושבו זאת הוא בחינת מקבל, והוא בבחינת אחוריים. רק תהיו אל מול פני המנורה, פנים בפנים עם השכינה הנקרא מנורה. ותראה שיאירו מן הנשמות, שבעת המדות אהבה יראה והתפארות וכו'. ותראה להדריכם, שיאירו שבע מדות של הנשמות שאתה מעלה, פנים בפנים. ולא שהם יחשבו לקבל שום שכר, ולא אתה תכוין לקבל שום שכר ושום עליה מזה:

וזה שאמר ויעש כן אהרן, זהו שבחו שעשה כן בכוונתו לה' לבדו, ולא נתכוין להנאת עצמו לשום קיבול שכר, ושום עליה מזה. אלא אל מול פני המנורה העלה, הוא היה פנים בפנים, ונרותיה שהעלה היו גם כן פנים בפנים:

וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאיביכם (י, ט). והוי ליה למימר עם הצר וכו'. וגם מלת בארצכם,

לכאורה הוא מיותר, והוי ליה למימר וכי תבואו מלחמה עם הצר וכו': ונראה דהנה אמרו רז"ל באבות (פ"ב משנה ב) ר' גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר, יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון. וצריך להבין הכפל כיון שאמר עם דרך ארץ, היינו מלאכה, למה אמר אח"כ וכל תורה שאין עמה מלאכה וכו'. ונראה, דהנה אמרו רז"ל (שבת לא, ב) מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתא עביד. וכן אמרו (שם לא, א) והיה אמונת עתיך וכו' (ישעי' לג, ו), אמונת זה סדר זרעים, עתיך זה סדר מועד וכו', ואפ"ה יראת ה' הוא אוצרו. וידוע, דמדת יראה נקרא ארץ: וזה שאמר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, ר"ל דרך של יראת ה', כמו שאמר אם יראת ה' הוא אוצרו אין, אי לא לא. ואח"כ אמר וכל תורה שאין עמה מלאכה וכו', כי כשלומד האדם את התורה כדי לקיימה, ובהתעסקו במלאכה, הוא שומר התורה ונזהר מגזל ומרמה ומכל דבר איסור שיש במלאכה זו, נמצא התורה והמלאכה הוא ביחד, כי הוא שומר התורה ומקיימה בהתעסקו במלאכה. אבל אם אינו נזהר בזה, ואינו מקיים התורה בהעשותו מלאכה, נמצא התורה והמלאכה אינו ביחד, והמלאכה הוא נגד התורה : וזה שאמר וכל תורה שאין עמה מלאכה, כלומר שאין המלאכה עם התורה ביחד כנ"ל, שאין מקיים התורה בהתעסקו במלאכה, סופו בטילה וגוררת עון. כלומר שלימוד התורה גורם שהוא מזיד, שהוא יודע ואינו מקיים, ואם לא היה עוסק בתורה לא היה רק שוגג:

והנה באמת זהו מלחמה גדולה, בעשותו מלאכה שהם דברים גשמיים, ששם הוא אחיזת היצר הרע בתאות הגשמיות, לשמור התורה כד"ת מכל דבר איסור שיש במלאכה זו. וזה שאמר וכי תבואו מלחמה בארצכם, ר"ל כשאתם תבואו לקיים התורה בארציות ובשאר דברים גשמיים, וזהו מלחמה גדולה. ואמר על הצר הצורר אתכם, כלומר אתם באים על היצר הרע להלחם עמו, ששורשו בתאות הגשמיות. והרעותם בחצוצרות, כלומר עצתו שיחשוב שבלעדי השי"ת אי אפשר לעשות שום דבר פעולה, ואף בעשותו איזה מלאכה, או משא ומתן, וחפץ ה' בידו יצליח. אבל אם ח"ו בלי רצונו, אז לא יועיל שום תחבולה ומעשה גשמי:

והנה הרב הקדוש בוצינא קדישא מו' דוב בער זללה"ה (ליקוטי אמרים אות כט) אמר על פסוק עשה לך שתי חצוצרות (במדבר י, ב), נוטריקון חצי צורות. כלומר שיחשוב אדם, שאי אפשר לו לעשות שום דבר גשמי ותחבולה בלתי רצונו, והוא אינו רק חצי צורה. וכשהוא הולך בדרך הישר ומקיים התורה והמצות, הוא משלים הצורה העליונה,

ובלעדו יתברך הוא רק חצי צורה. ויחשוב כמה גדול מחשבותיו ודיבוריו ומעשיו, שהוא משלים הצורה העליונה, עכ"ד ודפח"ח:

וזהו והרעותם בחצוצרות, והרעותם לשון ריעות. בחצוצרות, ותחשוב שאתה כמו חצי צורה, ומבלעדו אי אפשר לעשות שום תחבולה ופעולה. ובזה לא יכשל בתאות הגשמיות בפעולת היצר הרע שהוא נגד התורה, בחשבו אף אם יעשה דבר איסור ולא יחפוץ השי"ת ליתן לו רצונו, אז לא יצליח. ואז ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם מאויביכם, ותוכלו לקיים התורה בדבר גשמי כנ"ל:

ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך (י, לה). להבין מה שאמר ויהי לשון צער. וגם מה שאמר משה קומה בה"א, והוי ליה למימר קום ה'. וגם דאמר (שם לו) ובנוחה יאמר שובה ה' וכו', מה שאמר לשון עתיד יאמר:

ואפשר לומר דהנה כתבתי פירוש המדרש רבה באיכה (ד, א) כד הוו חברייא נפקו לפרנסתהון, הוי קרי עליהון תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות (איכה ד, א). דאמרו רז"ל (נדרים סב, א) באתרא דלא ידעי, שרי למימר צורבא מרבנן אני. ופירושו דשרי לומר דברי תורה כדי שידעו שהוא צורבא מרבנן, או לנקוט ליה שוקא, או פרנסה ליתן לו לפי כבודו. ובאמת דרשו חז"ל (סוכה מט, ב), חמוקי ירכיך (שיר השירים ז, ב), מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר, שאין לפזר דברי תורה בפני כל אדם, אלא מי שבא ללמוד וחפץ לשמוע אז נכון ללמדו, אבל אין לפזר דברי תורה, לפני בני אדם שאין חפצים לשמוע וללמוד. והאותיות של התיבות נקראו בספר יצירה (פ"ד מט"ז) אבנים:

וזה שאמר, כד הוו חברייא נפק לפרנסתהון, והיו צריכין לומר דברי תורה אף בפני אנשים שאינם חפצים לשמוע ללמוד, כדי להודיע שהוא צורבא מרבנן. הוי קרי עליהון תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות, ר"ל ששופכין האבני קודש היינו אותיות התורה, בראש כל חוצות, ולא כדרך דברי תורה שהוא בסתר:

ובאמת אמרו, שרי ליה למימר צורבא מרבנן אני. אבל אם לא היה אומר כך, והיה סומך על דברי חז"ל (ביצה טז, א) כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, ומה שהוקצב לו בראש השנה בודאי ינתן לו, כמו שתקנו בברכת המזון הזן את העולם כולו בטובו בחן וכו', ובזה החן הוא זן את כל העולם, ונותן לכל אחד ואחד מה שהוקצב לו בראש השנה. ואם יש לו איזה דבר למכור, אז חן מקח על מקחו, ונותן השם יתברך חן בסחורה זו בעיני הקונה שיתן לו כך וכך, ועבור זה הוא מרויח כך וכך. ואם איש עני הוא, נותן לו השי"ת חן בעיני בעל הבית הנותן לו, כמה יתן לו. והכלל כל אחד ואחד נוטל מה שהוקצב לו בראש השנה:

אבל אם אין לו אמונה גדולה וחזקה כל כך, אמרו שרי למימר צורבא מרבנן אני, שהוא אצלו קצת עשיה, שכתוב (דברים יד, כט למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה) וברכתיך בכל אשר תעשה, ואמירה זו, היא עשיה שלו. אבל צריך לזהר מאד מאד באומרו דברי תורה כדי להודיע שהוא צורבא מרבנן, לבל להתנשא בדברים של גדלות ח"ו, ויהיה ח"ו שנא לפני השם יתברך, כמו שאמרו (סוטה ה, א) אין אני והוא יכול לדור:

ועיין באור החיים (עה"פ ויהי בנסוע) לפי דרכו, שיש שני מיני קליפות. א' השונאין את ישראל, כי הרע שונא את הטוב, ועל זה אמר ויפוצו אויביך. ויש קליפות השונאין יותר, ומחטיאין את ישראל לפני השי"ת, והם משנאין את ישראל לפני השי"ת, וזהו וינוסו משנאיך מפניך:

והנה הארון בו שוכן התורה, וכן תלמיד חכם נקרא ארון, שבו שוכן התורה. וזהו שאמר ויהי לשון צער, בנסוע הארון הוא תלמיד חכם לפרנסתו, הוא צער גדול כנ"ל. והתפלל משה בחינת דעת, והוא גלגול בכל תלמיד חכם ובכל צדיק שבכל דור, לאשלמא כולהון מפגימו דלהון. וזה שאמר, ויאמר משה קומה ה', ר"ל קום ה"א אחרונה בנסיעת תלמיד חכם, לבל יכשל בדברי גדלות, באומרו ומפזר דברי תורה. כי ה"א אחרונה הוא עולם הדיבור, ולא יפול ח"ו ה"א אחרונה עולם הדיבור, מחמת דברי גדלות:

וזהו ויפוצו אויביך, הקליפות השונאין את ישראל. וינוסו משנאיך, הקליפות המשניאים את ישראל לפני השי"ת, והם נקראים משנאיך ממש, וינוסו מפניך, ולא יחטיאו תלמידי חכמים בדברי גדלות ולעשות אותם שנא, כמו שאמרו אין אני והוא יכולין לדור, אלא שתשרה על התלמידי חכמים הצריכין לנסוע, וינוסו משנאיך מפניך:

ואגב נזכיר, מה ששמעתי בשם הרב בוצינא קדישא מוה"ר משולם זוסמאן זללה"ה מק"ק אניפאלי', פירוש הפסוק (תהלים עד, יט) אל תתן לחית נפש תורך חית ענייך אל תשכח לנצח, על דרך הנ"ל. שאל תתן לחית נפש תורך, ר"ל התורה שלך, אל תתן ללומדיה לחית נפש. חית ענייך אל תשכח לנצח, ר"ל החיות והמזונות של ענייך, עניים שלך הם הלומדים, אל תשכח לנצח לזונם ולפרנסם, בלא התורה תתן להם פרנסתם, עכ"ד ודפח"ח:

והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וגו'. ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו (יא, ד-ו). ולהבין בתחילה אמר מי יאכילנו בשר וכו', ואח"כ אמר זכרנו את הדגה וכו', והיה להם להזכירו בבת אחת, מי יאכילנו בשר ודגים. גם מהו הלשון אשר

נאכל במצרים, לשון עתיד, והוי ליה למימר אשר אכלנו במצרים. גם חנם פירש רש"י, בלא מצות, וקשה ביותר על עם הקדוש שהתרעמו על המצות שיש במן. גם שאמר ועתה נפשנו יבשה אין כל, זה הוא לכאורה מיותר, והוי ליה למימר ועתה בלתי אל המן עינינו: ונראה, דהנה כבר אמרתי (ראה פר' תרומה, עה"פ ונתת על השולחן) פירוש הפסוק (יואל ב, כו) ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא וגו'. מלת להפליא אין לו פירוש. גם מה שאמר ואכלתם אכול ושבוע, מלת ושבוע לכאורה מיותר. דהנה שמעתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה, שהמאכל נקרא מאכל, כי החיות שבתוך המאכל נקרא אוכל, וזה החיות הניצוץ הקדוש שבתוך המאכל הגשמי, המחיה המאכל הגשמי. ועל כן נקרא מאכל הגשמי מאכל, כמו מאכל לאחרים, כגון מאכילין את העניים וכו' (דמאי פ"ג משנה א). וכן המאכל הגשמי מאכיל לאדם, החיות הרוחני הגנוז בתוכו, והוא מאכל הנשמה, עכ"ד ודפח"ח : והנה יש בתוך המאכל ניצוצות הקדושות המחיה אותן, שהיו בתחלת הבריאה. וגם יש במאכל ניצוצות הקדושות, שנפלו על ידי חטא אדם הראשון בדומם צומח חי מדבר. והאדם הנלבב, צריך לעבוד השי"ת בכל תענוגי עולם הזה, ולא לכוין להנאת עצמו כלל, רק לעבוד השי"ת, ולהוציא ניצוצות הקדושות אשר בתוך המאכל, להדבק בנשמתו. כי הגוף הנהנה מגשמיות המאכל, והנשמה מרוחניות המאכל. וכשאדם עובד השי"ת, אז יש גם להניצוצות הקדושות חיות המאכל עליה לאל יתברך. וזהו תענוג גדול אל השי"ת, מאדם האוכל בכוונה זו כדי להעלות חיות המאכל אל השי"ת, הן החיות שבתחילת הבריאה, הן החיות ניצוצות הקדושות שנפלו לשם על ידי חטא אדם הראשון, כמו אדם שנאבד ממנו דבר אחד, ואחר זמן מוצא זה הדבר, יש לו תענוג גדול. וכן אצל השי"ת, החיות והניצוצות הקדושות מאתו יתברך, והוא המחיה הכל, וכשיש עליה להחיות אשר בתוך המאכל שהיתה עד הנה אבודה ממנו, על ידי האדם, זה האדם משפיע תענוג אל השם יתברך, ופשיטא שהאדם עצמו יש לו תענוג יותר בהעלותו זאת, כי יותר מה שהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק, כי תענוג המשפיע, יותר גדול מתענוג המקבל שפע:

והנה כתיב בספר הפלאה בפתחי זעירתא, ישמחו במלכותך וכו' כולם ישבעו ויתענגו (תפילת העמידה שבת), כי החילוק בין הרוחניות והגשמיות. אם משביע את עצמו בתענוג הגשמי, אח"כ הוא קץ בזה התענוג, כמו אכילה גסה שמזיק לאדם, וכן בכל תענוגי הגשמי. אבל בתענוג הרוחני של עשיית המצות, ישבעו ויתענגו, אף על פי שהם שבעים בזה התענוג, יכולין להתענג יותר, ודפח"ח:

וזה אמרתי פירוש ואכלתם לחמכם לשובע, כי כשתעבדו את השי"ת באכילה הגשמיות, ואז תוכלו לאכול לחמכם לשובע, אף על פי שאתם שבעים. וזה שאמר ואכלתם אכול, כלומר עיקר כוונתכם באכילתכם שתאכלו אכול, היינו החיות שבתוך המאכל. ואז ושבוע, כלומר אף על פי שתהיו שבעים, אף על פי כן ואכלתם יהיו לכם תענוג. כי כל התענוגים נקראים על שם אכילה, כי תעשו מצות באכילתם, ולא תכוונו להנאת עצמכם כלל, רק שהנשמה תהנה מרוחניות המאכל, ויהיו לניצוצות הקדושות עליה, והגוף נהנה מגשמיות המאכל, ועי"ז יוכל הגוף לעבוד השי"ת:

ואח"כ והללתם את שם ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא, כי זה דבר פלא, כמ"ש הרמ"א ז"ל (או"ח ו, א) בפירוש אשר יצר ומפליא לעשות, שקשר השי"ת דבר רוחני בגשמי והוא פלא, עי"ש. וכן בכאן במאכל, קשר גם כן הרוחניות בגשמיות, וזהו אשר עשה עמכם להפליא:

והנה כתבתי בפרשת המן (שמות טז, טו) ויאמר איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה היא, ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה. וכתבתי שם פירושו, כי בכל דבר מאכל, הניצוץ הקדוש אשר בתוך המאכל, המתאוה שיהיה לו עליה על ידי אכילת אדם, וזה התאוה של החיות, הוא בחינת מיין נוקבין, אל האדם, ועל כן האדם מתאוה אל האוכל:

והנה המן היה נבלע ברמ"ח אבריהם, ולא היה להמן שום פסולת להפרד לחוץ, ולא היה בחינת נוקבא אליהם, אדרבה היה משפיע להם לבד, והיה בבחינת דכר, להשפיע להם חיות מהשי"ת. ובתחילה היו סבורין שגם המן הוא כמו שאר המאכלים, אשר יש להם מיין נוקבין, ותאותם אל האדם להעלותם:

וזהו ויאמר איש אל אחיו מן הוא, ר"ת מ"ן, הוא מיין נוקבין. כלומר שגם זה, הוא כמו שאר מאכלים שהחיות שבתוכם יש להם תאוה, והעלאת מיין נוקבין אל האדם. כי לא ידעו מ"ה הוא, שהם לא ידעו שהמ"ן הוא בבחינת מ"ה ובחינת משפיע אליהם, ולא בבחינת מקבל מהם. עד שאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה. כלומר, הלחם הזה הוא בבחינת דכר ומשפיע אליכם. אשר נתן ה' לכם, להנאתכם לצורכיכם לאכלה, לקבל תענוג מן הלחם הזה, ולא שהלחם צריך להעלותו:

והנה עם בני ישראל בעלי המוחין, אף שהיו במצרים, היו עובדין השי"ת בכל מעשיהם ותענוגיהם הגשמי, ולא היתה כוונתם כלל להנאת עצמם, רק לעבוד השי"ת, שיהיה להשי"ת תענוג בהעלותם ניצוצות הקדושות שבתוך המאכל אליו יתברך, על ידי אכילתם כנ"ל. וכעת בזמן שלא היו יכולין לעבוד השי"ת שיהיה לו תענוג בהעלאת

ניצוצות קדושות אליו, שלא היו צריכין להעלאת המן, אדרבה המן היה משפיע להם, והיה להם תענוג המקבל, ולא תענוג המשפיע אליו יתברך, שהוא יותר תענוג. וזה שאמרו מי יאכילנו בשר, מי הוא חמשים שערי בינה הוא עולם התענוג, היה מאכיל אותנו התענוג, הניצוצות שהעלנו מן בשר אליו יתברך, והיינו משפיעים לו תענוג: וזהו זכרנו את הדגה, ור"ת דגה הוא דל גומל לה'. רצה לומר, האדם שהוא בבחינת דל, היינו גומלין לה' ראשונה תענוג. אשר נאכל לשון נפעל, אשר קבלנו תענוג במצרים, מן חנם, והקליפות נקראים חנם. וקבלנו תענוג מהם במצרים, בהעלותינו ניצוצות קדושות מן הקליפות אל השי"ת, והיינו משפיעין תענוג אליו יתברך. וזה ועתה נפשנו יבשה אין כל, וידוע דכל היא מדה המשפיע, וזהו אין כל, אין לנו תענוג המשפיע, שהוא גדול ביותר: ואע"פ שהיו רוצים לעבוד את השי"ת בזה, היו נענשים, כמו שכתוב (במדבר יא, יח) אשר אמרתם מי יאכילנו בשר כי טוב לנו במצרים. כי כל מה שברא השי"ת בעולמו, לא ברא אלא לכבודו, ונברא האדם לעבוד את בוראו, ולא לכוין להנאת עצמו כלל, אף תענוג העבודה לא יכוין, כי אי אפשר לאדם לעבוד השי"ת בלעדו יתברך, והוא הוא העובד, וכאשר חפץ השי"ת כן יעשה:

וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בכתובים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה (יא, כו). להבין דהוי ליה למימר וישארו שני אנשים במחנה שם האחד וכו' והמה בכתובים ולא יצאו האהלה ותנח עליהם הרוח ויתנבאו במחנה, ולמה אמר מקודם ותנח עליהם הרוח וכו':

ונראה דהנה רש"י ז"ל פירש, וישארו שני אנשים במחנה, מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאין לגדולה זו, עכ"ל. ולפי' רש"י ז"ל, לשון וישארו, לומר שהם היו בבחינת שיריים, כמאמרם ז"ל (ראש השנה יז, ב) מי שמשים עצמו כשיריים הקב"ה מוחל עונותיו, למי נושא עון למי שמשים עצמו כשירים. ואמרו (סנהדרין יד, א) אין אדם עולה לגדולה, אלא א"כ מוחלין לו על כל עונותיו. והם עלו לגדולה, ונמחלו עונותיהם, לפי שהיו מחזיקין עצמם כשיריים, ולא רצו לקבל הגדולה, שאמרו אין אנו כדאין לגדולה זו, ונשארו שם בעולם שנמחלו עונותיהם, הוא עולם המחשבה בינה:

וזהו 'במחנה' במחן ה' ראשונה שהיא בינה עולם הסליחה. ותנח עליהם הרוח, ר"ל אף על פי שתנח עליהם הרוח נבואה בעולם, שנשארו. והמה בכתובים, כי המה גימטריא חמשים שהוא נ' שערי בינה, בכתובים רצה לומר באותיות צרופיהן, הם השמות שלהם שהיא החיות שלהם, כי השם של האדם הוא חיותו. ובאותיות השם של צרופיהן שהוא בכתובים, היה שורה עולם החמשים. ולא יצאו האהלה, שלא יצאו להתגלות אל מדת

מלכות בנבואה שלהם, הנקרא אוהל, כי מדת מלכות נקרא אוהל. ויתנבאו במחנה, ר"ל התנבאו שם במח"ן ה"א ראשונה:

וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה. ויען יהושע בן נון וכו' אדוני משה כלאם. ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן וכו' (יא, כז-כט). עיין פי' רש"י ז"ל אדוני משה כלאם הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם. להבין מה שאמר לו יהושע שיטיל עליהם צורכי צבור ויכלו נבואתם ולא יתנבאו עוד, ומה תועלת יהיה מזה להנבואה שכבר נתנבאו משה מת ויהושע מכניס:

ונראה, דהנה כל הגזירות אשר נגזר למעלה, יכולין הצדיקים לבטלם קודם שידבר הנביא, אבל אחר שדיבר הנביא אין יכולין לבטל, כדי שלא יאמרו ששקר דיבר הנביא. והנה בכל הדברים הכתובים העונש מחמת החטא, פשיטא שאם מתקן החטא בטל העונש: והנה השי"ת אמר למשה (כ, יב) יען לא האמנתם בי להקדישני לכן לא תביאו את העם הזה וכו', והגזירה מחמת חטא יכולה להשתנות, כמו תשובה, ותיקון החטא לקדש שם שמים. ופשיטא שגזירת של משה שאם היו כל ישראל צריכין שיכניס משה אותם לארץ ישראל היו מבטלין הגזירה זו, כענין ויפדו העם את יהונתן ולא מת (שמואל א יד, מה). אך באמת הדור שבא לארץ ישראל, לא היו בבחינת משה דור דעה, אלא בבחינת יהושע, פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה (בבא בתרא עה, א). ולא היו צריכין שיכניס אותם משה לארץ, אלא דוקא יהושע:

והנה הגזירה שדיבר הנביא, אין יכולין לבטל, כדי שלא יאמרו ששקר דיבר הנביא, ולא ישמעו אח"כ לנביא שלא נתקיים נבואתו. הרשעים אשר בלאו הכי אינם רוצים לשמוע בקול ה', יהיה להם תירוץ בדעתם על פי יצרם הרע, שהנביא ההוא אינו אמת, והראיה שלא נתקיים נבואתו, ולא ישמעו עוד לדבריו. אבל החפצים לשמוע בקול ה', אם רואין שנתקיים נבואת הנביא כמה פעמים, ואף שפעם אחד לא נתקיים, ישמעו אליו. שיאמרו מה שלא נתקיים, מפני שחזר בתשובה, או שאר טעמים שיוכל להיות שיתבטל הגזירה בשבילו:

וזה שאמר יהושע למשה, אדוני משה כלאם, ומלת כלאם היא כמו שתי תיבות כל אם. כלומר, כל הדברים הנאמרין על תוכחות והגזרות, הכל בלשון אם, כלומר בתנאי שלא יעשה תשובה. אבל אם יעשה תשובה ויתקן החטא, ממילא בטל הגזירה. ואם כן מה שאמר לך השי"ת, יען לא האמנתם בי להקדישני, תוכל לתקן לקדש שם שמים ולבטל הגזירה, וגם שיוכלו כל ישראל לבטל הגזירה זו. רק מחמת נבואתם שהם מתנבאים משה מת ויהושע מכניס בלי טעם לדברי הנביא, אי אפשר לבטל. הטל עליהם צורכי

צבור ויכלו נבואתם, ולא יתנבאו עוד, ולא יהיה חשש שלא ישמעו אח"כ אליהם. וא"כ תוכל לבטל הגזירה שאמר השי"ת יען לא האמנתם בי וכו', על ידי קדוש השם, ועל ידי התפילה שמבטל גזירות רעות, כמ"ש בזוהר:

ובאמת כן עשה משה, כמו שכתוב בפרשת ואתחנן (דברים ג, כג-כח) שהיה רוצה לבטל הגזירה ע"י התפילה, והרבה והפציר בתפילה, עד שאמר לו השי"ת רב לך. וכן היה דעת יהושע, שהגזירה של השי"ת שאמר יען לא האמנתם, הכל על תנאי, על כן אמר אדוני משה וכו' הטל עליהם וכו', כנ"ל:

והשיב לו משה, המקנא אתה לי ומי יתן והיה וכו', כלומר למה אתה רוצה שיבוטל נבואתם בפסיקת נבואתם, יותר טוב שיבוטל נבואתם שיתן ה' כל עמו נביאים, ואם כן אצטרך להכניסם לארץ שאהיה רועה שלהם, והם יבטלו הגזירה ג"כ מה שאמר השי"ת יען לא האמנתם בי וכו'. ואם מפני נבואתם שלא יאמרו ששקר דיברו, בהיותם כולם צדיקים כל עם ה' נביאים, לא יהרהרו אחריהם כנ"ל, וגם יודע לכל שהם ביטלו הגזירה:

ותדבר מרים ואהרן במשה כו'. ויאמרו הרק אך במשה דיבר ה' הלא גם בנו דיבר וישמע ה'. והאיש משה עניו מאד כל האדם אשר על פני האדמה (יב, א-ג). להבין מה שאמר הרק אך במשה, והיה די באומרו הרק במשה דיבר. וגם מה צורך לומר וישמע ה'. וגם האיך שייך תיכף אחר זה והאיש משה עניו מאד מכל האדם:

ומדרש רז"ל (ספרי במדבר צט) וישמע ה' והאיש משה גם כן שמע, לומר שדברו בפניו. וגם להבין למה נענשה מרים יותר מאהרן, הגם שאהרן גם כן נענש לפי שעה בצרעת ותיכף נתרפא, ודרשו (שבת צז, א) ויפן אהרן אל מרים, שפנה מצרעתו, ומרים היתה צריכה להמתין שבעה ימים. וגם מה שאמר עניו מאד, והוי ליה למימר עניו גדול מכל האדם וכו':

ועיין בפרשת כי תשא (עה"פ ויהי ברדת) מה שכתבתי שם על המדרש (שמ"ר מז, ו) שהובא באור החיים (שמות לד, כט) שמשה זכה לקרני הוד, מפני מעט דיו שנשתייר בקולמוס. היינו כשאמר לו השי"ת לכתוב והאיש משה עניו מאד מכל האדם, כתב הוא ענו חסר יו"ד, לרמז שאין בו חכמה, כי חכמה הוא יו"ד. וזהו מעט דיו של היו"ד שלא כתב והעביר על ראשו, היינו על חכמתו שנקרא ראשית, לומר שאין בו חכמה. והשי"ת הראה לכל, שיש בו חכמה, וחכמת אדם תאיר פניו (קהלת ח, א), ועל כן זכה לקרני הוד עי"ש:

והנה באבות בפרק ששי (משנה א) מחשב המעלות מה שזוכה הלומד לשמה, ומלבשתו ענוה ויראה. ולכאורה כיון שאמר ומלבשתו ענוה, מה צורך ליראה, הלא עקב ענוה

יראה (משלי כב, ד). ואפשר לומר, ומלבשתו ענוה ויראה, היינו יראה עילאה יראת הרוממת, היא חכמה. כי חכמה לא אשתמודע אלא בביתיה, היינו בינה עולם הענוה עולם התשובה היינו בינה, יומשך עליו ג"כ חכמה דלא מתפרשין: ועיין בסידור האר"י ז"ל בתפלת שבת בכוונת אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים (תהלים קכג, א) עי"ש. כי בינה היא יושב יו"ד, היינו חכמה, יושב בשמים עי"ש. וכיון שע"י הבינה נמשך לו חכמה, וחכמה היא אותיות כח מ"ה, וכיון שיש בו כח מ"ה, אז אין מתגאה כלום, ובודאי לא יפול, כי בדבר מ"ה ואין לא שייך שבירה. ועל כן אמרו (סוטה ג, א) מי שהוא דבוק לחכמה לא יחטא, כי אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות היפך חכמה: והנה רז"ל אמרו (ראש השנה כא, ב) משה זכה לבינה, היינו שהיה תמיד בעולם התשובה, והיה מקיים וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נא, ה). וזהו שפלותו שהיה בו, מפני שנולד בכל מדות הרעות בטבעי, כמו שכתוב בספרים . והיה שב בתשובה שלימה, ומקיים וחטאתי נגדי תמיד:

והנה בפרשת קרח (במדבר טז, יא) כתיב שאמר משה, ואהרן מה הוא כי תלינו עליו. ובפרשת המן בפרשת בשלח (שמות טז, ז) כתיב, שאמר משה ואהרן אל בני ישראל ונחנו מה כי תלינו עלינו. הרי שהיו בשניהם מדת מ"ה, ומדת מ"ה היא בחכמה כח מ"ה, אלא שמשה רבינו ע"ה זכה לבינה, שהיה תמיד בעולם התשובה, והיה רואה בשפלותו תמיד: ולפי מה שכתבתי למעלה בשם המדרש שהיה כותב בתורה ענו חסר יו"ד, לרמז שאין בו חכמה, ומדת מה שיש בו, כמו שאמר ונחנו מ"ה. היה חושב שהניח בו השי"ת מדה זו, שהיא כח מן החכמה, ובאמת אין בו חכמה. והיה ממליך השי"ת על מדת מ"ה שבו, מן החכמה שהוא נתן בו מדת זו, כמאן דמנח דבר בכלי ריקן, ואין זה שלו, כי אין בו חכמה, ועל כן כתב ענו חסר יו"ד על עצמו:

וזהו מעלת משה מכל הנביאים, אף על פי שהיו אנשים שהיו בהם מדת מ"ה, כגון אהרן וכיוצא בהם. ועיין מה שכתבתי בפרשת דברים בפסוק ואקח מכם אנשים חכמה וידועים, עיין פי' רש"י ז"ל אבל נבונים לא מצא עי"ש. שמשה רבינו מחמת שהיה תמיד בעולם התשובה שהיא בינה, ורואה בשפלותו, וחושב שאין בו חכמה, אף על פי שהוא במדריגת מ"ה, על כן היה גדול יותר מכל האנשים שהיו בהם ג"כ מדריגת מ"ה מן חכמה, כי במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם יכולין לעמוד (ברכות לד, ב): וזהו שאמרו, הרק אך במשה דיבר ה', שאמרו בפניו להוכיחו על שפירש מהאשה, וכל מקום שנאמר אכין ורקין אין אלא מיעוטן. וזהו 'הרק אך' שיש במשה שני מיעוטן, מיעוט יתירה מכל אדם אשר על פני האדמה, בשביל זה דיבר ה' עמו, הלא גם

בנו דיבר. ובאמת משרע"ה לא רצה להחזיר להם תשובה שיהא ניכר מתוך התשובה גדלותו ורוממותו אצל השי"ת, שאמר לו השם יתברך ואתה פה עמוד עמדי, ולהם צוה שיחזרו לאהליהם. ועל כן כתוב וישמע ה', וידוע שעולם השמיעה הוא עולם התשובה, ששם היה משה רבינו דבוק, ועל כן כעס השי"ת עליהם:

וזה שאמר והאיש משה עניו מאד, כלומר במדריגת מאד, מדת מ"ה שהיה בו, היה ענו. והיה כותב חסר יו"ד לרמז שאין בו חכמה, רק שהש"י נתן בו כח מ"ה כמאן דמנח דבר בכלי ריקן כנ"ל. ובאמת אהרן שהיה בו מדריגת מ"ה, באמרו זאת להוכיח את משה, לא היה בו שמץ דבר מגדלות, רק שכעס עליו השי"ת ולקה אותו בצרעת לפי שעה, ותיכף נתרפא. מחמת שהיה לו לחשוב שהיה רואה שהשי"ת דבר עמו תמיד, ואם היה עליו הקושיא הזאת שפירש מהאשה, ולא קיים מצות פ"ו, לא היה השי"ת עמו תדיר. כמו שכתוב אור החיים בפסוק ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה (), שהפגם נוגע אליו יתברך. וז"ל שם, חוזר השי"ת וטוען שהיו להם לשער בדעתם כי הוא עומד ומשמש לפני ה', ואם היה עושה עול לא היה ה' מסכים על ידו, אמור מעתה בה' דברתם וכו' , עי"ש. וזהו היה חטא אהרן, אבל לא היה בו שמץ מגדלות כשהוכיח את משה על זה, כי היה במדריגת מ"ה, אבל מרים שלא היתה במדריגתו לקתה יותר: ועל שאמר ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן וכו', אפשר לומר, בשעה שהיו מדברים אל משה להוכיחו, אז אמר ה' להם. כדי לרמז להם מעלתו, שלא היה חרה לו כלל, ולא בקש עליהם להענישם. וגם גילה להם טעם שלא השיבם כלום, שהיה לו להשיב אליהם תשובה, ולא גילה להם שהיה הדבר הזה בצווי ה' ואתה פה עמוד עמדי: והאיש משה ענין מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה (יב, יג). להבין יתור לשון על פני האדמה, והיה די באמרו מכל האדם:

ונראה, דהנה האדם בכל דבר צריך לראות בפנימיות הדבר המחיה, ולא לראות ולהביט בגשמיות הדבר, ולהתבונן שכולם בחכמה עשית, אפילו דברים הגשמיים, הכל נברא בחכמה נפלאה, המחיה את הדבר ההוא, ונכון לדבק עצמו בניצוץ הקדוש המחיה הדבר ההוא, ולא לדבק עצמו בתענוג הגשמי, כי אם רוצה לקבל תענוג מדבר גשמי, הוא נכנע ומושפל תחת הדבר ההוא, ומקבל תענוג ממנו, וממליך עליו דבר גשמי. אבל כשמדבק עצמו בניצוץ הקדוש, והיא החכמה המחיה אותה, נמצא מדבק עצמו בחי החיים שורש התענוגים:

וזהו פירוש הפסוק (שמות כ, ב. דברים ה, ו) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, ר"ל לא תמליך על עצמך אלהים אחרים, ושלא לדבק בכל הדברים הגשמיים לקבל מהם תענוג,

ונמצא אתה נכנע ומושפל תחת הדברים הגשמיים, וממליך עליך דברים גשמיים שאינם אלהות. ואמר על פני, רצה לומר על פנימיות של כל דבר, הניצוץ הקדוש המחיה הדבר ההוא, והיא החכמה בכל הדברים, תדבק עצמך לפנימיות הדבר ההיא, החכמה המחיה אותה, ונמצא דבוק בחי החיים שורש התענוגים:

והחכמה מאין תמצא (איוב כח, יב), ר"ל אם האדם הוא בחינת אין, יכול לדבק בחכמה כי חכמה אותיות כ"ח מ"ה, ובחינת משה שאמר ונחנו מ"ה, שהיה תמיד דבוק לחכמה. והרב המגיד זללה"ה (ראה רמזי תורה אות רצו) אמר משל על זה, מי שהוא עומד תמיד לפני המלך, אף על פי שעושין לו שלא בכבוד, אינו מרגיש כלל, כי הוא בטל ממציאות מפני יראת המלך, ועל כן משה רבינו עליו השלום שהיה תמיד דבוק בהשי"ת, אמר ונחנו מה, שהיה בטל ממציאות ולא היה מרגיש אף אם היו מבזין אותו, עכ"ד: וזה שאמר, והאיש משה עניו מאד מכל האדם. ואמר על פני האדמה, רצה לומר שהיה משגיח בכל הדברים אל הפנימיות הדבר ההוא, ואף על האדמה דבר גשמי, היה מביט בפנימיות הדבר ההוא המחיה אותה. והיא החכמה המחיה אותה, והיה דבוק תמיד לחכמה חי החיים שורש התענוגים. ומחמת שהיה דבוק תמיד להשי"ת, לא היה מרגיש כלל אף אם היו מבזין אותו, כי היה בטל ממציאות, וע"כ אמר ונחנו מ"ה: פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט ומדוע וכו' (במדבר יב, ח). עיין פי' רש"י ז"ל. ולהבין מה שאמר אדבר בו, ולא אמר עמו. וגם מה שאמר ותמונת ה' יביט, ולא אמר יראה:

ונראה דבא לפרש ולומר ההפרש, שבין נבואת משה לבין נבואת שאר נביאים. דנבואת משה היה מאספקלריא המאירה, ונבואת שאר הנביאים היתה מאספקלריא דלא נהרא. ואמרו רז"ל (זוה"ק ח"ג רלב, א) שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה. וזהו שאמר, פה היא מדת מלכות השכינה. אל פה, ר"ל פיו של משה. אדבר בו, שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו:

וגם אמרו רז"ל (ספרי במדבר קנג) כל הנביאים התנבאו בכה, מוסף עליהם משה שהתנבא בזה הדבר. ואמר הרב הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה פירוש על זה, כי כל הנביאים התנבאו כמו שנאמרה להם הנבואה, ולא היה כח בידם לשנות איזה דבר, על כן התנבאו כה אמר ה'. אבל משה רבינו ע"ה שהוא בעלה דמטרוניתא, והיה מושל ביראת ה' כרצונו וחפצו, ועל כן אמר זה הדבר אשר צוה ה', שהוא דרגא למעלה ממדת מלכות, והיה מנהיג מדת מלכות כרצונו, עכ"ד ודפח"ח: וזהו שאמר ומראה ולא בחידות, ר"ל שהיה מאספקלריא דנהרא, והיה בעלה דמטרוניתא, ומנהיג

מדת מלכות כרצונו. וזהו שאמר ותמונת ה', ר"ל מדת מלכות יביט, ורש"י ז"ל פי' בפ' לך לך בפסוק ויוצא אותו החוצה (בראשית טו, ה) לשון הבטה מלמעלה למטה, והוא היה בעלה דמטרוניתא. וזהו ותמונת ה' מדת מלכות, יביט מלמעלה, ומנהיג מדת מלכות כרצונו. ועיין בס' מאורות נתן, כי תמונה נקרא מדת מלכות, עיין שם:

ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה (יב, יג). מלת לאמר הוא מיותר: ונראה, דהנה הרב הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה (אור תורה בהעלותך) אמר, דשלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם והם קל חומר וכו' שבתורה שבעל פה, הם כנגד שלש עשרה מדות שבתורה שבכתב. ומדה ראשונה שבתורה שבכתב הוא אל, הוא כנגד קל וחומר שבתורה שבעל פה. ועל כן כשהתפלל משה על מרים, והזכיר והמשיך מדה ראשונה שבשלש עשרה מדות, אל נא רפא נא לה, השיב לו השי"ת, ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים. ודרשת חז"ל (בבא קמא כה, א) וקל וחומר לשכינה י"ד יום, אלא שדיו לבא מן הדין להיות כנדון, ועל כן תסגר שבעת ימים. כלומר, שהשיב לו השי"ת, שאתה ממשיך ממדת הראשונה אל נא וכו', והלא מדה ראשונה שבתורה שבעל פה הוא קל וחומר, ותורה שבעל פה הוא הנהגת עולם הזה, ועל כן תסגר שבעת ימים, כמו הדין הקל וחומר שבתורה שבעל פה עכ"ל ודפח"ח: והנה איתא בליקוטי תורה פרשת כי תשא (ד"ה ה' ה' אל רחום) וז"ל, הטעם שזכר משה רבינו ע"ה י"ג מדות כאן, בהתפללו על עון עגל, ובמרגלים לא זכר רק ט' מדות. כי עון העגל היה הפגם בז"א שהיו כופרים בשם הוי"ה כמו פרעה וכו', אך עון המרגלים היה הפגם בנוקבא שהוציאו דבה על הארץ, לכן הזכיר שם ט' מדות להמשיך מז"א לנוקבא, אך כאן מא"א לז"א עכ"ל:

ולפי זה צריך להבין כאן במרים שכתוב ותדבר מרים ואהרן במשה, וכמו שאמר השי"ת אח"כ ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה. אם כן היה הפגם בעולם הדיבור, כמו שם במרגלים. ואם כן למה הזכיר והמשיך ממדת אל, מדה ראשונה שבשלש עשרה מדות. והיה די בהזכרת והמשכה מט' מדות כמו במרגלים:

ואפשר לומר לפי שהתנשאו עצמם והשוו עצמם למשה, ואמרו הרק אך במשה דיבר ה' הלא גם בנו דיבר, ואף גם שהיו מתכוונים לשם שמים על שפירש מן האשה, אף על פי כן סביביו נשערה מאוד (תהלים נ, ג) . וכתוב במשנת חסידים במסכת תשובה (פרק ב אות א), שהמתגאה פוגם באותיות י"ה מן השם מספר ט"ו כמו מספר גאוה, ומשה רבינו ע"ה רצה לתקן זה, ועל כן מא"א המשיך לתקן פגם י"ה:

וידוע דצעקה הוא בלב, כמו שכתוב (איכה ב, יח) צעק לבם אל ה'. ומחשבה הוא בלב, כמו כי תאמר בלבבך (דברים ז, יז). וזהו ויצעק משה אל ה' לאמר, להמשיך ממחשבה

עליונה מדת אל, אל י"ה, לתקן מחשבת התנשאות. ובאמת אין השי"ת מענש על המחשבה, רק כל המגביה עצמו, הקב"ה משפילו (עירובין יג, ב). וזהו השפלה שאמר השי"ת, לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא ומדוע לא יראתם וכו', רק שלקתה בצרעת על לשון הרע כמשפט הקל וחומר שבתורה שבעל פה, כנ"ל:

פרשת שלח

שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל (יג, ב). עיין פי' רש"י ז"ל, אני איני מצוה לך אם תרצה שלח . להבין למה נתן השם יתברך הברירה למשה רבינו, ולמה לא מנעו מזה השליחות. וגם למה אמר ויתורו את ארץ כנען, ולא אמר ויחפרו את ארץ כנען, כמו שכתוב בספר דברים (א, כב) ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ:

ונראה, דהנה באור החיים הביא מדרש חז"ל וז"ל, נתקבצו אצל משה לשלוח המרגלים ולא רצה, ואמר להם כבר הבטיחני ה', ואמרו לו כי העכו"ם יודעים שאנו באים לירש אותם, והם מטמינים את ממונם, וכשיגיעו ישראל לא ימצאו כלום, ונמצא דברי ה' בטל ח"ו, ואז וייטב הדבר בעיני משה מה שאמרו ויחפרו לנו את הארץ, פירוש החפירות שמטמינים בהם ממונם, כיון ששמע משה כך נלכד בידם, עכ"ל: והנה איתא בזוהר (שלח קנח, א) שהמרגלים נכשלו ונלכדו באהבת הכבוד, שהיה ידוע להם שבמדבר הם ראוין להיות נשיאים, ולא בארץ ישראל, על כן הוציאו דיבה שלא לכנס לארץ ישראל, וישארו הם נשיאים. וכן שמעתי פירוש הפסוק (יג, יז) עלו זה בנגב, בשם הרב הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר מנחם מענדיל מפרומישלאן, שמשה רבינו ע"ה אמר להם שיתקנו זה. ומי שנפל באהבה שפילה כגון אהבת הכבוד ודומיהן, צריך לשוב אל ה' ולדבק באהבת הבורא ית', שורש לכל אהבות וכל התענוגים. וזה שאמר עלו זה, כלומר תעלו זה המחשבה שלכם בנגב, הוא דרום חסד ואהבת הבורא , ותתקנו זאת, עכ"ד ודפח"ח:

והנה, גם בני ישראל היו צריכין זה התיקון בבואם לארץ ישראל, שלא יכנסו לארץ ישראל עבור שהוא זבת חלב ודבש, וכלילות יופי ואהבת חן, לא תחסר כל בה. רק מחמת אהבת הבורא ית"ש, שהוא ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' בה (דברים יא, יב), ואוירא דארץ ישראל מחכים (בבא בתרא קנח ב), ויכולין לעבוד שם השי"ת בשמחה ובטוב לב מרוב כל, וגם לפי המדרש הנ"ל שכתב שמשה רבינו ע"ה נלכד בידם, נשמע מזה שהם דברו במרמה אתו, ומחשבותם היה בשביל אהבת ממון, ויחפרו לנו

את הארץ החפירות שמטמינים בהם ממונם, ובפני משה רבינו אמרו כי יהיה דברי ה' בטל ח"ו, ולכדו את משה בדבריהם, אבל מחשבותם היה בשביל אהבת ממון, ופשיטא שהיו צריכין לתקן זאת:

והנה הבדלה זאת להבדיל מאהבה רעה, אהבת שפילות הגשמיות, ולדבק באהבת הבורא, הוא על ידי הדעת, כי בדעת חדרים ימלאו (משלי כד, ד). ואמרו (ירושלמי ברכות פ"ה הלכה ב) אם אין דעה הבדלה מנין. וידוע שמשה רבינו ע"ה היה בחינת הדעת של כל ישראל :

וזה שאמר שלח לך לדעתך, ר"ל לדעת שלך, שיהיה הם בבחינת הדעת, ויודע כי כל הדברים הגשמיים הכל הבל, ועל ידי זה יבדלו מאהבת הכבוד, אהבה שפילה, וידבקו עצמם באהבת הבורא ית'. ועל כן אמר אני איני מצוה אותך, אם תרצה שלח, כי הבחירה ניתנה ביד האדם, איזה דרך שירצה יבחר. ובהליכה זו היה להם שני דרכים, או לתקן עצמו להדבק באהבת הבורא, או לקלקל כאשר עשו, וניתנה להם הבחירה, ולא מנע מהם הדרך, כי הבא לטמא פותחין לו (שבת קד, א):

ואף גם שילכו, הזהיר למשה שלח אותם לדעתך, בבחינת דעת שלך, ויתקנו מחשבותם הרעה, אם ירצו וידבקו באהבת הבורא ית', לתקן מחשבותם, ולא להוציא דיבה על הארץ, והם נשיאי ישראל ראשי עם, היו מתקנין גם כן מחשבות העם שהיה בהם אהבת ממון, כמו שכתוב ויחפרו לנו את הארץ, החפירות שמטמינים בהם ממונם. וגם היו באו לארץ ישראל עבור הקדושה שבה כנ"ל:

והנה שמעתי מפי הרב הגדול בוצינא קדישא מו' אברהם בן לאותו צדיק החסיד המפורסם בוצינא קדישא מו' דוב בער זללה"ה (חסד לאברהם פרשת שמות), שעל כן נקרא יתרו, כלומר יתר וא"ו, שהיה גדול מצדיק שהוא בחינת וא"ו , והוא היה בחינת בעל תשובה, שהיה עובד כל עבודה זרה שבעולם, ואח"כ שב אל ה', ובמקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם יכולין לעמוד (ברכות לד, ב). וזהו יתרו יתר וא"ו, שהיה יתר מצדיק גמור, עכ"ד ודפח"ח:

וזה שאמר ויתרו, כלומר שלח לך אנשים לדעתך בבחינת דעת שלך, ויתקנו מחשבותם הרעה, ויהיו בבחינת בעלי תשובה. וזהו ויתרו, ויתר וא"ו, שהם יהיו יתר מצדיק בחינת וא"ו, אם יתקנו מחשבותם הרעה, וידבקו עצמם באהבת הבורא: ואמר את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל, ג"כ יתקנו ויעשו שביל לבני ישראל שלא יכנסו בשביל אהבת ממון, וגם בשביל שהוא ארץ זבת חלב ודבש. רק מפני קדושת הארץ, שיוכלו לעבוד שם את ה' בשמחה בטוב לבב מרוב כל. ועל דרך שאמרו רז"ל במסכת פסחים

דף ח' (ע"ב) מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים, מפני עולי רגלים שלא יעלו לרגל בשביל אהבה שפילה. ועל כן אמר כאן ויתרו, ולא כאשר אמרו הם ויחפרו את הארץ, החפירות שמטמינים בהם ממונם בשביל אהבת ממון, רק ויתרו שיהיה בבחינת בעלי תשובה יתר מצדיק, כנ"ל:

או יאמר שלח לך אנשים וכו' איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם. להבין מה בא ללמדינו בסיפור זה, ומה דהוה הוה. וגם דאמר איש אחד איש אחד כפל. וגם דאמר כל נשיא בהם, הוה ליה למימר כל נשיא מהם:

ונראה, דבא לרמז מוסר השכל, דהנה שמעתי מחותני הגאון החסיד מו"ה ישכר בער זללה"ה פירוש עבדו את ה' ביראה (תהלים ב, יא), שיש שני מיני יראה, יראה עלאה ויראה תתאה. היינו מחמת שהוא מלובש בגוף, ובגוף דבוק היצר הרע, צריך שיהא ירא תמיד, שלא יפול למטה בתאות הגוף והיצר. ועל כן נקרא יראה תתאה, שהנשמה צריך להיות תמיד במורא שלא תפול למטה. ויראה עילאה הוא יראה הרוממות, מחמת שהוא רואה גדולות הבורא ית', ע"ש ויירא מגשת אליו (שמות לד, ל). ועל כן נקרא יראה עילאה, שירא לגשת למה שלמעלה :

ושני מיני יראת האלו הם עבדות השי"ת, אבל יראת עונש אין עבדות השי"ת כלל, כי עובד את עצמו. אבל נקרא מכשירי מצוה, מפני שהוא מופרש מרע מחמת יראת עונש. וזהו עבדו את ה' ביראה, עכ"ל ודפח"ח:

והאמת כמה שהוא כן אמר, כמו שאומרין העולם, חכם מה הוא אומר מה שהוא כן אומר. אבל לפי דעתי אם עובד השי"ת רק ביראת עונש, אף על פי שלפי דברי הזוהר הוא מגונה יראת עונש מאוד, אם עובד את השי"ת ומקיים כל מצות עשה, מחמת יראת עונש הכתוב אצל ביטול עשה, ונשמר מן לא תעשה מחמת יראת עונש הכתוב אצל מצות לא תעשה, אף על פי שעושה הכל רק להנאת עצמו, אעפ"כ נקרא צדיק שאינו גמור, כמאמרם ז"ל (מכות כד, א) בא חבקוק והעמידן על אחת, וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב, ד), וזה שמקיים כל התורה מחמת יראת עונש, בוודאי יש לו אמונה שלימה: אמת, מי שיש לו דעת, צריך לעשות תשובה על זה העבדות, כי השם יתברך היודע מחשבות, יודע שאין רצון זה האדם לעבוד אותו כלל, רק מפני יראת עונש לנפשו ולגופו הוא עובד, ובאמת כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו. אך אעפ"כ צדיק באמונתו יחיה, וזה יש לו אמונה בהש"י:

וגם בספר שער קדושה חלק א' סוף שער ג' נמי משמע קצת, אם עובד את השי"ת ומתכוון לקבלת שכר ולהנאת עצמו, זה נקרא גומל נפשו איש חסד. וז"ל, כי בקיומו התורה

והמצות אם נתערב בו כוונת קבלת שכר הוא חסד לעצמו, כמו שכתוב גומל נפשו איש חסד (משלי יא, יז). כי בקיומו התורה והמצות גומל חסד לנפשו, ולכן אינו נקרא חסיד, אלא איש חסד. כי החסד הוא אל האיש עצמו הגומל לנפשו. אך הגומל חסד עם קונו, נקרא קדוש, עכ"ל :

ובאמת זה הבחינה שאנחנו מדברים מזה, הוא יותר גרוע מן הבחינה הנזכר בספר שערי קדושה הנ"ל. אך לפי דעתי שהשי"ת הלביש הנשמה ברוח, ורוח בנפש, ונפש בגוף. ויראת עונש הוא יראת הגוף והנשמה ורוח ונפש דקדושה, המלובשים בגוף, יש להם יראה תתאה שלא יפלו בתאות הגוף המדובק בו היצר הרע. וכמו שהגוף הוא התלבשות וכסא אל נפש רוח ונשמה השכלית, כן יראת העונש יראת הגוף הוא כסא אל יראה תתאה הוא השכינה ה"א תתאה:

ואי אפשר לבא אל יראת השי"ת דקדושה יראה תתאה, רק שיראה שיהיה לו מקודם יראת עונש יראת הגוף. ועל כן נזכרו עונשין בתורה ובנביאים ובתורה שבעל פה, כי זה הוא כסא ומדרגה לבא אל יראת השי"ת הוא השכינה, יראת ה' הוא אוצרו. ובשביל זה ברא השי"ת כל העולמות, וזהו מדת מלכותו:

וזהו שנתן לבני ישראל יראה זו, שלא יפלו לתאות הגוף והיצר, כמו שאמרו חז"ל (ברכות ז, א) ביקש משה שלא תשרה שכינה רק על ישראל ולא על האומות ונתן לו, שנאמר (שמות לג, טז) הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך. כי האומות, ואפילו חסידי אומות העולם, אין להם רק יראת עונש. אבל אחר שבא האדם ליראת עונש בשלימות, ומקיים מצות עשה מחמת עונש הכתוב בביטול מצות עשה, ונשמר מלעשות ולעבור על לא תעשה מחמת עונש הכתוב אצל לא תעשה, צריך אח"כ להפשיט את עצמו מיראה זו, ולהמשיך על עצמו יראת ה' אשר הוא אוצרו, הוא מדת מלכות, אשר בשביל זה ברא השי"ת כל העולמות, שימליך השי"ת על הכל. וכל מה שברא השי"ת ונתן באדם חכמה ובינה ודעת, מותר האדם מן הבהמה, לעבוד אותו בזה. והוא הוא העובד, ואי אפשר לאדם לעבוד אותו בכוחו ובחכמתו ושכלו שנתן בו בעת היצירה, בלעדו יתברך: וזהו התפלה מדת מלכות, שאנו ממליכין השי"ת על כל הדברים צורכי הנשמה והגוף, שהכל הוא בידו, ואנו מבקשים ממנו שישפיע לנו. ואע"פ שגזר על הטפה הזה שיהא חכם, אעפ"כ צריך להשפיע על האדם בכל עת חכמה בינה ודעת הוא הבדלה בין טוב לרע. כמו שאמר אם אין דעה הבדלה מנין, והבדלה הוא בין אור לחושך, ואור הוא מעשיהם של צדיקים, חושך הוא מעשיהם של רשעים. והשי"ת הוא החונן לאדם דעת, שלא ישמע ליצר הרע, המראה לו מצוה והוא עבירה, ולא ימנע טוב להולכים בתמים, ואי אפשר

לעשות תשובה בלעדו יתברך, והוא הנותן יד לפושעים, ועוזרם לשוב אליו, על כן אנו מתפללין על זה:

וכן בצורכי הגוף אנו ממליכין אותו, כי העולם הזה אף על פי שמתנהג על פי הטבע, הוא המנהיג הטבע כרצונו וחפצו. וכמו שדרכי האדם ועבודתו לפניו יתברך, כן הוא מנהיג הטבע. כמו שכתוב והיה אם שמוע תשמעו וכו' ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו' (דברים יא, יג-יד):

וזה יראה מדת מלכות שנברא העולם בשביל זה, לירא תמיד שלא ישמע ליצר הרע, המושכו אחר תאות ותענוגי עולם הזה. וזהו היראה צריך האדם ללמוד כל ימי חייו כדי שיזכה ליראה זו, כמו שכתוב (שם יז, יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו וכו'. לבלתי רום לבבו מאחיו:

וזהו היראה צריך ללמוד בתורה כל ימי חייו, ועיקר התורה הוא מצות ואהבת לרעך כמוך, כמו שכתוב במסכת שבת (לא, א) שאמר הלל לגר זהו התורה, ואידך פירושה זיל גמור. וכן אנו מקבלין קודם התפילה מצות עשה זו, שזהו קבלת התורה, שכל אחד מקבל על עצמו, ומשתתף ומקשר עצמו עם כללות נשמות ישראל, שהם גוף אחד, נשמת אדם הראשון. כמו שכתוב בליקוטי תורה בטעמי מצות בפרשת קדושים במצות עשה זו, וז"ל, ודע כי כל ישראל הוא גוף אחד נשמת אדם, וכל אחד מישראל הוא אבר פרטי וכו' עי"ש, ואף על פי שהוא לא חטא בעבירה זו, צריך להתודות עליו, כי מה שחבירו חטא, הוא החוטא, כיון שהכל אחד גמור בלי נפרד, וכיון שמקשר עצמו באמת באחדות גמור, ממילא הוא נפרד ומופשט מגופו וגופם המבדילים, אלא תמיד הוא מקושר בשכל עם נשמת כללות ישראל, ומחשב תמיד שהוא וכללות ישראל הם קומה שלימה, וכשנפרד מגוף תמיד במחשבתו, ממילא נפרד מיראת הגוף מעונשין: וכשהוא דבוק תמיד במחשבתו באחדות גמור עם כללות נשמת ישראל, ורואה עצמו מלובש בגוף, אז הוא ירא שלא יפול בתענוגי הגוף, ושלא ישמע ליצר הרע המסיתו לתאות עולם הזה לתענוגי הגוף. ואז השי"ת שומרו מן היצר הרע שלא יפול בעצתו, כיון שהוא תמיד באחדות עם כללות ישראל. נמצא אין בו גדלות להנשא על חבירו, כיון שהכל אחד, ואף על פי שזה מן הראש וזה מן הרגלים, כיון שהכל אחדות גמור, איך ימצא שוטה כזה שהראש שלו יתגאה על הרגל שלו. ואבן יעקב יוכיח שהיו אבנים מרובים, זה אמר עלי יניח צדיק את ראשו, וזה אמר עלי יניח צדיק את ראשו, ונעשו מכל האבנים אבן אחת, ולא היה מריב הצד שהיה מונח עליו הרגלים עם הצד שהיה מונח עליו הראש, כיון שהכל אחד (חולין צא, ב):

וכן באדם שהוא דבוק תמיד באחדות גמור עם כל ישראל, בודאי אין מתגאה על חבירו, ואז השי"ת שומרו מן החטא, כמו שכתבתי במקום אחר (פר' שמות ד"ה ויען משה) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, הוא גדלות, כי כל גאה שוטה, וכיון שנכנס בו גדלות, אז השי"ת מסתלק ממנו, כי אין אני והוא יכולין לדור, ואז היצר הרע עושה עמו כרצונו. אבל אם אין נכנס בו רוח שטות של הגדלות, אמרו רז"ל (סוכה נב, ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, שנאמר (תהלים לז, לב) צופה רשע לצדיק וכו' : ועל כן במלך שכתוב בו, והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' וכו', שיהיה לו בחינת יראה זו, שיהא ירא שלא יפול לתאות הגוף והיצר. וזהו צריך לדבק עצמו לנשמת כללות ישראל כנ"ל, וזהו על ידי התורה שהיא ואהבת לרעך כמוך, וזהו היראה יגרום לו לבלתי רום לבבו מאחיו, כיון שהכל היא אחדות גמור בלי פירוד כנ"ל:

וזה שאמר שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען, ומלת שלח הוא לשון הפשטה, תרגום ויפשיטו את יוסף (בראשית לז, כג) ושלחו. תפשיט מדעתך אנשים, ותהא תמיד נפרד מגופו ומגופם, אלא מקושר עם כללות נשמת ישראל באחדות גמור, ותקיים ואהבת לרעך כמוך כתיקונו. ותראה שאתה מלובש בגוף, ותהא ירא יראת ה' הוא אוצרו שלא תפול לתאות הגוף והיצר. ויראה זו היא השכינה הנקרא את, כלול מא' ועד תי"ו. וזהו ויתורו לשון מותרות, כשיפשיטו עצמם, ויהיו תמיד דבוק לנשמת כללות ישראל, ובחינת יראה נקרא ארץ, ויראת עונש היא יראת כנען, האומות אשר אין להם רק יראת עונש:

וזהו ויתורו את, יראו מותרות מן היראה קדושה, הנקרא את. מן ארץ כנען, מן יראת עונש הנקרא ארץ כנען. אשר אני, הוא היראה הקדושה השכינה, שנקרא אני. נותן, במתנה לישראל דוקא, ולא לאומות. כמ"ש ביקש משה שלא תשרה שכינה רק על ישראל, ונתן לו. ואמר אח"כ, האיך יפשיטו מן האנשים ומן הגופים, וזה שאמר יחשובו תמיד איש אחד, הלא השי"ת הנקרא איש מלחמה הוא אחדות גמור, שאין אחר כמוהו, וכל ישראל מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, איש אחד הם ישראל כולם איש אחד, קומה שלימה בלי פירוד כלל:

וכן יראה לקיים ואהבת לרעך כמוך באמת, שיהיו כאיש אחד. וכשיהיו בבחינת איש אחד למטה, לשון מטה ממש, שיטה עצמו לאבותיו, הם אברהם יצחק ויעקב, בחינת חכמה ובינה ודעת. תשלחו כלומר, שיפשיטו עצמם מן הגופים, עד שיגיעו לבחינת אבותם, בחינת חכמה בינה ודעת. וכשיהיו כולם כאיש אחד, כל נשיא בהם, אף

מי שהוא בחינת נשיא, הוא בהם ממש, מקושר עמם ושוה להם, ואינו ניכר בחינת התרוממות עליהם, כי הכל אחדות גמור, כמ"ש לבלתי רום לבבו מאחיו כנ"ל:

או יאמר שלח לך אנשים וכו', וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה' כולם אנשים ראשי בני ישראל המה (יג, ב-ג). ורש"י ז"ל פירוש, שלח לך, אני איני מצוה לך, אם תרצה שלח. ולפי זה יקשה מה שאמר אח"כ, וישלח אותם משה על פי ה', ודחק רש"י ז"ל לפרש על פי ה', שלא עכב על ידו. וגם על זה הקשה באור החיים (ד"ה שלח לך), למה יסכים הקב"ה על הרעה וכו' ויופיע מאמרו על עצת רשעים. וגם מה צורך להזכיר מאיזה מקום שלח אותם, שכתוב וישלח אותם משה ממדבר פארן. ומה צורך וכוונה בזה, להזכיר כולם אנשים ראשי בני ישראל המה:

וגם באור החיים מביא מדרש, שבאו אל משה לשלוח מרגלים ולא רצה, ואמר להם כבר הבטיחני ה', ואמרו לו העכו"ם יודעים בנו שאנו באים לירש אותם, והם מטמינים בארץ, ונמצא דברי ה' בטל ח"ו, ואז וייטב בעיני משה וכו', ונלכד בידם ע"כ. והלשון ונלכד בידם מורה שנצמח לו רעה בזה השליחות ובמרמה דברו אתו ונלכד בידם. וצריך להבין מה רעה הגיע למשה מן שילוח מרגלים:

ונראה, דהנה בספר של"ה הקדוש פרשת קרח, מביא מדרש משלי (ילק"ש משלי רמז תתקמ) וז"ל על פסוק (משלי ו, לב) נואף אשה חסר לב, כל המקבל עליו שררה בשביל להנות ממנה, אינו אלא כנואף הזה, שהוא נהנה מגופה של אשה. רבי מנחם בר יוסי מייתי לה מן הדא (שם כה, ח) אל תצא לריב מהר, לרב כתיב, אל תהיה רץ אחר השררה, למה, פן מה תעשה באחריתך, בהכניס אותך רעך, למחר באים ושואלים לך שאלות מה אתה משיבם וכו'. אמר ר' אבהו אני נקראתי קדוש ואתה נקראת קדוש, אם אין בך כל המדות שיש בי, לא תקבל עליך שררה עכ"ל. ועיין שם בטוב טעם ודעת מה שכתב שם: ואנו נאמר בפירוש זה המדרש מה שחננו ה', דהנה כתבתי כבר בעזרת השם פירוש המשנה (אבות פ"ו מ"ז) גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר (משלי ד, כב) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. מה שקרא התורה בלשון נקבה שהיא נותנת חיים, ופעמים נקראת התורה בלשון זכר, התעיף עיניך בו ואיננו (שם כג, ה). כי חז"ל דרשו במסכת שבת דף ס"ג (ע"א) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד (משלי ג, טז) למיימינים בה, מי שעוסק בתורה לשמה וכו': וצריך להבין למה כשעוסק בתורה לשמה, נקרא מיימין, ושלא לשמה נקרא משמאיל. כי העוסק בתורה לשמה, היינו שלומד בשביל זה כדי לשמור ולעשות כל הכתוב בה, והמעשה מרומז בה"א אחרונה של השם, שהוא נגד עולם העשיה. והיינו

לומד תורה לשמה לשם ה"א אחרונה, כדי שיקיים מה שכתוב בתורה, ואין מכוין להנאת עצמו, כדי להיות רב ולהנשא עם התורה:

וזהו שדרשו רז"ל, אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, למיימינים בה, היינו שלומדין תורה לשמה, אורך ימים וכל שכן עושר וכבוד. למשמאילים בה, עושר וכבוד איכא, אריכות ימים ליכא. כי ידוע שיותר מה שהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק, כי תענוג המשפיע הוא יותר מתענוג המקבל. וא"כ אם לומד תורה לשמה כדי לקיים מה שכתוב בה, אז התורה משפעת לאדם זה כל תענוגי עולם הזה, אריכות ימים ושנים, וכל שכן עושר וכבוד. וכשמקיים מה שלומד, אז שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, משפעת לו התורה גם כן תענוגי עולם הבא, ומקבלת תענוג גדול מזה [ה]אדם שגרם תענוג גדול לתורה, מה שמשפעת אליו טובות עולם הזה, וגם טובות עולם הבא. ואז נקרא התורה בבחינת נוקבא בחינת מקבל תענוג מהאדם:

וזהו גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובבא, כשהאדם עושה התורה להיות בחינת עשיה, בחינת נוקבא, ולקבל תענוג מאדם. ואז היא נותנת לו חיים בעולם הזה בכל הטובות, אריכות ימים ועושר וכבוד, וגם טובות העולם הבא: וזה פירוש למיימינים בה, כי ידוע, כי ימין הוא חסד בחינת משפיע. וזהו למיימינים בה, שהם משפיעים חסדים אל התורה, היינו כשעוסק לשמה יש להתורה תענוג גדול, תענוג ההשפעה, שמשפעת אל האדם טובות עולם הזה וטובות עולם הבא: אבל למשמאילים, שלומד להנאת עצמו להתנשא עם התורה, והתורה אינה חפצה בזה, יש צער להתורה, לא די שאינה יכולה להשפיע לזה האדם טובות עולם הזה ועולם הבא, אלא שמענישה את האדם שמת בקצרות שנים. וזהו למשמיאלים שהולך עם התורה בגבורות, וגורם צער לתורה, אף על פי כן יש לו קצת טובות עולם הזה עושר וכבוד, וממלא כוונתו מה שלמד בשביל זה, ומעניש אותו גם כן שמת בקצרות שנים: וזה שמביא ראיה מפסוק כי חיים הם למוצאיהם, רצה לומר מה שהתורה מוציאה, ונברא עם התורה לזה התורה חיים וכל העולמות, עולם הזה ועולם הבא נבראו עם התורה, כי באורייתא ברא השי"ת עלמין (זוה"ק ח"ב קסא, ב). והיה קשה להגמרא מה שאמר הכתוב כי חיים הם למוצאיהם, בדרך כלל התורה חיים בזה ובבא, הלא זה אינו רק בלומד לשמה, אבל להיפך ח"ו שלא לשמה שמת בקצרות שנים. על כן דרשו במסכת עירובין דף נ"ד אל תקרי, כלומר שאי אפשר לך לקרות למוצאיהם, היינו מה שהתורה מוציאה עוה"ז ועוה"ב היא נותנת חיים, אלא אם תקרא למוציאיהם בפה, היינו מדת מלכות, מדת יראה עולם העשיה, שלמד כדי לעשות, כי ירא שלא יכשול בעבירה, והיינו לומד לשמה לשם ה"א אחרונה כנ"ל,

אז תוכל לקרות למוצאיהם בזה ובבא כנ"ל: וזה שאמר במדרש משלי שהבאתי לעיל, על נואף אשה חסר לב, כל המקבל עליו שררה בשביל להנות ממנה, אינו אלא כנואף הזה, שנהנה מגופה של אשה. רצה לומר שמאנס את אשה ונהנה מגופה בעל כרחה, כך הוא מאנס התורה ונהנה ממנה בעל כרחה של תורה, כדי להתגדל ולהתרומם, והתורה אינו חפצה בזה. ואדרבה יש להתורה צער מה שמענישה אותה כנ"ל:

ור' מנחם בר יוסי מייתי ליה מן הדא, אל תצא לריב מהר, לרב כתיב, אל תהא רץ אחר השררה, פן מה תעשה באחריתך, בהכלים אותך רעך, למחר באים ושואלים לך שאלות מה אתה משיבם. כוונתו, כי אם רץ אחר השררה, וחפץ בגדלות, ודברי תורה אינם מתקיימים אלא במקום נמוך וכו' (תענית ז, א), ואם רץ אחר השררה, והוא בגדלות, בודאי תשכח התורה ממנה. וזהו למחר כשישכח, באים ושואלים לך שאלות, מה אתה משיבם:

ואפשר לומר, שזהו פי' הגמרא בסוטה דף ד' ע"ב, אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן כל אדם שיש בו גסות הרוח לבסוף נכשל באשת איש, שנאמר (משלי ו, כו) ואשת איש נפש יקרה תצוד. ופי' רש"י ז"ל (ד"ה לסוף נכשל) ואשת איש זונה נפש יקרה, נפש הגבוה תצוד רודף אחריה ע"כ. ובאמת ראינו כמה בעלי גאוה, שאינם נכשלים באשת איש. אפשר לומר שכוונתו שמקבלין שררה כדי להנות ממנה, כנואף אשה ונהנה מגופה בעל כרחה, כך נהנה מן התורה בעל כרחה של תורה כנ"ל:

וגם אמרו בגמרא שם, רבי חמא בר חנינא אמר, כאילו בא על כל העריות, כתיב הכא (משלי טז, ה) תועבת ה' כל גבה לב, וכתיב התם (ויקרא יח, כז) כי את כל התועבות האל. וצריך להבין הגמרא, וכי מפני שכתוב תועבת בשניהם הרי זה כאילו בא על כל העריות, ומה טעם יש בזה:

ואפשר לומר עפ"י מה שכתבתי פירוש הגמרא דסוטה דף י"ז (ע"א) דרש רבי עקיבא, איש ואשה זכו, שכינה ביניהם, לא זכו, אש אוכלתן. שהאדם נברא במלבוש עולם הזה, ולעשות כל מעשה קיום עולם הזה שכל הנבראים עושין, והם ממלאין תאותם עם היצר. והאדם צריך לקיים מצות בוראו, לקיים מצות פרו ורבו שהוא מצות עשה, ולעבוד השי"ת עם היצר הרע, ולא לכוין להנאת עצמו כלל, ולהיות ביראה תתאה, היינו שכינה מדת מלכות, שנקרא יראה תתאה, מפני שהוא ירא תמיד שלא יפול למטה להתענג בתענוגי היצר ככל הנבראים, רק לקיים בזה מצות עשה של פרו ורבו בדחילו ורחימו היינו י"ה, ורחימו ודחילו היינו ו"ה:

וזהו זכו שכינה ביניהם, בזה שמכוונים לקיום מצות עשה, ויראים שלא יפלו למטה, לעשות מעשה זו ככל הנבראים. וכשהשכינה מדת יראה ביניהם, ומקיימים בזה המעשה מצות עשה, אז שמו שלם ביניהם, כפירוש רש"י ז"ל שם (ד"ה שכינה) יו"ד מן איש וה"א מן אשה. ואיש הוא בחי' וא"ו, ואשה בעצמה בחי' ה"א אחרונה, ואז השם שלום. לא זכו להיות שכינה ביניהם, אלא נופלין שניהם למטה למלאות תאותם עם היצר, אז מסלק השם יתברך שמו מביניהם הם אותיות י"ה, ונשאר אש ואש בשניהם, הוא היצר הרע שהוא בחינת אש של גבורות. וזהו לא תקרבו לגלות ער ו"ה, שלא יהיה להם התקרבות אל אשה לגרום שיהא ער ו"ה, היינו שיהיה וא"ו של איש וה"א של אשה ער, לשון ערירים מבלי י"ה, שיסלק השם יתברך שמו מביניהם, היינו י"ה כנ"ל: והנה המתגאה, נמי גורם זה שמסתלק ממנו י"ה, ועל כן כתב במשנת חסידים (מסכת תשובה פרק ב) שעל עון גאוה צריך להתענות ט"ו תעניות, כמנין גאוה, על שסילק י"ה. ועל כן אמרו כל המתגאה כאילו בא על העריות, כתיב הכא תועבת ה' כל גבה לב, וכתיב התם בעריות כי את כל התועבות האל, כי מעשה שניהם שוים שמסתלקין י"ה, כנ"ל:

וזה שאמר במדרש שהבאתי לעיל, א"ר אבהן אני נקראתי קדוש וכו', כי ידוע מה שכתב רש"י בפרשת קדושים בפסוק ראשון קדושים תהיו וכו', וז"ל קדושים תהיו, הוו פרושים מן העריות וכו', שבכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה, אתה מוצא קדושה עכ"ל. וזה שאמר השם יתברך, אני נקראתי קדוש ואתה נקראת קדוש, ואימת הם נקראים קדוש, כשהם פרושים מן העריות. ועל כן לא תתגאו ותקבלו שררה בשביל הנאתכם: וזהו אם אין בך כל המדות הללו, שאני שוכן את דכא ושפל רוח, ואני בראתי עולם הזה שיתגלה מלכותי. והאדם שמקבל על עצמו מדת מלכותי, אני נותן לו מדת מלכותי, שהוא ימשול בי. כמו שאמרו רז"ל (מועד קטן טז, ב) מי מושל בי צדיק, השי"ת גוזר גזירה והצדיק מבטל. ואם אין בך כל המדות שיש בי, בעסק מדת מלכותי, לא תקבלו אליך שררה:

והנה איתא בזוהר (שלח קנח, א) שהמרגלים נכשלו באהבת הכבוד, שהיו יודעין שכאן הם ראויים להיות נשיאים, אבל בארץ ישראל לא יהיו נשיאים, על כן הוציאו דבה על הארץ להשאר שם, ויהיו נשיאים. ואיתא בספר קדושת לוי על התורה על פסוק וישלח אותם משה וז"ל, כי משה ודורו דור המדבר, היו דמיון תורה שבכתב, ויהושע ודורו שבאו לארץ, היו דמיון תורה שבעל פה:

וזה הרמז במאי דאמרו חז"ל (בבא בתרא עה, א), פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה. כי תורה שבעל פה מקבלת מתורה שבכתב, כמו שהלבנה מקבלת מחמה, עי"ש. ועיין שם על פסוק ויקרא משה להושע בן נון יהושע, וז"ל כי אמר השי"ת למשה, שלח

לך אנשים ויתרו את ארץ כנען, ובמשנה תורה בסיפור מרגלים (דברים א, כב) נאמר ויחפרו את הארץ:

דהנה איתא במדרש (קהלת רבה א, ד. ילקוט רמז קמח) כמו שיש רמ"ח אברים ושס"ה גידין באדם, כמו כן יש בארץ כמו שכתוב ערות הארץ, לב הארץ, טבור הארץ, עין הארץ. והנה רמ"ח איברים שבאדם נגד רמ"ח מצות עשה, ושס"ה גידים נגד שס"ה מצות לא תעשה, שכל גיד מחויב לשמור לבל יעבור הלאו המתייחס אליו. וכמו כן גם כן בארץ, האברים והגידים מחויבים לשמור התרי"ג מצות, עי"ש מה שכתב לפי דרכו:

והנה איתא בתיקונים תקונא שתין וארבע (צה, ב) וז"ל, בגין דאתמר ויצמח ה' אלהים וכו' והוה ליה רשו לממחא בידא דאדם דלא יכול מאילנא דמותא, ולא מחאת, בגין דא אמר בעבורך. א"ל רבי אלעזר וכי אית דעת בארעא לכולי האי, אין, הדא הוא דכתיב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ עכ"ל:

והנה אם לא היו חוטאין דור המדבר על ידי המרגלים, שגרמו שנשבע להם השי"ת שלא יבואו לארץ, בודאי היה משה מוכרח לבא עמהם לארץ, שהוא רועה שלהם, דומיא תורה שבכתב, ועל כן לא רצה משה לשלוח מרגלים. אבל כשאמרו אל משה במרמה, ואמרו העכו"ם יודעים שאנו באים לירש אותם, ומטמינים בארץ, ונמצא דברי ה' בטל ח"ו, ועל כן ויחפרו את הארץ לראות החפירות, שלא יהיה דבר ה' בטל, ובמרמה דברו אתו, ותלו השילוח מרגלים בשביל כבוד השי"ת. ועל כן נלכד בידם, ושלח מרגלים, וגרמו לו רעה, ולהם ולדורם. ונתקיים נבואת אלדד ומידד, משה מת יהושע מכניס. אבל אם לא היו חוטאים היה מוכרח משה לבא עם בני דורו לארץ, והיו בני דורו מבטלין הגזירה שנגזר על משה:

ובאמת משה רבינו ידע שנכשלו באהבת הכבוד, ואמר להם שיתקנו את זאת. וכמו ששמעתי בשם הרב בוצינא קדישא מוהר"ר מנחם מענדיל מפרומישלאן זללה"ה פירוש הפסוק עלו זה בנגב, שתתקנו זה המחשבה של אהבת הכבוד, ותעלו זה המחשבה של אהבה רעה באהבת הבורא, שהוא נגב דרום מדת חסד, ודפח"ח:

וכן כשבא משה להמלך בזה השליחות עם השי"ת, אמר לו אני איני מצוה לך. כי הם רצו לשלוח, והבחירה חפשית. אבל אמר לו השי"ת, שיראה משה לתקן את המרגלים הנכשלים באהבת הכבוד. וזה שאמר לו שלח לך אנשים, ומלת אנשים פירש רש"י ז"ל כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות, ומלת שלח הוא לשון הפשטה, כמו ויפשיטו את יוסף, ותרגומו ושלחו. ואמר לו השי"ת תפשיט לך, בשבילך תפשיט מהם אנשים, החשיבות שלהם בעיני עצמם, ורצו להתנשאות, וכן הזהיר אותם משה שיתקנו: וישלח

אותם ממדבר פארן, ורמז להם גם כן שהשם יתברך בא אל בני ישמעאל שיקבלו התורה, כמו שאמרו רז"ל (ילקוט שמעוני תורה רמז תתקנא) וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, ושאלו בני ישמעאל מה כתיב בתורה, והשיב השי"ת להם לא תנאף, ולא רצו לקבל התורה, עבור שהם שטופים בזמה. ואתם בני ישראל אמרתם נעשה ונשמע וקבלתם התורה באהבה, תראו שלא תחפוצו להנות מכבוד והתנשאות, ולעבור על לא תנאף: וכן שלח אותם מעיר קדש, שהיא בחינת חכמה מן הארץ, שהיא בחינת קומה שלימה. וקודש נקרא חכמה, וחכמה היא בחינת ראיה, וכן קדש נקרא בחינת עין, כמו שכתוב פר' לך לך (בראשית יד, ז) אל עין משפט היא קדש. ומשפט פי' רש"י ז"ל שם, שנקרא משפט על שם העתיד, שעתידין משה ואהרן להשפט שם וכו', והם מי מריבה, ועל עין למה נקרא, לא פירש רש"י ז"ל הטעם. אפשר לומר שהיא בחינת עינים מקומת הארץ, והיא חכמה של הארץ, ולפי שאמרו רז"ל (סוטה ג, א) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, שהוא היפך חכמה. אבל מי שהוא בגדר חכמה, שהיא תחיה בעליה, אין בו שבירה:

ועל כן שלח אותם מעיר קדש, שהיא עין וחכמה, כדי שהארץ ימחה בידם, ולא יניח את המרגלים לעבור על לא תנאף. אבל המרגלים קלקלו הארץ, שהיא מדת מלכות, בחפצם למלוך בשביל הנאת עצמם, ועברו על לא תנאף, וזינו את הארץ, ועשה מן קדש קדשה, ופירוש קדשה פי' רש"י ז"ל בפ' וישב בפסוק איה הקדשה (בראשית לח, כא) וז"ל, הקדשה מקודשת ומזומנת לזנות עכ"ל. ואפשר לומר שזהו פירוש איה הקדשה היא בעינים, כלומר עם העינים שלה, שהם בחינת חכמה, והיתה ראויה להיות רחוקה מזנות, והיא קלקלה בחינת עינים שלה, ונעשית קדשה מזומנת לזנות: וכוונת משה ששלח אותם ממדבר פארן מעיר קדש, שהיא בחינת חכמה, שהארץ יהיה מסייע להם שלא יעברו על לא תנאף, ויתקנו בחינת אהבה רעה שלהם, ולא יגרמו לדורם שלא יבוא לארץ. וכשהם יבואו לארץ, על כרחך שיבואו עם משה שהוא רועה שלהם, שהם יבטלו הגזירה שנגזר על משה, והנבואה של אלדד ומידד שהתנבאו מפי ה', מדת מלכות שהתנבאו בכה, ככל הנביאים שהתנבאו בכה:

וזהו וישלח אותם משה שיתקנו אהבה רעה שבלבם ויהי על פי ה' למעלה לבטל הגזירה שהתנבאו מפי ה' ובשעת השילוח קודם התיקון היו כלום אנשים לשון חשיבות, שהיו בעיני עצמן ראשי בני ישראל המה, שהיה כוונתם לקבל תענוג מן הנשיאות שלהם, כנ"ל:

ויקרא משה להושע בן נון יהושע (יג, טז). עיין פי' רש"י ז"ל, התפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים, עכ"ל. להבין הלא משה לא היה יודע שיהיו מרגלים, כי בודאי לא היה שולח אותם. וכמו שפירוש רש"י על מלת אנשים, אותו שעה כשרים היו. ואם מחמת שהיה רואה בהם אהבת הכבוד, כמו שכתוב בזוהר (שלח קנח, א) אמר להם לתקנם כנ"ל, ובודאי היה סבור שישמעו אליו, ויתקנו. כי בוודאי אם היה חושש שלא ישמעו אליו, ולא יתקנו, לא היה שולח אותם. וכן כתיב במשנה תורה (דברים א, כב-כג) ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישיבו אותנו דבר וכו'. ויטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים וכו'. ואם היה לו חשש שלא ישמעו אליו, לתקן מה שאמר להם, לא היה מיטיב בעיניו השילוח: ואפשר לומר, דהנה בשילוח הזה, לא נמצאו לשון מרגלים כמו שנזכר ביוסף שאמר לאחיו (בראשית מב, ט), מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם. רק כאן אמר לשון ויתורו את ארץ כנען, ובמשנה תורה אמר נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ: דבאמת אית חכמה ודעת בארציות הגשמיית, ובפרט בארץ ישראל ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד (דברים יא, יב), כמו שכתוב בתיקונים תקון שתין וארבעה (צה, ב) שהבאתי לעיל, וז"ל ועוד בגין דאתמר ויצמח ה' אלהים וכו' והוי ליה רשו למימחא בידא דאדם דלא יכול מאילנא דמותא, ולא מחאת, בגין דא אמר בעבורך. א"ל ר' אלעזר וכי אית דעת בארעא לכולי האי, אין, הדא הוא דכתיב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ עכ"ל, הרי שיש שכל וחכמה בארץ הגשמיית:

וכמו שבאדם יש בו נשמה, ויש בו חכמה ובינה ודעת, והנשמה אינו נראית, רק חכמה ובינה ודעת שבאדם נראה, על ידי הדבור, שיש מותרות באדם הדבור, ועל ידו ניכר חכמה ובינה ודעת שיש בו. כן בארץ, אף על פי שאין בה דבור, ניכר החכמה ודעת שיש בארץ, ע"י שראינו טבעיות הארץ והנבראים. כגון אדם ושאר דברים, בעל חיים, אשר הארץ מגדלת, אם הם חכמים או גבורים. וכמו שאמרו (בבא בתרא קנח, ב) אוירא דארץ ישראל מחכים. ועל ידם יכולין להבין חכמה ודעת שיש בארץ ממש: וזה שאמרו אל משה, נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ. ויחפרו לשון חפירה, כי החופר בארץ, הוא מבקש מה שבתוך הארץ. וכן אמרו נשלחה אנשים צדיקים וחשובים, שיבינו החכמה ודעת שבתוך הארץ. ולא שיראו פני הארץ מלמעלה, רק כמו החופר ומבקש מה שבתוך הארץ בפנימיות, כן יבינו בשכלם החכמה ודעת שיש בארץ, ועל כן אמרו לשון ויחפרו, וזה שהוטב בעיני משה:

וכאן אמרו לשון ויתורו, לשון מותרות, שיבינו המותרות שיש בארץ אשר ה' דורש אותה, משאר ארצות, וממילא יבינו החילוק ומותרות של השכינה שנקרא ארץ, השוכן בארץ ישראל, היא יראה תתאה, מן ארץ העמים, היינו היראה של האומות, היא יראת עונש: אבל אלו שהולכין לראות מהיכן המקום שנוחה לכבוש, ובדרך זו יבואו למלחמה על המדינה, זה נקרא מרגלים, שהם לשון רגלים שהם עומדין על הארץ, ורואין על פני הארץ ערות הארץ, כלומר מהיכן נוחה לכבוש אותה. וזהו מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם, וזה שהתפלל משה על יהושע, יה יושיעך מעצת מרגלים, שלא תהיה מאנשים אשר הולכין לראות את ערות הארץ מהיכן נוחה לכבוש, וזהו נקרא מרגלים כנ"ל: ויאמר אליהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר (יג, יז). מה שהיה מראה להם הדרך איך ילכו, עיין פי' רש"י ז"ל על עלו זה בנגב, הוא היה הפסולת של ארץ ישראל, שכן דרך התגרין מראין תחלה את הפסולת. ועל מה שהראה להם מקום דרך עלייתם בהר, לא פירש כלום:

ואפשר לומר, לפי מה שכתבתי לעיל פירוש עלו זה בנגב, בשם הרב בוצינא קדישא מוהר"ר מנחם מענדיל זללה"ה מק' פרומישלאן, לפי שהמרגלים נלכדו ביצר הרע אהבת הכבוד, והיו יודעין שבארץ ישראל אינם ראוין להיות נשיאים, על כן הוציאו דבה על הארץ, שלא יכנסו. ורמז להם משה שיתקנו אהבה רעה, אהבת הכבוד שבלבם. שמי שנפל לאהבה רעה, צריך להפשיט את עצמו מזה, ולהמשיך על עצמו אהבת הבורא, שורש כל האהבות. ובדבר זה הוא מעלה המחשבה רעה של אהבה רעה. וזהו עלו, זה המחשבה. בנגב, דרום מדת החסד, אהבת הבורא, וזה יהי' התיקון עכ"ד ודפח"ח: ולפי זה יש לומר מה שאמר להם, ועליתם את ההר, על דרך שכתבתי בשם הרב הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה, פירש מה שאמרו בגמרא (קידושין ל, ב) בראתי יצר הרע בראתי תבלין הוא התורה. הלא אין המשל דומה לנמשל, כי הבשר הוא עיקר המאכל, והתבלין הם טפילין. ובמשל שהמשיל התורה תבלין ליצר הרע, נמצא היצר הרע עיקר, ואמר שבאמת הוא כך שאי אפשר לאדם לעבוד את ה' אלא בהתלהבות, וההר נקרא היצר הרע, כמו שאמרו (סוכה נב, א) לצדיקים נדמה כהר : וזה שאמר ועליתם את ההר, עם ההר הוא היצר הרע יהיה לכם עליה. כי כשתעבדו את השי"ת עם היצר, תעשו מן היצר הרע יצר טוב, ולא יהיה לכם אלא לב אחד לאבינו שבשמים. ובזה יהיה ליצר הרע עליה גדולה. וזהו ועליתם יהיה לכם עליה את ההר, עם ההר:

ויהס כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה (יג, ל). עיין פי' רש"י ז"ל אל משה, לשמוע מה שידבר במשה, וסיפר הטובות שעשה להם משה, והניסים והנפלאות שעשה להם:

ולפי פירוש רש"י ז"ל, יש לומר הכפל בפסוק עלה נעלה יכול נוכל. דכך אמר כלב, הלא ידעתם הניסים והנפלאות שעשה לנו משה, ואף על פי שאצלינו קשה הדבר לכבוש ארץ ישראל, אצל משה רבינו הוא דבר קל, נגד הניסים שעשה לנו. ולפיכך עלה, רצה לומר שקאי על משה רבינו שעלה, ועל ידו נעלה אנחנו. וכן יכול משה רבינו לכובשם, ועל ידו נוכל גם אנחנו לכובשם:

אך בה' אל תמרודו ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צלם מעליהם וה' אתנו וכו' (יד, ט). נראה, דהנה האדם הנלבב, בבואו אליו דבר יראה וצער, מפשפש במעשיו ומתבונן בדרכיו, עד שמוצא חסרונו הגורם הצער הזה, וחוזר בתשובה שלימה, ומדבק ביראת השי"ת בכל מה דאפשר, וממילא בטל היראה והצער ההוא. כמאמר הכתוב (בראשית כז, מ) והיה כאשר תריד ופרקת עולו וכו', דכמו שמצות מגינים על ישראל כמו שאמרו רז"ל (שבת מט, א) . כן ח"ו בהיפך, בהעשותו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה, הוא נותן ח"ו כח לאומות העולם לשלוט, וזהו הגנה שלהם. וכשחזרו בתשובה, נוטל חיות הקדושה מהם, והם נופלים:

ואיתא בזוהר (שלח קנח, א) שחטא המרגלים היה שראו במדבר הם ראוים להיות נשיאים על ישראל, אבל לא בבואם לארץ ישראל, ומחמת אהבת הכבוד והגדלות, הוציאו דיבת הארץ, כדי שישארו במדבר עי"ש:

וזהו שאמר אך, לשון מיעוט, כמ"ש רז"ל (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה) כל מקום שנאמר אכין ורקין אין אלא מועטין {מיעוטין}, כלומר תמעטו עצמיכם, ולא תאהבו הכבוד, ובה' אל תמרודו, ותשובו בתשובה שלימה על חסרונם הגורם היראה הרעה הזאת, ותדבקו ביראת השי"ת אחר התשובה:

כי לחמינו הם, רצה לומר האומות הם נבראים שיקבלו ישראל תענוג מהם, כמ"ש (בראשית כז, כט) יעבדוך עמים. רק מחמת העבירות נותנים כח בהם שישלטו על ישראל ח"ו, ובהסר החיות וכח מהם על ידי התשובה יבטלו מעליהם. וזה שאמר סר צלם מעליהם, על ידי התשובה, וה' אתנו אל תיראום, אלא תדבקו ביראת השם: ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר (יד, יז). להבין מלת לאמר, וגם ה' כתוב באל"ף דל"ת, ונראה, דהנה מרגלים פגמו בעולם הדיבור, ופעלו גבורות במדת מלכות שם אדני. והנה בקבלת שבת כתב האר"י ז"ל קול ה' בכח, הוא מדת גבורה, ע"כ. וידוע, דגדולה הוא מדת חסד ואהבה. וזהו שהתפלל משה רבינו ע"ה יגדל נא, רצה לומר יבא למדת חסד ואהבה. כח אדני, ר"ל הגבורות של מדת מלכות ימתקו בחסדים גמורים. כאשר

דברת לאמר, דהנה השי"ת אמר למשה, אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו:
וזהו שהתפלל משה שהגבורות ימתקו בחסדים, ויהיה הטובות שאמרת ליתן לו ואעשך לגוי גדול, יהיה כאשר דברת. ועל מה שאמרת לעשות לישראל, לאמר יביא לעולם המחשבה, כי אמירה הוא בלב, ושם ימתקו הדינין:
או יאמר דהנה כתבתי פירוש הפסוק (תהלים קיא, ו) כח מעשיו הגיד לעמו. כח מעשיו היא חכמה, כי חכמה הוא הכח של עולם העשיה, כמ"ש (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ. וכן בכאן, כח אדני הוא חכמה, הכח של עולם העשיה, וזהו יגדל נא כח אדני, דחכמה יגדל למעלה, ויקבל מן רצון עליון שהוא חסדים גדולים ורחמים גמורים שאין בו דין כלל. ויהיה כאשר דברת, ודיבור הוא קשה, לאמר יבא לעולם המחשבה, וימתקו הדינין ע"י חסדים גמורים, ופירוש זה מרומז קצת בזוהר הקדוש: סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה (יד, יט). להבין טענת משה רבינו ע"ה, וכי בשביל שמחל כמה פעמים כל סרחונם ממצרים ועד הנה, ימחול להם לעולם: ונראה דכך היה טענת משה רבינו ע"ה, דבאמת על פי השכל האנושי, אדם הנולד מטפה סרוחה יש מאין, ונתן לו השי"ת כח ושכל וחיות למשול בכל הנבראים. היוכל אדם להתחכם ולידע איך יש בו כח הדיבור וכח הראות וכח הידים ורגלים וכח השמיעה וכל הכוחות שבו, לידע ולהבין איך שיכול לראות בעין ולשמוע באוזן וליקח ולישא בידים ולהלך ברגלים, והכל הוא מאתו ית', ובהסיר השגחתו ח"ו מן אבר אחד שבאדם, יוסר כוחו מן האבר ההוא. ואיך יוכל אדם למרוד בהשי"ת בכוחותיו ובטובותיו שנתן לו השם יתברך. ונמצא לכאורה אינו כפי השכל, שימחול לו השי"ת על חטאיו: אך באמת מחמת שהאדם מלובש בגוף בארבע יסודותיו , והיצר הרע נברא להסיתו, ולמשכו אחר תאוות הגוף, על כן ברא השי"ת תשובה קודם שברא העולם . וגם שהאדם בעל גבול ותכלית, ואף אם עבר עבירה, מעשיו ומחשבותיו הם בגבול ותכלית, ועד מקום שורש נשמתו יוכל לפגום, ולא יותר. וחסדי השי"ת הוא בלי תכלית וגבול וקצבה. ועל כן השי"ת כרוב רחמיו וחסדיו הגדולים, אשר הם בלי תכלית וגבול, הוא מוחל לאדם, שכל עונותיו ופגמיו הם בגבול ותכלית:
וזהו טענת משה רבינו ע"ה, אף על פי שחטאו לפניך זה עשר פעמים, סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך אשר הם בלי גבול וסוף ותכלית וקצבה. וכאשר נשאת לעון הזה ממצרים ועד הנה, הוא גם כן אינו עפ"י השכל, שתמחול להם אף בפעם ראשון, אחר הטובות הגדולות שהוצאת אותם מכור הברזל מעוני מצרים, וע"י ניסים ונפלאות וטובות

גדולות בים וביבשה, ואף על פי כן מחלת אותם ממצרים ועד הנה, היא מחמת גודל חסדיך אשר הם בלי תכלית וגבול, ועונותם הם בגבול ותכלית. וכן תמחול ותסלח עתה לעון העם הזה כגודל חסדיך אשר הם בלי מספר ושיעור וקצבה ותכלית, אף כזה עשר פעמים שמרדו בך, כי חסדיך הגדולים הם בלי קצבה ומספר : אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימותו והאנשים אשר שלח משה וכו' וישובו וילונו וכו' וימותו האנשים מוצאי דיבת הארץ רעה במגפה לפני ה' (יד, לה-לז). ועיין במשנה בסנהדרין דף ק"ח (ע"א) פלוגתא דר' עקיבא ור' אליעזר, דר' עקיבא אמר מרגלים אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר וימותו האנשים וכו', וימותו בעולם הזה, במגפה לפני ה' לעולם הבא. ואח"כ אמר ר' עקיבא, דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו, יתמו בעולם הזה ושם ימותו לעולם הבא. ר' אליעזר אומר עליהם הוא אומר (תהלים נ, ה) אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח:

לפי הנראה, שר' אליעזר חולק על ר' עקיבא בשניהם, במרגלים ובדור המדבר. להבין מה יאמר רבי אליעזר על הפסוקים שהביא ר' עקיבא במרגלים, וימותו וכו' במגפה לפני ה', ובדורם דור המדבר במדבר הזה יתמו ושם ימותו:

וגם צריך להבין קושית המהרש"א ז"ל (שם ד"ה במדבר הזה) שנפלאה מאוד, למה צריך לימוד במרגלים וימותו וכו' במגפה לפני ה' שאין להם חלק לעוה"ב, כיון שכתוב במדבר הזה יתמו ושם ימותו בדור המדבר, ודרש ר' עקיבא ממנו שאין להם חלק לעוה"ב, וכי עדיפי מרגלים שהחטיאו לדורם, וגרמו להם שגם הם יוציאו דיבת הארץ, ואם דורם אין להם חלק לעוה"ב, פשיטא הם, ולמה לי קרא עליהם אליבא דר' עקיבא: ועיין בכל הספרים שפסקו כר' אליעזר שיש להם חלק לעוה"ב. וגם באור החיים הוכיח מן הכתוב עצמו כר' אליעזר, שיש להם חלק לעולם הבא :

ואני אומר על פי פשוטו מוכח, שהכתובים כר' אליעזר. דבהתחלת הפרשה (שם כח-כט) כתיב שאמר השי"ת למשה, אמור אליהם חי אני נאם ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם, במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם וכו'. והדבר הזה שלא יבואו דור המדבר בעצמם לארץ, על זה היתה שבועת ה', ואין להשיב. אבל הפסוק הכתוב אח"כ אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה וכו' במדבר הזה יתמו ושם ימותו, נדרש ממנו שאין להם חלק לעולם הבא, על זה לא היתה השבועה מאת השי"ת, רק כתוב אני ה' דברתי וכו', והיא גזירה מאת השי"ת בלי שבועה:

ויש לומר שסבר ר' אליעזר, שהגזירה היתה שלא יהיה להם חלק לעולם הבא אם לא ישובו, אבל הם שבו בתשובה, שכתוב (שם מ) וישכימו בבוקר וכו' הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו, ובמשנה תורה (דברים א, מה) כתיב יותר, ותשובו ותבכו לפני ה' ולא האזין ה', כלומר שלא הועילו תשובתם שיבואו בעצמם לארץ ישראל, כי על זה היתה שבועה מאת השי"ת. אבל שלא יהיה להם חלק לעולם הבא, לא היתה שבועה, רק גזירה מאת השי"ת. וכיון ששבו בתשובה, בטלה הגזירה: ואפשר לומר, שהשי"ת בעצמו הראה להם מקום בדבריו שישובו, כדי שיהיה להם חלק לעולם הבא, שמאמר השי"ת אם לא זאת אעשה לכל העדה, השלשה תיבות אם לא זאת לכאורה הוא מיותר, והוי ליה למימר אני ה' דברתי ואעשה לכל העדה וכו'. דמלת זאת, הוא השכינה הנקרא זאת, שהוא מדריגה שביעית, וכלול מא' ועד תי"ו, הוא מדת מלכות בעולם העשיה. וגימטריא של זאת, הוא ת"ח, כמנין צום קול ממון כנזכר בספרים. וצום קול ממון הם תשובה תפלה וצדקה, אשר הם מעבירין רוע הגזירה. וזהו אם לא זאת, כלומר אם לא יעשו תשובה בזאת, ויעברו רוע הגזירה, אעשה לכל העדה וכו' במדבר הזה יתמו ושם ימותו. אבל כיון שעשו תשובה, יש להם חלק לעולם הבא: וגם במרגלים עצמם, אפשר לומר שר' אליעזר דורש וימותו וכו' במגפה לפני ה', כמו שפירש רש"י ז"ל. וז"ל, במגפה לפני ה', באותו מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה, הם חטאו בלשון, ונשתרבב לשונם עד טיבורם, ותולעים יוצאים מלשונם ובאין לתוך טיבורם. לכך נאמר במגפה, ר"ל בניקוד פתח המורה על הידוע, ולא במגפה בשבא, להורות שבא להם מיתה הידוע מאת ה' מדה כנגד מדה, ואדרבה מזה דורש ר' אליעזר שיש להם חלק לעוה"ב, כיון שמתו במיתה שנתבייישו ביוש גדול, וכל העובר עבירה ומתבייש מוחלין לו (ברכות יב, ב):

ואף שביוש שלהם היה אחרי מותם, אף על פי כן נתביישו, כענין שאמרו (סנהדרין מז, א) על חזקיה, שגירר עצמות אביו על מטה של חבלים, ולא קיים מצות כיבוד, שמחויב לכבדו אף לאחר מותו , ואדרבה ביזה אותו כדי שיהיה לו כפרה, והודו לו חכמים. הרי שבאמת אף בביוש לאחר מותו היה לו כפרה:

וזו הפירוש סימן טוב לאדם שלא נספד ולא נקבר כהלכה (שם), כענין שאמרו (אבות פ"ד מ"א) אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, הרי שטוב קאי על עולם הבא. וזה שאמר סימן טוב לו לאדם, כלומר שסימן שיהיה לאדם טוב בעולם הבא, שלא נספד ונקבר כהלכה, ונתבייש לאחר מותו ומכפר לו עונותיו, כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז, כ):

ואפשר לומר עוד, שר' עקיבא שסבר שאין להם חלק לעולם הבא, הוא סבר כמאן דאמר בגמרא (ערכין טו, ב) בלשון הרע סיפר אין לו תקנה, והם כולם מוציא דיבת הארץ. אבל אנן קיימא לן סיפר גם כן יש לו תקנה, כמאן דאמר (שם) מרפא לשון עץ חיים. והם קיימו התורה אף לאחר הגזירה גבי מקושש, ועל כן יש להם חלק לעולם הבא. ומחמת שר' עקיבא סובר בהחלט סיפר אין לו תקנה, אם כן לא יועיל שום תקנה למספר, ואף הביוש שלאחר מותם לא הועיל להם. ועל כן כתב במרגלים פסוק אחר שאין להם חלק לעולם הבא, ללמדך שלא הועיל להם הבושה, ובזה מתורץ קושית המהרש"א ז"ל:

והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה' (טו, יט). להבין דאמרו רז"ל (בר"ר מב, ג) כל מקום שנאמר והיה אינו אלא שמחה, ומה זה השמחה:

ונראה דידוע, דכל עבודתינו וקיום מצותינו ליחד קב"ה ושכינתיה, ועל ידי היראה היא מדת מלכות, שמקבל עליו בשלימות, ממילא שורה עליו אהבה. כמ"ש בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מו' דוב בער זללה"ה, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה, וממילא נעשה יחוד מדת יראה היא מדת מלכות ה"א אחרונה שבשם. וכשנעשה יחוד, אז יה"ו מדת יראה משפיע לה' אחרונה שבשם, ובא שפע רב על כללות ישראל: וידוע שהש"י ברא כל העולמות בשביל ישראל להיטיב להם, כי מדרך הטוב להיטיב. וכשאנו הולכין בדרך הישר, ויכולין לקבל ממנו, אז הוא תענוג גדול למעלה, כמו שכתוב (תהלים סח, לה) תנו עוז לאלהים, וכמו שכתבתי במקום אחר באריכות, וכל התענוגים נקרא על שם אכילה, והסעודה נקרא על שם לחם:

וזה שאמר והיה, ר"ל יהיה שמחה גדולה למעלה באכלכם, כשתקבלו תענוג מלחם הארץ, מהתענוג שמקבלת השכינה הנק' ארץ, כשנעשית יחוד ותקבלו אתם שפע ותענוג מיחוד זה, יהיה שמחה גדולה למעלה. ואמר תרימו תרומה, ר"ל שתרימו אתם לבוא לתענוג זה ע"י תרומה תרום ה' אחרונה מדת יראה לה', ונעשות יחוד יראה ואהבה, ותקבלו תענוג מיחוד זה, כנ"ל:

ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה (טו, כ). אפשר לומר על דרך רמז, שמרמז מצות האב על הבן בעודו קטן, ראשונה להמול אותו בן שמנה ימים, ומרומז בחי"ת של חלה. ואח"כ בן שלשים יום לפדותו, ומרומז בלמ"ד של חלה. ואח"כ לקיים מצות ולמדתם את בניכם, והתחלתו בן חמש שנים למקרא, ומרומז בה"א של חלה:

ואמר ראשית עריסותיכם, הראשית שלכם כשעדיין מונחים בעריסה, מצותיכם חל"ה, תרימו בעודו קטן, לקיים בו מצות המרומז בחלה כנ"ל. ועי"ז תרומה תרום ה' אחרונה לעשות יחוד:

וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם וכו' (טו, לט). דהנה האדם העובד השי"ת, בעשותו שום מצות מהמצות, יזהר מאוד מכל מיני פניות, שלא יחשוב ח"ו לקבל שום הנאה וכבוד מזה, כי זה הוא ח"ו ע"ז ממש, ועובד את עצמו לקבל שום הנאה מהמצוה, או מן העבודה, ואינו נקרא עובד ה':

אבל העובד השי"ת באמת, כוונתם בכל העבודות ובעשיות המצות, ליחד קב"ה ושכינתיה, ובזה הוא משפיע שפע בכל העולמות העליונים ותחתונים, ונמצא המצוה שעושה הוא במדריגת דכר, שמשפיע שפע בכל העולמות עליונים ותחתונים. אבל אם ח"ו כוונתו לקבל הנאה מן המצוה ומן העבודה, אינו משפיע שפע בכל העולמות, רק כוונתו לקבל, ובבחינה הזאת נקרא ח"ו המצוה בבחינת נוקבא:

וזהו וראיתם אותו, ר"ל שתראה השי"ת בכל העבודה וקיום המצות לעבוד אותו. וזכרתם את כל מצות ה', ר"ל שתעשו כל מצות בבחינת דכר, שתשפיע ע"י זה בכל העולמות, ואח"כ ועשיתם אותם. וזהו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, כי עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה). וזהו למען תזכרו ועשיתם, ר"ל שתהיו בבחינת דכר כנ"ל, ולא שתהיו ח"ו כוונתכם לקבל שום הנאה, ותהיו בבחינת נוקבא, רק תהיו תמיד בבחינת דכר כנ"ל:

פרשת קרח

ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי וכו' (טז, א). ולא הזכיר בן יעקב, לפי שהתפלל שלא יזכר שמו על זה (רש"י), וכמאמרם ז"ל (סנהדרין קט, ב). ולהבין למה הוצרך כנ"ל ליחסו בן יצהר בן קהת וכו' עד שהוצרך יעקב להתפלל על עצמו שלא יזכר שמו גם כן:

ונראה, דאמרו רז"ל בבבא מציעא דף פ"ה (ע"א) רב יוסף יתיב ארבעין תעניתא, ואקריוה לא ימושו מפיך וכו', הדר יתיב מאה תעניתא אחרינא, אתא ואקריוה מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך, אמר מכאן ואילך לא צריכנא, תורה מחזרת על אכסניא שלה:

ונראה דזהו דוקא בעסק התורה, כל שהוא ובנו ובן בנו תלמידי חכמים, שוב אין התורה פוסקת מזרעו. אבל ביראת ה', אין זה מוכרח, כי הבחירה ניתנה ביד כל אדם, אף אם שלשה דורות צדיקים, אם בא לטמא פותחין לו:

וזה שהשמיענו בכאן ביחסו את קרח, אף על פי שהיה בן יצהר בן קהת בן לוי, וכולם צדיקים, אף על פי שאם היה רוצה לילך בדרכיהם בודאי היה נקל אצלו לילך בדרכיהם, שזכות אבותם מסייעתם, אף על פי כן היה לו בחירה לפרוש מדרכיהם, ולילך בדרך

אחר כאשר לבו חפץ. וזהו שפירש רש"י ז"ל, ויקח קרח לקח עצמו לצד אחד, רצה לומר הפריש עצמו מדרכי אבותיו וממדותיהם הטובות, לילך בדרך אחר היפוך אבותיו:

וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בוקר ויודע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו (טז, ה). אשר אמר כפל ואת הקדוש והקריב אליו, ואת אשר יבחר בו יקריב אליו, והיה די באמרו בוקר ויודע ה' את אשר לו: ונראה, דהנה כתבתי (פר' שלח ד"ה או יאמר שלח לך אנשים) פירוש אתה חונן לאדם דעת, דבחינת הדעת שבאדם, הוא הבחנה בין טוב לרע, בין אור לחושך. ואור הוא מעשיהם של צדיקים, וחשך הוא מעשיהם של הרשעים, כמו שאמרו רז"ל (ירושלמי ברכות פ"ה, ה"ב) אם אין דעה הבדלה מנין. והיצר שבא לאדם גדול, אינו מפתהו לעשות עבירה, כי לא ייציית אותו, על כן הוא מפתהו על עבירה, ומראה לו שהוא מצוה. והשי"ת ברחמיו לא יעזבנו בידו, ונותן לאדם שהוא במדיגה גדולה בחינת אדם, דעה יתירה להבין שהוא עבירה, שירחיק ממנה :

והנה משה רבינו ע"ה, בראותו שכולן חפיצים להיות כהן גדול, בודאי היה בדעתו שכוונתם לשמים לעשות מצות התלוי בכהן גדול. אבל אמר להם, שמא הוא טענת יצר הרע שמפתה להם לעשות מצוה, ובאמת הוא עבירה. ועל כן אמר בוקר שיבא חסדי ה', כמו שכתוב (תהלים צב טז) להגיד בבוקר (חסדיך) [חסדך], ואז ויודע ה' את אשר לו, יודיע לכם השי"ת אם הוא מצוה ושייך אליו, או הוא עבירה ותרחקו ממנה: וגם אמר להם משה, אם תרצו להיות בגדלות זו להיות כהן גדול, צריכין אתם להיות נבדל ומופרש ממחשבת הנאת גשמיות, כי אם יתערב שמץ מנהי הנאה גשמיות ואהבת הכבוד בודאי לא תשיג אותו, כי הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו (עירובין יג, א). וזהו פירוש (תפילת פסוקי דזמרה לשבת) הגאוה והגדולה לחיי העולמים, אבל באדם אם יש בו גאוה, אין יכול להיות בו גדולה, כי בורח ממנו. וזהו פירוש (תהלים צג, א) ה' מלך, ואף על פי כן גאות לבש, אבל באדם אי אפשר למלוך ולהיות בו גאות:

ומלת קדוש פרושו לשון פרישות, וזהו שאמר משה אליהם אם תרצו להיות כהן גדול, כל אחד ואחד שרוצה להיות כהן גדול, צריך לפרוש עצמו מהנאה הגשמיות, שלא יתערב בו הנאת הכבוד, כי יברח הכבוד ממנו. רק יכוין לקיים מצות התלוי בכהן גדול. ואז יראה השי"ת מי שהוא מופרש ומובדל יותר מאהבת הכבוד, יבחר בו: וזה שאמר ואת הקדוש והקריב אליו, לשון עבר. כלומר אהרן שהיה מובדל ומופרש מאהבת הכבוד, כבר הקריב אליו. ואם אתם תפרישו עצמכם ביותר מאהבת הנאת הכבוד, מי שיובדל ויופרש, יבחר בו השי"ת. וזהו את אשר יבחר בו השי"ת יקריב אליו: או יאמר וידבר

אל קרח וכו' זאת עשו וכו' (טז, ו). עיין פירוש רש"י ז"ל את אשר לו לעבודת לויה, ואת הקדוש לכהונה, עכ"ל. ולפי זה מה זה שאמר אחר כך ואת אשר יבחר בו יקריב אליו: ונראה, דהנה השל"ה ז"ל (פרשת קורח ד"ה מאתים וחמשים איש) כתב הר"ן איש היו צדיקים, וכל הנשיאים שהקריבו בחנוכת המזבח היו ביניהם, וכוונתם לשם שמים כמו נדב ואביהו. וז"ל, סוד החטאים האלו בנפשותם כל חטא הוא שוגג, כי לא הזידו, כי כוונתם היה בשביל נפשותם, שנפש שלהם יזכה לדביקות גדול ולהשגה גדולה, ועניינם היה כנדב ואביהו שהם גדולי ישראל וכו', וכמו שהעיד משה לאהרן הוא אשר דיבר ה' בקרובי אקדש וכו', אמנם עשו עבירה לשמה, והתאוו לירש גדולה כדי שיגיעו להשגה גדולה קרובים למלכות שמים וכו', ומתו בנפשותם שריפת נשמה וגוף קיים, על ידי הקטורת שהוא עבודה רוחניות המחבר עליון בתחתון. וכן אלו הר"ן איש חטאו בנפשותם בשביל נפשותם, ומיתתם היה על ידי קטורת כמו נדב ואביהו עי"ש : והנה החילוק שהיה בין נדב ואביהו ובין אהרן, מפורש שם בפסוק. על נדב ואביהו נאמר (ויקרא טז, א) בקרבתם לפני ה', רצה לומר שהתקרבו בעצמם באהבה רבה אל הקודש, ובהפקרות נפשם בחפיצת ותשוקת נפשותם אל הקודש. והשי"ת הזהיר לאהרן (שם ב-ג) ואל יבא בכל עת אל הקודש, כי אם בזאת יבא אהרן אל הקודש. היינו במדת יראה הנקרא זאת, יבא אל הקודש, ולא במדת אהבה לבד:

וזהו שאמר בוקר ויודע ה' את אשר לו, וידוע דעולם התענוג נקרא אשר, וזהו ויודע כמו וידע בהם את אנשי סוכות (שופטים ח, טז), ופירש"י ז"ל ותרגומו ותבר בהון, הוא לשון שבירה. וזהו ויודע ה', ישבור ה' את אשר לו, אלו החפיצים לדבק בו, ולקבל תענוג בלי יראה, והם הר"ן איש שמתו שריפת נשמה וגוף קיים, שעשו מעשה נדב ואביהו, וכן אירע להם:

אבל ואת הקדוש, ואת היא מדה של יראה הנקרא את, כלומר מי שהוא בא אל הקודש במדת יראה הוא אהרן, והקריב אליו כבר, לפי שנאמר בו בזאת יבא אהרן אל הקודש, ולפי שהר"ן איש כוונתם לשמים, אבל שגו בזה, ועל כן אירע להם כמו לבני אהרן. והם היו חמשים ומאתים מחתות, וקרח היה נגד אהרן, וכמו שכתוב חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו. וקרח שהיה נגד אהרן ולא היה מכוין לשם שמים כמו הר"ן איש, על כן נאבד. על כן לאחר שהזכיר ואת הקדוש והקריב אליו הוא אהרן כבר קרב אליו, ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. ואמר אל קרח שאתה נגד אהרן יהיה גם כן שני מחתות, ואת אשר יבחר בו אם באהרן אם בך, יקריב אליו:

רב לכם בני לוי (טז, ז). עיין פירוש רש"י ז"ל שם, וז"ל בשם מדרש תנחומא, וקרח שפקח היה מה שראה לשטות זה, עינו הטעתו, ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו, שמואל ששקול כנגד משה ואהרן וכו', ולא ראה יפה, לפי שבניו עשו תשובה, ומשה היה רואה עכ"ל. והנה יש להבין הלשון שאמר, קרח שפקח היה, מהיכן מוכח זה שקרח פקח היה. וגם דאמר וקרח שפקח היה, הוי ליה למימר וקרח שחכם היה:

ואפשר לומר, דהנה במדרש תנחומא כתב למעלה וז"ל, אמרו ז"ל חכם גדול היה קרח, ומטועני הארון היה, שנאמר ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו עכ"ל, והנה בארון היו מונחים הלוחות שנקראים עדות, ואפשר לומר הטעם שהלוחות נקראים עדות (שמות לא, יח), לפי שהלוחות היא תורה נקרא חכמה, שנאמר בתורה (משלי ח, יב) אני חכמה, וחכמה היא בחינת ראיה, ועל כן היא יראה הרוממת, שירא לגשת אל האין שלמעלה, כי החכמה מאין תמצא (איוב כח, יב), כי ראיה היא אותיות יראה:

והארון היה נושא את נושאיו (סוטה לה, א), על כן מי שהיה נושא את הארון, היה הארון נושא ומגביה זה האדם, נושאו אליו אל בחינת חכמה הנקרא ראיה, והיה לו עין לראות עתידות, הוא בחינת אור הראשון שנברא ביום הראשון, שהיה האדם רואה בו מסוף העולם עד סופו, ולפי שראה השי"ת שאין כדאי לרשעים להשתמש בו, גנזו בתורה לצדיקים (חגיגה יב, א). וקרח שהיה גם כן מנושאי הארון, היה לו עין לראות עתידות:

וזהו הטעם שנקרא הלוחות עדות, על דרך שאמרו (ראש השנה כה, ב) לא תהא שמיעה גדולה מראיה, כי שמיעה היא על ידי עדות, שהב"ד שומעין מעדות. ועל כן הלוחות שבארון שהיו נושאים את נושאיהם, ומגביהים שיהיו להם עין לראות עתידות, הם נקראים עדות:

וזה שאמר וקרח שפקח היה, מלשון פוקח עורים, שהיה מנושאי הארון, בודאי היה לו עין לראות עתידות, מה ראה לשטות זה. ומתרץ אדרבה עינו הטעתו, לפי שראה עתידות, שעתיד לצאת ממנו שמואל הנביא, על כן עמד במחלוקת. ומזה מוכח מה שכתוב בזוהר חדש בסופו בתיקונים דף (ס"ט) [צ"ח ע"א] בדיבור המתחיל עוד לפרשת וירא אמר רבי שמעון מהו וירא אליו ועיין שם באמצעות הדיבור דקודם דייתי כל בר נש לעלמא וכו' עי"ש :

המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבוד את עבודת משכן ה' וכו'. ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהונה. לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' ואהרן מה הוא כי תלונו עליו (טז, ט-יא). להבין מה

שאמר המעט מכם, מלת מכם הוא מיותר. וגם האיך שייך לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' למעלה:

ונראה, דכך אמר להם משרע"ה, לפי שאמר להם בפסוק הקודם רב לכם בני לוי, כלומר אתם בבחינת רב, ומאן דאיהי רב איהי זעיר, כמ"ש בזוהר (שלח קסח, א), והאיך תבקשו גדולה, וכל המגביה את עצמו הקב"ה משפילו (עירובין יג, ב), וכל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו (שם):

ואם תאמרו, האיך אפשר שהם בבחינה זו לבקש גדולה וכבוד, הלא יש להם מעלה והתנשאות, שהם לויים ועובדין עבודת המשכן, ואם היו בבחינת רב וכבוד היה הכבוד בורח מהם, ולא הגיע להם התרוממות זה לעבוד עבודת המשכן. אבל באמת אין ראיה מזה, כי אין התנשאות זה לקרח ועדתו במיוחד, אלא כל שבט לוי זכה לעבדות זו, ומצד הירושה בא להם התנשאות זה:

וזה שאמר להם משה רב לכם בני לוי, כלומר אתם בבחינת רב, ואם תאמרו הלא יש לכם התנשאות עבודת המשכן, זה שאמר המעט מכם בה"א התימה, ר"ל המיעוט הזה הוא מכם, כי הבדיל אלהי ישראל וכו' לעבוד את עבודת משכן ה' וכו', זה המיעוט אינו מכם, והראיה על זה ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך, וכל השבט לוי זכה להתנשאות זה, ולא לכם במיוחד, והוא מצד קדושת השבט:

אבל אתם ובקשתם גם כהונה, תבקשו גדולה ושררה, וכל המגביה את עצמו הקב"ה משפילו, וכל הרודף אחר הכבוד, הכבוד בורח ממנו, כי תועבת ה' כל גבה לב (משלי טז, ה), ואמרו רז"ל (סוטה ה, א) אין אני והוא יכולין לדור, וכאילו דוחק רגלי שכינה (ברכות מג, ב). וזהו לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה', שלא ישרה שכינתו עליכם, אבל ואהרן מה הוא, הוא בבחינת מ"ה, ואינו חפץ בגדולה וכבוד, כי תלינו עליו:

ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי וכו' (טז, טו). מה שאמר אל תפן אל מנחתם אינו מובן, שהרי לא הקריבו שום מנחה אלא קטורת, והוי ליה למימר אל תפן אל הקטרתם. ורש"י ז"ל (ד"ה אל תפן) מביא המדרש (במ"ר יח, י), יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור, אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון, תניחנו האש ולא תאכלנו:

ועיין באור החיים שפירש, שביקש משה שישנה השם מדרכיו, ולא ישלם להם על זכיותיהם שכבר עשו, והביאו מנחה לה'. ואם תאמר, האיך יבטל השי"ת מדתו, כי ביד הצדיקים יש כח להפקיע זכות הנמצא ברשעים, כענין הפקר בית דין הפקר, וצדיק מושל ביראת ה', עכ"ל בקיצור, עי"ש שהקשה למה לו למשה להפליא עונשם של אלו עי"ש:

ואפשר לומר אדרבה, משה רבינו מאהבת כל אחד מנשמות ישראל ביקש זאת, שהוא היה כלול מששים רבוא נפשות מישראל, והוא המתפשט בכל דור בכל צדיק וחכם, להביא כולם לתשובה, שהוא דרגא דיליה. וכמו שכתב בתיקונים תיקון שתין ותשע דף קי"ב (ע"א) וז"ל, אשרי העם שככה לו בגימטריא משה וכו', דעליה אתמר דור הולך ודור בא וכו', ואתפשטותיה הוא בכל דרא ודרא בכל צדיק וחכם דמתעסק באורייתא עד שתין רבוא, לאשלמא כולהון מפגימו דלהון וכו', כמה דאוקמוהו מארי מתניתין אשה אחת ילדה שתין רבוא וכו' עכ"ל:

וכן כתוב בספרים, שאי אפשר לאדם לשוב בתשובה שלימה, עד שנותן לו השי"ת חלקו שיש במשה. וז"ל ספר החרדים בסוף הספר בדברי כבושים (מצות התשובה פרק ז), ולפעמים גם צדיק אין בו כח שכבר גבר האויב, עד שנותנין באותו רשע שבא לטהר ניצוץ משה רבינו, ואז גובר ומנצח, עי"ש כל הענין. וזהו לאשלמא כולהון מפגימו דלהון, ואז הוא חוזר כתשובה שלימה :

ובזה יש להבין הפסוקים שאמר משה, שהיה סובר שהשי"ת אמר לו שיפרוש מכל העדה ויכלה אותם ח"ו, נפל על פניו ואמר, האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף, עבור שלא היה יודע כוונת השי"ת שאמר לו שיבדל מעל קרח דתן ואבירם לבד, וכפירש"י ז"ל (פסוק כב) יפה אמרתם וכו'. ואמר לו השי"ת דבר אל העדה לאמר העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם, ולא היה כוונתו על כל ישראל, אלא שמשה ואהרן יבדלו מן קרח דתן ואבירם, חלקם שיש בהם, ויכלה את קרח דתן ואבירם המפרישים עצמם ממשה: וזהו דבר אל העדה לאמר, מלת לאמר לכאורה מיותר, כיון שכתב דבר אל העדה מהו לאמר. אלא לפי שקרח הלך כל הלילה אצל השבטים, ופיתה אותם בדברי ליצנות ודברי אהבת שקרים, כמו שפירש רש"י, וז"ל בפסוק ויקהל עליהם קרח את כל העדה. ומלת לאמר כתבתי כמה פעמים, שהוא אזהרה שישובו בתשובה, כמו שכתב בספר ליקוטי תורה הרי שאמירה היא בבינה, שנאמר (משלי א, ב) אמרי בינה, ובינה היא עולם התשובה: וזהו דבר אל העדה לאמר, שיעשו תשובה על שהניחו להתפתות את עצמם, ושמעו אל קרח להקהל גם כן על משה ואהרן. וזהו לאמר, שיעשו תשובה ויתקנו, ויעלו ממשכן קרח דתן ואבירם. וזהו סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה, ואין נא אלא לשון בקשה:

ומשה רבינו כעס על קרח דתן ואבירם, על הרע שבהם חרה. וביקש מהשי"ת אל תפן אל מנחתם, ר"ל שאל יפן השי"ת אל תפלתם. לפי שיש כח ביד התפלה, אם עושין התפלה בדרך שאין התפלה חוזר ריקם, אף אם מבקשין ח"ו על דבר עבירה עושה לו השי"ת, על

כן התפלל משה שאל יפן השי"ת אל מנחתם, כי התפלה קרי מנחה מדת מלכות, שאל יפן השי"ת אל תפלתם, אף אם יתפללו שתנתן להם רשעותם בדרך שאין חוזרת התפלה ריקם, אל תפן אל תפלה זו, ולא תמלא בקשתם, ולא ינתן להם רשעותם, ויהיו מוכרחים לעשות תשובה:

וזה שאמר בזאת תדעון וכו', ואם בריאה יברא ה', עיין פי' רש"י ז"ל להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה, ומה היא הבריאה, ופצתה הארץ וכו' ובלעה אותם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאולה וידעתם וכו'. ולמה התפלל שירדו חיים שאולה, הלא הבריאה שימותו במיתה משונה שלא מת אדם בה, והוא ופצתה הארץ את פיה ותבלעם, ומהו נפקא מיניה אם ירדו חיים שאולה, או במיתה:

אלא על כרחך צריך לומר, שכוונת משה כמו שכתב בשל"ה דף (שכ"ו) [שנ"ח] פרשה זו בהגה שם וז"ל, הנה קרח ירד חיים שאול, ואף שלכאורה הוא מת, אבל באמת אינו מת, רק נשאר חי ומקבל יסורין. והקב"ה עשה זה לטובתו, כדי שתועיל לו תשובה במה שמתודה ואומר משה אמת ותורתו אמת, ואלו היה מת ממש, לא הועילה לו תשובה, כי אין תשובה לאחר מיתה וכו', עכ"ל ועי"ש:

וזה גרמה תפלת משה, שהתפלל על זה שירדו חיים שאולה, ויהיו יכולין לעשות תשובה, וידבקו בחלקם שיש להם בו, ויהיו יכולין לעשות תשובה, והוא ישלים אותם מפגימו דלהון:

וזה נשמע גם כן בדבריהם, שאומרים משה אמת ותורתו אמת, שכפרו בתורת ה' בציצית, וגם כפרו בנבואת משה, והוי להו למימר תורת ה' אמת ומשה אמת, אלא שאמרו משה אמת כדי להדבק בחלקם שיש להם במשה, ואז יהיו יכולין לעשות תשובה מה שכפרו בתורה, ועל כן אומרים משה אמת ותורתו אמת:

לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעותי את אחד מהם (טז, טו). אמרו רז"ל במס' מגילה דף ט' (ע"ב) כשסידרו התורה לפני תלמי המלך, כתבו לא חמד אחד מהם נשאתי. להבין, הלא באמת כתיב לא חמור אחד מהם נשאתי. וגם למה כתיב לשון נשאתי, הוי ליה למימר לקחתי:

ונראה, דבאמת צריך לראשי ישראל המלמד אותם דרכי ה', להיות להם שייכות בשורשם עם המקבלים מהם, כמו שאמרו רז"ל (עירובין מז, ב), לא מן הכל אדם זוכה ללמוד. וכשח"ו ראשי עם אינם הולכים בדרך הישר, פשיטא שיוכלו להחטיאו שאר העם, ואף אם הם חוטאים ח"ו במחשבה, יוכלו לגרום שיחטאו העם במעשה:

וזהו נראה פירוש המשנה (אבות פ"ד מי"ג) שגגת תלמוד עולה זדון, כי החטא במחשבה הוא שוגג, ועולה אצל המון עם זדון, ר"ל שהם יוכלו לחטוא במזיד. ומשרע"ה ראה שהם חוטאין באהבת הכבוד, כמו שכתוב מדוע תתנשאו על קהל ה', וראה עצמו שלא חטא מזה אף במחשבה, שהיה עניו מכל האדם, והיה במדרגת מ"ה, ונמצא שלא חטאו בסיבתו: וזה שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי, רצה לומר לא הרמותי חומר של אחד מהם במחשבה ע"י מחשבתי, שלא חשבתי כלום מזה אהבת הכבוד, שאגרום שהם יחטיאו במזיד במעשה. ולא הרעותי את אחד מהם, שלא עשיתי שום דבר, שאגרום שום מדה רעה לאחד מהם: ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה' אתה והם ואהרן מחר וקחו איש מחתתו וכו' (טז, טז-יז). הקשה באור החיים, דהוי ליה למימר אתה וכל עדתך ואהרן מחר, ולא היה צריך לחזור ולומר אתה והם, ונראה, דמעלת משה שכתבה התורה גבי ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר יב, א), כתיב תיכף ומיד והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה. נראה דבא להשמיענו, שאף על פי שדברה עליו, לא היה כועס כלל, ולא היה מרגיש בדבר:

וענין שפלות של משה, אמר הרב בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה, מפני שהיה תמיד דבוק בהשי"ת, ומחמת יראת ה' ודביקות, היה כאין, ואינו מרגיש כלל כשמדברין עליו, כי היה כמעט בטל, מחמת שהיה רואה תמיד גדלות הבורא ית"ש. ואמר על פי משל, מי שהוא אצל מלך, מחמת שרואה גדלות מלך, נופל עליו יראתו, ואינו מרגיש כלל אם מדברין לו נגד כבודו, כי הוא בטל אז, עכ"ד ודפח"ח: וזה שאמר משה לקרח שהיה חפץ בגדלות הוא וכל עדתו, אמר עליהם אתה וכל עדתך היו לפני ה', תראו ותקרבו עצמיכם לפני ה', ומחמת שתראו גדולתו יתברך, יפול עליכם יראתו הגדולה, ותהיו כאין, ולא תרגישו כלל אף בפחיתות הכבוד, ופשיטא שלא תרצו בגדלות:

ואמר אליהם אתה והם ואהרן מחר, כלומר זו המחשבה עם אהרן תסיחו מדעתכם, וזה יהיה ביום מחר, וכעת תסיחו דעת מזה, ותוכלו לקרב ולדבק אל השי"ת, ואז ממילא יהיה בטל המחלוקת:

ויצא משה את כל המטות מלפני ה' אל כל בני ישראל ויראו ויקחו איש מטהו (יז, כד). להבין מה בא ללמדינו בזה שהוציא מלפני ה', והוי ליה למימר ויוצא משה את כל המטות, ויראו ויקחו איש מטהו:

ונראה, דהנה אמרתי פירוש הפסוק (תפילת שמו"ע), אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה. הלא מדריגת אדם אין למעלה הימנו, ומדריגת אנוש אין למטה הימנו, ובינה היא גבוה מבחינת דעת, ולמה אמר אצל אדם בחינת דעת, ואצל אנוש בחינת בינה: ונראה,

דידוע לכל בר ישראל, שאי אפשר לאדם לעשות מעשה לבדו רק בעזר השי"ת, הן דבר גדול או דבר קטן. ועל הבחירה שהיא ביד האדם, נתחבטו הקדמונים איך היא ביד האדם, הלא ידיעת השי"ת הוא מכרחת אותו להעשות כן:

ותרצו, שידיעת השי"ת שיודע איזה הדרך שירצה האדם לבחור, אינו מזיק לאדם, ואינו מכרחת אותו. אבל זה בודאי, שאף שניתנה לו הבחירה בשכלו לנטות ימין או שמאל, והברירה בידו איזה דרך שירצה לבחור, אחר הבחירה ברצונו לעשות מצות, אי אפשר לו לגמור המצוה בלתי השי"ת. כמו שאמרו (סוכה נב, ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, שנאמר (תהלים לז, לב-לג) צופה רשע לצדיק וכו', ה' לא יעזבנו בידו:

והבחירה אשר ביד האדם לבחור ימין או שמאל, כמ"ש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דברים ל, טו), ובחרת בחיים (שם שם, יט). הבחירה היא בחינת דעת שבאדם, כי הוא המבדיל בין אור ובין החושך, כמו שדרשו חז"ל (בר"ר ג, ח) אור מעשיהם של צדיקים, וחשך מעשיהם של רשעים. ובחינת הדעת היא המבדיל, כמו שאמרו רז"ל (ירושלמי ברכות פ"ה ה"ב), אם אין דעה הבדלה מנין: וזהו אתה חונן אפילו לאדם שהוא מדריגה גדולה בחינת הדעת, שידע ויבדיל בין האור מעשיהם של צדיקים, ובין החושך מעשיהם של רשעים, ולידע מה הוא מצות ה' באמת, ולא לילך אחר עצת היצר, המראה לו עבירה ומפתהו שמצוה לעשותו. כדרך היצר שבא לאדם גדול, אינו מפתה אותו שיעשה עבירה, רק מראה לו שהוא מצוה גדולה, והשי"ת ברחמיו לא יעזבנו בידו, ונתן לאדם גדול כזה בחינת הדעת ביותר, להבחין בין האור ובין החושך, ולידע מה הוא מצוה באמת, ומה הוא עבירה באמת. ומלמד לאנוש בינה, וידוע דבינה הוא עולם התשובה, וזהו מלמד לאנוש מדריגה תחתונה, לשוב אליו. כמ"ש בתפילת נעילה אתה נותן יד לפושעים וכו' ותלמדנו ה' אלהינו להתודות לפניך על כל עונותינו:

וזהו ויוצא משה, דידוע דמשה הוא בחינת דעת (זוה"ק ח"ב רכא, א), וזהו ויוצא משה את כל המטות, ר"ל כל הבחירות לנטות ימין או שמאל ח"ו. מלפני ה', אל כל בני ישראל, שהבחירה ניתנה להם בבחינת שלהם לנטות ימין או שמאל, והבחירה חפשית אצלם. ויראו ויקחו איש מטהו, כלומר שכל אחד יראה בשכלו בחינת דעת איך לנטות כנ"ל:

ושמעתי מהרב המנוח בוצינא קדישא מוהר"ר יהודה ליב הכהן זללה"ה, פירוש הפסוק וישתחו ישראל על ראש המטה, כלומר מי שהוא בבחינת ישראל, הוא מודה להשי"ת, ומשבח גם על בחירתו שבחר בעצמו בטוב. וזהו ראש המטה, איך לנטות, הוא מבין שזה גם כן עזר מאת השי"ת:

כל תרומות הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' נתתי לך ולבניך ולבנותיך אתך לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני ה' לך ולזרעך אתך (יח, יט). הדקדוקים רבו בפסוק זה, ועל הארבעה תיבות שבפסוק זה ברית מלח עולם הוא, איתא בספר ליקוטי אמרים (אות רנ), שמדת ברית היא התקשרות, שצדיק אחיד בשמיא וארעא, וזהו ברית, ר"ל מדת התקשרות. מלח לשון תערובות, כמו ויראו המלחים (יונה א, ה), ר"ל הם מתערבין עולם הזה עם השי"ת, כי על ידי הצדיק הוא שורה בעולם הזה, עכ"ד ודפח"ח:

ועל דרך זה יש לפרש תחילת הפסוק, דהנה איתא במפרש להרמב"ם ז"ל, שכל התורה והמצות לא ניתנה אלא בשביל מצות עשה, ולדבקה בו. כי על ידי המצות יוכל לדבק בהשי"ת. ובין מלת כל, ובין מלת תרומות, כתיב בטעמים מתג, הוא בחינת הבדל בין מלת כל, ובין מלת תרומות:

וזה שאמר כל, ר"ל ההתקשרות והדביקות של תרומות, הקדשים, ר"ל של הרמת מעשה מצות המקדשין והמטהרין האדם, אשר ירימו בני ישראל לה', ר"ל אשר ירימו בני ישראל את עצמם ומדבקים לה', נתתי לך. כי ידוע, כי מדת אהרן היא מדת חסד ואהבה, ומדת אהבה היא מדת התקרבות, כמו שאמרו (ילקוט שמעוני תרומה, שסט) כד רחימתין עזיזא וכו'. ומדת יראה היא מדת התרחקות, כ"ש (שמות לד, ל) ויראו מגשת אליו:

וזה שאמר, מדת התקשרות והדבקות נתתי לך ולבניך, שהם גם כן בחינת אהבה. ולבנותיך אתך, ר"ל אותן שהם מדת יראה, שהם בחינת בת, יהיו דביקים אתך, ועל ידך יהיו דביקים גם כן. לחק עולם, ר"ל כי חק הוא גזירה בלי טעם, ר"ל בשביל חק זה נברא העולם, בשביל ישראל שיקבלו התורה, ויקיימו המצות, ויהיו דביקים בהשי"ת. ואמר ברית מלח עולם הוא, זהו הטעם, כי מדת ברית כו', כמו שכתבתי למעלה בשם ספר ליקוטי אמרים:

ועבד הלוי הוא את עבודת אהל מועד והם ישאו עונם וכו' (יח, כג). להבין מה שאמר על שבט לוי לשון יחיד ועבד הלוי, וגם מלת הוא אין לו פירוש, ואח"כ לשון רבים והם ישאו עונם:

ונראה, דכתבתי כמה פעמים, שהאדם העובד השי"ת, צריך לקשר עצמו באהבה גמורה עם כללות ישראל יחד, שהם נשמת אדם הראשון, כמ"ש בליקוטי תורה (טעמי המצות פר' קדושים), וכשמקשר עצמו באהבה עם כללות ישראל, אז הוא קומה שלימה, ואז מקבלים תפלתו ועבודתו. אבל אם ח"ו יש לו פירוד אף עם אחד מישראל, אז חסר מקומת אדם הראשון, נשמת האדם הזה שהוא נפרד ממנו:

והנשמה יש לה רמ"ח אברים ושס"ה גידים רוחניים, וכשנחסר ח"ו מקומת אדם הראשון ניצוץ אחד מישראל, אשר נלקח מאבר פרטי של נשמת אדם הראשון. אז נחסר אצלו בהתקשרותו אבר פרטי שנלקח ממנו האיש אשר נפרד ממנו, ואז הוא בבחינת בעל מום, וכל איש אשר בו מום לא יקרב (ויקרא כא, יח), ועבודתו פסולה: וכן בלימוד התורה, וקיום מצות התורה. אם מקשר עצמו באהבה עם כל ישראל, אז למודו ועשיית מצותיו בדחילו ורחימו עולה למעלה, ונתקבל ברצון. כאשר כתבתי פירוש (מגילה כט, א) כנתינתה כך נטילתה, מה נתינתה בששים רבוא, שהיו ששים רבוא נפשות מישראל באחדות גמור, כמו שכתוב שם (שמות יט, ב) ויחן שם ישראל לשון יחיד, שהיו באחדות גמור כאיש אחד, והיה קומת אדם הראשון שלימה, וכל אחד מישראל אחיזתו באות אחת בתורה, ובתורה ששים רבוא אותיות, שהם אחדות גמור, נתן לישראל ששורשם מן התורה, והיו גם כן באחדות גמור. כך נטילתה לשון נשיאות, כמו וינטלם וינשאם (ישעי' סג, ט), כלומר אם לומד התורה או מקיים מצות התורה בדחילו ורחימו, וזהו הגבהתם למעלה, כמ"ש אורייתא בלא דחילו ורחימו ומצוה בלא דחילו ורחימו לא פרחת לעילא, וכשמגביהין אותם בדחילו ורחימו למעלה, צריך גם כן לקשר עם כללות ישראל, שהם ששים רבוא אותיות שבתורה, ואז מגביה אותם למעלה התורה והמצות:

ועל כן אנו מקבלין קודם התפלה, מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך, וכן קודם עשיית מצות, שאנו אומרים לשם יחוד וכו' בשם כל ישראל, כי זה הוא עיקר התורה והמצות. כמו שאמרו בגמרא דשבת דף ל"א (ע"א) שאמר הלל לגר, זו היא התורה ואידך פרושה היא זיל גמור. כי אורייתא וקודשא בריך הוא חד (זוהר ח"ג עג, א), ונשמת ישראל הם חלק ה' עמו, והם והששים רבוא אותיות שבתורה שנשמות כללות ישראל אחוזין בו, צריכין להיות חד בלי פירוד כלל. ובסידור האר"י ז"ל כתוב ה' אלהי ישראל גימטריא תרי"ג, ע"כ ע"ש, הרי שהכל אחדות גמור. וע"כ היא התורה ממש, כי כל התורה ניתנה כדי להדבק בו יתברך, וכמ"ש במפרש להרמב"ם, וזה אי אפשר להיות, אם ח"ו אין באחדות גמור עם כל ישראל, שהם כללות התורה, כנ"ל:

ועיין מה שכתבתי בפרשת יתרו, בפסוק ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני, שכתב רש"י ז"ל למה כתב מהיכן בא, אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני, מה ביאתן למדבר סיני בתשובה, אף נסיעתן מרפידים בתשובה. ומהיכן אני יודע שבמדבר סיני היו בודאי בתשובה, שאתה מקיש אליו נסיעתן מרפידים, מפני שבמדבר סיני קבלו ישראל התורה, שהתורה מעיד עליהם ויחן שם ישראל, שהיו באחדות גמור, היה סייעתא דשמיא שהביא אותם השי"ת אל עולם התשובה, וזהו עולם הענוה, שהיה כל

אחד מקיים וחטאתי נגדי תמיד. ועל כן כל אחד ואחד היה רואה בשפלותו, ומכניע עצמו נגד חבירו, ונתהווה אהבה ואחדות גמור ביניהם :

ובתחילה היו מקבלין עליהם מדת יראה, מדת מלכות, וכתוב בתיקונים שהבאתי שם (הקדמה ה, ב. דרגא תמינאה) מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי דענוה, דהיא שכינתא עילאה ע"ש. והטעם כשמקבלין מדת יראה מדת מלכות, אז אינו מגביה את עצמו על חבירו, כמו שכתוב (דברים יז, יט-כ) והיתה עמו וקרא בו וכו', למען ילמד ליראה את ה' וכו' לבלתי רום לבבו מאחיו, הרי שהיראה מספיק לבלתי רום לבבו על חבירו, וזה אייתי ליה לידי הענוה עולם התשובה, להכניע עצמו נגד חבירו, וכן חבירו נגדו, ואז באים לאהבה ולאחדות גמור:

וזה שאמר ועבד הלוי לשון יחיד, מי שהוא דבוק אל השי"ת, הוא דבוק בודאי באהבה עם כללות ישראל, והלוי הוא לשון דביקות, וכיון שהוא דבוק אל השי"ת, הוא אחד גמור עם כללות ישראל, ועל כן כתוב ועבד לשון יחיד, ואמר זה האיש אשר דבוק בו יתברך, הוא העובד במקום גבוה מאד:

וזהו ועבד הלוי הוא, עתיקא נקרא הוא, כמ"ש בזוהר בפסוק זה (קרח קעח, ב) לפי דרכו, והעבדות שלו במקום גבוה מאד, היא בדביקות עם השכינה מדת יראה הנקרא כנסת ישראל, ששם כללות נשמות ישראל. ואהל מועד נקרא השכינה, שהיא בחינת האהל. ומועד לשון זמן, כמ"ש (בראשית יח, י) למועד אשוב אליך. כי השכינה שהיא בחינת האהל, היא בעולם העשיה מדת מלכות, שהוא מקושר אל הזמן והטבע. ואת פירושו עם, כלומר שעבודת הלוי שהוא דבוק אל השי"ת, הוא במקום גבוה מאד, עם עבודת אהל מועד, עם השכינה כנסת ישראל, שהוא מקושר עם כללות נשמת ישראל באהבה:

וכתב בספרים שעיקר החזרת בעלי תשובה לשרש נשמתם, הוא על ידי שמדבקין עצמן אל צדיקי הדור הדבוקים בו יתברך, והם מגביהים אותם אל שרש נשמתם. ואמרו ז"ל (עבודה זרה יג, א), לא מן הכל אדם זוכה ללמוד, וכוונתם אלא דוקא אם הוא משורש אחד מאבר הפרטי של אדם הראשון עם הצדיק, מזה יוכל ללמוד ולקבל, וזה יוכל להנשא אותו לשורש נשמתו:

ועל כן כתיב והם ישאו עונם, אל שרשם, שכל אחד ואחד הצדיק אשר הוא משורש נשמתו עמו, יגביה עונם למעלה, שיהיו זכיות עם נשמתם לשרשם, אבל בשעת עבודה צריך הצדיק להיות מקושר עם כל ישראל באהבה, כנ"ל:

כן תרימו גם אתם תרמת ה' מכל מעשרותיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן (יח, כח). להבין מה בא להשמיענו בפסוק זה חוץ מה

שכתוב בפסוק דבר חדש, ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן שהוא דבר חדש, שלא השמיענו למעלה. גם מה שאמר גם אתם, מלת גם הוא מיותר, והיה די באמרו כן תרימו אתם תרומת ה':

ונראה, דהנה כתוב בספר ליקוטי תורה (פרשת קרח) וז"ל, דע כי המעשר בסוד יו"ד של הוי"ה, ומעשר מן המעשר בסוד יו"ד של אדני, והכל רמז בסוד יאהדונהי, עכ"ל. ונראה, דזהו פירוש הפסוק במלאכי ג' (פסוק י) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי הטרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והרקתי לכם ברכה עד בלי די, והיה די באומרו את המעשר, ומלת כל הוא מיותר:

ועיין בסידור האר"י ז"ל בכוונת פותח את ידיך וכו' וז"ל, ותכוין כי הפרנסה באה מב' יודין דיאהדונהי, וזהו את ידיך יודיך וכו' לכל חי רצון וכו', ומתמתקים בהארת ב' יסודות או"א גימטריא רצון, עכ"ל. וזהו הביאו את כל מעשר, ר"ל מעשר ראשון ומעשר מן המעשר, שהם סוד שני יודין של הוי"ה ואדנ"י, שמשם באה הפרנסה, ויהיה יחוד הוי"ה ואדנ"י, ויבא שפע רב וברכה עד בלי די. וזהו שאמר כן תרימו, ר"ל כזה יהיו התרוממות שלכם שיהיה גם אתם תרומת ה', ר"ל בכוונה הזאת תרימו שיהיה יחוד הוי"ה ואדנ"י, כי במעשר שלכם תרימו יו"ד של אדני, והמעשר שקבלתם מן בני ישראל הוא סוד יו"ד של הוי"ה, ויהיה יחוד הוי"ה ואדנ"י: וזהו כן תרימו, ר"ל כזה יהיה התרוממות, ובכוונה הזאת שיהיו גם אתם תרומות ה', שיהיו אתם גם בתוך תרומות ה', שתרימו אתם יו"ד של אדנ"י מכל מעשרותיכם אשר תקחו מאת בני ישראל, שהם הרימו יו"ד של הוי"ה במעשר שלהם. וכשתרימו אתם יו"ד של אדנ"י, תעשו יחוד הוי"ה ואדנ"י, ויבא שפע רב וברכה והצלחה, בהרימכם שני יודי"ן הנ"ל, שמשם באה הפרנסה, ועי"ז יבא שפע רב וברכה עד בלי די. וזהו ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן, ר"ל למדת חסד, שיוכל להשפיע אליכם ברכה ושפע עד בלי די:

ויבואר פסוק שלאחריו לפ"ז, מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה' מכל חלבו את מקדשו ממנו, ועיין פי' רש"י ז"ל בתרומה גדולה הכתוב מדבר, והתיבות מכל חלבו את מקדשו ממנו אין להם פירוש על פי פשוטו. ונראה, דהנה עבודתינו היא ליחד הוי"ה ואדנ"י יסוד ומלכות סוד ו"ה של הוי"ה, והיחוד צריך להיות במוחין, ואנו אומרים בדחילו ורחימו, דחילו היא חכמה, היא בחינת ראיה, כי ראיה היא אותיות יראה, והיא יראה רוממות. ורחימו היא בינה, עולם התענוג:

ועיין בכוונת בסידור האר"י ז"ל בברכת נר חנוכה וז"ל, ושם זה נח"ל הוא המשכת אור העליון מבינה אל הז"א, כדי שיוכל להזדווג עם נוקביה, עכ"ל. וידוע שחכמה ובינה

הם תרי ריעין דלא מתפרשין, וכשנמשך אור העליון מבינה אל הז"א, ממילא נמשך כח החכמה אשר בבינה:

וזהו מכל מתנותיכם, ר"ל מכל המתנות של ישראל, דהיינו מעשר ראשון שהוא סוד יו"ד של הוי"ה, ומעשר מן המעשר סוד יו"ד של אדנ"י, תרימו את כל, את היא מדת מלכות הנקרא את, שהיא כלולה מא' ועד ת"ו. כל היא מדת יסוד: וזהו תרימו את כל, תעשה יחוד יסוד ומלכות, סוד הוי"ה ואדנ"י. מכל חלבו, ר"ל והיחוד יהיה מהמשכת אור הבינה אל הז"א, כי רש"י ז"ל פי' מכל חלבו הוא היותר טוב ויפה, ואין למעלה מתענוג. ובינה הוא עולם התענוג. וזה מכל חלבו, תמשוך הארה אל הז"א, את מקדשי ממנו. וידוע כי חכמה נקרא קודש. וזהו את מקדשי ממנו, ר"ל עם כח החכמה שבבינה תעשו יחוד בדחילו ורחימו כנ"ל, ויהיה יחוד שלם:

פרשת חקת

זאת חוקת התורה (יט, ב). עיין פי' רש"י וז"ל, לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת מה טעם יש בה, לפיכך כתוב בה חוקה גזירה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה, עכ"ל:

ושמעתי בשם הרב הגדול בוצינא קדישא החסיד המפורסם מוהר"ר יחיאל מיכל זללה"ה, דקשה הלא באמת יש לפרה אדומה טעם, כמו שפי' רש"י ז"ל בסמוך (פסוק כב) בשם ר' משה דרשן תבא אמו ותקנח את בנה, כלומר שיכפר על עון עגל. ותירץ דאיתא (ויקר"ר כז, ג) שהמלאכים בשתים יכסו רגלם, כדי שלא להזכיר מעשה עגל: וזהו שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל ושואלין אותן מה טעם יש בה, כוונתם להזכיר חטא העגל, כלומר מה טעם יש בה, ומזכירין הטעם שתבא אמו ותקנח את בנה כדי לכפר על עון העגל, וממילא הם מזכירין תמיד חטא העגל. לפיכך כתוב בה חוקה, לומר אין לך רשות להרהר אחריה. ותשובתם לאומות העולם, שחוקה יהא בלי טעם. וזהו פירוש זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמור, כלומר שצוה ה' לאמור להמקטריגים שהיא חוקה בלי טעם, אבל אצלינו יש טעם עכ"ד ודפח"ח:

והנה לפי דבריו יש לדקדק בלשון רש"י, שמשמעות הלשון מרש"י ז"ל שהם שני קושיות, מה המצוה הזאת, ומה טעם יש בה. גם מה תירוץ לפיכך כתב חוקה אין לך רשות להרהר אחריה, כלומר שהוא בלי טעם, הלא באמת יש טעם הידוע לכל, והם מונין את ישראל עם הטעם:

ונראה, דהנה אמרו רז"ל בע"ז דף ה' (ע"א) אמר ריש לקיש בואו ונחזיק טובה לאבותינו, שאלמלא הן לא חטאו בעגל אנו לא באנו לעולם וכו', למימרא דאי לא חטאו לא הוו מייתי, והא כתיב פרשת יבמות ופרשת נחלות, ומשני על תנאי, ומי כתיב קראי על תנאי, אין כדאמר ריש לקיש וכו', עד הוא דאמר כי האי תנא דתניא ר' יוסי אומר לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהן ע"כ:

והנה פרה אדומה אין מטהר אלא טומאת המת בלבד, ואלמלא לא חטאו ישראל לא מייתי, ולא הוי צריכין למצות פרה אדומה, לטהר מטומאת מת, וע"כ מצוה זו נמי נאמר על תנאי. וזהו שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת, כלומר למה לכם המצוה הזאת לטהר מטומאת מת, הלא אלו לא חטאו בעגל לא הוי צריכין למצוה הזאת, ר"ל דודאי היו צריכין לאפר פרה אף אם לא מיית חד מישראל, כי במגע ובמשא מטמאין אף נכרים, וצריכין לאפר פרה לטהר. אבל מכל מקום מה המצוה הזאת הנכתב בתורה אדם כי ימות באוהל, הלא הנכרים אינן מטמאין באוהל, כי אתם קרויין אדם, ואלמלא חטא העגל לא מיית שום אדם מישראל, וא"כ למה נכתב בתורה מצוה של אוהל אדם כי ימות באוהל. וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפרק א' מהל' טומאת מת הלכה י"ג וז"ל, ואין הגוי מטמא באוהל, ודבר זה קבלה היא, והרי הוא אומר במלחמת מדין כל נוגע בחלל ולא הזכיר שם אוהל, עכ"ל:

וזהו מה המצוה הזאת, ר"ל של זאת התורה אדם כי ימות באוהל, וכל הפרשה הנאמר שם. וגם מה טעם יש בה, הלא טעם הוא משום תבא אמו ותקנח את בנה לכפר על עון העגל, ואלו לא חטאתם לא הוי צריכין לכפרה, ובזו הם מונין את ישראל, ע"ד שארז"ל אצל אונאת דברים (בבא מציעא נח, ב), אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשך הראשונים, והם מונין את ישראל באונאת דברים, ומזכירין חטאם על ידי פרה אדומה:

לפיכך כתוב בה חוקה וכו' אין לך רשות להרהר אחריה, לומר שישיבם ישראל, דאמרו שם בע"ז (ד, ב) אמר ר' יהושע בן לוי לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה, שנאמר מי יתן והיה לבבם זה וכו' כל הימים, והיינו דאמר ר' יוחנן משום רשב"י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא ישראל ראויין לאותו מעשה אלא לומר לך שאם חטא יחיד וכו' ואם חטאו צבור וכו':

ועיין פי' רש"י ז"ל לא עשו ישראל את העגל, כלומר גבורים ושליטים ביצרם היו, ולא היה ראוי להתגבר יצרם עליהן, אלא גזירת המלך היה לשלוט בם, כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה, שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני, אומרים לו צא ולמד במעשה העגל שכפרו ונתקבלו בתשובה עכ"ל:

ואולי הטעם מפני שתשובה נברא קודם שנברא העולם, ואלמלא היו חוטאין, ולא היה השטן הוא המלאך המות שולט בהם, לא היו צריכין לתשובה כלל. ולפיכך היה גזירת המלך שיחטאו ויעשו תשובה, וזהו כדי להורות תשובה:

וזהו שפירש רש"י, לפיכך כתוב בה חוקה גזירה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה, כלומר גזירה היא מלפני שישלוט בהם היצר הרע ויעשו העגל, ויצטרכו אח"כ לפרה אדומה שתכפר על עון עגל, ואין לך רשות להרהר אחריה. וזהו תשובה נוצחת לשטן ואומות העולם, המונין להם בשני קושיות הנ"ל, מה המצוה הזאת. ומה טעם יש בה, כלומר דלא היו צריכין למצוה זאת דלא הוי מייתי, וגם דלא הוי צריכין לכפרה, והתשובה חוקה גזירה היא מלפני, ואין אנו חייבין בחטא זה, אלא גזירת מלך היא שיחטאו ויצטרכו לפרה לכפר וכנ"ל :

או יאמר זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמר (יט, ב). ותרגום אונקלוס, דא גזירת אורייתא. דהנה בסיני אמרו ישראל נעשה ונשמע, ואח"כ כפה עליהם הר כגיגית אם תקבלו התורה מוטב וכו'. ומה צורך בזה, הלא ישראל אמרו נעשה ונשמע באהבה עזה. ואפשר לומר דבריאת העולמות היו כדי שתתגלה מלכותו, מדת יראה. ועל כן כפה עליהם ההר, כלומר שצריכין לקבל התורה מיראה, ולא מאהבה לבד: וזהו שאמר זאת המדת יראה, הוא חוקת התורה, ותרגומו גזירת אורייתא כשניתנה התורה, שכפה השי"ת ההר עליהם וכו' שיעבדו השי"ת, ויקבלו התורה גם מיראה, הוא כמו חוקה, כיון שישראל אמרו נעשה ונשמע. אבל הטעם אשר צוה ה' לאמר, שעשה השי"ת שיעבדו ביראה, כי מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי תשובה, וכמ"ש בתקונים, ועל כן כפה עליהם ההר שיעבדו ביראה, שיהיו יראים ממנו לעבור. וכשיראו שכבר עברו רצונו, יעשו תשובה, ובעולם התשובה נברא העולם, וצריכין הכל לבא אל השורש. וזהו אשר צוה ה', התקשר השי"ת מדת יראה לאמר, אל עולם התשובה הנקרא לאמר:

או יאמר זאת חוקת התורה. כי ידוע מה שדרשו רז"ל בשבת דף ל"א (ע"א) מאי דכתיב והיה אמונת עתיך כו', אמונת זה סדר זרעים, עתך זה סדר מועד וכו', ואפ"ה יראת ה' היא אוצרו וכו', משל לאדם שמסרו לו מפתחות הפנימיות היינו התורה, ולא מסרו לו מפתחות החיצוניות היינו יראה, שהיא השער הראשון, ואם אין לו יראה, האיך יכנס אל התורה:

ואם יכנס אל התורה בלא מדת יראה, היינו שאינו ממליך השי"ת על התורה והחכמה, והיא ליה מגרמיה כלום, כמו שכתוב (משלי ב, ו) כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, אלא הוא מתנאה ח"ו עם התורה, אז הוא נטרד מעולם הזה ומעולם הבא. וסוף

שנשכח גם כן התורה ממנו, כי התורה אינה מתקיימת אלא במקום נמוך, כמ"ש במסכת תענית דף ז' (ע"א) למה נמשלה דברי תורה למים, מה מים מניחין מקום גבוה והולך למקום נמוך, אף דברי תורה וכו':

ואף אם גזר השי"ת על הטפה שלו שיהיה חכם, אם אין בו מדת יראה להמליך השם יתברך על זה שהוא נתן בו החכמה, הוא נטרד עם חכמתו מעולם הזה ומעולם הבא, וסוף שחכמתו נשתכחת ממנו, שנאמר (ישעי' כט, יד) ואבדה חכמת חכמיו וכו'. אבל אם ממליך השם יתברך על חכמתו, ויודע שחכמה זו אינה שלו, אז הוא מתקיים: וזהו פירוש (קהלת ז, כג) אמרתי אחכמה, כלומר כשאמרתי במחשבה שאני חכם, כי אמירה הוא בלב, כמו כי תאמר בלבבך (דברים ז, יז), כשאמרתי בלבי שאני חכם אז בודאי, והיא מדת יראה מדת מלכות, רחוקה ממני, ואיני ממליך להשי"ת על חכמה זו שנתן בי: וכתבתי פירש הפסוק (ירמיה ה, כב) האותי לא תראו נאום ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו, וכי בכל מעשה שמים וארץ זה החול הוא חידוש היותר גדול מכולם. אלא כוונת הפסוק שהש"י ברא כל העולמות כדי שיתגלה מלכותו, ועל כן הוא משפיל גאים ומגביה שפלים, להראות שהמלכות שלו, והוא הממליך מלכים ומושיבם לכסא וברצונו משפילם:

ובתחלת בריאת העולמות הראה זאת שהוא הממליך מלכים ומשפיל גאים כי לו המלוכה, כי רש"י ז"ל פירש בפסוק בראשית ברא אלהים את השמים וכו', הא למדת שהמים קדמו לארץ. ומדרך העולם שהתושב הוא המושל על הגר שבא לגור אצלו, ועל כן הגר הוא נפשו שפלה, ועל כן אמרו (מגילה לא, א) בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו וכו' ואוהב את הגר וכו':

וכאן שהים קדם לארץ על כן הארץ כגר נחשבת נגד הים, והמליך השם יתברך החול הוא הארץ על הים, שאין הים יכול לעבור על החול, אף על פי שהחול הוא הגר נגדו. ובזה הראה השם יתברך בתחלת בריאת העולמות, שהיה התגלות מלכותו, שהוא הממליך מלכים ומשפיל גאים ולו המלוכה. וזהו האותי לא תראו וכו' אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו, והראיתי שמדת מלכות מדת יראה הוא שלי כנ"ל: וזה שאמר זאת, מדת היראה הנקרא זאת, לפי שהיא מדריגה שביעית וכלולה מא' ועד תי"ו, הוא חוקת וגבול חק עולם גם אל התורה, אם יש בו מדת יראה בתחלה וסוף אין, ואי לא לא. וגם על מדת ענוה שכתב (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה', נמצא דיראה היא עקב לגבי ענוה, אעפ"כ מדת יראה היא מושלת על הענוה. כי כשיש לו מדת ענוה, שהיא מעלה עליונה שנשתבח בה משה רבינו ע"ה, אם מחשב ח"ו שהוא במעלה עליונה, אז נופל

מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ועל כן צריך להיות בו מדת יראה, להמליך השם יתברך גם על מעלה זו, שהוא נתן בו מעלה גדולה כזו, ואין זו שלו. וכמו שכתוב (דברים יז, יח) למען ילמד ליראה את ה' אלהיו וכו' לבלתי רום לבבו מאחיו:

הרי שמדת יראה הוא שמירה לבל יפול לגדלות, ואף על פי שיראה היא עקב לגבי ענוה, צריך להיות בו זה העקב. כי בגשמיות, אם אין לו עקב הוא בעל מום, וכן ברוחני. ומדת יראה נקרא עקב, אם אין לו עקב מדת יראה, נופל ח"ו בגדלות, ונעשה בעל מום, כמ"ש בגמרא דמגילה דף כ"ט (ע"א) כולכם בעלי מומין אתם אצל סיני: כי השי"ת ברא כל העולמות להתגלות מלכותו היא מדת יראה, על כן מדת יראה מושלת על כל העולמות. וכן האדם כשמקבל על עצמו יראת השם יתברך, וממליך השם יתברך על הכל, אז השם יתברך נותן לו מדת מלכותו, ומלך זה האדם על כל העולמות עליונים ותחתונים, והקב"ה גוזר גזירה והוא מבטלה:

וז"ש בתיקונים בסוף תיקון שבעין (קלז, ב) וז"ל למלכא דהוה ליה שליחא מהימנא וכו' אמר לחיילוי אנא בעינא לשלטאה האי שליחא דילי עלייכו וכו' ויהא ברעו דילכון דאנא אשרי שמי עליה וחותמא דילי בידיה דאיהו חותם הברית מלאכייא דסטרא ימינא ברכו ליה ואמרו נעשה ונשמע והוה אחרנין דהוו שנאין ליה ואמרו מה אנוש וכו' ע"כ:

והוא זה האדם אשר מקבל על עצמו עול יראה ומלכות שמים, אז נותן לו השי"ת מדת מלכותו שהוא ימשול על כל העולמות עליונים ותחתונים. וכמ"ש בשם הרב הק' בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה (ליקוטי אמרים אות רמא) פי' הפסוק (תהלים סב, יג) כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ממש ע"ש . והמלאכים מסטרא ימינא ברכו ליה, ומקבלין עליהם רצונו של מקום, ואמרו נעשה ונשמע כמו שישראל אמרו נעשה ונשמע וקבלו לעשות אף על פי שאינם יודעין טעם הצווי, גם המלאכים קבלו רצון השי"ת עליהם שיהא האדם מושל עליהם והם יעשו רצונו של אדם, ואף על פי שאינם יודעין טעם רצון השי"ת, הוא כמו חוקה עליהם, וקבלו:

ועל כן כח ביד האדם להמתיק כל הדינין שבעולמות עליונים, היינו הש"ך דינין שיורדין מל"ב נתיבות החכמה. וכמ"ש בסידור האר"י ז"ל בכוונת ראש השנה בכוונת אדני שפתי תפתח, ונעשים ב"ה אלפין אלו ה' פעמים אדנ"י, גימטריא נערה ראוי לבוא אל המלך, ופ"ר דינין גימטריא מנצפ"ך וכו', ועם ה"א תתאה המאיר בהם מתמתקים ונעשים פרה, ע"ש. הרי שכל הדינין נמתקין ע"י מדת מלכות, והאדם שנתן לו השי"ת מדת מלכותו, הוא ממתיק כל הדינין:

והנה, מדת מלכות יראת ה' טהורה הנקרא זאת, לא נתן השם יתברך אלא לישראל, שברא בשבילם כל העולמות, והם יקבלו עליהם עול מלכותו, והם ימשלו ביראת ה' בעולמות עליונים ותחתונים. אבל האומות אין בהם יראה זו רק יראת עונש, ואין יודעין מזו היראה. וזו ששואלין את ישראל מה המצוה של זאת, שהם אינם יודעין מיראת ה' של זאת. וגם ששואלין מה טעם יש בה, זה יודעין שבטעם הפרה תבא אמו ותקנח בנה, אבל אינן מבינין למה הפרה כפרה על חטא העגל:

ובאמת אנו יודעין הטעם, שבסיני היו ישראל בעולם הענוה בינה, וכמ"ש (שמות יג, יח) וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים, שהוא עולם התשובה עולם הענוה. ובעגל פגמו בזה העולם, ונתגלו הפ"ר דינין של מנצפ"ך שבזה העולם הענוה היא בינה, וע"י תשובתן ועשאו פרה אדומה, ונעשה מן פר פרה, היא קינוח וכפרה על עון עגל, וזהו תבא אמו ותקנח בנה:

אבל האומות אינם יודעים מזו היראה שברא השי"ת כל העולמות, ונתן זו היראה לישראל לבד, וכמ"ש (ברכות ז, א) ביקש משה שלא תשרה שכינה אלא על ישראל לבד, ונתן לו. וזהו החוקה של השי"ת, שברא כל העולמות בשביל מדת מלכותו, ומי שמקבל עליו מדת מלכותו, יש בו כח למשול על כל העולמות עליונים ותחתונים, ויוכל להמתיק הדינין שבכל העולמות עליונים, ע"י מדת מלכותו ויראתו שקיבל על עצמו: וזהו זאת, הוא חוק וגבול אל התורה, שמדת מלכות מושלת גם במקום שיש תורה, כמו שאמרו (שבת שם) אי יראת ה' אין ואי לא לא, אשר צוה ה' לאמר, וכתבתי כמה פעמים שאמירה היא בבינה, וזהו אשר צוה ה' לאמר, שיהא המדה הזאת מושלמת גם אל לאמר, שגם בבינה עולם ענוה צריך להיות בו מדת יראה גם כן, כנ"ל:

או יאמר זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמר וכו'. מלת לאמר הוא מיותר, שכבר אמר וידבר ה' וכו' לאמר. וגם דאמר ויקחו אליך, מה צורך הלקיחה אל משה, ורש"י ז"ל פירוש וז"ל, ויקחו אליך לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר עכ"ל: ואפשר לומר, דהנה אמרתי פירוש ומלבשתו ענוה ויראה (אבות פ"ו מ"א), הלא עקב ענוה יראת ה', ואם התורה מלבשתו לאדם זה בענוה שהוא מעלה גדולה, האיך שייך לומר שהתורה מלבשתו במעלה גדולה ובמעלה קטנה שהוא יראה. דידוע מ"ש בספרים שבריאת והשתלשלות כל העולמות הוא בשביל מדת מלכותו, הוא מדת יראה תתאה, שיהא יראה תמיד שלא יפול למטה, מחמת שהוא מלובש בגוף ובתאות יצר הרע תענוגי עולם הגשמי:

וזהו פירוש (קהלת ג, יד) ואלהים עשה שיראו מלפניו, ר"ל ואלהים עשה ברא עולם העשיה כדי שיראו מלפניו, שיתגלה מדת יראתו. ועל כן אף על פי שזכה האדם למדת ענוה, צריך להחזיק עצמו גם כן במדרגת יראה, שיהא תמיד ירא וחרד שלא יפול ממדריגתו מעלת ענוה הגדולה מכולן, מעלה שנשתבח בה משה רבינו ע"ה והאיש משה עניו מאד וכו'. ואף על פי שמדת יראה הוא עקב לגבי ענוה, צריך להיות בו גם עקב זה: והאמת, האדם אין צריך רק להתאמץ שיהא לו יראה בשלימות, כמו שכתוב (דברים י, יב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך, שיקבל על עצמו עול מלכות שמים, ולהמליך השי"ת על כל הדברים, שאי אפשר לעבוד השי"ת בלעדו, והוא הוא העובד, ואי אפשר לשוב בתשובה לפניו בלעדו, והוא הנותן יד לפושעים לשוב אליו. וזהו יראת ה' שנברא העולם הזה בשביל זה: וכשיש לאדם יראה בשלימות, ומאמין באמונה שלימה שהכל הוא מאתו יתברך, יבא מזה למדריגת ענוה שהוא עולם התשובה, כיון שהוא מאמין שהכל מאתו יתברך, וראה שלא עשה כהוגן, הוא מתחרט על זה ועושה תשובה, ורואה בשפלתו תמיד, ובא לעולם הענוה עולם התשובה, כמו שכתוב בהקדמה בתיקונים דרגא תמינאה ביראת ה' (ה, ב) וז"ל, וענוה קטירא בדחילו הדא הוא דכתיב עקב ענוה יראת ה', מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה דאיהו שכינתא עילאה דיראת ה' עקב לגבה, ודא דרגא דמשה דאתמר ביה והאיש משה עניו מאד, ובגין דאיהו יראה עקב לגבה אוקמוהו מארי מתניתין יראה מילתא זוטרתי לגבי משה עכ"ל :

והנה מדת יראה יסודתה היא מחכמה, כמו שכתוב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ. וכן הוא בזוהר (רע"מ פנחס רנו, ב) אבא יסד ברתא. והתורה יצאה מחכמה, כמ"ש (זוהר יתרו פה, א) אורייתא מחכמה נפקת. והיא היתה כלי אומנתו שברא בה העולם כמ"ש (משלי ח, ל) ואהיה אצלו אמון, אל תקרי אמון אלא אומן (זוהר תולדות קלד, א):

וזה שאמר זאת, ר"ל מדת יראה הנקראת זאת. חוקת, לשון חקיקה. של התורה, מן התורה אשר הוא מחכמה, הוא היתה חקיקה של זאת, ומה שנרשם במחשבה שייך לשון חקיקה, כמו גדולם חקקי לב (שופטים ה, טו). אשר צוה ה' לאמר, ואמירה הוא בלב, כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, ר"ל שצוה ה' שיבא מדת יראה הנקראת זאת, אל בינה לבא הוא עולם התשובה עולם הענוה, כי מאן דאית ביה יראת ה', אייתי ליה לידי ענוה, דאיהו שכינתא עלאה, הוא בינה עולם התשובה עולם הענוה: דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה תמימה, ר"ל שיקחו בני ישראל מדת יראה. ואמר אליך, אף אליך, מי שהוא במדריגה שלך, שיש בו מדת ענוה, וא"כ יראה מלתא זוטרתי' לגביה

ועקב לגבי ענוה, אעפ"כ צריך לעבוד גם במדת יראה העקב לגבי ענוה, ובשביל עקב זה נברא העולם:

ועל כן נקראת מדת יראה פרה אדומה, שמטהר את הטמאין ומטמא הטהורין, וכן הוא מדת יראה מי שהוא במדריגת תחתונות היא מטהרתו ואייתי ליה לידי ענוה אשר הוא גדולה מכולן אשר נשתבח בה משה רבינו ע"ה. ומי שהוא במדריגת משה, צריך גם כן לעבוד ה' במדת יראה, ולהמליך השי"ת על הכל, ואצלו הוא העבודה הזאת מלתא זוטרתי' ירידה ושפלות, ומטמא הטהורין, שצריכין גם כן לעבוד במדה זו: ואמר תמימה אשר אין בה מום, שלא יתערב ח"ו מחשבת פניה ועצבות, וכמו שכתוב (תהלים יט, י) יראת ה' טהורה שהוא נקי מכל פסולת, זהו עומדת לעד. וזהו אשר לא עלה עליה עול, ר"ל עול מדבר אחר, כי היראה הוא קבלת עול מלכות שמים לבד : וכן נמצא בתיקונים שהיראה שהוא שכינתא תתאה נקראת פרה אדומה, וכמו שכתוב בתיקונים תקונא חד ועשרין דף מ"ח (ע"א) וז"ל, ושכינתא נטלת פורפירא מאשא סומקא, ואצטבעת בה ואתקריאת סומקא פרה אדומה תמימה וכו' ע"ש: קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו וכו' ויקח משה את המטה וכו' ויקהילו וכו' ויאמר להם שמעו נא המורים המן הסלע הזה וכו' וירם את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים וכו' ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ וכו' (כ, ח-יב):

הנה רש"י ורמב"ן מחולקים בחטאם של משה ואהרן, רש"י ז"ל מפרש שהחטא היה שהכו את הסלע ולא דברו אליו, כמו שצוה השי"ת להם ודברתם אל הסלע, וכמו שכתב רש"י ז"ל במלת להקדישני לעיני בני ישראל וז"ל, שאלו דברתם אל הסלע והוציא מים, הייתי מקודש לעיני העדה, ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו עכ"ל. והרמב"ן ז"ל מפרש שחטאם היה מה שאמרו שמעו נא המורים, ע"ש מה שכתב :

ונראה לומר ששני הטעמים אחד הם. ולהבין הדקדוקים שיש בפסוקים האלו, שאמר והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך, למה הזכיר מלת אחיך, וכי לא ידענו שאהרן הוא אחיו. גם מה שאמר ונתן מימיו. גם שאמר השי"ת יען לא האמנתם בי להקדישני, מלת בי לכאורה מיותר, והיה די באומרו יען לא האמנתם להקדישני:

והנה בתיקונים תיקון חד ועשרין דף מ"ד (ע"א) כתב וז"ל, ובגינייהו ויך משה את הסלע במטהו פעמים, דאם לא דמחא בה לא הוו טרחין ישראל ותנאין ואמוראין באורייתא דעל פה דאיהו סלע אלא אתמר בו ודברתם אל הסלע ונתן מימיו בלא טורח וכו' והוה

נפיק מיא בלא קשיא ומחלוקת ופסק בגין דשכינתא דאתמר בה הלא כה דברי כאש נאם ה' הוה שריא בפומיהון דישראל וכו' דשכינתא הוה נח על טנרא דבכל אתר דבעי קב"ה למעבד נס שכינתא אקדימת להאי אתר, וכיון דשכינתא תמן לא הוה ליה למחאה בסלע דקלנא הות לשכינתא דהות תמן דלא הוה ליה חילא למיהב מיא, ודא היא על אשר וכו' יען לא האמנתם בי להקדישני עכ"ל:

והנה ידוע דמשה זכה לבינה (ראש השנה כא, ב), ואהרן שהיה כהן נקרא קדוש, וכמ"ש (במדבר טז, ה) ואת הקדוש והקריב אליו, וקודש נקרא חכמה, וצוה השי"ת לאהרן שאל יבא אל הקודש (ויקרא טז, ג) אלא בזאת היא השכינה מדת יראה, שנאמר בזאת יבא אהרן אל הקודש, לפי שהשכינה מדת יראה שרשה מחכמה, שנאמר (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, ובזוהר (רע"מ פנחס קנו, ב) אבא יסד ברתא:

ואפשר שזהו הטעם שכתב בתיקונים שהבאתי לעיל, דבכל אתר דבעי קב"ה למעבד נס, שכינתא אקדימת להאי אתר. מחמת שהנס נעשה מחכמה, וכמו שאמר הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה , וחילופיהן בגולם, שכל השתנות וחלוף צריך להיות ע"י חכמה היא יו"ד שנקרא גולמא, עכ"ד ודפח"ח:

על כן היה צווי השי"ת והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך, כי משה זכה לבינה, ואהרן אל חכמה הנקרא קודש. וידוע דחכמה ובינה הם תרין רעין דלא מתפרשין לעלמין (זוה"ק ח"ג ד, א), וע"י בינה זכה ג"כ לחכמה, דלא אשתמודע אלא בבינה ביתיה דלא אתפרש מינה. וכמו שכתבתי כמה פעמים לשון תיקוני הזוהר תיקונא תליתאה (יח, ב) וז"ל, ומאן דבעי למחזי למלכא לית ליה רשו למחזייה אלא בביתיה, ורזא דמלה חכמה לא אשתמודע אלא בביתיה וכו' עכ"ל:

וזהו והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך, ואחיך הוא לשון דביקות, כמו איש אל אחיו, כלומר שאתה דבוק תמיד עמו. ודברתם אל הסלע, מדת מלכות השכינה, תמשיכו שניהם חכמה ובינה, שורש ושורש אהרן תמשיכו אל השכינה בדיבור בעלמא, ועל ידיו יהיו נס מחכמה. ונתן מימיו, הם מיין נוקבין. וע"י הדיבור שלך, תמשיך גם כן מדת אהרן אל השכינה, הם חכמה ובינה, ואז יהיו הנס שיצאו מים רבים בלי טורח: וזהו שאמר השי"ת אל משה ואהרן יען לא האמנתם בי, ר"ל השכינה מדת יראה, היא מדת אמונה, שהיא שער אחד, כי אם אין מאמינים ממה יראים, ולא שייך יראה אלא בהקדים אמונה. וזהו לא האמנתם, לא הבאתם עולם אמונה היא השכינה ב"י בי"ת היא בינה יו"ד חכמה, והיה לכם להביא השכינה אל מדתך היא בינה, הדבוק אל אהרן מדת חכמה,

ואתם לא הבאתם השכינה הנקרא ארץ אל מדתכם. לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ מדת יראה, היא מדה כנגד מדה:

ואלולי חטא זה, היו נכנסין לארץ, וכמ"ש רש"י ז"ל בפסוק יען לא האמנתם בי להקדישני וז"ל, גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ, כדי שלא יאמרו עליהם כעון דור המדבר שנגזר אליהם שלא יכנסו, כך היה עון משה ואהרן, עכ"ל: ונסתלק אהרן בהר ההר, ומשה בהר העברים. ורש"י ז"ל (פסוק כב) פירש הר ההר, הר על גבי הר, כתפוח קטן על גבי תפוח גדול, ואף על פי שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים, שלשה נשארו בהם, הר סיני לתורה, והר נבו לקבורת משה, והר ההר לקבורת אהרן, עכ"ל:

ובאמת שהר נבו שנשאר לקבורת משה, יש לו שני שמות, כמו שכתוב בפרשת האזינו (דברים לב, מט) שאמר הקב"ה למשה, עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב וגו'. ואפשר לומר, ששמות ההרים שנסתלקו בם משה ואהרן, נקרא על שם מעלתם של כל אחד ואחד שנסתלק שם, מורה זה שם ההר:

כי אהרן שרשו בחכמה הנקרא קודש, וחכמה דבוק אל האין ממש שלמעלה מחכמתו, וכמו שכתוב (איוב כח, יב) והחכמה מאין תמצא. והאבות הם חכמה ובינה נקראים הרים, ומה שלמעלה מהם נקרא הר ההר, שהיה שם דביקת אהרן, ונסתלק שם לשורשו: ומשה שהיה זוכה לבינה עולם התשובה, ואתפשטותיה בכל דרא ודרא עד עולם, להביא כולם לתשובה שלימה, ואי אפשר לשום אחד לשוב בתשובה שלימה עד שנותנין לו משמים חלק שיש לו במשה. וזה לא נסתלק לגמרי לשורשו כמו אהרן, אלא הוא נמצא בכל דור ודור עד עולם, לאשלמא כולהו מפגימא דלהון, להביא אותם לתשובה גמורה : וזהו שאמר לו השי"ת עלה אל הר העברים, כלומר שאתה תעלה הר העברים, כל אותן שעברו על דת, תעלה אותם ותחזור אותם בתשובה שלימה, שזהו דרגך שזכית לבינה, תעלה את כולם, ותהיה אתה הר נבו, כלומר נו"ן הוא עולם התשובה חמשים שערי בינה בו תמיד, וכך תהיה תמיד הר נבו נ"ן בך תמיד בכל דרא ודרא, שתעלה העברים בתשובה שלימה:

והנה איתא בספר תולדות יעקב יוסף (פר' קדושים ד"ה וכן שמעתי ממורי) בשם הבעל שם טוב זללה"ה נבג"מ פירוש הפסוק (במדבר כא, ו) וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם, הם המוכיחים את ישראל, ובתוכחתם מעוררים דינין על ישראל, אלא צריך להוכיחם באהבה, ולהגביה את ישראל אל עולם התשובה, ודברי חכמים בנחת נשמעין ע"כ :

והשכינה נקרא כנסת ישראל, שכולל נשמתם, ולפי דברי התיקונים שהבאתי שבחטאם גרמו קלנא לשכינה מה שהכו את הסלע, וזה הקלנא לשכינה התחיל תיכף כשאמר להם שמעו נא המורים והיה מבזה את ישראל, וע"כ הוצרכו למחאה לסלע, ולא הגביהו השכינה כנסת ישראל בדברי חכמים בנחת אל עולם התשובה. ושניהם אמת, שמעו נא המורים, והכאת הסלע המה קלנא:

ואלולי לא גרמו קלנא לשכינה, אלא היו מגביהים את ישראל אל עולם התשובה, לא היו טורחין ישראל בתורה שבעל פה הוא השכינה. וגם האדם בעשותו תשובה צריך תחילה לשוב בתשובה תתאה מחמת יראה, תשוב ה"א אל וא"ו. ואחר הטורח בתשובה מיראה, בא לתשובה מאהבה, ומשם זוכה לבינה, שינתן לו חלקו של משה שזכה לבינה, ואז הוא דבוק גם אל חכמה, ונעשה חילוף, וזדונות נעשית זכיות: אבל אלו לא גרמו קלנא לשכינה, והיו מביאין ישראל לדרגא דלהון שישמע בנחת, ויבואו אל עולם התשובה בינה, ודרגא דאהרן חכמה, לא היו ישראל צריכין למיטרח בתשובה תתאה גם כן תשובה מיראה, והיה בא לכל אחד ואחד, חלק של משה בלי שום טורח:

וימאן אדום נתן את ישראל עבור בגבולו ויט ישראל מעליו (כ, כא). להבין מה בא ללמדינו, הלא כתוב למעלה ויאמר לא תעבור וכו'. וגם בכל הסיפור קשה, הלא מה דהוה הוה:

ונראה דידוע , דיעקב אבינו ע"ה נתן לעשו כל תענוגי עולם הזה, ולא לקח מן העולם הזה רק צורך העבודה, והתענוג שהוא בעצמו עבודה, שאינו מתכוין להנאת גופו רק לשם שמים, ומקיים בתענוגי העולם הזה בכל הנאתו בכל דרכיך דעהו, כמ"ש בש"ע א"ח סימן רל"א ע"ש:

ואף על פי שמרבה בתענוגי עולם הזה, כיון שאינו מתכוין להנאת גופו, רק לבו לשמים, זהו עבודה ממש. וע"כ כתוב בחובת הלבבות (שער עבודת האלהים פרק ד), שאין שום דבר בעולם שאין נכנס בגדר צווי ואזהרה, ר"ל אף דברים המותרים, אם אינו מתכוין להנאת גופו רק לבו לשמים, ומקיים בכל דרכיך דעהו, אע"פ שהוא נראה שהוא דבר רשות, נכנס לגדר צווי. ואם מתכוין להנאת עצמו, אף על פי שהוא מותר, נכנס לגדר אזהרה שלא לעשותו:

והנה משה רבינו ע"ה רצה שיניח אדום את ישראל עבור בגבולו, ר"ל שיתן מתנה מחלקו שנתן לו יעקב תענוגי עולם הזה, לבני ישראל תענוגי עולם הזה המותרים, כי לא הכל שוים בזה שיכוונו לבם לשמים בהנאת גשמיות, ויתן להם מחלקו מתנה תענוגי עולם

הזה המותרים. ואמר לו נעברה נא בארצך כלומר בגבולך, לא נעבור בשדה וכרם, ר"ל לא נעבור מדברי תורה בשדה וכרם, אף על פי שיהיה תענוגי הגוף, לא נעבור מדברי תורה: וזהו לא נטה ימין ושמאל, מדברי תורה כמ"ש. וזהו דרך המלך, מלכו של עולם, נלך בתענוגי הגוף אף במותרים. וזהו וימאן אדום נתן, לשון מתנה אל ישראל שיקחו תענוגי עולם הזה המותרים, עבור בגבולו, ר"ל גבול שגבלו הראשונים, יעקב שנתן לו תענוגי עולם הזה. ויט ישראל מעליו, ר"ל מי שהוא בבחינת ישראל נטה עצמו מתענוגי עולם הזה המותרים, רק לעבוד השי"ת בזה כנ"ל:

ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי ויעש משה נחש נחושת וישימהו על הנס והי' אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחושת וחי (כא, ח-ט). להבין בתחילה אמר וראה אותו וחי, ואח"כ אמר והביט אל נחש הנחושת וחי:

ונראה, דאמרתי פירוש הפסוק (תהלים לב, ז), אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה, על דרך משל, האב משנה את בגדיו ומפחיד את בנו לראות אם הבן יקרא אותו שיעזרהו ויצילהו, ואם הבן קורא לאביו שיצילהו, אז תיכף מראה אביו את עצמו אליו, וינצל מן הפחד והצער ההוא. אבל כשאינו קורא לאביו, אז אביו מניח אותו בצער ובפחד:

וכן כשבא אל אדם איזה צער ח"ו, ואם הוא משים על לב שהכל מאתו ית' וקורא להשי"ת, אז הוא פטור מהצער, בחושבו שהכל הוא מאתו ית', ובוודאי עשה לו השי"ת לטובתו, ובזה הוא ממתיק דינים, ונפטר מהצער. אבל כשאינו מרגיש שהכל מאתו ית', ועוסק בפעולות הגשמיות, אז אינו נפטר מהצער. וזהו שהתפלל דוד המלך ע"ה אתה סתר לי, ר"ל כשאתה סתר לי, ואין אני מרגיש שאתה עשית זאת, אז מצר תצרני. (וסיום הפסוק כתבתי במקום אחר) אבל כשאני מרגיש שמאתך הכל, אז אין אני ירא מהצער:

ואיתא בר"ה במשנה דף כ"ט (ע"א) כיוצא בדבר אתה אומר, עשה לך שרף ושים אותו על נס וכו' וכי נחש ממית או מחיה, אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאין, ואם לאו היו נימוקים ע"כ. ובכאן כתוב וינשכו את העם וימת עם רב מישראל, לפי שהיו נשארין בהצער, ולא היו משימין לבן שהכל הוא מאתו ית', ולא היו מתפללין אל השי"ת שינצלו מן הצער: ובאמת הכל הוא מאתו ית', כי כלם בחכמה עשית, והרבה שלוחין למקום. ואמר השי"ת עשה לך שרף ושים אותו על נס, וזה יהיה להם לסימן ואות שיקראו להשי"ת, כמ"ש האלשיך זללה"ה בפרשת ועשו להם ציצית וכו' וזכרתם את כל מצות ה', שיהיה סימן כמו שאדם עשה לנפשו

ומקשר דבר בבגדו שיזכור הדבר אשר קשר בשבילו, וזהו ועשו להם ציצית, בשעת עשיה יעשה בשבילו, וזכרתם את [כל] מצות ה', ודפח"ח . וכן כאן עשה לך שרף ושים אותו לנס ואות, שיזכרו ישראל להשתעבד לבם לאביהם שבשמים, ויחשבו שהכל הוא מאתו ית', כי כולם בחכמה עשית, וחכמה נקרא ראיה: וזהו והיה כל הנשוך וראה אותו, ר"ל יביא את הדבר הזה אל החכמה הנקרא ראיה, ויחשוב שהכל מאתו ית', ואז וחי נפטור מהצער ויתרפא. והיה בישראל בעלי מדע, שלא היו צריכין לסימן ואות, שיראו את נחש הנחושת, ועי"ז יזכרו ויחשבו שהכל הוא מאתו ית'. רק תיכף הזכירו שהכל הוא מאתו ית', וכלם בחכמה עשה, והיו משעבדין לבם לאביהם שבשמים:

וזהו והיה אם נשך הנחש את איש, ובכל מקום איש הוא אדם חשוב. והביט אל נחש הנחושת, כי רש"י ז"ל פירש בפרשת לך (בראשית טו, ה) הבטה בכל מקום הוא מלמעלה למטה, והם היו תיכף מזכירין ובאו אל החכמה, וחושבין שכלם בחכמה עשית, והכל מאתו ית', וזהו והביט אל נחש הנחושת, שהיו מביטין אל נחש הנחושת, שכבר היו דבוקין בחכמה, והביטו מלמעלה למטה אל נחש הנחושת, וחי:

אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה. באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחוקק במשענותם וממדבר מתנה. וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון (כא, יז-כ). להבין מה שאמר לשון עלי. וגם דאמר לשון ענו, והוא לשון הרמת קול, כמו וענו הלוים (דברים כז, יד). וגם דאמר ונשקפה על פני הישימון, מה בעי הסימן לזה. וגם דאמר ונשקפה, ורש"י ז"ל (בראשית יח, טז) כתוב כל השקפה שבמקרא הוא לרעה, חוץ מהשקיפה ממעון קדשך, שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת רוגז לרחמים, ומה רעה שייך ח"ו כאן בלשון השקפה:

ונראה, דהנה האר"י ז"ל כתב בקדושת מוסף לשבת, באומרם שמע ישראל וכו' הוא נקבא דזעיר אנפין. וז"ל, באומרו שמע יכווין שעתה שנשתוו יחדיו וכו' ומפני שהן במקום אבא ואמא צריך להעלות להם מיין נוקבין ע"י מסירת נפש על קידוש השם דוגמת זווג או"א בפסוק שמע ישראל דשחרית עכ"ל:

וידוע דבאר היא השכינה, ועיין פי' רש"י ז"ל (פסוק טז) שהבאר היה מודיע לישראל הנס שנעשה להם, ואז התחילו ישראל לומר שירה, ומספרים גודל מעלת הבאר. וזה שאמרו עלי באר, ולשון עלי הוא על יו"ד באר, כלומר כשהבאר יש לה עליה על יו"ד של שם, שהוא מקום אבא ואמא כאמור. אז ענו לה, ולשון ענו הוא הרמת קול, כמו וענו הלוים, אז צריך לאמרו שמע בהרמת קול אליו כנ"ל:

ואמר אח"כ באר חפרוה שרים, ועיין פי' רש"י ז"ל, שפירוש שרים משה ואהרן. ויש לפרש לשון חפרוה, כמו חפרה הלבנה (ישעיהו כד, כג), כלומר שמשה ואהרן נתביישו ולקו ע"י הבאר, שנאמר יען לא האמנתם בי. כמו שפירש רש"י ז"ל (ד"ה במחקק) למה לא נזכר משה בשירה זו, לפי שלקה ע"י הבאר, עכ"ל:

ואמר אח"כ כרוה נדיבי העם, כי ידוע מ"ש בזוהר פרשת תולדות (קמא, א), שהאבות התעסקו בבאר להנחילם לישראל, ויעקב אבינו פקד לבניהם בזאת, היא השכינה שנקרא זאת, כמו שכתוב (בראשית מט, כח) וזאת אשר דיבר להם אביהם, עיין בתקונים תקונא תשסרי (מ, א) באריכות:

אבל מצינו שמשה רבינו ע"ה פעל זאת, כמו שארז"ל בברכות דף ז' (ע"א), ביקש משה רבינו שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו, שנאמר הלוא בלכתך עמנו. ביקש שלא תשרה שכינה רק על ישראל ונתן לו, שנאמר ונפלינו אני ועמך, עכ"ד, והאבות נקראו נדיבים, כמ"ש (תהלים מז, י) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם, כמ"ש בספרים: וזה שאמר כרוה נדיבי העם, כלומר האבות התחילו להתעסק בבאר הזה, שישרה על ישראל. והגמר היה שנתנו להם במחוקק במשענותם, כי משה רבינו ע"ה כשהתפלל על זה במעשה העגל, ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה, היה מתפלל בזכות אבות, כמו שאמר (שמות לב, יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך:

וזה במחוקק, ע"י משה רבינו שנקרא מחוקק, נתן להם לישראל הבאר הזאת ע"י תפלתו. אבל זה היה במשענותם של הנדיבים הנ"ל, אשר כרוה נענה משרע"ה בתפילתו אשר נשען עליהם, ואמר זכור לאברהם ליצחק וליעקב, ונתן לו השם יתברך שישרה שכינה על ישראל לבד. וממדבר שהתפלל שם, ניתנה להם הבאר מתנה לישראל דוקא: וממתנה נחליאל, כיון שנתנה להם הבאר המשיך עליהם שלשה עשר מדות שהזכיר שם (שם לד, ו), ויעבור ה' על פניו ויקרא וכו'. והתחלת המדות הוא מא"ל, וידוע כי מדה ראשונה כלול מכולם, וזהו נחליא"ל, שנחלו שלש עשרה מדות שמתחילים מא"ל, וכלולים בא"ל. ומנחליאל במות, כיון שהמשיך על ישראל י"ג מדות, היה להשכינה עליה למעלה, וזהו ומנחליאל במות, היה לה עליה למעלה:

ומבמות הגיא ונשקפה על פני הישימון, כלומר מגודל העליה שהיה לשכינה, נחתה לגיא אשר בשדה מואב, כדי להודיע ולשמח את ישראל מהנס שנעשה להם. וזהו ונשקפה על פני הישימון, כלומר שהשכינה נראתה על פני הישימון, לשון שממון של אמוריים, נראתה השכינה להודיע לישראל השממון שלהם, והנס שנעשה לישראל. ועל

כן כתיב לשון נשקפה לשון רעה, של אמוריים כשהניח ה' להם הרעה הזאת, נראתה השכינה להודיע לישראל:

או יאמר אז ישיר ישראל וכו'. עיין פי' רש"י ז"ל, ונשען לגבול מואב אמרו אמוריים וכו' ונתקרב לצד הר וכו' ונכנסו וכו' והרגום, וזהו ונשען לגבול מואב. ומשם בארה, משם באה האשד אל הבאר, כדי להודיע לישראל. ואפשר לומר ומשם בארה לפי דברי התיקונים (חד ועשרין מד, א) שהבאתי לעיל (כ, ח-יב), שבכל אתר דבעי קב"ה למעבד נס, שכינתא אקדימת:

והיתה שם בשעה שנתקרב ההר לצד מואב, והרג אמוריים שהיו שם במערה. ועל כן אמר ומשם בארה, באו ההרוגים של אמוריים דם ואבריהם אל הבאר שהיה שם בשעה שקרב ההר והרג אותם. ואח"כ כשהלך הבאר לפני מחנה ישראל, ראו והבינו הנס, ואמרו ישראל שירה. ומהו השירה שאמרו, עלי באר ענו לה:

והנה אמרו רז"ל בילקוט משלי (טו, לא) מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה סוליית לרגלה, דכתיב (תהלים קיא, י) ראשית חכמה יראת ה'. נמצא דיראת ה' ראשית ועטרה אל חכמה. ובענוה כתיב (משלי כב, ד), עקב ענוה יראת ה'. נמצא דיראה היא עקב אל הענוה, וביראה צריך ללמוד ולהכנס אל שער התורה. אבל אם לומד התורה בלא יראה, ואינו ממליך השי"ת ומאמין שהוא החונן לו חכמה ובינה ודעת, אז יכול ח"ו להטרד מן העולם הזה ומן עולם הבא, כמו שנמצא בגמרא (שבת לא, א): וזה היראה צריך להיות באדם בתחלת לימודו, ואח"כ כשזכה לעסוק לשמה, והתורה מלבשתו מדת ענוה, כי מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה. ואח"כ כשבא אל מדת ענוה, אז צריך להיות בו גם כן מדת יראה על הענוה שיש בו, ולהמליך את השי"ת שהוא נותן בו מדת ענוה, מדה גדולה מאד שנשתבח בה משה רבינו ע"ה, ואין זה המעלה שלו שבחר בזה, אלא השי"ת נתן בו זה המעלה, ויהא ירא תמיד שלא יפול ח"ו למטה מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, אם יחשוב במחשבתו שהוא במעלה עליונה במדת ענוה, רק יחשוב תמיד שאין זה שלו, שהשי"ת נתן בו זה המחשבה, ויתפלל אל השי"ת שלא יפול ח"ו בגדלות עבור מעלה הגדולה הזאת :

והעקב הזה היינו היראה, הוא ראשית ועטרה אל חכמה. ומהיכן בא זה העקב אל חכמה, היינו ע"י הבינה המעלה אותה אל חכמה, שהיא עם בינה תרין רעין דלא מתפרשין (זוה"ק ח"ג ד, א), וחכמה לא אשתמודע אלא בבינה. ונמצא כשהיראה בבחינת ראשית אל החכמה ע"י הבינה, צריך להיות ביראה גדולה עד מאוד, שיצמצם את עצמו ויפשיט את עצמו ממעלה זו הגדולה, ולכייף נפשו תחת יראת ה', ולהפשיט עצמו מן עולם הענוה

שהיא עולם התענוג, כמו שכתבתי במקום אחר , ולהבין שהשי"ת נתן בו זה המעלה, ואין זה שלו:

וזה שאמרו עלי באר, כלומר שהבאר היא השכינה מדת יראה, היא על יו"ד, היינו עטרה על חכמה שהיא יו"ד. וזהו ע"י הבינה הדבוק אל חכמה, וחכמה לא אשתמודע אלא בה. אז עלו לה, כמו אם ענה תענה אותו (שמות כב, כב), כלומר צריך לענות ולכייף יותר מדת היראה, ולהפשיט עצמו מעולם התענוג, שאין זה מעלה שלו, אלא השי"ת נתן בו, ויתפלל אליו תמיד שלא יפול עבור המעלה הזאת:

ואח"כ אמרו ישראל באר חפרוה שרים, חפרוה לשון וחפרה הלבנה (ישעיהו כד, כג), כלומר השרים משה ואהרן חפרוה, ועבדו בה קלנא, ונענשו על ידה. כרוה נדיבי עם, היינו האבות כרו זה הבאר, כמו שכתב (בראשית כו, טו) וכל הבארות אשר חפרו בימי אברהם וכו', וישב יצחק ויחפור וכו' (שם שם יח):

והאבות השתדלו והתעסקו להיות להם בחינת יראה תתאה, ולמה השתדלו בזה, במחוקק במשענותם, כי אמרו רז"ל במסכת קדושין דף פ"ב (ע"א) שאברהם קיים כל התורה כולה עד שלא ניתנה, והיינו שהיה לו גוף מזוכך, ורמ"ח מצות עשה הוא מלבוש לאברי הנשמה הרוחני, ושס"ה גידין של הנשמה מלובשין בשס"ה מצות לא תעשה. וכמו שאין צריך לגוף ללמד אותו לאכול ולשתות ולהתלבש בצרכי הגוף, כן הנשמה אין צריכין ללמדו אותה לעשות צרכיה ולהלביש מלבוש הרוחני, רק שהגוף מעכב לנשמה מלהכין צורכיה, וכשהגוף מזוכך אין מעכב:

וכן באבות שקיימו התורה, כענין שאמרו (זוהר ס"ת ויצא קסב, א) יעקב אבינו קיים מצות תפילין במקלות אשר פצל, וקיים פנימיות התורה ועשה לבושין אל הנשמה בעובדות אחרות, שלא היו יודעין מצות התורה במעשה, וקיימו מצות התורה הפנימיות בעובדות אחרות . וכשהיו מקיימין התורה, היו משתדלין להיות בהם מדת היראה, השער הראשון להכניס בו אל התורה:

והתורה נקראת מחוקק, כמו שכתוב (שמות לב, טז) חרות על הלוחות. וגם נקרא התורה משען ומשענה, כמו שדרשו בגמ' דחגיגה דף י"ד (ע"א), שסועד את האדם לעבוד בו השי"ת. ובזוהר (משפטים צז, ב) נקראים המצות עטין, הם עצות האיך לעבוד השי"ת:

וזה שאמר כרוה נדיבי העם, האבות שקרויין נדיבים, כמו שכתוב (תהלים מז, י) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם, הם כרוה והשתדלו להיות להם הבאר, היינו יראה תתאה. ולמה השתדלו להיות להם בחינת יראה תתאה, במחוקק הבי"ת היא משמשת בשביל, כלומר בשביל התורה שלמדו במשענותם, במשען ומשענה שלהם, שעשו

בעובדות שלהם, וקיימו פנימיות התורה, בשביל זה השתדלו להיות להם בחינת יראה תתאה, השער הראשון:

וממדבר מתנה דרשו רז"ל במס' עירובין דף נ"ד (ע"א) אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו, תלמודו מתקיים בידו. וצריך להבין לפי דבריהם, האיך שייך לשירת והעלאת הבאר. ולפי דברינו יובן, שזהו מעלת הבאר, וממדבר היינו מן עולם הדיבור היא השכינה מדת יראה, אם הוא הקדים לתורה בתחילת למודו, וגם מדת יראה שצריך להיות בו בסוף אחר התלבשותו על ידי התורה במדת ענוה, צריך להיות גם כן עולם הדיבור מדת יראה, אז התורה ניתנה לו במתנה, וממתנה נחליאל, וכל זה על ידי הבאר מדת יראה:

כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי הוא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון. על כן יאמרו המושלים וכו'. כי אש יצאה מחשבון כו'. אוי לך מואב וכו'. ונירם אבד חשבון וכו' (כא, כו-ל). ודרשו רז"ל בבבא בתרא דף ע"ח (ע"ב), אמר ר' שמואל בר נחמן אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים, אלו המושלים ביצרם, בואו חשבון בואו ונחשוב חשבונו של עולם הפסד מצוה נגד שכרה, ושכר עבירה נגד הפסדה. תבנה ותכונן, אם אתה עושה כן תבנה בעולם הזה ותכונן לעולם הבא. עיר סיחון, אם משים אדם עצמו כעיר זה, שמהלך אחר סיחה נאה, מה כתיב אחריו, כי אש יצאה מחשבון, תצא אש ממחשבים, ותאכל את שאינן מחשבין. ולהבה מקרית סיחון, מקרית צדיקים שנקראים שיחין. אכלה ער מואב, זה המהלך אחרי יצרו, כעיר זה שמהלך אחר סיחה נאה. בעלי במות ארנון, אלו גסי הרוח. ונירם אמר רשע, אין רם. אבד חשבון, אבד חשבונו של עולם. עד דיבון, אמר הקב"ה המתן עד שיבא דין. ונשים עד נופח, עד שתבא אש שאין צריך ניפוח וכו'. ועל פסוק הראשון כי חשבון עיר סיחון וכו' והוא נלחם במלך מואב הראשון קשה, מה דהוה הוה: ונמצא בדברי רז"ל בחולין פרק אילו טריפות דף ס' (ע"ב), ללמדנו דעמון ומואב טיהרו בסיחון, ולפי דרשת רז"ל בבא בתרא, חשבון הוא חשבונו של עולם, סיחון מי שמהלך אחר סיחה נאה. אם נאמר גם בפסוק הראשון כן, צריך להבין הכוונה, ומה בא ללמדנו. וגם מה שדרשו שם כל הפסוקים, ומדלגים הפסוק אוי לך מואב וכו', והפסוק הזה אין לו פירוש על פי פשוטו. וגם לפי פי' רש"י ז"ל, אין לו פירוש. ויותר קשה בפסוק הזה, דלעיל אמר סיחון מלך האמורי, וכאן אמר למלך אמורי סיחון: ואפשר לומר בע"ה לפי דרשת חז"ל, דידוע מה שאמרו רז"ל (ברכות לד, ב) מקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם יכולין לעמוד. והטעם, כי הצדיקים לא נתפתו ביצרם, רק הם נלחמים תמיד עמו, ואיזהו

גבור הכובש את יצרו (אבות פ"ד מ"א), וכובשין את היצר תחת ידם. אבל בעלי תשובה שנתפתו ביצר הרע, ויש להם התלהבות היצר שלא טעם בו הצדיק, ואף שהצדיק הוא מעורר הרשע כדי להשיב אליו יתברך, אף על פי כן כשהוא בבחינת בעלי תשובה, הוא גדול מצדיק גמור: וזהו פי' והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וכו' (עובדיה א, יח), ובית יעקב הוא איש תם שלא חטא, הוא יהיה בחינת אש לעורר הרשעים, כדי לשוב בתשובה שלימה. וכשישובו בתשובה שלימה אז נקרא בשם יוסף, כי אין נקרא יוסף, אלא אם בא לידו דבר עבירה וניצול ממנו, כמו שכתוב בזוהר. ועל כן בית יוסף נקרא להבה, כי יש בו התלהבות היצר:

ואמורי נקרא יצר הרע, שהוא בחינת גדלות, כמו שכתוב בתיקונים תקונא עשרין וארבעה (סט, ב) וז"ל, ועוד לבא הוא אגוז, ומאן דתבר קליפה דיליה דאיהו יצר הרע, עליה אתמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה, וגסות לבא דאיהו שלים בקליפין דיליה ולא אתבר, עליה אתמר תועבת ה' כל גבה לב, ושכינתא לא שריא עליה. הרי שהיצר הרע שהוא קליפת הלב היא בחינת גדלות, ומקרא מלא כתוב (עמוס ב, ט) ואנכי השמדתי את אמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו וכו'. ועל כן נקרא היצר אמורי: וזה שאמר כי חשבון, כלומר זה הצדיק שהוא ממארי דחושבנא, עיר סיחון, ועיר הוא לשון התעוררת, כמו אם תעירו ואם תעוררו (שיר השירים ב, ז). והצדיק הוא מעורר הרשעים שהם בחינת סיחון, שמהלך אחר יצרו מחמת סיחה נאה וחלקלקות לשונו, והוא מעורר בחינת סיחון להיות מלך על היצר הנקרא אמורי, כשישוב בתשובה שלימה. וכ"ז הוא התעוררת הצדיק הנקרא חשבון:

ואמר אח"כ והוא נלחם במלך מואב הראשון, והוא זה החשבון, הוא הצדיק נלחם במלך מואב הראשון, היינו עם היצר הרע הנקרא מלך זקן (קהלת ד, יג), ומואב הוא מאב, כי מאת ה' היתה זאת שברא היצר לפתות לבות בני אדם, כדי שיהיה שכר ועונש, כמו שכתוב בזוהר תרומה, וזה הצדיק נלחם עם מלך מואב הראשון עם היצר: ויקח את כל ארצו מידו, היינו בחינת יראה שלו, שנלכד ביד היצר, לקח מידו. עד ארנון ובית המקדש, שהוא מקום השראת שכינה נקרא גורן ארנון. ובעוד היצר דבוק בו, אי אפשר להיות באדם הזה השראת שכינה, כי אין אני והוא יכולין לדור. וכשנפרד מהיצר, עשה בעצמו השראת שכינה, לקיים ושכנתי בתוכם: על כן יאמרו המושלים ביצרם, הם הצדיקים, יאמרו תמיד אל הרשעים שהם בבחינת סיחון, בואו גם אתם חשבון, להיות ממארי דחושבנא, לעיין בעבירות שלכם לשוב בתשובה שלימה. תבנה ותכונן, תבנה בעוה"ז, ותכונן בעוה"ב. עיר סיחון, מי שהיה בבחינת סיחון, כשיהיה

בעל תשובה יעורר לאחרים גם כן לשוב בתשובה שלימה: או יאמר עיר סיחון, עיר ממש שיבנה ויהיה בבחינת עיר מושב, שישרה שכינה בתוכה. כמ"ש אחר כך, להבה מקרית סחון, ויהיה בחינת סיחון, מלך על היצר הנקרא אמורי, כי הוא גדול מהצדיק הנקרא חשבון. וזהו שאמר כי אש יצאה מחשבון מן הצדיק, לעורר הרשעים לשוב בתשובה. וכשעושין תשובה, אז להבה מקרית סיחון, כי יש להם התלהבות היצר, שנהפך ליצר טוב, וזה ההתלהבות אכלה ער, וער הוא רע, הוא היצר הרע שקראו השי"ת רע, והוא מאב מן השי"ת. והתלהבות הבעלי תשובה אכלה היצר. ומי שהיה בעל במות בבחינת גדלות מן היצר, ולא היה אפשר להיות בו השראת שכינה. וכשנאכל היצר ממנו מחמת תשובתו, נעשה בבחינת ארנון, לקיים ושכנתי בתוכם כנ"ל: אוי לך מואב וכו', דהנה יש שני מיני בעלי גאוה, האחד עושה עבירות מחמת גדלות, כיון שנסתלק ממנו השי"ת. והשני הוא בבחינה גבוה מאד ועובד השי"ת, ומחמת גובה וגודל העבדות, הוא בגדלות, ומחזיק עצמו שהוא בבחינת חכמה, ומי שהוא בבחינת חכמה אינו חוטא לעולם. ומחמת זו הגדלות, סופו שיפול ויעשה עבירות. כי אף שהוא בבחינת חכמה, צריך להמליך השי"ת, כמו שתקנו אתה חונן לאדם דעת וכו', והוא יתברך הוא העובד. וע"כ אנו מבקשים וקרבנו מלכנו לעבודתך, ואי אפשר לעבוד אותו בלעדו יתברך. ומי שהוא מחזיק עצמו שהוא בבחינת חכמה ולא יחטא לעולם, בודאי יפול ויחטא. רק צריך לבקש מאת השי"ת תמיד, שיציל אותו מן היצר הרע: וזה שאמר אוי לך מואב, מי שמחזיק עצמו שהוא מאב, מחכמה הנקרא אב, אבדת עם כמוש, כי הרשע נקרא אבידה, כמו והאבדתי את הנפש ההיא, ואבדת את עצמך, כמו עם כמוש, כמו עובדי עבודה זרה, כי הבעלי גאוה נקרא תועבה, לכך אבדת מחמת חכמתך, כמו שארי בעלי גאוה:

נתן בניו פליטים וכו', כי עיקר תולדות הם מעשים טובים, וכשעושה מעשים טובים, ומכוין בלתי לה' לבדו בלי שום תערובות הנאת עצמו, אז הם בבחינת בנים. אבל כשעושה מעשים טובים, ומתכוין להנאת עצמו אז המעשים טובים בבחינת בנות מקבלים. וזה שאמר זה שהוא בבחינת גדלות מחמת גודל העבדות, סופו ליפול לגמרי, והיצר הרע רודף אחריו, כי יש בו אחיזה, ובמעשים טובים שעושה נתן זה האיש המעשים טובים, שנק' בנים פליטים מן היצר הרע, הרודף אחריו, ובנותיו המעשים טובים שלו שהם בבחי' נוקבא כוונת הנאת עצמו הם בשבית למלך אמורי סיחון, הם ביד היצר הרע הנקרא מלך של גדלות בשביה אצלו למלך סיחון, האדם המהלך אחר סיחה נאה וחלקלקות של היצר, הוא מלך עליו. כי למעלה אמר סיחון מלך האמורי, כשהוא בחינת סיחון, בבחינת בעלי תשובה, הוא מלך על היצר הנקרא אמורי, אבל כאן

כיון שיש בו בחינת גדלות היצר מלך עליו, ונקרא היצר מלך אמורי, מלך של גדלות, וסיחון היינו ג"כ מלך סיחון על אדם זה:
ונירם אבד חשבון עד דיבון, כלומר מי שהוא תחת עול היצר הרע, אשר לא עלה עליה עול מתרגמינן די לא סליק עלה נירא, מי שהוא תחת נירם אבד חשבון, כלומר בודאי שאבד חשבון, ואינו ממארי דחושבנא, ואינו מחשב עבירות שלו כדי לשוב בתשובה. עד דיבון עד שיבואו ימי הדין שלו, ואז עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה:

פרשת בלק

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי ויגר מואב מפני העם מאוד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה וכו' (כב, ב-ד). ולהבין תחילה אמר אשר עשה ישראל, ואח"כ אמר ויגר מואב מפני העם, ואח"כ חזר ואמר ויקץ מואב מפני העם, ואח"כ חזר ואמר ויקץ מואב מפני בני ישראל. וגם מאי לשון את כל סביבותינו, הוי ליה למימר ילחכו הקהל אותנו:
ונראה, דבאמת היה ידוע לבלק, שאמר השי"ת אל תצר את מואב, כמו שכתוב באלשיך. וגם יש לומר שראה הטעם, מפני רות שעתידה לצאת ממנו. אבל היה מתייירא מפניהם הם ערב רב, שהם אינם יודעין בזה, שלא יעשה לו כדרך שעשה ישראל לאמורי לסיחון ועוג, שהכו אותם עד בלי השאיר לו שריד ופליט:
ואמר הטעם כי רב הוא, כלומר אף בודאי על הערב רב ממונים בני ישראל, ובני ישראל יודעין מזה שציוה השי"ת שלא לצור את מואב, מפני רות שעתיד לצאת מהם, אעפ"כ היה לו פחד מפני העם הערב רב, כי רב הוא, ר"ל שהם ערב רב, וכיון שניתנה להם רשות, פן ואולי יהרסו ויכלו הכל, ולא ישגיחו על הראשים הממונים עליהם, מחמת שהם אינן יודעין:
ואמר ויקוצו מפני בני ישראל, אף שמפני בני ישראל לא היה לו זה הפחד, היו כקוצים בעיניהם. ואח"כ אמר ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו, ר"ל אף שיהיו תמיד ביחד בני ישראל הם הראשים וממונים על הערב רב, וישגיחו עליהם תמיד שלא יהרסו לכלות הכל, מפני רות שעתידה לצאת, אבל בני ישראל הם עיני העדה, אשר להם עיני השכל וראיה הרוחניות, יראו ויביטו האיש אשר עתיד לצאת ממנו רות, ולא יכלה אותו ואת כל הנלוים אליו, אבל כל האומה יכלו: וזהו עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו, ר"ל כל האומה של מואב אשר סביבות ניצוץ הקדוש של זה

המשפחה שרות עתידה לצאת מהם. כלחוך השור את ירק השדה, יכלו הכל. והמשפחה שעתידה רות לצאת בודאי יניחו, וזהו את כל סביבותינו: או יאמר כי רב הוא, על דרך שכתב במדרש (איכה רבה א, ד), רבתי עם רבתי בדיעות, ר"ל בשכל. וכן כאן כי רב הוא, ר"ל יש להם שכל גדול, ויביטו האיש אשר בו הניצוץ של רות, ויניחו אותו והשאר יכלו, וזהו את כל סביבותינו: כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישון ובגוים לא יתחשב (כג, ט). הנה כתבתי למעלה מדרש רז"ל (מדרש משלי טו, לא) מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה סוליית לרגלה, היינו היראה שעשתה חכמה עטרה על ראשה, שנאמר ראשית חכמה יראת ה', עשתה ענוה עקב, שנאמר עקב ענוה יראה. וא"כ מי שהוא במדריגת חכמה, היראה היא מעלה על חכמה ועטרה על ראשה. וחכמה ובינה שהיא עולם ענוה, תרין רעין דלא מתפרשין (זוה"ק ח"ג ד, א), וחלילה לו לפרוש ממדת יראה אף רגע אחת:

וזהו שאמרו במשנה (אבות פ"ג מי"ז) אם אין חכמה אין יראה, אם אין יראה אין חכמה. שצריך להיות תמיד קשור במדת יראה, אף כשהוא בחכמה, ואם אין בו מדת יראה בתחילה, הוא השער הראשון, כמו שכתוב (תהלים קיח, כ) זה השער וכו', האיך יכול לבוא אל חכמה :

וזה שאמר כי מראש צורים אראנו, היינו חכמה שנקרא ראשית צורים אראנו, היינו מדת יראה מדת מלכות, שנקרא צור וסלע. ומגבעות, שהם גם כן בבחינת אמהות, היינו בינה, והם בבחינת חכמה ובינה תרי רעין. משם אראנו, מדת יראה שמקבלין תמיד עליהם מדת מלכותו:

הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, כמו שאמרו (ברכות ז, א) בקש משה שלא תשרה שכינה מדת יראה, אלא על ישראל לבד ולא על האומות, ונתן לו. וכן היה תחילת בריאת העולמות בשביל ישראל שנקראו ראשית, וכדי שתתגלה מלכותו, כלומר שהם יקבלו עליהם עול מדת מלכותו ויראתו תמיד. וכן הם מקיימים וממלאים כוונת הבריאה, ואני רואה תמיד אף כשהן דבוקים למעלה בחכמה ובינה, כנ"ל: או יאמר הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. להבין מה שאמר לבדד, והוי ליה למימר בדד ישכון. ונראה על דרך שכתוב בזוהר פרשת וילך (רפג, א) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ממש, שהאדם המקדש ומטהר עצמו במעשה ובמחשבה, נעשה מרכבה אליו יתברך:

והנה יסד הפייטן (תפילת מוסף לר"ה ויוה"כ) וכל מאמינים שהוא לבדו הוא, וזה שאמר הן עם, למי שהוא שוכן בדד ישכון בתוכם. וזהו ובגוים לא יתחשב, ר"ל שהם אין חושבין

מחשבות של גוים, שהם תענוגי עולם הזה, ר"ל הם מחשבין מחשבות קדושות, על כן הם זוכין לשרות שכינה בתוכם כנ"ל:

מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל (כג, י). עיין פירוש רש"י רביעותיהן של ישראל, זרע היוצא מן התשמיש שלהם. ולהבין איך מקושר ומספר את רובע ישראל לתחלת הפסוק:

ונראה, דהנה ידוע שכל עבודתינו בעשיות המצות ליחד קב"ה ושכינתיה זווג יסוד ומלכות, ומדת מלכות נקרא אספקלריא דלא נהרא, ומדת יסוד מאיר בה. וזהו פירש הפסוק (תהלים יט, ב) השמים מספרים כבוד אל, שהשי"ת נקרא השמים, כמו אתה תשמע השמים. וזהו השמים מספרים, לשון ספיר ובהירות. כבוד אל, השכינה ומדת מלכות נקרא כבוד אל:

וזהו מי מנה עפר יעקב, המצות שמקיימין אפילו בעפר כפירוש רש"י ז"ל. וע"י קיום המצות, הם מזווגין יסוד ומלכות, ומאיר בחינת יסוד לבחינת מלכות. וזהו ומספר, לשון בהירות, הם מאירין "את השכינה הנקרא "את, לפי שהיא כלולה מא' ועד תי"ו, כמו שכתוב בספרים . על ידי רובע ישראל, ר"ל על ידי זרע ישראל הנקרא יסוד, כי בני ישראל הוא יסוד, והן מאירין על ידי המצות שהן מקיימין, כנ"ל: או יאמר מי מנה עפר יעקב וכו'. דידוע מדריגות תחתונות שבכלל ישראל הם מכונים בשם יעקב, והמדריגות העליונות שבכללות ישראל בשם ישראל יכונה. כי אותיות ישראל הם לי ראש, כי כללות ישראל הם קומה שלימה, ואותן שבשם ישראל יכונה הם בחינת מוחין שבקומות ישראל, וזהו לי ראש. ואותן שבבחינת יעקב הם מדריגות תחתונות שביעקב, והם מקבלין מאותן בחינות שבשם ישראל יכונה: ואותן שבבחינת יעקב, הם כסא לאותן שבבחינת ישראל. והם העליונים על בחינת יעקב שבכללות קומת ישראל. וע"כ קרא לבחינת ישראל שבקומת ישראל, רובע ישראל בלשון הכתוב רבע ונרבע, ובלשון הזוהר אימא רביע על בנייהו, והם בחינת רובע על אותן שבשם יעקב יכונה:

וזהו מי מנה עפר יעקב, ר"ל הקטנות שבבחינת יעקב, שהם מקטיני עצמן כעפר, על דרך כי קטן יעקב ודל, מחמת שהם דלים מן המצות, שהם בחינת יעקב, הם מקטינים עצמן. ואף על פי שהם בבחינת קטנות, מ"מ ומספר את רובע ישראל, ומספר לשון בהירות כמו ספיר. ר"ל אף על פי שהם באמת בבחינת קטנות, הם מספרים ומבהיקים את רובע ישראל, לאותן שבשם ישראל יכונה, שהם רובעים עליהם. כמו שמצינו שכל אותן שנים שהיו המרגלים במדבר, לא היה הדיבור עם משה רק אח"כ. ונמצא הם גורמין בהירות לאותן בחינת ישראל, וזהו ומספר את רובע ישראל:

או יאמר מי מנה וכו'. אמרו בגמרא דנדה דף ל"א (ע"א), דרש רבי אבהו מאי דכתיב מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל, מלמד שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהם של ישראל, מתי תבא טיפה שהצדיק נוצר הימנה, ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם, אמר מי שהוא טהור וקדוש, ומשרתיו טהורין וקדושין, יציץ בדבר זה, מיד נסמית עינו עכ"ל. וצריך להבין האיך נרמז הדרש הזה בפסוק:

ונראה, דהנה כתבתי מה שאמרו רז"ל במס' סוטה דף י"ז (ע"א) דרש ר' עקיבא איש ואשה זכו שכינה ביניהם, לא זכו אש אוכלתן. ופירש רש"י ז"ל, וז"ל שכינה ביניהם, שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהם, יו"ד באיש וה"א באשה. לא זכו אש אוכלתן, שהקב"ה מסלק שמו מביניהם ונמצא אש אש עכ"ל:

וכתבתי פירושו, שתכלית בריאת העולמות היה, שנברא האדם ככל הנבראים, לעשות מעשי כל הנבראים אכילה ושתיה ושינה ומשגל לקיום העולם, שעושין הנבראים עם היצר, והאדם צריך לעבוד את השי"ת עם היצר, ולקיים מצות עשה של פרו ורבו. ואם האדם הוא בשעת הזווג ביראה תתאה, וירא שלא יפול להתענג עם היצר ככל הנבראים, ויראה תתאה הוא עולם התפלה, מבקש מהשי"ת שיצילו מיצר הרע, רק שיהיה כוונתו לקיים מצות עשה ככל קיום מצות עשה בדחילו ורחימו:

וזהו ושיכנו ביניהם, שכל שמו שכונה ביניהם, יו"ד של איש וה"א של אשה, ואיש ואשה בעצמם הם ו"ה וא"ו, והוא בחינת דכר ה' בחינת נוקבא, ונמצא שם שלם ביניהם. לא זכו להיות שכינה יראה תתאה ביניהם, אלא נפלו למטה להתענג עם היצר הרע ככל הנבראים, אז מסלק הקב"ה את שמו יו"ד מן איש, ה' מן אשה, ונשאר אש אש, היינו היצר, שהוא כח גבורות . ועי' בסידור האר"י ז"ל בכוונת נר חנוכה, וז"ל שם נחל הוא המשכת אור עליון מן בינה אל הז"א כדי שיוכל להזדווג עם נוקביה עכ"ל. הרי שאור הבינה מושכת אל הזעיר אנפין, ונותנת לו כח שיוכל להזדווג: והנה בפסוק כה תאמר לבית יעקב (שמות יט, ג), פי' רש"י ז"ל אלו הנשים, ולמה נקראו הנשים בית יעקב, לפי שנשמת ישראל קרויין ישראל לי ראש, והגוף של אדם נקרא יעקב, והנשים שנה"י של הת"ת הם מוחין אליהם, והם מדת מלכות של הגוף, ובית הוא מדת מלכות, של בחינת הגוף הנקרא יעקב. וכן יש לפרש עפר יעקב, אלו הנשים עפר היא מדת מלכות של יעקב, של הגוף הנקרא יעקב:

וזהו שדרש רבי אבהו מן הפסוק 'מי' הוא בינה, שגימטריא חמשים שערי בינה, 'מנה' הוא מונה מתי יהיה עפר יעקב, היינו שיהיה הזריעה של הנשים תחילה, ואז יולד זכר צדיק, ומספר לשון בהירות, כלומר ש"מי הוא בינה, הוא מונה והולך שיבא העת שיזרעו

הנשים תחילה, ובינה ימשיך הארתה, ויתן כח אל הז"א, ויספר רביעותיהם של ישראל, לתת להם כח בזווגיהן בזרע שלהם אל הנוקבא, ויברא מטיפה זו צדיק. ועל כן אמר את רובע ישראל, כי בודאי כשיולד הצדיק, בודאי תהיה השכינה, הנקרא 'את' ביניהם של איש ואשה, שיברא צדיק מהם:

ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם הרשע, אמר מי שהוא טהור ומשרתיו טהורין יציץ בדבר זה, ועיין מה שכתבתי בפרשת אחרי בפסוק איש איש אל כל שאר בשרו וכו'. ובלעם היה חושב שכלי המשגל הם כלי גנאי, כמו שחשב היוני אריסטו שהביא הרמב"ן ז"ל באגרת הקודש שלו. ולא כן הוא, שהכלים של המשגל הם כמו ידים, אם עושין בידים מצות, כגון מצות מילה וצדקה ומניח תפילין וכותב ס"ת, וכל המצות התלויין בידים, הם משובחות, ואם עושין בידים עבירות כגון רציחה וגניבה וגזילה וחילול שבת הידים מגונות. כך הם אברי המשגל, אם מקיימים באבר זה מצות עשה של פו"ר בדו"ר, ומשמר אבר זה מן עבירות, ומלהנות עם אבר זה תאות הנאת הגוף עם היצר, אז האבר זה משובח. ואם ח"ו ממלא תאותו עם היצר ככל הנבראים, הרי אבר זה מגונה מאוד. וע"כ נברא האדם במלבוש הגוף עם היצר, להיות לו בכל הדברים הבחירה, ולמאוס ברע ולבחור בטוב. ואז לא יהנה הנשמה מנהמא דכסופא, כמ"ש בספרים: לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (כג, יט). ונראה דהנה ידוע מה שדרשו רז"ל במועד קטן דף ט"ז (ע"ב), צדיק מושל יראת אלהים, מי מושל בי צדיק, שהקב"ה גוזר גזירה ומבטלה. וזהו שאמר לא איש אל, ואף על פי כן לפעמים גוזר גזירה ואינו מקיימה. ואמר ובן אדם ר"ל שהצדיק שהוא בבחינת מ"ה, גימטריא אדם. ועל ידו ויתנחם, ר"ל ניחם השי"ת על הרעה אשר דבר לעשות לעמו:

ועל דרך זה פירש הפסוק (איכה ג, לז) מי זה אמר ותהי אדני לא צוה, דהנה הרב הגאון המפורסם בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה אמר פירוש (פסיקתא מטות קנג) כל הנביאים התנבאו בכה, מוסיף עליהם משה שהתנבא בזה. כי כל הנביאים התנבאו כמו שנאמר להם, ולא היה הכח בידם לשנות, ע"כ התנבאו כה אמר ה'. אבל משה שהיה בעלה דמטרוניתא, והיה מושל ביראת אלהים כרצונו וחפצו, וע"כ אמר זה הדבר אשר צוה ה', כמו שהיה חפץ ומנהיג מדת מלכות כרצונו :

וזהו שהיה ירמיה ע"ה מקונן בעת החורבן מי זה, ר"ל מי הוא שהוא בבחינת זה, שימשול ביראת אלהים במדת מלכות כרצונו. אמר ותהי, שיאמר דבר מרצונו, ויקיים הדבר ההוא אדני לא צוה, ר"ל אף על פי שאדני מדת מלכות לא צוה, והוא יהיה מושל במדת מלכות כרצונו:

וזהו פירוש יוצר אור וכו' ובורא את הכל אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי. דהנה אמרו רז"ל (חגיגה יב, א), ראה הקב"ה שאין כדאי לרשעים להשתמש באור של שבעת ימי בראשית, וגנזו לצדיקים לעתיד לבוא. ושמעתי פירוש בשם הבעל שם טוב זללה"ה נבג"מ, שגנז הקב"ה אור של שבעת ימי בראשית, שהיו מביטין בו מסוף העולם ועד סופו בתורה, לצדיקים לעתיד לבוא, ר"ל הצדיקים שיבואו אח"כ, וילמדו תורה לשמה, ועי"ז ישיגו האור הגנוז בתוכה. וזהו שאמר אור עולם, ר"ל אור שבעת ימי בראשית, שנברא בעת בריאת עולם. באוצר חיים, ר"ל גנוז בתורה שנקרא עץ חיים: והנה אם גונזין אור, צריך לגונזו ע"כ בדבר חושך. ואמר אח"כ אורות מאופל, ר"ל מי הוא שמוציא אורות מאופל, אמר ויהיה, ר"ל הצדיק שאמר הדבר ההוא ונתקיים, הצדיק הזה, הוא מוציא אורות אלו מאופל, ומביט באור הזה. וזהו שאמר מקודם ובורא את הכל, ר"ל הצדיק שנקרא הכל, ואח"כ אור עולם וכו', ומי המוצאם אמר ויהי, הוא הצדיק כנ"ל:

הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה. להבין מה שאמר וברך, הוא מיותר. וגם מה שאמר ולא אשיבנה, מה צורך בזה, ומה בא ללמדנו:

ונראה דהנה רש"י ז"ל פירש על וישם דבר בפיו וכו' וז"ל, כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל, אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו, ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו, כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה לכל אשר ירצה, אמר לו על כרחך תשוב אל בלק עכ"ל. ובאור החיים ז"ל כתוב דבר נאה וז"ל, וישם ה' וכו', ולפי שאדם זה הוא אדם מובהק בכיעור ותיעוב ושיקץ, לא תנוח עליו הרוח הקדושה המגדת העתידות וכו', לזה נתחכם ה' לעשות תיקון לדבר קדושה, לבל תעבור במבוי מטונף, ועשה מחיצה בין כח המדבר והדיבור עצמו, ובין פי חזיר, והוא מאמר וישם ה' דבר א' בפי בלעם, הציע כח אחד שיוכל להתמצע בין שניהם וכו', ואז כה תדבר רוח הקודש הוא תדבר. ורז"ל בזוהר אמרו כי תיבת כה תרמוז לבחינת קדושה והמשכיל יבין עכ"ל: והנה מלת וברך הוא לשון נסתר, כמו וברך את לחמך (שמות כג, כה). וזהו שאמר הנה ברך לקחתי, כלומר הברכה היא אצלי, לקיחה שלא מדעתי, וברך כלומר שהוא בעצמו הוא המברך, שהשכינה מדברת מתוך גרונו. ולא אשיבנו על דרך שאמרו רז"ל בחולין דף מ"ט (ע"א) ואברכה מברכיך, כתבו התוספות שם בשם הירושלמי, אפילו נכרים המברכים את ישראל מתברכין:

וזהו ולא אשיבנה, ר"ל אין אני מחזיר הברכה לי, כי אין אני מברך אותם מדעתי שיקוים בי ואברכה מברכיך, רק שאני מוכרח לדבר, וזהו ולא אשיבנה. וזהו שתרגום אונקלוס

ולא אתיב ברכתי מיניה, שאין אני מחזיר לי ברכה מברכה זו שאני מברך אותם, מפני שהוא שלא מדעתי כנ"ל:

לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו (כג, כא). ונראה לפרש דהנה שמעתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה על נושא עון, ר"ל שנושא עון למקום הגבוה, היא חכמה. ודרך ארץ, כשמדברים דברי שטות לפני חכם הוא שחוק בעיניו, ואין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות (סוטה ג, א), וכשמביאין לחכמה שם נמתק, ודפח"ח :

והנה רש"י ז"ל פי' בפרשת לך (טו, ה), כל הבטה הוא מלמעלה למטה. וזהו לא הביט עון ביעקב, ר"ל אינו מביט את העון מלמעלה למטה, אלא אדרבה נושא עון לחכמה, ושם נמתק, ולא ראה עמל בישראל. והנה עון הוא עבודה זרה, ועמל הוא עבירה קלה, כמו שתרגם אונקלוס:

ובחינת ישראל הוא תלמידי חכמים עיני העדה, ויעקב הוא בבחינת המוני עם. ובחינת ישראל הת"ח הדבקים תמיד בהשי"ת, השי"ת שורה בתוכם תמיד, כמ"ש בזוהר וילך (רפג, ב) הה"ד ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. אבל המוני עם אינם בבחינה זו, שיהא השי"ת שורה בתוכם, לפי שאין מקדשין ומטהרין מחשבותם תמיד, אך אף על פי כן שכינה עמהם, כמ"ש בגמרא דיומא דף נ"ז (ע"א), השתא ברי טמאין אתם וכו' א"ל תא חזי מה כתיב בהו, השוכן אתם בתוך טומאתם, אפילו בזמן שהם טמאין שכינה שרויה ביניהם, ולא נאמר בתוכם רק אתם, וזהו שאמר לא הביט און ביעקב, ר"ל בבחינת יעקב, המוני עם, לא הביט אף על בחינת עבודה זרה, כמו שתרגם אונקלוס פלחי גילולין:

ולא ראה עמל בישראל, ר"ל בבחינת ישראל, לא ראה עבירה קלה, כמו שתרגם אונקלוס ליאות שקר בישראל, אלא הוא נושא אותן אל חכמה, ושם הם נמתקין. ואמר הטעם שנושא לבחינת יעקב אף בחינת ע"ז, ולבחינת ישראל דוקא עבירה קלה, משום ה' אלהיו עמו, ר"ל לבחינת יעקב ה' אלהיו עמו, אבל אין שורה תמיד בתוכם. כמ"ש אף על פי שהם טמאין שכינה עמהם, ולא נאמר בתוכם. ותרועת מלך בו, ר"ל בבחינת ישראל התחברותו בו ממש, על כן אינו נושא רק על עבירה קלה, כנ"ל: כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (כג, כג). עיין פי' רש"י ז"ל, ולהבין התקשרות הפסוק האיך שייך כי לא נחש ביעקב אל סוף הפסוק כעת יאמר ליעקב וכו'. ונראה דאמרו רז"ל בחולין דף ז' (ע"ב), בההיא איתתא דהוה מהדרא למשקל עפרא מתותיה כרעיה דר' חנינא, ר"ל שהיתה רצונה לעשות לו כשפים, אמר לה שקולי לא מסתייא מילתיך, אין עוד מלבדו כתיב (דברים ד, לה), אפילו כשפים :

וזהו אמוני שלומי ישראל, שאנו מאמינים שאין שום מעשה יכול להיות בשום עולם ואפילו בעולמות התחתונים בלעדו ית', ומלכותו בכל משלה, ואפילו בקליפות. ואפילו במעשה המצות שניתן הבחירה לאדם אי אפשר לעשות שום מצוה בלעדו יתברך, כמו שאמרו (סוכה נב, א), יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום, ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו:

ומה שנותן שכר לאדם על מעשה מצות, הוא מצד החסד, כמ"ש (תהלים סב, יג) ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ר"ל כאילו עשאו בעצמו, ובאמת אין שום מעשה יוכל להיות בעולם בלעדו יתברך . ומה שכשאדם מחזיק עצמו באמת כאין, ומכיר האמת בזה שהוא שפל רוח, גורם השראת השכינה עליו, כמ"ש (ישעיהו נז, טו) אשכון את דכא ושפל רוח, זהו הוא לבד מצד בחירותו:

וזה שאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, שמאמינים באמת שאין שום מעשה יוכל להיות בשום עולם בלעדו יתברך, כי אין עוד מלבדו, אפילו כשפים. כעת יאמר ליעקב ולישראל, ר"ל יבא עת שישראל יהיו להם עליה בעבדות ה', ויהיו מבינים מ"ה פעל אל, ר"ל מ"ה מה שאדם הוא במדריגות מ"ה, ומחזיק עצמו כאין, זהו פעל אל, זהו גם כן פעל אל. ואל הוא חסד (זוהר צו ל, ב), זהו גם כן מצד חסד, שנותן השי"ת שכל ובינה לאדם להבין האמת, שהוא אפס, ואפס בלתו יתברך, ואין בו שום שכל אף לדבר קטן, רק מה שנותן לו השי"ת:

או יאמר כעת יאמר ליעקב וכו', ע"ד שאמרו רז"ל ברכות דף י"ז (ע"ב), שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה, שכל העולם כולו נזונין בצדקה, והן נזונין בזרוע, ר"ל במדת הדין שמגיע להם בדין:

וזהו שאמר לעתיד שיהיו כולם צדיקים גמורין, ויהיו נזונין בדין, ולא יצטרכו לחסדי השם, ומדת אל היא מדת חסד, כמ"ש (תהלים נב, ג) חסד אל כל היום. וזהו יאמר ליעקב ולישראל שיהיו צדיקים גמורין, מה פעל אל, מה הפעולה של החסדים, כי לא יצטרכו להם כי יזונו בדין כנ"ל:

מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע ד' כארזים עלי מים (כד, ה-ו). עיין פי' רש"י ז"ל כנחלים נטיו, שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק. אפשר לומר לפי שראה ישראל שוכן לשבטיו לנסיעתן, והאיך היתה נסיעתן, שהמשכן והארון היה פנימים מאוד, והמקיפין את הארון והמשכן במזרחה, היה משה ואהרן ובניו, והלוים נושאי הארון והמשכן משלשה צדדים, דהיינו תימנה ימה צפונה כסדר לכתן:

ואח"כ היו מקיפין כל ישראל בדגליהם נושאי הארון והמשכן, כמו שמבואר בפ' במדבר דגל מחנה יהודה קדמה, דגל מחנה ראובן תימנה, דגל מחנה אפרים ימה, דגל מחנה דן צפונה. ומה שהיה מקודש יותר, היה יותר פנימי, ועליו מקיף, ועוד מקיף על מקיף. וכן המשכן בעצמו היו יריעות, ואח"כ יריעות עיזים לאהל על היריעות התחתונות, ואח"כ מכסה לאהל עורת אלים מאדמים ומכסה עורת תחשים מלמעלה: וכן ישראל בכללותיהם קומה שלימה, ומי שהוא בבחינת ישראל הם המוחין של הקומה, כי אותיות ישראל הם אותיות ל"י רא"ש, ועליהם נאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. שהשי"ת שורה באותן שיש להם מוחין, ומקיימין ולדבקה בו, שמקשרין ומדבקין תמיד מחשבותם אליו יתברך:

ובחינת יעקב המוני עם, שאין יכולין להיות דבקים בה' ממש, מחמת טרדת והתעסקות פרנסתם, מחמת אחדותם ודביקתם באותן שהם בחינת ישראל בחינת מוחין, הם מקיפין עליהם, ומגינם עליהם מפגעי עולם הזה, והם כמו אהל על המשכן. וזהו כשיש אחדות בישראל, ואותן שהם בבחינת יעקב הם נכנעין לאותן שהם בחינת ישראל, ומדבקין עמהם דביקות גמור, ומגינים עליהם מפגעי עולם הזה, ומחזיקים אותם: וזהו שאמר מ"ה שלהם, שהם בבחינת מה טובו, זהו הטוב שלהם שהם בבחי' מ"ה, ואין מתגאה בחינת יעקב אף על פי שהם עשירים, על בחינת ישראל, שאין כוחן אלא בפה. ובחינת יעקב הם האהל והגנה על בחינת ישראל, שהם בחינת משכן, שהשי"ת שורה בתוכם, וזהו על ידי מ"ה, הטוב שלהם, אוהליך יעקב מלמעלה, המגינים על המשכן, בחינת משכנותיך ישראל, בחינת ישראל הם המשכן:

כנחלים נטיו (כד, ו), דהנה היו בישראל שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים שרי עשרות, ואותן שהיו מן שרי עשרות היו תחת יד כל אחד עשרה מישראל, והוא ראש ומשפיע עליהם מחכמתו, והוא בעצמו היה מוכנע ומושפל תחת שר חמשים, ומקבל חכמתו בתוך החמשים שהשר חמשים עליהם. וכן שר החמשים היה מוכנע ומושפל ומקבל מן השר של מאה אשר עליו, וכן השר של מאה היה מקבל מן השר של אלף, ושרי אלפים מנשיא השבט. והכלל כל המגביה עצמו הקב"ה משפילו, וכל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו: ונמצא לפי הגדולה שראינו באדם שנתן לו השי"ת, משם נראה גודל השפלתו בלב. ונמצא שר האלף, אף על פי שהשרים של מאות הם נכנעין תחת ידם ומקבלין ממנו, אעפ"כ בדעתו הפנימיות הוא מושפל יותר מהם, כי לפי גודל הגבהתו מאת השי"ת, ניכר שפלותו אשר בתוכו ממש. וכן שרי האלפים נגד הנשיאים, והנשיאים כנגד משה

שהוא היה עניו מכל האדם אשר על פני האדמה, והכל היו מושפלין ומוכנעין תחתיו ומקבלין מחכמתו:

וכן מצינו בנחלים, דכל הנחלים הולכים אל הים, והמרכז שאנו יושבין אשר ראינו שכל הנחלים מושכין ונופלין לנהר אחד, והנהר הזה הולך כמה פרסאות ומושכין ונופלין לתוכו נהרות מכל הצדדים, עד שהנהר הזה נופל לתוך נהר אחר גדול ממנו, והנהר הזה הולך ג"כ כמה פרסאות ומושכין אליו נהרות מכל הצדדים, עד שהנהר הזה נופל לים. ומה שזה הולך לזה, זהו הכנעה והשפלה, כמו שאמרו ליתי ישעיה גבאי וכו' (ברכות י, א):

והנה הנהרות אע"פ שהנחלים קטנים משפילין את עצמם, והולכין לנהר הגדול ממנו, אף על פי כן הנהר הגדול הוא בודאי שפל ביותר מנהר קטן אשר הולך אליו, כי אלמלא היה הנהר הגדול שפל ביותר מנהר הקטן אלא גבוה ממנו, לא היה יכול הנהר הקטן ליפול אליו, כי המים אינם הולכין להר. וכן הנהר היותר גדול מכולם הוא נופל אל הים, והים אשר כל הנחלים הולכין אליו ונכנעין אליו, הוא נכנע מכולם: וזהו פירוש כל הנחלים הולכין ומכניעין עצמן אל הים, והים איננו מלא, כלומר איננו שבע אלא חסר, כי מי שהוא שבע הוא בגדלו, כענין פן תאכל ושבעת וכו' ורם לבבך (דברים ח, יב), אלא הים הוא חסר ביותר הכנעה מן הנהרות כנ"ל. וזהו כנחלים נטיו, כלומר הנטיה והשתחויה של כל אחד ואחד מישראל לחבירו הגדול ממנו, הם כמו נחלים, שהנחלים קטנים מכניעין את עצמם הולכין אל הנהר הגדול ממנו, נמצא הנהר הגדול שפל מנהר קטן, והראיה שנפל לתוכו:

וכן בישראל שרי העשרות נגד שרי חמשים, וחמשים נגד מאות, ומאות נגד אלפים, וכל אחד הוא שר במקומו על אנשים אשר נתמנה עליהם, ומכניע לשר שעליו הגדול ממנו, והשר הגדול מושפל בדעתו הפנימית יותר משר הקטן, ועי"ז כולם כגנות עלי נהר, כגן אשר על הנהר, ומקבל יניקה תיכף מן הנהר הסמוך, כן השרי עשרות היו משפיעין לעשרה שתחתיהם, ומקבלין מחכמתם תיכף. וכן בשרי מאות שכל אחד ואחד שנתמנה עליו, סומכים עליו ומקבלין ממנו שפע וחכמה, כגן שהוא סמוך לנהר: כאהלים נטע ה' (שם), דהנה כתבתי בשם הרב הגאון בוצינא קדישא מהו' דוב בער זללה"ה על פסוק (בראשית ב, ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, האיך נטע ה' גן עדן קודם בריאת העולמות, הלא הגן עדן של כל אחד ואחד מישראל אשר הוא עושה לעצמו, ע"י מעשיו הקדושים וקיום מצות, והאיך שייך זה קודם בריאת האדם: ואמר זללה"ה, שהשי"ת צופה ומביט עד סוף כל הדורות, ורואה בתענוג העבודה אשר עתיד לבוא מן הצדיקים

אליו ית', ובתענוג הזה ברא לכל אחד ואחד גן עדן שלו, מתענוג שיקבל אח"כ ממנו. וזה ויברא ה' אלהים גן, כלומר שברא ונטע גן בעדן מתענוג שהיה לו מהצדיקים מקדם, מקודם שבאו לעולם, ודפח"ח : וכתיב ביעקב אבינו (בראשית כה, כז) איש תם יושב אוהלים, ודרשו חז"ל (בר"ר סג, י) בבית המדרש של שם ועבר, וזהו כאהלים, אשר נטע כל אחד ואחד לנפשו, כלומר כבית המדרש של כל אחד ואחד, נטע ה' גן עדן של כל אחד ואחד קודם ביאתו לעולם, כפי בית מדרשו אשר יקבע, וינטע לעצמו אחר כך:

כארזים עלי מים (שם), דהנה הארז הוא קשה מאוד, כענין שאמרו בתענית דף ך' (ע"א) לעולם יהא אדם רך כקנה, ואל יהא קשה כארז, והאדם צריך להיות קשה כארז נגד היצר הרע, כמו שהמשיל במשנה (אבות פ"ה מ"כ) הוי עז כנמר בעבודת ה' נגד היצר הרע:

והנה יש צדיקים אשר מטמרין עצמן נגד בני אדם, ועושין מעשיהם נגד העולם להיפוך, ועובדין ה' בהצנע גדול, ומאותן צדיקים אין מקבלין שום אדם, והם ג"כ אין מקבלין משום אדם, וזהו כארז אשר בלבנון, כלומר הצדיק העובד ה' ביער תמיד, ואין מקבלין שום אדם ממנו, וכאן המשיל אותם לא לארז אשר ביער, שאין בני אדם מקבלין ממנו, אלא ארזים עלי מים, כלומר להצדיקים אשר נתערבו עם העולם, ומקבל ממי שהוא גדול ממנו, ומשפיע למי שהוא קטן ממנו. וזהו כארזים עלי מים, שמקבלין ומשפיעין:

יזל מים מדליו וזרעו במים רבים וירום מאגג מלכו ותנשא מלכותו (כד, ז). ונראה דהנה איתא בזוהר (ח"א רכא, א) בזמן שבית המקדש קיים, היה השפע יורד מלמעלה לישראל לבד, ומתמצית היו יונקים השבעים אומות, ועכשיו בעו"ה נהפך הוא. ונמצא לעתיד לבוא בודאי ימלא כוונת הבריאה שנברא העולם בשביל ישראל, וימשך השפע להם, ומהם יהיו יונקים האומות:

וזהו יזל מים מדליו, ופירוש רש"י מבארותיו, ר"ל שהשפע יהיה לישראל לבד. וזרעו במים רבים, ומים רבים נקראים האומות. וזהו וזרעו של ישראל יהיה במים רבים, שהם יקבלו התמצית מישראל. ואימתי יהיה זה, וזהו שאמר וירום מאגג מלכו, כשנמחה זרעו של עמלק, ואז ותנשא מלכותו, כמ"ש שאין השם שלם ואין הכסא שלם, וכסא הוא מדת מלכות, וזהו יתנשא מלכותו ית':

וירד מיעקב והאביד שריד מעיר (כד, יט). אפשר לפרש דהנה ידוע מאמר רז"ל בסנהדרין דף צ"ז (ע"ב) כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים. לפי שמדבר בפסוקים שלפנינו מעשו ומאדום, אמר וירד מיעקב, ר"ל תחילת ירידתו של עשו יהיה מיעקב, ע"י הקול קול יעקב, שיתעוררו בתשובה, ואח"כ והאביד השי"ת שריד לבית עשו מעיר, שיתעורר עצמו לנקום נקמתו ונקמת עמו ונקמת תורתו, ע"ד עורה למה תישן

וכו' (תהלים מד, כד). וזה שיאבד שריד לבית עשו מעיר, מהתעוררות השי"ת, אחר שיצעקו בני ישראל אליו בתשובה, כנ"ל: וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו (כה, ז). ועיין פי' רש"י ז"ל, ראה מעשה ונזכר הלכה, ועל הפסוק והמה בוכים פתח אהל מועד פי' רש"י ז"ל, וז"ל והמה בוכים נתעלמה ממנו הלכה, געו כולם בבכיה וכו', ובתרגום יונתן ואינון בכיין וקריין שמע. ולכאורה הוא תמוה, וכי מפני שהיו בוכין שנתעלמה ממנו הלכה היו קורין את שמע. ויש לומר עפ"י פשוט לפי שאמרו בגמרא דברכות דף ה' (ע"א) לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר רגזו ואל תחטאו, אם נצחו מוטב, ואם לאו יקרא קריאת שמע. ולפי שהיו רואין גירוי היצר הרע המסיתם לדבר עבירה, קרו קריאת שמע:

או יש לומר, לפי שנתעלמה מהם הלכה היו קורין קריאת שמע, דקריאת שמע של שחרית צריכין למסור נפשו לזווג אבא ואימא שיתיחדו בסוד נשיקין, ובזווגם יולידו מוחין הראוי לזו"ן, והם נפלו בשכחה שנתעלמה מהם הלכה, והיו קורין שמע במסירת נפש לזווג אבא ואמא, והם חכמה ובינה שהוא ע"ב קס"א גימטריא זכור, כדי שיבואו לעולם הזכירה, ויזכרו הלכה שנתעלמה מהם:

והנה פנחס כשקרא קריאת שמע בתוך העדה, מסר נפשו באמת לקיים ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, ועי"ז בא לעולם הזכירה. והנה מי שמוסר נפשו באמת לאהבת הבורא, הוא מפקיר עצמו, ויצא מן העולם הזה למעלה מעולם המחשבה ואב לחכמה, שהוא נקרא היולי, המחבר אין ויש, כמ"ש (איוב כח, יב) וחכמה מאין תמצא, וחכמה הוא בחינת ראיה יראה הרוממת, כי יראה אותיות ראיה:

וזהו וירא פנחס, כלומר שבא לעולם הראיה הוא חכמה. ויקם מתוך העדה, היה לו תקומה מתוך העדה, שקרא את שמע, והוא מסר נפשו באמת לאהבת הבורא. ויקח רמח בידו, ויקח הרמ"ח תיבות של קריאת שמע בידו, למסור נפשו באמת לאהבת הבורא, ובא אל חכמה עולם הזכירה. וזהו ראה מעשה, שהביא המעשה אל עולם הראיה והוא חכמה, ונזכר הלכה. כי בא לעולם הזכירה וכו', שמסר נפשו וגופו בפועל, מפני שבט שמעון שהיו סביבות האהל, והוא מהניסים שנעשו לפנחס, כדאיתא בגמרא דסנהדרין דף פ"ב (ע"ב) ע"ש:

פרשת פנחס

וידבר ה' אל משה לאמר פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי לכן אמור וכו' תחת אשר

קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל (כה, י-יב). להבין מה שאמר פנחס וכו' השיב את חמתי בקנאו את קנאתי, כאלו עשה שני דברים, השיב את החימה, וגם קנא קנאת ה', ובאמת הוא לא עשה רק דבר אחד, שקנא קנאת ה', וממילא ריחם ה' על עמו ישראל והשיב החימה. וגם דאמר בקנאו את קנאתי בתוכם, מלת בתוכם לכאורה מיותר: ונראה דהנה אמרו רבותינו ז"ל (ב"מ קיד, ב; ילקו"ש רמז תשעא) פנחס זה אליהו, וכמו שאמרו בגמרא דבבא מציעא דף קי"ד (ע"א) באליהו שהיה עומד בקברי עכו"ם, ושאל לו רבה בר אבהו לאו כהן מר הוא. וגם איתא בכתבים (זוה"ק פנחס ריז, א), שבא אליו נשמת נדב ואביהו בשעה שקנא לה':

ואפשר לומר, דהנה כתבתי (לעיל פר' בהעלותך ד"ה ויצעק משה) בשם הרב הגדול בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה, שהשלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם בתורה שבעל פה, הם כנגד שלש עשרה מדות שבתורה שבכתב, ועל כן כשהתפלל משה על מרים (יב, יג) אל נא רפא נא לה, והמשיך ממדת אל, חסד שהקדים אהבת השי"ת לישראל קודם בריאת העולמות, והשיב לו השי"ת הלא כנגד אל בתורה שבעל פה הוא קל חומר, ואביה ירק וכו' הלא תכלם שבעת ימים, וקל וחומר לשכינה י"ד יום, אלא דיו לבוא מן הדין וכו', כמשפט תורה שבעל פה, ועל כן תסגר שבעת ימים, עכ"ד ודפח"ח: וגם אפשר לומר כי מדת אל, הוא חסד הקדום קודם בריאת עולמות, אהבת השי"ת לישראל להיטיב להם, כי דרך הטוב להיטיב, כי אמרתי עולם חסד יבנה (תהלים פט, ג), וברית כרותה כשישראל עושין כסדר הזה אני מוחל להם (ר"ה יז, ב). ולהמשיך ממדת אל חסד הקדום קודם בריאת העולמות צריך מסירת הנפש אליו יתברך ממש, ובמסירת הנפש פורש את עצמו מן העולם הזה, ואז יוכל להמשיך ממדת אל, שהיא למעלה מן העולמות:

וכשמוסר נפשו באמת להפרד מגוף אליו יתברך ברצון הנפש והגוף, אז הנפש והחומר שהוא הגוף ביחד בהסכמה להפרד הנפש מהגוף, ואז יוכל להמשיך מחסד הקדום מדת אל. והנה פנחס שהזכיר לפני משה ההלכה, שהבועל ארמית קנאין פוגעין בו שנתעלמה ממנו, ואמר לו משה קריינא דאגרתא וכו', מיד ויקח רמח וכו' כדאיתא בגמרא דסנהדרין דף פ"ב (ע"א), ובאמת פנחס מסר נפשו אליו יתברך, שהיה שבטו סביבות האוהל, וכמו שאמרו בגמרא שם ששה ניסים נעשה לפנחס, ומן הדין אין סומכין על הנס (ירושלמי יומא פ"א ה"ד), ולא היה מחויב למסור נפשו לקנא קנאת ה' לפגוע בהם, כי וחי בהם כתיב (ויקרא יח, ה), אלא שרצה למסור נפשו לפנים משורת הדין, בשביל אהבת ישראל

להשיב חימה מהם, ועל כן מסר נפשו אליו יתברך במעשה זו, להמשיך על ישראל ממדת אל חסד הקדום:

וידוע שנפש היא בחינת ה"א אחרונה, וקודם שנעשה לו ניסים מסר נפשו בחינת ה"א אחרונה אליו יתברך בשביל אהבת ישראל. ואחר כך כשנעשה לו ניסים ודקר שניהם, וחזר נפשו שמסר אל הגוף שלו, חזר הנפש שלו עם אל חסד עליון שהמשיך, היינו על ידי יה"ו אל נפשו ה"א אחרונה, והמשיך על ישראל ממדת אל חסד הקדום, והשיב החימה מעליהם, ואף לנפשו בחינת ה"א אחרונה, המשיך ממדת אל חסד הקדום, שהיא למעלה מהעולמות. וגם יה"ו שבשם, בא אל בחינת נפשו ה"א אחרונה: ונמצא המשיך על עצמו במסירת נפשו, אותיות אל יה"ו, דהיינו שם אל ואותיות יה"ו שבשם, בא אל בחינת נפשו. וידוע שאותיות שמו של אדם זהו חיות נשמתו. וזהו פנחס זה אליהו (ילק"ש פנחס רמז תשעא), שהמשיך על עצמו במסירת נפשו אליו יתברך בשביל ישראל, להמשיך עליהם מחסד הקדום:

וזהו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי, כלומר שכונתו היה בקנאו את קנאתו להשיב חימה מעל בני ישראל, והראיה על זה בתוכם, שעשה מעשה זה בתוך השבט, ומסר נפשו על זה, ולפי הדין אינו מחויב למסור נפשו, כי וחי בהם כתיב, ואין סומכין על הנס, רק שמסר נפשו בזה המעשה בשביל אהבת ישראל, להמשיך עליהם חסדים גמורים שאין בהם תערובות דין, מן מדת אל חסד הקדום, להשיב חימה מעליהם:

ועל כן אמרו (זבחים קא, ב) לא נתכהן פנחס עד שהרג לזמרי, ובמסירת נפשו אליו יתברך בשביל אהבת ישראל, ניתנה הכהונה לו ולזרעו אחריו מדת כהן, להמשיך על ישראל באהבה. ואם כן כיון שהוא עשה בזה המעשה שני דברים, אחד שקינא לאלהיו, וגם כוונתו במסירת נפשו להשיב חימה מעל ישראל, ועל כן ניתנה לו שני דברים. הנני נותן לו את בריתי שלום, והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, תחת אשר עשה שני דברים אשר קנא וכו', ויכפר על בני ישראל וכו':

והנה בתוספת בבבא מציעא שם (ד"ה מהו שיסדרו) מביא מדרש פרשת ויצא (בר"ר עא, ט. וכן בתנדב"א רבה פי"ח), פעם אחת נחלקו רבותינו על אליהו מהיכן בא אליהו, ועמד לפניהם ואמר להם רבותי למה אתם נחלקים עלי, אני מבני בניה של רחל ע"כ: והנה בזוהר (כי תשא קצ, א) משמע שזה פנחס שהרג לזמרי, הוא שהיה בימי אחאב, ועלה בסערה השמים, ולא מת על ידי מלאך המות, רק התפשט מגופו בלי צער, ולבש בגדי נשמתו. ואם כן האיך אמר אליהו בעצמו אני מבני בניה של רחל, הלא פנחס מלאה אתי.

וגם יש לדקדק בדבריו שאמר אני מבני בניה של רחל, והיה די שיאמר אני מבני רחל קאתינא, והיה גם כן במשמע או מזרעא דיוסף, או מזרעא דבנימין, ולמה אמר הלשון מבני בניה של רחל:

אלא יש לומר, שכוונתו שפנחס בודאי תולדתו מזרעא דלאה, אלא שהיו נחלקין על אליהו, ואמר להם אני שהמשכתי על עצמי השם אליהו על ידי מסירת נפשי באמת, שפרחה נשמתי ממני במה שמסרתי נפשי אל ה', בשביל אהבת ישראל, לכפר עליהם ומסרתי נפשי אל אל חסד הראשון שקודם בריאת העולמות. שעל כן נבראו העולמות כדי להיטיב לישראל, כי מדרך הטוב להיטיב, להמשיך על ישראל מחסד הקדום, ולרחם עליהם ולהמשיך עליהם כל הי"ג מכילין דרחמים, ובמסירת נפשו באמת אל חסד הקדום הנקרא אל, ופרחה נשמתו ממנו באמת:

ואחר כך כשנעשה לו הניסים וחזרה אליו נשמתו בשם אליהו, חיות נשמתו שהמשיך מחדש מחמת מסירת נפשו באמת. וידוע דעיקר תולדותיהם של צדיקים הם מעשים טובים , וגם ידוע שרחל היא בחינת נפש, זה שאמר אני ששמי היום אליהו, וכמו שנחלקו על אליהו מהיכן בא, כן השיב להם כלומר, אני, שם אליהו שיש לי מבני בניה מן המעשים טובים של רחל, מן המסירת נפשי באמת, המשכתי על עצמי השם אליהו זהו מבני בניה של רחל, מן המעשים טובים שעשיתי במסירת נפשי הנקרא רחל: ועל כן רמז ואמר מבני בניה של רחל ממש, הם המדה שאמר הצדיק, והיא בחינת נפש הנקרא רחל, ועל ידי מסירת נפשו זכה לזה. וזה הלשון שבני בניהם הם המדה שאחר בניהם, מצינו בכוונות שמנה עשרה ומביא גואל לבני בניהם של אבות, והם נצח והוד שהם אחר חג"ת, והנקרא בניהם של אבות ע"ש:

או יאמר פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וכו'. להבין מה שאמר השיב את חמתי, מלת השיב אין לו פירוש לכאורה. ומלת את מיותר והוי ליה למימר הסיר חמתי מעל בני ישראל. וגם דאמר ויכפר על בני ישראל ושם איש ישראל המוכה וכו', האיך שייך זה אל ויכפר על בני ישראל. וגם דאמר את המדינית, לאיזה צורך אמר המכה אשר הכה את המדינית, הלא אחר כך כתיב בפירוש בפסוק ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור וכו':

וגם הקשה באור החיים קושיא עצומה, הלא בסוף פרשת בלק במעשה זו סיפר (כה, ו) והנה איש מבני ישראל בא ויקרב וכו', ולא הזכיר שם האיש ושם האשה, והתורה כסתה עליהם כדרך שכסתה במקושש, ולמה גילה התורה כאן שמו ושמה באריכות: ונראה, דהנה הפגם שפגמו ישראל בעבודה זרה דפעור, כמו שאמר הכתוב (כה, ד) ויאמר ה'

אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש, ועיין פירוש רש"י ז"ל כי כל הנסקלין נתלין (סנהדרין מה, ב). ופגם עבודה זרה כתב האר"י ז"ל בליקוטי תורה פרשת כי תשא, הטעם שזכר משה בחטא עבודה זרה של עגל י"ג מדות, ובמרגלים לא זכר רק ט' מדות, כי עון העגל היה הפגם בז"א וכו' אך פגם המרגלים היה בנוקבא, לכן הזכיר ט' מדות, המשיך מז"א לנוקבא, אך כאן בעגל מא"א לז"א ע"ש:

והנה בחטא עגל שהיה הפגם עד עתיקא שהוצרך להמשיך התיקון משם, היינו שפגמו ביו"ד של הוי"ה ונתעוררו הש"ך דינין של ל"ב נתיבות חכמה גימטריא נער, והמתקתן של הש"ך דינים בה' אלפים של ה' תתאה, ונעשין מן ה' אלפין ה' פעמים אדני גימטריא, נערה הראויה לבוא אל המלך, וכמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל בכוונת ראש השנה בתחלת שמונה עשרה במלת אדני שפתי תפתח ע"ש. והנה בפרשת קרח נאמר (יז, א) ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה וכו' והולך מהרה וכו' כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף. ובכאן גם כן במעשה פעור כתיב ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל, ופירש רש"י ז"ל וזה לשונו ויחר אף ה' בישראל, שלח בם מגפה עכ"ל: והנה החרון אף היה על ידי שנתעורר הש"ך דינין של היו"ד, וזהו חמתי חמת יו"ד, שפגמו בחכמה היא יו"ד, ונתעוררו הש"ך דינין מן היו"ד, ועל ידי חרון זה בא המגפה, ועל כן התחיל הנגף. והמלת הנגף גימטריא קל"ח, וכשתצטרף קל"ח אל הש"ך דינין גימטריא תנ"ח, גימטריא של חמת"י. וידוע מה שאמרו רז"ל (סוטה ג, ב) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, ושטות הוא היפך חכמה: וכשפגם בחכמה הוא מחמת חסרון יראה תתאה, כמו שכתוב במשנה (אבות פ"ג מי"ז) אם אין חכמה אין יראה, ובשביל יראה תתאה נבראו כל העולמות וחסד עליון שקודם בריאת עולמות בשביל ישראל להיטיב להם, שהם יקבלו עליהם עול יראה, זו מדת מלכותו. וכשחטאו ישראל בבעל פעור, פרקו מעליהם מדת יראה. וכשלא היה להם יראה זו, פגמו בחכמה, ונתעוררו עליהם הש"ך דינין של חכמה:

והנה משה רבנו ע"ה אמר לפנחס קריינא דאגרתא וכו' (סנהדרין פב, א), בודאי לא צוה לו שימסור נפשו על זה, כי וחי בהם כתיב. ופנחס מסר נפשו, ונכנס תוך כ"ד אלף אנשים משבט שמעון לעשות מעשה זו, כדי לכפר עליהם. ונפש הוא בבחינת יראה, וכשמסר נפשו למיתה באמת, הביא מדת יראה למעלה מן העולמות אל חסד עליון הקדום בשביל אהבת ישראל, שהם יקבלו עליהם מדת יראה, ויתוקן הפגם של ישראל, כי הביא מדת יראה לשורשה על ידי מסירת נפש:

והנה אמרתי פירוש הפסוק (מלאכי ג, ו) אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם, כי אמרו רבותינו ז"ל בברכות דף ו' (ע"א) ומי משתבח קוב"ה בשבחייהו דישראל אין דכתיב (דברים כו, יז) את ה' האמרת היום וה' האמירך היום, אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר (שם ו, ד) שמע ישראל ה' וכו', ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר (דה"י א יז, כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ:

והנה כתיב (משלי כז, יט) כמים הפנים לפנים כן לב אדם לאדם, כי כשאחד מעורר אהבה על חבירו, הוא מושך גם כן את חבירו לאהבתו. ועל כן נקרא עבותות האהבה, כי אהבה כמו עבותות, והוא כמו חבלים המושכים לב חבירו גם כן לאהבתו. וזה שאמר הקב"ה אני ה' לא שניתי מן האהבה ראשונה שקודם בריאת העולמות, שהיה כדי להיטיב לכם, והיה מן הראוי שאהבתי עליכם ימשוך אתכם לאהבתי, ואתם בני יעקב לא כליתם, לשון כלתה ונכספה נפש, שאתם לא כליתם וחפיצים באהבתי, וזהו מצד היצר המושך אתכם ממנו:

וזהו פירוש פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את, כלומר השיב את היראה הנקרא א"ת שכלולה מא' ועד תי"ו, השיב מדת יראה על ידי מסירת נפשו למיתה, והשיב מדת יראה אל חמתי חמת יו"ד, אשר היתה מעל בני ישראל, היינו בהסתלקות היראה מהם מפני חטאם, וזאת השיב פינחס, ותיקן פגמם של ישראל ביו"ד שעוררו הש"ך דינין, מפני חסרונם של מדת יראה, ונתהוה הצירוף של חמתי, בהצטרף חרון אף שלי עם הש"ך דינין, ונעשה הצירוף חמתי. וכשהיה הצירוף חמתי, ואז לא כליתי את בני ישראל, לא חמדתי אל בני ישראל בשעת קנאתי. ובקנאו את קנאתי, על ידי מסירת נפשו תיקון זה:

לכן אמור לו שני דברים הנני נותן לו, את בריתי שלום שהחזיק לו טובה כפירוש רש"י בתיקון פגם ישראל, כי הקב"ה מצר בצרתן של ישראל. וגם הנני נותן לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, כי לא נתכהן פינחס עד שהרג לזמרי, כי הכהן הנמשח הוא מושך הברכה וחסד מן חסד עליון מקור הברכות, בהתעוררות אהבתו על ישראל מעורר חסד עליון:

וזהו ניקוד אמור בניקוד המקור. וגם אמור להם ראשי תיבות אל חסד עליון שקודם בריאת העולמות לאהוב את ישראל מקור החסדים והברכות, וזהו מעורר הכהן הנמשח. אבל פנחס שנולד קודם לכן ולא נמשח, לא בא לכלל כהונה עדיין עד שהרג לזמרי, ופעל במסירת נפשו למיתה שיהא בחינת יראה למעלה מעולמות, וזהו היה תקנתם וכפרתם של ישראל על שהסירו מדת יראה:

ואחר כך אמר ושם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא וכו' ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור וכו', להודיענו שלא היה די לפינחס שמסר נפשו למיתה בשביל כפרת ישראל, אלא שמר נפשו למיתה בשביל כפרת יחיד מישראל, דאמרו רבותינו ז"ל בסנהדרין דף פ"ב ע"ב, ששה ניסים נעשה לפינחס, אחד שהיה לו לזמרי לפרוש ולא פירש, ופירש רש"י ז"ל שהיה לו לפרוש מן האשה, ושוב אין ניתן לו להרגו. וצריך לומר דכוונת רש"י, דפינחס היה לו נס שלא פירש זמרי, כי מה שלא ניתן לפנחס להורגו אם היה זמרי (פירש) [פורש], זה אינו נס לפינחס, אלא כוונת רש"י שאם היה זמרי פורש והרג את פינחס אינו נהרג עליו, וזהו היה נס של פינחס שלא פירש זמרי והרגו:

ונס הב' שהיה לו לזעוק לשבטו ולא דיבר, וא' שכיון שבזכרותו של איש ובנקבותה של אשה, וא' שלא נשמטו מן הרומח, וא' שבא מלאך והגביה את המשקוף ולא הוצרך להשפיל הרומח שיהיו נשמטין ממנו, וא' שבא מלאך והשחית בשבטו של שמעון והוטרדו ולא הרגו לפינחס, בא וחבטן לפני המקום ואמר לפניו, רבונו של עולם על אלו יפלו כ"ד אלף מישראל:

וצריך להבין, בשלמא הניסים שנעשה לפינחס קודם שהרג את זמרי, אף על פי שאינו מחוייב לילך במקום סכנה ולקנא קנאת ה', כי וחי בהם כתיב (ויקרא יח, ה), רצה בזה ומסר נפשו בשביל כפרת ישראל. אבל אחר שהרג ודקר שניהם, למה הוציאם מן האוהל, והוצרך לכל הניסים שבא מלאך והגביהו למשקוף, ושלא שמטו, ושבא מלאך והשחית בשבטו של שמעון. אם היה פינחס דקר שניהם והניחם באוהל, ואמר לפני השי"ת על אלו יפלו כ"ד אלף מישראל, ובמסירת נפשו תיקן החטא של כל ישראל, היה גם כן המגפה נעצרה:

וצריך לומר דכוונת פינחס במה שמסר נפשו למיתה להוציאם דבוקים זה בזה ולחבטן לפני כל ישראל, שיראו מה עשה הרשע הזה, כדי לבייש אותו בפני כל ישראל, והעובר עבירה ומתבייש ממנה מוחלין לו (ברכות יב, ב), ואף של אחר המיתה מועיל לו לכפרה, כענין שאמר (פסחים נו, א) גבי חזקיהו גירר עצמות של אביו, על מטה של חבלים והודו לו חכמים, ופירש רש"י משום כפרה, הרי שביוש של אחר המיתה נמי כפרה:

וזה היה כוונת פינחס שמסר נפשו למיתה כדי לכפר על זמרי ולביישו, על כן כיון שאמר ויכפר על בני ישראל, אמר גם כן ושם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית, רצה לומר שהכה אותם והיו דבוקים יחד כדי לבייש את זמרי בפני כל ישראל. ועל כן פרסמו הכתוב כאן באריכות, לגלות כוונת פינחס שמסר נפשו גם כן לתיקון זמרי ולכפר עליו,

ואף על פי שלא נתכהן פינחס, היה עושה מעשה כהן לכפר על ישראל במסירות נפשו, ועל כן והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם כנ"ל: וידבר ה' אל משה לאמר צרור את המדינים והכיתם אותם כי צוררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם המכה וכו' (כה, יז-יח). להבין משמעות הענין, ששתי רעות עשו בשנאתן של ישראל, ובאמת לכאורה אחת היא, כי רש"י ז"ל פירש על דבר פעור שהפקירו בנותיהם לזנות, כדי להטעותכם אחר פעור, ואם כן מה זה שאמר אחר כך ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם, הלא אחת היא. וגם מה שאמר כזבי בת נשיא מדין אחותם, ולמעלה לא קראה לשון אחות, אלא לשון כזבי בת צור ראש אומות, ולשון אחות הוא דבר השוה זה לזה: ונראה דהנה במעשה זו בפרשת בלק כתב האור החיים בפסוק (כה, ב) ותקראנה לעם לזבחי אלהיהן, שבשעת עשיית מעשה התרזה שהיא זביחה שלהם, קראו להם שיראו מעשה זו, וממילא ראו העם פתיחת הקבר שלהם ונתאוו להם, ואמרו העם שישמעו להם, כפירוש רש"י ז"ל וזה לשונו, וישתחוו לאלהיהן כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמיעי לי, והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה, עכ"ל: וזהו פירש ויאכל העם, שהיה להם תענוג כשראו קבר פתוח שלהם בשעת זביחה שלהן לאלהיהן, ונתאוו לתענוג זה, כמו שכתוב (בראשית לט, ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל, וזהו שפירש רש"י ז"ל כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמיעי לי והיא מוציאה דמות פעור, היינו כשתקף יצרו כשראה קבר פתוח שלה, ומחמת חימוד השתחוו לדמות פעור, וזה גרם הצמדה לבעל פעור:

ואפשר לומר שזהו פירש הגמרא ביומא דף כ"ט (ע"א), הרהורי עבירה קשה מעבירה, היינו אם מחשב מעשה עשיית עבירה, ורואה במחשבתו הנבלות עשיית של עבירה ומתאווה לה, ויש לו תענוג מאלו המחשבות והרהורים, זהו קשה מעבירה, אם עובר עבירה במעשה בלי מחשבה, כגון אם בעל ארמית או שאר ערוה בשוגג, ועל השוגג אינו נענש, וכן על הרהורי עבירה בלי מעשה גם כן אין נענש, בר ממחשבת עבודה זרה, אף על פי שלכאורה שניהם שוין שאינם נענשין על זה, אף על פי כן הרהורי עבירה קשה מעבירה בשוגג, מפני שהרהורי עבירה במזיד, ונהנה מהרהורי הנבלות שמחשב בעבירה, היא כעין מעשה פעור שמושך לו עוד מחשבה זה, עד שנצמד אליו: ותיקון מחשבות הרהורי זווגים שפלים, היינו שיעשה תשובה על חטאים של פגם הברית, וכשיעשה תשובה תדיר, נותנין לו בחינת חלק משה, היינו חלקו שיש לו במשה שכלול משש רבוא ישראל, והוא בא לכל דור לאשלמא כולהון מפגימו דלהון, כי משה זכה

לבינה עולם התשובה. וכשעושה תשובה תדיר, אז משמים נותנין לו חלקו שיש לו במשה, ואז הוא תשובתו שלימה:

וכן אמרו בגמרא בסוטה דף י"ד (ע"א) ואמר רבי חמא ברבי חנינא, מפני מה נקבר משה אצל בית פעור, כדי לכפר על מעשה פעור. ועיין שם בתוס' (ד"ה מפני מה) מביא מדרש אגדה (פדר"א פרק מה), בכל שנה ושנה בעת שחטאו ישראל בבנות מואב, באותה פרק עולה למעלה לקטרג ולהזכיר עון, וכשרואה קברו של משה חוזר ושוקע ע"ש . ונמצא כשרואה אדם שיש לו הרהורי זווגים שפלים ונהנה מהם, והוא כעין מעשה פעור, ישוב בתשובה שלימה, ויאחז בתשובה היינו במשה המכניע לפעור: והנה הפעור היא עבודה זרה של מואב ולא של מדין, ומחמת שנאת מדין לישראל אחזו בעבודה זרה של פעור, והפקירו בנותיהם להכשיל את ישראל. וזהו כי צוררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור, היינו שאחזו עבודה זרה של פעור, והפקירו בנותיהם לזנות להכשיל ישראל בעבודה זרה של פעור ובזנות:

ועל דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם, וכזבי היתה בת צור ראש אומות במדין. ולפי שהפקיר בתו לזנות מנאו הכתוב שלישי, כמו שפירש רש"י בפסוק ראש אומות עיי"ש. ואפשר לומר הטעם שבעבור הפקרת בתו מנאו שלישי דוקא, כי אמרו בסנהדרין שם דף פ"ב (ע"א), למה נקרא שמה כזבי שכזבה באביה, שאמר לה אביה שלא תשמע אלא למשה היינו הגדול שבישראל, וזמרי אמר לה שהוא גדול ממשה, שהוא שני לבטן ומשה שלישי, ולפי שצוה להפקיר בתו להכשיל את משה שהוא שלישי לבטן, לפיכך אף על פי שהוא ראש אומות, מנאו הכתוב שלישי, ואז לא נקרא שמו ראש אלא שלישי, והיה שוה אל חמשת מלכי מדין ולא ראש שלהם:

וזה על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם, שהפקיר בתו לזנות, ירד מראש והיה שוה אל נשיא מדין, וזה בת נשיא מדין אחותם. ובאמת צור הוא בלק שהוא היה מלך למואב, ונעשה ראש למואב כדי להיצר את ישראל כמו שפירש רש"י ז"ל, וכיון שראו שלא הועיל גרשו אותו מהם וחזר למדין, וכמו שכתוב באור החיים בפסוק ראש אומות בית אב במדין הוא, וזה לשונו לפי שאמר צור ראש אומות על בלק, יאמר האומר והלא בלק מלך מואב וכו', לזה הודיעך הכתוב ואמר לא כמו שאתה חושב שנשאר מלך למואב, אלא כבר נגרש מהם וחזר למקומו, והוא אומרו במדין הוא, פירוש באותו מצב שהיתה מופקרת בתו היה במדין עכ"ל:

ועל פי השכל היה נראה, כיון שהורידוהו מואב מגדלותו, היה לו לבלק שנאה אליהם, אבל בזאת נראה שהפקיר בתו להכשיל את משה וישראל, מזה נראה ששנאתן של

ישראל גדלה ביותר משנאה למואב, וזהו נראה שנאה יותר על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם, שקראה הכתוב אחותם, שהיה שוה אל נשיאי מדין, ולא ראש עליהם, על שהפקיר בתו, מזה נראה יותר השנאה לישראל משנאה שהיה לבלק על מואב עבור שהורידוהו מגדלותו:

ולכך אמר השי"ת למשה צרור לשון יחיד, ואחר כך והכיתם לשון רבים, כי לשון יחיד אמר אל משה צרור שבלק היה חושב שיכשיל דוקא למשה, אם כן הוא נעשה לך שונא יותר. וגם לכל ישראל ועל כן אמר נגדם והכיתם אותם:

ראובן בכור ישראל בני ראובן חנוך משפחת החנוכי (כו, ה). עיין פירש"י ז"ל וזה לשונו, שהעכו"ם מבזין אותם וכו', לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה, לומר לך מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם, וזה הוא שמפורש על ידי דוד (תהלים קכב, ד) שבטי יה עדות לישראל, השם הזה העיד עליהם לשבטיהם, לפיכך בכולן כתיב החנוכי הפלאי, אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני, לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף, עכ"ל:

ויש להבין כיון די"ה עדות לשראל, למה נקבע ה"א בראש ויו"ד בסוף. וגם מה שכתב רש"י ז"ל אבל בימנה לא הוצרך לומר הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף, הלא אצל משפחת אשר כתוב (כו, מד) לימנה משפחת הימנה, ולמה כתיב ה"א בראש הימנה, כיון דאצל ימנה יו"ד קבוע בראש וה"א בסוף, הוי ליה למימר לימנה משפחת ימנה:

ואפשר לומר, לפי שהמנין הזה היא אחרי מיתות דור המדבר, כמו שכתוב בסוף (פסוק סד) ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו את בני ישראל במדבר סיני, כי אמר ה' להם מות ימותו במדבר וכו'. ובאמת הגזירה לא היה כי אם מבן עשרים שנה ומעלה, כמו שכתוב (יד, כט) במדבר הזה וכו' מבן עשרים שנה ומעלה, אבל על פחות מבן עשרים אף שהם בני עונשים מי"ג ולמעלה לא נגזר עליהם, לפי שאין בית דין של מעלה מענישין עד עשרים שלימות. אבל מכל מקום קודם שבא לארץ היו צריכין לשוב בתשובה על התלונה:

ואמת שכולם חזרו בתשובה, כמו שכתוב (במדבר יד, מ) הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו, אבל מחמת השבועה שנשבע ה' לא הועילו בתשובתם. אבל המספר הזה שהיה אז פחות מבן עשרים, ולא נגזר עליהם הגזירה בשבועה, נתקבל תשובתם וזכו ליכנס לארץ:

וה"א ראשונה מן השם הוא עולם התשובה, ועל כן זכו ונקבע בשם ה"א בראש, לומר שעשו תשובה ונכנסו לה"א ראשונה, ומחמת התמדת התשובה ארבעים שנה שהיו במדבר, זכו גם כן לכנס לעולם שלמעלה מתשובה, ונקבע בהם גם כן יו"ד, כי באו גם כן אל חכמה. ועל כן כתוב ה"א בראש ויו"ד בסוף, כדרך הלוכם. ועל כן בימנה לא כתיב לימנה משפחת ימנה, כיון שזה שמו בתולדתו לא היו יודעין שעשו תשובה, לכן כתיב לימנה משפחת הימנה, בתוספת ה"א ראשונה על שמם, להורות ולהעיד שעשו תשובה, ונכנסו לה"א ראשונה. אבל לא הוצרך לכתוב עוד יו"ד, כיון שנקבע יו"ד תיכף אחר הה"א:

אבל כיון שזכו גם כן על ידי התשובה בהתמדה לבוא אל חכמה שהוא יו"ד שבשם, על כן אמר דוד המלך ע"ה שבטי י"ה עדות לישראל, הזכיר יו"ד בראש ואחר כך ה"א כסדר השם. וזהו כוונת רש"י ז"ל שכתב אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני, לפי שהשם קבוע בו, רצה לומר לא הוצרך יו"ד בסוף, כיון שהשם קבוע בו יו"ד בתחילתו והוספת הה"א בתחילתו, הרי ה"א בתחילה ואחר כך יו"ד:

לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקודיו יתן נחלתו (כו, נג-נד). להבין דאמר תחלק הארץ בנחלה, והוי ליה למימר לנחלה:

ונראה דידוע, דכללות ישראל הם אברי השכינה, ועל שם זה נקרא השכינה כנסת ישראל, וכל אחד מישראל ממשיך שפע משורש נשמתו במעשה המצות ובעסק התורה, ומשפיע אל השכינה. ובני ישראל הוא יסוד, ומשפיע אל השכינה הנקרא מלכות, ונעשה יחוד יסוד ומלכות, וזהו עבודתינו בכל מעשה המצות ועסק התורה: וידוע שאי אפשר להיות יחוד אלא במוחין, וכמו שכתב האר"י ז"ל בכוונת נר חנוכה וזה לשונו, ושם זה נחל, הוא המשכת אור עליון מבינה אל הז"א, כדי שיוכל להזדווג עם הנוקבא וכו' עכ"ל. ונמצא כאשר האדם מקדש עצמו, ומטהר בעבודה כפי הכנתו ומדריגתו, כן יוכל למשוך שפע אור עליון מעולם המחשבה הוא בינה, וכן יוכל להשפיע בשכינה. וידוע שאי אפשר למשוך שפע מעולם המחשבה, אלא אם מחזיק עצמו כאין, כי שם הוא עולם הענוה. וידוע מה שכתוב בזוהר פרשת [חיי שרה] (שלח קסח, א), מאן דאיהו זעיר הוא רב:

וזהו לאלה תחלק הארץ, הוא מדת מלכות, הוא השכינה. בנחלה, רצה לומר בנחל ה', רצה לומר שגם הנחל הוא המשכה מעולם המחשבה, גם הוא יחלק. במספר שמות, וידוע ששם האדם הוא חיותו , וזהו במספר לשון בהירות, כלומר בבהירות החיות שלו,

יבוא לכל אחד המשכה מעולם המחשבה כפי מדריגתו, כדי שיוכל להשפיע בשכינה. לרב, כלומר מי שהוא בבחינת זעיר שהוא מ"ה ונמצא שהוא רב זהו יוכל למשוך שפע מעולם המחשבה, וזהו תרבה נחלתו כלומר תרבה הנחל שלו הוא המשכה שלו מעולם המחשבה, ולמעט מי שהוא מעט באמת מחמת שהוא בעיניו רב, תמעיט נחלתו כלומר תמעט המשכה שלו מעולם המחשבה:

ואמר הטעם איש לפי פקודיו, פקודיו הוא לשון חסרות, כמו לא נפקד ממנו איש, כלומר כל איש ואיש לפי חסרונו ומיעוטו בעינו, כן יתן נחלתו. ואמר לשון נפעל, כי היו"ד בשורק, כלומר לפי חסרונו ומיעוטו, כן ינתן לו נחלתו, המשכתו מאור עליון עולם המחשבה, וכן יוכל להשפיע בשכינה:

והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפי כל העדה וצויתה אותו לעיניהם ונתת מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל (כז, יט-כ). עיין פירוש רש"י ז"ל על וצויתה אותו לעיניהם, דע שטרחנין הם סרבנין הם, על מנת שתקבל עליך עכ"ל. ולהבין למה זה דוקא שיאמר אותו לעיניהם, ולכאורה היה זה שייך שלא בפניהם, והעיקר שהוא יקבל. וגם שאמר למען ישמעו כל עדת ישראל, והוי ליה למימר למען ישמעו אליו כל וכו'. וגם מלת עדת מיותר, והוי ליה למימר למען ישמעו כל ישראל: ונראה דהנה שמעתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא החסיד המפורסם מהו' דוב בער זללה"ה, שהתלמיד הלומד אצל הרב, ואין יכול לקבל שכל הרב, רק שמקבל דיבורים כמו שאמר הרב, ונמצא הדיבורים הם לתלמיד בחינת מוחין, ואף אם הרב מסביר לתלמיד שיבין בשכלו, עם כל זה אינו משיג שכל הרב, ובחינת נה"י של הרב, הם נעשין מוחין לתלמיד, ועל כן תראה תמיד שבחינת נה"י של עולם עליון הם נעשין מוחין לעולם התחתון:

וזהו ענין הנסירה, ששמעתי כי כל זמן שהתלמיד אין לו בחינת מוחין גמורין להבין שכל הרב, אז אי אפשר לו לנטות ימין או שמאל מן הדיבורים של הרב, ונמצא הוא דבוק עם הרב בחינת נה"י בחינת אחוריים, ואי אפשר לו לנסור מן הדיבורים, ולאמר בענין אחר, כיון שאינו מבין שכל הרב למה דיבר כך, ועל כרחו הוא צריך להיות דבוק עם הדיבורים, כמו שאמר הרב, והוא דבוק עם הרב בבחינת אחוריים, דהיינו נה"י שלו:

אבל כשמשיג התלמיד מוחין, ומשיג שכל הרב אשר בתוך הדיבורים, אז יכול לנסור עצמו מן הדביקות שהיה לו עם הדיבורים, דהיינו בחינת נה"י של הרב, ויכול לשנות ולדבר זה השכל בסיגנון אחר, כיון שמבין שכל הרב, ועל כן כשבא לבחינת מוחין הוא ננסר מן העובדא בחינת נה"י עכ"ד:

והנה אמרו רבותינו ז"ל בבבא בתרא דף ע"ה (ע"א) פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה, וכן היה באמת שמדריגת יהושע היה למטה. ודורו של משה היה דור דעה, ומשה רבינו ע"ה היה בחינת דעת, והדיבורים שלו היה מוחין להם. אבל מדריגת יהושע שהיה למטה, האיך היה יכול להיות בחינת מוחין להם:

וזהו שאמר לו השי"ת, וסמכת ידך עליו וכו', והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתה אותו לעיניהם, דהנה תלמידי חכמים נקראים עיני העדה, כמו שכתוב (במדבר טו, כד) ואם מעיני העדה נעשתה. ועל פי פשוט הטעם כיון שהם מאירין עיני שכלם, על כן הם נקראים עיני העדה. ובבחינה זו שכתבנו למעלה, כיון שהדיבורים שלהם נעשין מוחין להם, ובחינת מוחין הם בחינת עינים, על כן הם נקראין עיני העדה:

וזהו שאמר השי"ת למשה וצויתה, לשון צותא חדא, רצה לומר שאתה תקשר ותחבר את יהושע שיהיה לעיניהם, רצה לומר שיהיה הדיבורים שלו בחינת מוחין, בחינת עינים שלהם, ועל ידי שאתה תתן מהודך עליו, יכול הוא להיות אחר כך בחינת עינים להם.

וזהו ונתת מהודך עליו למען ישמעו לשון הבנה, בחינת מוחין:

כל עדת בני ישראל, על ידי זה שאתה תסמוך ידך עליו, ותתן מהודך עליו, יכול הוא להיות אחר כך בחינת מוחין שלהם. וזהו למען ישמעו, שיהיה להם בחינת מוחין מהדיבורים שלו. ואמר כל עדת בני ישראל, ועיין בליקוטי תורה על מלת עדת הוא אותיות דעת, רצה לומר אף על פי שהם בבחינת דעת שקבלו ממך על ידי זה שאתה תתן מהודך עליו, יכולין לקבל ממנו שיהא הדיבורים שלו בחינת מוחין להם, כנ"ל:

פרשת מטות

איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור איסר על נפשו וכו' (ל, ג). מה שאמר כפל, ידור נדר השבע שבועה. אפשר לומר דרבותינו ז"ל דרשו בנדרים דף ט"ז (ע"ב) שהנדרים חלין על דבר מצוה, ממה שאמר נדר לה', אף על פי שנוגע לה' חל הנדר, לכך אמר כפל ידור נדר, האחד מורה על נדר שאינו נוגע לה', ואחר כך נדר לה' אף על פי שנוגע לה' חל הנדר:

ומה שאמר השבע שבועה כפל, אפשר לומר שמצינו שבועה אצל בועז (רות ג, יג) חי ה' שכבי עד הבוקר, ונשבע נגד יצרו שלא יעבור עבירה. וכן מצינו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, קו) נשבעתי ואקיימה וכו'. ובשני מיני שבועות שמצינו שנכון לישבע עליהם, כשהיצר מתגבר לעבור על מצות לא תעשה של נדה שבועז נשבע עליו, או לקיים משפטיו היינו מצות עשה שדוד ע"ה נשבע עליהם, ובשניהם הוא מושבע ועומד מהר

סיני, הן לקיים מצות עשה הן שלא לעבור על מצות לא תעשה ח"ו. אבל אם נשבע לבטל המצוה אינו חל. וזהו שאמר או השבע שבועה, כלומר על דבר שהוא שבועה מכבר מושבע ועומד מהר סיני, כנ"ל:

או יאמר דהנה בספר שערי אורה פירוש נדר נו"ן דר ע"ש, והנה כבר כתבתי כמה פעמים, שהאדם אין צריך רק לראות שיהיה לו יראה בשלימות, ואחר כך בא לו אהבה ממילא. ואיתא בתיקונים (הקדמה ה, ב) מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה, דאיהו שכינתא עלאה היינו עולם התשובה, והטעם כי בתחלה כשיש לו יראת ה' יראה תתאה, כשהוא רואה שפגם, עושה תשובה תתאה, היינו תשוב ה' אל וא"ו, ואחר כך כשבא לו מדת אהבה, כדרכו של איש לחזור אחר אשה, עושה תשובה מאהבה, והוא שכינתא עילאה, שזדונות נעשית כזכיות, על כן אייתי ליה לידי ענוה, דאיהו שכינתא עילאה:

והנה אמרו רבותינו ז"ל בנזיר דף כ"ג (ע"ב) גדולה עבירה לשמה וכו', ועל פי השכל לעשות עבירה לשמה אי אפשר, רק באדם שהוא במדריגת אהבה שאוהב את הבורא מאוד, ומפקיר עצמו שיעשה לו נחת רוח, ואפילו שיהיה בגיהנם בעוברו על עבירה, אינו חושש על עצמו, רק לעשות נחת רוח ליוצרו. וזה שהוא בבחינת נו"ן דר, היינו ששב מאהבה, ובא אל החמשים, חמשים שערי בינה, יכול לעשות נדר אפילו בדבר הנוגע אל השי"ת, היינו לבטל מצות לא תעשה החמורה:

וזהו שאמר איש כי ידור, היינו בדבר הנוגע אל השי"ת לבטל מצותיו, ואחר כך נדר לה', מי שהוא נו"ן דר השב מאהבה, ובא אל עולם התשובה מאהבה, עושה נדר אף לה', להפר מצותיו ועושה עבירה לשמה בשביל אהבת הבורא. ועל כן אמר כפל, או השבע שבועה, כי השבועה מלשון שבעה היינו מדריגת יראה, ואינו חל על מצות, רק דוקא ששבע בשביל כוונות כדי לקיים מצות השי"ת, ועושה לנפשו גדרים בשבועה שלא לעבור מצות ה'. וזהו השבע שבועה לאסור איסר על נפשו, כי בחינת יראה היא בחינת נפש, ואי אפשר לו לעשות עבירה לשמה כנ"ל, רק לאסור איסר על נפשו לקיים מצות התורה בחינת עשה ולא תעשה:

וידבר ה' אל משה לאמר נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת ה' במדין אלף למטה וכו' וישלח אותם משה וכו' אותם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקודש וחצוצרות התרועה בידו (לא, א-ו). וצריך להבין השני פעמים לאמר בפסוק ראשון ובפסוק השני, שאין לו פירוש. וגם דאמר החלצו מאתכם, ולא אמר החלצו מכם. וגם מה שאמר וימסרו, ופירש רש"י ז"ל שלא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן. ובאור

החיים ז"ל פירש בפסוק ויהיו על מדין וזה לשונו, ואמר הכתוב וימסרו מאלפי ישראל, פירוש כל מי שיודע בעצמו שעומד בצדקו מסר עצמו לדבר, עד שבא לכלל האלף עכ"ל: וגם צריך להבין, כיון שאמר שנים עשר אלף, שני תיבות חלוצי צבא אין לו פירוש. וגם דאמר אותם ואת פינחס וכו' וכלי הקודש וחצוצרות התרועה בידו, ופירש רש"י ז"ל וכלי הקודש זה הארון והציץ, שהיה בלעם עמהם, ומפריח מלכי מדין בכשפים וכו', הראה להם את הציץ וכו' והם נופלים, ועל מה שלקח חצוצרות התרועה בידו לא כתב טעם: ונראה דהנה איתא במדרש תנחומא בפרשת בלק (סי' כ) וזה לשונו, שנאמר ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השיטים, ושם נפרצו בזנות, ורפו ידי משה וידי צדיקים שעמו והמה בוכים, ולמה רפו ידם והרי עמד כנגד ששים רבוא בעגל, שנאמר ויקח את העגל אשר עשו וכו', אלא בשביל פינחס כדי שיבוא ויטול את הראוי לו, ולפי שנתעצל לא ידע איש את קבורתו עכ"ל:

וזה המדרש הוא תמוה, למה תלה העונש לא ידע איש את קבורתו, בעצלות של משה. ואפשר לומר לפי מה שכתבתי בפרשת פנחס בפסוק צרור את המדינים, שעל ידי שהפקירו לזנות, ועשו מעשה פעור לפניהם ונתאוו להם, הוציאו דמות פעור שישתחוו, ואז ישמעו אליהם, כמו שפירש רש"י ז"ל וכיון שהשתחוו מיד נצמד. כמו שכתב באור החיים, שסיבת השתחוואה גרם הצימוד, כי פעור מאנס ומושך עובדיה: ועל כן כתבתי שם מי שיש לו הרהורי זווגים שפלים, ומחשב במחשבת השיקוץ והתיעוב והנבלות כמו שעושין עבירה, ונהנה ח"ו ממחשבה זו, זהו ח"ו מעשה פעור, שמאנס ומושך עוד לדבר זה. ותקנתו שישוב בתשובה על פגם הברית ועל הרהורים אלו, וינצל מהרהורים אלו. כי אמרו ז"ל בסוטה דף י"ד (ע"א), אמר רב חמא בר חנינא מפני מה נקבר משה אצל בית פעור, כדי לכפר על מעשה פעור. וע"ש בתוספת (ד"ה מפני) בשם המדרש, בכל שנה ושנה בעת שחטאו ישראל בבנות מואב, באותו פרק עולה למעלה לקטרג ולהזכיר עון, וכשרואה קברו של משה חוזר ושוקע:

ועל כן כיון שנתעורר בו מחשבת התיעוב והנבלות של הרהורים זווגים שפלים, שהוא שמץ מפעור, ישוב בתשובה על הרהורים אלו, ועל פגימות הברית, שהוא דרגא דמשה, כי אי אפשר לשום בר ישראל לשוב בתשובה שלימה, עד שנותנין לו משמים חלקו שיש לו במשה, שהוא כלול מששים רבוא, ואתפשטותיה בכל דרא ודרא לאשלמא כולהו מפגימו דלהון. ועיין בתיקונים (תיקו"ז תיקון סט קיב, א), ובספר חרדים בסופו. וכיון שאחז בתשובה דרגא דמשה, הוא מכניע למחשבת של פעור:

ועיין באור החיים בפסוק צרור את המדינים באמצע דבריו וז"ל, שהלא תמצא שהיתה המגפה בישראל עד אשר ספו תמו כל הנצמדים לבעל פעור, דכתיב (דברים ד, ג) כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך, ובהכרח אתה לומר כי לא על הכ"ד אלף שאמר הכתוב ויהיו המתים כו' ארבעה וכו' הוא אומר, שאלו היו משבט שמעון, ומתו על שרצו לשלוח יד בפינחס, כמאמרם ז"ל (סנהדרין פב, א), והכתוב אמר אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו, הא למדת שהשמיד גם כל הזונים לבד הכ"ד אלף, עכ"ל ע"ש:

ואפשר לומר לפי דברי התנחומא שמשה רבינו טעה, בזה שאמר לפינחס, כשאמר לו מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו, לא היה לו להשיב לפינחס קריינא דאגרתא להוי פרוונקא, אלא היה לו לילך בעצמו ולמסור נפשו כמו שעשה פנחס, ואם היה עושה כן היה מעביר עבודה זרה של פעור לגמרי, כמו שבעגל שמסר נפשו על ישראל ואם אין מחני נא וכו', והי' לו כח אח"כ להעביר את העגל לגמרי, ולטחון אותו. כן אם היה מוסר נפשו בעבודה זרה של פעור, ולעשות מעשה פינחס, היה מעביר עבודה זרה של פעור לגמרי:

וזהו שרמז לו השי"ת במלת לאמר, רמז לתשובה, שכתב בליקוטי תורה (יתרו ד"ה כה תאמר) הרי שאמירה הוא בבינה שנאמר (משלי א, ב) אמרי בינה, ובינה הוא עולם התשובה, כלומר שיעשה תשובה על שלא הלך בעצמו לקנא קנאת ה' צבאות במעשה זמרי כמו שעשה פינחס:

ואמר אחר תאסף על עמך, עיין באור החיים שכתב בפסוק נקום נקמת ה' וכו' וזה לשונו, ואומרו אחר תאסף אל עמך, נראה כי נתכוין לומר לו שקודם לכן אינו שלם התיקון ליאסף אל עמיו, פירוש שהיה לו מונע בדין, וימנעהו מלגשת נפשו למקום מושבה שיקרא עמיו כידוע, עכ"ל:

ואפשר לומר הטעם על דבריו, כי התורה נקראת על שמו תורת משה, והיה משה רבינו צריך לקיים כל התורה, גם הלכה זו שהבועל ארמית קנאין פוגעים בו, ולפי דברינו אמר לו השי"ת, ורמז לו במלת לאמר, שיעשה תשובה על זה, ונתחכם משה לתקן זאת בתשובה על שלא מסר נפשו על ישראל כפנחס. והשי"ת גילה לו שאי אפשר לו ליאסף אל עמיו עד שיתקן, היה מזרז נפשו בתיקונו, ולא איחר הדבר לנקום ממדין והיה יכול לחיות, אלא מסר נפשו למיתה, וזהו התיקון על שלא מסר נפשו מקודם במעשה זמרי: וגם אמר אל העם לאמר, שהם יעשו תשובה, כי כל האיש אשר הלך אחרי פעור במעשה, השמידו ה'. אבל העם, היינו ההמון עם, שלא עשו מעשה רק נכשלו במחשבה, ומחשבה

של עבודה זרה גם כן נענש עליו, על כן אמר אל העם, מי שיש לו מחשבת פעור יעשה תשובה. ולמד אותם איך יעשו תשובה, היינו החלצו מאתכם, היינו שתחליצו עצמכם מן היצה"ר הדבוק אתכם, ולא תכוונו במלחמה זו לנקום צער שלכם מיתת בניכם או אחיכם ומשפחתכם שהלכו אחרי פעור, רק תכוונו במלחמה זו לתת נקמת ה' במדין, וימסרו נפשם במלחמה זו לנקום נקמת ה' במדין, שגרמו שיפגמו ישראל בשורש, וגרמו חמת יו"ד כאשר כתבתי למעלה:

וזה ויהיו על מדין, ולשון תהיה היינו בהוייתו תהיה, במחשבה זו לבד יהיה על מדין, לתת נקמת ה' במדין, ולא להנאת עצמו. וכיון ששמעו ישראל שצריכין לתקן מחשבת פעור, כתוב וימסרו אלפי ישראל, אותן שהיו צריכין תיקון, מסרו מעצמן למלחמה זו במסירת נפשם, לנקום נקמת ה', ולא לנקמת עצמן. וזה שאמר שנים עשר אלף חלוצי צבא, וצבא לשון גדלות, והם חלצו מגדלות לקנא עבור עצמם, וחשבו עצמם כאין, ומסרו נפשם עבור קנאת ה':

וזהו וישלח אותם משה, שבחינת משה היה עם כל אחד ואחד לעשות תשובה על הרהורי עבודה זרה כאשר למד אותם. ואמר אותם שלח, ואת פנחס לא היה צריך אליו, כי חצוצרות התרועה כבר בידו בכחו. ועיין מה שכתבנו בשם הרב הק' בוצינא קדישא מהור"ר דוב בער זללה"ה, פירוש חצוצרות שני חצי צורות, שיחשוב תמיד שהוא חצי צורה, ולית ליה מגרמיה כלום, וגם צורה עליונה לא נשתלם עד בריאת אדם, כמ"ש בתיקונים, ודפח"ח. וזה כבר פעל פינחס במסירת נפשו למעלה עבור ישראל, כמו שכתבתי למעלה השיב את חמתי ע"ש:

וזהו שאמר הכתוב אח"כ שעשו כן היוצאים למלחמה, ויצבאו על מדין, כאשר צוה ה' את משה. והנה משה רבינו ע"ה זכה לבינה הוא תשובה עילאה, ושם זדונות נעשות כזכיות בכח החכמה שבה, ועל כן יראה היתה אצלו מלתא זוטרתא, כי עקב ענוה יראה. וכתבתי כמה פעמים (פר' שמות עה"פ וימת יוסף ועה"פ וירא מלאך) לשון הקדמת התקונים (תיקו"ז ה, ב) דרגא תמינאה ביראת ה' וז"ל, מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי דענוה דאיהי שכינתא עילאה, דיראת ה' עקב לגבה, ודא דרגא דמשה עכ"ל:

ועל כן בהסתלקות של משה שנפל ממדרגתו הקרוי מיתה, נפל למדת יראה מדרגה תחתונה שלו, והאדם אשר הוא מחזיק את עצמו במדת יראה, ועושה תשובה תתאה מיראה תדיר, אז משמים נותנין לו חלקו של משה, וזוכה לתשובה עילאה, וזהו ולא ידע איש את קבורתו:

ולולא התעצלות שלו במעשה זמרי, והיה מוסר נפשו כמו שעשה בעגל, היה מעביר עבודה זרה של פעור לגמרי, ולא היה פעור עולה למעלה להזכיר עון, ולהצריך משה להיות נקבר שם, ולהתעלם קבורתו באמת במדת יראה, וע"י טורח תשובה תתאה תדיר, אז נמסר חלקו של משה, מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה ענוה דרגא דמשה: וכן במחשבת הרהורי תיעוב של עבירה שמץ מחשבת פעור המושך, צריך לשוב בתשובה תתאה תדיר אשר שם קבורתו, ואח"כ זוכה שנותנין לו חלקו של משה שזכה לבינה תשובה עילאה, ואם העביר עבודה זרה של פעור לגמרי, לא היה צריך לזה כנ"ל, כי לא היה לשום אדם מחשבות אלו:

ואפשר לומר לפי שלמד משה אותם לתקן מחשבת עבודה זרה בהרהור של פעור, על כן כשחזרו מהמלחמה והביאו טבעת וכומז, ובהסרתם בשעת מלחמה היה להם הרהורי אשה בלי מחשבת עבודה זרה, הביאו לכפר גם על זה:

או יאמר החלצו מאתכם וכו'. דהנה בריאת עולמות היה בשביל ישראל, וכל האומות נבראו לשמשם כמ"ש (בראשית כז, כט) יעבדוך עמים. וכשישראל עושין רצונו של מקום באמת, כל האומות נכנעין ומושפלים תחת ידם. ואם ח"ו להיפך, והיה כאשר תריד ופרקת עולו (שם מ), והם נכנעים תחת האומות:

ואיתא באלשיך על מה שאמר השי"ת נקום נקמת בני ישראל וכו', ומשה אמר להם לתת את נקמת ה' במדין. דהשי"ת מחל על כבודו, ולא רצה למחול על כבודן של ישראל, כמו שמצינו (מלכים א יג, ד) תיבש ידו, על שפגע בנביא, ולא האריך אפו וכו'. ומשה רבינו ע"ה אמר לתת נקמת ה' במדין, ולא שיחוסו על כבודם, עכ"ד: והנה מלת אתכם פרושו כמו עמכם. וזה שאמר משה החלצו מאתכם, רצה לומר ממחשבה ושנאה אשר עמכם על מדין, שגרמו להפיל כ"ד אלף מישראל, ולא תלחמו בשביל כבוד עצמיכם, רק בשביל כבוד השי"ת. ואמר אנשים לצבא, ופירש רש"י אנשים צדיקים שיצאו לצבא, ויהיו על מדין, רצה לומר שיהיה הם למעלה ומדין יהיה נכנעין ומושפלין תחתם, כדי לתת נקמת ה' במדין כאמור:

ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו (לא, יז). להבין הלא התורה נצחיות, ומה זה בא ללמדינו, ומה דהוה הוה. וגם דאמר יודעת איש למשכב זכר, והוי ליה למימר וכל אשה יודעת משכב זכר הרוגו, כמו שכתוב בפסוק שלאחריו וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם, ומלת איש מיותר: ונראה דבא לרמז דברי מוסר, מה שכתב רבינו ז"ל באבות (פ"ד מט"ו) הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים, רצה לומר מי שהוא בעבדות ה' ובתורתו במדריגת קטנות, אל יהיה חושק

להיות ראש ולהשפיע במדריגת התחתונות, אלא יהיה זנב לאריות, ולקבל מהם שפע, עד שבא למדריגת גדלות בעבודת השם ובתורתו. וזהו הרגו כל זכר, כלומר תכלו ממכם מדריגת זכר שתרצו להשפיע למדריגת התחתונים. טף, בזמן שאתם בקטנות בעבדות ה' ובתורתו, אלא הוי זנב לאריות וכו':

וכל אשה יודעת איש וכו', נראה דבא לרמז דהאדם אשר צריך לקבל מבני אדם ולחיות נפשו, וזהו פרנסתו שמקבל צדקה מאחרים, אל יחשוב שהוא מקבל מאדם רק מהשי"ת, והאדם הנותן לו הוא שליח מאת השי"ת, והרבה שלוחים למקום, ואם לא יתן לו זה האדם, יסבב סיבות שיתן לו אדם אחר, ובזה יהיה מרוחק מחניפות, ומשאר עבירות, כגון לכבוש פניו בקרקע מלהוכיח לאדם אשר הוא צריך לקבל ממנו, בחושבו שאין מקבל מהאדם רק מהשי"ת. ואעפ"כ כתב בחובת הלבבות שצריך להחזיק טובה להאיש אשר הוא מקבל ממנו, אבל לא להחניפו ולכבוש פניו מלהוכיחו, ושאר עבירות אשר יוכל לבא ח"ו מזה אם אינו חושב תמיד שהוא מקבל מהשי"ת:

ובדרך שיחה אמר אדוני מורי הרב הגאון מוהר"ר שמואל שמעלקא אב"ד דק"ק נ"ש, ואל תצריכנו לידי מתנות בשר ודם , אמר לשון רבים מתנות בשר ודם, כי בחושבו שהוא מקבל מהשי"ת, הנותן הוא אחד אמיתי, ובני אדם אשר הוא מקבל מהם הם שלוחים, וזהו ואל תצריכנו לידי מתנות בשר ודם. רק שאחשוב בעת שאני מקבל מבשר ודם, שהם שלוחים למקום, ודפח"ח:

וזהו וכל אשה, רצה לומר מי שהוא בבחינת מקבל מבני אדם. יודעת איש, רצה לומר שיודע האיש שהוא מקבל ממנו. למשכב זכר, בעת שהוא מקבל מהאדם אשר הוא בבחינת זכר נגדו, והוא בבחינת נוקבא, שמקבל ממנו, ובעת שהוא מקבל ממנו יודע האיש שהוא מקבל ממנו. הרוגו, זה המחשבה תכלו גם כן ממכם, רק תחשוב בעת שאתה מקבל מבני אדם, שאתה מקבל מהשי"ת, והוא הוא הנותן ומשפיע, והאדם זה הוא שליח מאת השם יתברך, והרבה שלוחים למקום כנ"ל:

במדרש תנחומא (ה, ה) ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד (לב, א), ילמדינו רבינו כמה מתנות נבראו בעולם, כך שנו רבותינו, ג' מתנות ברא הקב"ה בעולם, חכמה וגבורה ועושר. זכה אדם לאחד מהן, נוטל חמדת כל העולם, זכה בחכמה, זכה בכל וכו'. להבין זה אפשר לומר, דהנה אמרתי פירוש הפסוק בקהלת (ט, יח) טובה חכמה מכלי קרב וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, הפסוק אין לו פירוש לפי פשוטו. וגם מה שאמר וחוטא אחד וכו', הלא העולם נידון אחר רובו:

ואמרתי על דרך מה שכתבתי בשם הרב בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה, דהאדם אין צריך לראות רק שיהיה לו יראה בשלימות, ומדת אהבה בא לו ממילא. נמצא כל המלחמות שיש לאדם עם היצר הרע היינו כשהוא בבחינת יראה תתאה, צריך ללחום עמו בכל השבע מדות שיש בו, להכניעם תחת יראת ה'. וכמו שאמר דוד המלך ע"ה שהיה במדריגת יראה, והכניע כל השבע מדות שלו תחת יראת ה', לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וכו' (דברי הימים א כט, יא) :

וכשמכניע כל השבע מדות שלו תחת יראת ה', היינו שלא לאהוב שום דבר רק דבר הנוגע ליראת ה', וכן בכולן, ומזכך את נשמתו בעשותו מצות ה' ממצות עשה, ובשומרו מצות לא תעשה שלא יעשה אותם, מחמת יראת ה' יראה תתאה, שהוא תמיד ביראת השם יתברך שלא לעבור, פן ח"ו יפול למטה בתאות העולם הזה, ולא יכול לעבוד השי"ת. וכשבא למדת יראה זו בשלימות, אז יצפה לישועת ה' שיבוא לו בחינת אהבה, כדרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, א):

אבל מי שהוא במדריגת יראת עונש, אשר הוא כסא ליראת ה', כמו שכתבתי כמה פעמים כמו שהגוף הוא כסא אל הנשמה, כן יראת הגוף היינו יראת עונש, הוא כסא אל יראת ה'. ומקודם צריך להיות בו יראת עונש, לעבוד השי"ת ולקיים מצותיו במצות עשה ולא תעשה מחמת עונשין הכתובין, ואף על פי שזה נקרא עובד את עצמו, כי הוא עושה מצות ה' בשביל יראת עונש, אף על פי כן נקרא צדיק שאינו גמור, כמו שאמרו (מכות כד, א) בא חבקוק והעמידן על אחת, וצדיק באמונתו יחיה, וזה יש לו גם כן אמונה: אבל כשהוא בבחינת יראה זו של עונש, אינו חפץ באהבת ה', ואינו מצפה לאהבתו ית', וזהו פירוש הפסוק (תהלים קמז, יא) רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו, שהשי"ת רוצה ביראה זו, היינו יראת ה' יראה תתאה, שיראים תמיד שלא יפלו למטה, ללכוד בתאות העולם הזה שהוא מן היצר, וח"ו לא יוכל לעבוד את ה'. וכשהם ביראה זו, אז הם מצפים ומיחלים שיבא אליהם בחינת אהבת ה', כדרכו של איש וכו'. אבל אינו חפץ ביראת עונש, כי זה אינו מצפה לאהבתו וחסדו, ועובד השם יתברך ומקיים מצותיו בשביל יראת עונש, וזהו קצת עובד עצמו, וכל מה שברא השי"ת לא ברא אלא לכבודו, על כן אין חפץ ה' ביראה זו רק ביראת ה' המצפים לחסדו ואהבתו: וכשמקיים מצות ה' ביראה תתאה יראת ה', אז הוא מזכך את נשמתו בקיומו המצות. כי כל מצוה מן רמ"ח מצות עשה, הוא מתיחס כנגד אותו אבר שבנר"ן שלו, וכן השס"ה מצות לא תעשה נגד הגידין, וכשמקיים המצות מזכך נר"ן שלו, ואח"כ בא לו בחינת אהבה. וכשרואה שפגם איזה דבר, עושה תשובה מאהבה הוא בינה, ששם זדונות נעשות כזכיות:

וזהו פירש הפסוק אצל המצות (תהלים יט, יא-יב) ומתוקים מדבש ונופת צופים, גם עבדך נזהר בהם, ולשון נזהר כמו והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע (דניאל יב, ג). וזהו גם עבדך בחינת יראה, נזהר ומזכך בהם בקיומו המצות. בשמרם עקב רב, כלומר שבתחילה אני שומר את המצות בבחינת יראה הנקרא עקב, כמו שכתב (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה', ואח"כ בא לו בחינת אהבה ממילא:

וכשעושה תשובה מאהבה, אז הוא במדת ענוה עולם התשובה, ששם זדונות נעשות כזכיות. וזהו הבחינה נקרא רב, כמ"ש בזוהר (שלח קסח, א) מאן דאיהו זעיר איהו רב. וכשהוא בבחינת ענוה הנקרא רב, משם הוא זוכה לחכמה, כי חכמה לא אשתמודע אלא בביתיה היינו בינה (זוהר פנחס רכט, ב), כי חכמה ובינה הם תרין רעין דלא מתפרשן: וזהו טובה חכמה מכלי קרב, כלומר אימת טובה חכמה, כשהחכמה בא מכלי קרב היינו שיש לו בחינת יראה מקודם, ובחינת יראה הוא נקרא כלי קרב ששם עיקר מלחמת אדם עם היצר הרע, כי אח"כ בא לו כל המדריגות ממילא, כי הבחינת יראה אייתי ליה לידי ענוה עולם התשובה, ומשם זכה לחכמה. וזו החכמה שבא לו מכלי קרב הקדום עד שזכה לחכמה, זו החכמה הוא טובה:

אבל יש אדם שהחכמה הוא לו בתולדה, ואין לו בחינת יראה תתאה, כי צדיק ורשע לא קאמר, וכמ"ש בזוהר חדש בסופו בתיקונים דף (ס"ט ע"א) [צח, א] ד"ה עוד לפרשת וירא וכו', וזה לשונו שם דקודם דייתי כל בר נש לעלמא קודם יצירתיה, המלאך ממונה על האי טפה [מעמידה], וקב"ה גזיר עליה אם יהיה נביא או חכם, או בעל מקרא ומשנה, או מארי רוח הקודש, או מארי בת קול דאתנהיג בת קול במילולא דיליה ויימא הלכה כפלוני, או אם יהיה טפש, אבל רשע וצדיק לא קא גזר עכ"ל. וזו החכמה שיש לאדם שנגזר עליו קודם היצירה, ואין לו בחינת יראה הנקרא כלי קרב, לא טובה:

וזהו שאמר אחר כך וחוטא אחד, כי כוונת אחד בקריאת שמע היינו שיחבר בחינת ד' מדת מלכות הנקראת יראת ה', עם א"ח שבספירות הקדו', וחוטא לשון חסרון, כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים (מלכים א א, כא). וזהו וחוטא אחד, מי שהוא בחסרות באחד, שאינו מזווג מדת מלכות עם א"ח הקדום שיהיה אחד, יאבד טובה הרבה, אף אם נגזר עליו קודם היצירה:

וזה שאמר המדרש ומקנה רב, כלומר קנינים וטובת רבות. לבני ראובן, אותם שהם במדריגות חכמה, ויש להם גם בחינת יראה תתאה, כי חכמה נקרא ראיה, כי יראה אותיות ראיה הוא חכמה שנקרא יראה עלאה, וזה ראו, היא חכמה, בן, שם של ב"ן, היא בחינת יראה:

ולבני גד, אותם שהם גומלי חסד עם ד"ל, כי ר"ת ג"ד גומל דל, כלומר שגומלין חסד עם השכינה ה"א אחרונה בחינת דל, וממשיכין לה מן א"ח להיות אחד. וזה שאמר המדרש שלוש מתנות ברא הקב"ה בעולם, חכמה וגבורה ועושר, והקב"ה גוזר על האי טפה שיהיה חכם או גבור או עשיר זכה לאחד, היינו שממשיך א"ח לד', לבחינת יראה שהוא בחינת דל"ת. אז נוטל וכו', כי כשממשיך התשע ספירות להשפיע למדת מלכות, דלית ליה מגרמיה כלום, ויש לו בחינת יראה תתאה דלית ליה מגרמיה כלום, וממליך השי"ת על הכל, וממשיך א"ח לד' שיהיה בחינת אחד, אז נמשך לבחינת יראה מדת מלכות כל הטובת שיש בא"ח, וזהו זכה לאחד, להמשיך א"ח לד' להיות אחד, אז ממילא זכה בכולם:

כמו שאמר הלל (סוכה נג, א) שהיה בבחינת יראה, כי הלל גימטריא ס"ה כמנין אדני בחינת מלכות, על כן אמר אם אני כאן, אם בחינת יראה כאן, וממליך השי"ת על הכל, ויודע דלית ליה מגרמיה כלום, ומבקש מהשי"ת על הכל, וע"כ בחינת מלכות הוא תפילה, כי כשיודע דלית ליה מגרמיה כלום, אף הטובת שיש בו בתולדה, הכל מאתו ית', הוא מבקש מהשי"ת על הכל שישפיע אליו, ואז הכל כאן כנ"ל: בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצנאכם והיוצא מפיכם תעשו (לב, כד). להבין הלא זה הוא מיותר, כי אמר תנאי כפול בזה. וגם מה שאמר בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצנאכם, מה צורך בזה, הלא הם בעצמם רוצים ומבקשים דבר זה, והוי ליה למימר ולזרז אותם והיוצא מפיכם תעשו, ותו לא:

ונראה על דרך איש כי ידור נדר וכו' לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה (במדבר ל, ג), ובא לומר ולזרז את האיש אשר נדר או שבע שבועה, שלא יוציא שום שקר מפיו, ופשיטא שלא ידבר לשון הרע ורכילות וכל דבר הפוגם ברית הלשון, ואם יזהר שלא יפגם ברית הלשון, אז בוודאי יקיים דברו אשר ידור או אשר ישבע, כי דיבורו יהיה קדוש:

אבל אם יפגום בדיבורו בשקרים ובשאר דברים הפוגמים ברית הלשון, לא יוכל לקיים דבר נדרו, ויהיה גם זה שקר. וזהו לא יחל דברו, כלומר שלא יפגום דיבורו בשום דבר הפוגם ברית הלשון, ואז ככל היוצא מפיו יעשה ויקיים נדרו: וזהו פירוש (קהלת ה, ד) טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם, וצריך להבין הלא בשעה שנדר בוודאי דעתו לשלם, ומשמעות הכתוב שטוב שלא ידור משידור ולא ישלם, אבל אם ירצה לדור ולשלם, אז אין טוב ממנו, ובשעה שנדר בוודאי דעתו לשלם, והאיך אמר משתדור ולא תשלם:

אלא בא להזהיר לאיש אשר ידע בנפשו שפגם ברית הלשון, שלא ידור כלל, כי מחמת שפגם ברית הלשון לא יקיים נדרו, ויהיה גם זה שקר. וזהו טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם. אבל אם ידע בנפשו שלא פגם ברית הלשון, אז יכול לדור ולשלם: והנה בני גד ובני ראובן קבלו עליהם דבר מצוה כזו, ללחם מלחמות ה', כמו שאמר להם משה ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני ה' למלחמה. וידוע מה שכתוב בספרים שברית המעור תלוי בברית הלשון, ומי שפגם בזה יפגום בזה. על כן נתן להם משה רבינו ע"ה עצה שיקיימו דיבורם אשר נדרו לה', שיראו לתקנו ברית המעור, ולא יבואו לפגום גם ברית הלשון, וממילא יקיימו דיבורם:

וזהו בנו לכם ערים לטפכם, כלומר תראו להכניס בקדושה הניצוצות הקדושות של קרי שנפלו בקליפה, ואמרו רז"ל ביבמות דף ס"ב (ע"א) אין בן דוד בא עד (שיוכלו) [שיכלו] כל הנשמות שבגוף, כי החדר שבו נשמות הקדושות גוף שמו, והנשמות העשוקות מחדר הגוף תכניסו אל הגוף דקדושה, והגוף נקרא עיר, כמ"ש (קהלת ט, יד) עיר קטנה וכו'. ורש"י ז"ל פירש על ואבנה גם אנכי ממנה (בראשית ל, ג), ללמדך מי שאין לו בנים נקרא הרוס:

וזהו בנו לכם ערים לטפכם, שתכניסו הניצוצות הקדושות העשוקות, בנו לכם ערים דקדושה, ותכניסו לגופות הקדושות ויקרא בנין. וידוע מה שכתוב בספרים, כי מי שפגם בברית המעור, צריך לעשות גדרים וסייגים לקדש עצמו במותר, ולהזהר בראיות עינים שלא יבוא לידי הרהור ח"ו. וצאן הוא מלשון צאנה וראנה. וזהו וגדרות לצאנכם, כלומר גדרים וסייגים תעשו לצאנכם מן הקדושה, ותתקנו ברית המעור, ואז והיוצא מפיכם תעשו, כנ"ל:

נחנו נעבור חלוצים לפני ה' ארץ כנען ואתנו אחוזת נחלתינו מעבר לירדן (לב, לב). להבין הלא לכאורה הוא מיותר, וכבר נאמרה ונשנית למעלה, ואם היה צריך לאומרם אחר התנאי כפול שצוה משה ליהושע ולאלעזר הכהן כדי לקבל הדברים בפניהם, היה די באומרם נחנו נעבור חלוצים לפני ה' ארץ כנען. ומה שאמרו ואתנו אחוזת נחלתינו מעבר לירדן, הוא מיותר:

ונראה דהנה אמרתי פירוש הפסוק (תהלים קיט, נט) חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך, על דרך אומרם ז"ל בפסחים דף נ' (ע"ב) לעולם יעסק אדם תורה ובמצות אף על פי שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, והקשו בתוס' (ד"ה וכאן בעושים) תימא דרב גופיה אמר בפ' ב' דברכות (יז, א) כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, וע"ש תירוצם:

ונראה, דיש בני אדם שצריכין ללחם עם היצה"ר כשרוצים לעסוק בתורה ובמצות, ועצתם שיחשבו בתחילה בעשיות המצות הנאת גופם שיש בזה המצוה, ובזה לא ימנענו היצה"ר לעשות המצוה, ואח"כ יפשוט זאת המחשבה, ויעשה המצוה כתיקונה לעשות נחת רוח ליוצרו. והעיקר שלא ישאר בזה המחשבה שיעשה המצוה להנאת גופו, רק יכנוס בתחילה בזה המחשבה להמלט מהיצה"ר שלא ימנע אותו בתחבולותיו מלהכנס בעשיות המצוה:

וזהו חשבתי דרכי, כלומר בתחילת עשיות המצוה חשבתי בזה המצוה דרכי, כלומר הנאתי. ואח"כ ואשיבה רגלי אל עדותך, רצה לומר אחר כך הפשטתי עצמי מזה המחשבה של הנאת גופי ועשיתי המצוה כתיקונה, וזהו ואשיבה רגלי אל עדותיך. וזהו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות שלא לשמה, שבתחילה יעשה שלא לשמה בזה האופן, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, שיבא אח"כ לשמה, ולא שישאר בזה המחשבה שיעשה להנאת גופו, כי בזו נוח לו שלא נברא, ובזה מתורץ קושית התוס' :

וזהו פירוש הגמרא דשבת דף י"א (ע"א) מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפלה, אמר ר' יוחנן לא שנו אלא כגון רשב"י וחביריו שתורתם אומנתן, אבל כגון אנו, מפסיקין לקריאת שמע ולתפלה, עיין פירוש רש"י ז"ל שם:

ולפי דרכינו יש לומר, דהנה אמרו רז"ל (מד"ת ערך חנוך) חנוך תופר מנעלים היה, ועל כל תפירה ותפירה היה מיחד קב"ה ושכינתיה ע"כ. והנה בזה המעלה שעושה יחודים באומנתם, בוודאי אינו צריך לזה לחשוב בתחילת עשיות המצוה שלא לשמה להמלט מיצה"ר, כי אף בדבר הרשות מיחד יחודים, ולבו חלל בקרבו: וזהו כגון רשב"י וחביריו שתורתן אומנתן, רצה לומר באומנתם היו מיחדים יחודים כמו בתורה, ולבם חלל בקרבם, ואינם צריכין לחשוב בתחילת עשיות המצוה הנאת גופם, הם אינם צריכין להפסיק לתפלה כדי לעשות יחודים, כי אף באומנתם היו מיחדין יחודים, ופשיטא בתורתן. אבל כגון אנו, שצריכין לעסוק שלא לשמה בתחילת עשיות המצוה והתורה לכוין הנאת הגוף, לבא אח"כ לשמה, צריכין להפסיק אף לתפלה לעשות יחודים בתפלה, בלי לכוין להנאת הגוף:

והנה בכאן אמר משה רבינו ע"ה להם, ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני ה' וכו', רצה לומר שתעשו כנ"ל שבתחילת העברת הירדן תחשבו להנאתכם, כדי שינתן לכם ארץ גלעד כרצונכם, וזה ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לכם דייקא להנאתכם, ואח"כ תפשיטו עצמכם מזה המחשבה, ותלחמו מלחמת ה'. וזהו לפני ה', רצה לומר תהיו במחשבתיכם לפני ה', עד הורישו את אויביו מפניו, ולא בשביל הנאתכם: ואח"כ כששמעו בני גד

ובני ראובן שמשה רבינו ע"ה צוה ליהושע בן נון ולאלעזר הכהן בתנאי כפול אם יעברו בני גד ובני ראובן וכו', ואם לא יעברו ונאחזו בתוככם בארץ כנען, נמצא שהם מוכרחים מאוד לעבור את הירדן למלחמה לפני בני ישראל בשביל הנאת עצמן, כדי שינתן להם ארץ גלעד כרצונם, השיבו אל משה רבינו ע"ה אחר הכפלת התנאי, נחנו נעבור חלוצים, וחלוצים פרושו כמו חלוץ הנעל , ר"ל אנחנו נעבור הירדן חלוצים ממחשבת התנאי הזאת, ויהיה במחשבותינו לפני ה', לבא ארץ כנען למלחמה כדי להוריש אויביו מפניו, ואדרבא יהיה במחשבותינו שאחיזת נחלתינו הוא בודאי מעבר לירדן, אף אם לא נעבור הירדן למלחמה, ונמצא נעבור הירדן ללחום מלחמת ה'. וזהו ואתנו, ר"ל במחשבותינו יהיה, שאחוזת נחלתינו מעבר לירדן תמיד, בין נעבור בין לא נעבור, ונמצא נעבור את הירדן ללחום מלמת ה', ולא בשביל הנאתינו כנ"ל:

פרשת מסעי

אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו ממצרים וכו'. ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'. ואלה מסעיהם למוצאיהם ויסעו מרעמסס בחודש הראשון וכו' ומצרים מקברים וכו'. ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסוכת. להבין בתחילה הקדים מוצאיהם למסעיהם, ואח"כ הקדים מסעיהם למוצאיהם. וגם מה שאמר ויכתוב משה וכו' על פי ה', מה בא ללמדנו בזה שאמר על פי ה', הלא כל התורה שהיה משה כותב אמרו בגמרא (מנחות ל, א) הקב"ה אמר ומשה כותב. וגם דאמר תחילה אלה מסעי, ואח"כ ואלה, ואמרו רז"ל (שמו"ר ל, ג) אלה פוסל ראשונים, ואלה מוסיף על ראשונים, ומה פוסל ומה מוסיף איכא:

ועל מה שאמרו בתחילה אלה, שמשמע פוסל הראשונים, כתוב באור החיים וז"ל, אכן יתבאר עפ"י דברי אנשי אמת שאמרו שהליכת ישראל במדבר, היתה לברר ניצוצי הקדושה שאנס איש הבליעל החונה במדבר השמם, ששם קנה מקומו, מקום נחש שרף ועקרב, ודרכו שם עדת ה' להוציא בולעו מפיו וכו', ובירור זה אין כח בעולם לעשותו, זולת קדושה השלימה וכו', קדושה השלימה היא השכינה וישראל והתורה וכו', ומחברת הכוללת הוא משה רבינו ע"ה וכו', ונסתייעו בעזר אלהי בשכינת שוכן הבירה, ושברו מתלעות עול ובירורו בירור עצום וכו'. והגם שקדמו האבות ודרכו מקומות ועשו חלקם בבירורי ניצוצות, לא הגיעו לגדר זה, ואמר הכתוב עצמו טעם עילוי מסעות אלה תוספת על הראשונים, לפי שהם וכו' ע"ש:

הרי שכתב טעם על אלה לפסול מסעות הראשונים של אבות, ועל ואלה מה שמוסיף על הראשונים לא כתב. ואפשר לומר דהנה כתוב בליקוטי תורה בפרשה זו וז"ל, הנה נזכר בכאן מ"ב מסעות, והוא שיצאו ישראל ממצרים בכח שם מ"ב, כנזכר בפרעה (שמות ו, א) ביד חזקה ישלחם ע"ש, וצריך להבין דבריו:

ואפשר לומר דהנה כתוב (בר"ר א, א) טעם בריאת עולמות היה בשביל ישראל שנקרא ראשית, וגם (עצ"ח שער א' פ"א) שתתגלה מלכותו, כי מדרך הטוב להיטיב, ואם לא ימצא ברואים להיטיב להם, הוא חסר דבר זה, ע"כ ברא כל העולמות. וכתבתי במקום אחר שהכל טעם אחד, שברא עולמות שיתגלה מלכותו, ומי שיקבל מלכותו יטיב לו בכל הטובות, וצופה ומביט עד סוף כל הדורות, ורואה בנשמתן של ישראל שהם יקבלו עליהם מדת מלכותו ויטיב להם, ויתגלה עליהם שלש עשרה מכילין דרחמין: והנה בריאת העולמות היה ע"י שם מ"ב, כמו שכתוב בתיקונים תיקונא רביעאה (יח, ב) קם ר' שמעון על רגלוי ואמר רבון עלמין אפתח עיני לאסתכלא בהון לעילא אבא בארבעין ותרין אתוון דשמא מפרש למנדע כל את ואת על תיקוני' בראשית וכו' והארץ היתה תוהו ובוהו, ואינון אב"ג ית"ץ וכו' ע"ש. וכן כתיב בתיקון שבעין דף קל"ה (ע"א) וז"ל שבעה שמהן דרישא דסלקין למ"ב אינון אב"ג ית"ץ וכו' ונקודא דיניה דנפקין מאלין ראשי תיבין בראשית ברא אלקים את ע"ש:

וידוע מה שכתב האר"י ז"ל בסדר הגדה, שביציאת מצרים היתה חידוש עולמות, ע"ש. ונמצא כמו שבחידוש העולם שהתגלה חסד אל כדי להיטיב לעמו ישראל, שיקבלו עליהם מדת מלכותו. כן ביציאת מצרים התגלה מדת מלכותו, ויצא מדת מלכות דקדושה, ולקה בקליפה עשר מכות להיטיב לישראל, שיכירו אלהותו וידעו כי הוא הבורא כל העולמות בשבילם, שהם יקבלו עליהם מדת מלכותו:

וזה שכתוב ליקוטי תורה, בכח שם מ"ב יצאו ישראל ממצרים, כי בריאת העולמות היה עם שם מ"ב, ובשביל ישראל שהם יקבלו עליהם מדת מלכותו, ויציאת מצרים היתה שנתגלה חידוש העולם פעם שני מדת מלכותו על ישראל להיטיב להם, ונתמלא כוונות בריאה ראשונה שהיה בכח מ"ב אתוון, להיטיב לעמו ישראל, וזהו בכח שם מ"ב יצאו ישראל ממצרים:

והנה מ"ב מסעות שדרכו ישראל במדבר ומקום חניתן, שהיה על פי ה' כשגמרו להוציא הניצוצות הקדושות, שנפלו שם בשבירה במקום נחש שרף ועקרב, והיו מוציאין משם האותיות שנפלו שם, והיינו רסה דפקה קהלתה, וכמו שאמר הרב בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה, כשהיו מוציאן אותיות רי"ש סמ"ך ה"א מהשבירה, ונכתב

בתורה רסה, זה היה תיקונו של אלו אותיות, ונסע למקום אחר, עד כלות המ"ב מסעות: וידוע מה שאמר הרב הקדוש הנ"ל פירוש גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ (כתובות ה, א), כי השם יתברך ברא שמים וארץ והוציא יש מאין, והצדיקים מהפכין ועושין אין מיש, עכ"ד ודפח"ח. וקל וחומר הוא בכאן שגדלה מעשיהם יותר ממעשי שמים וארץ, כי בדרכם מ"ב מסעות במקום נחש שרף ועקרב, הוציאו המ"ב אתוון שנבראו בהם שמים וארץ, ואנס החונה במדבר ניצוצות קדושות מן מ"ב אתוון שנפלו שם במדבר, וכשדרכו ישראל הוציאו משם, וכמו שכתוב בספר מפעלות אלהים בשם המדרש, ושם מפורש שבכל הנסיעה מהמ"ב נסיעות, איזה אות משם מ"ב שייך לנסיעה זו ע"ש, ופשיטא שגדלה מעשיהם ממעשי שמים וארץ:

וזה שאמר ויכתוב משה את מוצאיהם, כלומר שכתב המ"ב אתוון שנברא בהן שמים וארץ, שבכח מ"ב אתוון יצאו ישראל ממצרים, והמ"ב אתוון היה מוצאיהם של ישראל ממצרים, וזה כתב משה המ"ב אתוון שיהיו למסעיהם של ישראל, במ"ב חניות שהיו ישראל חונים במדבר, שהם יוציאו המ"ב אתוון שנפלו שם ניצוצות קדושות מהם במדבר, ויגביהו הניצוצות קדושות שנפלו שם, ועל כן תרגום אונקלוס על מסעי מטלנוי, וכן למסעיהם למטלניהון, וכן בכולן ויסעו ונטלו, והוא לשון נשיאות והרמה, שהיו ישראל מרימים משם הניצוצות הקדושות, כמו וינטלם וינשאם (ישעיהו סג, ט), וכן פירוש התרגום אונקלוס בפרשת יתרו ואשא אתכם על כנפי נשרים, ואטלית יתכון, הרי שהוא לשון נשיאות והרמה:

וכשהוציאו ישראל המ"ב אתוון שנפלו שם בשבירה במדבר, גדלה מעלתם, והיה על פי ה', כי כשהצדיקים עושין רצון קוניהם, אמר הקב"ה מי מושל בי צדיק (מועד קטן טז, ב), וזהו על פי ה', שהיו מושלים על פי ה', שהיו מבטלין גזירות שיצא מפי ה'. וזהו שאמר ואלה בתוספת וא"ו, ואלה מסעיהם למוצאיהם, כלומר שמסעיהם הם ניצוצות קדושות שהוציאו ישראל במסעיהם, הוא מוסיף על מוצאיהם, היינו מ"ב אתוון שברא השי"ת שמים וארץ עמהם, שהיה כח מוצאיהם של ישראל, ומסעיהם של ישראל הוא מוסיף על מוצאיהם, שהם הוציאו אלו ניצוצות מהמ"ב אתוון מהקליפות, וגדלה מעשיהם יותר ממעשי שמים וארץ:

ועל כן כתוב אח"כ ויסעו מרעמסס בחודש הראשון בחמשה עשר יום לחודש וכו', ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור וכו', ואח"כ אמר ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסוכת. ולכאורה הב' פסוקים ויסעו מרעמסס בחודש הראשון וכו'

ומצרים מקברים הוא מיותר, ודי בזה שאמר אח"כ ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסוכת:

אלא לפי שאמר שמוצאיהם של ישראל ממצרים, היה ע"י שם מ"ב, וזהו כתב משה למסעיהם של ישראל, הודיעו הכתוב שיציאת מצרים היתה כמו תחילת הבריאה, שנתגלה חסד אל הראשון שקודם בריאת העולמות להיטיב לישראל. וכן ביציאת מצרים יצאו ישראל בחודש הראשון נקרא אביב, שהוא מורה השפעה מחסד עליון למטה, כסדר שצירוף הוי"ה של ניסן הוא כסדר, ונקרא אביב הוא ג"כ כסדר השפעה מלמעלה למטה, אלף ואח"כ ב', ואח"כ יו"ד של שם הוא חכמה, ואח"כ בי"ת הוא בינה, וזהו צירוף של אביב, להורות השפעה כסדר מלמעלה למטה:

ובחמשה עשר לחודש שכבר נתגלה שני אותיות ראשונות של הוי"ה, ובכח ה"א ראשונה שהיא בינה עלמא דחירות, יצאו ישראל ממצרים, מפני שיציאת מצרים היתה גם כן חידוש העולם, שנתגלה מדת מלכות על ישראל ע"י העשר מכות, שהכה לקליפה, ובא עשר מכות על מצרים, ובהתגלות מדת עשירית של מדת מלכות, והכה למצרים מכות בכורות, ומצרים טרודים בקברות מיתת הבכורות, ויצאו ישראל ביד רמה ממצרים, כי בינה מנה דינין מתערין, והיו הדינין על מצרים, ולישראל נתגלה חידוש העולם, ונתגלה מלכותו עליהם, ונתגלה כוונות הבריאה להיטיב להם, ובשבילם נברא העולם בשם מ"ב להיטיב להם, והם יקבלו מלכותו עליהם, ובכח שם זה יצאו כנ"ל : או יאמר ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם וכו'. מה שאמר בראש הפסוק בתחילה מוצאיהם ואח"כ מסעיהם, ואח"כ הקדים מסעיהם למוצאיהם:

ונראה דהנה רש"י ז"ל כתוב בפירושו בפסוק ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני וז"ל, מה תלמוד לומר לחזור ולפרש מהיכן נסעו, והלא כבר כתוב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו, אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני, מה ביאתן למדבר סיני בתשובה, אף נסיעתן מרפידים בתשובה, ע"כ:

ועיין בפרשת יתרו מה שכתבתי פרושו, מה שהחליט ואמר שביאתן למדבר סיני היה ודאי בתשובה, שאתה מקיש גם כך נסיעתן מרפידים אליו עיין שם . ועל פי פשוט יש לומר, שהודיענו שנסיעתן מרפידים היתה בתשובה, כי כל דבר שבקדושה צריך הכנה והזמנה במעשה ובדיבור, ואם כן כיון שביאתן למדבר סיני על כרחן היה צריך להיות בתשובה, כדי לקבל תורה באחדות, כן היה להם הכנה והזמנה בדיבור ובמעשה בתחילת נסיעתן מרפידים, שרוצים לנסוע למדבר סיני, ולשוב שם בתשובה שלימה לקבל התורה, וכפי הכנתם שעשו ברפידים כדי לשוב אל ה', כן היתה תשובתם במדבר

סיני: והנה זה שהקשה רש"י ז"ל, מה תלמוד לומר לחזור ולפרש והלא כבר כתוב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו, זה הקושיא בעצמה קשה בכל המסעות, כיון שכתוב בכל המסעות היכן היתה חנייתם בתחילה, מסתמא משם נסעו ומה צריך לחזור ולפרש מהיכן נסעו, ולהזכיר מסע הראשונה, כמו ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסוכת, ויסעו מסוכת ויחנו באיתם וכו', כיון שהזכיר שהיתה חנייתן בסוכת, מסתמא משם נסעו, והוה ליה למימר ויסעו ויחנו באיתם, ולמה הזכיר ויסעו מסוכת, וכן קשה בכל המסעות:

וצריך כן לתרץ כנ"ל, כי בכל המסעות שהיו נוסעים ישראל, היו להוציא ניצוצות קדושות מהשבירה שבמקום חנייתם, והיה צריך להם הכנה והזמנה בדיבור בעת נסיעתם ממקום חנייתם שרוצים לנסוע למקום חנייתם השניה, כי היה ידוע להם בתחילת נסיעתם ממקום חנייתם המקום שישכון הענן שם ויהיה שם מקום חנייתם: כמו שכתבו במדרש הובא בספר מפעלות אלקים דף מ"ה, כד נטלו ישראל מרעמסס, לא ידעון אי ינטלון לסוכת או לקהלתה או למסרות ופקיד מדברנא דעמא דינטלון לסוכת, ועיין שם בכל המסעות כן היה, שמתחילת נסיעה היו יודעים מקום חנייתם, והיו להם הכנה בעת נסיעתם ממקום חנייתם למקום חנייתם השניה, וכפי כח הכנתם והזמנתם, כן היה פעולתם במקום חנייתם השניה:

וזהו שאמר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם, כלומר שכתוב משה בתורה מקום מוצאיהם, כדי לנסוע למקום חנייתם השניה, על פי ה', כלומר שבמקום מוצאיהם כדי לנסוע למקום לחנייתם השניה היה שורה עליו פי' ה', הכנתם והזמנתם בדיבור לנסוע למקום חנייתם השניה להוציא משם ניצוצות הקדושות שהיו שם בשבירה. ואלה מסעיהם למוצאיהם, כלומר שהיו מסעיהם תלוי במוצאיהם, כפי כח הכנתם והזמנתם שהיו להם בעת מוצאיהם ממקום חנייתם כדי לנסוע למקום השניה, כן היה פעולתם שם, ולפיכך כתוב בכל המסעות וחנייתם המקום שיצאו משם, כדי לנסוע לחנייתם השניה: וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר. מהר ההר תתאו לבא חמת והיה תוצאות הגבול צדדה (לד, ז-ח). עיין פירוש רש"י ז"ל, תתאו לשון סיבה. ואפשר לומר דרך מוסר, דידוע מה שאמרו רז"ל (סוכה נב, א) שבע שמות ליצר הרע, יואל קראו צפוני שנאמר (יואל ב, כ) ואת הצפוני ארחיק מעליכם, על שם שהוא צפון וטמון בלבו של אדם:

והנה דרך היצר הרע, כשרואה לאדם שהוא חזק מאד ביראת ה', ואי אפשר לו לפתותו, אז מעלה בלבו שהוא צדיק גדול וחזק ביראת ה', וכיון שנופל לגדלות, אז הוא יכול

להסיתו על כל עבירות שבתורה, דהנה אמרו רבותינו ז"ל בקדושין דף ל' (ע"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו, שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, שנאמר אלהים לא יעזבנו בידו. וזה שנפל לגדלות אין לו עזר מהשם יתברך, כי אמרו רבותינו ז"ל במסכת סוטה דף ה' (ע"א), שאמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם, כי תועבת ה' כל גבה לב, וממילא בא לכל עבירות שבתורה בהסתת היצר הרע :

וזהו שאמר זה יהיה לכם גבול צפון, זהו גבולין של היצר הרע, מן הים הגדול, כי ידוע שמדת יראה נקרא ים, וזהו מן הים הגדול, מי שהוא מדרגת יראה גדולה, תתאו לכם הר ההר, כלומר יסבב שיבא אל גדלות שהוא הר ההר, שההר הזה גבוה מכל ההרים (במדב"ר יט, טז), וכן נדמה בדעתו שהוא במדריגת יותר גבוה מכולם: מהר ההר תתאו לבוא חמת, על דרך שאמרו רבותינו ז"ל שם בסוטה דף ד' (ע"ב) באדם שיש לו גדלות כאלו כפר בעיקר, ובודאי יעבור על כל עבירות שבתורה, וזהו מהר ההר תתאו לבוא חמת, כלומר מי שהוא בבחינת גדלות הנקרא הר ההר, אז יכול לבוא לידי עבירות, והשי"ת שונא אותו, כי תועבת ה' כל גבה לב:

והיה תוצאת הגבול צדדה, כי מי שהוא בגדלות גדול הוא שנא לבריות, כמו שכתב התוספות יום טוב באבות במשנה כ"א פרק ד', שאין שנאוי לבריות כמו הרודף אחר הכבוד עכ"ל, וכיון שהוא שנא לבריות, מחלוקת רבה עליו, ומבקש לצדדים שיחזיקו עמו, וזהו והיו תוצאת הגבול צדדה, שיבקש אחר הצדדים שיחזיקו עמו:

פרשת דברים

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף וכו' (א, א). איתא במדרש (דברים רבה א, ו) דברים הוא מלשון דבורה, מה דבורה הזו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים, כך הן דברי תורה וכו' :

ונראה דאמרינן בגמרא נדרים דף פ"א (ע"א) אמר רב יהודא אמר רב, מאי דכתיב (ירמי' ט, יא) מי האיש החכם ויבן את זאת, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, דכתיב (שם, יב) ויאמר ה' על עזבם את תורתי. ולהבין למה החכמים והנביאים לא הבינו טעם הדבר על מה אבדה הארץ, עד שהוצרך הקב"ה לגלות הטעם:

ונראה דאמרינן בגמרא דיומא דף נ"ד (ע"א) תנא רבי יהודא אומר חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודא, שנאמר (ירמי' ט, ט) על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר

קינה כי נצתו מבלי איש עובר ולא שמעו קול מקנה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו, בהמה בגימטריא חמשים ושתים הווי, ותנא רבי יוסי אומר שבע שנים נתקיימה גפרית ומלח בארץ ישראל, ואמר רבי יוחנן מאי טעמא דרבי יוסי, אתיא ברית ברית וכו':

והנה כבר כתבתי פירוש לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה (פסחים נ, ב), כי האדם אין צריך לראות רק שיהיה לו יראת ה' בשלימות, היינו יראה תתאה, שלא יפול לתאות העולם הזה, אשר הוא מכוחות היצר הרע, ולא יוכל לעבוד השי"ת אם ידבק ח"ו ברע, אבל מקודם שבא ליראה זו צריך להיות לו יראת עונש, היינו יראת הגוף, דהיינו שיקיים מצות הבורא, וגם יזהר מלא תעשה מחמת יראת עונש, ומזה היראה יבא אח"כ ליראת ה' , יראה תתאה, שנברא העולם בשביל זה, כי כמו שהגוף הוא מלבוש אל הנשמה, כן יראת הגוף היינו יראת עונש הוא מלבוש ליראת ה':

ובאמת יראת עונש הוא שלא לשמה ואינו עבודה כלל עפ"י השכל, כי עובד את עצמו , רק אעפ"כ נקרא צדיק שאינו גמור אם מקיים התורה והמצות מחמת עונש, כמ"ש (מכות כד, א) בא חבקוק והעמידן על אחת, וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב, ד). וזה העובד מיראת עונש יש לו ג"כ אמונה. וזהו לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות שלא לשמה, היינו בתחילה יעבוד מחמת יראת עונש, היינו שלא לשמה , ומתוך יראה זו בא לשמה, ליראת ה':

ועיין בפרשת בראשית (ד"ה או יאמר בראשית ברא אלהים) מה שכתבתי על פירוש רש"י ז"ל בפסוק (א, יא) תדשא הארץ דשא וכו' עץ פרי, שיהא טעם העץ כטעם הפרי, והיא לא עשתה כן, אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא ונתקללה עכ"ל. מה שייכות חטא הארץ אל האדם שיאמר השי"ת לאדם ארורה האדמה בעבורך:

שהשי"ת צוה לארץ שתוציא אילנות שיהא טעם העץ ופריו שוים, היינו שיהא תוכו כברו, וכמו טעם הפרי הבאה משרף האילן הפנימי כן יהיה טעם העץ בחוץ, ואם הארץ היתה מוציא כך, גוף האדם אשר לקח מן הארץ היה ג"כ תוכו כברו והיה תמים, וכתיב (דברים יח, יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך, והיינו שיהא תוכו כברו, ונמצא היה הגוף ג"כ מסייע אל הנשמה לעבוד השי"ת ולעמוד נגד היצר הרע, וטובים השנים מן האחד, אבל כשחטאה הארץ ולא עשתה כך, ונמצא אדרבה הגוף מסייע אל היצר הרע, ולא היה כח באדם לעמוד נגד היצר והגוף, וזהו גרמה הארץ, ע"כ אמר השי"ת לאדם ארורה האדמה

בעבורך, שהיא גרמה לך. וע"כ פי' רש"י ז"ל לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא ונתקללה עבור גוף האדם אשר ממנה, שלא היה להגוף יראת עונש וע"כ חטא:

וזהו פירוש המדרש (איכה רבה פתיחתא ב) שאמר השי"ת הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו, כלומר שלא היו עובדים את הש"י רק את עצמם, ואת תורתי שמרו, מחמת יראת עונש היו באים אח"כ לעבדות השי"ת מחמת יראת ה' כנ"ל:

וזהו פירוש דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים על מה אבדה הארץ, כלומר למה נגזר על הארץ שיהא נצתו מבלי עובר ולא שמעו לקול מקנה מעוף השמים ועד בהמה נ"ב שנה, וגם נתקיימה שבע שנים גפרית ומלח בארץ ישראל, ולמה נגזר על הארץ כך מחמת חוטאים היושבים עליו, ולא היו חכמים ונביאים יודעים הטעם, עד שפירשו השי"ת ויאמר ה' על עזבם את תורתי, וכמאמר המדרש שפרשתי הלואי אותי עזבו, שלא היו עובדים אותי רק את עצמם, ואת תורתי שמרו מחמת יראת עונש, יראת הגוף, והם עזבו את תורתי ג"כ, ולא הי' להם אף יראת עונש הגוף. וזהו מחמת חטא הארץ, על כן לקתה ג"כ בעת החורבן:

ועל שלקתה הארץ נ"ב שנה אפשר לומר, כי ידוע (עץ חיים שער מב פרק ד מ"ק) שהשם השורה בעולם העשיה הוא שם ב"ן , הוי' במילוי ההי"ן גימ' ב"ן , וע"כ לקתה הארץ עבור חטאה נ"ב שנה, שהיא גרמה לחומר האדם שלא יהיה לו יראת עונש כאשר ראוי להיות לגוף:

וזהו פירוש הכתוב באיכה (א, ט) טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה ותרד פלאים וכו', טומאתה היה בשולי ה' אחרונה, מדת יראה, וסוף מדת יראה ה' אחרונה יראת ה' היא יראת הגוף, שהוא כסא אל יראת ה', שם היה טומאתה בסוף, שלא הי' להם יראת עונש , היינו לא זכרה אחריתה, העונשים שיבואו עליהם מחמת העבירות, ולא הי' להם אף יראת עונש, ועזבו את התורה לגמרי, לפיכך ותרד פלאים, היתה הירידה פלאים, נפלא ומכוסה, שלא היה יודע שום נביא טעם לירידה כזו, שהוצרך הקב"ה לגלות הטעם בעצמו:

והנה כתוב הושע ב' (פסוק יח), ביום ההוא תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי, לשון אדנות, היינו שלא יעבוד השי"ת מיראה, רק יקראו אותו אישי, לשון חיבה. והנה מי שעובד השי"ת מיראה, ולומד התורה ומקיים מצות מיראת עונש העובר על דברי תורה, וגם להשיג הטוב הנאמר בקיום התורה, הוא העובד עצמו להשיג הטוב ולהרחיק הרע והעונש מנפשו, וזה נקרא בחי' בעל על דברי תורה, שעושה הכל להנאתו:

וזהו שאמר המדרש מה הדבורה זו דובשה לבעלה וכו' כך הן דברי תורה, כלומר מי שהוא בבחי' בעל על דברי תורה, מניח לו דובשה ומשיג כל הטוב בקיומן ומרחיק הרע ממנו, ועוקצה לאחרים ממנה לגמרי ואינם מקיימים אף מיראת עונש: והנה הרב הקדוש בוצינא קדישא מוה"ר דוב בער זללה"ה אמר פי' הפסוק (ישעי' מ, ג) קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסילה לאלהינו, דהנה קול ודיבור הם יחוד, וחשיבות הקול כשהוא בדיבור ומדבר דיבורים בקול, אבל קול בלא דיבור אין לו חשיבות כלל, וקורא לשון חשיבות, כמו (במדבר א, טז) קרואי עדה. וזהו קול קורא, חשיבות של הקול, כשהוא במדבר, בתוך הדיבורים, אז יש לקול חשיבות, ואז כשהקול בתוך הדיבור אז הוא יחוד , וזהו פנו דרך ה'. ואמר אח"כ ישרו בערבה, כשהאדם הוא בערבוב ואין יכול להיות יחוד קול ודיבור, ואין לו דרך ה' לעשות יחוד, עכ"פ תישרו בערבה, כשאתם בערבוב שתתן עכ"פ מסילה לאלהינו עכ"ד ודפח"ח: ואנו נאמר לפי דרכינו היותר למטה במדריגות התחתונים מאד, ישרו בערבה, כשהמדריגות התחתונים הם בערבוב השכל, עכ"פ תראו מסלה לאלהינו הוא דין, כלומר שתקיימו עכ"פ התורה והמצות מחמת יראת עונש:

וז"ש אלה הדברים, דברי תוכחות, אשר דיבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה, כשהיה בערבוב השכל הי' להם לעשות עכ"פ מסילה לאלהינו ולקיים המצות מחמת יראת העונש, ולא כן עשו, כשהי' בערבה בערבוב השכל, מול סוף, הלכו נגד יראת עונש, שהוא סוף עולם היראה תתאה יראת ה', ולא קיימו אף בשביל יראת עונש, רק עברו לגמרי על ד"ת, וכמו שמנה כל המקומות:

בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה זאת לאמר (א, ה). מלת לאמר אין לו פירוש, כי כבר כתב למעלה אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. וגם דאמר באר את התורה הזאת, כאלו מראה באצבע הזאת:

ואיתא במדרש (במדבר רבה יט, ב) הובא בספר מ"ע בפסוק הזה וז"ל, התורה נדרשת במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא, וזהו מואב גימטריא מ"ט, והיינו דכתיב (משלי ב, ד) אם תבקשנה ככסף וכמ"ט מונים אז תבין יראת ה' עיין שם מ"ש ודפח"ח: ונראה דכבר כתבתי כמה פעמים מ"ש שבריאות העולמות הי' כדי שתתגלה מלכותו ויראתו היא נקרא ארץ , וע"כ ברא האדם מעולמות העליונים והלבישו במלבוש ארץ ככל הנבראים, ושיעשה מעשה כל הנבראים בקיום עולם הזה, שזה הוא תענוג היצר של קיום עולם הזה, ולעבוד בזה השי"ת, ולא להנאת עצמו, למלאות תאותו עם היצר ככל הנבראים, וע"כ הוא צריך להיות תמיד ביראה תתאה, שלא יפול למטה ככל ברואי עוה"ז להתענג

בתענוגי היצר, ואם רואה שכבר נכשל, יעשה תשובה, ונקראת תשובה תתאה . וזהו היראה נק' אשה יראת ה', שהיא בבחי' עולם העשיה: וזהו סוף מעשה, שנבראו כל העולמות בהשתלשלות בשביל יראה זו, ובמחשבה היתה תחלה, היינו בחכמה שהיא ראשית המחשבה, כמ"ש (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, ולשון הזוהר (רעיא מהימנא ח"ג רנח, א) אבא יסד ברתא. וע"כ אמרו במשנה (אבות ג, יז) אם אין חכמה אין יראה, אם אין יראה אין חכמה, שניהם קשורים זה בזה, כי בחכמה יסד ארץ, והאדם אין צריך להשתדל רק שיהיה לו יראה תתאה בשלימות, וממילא בא לו אח"כ מדת אהבה :

וע"כ כתוב בהקדמת תיקונים (תיקו"ז ה, ב) מאן דאית ביה יראת ה', אייתי ליה לידי ענוה, דהיא שכינתא עילאה, דיראת ה' עקב לגבה, ודא דרגא דמשה עייי"ש . כי מפני שיש בו יראת ה' יראה תתאה, ועושה תשובה אם רואה שכבר נכשל באיזה דבר, ובא לו אח"כ מדת אהבה ועושה תשובה מאהבה, וע"כ בא אל בינה אימא עילאה, דיראת ה' עקב לגבה, וכשבא לשם ע"י תשובה מאהבה, וזה העולם הבינה היא דבוק לחכמה ולא מתפרשין (זוה"ק ח"ג ד, א), ממשיך זה העולם על האדם הזה חכמה דלא אשתמודע אלא בבינה, וכן הוא בתיקונים (תיקו"ז סג, ב) ובכוונת האריז"ל (פרי עץ חיים שער השבת פרק יט) בזמירות שבת בשיר המעלות אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים עיי"ש :

וכל השתנות היא ע"י חכמה, כמ"ש הרב הקדוש הנ"ל פירוש וחילופיהן בגולם (אבות ה, ז), כל התחלפות היא על ידי יו"ד חכמה שהיא גולמא, וע"כ כיון שבא זה אל בינה עם תשובה מאהבה, נתחלף מזדונות ונעשו זכיות:

וזהו פירוש אייתי ליה לידי ענוה שכינתא עילאה ודא דרגא דמשה , כי אמרו רז"ל (ראש השנה כא, ב) מ"ט שערי בינה נמסרו למשה, שנאמר (תהלים ח, ו) ותחסרהו מעט מאלהים, ובאמת אמרו משה זכה לבינה ולחכמה, והיה בן י"ה, בן של חכמה ובינה, כמ"ש בתיקונים (תיקו"ז לא, ב) תיקונא תמני סרי בתחילתו בדיבור המתחיל קם ר' שמעון וכולהו חברייא וכו' :

ואפשר לומר שהתורה נמסרה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים של טומאה, והבחירה לאדם לאחוז במדת יראה ולהפריש בין טומאה לטהרה, ויהא יראת ה' תמיד על פניו שלא יפול בטומאה, ולעשות כפי התורה הנדרשת במ"ט פנים טהור, ולהזהר במ"ט פנים של טומאה שיהיו טמאין אצלו, ולא יכשל בהם, וביראה ובבחירה זו נמסרה למשה, ומשה זכה בעצמו על ידי בחירתו ויראתו שהיה מביא אותה היראה אל בינה, תשובה עילאה, דיראת ה' עקב לגבה, והיה ג"כ דבוק אל חכמה, והיה בן י"ה :

וזהו פי' הפסוק בארץ מואב, היינו ביראה הנקרא ארץ מואב, שהיראה נלקח מן מואב, מאב, היינו מן חכמה נלקח היראה תתאה, כי חכמה נקרא אב, וזהו הואיל משה, ופי' רש"י ז"ל הואיל התחיל, כי היראה תתאה הוא השער הראשון, והתחיל לבאר התורה הזאת, היינו התורה של יראה הנקרא זאת, לאמר, כלומר שבמדת יראה ותורה של מדת יראה הנק' זאת, מזה יבואו אל לאמר, היינו עולם התשובה בינה הנקרא לאמר, כי כל אמירה הוא בלב, וכמ"ש בליקוטי תורה פרשת יתרו בפסוק כה תאמר לבית יעקב וז"ל, ואח"כ להבין אמרי בינה הרי אמירה בבינה עכ"ל. וכיון שיבואו עם מדת היראה אל בינה, מזה יזכו לחכמה אשר משם נלקח מדת יראה:

ואפשר לומר שע"כ נקרא ספר זה משנה תורה, וכמ"ש בגמרא (ברכות כא, ב) אעפ"י שלא דרש סמוכים, במשנה תורה דרש, מפני שהספר הזה ביאר משה מתורה של זאת, של מדת היראה הנק' ארץ, הנלקח מואב, מן חכמה הנקרא אב, וחכמה נקרא משנה, וכמ"ש הרב הקדוש מוה"ר דוב בער זללה"ה מפני שהחכמה היא שני למלך המחבר יש עם אין , ועל כן נקרא חכמה בכר, כי אותיות בכ"ר הם שניות ליחידות ולעשירות ולמאות עכ"ד : ואפשר זהו כוונת המדרש על פסוק זה בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר, כלומר שביאר התורה של הזאת, היינו התורה של זאת הנלקח מאב שהיא חכמה, והיראה והתורה של זאת, שהתורה נדרשת במ"ט פנים טהרה, ונלקח מן מואב, גימטריא מ"ט, והבחירה ניתנה לאדם שיאחוז במדת יראה ולהפריש בין טומאה לטהרה, ולעשות התורה שנדרשת במ"ט פנים של טהרה, ולהזהר מלהחזיק בטומאה, ולהזהר שיהי' טמאין אצלו מ"ט פנים של טומאה, ושלא לעשותן:

וכשיהיה לו יראה זו הנקרא יראה תתאה תמיד, ויהא תמיד מייחל ומצפה שיבא אליו מדת אהבה, וכמו שכתבתי פי' הפסוק (תהלים קמז, יא) רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו, בזו היראה רוצה ה', שיהא ירא ה', ומצפה ומייחל שיבא אליו מדת אהבה:

והיינו דכתיב (משלי ב, ד) אם תבקשנה ככסף, ולא אמר כזהב שהוא יותר יקר מכסף, כי לשון בקש הוא לשון חפיצה ורצון, וזהו אם תבקשנה במדת יראה ככסף שהיא מדת אהבה, וכיון שיזכה שיבא אליו מדת אהבה אז יבא לעולם התשובה מאהבה הנקרא בינה, וכמו שבספירות עומר מ"ט יום, שאנחנו סופרים ומתקנין השבע מדות בכלל ובפרט ע"י התשובה, ובשבועות נזכה לבא לעולם החמשים משערי בינה שהוא דבוק אל חכמה, וכמ"ש האר"י ז"ל בסדר אגדה שזכרתי כמה פעמים:

וזהו וכמ"ט מונים, כלומר שנבא אח"כ ונזכה אל בינה, עולם התשובה, עלמא דחירות, שבו יצאו ישראל ממצרים, וכמו שכתב (שמות יג, יח) וחמשים עלו בני ישראל מארץ

מצרים, ונלקח מהם הארה זו תיכף, וצוה להם לתקן המ"ט מדות בכללן ובפרטן על ידי תשובה בימי הספירה, וביום חג השבועות יום החמשים באים ע"י תשובתם אל בינה, עולם שיצאו ממצרים, וזהו כמ"ט של מונים, היינו מ"ט מדות שנתקנו בימי הספירה: וזהו אז תבין יראת ה', יבא יראת ה' אל הבינה, שהוא דבוק אל חכמה, אשר משם נלקח היראה וכנ"ל. ונמצא הצדיקים מביאים היראה תתאה שהוא בעולם העשיה, אל האי"ן, שהוא חכמה מאי"ן תמצא (איוב כח, יב). וזהו (כתובות ה, א) גדולים מעשי הצדיקים ממעשי שמים וארץ, כאשר כתבתי בשם הרב הקדוש הנ"ל : ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה (א, ו). להבין מה שייך מלת לאמר בכאן. ונראה דכתוב בזוהר פרשת ואתחנן (ח"ג רסא, ב) וז"ל, ואת תדבר אלינו (דברים ה, כג), לא בעינן בתוקפא עילאה דלעילא, אלא מאתר דנוקבא ולא יתיר עכ"ל . וע"כ אמר השי"ת ומי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי וכו': והנה האדם בעבודתו ובתפלתו צריך להביא עולם היראה שהוא עולם התחתון עולם הדיבור, לשרשו, עולם המחשבה הנקרא בינה לבא, כמ"ש בתפילת אליהו ז"ל (תיקו"ז יז, א), בינה לבא ובה הלב מבין וכו'. והנה לשון אמירה שייך על מחשבה שבלב, כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך וכו':

וז"ש ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב, ר"ל שהמשיך עולם הדיבור הוא עולם היראה, אלינו בסיני, כמ"ש השי"ת ומי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי וכו', אבל כוונתו היתה לאמר, ר"ל שתעלה עולם הדיבור אל עולם המחשבה הנקרא לבא. וזהו רב לכם, כמו (במדבר טז, ז) רב לכם בני לוי, כלומר אם תרצו תהיו במעלה גדולה ויתירה אם תהיו במדת קטנות. וזהו שבת בהר הזה, כי אמרו רז"ל במסכת מגילה דף כ"ט (ע"א), למה תרצדון הרים גבנונים (תהלים סח, יז), למה תרצדון עם סיני, כולכם בעלי מומין אתם אצל סיני עיי"ש , וע"כ בחר השי"ת בסיני ומאס בגדולי הרים, על שהקטין עצמו. ואיתא בזוהר פרשת חיי שרה (ח"א קכב, ב) מאן דאיהי זעיר הוא רב, ומאן דאיהי רב איהי זעיר:

וז"ש רב לכם, אם תרצו תהיו במדריגת רב, אבל שבת בהר הזה, כלומר שתהיו שבתכם תמיד בהר הזה מדרגת קטנות, תהיו במדריגת רב. ולפי שאמר למעלה שיבוא עולם הדיבור אל עולם המחשבה הנקרא בינה שהוא עולם הענוה, ע"כ אמר רב לכם כנ"ל: ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואתן אותם ראשים עליכם וכו' (א, טו). פי' רש"י ז"ל וז"ל, אנשים חכמים וידועים, אבל נבונים לא מצאתי עכ"ל. וצריך להבין הלא לפי השתלשלות עשר ספירות כתר חכמה בינה, חכמה יותר גבוה, ולמה חכמה מצא ובינה לא מצא:

ונראה ע"פ לשון הקדמת תיקוני זוהר (ה, ב), דרגא תמינאה ביראת ה' וכו', וענוה קטירא בדחילו, הדא הוא דכתיב (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה', מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה, דאיהו שכינתא עילאה, דיראת ה' עקב לגבה, ודא דרגא דמשה וכו', ובגין דיראה עקב לגבה, אוקמוה מארי מתניתין יראה מלתא זוטרתי לגבי משה עכ"ל. הרי דשכינתא עילאה, בינה עולם התשובה, הוא עולם הענוה: ואפשר משום כשבא לשוב אל ה' באמת באהבה, ורואה בשפלותיו, כשזוכר חטאיו ומתודה עליהם, ומקיים וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נא, ה), ומתחרט עליהם, ולבו נשבר תמיד כשזוכר חטאיו תמיד, ועיניו לנוכח יביטו את אשר עשה ופגם בקדשי שמים, וע"כ הוא תמיד בענוה ושפלות, ואמר שזהו דרגא דמשה שהיה מקיים וחטאתי נגדי תמיד ממש, והיה רואה תמיד בשפלותיו ומתחרט עליהם. ועל כן היה שפל רוח בפני כל אדם, כמו שהעיד עליו הכתוב (במדבר יב, ג) והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה:

וזהו שאמרו רז"ל (ראש השנה כא, ב) משה זכה לבינה, כנ"ל, שהיה תמיד בעולם התשובה ורואה תמיד שפלותיו ומתחרט עליהם, ומחמת זה היה עניו מאד מכל האדם, שלא היה אחד כמוהו שיהיה תמיד בעולם התשובה ויראה תמיד בשפלותיו ויתחרט עליהם:

ועל כן נבונים לא מצא, שלא מצא בישראל אחד שיהיה תמיד בבינה עולם התשובה לקיים ממש וחטאתי נגדי תמיד ויתחרט עליהם, ואעפ"י שחכמים מחכמה מצא, נבונים שיהיו תמיד בעולם התשובה לא מצא. וזהו מה שאמרו חז"ל בברכות דף ל"ד (ע"ב) מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין. וע"כ נבונים לא מצא כנ"ל: ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון (א, יח). לכאורה הפסוק מיותר לגמרי כי מה בא ללמדנו:

ואפשר לומר לפי שאמר למעלה אל ראשי בני ישראל אשר הם עיני העדה, להשגיח עליהם לגדור גדר ולעמוד בפרץ, ואם יהיה בישראל ח"ו מקום פרוץ יביאו אותם אל התשובה, שזהו דרגא דמשה שזכה לבינה, ואתפשטותיה בכל דרא ודרא ובכל צדיק עד ס' רבוא להביאם כולם לתשובה , ואי אפשר לשום אדם בישראל לעשות תשובה שלימה, עד שנותנין לו משמים חלקו של משה, ואז הוא שב בתשובה שלימה, ועל ראשי בני ישראל מוטל הדבר לעמוד בפרץ להחזיר את העם בתשובה :

וזהו סתירותא דבר נש בימי רעה ח"ו, וכמו שכתוב בתיקונים (תיקו"ז צד, ב) תיקון שתין ותרין וז"ל באמצעיתא, ובמאי נסתר בר נש מאלין דינים דלא שלטין עליה, בתיובתא, הדא הוא דכתיב (תהלים צא, א) יושב בסתר עליון, דא אימא, דאיהי סתר עליון מינה

דא חכמה, דלא אשתמודע אלא בה' עכ"ל. וזהו והדבר אשר היא עולם התשובה הנקרא 'אשר', יקשה מכם, שיהיה קשה לכם להחזיר העם בתשובה, תקריבון אלי ושמעתיו, ואני אביא אותם אל עולם התשובה הוא עולם השמיעה:

ואמר האיך יביאו אותם אל התשובה, ואצוה אתכם, לשון התקשרות , כלומר שאני אקשר אתכם בעת ההוא, בעת שהנוקבא שולט, שהוא דינין, את כל הדברים, ודבור הוא קשה, אשר תעשון, 'אשר' היא בינה , כלומר שהם יעשו תשובה ויסתירו בעת ההיא, שהדינין שולטין יסתירו בתשובה, ובדבר הזה שיעשו תשובה אני אתקשר עמכם כדי להביאם לתשובה:

ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו וכו' עד בואכם עד המקום הזה (א, לא). ונראה דידוע דאי אפשר לאדם לבוא לשום מדריגה אם לא בעזר השי"ת, והנה האדם בעומדו להתפלל, צריך לחשוב שהשכינה שהוא עולם הדיבור מדבר בו דיבורים לפני עולם המחשבה, ומביא עולם הדיבור לעולם המחשבה הנקרא בינה בלי שום פעולה, כמ"ש (שמות יג, יח) וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים . וע"כ נקרא פסח, לשון דילוג, על שם גדלות קודם לקטנות כמ"ש האר"י ז"ל (שער הכונות דרוש ב' וג' מדרושי הפסח) :

וזה שאמר מקודם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם, ר"ל שבאת תיכף לעולם המחשבה בלי שום פעולה ועשיות המצות, כמ"ש (יחזקאל טז, ז) ואת ערום ועריה . כך עתה, ובמדבר אשר ראית, ר"ל הדיבורים אשר הבאת לעולם המחשבה, וידוע כי 'אשר' נקרא בינה, עולם המחשבה , וחכמה נקרא ראיה כי הוא בחינת עינים , וחכמה ובינה הם תרין ריעין דלא מתפרשין:

וזהו שכתוב ובמדבר אשר ראית, ר"ל הדיבור אשר הבאת אל עולם המחשבה הנקרא בינה, ולחכמה הנק' ראיה, זה לא משלך, אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו, ומגביה אותו עד תחת הקורה, שבוודאי אי אפשר לתינוק בעצמו להגיע לשם, כך אתם לולא עזר השי"ת לא היה אפשר לכם לבוא למדריגה, להביא עולם הדיבור למקום גבוה כזו. וזהו בכל הדרך וכו' עד המקום הזה, ר"ל עד בואיכם למדריגה כזו שאתם עכשיו, הכל הוא מאתו יתברך:

ולפי המשל הנ"ל יבין האדם שלא יתגאה ח"ו בשעת העבודה, כשיראה שאומר דיבורים ובוקע רקיעים, כי לפי המשל הזה, התינוק שיש לו דעת ומבין שהוא בעצמו אינו יכול להנשא ולהגביה את עצמו עד תחת הקורה, בוודאי הוא נזהר מאוד בשעת הגבהת אביו למקום גבוה שלא יכעיס כלל לאביו, ופשיטא שלא יעשה לאביו שום מעשה אשר לא

יוכל אביו לסבול אותו, כי אם יעשה לאביו בשעת הגבהתו מעשה אשר לא יוכל אביו לסבלו, יפיל אותו ע"כ לארץ ויסוכן ח"ו:

כן בשעת העבודה, כשהקב"ה מנשא להאדם שיוכל לדבר דיבורים וילך במקום גבוה, אם יתגאה ח"ו בזה, ואז אמרו רז"ל (סוטה ה, א) שאין אני והוא יכולין לדור, וח"ו נסתלק ממנו עזר השי"ת, ואז ח"ו נופל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, אלא אדרבא כשמקרב עצמו יותר למעלה, יוכל להרגיש יותר בשפלותו ולראות כי אין בלתו, ואם יראה על עצמו קטרוגים שאינו יכול לילך עוד למעלה, אז יהיו חטאיו נגדו תמיד ויתחרט עליהם, וכשיראה בשפלותיו מחמת עונותיו יוכל לעלות יותר למעלה: אוכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם (ב, ו). ולהבין הלא בשילוח המלאכים אל סיחון (פסוק כח) אמר בלשון היפוך, אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי:

ונראה, דהנה רש"י ז"ל בפרשת מקץ (בראשית מא, נו) כתוב שלשון שבר הוא לשון מכר ולשון קנין. ונראה דבאמת הוא לשון שבירה ממש, רק שהוא שם מושאל אצל קנין, כי אמרו רז"ל (ברכות ה, א) מוכר עצב והלוקח שמח , ומפני שהוא עצב שייך בו לשון שבירה, שהוא מוכרח למכור, ושם מושאל הוא. ונמצא לפעמים שהמוכר אינו חפץ למכור, רק מפני שהלוקח נצרך מאוד לדבר זה, ומצד רחמנות הוא מוכר לו, ונמצא שייך בו לשון שבירה מצד הלוקח ולא מצד המוכר, כי אינו מוכרח למכור, וע"כ פירוש רש"י ז"ל שמצינו לשון שבר לשון מכר ולשון קנין:

והנה בכאן באדום שצוה השי"ת שלא להתגרות בו, כמ"ש אל תתגרו וכו', וגם שמצוה השי"ת שלא להראות בפניהם כעניים כאלו אתם צריכים לקנות, כמ"ש רש"י ז"ל (פסוק ז) על פסוק כי ה' אלהיך ברכך, וז"ל, לפיכך לא תכפרו את טובתי להראות כאלו אתם עניים, אלא תראו עצמיכם עשירים עכ"ל. ולפיכך הזהיר אותם לבל יכרחו את בני שעיר לקנות מהם, הן שלא ידחקו אותם בחזקה לקנות מהם, כי הזהיר שלא להתגרות בהם, וגם שלא להראות בפניהם כעניים שיהיו מוכרחים למכור מצד הרחמנות, אלא כתוב אוכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם, ר"ל אם יהיה השבירה מהם, שיהיו הם חפיצים למכור בשביל הממון, תקנו מהם, וגם מים תכרו, תקנו מאתם, ר"ל הכל יהיה מאתם, שיהיו הם חפיצים למכור בשביל כסף הפדיון:

אבל אצל סיחון שמצוה השי"ת החל רש והתגר בו מלחמה, לפיכך שלחו אליו שימכור להם בחזקה, אפילו שהם אינם רוצים למכור יהיו מוכרחים למכור להם, מחמת שהם חפיצים לקנות לצרכם, לפיכך אמרו בלשון הזה אוכל בכסף תשברני, ר"ל מחמת שבירת

חסרוני תמכור, ומים בכסף תתן לי, ומלת לי לכאורה מיותר, אלא ר"ל תתן לי לצרכי, בשביל שאני צריך תמכור, אפילו אם אין אתה צריך למכור בשביל הממון, תמכור ע"כ בשבילני, וכדי להתגרות אמרו כן:

היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך (ב, כה). להבין מלת שמעך הוא מיותר, והול"ל אשר ישמעון. וגם הנו"ן של ישמעון הוא מיותר, והול"ל אשר ישמעו:

ונראה דהנה שמעתי מפי הרב הגאון החסיד מוהר"ר לוי יצחק נ"י אב"ד דק"ק בארדיטשב שע"כ נקרא הכשפים בלשון תרגום חרשיא, דהנה האדם צריך להיות דבוק בשורשו עולם המחשבה הנקרא בינה, שהוא עולם השמיעה , ולהאמין כי כל הפעולות והנהגות בעולם הזה התחתון הוא משם, והנה אלו מכחישין פמליא של מעלה (סנהדרין סז, ב) , ואינם מאמינים בה', ומאמינים בכשפים שלהם, עוקרין עצמם מן השורש עולם המחשבה עולם השמיעה הנקרא בינה, וע"כ נקראין חרשיא, לשון חרש, היפך עולם השמיעה עכ"ד ודפח"ח:

והנה בנוסח שמונה עשרה של ראש השנה ובכן תן פחדך וכו', כתב האריז"ל (שער הכוונות דרוש ו מדרושי ראש השנה) פחדך גימטריא יב"ק ע"כ. והנה השם יב"ק גימטריא אהי"ה הוי"ה אדנ"י, כי הנהגה שהוא מעולם המחשבה הנקרא בינה הוא אהי"ה, ה"א ראשונה של הוי"ה, ומשם אל הוא"ו של הוי"ה שהוא הוי"ה, ומשם אל ה"א אחרונה, אדנ"י מדת מלכות, וזהו מעבר יבק :

וזהו אחל תת פחדך, ר"ל שיהיה הנהגה של מטה מן פחדך, הוא אהי"ה הוי"ה אדנ"י גימטריא פחדך, ויראתך תהיה על פני העמים תחת כל השמים, ר"ל אשר הם תחת המזלות אשר הוא למטה משמים, ובידו ית' לשדד כל המערכות וכל המזלות, אשר ישמעון, לשון הבנה, ר"ל שהם יבינו שמעך שאתה יונק מן השורש שהוא עולם השמיעה הנקרא בינה, ורגזו וחלו מפניך. וע"כ כתב ישמעון בנו"ן, ר"ל שהם ישמעו ויבינו ש'נו"ן' 'שמעך' שהוא הבינה, משם תקבל השפעתך, ועי"ז ורגזו וחלו מפניך:

פרשת ואתחנן

ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר (ג, כג). מלת לאמר אין לו פירוש: ואפשר לומר, דהנה לשון אמירה נופל על מחשבת הלב כמו שכתבתי כמה פעמים , וידוע (זוה"ק רעיא מהימנא ח"ג קכב, א) דעולם התשובה הוא בינה, ומשה רבינו נענש שנגזר עליו שלא יבא לארץ, כמו שכתב (במדבר כ, יב) יען לא האמנתם בי וכו', ומחמת חטא זה נגזר

עליו שלא יבוא לארץ, ורצה לתקן חטא זה בתשובה, וידוע לו כי אי אפשר לעשות תשובה שלימה בלעדו ית', כמו שתקנו בשמונה עשרה שאנו מתפללין, השיבנו אבינו וכו' והחזירינו בתשובה שלימה לפניך, כי הוא הנותן יד לפושעים ועוזרם לשוב אליו. וע"כ התפלל תפילות כמנין ואתחנן, אפילו בעת ההוא שהיתה בחי' דין הרבה, והפציר בתפלה אל ה' לאמר, שיעזור לו השי"ת שיבוא אל עולם התשובה ולתקן עד שורשו:

ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (ג, כו). מה שאמר כפל לשון רב לך אל תוסף דבר וכו', עיין באור החיים שכתב כמה פירושים : ויש לפרש, דהנה כוונת משה רבינו ע"ה שרצה לכנס לארץ כדי לקיים מצות התלוים בארץ, כמו שכתוב באור החיים (פסוק כה) ובשאר ספרים (סוטה יד, א). ואיתא בזוהר פרשת חיי שרה (ח"א קכב, ב) שאמר ריש מתיבתא מאן דאיהו זעיר איהו רב ומאן דאיהו רב איהו זעיר, והתורה העידה על משה רבינו שהיה עניו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה (במדבר יב, ג):

וזהו שאמר הש"י אליו מה שאתה מתפלל לכנס לארץ, בודאי אין כוונתך בשביל שתהיה ראש על ישראל ויאריך גדולתך, הלא רב לך שאתה ממעט עצמך, ומאן דאיהו זעיר איהו רב, וזהו רב לך, ובודאי אין חפצך בגדולה וכבוד. ואם כוונתך לעשות רצוני ולקיים מצות התלוים בארץ, אל תוס, דבר אלי, כי אין רצוני וחפצי שאתה תקיים מצוות אלו התלויים בארץ, ותעשה רצוני וחפצי בזה כשתקיים ולא תדבר אלי עוד בדבר הזה:

לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמור את מצות ה' אלהיכם וכו', עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך וכו' (ד, ב-ג). וצריך להבין הסמיכות של עיניכם הרואות, ומה נתינת טעם הוא:

ונראה דאמרו בגמרא ברכות דף ל"ג (ע"א), אפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק, אבל עקרב פוסק, והלשון קשה, למה אמר אפילו נחש כרוך על עקבו, וקבע מקום האיך שהנחש כרוך, דהיינו על עקבו, לא יפסיק, הלא גם אם הנחש כרוך בשאר מקומות בגוף גם כן אין צריך להפסיק:

ונראה דהנה החסיד בעל חובת הלבבות (שער אהבת ה' פ"ו) מביא מעשה בחסיד אחד שהיה ישן במדבר, ושאלו אותו האיך לא יראת מחיות רעות, והשיב בוש אני מהבורא יתברך שיראני מורא זולתו. ופירוש הדברים, מפני שהחסיד הזה היה מקבל על עצמו מדת יראה מדת מלכותו ית' בתמידות, והי' ירא תמיד מן השי"ת בלבד, וע"כ לא היה ירא משום נברא, כי אי אפשר לשום אדם להזיק ולעשות שום דבר בלתי רצון השי"ת, והרבה

שלוחים לפניו להיטיב ולהרע, ומבלעדו אי אפשר לשום נברא לא להיטיב לזולתו ולא להזיק ח"ו לזולתו. ועל כן נקרא מדת מלכותו מדת יראה א"ת, ר"ת של א"ת, א'ל ת'ירא משום דבר בלעדו ית', שצריך אתה לירא תמיד מפניו: ואמר בלשון בוש אני מהבורא ית', כי היראה הוא הבושה, כמ"ש (דברים כ, טז) למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו . כי היראה היא שמירה מן היצר הרע, שהוא מחשבות גדלות המביא לידי חטא, וכמ"ש כמה פעמים באריכות , ומקרא מלא (דברים ח, יד) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וכו'. וכשמקבל עליו מדת מלכותו ויראתו תמיד, הוא נשמר מן הגדלות ומן היצר הרע, וכמ"ש (שם יז, יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו וכו', לבלתי רום לבבו מאחיו: והטעם, כיון שמקבל תמיד יראתו ומלכותו, ולית ליה מגרמיה כלום בשום מעלה ברוחניות ובגשמיות, והכל של ה' יתברך שנתן כל המעלות במקום שרוצה יתברך, ואין מעלה זו של אדם שלקח מעצמו שיתגאה בזה:

וזהו (משלי א, י) אם יפתוך חטאים אל תובא, כלומר אם יפתוך חטאים לעבור עבירה, אל תאבה, ור"ת אל תאבה היא א"ת, מדת יראה, כלומר החזק עצמך היטיב במדת יראה הנקרא א"ת, והיא שמירה מן הגדלות, היינו היצר, ולא תשכח את ה' אלהיך, ואז ושמרת את מצות ה' אלהיך, והיראה תתאה נקרא בושה כמ"ש, וגם יראה עילאה יראה הרוממות, היינו חכמה, כי החכמה היא בחי' יראה הרוממות , שירא מן האי"ן שלמעלה :

ועל כן פירוש רש"י ז"ל בפרשת דברים (א, יג) על פסוק הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וכו', פירוש רש"י ז"ל על מלת חכמים, כסופים, כי חכמה היא יראה הרוממות ובושה תמיד מן האין שלמעלה:

וזהו פי' אפילו נחש, היינו יצר הרע, כרוך על עקבו, היינו שכרוך על יראה שלך הנקרא עקב, כמ"ש (משלי כב, ד) עקב ענוה יראה, כלומר אם היצר הרע רוצה לפתותך שיעבור עבירה, ורוצה להעביר ממך מדת יראה הנקרא עקב, לא תפסוק מיראתך, והחזק והתאמץ מאוד ביראתך, ולא תאבה ולא תשמע אליו, כמ"ש אם יפתוך חטאים אל תאבה: אבל עקרב פוסק, ומדת יראה נקרא בי"ת , וזהו אבל עקרב, היינו עקר בי"ת שלך, כלומר אם אין יראתך חזקה, וכבר עקר היצר הרע היראה שלך לגמרי, ומוכן אתה ח"ו לחטוא לשמוע אל היצר הרע ולעבור עבירה, וכשתראה בעצמך כך שאתה במדרגת עקר בי"ת, שכבר עקר היצר הרע הבי"ת שלך, היינו היראה, אז תפסיק מיראתך של הקב"ה ותאחז במדת יראה ובושה של בני אדם, שלא תעבור עבירה מחמת בושת של בני אדם, כמו שאמרו בגמרא דקדושין דף פ"א (ע"א) אצל רב עמרם שראה בעצמו שרוצה לעבור

עבירה, וצעק נורא בי עמרם, שיבוא בני אדם, ומחמת שיהא לו בושה בפניהם לא יחטא ולא יעבור, וזהו אבל עקרב פוסק:

והנה באור החיים כתב בפרשת בלק (במדבר כה, ד) בפסוק וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב וז"ל, ונראה לפרש, שהכתוב יעיד סיבת הזנות, שהיתה לפי שיצאו העם לטייל חוץ למחנה ישראל, ושם נמצאו בנות מדין וכו', ושטים לשון טיולים, כמו שפי' רש"י ז"ל (במדבר יא, ח) שטו העם וכו', אין שיט אלא לשון טיול, וזה סיבת ויחל העם לזנות. ועל פסוק (שם, ב) ותקראן לעם לזבחי אלהיהן פירוש וז"ל, כי מלבד מה שהיו הולכין אחד אחד אצלם לזנות, הוסיפו לקרות להם שילכו בכנופיא לזנות עיי"ש: נמצא בדבר זה שהלכו העם כשקראו להם בנות מואב לזנות בכנופיא, בדבר זה עקרו היראה שלהם מן השי"ת לגמרי, גם שלא ליבוש לעבור עבירה בפני בני אדם, כי אדרבה הלכו דוקא לעבור עבירה בכנופיא של בני אדם, וע"כ ויחר אף ה' בישראל: וזהו פי' הפסוק באיכה א' (פסוק ט), טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה, ופי' רש"י ז"ל שם טומאתה בשוליה, כלומר חטאתיה גלויין הרבה, עשאתן בגלוי עכ"ל. כלומר כיון שעברו עבירה שלהם בגלוי, ועקרו מעצמן מדת יראה לגמרי מליבוש לעבור עבירה בפני בני אדם . וזהו מחלל שבת בפרהסיא, כלומר שהוא מחלל שבת מדת יראה בפרהסיא, ולא זכרה אחריתה, שמא יבא עליהם שיבושו בעבירות שעברו, אלא סברו שהם יהיו תמיד בהפקירות, ועקרו מדעת מדת יראה מעצמם לגמרי, וע"כ ותרד פלאים, היתה ירידה שלהם ג"כ בפלא:

וזהו לא תוסיפו על הדבר, היינו על מדת יראה שנקרא דבר, לא תוסיפו על צוואת השי"ת כמו שהוסיפה חוה, עד שאמר לה הנחש כשם שאין מיתה בנגיעה וכו' (בראשית רבה יט, ג) . ולא תגרעו ממדת יראה, רק לשמור את מצות ה' ולהחזיק במדת יראה ולא יעבור:

וזהו עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור וכו', ודקדק לומר אשר הלך, היינו כשקראו להם בנות מואב שיבואו אצלם ויעברו העבירה בכנופיא, וכל האיש אשר הלך אצלם לעבור עבירה בכנופיא, ועקרו מעצמם מדת יראה לגמרי, השמידו ה' אלהיך וכו', אלא תחזיק במדת יראה בחוזק ולא יעבור, ופשיטא שלא יחלל שבת בפרהסיא כנ"ל:

ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום (ד, ד). ונראה דהנה הרב המפורסם בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה אמר, כי האדם יכול לפעול בדיבורו ולהמשיך טובה, אף לפי הנראה הוא רעה, כמו נחום איש גם זו (תענית כא, א), ע"י שאמר גם זו לטובה היה ממשיך לשם טובה, ונעשה מרעה טובה גדולה עכ"ד : ואמרתי זהו פי'

הפסוק (שיר השירים ד, ג) כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה, דהנה מצינו בדברי רז"ל שח"ו יוכל ג"כ להמשיך להיפך ח"ו לרעה, כמו שאמרו רז"ל בכתובות דף ח' (ע"ב) לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. ונמצא יוכל האדם להמשיך בשפתיו או מדת חסד כאשר ידבר טוב, או ח"ו מדת גבורה כאשר ידבר רע . ואמרו רז"ל ביומא דף ס"ז (ע"א) שהיו קושרין חוט השני על פתח אולם והיה מלבין, וזהו סימן שנמחל עונותיהם של ישראל, כי גוון לבן הוא בחי' חסדים, ולהיפך הוא מדת הדין, אם היה נשאר אדום מדת גבורה:

וזהו כחוט השני, שהיו קושרין בפתחו של היכל אם היה לבן הוא בחי' חסדים, ולהיפך ח"ו הי' בחי' דין, כן שפתותיך, שתוכל להמשיך בשפתים חסדים או ח"ו להיפך, וכשתדבר דברים טובים תמשוך הכל טובה וחסד, או חס ושלום להיפך תמשוך בחי' דין, וזהו ומדברך נאוה, ע"כ תראה שיהיה דיבורך נאוה, שתדבר טוב תמיד ולא תוציא מפיך דבר רע, ותמשוך טוב בדיבורך כנ"ל:

וידוע שהוי"ה הוא רחמים, ואלהים הוא בחי' דין, וזהו שאמר ואתם הדבקים בה', ר"ל שהוי"ה מדת רחמים אלהיכם, ר"ל אעפ"י שתהי' אלהיכם בחי' דין, אעפ"כ תהיה תמיד דבוק בהוי"ה מדת רחמים, ותאמר שהיה טובה גדולה ורחמנות מאת השי"ת, ועי"ז תמשיך לשם טובה גדולה, וזהו חיים כולכם, ר"ל חיים של כולכם יהי' היום, כי יום הוא בחי' חסדים, כמ"ש (תהלים מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו, עי"ז שתהי' דביקים תמיד בהוי"ה מדת רחמים, אעפ"י שתהי' בבחי' אלהיכם, תמשיך לשם בדיבורכם חסדים, ויהי' חיים של כולכם תמיד בחסדים, וזהו היום כנ"ל:

ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ וכו' (ד, ה). להבין מלת כן הוא מיותר, והיה די באומרו לעשות בקרב הארץ. וגם להבין מלת ראה, מה ראיה שייך בה:

ונראה דהנה הרב הקדוש המגיד זללה"ה אמר על מה שאמרו רז"ל בכתובות דף ה' (ע"א) גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דהנה השי"ת ברא עולמו והוציא יש מאין, והצדיקים מפשיטין הכל מן הגשמיות וממליכין על הכל השי"ת, ועושין הכל בדחילו ורחימו במוחין גדולים, ומביאין הכל לחכמה ובינה הנק' שער אין, ונמצא עושין מיש אין עכ"ד :

וידוע מ"ש בזוהר (ח"א קכא, א) כי אורייתא מחכמה נפקת, וחכמה נקרא ראיה, כי הוא בחי' עינים . וז"ש ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר וכו', ר"ל מחכמה הנקרא ראיה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר וכו', כי אורייתא מחכמה נפקת. לעשות כן, ר"ל ותעשו אתם כן, ותכניסו כל הדברים הגשמיים לשורשם לחכמה, בקרב הארץ

אשר וכו', ר"ל אף בדברים הגשמיים מאוד, שהוא בטבור הארץ , אעפי"כ כולם בחכמה עשה, ועיין מ"ש בזוהר (ח"א כ, ב) ובמחשבה איתבריאו, כי חכמה אומר ובינה עושה, ועיין מ"ש האריז"ל (פרע"ח שער הק"ש פ"א) , ולפיכך אתה צריך להביא כל הדברים הגשמיים לשורשם, שהם חכמה ובינה שער אי"ן:

ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (ד, ו). להבין הלא החוקים היינו לבישת שעטנז ופרה אדומה ודומיהן, שהם בלי טעם רק חוק וגזירת המלך, ושטן ואומות העולם משיבין ע"ז ומונין את ישראל בשביל החוקים, ואם ישמעו העמים את כל החוקים יאמרו על ישראל שהם עם חכם ונבון, הלא הסברא הוא להיפך: ואפשר לומר, דהנה כתבתי כמה פעמים (פר' אחרי ד"ה את משפטי תעשו) החילוק בין עובד מאהבה לעובד מיראה, שהעובד מיראה עושה רק כפי החיוב, ואם בא לידו המצוה צריך לעשותו תיכף ואינו מחמץ המצוה, כמו שאמרו במדרש (במדבר רבה יט, כז) כל המצות אין צריך לרדוף אחריהם כדי לקיימן, רק מצוה שבא לידך אל תחמיצנה, בר משלום שצריך לרדוף, שנאמר (תהלים לד, טו) בקש שלום ורדפהו. אבל העושה מאהבה, יושב וממתין ומצפה מתי יבוא לידו המצוה ויקיים אותה ויעשה רצון בוראו, וגם עשייתו המצוה שאהבה הוא בחשק והתלהבות גדול, לעשות נחת רוח ליוצרו. ובכל עשיית מצותינו אנו עושין יחוד יסוד ומלכות, וכשעושה מאהבה עושה היחוד בהתלהבות וחשק גדול, ולא כן העושה מיראה, וזהו נראה וניכר בחוש השכל : ונמצא אף בעשיות החוקים שהם בלי טעם, אם עושה החוקים באהבה, ויושב וממתין ומצפה מתי יבוא לידו ויקיימם, עושה יחוד באהבה בהתלהבות וחשק גדול, כדרך העושה מאהבה אף שאינו יודע טעם למה צוה השי"ת על זה, אבל הוא מאמין שהשי"ת צוה על החוקים לעשותם, ועושה רצון קונו, ועושה יחוד בחשקות והתלהבות גדול שזכה לעשות רצון קונו:

ונמצא אף שהעמים משיבין על החוקים ושואלין לישראל הטעם, וישראל משיבין שהם בלי טעם, אבל בראותן שישראל מקיימין החוקים באהבה, וממתינים ע"ז מתי יבא לידם, שיקיימם כדרך העובד מאהבה בחשקות ובהתלהבות גדול, ועושין יחוד גם בחוקים בחשקות והתלהבות גדול, יאמרו העמים שהם עם חכם ונבון, ויודעין מתיקות הטעם של החוקים, וע"כ עושין בחשקות והתלהבות, כי אם לא היו יודעין, לפי שכלם לא היה אפשר לבוא לידי התלהבות וחשקות גדול:

וזהו ושמרתם ועשיתם, כמו (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר, שתמתינו ותצפו גם על החוקים כדרך העובד מאהבה, כי הוא חכמתכם וכו' אשר ישמעון, לשון הבנה,

את כל, וזהו היחוד בעשיית המצוה, שאנו עושין ומחברין את עם כל באהבה ובחשק ובהתלהבות גם בעשיית החוקים, ואמרו שהם עם חכם ונבון ויודעין מתיקות הטעם גם מהחוקים, וע"כ הם עושין בחשקות והתלהבות גדול גם היחוד של החוקים, כי אם לא היו יודעין מתיקות הטעם לא היה באפשרי להם לעשות בהתלהבות וחשקות גדול: וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול (ד, יב). לכאורה תיבת זולתי קול הוא מיותר, שכבר כתב קול דברים אתם שומעים. וגם דמשמעות הענין דתיבת זולתי קול מוסב על ותמונה אינכם רואים, אמר לשון ראיה, ואח"כ אמר זולתי קול משמע דנראה הקול:

ונראה דבאמת הפי' הוא כך, דלמעלה אמר קול דברים אתם שומעים אבל ותמונה אינכם רואים לראות ממי יצא הקול, זולתי קול שהיה נראה, דכתב בסידור האריז"ל במוסף של ראש השנה (שופרות) על פסוק (שמות כ, יח) וכל העם רואים את הקולות וז"ל, מלאכים הנבראים עכ"ל. וזהו שאמר כאן ותמונה אינכם רואים זולתי קול שהיה נראה, ר"ל המלאכים הנבראים מן הקול היה נראה לכל, כמ"ש וכל העם רואים את הקולות : ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (ד, כט). להבין מתחילה אמר לשון רבים ובקשתם משם, ואח"כ אמר לשון יחיד ומצאת: ונראה דאמרו רז"ל ביומא דף ט' (ע"ב) מקדש שני מפני מה חרב, אעפ"י שהיו צדיקים, מפני שנאת חנם, ומפני שעדיין היצר מרקד בינן, על כן האריך הגלות בעו"ה, כמ"ש במקום אחר באריכות. ואמרו רז"ל בסנהדרין דף צ"ז (ע"ב) כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים. כי כשנזכה לשוב אל ה' באמת, ויכיר כל אחד ואחד חסרונו ונגעו, ויהיה לבו נשבר, ממילא יתוקן חטא שנאת חנם, כי כשיכיר בחסרונו לא יגביה עצמו בדעתו על חברו:

כמו שאמר הרב הקדוש בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה שהשי"ת ברא העולמות מארבע יסודות אש רוח מים עפר, והשמים מאש וממים, והם שני הפכים, רק מפני שכולם בחכמה עשית, וחכמה הוא כח מ"ה, ומחמת שכל אחד מהיסודות רואה בשפלותו, אין בו כח להגביר על חברו, וזה הוא קיום העולם עכ"ד ודפח"ח : וידוע שבתחילת התשובה בודאי לא יגיעו לתכלית מעלת התשובה, וזה שאמר בתחילת התשובה ובקשתם משם לשון רבים, ואמר אח"כ ומצאת לשון יחיד, כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך, כשתגיע למעלת תשובה שלימה, אז ומצאת, ע"כ אמר ומצאת לשון יחיד, כי תהיו כולכם בלב אחד כאיש אחד:

ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו ויוציאך בפניו בכוחו הגדול ממצרים (ד, לז). עיין בפי' רש"י ז"ל וז"ל, ויוציאך בפניו, בפני אבותיו, כמ"ש (תהלים עח, יב) נגד אבותם עשה פלא, ואל תתמה על שהזכירם לשון יחיד, שהרי כתבם בלשון יחיד, ויבחר בזרעו אחריהם עכ"ל. והנה רש"י ז"ל רצה לתרץ קושיא והוסיף עוד קושיא, ובאמת גם שם קשה למה אמר לשון יחיד:

ויש לפרש ויוציאך בפניו בכוחו הגדול ממצרים, דהנה יש שני פנים, כענין ישא ה' פניו אליך ויחנך (במדבר ו, כה), ויש ח"ו פנים של זעם, כענין שנאמר (שמות לג, יד) פני ילכו והנחותי לך . ובמצרים כביכול היו שניהם ביחד, דאיתא בזוהר פרשת בא (ח"ב לו, א), נגוף ורפא (ישעי' יט, כב), נגוף למצרים ורפא לישראל . למצרים הי' פנים של זעם ולישראל פנים שוחקות. וזהו ויוציאך בפניו, ר"ל ב' פנים, ר"ל היציאה ממצרים הי' בבחי' שני פנים, לישראל פני רחמים ולמצרים פני זעם: ואשר אמר ויבחר בזרעו, דקאי על ישראל שהם זרעו של יעקב, וכענין שאמרו (בראשית כא, יב) כי ביצחק יקרא לך זרע, ולא כל יצחק, אלא זרעו של יעקב לבד, וזהו ויבחר בזרעו, בזרע וי"ו, שהוא בחי' יעקב :

וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד (ד, לט). להבין דאמר והשבות אל לבבך, אמר לשון לבבך, מורה על שני לבבות, כמאמרם ז"ל (ברכות נד, א) . וגם דאמר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, ודבר ידוע הוא שהשמים לעילא והארץ לתתא, והול"ל כי ה' הוא האלהים בשמים וארץ. וגם דאמר אין עוד, מלת אין עוד אין לו פירש:

ונראה דכתבתי כמה פעמים הטעמים הנכתבים ונאמרים על בריאת עולמות, האחד בשביל ישראל שנקרא ראשית, וגם מדרך הטוב להיטיב, ואם לא היו נבראים בעולם מי יקבל הטובה מאתו ית', וגם כדי שיתגלה מדת מלכותו , וכתבתי כמה פעמים שהכל הוא טעם אחד, כי הוא ית' צופה ומביט עד סוף כל הדורות, וראה נשמתן של ישראל שהם יקבלו עליהם מדת מלכותו ויראתו, עבור התלבשותם במלבוש העולם הזה, וצריכין לעשות כל מעשי ותענוגי העולם הזה ככל הנבראים הממלאים תאותם בתענוגי היצר, אבל לעבוד הש"י עם היצר, ואיזהו גבור הכובש את יצרו (אבות ד, א), שיהא כבוש תחת ידו לעשות בו רצון הבורא ית':

וע"כ צריכין להיות ביראה תתאה, הוא מדת מלכותו ית', שיהיו יראין תמיד שלא יפלו בתענוגי היצר ככל הנבראים, ויבינו שאי אפשר להם לעבוד אותו ית' עם היצר בלעדו ית', שהוא הוא העובד והוא המציל מיצר הרע, כמ"ש (תהלים לז, לב-לג) צופה וכו'

ה' לא יעזבנו וכו'. ויבקש מאתו ית' תמיד ע"ז. וע"כ מדת מלכות הוא עולם התפלה, וכשישראל יקבלו עליהם מדת מלכותו ויראתו ייטיב להם וימשיך עליהם שלש עשרה מכילין דרחמי:

וזהו שנתגלה קודם בריאת עולמות חסד אל, חסד הראשון, להיטב לעמו ישראל, שיקבלו עליהם מדת מלכותו ויראתו בשלימות, ושידבקו במדותיו, ויקבלו עליהם התורה המרומז במדת אל, א' ר"ת אנכי, למ"ד לא יהיה לך, ששמענו מפי הגבורה, ובו כלול כל התורה:

וזהו ג"כ טעם בריאת עולמות בשביל התורה שנקרא ראשית, וכשיקבלו ישראל התורה ומדת מלכותו ויראתו, אז השי"ת ממשיך עליהם שלש עשרה מכילן דרחמי, ונותן מדת מלכותו בידיהם שהם ינהגו כל העולמות כרצונם, כמ"ש (שמואל-ב כג, ג) צדיק מושל יראת אלהים, בשביל יראת ה' שהצדיק מקבל עליו בשלימות נותן לו השי"ת מדת מלכותו, כמ"ש רז"ל במועד קטן דף ט"ז (ע"ב) מי מושל בי צדיק, שהשי"ת גוזר גזירה ומבטלה :

ואמר בלשון מי מושל בי, ב"י דייקא, כלומר שהצדיק הזה הוא דבוק אל אי"ן, היינו בי"ת בינה יו"ד חכמה, שהוא דבוק אל אין ממש, והצדיק הזה שהוא דבוק אל ב"י, זה הוא מושל בי, ומה שהצדיק מושל, הכל הוא על ידי יראת ה' שמקבל עליו בשלימות, ויראת ה' מביא לי' שכינתא עילאה בינה, ומשם נמשך עליו כח חכמה ודבק אל אין ממש. לכן אעפ"י שהוא במקום גבוה מאד, צריך יותר לאחוז ולהתחזק במדת יראה מדת מלכות, ולהבין דלית ליה מגרמיה כלום, והוא יתברך הוא העובד ומעלה אותו למקום גבוה, ונותן בידו להנהיג העולמות כרצונו:

וכאשר אמרתי פירוש המשנה (אבות ו, א) ומלבשתו ענוה ויראה, כי אעפ"י שזכה למדת ענוה, מדה גדולה מאד שאין למעלה, שנשתבח בה משה רבינו ע"ה והאיש משה עניו מאוד (במדבר יב, ג), מזה בעצמו יכול להיות בו גדלות ויפול ח"ו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ע"כ צריך להיות בו גם מדת יראה, מדת מלכות, להמליך השי"ת על מעלה גדולה זו שהוא פעל ועשה זאת, ולית ליה מגרמיה כלום . ואם אין בו בחי' עקב הוא בעל מום, וכן בכאן, אם אין בו בחי' עקב הוא בעל מום, גבר יהיר שהוא בעל מום, כמ"ש בגמרא דמגילה דף כ"ט (ע"א) :

וזהו פירוש וידעת היום, כי בחי' יום הוא בחי' אהבה וחסד, וכמ"ש (תהלים מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו, ואמר שתדע היום בה"א הידוע, היינו חסד עליון הנגלה להיטיב

לישראל שיקבלו עליהם מדת מלכותו ויראתו בשלימות, וזה תדע ותקבל תמיד מלכותו ויראתו, ויביא אותך היראה לידי תשובה, אימא עילאה, בינה:

ואז והשבות אל לבבך, ודרשו רז"ל בברכות דף נ"ד (ע"א) בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע, כי ביצר הרע תעשו תשובה על העבירות, וביצר טוב תעשה ג"כ תשובה על מחשבת עשיית מצות, שלא חשבת בשעת עשיה שהוא יתברך הוא העובד והוא ית' הוא העושה, ולית ליה מגרמיה כלום:

ואמר הטעם כי ה' הוא האלהים, ואלהים בגימטריא הטבע, כלומר שעלה במחשבת ית' לברוא העולם הזה בשביל ישראל ולשכון בתחתונים, ומן ריש דרגין עד סוף כל המדריגות יתגלה מדת מלכותו, וזהו בשמים ממעל, כלומר לעילא מן שמים, היינו מן ריש דרגין, ועל הארץ מתחת, היינו בתחתיות הארץ מקום הקליפות ג"כ מלכותו בכל משלה. וזהו אין עוד, אין בכל המדריגות זולתו יתברך, ולכולן לית להו מגרמיהון כלום, וזהו תדע תמיד שהתגלות חסד עליון היה בשביל זה שיתגלה מלכותו בכל:

או יאמר וידעת היום, דידוע דהאדם נברא מעליונים ומתחתונים, דהיינו נשמה מעליונים, והלבישו במלבוש הגוף מתחתונים, כמ"ש (איוב י, יא) עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידין תסוככיני. וכדי שלא יהיה קנאה במעשה בראשית, וכמו שפי' רש"י ז"ל בפסוק (בראשית ב, ז) ויפח באפיו נשמת חיים, עשאו מעליונים ותחתונים עיי"ש . וע"כ יש בו שני לבבות, לב חכם לימינו ולב כסיל משמאלו (קהלת י, ב), לב חכם מצד הנשמה, היצר טוב הממשיך אותו לפעול חסדים, ולב כסיל משמאלו, הוא היצר הרע אשר היא מדובק אל תאות הגוף, והוא ממשיך אותו לילך אחר תאות העולם הזה, שהגוף נלקח מעולם הזה, ומי שישמע אליו הוא פועל גבורות ודינין:

ונברא האדם בשביל זה במלבוש הגוף מעולם הזה, המתנהג מן הטבע, ולעשות מעשה ותענוגי העולם הזה אכילה ושתיה ושינה ומשגל, כמו בהמה ושאר בעלי חיים של העולם הזה, ולעבוד הש"י בתענוגי העולם הזה, ולקיים בכל דרכיך דעהו (משלי ג, ו), וכמו שכתוב בש"ע או"ח סימן רל"א (סעיף א') :

ואז כשמקיים בכל דרכיך דעהו, ועובד הש"י עם תענוג עולם הזה, זה האדם עושה מן היצר הרע יצר טוב, ועובד הש"י בכוחות היצר הרע המדובק בתענוגי העולם הזה, וזה האדם שעובד הש"י עם היצר הרע, היינו עם ענוגי הגוף, אף כשעושה מעשה הגשמיות הטבעיות להכין צורכי הגוף ופרנסתו, כמו שאמרו (אבות ב, ב) טוב תורה עם דרך ארץ, אף כשעושה משא ומתן כדרך עולם הזה, אינו מאמין בעשיית הגשמיות, רק הוא מאמין שהשי"ת הוא הבורא כל העולמות ומנהיג אותם כרצונו וחפצו: וכמו שהזהיר הכתוב

שלא להאמין בפעולה הגשמיות, ואמרת בלבבך כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל (דברים ח, יח), כי הוא המנהיג עולם הטבעי כרצונו וחפצו, ואם רצונו להיטיב לאדם בעשירות נותן בלבו לעשות זה המשא ומתן, וממציא לו קונים שיקנו ממנו, וחן מקח על מקחו, ונותן חן הסחורה על הקונים, ע"כ הוא מרויח, ואם ח"ו חפץ השי"ת בהפסידו נותן בלבו לקנות סחורה שאינה צריכה כעת, או שאין נותן חן בסחורה בעיני קונים, ע"כ הוא מפסיד:

וזהו ה' הוא אלהים, כי הטבע בגימטריא אלהים, כלומר השי"ת הוא השורה בעולם הטבע ומנהיג עולם הזה הטבעיות כרצונו וחפצו, והאדם הזה המאמין באמת עובד השי"ת גם במשא ומתן בהכינו צרכי הגוף, ועושה משא ומתן עפ"י התורה, ונזהר באונאה וגזל ורמיה ושקר, וזה האדם הוא מקיים כוונת הבריאה, שברא השי"ת האדם, והלבישו במלבוש עולם הזה לעשות מעשיות ותענוגי העולם הזה, שיעבוד אותו במעשה הגשמיות ובתענוגיהן, ובכל עשיית עולם הזה הגשמיות, כי הוא הבורא הגשמיות ומנהגם, וכמ"ש (ויקרא כה, כג) כי לי הארץ:

וזהו פירוש המשנה בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע , כי הוא עובד השי"ת עם היצר הרע המדובק אל כל תענוגי עולם הזה, וזה הוא באדם שהגביר על היצר הרע וכבשו תחתיו, וכמ"ש רז"ל (אבות ד, א) איזה גבור הכובש את יצרו, ועובד השי"ת עם היצר הרע, ובהתמדת העבודה עם היצר הרע עושה מן היצר הרע יצר טוב, וכמו שאמר דוד ע"ה (תהלים קט, כב) ולבי חלל בקרבי, ואז אין לו אלא לב אחד אל השי"ת. וכמו שאמרו (סוכה מה, ב) ישראל באותו הדור אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים. והתנא באבות (ג, א) הזהיר שידע האדם תמיד לפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה:

וזה שאמר הכתוב וידעת היום, כלומר שתדע תמיד ותזכור היום הדין הגדול, והשבות, כלומר שתעשה תשובה, כמו שאמרו (שם ב, י) שוב יום אחד לפני מיתתך, אל לבבך, כלומר שתעשה תשובה ותעבוד השי"ת בשני יצריך ביצר הרע וביצר טוב, כי ה' הוא אלהים, כלומר שהוא שורה בתוך העולם הזה המתנהג עפ"י הטבע, והוא מנהיג הטבע כרצונו וחפצו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, וע"כ צריך לעבוד אותו האדם שנברא משמים וארץ אף בתענוגי העולם הזה, אף ביצר הרע המדובק לתענוג הגוף, והיינו בשני יצריך:

או יאמר וידעת היום וכו', ע"ד (תהלים לד, ט) טעמו וראו כי טוב ה' , שהשי"ת הוא הבורא כל העולמות ומתעלם בהם, ומחיה אותם, ומנהיג אותם כרצונו וחפצו, והדבר

אשר הוא בגשמי הטוב, הוא החיות הבורא ית' המתעלם בו, והוא הוא הטוב, ומה לו לאדם לדבק בתענוג הגשמי שהוא טוב מחמת שיש בו חיות הבורא ית', טוב לו לדבק בעולם התענוג תענוג התענוגים, והטעם אין יכולין לרגוש בחוש המישוש, רק חיך אוכל יטעם לפי שהוא דבר רוחני, וזהו טעמו בכל דבר הגשמי, וראו ותראו כי טוב ה', ר"ל הטוב שיש בדבר הגשמי הוא השי"ת חיותו המתעלם בו, וע"כ טוב הדבר ההוא, אבל אשרי הגבר יחסה בו, ר"ל בהשי"ת ממש תענוג התענוגים שלא לדבק עצמו בגשמי:

וידוע דעולם התענוג הוא בינה הנקרא לבא, כמ"ש בתפלת אליהו הנביא ז"ל (תיקו"ז יז, א) בינה לבא ובה הלב מבין, וכל החסדים ואהבת נקראים ומכונים בשם יום, ע"ש (תהלים מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו. וז"ש וידעת היום, ר"ל כל החסדים ואהבת ותענוגים תסתכל בבחי' הדעת, ולא תאהוב התענוג הגשמי, רק תקשר עצמך בתענוג התענוגים, ותבוא התענוג הזה לעולם התענוגים ממש. וזהו והשבות אל לבבך, ר"ל תשוב התענוג שבתוך דבר הגשמי לעולם התענוג ממש, ותקשר שם בעולם התענוג היא בינה הנקרא לבא, כי ה' הוא אלהים, ואלהים בגימטריא הטבע, ר"ל שהשי"ת הוא מתעלם בכל הטבעיות, בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד מבלעדי טובו, והוא הוא הטוב, ומה לו לדבק עצמו בדבר הגשמי שיש בו חיות ותענוג, טוב לו יותר לדבק בשורש התענוגים כנ"ל:

אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר (ה, ה). להבין מה שאמר אנכי עומד, לשון עמידה. וגם מלת לאמר הוא מיותר, ועיין פי' רש"י:

ונראה דהנה שמעתי ממח' הגאון אב"ד דק"ק פ"פ דמיין על פסוק (כג) קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' וכו', מלת ואת הוא לשון נוקבא, וגם הם אמרו בתחילה רצונינו לראות מלכינו ואח"כ אמרו קרב אתה ושמע, דבאמת הם לא חזרו ממחשבתם הראשון שרצונם לקבל מפי השי"ת בעצמו, דהנביא בעת שהיה מקבל הנבואה מפי השי"ת היה בבחי' נוקבא, ואח"כ כשהיה מגיד לישראל היה בחי' דכר. והם מחמת יראה, כמ"ש (פסוק כא) למה נמות כי תאכלנו האש וכו', הי' רצונם שמשה רבינו ע"ה יקבל הנבואה מפי השי"ת, ובעת שהוא יהיה בבחי' נוקבא שיקבל הנבואה, באותו העת יאמר לישראל, ונמצא מקבלין מפי השי"ת בעצמו רק בבחי' מסך המבדיל. וזה שאמרו ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה', ר"ל בעת שתהיה בבחי' נוקבא, בבחי' התקבלות הנבואה, אז תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה', וכן היה שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה עכ"ד ודפח"ח:

והנה הנביא בעת שמקבל הנבואה נקרא עליה, כמ"ש (שמות כד, יב) עלה אלי ההרה, ובעת שמגיד לעם נקרא ירידה, כמ"ש (יט, כא) רד העד בעם וכו', והנה משה רבינו ע"ה כשהיה בבחי' הנ"ל שהיה מקבל הנבואה, ובאותו העת היה מדבר אל העם כנ"ל, לא שייך בו לא לשון עליה ולא לשון ירידה, רק לשון עמידה, שהיה במדריגה אחת. וזה שאמר אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההוא, ר"ל בעת ההוא הייתי בבחי' עמידה, כמו צינור, להמשיך לכם הנבואה מפי השי"ת דרך מסך המבדיל:

והנה איתא בזוהר פרשה זו דף רס"א (ע"ב) שהשי"ת רוצה שיקבלו ישראל מעולם העליון יותר מעולם המחשבה, וישראל לא היו רוצים לקבל מחמת יראה, ומפני כך לא קבלו רק ממדריגה תחתונה, מדרגת יראה . וזהו מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וכו'. והנה באמת שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה, מדריגת יראה, ומדריגת יראה נקרא דיבור, שהוא מדת מלכות :

וזהו שאמר להגיד לכם, לשון המשכה, להמשיך להם את דבר ה', הוא השכינה מדריגת יראה הנקראת דבר ה', כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר, ר"ל כי יראתם מפני האש ולא רוצים לעלות במדריגה היותר גבוה ולקבל מעולם המחשבה, וזהו ולא עליתם בהר לאמר, כי אמירה הוא בלב הוא עולם המחשבה , ר"ל שלא רציתם לקבל מעולם המחשבה הנקרא אמירה, רק ממדריגת יראה, ואנכי הייתי ממשיך לכם דבר ה' ממדריגת יראה כאמור:

ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך ואשר תרבון מאוד כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש (ו, ג). להבין מה שאמר ארץ זבת חלב ודבש הוא מיותר, וגם אין לו שייכות כלל למה שלמעלה:

ונראה דהנה ידוע (איכה רבה א, לג) דישראל הם המשפיעים חיות אל כל העולמות, כשעובדין השי"ת כראוי, וזהו (תהלים סח, לה) תנו עוז לאלהים , כי הם נותנין כח להשפיע לתחתונים, וח"ו להיפך כשאין עושין רצונו של מקום, אז כתיב (דברים לב, יח) צור ילדך תשי:

והחיות של כל העולמות הוא שם מ"ה, כמ"ש בתפלת אליהו ז"ל (תיקו"ז יז, א) וז"ל, מלגאו איהו שם מ"ה, דאיהו אורח אצילות, איהו שקיו דאילנא בדרועוי וענפוי, כמיא דאשקי לאילנא, ואתרבי בההוא שקיו, רבון עלמין אנת הוא עילת העילות וסיבת הסיבות דאשקי לאילנא בהאי נביעו, ההוא נביעו כנשמתא לגופא, דאיהו חיים לגופא עכ"ל:

והנה ישראל לא קיבלו אז רק מדרגת יראה, כמ"ש למעלה (ה, כה) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה וכו'. וכמ"ש (לעיל בסמוך) בפסוק אנכי עומד בין ה' ובינכם, בשם הזוהר.

וכשעובדין השי"ת במדת יראה כראוי, ממילא בא להם מדת אהבה , ואח"כ כשבא מדת אהבה, אז יכולין למשוך שפע רב וחיות מעולמות העליונים שהם חכמה ובינה: והנה מי שעובד מיראה ולא מאהבה, כשבא לו המצוה הוא מקיים אותה, אבל אינו מצפה וממתין מתי יבוא לידו ויקיימנו, אבל מי שעובד מאהבה, הוא יושב ומצפה על המצות שיקיים אותם. וזהו פי' הפסוק (כד) ויצוינו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלהינו וכו', וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת, ר"ל שאנחנו נצטוינו במדת יראה, ומלת שמר הוא לשון המתנה, כמו (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר. וזהו וצדקה תהיה לנו, זו תהיה לנו לצדקה כי נשמור לעשות, ר"ל נמתין על המצות ונצפה מתי שיבואו לקיימם, כי זהו המדרגות אהבה וכנ"ל : וזהו שאמר ושמרת לעשות, ר"ל שתמתינו ותצפו על המצות לעשות ולקיים במדרגת אהבה, אשר ייטב לך ואשר תרבון מאוד, ומלת מאוד כתיב חסר וא"ו, והוא בגימטריא מ"ה, וזהו אשר תרבון מאד, ר"ל אתם תרבון החיות של כל העולמות בעבודתכם, שהוא שם של מ"ה. כאשר דיבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ וכו', ומלת דבר הוא לשון הנהגה, כמו (סנהדרין ח, א) דבר אחד לדור. ומלת יראה נקרא ארץ, וזהו כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ, ר"ל כאשר הנהיג והמשיך לך מדת יראה שקיבלו ישראל בעת ההוא, כמ"ש למעלה (בסמוך) בשם הזוהר:

זבת חלב ודבש, ואיתא בתרגום יונתן (עה"פ) על מלות ארץ זבת חלב ודבש וז"ל, ארעא דפירהא שמינין כחלב וחלייין כדבש עכ"ל. הרי שמפרש הקרא על מלת חלב שהוא מורה שהוא שמן, וידוע (ח"ג לד, א) דשמן הוא חכמה, ועל מלת דבש הוא מפרש חליין, הוא מתיקת בלשון הגמרא, והוא בינה, עולם התענוג , ומלת זבת הוא לשון זב, וזהו שאמר שהמשיך לך השי"ת מדת יראה הנקרא ארץ, וע"י היראה תוכל לזוב ולהמשיך שפע וחיות מעולמות העליונים, שהם חכמה ובינה, וזהו זבת חלב ודבש, שתוכל לזוב ולהמשיך שפע מחלב ודבש, כלומר מחכמה ובינה כנ"ל, ועי"ז תרבון מאוד כנ"ל:

לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה (ו, טז). ועיין פי' רש"י ז"ל במסה וז"ל, כשיצאו ממצרים שנסוהו במים, שנאמר (שמות יז, ז) היש ה' בקרבנו עכ"ל: ויש לפרש דהזהיר על עובדי ה' באמת, לבל יתגאו ויתנשאו עבור זה שעובדים ה', ולשון תנסו כמו (ישעי' סב, י) הרימו נס, לשון נשיאות. ולשון את הוא כמו עם, וזהו לא תנסו, לא תרוממו את ה' אלהיכם, כלומר עם ה' אלהיכם, בעבור זה שתעבדו את ה', לא תרוממו עמו חלף עבודתכם:

ואמר כאשר נסיתם במסה, ששאלו היש ה' בקרבנו אם אין, ודקדק בזוהר הקדוש פרשת בשלח דף ס"ד (ע"ב) דלא אמר היש ה' בקרבנו אם לא, אלא שהיו רוצים לידע דרגא דילהון השוכן אתם אם ה', אם אין, הוא דרגא עילאה השוכן אתם . והנה מי שאינו רוצה בשום נשיאות עבור עבודה, אינו שואל ומבקש לידע אם הוא באיזה מדריגה, כיון שאינו חפץ בשום התרוממות עבור עבודה, מה לו לידע אם הוא במדרגה: וזהו שאמר לא תנסו את ה' אלהיכם, לא תתנשאו את ה' אלהיכם כנ"ל, ואמר כאשר נסיתם במסה, ר"ל שאמתם רציתם לידע איזה מדריגה שלכם, ולא כן הדרך מי שאינו רוצה בהתרוממות עבור העבדות, כי מי שאינו רוצה בשום התרוממות עבור עבודה אינו חפץ במדריגה, ופשיטא שאינו שואל איזה מדריגה שיש לו כנ"ל:

פרשת עקב

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם וכו' (ז, יב). ונראה דהנה כתוב (י, יב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו, וכתבתי כמה פעמים בשם הרב הגדול בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה שהאדם אינו צריך לראות רק שיהי' לו מדת יראה בשלימות, וממילא בא לו מדת אהבה, כי מדת יראה נקרא אשה יראת ה', ובחי' אהבה הוא בחי' דכר, ודרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, ב) עכ"ד ודפח"ח: ולכאורה אינו מובן, הלא בפסוק זה נזכר ג"כ בחי' אהבה, כמ"ש כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו, וא"כ אפשר שגם ולאהבה אותו שואל ג"כ השי"ת. אבל באמת דבריו אמיתיים ומוכרחים, ועפ"י מה שאמרו בגמרא דברכות דף ל"ג (ע"ב), והוא ברש"י ז"ל בפסוק זה, כי אם ליראה, רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. משמע שגם בחי' אהבה הוא בידי שמים, חוץ מיראת שמים שהוא ביד אדם, ודרשו ממשמעות הלשון כי אם ליראה וכו', וא"כ מה שכתוב אח"כ ולאהבה אותו, זה אינו שואל השי"ת, רק שאמר שהשי"ת שואל מעמך מדת היראה, וכשיהיה לך מדת יראה יבא לך ממילא ולאהבה אותו, כי דרכו של איש וכו' : והנה כתוב בהקדמות תקונים (תיקו"ז ה, ב), דרגא תמינאה ביראת ה' וכו', מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה, דאיהו שכינתא עילאה, דיראת ה' עקב לגבה ע"כ. ואשר קרא לבחי' יראת ה' עקב, כמ"ש (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה', אפשר לומר, דכתבתי כמה פעמים בשם חותני הגאון החסיד מוה"ר ישכר דוב זללה"ה שע"כ נקרא יראה תתאה, שצריך לירא תמיד שלא יפול למטה, דהיינו בתענוגי הגוף ע"ש ודפח"ח:

והנה נראה מהמשלת ספר חרידים (פרק סו) ג"כ יראה זו, שצריך להיות ירא תמיד כנ"ל, שכתב בסופו בדברי כבושים העולם הים סוער והגוף תל עפר בתוכו, והנשמה איש עומד על התל, ועץ החיים נטוי עליו, וצריך להתחזק בעץ החיים שלא יפול בים סוער הוא העולם עיי"ש :

וכתבתי כמה פעמים פי' המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים (שחרית ברכת יוצר אור), ודוד המלך ע"ה אמר בתהלים (כד, א) לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה, היינו שיושבין בתוך האדמה, כי האדם נברא משמים וארץ ביחד, כמ"ש רש"י (בראשית ב, ז) נשמה מעליונים וגוף מתחתונים. וכל זמן שלא יפול הנשמה שהוא האדם בתענוגי הגוף, נקרא ולדרים עליה, שהוא דר על הגוף, וכאשר המשיל בספר חרדים במשל הנ"ל. וכשנפל בתענוגי הגוף, אז הנשמה יושבת בתוך תענוגי הגוף, וכל מגמותיו ושכל הנשמה איך להתחכם ולהתעדן בתענוגי העה"ז. וזהו תבל ויושבי בה, אעפ"כ הכל לה' :

וזה שכבר נפל לתענוגי העולם זה אינו ירא כלל, רק זה שלא נפל לתענוגי העולם ועומד על הארץ ודר עליה, זה הוא מתירא תמיד שלא יפול למטה. ובמה עומדים על הארץ, היינו עם העקב, דהיינו העקב נוגע לארץ. ועל כן המשיל בחי' יראה לבחי' עקב, כי בעוד שהעקב עומד על הארץ, יהיה לו בחי' יראה שלא יפול בתוך תענוגי העולם הזה. ועולם השמיעה הוא בינה , והיא שכינתא עלאה, עולם הענוה: וזהו והיה עקב, כשתהיו בבחי' יראה הנקרא עקב, תשמעון את המשפטים, כי מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה, הוא עולם התשובה, וזהו כשתהיו בבחי' יראה תשמעון המשפטים האלה, ר"ל עם כל המשפטים והמצות תבא אל עולם התשובה והענוה: וגם כשתהיו בחי' עקב, ושמרתם וכו', תבא אל עולם אהבה, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה, וכל שכן ושמרתם וכו', כי החילוק בין עובד מאהבה לעובד מיראה הוא, שהעובד מיראה אם בא לידו מצוה הוא עושה, אבל אינו מחזיר אחריה, כמו שאמרו (מכילתא בא פרשה ט) מצוה הבא לידך אל תחמיצנה, אבל העובד מאהבה ממתין ומצפה מתי יבא לידו ואקיימנה . ולשון ושמרתם, כמו (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר. וזהו כשתהיו בבחי' עקב, ושמרתם ועשיתם אותם, תבא לבחי' אהבה: ואשר אמר והיה עקב, וכל מקום שנאמר והיה אינו אלא שמחה (בראשית רבה מב, ג), אפשר לומר כי בחי' יראה המביא לידי אהבה ולידי מדת ענוה, היינו יראת ה' טהורה, ולא מחמת מרה שחורה, ולא מיראת עונש, שאין בה שמחה, כי יראת השפלות מחמת עונש, או עם התגברות מרה שחורה אינו מביא לידי אהבה , ופשיטא שאינו מביא לידי ענוה, וע"כ אמר והיה עקב זה היראה שהוא בשמחה, זה הוא מביא תשמעון כנ"ל: או יאמר והיה עקב וכו', דהנה אמרו רז"ל

בסנהדרין דף מ"ו (ע"א), בשעה שאדם מצטער השכינה מה הלשון אומרת קלני מראשי וכו' . לפי שהשי"ת רוצה להיטב לברואיו, וע"כ ברא כל העולמות כולם בשביל ישראל, שיקבלו ממנו כל הטוב, וישפיע עליהם כל השלימות מי"ג מכילין דרחמים, כי מדרך הטוב להיטיב, כי יותר משעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק, והאדם הגורם במעשיו מניעת השפע עליו ח"ו, ולהביא עליו ח"ו יסורין, אז הוא צער גדול למעלה:

ואמרו רז"ל (מועד קטן טז, ב) מי מושל בי צדיק, ואמר הרב הקדוש המגיד זללה"ה הצדיק מפני שהוא בבחי' אין יוכל להביא כל הדברים לשורשם לשער אין, ושם נמתקו כל הדינין , ובזה הצדיק גורם שמחה למעלה, שהשי"ת רוצה להיטיב לברואיו: וז"ש והיה כי כל מקום שנאמר והיה אינו אלא שמחה (בראשית רבה מב, ג), ר"ל שיהיה שמחה גדולה למעלה, עקב, כשתהיו בבחי' עקב, בבחי' ענוה, ועי"ז תשמעון את המשפטים, תביא כל המשפטים ודינין לעולם השמיעה, שורש הכל, ושם נמתקו כל הדינין ונתבטלו כל הגזירות:

או יאמר והיה עקב וכו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית וכו', עיין פי' רש"י ז"ל, ושמר ה', ישמור לך הבטחתו:

ונראה לפרש ע"פ מה שכתבתי לעיל (בסמוך) דמי שעובד השי"ת מיראה, כשבא לידו מצוה מקיים אותה, אבל אינו ממתין ומצפה לאמר מתי יבוא לידי ואקיימנה, כמו העובד מאהבה, וזה ושמרתם ועשיתם אותם, כלומר שתמתינו ותצפו על המצות לאמר מתי יבוא לידי ואקיימנה, שתעבדו את ה' מאהבה:

והנה מי שהוא בבחי' העובד מאהבה, בוודאי אינו צריך לזכות אבות, כי הם צדיקים גמורים, כמו שדרשו רז"ל בברכות דף י"ז (ע"ב) על פסוק (ישעי' מו, יב) שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקת ה', שכל העולם כולו נזונין בצדקה והם נזונין בזרוע, כלומר שמגיע להם . ובוודאי אנשים כאלו פשיטא שאינן צריכין לזכות אבות, רק אם רוצים טובה גדולה ונס מפורסם שאין זכותיהן יכולין להשיג טובה גדולה כזו, אז ינתן להם בזכות אבות, אבל בפשטיות טובות האל ית', בני חיי ומזוני, הם נזונין בזרוע, שמגיע להעובדין מאהבה:

וזהו שאמר ושמר ה' אלקיך, כלומר אם אתה תעבוד מאהבה, ותמתין ותצפה על המצות שתקיים אותם, השי"ת ברחמיו יצפה ליתן לך טובות גדולות ונס מפורסם יותר מזכותך, בשביל זכות אבות, ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך, כלומר שיצפה השי"ת שתצטרך לטובות גדולות יותר מזכותך כדי שינתן לך בזכות אבות כנ"ל , ושמרתם ושמר, כמו (בראשית לז, יא) ואביו שמר את הדבר: או יאמר

והיה עקב וכו', ולכאורה הול"ל אם תשמעון המשפטים האלה וכו', ונראה דבא לרמז על עתים הללו עוקבא דמשיחא אשר גבר השקר וכתף סוררת, וכל איש הולך אחר תאות לבו לעשות כרצונו באין בושה וכלימה, מחמת שאין בידינו למחות בידי עוברי עבירה ולבער הרע מקרבינו, ואדרבא הם מושלים על עם דל, ובעת הזאת אם אדם הולך בדרך הישר בדרכי היראה והתורה הוא חשוב מאוד למעלה, ומתפאר בו השי"ת: וז"ש והיה שהוא לשון שמחה, ר"ל שתהיה שמחה גדולה למעלה, עקב תשמעון את המשפטים האלה, ר"ל כשבעוקבא דמשיחא תשמעון את המשפטים האלה, אז יהיה שמחה גדולה למעלה כנ"ל :

או יאמר והיה עקב וכו', להבין תחלה אמר לשון רבים, תשמעון ושמרתם ועשיתם, ואח"כ אמר לשון יחיד, ושמר ה' אלהיך לך וכו':

ונראה, דהנה האדם צריך בשעת עשיות המצוה לקשר את עצמו עם כללות ישראל, כמו שתקנו לומר קודם עשיות המצוה לשם יחוד וכו' בשם כל ישראל, ולקיים ואהבת לרעך כמוך באמת, כי כללות ישראל הם קומה שלימה, וכשמקיים ואהבת לרעך כמוך באמת, ומקשר את עצמו עם כללות ישראל, אז הוא קומה שלימה, אבל אם ח"ו יש לו פירוד לבבות עם אחד מישראל, אז נחסור מהקומה האדם ההוא, ונמצא הקומה בחי' בעל מום , וכל איש אשר בו מום לא יקרב:

ואי אפשר לקשר את עצמו עם כללות ישראל באהבה באמת, אלא אם כן הוא בבחי' אי"ן ומ"ה, כי השי"ת הרכיב ד' יסודות, אש רוח מים עפר, ובראַ עולם הזה, והם מתנגדין, ומחמת שכל יסוד רואה בעצמו בחי' מ"ה ואי"ן, אינו מתגבר על יסוד חבירו ויש להם קיום, וזהו בחי' מ"ה המחבר הכל, וזהו חכמה, כח מ"ה המחברם . וכן באדם כשהוא בבחי' מ"ה אז יכול לקשר את עצמו עם כללות ישראל באהבה באמת, כשרואה תמיד בשפלותיו אינו מתגבר על חבירו, אבל אם הוא בבחי' גדלות אז אינו יכול לקשר את עצמו עם כללות ישראל באמת:

ומלת תשמעון לשון אסיפה, כמו (שמואל-א טו, ד) וישמע שאול את העם, וזהו שאמר והיה עקב, כלומר כשתהיו בבחי' עקב בחי' קטנות, אז תשמעון, כלומר אז תאספו ביחד את המשפטים האלה, כלומר עם המשפטים האלה, כשתעשו אותם, אפילו אחד מכם העושה, תחבר עם כל ישראל ונמצא כולם עושים אותם, ותאספו ותחברו יחד באהבה, ותהיו קומה שלימה, ושמרתם ועשיתם אותם, כשתהיו יחד באהבה. וע"כ כתב ושמר ה' אלהיך לך, לשון יחיד, כי אז תהיו בהתחברות באהבה ותהיו קומה שלימה ביחד, ושייך לשון יחיד ושמר ה' אלהיך לך וכו':

ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה (ו, יד). להבין איך שייך רישא דקרא להכא:

ונראה, דהנה אמרתי פי' הפסוק (תהלים קטו, יב-יג) ה' זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן, יברך יראי ה' הקטנים עם הגדולים, דאיתא בזוהר (ח"א פד, ב) בזמן שבית המקדש היה קיים היו ישראל מקבלין השפע מן השי"ת, והם משפיעין שפע לכל השבעים אומות כדי חיותם , אבל עכשיו הוא בהיפוך, שהאומות העולם מקבלין השפע, ומהם מקבלין ישראל מעט מן המעט . וזהו פי' ה' זכרנו, ר"ל יעשה אותנו כללות ישראל במדרגת דכר המשפיע, כלומר ומכללות ישראל יקבלו האומות כדי חיותם, וזהו יברך את בית ישראל, שהברכה ילך אל בית ישראל, יברך את בית אהרן, שהם יקבלו הברכה ויברכו את בית ישראל:

יברך יראי ה' הקטנים עם הגדולים, על דרך שאמרו רז"ל בסוף מסכת עוקצים, לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, ולשון כלי מחזיק ברכה נראה, דהנה כללות ישראל הם קומה שלימה, והנה ח"ו כשמפריד עצמו מאחד מישראל, נמצא קומת ישראל אינו שלימה, ולמשל אם נותנין מים בכלי ובכלי יש נקב, אז המים זבין לחוץ ע"י הנקב, כך קומת ישראל, אם אין ח"ו שלום ביניהם, אז אין ביכולת קומת נשמת ישראל להחזיק השפע וזב לחוץ ח"ו. וזהו לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל לבד אלא השלום, כשיש שלום ביניהם אז ביכולת קומת נשמת ישראל לקבל השפע לעצמם:

וזהו יברך יראי ה', הם כל ישראל שהם יראי ה', יברך אותם בשלום, וזהו הקטנים עם הגדולים ביחד, ולשון עם הוא נטפל ומחובר, כלומר שהקטנים יהיו נטפלים ונכנעים אל הגדולים, ולא שהקטנים ירימו ראש נגד הגדולים, אלא יכירו שפלותם, ואז יכולין היראי ה' לקבל הברכה לעצמם:

וזהו שאמר ברוך תהיה מכל העמים, כלומר אתה תקבל הברכה, אף מכל העמים תקבל הברכה, ואתה תשפיע להם כדי חיותם. לא יהיה בך עקר, כלומר הכהנים המקבלים השפע ומשפיעין ליראי ה' כלל ישראל, לא יהי' בכוונתם ובמחשבתם שום שמץ פסול הנראה לעצמם, ואז יהיו בבחי' עקר שאינו מוליד ואינו יכול להשפיע. ועקרה, כלומר ביראי ה' כללות ישראל יהי' ג"כ אחדות גמור, ואז יכולין לקבל השפע, ולא יהיו בבחי' עקרה שאינה יכולה לקבל השפע, אלא יהיו באחדות גמור, ואז יכולין לקבל השפע לעצמם:

או יאמר ברוך תהיה וכו', דאיתא במדרש רבה (דברים רבה ג, ו) לא יהיה בך עקר, לא יהיה תפלתך עקרה, כלומר שיקובל תמיד תפלתך:

והנה אמרתי פירוש יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (דברים לב, ח), כלומר שהשי"ת הי' מציב שבעים אומות בשביל שיהא ניכר בהירות ישראל , כי אם לא הי' בעולם אלא ישראל בלבד, אם היו רואין רשעי ישראל היתה מאוסה לפני השי"ת, אבל כשרואין האומות, רואין בהירות ישראל, אף המדריגות תחתונות שבהם מוסרין נפשם באהבה על קדושת שמו ית', אבל באומות העולם אם בא עליו שום צרה יקצוף באלהיו, ונמצא לישראל ראוי שיבא עליהם כל הברכות וכל הטוב, וכל מה שישאלו ויבקשו מאת השי"ת, בני חיי ומזוני, בלי שום קטרוג, כי אעפ"י שאינם כל כך, הלא לכל העמים יש להם בני חיי ומזוני לרוב, ופשיטא לישראל שנודע קדושתם ובהירתם כשרואין העמים : וז"ש ברוך תהיה, יגיע לך כל הברכות, אפילו שאינו כדאי כל כך, אעפי"כ יהי' לך כל הברכות, מכל העמים, שיש להם בני חיי ומזוני לרוב, ופשיטא שיהיה לך, ועל כן לא יהיה בך עקר וכו', ר"ל לא יהיה תפלתך עקרה, ויקובל תמיד תפלתך עבור זה בלי שום קטרוג, וכל שאלתך ינתן לך:

ונשל ה' אלהיך את הגוים האלה מפניך מעט מעט לא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך חית השדה (ז, כב). להבין בתחילה אמר ונשל ה' אלהיך וכו', ואח"כ אמר לא תוכל כלותם המשמעות שהם יכלו את הגוים. וגם הלא בשבעה עמים כתיב (דברים כ, טז) לא תחיה כל נשמה, ואסור לכלותם מעט מעט, רק בפעם אחת, מה שימצאו בעת המלחמה מוזהרין עליהם שלא יחיו אותם. וגם בפסוק הקודם נמי משמע הכי, וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבוד הנשארים והנסתרים מפניך, משמע מה שרואה אותן מוזהרין שלא יחיו. וגם אמר (במדבר לג, נה) והיה אשר תותירו לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם וכו':

ונראה דכתבתי באבות (ג, ב) פי' המשנה הוי מתפלל בשלמה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, עיין שם באריכות, וכאן אכתוב קצת בקיצור, שבחי' יראה הוא מדת מלכות נקרא יראה תתאה, ויש יראה עילאה אשר גבוה ממדת אהבה, יראה הרוממות מחמת גדלות הבורא ית' , ואמר להדבק ביראה תתאה, שאלמלא מוראה, מלת מוראה הוא מורא ה' תתאה, ר"ל שאלמלא מורא ה', יראה תתאה, רק שתרצה להדבק תמיד ביראה עילאה, לראות תמיד גדלות הבורא יתברך, איש את רעהו, ורעהו נקרא השי"ת, כמ"ש (משלי כז, י) רעך וריע אביך וכו', וזהו איש את רעהו, כשיהיה איש מדבק בהשי"ת הנקרא רעהו, חיים בלעו, היה בטל ממציאות אם היה דבק ליראה עילאה, מחמת גדלות הבורא ית', וע"כ אמר להדבק ביראה תתאה, עיי"ש מה שכתבתי: והנה כמו שאנו מוזהרין בשבעה עממים שלא יחיו אותן בפועל, כך אנו מוזהרין

במחשבה לבטל ולהכניע מחשבת שבעה עממים אשר באדם, שהוא עולם הקטן . והנה זה הביעור שבמחשבה אי אפשר להיות בפעם אחת רק בהדרגה, כי אם יהיה בפעם אחת שירבה בסיגופין ובתענית כדי לבטל כל התאות שיש בו מקליפות שבעה עממים, אזי יבטל את הגוף ויבטל ממציאות, אלא צריך לילך בזה הביעור שבמחשבה בהדרגה , וכפי המיעוט שממעט האדם את עצמו, כן יוכל לבטל תאות הרעות אשר בקרבו:

וזהו שאמר ונשל ה' אלהיך, כמו (דברים יט, ה) ונשל הברזל מן העץ, כלומר יפול ויכניע השי"ת את הגוים האלה מלפניך, ר"ל מפנימיות שלך יפיל תמיד תאות רעות מחשבת שבעת עממים מעט מעט, ואמר כפל מעט מעט, כלומר לפי המעט שתמעט עצמך כך יפול ממך תאות רעות מחשבת שבעת עממים:

ואח"כ אמר לא תוכל כלותם מהר, כלומר שתרצה לבער תאות ומחשבת ז' עממים בפעם אחת ע"י סיגופין, פן תרבה עליך חית השדה, וידוע דיראה תתאה נקרא שדה, ויראה תתאה הוא צמצום והתרחקות, כדי שיוכל לקבל חיות השי"ת שהמשיך עליו ולא יבטל ממציאות , ויראה הוא כלי לקבל חיות השי"ת, אבל אם ירצה לכלות תאות ומחשבות ז' עממים מהם בפעם אחת ע"י סיגופין, ירבה חיות השדה, כלומר ירבה חיות השי"ת ביראה הכלי ויבטל ממציאות, וע"כ לא תוכל כלותם מהם רק בהדרגה כנ"ל: ויענך וירעבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (ח, ג). מה שאמר ויענך וירעבך ויאכילך את המן, הלא כשאכלו המן לא היו רעבים ולא היו בעינוי, כי אדרבה היו טועמים בו כל הטעמים שהיו רוצים. וגם דאמר למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו וכו', מאי נפקא מיניה אם יודעין זאת:

ונראה דהכוונה שלא להאמין בטבעי, וטבע דרך העולם שאוכלין לחם ושאר מאכלין הידועים ומזה הם חיים, וגם כשרואה הדבר אשר הוא אוכל, ורואה שהוא כדי שביעה, אז הוא שבע, אבל אם אכל איזה מאכל ואינו רואה מה שאוכל, אף אם אכל הרבה אינו שבע ממנו, כיון שאינו יודע במאכל שהוא אוכל אם יוכל להיות שבע ממנו. ועל כן אמרו במסכת יומא דף ע"ד (ע"ב) סומא אין לו שבע, כיון שאינו יודע במאכל שהוא אוכל אם יוכל להיות שבע ממנו:

וכן במן שלא היו יודעין מה הוא, וגם לא שמעו מאבותם מזה המאכל שיוכל להשביע לאדם כשאוכלין אותו ולחיות מזה המאכל, ואעפ"י שהיו טועמין במן כל הטעמים שהיו רוצים לטעום, לא היו רואין המאכלים שהיו רוצים לטעום, וע"כ היו בבחי' סומין ולא היו שבעין במן , כיון שלא היו יודעין הדבר שהם אוכלין אם יוכל לחיות מזה. אבל באמת

היה להם חיות מן המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת: וזה ויענך וירעבך ויאכילך המן, אעפ"י שהיו אוכלין המן היו רעבים, מחמת אשר לא ידעת אתה ואבותיך מזה המאכל אם יכולין לחיות, והטעמים שהיו רוצים לטעום בו לא היו רואין המאכלין, וע"כ היו בבחי' סומין ולא היו שבעין במן. למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, שהוא הטבע, כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם, ולא תאמין בטבעיות. וזה היה בעבור שהשי"ת היה רוצה להכניסם לארץ ישראל, שהוא ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה, ואינו כשאר ארצות אשר הם תחת השרים והמזלות והטבעיים , על כן האכילם המן ארבעים שנה קודם ביאתם לארץ, להודיעם שחיות שלהם אינו תלוי במזלות וטבעיים:
ועל כן אמר אח"כ בפסוק שלאחריו (ח, טז) המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך מזה המאכל אם יכולין לחיות ממנו, למען ענותך, שהיה עינוי להם, שהיו רעבין, ולמען נסותך, לשון הרימי נס (ע"פ ישעי' סב, י), להגביה ולרומם אותך שלא תהיה תחת המזלות והטבעיים, אלא אין מזל לישראל (שבת קנו, א), כי הם למעלה מן המזלות והטבעיים , אלא הם תחת כנפי השכינה השורה על ישראל, כמו שאמרו (ברכות ז, א) בקש משה שלא תשרה שכינה אלא על ישראל ונתן לו, שנאמר (שמות לג, טז) ונפלינו אני ועמך וכו', וזהו להטיבך באחריתך, היא השכינה הנקראת אחרית הימים :
או יאמר כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וכו', דאיתא בזוהר (ח"ב קכח, ב) זכאה בעי למירדף בתר חייבא וכו', ועל דא כתיב באהרן (מלאכי ב, ו) ורבים השיב מעון, וכתיב (שם, ה) בריתי היתה אתו החיים והשלום וכו', וזכו למחמי בנין לבניו, וזכי בהאי עלמא וזכי לעלמא דאתי וכו' :
והנה בפסוק (ירמי' טו, יט) איתא אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, רצה לומר אם יוציא צדיק מרשע, כפי תהיה, ר"ל ותגזור אומר ויקם כפי ה' . וידוע מה שאמר (זוה"ק ח"א קפד, א) אורך ימים בימינה (משלי ג, טז), אם לומד תורה לשמה מאריך ימים ושנים , ולחם נקרא התורה, כמ"ש (שם ט, ה) לכו לחמו בלחמי : וז"ש לא על הלחם לבדו יחיה האדם, ר"ל לא בעסק התורה לבד הוא מאריך ימים, כי על כל מוצא, ר"ל אם יוציא צדיק שנקרא כל , ומוציא אותו מזולל, ונקרא פי ה', כמ"ש כפי תהיה, יחיה האדם, ג"כ יאריך ימים ושנים, כמ"ש בזוהר (שם) האי בר נש עליו כתיב בריתי היתה אתו החיים והשלום וזכו ומחמי בנין לבניו כנ"ל: ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, לשמור את מצות ה' ואת חוקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך (י, יב-יג).
ועיין פי' רש"י ז"ל וז"ל, כי אם ליראה, רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת

שמים ע"כ: להבין מה שאמר כי אם ליראה, משמע שאינו חפץ השי"ת רק ליראה, וכמו שמביא רש"י ז"ל לשון הגמרא (ברכות לג, ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ודרשו כן מן הלשון כי אם ליראה, וא"כ מה זה שאמר אח"כ תיכף ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד וכו' לשמור את מצות ה' ואת חוקותיו, ובזה נכלל הכל, כל התורה וכל המדות טובות, וא"כ למה אמר כי אם ליראה, משמעו שאין חפץ רק ביראה לבד. וגם דאמר לשמור מצות ה' וכו' וגם לטוב לך, ופי' רש"י ז"ל, ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר, והתנא הזהיר באבות (פ"א מ"ג) אל תהיו עבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס:

ונראה דאמרו רז"ל בגמרא דראש השנה דף ט"ז (ע"ב) כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרות בסופה, שנאמר (דברים יא, יב) מרשית השנה ועד אחרית, מרשית כתיב, סופה שיש לה אחרית. ואפשר לומר פי' הגמרא, דכבר כתבתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מו' דוב בער זללה"ה פירש עשה לך שתי חצוצרות (במדבר י, ב), היינו שני חצי צורות, היינו שהאדם בעצמו הוא חצי צורה, שמקבל עליו מדת מלכותו ויראתו של השי"ת ולית ליה מגרמיה כלום, וגם צריך להאמין באמונה שלימה, כמו שכתב בתיקונים שהצורה עליונה לא נגמר אלא בבריאת אדם, והיא ג"כ חצי צורה, וכשהאדם מקבל עליו מדת מלכותו ויראתו אז נגמר הצורה עליונה, וזהו שני חצי צורות ודפח"ח : ונראה כוונתו, עשה לך שני חצי צורות, דבר הוה תמיד, שתעשה לך בחי' זו שאתה חצי צורה, ותקבל עליך תמיד מדת מלכותו ויראתו שלית לך מגרמי' כלום, וע"פ מה שכתבתי בשם הרב הקדוש הנ"ל כמה פעמים שהאדם אין צריך לראות רק שיהא לו בחי' יראה בשלימות, ואז ממילא בא לו בחי' אהבה, כי בחי' יראה נקרא אשה יראת ה', ומדת אהבה בחי' דכר, ודרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, ב) ודפח"ח : והיות אדם שזכה שבא אליו מדת אהבה, ומרגיש בעצמו שאוהב השי"ת, ושמח ביסורין כדרך העובד מאהבה, לא יחשוב כיון שבא אליו אהבת השי"ת השוכן ובוער בו אהבתו ית' שהוא צורה שלימה, אלא יאחוז תמיד במדת יראה דלית ליה מגרמי' כלום, והיא אינו רק חצי צורה, כי אם ח"ו הוא מחשב שכבר נגמר צורתו בשלימות, כי הש"י שורה בו, אז ח"ו נופל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, כי באמת מה שהוא מתקרב יותר אל השי"ת, רואה חסרונו שאי אפשר להשיג אותו ית', ואם כן הוא חסר תמיד ואינו אלא חצי צורה , ובזו שהוא חסר תמיד ומקבל על עצמו עול מלכותו ויראתו תמיד, בזה הוא משלים צורה עליונה:

והנה בריאת עולמות עולם שנה נפש (ספר יצירה פ"ה מ"ז), וכל אחת הוא בבחי' קומה שלימה , וכן השנה הוא בבחי' קומה, וראש השנה הוא בחי' ראש, פסח וסוכות בחי' תרין דרועין, שבועות בחי' גוף, חנוכה ופורים הם נצח והוד . ואפשר לומר שעל כן נקרא ראש השנה, כי העולם נברא כדי שתתגלה מלכותו ויראתו, ובראש השנה דנין את העולם, אם ישראל מקבלין עליהם מלכותו ויראתו אז יתקיים העולם. ועל כן בראש השנה אמרו ז"ל (ראש השנה כו, ב) כמה דכייף אינש טפי מעלי, שצריך להוסיף ולהתאמץ ולה[ת]חזק ביראתו יתברך, ויצאו בדימוס ויתקיים העולם. והיראה נקרא ראשית, כמו שכתב (תהלים קיא, י) ראשית חכמה יראת ה', על כן יום זה נקרא ראש השנה, שצריך כל אחד ואחד מישראל להחזיק ולקבל עליו מדת מלכותו ויראתו של השי"ת, ולית ליה מגרמיה כלום, והוא חסר עדיין מאלופו של עולם, ועל כן כתיב מרשית חסר אלף :

וזהו כל שנה שרשה בתחילתה, כלומר שכל אחד ואחד מישראל מקבל עליו מדת מלכותו ויראתו, והוא בבחי' רש חסר אלופו של עולם, אז השם יתברך שורה בהם, ומן האלף בחי' מזל בא בני חיי ומזוני , וזהו מתעשרות בסופה, שבא אל ישראל בני חיי ומזוני בשלימות גדול:

והנה החילוק שבין עובד מאהבה לעובד מיראה, עובד מאהבה עושה רצון השי"ת בכל הדברים שיוכל, ופעמים מיקל בדבר אחד ואינו עושה רצון השי"ת, וכוונתו לעבוד השי"ת בזה שאין עושה רצונו, וחושב בלבו ובטוח באהבתו אליו ית' שלא יקפיד עליו, כענין שני בני אהרן בקרבתם אל ה' וימותו, שהיו שתוי יין, ובחוזק אהבתם אליו יתברך קרבו עצמם אף בדבר שאין רצונו בזה התקרבות . וע"כ הזהיר השי"ת אל אהרן בזאת יבא אל הקודש, עם המדה של יראה הנקרא זאת, כי אם הוא ירא ג"כ אל מדת אהבה, ירא לעשות שום דבר נגד רצונו יתברך, ואז עושה מאהבה כל רצונו: והנה בגמרא דראש השנה דף ה' (ע"א) דרשו על פסוק (דברים כג, ב) כי תדור נדר וכו' מעמך לקט שכחה ופאה, שהוא חלקו של עני שכתוב ביה מעמך, שנאמר (שמות כב, כד) את העני עמך. וזה שאמר מה ה' אלהיך שואל מעמך, היינו חלקו של עני, שתהיה בבחי' עני, ומה דרכו של עני בפרוסה (פסחים קטז, א), חצי צורה, וחצי צורה השני חסר לך תמיד, ותמיד תקבל עליך בחי' מלכותו ויראתו ית', שלית לך מגרמי' כלום: והנה באמת יש שני מיני יראה, אחד יראת עונש, שהוא יראת הגוף, שהוא כסא אל יראת ה' יראה תתאה, שיהא ירא תמיד שלא יפול למטה להתענג בתענוגי היצר, ואז לא יוכל לעבוד את השי"ת, וזהו היראה מביא אל אהבת השם, כי חפץ לעבוד השי"ת מאד גם במדת אהבה, ומצפה

ומייחל מתי יבא אליו מדת אהבה מהשי"ת. וזהו (תהלים קמז, יא) רוצה ה' את יראיו המיחלים לחסדו, בזו היראה רוצה השי"ת , אבל מי שיש בו יראת עונש אין חפץ ומיחל למדת אהבה:

וזהו כי אם ליראה את ה' אלהיך, כלומר שתהיה דרכו של עני בפרוסה, ותקבל עליך מדת מלכותו שלית לך מגרמי' כלום, ויהיה לך יראה את ה' אלקיך, היראה שלך יהיה שלא תפול ח"ו לתענוגי היצר ולא תוכל לעבוד ה' אלקיך, וכשיהיה לך יראה זו, אז ללכת בכל דרכיו, אז תזהר ללכת בכל דרכיו, ולא תיקל בשום דבר, וגם תחפוץ ותיחל תמיד, ולאהבה אותו, שיבא לך בחי' אהבה ותעבוד השי"ת גם בבחי' אהבה עם היראה: ואף על פי שיבא אליך בחי' אהבה אל השי"ת בוער כאש במסירת נפש אליו יתברך, תהיה תמיד בבחינת מעמך, דרכו של עני בפרוסה, ויהיה לך בחינת יראה לית לך מגרמי' כלום, ותצפה תמיד למדת אהבה:

וזהו שאמרו (זכרי' ט, ט) במשיח שיבא במהרה בימינו עני ורוכב על החמור, שדרכו יהיה בבחי' עני בפרוסה, ויקבל עליו מדת מלכותו בשלימות, אעפ"י שכבר זכה לכל המדרגות שלמעלה מבחינת יראה, הוא תמיד בבחי' יראה, כמו עני דלית ליה מגרמי' כלום, ולא השיג שום בחי' מה שלמעלה מיראה, ובדבר הזה שמחזיק עצמו כאין הוא מושל ורוכב על החמור שלו, היינו על היצר המדובק בתאות הגשמיות, ושרשו של היצר הוא גדלות, כאשר כתבתי במקום אחר :

ואמר לשמור את מצות ה' ואת חקותיו וכו' לטוב לך, כי אם יהיה לך כל הדברים הנ"ל, שתעבוד את ה' באהבה וביראה יחד, ומי שיש בו בחי' אהבה אינו חפץ בשום דבר להנאת עצמו, כי אעפ"י שיש לו יסורין ח"ו, הוא ג"כ שמח ביסורין, ואינו חפץ רק שיהיה להשי"ת תענוג, ותענוג השי"ת שברא כל העולמות בשביל זה כדי להיטיב לישראל, כי מדרך הטוב להיטיב , ותענוג המשפיע לישראל הוא תענוג יותר מן בני ישראל שמקבלין תענוג ממנו ית' כשמשפיע עליהם כל הטובות, וזה העובד מאהבה אין בו תענוג כלל מן הטובות, כי אף מן יסורין יש לו תענוג, רק שיש לו תענוג מן הטובות שמשפיע השי"ת, מה שיש להשי"ת תענוג כשמשפיע טובותיו אל ישראל, והיינו בעת שישראל הולכים בתורת ה' ומקיימים המצות והחוקים, אז יוכל להשפיע עליהם טובותיו. וכן יהיה כוונת ישראל לשמור מצותיו וחוקותיו וכו' לטוב לך, כדי שהשי"ת יוכל להשפיע טובתו לך, שזהו תענוג גדול אליו ית':

וגם אפשר לומר לטוב לך, שימשיך אליך חסד הראשון אשר נגלה קודם בריאת עולמות הנק' יסוד האויר, ומדה של יסוד נקרא טוב , וזהו לטוב לך, שימשיך עליך הטוב דלעילא:

או יאמר ועתה ישראל וכו', להבין דאמר לשון שאלה, ולא אמר מה ה' אלהיך מבקש ממך:

ונראה דהנה הרב בוצינא קדישא החסיד המפורסם מוהר"ר דוב בער זללה"ה אמר פי' הפסוק (תהלים סב, יג) ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, על דרך משל, ראשי מדינה שהמליכו את אחד למלוך עליהם, ואח"כ המלך גומל חסד ומשלם שכר לראשי מדינה שנתנו לו גדולה כתר ומלכות, ואי אפשר למלך שיעשה טובה עם כל אחד ואחד כמו שעשה לו טובה, כי אי אפשר ליתן כתר מלכות לכל אחד ואחד: אבל השי"ת ברחמיו וברוב חסדו, הצדיק אשר מקבל על עצמו עול מלכותו ויראת ה', וממליך הש"י על עצמו, נותן לו השי"ת מדת מלכות שיהא מנהיג את כל העולמות כרצונו וחפצו, כמ"ש (מועד קטן טז, ב) מי מושל בי, צדיק, הקב"ה גוזר גזירה וצדיק מבטלה . וזהו לך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ממש, שיהא הוא מנהיג את העולם כרצונו עכ"ד ודפח"ח:

והנה בלשון הגמרא (בבא קמא קח, ב) שאלה הדרא בעיניה, הדבר הזה ממש ששואל הוא מחזיר. ומדת יראה היא מדת מלכות, וע"כ אמר מה ה' אלקיך שואל מעמך, יהיה רק בדרך שאלה ותהדר בעיניה, וינתן לך מדת מלכות שאתה תנהג את העולם כרצונך וחפצך, ותבטל כל הגזירות רעות כנ"ל:

רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם וכו' (י, טו). מלת רק אין לו פירוש, וכל מקום שנאמר אכין ורקין אין אלא מיעוט:

ונראה דידוע (תהלים פט, ג) שעולם חסד יבנה, שהשי"ת ברא כל העולמות להיטיב לברואיו ולהשפיע להם, כי מלת חסד הוא ח"ס דל"ת, שח"ס הש"י על מדריגות התחתונות, שהם בחי' דל"ת . ומי שהוא שפל באמת והוא בבחי' דלות, אז השי"ת שורה עמו, כמ"ש (ישעי' נז, טו) מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח, ומשפיע עליו חסדים גדולים :

וזהו רק באבותיך, ר"ל המיעוט שהיה באבותיך שהיו ממעטין עצמן, כמו אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר, ועל ידי זה חשק ה' לאהבה אותם, כי מדת חסד הוא אהבה, ועל ידי זה שהיו ממעטין עצמן חשק ה' לאהבה אותם להשפיע להם חסדו:

פרשת ראה

ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה, את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוך היום, והקללה אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם וסרתם

מן הדרך אשר אנכי וכו' ללכת אחרי וכו' (יא, כו-כח). להבין מלת היום הוא מיותר. וגם שכלל ברכה וקללה ביחד, ושם (דברים ל, טו-יט) אמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע, ובחרת בחיים, וכאן כלל ביחד ברכה וקללה. וגם שאמר אשר תשמעו אל מצות ה' והו"ל אשר תעשו את מצות ה' אלהיכם. וגם אצל קללה אמר כמו שני דברים, אם לא תשמעו וכו' וסרתם מן הדרך וכו' ללכת:

ונראה דכתב בשלחן ערוך אורח חיים סימן רל"א (סעיף א) וז"ל, בכל דרכיך דעהו (משלי ג, ו), ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו דברים של רשות, כגון האכילה והשתיה וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש, וכל צרכי גופך, יהיו כולם לעבודת בוראך, או לדבר הגורם עבודתו, שאפילו היה צמא ורעב, אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח, אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו, וכן אפילו לישב בסוד ישרים, ולעמוד במקום צדיקים, ולילך בעצת תמימים, אם עשה להנאת עצמו והשלים חפצו ותאותו אינו משובח, אלא א"כ עשה לשם שמים וכו', ובשינה, בזמן שהוא צריך מאד לישן, יכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות, שלא תטריף דעתו בתורה מחמת מניעת שינה, וכן בתשמיש יכוין שיהיה לו בנים לעבודת בוראו, ובשיחה אפילו בדברי חכמה, צריך שתהיה כוונתו לעבודתו יתברך, כללו של דבר, חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו, וכשרואה דבר שיבוא לידי עבודת הבורא ית' יעשהו, ואם לאו לא יעשהו, ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד, עכ"ל בקיצור עיי"ש : והכלל הדברים כי כל עבודת השי"ת ב"ה אחר כוונת הלב הן הן הדברים, ורחמנא לבא בעי, ואפילו אם עושה המצוה ואינו מכוון לעבודת הבורא ית' נקרא פושע, כמו שאמרו רז"ל במסכת נזיר דף כ"ג (ע"א), שנים שצלו את פסחיהם, אחד אכלו לשום מצוה ואחד לשום אכילה גסה, על זה נאמר (הושע יד, י) צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. וזהו הבחירה אשר ניתנה לאדם לנטות ימין או שמאל, ואם מכוין בכל מעשיו לשם שמים, עובד את בוראו תמיד ועושה מצות תמיד, ואם ח"ו להיפך, הוא להיפך. ובבחי' הדעת שבאדם יבחין איזה דרך יבחר, ולהבדיל בין טוב לרע, כמו שאמרו רז"ל (ירושלמי ברכות פ"ה ה"ב) אם אין דעה הבדלה מנין: ונמצא בכל דברים, בעשיית מצוות, ובכל האהבות, היינו התענוגים, יש בהן שני דרכים, היינו ברכה וקללה, אם יכוין בהם לעבודת בוראו הוא ממשיך ברכה, ואם ח"ו להיפך הוא להיפך. וכל החסדים והתענוגים מכונים בשם יום, כמ"ש (תהלים מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו. ומשה רבינו ע"ה היה בחי' הדעת של כללות ישראל: וז"ש ראה אנכי , בחי' הדעת, הוא נותן לפניכם היום, הן החסדים והתענוגים, ויש בהן ברכה וקללה ביחד, את הברכה שיש בהן, אשר

תשמעו אל מצות ה' אלהיכם, ולשון תשמעו מלשון (שמואל-א טו, ד) וישמע שאול את העם, כלומר שתקבץ הדברים, הן עשיות המצות הן תענוגי רשות הגשמי, שיהיו הכל אל מצות ה' אלהיכם, שיהיו כוונתכם בעשיותם לעבודת השי"ת, ותהי' הכל מצות ה' אלהיכם:

והקללה שיש בהם, אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם, שלא תהיו כוונתכם בעשיית דברים הגשמיים שיהיו מצות ה' אלהיכם, וסוף תהיה וסרתם מן הדרך וכו', תעברו ח"ו גם כן עבירות. ואמר נותן לפניכם, כלומר הבחירה בידכם לבחור בטוב ובתמים: כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך ואמרת אוכלה בשר כי תאוה נפשך לאכול בשר בכל אוות נפשך תאכל בשר (יב, כ). להבין הלא נענשו על שהתאוו לאכול בשר, כמ"ש (במדבר יא, ד) והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה וכו' ויאמרו מי יאכילנו בשר. וגם מה שאמר כפל:

ונראה דהנה כתבתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מו"ה דוב בער זללה"ה שהחיות והניצוצות קדושות אשר בתוך המאכל נקרא אוכל, והמאכל נקרא מאכל, על שם שמאכיל את האדם החיות שבתוכו הנקרא אוכל עכ"ד ודפח"ח :

והנה בפרשת בהעלותך (שם) כתיב, ויאמרו מי יאכילנו בשר, ויאכילנו הוא לשון מאכל, והגשמיות האוכל נקרא מאכל, על שמאכיל לאדם החיות שבתוכו הנקרא אוכל, והם התאוו תאוה גשמיות, לפיכך נענשו. אבל כאן כתיב ואמרת אוכלה בשר, ר"ל שיהיה לך תאוה הרוחניות, החיות שבתוך המאכל להוציא אותם ולתקנם, וזהו ואמרת אוכלה בשר, שיהיה לך תאוה על האוכל שבתוך הבשר ולא על הבשר הגשמי. וזהו כי תאוה נפשך לאכול בשר, שיתאוה הנפש להוציא הניצוצות הקדושות מהאוכל, ולא תאות הגוף על הבשר הגשמי, שהגוף נהנה מהגשמיות המאכל והנשמה מהרוחניות המאכל, וזהו כי תאוה נפשך :

ואמר אח"כ בכל אות נפשך תאכל בשר, ר"ל אם תרצה להוציא הניצוצות הקדושות מהאוכל ולתקנם, ולזון הנפש מרוחניות המאכל, תראה שתקשר עצמך אל השי"ת בדביקות גדול, כדי שלא תפול ח"ו לידי גשמיות שבה. וזה בכל, וידוע (זוה"ק רעיא מהימנא ח"ג רנז, ב) כי 'כל' היא מדת התקשרות , וזהו בכל אות נפשך, שיהא אות נפשך בהתקשרות גדול, ואח"כ תאכל בשר. וז"ש כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך, ר"ת שתעבוד את השי"ת בהתרחבות גדול שלא תירא מתאות הגשמיות, ואמרת אוכלה בשר, תאוה הרוחניות כנ"ל:

אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמורו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו ובו תדבקון (יג, ה). ונראה דהנה כתב המפרש להרמב"ם (ריש פ"ב מהל' יסודי התורה) שכל התורה והמצות ניתנה לישראל לזכך בהם, שיוכל לקיימו ובו תדבקון, ומלמד אותנו הדרך אשר נעלה בו לקיים מצות ובו תדבקון . כי ידוע (עץ חיים שער ו פ"ח) האדם בעת נפילת המוחין ח"ו אז נקרא בבחי' אחור, כי אין לו מוחין, ואעפ"כ צריך לדבק עצמו בהשי"ת בבחי' אמונה :

וז"ש אחרי אלהיכם, שאתם בבחי' אחור, אעפ"כ תלכו בבחי' אמונה הנקרא בחי' רגלים, כי רגלים מעמידים את האדם, כך האמונה מעמיד את האדם, ועל כן כתוב לשון תלכו. אותו תיראו, שיהיה יראה שלכם מחמת אהבה, שלא לעשות עבירות פן ח"ו יהיה מניעת הדביקות בהשי"ת, וזהו ואותו תיראו:

ואת מצותו תשמורו, וידוע (פרע"ח שער ר"ח חנוכה פורים פ"ו) כי מצות נק' נצח והוד . ובקולו תשמעו, ר"ל בקול וא"ו , שהוא בחי' תפארת . ואותו תעבודו, ר"ל שתעבוד השי"ת ולא שתעבוד עצמך, שלא תאהב שום דבר רק אהבת הבורא, ולא תירא משום דבר רק מיראת הבורא, ואם תכניע כל השבע מדות שלך תחת עבודת ה', אז תוכל לקיים ובו תדבקון:

עשר תעשר את כל תבואת זרעך וכו', ואכלת שם וכו' למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים (יד, כב-כג). להבין למה אמר דוקא במצות מעשר למען תלמד ליראה את ה' אלהיך. ובאמת בפרשת שופטים (דברים יז, יח) בפרשת מלך כתוב, וכתב לו את משנה התורה וכו' וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' וכו', כי התורה היא מורה דרך איך לירא מפני ה', אבל בעשיות המצות לא מצינו כתוב למען תלמד ליראה את ה', כמו במצות מעשר שני, כפי' רש"י ז"ל דקאי על מצות מעשר שני, כי מעשר ראשון כבר כתוב (במדבר יח, לא) ואכלתם אותו בכל מקום : ונראה דכבר כתבתי (פר' תזריע ד"ה אשה; פרי חיים פ"ג מ"ב) פי' הפסוק (תהלים ב, יא) עבדו את ה' ביראה, בשם חותני הגאון המנוח מוהר"ר ישכר בער זללה"ה, כי יש שני מיני יראה, יראה עילאה ויראה תתאה, ויראה תתאה נקרא שמתירא תמיד שלא יפול בגשמיות התחתונות בעלמא שפילה, ויראה עילאה היא יראת הרוממות, שהוא ירא שרואה גדלות הבורא ית' וירא מגשת אליו, ובשניהם הוא עבדות ה':

אבל יראת עונש, שאינו עושה עבירה שירא מעונשו, או שמקיים מצות עשה שירא מעונש הכתוב ביטול מצות עשה, זהו עובד את עצמו, אבל הוא מכשירי מצוה, כיון

שאינו עובר עבירה מחמת זה. וזהו עבדו את ה' ביראה, ר"ל בשני מיני יראה הנ"ל, ולא מחמת יראת עונש עכ"ד ודפח"ח :

והנה באמת מצינו שכר מצות ועונשין של עבירה כתוב בתורה, ואם אין זה שום עבדות ה' העובד מחמת יראת עונש, לא היה לכתוב בתורה העונשין:

והרב הקדוש בוצינא קדישא מוה"ר דוב בער זללה"ה אמר דרך משל על פסוק (דברים י, יב) ועתה ישראל וכו' כי אם ליראה את ה' אלהיך, משל אחד אמר לבנו הקטן, לא תלך ברגליים יחיפים על עצים וקסמים שלא יבוא קוץ ברגליך, והבן אינו שומע, והקוץ נתחב ברגליו, וצועק אל אביו שכואב לו, אביו מחמת רחמניות נוטל סכין וקורע מקום הקוץ ונטלו משם, ואח"כ מרפא אותו בדבר קל, כי ידוע לו כל זמן שהקוץ היה בבשר לא ירפא לעולם, והבן שאין לו שכל סובר שזהו אכזריות גדול מאביו, שקורע הבשר ונוטל הקוץ, כי רפואתו שקורע הבשר ונוטל הקוץ כואב לו יותר משהיה הקוץ מונח שם, ואח"כ מזהיר אביו לבנו לא תלך ברגליים על העצים והקוצים, כי יתחב קוץ ברגליך ואצטרך להוציאו משם ויהיה כואב לך:

כך העונשין הכתובים, מיתות וגיהנם, הוא רפואות הנפש לטהר אותו מהרע הנדבק בהנפש על ידי עשיות עבירה , אך מייראין אותו כמו בן קטן שמתייראין אותו ברפואת שכואב לו יותר בגוף, אבל באמת השי"ת הזהיר אותנו שלא לעבור עבירות, כדי שלא לדבק בנו הרע מחמת עבירות, ולא יכולין לקבל ממנו שפעו וטובו כל זמן התדבקות בו הרע:

וזהו ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך, ר"ל שיהיה לך יראה שלא תעבור עבירות, כמו יראת ה' עלינו שהזהיר שלא לעבור עבירות שלא ידבק בנו ח"ו הרע ויהיה מניעת שפעו וטובו, כך יהיה בנו יראת ה' שלא לעבור עבירות, ולא מחמת יראת עונש עכ"ד ודפח"ח:

ונמצא באמת עיקר יראה יראת ה' שלא לעבור עבירה, שלא ידבק בנו הרע ח"ו, ולא יוכל לקבל ממנו שפעו וטובו ולעבוד אותו, אבל יראת עונש הוא הדרכה ודרגא לבוא אל יראת ה', כמו שמדריכין בן קטן ביראתו הקרוב אליו יראתו הגשמיות, ואח"כ כשהוא עובד בזה היראה, ובא לו אח"כ מוחין יותר גדולים, הוא מבין בעצמו להפריש מזה היראה, לבוא ליראת ה' שלא יעבור עבירה שלא יפול למדריגת התחתונות בעלמא שפילה, וידבק בנו ח"ו הרע, ולא יוכל לעבוד ולקבל ממנו טובו, וזהו יראה תתאה , ומזה היראה יבוא לו מדת אהבה:

אבל מחמת יראת עונש אינו בא למדת אהבה, כי מי שיש בו יראת ה' ומתיירא לעבור עבירה, שלא ליפול בתחתונות, וידבק ברע, ולא יוכל לעבוד את ה' ולהדבק בו, ולקבל שפעו וטובו, נמצא רוצה לידבק בה', על כן בא לו בחי' אהבה היא מדת התדבקות והתקרבות אל ה', אבל מי שהוא עובד ה' מחמת יראת עונש, אמת שאעפ"כ היא עבדות קטן, שיש לו אמונה בה' ובתורה ובעונשין הכתובים, כמו שאמרו רז"ל במסכת מכות דף כ"ד (ע"א) בא חבקוק והעמידן על אחת, שנאמר (חבקוק ב, ד) וצדיק באמונתו יחיה, וזה יש לו ג"כ אמונה, אבל היא עבדות כמו בן קטן שאין לו שכל, ואינו עיקר יראה:

וזהו פי' רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו (תהלים קמז, יא), ר"ל שרוצה הקב"ה ביראה של יראיו המיחלים שיבא מזה היראה בחי' אהבה, היא בחי' חסד, וזהו המיחלים לחסדו, שמצפים שיבואו להם אהבתו שהיא מדת חסד, אבל יראת עונש שאינו עובד מחמת זה להדבק בבורא ית', אינו בא לו מדת אהבה, רק יראת עונש הוא דרגא ולימוד כמו שמלמדין בן קטן ביראתו הגשמיות, כדי שיבוא אח"כ ליראה אמיתות יראת ה' :

ורז"ל דרשו במסכת תענית דף ט' (ע"א) עשר בשביל שתתעשר, ושרי לנסות ביה, כמ"ש רז"ל שם חוץ מזו דשרי לנסות, כמ"ש (מלאכי ג, י) ובחנוני נא בזאת אמר ה' וכו' . והנה בין שעושה המצוה בשביל יראת עונש, או שעושה המצוה בשביל קבלת שכר, בשניהם כוונתו בשביל הנאת עצמו ואין זה עיקר יראת ה'. רק בזה המצוה של מעשר שני דשרי לעשות בשביל הנאת עצמו להתעשר אמר למען תלמד ליראה את ה', ר"ל שזה היראה שתעשה המצוה בשביל הנאתך יהיה מדריגה ולימוד כמו לבן קטן, שתבוא אח"כ ליראה את ה', יראה שיש להשי"ת עלינו שלא לעבור עבירה שלא לדבק בנו הרע ולא יכולין להדבק בו, אבל בכל המצות אינו נכון לעשות בשביל הנאת עצמו, ע"כ לא כתיב בהם למען תלמד ליראה וכו', אבל ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס, על כן התיר השי"ת ללימוד זה בשביל הנאתו כנ"ל:

או יאמר עשר תעשר, ודרשו רז"ל (תענית ט, א) עשר בשביל שתתעשר, על דרך צחות, כי במלת עשר יש ששה צרופים, עשר, ערש, שער, שרע, רעש, רשע, וכל החמשה צרופים אחרים שבמלת עשר לא טובים אם נופל באחת מהם, כי צירוף ערש הוא חולה, כמו ערש דוי. צירוף שער הוא קמצן, כמו (משלי כג, ז) שער בנפשו, כי שערות הם צמצומים, ומי שהוא קמצן הוא בחי' שערות בכללות נפש ישראל, ואם נופל בזה הצירוף שער הוא קמצן, וע"כ אמרו (מנחות פו, א) וסימנך עשירין מקמצין, כי נפל בזה הצירוף. שער מי שאינו נזהר במעשר כראוי. צירוף שרע, פי' רש"י ז"ל בפרשת אמור (ויקרא כב, כג) על פסוק שור ושה שרע וקלוט וז"ל, שרע אבר גדול מחבירו עכ"ל. ואם נפל בזה הצירוף

שרע הוא בעל גאוה, ואומר בלבו שגדול מחבירו, כי רואה תמיד בשפלות חבירו ואינו רואה בשפלותו, וע"כ מחשב בלבו שהוא גדול מחבירו. צירף רעש בודאי הוא שפל. וצירוף רשע בפשיטא שהוא שפל מאוד אם יפול בזה הצירוף להקרא רשע לפני המקום: אבל הצירוף הראשון שבמלת עשר הוא טוב, ועשר ועשר הוא צירוף אחד אלא שהנקודות מחולקים. וז"ש עשר, ר"ל המעשר לצדקה, בשביל שתתעשר, ר"ל בשביל שתשאר בזה הצירוף של עשר, וזהו שתתעשר, ולא תפול בחמשה צירופים אחרים שבמלת עשר שהם לא טובים, רק תשאר בזה הצירוף והוא הצירוף של עשר:

במדרש תנחומא (סימן יז) עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר, עשר בשביל שלא תתחסר, רמז למפרשי ימים להפריש אחד מן עשרה לעמילי בתורה ע"כ:

ואפשר לומר פירוש המדרש, שאמרו בגמרא דכתובות דף נ' (ע"א), אמר ר' אילעא באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש וכו', אמר רב נחמן ואי תימא רב אחא בר יעקב מאי קרא, וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (בראשית כח, כב), ופריך והא לא דמי עשורא בתרא לעשורא קמא, אמר רב אשי אעשרנו לבתרא כי קמא ע"כ : ועיין מה שכתבתי לעיל (ד"ה עשר) פירוש הפסוק עשר תעשר, שהתיר הכתוב לעשר בשביל כוונות העשירות, וכמ"ש (מלאכי ג, י) בחנוני נא וכו', שכתוב במצות מעשר למען תלמד ליראה את ה', כי זה הוא כמו שמלמדין הקטן ביראה שלו, וכשבא לשכל ממילא מפשיט יראתו, כן הוא במעשר, שביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס, וכדי שילמוד הגוף במצות קיום המעשר בשביל הנאתו, ובאמת צריך להפשיט אח"כ ממחשבה זה, רק לקיים מצות מעשר ככל המצות, לא להנאת עצמו, רק לעשות יחוד ולקיים מצות בוראו:

ובאמת כשחושב בנתינת מעשר לקיים מצות בוראו לבד ולא להנאתו, בשביל זה לא יקופח העשירות הבא בשביל נתינת המעשר, וכמ"ש פירוש הפסוק (משלי יט, יז) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו, כלומר זה מלוה ה', אף שהוא חונן דל וחונן הוא במתנות חנם, כלומר שנותן לדל מתנות חנם בשביל מצות בוראו, ואין מתכוין להנאת עצמו להלות לה' שיחזור לו עם רווחים גדולים, ואף על פי שאין מתכוין להיות מלוה לה', אעפי"כ הוא מלוה ה' וגמולו ישלם לו בעשירות שכר הבאה בשביל נתינת המעשר:

והנה מדת מלכות נקראת עשירית האיפה ולית לה מגרמי' כלום, רק כל ספירה נתנה לה עשירית דלהון ואשתארת כולהן ספירין תשעה תשעה, וכמ"ש כמה פעמים בתיקונים ובתקונא חד ועשרין דף נ"ד (ע"א) וז"ל, וכד נטיל כל חד חולקיה אשתארת עשורא מכולהו טפין, דנטילת ההוא יבשה דאיהו עשירית האיפה סולת, ובגינה מעשרין וכו',

אבל כל ספירין כל חד איהו תשע, ומלכות בה אשתלים כל חד לעשר ע"כ : וידוע שיש שני מיני זווגין, אחד יסוד ומלכות הוא ה"א תתאה, ד"י, ואחד עמודא דאמצעיתא עם מלכות, הוא ד' עם וא"ו. וכתוב שם דף הנ"ל בתיקונים שהבאתי לעיל, וכמה דכל ספירין נטלין חלקיהון מההוא טפה, הכי נטלין מזרע דאיהו וא"ו, עיי"ש, כי גם מדת יסוד לית ליה מגרמיה כלום, רק איהו כללות מן הוא"ו, דאיהו שית זמנין עשר, ואיהו עשירית מן ריש דרגין:

וזה שאמר במדרש הנ"ל עשר בשביל שתתעשר, היינו שמדות מלכות בעצמה שלית לי' מגרמי' כלום, בגינה מעשרין שיבוא לה הארה מן היסוד המאיר לה ונותן בה כל השפעה מכל הספירות, ויבא עשירית למדת מלכות, וכמ"ש בתיקונים ובגינה מעשרין, לעשות יחוד שיבא לה כל השפעות, ולא בשביל עשירות הגשמיות. ומעשר השני של מדת יסוד, שג"כ לית לי' מגרמי', יהיה כמעשר קמא, היינו חומש, כדי שיהא זווג וא"ו עמודא דאמצעיתא עם מלכות:

וזהו עשר בשביל שלא תתחסר, כלומר שלא יחסר למלכות זווג וא"ו עמודא דאמצעיתא. ולפי שמעשר בתרא הוא כמעשר קמא שלא יחסר למלכות זווג הוא"ו שהוא תורה, על כן אמר רמז למפרשי ימים להפריש אחד מן עשרה לעמילי בתורה:

כי יהיה בך אביון מאחד אחיך וכו' לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון, כי פתוח תפתח את ידך לו וכו' (טו, ז-ח). עיין פי' רש"י ז"ל . להבין מה שכפל הדברים כי יהיה בך אביון, ואח"כ אמר ולא תקפוץ וכו' מאחיך האביון. וגם מה שאמר פתוח תפתח:

ונראה דהנה שמעתי בשם הרב החסיד המפורסם מו"ה יוסף חייקי' מק"ק אליק פי' הפסוק (תהלים קמה, טו) עיני כל אליך ישברו וכו', פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון, דהנה אמרו רז"ל במסכת תענית דף כ"ד (ע"ב) כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת, וכל נקרא הצדיק . וז"ש עיני כל של הצדיק, אליך ישברו, ואתה נותן להם, ר"ל לכל העולם בעתו . פותח את ידיך, ר"ל הצדיק הוא פותח את ידיך, הצינור של השפעה, וע"כ לא אמר פתח את ידיך, אלא פותח לשון נסתר, ר"ל הצדיק הוא הפותח, ומשביע לכל חי רצון, רצונו של כל אחד ואחד, כי כולם נזונין בזכותו עכ"ד ודפח"ח : והנה לפי הכוונה בתקונים בהקדמה (תיקו"ז ז, ב) ובסידור האר"י ז"ל, פותח את ידיך, דהיינו שני יודי"ן של הוי"ה ואדנ"י, נראה דר"ל, דהצדיק הוא הפותח המקור השפע מהוי"ה ב"ה, והוא העושה בחי' כלי למקבלים שיוכלו לקיים השפעה, והוא יו"ד של אדנ"י:

והנה יש שני מיני בני אדם, אחד שאינו רוצה ליתן כלום אף לצדיק גמור וידוע לכל, באמרו כיון שהוא צדיק הידוע לכל, וכולם נותנין לו, אינו צריך אליו, או שבודק בדרכיו ובמעשיו עד שמצא איזה קושיא עליו, ומחמת זה אינו רוצה ליתן לו, ויש בני אדם שנותנין לצדיק גמור הידוע לכל, ואינם רוצים ליתן לשאר אביונים: וזהו שאמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך, המיוחד שבאחיך, כמו (בראשית כו, י) אחד העם וכו', כלומר שהוא מיוחד בעם, שהוא צדיק גמור. ועל האנשים שאינם רוצים ליתן לצדיק גמור צריכין אימוץ הלב וטענה כנ"ל, ועל זה אמר לא תאמץ את לבבך. ועל האנשים שאינם רוצים ליתן לשאר אביונים אמר, ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון:

ואמר כי פתוח תפתח הוא מקור בחכמת הדקדוק, כמו פקוד, ר"ל כי האביונים המקבלים, ובפרט הצדיק, הוא הפותח המקור של השפע, תפתח את ידך, ר"ל שהוא ג"כ פותח את ידיך שתוכל לקבל, כי הוא הפותח שני יודי"ן של הוי"ה ואדנ"י כנ"ל, לו, ר"ל בשבילו יפתח השני יודי"ן, כי הוא הצינור, כמ"ש (ברכות יז, ב) כל העולם ניזון וכו' : והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו (דברים טו, ח). להבין מה שאמר אשר יחסר לו, הול"ל חסר לו, עיין פי' רש"י :

ונראה דהנה שמעתי קושיא למה אין כופין את העני שאינו רוצה לקבל צדקה, הלא כופין על מדת סדום, כשזה נהנה וזה לא חסר, ואמרו רז"ל (ויקרא רבה לד, ח) יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית, וא"כ הבעל הבית נהנה מאד, והעני גם כן אינו חסר, ולמה אין כופין את העני שאינו רוצה לקבל. ונראה דלא קשה, דאמרו רז"ל בפ"ח דפיאה משנה ט', מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו. וא"כ הוה חסרון לעני שנוטל, שאם לא יטול בעת הצורך יהיה עשיר לבסוף ויפרנס את האחרים:

וזה שאמר והעבט תעביטנו, שיתן לו דרך הלואה כשאינו רוצה לקבל, כפירוש רש"י, וקשה למה אין כופין אותו שיקבל ע"כ מחמת זה נהנה וזה אינו חסר כנ"ל, לזה אמר אשר יחסר לו, ר"ל שיחסור לעני לבסוף לשון עתיד, שיחסרו לו בסוף אם יכוף אותו לקבל, וא"כ אין כופין, דהוה חסרון לעני כנ"ל, וע"כ צריך ליתן לו דרך הלואה: או יאמר כי יהיה בך אביון וכו', להבין מה שאמר מאחד אחיך שהוא מיותר. ועל באחד שעריך בארצך פי' רש"י שבא להשמיענו דעניי עירך קודמין, ועל אשר ה' אלהיך נותן לך לא פירש כלום, ולכאורה הוא מיותר, דודאי הכל מאת השי"ת, ופשיטא ארץ ישראל:

ונראה דהנה אמרתי פירוש הפסוק בתהלים (נט, יא) אלהי חסדי יקדמני אלהים יראני בשוררי, ומלת חסדי כתיב בוא"ו ונקרא ביו"ד, דאיתא בזוהר פרשת וירא דף ק"ד (ע"א)

מאן דרחים ליה קב"ה שדר ליה דורנא, ומאן ניהי מסכנא, ע"כ . וכן מצינו בגמרא דשבת דף קנ"ו (ע"ב) במעשה דברתא דר' עקיבא, ששלח לה השי"ת עני בשעת נשואין ורחמה עליו וניצלה ממות, והוא מחסדי השי"ת, כשאוהב את האדם ויש עליו דינין, אז שולח לו השי"ת עני הגון שיגמול חסד עמו וינצל:

וזהו שהתפלל דוד המלך ע"ה על זה שישלח לו השי"ת הדורון הזה, עני הגון, או שאר מצוה גדולה, ויעזור לו ג"כ השי"ת שיעשנה כתקונה, קודם שיבוא עליו מלחמה מאדם רע או שאר פורעניות, ובודאי ינצל והוא ינצח אותם, וזהו שהתפלל אלהי חסדי יקדמני, וע"כ כתוב בוא"ו חסדו, שזהו חסדו שישלח לו השי"ת עני הגון או שאר מצוה גדולה, ויעזור לי שאעשה חסד תמיד, וזה חסדי, חסד שלי יקדמיני קודם שיבוא עלי איזה מלחמה ושאר דינין, ואחר כך בודאי אלהים יראני בשוררי, שבודאי אנצח אותם:

והנה אמרו בגמרא דבבא קמא דף ט"ז (ע"ב), דרש רבא מאי דכתיב (ירמי' יח, כג) יהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם, אפי' בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים, כדי שלא יקבלו עליהם שכר. ושמעתי מפי אדוני אבא מורי הרב הגדול זלה"ה פירוש הגמרא, דהיכא מוכח מהאי קרא בעת אפך עשה בהם קללה זו: דהנה במצות צדקה יש שני מיני מצות, אחד שמחסר ממונו בשביל מצות הבורא יתברך על מצות צדקה, והשני מה שמחיה את העניים, וכל המקיים נפש אחת מישראל וכו' (בבא בתרא יא, א). והנה כתוב (משלי כא, יד) מתן בסתר יכפה אף, צריך לבאר איזה מצות ממצות צדקה הוא יכפה את האף, ובודאי נראה דזה המצוה שמחיה אותם זה כופה את האף, וע"כ צריך להיות בסתר שלא יבושו העניים, דאי אמרינן בזו המצוה מה שמחסר ממונו הוא כופה את האף, קשה למה דוקא בסתר, כי מה חילוק אם הוא מחסר ממונו עבור השי"ת בסתר או בגלוי, סוף סוף כשנותן לעני מחסר ממונו. אלא ודאי בזו המצוה מה שמחיה את העניים הוא כופה את האף, וע"כ צריכין ליתנם בסתר שלא יבושו:

ולפי זה אם הוא נותן צדקה לאדם רשע אשר טוב מותו מחייו, אין לו אלא שכר מה שמחסר ממונו בשביל מצות צדקה שכוונתו לעבודת הבורא, שהוא אינו יודע אם הוא אדם רע כזה, אבל לא מה שמחיה אותו, כי באמת טוב מותו מחייו. וזה שקלל לאנשי ענתות בעת אפך עשה בהם, ר"ל שתוכח אותם ותפרע מהם בעת אף, ואם תאמר הם נותנין צדקה בסתר וכופין את האף, לזה אמר אפילו בזמן שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים, כדי שלא יקבלו שכר, אבל הכוונה שלא יקבלו עליהם ממש שכר, ר"ל השכר מה שמחיה אותם לא יקבלו, כי תכשילם בבני אדם אשר טוב מותם מחייהם, ולא יקבלו שכר מה שמחיה אותם, ולא ישארו בידם אלא המצוה מה שמחסר ממונם

בשביל מצות צדקה, וזהו המצוה אינו כופה את האף, וע"כ תוכיחם בעת אפך עכ"ד ודפח"ח : והנה אם השי"ת שדר ליה מסכנא בעבור אהבתו כדי שינצל מדבר רע, בודאי שלח לו איש צדיק עני הגון, שיזכה בו וינצל ממות ומשאר גזירות רעות, עבור שיחיה את הצדיק. וזהו שאמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך, כמו (בראשית כו, י) אחד העם, שפירוש המיוחד שבעם, וזהו מאחד אחיך, המיוחד שבאחיך, כלומר איש צדיק והגון, וזהו אשר ה' אלקיך נותן לך, כי אצל מתנה שייך לשון נתינה, כמ"ש (בבא בתרא נג, א) נותן בעין יפה נותן, וזהו אשר ה' אלקיך נותן לך מתנה איש צדיק שתחיה אותו, ותזכה בו ותנצל מכל גזירות רעות:

ואמר לא תאמץ את לבבך, מלת את הוא מיותר, אלא הכוונה כי היצר הרע שוכן במפתחי הלב, כמ"ש (יחזקאל לו, כו) והסירותי לב האבן מבשרכם . ורז"ל דרשו על לשון את לשון טפל ומחובר, כמו (פסחים כב, ב) את בשרו (שמות כא, כח), את הטפל לבשרו, מאי ניהו, עורו:

וזהו לא תאמץ את היצר הרע, וזהו את לבבך, את הטפל ללבבך, לא תאמץ אותו בזה שלא תתן לו, ולא תקפוץ את ידך, אלא תנתן לעני אשר שלח לך הש"י מתנה ותנצל, ולא תאמץ את היצר הרע, כי הוא השטן הוא המלאך המות וכו' (בבא בתרא טז, א) , ורצונו שלא תתן לו כדי שיוכל לפרע ממך, ע"כ לא תקפוץ את ידך: ואמר כי פתוח תפתח את ידך לו, כי כמו שהאדם עושה למטה כך הוא מעורר למעלה, כאשר אמרתי פי' הפסוק (תהלים קכא, ה) ה' צלך על יד ימינך, ר"ל הש"י הוא כמו הצל שלך, וצל האדם כאשר מטה את ידו, כן הצל נוטה אחריו, כך הש"י כאשר אדם מעורר ועושה טוב למטה, כך תיכף הוא מעורר למעלה ומטיבין לו . ומלת פתוח היא מקור בדקדוק, כמו פקוד, וזהו כי פתוח תפתח, ר"ל תפתח תיכף מקור עליון מקור הברכה כשתפתח את ידך לעני, וזהו לו, וישפיע לך משמים שפע רב עד שתאמר די : השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עיניך באחיך האביון וכו' (טו, ט). ולכאורה הול"ל פן יהיה בלבבך בליעל לאמר קרבה וכו'. ומאי דבר עם, והוא מיותר:

ונראה דהנה היצר הרע כשבא לאדם ורוצה להעבירו מן הדרך, ולמנוע מליתן צדקה לאדם שהולך בדרך הישר, ומראה לו דברים מן התורה שלא יתן, כגון חייך קודמין, ובפרט בעת השמטה שאין זורעים מונע אותו מליתן צדקה, בשביל זה שיכין לעצמו שיהיה לו מה יאכל בשנה השביעית, כי חייו קודם. אבל אם יהיה לו לב טוב להאמין בו ית', בוודאי ישפיע לו שפע מן השמים, כאומרו (ויקרא כה, כ) וכי תאמרו מה נאכל

בשנה השביעית הן לא נזרע וכו' וצויתי את ברכתי וכו'. והתורה נקרא דבר, כמו (תהלים קה, ח) דבר צוה לאלף דור :

וזהו כי יהיה דבר, כלומר שיהיה לך דברי תורה שפטור אתה מליתן צדקה כי חייך קודמין, עם לבבך בליעל, כלומר מחמת שבלבבך בליעל, אתה שומע לטענת היצר המראה לך דברי תורה שפטור אתה מליתן, אבל אם היה לך לב טוב היית מאמין בו ית' כנ"ל, רק מחמת שבלבבך בליעל חפץ אתה בד"ת זו, ותאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה, ואינו זורעין, ורעה עיניך באחיך האביון לאמר חייך קודמין, ולא תתן לו וקרא עליך וכו':

נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך וכו' (טו, י). ודרשו רז"ל במסכת שבת דף קנ"א (ע"ב) על בגלל הדבר, לשון גלגל, גלגל החוזר בעולם:

ואפשר לומר לפי מה שכתבתי (לעיל ד"ה א"י כי יהיה) כאשר אדם מעורר למטה, כן הוא מעורר למעלה וישפיע עליו שפע רב. וז"ש ולא ירע לבבך בחסרון ממונך בלי שום קבלת דבר תיכף ומיד. וז"ש כי בגלל הדבר הזה, הוא כמו גלגל, זה הצד של הגלגל שבא למעלה תיכף הוא יורד למטה, כן הדבר הזה, תיכף כשתשפיע לעני ותעורר למעלה, בזה יהיה גלגל החוזר תיכף לירד למטה להטיב לך שפע רב וברכה עד בלי די, וע"כ אל ירע לבבך בשעת נתינה:

שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא יראה את פני ה' ריקם (טז, טז). להבין דהול"ל מקודם בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות יראה כל זכורך וכו' במקום אשר יבחר וכו':

ונראה דהנה רז"ל בחגיגה דף ד' (ע"א) דרשו סומא בא' מעיניו פטור מן הראיה, שנאמר יראה יראה, כדרך שבא לראות כך בא ליראות. להבין על דרך רמז למה פטור מן הראיה, הלא הוא רואה מכל מקום. ונראה דהנה שמעתי ממח' הרב הגאון החסיד מו"ה לוי יצחק נ"י פי' הפסוק (תהלים לד, טז) עיני ה' אל צדיקים, ר"ל הצדיקים צריכין להיות להם שני עינים, בעין אחת יראה גדלות הבורא ובעין אחת יראה שפלותו עכ"ד ודפח"ח:

והנה בודאי מתחילה צריך להסתכל בשפלותיו ובעונותיו ולהתחרט עליהם, ובשפלות האדם בתולדה, ואח"כ מחמת הענוה, מפני שהוא ית' שורה ושוכן את דכא, יוכל אח"כ לראות גדולת הבורא שמצמצם עצמו לשכון את דכא ושפל רוח:

וזהו פי' הגמרא דשבת דף פ"ח (ע"ב) אמר ר' שמואל בר נחמיני אמר ר"י, מאי דכתיב (שיר השירים ד, ט) לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך, בתחילה באחת מעיניך,

וכשתעשי בשתי עיניך, ר"ל בתחילת העבודה באחת מעיניך, ר"ל בעין אחת שרואה שפלותיו, אבל אינו מכיר גדולת הבורא ית' עדיין, רק מצד האמונה, לכשתעשי בשתי עיניך, כי השי"ת מצמצם עצמו לשכון את דכא ושפל רוח, ורואה בשתי עינים, כי רואה ג"כ גדולת הבורא ית':

ואמרו בדרך רמז סומא באחת מעיניו, ר"ל שאינו מכיר שפלותו מחמת גדלות, פטור מן הראיה, כי בודאי אינו רואה גם כן גדולת הבורא יתברך, כי אין ה' יתברך מצמצם עצמו, כמאמרם ז"ל (סוטה ה, א) אין אני והוא יכולין לדור :

וידוע (שער הכוונות דרושי ר"ה) כי כל עבודתינו הוא לעשות השכינה שהוא בסוד נקודה לאקמא מעפרא, ע"י מעשינו הטובים, ועבודה, לעשות בחי' פרצוף, ובסוד מ"ן לעשות זווג ו"ה. וזהו שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך, כמאמרם ז"ל בשתי עינים כנ"ל, כל זכורך את, ר"ל השפעתך שהשפעת במעשיך הטובים בשכינה הנק' את כמ"ש בספרים , פני ה' אלהיך, ר"ל לעשותה זווג פנים בפנים עם ה' אלהיך, בחי' וא"ו של השם: במקום אשר יבחר, כי הנה ידוע שיש אדם שזהיר במצוה זו מאוד ולא באחרת, ויש אדם להיפך, שבמצוה אחרת הוא נזהר מאוד, על דרך מאמרם ז"ל במסכת שבת דף קי"ח (ע"ב) אביך במאי זהיר טפי . ועל כן כל צדיק וצדיק נכוה מחופתו של חבירו (בבא בתרא עה, א). והשכינה נקראת מקום, וזהו במקום אשר יבחר, ר"ל באיזה מצוה שגרם השראת שכינה, והיה זהיר בזו המצוה, מעשה השכינה בסוד פרצוף עם זה המצוה שבחר להיות זהיר בה. ולא יראה את, ר"ל שלא יראה השכינה הנקראת את, פני ה' ריקם, בלתי השפעתך במעשיך הטובים בשכינה:

פרשת שופטים

צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך (טז, כ). להבין, הלשון תרדוף שייך בדבר הבורח, ובאמת אם האדם רוצה לעשות צדק ולהלוך בדרך הישר, אז מסייעין לו מן השמים, כמ"ש (שבת קד, א) הבא לטהר מסייעין לו: ונראה דהנה האדם כשבא לעבוד את ה', צריך להמשיך עליו מדת יראה שהוא השער הראשון, כמ"ש (תהלים קיח, כ) זה השער לה', ואח"כ בא לו מדת אהבה, וכשבא לו מדת אהבה, אז נכסה ממנו מדת יראה, כי היראה הוא מדת צמצום והתרחקות, כמ"ש (שמות לד, ל) ויראו מגשת אליו. ואהבה הוא מדת התקרבות, וא"כ נכסה ממנו מדת יראה :

ובאמת בכל עולם ועולם הוא עשר ספירות, והשער הראשון להכנס בזה העולם הוא מדת יראה, כגון העולם אהבה, השער הראשון הוא מדת יראה מחמת אהבה, וכשבא להכנס

בעולם אהבה צריך ג"כ להכנס במדת יראה, וכן אח"כ כשבא לעולם התענוג, צריך ג"כ לכנס במדת יראה שבעולם התענוג, ואח"כ כשבא אליו מדת אהבה מזה העולם נכסה ממנו מדת היראה:

וידוע שהאדם שזכה למדריגת חכמה אז הוא בטוח שלא יחטא, כי אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות (סוטה ג, א) , היפך החכמה, אבל כשבא לחכמה אז הוא מרוחק מן החטא. וידוע (זוהר חדש ח"א עו, א) דמדת יראה נקרא צדק: וזהו צדק צדק תרדוף, ר"ל תמיד תרדוף אחר מדת יראה, כי אע"פ שבאת לעולם האהבה ונכסה ממך מדת יראה, אעפי"כ צריך אתה לרדוף ולחפש מדת יראה שבעולם אהבה, וכן בעולם התענוג צריך לחפש מדת יראה, למען תחיה. וידוע שחכמה נקרא חיה, כמ"ש (קהלת ז, יב) והחכמה תחיה את בעליה, ר"ל שצריך אתה להלוך מעולם אל העולם שלמעלה ממנו, ובכולם ע"י השער הראשון מדת יראה שבזה העולם, עד שבאת אל החכמה, וזהו למען תחיה, שתבוא אל החכמה הנק' חיה, ואז וירשת את הארץ אשר ה' וכו', ר"ל שיהיה לך כמו ירושה ובטוח אתה שלא תחטא:

לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך אשר תעשה לך (טז, כא). אשר אמר אשרה כל עץ כל עץ הוא מיותר, בודאי אילן הוא של עץ. ואפשר לומר דהנה בריאת עולמות הי' בשם י"ה, עולם הזה נברא בה' ראשונה של הוי', ועולם הבא נברא ביו"ד של הוי', שנאמר (ישעי' כו, ד) כי בי"ה ה' צור עולמים, כמו שפי' רש"י ז"ל בפרשת בראשית (ב, ד) בפסוק אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, בה"א בראם עיי"ש : והעולם הזה נברא בה"א ראשונה, הוא בינה עולם התשובה (זוה"ק רעיא מהימנא ח"ג קכב, א), אשר קדם לעולם , והוא העולם ענוה, כי בעשותו תשובה ורואה מה שפגם בחטאו, הוא נכנע מאוד, כאשר ישיג ויגיע לתשובה מאהבה הוא בינה עולם התשובה, הוא נכנע מאוד בראותו מה שפגם והוריד בחטאו ניצוצות הקדושות בעמקי הקליפות, וכשיגיע לתשובה מאהבה אז זדונות נעשות לו כזכיות:

והזהיר בכאן בהעשותו תשובה ויגיע לתשובה מאהבה כאשר ירגיש בנפשו, לבל ח"ו יפול מתשובה הגדולה כזו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, בהחשב לו במחשבתו בראותו תשובה מאהבה שהוא יותר גבוה ממדריגת צדיק, כי במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד, ובמחשבה הזאת הוא בא לגדלות גדול אשר זאת הוא הרעה אשר קטל לאדם ולכל דורות אחריו עד היום הזה, וכמו שכתבתי כמה פעמים , רק יקיים וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נא, ה), ויהיה תמיד בהכנעה ותשובה, ולהחשב תמיד כי אי אפשר לו לעשות תשובה בלעדו ית', כמו שתקנו בשמונה עשרה,

השיבינו אבינו לתורתך וקרבינו מלכינו לעבודתיך והחזירנו בתשובה שלימה לפניך, כי אי אפשר לעשות תשובה בלעדו ית', רק יהיה תמיד בהכנעה ותשובה, וחטאותיו יהיו תמיד מסודרים לפניו, ויתן תודה להש"י שזיכהו והעלהו לתשובה: ולשון אשרה הוא לשון תהלה, כמו אשרי, וזהו לא תטע לך אשרה כל עץ, ועץ הוא צדיק, כמו (במדבר יג, כ) היש בה עץ , כלומר שתתפאר ותהלל אותך מכל עץ, מכל הצדיקים. ואמר לשון כל עץ, כי יש צדיק גמור ושאינו גמור, כמו שאמרו בבא מציעא דף ע"א (ע"א) צדיק ממנו בולע, צדיק גמור אינו בולע. ובהעשותו תשובה מאהבה אמרו (ברכות לד, ב) מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד, ולא תטע בלבך אשרה כל עץ, שתהלל אותך במחשבתך מכל עץ, אף מצדיק גמור, ותבא מחמת תשובתך לגדלות גדול. וזהו אצל מזבח ה' אלהיך, על דרך (סנהדרין מג, ב) כל הזובח את יצרו וכו'. אשר תעשה לך בתשובתך, כי מחמת מחשבת גדלות תהיה אשרה ועבודה זרה ממש, רק תהיה תמיד בשפלות, ותקיים וחטאתי נגדי תמיד כנ"ל: שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו (יז, טו). דרשו רז"ל בסנהדרין דף כ' (ע"ב) שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך. להבין הדרש שדרשו מפסוק: אפשר לומר, דבאמת צריכין למנות מלך איש צדיק אשר השכינה מדת יראה מדת מלכות שורה עליו, והוא ימשוך מדת יראה על כל ישראל, ובאמת ע"פ הדין צריכין ג"כ לירא ממלך שלא לפגום כבודו, כי המלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ונמצא כשממנין ומקבלין מלך מקבלין על עצמן שני מיני יראת, א' יראת המלך, והב' מה שהמלך ממשיך עליהם יראת הבורא ית':

וזה דרשות רז"ל מן שום תשים, שתי שימות שאתה משים על עצמך כשתקבל מלך, אחד יראת הבורא ית', ואחד יראת המלך. וזהו אשר יבחר ה' אלהיך בו, ר"ל אשר בחר ה' אלהיך בו לשרות השכינה עליו, כדי שיוכל למשוך עליך יראת הבורא ית'. ועל כן דרשו שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, ר"ל שיהא אימת הקב"ה עליך, ע"י המלך שימשוך עליך יראת ה', וזהו אימתו, אימת וא"ו עליך כנ"ל:

ראשית דגנך תירושך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו (יח, ד). עיין בספר קדושת לוי על התורה (בפרשתן) שכתב, דהנה דוד המלך ע"ה אמר לך ה' הגדולה והגבורה וכו' (דברי הימים-א כט, יא), ונתן אל השי"ת כל השבע מדות, והנה השבע מדות נכללין בשלש ראשונות, שהם בחי' אי"ן, ומן האי"ן באין אל הי"ש וכו'. וזהו בחי' ג"ז, דהיינו הגימ"ל נפרד מן הזיי"ן, דהגימ"ל מרמז על שלש ראשונות, והזיי"ן מרמז על שבע מדות, וכולם תלוים במדת יראה, שהם ראשית חכמה יראת ה'. וזהו ראשית גז צאנך תתן לו ודפח"ח עיי"ש :

ולפי דבריו יש לומר פירוש הפסוק ראשית גז צאנך תתן לו, דהנה האדם צריך להכניע כל השבע מדות שלו אל השי"ת, דהיינו שלא לאהוב שום דבר רק ואהבת את ה', ושלא לירא משום דבר רק את ה' אלהיך תירא, וכן בכל המדות להכניע אותם בשכלו, דהיינו השלש ראשונות תחת עבדות הבורא ית', ואז נעשה האדם מרכבה אל השי"ת שישכון בתוכו, כמו שכתוב בזוהר (ח"ג קכו, א) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה, ח) , כי כשישראל מקדשין ומטהרין מדותיהם אל השי"ת, אז השי"ת שורה בתוכם ממש: אבל מקודם שמקדש עצמו בכל מדותיו אל השי"ת צריך לעשות תשובה ולתקן מה שפגם, כמו שכתוב בספר תולדות יעקב יוסף מעבירין את המת מלפני הכלה (כתובות יז, א), הרשעות עבירות קרוי מת, כמו שאמרו (ברכות סא, ב) רשעים בחייהם קרוים מתים, ומדת היראה קרוי כלה, וזה מעבירין את המת מלפני הכלה, היינו רשעת עבירות, ע"י התשובה, מלפני הכלה, קודם שיקדש ויטהר עצמו להיות אצלו השראת השכינה ודפח"ח : ומלת צאנך הוא לשון צאנה וראנה בנות ציון (שיר השירים ג, יא), וזהו ראשית ג"ז, כלומר קדם שתקדש עצמך השבע מדות ע"י השכל, היינו השלש ראשונות אל השי"ת, שיהי' כל השכל והמדות שלך אל השי"ת לבד, ויהיה מרכבה אליו השי"ת וישרה שכינתו ויראתו בך, וקודם שתעשה זאת, צאנך, כלומר צאתך לחוץ מחמת העבירות, שיצאת למקום הקליפות ונתרחקת מן הקדושה, תתן לו ע"י התשובה, וכשתעשה תשובה, אז תתן הגז, היינו השכל שלך והשבע מדות שלך אל השי"ת, שתקדש אותם כנ"ל: תמים תהיה עם ה' אלהיך (יח, יג). עיין פי' רש"י ז"ל שתהיה תמים ולא תחקור אחר עתידות, ואז תהיה עם ה' אלהיך . ואפשר לומר פי' תמים תהיה בעצמך, ולא תחלוק הלשון מן הלב, ואל יאמר הפה דברים שהם שקר בלב, אלא יהא פיו ולבו תמיד כאחת בתמימות, ואז תהיה עם ה' אלהיך:

או יאמר דכבר כתבתי כמה פעמים שצריך כל אחד ואחד מישראל לראות בעצמו שיקיים מצות ואהבת לרעך כמוך באמת, כי זה הוא שורש העבדות וקיום התורה. וזהו תמים תהיה, באחדות גמור עם כללות נשמת ישראל, ובלי שום פירוד לבבות, ופשיטא מחלוקת, ומה מחלוקת פרודא, ואז אינו תמים, אבל אם תהיה תמיד תמים בלי פירוד, ואז תהיה עם ה' אלהיך:

או יאמר תמים תהיה וכו', כלומר כשאתה תתקן את הנפש ורוח והנשמה שלך, שלא יהא בהם פגם וחטא, ואז תהיה עם ה' אלהיך, תהיה דבוק בבורא ית', אבל כל זמן שלא תיקן את הנר"ן שלו מן הפגם חטא, הוא בבחי' בעל מום, וכל איש אשר בו מום לא יקרב אליו:

או יאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך, דהנה השי"ת ברא האדם מן העליונים ומן התחתונים, נשמה מעליונים וגוף מתחתונים , ואמרו רז"ל בברכות דף יו"ד (ע"א) הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד, לא אמרו אלא כנגד הקב"ה וכנגד הנשמה, מה הקב"ה מלא כל העולם, אף הנשמה מלא כל הגוף וכו', יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו, וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו :

וכתבתי (פר' נח ד"ה את האלהים) פירוש ה' הוא אלהים (מלכים-א יח, לט), דהנה הטבע בגימטריא אלהים, והשי"ת הוא מנהיג את העולם הגשמי הטבעי, שמתנהג עפ"י הטבע כרצונו וחפצו, כי מלא כל הארץ כבודו, וכמ"ש מה הקב"ה מלא כל העולם, וזהו ה' הוא אלהים, הוא השוכן בתוך הטבע ומנהיגה כרצונו, ואין הטבע נפרד ממנו, אלא הוא ית' השוכן בתוך העולם הטבע, ומנהיג כרצונו, וכך צריך האדם לדמות ליוצרו, שיהא הנשמה והגוף אחדות גמור בלי פירוד, ויהא הנשמה מנהיג הגוף, אבל לא כחמר גמל, שיהא הנשמה מושך לכאן והגוף לצד אחר:

וזהו תמים תהיה עם ה' אלהיך, כלומר אם תהיה בעצמך תמים, הנשמה והגוף ביחד בלי פירוד, והנשמה תוליך הגוף, אז תהיה עם ה' אלהיך, כמו שהשי"ת הוא השורה בתוך העולם הטבעי בלי פירוד, ומלא כל העולם ומנהיג כרצונו, כך אתה תהיה תמים, ושינהיג הנשמה את הגוף מן העולם הטבעי, ואז תהיה דבוק עם ה' אלהיך: כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים, והיה כקרבכם אל המלחמה וכו', ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם אל ירך לבבכם וכו', כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם (כ, א-ד). להבין למה הזכיר סוס ורכב. וגם מלת ממך הוא מיותר. וגם למה אמר המעלך מארץ מצרים. וגם למה אמר אתם קרבים היום, מלת היום לכאורה הוא מיותר. וגם למה אמר כי ה' אלהיכם ההולך עמכם, מלת ההולך הוא מיותר, והל"ל כי ה' אלהיך עמך:

ונראה דבא לומר וללמד על מלחמת היצר הנקרא מלחמה גדולה, כמ"ש בחובות הלבבות (שער יחוד המעשה פרק ה) שאמר החכם, שבתם ממלחמה קטנה התעתדו עצמיכם למלחמה גדולה . והנה אמרו רז"ל במסכת סוטה דף ג' (ע"ב) עבירה קשורה בו ככלב, כלומר המלאך המשחית שנברא מעבירה הוא קשורה באדם ומהלך עם האדם. והנה האדם שעבר עבירות הרבה בדיבור ובמעשה, הולך בעו"ה בחיל גדול רח"ל. ואיתא בספר תומר דבורה (פרק א) שזהו מדת נושא עון, ר"ל שנושא המלאך המשחית שברא,

ואינו מניח אותו ליפרע מן האדם ולהזיקו, עד שישוב האדם בתשובה, ואז הורג אותו, ומוציא החיות הוא הניצוץ הקדוש ממנו :

והנה חיילות היצר הרע אשר נלחם עם האדם, הוא העבירות המלאכים המשחיתים שברא האדם בעצמו, ואינם מניחין לעשות שום מצוה, וצריך האדם קודם כל העבודה ותפלה ועשיות המצוה לזכור חטאיו, ויתחרט עליהם, ואז ע"כ הן בדילין ממנו, ויוכל לעשות המצוה כתיקונה. והנה כתוב בסידור האריז"ל (תפלת שחרית) על פסוק בשירה (שמות טו, א) סוס ורוכבו רמה בים, סוס ורוכבו הם ס"ם ונוקביה עכ"ל: וזהו שבא ללמד לאדם שעבר עבירות הרבה, לבל יתייאש מן התשובה, ולבל יחשוב שאבדה תקותו שברא חיל גדול סביב לו וקשורים בו. וז"ש כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב, ר"ל ס"ם ונוקביה, שיש להם עם רב להלחם עמך, והם כולם ממך, שאתה בראת אותם בעבירות שלך, וז"ש לא תירא מהם, ולא תתיאש מן התשובה, כי ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים, שהיית שם בתכלית השפלות, שבאת שם למ"ט שערי טומאה, כמ"ש האר"י ז"ל על פסוק (שמות יב, לט) ולא יכלו להתמהמה, באגדה (של פסח-בפסקא מצה זו) ע"כ. ואעפי"כ הוציאך ה' אלהיך משם, והכניס אותך תיכף לחמשים שערי קדושה, כמ"ש בזוהר פרשת בשלח (ח"ב מו, א) וחמשים עלו בני ישראל ממצרים (שמות יג, ח) עיי"ש :

והנה אמרתי פי' הפסוק (שיר השירים ד, טז) עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו, על דרך שאמרו רז"ל בברכות דף ה' (ע"א) לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע ועיי"ש . וענין הרגזה זו לאו שיאמר גורא בעיניך שיטנא, דהלא אמרו רז"ל בקידושין דף פ"א (ע"א) שאסור לעשות כן, ומביא כמה מעשיות בגמרא שאסור להתגרות בו, כי הוא עושה עבודתו, שנברא בשביל זה להסית ולהדיח בשלימות גדול: אלא ענין הרגזה זה פרושו שצריך האדם לעבוד השי"ת בכוחות ובמדות ובתאות של היצר הרע, ובזה עושה מיצר הרע יצר הטוב, ותאוות התענוגים הוא מביא לאהבת הבורא, שהוא תענוג התענוגים . ועל הבעל תשובה הוא דברים כפשטן, שצריך תמיד לרגוז היצר הרע, ולחשוב תמיד כאלו הוא עומד אצל העבירה שעשה, ומתחרט עליו, וזובח את יצרו ומתודה עליו, וזהו פירוש וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נא, ה): וזהו פי' עורי צפון, תעורר היצר הרע ותרגיז אותו תמיד, ותעבוד השי"ת בכוחותיו ובמידותיו ובתאוותיו, וכל האהבות שלו תביא לאהבת הבורא, וזהו ובואי תימן, תביא את אהבת, תימן, הוא דרום מדת חסד, אהבת הבורא ית', ואח"כ הפיחי גני וכו', ואח"כ יבא דודי לגנו, יהיה אצלך השראות

שכינה, כמ"ש בזוהר (ח"ג קכו, א) על ועשו לי למקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה, ח) בתוכם ממש:

והנה בראש השנה או בשאר עתים, כשבאו עם בני ישראל ללחום עם היצר הרע צריכין להיות באחדות גדול כמ"ש כמה פעמים , וכן יסד הפייטן (סליחות-פיוט המתחיל מלאכי רחמים) אגודים בצרה לשפוך תחנה. וזהו שאמר שמע ישראל, שמע לשון וישמע שאול את העם (שמאל-א' טו, ד), כלומר שתהיו באחדות גדול:

ואמר אתם קרבים היום, ר"ל אתם מרגיזין היצר הרע עם אהבת שלו למלחמה עליו, שתביאו אותם לאהבת הבורא, אל ירך לבבכם ואל תערצו וכו', כי בודאי תנצח אותו, כי ה' אלהיכם ההולך עמכם:

והנה האדם נקרא הולך, כשעובד השי"ת והולך ממדרגה למדרגה, ואם ח"ו אינו עובד השי"ת, אז נקרא בשם יורד, וכן מצינו בהש"י ב"ה וב"ש, כשאנו עובדין השי"ת אז אנו מוסיפין כח למעלה, כמ"ש (תהלים סח, ה) תנו עוז לאלהים , ואז יש להשכינה עליה, ואם ח"ו האדם אינו עובד השי"ת אז הוא ירידה ח"ו לשכינה, כמ"ש בתקונים (תיקו"ז נג, א) תקונא חד ועשרין, ותגל מרגלותיו (רות ג, ז) על השכינה. וזהו כי ה' אלהיכם ההולך עמכם, ר"ל כשאתה בבחי' הולך ממדרגה למדרגה יש להשכינה ג"כ עליה כנ"ל, וע"כ בודאי תנצח, והוא ילחם בשבילך כנ"ל:

ויספו השוטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו (כ, ח). ודרשו חז"ל במסכת סוטה דף מ"ג (ע"ב) הירא ורך הלבב מעבירות שבידו:

ואפשר שדרשו זה הדרש מעבירות שבידו ולא כפשוטו, דאיתא בתיקונים (תיקו"ז י, א) שאם שם הוי"ה הוא הצירוף כסדר, או אותיות דכר ברישא, כגון והי"ה הוא בחי' רחמים, ואם שם הוי"ה מהופך, או ההי"ן בחי' נוקבא ברישא, הוא בחי' דין . וכאן שם הוי"ה מהופך לגמרי, ה'ירא ו'רך ה'לבב י'לך, והוא בבחי' דין, ועל כן דרשו הירא ורך הלבב מעבירות שבידו, וע"כ דינין שורין עליו, כמו שאמרו רז"ל בברכות דף ס' (ע"א) פחדו בציון חטאים (ישעי' לג, יד) , ועל כן ילך וישוב לביתו, כלומר ילך וישוב ויעשה תשובה בביתו:

פרשת כי תצא

כי תצא למלחמה על אויביך ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו (כא, י). ונראה דהנה כתבתי פי' על פסוק (תהלים פא, ד) תקעו בחודש שופר וכו', כי חוק לישראל הוא

משפט לאלהי יעקב, דרשו רז"ל במסכת ראש השנה דף [לד] א', איזה חג שהחודש מתכסה בו זה ראש השנה. ולהבין למה לא אמר שהירח מתכסה בו. וגם מה שאמר ליום חגינו, ונתן טעם כי חוק לישראל וכו', ומאי נתינת טעם הוא:

ונראה דהנה ידוע באמת דבריאת העולם הוא, כדי שתתגלה מלכותו ויראתו על הברואים, וידעו הכל כי הוא המנהיג את כל העולמות כולם, עולמות עליונים ותחתונים, מריש דרגין עד סוף כל המדרגות כרצונו וחפצו, וזאת הוא סוף מעשה, ובמחשבה היתה תחילה, כדי שתתגלה מלכותו ויראתו:

וזהו פי' נוסח התפלה (זכרונות-מוסף לר"ה) מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון. מראשית כזאת הודעת, ר"ל חכמה שנק' ראשית, שנאמר (תהלים קיא, י) ראשית חכמה, כזאת הודעת, ומדת מלכות נק' זאת, ר"ל מראשית המחשבה כוונתך שתגלה מדת יראה, ואהבת אותה, וידיעה לשון חיבה, כמו (בראשית יח, יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה וכו', וזהו מלפנים אותה גלית, ר"ל קודם בריאת העולם, מדת מלכות שנק' אותה הי' כוונתך שתגלה אותה בעולם:

זה היום תחילת מעשיך וכו', כי בראש השנה הקב"ה דן את כל העולם ורואה אם נתמלא כוונת הבריאה, אם הכל מקבלין עליהם עול מלכותו ויראתו, כמ"ש במסכת ראש השנה דף כ"ו (ע"ב) בראש השנה כמה דכייף אינש טפי מעלי, ראוי העולם להתקיים, או ח"ו להיפך, כי הקב"ה מחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית, כמ"ש (איכה ג, כג) חדשים לבקרים וכו', ודנין בראש השנה אם לחדש העולם בכל יום ויום, ונמצא בראש השנה כשישראל מקבלין עליהם עול מלכותו ויראתו, והעולם נברא בשביל ישראל שנקראו ראשית, והקב"ה כותב אותם לחיים טובים ולשלום, ושיחדש עולמו בכל יום, נמצא היום נחשב כאלו נברא העולם :

וזהו זה היום תחילת מעשיך, ולמה זכרון ליום ראשון, ר"ל כי היום מזכירין כל הברואים שנברא ביום ראשון, כמ"ש (בראשית רבה יב, ד) הכל נברא ביום ראשון והקב"ה הוציא כל אחד ואחד ביומו, ובראש השנה נזכרין ודנין כל הברואים שנברא ביום ראשון, אם להתקיים ולחדש עוד עולמו בכל יום, וכשיצאו ישראל וכל העולמות שנבראו בשבילם בדימוס, נחשב כאילו היום תחילת מעשיו ונבראו היום: וזהו פי' איזהו חג שהחודש מתכסה בו, ר"ל שהחודש שמחדש עולמו בכל יום ויום מעשה בראשית, מתכסה בו, כי בעת המשפט הדבר בספק ומכוסה ואין יודעין איך יהיה, הוי אומר זה ראש השנה, כי בראש השנה דנין העולם, ובעת המשפט הדבר מכוסה וספק: ובטור אורח חיים סימן תקפ"א הביא מדרש וז"ל, ר' חנינא ור' יהושע אומרין איזו אומה כאומה זו שיודעין

אופיה של אלהיה, שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים וכו', לפי שאין יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינם כן, לובשין לבנים ומתעטפין לבנים וכו', ואוכלים ושותים ושמחים בראש השנה, לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס ע"כ. ואיתא בזוהר פרשת בא דף ל"ב (ע"ב), ויבואו בני האלהים להתייצב על ה' וכו' (איוב א, ו), כי כשבאים לקטרג על ישראל שהם בנים למקום יחשב כאלו הם מקטרגין ותובען דין על ה' ממש, ובוודאי ינצח ויכרית שונאיו, ויכתוב ויחתום אותם לחיים טובים ולשלום, וע"כ אנו עושין יו"ט: וזהו שאמר תקעו בחודש שופר, כדי לערבב השטן, ואימתי, בכסא, ביום המשפט שהדבר מכוסה איך יפול הדבר, אעפ"כ ליום חגינו, אנו עושין יו"ט ואוכלים ושותים ושמחים, ולמה, כי חוק לישראל, ר"ל מה שאנו תוקעין בשופר אנו עושין מצוה וגזירת מלך עלינו, אבל אנו בטוחים בודאי שנצא בדימוס, כי המשפט לאלהי יעקב, ולו נוגע זה המשפט, כי מה שמבקשין דין על ישראל הם מבקשין ממש על הקב"ה, והוא בודאי יכרית כל שונאיו ויכתוב ויחתום אותנו לחיים טובים ולשלום, וע"כ אנו עושין יו"ט:

ובזה נבא אל הביאור, כי תצא למלחמה וכו', והפסוק מרמז על מלחמת היצר הקרוי מלחמה, כמ"ש החכם שבתם ממלחמה קטנה התעתדו עצמיכם למלחמה גדולה, אמרו לו מהו המלחמה גדולה, אמר זו מלחמת היצר, עיין בחובת הלבבות (שער יחוד המעשה פ"ה). והנה האדם קודם בואו לדין ללחום מלחמת היצר, צריך להכין עצמו למלחמה ולשוב בתשובה שלימה, ליטול ממנו כלי מלחמתו, ולעשות מעשים טובים בכל האפשרי, ולא יסמוך שהמשפט לאלהים הוא ובודאי ינצח כאמור, כמ"ש בתיקונים בסוף בתיקונא חמישאה דף קמ"א (ע"ב) וז"ל, דאע"ג דבנייהו אינון ישראל, לית ליה רשו לאעברא על דינא, דאורייתא בדינא אתייהבת עיי"ש :

וז"ש כי תצא למלחמה, ר"ל כי תצא למלחמת היצר, צריך אתה לחשוב שיציאתך למלחמה על אויביך ועל שונאיך, ולא תחשוב שמלחמת השי"ת היא ובודאי תנצח, כי אורייתא בדינא אתייהבת וכו', וצריך אתה לשוב בתשובה שלימה, ליקח ממנו כלי מלחמתו, הניצוצות קדושות שנפלו בקליפה מחמת העבירות, ולעשות מעשים טובים בכל האפשרי, ואח"כ כשתעשו זאת, ונתנו ה' אלהיך בידיך ושבית שביו, ר"ל שתשוב הניצוצות הקדושות שנפלו בקליפות מחמת העבירות, ויעזור לך השי"ת ונתנו ה' אלהיך בידיך ושבית שביו, אותם הניצוצות הקדושות לשורשם:

ואמר הלשון כי תצא, על דרך מאמרם ז"ל (ברכות ה, א) לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו' נצחו מוטב וכו', כלומר שצריך לצאת למלחמה עם היצר הרע בתחילה,

ולחשב תמיד לנצח אותו, ולעבוד השי"ת, ולא ימתין עד שיבא היצר הרע לפתותו בדבר עבירה ח"ו, כי אז קשה מאוד לשבר אותו, כענין שאמרו (קידושין פא, א) נורא ביה עמרם וכו' , ועל כן אמר כי תצא למלחמה, כלומר שאתה צריך לצאת למלחמה בתחילה, ואז כשתצא ונתנו ה' אלהיך בידיך וכו' ושבית שביו כנ"ל: ובאופן אחר אמרתי פי' תקעו בחודש שופר וכו', איזהו חג שהחודש מתכסה בו וכו', דהנה ידוע בעת בריאת העולמות אחר שבירת הכלים היה התיקון שם מ"ה החדש, ושם מ"ה הוא בחי' רחמנות, ובחי' רחמנות שנתחדש היה תיקון כל השבירות. והנה בראש השנה ביומא דדינא נתכסה בחי' הרחמנות, כי בעת הדין אי אפשר להיות בחי' רחמנות, וצוה לנו הש"י לתקוע בשופר לעורר מדת רחמנות, שזהו תיקון העולם. וזהו שאמר תקעו בחודש, כלומר בשביל החודש, הוא הרחמנות המחודש, לעורר רחמנות תקעו בשופר, בכסא ליום חגינו, ביום החג שהרחמנות הוא מכוסה:

וזהו שאמרו רז"ל איזהו חג שהחודש מתכסה בו, כלומר שהרחמנות המחודש נתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה, שהוא יומא דדינא ואי אפשר להיות הרחמנות אתגליא, ועל כן הוא מכוסה, ותקעו בשופר לעורר אותו :

לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה (כב, ה). ונראה דהנה ידוע דכל מה שהאדם משפיע לחבירו הוא מקבל ממנו יותר, כמאמרם ז"ל יותר מה שהבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם הבעל הבית. וכן בתורה אמרו (מכות י, א) הרבה תורה למדתי מרבותי וכו' ומתלמידי יותר מכולם. וא"כ צריך המשפיע לראות שלא להתגאות במחשבתו על המקבל ממנו, לומר בלבו שהוא המשפיע וחבירו צריך לו ומקבל ממנו, כיון שהוא מקבל יותר מחבירו המקבל ממנו: וכלי גבר נקרא כלים של המשפיע, וזהו לא יהיה כלי גבר, הכלי של השכל המשפיע, לא יהיה במחשבתו במעלה על איש המקבל ממנו, שהוא בחי' אשה, אלא יחשוב בשעת השפעה לחבירו, הן בשכל והן בממון, שהוא מקבל יותר ממנו:

ולא ילבש גבר שמלת אשה, נראה דבא להזהיר שבשעת עבודה בלימוד, או בעשיות המצוה, שלא יהיה מחשבתו להנאת עצמו, כי כשהוא מכווין להנאת עצמו בעשיות המצוה, נמצא שהוא מלובש בשכלו כדי לקבל מהמצוה הזאת, והוא בבחי' אשה, וזהו לא ילבש גבר שמלת אשה, רק יכווין לעשות נחת רוח ליוצרו, ונמצא הוא בבחי' משפיע שמשפיע תענוג גדול למעלה, על דרך (תהלים סח, לה) תנו עוז לאלהים . אבל אם מכוין להנאת עצמו, נמצא עובד את עצמו, וזהו עבודה זרה ח"ו, וכן כשמתגאה על המקבל נקרא תועבה, כמ"ש רז"ל (מכילתא יתרו פר' ט), וכתוב בהדיא (משלי טז, ה) תועבת

ה' כל גבה לב, וע"כ אמר הכתוב כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה: כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו, בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה, ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו, השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך (כד, י-יג). מה שאמר כי תשה ברעך ולא אמר כי תשה לרעך, וגם דאמר משאת מאומה, ופרש"י ז"ל חוב של כלום, וא"כ הוא דאמר משאת מאומה, כדי לכלול בו באיזה מקום שיהיה החוב, הן ע"י ממון או אוכל או שאר דברים. ולכאורה מלת משאת מאומה מיותר, כי הוה ליה למימר כי תשה ברעך סתם, ולא אמר כסף, כמו שאמר אם כסף תלוה וכו', ממילא משמע כל הלואות באיזה אופן שיהיה. וגם דאמר אשר אתה נושה בו, הוה ליה למימר אתה נושה לו:

ונראה דהנה הש"י ברא את האדם מן עליונים ותחתונים, עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים , וכל הנופח מעצמותו וכו', וע"כ אנחנו בני ישראל אשר כולנו נשמת אדם הראשון, כמ"ש בטעמי תורה בפסוק ואהבת לרעך כמוך, נשמתינו הם חלק אלוה ממעל, כמ"ש (דברים לב, ט) כי חלק ה' עמו. והברואים שאחר אדם ארז"ל במסכת נדה דף ל"א (ע"א) שלשה שותפים יש באדם, הקב"ה ואביו ואמו, ואביו ואמו נותנין באדם חלקם הגוף, והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וכו', ובינה והשכל וכו': ובגוף הגשמי של אביו ואמו מן עולם הזה מדובק בו יצר הרע המסיתו לתאוות הנאת עוה"ז, ועל כן כתיב (בראשית ד, ז) לפתח חטאת רובץ, משננער לצאת ממעי אמו הולך עמו היצר הרע , שנולד בהולדה ובטבע, שנאחז בגוף של אביו ואמו , וממשיכו לתאוות הגופניות מעולם הזה, כהנאת הבהמה ושאר בעלי חיים אשר נבראו בארץ: וכשבא לאדם נשמת ה' וחלקו חכמה בינה ודעת אחר שלש עשרה שנה, ומדובק בהם כוחות יצה"ט הממשיך לאדם אל שורשו לעבדות הבורא ית', הם נלחמין באדם כוחות היצר הרע המדובק בגוף, עם יצר הטוב המדובק בנשמה, ומאת הש"י ניתן הבחירה לאדם איזה דרך שירצה לבחור, וכשבא לילך בדרך הטוב מסייעין לו משמים, וח"ו וכשבא לילך בדרכי היצר הרע ולטמא עצמו פותחין לו, כי הבחירה ניתנה לאדם כדי שיהיה לו שכר ועונש, וע"כ אין מונעין ממנו משמים כשבא לעשות רע, אלא מניחין אותו, וכמו שאמרו (שבת קד, א) הבא לטמא פותחין לו, ר"ל מניחין אותו לעשות הרע כאוות נפשו ח"ו:

וכשעושה הרע כאוות נפשו, ועושה עבירה עם הנשמה וכוחות הנשמה שנתן בו הבורא ית', היינו חכמה ובינה ודעת, וכל הדברים רוחניים שנתן הבורא ית' חלקו בגוף, ובחכמה ובינה מתחכם איך לעבור עבירה שיהיה לו תאוה גדולה מעבירה, ומתחכם

איך לסתור עבירה מבני אדם, ועבירה שצריך לו לעבור עם חבירו מתחכם איך שישמע לו חבירו, ובאיזה סבה שישמע לו, ונמצא בכל כוחות שנתן לו הש"י בנשמה הוא עובר עבירה:

וזהו שמוריד ניצוצות הקדושות מהשי"ת למקום הקליפות, דהיינו ניצוצות הקדושות מנשמתו אשר הוא חלק אלוה ממעל, בעשותו עבירה עם כחות הנשמה שלו, כפי גודל שורש נשמתו, עד שם מגיע פגמו בעבירה שעשה עם חכמה ובינה ודעת שלו, וכפי גודל חומר העבירה, כן הוא גודל הורדת הניצוצות הקדושות לעמקי הקליפות, מן שורש נשמתו אשר הוא מאתו ית', והוא מחולל מפשעינו, מדוכא בעוונותינו: וכשאדם עובר עבירה ח"ו נקרא הלואה, וכמו שאמרו במשנה דאבות פרק ג' (משנה טז) החנות פתוחה וכו' וכל הרוצה ללות יבא וילוה, ובהלואה זו הוא ממשכן ניצוצות הקדושות משורש נשמתו אשר הוא מאתו ית', בעמקי הקליפות, עד שישוב בתשובה שלימה, ואז ושב ה' אלהיך את שבותך, כלומר שמחזיר ה' אלהיך, היינו ניצוצות קדושות שממנו ית', היינו מהנשמה שבאדם, את שבותך, את הוא עם תשובתך תחזיר ניצוצות קדושות מאתו יתברך אשר היו בעמקי הקליפות למקום שורשם: וכתבתי כמה פעמים פירוש אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות (סוטה ג, א), היינו גדלות, כי כל גאה שוטה, כלומר שהיצר הרע מביא בו בתחלה מחשבת גדלות, ואז הקב"ה מסתלק מהאדם זה, כי אין אני והוא יכול לדור (שם ה, א), ואז מושל בו היצר הרע ועושה עבירה, וזולת מחשבות גדלות בתחלה שבאדם, לא היה יכול היצר הרע לגבר על האדם ולפתותו לעשות עבירה, וכמו שאמרו (סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו. וכן היה באדם הראשון כמו שכתבתי לעיל כמה פעמים . וערך נקרא השי"ת, כמו שכתוב (משלי כז, י) רעך וריע אביך אל תעזוב:

וזהו כי תשה, כלומר שתלוה ברעך, כלומר עם השי"ת תלוה ותמשכן ניצוצות קדושות, משורש נשמתך, אשר הוא מאתו ית', בעשותך בעבירה, למקום הקליפות, ומהיכן בא לך שתעבור עבירה ותמשכן נשמתך, זה שאמר משאת מאומה, ומשאת לשון הרמה והתנשאות, וזהו משאת מאומה, משאת כלום איזה הרמה שיהיה, באיזה מעלה שיתנשא בו, יסתלק ממנו השי"ת, ויתגבר עליו היצר הרע, ויעשה עבירה הנקרא הלואה, וממשכן ניצוצות הקדושות שורש נשמתו אשר הוא מאתו ית':

ואמר לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו, מלת עבוטו הוא מיותר, כי היה די באמרו לא תבוא אל ביתו לעבוט, אלא ר"ל שיש שני מיני בעלי עבירות, אחד שהולך אחר תאוות הגוף באכילה ובמשגל, בהנאת הגוף אף בדברים אסורים, ועוד יש כת שעוברין עבירות

בתפלה ובתורה, שאין מכוונין לעבוד השי"ת אלא להנאת עצמו, כדי לקבל ממון או כבוד בעבודה זו של התפלה והתורה, וזהו יותר גרוע מכת הראשונה שעושין עבירות בהנאת הגוף באכילת ובמשגל האסורות:

וזהו שהזהיר כי תשה ברעך, כי תעבור עבירה ותמשכן שורש נשמתך אשר הוא מאתו ית', עכ"פ לא תעבור עבירה זו, שתבא אל ביתו, היינו תפלה, שנאמר (ישעי' נו, ז) כי ביתי בית תפלה יקרא, כלומר שתבא אל ביתו ותתפלל ותעבוד אותך בעבודה זו, וזהו עכ"פ לא תבוא אל ביתו, בית תפלתו, לעבוט עבוטו, וליקח משכונו ולמשכן בעמקי הקליפות, ולא יהיה לך חציפות כולי האי בפניו ית', רק אם אתה רוצה לעבור עבירה הרשות נתונה לך, ועכ"פ בחוץ תעמוד, ולא תבוא אל בית תפלתו ותעבור שם עבירות בהנאת הגוף בדברים אסורים. והאיש, הוא השי"ת הנקרא איש מלחמה (שמות טו, ג), יוציא לך העבוט, המשכון שורש נשמתך אשר היא ממנו ית', החוצה: ואם איש עני הוא, כלומר שתגרום ח"ו בעבירות שלך עד מאוד, שגרמת אל השי"ת על דרך שאמרו רז"ל במסכת מגילה דף י"א (ע"א), בעצלתים ימך המקרה וכו' (קהלת י, יח), בשביל עצלות שהי' להם לישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקב"ה מך, ואין מך אלא עני, שנאמר (ויקרא כז, ח) ואם מך הוא מערכך, וזהו ואם איש עני הוא, לא תשכב בעבוטו, כלומר לא תשכב בקבר בעבוטו, ומשכן של השי"ת יהי' ממושכן בקליפות עבור העבירות שלך, אלא השב תשיב, כלומר השב אתה בתשובה שלימה, ואז תשיב לו העבוט, כמ"ש לעיל (בסמוך) פירש ושב ה' אלהיך את שבותך (דברים ל, ג): ואימת תשב בתשובה ותחזור לו המשכון, כבוא השמש, קודם שתבא השמש, כמו שאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת יב, ב) עד אשר לא תחשך השמש וכו' . וזהו (אבות פ"ב מ"י) שוב יום אחד לפני מיתתך. ומחמת שאין אתה יודע יום מיתתך, תהיה תמיד בתשובה. ואז כשתשוב בתשובה שלימה, ושכב בשלמתו, כי התורה והמצות שאדם עושה הם הנקראים חלוקא דרבנן, שמלביש בהם הנשמה אחר הפשטות מלבוש הגוף , וזהו ושכב בקבר בשלמתו, במלבוש התשובה שלו, ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך, כי איזה חסיד המתחסד עם קונו (זוה"ק ח"ב קיד, ב):

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים (כה, יז). להבין דהתחיל בלשון יחיד אשר עשה לך, ואח"כ בצאתכם ממצרים לשון רבים. וגם מאי נפקא מיני' מה שהיה בצאתכם ממצרים או בשאר דרכים. והיותר קשה הלא האלשיך ז"ל פי' על פסוק (במדבר לא, ג) שאמר משה רבנו ע"ה החלצו מאתכם אנשים לצבא וכו' לתת נקמת ה' במדין, לפי שאמר השי"ת אליו נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים, ולא חס על כבודו, אלא

אמר לתת נקמת בני ישראל, שגרמו להם מגפה, ומשה רבינו ע"ה אמר לישראל שלא יחוסו על כבודם, אלא לתת נקמת ה' במדין, שגרמו לעבודה זרה. וא"כ האיך אמר משה כאן לישראל זכור אשר עשה לך עמלק, ולא אמר ללחום מלחמת ה', כמ"ש בפרשת יתרו (שמות יז, טז) מלחמה לה' בעמלק מדור דור:

ונראה דהנה ידוע מ"ש בזוהר פרשת בשלח (ח"ב מו, א), כשיצאו ישראל ממצרים היו באים תיכף לעולם המחשבה, בינה, חמשים שערי בינה , וזהו (שמות יג, ח) וחמשים עלו בני ישראל ממצרים, כשעלו ישראל ממצרים היו באים לעולם הזה שבו חמשים שערי בינה. וזה עמלק היה בא עליהם באהבת שפלות, והפיל אותם ממדרגתם מחמשים שערי בינה:

וזהו זכור את אשר עשה לך עמלך, ל"ך דייקא, ל"ך גימטריא חמשים, מה שעשה למקום גבוה כזו שהפיל ישראל ממקום הזה, וזהו בדרך בצאתם ממצרים, שכתוב וחמשים עלו בני ישראל ממצרים שהיו בחמשים שערי בינה, והפיל אותם ממדרגתם, וזה מלחמת השם: או יאמר זכור את אשר עשה לך עמלק וכו', ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים, והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויבך מסביב וכו' תמחה את זכר עמלק וכו' (כה, יז-יט), מה שאמר אשר עשה לך, הלא לא עשה לישראל אלא לערב רב שפלטם הענן (תנחומא סימן י):

אפשר לומר, דהנה אמרו חז"ל במסכת חולין דף קל"ט (ע"ב), המן מן התורה מנין, המן העץ (בראשית ג, יא). ומהו הרמז, המן הוא המן, העץ, כלומר שמוכן לעץ. להבין איך יבא הרמז בפסוק זה, אפשר לומר, דהנה המצוה שנצטוינו למחות את זכר עמלק, והיא מצות עשה שצריכין לזוכרו בכל יום, כי כבר כתבנו כמה פעמים שאי אפשר לו אלא א"כ נכשל תחלה שבא אליו גדלות והתנשאות בלבו בשביל איזה דבר, ואז השי"ת מסתלק ממנו, כי אין אני והוא יכולין לדור (סוטה ה, א), ואז נלכד במצודות היצר הרע, אבל בלאו הכי אמרו (סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, שנאמר (תהלים לז, לב) צופה רשע וכו' ה' לא יעזבנו בידו. וזהו פירוש (סוטה ג, א) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, היינו גדלות, ואז הקב"ה מסתלק ממנו, ואז יכול לעבור עבירה: וכן מצינו באדם הראשון מעשה ידו של הקב"ה, והיה כלול נשמתו מכל עולמות העליונים, והיו מלאכין סגדין ליה, עד דאמר איהו בואו ונשתחוה ונברכה לפני ה' עושינו, כלומר שגם אני נברא כמותם. ובמה נלכד, בנחש הקדמוני הוא היצר, שהיה מסיתו שירצה להיות אלהי, ולא היה יכולת בידו לאמר לו גדלות אחר, שכבר היה גדול מכל המלאכים, והסיתו שירצה להיות אלהי, כמו שכתוב

(בראשית ג, ה) כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים, ופי' רש"י ז"ל יוצרי עולמות, מן העץ זה אכל וברא העולם וכל אומן שונא וכו' . הרי שלא היה יכול להסיתו שיאכל, אלא הכניס בו רוח שטות גדולה שירצה להיות אלהים, ואז הקב"ה מסתלק ממנו במחשבה זו, ונלכד ועבר:

ובאמת העולם הזה נברא בה"א ראשונה, שהוא עולם התשובה, כמו שפי' רש"י בפרשת בראשית (ב, ד) כי ביה ה' צור עולמים (ישעי' כו, ד), העולם הזה נברא בה"א ועולם הבא נברא ביו"ד, וה"א ראשונה בינה היא עולם התשובה, וממנה נברא העולם, והוא עולם הענוה, כי כשמקיים וחטאתי נגדי תמיד הוא שפל בדעתו , ונמצא החטא הוא בא מחמת גדלות, והתשובה הוא ההיפך, שרואה תמיד בשפלותו: ועמלק שבא להלחם בישראל, כמ"ש (במדבר כד, כ) ראשית גוים עמלק, שאז היו כל אומה ולשון יראים מישראל, ובגאותו גם כלפי מעלה שהיה חותך מילות וזרק כלפי מעלה, ובא והלחם עמם, כמו פי' רש"י ז"ל כאן על פסוק אשר קרך בדרך וכו' עיי"ש . והוא היצר הרע, הוא הגדלות, והאדם הוא עולם הקטן , ויש בו כללות כל העולמות, וכח של שבעים אומות, וכח של כל הנבראים, וכח של היצר הרע שבו הוא כח עמלק שבאדם:

ועל כן נצטוינו במצות עשה לזכור תמיד מחיית עמלק, לבטל היצר הרע הוא הגדלות, ולהיות תמיד דבוק בעולם התשובה לקיים וחטאתי נגדי תמיד, ויהיה תמיד בעולם הענוה, וימחה כח היצר שבו לגמרי, והקב"ה שברא העולם הזה בעולם התשובה, והכל צריכין לבא אל השורש עולם התשובה, על כן אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא:

ורמז הקב"ה באדם הראשון כשנתחבא ולבש בושה גדולה מפני השם יתברך כשעבר, ורמז לו הקדוש ברוך הוא שיעשה תשובה, וזהו אשר צויתיך, ואשר הוא בינה עולם התשובה, כלומר בשביל 'אשר' עולם התשובה , על כן צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת, כדי לעשות תשובה, על דרך שאמרו חז"ל (ילקוט שמעוני תהלים רמז תתסח) לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה, ועל כן כשלוהו מן השמים להורות תשובה, וכן עשה, ועשה תשובה:

ועל כן עמלק הוא גדלות הוא היצר, מרומז בפסוק זה המן העץ, ונאמר בפרשת יתרו (שמות יז, טז) כי יד על כס יה, עיין פי' רש"י ז"ל וז"ל, ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסא להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית, ומהו כס ולא נאמר כסא, ואף השם נחלק לחציו, נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסא שלום עד שימחה שמו של עמלק ע"כ. וע"כ נשבע הקב"ה להיות לו מלחמה בעמלק, כי בגאותו כלפי מעלה שחתך מילות

וזרקן כלפי מעלה, פגם בי"ה, כי גאוה גימטריא חמשה עשר, כמו שכתוב במשנת חסידים (עי' מסכת התשובה פ"ב) על גאוה שפגם בי"ה צריך להתענות ט"ו תענית כמנין גאוה עיי"ש . ומה שעשה עמלק נגד ישראל בגאותו, כמו שפירש"י, פגם למטה: והנה בגמרא אמרו רמז להמן מן התורה המן העץ, כלומר המן מוכן לעץ. ונוכל עוד לומר רמז ע"פ גימטראות שהם פרפראות לחכמה, כי כ"ס י"ה בגימ' המן צ"ה, וכשנצרף י"ד אל כ"ס י"ה הוא השבועה, כשנצרף אל כ"ס י"ה שעולה גימטריא המן הרי ק"ט, וע"כ מפלות המן ג"כ גימטריא ק"ט, מי הוא זה ואי זה הוא (אסתר ז, ה) שאמר המלך במפלתו, והוא"ו של ואי הוא וא"ו המחלקות, אבל התיבת מי הוא זה אי זה הוא עולה ק"ט, שנצטרף י"ד השבועה אל המן שהוא עמלק, גימטריא כ"ס י"ה, שפגם זה היתה מפלתו:

וכשנצרף עוד הששה תיבות של י"ד על כ"ס י"ה מלחמה לה' אל הק"ט, היא גימ' קט"ו, בגמרא דמגילה דף ז' (ע"א) שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות, שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים (משלי כב, כ), שלישים ולא רביעים, עיין פי' רש"י ז"ל בשלשה מקומות יש לנו להזכיר מחיית עמלק, היינו בפרשת בשלח בסיפור המעשה של עמלק, ובמשנה תורה בפרשת כי תצא היא המצוה שנצטוינו לזכור תמיד מחיית עמלק, ובנביאים בשמואל א' ט"ו, עד שמצאו לו מקרא כתוב בתורה, כתוב זאת זכרון בספר, כתוב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, עיין פי' רש"י ז"ל דכל מה שכתוב בתורה קרוי כתב אחד, והסיפור המעשה שבא עמלק, והמצוה שנצטוינו על זה לזכור תמיד מחייתו הוא אחד. זכרון מה שכתוב בנביאים, בספר מה שכתוב במגילה. ובאמת הוא ארבעה פעמים עם המעשה שבא עמלק, אלא שקראו שלשה, משום דכל מה שכתוב בתורה הוא אחד:

והנה הרמז שאמרו בגמרא על המן המן העץ אשר צויתיך, ואם היה כתוב המן העץ שצויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת, גם כן היה די אל הפשט מבוקש הזה, ולמה כתוב אשר, ולכאורה מיותר ר"א של אשר, וכתבנו כשנצרף הששה תיבות של יד על כ"ס י"ה מלחמה לה' אל הק"ט הוא קט"ו, וארבעה פעמים שמוזכר מחיית עמלק כנ"ל, ארבעה פעמים קט"ו עולה ת"ס, וזהו מרומז במה שאמר הקב"ה לאדם המן העץ אשר צויתיך, המן העץ עולה שני מאות וששים, והר"א מן אשר שמיותר לפי פשט הכתוב כנ"ל, וכשנצרף הר"א אל השני מאות וששים של המן העץ הוא ארבעה פעמים קט"ו, המרומז ארבעה פעמים עמלק שעולה ג"כ ת"ס:

והאלף יתירה רומז על אלף של חכמה, כמ"ש (איוב לג, לג) ואאלפך חכמה, והיו"ד היא חכמה, וקוצו של יו"ד מרומז אלופו של עולם, כי אי אפשר להיות נס אלא א"כ נצרף

חכמה הוא יו"ד, כמ"ש הרב הגדול בוצינא קדישא מו' דוב בער זללה"ה פי' וחילופיהן בגולם (אבות ה, ז), שאי אפשר להיות השתנות וחילוף אלא בגולמא, שהוא יו"ד עשוי כגולמא ודפח"ח :

ומעשה עמלק שעשה בערב רב, שקיבלם משה שלא בזמנו בתשובה היו ניצוצי הדעת, וע"כ קיבלם בתשובה שלא בזמנו, כי רצה להעלות כל ניצוצי הדעת , ועמלק שעשה בערב רב עשה בעולם התשובה בגאותו. וזה זכור הוא חכמה, תמשיך תמיד במחשבתך את אשר עשה לך עמלק, לך בגימ' חמשים, ותזכור תמיד מה שעשה עמלק לעולם התשובה בינה חמשים שערי בינה, ותמשוך במחשבתך זכור הוא חכמה, למחיית עמלק הוא היצר הרע, למחותו ממך לגמרי, כי אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות (סוטה ג, א), הוא היפך החכמה שהוא כח מ"ה, ותראה שתמשיך במחשבתך זכור שהוא חכמה, ומי שהוא דבוק לחכמה אינו חוטא, כמ"ש בספרים :

אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים, חסירי כח, וא"כ היה לי' לכתוב החלשים. ואפשר לומר כל הנחשלים מלשון (שמות ג, ה) של נעליך מעל רגליך, כלומר הערב רב שהיו מופשטים מן הענן:

והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויבך, שצריך להכניע בעצמו כל הכוחות של השבעים אומות שיש בו, ולעשות תשובה מאיזה פגם מכח הקליפה אשר גברה בו מכח השבעים אומות, ואז תמחה זכר עמלק, הוא היצר הרע הגדלות לגמרי, ותהיה ביטול היצר, ותהיה דבוק תמיד לחכמה הנקראת זכור ולא תחטא. ועל כן אמרו (פיוט לשבת זכור) אם כל המועדים יהיו בטלים ימי הפורים לא נבטלים, שהוא ביטול היצר, לעתיד יבוטל היצר לגמרי:

ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים, עיין פי' רש"י ז"ל , ואפשר לפרש שקאי על ישראל, שאתה מחמת חלישת הדרך עיף ויגע, וע"כ לא ירא אלהים, ואם היית ירא אלהים היה בך כח להגביה ג"כ הערב רב, ומחמת חלישת כח מן הדרך לא יראת מן השי"ת, ע"כ לא היה בך כח להגביהם, ועשה עמלק מה שעשה, ע"כ בהניח ה' וכו' וכנ"ל:

פרשת תבא

והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה וכו', ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך וכו' (כו, א-ב). להבין מה שאמר והיה לשון שמחה, כמ"ש רז"ל (בראשית רבה מב, ג). וגם למה אמר אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה. וגם כיון שאמר כל פרי האדמה, לכאורה אשר תביא מארצך הוא מיותר:

ונראה דהנה השי"ת ברא כל העולמות כדי שתתגלה מלכותו, הוא מדת יראה, כמ"ש (קהלת ג, יד) והאלהים עשה שיראו מלפניו, ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה כו' (דברים י, יב) , וזה הוא השער לה' בכל עשיות המצות ובתורה, ונק' מדת מלכות היא השכינה :

וניתנה לישראל דוקא ולא לאומות, כמ"ש רז"ל (ברכות ז ע"א) ביקש משה שלא תשרה שכינה אלא על ישראל וניתנה לו, שנאמר (שמות לג, טז) ונפלינו אני ועמך. והוא שורה בישראל בכל מקום שהם, אף בגלות, אף בטומאה, כמ"ש רז"ל במסכת יומא דף נ"ז (ע"א), אמר האי צדוקי לרבי חנינא, השתא ברי טמאים אתון, אמר ליה תא חזי מה כתיב בהו (ויקרא טז, טז), השוכן אתם בתוך טומאותם, אפי' בזמן שהם טמאין שכינה שרויה ביניהן. ומדת יראה נק' ארץ:

וז"ש והיה, שיהיה שמחה גדולה לפני הקב"ה, כשתבוא אל הארץ, אל מדת יראה, אשר ה' אלהיך נותן לך דוקא, ר"ל לך דוקא ולא לאומות, כמ"ש שביקש משה שלא תשרה שכינה מדת יראה רק על ישראל וניתנה לו. ואמר אחר כך נחלה, רצה לומר שהוא לך כמו נחלה שאין לו הפסק, וכן השכינה שורה בישראל כמו נחלה שאין לו הפסק, ואף כשהם טמאים שכינה עמהם:

ואמר אח"כ ולקחת מראשית, דהנה כתיב (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ, ובזוהר (רעיא מהימנא ח"ג רנח, א) אבא יסד ברתא. וצריך להביא כל הדברים לשורשם, ולהביא מדת יראה לשורשה, ולעשות כל המעשים במוחין ובחכמה . והנה השי"ת ברא את האדם מן האדמה, כמ"ש (בראשית ב, ז) וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים וכו', שיהיה להש"י תענוג מדבר גשמי בעשיות המצוה התורה והעבדות הנק' פרי, כמ"ש (ישעי' ג, י) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו:

וז"ש כשתבוא למדת יראה כנ"ל, ולקחת מראשית, ר"ל מחכמה הנקרא ראשית, כמ"ש (תהלים קיא, י) ראשית חכמה, כל פרי האדמה, ר"ל כל פרי האדם הנוצר מן האדמה, התורה והמצות והמעשים טובים הנק' פרי, אשר תביא מארצך, ר"ל אשר תביא ממדת יראה הנקרא ארץ, תקח הכל מראשית היא חכמה:

או יאמר והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה, דהנה כתבתי בשם הרב הקדוש בוצינא קדישא מוה' דוב בער זללה"ה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה (דברים י, יב), שהאדם אינו מחויב רק שיראה שיהא שבע מדותיו אהבה ויראה והתפארות וכו' תחת יראת ה', שזהו שער הראשון, ודרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, ב), ומדריגת יראה הוא בחי' אשה יראת ה', ומדרגת אהבה היא

בחי' דכר, ודרכו של איש לחזור אחר אשה (קידושין ב, ב), בא לו ממילא אהבה שיאהב השי"ת עכ"ד ודפח"ח :

והנה האדם שזוכה שבא לו מן השמים בחי' אהבה שאוהב את הש"י, ובחי' אהבה יש לו ג"כ שבע מדות הנ"ל, אהבה ויראה והתפארות וכו', והשער הראשון להכנס במדת אהבה הוא בחי' יראה, שירא לעבור עבירה ויפסד אהבת השי"ת, ויתמיד ויעבוד באהבה עד שמכניע כל השבע מדותיו באהבת השי"ת:

וזה פי' הפסוק (ישעי' ס, יד) והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך וכו'. אשר אמר בני מעניך ולא אמר והלכו אליך שחוח מעניך וכו', ויובן בזה, כי כשבא האדם לבחי' אהבת הש"י, והאדם היא הנשמה, כי הגוף נקרא בשר אדם, וכמ"ש (איוב י, יא) עור ובשר תלבישיני ובעצמות וגידין תסוככני, ולבושי הנשמה הם התורה והמצות הנק' חלוקא דרבנן , וכשבא הנשמה, היינו האדם, לבחי' אהבה, עם הלבושים התורה והמצות שעשה כשהיה בבחי' יראה וצמצום, נמצא התורה והמצות שעשה שהיה במדריגת יראה, יהיה להם ג"כ עליה לבחי' אהבה: וכשהאדם הוא במדריגת יראה הוא כפוף, כמו שאמרו (כו, ב) בראש השנה כמה דכייף אינש טפי מעלי, שצריך לקבל בחי' יראה בראש השנה . והמצות קרוים בנים, כמו שאמרו (בראשית רבה ל, ו) עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים: וזהו והלכו אליך שחוח בני מעניך, כל התורה והמצות שעשית כשהיית במדריגת יראה וצמצום, הנקרא עינוי, וזה בני מעניך, עתה יהיה להם ג"כ עליה. וע"כ כתיב והלכו אליך שחוח, לשון הילוך ועליה, כי האדם הוא הנק' הולך, שהולך למעלה ממדריגה למדריגה, וכן התורה והמצות שעשה כשהיה ביראה, יהיה להם ג"כ הילוך ועליה כשתבא למדת אהבה:

והשתחוו על כפות רגליך כל נאציך, כי כשבא האדם למדת אהבה שאוהב את השי"ת, והשי"ת מראה לו אהבה, אז כל שונאיו נהפך לבבם לאהבה אותו, ובושים מפניו על שציערו אותו, ואפי' יצר הרע, כמו שאמרו רז"ל במסכת שבת דף פ"ט (ע"א) גבי משה, לקחת מתנות באדם (תהלים סח, יט), ואפי' מלאך המות מסר דבר, שנאמר וכו' עיי"ש . והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך וקרא לך עיר ה', ועיר לשון התעוררות, וזהו וקראו לך עיר, שהשי"ת הוא המעורר אותן בבחי' אהבה, שיאהב אותו אחר שבא למדת יראה בהתאמצות בשלימות:

וזהו והיה, שיהיה שמחה, כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך, וארץ הוא מדת יראה, אשר ה' אלהיך נותן לך, היא מדת אהבה, והשער הראשון של בחינת אהבה היא ג"כ בחי' יראה מחמת אהבה :

וזהו (תהלים קיח, כג) מאת ה' היתה זאת, ומדרגה של יראה נקרא זאת, כמ"ש בספרים, שהיא מדריגה שביעית וכלול מא' ועד תי"ו. ואע"פ שאמרו רז"ל (ברכות לג, ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, אבל מדת היראה הוא שער הראשון של אהבה, ואהבה היא באה לו מן השמים כשיהיה לו יראה בשלימות, ואז השער הראשון של אהבה הוא יראה מחמת אהבה בא לו גם כן משמים, וזהו מאת ה' היתה זאת. וזהו כי תבוא אל הארץ, מדת יראה אשר היא מחמת אהבה, וזהו אשר ה' אלהיך נותן לך יראה זו, ואז תבא לתשובה מאהבה, ואז ולקחת מראשית, מן החכמה הנקרא ראשית: ואמר לשון נחלה, אפשר לומר, דהנה אמרו רז"ל במסכת שבת דף קי"ח (ע"א), כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, אפשר לומר הטעם שזהו מדה כנגד מדה, כי ידוע (זוה"ק ח"א ה, ב) דשבת היא העולם היראה , ועולם התענוג היא בינה , עולם התשובה , עולם הענוה, עולם הסליחה, ומפני שהוא מקיים וקראת לשבת עונג, וממשיך עולם התענוג אל עולם היראה, נותן לו ג"כ תענוג. שם נח"ל היא מבינה, והיא ר"ת נוצר חסד לאלפים, כאשר כתוב בסידור האר"י ז"ל בכוונת ברכות חנוכה וז"ל, ושם זה נח"ל הוא המשכת אור עליון מבינה אל הז"א, כדי שיוכל להזדווג עם נוק' עכ"ל:

והנה כבר זכרתי כמה פעמים הקדמת תיקונים (תיקו"ז ה, ב) דרגא תמינאה ביראת ה' וכו' וענוה קטירא בדחילא, הדא הוא דכתיב (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה', מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה דאיהו שכינתא עילאה, דיראת ה' עקב לגבה, ודא דרגא דמשה עכ"ל. וידוע (פרדס רמונים שער כג פט"ז) דשכינתא עילאה הוא בינה עולם התענוג, ועולם התשובה, עולם הענוה. וכתבתי כמה פעמים בשם הרב בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה שאדם אין צריך לראות רק שיהיה לו יראת ה', יראה תתאה בשלימות, וממילא מאת ה' באה לו אהבה, כדרכו של איש לחזור על אשה יראת ה' עכ"ד ודפח"ח :

והנה מי שהוא במדריגת יראה תתאה בשלימות, היינו שיש לו יראה מאת ה' שלא יפול למדריגת התחתונים ברואי עולם הזה הגשמי, הממלאים תאוותם עם היצר באכילה ושתיה ומשגל, בין באיסור בין בהיתר, כי אין להם תורה ודעת להבדיל בין אסור ובין מותר, והאדם צריך להיות בו יראת ה', יראה תתאה, שיהא ירא תמיד שלא יפול למטה לתענוגי העולם הזה והיצר. ואם רואה שכבר נכשל ונלכד בעצת היצר, עושה תשובה, והיא תשובה מיראה, תשוב ה' אל וא"ו שבשם. וכשבא אליו אח"כ מדת אהבה עושה תשובה מאהבה, וכשעושה תשובה מאהבה בא אל בינה, אימא עילאה, עולם התשובה,

ששם זדונות נעשות כזכיות. וזהו מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה דאיהו שכינתא עילאה :

וכיון שבא אל הבינה עולם התשובה עולם התענוג, אז ממשיכין לו שם נח"ל, שהיא המשכה מבינה אל הז"א, כדי שיוכל להזדווג עם נוק'. וזהו כל המענג את השבת, וממשיך עולם התענוג אל עולם היראה, אז נותנין לו נחל ה' המשכה אליו מבינה, שיוכל להשפיע אל ה' אחרונה:

וזהו פירוש הפסוק (ישעי' נו, ד-ה) כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכו' ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת. וידוע מה שכתוב בתיקונים תקונא תשסרי דף מ' ע"ב וז"ל, והכי בכל את ואת, שין שבת הגדול בינה, שבת הקטן מלכות עכ"ל. וזהו לסריסים אשר ישמרו את שבתותי, ר"ל שישמרו ששני השבתות יהיו ביחד, כי יהיה בו יראה תתאה בשלימות, ואייתי ליה לידי ענוה שכינתא עילאה בינה שבת הגדול, ואז שני השבתות ביחד, ונמשך לו שם נחל מבינה כדי שיוכל לזווג אל עולם היראה, ואז יהיה לו שם עולם מבנים ומבנות אשר לו יכרת:

וזהו כי תבא אל הארץ היראה של אהבה, אשר ה' אלהיך נותן לך, וכשזכה על אהבה ועושה תשובה מאהבה, הוא בשבת הגדול, בינה, אימא עילאה, אז ממשיכין לו נחלה מבינה אליו, שיוכל להשפיע אל ה' אחרונה, וכשהוא בבינה עולם התשובה, אז ממילא נמשך לו חכמה הנקרא ראשית דרכו, כי חכמה לא אשתמודע אלא בביתיה (תיקו"ז יח, ב) , ועיין בסידור האר"י ז"ל בכוונות זמירות שבת בשיר המעלות אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים עיי"ש :

וזהו ולקחת מראשית, מן החכמה הנקרא ראשית, כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך, כי האדם העושה מצות ומעשים טובים עם הגוף, והם נקראים פרי אדמה:

ואמר ושמת בטנא, ועיין באור החיים פירוש ושמת בטנא וז"ל, ושמת בטנא, ירמוז שצריך כל מפעלות הטובות שעושה יהיה על פי דבריהם, כאמרו (דברים יז, א) על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט וגומר, והתורה והמשפטים ביארו אותם חכמים בס' המסכתות כמנין טנ"א עכ"ל לפי דרכו . וכן אנו נאמר לפי דברינו, שכל המצות ומעשים טובים אשר יוקח מראשית, היינו חכמה, יהיה הכל על פי התורה, ששים מסכתות כמנין טנא, וזהו ושמת בטנא:

השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה וכו' (כו, טו). מה שאמר את עמך את ישראל ולא אמר את עמך ישראל. ונראה דכוונתו, דהמון עם נכון שיצייתו לראשי בני ישראל, הם התלמידי חכמים אשר נקראו בבחי' ישראל, לי רא"ש , שהם המוחין מכללות ישראל, והמון עם יהיו טפילים אל תלמידי חכמים, שהם בחי' מוחין, אע"פ שהם עשירין ונותנין להת"ח כל צורכיהם, אעפ"כ לא יתגאו ח"ו על הת"ח, אלא אדרבה יהיו טפילין אל התלמידי חכמים, שהם בחי' מוחין מכללות ישראל, כמו שהגוף הוא טפל אל הראש. ואמרו רז"ל (סוף עוקצין) לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום:

וזה שאמר וברך את עמך את ישראל, זהו ג"כ בכלל ברכה, שיחזיק הברכה, שתברך את עמך, המון עם, את ישראל, שיהיו טפילים אל ישראל, שהם בחי' מוחין להם, ואת הוא לשון טפל, כמו שדרשו רז"ל במסכת בבא קמא דף מ"א (ע"ב) את בשרו את הטפל לבשרו, מאי ניהו, עורו:

את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמור חוקיו ומצותיו וכו', וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דיבר לך ולשמור כל מצותיו, ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה וכו' (כו, יז-יט). עיין פי' רש"י ז"ל, האמרת והאמירך אין להם עד מוכיח במקרא . וגם לשמור כל מצותיו קשה מאוד להבינו: ונראה דאמרו רז"ל בברכות דף ו' (ע"א), מנין שהקב"ה מניח תפילין, שנאמר (ישעי' סב, ח) נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו וכו', הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו, א"ל ומי כעמך וכו', ולתתך עליון וכו'. להבין על פי פשוט, שאנו מניחין תפילין להיות לנו לזכרון, כמ"ש (שמות יג, ט) והיה לאות על ידך ולזכרון בין עיניך, לזכור תמיד מה שאנו מניחין תפילין, הפרשיות הכתובות המונחים בתפילין, שהוא אלהינו, ושהוא אחד אמיתי, ואנו מקבלין עלינו אהבתו בכל נפשינו ומאודינו, ואנו מקבלין עלינו עול מצות. כמו שדרשו רז"ל בברכות דף י"ג (ע"א), למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך יקבל עליו עול מצות. ושאנו מאמינין ומזכירין הנסים שעשה לנו במצרים, שהוציאנו מטומאת מצרים מעומקא דקליפות, והכנסנו לנו"ן שערי בינה והקדושה, והוא יגאלנו עוד, ויעשה לנו נסים ונפלאות, כמ"ש (מיכה ז, טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות : וכן השי"ת זוכר תמיד מה שאנו מקבלין אותו לאלהים, ואנו מקבלין עול מצותיו, ואין אומה ולשון היתה רוצה לקבל עול תורתו ומצותיו, והוא זוכר תמיד הטובות שהבטיח לישראל, כגון ולתתך עליון וכו', ודומיהון, וזוכר לקיים הבטחות שהבטיח לאבותינו, כגון הרבה ארבה את זרעך וכו', ודומיהון:

ולשון אמירה נופל על מחשבה בלב, כגון (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך וכו' ודומיהון. והנה בכאן שכרת הברית אתם, כמ"ש בסוף (כח, סט) אלה דברי הברית, אמר, את ה' האמרת היום, כלומר קבלת על עצמך להיות תמיד במחשבותיך להיות לך לאלהים, וללכת בדרכיו, ולשמור חוקיו וכו', ולזכור תמיד מ"ש בתפילין שלו: וה' האמירך היום, כלומר הבטיח להיות תמיד במחשבתו, לזכור תמיד הטובות שהבטיח לנו להיות לו לעם סגולה. ולשמור כל מצותיו, כלומר מה שעליו מוטל שהבטיח לאבותינו כבר להיטיב לנו, הוא זוכר תמיד לקיים עלינו, ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה, ויקוים בנו יעבדוך עמים (בראשית כז, כט). וכן התפלל דוד המלך ע"ה (תהלים מז, ד) ידבר עמים תחתינו וכו':

וכן הוא זוכר מה שאנו זוכרין תמיד, ומקבלין אלהותו ועול מצותיו וכו', כמ"ש הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו, ומי כעמך וכו' ולתתך עליון וכו' עיי"ש . שהם רומזים שהשי"ת זוכר תמיד על כל הנ"ל, ר"ל על כל הטובות שהבטיח לישראל, וזוכר מה שאנו מקבלין אותו עלינו, וזוכר כל הטובות המרומזים בפסוקים אחרים וכו':

וכן איתא בספרים (זוה"ק ח"א קסב, א) שיעקב אבינו ע"ה קיים מצות תפילין במקלות אשר פיצל ברהטים, כלומר שקיים כוונת פנימיות של מצות תפילין התלויים במחשבה . וזהו פי' מה שאמרו בגמרא שהקב"ה מניח תפילין, היינו כוונה פנימיות, שהוא זוכר מה שמרמז בפסוקים הנזכרים בגמרא כנ"ל:

והותירך ה' לטובה בפרי בטנך ובפרי אדמתך וכו' (כח, יא). לשון והתירך הוא כמו די והותר, לשון מותרות, כלומר שיתן לך השי"ת בכולן מותרות לטובה, בפרי בטנך וכו'. וזהו פי' (מלאכי ג, י) והרקותי לכם ברכה עד בלי די, ר"ל לא שיהיה די בלבד, אלא שיהיה בכולן מותרות, וזהו די והותר:

ואמר לטובה, כי לפעמים ח"ו מותרות לרעה, כענין שנאמר (דברים ז, י) ומשלם לשונאיו אל פניו וכו' , ולזה אמר שיתן לך מותרות ולטובה:

ונתנך ה' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה (כח, יג). להבין הכפל. וגם מה שאמר רק למעלה, מלת רק לכאורה מיותר:

ונראה דידוע (מגלה עמוקות פר' ואתחנן אופן רד) דבחי' פנים הוא בחי' רחמים, ובחינת אחוריים הוא בחי' דין. וזהו שאמר לראש, שתהיה בחי' ראש, בחינת פנים, ולא לזנב, ובחינת אחוריים בחי' דין:

ואמר והיית רק למעלה, דהנה האדם צריך להבין תמיד שפלותו, ולהחזיק את עצמו באין ממש, כי באמת כל כוחותיו ושכלו ומעלותיו הם אינם שלו, רק של הבורא ית'

השופע בו, והאדם השלם שהוא דבוק תמיד בבורא ית', הוא זוכר תמיד ורואה שהוא אין ממש, והכל של הבורא ית', ואין צריך לנהוג עצמו בשפלות, כיון שהוא זוכר שכל כוחותיו ומעלותיו אינו שלו, אבל מי שאינו דבוק בהבורא ית', ורוצה להרחיק עצמו ממדת הגאוה, צריך לאחוז במדת השפלות, כדי להנצל ממדת גאוה ולהתרחק מדבר שיוכל לבוא לידי גאוה . ואמרו רז"ל (בראשית א, יד) כל מקום שנאמר אכין ורקין אינם אלא מיעוט:

וזהו שאמר והיית רק למעלה, ר"ל תהיה עם המיעוט שלך תמיד למעלה, כי תהיה תמיד דבוק בהבורא ית', ותזכור ותראה תמיד שכל כוחותיך ומעלתך אינו שלך, רק הם של הבורא ית', ולא תצטרך להשפיל עצמך כדי להנצל ממדת גאוה. וזהו ולא תהיה למטה, לא תצטרך להשפיל עצמך למטה ולנצל ממדת גאוה, ותהיה למעלה ותבין שהכל אינו שלך:

שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמורך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתונות לאויביך ואין לך מושיע (כח, לא). והנה איתא בזוהר פרשת בחקותי על הקללות שהם ברכות:

ויש לפרש דהנה אמרו רז"ל במסכת שבת דף ל"ג (ע"ב) על ר' שמעון בן יוחאי ור' אליעזר בנו, שבכל מקום שנתנו עיניהם היו מחריבין ומענישין. ומי שהוא בבחי' זו, בודאי אין לו הנאה מזה כשנעשה תיכף רצונו. וז"ש שורך, לשון עלי שור (בראשית מט, כב), כלומר הסתכלות שלך, יהיה טבוח לעיניך, שתענש בראיתך, ותהיה במדריגה גדולה כזו, ולא תאכל ממנו, לא יהיה לך הנאה מזה שנעשה רצונך, וכל הנאה נקרא על שם אכילה:

ואמר חמורך גזול מלפניך, דהנה יש אדם שמסגף עצמו עד מאוד, כדי להפשיט עצמו מן החומר ומן הגשמי, כדי שיוכל לעבוד השי"ת בלי שום מניעה מן החומר, ויש שאין מסגף עצמו, רק שעוסק תמיד בתורה ובמצות בדחילו ורחימו, ועי"ז הוא מזכך הגוף והחומר שלו. וזה שאמר חמורך, כלומר החומרות שלך, גזול מלפניך, ינטל ממך, ולא תצטרך לסגף עצמך להפשיט מחומריות שלך ולהפסיד את הגוף, אבל ע"י תורה ומצות יזכך את החומר, ויהיה בבחי' צורה, והחומרות ינטל מגוף ולא תפסיד אותו. ואמר ולא ישוב לך, ר"ל אע"פ שהגוף ישאר בבריאות, לא תפחד פן יגושם ח"ו, אבל תהיה תמיד בגוף מזוכך, ולא ישוב לך החומרות לגוף:

ואמר צאנך נתונות לאויבך, כי איתא (זוה"ק ח"א פד, ב) בזמן שבית המקדש היה קיים היו ישראל מקבלין השפע מלמעלה, והם היו משפיעין לאומות המותרות , כמאן דשדי

גרמא וכו' . וז"ש צאנך, כלומר מה שיצא ממך המותרות, נתונות לאויבך, שהם יקבלו ממך מותרות שלך כמאן דשדי גרמא וכו':
ואמר ואין לך מושיע, כי ידוע (תיקו"ז פא, ב) דשלש ראשונות נקראין אי"ן, כי אל"ף הוא כתר, והיו"ד הוא חכמה, והנו"ן הוא חמשים שערי בינה, וזהו ו'אין' לך מושיע :

פרשת נצבים

אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם וכו' (כט, ט). ונראה דהנה האדם בשעת העבודה צריך לקשר עצמו עם כל ישראל, דכללות ישראל הם קומה שלימה, וכשמקשר עצמו עם כל ישראל אז הוא קומה שלימה, אבל כשיש לו ח"ו פרידות עם נפש מישראל, אז הוא מחוסר אבר, וכל איש אשר בו מום לא יקרב, ועבודתו פסולה . בפרט בראש השנה צריך לקשר עצמו עם כל ישראל, כי צריך כל אחד ואחד להשליך מעליו שנאה וקנאה, ולקשר עצמו עם כל ישראל . ואיתא במדרש אתם נצבים היום, בראש השנה. ורש"י ז"ל (שמות ה, כ) פי', כל מקום שנאמר נצים נצבים אינו אלא דתן ואבירם: זהו שאמר אתם נצבים, אתם בעלי המחלוקת כמו דתן ואבירם, היום בראש השנה שהוא יומא דדינא, והיו לכם להיות בשלום ובאחדות גמור, וראוי לכם להיות כולכם לפני ה' אלהיכם, ראשיכם, כלומר כל אחד ואחד מכם ראוי להיות מקושר באהבה עם כללות ישראל, ואז כל אחד ואחד כולכם לפני ה' אלהיכם, כי כל אחד ואחד הוא בחי' קומה שלימה, אבל בפרידות הלבבות אז הוא מחוסר אותו האיש, שנפרד ממנו בהקומה, ועבודתו פסולה, ותסורו השנאה והקנאה, ותקשרו באהבה, ואז תהיו כולכם לפני ה' אלהיכם, ויקבל תפלתכם ועבודתכם:
ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו (ל, ב). ואמרו רז"ל בגמרא דיומא דף פ"ו [בש"ס דילן ליתא, וכן הוא הגירסא בעין יעקב, עיין במהרש"א ז"ל], אמר ר' לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר (הושע יד, ב) שובה ישראל עד ה' אלהיך, ר' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל, ומי אמר רבי יוחנן הכי, והאמר ר' יוחנן גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה, שנאמר (ירמי' ג, א) הן ישלח וכו' ושובו אלי נאום ה', ומשני לא קשיא, הא ביחיד והא בצבור וכו':
והקשה מהרש"א ז"ל (חידושי אגדות ד"ה עד כסא) וז"ל, ויש לעיין בזה למה לא פליגי בכהאי גונא אקרא דכתיב בתורה, ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו, אם עד בכלל או לא, כדפליגי הכי אקרא דנביאים עכ"ל. ועוד הקשה הרי"ף ז"ל (בעין יעקב) וכי בשביל שדוחה לא תעשה שבתורה לית לן למימר שעד ולא עד בכלל. ועוד הקשה אמאי לא

משני כאן מאהבה כאן מיראה, דהא לקמן מוקי קרא דכשלת בעונך בתשובה מיראה, דזדונות נעשות כשגגות, וא"כ אית לן למימר דעד ולא עד בכלל, והא שדוחה לא תעשה שבתורה בתשובה מאהבה:

ונראה דהנה הרב הקדוש בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה אמר משל אחד ונדפס בספר ליקוטי אמרים משל, אחד הלך לדרך, ונאבד ממנו הדרך שהוא רוצה לילך, והלך בדרך אחר, והיה סבור שהוא הדרך הישר, ואח"כ נודע לו שהוא תועה מדרך הישר, וביקש ומצא אותו והגיע אל מחוז חפצו. והנה האב הרואה את בנו הולך בדרך הישר, יש לו תענוג מן הדרך עצמה, הגם שהבן לא תועה מעולם, ואז אין להבן תענוג, שהולך לפי תומו ואינו יודע אם יש דרך עקלתון, אבל האב הרואה שכמה בני אדם תעו בה ובנו לא יהיה כאחד מהם, אז יש לאב תענוג גדול, ואם הבן הולך ג"כ בדרך עקלתון, ואח"כ מצא דרך הישר, אז יש להבן ג"כ תענוג מהדרך עצמה, אז נתוסף גם להאב תענוג גדול יותר מבתחילה, ותענוג גדול שיש לבן מהדרך עצמה בעשותו רצון אביו, נתוסף לאביו תענוג מזה, משא"כ כשהבן הולך לפי תומו שאין לו תענוג מן הדרך. והנה בחלוקה השניה תענוג האב ותענוג הבן הכל אחד מהדרך עצמה, משא"כ בחלוקה א':

וזהו ביוה"כ נמתקו העונות בשורשן , כשהבעל תשובה עושה תשובה נכונה, אז הגיע לתענוג של הקב"ה מדרך עצמה, וזהו עונות נמתקו בשורשן, דהיינו שמגיע בהם אל תענוג אחד עם השורש מדרך עצמה, וכיון שיש להבן תענוג גדול מהדרך בעשותו רצון אביו, נתוסף לאביו ג"כ תענוג, יותר מבחלוקה א' כשהבן הולך לפי תומו עכ"ד ודפח"ח:

והנה זה המשל שייך בעושה תשובה מאהבה, שאז נהנה מהדרך עצמה, מה שאין כן בעושה תשובה מיראה, לא די שאין לו תענוג מהדרך עצמה, אדרבה יש לו צער מהדרך, שאין חפץ בדרך, רק שהולך בה מחמת יראה הכופה אותו לילך דוקא בזה הדרך: והנה בפסוק כי כשלת בעונך דרשו רז"ל במסכת יומא דף פ"ו (ע"ב) בעושה תשובה מיראה, וא"כ יש לומר דהכי פי', דהשי"ת הוכיח אותם אחרי שכבר עשו תשובה מיראה שישובו מאהבה, וזהו שכתוב שובה ישראל עד ה' אלהיך, ר"ל עשו תשובה מאהבה, עד ה' אלהיך, עד שתבוא לתענוג א' עם השי"ת ב"ה מן הדרך עצמה, ויתוסף ג"כ להקב"ה תענוג:

ואמר כי כשלת בעונך, ר"ל עשית תשובה מיראה, ועשית מכשול הוא השוגג בעונך מן המזיד שהיה לך בעשותך תשובה מיראה, ועשו תשובה מאהבה, עד שתגיע לתענוג אחד עם השורש מהדרך עצמה, ונתוסף ג"כ להקב"ה תענוג גדול כנ"ל:

וז"ש ר' לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, בעשותו תשובה מאהבה, ויבא לתענוג א' עם השי"ת, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך, כמו שאמרנו למעלה, שהנביא הוכיחם שישובו מאהבה ויגיע לתענוג א' עם השורש:

ולפ"ז צריך להבין דברי רבי יוחנן שאמר עד ולא עד בכלל, הלא המשל הנ"ל הוא אמת יציב, בעשותו תשובה מאהבה יש לו תענוג מהדרך עצמה, ויגיע לו תענוג א' עם השורש, ויתוסף ג"כ להשי"ת תענוג גדול כנ"ל. וצ"ל דלר' יוחנן שאמר עד ולא עד בכלל, סבר, שאי אפשר לבוא למדריגה זו שישוב מאהבה גדולה, שיהנה מהדרך עצמה, ויגיע לתענוג א' עם השורש, מאחר שכבר חטא, אי אפשר לבוא למדריגה זו, ולפיכך סבור עד ולא עד בכלל. ולפיכך לא קשה מידי אמאי לא משני כאן מאהבה כאן מיראה, כי מיראה בודאי לא פליגי שאין לו תענוג מהדרך עצמה, אדרבה יש לו צער כנ"ל, בודאי עד ולא עד בכלל, רק הם פליגי במדרגת תשובה מאהבה גדולה כנ"ל: וגם לא קשה קושית המהרש"א ז"ל, דלמה לא פליגי בכהאי גונא אקרא דכתיב בתורה ושבת עד ה' אלהיך, אם עד ועד בכלל או לא, כי בתורה כתיב (ל, א) והיה כי יבואו עליך הדברים האלה הברכה והקללה וכו' בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה ושבת עד ה' אלהיך וכו', וזה בודאי בתשובה מיראה, ובודאי לא פליגי, בודאי עד ולא עד בכלל כנ"ל, רק הם פליגי במדרגת תשובה מאהבה, אם יכול לבוא למדריגת תשובה מאהבה, וסבר רבי יוחנן שאי אפשר לבוא למדריגת תשובה כזו, שישוב מאהבה גדולה ויהנה מהדרך, ויגיע לתענוג א' עם השורש, מאחר שכבר חטא כנ"ל: והנה מה שמצינו שעשה דוחה לא תעשה, י"ל הטעם, כי ידוע (רמב"ן שמות כ, ז) שמצות עשה הם תלויים בעולם אהבה, ומצות לא תעשה הם תלויים בעולם היראה, ועולם האהבה הוא יותר גבוה, ועל כן עשה דוחה לא תעשה . וא"כ יש לומר דהכי פריך, ומי אמר רבי יוחנן הכי שאי אפשר לבוא למדריגת תשובה מאהבה שיגיע לתענוג א' עם השורש, והא אמר רבי יוחנן שגדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה, שנאמר הן ישלח וכו', וכיון שסבר שאי אפשר לבוא למדריגת אהבה, האיך יוכל לדחות את לא תעשה שבתורה, הלא הטעם דעשה דוחה לא תעשה, מחמת שעשה הוא עולם אהבה, וכיון שאי אפשר לבוא לעולם אהבה, האיך יוכל לדחות לא תעשה שבתורה. וע"כ הוצרך לשנות תירץ אחר כאן ביחיד כאן בצבור, ולא מצי לתרוצי כאן מאהבה כאן מיראה כנ"ל: או יאמר ושבת עד ה' אלהיך, בהדיוק לשון עד ה' אלהיך, נראה, דהנה כתבתי (לקמן) בפסוק ושב ה' אלהיך את שבותך פי' הגמרא (יומא פו ע"ב) למה השב מאהבה זדונות נעשות כזכיות, מפני שמתחרט גם על מעשה שוגג, אבל השב

מיראה זדונות נעשות כשגגות, מפני שאין מתחרט על מעשה שוגג, רק על המזיד, מפני יראת עונש, ועל השוגג אין עונש אין מתחרט, ונשאר השוגג עיי"ש:

ואמרתי שזהו פי' הפסוק (ישעי' א, יח) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו, דהנה אמרו בגמרא דשבועות דף ה' (ע"ב) בהרת עזה כשלג וכו', שאת כצמר לבן, והנה שלג יש בלבנותו מעלה יותר מצמר לבן, וזה שאמר אם יהיו חטאכם כשנים, וחטא נקרא שוגג, ר"ל השוגג שלכם יהיה כשנים שאין בו חיות כלל, כי תשובו ותתחרטו אף על השוגג, ונשאר המעשה, דהיינו המלאך שנברא מחמת העבירה, בלי חיות כלל , כמו חוט השני שאין בו חיות כלל, אז כשלג ילבינו. ואם יאדימו כתולע, ר"ל אם לא יתחרטו על השוגג, ונמצא ישאר עדיין חיות בעבירה, כי אף השוגג צריך כפרה, וזהו כתולע, שיש בו עדיין חיות קצת, אז תהיו במדריגה פחותה, ותהיו רק במדריגת צמר ולא במדרגת שלג:

והנה השב מיראה, ר"ל מיראת עונש, אי אפשר לו לבוא אל השי"ת, כי המחשבה זו שחשב בשעת תשובה בשביל שירא מעונש, הוא בעצמו מסך המבדיל בינו לבין השי"ת, כי שם בעולמות העליונים אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם, רק עולם המחשבה, נמצא זה המחשבה בעצמו שעשה תשובה בשביל שהוא ירא מעונש, הוא מסך המבדיל. אבל השב מאהבת השם אין שום מסך המבדיל בינו ובין קונו. וזהו שאמר ושבת עד ה' אלהיך וכו', ר"ל שתעשה תשובה, שתשוב אל ה' בלי מסך המבדיל: וזהו ג"כ פי' הפסוק שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך, ר"ת תשובו מאהבה, ואז תוכלו לבו אל השי"ת בלי מסך המבדיל, כי כשלת בעונך, ולפי דרשת רז"ל שם ביומא דף פ"ו (ע"ב) הא עון מזיד הוא, וקא קרי ליה מכשול, הוא שוגג, ר"ל כי עשית תשובה מיראה, ועשית מן העונות שגגות, ונמצא בעשותך תשובה מיראת עונש לא באת עדיין אל השי"ת, מחמת שזו המחשבה בעצמה היא מסך המבדיל, ותעשו תשובה מאהבה, ותוכלו לבוא אל השי"ת:

קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ע"ד שכתבו בספרי מוסר (יערות דבש ח"א דרוש א) שצריך האדם השב להתבודד בנפשו ולאמר לנפשו דברי כבושין, כמו שיסדו נפשי נפשי איך עקרתיך וכו' , כדי לשבור לבבו באמת, כי עיקר התשובה היא החרטה, וכל מקום שנאמר דברים אינם אלא דברי תוכחה, וזהו שאמר קחו עמכם דברים, היינו דברי תוכחה שישבור לבבכם באמת מאהבת השם, ושובו אל ה' כנ"ל:

ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה (ל, ג). דהנה אמרו בגמרא דיומא דף פ"ו (ע"ב), גדולה תשובה שזדונות נעשות לו

כשגגות, שנאמר (הושע יד, ב) שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך, הא עון מזיד הוא, וקרי ליה מכשול, ופריך איני והאמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות שנאמר וכו', לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה. וצריך להבין למה הוא כך מאהבה יהא זכיות על ידי תשובה, ומיראה יהיה השגגות: ונ"ל ליתן טעם, דהאי מיראה דקאמר בגמרא, ע"כ לא מיראה רוממות, דהיא גדולה מאהבה, ובא לאדם אחר מדריגת אהבה, וא"כ ע"כ דכוונת הגמרא מיראה היינו מיראת עונש, דהיא מדרגה תחתונה:

וידוע דכל העונשין הכתובים הם על מזיד, אבל על שוגג אין שום עונש כלל, אבל אמרו חכמים דגם השוגג צריכה כפרה, אבל עונשין הכתובין הם דוקא על המזיד. וא"כ אם מתחרט על עבירה שעשה מיראת עונש, א"כ אין מתחרט רק על המזיד, אבל אם היה עובר עבירה זו בעצמה בשוגג, לא היה מתחרט כלל, כי לא היה מתייירא מעונש כלל, דאין עונשין כי אם על המזיד, ונמצא כיון דאינו מתחרט רק על המזיד ולא על השוגג, ע"כ זדונות נעשות לו כשגגות:

אבל השב מאהבה, ר"ל מאהבת השם, ומתחרט שגרם להביא ניצוצות הקדושות לקליפה רח"ל כנזכר בספרים, וזהו צער גדול למעלה, שפגם למעלה עד מקום ששורש נשמתו מגעת, וגם מנע מעצמו מניעת השפע וגרם צור ילדך תשי ח"ו כנ"ל . והשב כזה נמצא שהוא מתחרט גם על השוגג, כי אף השוגג פגם למעלה, אלא שאינו כ"כ כמו מזיד, כמ"ש אף השוגג צריך כפרה, ובתשובתו כזה שמתחרט על שפגם למעלה, וגרם שהוריד ניצוצות קדושות לקליפות רח"ל, ובתשובתו מתקן את זאת, ומוציא ניצוצות קדושות מעמקי הקליפות ומחזירין לשורשן, וזהו תענוג גדול למעלה: ועל כן השב מאהבה זדונות נעשות לו כזכיות, שגרם שבא מכל העבירות תענוג גדול למעלה, שהחזיר ניצוצות הקדושות לשורשן, וגם שקיים מצות תשובה בכל העבירות שעשה, כי מצות תשובה היא מצות עשה, וע"כ זדונות נעשות לו כזכיות: וז"ש ושב ה' אלהיך, ר"ל אם תשוב ה' אלהיך, את שבותך, כלומר עם תשובתך תחזיר ה' אלהיך, ר"ל תחזור הניצוצות הקדושות שפגמת עד שורש נשמתך, וזהו ה' אלהיך, ומלת את כמו עם, רוצה לומר שתעשה תשובה מאהבה, ותשוב ה' אלהיך, הניצוצות שפגמת בשמותיו ית' לשורשן עם תשובתך, ורחמך, וירחם עליך השי"ת, ושב וקבצך מכל העמים, ר"ל ויקבץ את ניצוצות הקדושות מנשמתך, מכל העמים, ר"ל מכל הקליפות אשר הפיצך ה' אלהיך שמה, ר"ל אשר אתה הפיצות במעשיך, ה' אלהיך שמה, וירחם עליך הקב"ה ויקבצך בקדושה שנית , ויחשב לך לזכות, כאמרו למעלה:

וזהו פי' שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך, ר"ל שהנביא הוכיחם שעשו תשובה מיראה ולא מאהבה, וזהו שאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך, ר"ל שתחזור הניצוצות הקדושות שפגמת לשורשן, וזהו עד ה' אלהיך, עד שתתקן עד מקום שורש נשמתך, אם תעשה תשובה מאהבה, אבל השב מיראה אינו מתקן, כי נשאר פגם השוגג, כי אף השוגג צריך כפרה. ואמר אח"כ כי כשלת בעונך, ר"ל בתשובתך מיראה שעשית גרמת מכשול הוא שוגג, בעונך, ר"ל בחילוף עונך, ועון הוא מזיד, ועשית ממנו שוגג, ונשאר פגם השוגג, ותשוב עוד מאהבה ותהפוך כאמור:

והטיבך והרבך מאבותיך, והביאך ה' אלהיך וכו' (ל, ה). להבין מה שאמר יותר מאבותיך, על דרך אומרם ז"ל (ברכות לד, ב) מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם יכולין לעמוד, וכן הוא ברוחניות, ואף בגשמיות אמר כן, שייטיב לך בטובות גדולות יותר מאבותיך שהיו צדיקים גמורים, כשתהיה בעל תשובה, והטיבך והרבך יותר מהם:

ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך, ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית וכו' (ל, ז-ח). להבין מה שאמר ואתה תשוב ושמעת בקול ה', הלא אמר בתחילה ושבת עד ה' אלהיך וכו'. ומה זה שאמר אח"כ פעם שנית ואתה תשוב ושמעת. וגם מה שייכות ואתה תשוב אל ונתן האלות על שונאיך:

ונראה דאמרתי פי' הפסוק (תהלים טז, א) נעימות בימינך נצח, דהנה האדם שהוא איש חסד ואהבה, הוא משפיע לכל אף לאינו הגון כל כך, מחמת שטבעו להיטיב ולהשפיע, ואינו ניכר אהבתו אל האדם, אע"פ שמיטיב לו ומשפיע לו, מחמת שטבעו להיטיב ולהשפיע לכל, אבל כשיש משטינים ומקטריגים הרוצים למונעו מלהיטיב ולהשפיע, והוא מנצח את שונאיו המקטריגים על השפעתו, ונותן לזה, אז מחמת הנצוח ניכר אהבתו. וזהו נעימות, העריבות והנעימות, שבימינך, שבחסדים ואהבה שלך, כי אהבה יד ימין הוא נצח, כשמנצח את השונאים המקטריגים על השפעתך, אז ניכר העריבות והנעימות שבימינך:

והנה האדם השב אל ה', המדריגה הראשונה של כל דבר היא מדת יראה, כשיש לו יראה בשלימות, בא לו אחר כך ממילא מדת אהבה, וא"כ השב מחמת יראה, השי"ת מראה לזה האדם אהבה גדולה, ומחמת זה אוהב השי"ת, ואחר כך הוא שב מאהבה : ובראש הפרשה אמר, והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה, ושבת עד ה' אלהיך וכו', וזהו התשובה מחמת יראה. ואמר אח"כ כשתשוב מחמת יראה אז השם יתברך מראה לך אהבה גדולה, ומה היא האהבה גדולה, ונתן האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך, זהו היא

אהבה גדולה הנראית כשמנצח את האויבים המקטריגים מלהיטיב לך, וביותר גדולה אהבה כשנותן האלות על האויבים ועל השונאים, ומחמת זו יהיה לך אהבה גדולה אל השי"ת, ואתה תשוב ושמעת בקול ה', ר"ל שאתה בעצמך תשוב אל ה' מאהבה, לא מחמת יראה שאמר בתחילה בכל הגוים אשר הדיחך, ומחמת שיבוא הקללות, רק אתה תשוב מעצמך מחמת אהבה:

כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא וכו', כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו (ל, יא-יד). להבין מה שאמר בפיך ובלבבך לעשותו:

ונראה, לפי שאמר למעלה מצות תשובה , כמו שמסיים למעלה כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, ואמרו רז"ל במסכת יומא דף פ"ו (ע"ב) בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם מקניט את חבירו בדברים, ספק מתפייס הימנו ספק אין מתפייס הימנו, ואם תאמר מתפייס הימנו, ספק מתפייס בדברים ספק אין מתפייס בדברים, אבל מדת הקב"ה, אדם עובר עבירה בסתר מתפייס ממנו בדברים, שנאמר (הושע יד, ג) קחו עמכם דברים ע"כ. ורש"י ז"ל פי' לא נפלאת היא ממך, לא מכוסה הוא ממך, והדבר שהוא בספק הוא מכוסה ואינו יודעין:

וזה שאמר כי תשוב אל ה' אלהיך וכו', כי המצוה הזאת, מצות תשובה, לא נפלאת הוא ממך, אינו בספק אצלך שמא לא יקבלו ממך התשובה, כמדת בשר ודם שהוא בספק אם מתפייס או לא, אבל מדת הקב"ה בוודאי מתפייס ואינו בספק כלל. וגם אין זה ספק שמא מתפייס בממון, אבל קרוב הדבר בפיך, ר"ל בדברים בלבד:

ואמר אח"כ ובלבבך לעשותו, ר"ל בתנאי שיהיו פיו ולבו שוין בזה, וכמ"ש בפרשת כי תשא (שמות לג, יא) על פסוק את שבתותי תשמורו וכו', שאי אפשר לבוא לזה שיהא תמיד פיו ולבו שוין, אם לא שהוא במדריגת ענוה, שהוא עולם המחשבה עיי"ש. וזה שאמר כי קרוב אליך הדבר מאוד, ומאד הוא בגימטריא מ"ה, ר"ל אם תהיה במדריגת מ"ה, אז בפיך ובלבבך, תוכל לבוא שיהא פיו ולבו שווין :

פרשת וילך

וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל, ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא (לא, א-ב). מה שאמר וילך משה, ומאי נפקא מיני' אם הוא הלך אל ישראל או שהיו ישראל הולכין ומתקבצין אליו. ואם כוונתו מפני שביום זה לא היה לו חצוצרות להקהיל את ישראל הוצרך לילך אל ישראל, הלא זה

כתוב רש"י בפסוק הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם וכו' בסוף הסדרה (לא, כח) , ומאי בא ללמדינו בכאן דבר חדש:
ונראה דהנה האדם נקרא הולך והמלאכים עומדים , ונקרא האדם הולך, כשעובד את השי"ת, אז הוא הולך בעבודתו מעולם אל עולם, אבל ח"ו כשאינו עובד השי"ת, אז נקרא יורד, מפני שאין יכול לעמוד תמיד על מדרגה אחת . ורש"י ז"ל פי' לא אוכל עוד לצאת ולבא, שנטלה ממנו הרשות ונתנה ליהושע, דבר אחר לצאת ולבא בדברי תורה, מלמד שנסתמה ממנו מסורות ומעיינות החכמה ע"כ:
וא"כ יש לומר שבא ללמדינו, וילך משה, ר"ל שבירידה זו שהיה לו שנטלה ממנו הרשות, וגם שנסתמו ממנו מסורות ומעינות החכמה, הי' הולך ועובד השי"ת בירידה זו, ודיבר הדברים האלו אל כל ישראל, והודיע להם שהוא לא יוכל לצאת ולבוא, שנטלה ממנו הרשות ונסתמה ממנו מעיינות החכמה, שידעו הכל כי הוא מאתו ית', שלמד תורה אל כל ישראל ברשות ה', וכעת נסתמה ממנו מעיינות החכמה, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב, ו), והכל הוא מאתו ית', ואל יתהלל חכם בחכמתו:

פרשת האזינו

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (לב, א). להבין מה שאמר אצל השמים לשון דיבור קשה, ואצל הארץ לשון אמירה רכה:
ונראה דאמרתי פירוש הפסוק (תהלים כד, א) לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה, למה אמר תבל ויושבי בה, דהו"ל למימר תבל ויושבי עליה, כמ"ש (שחרית לשבת-ברכת יוצר) המאיר לארץ ולדרים עליה. דידוע דהארץ הוא מדת יראה, ומי שיש בו יראה בשלימות, אז כל מעשיו וכל דיבוריו וכל מחשבותיו הוא ביראת ה', ועושה יחוד בכל מעשיו ודיבוריו ומחשבותיו, וממשיך אל מדת יראה, הוא מדת מלכות, ה"א אחרונה שבשם, שפע מן וא"ו שבשם, כי מדת יראה ליה ליה מגרמיה כלום, רק ע"י יחוד יסוד ומלכות מאיר בבחינת יראה מדת מלכות, מן וא"ו שבשם. וזהו הארץ, מי שהוא בחי' יראה, ומלואה, מי שהוא ממלא בחי' יראה וממשיך לה שפע מן וא"ו שבשם : ויש אנשים אשר הם במדריגה תחתונה, וכל מעשיהם ודבוריהם ומחשבותיהם הם על פי הטבע הארציות, והולכין כל ימיהם במחשבותיהם ודבוריהם ומעשיהם על פי הנהגת הטבע הגשמי, וזהו תבל ויושבי בה, ר"ל שיושבין ושוכנים ממש תמיד בטבעיות הארציות, והכל הוא מאת ה', בין מי שהוא במדריגה עליונה, שעושה יחוד בכל מעשיו ודיבוריו ומחשבותיו, ובין מדריגת התחתונות:

וזהו לה' הארץ ומלואה, שעושה יחוד וממלא שפע במדת יראה בכל מעשיו ודיבוריו ומחשבותיו, ובין שהוא מדריגה תחתונה, שמתנהג בכל מעשיו ודיבוריו ומחשבותיו עפ"י הטבע הגשמיות, ויושב ושוכן תמיד בגשמיות, וזהו תבל ויושבי בה, תמיד הכל לה':

ורש"י ז"ל פי' בפרשת יתרו (שמות יט, ג) בפסוק כה תאמר לבית יעקב, אלו הנשים, תאמר להם בלשון רכה, ותגיד לבני ישראל, עונשין ודקדוקין פרש לזכרים, דברים הקשין כגידין. וזהו האזינו השמים, מי שהוא בבחי' השמים, וממשיך שפע תמיד מן השמים, הוא בחי' וא"ו שבשם, לה"א אחרונה, ואדרבה, להם דיבור קשה. ותשמע הארץ, מי שהוא בבחי' הארץ ממש, ויושב ושוכן תמיד בארץ ממש, אמרי פי, לקלי הדעת אמירה רכה:

יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב, כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו (לב, ג-ד). להבין תחלה אמר לשון נסתר, יערוף, ואח"כ אמר לשון נוכח, תזל כטל אמרתי. וגם תחילה אמר כי שם ה' אקרא, הוי"ה רחמים, ואח"כ אמר הבו גודל לאלהינו, הוא דין:

ונראה דאמרו רז"ל בראש השנה דף י"ז (ע"ב), ויעבור ה' על פניו ויקרא (שמות לד, ו), א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו, כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. ואמרו שם, ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם. ואמרו שם, למי נושא עון, לעובר על פשע לשארית נחלתו, למי שמשים עצמו כשיריים: ונראה לפרש למי שמשים עצמו כשיריים, כי במנחה יש קומץ ושיריים, וקומץ נקטר על גבי המזבח, ושיריים נאכלין לבני אדם, ובקומץ עובדים השי"ת ולא בשיריים. וזהו למי שמשים עצמו כשיריים, כלומר שפל בדעתו שלא עבד עדיין השי"ת, כשיריים הללו שהם אכילת אדם ואינן עולין לגבוה. וזהו שאמרו שם אליה וקוץ בה, לשארית נחלתו ולא לכל נחלתו, למי שמשים עצמו כשיריים:

ונמצא מה שאמרו שם כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם, צריך לעבור לפני התיבה ולקרות י"ג מדות מי שהוא שפל בדעתו כנ"ל, כמ"ש וקוץ בה לשארית נחלתו ולא לכל נחלתו, למי שמשים עצמו כשיריים:

ולפי שאמר משה רבינו ע"ה למעלה תוכחת, אמר להם כאן עצה, שאם יבא להם ח"ו צרה וישיגם דבר תוכחה, וזהו יערוף לשון הכאה, כמו (דברים כא, ד) וערפו את העגלה, ומטר הוא גבורות, כמ"ש (תענית ב, א) מאימתי מזכירין גבורות גשמים. וזהו שאמר אם

יערוף כמטר לקחי, פירוש לימודי, כלומר אם יכה כגבורות לימודי שאני לומר אתכם התוכחת, אמר אח"כ זהו העצה, תז"ל כטל אמרתי, ולשון אמירה נופל על המחשבה שבלב, כמו (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך, כלומר תמשוך עולם המחשבה, ועי"ז ימתיקו הדינין. ואמר כטל, כלומר כמו השפעה משם מ"ה לה"א אחרונה גי' טל, כך תמשוך עולם המחשבה העליון לה"א אחרונה, ועל ידי זה ימתקו הדינין: והנה השפעה הבאה מלמעלה מעולם העליון למטה, צריך לצמצם כדי שיוכלו תחתונים לקבל, כמו גשמים שנקראין גבורות עי"ז, וכמו דד האשה נקב קטן שיוכל התינוק לקבל כפי יכולתו. והנה השפעה הבאה מעולם העליון אל מדת מלכות כללות ומשביע לכל חי רצון. וז"ש אם תמשוך עולם ישראל משם מקבל כל אחד ואחד רצונו ומחסורו כמ"ש העליון אל מדת מלכות, אז יצמצם השפעה לכללות ישראל:

ועיין פי' רש"י בפרשה בראשית (א, יא) כללות העשבים כשהארץ מכוסה נקרא דשא, וכל שורש לעצמו נקרא עשב . וזהו כשעירים עלי דשא, יבא השפעה כשעירים עלי דשא, אל מדת מלכות כללות ישראל, כמו דשא שהוא כללות העשבים, ומשם יקבל כל א' וא' חפצו. וזהו כרביבים עלי עשב, לשון יחיד, יקבל משם כל א' וא' חפצו: ואמר אח"כ איך ימשיכו עולם העליון אל מדת מלכות, כי שם ה' אקרא, וידוע שמדת משה ענו מאוד מכל אדם (במדבר יב, ג), וידוע מ"ש בזוהר (תיקו"ז קיד, א) איתפשטותא בכל דור ודור בכל צדיק וחכם. וז"ש כי שם ה' אקרא, ר"ל שאני בעצמי אקרא הי"ג מידות, כמו שאמר שם (שמות לג, יט) וקראתי בשם ה', ויקרא, אחד הי"ג מדות מי שמים עצמו כשיריים, הבו גודל לאלהינו, כלומר אז, הבו, ינתן גודל, וידוע (זוה"ק תוספת שב, א) כי גדולה הוא מדת חסד , ר"ל ינתן מדת חסד, לאלהינו, מדת הדין, וימתקו הדינין. והבו גימטריא אחד, כלומר גודל לאלהינו, כשיבא חסדים לגבורות אז נעשין אחד, ממותקין הגבורות בחסדים: או יאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו, דהנה שמעתי משל מן הבעש"ט זללה"ה כשבא לאדם יסורין, יחשוב, אב שיש לו בן קטן משנה לבושיו כדי להבעית את בנו ומטיל עליו פחד, וכשהבן יודע ומבין שהוא אביו וקורא לו אבי, נתמלא רחמיו עליו, ומפשיט מלבושיו ומראה עצמו לפני בנו, ונתבטל הצער, וכן לאדם כשבא לו איזה צער ח"ו, אם מבין בדעתו שאין בלעדו ית', והוא המפחידו בצער זה לראות אם יהיה לו דעת לקרוא אל ה', אז נתבטל הצער, אבל כשאין לו דעת שהכל הוא מאתו ית' ומבקש רפואה ופעולות גשמיות להנצל מצער זה, אז ח"ו נשאר בצער : ומשה רבינו ע"ה היה בחי' דעת (זוה"ק ח"ב רכא, א), וזהו שאמר כי שם ה' אקרא, ר"ל אם יהיה איזה צער ויש לו דעת זה שהכל מאתו ית', ואני קורא אל השי"ת, אז הבו גודל, וידוע

דמדת חסד נקרא גדולה, אז הוא ממשיך חסדים לאלהינו הוא מדת הדין, ונמתקו הדינים ונתבטל הצער:

זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור וכו', בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (לב, ז-ח). עיין פירוש רש"י ז"ל בהנחל עליון גוים על דור המבול, בהפרידו בני אדם הוא דור הפלגה, וכשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם, ולא עשה כן, אלא יצב גבולות עמים, ולא אבדם, למספר בני ישראל, שעתידין לצאת מבני שם, ולמספר שבעים מבית יעקב הציב גבולות עמים שבעים לשון עכ"ל . ולהבין איך שייך זה למעלה אל זכור ימות עולם: ונראה דהנה אמרו רז"ל בראש השנה דף ט"ז (ע"א), אמר הקב"ה אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה, ובמה בשופר:

ונראה דהש"י ברא כל העולמות בשביל ישראל להיטיב להם, כי מדרך הטוב להיטיב, כמ"ש בעץ חיים (שער הכללים פרק א') כשעלה ברצונו יתברך לברוא העולם כדי להיטיב לברואיו וכו', כדי להקרא רחום וחנון וכו', וכדי שיתגלה מלכותו: וזהו דרשות רז"ל (ויקרא רבה לו, ד) בראשית, בשביל ישראל שנקרא ראשית, כי עליהם נתגלה מלכותו, כי הם ממליכין אותו עליהם, וכדי להיטיב להם להקרא רחום וחנון כשמרחם עליהם, ולהמשיך עליהם י"ג מכילין דרחמין באהבת רצון ברכה ונדבה, להיטיב לישראל, לא בחיוב, כי אז לא היה שום מעשה מצוה ועבודה הגורם למחשבת הטבה הזאת, רק ברצון ברכה ונדבה להיטיב לעמו ישראל:

והנה בראש השנה דנין את כל העולם אם ראוי והגון לעמוד, ורואין ודנין אם נתמלא כוונת הבריאה שברא את העולם כדי שיתגלה מלכותו, הוא מדת יראתו , על כן אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, ונמצא נתקיים כוונת הבריאה. זכרונות כדי שתבא זכרוניכם לפני לטובה, ר"ל אעפ"י שאין בנו שום זכות, אנו מזכירין לפני הש"י אהבה ראשונה שברא כל העולמות להיטיב לישראל, לא בזכותם, רק ברצון ברכה ונדבה, ובזה שאנו מזכירין אהבה ראשונה, אנו מעוררין אהבה ראשונה להיטיב גם עתה ברצון ברכה ונדבה, אעפ"י שאין בנו שום זכות: וזהו פירוש נוסח התפלה (זכרונות-מוסף לראש השנה) וגם את נח באהבה זכרת וכו', בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם על כן זכרונו בא לפניך ה' אלהינו להרבות זרעו וכו'. מלת על כן אין לו פירוש. ולפי דברינו יובן, שאנו מזכירין אהבה ראשונה שאהב את ישראל ברצון ברכה ונדבה בלי זכותם, וזהו וגם את נח באהבה זכרת, ר"ל באהבה ראשונה שבראת עולמך בשביל ישראל להיטיב להם, זכרת בהביאך את מי המבול

להציל את נח ובניו ולהרבות זרעו, וכל זה שיצא מזרעו בית ישראל וירחם עליהם וייטיב להם, וזהו על כן זכרונו בא לפניך, ר"ל על כן על אהבה ראשונה זו, זכרונו בא לפניך להרבות זרעו שיצאו ישראל: ובזה שאנו מזכירין אהבה ראשונה, אנו מעוררין אהבה ראשונה לרחם עלינו גם עתה בלי זכות, וזהו אמרו לפני זכרונות, שתזכרו אהבה ראשונה שיעלה זכרוניכם לפני לטובה, ר"ל שתעוררו אהבה ראשונה, שעלה ברצונו ית' לברוא העולם להיטיב לישראל ברצון ברכה ונדבה:

ובמה בשופר, ר"ל במה אנו מעוררין אהבה ראשונה, בשופר, כי שמעתי בשם הרב בוצינא קדישא מהו' דוב בער זללה"ה פירוש הפסוק (ישעי' נח, א) כשופר הרם קולך, ר"ל האדם צריך לחשוב את עצמו כאין, ואין בו שום זכות ומעשים טובים, ואעפ"י שעושה מצות ומעשים טובים, הוא אינו עושה, כי עושה בכח הש"י, ובשכלו ובחסדו ובטובו שהיטיב לו, על דרך (איוב מא, ג) מי הקדימני ואשלם . וגם בתפלתו יחשוב שעולם הדיבור מדבר בו, ומחשבתו הוא עולם המחשבה, והוא כשופר, שאין בו שום קול רק מה שתוקעין, וזהו כשופר הרם קולך ודפח"ח:

ואם אנו מחשבין זאת בראש השנה שאין בנו שום זכות, כי הכל מאתו ית', וכל המצות ומעשים טובים ותפילות הוא הכל מאתו ית', בכוחו ודיבורו ושכלו, ואי אפשר לנו לעשות שום דבר שיהא בנו שום זכות שיתחייב להיטיב לנו, רק אנו מבקשים מהש"י שייטיב לנו באהבה ראשונה ברצון ברכה ונדבה בלא שום זכות, ובזה אנו מעוררין וממשיכין עלינו אהבה ראשונה:

וזהו ובמה בשופר, שאין בו שום קול, רק מה שתוקעין בו האדם בכוחו, כך אין בנו שום זכות שיתחייב להיטיב לנו, כי הכל מאתו ית', רק אנו זוכרין ומבקשין אהבה ראשונה, ובזה תעוררו אהבה ראשונה, ויבא עליכם חסדים גדולים ורחמים גמורים פשוטים שאין בה תערובות דין כלל:

וזהו פירוש מה שאמרו בגמרא (ראש השנה כו, ב) בראש השנה כמה דכייף אינש טפי מעלי, ר"ל שצריך לכוף עצמו שאין בו שום זכות, ובזה מעורר אהבה ראשונה: וזהו זכור ימות עולם, אם תרצו להביא אל עולם הזכירה עולם, בינו שנות דור ודור, ותבינו מחשבת השי"ת, בהנחל עליון גוים בדור המבול, שזכר את נח להרבות זרעו בשביל אהבת ישראל כנ"ל, בהפרידו בני אדם בדור הפלגה, שהיה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן, אלא יצב גבולת עמים בשביל מספר בני ישראל, בשביל שבעים נפש לבית ישראל הציב שבעים לשון ולא אבדם, וזהו הכל בשביל אהבת ישראל ברצון ברכה ונדבה, ועי"ז תעורר אהבה ראשונה לישראל, וימשוך על ישראל חסדים גדולים ורחמים גמורים, ויתקיים

העולם, ויבוא ימות עולם, ששת ימי המעשה שנברא העולם, אל עולם הזכירה, להזכיר אהבה ראשונה לישראל, ועי"ז יתקיים העולם שנברא בשביל ישראל אמן:

או יאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל, דידוע (קהלת ב, יג) שיתרון האור מן החושך, כלומר שיתרון אור נודע מן החושך, ע"י החושך נתודע מעלת האור, כי אם לא היה חושך בעולם לא היה נודע מעלת האור. כן השי"ת ברא כל העולמות בשביל ישראל, ואם לא היה בעולם רק ישראל, לא היה נודע מעלת תפארת ישראל, וע"י שברא השי"ת שבעים אומות נתודע מעלת ישראל, כי ראינו אף פחות שבישראל מוסר נפשו על קדושת שמו, משא"כ בשאר העמים, אם בא עליהם שום צרה, ויקצוף באלהיו , ונמצא נודע קדושת ובהירות עם בני ישראל ע"י שאר העמים, שהם נבדלים מהם. ומספר הוא לשון בהירות, כמו (איכה ד, ז) ספיר גזרתם. וזהו יצב גבולות עמים, בשביל למספר בני ישראל, כדי שיתגלה קדושת ובהירות בני ישראל:

ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר (לב, יב). נראה על דרך (ישעי' נז, טו) אשכון את דכא, וז"ש השי"ת מי שהוא בד"ד, ור"ת הוא בדלי דלות, ר"ל מי שהוא בתכלית השפלות, ינחנו, ר"ל ינהג השי"ת אותו וישכון אצלו, ומי שהוא בתכלית השפלות אינו מתאוה לשום דבר, ואינו מקושר לאהוב שום דבר. וז"ש ואין עמו אל נכר, וכל אהבת נק' חסדים, ואל הוא חסד, על דרך (תהלים נב, ג) חסד אל כל היום, וזהו ואין עמו, אינה שורה עם השי"ת מי שיש לו תאות אחרים ומקושר לדברים אחרים כנ"ל:

יזבחו וכו' אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם (לב, יז). עיין פירוש רש"י ז"ל :

ונראה דהנה שמעתי בשם הרב הקדוש המגיד זללה"ה על פסוק (משלי כג, ז) כי כמו שער בנפשו כן הוא אכול ושתה יאמר לך וכו', דהנה כללות ישראל הם תפילין דמרי עלמא, כמ"ש בגמרא (ברכות ו, א) דמשתבח הקב"ה בישראל עיי"ש . ובתפילין יש כתב ובתים ורצועות ושערות, וכולן הלכה למשה מסיני, וכללות ישראל הם נפש אחת, וידוע ששערות הם מרומזים על צימצום, ובכללות ישראל יש ג"כ אנשים כאלו צרי עין, והם מרומזין בשערות דתפילין דמרי עלמא, וזו פי' כי כמו שער בנפשו, כלומר הצרי עין הם כמו שערות המרומזים על צמצום בנפש בכללות נפש ישראל ודפח"ח: אבל באמת אנו בני אבות הקדושים הנק' נדיבים, כמ"ש (תהלים מז, י) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם, מחויב כל אחד מישראל לעבוד השי"ת בטובות שנתן לו השי"ת, כמ"ש (משלי ג, ט) כבד את ה' מהונך, וכל אחד מה שנתן לו השי"ת, אם חכם הוא מחויב לעבוד את השי"ת בחכמתו שנתן לו השי"ת, ואם גיבור בגבורתו, ואם עושר בעשרו, לפזר ממונו

בשביל עבודת השי"ת וקיום מצותיו , אבל צרכינו צריך להיות בצמצום, רק מה שצריך לו ג"כ לעבודת השי"ת ולא מותרות:

וזהו פי' הפסוק (תהלים קיב, ה) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט, כי יש שני מיני חונן, א' שחונן לעניים ונקרא חונן דלים. ויש אחר כמ"ש (משלי כח, ח) מרבה עונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו, עיין פי' רש"י שפי' שהמלכות נוטל ממונו ועושה ממנו גשרים, וזהו חנינת דלים , אבל זה שלא מרצונו, ומי שנותן לעניים מרצונו, נקרא מלוה ה', כמ"ש (שם יט, יז) מלוה ה' חונן דל , אבל חונן השני אין נקרא מלוה ה':

וזהו שאמר טוב איש חונן ומלוה, ר"ל זהו איש חונן טוב, שהוא ג"כ מלוה ה', יכלכל דבריו במשפט, ר"ל צרכיו יהיו במשפט ולא מותרות, אבל הצורך לעבודת השי"ת ולקיים מצותיו, יהי' הכל בידו פתוחה ובנדיבות גדול ולעבוד השי"ת בטובותיו שנתן לו:

וזהו פי' (תהלים קטז, יב) מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, ר"ל מה אשיב לה', ולעבוד אותו בטובותיו שנתן לו ולהשיב גמולו, ואמר כל תגמולוהו עלי, ר"ל שהוא גמל עמי חסד בכל הדברים, ומה אשיב ואעבוד אותו בטובותיו:

וכן מצינו באבותינו הקדושים שנקראו נדיבים, אבל היה בהם ג"כ צמצום לקמץ ממונם אם אינו נוגע לעבודת השי"ת, וכן מצינו ביעקב שחזר בשביל פכים קטנים (חולין צא, א), וכמ"ש רז"ל במסכת סוטה דף י"ב (ע"א) צדיקים ממונם חביב עליהן יותר מגופן וכו', לפי שאין פושטין ידיהם בגזל:

אבל בעו"ה יש בבני עמינו עשירים גדולין והם מתנהגים היפך מזה, על צרכיהם ולהנאת גופם ומלבושיהם הן מפזרים ממונם בנדיבות גדול, ולעבודת השי"ת ולקיום מצותיו ולחנינת דלים הם קמצנים, וסימנך עשירים קמצנים (מנחות פו, א). ואינם עובדים השי"ת בטובותיו שנתן להם, אבל עובדין עצמם בזה, וכל ימיהם הם עובדים להרבות ממונם עד אין מספר, ועוברים על אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם: וזהו שאמר אלהים לא ידעום, ר"ל שעובדים כל ימיהם לאסוף זהב וכסף עד אין מספר, ומזה אינו בא להם שום דעת, ואדרבא אמרו רז"ל (אבות ב, ה) לא כל המרבה בסחורה מחכים. חדשים מקרוב באו, ר"ל אלהים חדשים ומקרוב באו, ר"ל מקרבות השי"ת ומטובותיו שהשפיע עליהם בא להם שעוברין רצונו בזה. כמו שפי' רש"י ז"ל על פסוק (שמות לב, א) ויעשו להם אלהי זהב וז"ל, אתה הוא שגרמת להם, שהשפעת להם זהב וכל חפצם, מה יעשו שלא יחטאו, משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו, ומקשטו ותולה לו כיס בצווארו, ומעמידו בפתח בית זונות, מה יעשה הבן שלא יחטא עכ"ל: ואמר אח"כ לא שערום אבותיכם, ר"ל אבותיכם לא עשו צימצום כזה, רק נהגו בהיפך, הם היו נדיבי

לב בעבודת השי"ת ועובדין השי"ת בטובותיו, ועל דבר שאינו נוגע לעבדות השי"ת היה מצמצמין, ושערום לשון צימצום, ועיין פירוש רש"י ז"ל שפי' ג"כ לא שערום לשון שערות עיי"ש, ושערות הם צימצום כנודע:

צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך, וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו, ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי דור תהפוכות המה בנים לא אמן בם (לב, יח-כ). מה שאמר ותשכח אל מחוללך, ולא אמר ותשכח אלהיך. וגם שקראם בנים לא אמן בם, וכיון שאין בהם אמונה אינם נקראים בנים אלא עבדים:

ונראה, דהנה יש צדיקים שהם בבחי' ענוה, ואינם מאמינים בעצמם במעשיהם הטובים, כל מעשיהם הטובים ותפלותיהם וצדקותיהם אינן נחשבין בעיניהם לכלום, וע"כ אינן מאמינים בתפלתיהם ובמעשיהם הטובים שיוכלו לפעול כלום בתפלתיהם, וסיבה לזה, לפי כשאדם עובד באמת להשי"ת, נתמלא אחר העבודה והתפלה ביראה ובענוה, לפי שרואה השי"ת בזה העבודה, ורואה בשכלו שהוא מקצר בעבודה, וע"כ נתמלא ביראה ושפלות, וכל מה שעובד והולך יותר למעלה, רואה יותר שפלותיו וקיצורו בעבודה: אבל בשביל זה צריך להאמין בתפלתו ובעשיתו שפועל למעלה, ואם נראה לו שמקצר בעבודה, מה שיוכל לתקן יתקן, ואם אינו יכול לתקן, יבקש רחמים על חסרונו הידוע לו, אבל לא בשביל זה לא יאמין בתפלתו ובעשיתו, כי אם לא יאמין שיוכל לפעול למעלה בתפלתו ובדיבורו, באמת אינו פועל, כי כאשר האדם מעורר למטה כן הוא פועל למעלה, ויחשוב שהוא עולם קטן , ונכלל בו כל העולמות מרום המעלות, על כן כאשר יפשפש במעשיו ומתחרט עליהם, יכול לפעול בעולמות עליונים עד מקום שורש נשמתו, ויוכל להפוך מדת הדין למדת הרחמים, ונותן כח ועוז למעלה, כמו שנאמר (תהלים סח, לה) תנו עוז לאלהים :

ואם ח"ו אינו מאמין במעשיו הטובים ובתפלתו, עליו נאמר צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך, רצה לומר ששכחת שה' מחולל אותך מעולמות עליונים מרום המעלות, ושתוכל לפעול בתפלתך ובמעשיך:

ואמר וירא ה' וינאץ וכו', ר"ל מהיכן בא זה שאינו מאמין בתפילותיו ובמעשיו הטובים, והנה מעשים הטובים נקראים תולדות אדם, כמו שפי' רש"י ז"ל בפרשת נח (ריש הפרשה) ללמדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, ובתולדות יש בנים ובנות, וכן במצות שאדם עושה יש ג"כ בחי' זו, כמו עשר תעשר (דברים יד, כב), דרשו רז"ל (שבת קיט, א) עשר בשביל שתתעשר, ונמצא כשעושה מצות, ומחשב בזה שיקבל מזו המצוה, הוא בבחי' בת, שמחשב לקבל, וכמה מצות שכתוב למען יטב לך והארכת

ימים. ושאר מצות שאסור בהם כוונה, הם בחינת בן, שמשפיע ועובד למעלה, ואינו מחשב קיבול שכר:

וזהו שאמר וירא ה', ר"ל שעובד באמת וירא ה' בעבודתו, ונתמלא יראה וענוה, ורואה קיצורו בעבודה ובמצות ובמעשים טובים שעשה, וינאץ, ר"ל הוא כועס בעצמו, מכעס בניו ובנותיו מן המצות שעשה, הן ממצות שהן בבחי' בנים, והן ממצות שהן בבחי' בנות הוא כועס, ואינם נחשבים בפניו לכלום, ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם, כלומר ויאמר בלבו שאני אסתיר פני מהם אראה מה אחריתם. אבל באמת לא כן הוא, כי דור תהפוכות המה, ר"ל שהם יכולין להפוך מדת הדין לרחמים, כי צדיקים גמורין הם, בנים לא אמן בם, ר"ל שהם בבחי' בנים, ועושין רצונו של מקום, אבל לא אמן בם, ר"ל אינם מאמינין בעצמם שיכולין לפעול כלום: לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם (לב, כט). ונראה, דהנה אמרתי פי' הפסוק (תהלים יט, י) יראת ה' טהורה עומדת לעד. דהנה האדם צריך לירא מפני הש"י בלא שום טעם וסיבה, כמ"ש (קהלת ג, יד) והאלהים עשה, ר"ל העולם הזה שהוא בחינת עשיה, שיראו מלפניו, ותתגלה מלכותו, שהוא מדת יראה, בעולם : והנה אם האדם מראה עצמו כאלו הוא ירא מפני הש"י כדי לקבל הנאתו, זהו ח"ו עובד עבודה זרה ממש, כי הוא עובד את עצמו, וגם אם באמת יש לו יראה מפני השי"ת, רק מחמת הטעם כדי [ש]לא יענש, בהעדר הטעם הסיבה, בטילה היראה, וזאת היראה אינה עיקרית, רק צריך ליראה מפניו ית' מפני גדולתו ורוממותו בלי שום טעם. וז"ש יראת ה' טהורה, ר"ל שהיא נקיה מכל פסולת בלי שום פניה ובלי שום טעם, זהו היראה עומדת לעד ולא יתבטל לעולם, אבל הירא מחמת איזה טעם, בהעדר הטעם, בטילה היראה, ואינו עומדת לעד:

אבל באמת לרשעים גמורים, הלואי שיהיה להם יראת עונש, כמו שאמרו רז"ל בשבת דף ל"א (ע"ב), יודעין הרשעים שימותו, אלא שחלב על כסלם, וזהו (תהלים מט, יד) ואחריהם בפיהם ירצו סלה. וזהו פי' לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם, מדת יראה נק' זאת, כמ"ש בספרים שהוא מדריגה שביעית וכלול מא' ועד תי"ו. וז"ש הלואי לו חכמו ישכילו זאת, ר"ל זו היראה שנק' זאת, והלואי שיחכמו וישכילו המדריגה התחתונה של יראה, דהיינו יראת העונש, שיבינו לאחריתם, מה יהיה בסופם: ובאמת ליראה מפניו ית' מפני גדולתו ורוממותו, זהו המדריגה גדולה, אבל האדם צריך לירא מפני השי"ת מחמת אהבה, ר"ל שלא לעבור על רצונו, ושלא יחטא, שלא לדבק ח"ו ברע , כי ח"ו עבירה קשורה בו ככלב כמ"ש חז"ל במסכת סוטה דף ג' (ע"ב), ואינו מניח

אותו לעבוד השי"ת, ואיך יעבור עבירה ח"ו ולא יוכל אח"כ לעבוד את השי"ת מפני זה, וזהו יראה מחמת אהבה:

וזהו פי' המשנה (אבות א, ג) ויהי מורא שמים עליכם, כי השמים הוא מדת אהבה, מחמת זה יהא ירא ה' מאהבה. וזהו פי' ואלהים עשה שיראו מלפניו, ר"ל עשה העולם הזה כדי שיראו מלפניו, ר"ל ממדריגה שלפני היראה, שהוא עולם האהבה, ויהיה היראה מחמת אהבה כנ"ל:

הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו (לב, מג). עיין פי' רש"י ז"ל כי דם עבדיו יקום, שפיכת דמים כמשמעו, ונקם ישיב לצריו, על הגזל ועל החמס :

ומה שאמר אצל דם עבדיו יקום, ולא אמר ישיב, כמו שאמר אצל הגזל והחמס, אפשר כוונתו למה שאמרו רז"ל במסכת ראש השנה דף כ"ג (ע"א), תחת הנחושת אביא זהב וכו' (ישעי' ס, יז), תחת רבי עקיבא וחבריו מה מביאין . כי לא יצדק בזה תשלום גמול איבוד נפשות יקרות מישראל. וזהו שאמר אצל הגזל והחמס ישיב לצריו, כי ישיב תחת הנחושת זהב וכו', אבל אצל דם עבדיו לא שייך ישוב, כי אי אפשר בזה תשלום גמול, אבל אמר יקום, שיעשה בהם נקמה מדמיהון:

ואמר וכפר אדמתו עמו, עיין פירש"י לשון פיוס . ואפשר לומר על דרך שאמרו רז"ל בילקוט תהלים ע"ט, שפך חמתו על העצים והאבנים ולא כלה את ישראל, והיתה זה כפרה על ישראל. וז"ש וכפר אדמתו, כלומר שכפר אדמתו על עמו, שהן חריבין מאין יושב, זהו כפרה על עמו ישראל:

פרשת ברכה

וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה (לג, ז). עיין פי' רש"י ז"ל , והוא מהגמרא דסוטה דף ז' (ע"ב) שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, היו עצמותיו מגולגלין בארון, מפני שאמר וחטאתי לאבי כל הימים (בראשית מד, לב), והיה משה רבינו מתפלל עליו, שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו, כי מי גרם לראובן שיודה, יהודה, שהתודה תחילה, והיה ראש לבעלי תשובה מהשבטים, וגרם שיודה נמי ראובן. ומה שאמר אח"כ ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה, עיין פי' רש"י ז"ל שהתפלל על דוד ושלמה ועל יהושפט עייש"ש : ואפשר לומר מפני שיהודה היה בו מדת מלכות, מדת יראה, כמו שהתחיל וזאת, היא מדת מלכות, שהיא מדת שביעית וכלול מא' ועד תי"ו , ליהודה, שהיה בו שורה מדת יראה, מדת מלכות, ועל כן נתנה לו המלוכה ולזרעו. והבאתי זה המאמר בתיקונים בהקדמתו (תיקו"ז ה, ב) כמה פעמים,

בדרגא תמינאה ביראת ה' וז"ל, וענוה קטירא בדחילו, הדא הוא דכתיב (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה', מאן דאית ביה יראת ה', אייתי ליה לידי ענוה דאיהו שכינתא עילאה דיראת ה' עקב לגבה, ודא דרגא דמשה דאיתמר ביה (במדבר יב, ג) והאיש משה עניו מאד עכ"ל:

וידוע דשכינתא עילאה עולם הענוה, היא עולם התשובה, ואפשר לומר מפני שהיא עולם התשובה, ומי שהוא בתשובה, ומקיים וחטאתי נגדי תמיד, ורואה תמיד שפלותיו ומתחרט עליהם, על כן הוא בשפלות וענוה תמיד, ועל כן יהודה שהיה בו מדת יראה בשלימות, ונתנה לו המלוכה עבור מדת יראתו, הביאתו שבא לעולם התשובה עולם הענוה, ועל כן היה ראש בשבטים לכל בעלי תשובה, ומפני שבא לעולם התשובה וקיים וחטאתי נגדי תמיד, וידוע מה שכתב בזוהר (ח"א קכב, ב) מאן דאיהו זעיר איהי רב: וזהו וידיו, ר"ל הכח שלו, כי בידים נראה הכח, והם בחי' גדפין, רב לו, שהוא רב תמיד, כלומר שהוא בבחי' זעיר והוא רב, ומחמת שהוא תמיד בתשובה מאהבה, שכינתא עילאה, שזדונות נעשות כזכיות. וזהו ועזר מצריו תהיה, כי ידוע מה שאמרו (אבות ד, יא) העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד, ר"ל מלאך המשחית שברא בעבירה זו, והיא קשורה באדם ורוצה לעשות בו דין תיכף, דין המחוייב מזו העבירה, כמו שאמרו בגמרא דסוטה דף ג' (ע"ב) קשורה בו ככלב. אבל השי"ת אין מניח העבירה לעשות בו דין תיכף, שמא ישוב, כמו שכתוב בספר תומר דבורה (פרק א') שזהו מדת נושא עון, ואין מניח לעשות דין תיכף עיי"ש :

וכשעשה תשובה מאהבה, וזדונות נעשות לו זכיות, נעשה מן המלאך המשחית שברא מעבירה סניגור, כמו שעשה מצוה, וזהו ועזר מצריו תהיה, מן העבירות שברא צריו ואויביו יהיו לו עזר וסניגור:

ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה (לג, כג). עיין פי' רש"י ז"ל. ומה שאמר ים ודרום השני צדדים אלו, עיין פי' רש"י ז"ל : ונראה דהנה רש"י ז"ל פי' בפרשת ויצא (בראשית ל, ח) נפתולי אלהים, בפי' ראשון, שהוא לשון חיבור. ואמרו רז"ל במסכת שבת דף קנ"ו (ע"א) אין מזל לישראל, וכתוב בספרים פרושו, שכתר עליון שהוא אין, זהו מזל ישראל, שמשם מקבלין בני חיי ומזוני, שתלוי במזל עליון. וכתר נקרא רצון. וז"ש לנפתלי אמר, מי שהוא מחובר ומדובק תמיד בשמו ית', הוא שבע רצון עליון, ומלא ברכת ה', בני חיי ומזוני, שבע מרצון עליון:

ואמר ים ודרום ירשה, כי יש בני אדם כשהשי"ת משפיע להם טובות גדולות, אז ח"ו וישמן ישורון ויבעט, אבל מי שהוא דבוק תמיד בהשי"ת, אעפ"י שהשי"ת משפיע לו

טובות גדולות רבות, בני חיי ומזוני, אעפי"כ הוא מקושר אל השי"ת. וז"ש ים ודרום, ים מערב, הוא מדת התקשרות, ודרום הוא מדת חסד, ירשה, ר"ל שיורש שתי מדות אלו ביחד, שמקבל מדרום מדת חסד כל החסדים, ואעפי"כ הוא מקושר אל השי"ת: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך (לג, כט). ועי' בתרגום פירוש ואשר חרב גאותך :

ואפשר לומר דהנה אמר אל השי"ת מגן עזרך, ר"ל שהוא עוזר לך, ויש אדם תקיף שעוזר לחבירו בעת צרתו, אבל אינו יכול להיות אצלו תמיד למגן ולמחסה, והשם יתברך הוא עוזר לך שתנצח את שונאיך, והוא לך למגן ולמחסה תמיד, כמו ההולך בצינה, ומגן להגין עליך שלא ישלוט בך שום רע, כי הוא שורה תמיד בתוך ישראל: ואמר אח"כ ואשר חרב גאותיך, ר"ל הגאוה שלך הוא לך כמו חרב, כי אם ח"ו יתגאה אדם אז אין השי"ת שורה בו, כמו שאמרו רז"ל (סוטה ה, א) אין אני והוא יכולין לדור בעולם, וכיון שאין לו מגן ועזר ח"ו מן השי"ת, אז שולט בו כל דבר רע ח"ו . וזהו ואשר חרב גאותיך: מה שאמר מלת ואשר, כי ידוע שכתוב בסידור האר"י ז"ל (כוונת הברכות) כי 'אשר' היא בינה המאשרינו, ובינה היא אימא עילאה, עולם ענוה, כמ"ש בהקדמת תקונים (תיקו"ז ה, ב) , והוא עולם התענוג, שהוא החיות של כל העולמות, ואינו שורה אלא באדם שהוא עניו, כמ"ש רז"ל (ראש השנה כא, ב) משה זכה לבינה. וזהו ואשר היא בינה, חרב גאותיך, כי בהסתלקות ממנו מפני גאותו אין לו חיות מהשי"ת: ויקבור אותו בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה (לד, ו). מה שהזכיר היכן קברו בגיא בארץ מואב מול בית פעור, כיון שלא ידע איש את קבורתו למה לי הסימנים שקבר, והול"ל ויקבור אותו ולא ידע איש את קבורתו: ואפשר לומר דאדרבה שבזו התיבות הודיע מקום קברו, דהנה אמרו ז"ל (ראש השנה כא, ב) משה זכה לבינה, הוא עולם התשובה, והוא עולם הענוה, כי כשעושה תשובה ומקיים וחטאתי נגדי תמיד, רואה תמיד בשפלותיו, וע"כ והאיש משה עניו מאד (במדבר יב, ג) :

וכתבתי בפסוק ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, בסיום התורה, מהיכן זכה משה לזה, בשביל מדת יראה, השער הראשון, כמ"ש (תהלים קיח, כ) זה השער לה' צדיקים יבואו בו, וכשיהיה לו מדת יראה בשלימות, דהיינו יראה תתאה מדת מלכות, ומפחד תמיד שלא יפול למטה בתענוגי העולם הזה אשר עם היצר הרע מתנהג ככל הברואים, וכשרואה שכבר נפל עושה תשובה מיראת הבורא, וכשמכניע כל השבע מדותיו, אהבה ויראה והתפארות ושאר מדות שבו תחת יראת ה' בשלימות, בא לו אח"כ בחי' אהבה מאת השי"ת, ועובד השי"ת באהבה ויראה:

וכשרואה מה שכבר נפל לתענוג היצר שהוא בעולם הזה, עושה תשובה מאהבה ומקיים וחטאתי נגדי תמיד, ובא אל עולם הענוה, שרואה תמיד בשפלותיו, הוא בינה עולם התשובה שזכה משה, ושם זדונות נעשית זכיות, ושם יראת ה', יראה תתאה בחי' עקב, כמ"ש (משלי כב, ד) עקב ענוה יראת ה':

ועל כן בחי' יראה מלתא זוטרתי לגבי משה (ברכות לג, ב), כמ"ש בהקדמת תיקונים (תיקו"ז ה, ב) שהבאתי לעיל. וכשהוא בעולם הענוה עולם התשובה, אז הוא דבוק ג"כ אל בחי' חכמה שבתוך עולם התשובה, וכל זה זכה להיות בעלה דמטרוניתא, ולהיות בחי' יראה תתאה, מדת מלכות עקב לגביה, ומושל ומנהג מדת מלכות כרצונו וחפצו בשביל השער הראשון מדת יראה תתאה שהתחיל לילך אל ה', כי יראה תתאה הוא דבוק אל חכמה יראה עילאה, כמו שכתוב (אבות ג, יז) אם אין חכמה אין יראה, אם אין יראה אין חכמה, ובחכמה יבנה בית (משלי כד, ג), וכל כן בשביל מדת יראה תתאה, סוף מעשה שעלה במחשבה תחילה, יוכל לבא לידי תחילת מחשבה, להיות דבוק אל חכמה, ע"י עולם התשובה עולם הענוה, וע"כ היה בחי' יראה מלתא זוטרתא לגביה : ומשה היה בחי' דעת, בחי' מ"ה, וידוע (זוה"ק ח"ג קלה, ב) כשנפל אדם ממדריגתו הוא בבחי' מיתה ושבירה . וזכה משה להיות בעלה דמטרניתא, והיה בבחינת דעת, וכשמת והיה לו שבירה ירד ממדריגות וכל המעלות הגדולות שהיו בו נפל לבחי' יראה תתאה, שהיא מלתא זוטרתא לגביה, ומשם לקח ועלה וזכה לכל המעלות שהיה בחייו: ובחי' יראה תתאה לית ליה מגרמיה כלום, וממליך השי"ת על כל המעלות וטובות שבו, הן צורכי נשמה, חכמה ובינה ודעת ותשובה ולעבוד השי"ת, שהכל הוא מאתו ית' ואי אפשר בלעדו, ומבקשין מאת השי"ת שיתן לנו. והן צורכי הגוף הגשמי, הכל הוא מאתו ית', והוא מנהג עולם הגשמי הטבעי כרצונו, וזהו היראה תתאה הוא מספיק לבל ילכד בבחי' גדלות מחשבת היצר הרע, כמ"ש במקום אחר, וכמו שכתוב בפרשת המלך (דברים יז, כ) למען ילמד ליראה את ה' וכו' לבלתי רום לבבו מאחיו, הרי שע"י בחי' היראה ינצל ממדת גאוה:

ומי שהוא ח"ו בחי' גאוה נקרא תועבה, הוא עבודה זרה, ועבודה זרה נקרא צואה, כמו שאמרו במשנה (אבות ג, ג) כאלו אכלו זבחי מתים, היינו עבודה זרה, ולמדו מפסוק (ישעי' כח, ח) כי כל שולחנות מלא קיא צואה, עיי"ש בברטנורא : וזהו שאמר ויקבור אותו, כלומר בבחי' דעת של כל ישראל, כשהי' לו בחי' מיתה נפל לעולם היראה שהיא עקב לגביה ומלתא זוטרתא, וזהו ויקבור אותו בגיא, בבחי' יראה תתאה, בארץ מואב, כלומר בזו היראה הנקרא ארץ, שנלקח מאב שהוא חכמה, ולא בבחי' יראת עונש,

והיראה זו הוא מול בית פעור, התנגדות למדת גאוה הנקרא בית פעור, צואה ממש, ולא ידע איש, ואיש נקרא משה, כמ"ש (שמות לב, א) כי זה משה האיש, ולא ידע עוד בבחי' הדעת, כי את קבורתו, כלומר בבחי' יראה הנק' את, שם קבורתו. וזהו שהודיע בסימן מקום קבורתו בגיא מול בית פעור, כדי שיוכל כל אחד ואחד מי שירצה לבא למדריגת משה לכל המעלות בשביל יראה תתאה :

ועפי"ז יובן מה שאמרו בגמ' דסוטה דף י"ד (ע"א) אמר ר' חמא בר חנינא אף משה אינו יודע היכן קבור שנאמר ולא ידע איש את קבורתו, זה משה שנקרא איש, שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים וכו'. המאמר הזה אין לו פי' כלל, לומר שנכתב בתורה ולא ידע איש את קבורתו, ללמדנו על משה רבינו גופיה שלא ידע אחר מותו את קבורתו, ומה היה מקום לטעות ולומר על משה רבינו גופיה שידע קבורתו, עד שהוצרך לכתוב בתורה ללמד שגם משה לא ידע:

ונראה לומר דרש"י ז"ל בחומש (לד, ה) מביא פלוגתא בפסוק וימת שם משה, אפשר משה מת וכתב וימת שם משה, אלא עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע. ר' מאיר אומר [בגמרא איתא ר"ש אומר] אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר (דברים לא, כו) לקוח את ספר, אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע ע"כ. והוא מהגמרא דמנחות דף ל' (ע"א). ורש"י ז"ל מביא דברי ר' מאיר באחרונה לומר, שהקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, ובאור החיים החליט וגזר ואמר כדיעה זו שהקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, ומסיים שם בפסוק וימת שם וכו' ולא ידע וכו', והעיקר שכל הספר תורה כולה כתבה משה, וכאומר השלימו בדמע עכ"ל:

ולפי דברינו הנ"ל שבאלו התיבות, ויקבור אותו בגיא מול בית פעור, הודיע לנו הכתוב סימן מקום קבורתו ביראה תתאה, שהי' בחייו מלתא זוטרתא לגביה, ומיראה זו זכה בחייו לכל המעלות, ועכשיו בחי' הדעת שלו נגנז ונקבר ביראה תתאה, כמו בתחילה קודם שבא משה לעולם, כי בסוף מעשה היראה תתאה יש בה כח תחילת המחשבה, ויוכל כל אחד ואחד בבחירתו ובעזר אלהיו לבא ג"כ למדריגת משה, ועל כן היה אפשר לטעות ולומר שמשה רבינו שהיה שומע מפי הקדוש ב"ה, וכותב הדברים ויקבור אותו בגיא מול בית פעור שהיה הוא בחייו יודע פירוש הדברים של ויקבור אותו וכו', היה הקב"ה אומר והוא כותב, וא"כ הוה ידע משה רבינו בחייו האיך יהיה בחי' הדעת שלו קבור ביראה תתאה:

ולכך הודיע לנו הכתוב ולא ידע איש, זה משה, לא ידע את קבורתו, כלומר שביראה תתאה הנקרא א"ת שכלולה מא' ועד תי"ו, שם קבורתו, לומר ולהודיע שאף משה שהיה

שומע מפי הקב"ה אלו הדברים וכותבן בתורה, אעפי"כ לא ידע, לפי שהיה כותב בדמע, לשון מעורב, כשהיה כותב היה מעורב בחי' הדעת שלו, ולא היה יודע מה שכתוב: ואשר הוכרח לרב חמא בר חנינא לדרש זה, שהיה קשה לו שמלת איש ומלת את הוא מיותר לגמרי אם הוא כפשוטו, והול"ל ויקבור אותו וכו' ולא ידעו קבורתו, בשביל זה הוכרח לדרש זה שקאי על משה, שגם משה הנקרא איש לא ידע ששם בא"ת, ביראה תתאה הנק' את, שם הוא נגנז כנ"ל:

סיום התורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכו' ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל (לד, י-יב). עיין פי' רש"י ז"ל ולכל היד החזקה, שקבל הלוחות בידו, ולכל המורא הגדול, נסים וגבורות שבמדבר, לעיני כל ישראל, ששיבר הלוחות לעיני כל ישראל, שנאמר (דברים ט, יז) ואשברם לעיניכם, והסכימה דעת הקב"ה:

ולפי פי' רש"י ז"ל מה מעלות משה שקיבל הלוחות בידו, הלא הגבורה אינו מעלה של אדם, כמ"ש (ירמי' ט, כב) ואל יתהלל הגבור בגבורתו. ועיין באור החיים שמנה מעלות ולכל היד החזקה קריעת ים סוף, ולכל המורא הגדול אמונת ישראל במשה במעמד הר סיני, שאמרו דבר אתה עמנו (שמות כ, טו). וגם זה אינו מעלת משה, אלא מעלות ישראל במשה שהאמינו בו:

ואפשר לומר ולכל היד החזקה, שעשה משה מדעתו הגבורות ושיבר הלוחות, והסכים הקב"ה. ולכל המורא הגדול, ואמרו באגדה של פסח, ובמורא גדול זהו גלוי שכינה, וכתבתי שם כי השכינה היא מדת מלכות, ובניסים שעשה הקב"ה למצרים במצרים, ושידד כל המערכות ומזלות והכשפים, נתגלה מלכותו ית' שמלכותו בכל משלה אף בקליפות, וזהו גלוי שכינה, שמדת מלכותו נתגלה לעין כל :

וכן בכאן אנו נאמר מעלת משה שלא קם נביא כמוהו שהיה בעלה דמטרוניתא, ומדת יראה מדת מלכות מלתא זוטרתא לגביה, ומנהיג מדת מלכות כרצונו, וזה ולכל המורא הגדול, ר"ל גלוי השכינה שנראה במשה, שנתגלה מדת מלכות, ומנהיג מדת מלכות כאשר חפץ, וכאשר גזר אומר כן יקום:

ואמר אשר עשה משה לעיני כל ישראל, דהנה אמרו ז"ל (ראש השנה כא, ב) משה זכה לבינה, היא עולם התשובה, עולם הענוה. גם איתא בתיקונים תקונא שתין ותשע דף קי"ב (קיד, ב), ואתפשטותיה הוא בכל דרא ודרא, בכל צדיק וחכם דמתעסק באורייתא, עד שיתין רבוא, לאשלמא כלהו מפגימו דילהון עיי"ש. וידוע (שיר השירים רבה ד, ב) שתלמידי חכמים נקראים עיני העדה . ומחמת שזכה לבינה עולם התשובה,

ואתפשטותיה בכל דרא ודרא בכל צדיק וצדיק ותלמיד חכם דמתעסק באורייתא, לאשלמא כולהו מפגימו דילהון, להחזיר אותם בתשובה שלימה:

וידוע ד'אשר' היא בינה המאשרינו, כמו שכתוב בסידור האר"י ז"ל בברכות. ועשה היא לשון תיקון כמו שפי' רש"י ז"ל על ויעש אלהים את הרקיע (בראשית א, ז), תקנו על עמדו, וכן (שמואל-ב יט, כה) לא עשה שפמו פירושו לא תיקן: וזה שאמר כאן עוד שזכה משה לזו ג"כ, ואמר אשר הוא בינה, עולם התשובה, עשה משה, כלומר תיקן למשה שיהיה תמיד בכל דרא ודרא, לעיני כל ישראל, בתלמידי חכמים המתעסקים באורייתא הנקראים עיני העדה, היא תמיד בכולם לאשלמא כלהון מפגימו דילהון :

ואם תאמר והאיך אפשר ללוד אשה לזכות לכל זה, לעשות גבורות ודינין ולשבר הלוחות שנתן לו השי"ת מדעתו, והקב"ה הסכים, וגם להנהיג מלכות ית' כרצונו וחפצו, וגם להתפשט בכל דרא ודרא, בכל תלמיד חכם וצדיק, להיות תמיד לעיני כל ישראל, לאשלמא כולהון מפגימו דילהון:

וזה שאמר בראשית ברא אלהים וכו', איתא בתיקונים (תיקו"ז יז, ב) במילת בראשית, ב' ראשית, ואפשר לומר פירושו, כי היראה נקרא ראשית כמו שכתוב (תהלים קיא, י) ראשית חכמה יראת ה'. והנה בריאות עולמות היה כדי שיתגלה מלכותו, היינו יראה תתאה, ולקח נשמה גדולה כלול מכל עולמות עליונים, והלבישו בבשר וגוף, כמו שאר ברואי עולם הזה המתנהגים בעולם הזה הטבעי בכח היצר הרע, ולולי תאות היצר הרע בטל הנהגת העולם הזה. והאדם שברא הקב"ה, לעשות תענוג הגשמי עם היצר הרע ככל הנבראים, ולעבוד השי"ת בזה, ולהפריש בין אסור ובין מותר, ומה שמותר לו מתענוגי עולם הזה יעבוד בו השי"ת, וצריך לירא תמיד שלא יפול למטה להתענג בתענוגי יצר הרע, ולמלאות תאותו ככל הנבראים בעוה"ז, וצריך לבקש רחמים מהש"י שלא יפול למטה, כי אי אפשר לאדם להזהר ולשמור עצמו ולעבוד השם יתברך אלא בעזר השם יתברך:

ועל כן עולם היראה הוא עולם התפלה, שצריך להתפלל תמיד אל השי"ת שיציל אותו מיצר הרע, ושיעבוד אותו , כמו שאמרו (סוכה נב, א) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, הוא המציל אותו מיצר הרע, והוא הנותן לאדם חכמה ובינה ודעת ועוזרו שיעבוד אותו בזה. ועל כן תקנו בשמונה עשרה להמליך את השי"ת על הכל, בכל צרכי האדם הרוחני והגשמי, כי הכל מאתו ית' כמו שכתבתי כמה פעמים:

ובשביל יראה תתאה מדת מלכות ברא הקב"ה כל העולמות בהשתלשלות, ועל כן האדם א"צ לראות ולזהר רק שיהיה לו מדת יראה מדת מלכות בשלימות, והיינו להכניע כל השבע מדותיו שיש בו, אהבה ויראה והתפארות תחת יראת ה', וכשיש לו יראה בשלימות באה לו ממילא מדת אהבה :

ואיתא בהקדמת תקונים (תיקו"ז ה, ב) תקונא תמינאה שהבאתי כמה פעמים וז"ל, מאן דאית ביה יראה ה' אייתי ליה לידי ענוה, דהיא שכינתא עילאה, דיראת ה' עקב לגבה, ודא דרגא דמשה דאיתמר ביה והאיש משה עניו מאוד, ובגין דיראה עקב לגבה, אוקמוהו מארי מתניתין יראה מילתא זוטרתא לגביה עכ"ל. ומה שאמר אייתי ליה לידי ענוה דהיא שכינתא עילאה עולם התשובה, כי כשיש לו מדת יראה תתאה בשלימות כנ"ל, אם רואה שכבר נפל ונלכד בעצת ותאות היצר הרע, הוא מתחרט ועושה תשובה, וזה נקרא תשובה תתאה, תשוב ה' אל וא"ו שבשמו ית', וזהו יראת ה', שעושה תשובה, שרואה שנפל למטה ונדבק ברע, ואי אפשר לו לעבוד השי"ת עם הרע, וע"כ הוא מתחרט: וכשבא לו אח"כ בחי' אהבה, הוא שב אל השי"ת ועושה תשובה מאהבה, וכשמתמיד בתשובה זו ומקיים וחטאתי נגדי תמיד, רואה תמיד בשפלותו, ובא לעולם הענוה הנק' שכינתא עילאה, מחמת תשובה זו מאהבה שעשה תמיד, ואז זדונות נעשות זכיות, ואז יראת ה' יראה תתאה עקב לגבה, וכשהוא בעולם הענוה עולם התשובה מאהבה, הוא דרגא דזכה משה לבינה, ומשם הוא זוכה לחכמה עילאה הנק' ראשית, כי חכמה לא אשתמודע אלא בבינה הוא ביתיה, וכמ"ש בתיקונים (תיקו"ז יח, ב) תקונא תליתאה וז"ל, ואם לית דחילא לית חכמה, כמו דאוקמוהו אם אין יראה אין חכמה וכו', ורזה דמלא בחכמה יבנה בית, ומאן דבעי למחזי למלכא לית ליה רשו למחזייה אלא בביתיה, ורזא דמלה חכמה לא אשתמודע אלא בביתיה, כגוונא דא עמודא דאמצעיתא דאיהו יהו"ה לא אשתמודע לנביא וחוזה, אלא בהיכליה דאיהו אדנ"י וכו':

וזהו בראשית, בשביל השני ראשית, יראה תתאה הנק' ראשית, כשיש לו בשלימות, זכה ליראה עילאה, יראה רוממות הוא חכמה הנקרא ראשית, בשביל זה ברא ה' את השמים ואת הארץ בהשתלשלות אל האדם, שיזכה לו ב' ראשית כמו שזכה משה לבינה, וממילא זכה ליראה עילאה הנק' ג"כ ראשית, ואז זכה דיראה תתאה נק' עקב לגבה: ואפשר לומר שזהו פירוש (לד, ד) הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור, שאמר לו השי"ת, כלומר הראיתיך את הארץ בעיניך, שאתה מתלבש בעינים של ישראל לאשלמא להון מפגימו דילהון, תראה הארץ, ובשבילם ושמה לא תעבור, ושמה הוא אותיות משה בעצמו בלא התלבשות בעינים של ישראל לא תעבור. וזו שאמר הראיתיך לשון עבר, כי אצל השי"ת

העבר והעתיד שוין. ובזה ניחא שאמר לו פעם שנית הראיתיך בעיניך, כיון שכבר כתב (פסוק א') ויראהו ה' את כל הארץ:

ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל (לד, יב). להבין כיון שאמר לעיל לכל האותות והמופתים, מהו ולכל המורא הגדול. וגם שאמר לעיני כל ישראל, והול"ל לפני כל ישראל:

ונראה דכתב בסדר אגדה (הגדה של פסח) ובמורא גדול זהו גלוי השכינה, נראה דר"ל דשכינה מדת מלכות הי' לה התגלות, שנודע ונתגלה לעין כל שהשי"ת הוא המנהיג ומושל בכל אפילו בקליפות, כמו שהיה במצרים שהיה משדד כל המערכות והמזלות וכל הכשפים, והוציא את ישראל משם ביד חזקה, ואמרו רז"ל במסכת ברכות דף ל"ג (ע"ב) על פסוק (דברים י, יב) מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וכו', אטו יראה מילתא זוטרתא, אין לגבי משה מילתא זוטרתא, ואמר הרב בוצינא קדישא מוהר"ר דוב בער זללה"ה פי' אין לגבי משה ר"ל לגבי משה שהיה בעלה דמטרוניתא, והיה למעלה ממדת מלכות, והיה מנהיג מדת מלכות כרצונו, אצלו היה מדת יראה, מדת מלכות מילתא זוטרתא עכ"ד ודפח"ח:

וזהו שאמר ולכל המורא הגדול, ר"ל גלוי שכינה, שעל ידו נתגלה מדת מלכות בעולם, אשר עשה משה, ר"ל אצל משה הי' מדת מלכות בחי' עשיה, מדרגה תחתונה, מילתא זוטרתא, לעיני כל ישראל, ר"ל ואצל כל ישראל היתה זאת בחי' מוחין, שהם בחי' עינים, כי הדיבורים של הרב הם מדריגה תחתונה אצל הרב, כי דיבור הוא מדת מלכות נעשין מוחין אל התלמיד:

או יאמר ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, אפשר לומר לחבר סיום התורה להתחלתה, דהנה אמרו בגמרא (ברכות לג ע"ב), ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה (דברים י, יב), ופריך בגמרא אטו יראה מלתא זוטרתא, ומשני אין לגבי משה מלתא זוטרתא, משל לאדם שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו, דומה עליו ככלי קטן וכו'. וצריך להבין התירוץ של הגמרא לגבי משה מלתא זוטרתא, הלא משה אמר כן לישראל, ולגביהם לאו מלתא זוטרתא:

ואפשר לומר דידוע השתלשלות העולמות הנצח הוד יסוד מלכות של עולם העליון הם מוחין לעולם התחתון, וכן הרב אצל התלמיד נצח הוד יסוד מלכות של הרב הם מוחין אצל התלמיד, עד שיזכה התלמיד מן הדיבורים של הרב שהניח במוחין שלו להשיג גם שכל הרב. וזהו שמתרץ הגמרא אין לגבי משה יראה מלתא זוטרתא, ומדריגה תחתונה שלו, וכל ישראל תלמידיו, (ה') [היה] משפיע משה להם מדריגה תחתונה שלו, היינו

יראה, ממילא זכו ישראל למדת אהבה, כדרכו של איש לחזור אחר אשה, וכיון שבא לו מדת אהבה אז עושה תשובה מאהבה, ובא אל עולם התשובה מאהבה, היינו בינה, וממילא הוא דבוק אל חכמה דלא אשתמודע אלא בבינה:

וזהו מ"ש בתיקונים (תיקו"ז ה, ב) דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה שכינתא תתאה דיראת ה' עקב לגבה, וזהו דרגא דמשה. ואז כשזכה לחכמה ובינה אז יש לו בחי' שני עינים, כי חכמה הוא בחי' ראיה, יראה עילאה, ובינה לבא הלב רואה: והנה הרב הגאון בוצינא קדישא מו"ה לוי יצחק אבדק"ק ברדיטשוב אמר פי' הפסוק (תהלים לד, טז) עיני ה' אל צדיקים, שהצדיקים צריכין להיות להם שני עינים, אחת לראות שפלותיו, ועין אחת לראות גדולת הבורא ית', וזהו עיני ה' אל צדיקים עכ"ד ודפח"ח. וכתבתי במסכת אבות שבודאי בתחילה צריך לראות שפלותיו, היינו בינה עולם הענוה, ואז כשהוא רואה בשפלות שלו, השי"ת שורה את דכא ושפל רוח, ויכול אח"כ להשיג קצת גדולות הבורא ית' לפי גודל שפלותו, וזהו (איוב כח, יב) חכמה מאין תמצא, שרואה האי"ן שלמעלה, ומתירא לגשת אליו, אבל להשיג גדולות הבורא ית' קודם שרואה שפלותיו אי אפשר להשיגו, וזהו (תיקו"ז שם) חכמה לא אשתמודע אלא בביתיה, היינו בינה שקדם לו:

וזהו ולכל היד החזקה הגבורות שעשה משה בעצמו, ששיבר הלוחות והסכים השי"ת, ולכל המורא הגדול, היינו גילוי השכינה, שהתגלה מדת יראה במוחין של ישראל, מחמת שהי' יראה מלתא זוטרתא לגביה, וע"כ היה יכול להמשיך מדת יראה במוחין של ישראל, ומשם זכו ישראל ל'אשר' הוא בינה המאשרני (סידור האריז"ל כונת הברכות), כי מאן דאית ביה יראת ה' אייתי ליה לידי ענוה עולם התשובה דרגא דמשה, ובדבר זה שהמשיך מדת יראה מילתא זוטרתא שלו במוחין של ישראל, זכו ישראל לעינים, וזהו עשה משה לעיני כל ישראל, זכו ישראל לעינים:

וזהו עשה משה לעיני כל ישראל, שעשה להם בחי' שני עינים, מתחילה זכו לבינה עולם התשובה, ומשם זכו לחכמה דלא אשתמודע אלא בבינה, והיינו בחי' שני עינים. ואם תאמר האיך יכולת ביד ילוד אשה להמשיך בחי' עינים על כל ישראל, וזהו בראשית ברא אלהים, ואיתא בתיקונים (תיקו"ז יז, ב) ב' ראשית, כי בחי' יראה נק' ראשית חכמה יראת ה', ויש שני מיני ראשית, היינו יראה תתאה שנק' ראשית, ומיראה תתאה זכה ליראה עילאה, היינו חכמה שנק' ראשית, וכמ"ש לעיל, וזהו ב' ראשית, בשביל שני מיני יראת אלו ברא אלהים את השמים ואת הארץ:

ובתיבת א'ת ה'שמים ו'את ה'ארץ הוא שם של הדעת בר"ת, והוא דרגא דמשה שהיה בחי' הדעת של כל ישראל, ועל ידו יכולין לבא לשני מיני ראשית כנ"ל: סיום התורה לעיני כל ישראל, אות האחרונה הוא אות למ"ד, והתחלת התורה באות ב' מן בראשית, למ"ד בי"ת הוא לב, לרמז כי רחמנא לבא בעי (זוה"ק ח"ג רפא, ב), הן בעסק התורה הן בעשות המצות העיקר כוונת הלב לשם שמים, כי אמרו רז"ל במסכת שבת דף פ"ח (ע"ב) בעסק התורה למיימינים בה סמא דחיי, הרי דעיקר כוונת הלב לשמים, וכן בקיום המצות אמרו רז"ל נזיר דף כ"ג (ע"א) שנים שאכלו את פסחיהון אחד אכל לשום צוה ואחד אכל לשום אכילה גסה, על זה שאכלו לשום פסח נאמר (הושע יד, י) צדיקים ילכו בם, ועל זה שאכל לשום אכילה גסה נאמר ופושעים יכשלו בם. הרי ששנים שעשו מעשיהם בשוה, וזה נקרא צדיק, משום כוונת הלב :

ואפילו בעבירה אמרו רז"ל שם בנזיר (ע"ב) גדולה עבירה לשמה, הרי דעיקר הוא כוונת הלב, וביד העוסק בתורה ובמצות, או להיות צדיק גמור אם כוונתו בהם לשמים, או להיות פושע אם אינו מכוין לשמים:

ואמרתי שזהו רמז דיברה תורה כלשון בני אדם, והול"ל דיברה תורה כדבר בני אדם, אלא לרמז כנ"ל, כי לשון דיברה הוא לשון הנהגה, כמו (סנהדרין ח, א) דבר אחד לדור, וזהו שאמר דיברה תורה, כלומר הנהגת התורה הוא כלשון בני אדם, ר"ל לשון ממש של בני אדם, שכתוב בה (משלי יח, כא) החיים והמות ביד הלשון, כך הם כל הנהגת התורה, בין בלימוד התורה בין בקיום מצות התורה, ביד העוסקין או לאחוז בדרך חיים אם כוונתו לשמים, או לילך בדרכי מות ח"ו אם כוונתו בהם להנאת עצמו, כמו שאמרו למיימינים בה סמא דחיי ולמשמאילים בה סמא דמותא, וכן בקיום מצות כנ"ל:

יתברך לנצח צורינו אשר עזרינו עד כה להוציא לאור תעלומה:

ובכן יה"ר שיהיה בעזרתינו שנזכה להבין תורתו הקדושה:

סודותיה הביננו כהנחלת למשה מורשה:

פנה אלי וחננו אילנו ואמצנו ונושעה:

עשה אות לטובה עמנו:

זכני לעלות לציון ברנה במהרה בימינו:

רחם עלינו וגאלנו לאמרתך חיינו:

יראו גוים את שמך וחסדו יהי לנחמנו:

אעתיר אליו יתברך נא אל תעזבנו:

לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתנו:

===